AHMED CEVDET PAŞA

OSMANLI TARİHİ

TARİH-İ CEVDET

3

Yayınları Ltd. Şti.

AHMED CEVDET PAŞA

TARİH-İ CEVDET

CİLD 3

Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.
Klodlarer Caddesi No: 16/4
34400 Divanyolu - İSTANBUL
TELEFONLAR
0(212) 638 69 39-638 69 40
638 69 41 Telefax: 516 27 75

İşbu eserin sadeleştirilmesi Dündar Günday, tertib ve tanzimi Mümin Çevik tarafından yapılmıştır.

HATIRLATMA

Daha önce küçük boy
12 cild halinde basılan
Tarih-i Cevdet,
yeniden gözden geçirilerek
6 cild halinde neşredilmiştir.

Çevik Matbaacılık Tel: 501 30 19

İÇİNDEKİLER

1204 Yılından Sonraki Olaylar ... 1151
Hâmidizade'nin Meşihati ve Selefinin Vefatı ... 1151
Bazı Olaylar ve Prusya İttifakı ... 1152
Hal Tercümesi ... 1163
Ruscuklu Hasan Paşa'nın Sadareti ... 1164
Bazı İlim Adamları Olayları ... 1172
Arabistan'ın Durumu ... 1180
Akdeniz Savaşı ... 1182
Karadeniz'de Donanmanın Savaşı ... 1184
Harp ve Sulh Konusu ... 1185
Osmanlı Ordusu'nun Durumu ve Bazı Savaş Olayları ... 1186
Nemçeli ile Mütâreke ... 1197
1205 Yılı Olayları ... 1204
Eski Eflâk Voyvodası Mavriyani Beyin Katl ve İdamı ... 1204
Murahhasların Ziştovi'ye Gönderilmeleri ... 1208
Kış Olayları ... 1211
Ahmed Azmi Efendinin Berlin'e Gidişi ... 1212
Serdar-ı Ekrem'in Kozluca ve Hacıoğlu Pazarı Taraflarında ... .
Dolaşması ... 1228
İsmail'in İstilası Durumu ... 1230
Serdar-ı Ekrem Rusçuklu Hasan Paşa'nın Katli ... 1235
Muhtıra ... 1239
Keçecizade'nin Azli ve Sürgün Edilmesi ve İsmet Beyefendi'nin ...
Ordu Kadısı Olması ... 1240
Hamidzade'nin Azli ve Sürgün Edilmesi ... 1242
Tevfik Efendinin Meşihatı ve Vefatı ... 1245
Azil ve Nasb ... 1247
Orduda Bazı Olaylar ... 1249
Rusların Maçin ve İbrail Tarafına Tecavüz ve Bara Dağına Taarruzu 1251
Öğüt Yazı Sureti ... 1254
Tamamlama ... 1257
Battal Paşa Olayı ile Anapa'nın İstilası Durumu ... 1263
Karadeniz Olayları ... 1282
Nemçe Sulh Anlaşmasiyle Rusya ile Mütareke Yapılması ... 1284
Ara Konu ... 1324
1206 Yılı Olayları ... 1343

Süvari Ocaklarının İsyan Hareketleri ve Başka Olaylar 1344
Ratib Efendi'nin Viyana'ya Gönderilmesi ve Başka Olaylar 1350
Kâni Efendi'nin Tercüme-i Hâli 1352
Hasan Efendi'nin Hal Tercümesi 1353
Yaş Kasabasında Görüşmelerin Yapılması 1354
Yaş Meclisi Görüşmeleri ve Alınan Kararlar 1359
Nuri Paşa'nın İdamı 1368
Abdullah Paşa, Hayreddin Paşa ve Mikdad Paşa'nın İdamları 1369
Curazade'nin İdamı 1371
İsmail Paşa'nın Vezirliğinin Kaldırılması 1371
Bazı İstanbul Olayları 1372
Ordunun İstanbul'a Dönüşü 1374
Fezleke 1377
Akdeniz Eşkiyasının Basdırılması 1386
Mısır Olayları 1390
Baht Giray Han'ın Sürgün Edilişi ve Başka Olaylar 1394
Çıldır Olayları 1396
Kâğıthane Kasrının Tamiri 1398
Tersanede Yeni Nizam 1398
Tımar ve Zeamet Kanunlarının Yenilenmesi 1400
Ruus İmtihanı ve Şeyhülislâm Değişikliği 1402
1207 Senesi Olayları 1406
Layiha Sahipleri 1409
Askeri Düzene Koyma Mes'elesi 1411
Yevmiye Mes'elesi 1432
Topçu Konusu 1435
Süvari Ocakları 1438
Humbaracı ve Lağamcı 1439
Kanun ve Nizam Düzeni ve Yapılan Bazı İşler 1449
Nizam-ı Cedid Askerinin Tertibi, Durumu 1464
Bazı Hayırlı İşler 1467
Kış Olayları 1468
Dış Olaylar 1472
1208 Yılı Olayları 1481
Değişik Olaylar 1487
İşkodra Olayları ve Bazı Anadolu Olayları ile Dağlı Eşkiyasının Durumu 1490
Arabistan Olayları 1495
Vehhabilerin Çıkardığı İlk Karışıklık 1507
1209 Yılı Olayları 1518
Topyekûn O Zamanki Durum 1518
Bazı Zatların Sürgün Edilmesi 1520

Tersanede Bazı İcraat ... 1527
Değişik Olaylar ... 1528
Mali İşler ... 1532
Bazı Ölümler ... 1538
Bazı Yabancı Devlet Haberleri ... 1539
Fransa İhtilâlinin Çıkışı ve Buna Bağlı Bazı Ayrıntılar ... 1540
1210 Olayları ... 1571
Kafkas Haberleri ve İran ... 1576
Dubrovnik Vergisinin Gelişi ... 1581
Garb Ocaklarına Dair Bazı Haberler ... 1581
Arabistan Durumu ... 1582
Ayıntap ve İçel Durumu ... 1584
Rumeli Olayları ... 1584
Bazı Miri ve Hayır İnşaatı ... 1589
Karadeniz Boğazı Kalelerinin Nizamı ... 1591
Vak'anüvislik Nizamı ... 1592
Kış Olayları ... 1592
Ölümler ... 1594
1211 Yılı Olayları ... 1598
Azil ve Nasb ... 1598
Çeşitli Olaylar ... 1602
Bazı Düzen ve Reformlar ... 1605
Rumeli Olayları ... 1607
Ayan Ölümleri ... 1615
Dış Olaylar ... 1617
1212 Yılı Olayları ... 1619
Ayan Ölümleri ... 1630
Müftü Zade Seyyid Mehmet Efendinin Hal Tercümesi ... 1630
Mekki Efendinin Hal Tercümesi ... 1631
Abdullah Beri Efendi Hal Tercümesi ... 1632
Reis Raşid Efendinin Hal Tercümesi ... 1633
Sabık Şeyh-ül İslâm İbrahim Beyefendinin Hal Tercümesi ... 1635
Bazı Tevcihler ... 1636
Mali İşler ... 1636
Karadağ'a Dair Haberler ... 1638
Dış Haberler ... 1639
Politik Durumun Değişmesi ... 1641
Fransa'nın İç İşleri ... 1646
Rumeli Olayları ... 1651
1213 Yılı Olayları ... 1665
Ara Söz ... 1669
Ölümler ... 1670

Değişik Olaylar 1672
Mısır'a Dair Görüşme 1674
Bonapart'ın İskenderiye'yi İşgali 1677
Bonapart'ın Mısır'ı İstilası 1684
Osmanlı Devletinin Mısır Hakkında Aldığı Tedbirler ve Teşebbüsler 1697

1204 YILINDAN SONRAKİ OLAYLAR

İşbu 1204 yılı muharreminin 8'inci günü rikâbdar-ı şehriyari Rodoslu Ahmed Ağa mütekaid olarak saray-ı hümâyundan ihraç ile yerine baş çukadar bulunan Abdullah Ağa rikâbdar oldu. Yerine Padişahın gözüne giren mabeyinci Hüseyin Ağa tâyin buyrulmuş ve bir gün sonra Silâhdar Yahya Ağa da tekaüd edilerek azl ile Abdullah Ağa silâhdar ve Behzadzade Mustafa Ağa rikâbdar olmuştu.

Arası çok geçmeyip bostancıbaşılıkla nüfuzunu kesin olarak artıran Ferhad Ağa'nın şirin ikbal kasrı sarsılarak anlaşılmaz bir hengâme ile azl olundu, ancak müntesip olduğu enderun ağalarının himmetiyle o gün kendisine vezaret rütbesi verilip Rumeli sürücülüğü unvaniyle İstanbul'dan çıkarılmıştır.

HÂMİDİZADE'NİN MEŞİHATİ VE SELEFİNİN VEFATI

Şeyhülislâm Esad Efendizade Şerif Efendi fazıl ve asil, ilim ve maarifde eşsiz, tertemiz, perhizgâr, dindar ve merasim yoluna pek ziyade reayetkâr, gayretli, vakur, şuurlu, yetişkin bir zat idi. Ancak vakur oluşu gereği herkese göz atıp bakmadığından hakkında bazıları haddini aşarak kötülemek isteyip itiraz ederlerdi. Bu da böyle ehliyetsiz olanların ümit bağladıkları lâyık olmayan isteklerinden ileri geliyordu, diye Vasıf Tarihinde yazılıdır. Bu bakımdan önce meşihata sezaver görülmüş ise de Sultan Selim Han zamanında yenilikler isteyen ve bütün kanunlarla mülki ve askeri reform niyetinde olup böyle nazik bir zamanda iş bitirir cerbezeli bir zatın meşihat makamında bulunması lâzime-i halden olduğuna ve Şerif Efendinin ihtiyar oluşu ve hasta mizacı ve nazik durumu nedeniyle böyle nazik bir zamanda meşihata ait olan büyük işleri gönülden arzu edildiği gibi yeterli olamayacağı belli idi. Bu nedenle nasbından iki ay sonra yani 1204 yılı Muharreminin yirmi yedisinde azl ile yerine daha önce Rumeli payesi tevcih ile fetva makamına yaklaşmış bulunan Hâmidizâde Mustafa Efendi şeyhülislâm oldu.

Birkaç ay geçince, yani 1204 yılı ramazanının dokuzunda Şerif Efendi hayat mansabından da azledilerek baki olan dünyasına göçmüştür. Doğumu 1130 tarihinde olup iki kez bulunduğu şeyhülislâmlık makamında dört yıl beş ay kadar kalmıştır. Üç dilde şiir ve yazı yazmaya muktedir idi.

Hâmidizade Efendi'nin durumuna gelince; o da zamanının bilgin kişilerinden olup 1167 yılında yapılan Murtaza Efendi imtihanında en yük-

sek seviyede okuyup bu değeriyle müderris olmuştu. Sonra saray hocası olup ancak başlangıç durumundan beri bir taraftan ilim ve fen bilgisi ile gelişirken ve Nakş-ı bendi tarikatına katılmış olduğu nedeni ile bir taraftan sovfi görünüşü ile içini temizliyordu. Enderun ve birunda nâzikâne talebelerini eğitiyor ve katılanları irşad edip aydınlatarak zahir ve bâtında büyük bilgisi ile meşhur olarak kendisine yaklaşanlardan ileri gelenler ona inandıkları için Havas-ı Refia mevleviyetiyle yükseltilmiş ve ithisas sahibi olmuşdu. Sonra nefes ve nüshasının tesiri Abdülhamid Han Hazretlerine arz edilip anlatılınca onlar da gerek kendisinde ve gerek şehzadeler de nefesinin bereketini gördükleri tamamen itikad ile kendisini tutarlardı. Ardı gelmeyen tafralar ile Anadolu payesine kadar çıkıp sefer ilişkisiyle bu gibi meclis görüşmelerinde bulunarak devletin sırlarını öğrenmişdi. Saltanat değişikliği ve yeniliği nedeniyle bunun bile ikbal yıldızının söneceği ve düşeceği düşünülürken enderun ve birunda kendini tutanlar ve kendisine inananlar çok olduğundan ve yeni genç Padişahın icrasını tasarladığı mülki ıslahat ve düzenin sağlanmasında böyle bir zatın meşihat makamında bulunması işine geliyordu.. Tahta geçişinden bir ay sonra meşihat için başlangıç olsun diye kendisine anlatıldığı gibi Rumeli payesi tevcih olunup bu kez de Şeyhülislâm nasbolunarak devlet işlerinin halli ve yerine getirilmesi bağımsız olarak eline teslim edilmişdi. O da aldığı görevle ilim adamlarının işlerini düzene koyup eski durumuna getirmeye çalışmış ise de o zamana göre bu yolda akıllıca ve görüp gözederek hareket lâzım iken okşayıp kızmakda ifrat ve tefriden kendini kurtaramayarak umulan neticeye varamadığı aşağıda verilecek bilgilerden anlaşılacaktır.

GAZİ HASAN PAŞA'NIN SADARETİ VE BENDER'İN İSTİLÂSI VE DİĞER BAZI OLAYLAR İLE PRUSYA İTTİFAKI

Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem bulunan Hasan Paşa'nın Mehadiye muharebelerinde kazandığı zaferler halk arasında ve herkesin gözünde övünülecek kimse olarak sadaret makamına getirilmişdi. Halbuki o sevkülceyş başka, sadaretin büyük işlerini idare etmek başka şeydi. Bunların birini güzel idare edebilen diğerine muktedir olmak lâzım gelmeyeceğini herkes teslim eder. Lâkin iki işi de görür düşüncesi ile bu gibi hususlarda büyük hatalar yapılagelmişdir.

Yukarıda denildiği gibi, Hasan Paşa'nın sadaret makamına getirilmesi de bu kabilden oldu. Çaresiz bu makama terfi ettirilince, bunca büyük işler içine düşdüğü gibi ne yapacağını şaşırdı, yapılacak işlerin hepsini bazı yapabilecek devlet adamlarına yükleyerek makul ve uygun diye şunun bunun rey'ine uymakdan başka bir tedbire muvaffak olamadı-

ğından orduda söyleyen geveze çok, iş görüp bitiren yok denecek karışık bir durum ortaya çıktı. Bu duruma herkes şaşkın bakarken Fokşan ve Boza olayları ortaya çıkdı. Böylece askerlerin de gözünde değer ve nüfuzunu yitirdi. Bu elem ve kederle sıhhati bozulup bundan sonra bir işe yaramayacağı görülerek azli lâzım geldi.

Vezirlerden birini sadarete intihab için Şeyhülislâm ile Kaymakam Paşa Padişah huzuruna yakalanıp getirildikleri zaman gerek savaş eri ve gerek post veziri olmak üzere her sınıfdan beşer altışar vezirin isimlerini bir pusulaya yazıp arz ederek her birinin mizac ve davranışını anlattılar. Böyle büyük devlet işlerinde herkes mes'uliyet üzerine almakdan çekinerek birisi tercih olunamayıp iş düşünmeğe ve şu olsun bu olmasın demeğe kalmışdı. Şeyhülislâm Efendi istiharede bir şey anlayamadığını arz ve ifade edib susdu. Selim Han ise üç kez manâ âleminde İsmail Seraskeri Cezairli Gazi Hasan Paşa'yı gördü.

Hasan Paşa vezirlerin en kıdemlisi, en çalışkan ve yararlısı ve şiddetle karşı koyup dayananı ve yenilgisi olmayan yaşlı ve güvenilir olanı idi. Bunca büyük olayların altından kalkmış ve Osmanlı Devletine pek çok işler görmüş oldukdan başka bu kez İsmail'de de muvaffak ve muzaffer olduğundan Sadaret makamına lâyık ve mustahak görülmekle kendisine mühr-ü hümâyunu göndermek için bu sırada Serçukadar-ı Hazret-i Şehriyari olan Hüseyin Ağa memur olarak Hüseyin Ağa rebi-ül evvel başlangıcında mühr-ü hümâyunu Şumnu'dan alıp Gazi Hasan Paşa'ya götürdü ve teslim etti. Gazi Hasan Paşa hemen Akgerman kalesinin düşman eline düşmesine sebeb olan vezir Tayfur Paşa'yı katl ve idam etti. Çorazade Ahmed Paşa'ya Anadolu eyaletiyle İsmail bölgesi seraskerliğini tevcih ederek birkaç gün içinde o bölgenin takviyesiyle tahkimatını tamamladı. Rebi-ül evvelin 18'inci günü Koban Hanı Baht Giray Han'ı emrine alarak İsmail'den hareket etti ve Rebi-ül evvelin 29'uncu perşembe günü ordunun kışlak yeri olan Şumnu'ya vardı.

Hasan Paşa heybetli ve kan akıtmakdan hoşlanır bir vezir olduğundan ordu erkânı içinde korkup telâşa düşenler oldu. Hatta Vasıf Efendi Gazi Hasan Paşa'nın bu kez İsmail'den durumunu ve hareketini ve geleceğini beyan ederken dört bir tarafına ölüm saçan, heybetli görünüşü herkese tehlikeyi hatırlatarak Şumnu'ya geldiğini yazmışdır.

Kısacası büyük heybet ve vakarıyle zaman ve duruma göre sadaret makamına yakışan, şan veren ve herkesin kalbine korku ve heyecan vererek Şumnu'da sadaret makamına oturdu. Önce Hezargrad'da bulunan selefi adı geçen Hasan Paşa'yı Rusçuk Muhafızı tayin etti. Sabık kaymakam Salih Paşa'ya Bosna eyaletini tevcih etti, selefi Miralem Paşa'nın

orduya gelmesini yazdı. Sabık Erzurum valisi olup Sofya bölgesine doğru gitmek üzere olan Damad Esseyid Ahmet Paşaya da Rumeli eyaletini tevcih eyledi. Sonra Isakçı muhafazasında bulunan Kurd Osman Paşa ile kendisinin İsmail seraskerliğinde tüfekçi başısı iken mirmiranlık çırağ buyurup İsmail yakınında yapılan muharebede çarhacıları olmak nedeniyle yararlığı ve bahadırlığı görülen Ali Paşa'yı gerekdiği zaman Adakalesine imdad eylemek üzere Vidin bölgesine yürüttü.

İşte bu gibi devlet işlerini düzene koyup bitireceği sırada, yani Rebi-ül âhirin 10 uncu Pazar günü kimsenin haberi yokken diğeri yerine çıktıkdan sonra Sadr-ı Âli Kethüdası Süleyman Raşid Efendi ile Mektubi-i Sadri Âli Emin efendileri yakalatıp ikisinin birden binek taşında başlarını kesdirdi. Üç kez defterdar ve bir iki kez sadaret kethüdası olmuş ve bu sırada defter emini bulunmuş olan Peyki Hasan Efendiyi çağırıp sadaret kethüdası nasbeylemiş ve son Manasıb-ı Divaniye ricalinin de bazılarını azl ve tebdil etmişdir. Bu birden ortaya çıkan olayın asıl sebebi bilinmediğinden bazıları bunun sebebinin ordu İsakçı geçidinden geçerken Süleyman Efendi İbrail ihtiyarlarının sözlerine aldanıp merhum Reis-ül Küttap Hayri Efendi ve Mektupçu Emin Efendi ile ittifak edip Maçin'den geçilmesine ve sonra da Boza bozgununun olmasına yorarlar. Bazılarının düşüncesine göre de Fokşan ordusunun bozguna uğraması nedenidir. Herkes birer manâ vererek herkesi korku ve kuşku kaplamışdı.

Hasan Efendinin dediğine bakılırsa: Sadrazamın kan dökücü tabiatına uygun bir kimse bu davetine gelip kızgınlık ve şiddetle «Halk, seni Efendimiz ister,» diyerek atımıza bindirdi ve oradan Sadrazam sarayına gelindi. Katledilenlerin ikisinin de kanları henüz akıyordu. Adamları göz yaşı içinde, herkes korku ve telâş içinde şaşkın ve titrerdi. Korku ve dehşet her yeri o kadar sarmışdı ki asla kendimi tutamayıp binek taşının yüzü geniş olmadığından bir tarafdan da bu mubaşirin çabuklaşdırmasiyle her iki maktülün cesedleri üzerinden geçerek Sadrazam huzuruna nasıl girildiğini ve ne veçhile hil'ât giydirildiğini bilemem.

Enveri Tarihinde böylece yazılıdır. Vasıf Efendi derki: Sadrazam Kethüdası olan Süleyman Efendinin kargaşalık çıkarmak istiyen askerler arasında hiddet ve kabalığı ileri gelenler arasında kendi beğenmişliği ün salmışdı. Boza olayından sonra İstanbul'a gelen şahıslar bu adamı kötüleyip suçlamakla uğraşırlardı. Gitgide bu havadis Padişahın kulağına gelip (Men yesema' yehal) akıllı sözüne bakarak Padişah kızıp bunların akibetlerinin görülmesi hususu daha önce Sadrazam'a bildirilmişdi. Sadrazam da rical ile hademei saltanat kendisine mahkûm oldukları için işini hal edilip sonuca bağlanması ellerinde olmadığından gayri kendiliklerinden bir şey yapamayacaklarını biliyordu. Boza olayı ancak sabık Sadrazamın kuşku ve gevşekliğinden doğmuşdu, bunu herkes biliyordu. Şumnu'ya va-

rıldığı zaman her durumu öğrenip anladığının hemen ardından her sınıfın durumu ve sonuca göre işi düzeltmek için cezalandırılıp kulakları çekilir diye telhis gönderdi.

Bu akıllı davranış herkese güzel göründü. Padişahın gazabını bile azaltmışdı. Ancak Sadraazm Kaptan-ı Derya iken malikâne müşterikelerinden biri ölmüş ve hissesi boşalmışdı. Azıcık muaccele ile kurtarılmasını zihninde tasarlamışken, tasarısının za'fiyle karardadesi çekildiğini o zaman Defterdar bulunan Süleyman Efendi'den biliyordu. Hakkında gayz ve kin besleyip fırsatı düşünce kötü bir ceza ile mükâfatlandıracağını bazı mahremlerine anlatıp bildirmişdi. Mektupcu olan Emin Efendi de orduda kapu kethüdası idi. Bazı işleri için gelen adamlarına kötü davranıp fena sözler sarf etmiş, bunlar da Kaptan Paşaya varıp «seni ayırıyor ve kötülüyor» diye aralarını açdıkdan başka ikide bir İsmail'den akça istedikçe «Mirinin sıkıntısı var, Paşa hazretlerinin isteklerine Osmanlı Devletinin geliri mütahammil değildir. Kendileri geliri çok vezirlerden olmalarıyle din ve devlet için bir mikdar akça sarf etsin» dediğini Kaptan Paşa'ya ulaşdırmışlardır. Bunun üzerine hakkında sonsuz gazabı içine yerleşmişdi. Sadrazam olunca, bu eski macerayı ileri sürerek sabrının tükendiği bir zamanda ikisini de suçlayarak idam etti.

Büyük devlet adamlığı gereği fayda vermediği gibi ne kadar insan varsa Sadrazama kötülük düşünüp düşman olmuşdu. Herkes zevalini temenni ve rica ederlerdi. Hattâ yerlerde Kahriyye'ye devam olunurdu. İlk önce bu durumu nasıl düzelteceğini Allah bilir. Fani dünya kendisine de baki kalmadı senesi içinde ömür eteği kısalıp kara toprağa defnedildi. Vasıf'ın dediği burada son buldu.

Eşref-i mahlukat olan insanların kaderi bilinmiyor. Kabahatli kabahatsiz nice gadra uğrayıp kesilen başların kanlı adamlarından biri de işte bu Cezairli Hasan Paşa idi. Bunu herkes bildiği halde bu kötü âdetler birbirlerine nispetle bazıları hakkında daha merhametlice ve ehvence denilebilir.

Vasıf Efendi her mes'eleyi bulunduğu devrin politikasına uydurarak yazardı. Böyle hususlarda sözüne inanılmaz. Süleyman Efendi konusuna gelince, başının kesilmesini gerektirir bir suçu var mıydı, yoksa yalnız sadrazamın garazı ve kendi arzusu ile işlenmişdi, yahud sadrazam İsmail'de iken yazıldığı gibi İstanbul'a telhis gönderdikten sonra katline tekrar kat'i irade mi gelmişdi? Buralara dair doğru bilgimiz olmadığından bu mes'elenin hakikati bizce meçhul kalmışdır.

Bu durumda Timok nehri kenarlarına bir mikdar düşman askeri barınacak bazı binalar inşa edip oralara yerleşmek kötü düşüncesinde oldukları öğrenilince Vidin Seraskeri Koca Yusuf Paşa tarafından gönderilen Osmanlı askeri üzerlerine varıp savaşa giriştiler. Galip ve muzaf-

fer olarak alınış oldukları 28 kadar esir Yusuf Paşa tarafından orduya gönderildi. Rebi-ül âhırın 26'ncı günü Şumnu'ya vardıkları zaman geniş bir nefes alındı. Esirler İstanbul'a gönderilmişler ise de hemen ardından Rusların Bender'i işgal eylediği üzüntü veren haberi gelince bu sevinci unutturmuşdur. Şöyle ki:

Sadrazam İsmail Seraskeri iken Ruslar İsmail'de yapılan savaşda bozguna uğrayıp çekildikleri zaman Bender'i kuşatıp sıkışdırmağa başladılar. Bender'de asker ve zahire azdı, muhafızları da gevşekdi. Bu biliniyordu. Ahalisi bundan önce bir kez daha işgal görmüşlerdi. Kuşkuya ve korkuya kapılıp mal ve canlarını kurtarmak kaydına düşerek vire ile kaleyi vermek hususunda Ruslarla bazı şartları görüşmeğe girişdikleri sırada Serasker bulunan Gümrükçü İsmail Paşa gayret ve vatanseverlik gösterip her ne kadar halkı savaşa teşvik eylemiş ise de fayda vermemişdi. Kızıp lütfen sair paşaları meramlarına ram ederek Bender kalesini vire ile düşmana terk ve teslim ettikleri hadisesini henüz herkes duymadan Serdar-ı Ekrem kaleyi muhafaza emri alıp da denildiği gibi ahaliye uyup dediklerini yapmış olan Yeniçeri ağası eski vezir Ahmed Paşa'yı ve Rezellzade vezir Abdullah Paşa'yı ve Bender ileri gelenlerinden birkaç kimseyi Tuna kıyısında birer birer katl ve idam ile başkalarına ibret göstermişdir.

Ama serasker bulunan İsmail Paşa'nın kaleye teslim etmede gösterdiği karşı koymada bulunduğunu bildirir elinde senedi olduğundan malı müsadere edilmekle yetinilmiş ve Tekirdağ'ına sürülüp cezalandırılmışdır.

İşte bu İsmail Paşa aslında servet ve toprakla mal sahibi diye ün salan devlet ricalinden iken kendisine vezaret rütbesi verilmiş olup Vasıf'ın yazdığına göre her hizmete kabiliyeti ve özellikle tersane ve matbah emanetleri gibi hizmetlerde iyi iş gördüğü ve doğruluğu bilindiği halde yalnız mal sahibi olması levazım idaresi vezirliğine yeter düşüncesiyle gaflet olunarak kendisine vezirlik rütbesi tevcih olunmuşdu.

Halbuki vezirliği halinde küçük veya büyük bir hizmete muvaffak olamayıp bu kez bile zamanında Benderin korunması ve muhafazası için gerekli tertip ve tedarikleri görmediğinden hem kendisine ve hem devlete büyük zararı dokundu.

İşte bu sırada Serdar-ı Ekrem'in bağımsızlığını belirten hat-tı hümâyun ile teşrifat-ı mülûkâne gelerek kendisine yerini sağlayarak nüfuzunu artırmışdır. Şöyle ki, yazıldığı gibi mührü hümâyun teslimi için gelmiş olan Ser Çukadar-ı Şehriyarî Hüseyin Ağa'nın Padişah önünde sözü geçer ve itibarı malum olduğu için kaderi yükselen Sadrazam kendisini para ve mülk vererek memnun etmişdi. Böylece bazı isteklerinin Padişaha arz edilip anlatılmasını ona sipariş vermişdi. O da Padişah ayağına

yüz sürüp Sadrazamın arzettiklerini birer birer güzelce tabirlerle anlattı.

Hakikaten Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem bulunan zevat hazretlerine tam bağımsızlık verilmesi işlerin kolayca yürütülüp bitirilmesine yarayacakdı. Bunu anlatıp söyleyince, Selim Han da Serdar-ı Ekrem'in tam olarak bağımsızlığını bildirdi. Kethüda-yı bevabin Çayırzade İbrahim Ağa ile ordunun kışlak yerine göndermiş oldukları hat-tı hümâyunlarında küçük büyük devletin bütün işlerini Serdar-ı Ekrem üzerine almışdır. Hatta mütareke ve sulh anlaşmaları hususunda bile kendisini murahhas buyurup kimsenin sözü dinlenmeyerek bildiği gibi hareket etmesini ve gerek İstanbul'da ve gerek orduda bulunan bütün ricali işlerine karışdırmamasını irade etti. Tersane işlerini ve kapdanlığa yarar bir işgörür vezir bulmasını bile Sadrazam re'yine bırakıp aynı zamanda bir adet samur kürk ile mücevher kılıç ihsan eylemiş olduklarından Gazi Hasan Paşa'nın nüfuzu bir kat daha herkesin önünde artmışdı. Ancak yakında bazı işlerde Padişahın iradesinden Sadrazam reyi arasında ayrıcalık görülerek işin ipucu yine karışıp düğümlenmiştir. Şöyle ki:

Kapdanlığa yarar bir vezirin seçilip tâyinin yapılması anlatıldığı gibi kendi yetkisine verilince Serdar-ı Ekrem de derhal Kapdan-ı Derya Giridli Hüseyin Paşa'yı azlederek Vidin Seraskeri eski Sadrazam Yusuf Paşa'yı Kapdan-ı Derya nasbetti. Orduda kendisine hil'at giydirip Padişaha yazı yazıp işaret eylediği haberi Padişahın kulağına gelince Yusuf Paşa'nın kumandanlığına cevaz vermedi. Bugün Vidin bölgesinde bile nam salmış bir vezirin vücudu lâzım ve Yusuf Paşa'dan gayri o bölgede askeri idare edecek vezir görülemedikden başka, Vidin'den İstanbul'a gelinceye kadar deniz mevsimi yaklaşıp donanma hazırlığı görülemez diye Serdar-ı Ekrem'in dediği yapılmadı ve Hüseyin Paşa yerinde kaldı.

Vasıf Efendi burasını böylece yazarken Sultan 4'üncü Mehmed devrinde Melek Ahmed Paşa ve Murad Paşa sadaretten ayrılıp kapdan oldukları görülmüş şey ise de senelerdir eşi görülmedik mes'eleyi ortaya çıkarmak gailesine düşmek nüfuzu kırıcı, olmayacak işlerdendir diye yazmışdır. Ancak devlet işlerinin iyi yürümesinde bir maddenin şer' ve kanuna dokunur yeri olmadığı surette velevki hiç misli görülmemiş olsun, icrası ayıp sayılmadığı gibi belki muhassenatı olduğunda şüphe yokdur.

Kezalik İstanbul'da Kethüda vekili olan İbrahim Efendi orduda kullanılmak üzere taleb edildi. Bu ise Kethüda Süleyman Efendi olayından sonra ortaya çıktığından İbrahim Efendi kuşkulanıp kurtulma çarelerine başvurup bazı olmayacak engeller ileri sürerek bunlara sığınıp sürre emanetine talib oldu ve güç hal ile Cezairlinin pençesinden yakasını kurtardı. Boşalan Rikab-ı Hümâyun Kethüdalığı Afif Mustafa Efendi'ye ihsan edilmiş ve buna karşılık ordu tarafından böyle garaz ve düşmanlıkla yüklü

olayların hepsini Hasan Efendi işleyip ortaya çıkarıyor diye o da Padişah tarafından azl ile Mustafa Reşid Efendi Padişah iradesiyle sadaret kethüdası nasbolunmuşdur.

Yine arayı açan ve gerginliği artıran mes'elelerden biri de harb veya sulh üzerinde yapılan tartışma oldu.

Bilindiği gibi İstanbul'da döşeğinde rahatına bakan sudur ile sair saltanat erkânı düşüncesini Kırım'ı almak sevdası sarmışdı. Prusyalı da bunun gibi saltanat erkânını hırs ve tamaa düşürecek vaadlerle ittifaka talib oldu. Şer'i şerife tatbik ile ittifaka bir şekil verilmesi için Padişah iradesi çıkmışdı. Bu durum, her zaman yapıldığı gibi, orduya emirle bildirildi. Ordu ricalinin düşünceleri ise nasıl olursa olsun, işi sulh ile bitirmekdi.

Boza bozgunundan sonra Kethüda Hasan Paşa ordu ile Şumnu'ya geldiği zaman Nemçe Devleti tarafından Osmanlı Devletine takdim etmek üzere İstanbul'da oturan Fransız Elçisine bir yazı geldi. Özetinde, harbin başlangıcında merhum Hamid Han'ın bir takım harici tesirlere kapılmasından ibaret olduğu halde seferin başlangıcından beri Fransa Elçisinin Osmanlı topraklarında sulhu kurup savaşdan kurtulmak hususunda yaptığı faydasız uğraşmalar, bu emellerin boşuna olduğu Osmanlı Devleti tarafından anlaşılarak sulha istekli ve arzulu bulunması düşünülüp ve zannediliyordu.

Böylece Nemçe İmparatoru ile müttefiki Rusya İmparatoriçesi harbi kazanmış olmakla değişmeyen sulh iştiyakı gereği savaşın uzaması ve düşünülen ve ileri sürülen yeni menfaatlerden başka muzaffer olmaları dolayısiyle elde edecekleri meyvenin bile bir mikdarını feda ederek sulha istekli ve yanaşmış bulunuyorlardı. Selim Han'ın düşüncelerini anlayıp da evet veya hayır cevablarından birini vaktiyle bildirmeniz rica olunur diye yazılıp bildirilen bu yazının bir sureti eklenerek Belgrad'daki Nemçe kumandanından Sadrazama bile bir mektub gönderildi. Özetinde, İmparator emri ile İstanbul'da bulunan Fransa Elçisine yazılan yazının bir sureti de bize gönderilmiş olmakla ve bu yıl erişdiğimiz savaşdaki muzafferiyete, gelecek yıl için uğranacak zararlara bakılarak bu yazının anlamı Osmanlı Devletine tam olarak hoş göründü. Umulmadık kuvvetli bir umud kaynağı gibi olmakla cenab-ı saadetmaablarınızı dahi bu mahzuziyetten bir an önce hissedar etmek üzere bu yazının bir sureti ekde gönderildi. Şerefle vardığı zaman savaşın devam etmesi ve üçüncü gidişin patlak vermesi hem murahhasların tayini görüşme yerlerinin tahsisi ile sulh anlaşması görüşmelerinin başlatılmasına bağlı olduğu hususuna dair sadıkane cevaplarının bir an önce geleceği umulur, diye beyan kılındı.

Nemçe Çasarının Boza olayı üzerine bu kadar baş kaldırıp gururlanması ileri derecede tepeden bakarak yüksekterde uçan davranışları saltanat erkânını gönülden yaraladığı halde sadrazam tarafından da bir yazı yazılıp özetinde, sulh ve savaşın nasıl birbirini takib edegelib lâzım ve çok lâzım gibi ise olsun istenir; aksi haldeki durum da aksine durum olacağı tecrübe sahibleri gözünde sözü edilmez şekilde belirtilir. Kaldı ki dostluğu kurmak asayişi teminde iki taraf isteği dostça kendinizin isteğiyle bildirilmişdi. Osmanlı Devletí soyca geleneği ve yaradılışındaki eşitlik hakları ile şefkatle bakması gereği vardır. Bütün herkes ve reaya haklarında geçerli olan yüksek seviyedeki merhamet ve şefkat gösterildiği için kan akıtılmaması ve reayaya üzüntü verecek durumlardan çekinerek selâmet ve doğrulukla savaş ve mücadeleyi tercih etti.

Bu yolda bazı gönülden koşarak hoşa gitmeyecek ve beğenilmeyecek istekleri teşvik edip ileri sürmeleriyle tuttuğu yoldan ayrılmadığını herkes bildiği gibi siz de öğrenmiş bulunuyorsunuz. Osmanlı Devleti düşmanlık ve savaşa davet edenlerin de hakka karşı gelerek savaşmalarından korkmadığı gibi yine sulh ve kurtuluş olursa şanına lâyık görünüşü ile doğru ve iyi yüreklilikle anlaşmakdan kaçmadığı açıkça bellidir.

Fakat bu sağlanacak emniyet uzak mesafe nedeniyle zamanı uzatır, böylece ilk önce her tarafda bir mütareke düzenlenmesine ihtiyaç vardır. İlk yapılacak iş iyi netice alacak şeklin başlangıçda icrasına teşebbüs olunacağını icab ettirecek yazı gönderirseniz yaklaşmaya içden vesile olacağı şüphesizdir, (Vesselâm alâ men etebahu-ül hüda) denilerek sulh başlangıcı olan mütarekeye meyl ve rıza gösterilmişdi.

Gazi Hasan Paşa Padişah iradesiyle Rusların düşüncelerini yoklayıp da mümkün olursa bir mütareke düzenlenmesi için İsmail Ordusu Defterdarı Kapucubaşı Hacı Bekir Ağa'yı İsmail'den Bender yakasında bulunan Prens Potemkin'e göndermiş idi. Ardından söylendiği gibi Gazi Hasan Paşa'ya sadaret teveccüh edilince Şumnu'ya geldiği zaman Baruç adlı Rus Sefiri Şumnu'ya gelerek Osmanlı Devletinin bu savaşda istilâ olan arazisinin geri verilmesi gibi sulh anlaşmasına esas olacak şartlar ileri sürüldüğü bazı işe yarar sözleri Koban Hanı Baht Giray ile Serdar-ı Ekrem arasında iyi ve güzel görüldüğü için meşveret meclisi kurulup herkesle ayrı ayrı görüşüldükden sonra hazır düşman talip iken sulha yanaşmak uygundur denilerek gerek Serdar-ı Ekrem ve gerek sair ordu erkânı doğrudan doğruya düşmanlar ile sulh yapmağı tercih ettikden sonra Prusya ittifakı mes'elesi ileri sürüldü. Çünkü İstanbul'da Prusya ile ittifak anlaşması yapılması arada görüşülüp uygun görülmüşdü. Fakat Serdar-ı Ekrem'den sorulmağa bağlı idi. Durum kaymakam tarafından Gazi Hasan Paşa'ya yazılıp bildirildi. Bu kez bilindiği gibi meclisde hazır olanlar düşmanlarla hemen sulh yapılması tarafını tuttukları gibi Prusya ile

ittifak etmek demek savaşı sürdürmeği gerektireceğinden bunu kusurlu ve kabahatli görüp suçladıkları sırada Ordu Kadısı Şamizade Efendi de meşru olmadığını oybirliği ile açıkça söylemişlerdir.

Kısacası, Rusya ve Nemçe devletleri ayrı ayrı sulh anlaşmasına istekli olup Serdar-ı Ekrem de ordunun perişanlığından ötürü savaşın uzamasından çekiniyordu. Sulha yanaşdı ise de işin önemine ve büyüklüğüne bakarak kimse bunun mes'uliyetini üzerine alamıyordu. Ordudan İstanbul'a İstanbul'dan orduya atıyla gelmekle bu kere de kesin rey bildirilmiyordu. İşin kesin kararı İstanbul'da Sudur-u ulema ile görüşülüp çıkarılacak Padişah iradesine ertelenip bağlanarak yalnız görüşünü bildirmek üzere yapılan meclisin müzakere şekli ve kararı kaleme alınıp ve Sadrazam tarafından da Kaymakam Paşa'ya bu yolda izin ve ruhsatı içine alan yazı yazıldı. Defter Emini Ali Faik Efendi ve kethüda kâtibi olup sadrazam dairesinde öteden beri duran ve mensubiyeti olan Hasan Efendi ile İstanbul'a gönderilip takdim edildi.

Daha önce sulh anlaşmasına başlangıç olan mütareke yapılması istenilmişdi. Osmanlı Devleti,nin önceleri Rusya ve Nemçe devletlerinden gördüğü sözlerinde durmamak, anlaşmadan vazgeçmek gibi hallerine bakarak onlara emniyeti sarsılmışdı. Yapılacak sulh anlaşmasının başka devletlerin kefaleti altına alınması emelinde idi.

Prusya ise Lehistan'a dair işlerini bitirip kuvvetli olmak için sulh anlaşmasına aracılık etmek üzere işte bu gibi tazminat ve kefalet şeklini üzerine aldıkdan başka birçok fazla menfaatler sağlayacağını ileri sürerek ittifak yapalım demekden geri durmuyordu.

İstanbul'da düşünceler Prusya tarafından yatkın olduğu durumda Bender kalesi Rusların pençesine düşüp istilâya uğradı. Bunun üzerine mağlub olarak sulha yanaşmak Padişaha ağır geldiği için böylece Padişah huzurunda meşveret meclisi kuruldu. Gerçekde sulh her durumda hayırlı ise de, bir kere olsun Ruslara taarruz edilerek mağlûbiyet o tarafda zuhur ettikten sonra sulha yanaşmağa karar verildi. Fakat Ali Faik Efendi'ye defterdarlık ve Hasan Efendi'ye Ruzname-i evvel mansabları tevcih edilmesini Padişah irade buyurdu ve bu cevap ile orduya geri çevrildiler.

Eskiden Avrupa durumunu bilen olmadığı için bütün Hıristiyan devletlere birleşmiş kuvvet gözüyle bakılırdı. Gerekse bile biriyle ittifak yapmağa yanaşılmazdı. Hattâ Rusya ile Nemçe'nin ittifaklarına karşılık Osmanlı Devletinin bile bazı Avrupa devletleri ile ittifak etmesi lâzım geldiği daha önce hatırlatılmışken buna yanaşılmamışdı. Avrupa devletleri ise tutumları ve mezheb anlaşmazlıkları nedeniyle birbirlerine muhalif olduklarından başka bir süredir din ve mezheb muharebelerini bırakıp savaş ve kavgaları özel menfaatleri dâvasına bağlı olacak ittifak aralarında mülk menfaatlerine iştirakden ibaret kalmışdır.

Bu durumda düşünülecek şey ancak ittifak yapılacak devletin asıl maksadı nedir ve politikası ne yoldadır?. Sulh ve savaş konusunda ne de receye kadar gidebilecektir? İşin burasını araştırıp bu işden gizli bir mâna çıkarmakdan ibarettir. Ama Prusya ittifakının meşru olup olmadığına gelince, bu gibi yardım etmeği isteyenlere emsâl ve fıkıhda ileri gelenlerin tevsik edilmiş kaviller olduğu halde Serdar-ı Ekrem'in vesair ordu ricalinin reylerini almak için Şanizade Efendi'nin buna şer'an engel olması fıkıh ilminde edindiği bilginin azlığına delâlet eder. Fakat ilişki ile maslahatın asıl düşünülmesi gereken ciheti sükutla geçişdirilip ilmî bir mes'ele meydana çıkarıldı.

Vaktin Şeyhülislâmı olan Hâmidizade Mustafa Efendi ulemanın en başta gelen zahiri ve batını memur olmak üzere marufdu. Yüksek tabaka ile halk gözüyle sözüne inanılır zevattandı. Beni Kureyza muahedesi gibi sadr-ı evvelde Arap kabileleri kâfirlerinden yardım istemek üzere Sultan Selim Han Hazretlerine kendiliğinden arz ve ifade edilip onlar da aslında Prusya ittifakına meyilli olduklarından bu veçhile mesağ-ı şer'i olduğu kendileri tarafından öğrenilince hemen Prusya ittifakının düzenlenip tesviyesine irade buyruldu.

Vasıf Tarihinde Hâmidizade Efendinin hal tercümesini yazma konusunda Cezairli'nin durumu belli ve ittifak yapılmasına rızası olmadığından ters hareket edenlere kin besleyeceği bilindiğinden Hâmidizade Efendi cesaret edib, Padişah tarafına mes'elenin meşru olduğunu dil dökerek anlatmakla devlete hizmet eyledi ve tarafından gadirlikle yapılan davranışına bu hizmet karşılığı olacağı müsellemdir, diye yazılıdır.

Bu seferin yapılışında Katerina kendisine 30.000 süvari ile yardım olunmak üzere Lehistan ile bir ittifak muahedesi yapmak istemiş ise de, Rusların daha önceki tamaı ve heyecanla isteği Lehistan toprakları olduğu için Leh hükümeti tarafından uygun görülmediğini Prusyalılar fırsat bilip Osmanlı Devleti ile gizlice ittifaka girişip Lehistan'ı bütün bütün kendi tarafına çekip çevirerek hattâ bu durumda Lehistan bile Osmanlı Devleti ile ittifak yapmağa talib olmuşdu. Reis-ül Küttab vekili Raşid Efendi İstanbul'da bulunan Leh murahhası ile görüşmeye memur olup ancak her madde Prusyalıya bildiriliyordu. Biz gene konuya gelelim.

Ali Raik Efendi ile Hasan Efendi bu cevapla Şumnu'ya geldi. Ancak Osmanlı Devleti savaş hazırlıklarını tamamlamak için bir süre düşmanı aldatıp vakit geçirmek lâzım geldiğinden Serdar-ı Ekrem bu işi sulh ile bitirmek şeklinden büsbütün kesin olarak umudunu yitirmemişti. Prusya ittifakı ordu tarafından İstanbul'un vereceği kesin karara bırakılmışsa da buna hemen kesin karar verileceğini pek de ummadığı için yeni görüşmelerin kesilmesi için bir ipucu olsun diye Rusya Sefiri iade olunmuştu. Bilindiği gibi işin kesin kararı İstanbul'a havale edildikden sonra vi-

ne Serdar-ı Ekrem tarafından Kaymakam Paşa'ya savaş yerine sulh yapılsa ve sulh için öncelik tanınsa Padişahın istediği gibi şanlı ve Osmanlı Devletine yaraşır, hayırlı olarak sulh yapılması işinin sonuçlandırılması pek bilinmiyordu. Prusya ve İsveç'in karşılık olarak ileri sürdükleri menfaatlere inanarak savaşın sulha tercih edilmesi savaş hazırlıklarının yetersizliği nedeniyle büyük mahzur doğuracak, savaşın devamı kazıyesi herkesin bildiği kadariyle anlaşılmışdır diye düşüncelere şüphe ve gölge düşürecekdi. Belki sulha yanaşmağa imâle edecek tabirler ile bir yazı yazılmışdı.

İstanbul'da kurulan meşveret meclisinde ise Prusya ile ittifak mes'elesi ileri sürüldü. Hazır bulunanların bu yolda reyleri sorulunca, «Biz bunu daha önce de uygun görmüşdük. Ancak yerine getirilmesi Serdar-ı Ekrem'den sorulmağa başlanmışdı izin ve ruhsatlarına ertelenmişdi. Şimdi madem ki izin verdikleri gerçekleşiyor, hemen icabına bakılsın» denilmekle Rumeli Kazaskeri Aşir Efendi ve rikâb-ı hümâyunda Reis-ül Küttap bulunan Raşid Efendi Prusya Elçisi ile görüşmelerle görevlendirilerek 1790 yılı ocak ayının yani 1204 yılı Cumadel-ülâsının 16'ncı günü beş şartı içine alan bir ittifak andlaşmasını düzenleyip imza etmişlerdi.

Artık bu işin şuraya buraya atılmasına yer kalmamışdı. Hemen savaş hazırlıklarına girişmek lâzım geldiğine dair Kaymakam tarafından Serdar-ı Ekrem'e yazılan yazı ile beraber andlaşma senedinin ordu tarafından da mühürlenmesi gerektiği için sureti orduya gönderilmiş ise de Cezairli Hasan Paşa zamanında imza edilememiş, halefi zamanına kalmışdır. Zira bu sırada Hasan Paşa'nın vefatı vuku bulmuşdur. Şöyle ki:

Yukarıda söylendiği gibi Kaymakam Paşa'nın yazısıyle andlaşma senedi sureti orduya geldiği sırada Serdar-ı Ekrem Gazi Hasan Paşa'nın yanında bulunan Baroç adlı Rus sefirine yol vermiş ve sonra savaş hazırlıklarına girişip Recebin ikinci günü her zaman olduğu gibi sadrazam tuğu merdiven başına çıkarılmışdı. Lâkin o ayın sekizinde Serdar Hasan Paşa tifüse tutulup 14'üncü salı gecesi saat ikiye yakın urcai emrine katıldığı yardımcısı yakınları tarafından ordu ricaline haber verildi.

Acaba doğru mu, hakikaten öldü mü diye binbir korku içinde çekinerek Bab-ı Asafide toplandılar. Birbirlerini ileriye sürerek birkaç dakika durup çekişdikden sonra kimi kan tutmuş, kimi gaflet uykusuna varmış diyerek korkudan titreşerek na'şı olan yere girip durumu gördükleri gibi orada hazinesini mühürlediler. Şumnu'da vezirlerden kimse olmadığı için, Rusçuk muhafızı bulunan sabık Kaymakam Hasan Paşa'ya haber gönderip durum derhal İstanbul'a yazılınca merhum Hasan Paşa'nın namazı büyük bir cemaatle kılındı, daha önce Şumnu dışında yaptırdığı Bektaşi tekkesinde defnedildi ve kendilerine saldıracak diye korku içinde titreyenler de memnun ve müsterih kalmışdır.

HAL TERCÜMESİ

Küçükken mahalle çocuklariyle kavga ve mücadeleden geri durmadığı için Osman Ağa onu bir yere satıp başından savmak istedikçe eşi onu evlâdı yerine koyar, bunu yapmasına engel olurmuş. Fakat onyedi, onsekiz yaşlarına gelince, memleket delikanlılarını döğmeye ve şuna buna silâh çekmeğe başlamışdı. Her tarafdan şikâyetler yağmağa başlayınca, Osman Ağa onu Tekirdağ'ından uzaklaşdırmağa mecbur olmuşdu. Azad ederek kendisinin tüccar gemilerine koyup bazı yerlere göndermişdi.

1152 yılında yaşı yirmibeşe erişince Dergâh-ı Âli yeniçeri zümresinden 25'inci bölüğün ortası karakollukçuluğu ile Belgrad savaşına gitmişdi. Morava ve Hisarcık savaşlarında gösterdiği ileri derecede kahramanlıkla ün salmış ve Tekirdağ'ına dönmüşdü. Bu sırada Cezair'e gitmek üzere bindiği gemi denize açıldığı zaman rastlanan bir yabancı gemisine rampa edilmişse de şiddetli çarpışma sonucu gemiler birbirinden ayrılmışlardı.

Hasan Ağa, gemiler birbirine çattığı anda o yabancı gemiye atlamış bulunuyordu. Hemen yatağanı çekip 15 kadar tayfayı katletmiş, geri kalanını kamaraya kapatmışdı. Kendisi yatağan elinde yalnız kalmış, gemi de denizin ortsında kumandasız dolaşmakda olduğunu Cezairliler görünce hemen üzerine varıp gemiyi ele geçirmişler, alıp Cezair'e götürmüşlerdi. Orada Hasan Ağa'nın yaptığı işi ve gözüpekliği anlatarak kendi usulleri üzere yabancı gemiyi ona verdikden başka bir kahvehane bile hediye etmişler, birdenbire Dayılar arasına katmışlardı. Böylece Hasan Dayı Cezair'de büyük ün kazanarak az zaman içinde Telemsan beyliği ile başa geçmişdir.

O zamanın geleneği Cezair büyükleri ile arası açılmışdı. İspanya'ya hicrete mecbur olmuş ve onların yardımı ile İstanbul'a gelmişdi. Üçüncü Sultan Mustafa devrinin başlangıcında Derya Kapdanları zümresine katılmışdı. Zaman geçip de bu yolda ilerleyince, hak kazanarak Kapudane-i Hümâyun olmuşdu. 1184 yılında Limni adasını Ruslardan geri almak için gösterdiği eşsiz kahramanlıkla gazi diye adlandırılıp kendisine Derya Kapdanlığı verilmişdi. Sonra bir aralık kara seraskerliği ile Tuna yalısına gönderilmesi nedeniyle kapdanlıkdan azl olunmuş ise de kısa zaman sonra gene Kapdan-ı Derya olarak 1203 yılı Recebine kadar kapdan bulunuyordu. Sonra anlatıldığı gibi Rusya cephesi seraskerliği ile savaş görevi alınca Özü tarafına gitmek üzere İstanbul'a geldiği sırada Ruslarla savaşarak yaptığı muharebeden sonra İsmail kalesine girdi. İsmail kalesinde iken sadrazam olarak Şumnu'ya geldi ve orada vefat etti.

Tersane-i Âmire'de kalyoncular için yaptırttığı kışla hâlâ kârgir olarak duruyor. İstanbul'da bahriye askeri için ilk yapılmış olan kışla bu-

dur. Bundan başka Akdeniz adalarında ve başka yerlerde pek çok hayrat ve güzel eserleri vardır. Özellikle Midilli adasında 4 saat yerden su getirterek kıyılarda çeşmeler, Bafla köyünde yine güzel bir çeşme ve Petre köyünde yine cami ve hamam, 10 çeşme ve Midilli Adasında Paşa Köşkü denilen yerde dört bir yanı mermer işlenmiş büyük bir havuz yaptırıp o yeri ihya etmişdir. Limni, Sakız, Rodos ve İstanköy adalarında bile çeşmeler yaptırıp başka birçok sevap için yapılmış hayratı çokluğundan adı unutulmaz olup gitmişdir.

Başından sonuna kadar kendi durumunu zapta geçirip yazdırmışdı. Böylece durumunu ayrıntılarına kadar bilmek isteyenler o kitaba muracaat eylesin, diye Enveri yazmışdır. Hele o zamanın en ünlü vezirlerinden olup devlete pek çok hizmetler etmişdir.

Özellikle bu savaşın başlangıcında savaş yardımı olmak üzere Abdülhamid Han'ın isteği ve iradesi üzerine 12.000 kese akçalık altın vermiş diye söylenti vardır. Fakat tarih yazarı Said Efendinin yazdığına göre sabık Sadrazam Halil Hâmid Paşa Nizamat-ı Askeriyeye yolu ile teşebbüs etmişken Hasan Paşa Ahmed Nazif Efendi ile bir olup Halil Hâmdi Paşa'nın idamına sebeb olmuşlardı. Burası doğru ise Hasan Paşa bile tarih yazarlarının hakkında kötü düşünmelerine hedef olmağa değer. Gerçekde o zaman hasmı yenmek için yapılan işin gerisinde canını kurtarmak düşüncesi de gizli bulunuyorsa da böyle genellikle milletin ve devletin istifade edeceği tanzimat mes'elesine girişmiş olan bir zatın idamiyle böyle hayırlı işlerin ertelenip gecikmesine sebep olmak affedilmeyecek bir suçdur ve bunda şüphe yokdur.

Önceki ciltlerde anlatıldığı gibi Vasıf Efendi Gazi Hasan Paşa'yı, yazdığı tarihin bazı yerlerinde suçlayıp kötüler, bazı yerlerinde de ona keramet isnad edercesine övmekde ileri gider. Onun hakkında söyledikleri birbirini tutmaz. Böylece itibardan düşmüşdür. Doğrusuna bakılırsa Gazi Hasan Paşa o zamanda emsâli içinde eşine pek az rastlanır, devlete pek çok hizmeti dokunmuş büyük bir vezirdi (Rahmetullah-u aleyhi)'.

RUSCUKLU HASAN PAŞA'NIN SADARETİ

Gazi Hasan Paşa o zamanın emsâli içinde eşine az rastlanır adamlarındandı. Vezirler içinde yerini tutacak bir adam yokdu. Böylece vefatı haberini Padişah duyunca yerine birinin nasbı için şaşırmışdı. Şeyhülislâm Hamidizade Efendi'nin re'yi ile Rumeli'de mevcud olan vezirlerin isimleri birer kâğıda yazıldı. Bunlardan Hırka-i Saadet odasında Padişahın eline herhangisi gelirse sadrazam olsun diye açıklanınca sadaret kur'ası Koca Yusuf Paşa sadaretinde Vidin sahrasında Liva-i Şerif Kaymakamı olan ve hâlâ Rahuva Muhafızı bulunan Ruscuklu Şerif Hasan Paşa adına çekilince bu isabet Tebdil Hasekisi Cellâd Mahmud'un ulaşdır-

masiyle mühr-i hümâyun kendisine gönderilmişdi. Rahuva'dan Şumnu'ya gelinceye kadar Ruscuk muhafızı Hasan Paşa'nın ordu kaymakamlığına dair bir hat-tı hümâyun gönderilmişdi.

İşte bu Ruscuklu Şerif Hasan Paşa daha önceki savaşlarda Ruscuk ayanlığından vezirlik rütbesine erişmişdi. Sulh yapılınca vezirliği kaldırılarak bu seferin açılışına kadar Gümülcine'de ve sonra Ruscuk ve Selânik'de sürgün olarak otururdu. Bu savaşın açılışı başlangıcında vezirliği verilerek Vidin ve sonra Rahuva muhafazasına memur olmuşdu. Lâkin Abdulhamıd Han'ın tahta geçişinden bu vakte gelinceye kadar çektiği meşakkat ve üzüntüler tarife sığmaz. Bu durumda bile nasb edilmeden Rahuva muhafazasında vakit geçirirdi.

Cezairli Hasan Paşa'nın vefatını duyunca acaba sadrazam olarak zat-ı şerif bir mansab vererek bizi de kayırır mı diye hayâl ederken Cellâd Mahmud ile sadaret mührü Rahuva'da eline gelince ne olduğuna kendisi şaşırdığı gibi, kendisinin enderun ve birunda bir koruyucu, elinden tutacak kimsesi olmadığı için böyle ummadığı halde sadarete gelince herkesin dilinde rüşvet ile olmuş, yok filân kibarla ilişkisi varmış gibi haberler yayılmış, bazıları da Hasan Paşa Selânik'de sürgünde iken Selânik Mollası bulunan Keçecizade Salih Efendi ile yakın dostluklarına ve ilişkilerine yorarak Salih Efendi İstanbul'a dönüşünde Hasan Paşa'yı överek İstanbul'da tanınmasına sebeb olmuşdu. Bu kez Cezairli'nin vefatında taşrada terbiye görmüş ve yetişmiş bir vezir görüşülmesi kolay kibirsiz olacağı için Padişahın etrafına ve halka emniyet gelir umudu ile Sultan Selim Han hazretlerine durumu beğendirilerek sadarete getirilmiş gibi mânalara yordular.

Ne ise umulmadık durumda sadaret mührünü sadratiyle birleşdirip iftihar ederek Rahuvad'an hareket etti.

Ruscukd'a bir gece evinde kaldıkdan sonra Şabanın başında ve nisanın 5'inci cuma günü Şumnu'ya gelerek sadaret makamına çıkdı.. Bazı divan mansablarının değiştirilip başkasına verildiği sırada Ali Raik Efendi'nin defterdarlığını bile yerine getirmişdir.

Vasıf Tarihinde bildirildiği üzere Ali Raik Efendinin defterdar olması için daha önce irade çıkmışken, o zaman sadaret kethüdası bulunan Hasan Efendi bu mes'eleyi ele almayı uygun görmemiş ve belli etmeden engel olmağa çalışmışdı. Zamanı gelip de sulh esasına dair olan maddelerde Ali Raik Efendi İstanbul'a gidecek olursa, her halde bu durumu orada anlayacak düşüncesiyle Hasan Efendi veda ederken «sizin defterdarlığınız gerçekden irade olunmuşdu, ama askerin mevacib gailesi ve uğraştığımız başka şeylerden ötürü ertelenmişdi. İstanbul'a varıp geldikden sonra mansabınız hazırdır,» sözleriyle kendi işlediği hiyaneti örtmeğe ça-

lışmıştı. Raik Efendi'nin defterdarlığı İstanbul'da te'kid olunmakla bu kez yerine getirilerek selefi Feyzullah Efendi de Defter Emini olmuşdur.

Yukarıda belirtilen ve orduya gönderilmiş olan Prusya ittifaknamesi Şaban başlangıcında bütün devlet ricali ve ocaklı tarafından mühürlenip tasdik edilmişdir.

İşkodralı Kara Mahmud Paşa daha önce affolunarak Yenipazar cephesi başbuğu nasb olunup istida ve yalvarması gereği vezirlik rütbesi verileceği vaad olunmuş ise de, sadr-ı merhum Gazi Hasan Paşa Mahmud Paşa'ya vezirlik verilmesi uygun değildir diye Padişah'a yazınca bu iş durdurulmuşdu. Bu kez bu hususda yeni sadrazam reyinin sorulması ile Padişah vaadinin yerine getirilmesi durum gereği görüldüğü için orduda kurulan meşveret meclisinde durum ileri sürülerek hazır bulunanların re'yi soruldu. Mahmud Paşa şimdiye kadar Padişahın iradesini yerine getirmeyi idrak edip izan ile gereğini yapmak için eteğini toplayıp harekete geçmemiş olduğuna göre, kendisine vezirlik verilmesi gerekmez. Lâkin Nemçeli Belgrad ve Böğürdelen ve diğer bazı Bosna kalelerini ele geçirip Bosna'nın diğer taraflarına el attığı açıkça görülmekle, gerek Belgrad'ı kurtarması ve gerek Yeni Pazar tarafından düşman üzerine hücum işlerinden birinin Mahmud Paşa'ya verilmesi lâzım geleceği nedeniyle şimdi vezirlik verilmese yerinden kıpırdamıyacağı belli idi. Bunun üzerine tâyin olunacağı yerde doğru hizmet eylemek ve daha önce tersine hareket edenleri azarlamamak şartiyle vezirlik verilmesini durum gerektiriyor demeleriyle Mahmud Paşa'ya vezaret rütbesi Yeni Pazar seraskerliği tevcih ve İşkodra sancağına katılarak Anadolu eyaleti verilerek bu eyaletten bir yılda toplanacak 600 kese savaş masraflarına yeter diye ilk iş olarak kendisine gönderilmişdir.

İlkbahar günleri gelmiş, savaş günleri yaklaşmıştı. Ordunun sahraya çıkarılmasına çalışıldığı şu sırada ölen Gazi Hasan Paşa'nın İsmail seraskerliğinde delibaşısı olup İsmail çarpışmalarında yararlığı görülen Osman Ağa maiyetinde çok sayıda Deli askeri olmakla aralarında ayrılık çıkmasından çekinerek kendisinden hizmet umud edilerek kendisine mirmiranlık tevcih ile İsakçı muhafazasıyle görevlendirilmişdi. Oradan da görevi Totrakan sahilinin muhafazasına değişdirilip orada bile yararlığı görülerek ün salmışdır. İlkbahar gelince düşmandan intikam almak için yer yer asker sevkiyatının yapılması zamanı gelince Valde Sultan 500 nefer Bostancı ve Başçuhadar Hüseyin Ağa elli nefer yeniçeri teçhizatını kuşandırıp yolluklarını vererek orduya göndermişlerdir.

Yeniçeri Ağası olan Yahya Ağa işleri idareye yetersizliğinden Yeniçeri Ağalığına sabık Kol Kethüdası Ebubekir Ağa ile Divan Efendisi

denmekle anılan mirmiran Osman Paşa'dan birinin tayini için Padişah iradesi çıkmış ise de, Ebubekir Ağa hâlâ İsmail Ağası olup bu sırada İsmail kalesini takviyesi lâzımken ağalarının başlarından ayrılması duruma aykırı olduğundan başka, Melek Mehmed Paşa Vidin Muhafızı iken Ebubekir Ağa Vidin'e tertip edilen ortalar ile Ordu ağası olarak Vidin'e vardı. O zaman Vidin'de çıkarılan karışıklığa ve ayrılığa sebep Ebubekir Ağa idi. Şimdi ağalık hizmetine böylece uygun görülmüyordu. Divan Efendisi Osman Paşa da ocakda terbiye görüp yetişmemişdi, dışardan ilerleyerek girip rütbeler almış olmasiyle ağalığa getirilse ocakdan yolu ile yetişmiş gibi olmadığı için ocaklının memnun kalmaması ihtimali düşünülüyordu. Bu durumda kendisinin bile vezirlik isteyeceği görülüyordu.

Böylece hangisi olacağı birbirine tercihi mümkün olmayıb ikisinin de Yahya Ağaya üstünlükleri olmayacağı ve ordudan Ruscuk muhafazasına yola çıkmak üzere olan Vezir Hasan Paşa iki üç kez kaymakam ve iki kez ağa olmakla diğerlerinden daha nüfuzlu olacağı düşünüldü. Ocaklı bile kendisinden hoşnud idi. Beyt-ül mâlı koruyacağı cihetle ağalığa herkesden ziyade münasib olduğu yeni sadrazam tarafından Padişaha arz olununca yazının yukarı üstüne «Tahririn üzere Hasan Paşa'yı yeniçeri ağası nasbedersin. Askerinin nizamına ve savaşda geçen yılki gibi etmeyip düşman karşısında dayanmalarına büyük dikkat gösterilmesini tarafımdan kendisine gereği gibi tenbih edesin. Evvelki gibi askerden akça aldığını işidirsem ve işinde gevşek davrandığını duyarsam elimden kurtulamaz hakkından gelürüm» diye hat-tı hümâyun çıkarılmış olduğundan Hasan Paşa Yeniçeri ağası nasbolundu. İlk önce şöyle yararlı bir çalışma yapayım deyip te boşalan yerleri araştırınca, yani mahlûlleri arayınca selefi Yahya Ağanın İsmail ordusu ağalığından yazılan dalkılıç neferlerinden 247 neferin mühürlü senedleri sahipsiz olarak yanında alıkoduğunu anlayıp bu neferlerin 480 akça yevmiyelerini düşerek hazine için çalışdığı Padişaha arz olundu.

Her durumda ve zamanda özellikle böyle savaş günlerinde asker başbuğu olacak zatlar tecrübe edilip tecrübeden geçirilmiş, işbitirir efradın kendisi hakkında iyi düşünüp inandığı zatlardan seçilmesi bu işin gereğidir. Ancak yeni sadrazam, Hamid Han devrinde perişan ve bahtsız günler geçirmişdi. Bu kez ummadığı mesnede erişince işlere dört elle yapışıp Selim Han'a nasıl sadakatle hizmet edeceğini bilmezken, bu hususda onun bunun şahsî menfaatini bir yana itip dalkavukluk etmeden işin doğrusunu arz ederek yazması çok güzel karşılanacak bir harekettir. İşte sadrazamlara lâzım olan vatana hizmet değerinin başda gelen hasledi budur. Zira işin asıl sahibi Padişah olup filan yahud falanın kayırılmasından ise işin güzelce yürütülmesini herkesden çok onların isti-

yeceği tabii iş olduğundan onlara sadakat işin ve durumun doğrucasını bildirmekden ibarettir.

Bunun üzerine Selim Han Serdar-ı Ekremin bu arzudan dolayı darılmayıp yazıldığı gibi icrasını irade buyurdular ve ayrıca memnun olup haz duyduğuna bu da şahiddir. Bu sırada Serdar Hasan Paşaya hitaben beyaz üzerine doğrudan doğruya kendisine yazılmış bir hat-tı hümâyun çıkarılıp içinde, «Orduda olan bazı kimseler bizim şevketlû Efendimizle tam ilişkilerimiz vardır diye yersiz hareket eylediklerini duydum. Halbuki benimle ilişkisi ve bağlılığı olanlar ancak din ve devletine sadık olarak hizmet edenlerdir,» diye buyurmuşdur.

Aslında Padişahın adamı olmanın ve tam ilgisinin doğru vesilesi sıtk ile hizmetten başka bir şey olamıyacağı doğruca bilinir. Fakat bazı hususatı garaz güderek yürüttürmek üzere işin icabı kılığına koyup arz ve yerine getirmek bir türlü aldatma demek olduğundan ufacık bir şahsi düşünce işlendiğinin duyulması Padişahın tabiatına ters ve ağır gelir. Bu gibi garazkâr düşüncelerden duygulanan saltanatın yaşlı ve saygıdeğer ileri gelenleri Padişahın iyi düşünceden uzak görerek sonra doğru ve yolunda iş göremez olurlar, ama kin ve garazı bir yana itip işe yapışanlar Padişahın gözüne girerek her hususu yenerler. Lâkin şahsiyeti bütün bütün terkedip işin görülmesine bakan zevatın eşine az rastlandığından devletin yaşlı ve saygıdeğer kişileri içinde tam başarı ile nam salanlara da az rastlanır.

Yeni sadrazam Hasan Paşa gerçekden başlangıçda işe böyle doğrulukla kendini vererek başlamış ise de insan değilmi, bütün bütün şahsî fikir ve kişiliğindeki garazı kafasından çıkaramadığı ortaya koyduğu bazı hareketlerinden belli olur. Hattâ bu durumda Selânik mutasarrıfı olup sürücülük ile orduda görev alan Selim Paşa'nın görevini yapmakda gösterdiği yavaşlık ve gevşeklik duyulunca malına el konularak kendisi Limni adasına sürülüp cezalandırılması yalnız Selim Paşa hakkında eski düşmanlığından ötürü işlendiği söylentisi vardır.

Kethüda kaleminde yetişip iki yıl içinde kethüda kâtibliğinden anlaşıldığı gibi Ruzname-i Evvel olan Hasan Efendinin oğlu Mehmet Raşid Efendi babası gibi günlerin müsaadesi ile iki üç yıl içinde bu kalemde halife ve kâtip ve nihayet süvari mukabelecisi oldu. Aslında ihtişam ve gösterişe meyilli ve yaşının ilerlemiş olmasıyle zamanla tecrübesi geçmemiş olduğundan zamanın icabı gidişe uyamıyordu. Nasihat edegeldiği durumlarla hareketleri bilmiyerek etrafını genişletip öğünülecek hazırlıkları artırmak gibi halleriyle zamanın tahammül edemiyeceği görünüşte hareket eylediğinden fazla birer yolunu bulup sadrazamlıkda özellik yaradıp yapacağından fazla ve had vazifesinden uzak büyük işlere taarruz etmekde olduğu için kendisini halkın diline düşürmüş ve

giderek bu gibi hareketleri Padişahın kulağına erişmiş bulunuyordu. Bu durumda malını müsadere edip sürülmesi için Serdar-ı Ekrem'e hitaben bir hat-tı hümâyun çıkarılıp gönderilmişdi.

Yeni sadrazam ise aslında vezirlerin yaşlılarından olmadığı halde baht açıklığı ile sadaret makamına gelince devlet ricalini kendisine ısındırmak suretiyle sözünü yerine getirir ve işbilir olmak sevdasında olduğundan Raşid Efendiyi de bu vartadan kurtarmak davasına düşerek adı geçen hat-tı hümâyuna cevab olarak Padişaha bir yazı yazıp içinde şöyle diyordu. «— Bu kulunuz kerametlu Efendimin cennetteki yerlerinden meydana gelen kulları olduğum emirlerini yerine getirmek farz borcu kulluk görevimdir. Büyük Allah biliyor ki muradım Raşid Efendiyi korumak değildir. Fakat Yusuf Paşa kulları Cezayirli Hasan Paşa terbiyesi ile yetişmişdir. Herkesin malı ve canı kendi önlerinde mubah sayıldığından Raşid gibi nice nice adamlar kendilerine yanaşırsak faldesi olur düşüncesiyle işlemedikleri fenalık kalmadığı Efendim tarafından biliniyor. Ozamanda suç işlediği için şimdi terbiyeşi ferman buyurulursa sözünüzden dışarı çıkmak haddim olmayıp hemen ordudan yapılması sakıncalı olacağı düşünülemez. Eğer bu kulunuz vaktiyle böyle işlere karışdı diye Padişahımızın kulağına duyuruldu ise, Büyük Allah âdil bir şahiddir ki onun eliyle taşra âyanları memuriyetlerinden atılıp yahut korkutularak beş guruş aldığım yokdur. Malım olmasa Efendimden isterim, Efendimin esirgemiyeceğini de bu kulunuz bilir. Bu kulunuz hakkında açığa vurduğunuz iyi düşünceleri değiştirir korkusu ile bu kulunuz şaşırıp hayret içinde perişan duruma girdiğinden halini arz ile tasdike mecbur olmuşdur Osmanlı Devleti ricali Cezayirli Hasan Paşa'nın sadrazamlığı gününde öyle bir ölçüde korku ve çekingenliğe kapılmışlardı ki anlatılması çok zordur. Karınca misali bu kulunuz ordunun kışladığı yere geldiğim gündenberi binlerce okşayıcı sözler iltifatlar, dil dökmeler ve itibar ile yettiği kadariyle vahşet ve dehşeti kaldırıp herbiri devlet işinde hizmete girmişlerken ve özellikle düşman üzerine hareketimiz günlerinde bunların böyle azledilip sürgün edilmeleri, mallarının müsaderesi hepsinin korku ve vahşete uğramalarına ve içden kırılmalarına sebep olacağı benim önümde görülüyor. Raşid Efendinin cezalandırılmasını başka zamana erteleyip şimdilik af buyurulması rica ve niyaz olunur..»

Bu yazının üstüne; «Raşid Efendinin kovulup uzaklaşdırılması hem size hem de devlete hayırlıdır. Zira devletin rüşvet ile bu hale gelmesine bu oğlan ile babası sebebdir. Lâkin bu da daha önceki ettiklerine dayanır. Yoksa sen sadarete geleli değil. Aslı murdar olan taharet kabul etmez. Rıza-yı hümâyunumu ister isen, önceki gönderilen hat-tı hümâ-

yunum mucibince amel edesin. Sair devlet ricalini kuşkulandıracak şey yokdur. Bunların ne mel'un olduklarını bilirler» diye hat-tı hümâyun çıkarıp gönderilmiş olduğundan Raşid Efendinin bütün malı ve eşyası müsadere edilmiş ve Kıbrıs'a sürgün edilip başkaca haddini bilmiyenlere ibret gösterilmişdir.

Yeni sadrazam Hasan Paşa bugünkü durumun fenalığını Gazi Hasan Paşa'ya yükleyip her hususda kendini temize çıkarmak ve sadaret mesnedine en büyük rakip olan eski sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın bu makama yaklaşmasına engel olabilmek ve uzaklaşdırmak için bir tarafdan devlet ricalini okşayarak kendine çekip çevirmeye çalışıyor, bir yandan da bundan önceki idarenin fenalığını konu ederek Padişaha takdim edegeldiği yazılarının bazısında geçmekden geri kalmıyordu. Kaldı ki Selim Han adâlet ve merhamet kaidesini esas tutarak bu yolda bütün memurlara tenbihlerde ve nasihatlarda bulunuyordu. Hatta bu durumda yeni sadrazama bir kıt'a hat-tı hümâyun çıkarıp göndererek içinde bütün işlerde hak yolundan ayrılmayarak tazim-i li emrullah ve şefkat-i alâ halâkullaha uyulmasını ve herkesin nefret ettiği rüşvet ve halkı para cezasına uğratıp zor duruma düşürmekten çekinmelerini bir süredir savaş çıktığındanberi zulüm ve sitem görülüyor rüşvet ve cerime alma açığa vuruluyordu. Şiddet ve gazab ile rüesa ve zabıtan kalblerine nefret gelmişdi. Bu sebeple bundan böyle yardım ve iltifat ve kaderlerine uyup fıkara ve reayaya lütufla muameleye dikkat edilerek Allahın önünde ve halkın öveceği eser bırakmak dua-yı hayr-ı şahaneme mazhar olasın diye buyrulmuştu. Bunun üzerine herkes adl ve merhamet yolunda uğraşmalarla çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bir de, Selim Han ne kadar bazıları hakkında ziyade teveccüh gösterse de, yine tam istiklâl vermek yaradılışına aykırı idi. Merhum Hakan Abdülhamid Han Hazretleri gibi sadrazamlara bütün işleri bırakmazdı.

Bu sırada kethüda bulunan Mustafa Reşid yeni sadrazam tarafından azledilerek yerine Defter Emini Feyzullah Efendinin kethüda-yı Sadr-i âli nasb olunmasında bile garaz şaibesi ve adam tutuyor diye duyulup söylendiğinden ve Mustafa Efendi İstanbul tarafından tâyin ve nasbolunmuş bulunduğundan azlinin Padişahı darılttığı söylenir.

Vasıf'ın beyanına göre sadarette yeniden nöbet alan kethüdalar da çoğunlukla azledilegelmişken hâlâ Sadaret kethüdası bulunan eski sadrazam Emin Paşa kayınbiraderi Mustafa Reşid Efendi herkese mizaç alıştırır, kendisiyle ilişki kurar ve herkese soyca yakınlığı olduğundan bu bağlarla her durumda kullanılması mümkün ve kabildi. Kimin zamanında görevli bulunsa rıza gösterecek doğrulukla iş gördüğünden azl ve değiştirilmesine yeni sadrazam girişmemiş ise de Mustafa Efendi alil, hasta olmuşdu. Bu sırada işinden çekilip biraz sıhhatinin yerine gelmesi

lâzımdı. Ramazan-ı Şerifin 15 inci günü affedilerek yerine Defter Emini Feyzullah Efendi Sadaret kethüdası ve Doğramacızade Abdullah Efendi Defter Emini nasbolunmuştur.

Ama Cavid Ahmet Beyin yazdığına bakılırsa, Reşid Efendi gevşekliği yüzünden azledilerek yerine Sadık Reis Feyzullah Efendi nasbolundu. Fakat bu tayinin yapılışında hakikaten Feyzullah Efendinin bazı yerlerle ilişki ve tercih etmekde sebep nedir?» dediği doğrudur. Nakletmiş olanların orduda tutulup verilenlerin kolaylık işinin yoluna konulması garazıyle tâyin ve nasb edildiğini bütün âlemde duyulmuşdu.

Selim Han'ın «iki günde bir kethüda azli uygun manâda olmayıp özellikle Mustafa Efendi gibi harp san'atını herkesden ileri yürütmüş adamın yerine aklı yerinde olmayan, sağır ve gözü görmez bir adamı nasbetmek ve tercih etmekde sebep nedir?» dediği doğrudur. Nakleden sözüne inanılır kimselerden duyulmuştur. Çünkü ilmiye tarikini eski durumuna sokmak için Selim Han Şeyhülislâm Hamidizade Efendiye ziyadesiyle nüfuz ve bağımsızlık vermişdi. Ancak merhum Gazi Hasan Paşa bile sadarette bağımsız olduğundan onun nüfuz üstünlüğü bazen ilmiye tarikinde dahi geçerli olurdu. Ama o ölünce Hamidizade Efendi bütün bütün kendi başına kalarak işte kendisine karışan kalmamışdı. Ayrıca kendisiyle ilişkisi ve intisabı olanların bile gerek orduda gerek sair yerlerde nüfuzları geçerli olmağa başlamışdı.

Cumadel âhirin ortasında ikinci tufan denilen çok şiddetli yağış İstanbul'da aileleri suda boğmuşdu. Çok şiddetli yağan bu büyük yağmurun suyu bildiğimiz yağmur suyuna benzemeyip deniz suyu gibi acı olduğu bazı tarihlerde yazılıdır.

Şevvalin 22'nci Pazar gecesi de saat 5 de başlayıp sabaha kadar yirmişer otuzar dakika ara ile zelzele olmuşdur. Zelzelenin olacağı ve yapacağı şiddet müneccimbaşı tarafından arz olunup düşünülerek yapılan tahminde Yunan vilâyetinde kanlı savaşlar olup kan dökülüceğini ve bunun pek ziyade olacağını Hıristiyan devletlerde kıtlık, karışıklık ve iç kavgalar görülüp kötülüklerden geri kalmıyacak ve düşman memleketlerinden birinin haritadan silineceğine ve Osmanlı Devletinin karada ve denizde zaferler kazanacağına delil sayıldığı yazılıdır.

Halbuki Selim Han yıldızların hükümlerine itikad edip inanmadığı ve itimad etmediği Padişahın bazı yazdıklarından açıkça anlaşılmaktadır. Şöyle ki: Tahta geçdikten sonra bilindiği gibi donanmanın açık denize çıkarılması için vakit vakit saadet getirsin diye müneccim-i evvel ve sani efendiler tarafından takdim edilen raporlar değişik ve birbirlerini tutmadıkları için hangisiyle iş görüleceği Kaymakam Paşa tarafından Selim Han'a arz olunca, «Her gün Allah'ın günüdür. Benim asla yıldız ilmine inancım yokdur. Allah'a sığınıp ne gün uygun görürseniz o

gün çıksın. Savaş ne gün uygunsa o gün olsun» diye Kaymakam Paşa'ya hitaben hat-tı hümâyun çıkarmışdır. Fakat bu gibi büyük işler görülürken müneccimlerin verdiği rapora göre iş görülmesi adet hükmüne girmiş olduğu için sonra yine Selim Han'a bir yıldız raporu arz olununca, «madem ki adet gibi olmuş, öylece iş görülsün» diye hat-tı hümâyunu çıkardığı görülmüşdür.

Düşüncelere yerleşmiş olan geçerli adetler ve eski usullerin değiştirilip kaldırılması gayet zor ve tehlikeli olduğundan, Sultan Selim Han her hususda yenilik sevdasında bulunmakla beraber gelenek işlemlerin değiştirilip kaldırılmasından son derece çekinir ve korkardı. Hattâ Kaymakam Paşa tarafından kendisine arz edilen bir yazıda, «Gerek Boğazkesen kalesinde ve gerek zındanda ve başka yerlerde suçları var diye boğdurulup idam edilen Müslümanlar cezaları infaz edildikten sonra denize atıldıkları Padişahımız tarafından bilinmektedir. Böylece hayatlarında cezalarını gördükden sonra denize atılmaları ise ölüleri cezalandırmak kabilinden oluyor. Oysa cezaları görüldükden sonra çoğunun akrabaları ve soydaşlarıyla adamları defnedebilmek için ölülerini almağa talipler iken verilmiyor. Demek isterim ki bundan sonra Müslümanlardan ceza görenlerin ölüleri denize atılmayıp defn için sahiplerine verilsin. Ölüye sahip çıkan olmazsa o kale dizdarı ve çavuşu taraflarından gömülmeli ve boyunlarına borç olur» diye yazılınca bu yazının üst yukarı kenarına, «bu husus düşünmeye değer bir mes'eledir. Zira bu yapılan iş gelenekdir, bizden önce gelenler bu kaideyi boşuna koymamışdır. Gelenek kaideleri bozmak sonunda mahzurlar doğurur. Devletimizde merhamet ziyade olalı her nizam bozuldu. Düşünülecek iş ve işlenecek sevap çokdur. Şu seferden firar edenleri ve savaş açılmasın diyenleri bulup cezalarını verseniz daha ziyade sevab olur diye kıyaslıyorum» diye hat-tı hümâyun yazmışdır

BAZI İLİM ADAMLARI OLAYLARI

Bilindiği gibi Hamidizade Efendi Şeyhülislâm olunca Reiszade Aşir Efendi Rumeli Kazaskerliği ile ve Ataullah Efendizade Mehmed Arif Efendi İstanbul kadılığı ile sevindirilmişlerdi. Anadolu kazaskerliğinin tevcih edileceği vakit yaklaşmışdı. Sadaret, gerçekde Ivaz Mehmet Paşazade Molla Beyin oğlu Mustafa Beyefendinin idi. Fakat o zaman Sani' ye Teftazani ve kimsenin hakkında bir şey diyemiyeceği ilmî seviyesi yüksek olan Osman Efendizade Tatarcık Abdullah Molla Efendinin bilginlikde yüksekliği ve devlet işlerine tam manasiyle vâkıf olduğu herkesçe bilinirdi. Diğerlerine bakınca üstünlüğü Hamidizade Efendiden bile ileri olduğu halde eski sadrazam Yusuf Paşa kendisini ordu kazaskerliğinden azledip sürgün ederek ilerlemesine engel olmuşdu. Ama şimdi yine meşveret meclislerinde bulunarak istikbali geri gelmişdi.

Bir gün Şeyhülislâm meclisinde Anadolu sâdaretine dair söz açılınca, «Abdullah Molla gibi âlim ve fazıl bir zat varken başkasına tevcih edilmesi olacak şey değildir» sözü Şeyhülislâm ağzından çıkmışdı. Bunu bazıları Mustafa Efendiye yetişdirmişlerdi. Telâşa kapılıp hemen bu yoldaki iddiasını söz konusu etmişdi. O da istediği olsun diye İstanbul'a sadrazam yazısı gönderip dedikodunun ardını almağı düşünmüşdü. Hamidizade Efendi de Hasan Paşanın iltimasını rededemeyip Veli Efendizade Mehmet Efendi zamanını doldurunca 1204 yılı Cumadel ulasının 16 ncı günü Anadolu kazaskerliği bu Mustafa Beyefendiye tevcih olundu. Ancak bu garib durum Şeyhülislâm'ın onuruna dokunarak Mustafa Bey hakkında alt düşüncelerle kin ve garaz sahibi olmuşdu.

Yine bu sırada ordu kadısı Tarakcızade azl edildi. Ordu kadılığı bu kez Mekke Payesiyle sevindirilen Sıdki Mustafa Efendiye tevcih edilmişdi. Tam bu durumda Rumeli kazaskeri ve hâlâ nakib-ül eşrâf olan Derviş Efendi vefat etmişdi. Aynı ayın 27 nci günü Reis-ül Ulema Esseyid Yahya Tevfik Efendi nakib-ül eşraf olmuşdu.

Aşir Efendi de, tarih yazarı Vasıf'ın yazdığına bakılırsa gerçekden çok temiz ve iyiliği görülen bir zat ise de kendisine bağlı yakınlarının aç gözlülüğü ve hırslarına dair bazı istenmedik davranışları kendisini halkın diline düşürdüğünden fazla Hanım Sultan terekesinde ziyadece mahsul isteği ile kendisine gadr ve kötülük ettiği isnad olunurdu. Görünürde liyâkati Şeyhülislâm önünde muhakkakdı, böylece sürülüp uzaklara gönderilmesinde yardım edilmediği için babasının doğduğu yer olan Kastamonu'ya sürülüp cezalandırıldı.

Aşir Efendinin azli sebebini anlatmak için Cavit Ahmed Bey der ki: — Görünüşde sürgüne gönderilmesine hırsızlığı sebebdi. Lâkin dostlarından birisi Üsküdar'da vedalaşmağa vardığında azlinin sebebini sordu. «Son divanımızda arz odasında şevketlü efendimiz bu kullarına hitaben buyurup Prusya mes'elesini sorduğu zaman Tevfik Efendi de orada idi. Doğru dürüst konuşamadığı için şöylece nizam verildi diyemeyip, İnşallah Padişahımızın dilediği gibi sona erer, demişdim. Ondan sonra Ağabahçesine rikâb olub dolaşan sohbet Şeyhülislâm Efendiye vardı. İşi anlatmağa vakit kalmadı. Rikâb Şeyhülislâm Efendi'ye arz odasında görüşmeyi sordum. İnşallah güzeldür deyip nasıl olacağını açıklamadı diye buyurmuşlar ve yine söz sırasında Prusya ile yapılan görüşme yazıları Padişaha Aşir Efendi'nin kendi eliyle yazılsın arz ve takdim olunsun emri çıkarılmışdı. Birkaç gün geçince vardığım zaman Padişahımızın sordukları Prusya meselesini bildirmedin deyince o meclisde Tevfik Efendi arkadaşımız olmakla bu mes'eleler emriniz üzere ondan gizlenmişdi. Bunun için cür'et olunmadı, diye cevab verdim. Sonra söze başlayıp dedim ki: Sizin görüşme takrirleriniz tarafımdan temize çekilip Padişaha arz

olunurdu. Efendimiz emr-i hümâyunu üzere şimdiden sonra kendi elinizin yazısı ile gidecekdir diye kızgınlık göstermişdi. Sürgüne sebeb bizi rakib saydıkları için olsa gerekdir» diye nakletmişdir.

Her ne hal ise, Aşir Efendi bildirildiği gibi azledlince Mustafa Bey Rumeli Kazaskerliğine de çalışıp, işlemekde kendi ayağıyle bir dama düşmek ve biraz da yüksekden düşürülmek düşüncesiyle bu kez de Şeyhülislâm tarafından taarruz edilmeyip Şevvalin 9 uncu günü bilindiği gibi boşalan Rumeli kazaskerliği Mustafa Efendiye ve Anadolu kazaskerliği adı geçen Abdullah Molla Efendiye tevcih buyurulduğu sırada Fetva Emini İbrahim Efendiye de Anadolu ve Yaşmakçızade Mehmed Selim Efendi ile Dağıştani İbrahim Efendiye İstanbul payeleri verilmişdir.

Mustafa Beyin sonuna gelince: Bilindiği gibi Rumeli kazaskeri idi. Aslında süse ve gösterişe maildi. Kassam tarafından kanun yolu ile borç verilen yetim akçalarını ödünç alıp keyif ve gösteriş için yok yere harcardı. Sonra rüşvet kapısını açmışdı. Güya hükûmet icraatını yalnız kadı yürütürmüş gibi ortam yaratarak halkın davasını kendi bildiği gibi görmeyi alışkanlık haline getirmişdi. «Ben bu meseleye şöyle hükmettim, ilâm yazılsın» sözü herkesin arasında söz konusu oluyordu. Ayrıca bazı geceleri babasına ziyarete gider, dönüşünde görülmedik büyüklükde fenerler ile kalabalığın etrafını sardıkları sırada tüysüz delikanlılardan birini arabasına alıp bu gece safası ile üzüntü ve yasını giderirdi.

Büyük ve küçük arasında dile düşmüşdü.

Bu suretle o günkü duruma bakarak kendisine bir çeki düzen vermesi lâzımdı. Bu böyle iken ozamana göre, aksine, gaflet içinde idi. Istavroz'daki yalısı da geniş gönül açıcı idi. Evi halkına yettiği açıkça görürken herkes desin diye meşhur ve katledilmiş Nazif Efendinin yalısına talib oldu. Bu işi yerine getirecek bazı ricali araya koydu. Kaymakam Paşa'ya bu konuda işleyerek eninde sonunda telhis ettirip henüz yeterli bir cevab almadan kendi isteğine uygun bir Padişah iradesi çıkarılmasını oldu bitti sayarak hemen bazı ileri gelen adamlarını topladı ve sözü geçen yalıya koşup daha önce tertiplenen sazçalan ve şarkıcılar çağırtıp dostlarıyle eskiden olduğu gibi toplanarak eğlenip başındaki üzüntüyü atmak istemişdi.

Bu, Padişahın kulağına gidince Osmanlı askeri düşman ile yaka yakaya savaşa girişdiği sırada Ehl-i İslâm olanlara göre ağlayıp inleyerek Allah'ın dergahından zafer ricasında açıkca bulunmak farz olan borcu iken kazasker efendinin bu yakışmayacak davranışları aşağı yukarı herkese örnek olup efendi cenapları işini yoluna koymasa bu yolda hareket etmezdi diye ibadet edenlerin inançlarını karıştıracağı düşünülerek görülüp Kıbrıs'a sürgün edilmesi için hat-tı hümâyun çıkarıldı. Şeyhülislâm tarafından etmeyin eylemeyin demek şöyle dursun Şeyhülislâm'ın

arayıp da bulamadığı bu oldu. Hemen borçlarını ödeyip sürgün yerine gitmesi emirle bildirildi. Ancak elindeki borçlarını karşılamıyordu, birçok biçareleri iflâs ettirip gitmişdir.

Böylece boşalan Rumeli kazaskerliği o yılın Zilhiccesinin 24 üncü günü iş başında Anadolu Kazaskeri olan ve adı geçen Abdullah Molla'ya ve Anadolu Kazaskerliği Salihzade Ahmed Esad Efendiye tevcih ve ihsan buyruldu. Vasıf Tarihinde bu suretle yazılıdır. Rivayet edenlerin dediğine göre Mustafa Beyefendi Kıbrıs adasında bulunduğu Lefkoşe kasabasının havasına ve suyuna alışamadığından hastalanıp bir yıl içinde vefat etmişdir.

Ölümünde, babası eski Şeyhülislâm İbrahim Beyefendi yanında bulunan oğluna bir müderrislik ruus'u verilmesini Şeyhülislâm'dan yalvarıp istedi. Şeyhülislâm Efendi üst makamlara arzetmişdi. Bu sırada ilim adamlarının elden geldiği kadar ıslahına Sultan Selim el koymuşdu. Katılacağı zaman müderris olsun diye hat-tı hümâyun yazılmışdır.

Cavid Ahmed Bey Tarihinde 1204 yılı olayları sırasında şöyle yazıyor: İlkbahar gelince donanmanın çıkarılması için büyük gayretle çalışılmasına Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'ya bağımsızlık veren bir hat-tı hümâyun çıkarıldı. Bu yıl da geçen yılki gibi Akdeniz ve Karadenize donanmalar tertibi günün gereği idi. Recebin 2 nci ve Martın birinci günü üç kalyon ve sekiz fırkateyn ve bir şahtiye ve iki nev icad, dört kırlangıç, on şalope topyekün 28 parça harp gemisi teçhiz olunarak gelip giden tüccarı muhafaza için Karadenize çıkarılıp Akdenize de bir takım donanma gönderildikten sonra Kaptan Paşanın da büyük sayıda donanma ile Karadenize çıkarılması tasarlanmışdı.

Bu suretle teçhizi lâzım gelen büyük küçük 200 den fazla harp gemisinin tertibi, ikmâlinin yapılması ve muhimmatı Osmanlı donanmasını alarga ederek Şabanın 25 inci ve Nisanın 29 uncu pazar günü kanun-u kadim üzere yalı köşkünde Padişah huzuruna korkarak çıkdı. Zamana muhtaç eğitimi olmayan hattâ askeri olmayan gemilerdi. Sultan Selim Han: — Göreyim seni, geçen yılki gibi gevşeklik etme, düşmandan yüz çevirme diye uyardı. Kaptan Paşa ise «Geçen yıl düşmanı Hocabey'de deniz üzerinde dururken gaflete getirip düşman donanması baskın yapınca demir bırakıp firar etmiş olduğunu Padişahın bilmediğini sanarak böyle cevap vermeğe girişdi: — Geçen yıl çok araşdırdım, bulamadım ve Avlite limanı önünde savaşa çağırdım; baş göstermedi. İnşaallah bu kez donanmanın emre hazır olanları ile bu kulları görev yerine giderim geri kalan donanma askeri geldikçe gemilere koyup kulunuza göndermek hususunda emir efendimizindir, diye anlattıkdan sonra Dolmabahçe ziyafetine izin alarak döndü.

Sekiz kalyon Beşiktaş kıyısında demir atmış askerin gelmesini beklerdi. Bu sırada tekrar bir an önce hareketi için Padişah emri çıkdı. Üç

tane siyah peksimet örnek gönderip, «bu peksimet nasıl yedirilirse yedirilsin bütün donanmaya verilen ancak bir ay yeter. Asker ve yeteri kadar peksimet verilsin, bugün kalkmak üzereyim» diye durumu anlattı. Bunun üzerine gerçekten zaman zaman donanma askeri tertip olundu ise de sağdan soldan gelen kalyoncu askeri yetmediği için gelecek olanları beklendi.

Vakit geçdiğinden Padişahın emriyle ramazanın başında enderun ve birun ricali taraflarından herkesin halince birer onar, yirmişer nefer İstanbul'da tedarik, teçhiz ve yollukları verilerek Kaptan Paşa'ya gönderip teslim olunduğu sırada, bilim adamları da serhadlerdeki savaşa yardımcı olmazlar mı, diye soran Padişahın bir yazısını alan Kaymakam Mustafa Paşa Şeyhülislâm Efendiye gönderdi. İstenileni anlayıp bir süre eli cebinde düşündü, sonra «bilim adamları başka kimselere kıyas edilemez. Elleri boş, mali durumları hiç denilecek durmudadır. Böyle bir durumda dualarına rağmen yine emir Padişahımızındır.» diye kaymakam Paşa'ya anlattı. O da içeri telhis etti. Sultan Selim Han da gelen telhisin üst tarafına —onlardan gelecek Allah'dan gelsin, yüce Tanrı onlara muhtaç eylemesin, diye hat-tı hümâyun, çıkardı diye Cavid Ahmet Bey Tarihinde yazılıdır. Halbuki yukarıda anlatıldığı gibi asıl bilginler güruhu o zaman doğrusu fahir kişilerdi. Ama yalnız bir bilim adamı olmakla bu rütbe ile devletin sayesinde geçinen ve herşeyi olan resmî ilim adamlarının yardım konusunda duacı güruhu diye yan çizmeleri durum ve zamana ıymuyordu. Bunu söylemek boşunadır.

Yine Cavid Ahmed Bey Tarihinde, 1182 yılındaki ortaya çıkan perişanlıklar nedeniyle sudur-u uzzam ve vükelâ Osmanlı Devleti kudretini artırıncaya kadar olan işleri önemsememişlerken Yusuf Paşa güya bütün hazırlıklar tamammış gibi çabucak, çapula gider gibi, 1201 yılı Zilka'desinin ikinci perşembe günü Moskof Elçisini kaldırıp 1202 yılı cumadelâhırasının 9 uncu günü Sancak-ı Şerifle sefere çıkdı. Ama geçen savaşdanberi Anadolu ve Rumeli zulüm ve baskı altında harabolmuşdu. Vezirler de sık sık değişiyor, yılda bir mansab dört vezire tevcih ediliyor ve her mansabtan caizesi alınıyor, daha mansabına varmadan azl olunuyordu. Kendini bilir, işi bitirir vezirler silinmişdi.

Osmanlı Devleti büyükleri hazara alışmışlardı. Para ve süs içinde yalancı gösteriş ve ünvan ile vakitlerini hoşca geçirmeğe bakarlardı. Ellerine geçeni yalılara ve başka gemicilere sarfederek herbiri kalaylı koz gibi yerlerinde kalırlardı. Bu dirinti devlet büyüklerinin hizmetini görmekten sarraflar bile yüz çevirmişdi. Malî güçlerini boşuna harcıyan yaptıkları işlerin araştırılması imkânsız olunca Yusuf Paşa «her sarraf hizmetini gördüğü daire halkının tedarikini görüp kaldırsın» diye emir verdi. Onlar da efendilerini yola çıkardılar. Lâkin hazineye bakan bey-

gir, katır, deve ve araba gelip yetişemeden ordu Davutpaşa'dan hareket etti. Ertesi günü Bostancıbaşı İstanbul'da ve Üsküdar'da nekadar kira ve hammal beygiri ve arabası varsa sürüp ağırlığı iki gün sonra gönderebildiler. O tarihten Abdülhamid Han'ın ölümüne kadar 55 bin kese akçe gönderildi, bir işe yaramadı.

Yusuf Paşa her şeyde önder, yapıcı, iş bitirir, her bakımdan din ve devleti düşünür, yüksek yaradılışlı bir zattı, ama devlet işlerinde bulunup mansabları dolaşmış, iyiyi kötüyü görüp öğrendikten sonra vezirlikle bile birçok memleketler gezmişdi. Dünyayı görüp tecrübe edeliberi «niçin olmaz»» diyen zatlardandı. İleri derecede atılganlığı ve çalışkanlığı ile çabuklukla devletin başına felâket getiren savaşın çıkmasına usanmaz ve üşenmez, vatansever bir vezir ise de yeni padişahın tahta geçmesiyle savaşda ve sonrasında yararlık göstermek için kendisine yeni padişahın mührü gönderilip bağımsız yetki verilmişdi.

Kendisinin «sefer bir yılda ortadan kalkar» diye düşünüp söyledikleri sonuç vermedi. Yıllar geçdikçe bu kadar mal harcanarak yok oluyordu. Bahar askeri gelsin, kış askeri gitsin demekden başka iş görülemedi.

Merhum Abdülhamid Han zamanında gerek İstanbul'da ve gerek orduda kıtlık yüzünden pek çok sıkıntı ve zorluklar çekildi. Ayrıca bir yılda iki cebelu ve bir defa da üç cebelu bedeli alındı. Bundan sonra malikâneleri ellerinde bulunduranlar da ödeyemez oldular. Devlet büyükleri bunu anlamışlardı. Bir kez yine Abdülhamid Han zamanında her gönül hoşluğu ile ellerindeki fazla gümüş ve altın eşyalarını Darbhane'ye satmayı görev bilerek herkes durumuna göre artanını Darbhane'ye teslim etti. Bunlar eridildikden sonra onar paradan akçasını almışdı. Fakat ulemadan birisi bir dirhem gümüş bile vermemişdi.

Yeni padişah tahta geçince, birçok meşveretler oldu. Devletin para toplamasına bir çare bulunamadı. Mühürden başka altın ve gümüş eşya kullanılmasın, herkesin kendi malı gümüş ve altını Darbhane'ye teslim edip eridildikden sonra bahası onar paradan verilmek üzere hep birlikde karar verilmesinden başka çare kalmamışdı.

Bütün devlet ileri gelenleri, ocaklı, ve ulemanın özet olarak düşüncesi Padişaha arz olunarak gereği yapılsın diye hat-tı hümâyun çıkarıldıktan sonra mühür ve silâhlardan başka gümüşü olup da vermeyen olursa cezalandırılacakları tellâllar bağırtılarak yayınlandı. Ardından enderun ve haremde ne kadar gümüş ve altın işlemeli eyer, kaşa ve öteberi varsa iki gün içinde Darbhane'ye teslim olundu ve taşralara bile fermanlar gönderildi. Bezazistan basılıp gizliyenlerin gümüş ve altın eşyası alınıp karşılığı tutarı ödendi.

Lâkin bu kez de bir dirhem gümüş vermeyen ulemanın düşük ahlâklı bazıları kendilerine yakışmayacak sözlerle atıp tutmağa başladılar. Bununla beraber emir-ül müminin olan Padişah bütün Müslümanların kendilerine ayırabileceğinden de fazlasını alıp savaş için sarf etmenin kanuni olduğunu Mirzazade Salim Efendi Nil-ür reşad fi umur-ül cihad adlı kitabında yazmışdır. Böylece her Müslüman ihtiyaç duydukça caalin zararı yokdur, çünkü bu caal düşmanın istilâsı zamanında en aşağı bir şeyi yükletmek ile büyük zararı ortadan kaldırır. Halife hazretleri de cihada gidecek İslâm askerine yetişecek kadar şeyi tasarlayıp doğru bir tahminle o kadar şeyi halkdan toplayıp askerine masraflarına karşılık sarf ederdi. O mal ile onlara kuvvet vermek caiz olduğu açıkça belirtildiğini bilmedikleri için özellikle gümüş eşya kullanmak haramdı. Bu şer'an sabitti. Bunun terki lâzımken beldenin geleneği olup mubah sayılarak düşürülüp, gümüş eşyası olmayan adam değildir, gibi muameleden kurtulmuş oluyordu. Bununla beraber bu vesile savaş işlerinde yardımları olduğundan kendini bilenler seviniyorlardı. Ama bir takım ekmek ve nimet kadrini bilmez, utanmaz ve vatansızlar kötüleyip suç işleniyor diye ortalığa düşmeğe cesaret ettiler.

Padişaha bu durum aksedince Allah'dan korkmayıp peygamberden utanmayıp böyle atıp tutmağa cesaret edenlere hadlerini bildirmek için Kaymakamı Paşa'ya hitaben bir hat-tı hümâyun çıkarıldı. Anlamı şu idi: «Tahta geçdiğim zaman Darbhane'de sermaye akçası olarak 2000 keseden ziyade akça yokdu. Enderun ve harem hazinelerinde de 150 keseden fazlası bulunmadı. Miri hazinesinde de bir kese olmadığı görüldü. Moskof ve Nemçeliye savaş açılmışdı. İki kuvvetli düşmanla savaşmak için çok sayıda akça'ya ihtiyaç vardı. Devlette ise hiç akça olmadığı bilindiği halde bir çaresine bakılmak üzere bu kadar meşveretler oldu.

Nihayet el birliği ile şer'an istimâli haram olan gümüş ve altının yasaklanması ve akçasıyla Darbhane'ye satılması hususuna karar verilip bu yolda duacımız Şeyhülislâm da fetva verdi. Ben Allah'ın yasakladığı mes'ele için yazı yazdım. Ulema ve ricalden kendini bilmez ve din ile devlete ne hayrı olacağını akıl edemez bazı kimseler; Padişah bizi kara çanaklı etti, diye Allah'ın yasakladığı maddeyi yasakladığım için konaklarında türlü sözlere girişiyorlar. Devlet düzenini sarsacak yalancıların ve dedikoducuların ağızlarına geleni söylediklerini işidiyorum. Bu iki düşmana savaşı ben açmadım, devleti bu gaileye de ben uğratmadım.

Tahta geldiğim zaman devletin sıkıntısı herkesce biliniyordu. Yine kendi reyleriyle bunu yerine getirdim. Henüz 2000 kese faiz toplanmadı. Yine bazı idare ve hazırlıklardan tahta geçişimden bu zilhicceye gelinceye kadar savaş işleri için sarfolunan akçanın kaydını çıkarttım. Yalnız Darbhane'den 25.000 keseyi aşan akça verilmiş. Bu hazırlıklar söz

edenlerin gümüşünden değildir, ancak Allah'ın yardımıdır. Henüz beyt-ül mâlimde bu derece sıkıntı varken ve iki düşman Osmanlı topraklarına taarruz ederken geri atılması için herkesin varını dini için beyt-ül mal'e vermesi şer'an caizdir. Padişahlar alsa bile zulüm sayılmaz. Bu böyle iken ulema efendiler şimdiyedek, Allah göstermesin, bu devlet yıkılırsa halleri ne şekil alır. Hiç düşünülmüyor mu? Yardımlarından geçdim, din ve devlete zararlı olacak sözleri söylemeselerdi olmaz mı idi?

Bu hat-tı hümâyunumu okuyup düşünen devlet ricaline sen söyleyesin ve duacımız Şeyhülislâm Efendiye de gönderin, o da kazaskere ve başkaca gerekenlere göstersin. Bu sözleri söyleyenleri sen ve Şeyhülislâm Efendimiz araşdırıp bunlar kimlerse bana bildirin. Bundan sonra devlet işlerini karıştırmağa dair bir kimse tarafından bir harf işidirsem cezalandıracağım anlatılsın.»

Bu hat-tı hümâyun üzerine Kaymakam Paşa kendisi yalnız başına kılık değişdirip ve kol kol kılık değiştirenleri gezdirip sulh ve savaşa dair söz söyleyenlerin cezalandırılmalarına girişildi.

Kısacası, ilim adamlarının asıl düzeni yok edildiği nedeniyle ulema arasına birçok cahil kimseler katılmışdı. Gerçi o vakitlerde bile hem bilimde ve faziletlerde hem de önemli devlet işlerinde liyakat ile kanadlarda olan zatlar ara sıra bu devlete bilim adamlarından yardımcılar bulunuyorsa da cahil olanları üstün sayıda idi. Ulema adına ortaya çıkan bir takım ehliyetsizler de devekuşu gibi iki yüzlü olarak ne kanadlanıp bilimde ilerleyerek irfan yuvalarına uçarlardı ne de başka devlet ricali gibi yük olup çıkarına bakıp devlet gailesini çekerlerdi.

ARABİSTAN'IN DURUMU

1204 yılı ortalarında, karadan ve denizden, Rusya ve Nemçe devletleriyle savaş sürdürüldüğünden başka aşağıda anlatılacağı gibi Milli Timur'un gailesiyle kafa yorulduğu sırada Mısır'da dedikodu epeyce genişlemişdi. Düşünceler dehşet veriyordu.

Şöyle ki: Merhum Gazi Hasan Paşa'nın Mısır'dan rehin olarak getirdiği bey ile iki kaşif tek durmuyordu. İbrahim ve Murad beylerle haberleşdikleri öğrenilince Limni adasına sürülmüşlerdi. Selim Han tahta geçince affa uğrayıp İstanbul'a getirilmişlerdi. Yine durmayıp Mısır'la haberleşince tekrar Limni adasına sürülmüşlerdi. Fakat bir kolayını bulup firar etmişler ve Mısır'da tarafdarlarına katılmışlardı. Beyler affolunmuş yine Mısır'a gireceklermiş gibi Mısır Valisi tarafdarları bulunan ümeranın nüfuzlarına halel verecek haberler çoğalmışdı. Araşdırma yapıldı. Bu gibi haberlerin Artin adlı sarrafdan çıkdığı öğrenildi. Bu hususa dair bazı yazıları da ele geçirildi. Kaymakam tarafından soruşdurma yapılınca mührün kendisine ait olduğunu açıkça söyledi. Böylece katledildi.

Bu sırada Said Mısır bölgesinde bulunan İbrahim ve Murad beyler bazı yabancı devletlerden top ve başka silâhlar isteyip yardım görerek harp silâh ve araçlarını tamamladıktan sonra Mısır üzerine hareket edeceklerdi ve hattâ bazı yabancı devletlerden ofisyaller istemişlerdi. Bu ortamda bir ofisyal kişi emniyet altına alınmış bir gemiye bindirilerek İskenderiye'ye gönderilmişdi. Frenkden dönme İskenderiye'de oturan, İslâmiyeti kabul etmiş bir kimse vardı. Bu adam İbrahim ve Murad beylere casusluk ediyordu. Bu ofisiyal de onun aracılığı ile bu ümeraya katılacağını Padişah duyunca durumun tahkikatı yapılıp bu dinini değiştiden adamın öldürülmesi ve ofisiyalin de Osmanlı topraklarından kovulup atılması için Mısır Valisi İsmail Paşaya bir emr-i âli yazıldı. Mısır Valisi de bu gibi olaylardan ötürü bazı yeterli ihtiyatlı hareketlere girişmişdi. İbrahim ve Murad beylerin eşkiyalıklarından ötürü bazı askerî tertipler Mısır'da alınamadığından söz ederek Mısır irsaliyesinin bir mikdarı affolunsun diye yalvararak yazı göndermişdi. Osmanlı Devleti ise bunca savaş masraflarına uğradığından gönderilecek olan paranın bir akçasından vaz geçilemeyeceğini bildirir Mısır valisine evamir-i aliyye gönderilmişdi.

Bu sırada Bağdad valisi Süleyman Paşa da Neced bölgesinde Abdülvehab adlı harici'nin taşkınlığı nedeniyle İmam Zübeyr Basra kalesinin ve bazı kalelerin tamiri ve yeniden yapılması hususlarının lüzumundan

söz ediyordu. Böylece para olarak yahud havale ile kendisine büyük sayıda akça ihsan buyrulmasını istiyordu. Halbuki Osmanlı Devletinin karadan ve denizden bu kadar savaş masraflarını karşılamak varken Hazineden para istemek Süleyman Paşa'nın dirayetine yakışmaz denilmiş ise de Arablar arasındaki nüfuzu kırılmasın diye çaresiz Bağdad İrsaliyesinden havale olarak kendisine 50,000 guruş gönderilmişdir. Yine bu sırada vahyi ilâhi yeri olan Mekke-i Mükerreme Şerifi Galib'in kardeşleri geçen yıl hilâfet iddiasında bulunmuşlardı.

Böylece geçen yıl birçok kan dökülmüşdü. Mekke-i Mükerreme Kadısı ve dört mezhebin müftüleri aracılık ederek barış kurulmuşdu. Bu 1264 yılı ortasında da Darüssaade ağasına gelen yazılardan alınan sonuca göre Mekke-i Mükerreme'de Şerif Galib ile kardeşinin oğlu Şerif Abdullah Mekke'nin içinde Saferin 29'uncu gününden bu güne kadar çok sayıda adam öldürmüş ve üç gün kaleden atılan top ve tüfeğin çokluğundan ötürü on sekiz vakit namaz kılınmayıp ezan okunmamışdı. Hattâ Hacer-i esved'in üç parmak mikdarı yeri kurşun isabetiyle kopup düşmüşdü. Savaş sona erince yerine kireç ve zeytinyağından yapılan bir macun ile yapışdırılmışdır. Sonra ahali toplanıp şeriflere nasihat ederek, «bari eski geleneğe göre harem-i şerif'den çıkın da dışarıda savaşın, ya muharebe ederek ya sulh ederek bu işe son verin,» diye rica ettiler.

Şerif Abdullah askeri ile Hezil kabilesine vardı. Birçok insan toplanıp Mekke'ye yöneldiler, Meabide adlı yerde kaldılar. Şerif Galib de karşı koymağa çok sayıda askerle çıktı. Aralarında kıyasıya bir ölüm kalım savaşı oldu. Her iki taraftan da birçok kimse öldükten sonra Şerif Galib yine Mekke'ye çekildi. Şerif Abdullah da Taif'i ele geçirmişdi. Durumun böylece sürdürüldüğü haber alınınca hâlâ Mekke'de bulunan Şerif Galib'e emr-i âli çıkarıldı. Bu gibi uygunsuzlukların kaldırılması ve haremeyn-i şerifeyn fıkarasının hiç bu şekilde incidilmemesi tavsiye ve tenbih olunması ile beraber ikisine de nasihat verip ikisinin arasını bulmağa çalışmak üzere Emir-ül hac Uzun İbrahim Paşa'ya da emir yazılıp gönderilmişdir.

Tarih yazarı Abdüşşekür Efendinin bildirdiğine göre, bu karışıklığı Şerif Galib'in kardeşi merhum Şerif Server'in baş ağası olan Yahya Seltuh adlı kimse vardı. Yüzüne bakılınca halinden fitne ve fesad belirtisi göze çarpardı. Kendisini Şerif Galib hapsetmiş ise de bir aralık hapsedildiği yerden kaçarak Şerif Serverzadelerin evinde gizlendi. Şerif Galip her ne kadar araşdırdı ise de ne tarafda olduğuna dair bir haber alamamışdı. Böylece bir uzak yere savuşdu düşüncesine kapılmışdı. Yahya Seltuh ise gizlice karışıklık hazırlıklarını gelişdirmişdi. Şerif Server'in oğlu Şerif Abdullah'ı imaret iddiasına teşvik etti. Şerif Abdullah gerçekde yaşı 12'ye varmamış, buluğa ermemiş küçük çocuk ise de onun sözüne

kapılarak bilir bilmez imaret sevdasına düşmüş, Şerif de buna karşı kovmuşdu.

Dört gün dört gece ardı arası kesilmeden Mekke-i Mükerreme içinde her iki taraf birbirine kurşun sıkarak sokaklarda kimse gezemez olmuşdu. Harem-i Şerif'de dahi namaz kılınamıyordu. Hattâ bir cuma namazı da kılınamamışdı.

Sonra, anlatıldığı gibi Abdullah kardeşi Şerif Mehmed tarafdarları olan çok sayıda eşraf ile Abidiye tarafına yürümüşlerdi. Yahya Seltuh ve merhum Şerif Server'in ne kadar kendisine bağlı adamı varsa hepsi onlarla beraber çıkmışlardı. Şerif Galib askerini teçhiz edip üzerlerine hareket etti. Yapılan muharebede Şerif Galib tarafı galip gelmiş ise de onlar da gidip Taif'i ele geçirdikten sonra birtakım kabileleri başlarına bulup toplayarak Mekke üzerine yürümüşlerdi. Şerif Galib de Mekke'den çıkıp Vadiyülriyan adlı yerde yapılan kanlı bir muharebede galibiyet ve zafer rüzgârı Şerif Galib tarafına geçdi. Şerif Abdullah ile kardeşi tutulup askerleri dağılıp oraya buraya gitmişdi. Şerif Galib'in kardeşinin çocukları Şerif Abdullah ile Şerif Mehmed'e okşayıcı muamelede bulunup affettiler. Kendilerine tayinat ve maaş tahsis edildi.

Yahya Seltuh bu bozgunda savaş yerine ve oradan Medine yolu ile Şam'a geldi. İmaretin Şerif Abdullah'a tevcih buyrulması için de bir arzuhal tertib ettirip sonra İstanbul'a geldi. Bu arzuhali Osmanlı Devletine verdi ise de isteği yerine getirilmediği için üzgün Mısır'a döndü. Şu ortalık karışdıran adama bakın ki, buluğa ermemiş bir çocuğu imaret mevkiine oturtup bütün işlerin yükünü üzerine almak, vahiy gelen Mekke'de böyle karışıklık çıkarıp gerçekde isteğine kavuşamamış ise de epiyce kan dökülmesine sebep olmuşdur.

Bu sırada Cezar Paşa'nın kethüdası olan küçük Selim Paşa ile araları açılmışdı. Cebel-i Duruz Hakimi Emir Yusuf üzerine Selim Paşa kumandasiyle gönderdiği askerî kuvvet kendi aleyhine dönüp harekete geçerek Akka'yı kuşatınca, yapılan muharebede Cezar galib geldi. Selim Paşa Şam'a, oradan da İstanbul'a gelince Rumeli yakasında orduda kullanıldı. Bu muharebeden sonra Cezar Dürzü dağı üzerine yeniden ordular göndererek büyük muharebelerle uğraşmışdır.

AKDENİZ SAVAŞI

Bir iki yıldanberi Akdeniz'de Moskof bandırasiyle donanma şeklinde dolaşan eşkiya Yunan gemileri gelip geçene zulüm ve işkence ediyorlardı. Mürted adasını işgal edip İstanbul'a gidecek zahire gemilerine tesadüf ettikçe ele geçiriyorlar ve Mürted adasına bağlıyorlardı. Adalar ve Osmanlı Devleti kıyılarına taarruz ederek karışıklık çıksın isteyen ve buna katılmaya meyilli reayayı kendilerine çekip çeviriyorlardı. Kendile-

rine uymayanların ve baş eğmiyenlerin mal ve eşyalarını talan edip sığındıkları Mürted adasına götürüyorlardı.

Bu adada tabyalar inşa edip toplar ve 500 kadar muhafız adam koyup korumaya çalışıyorlardı. Bunların yaptıkları kötülük ve zararı ortadan kaldırmak için (1204) yılı ortasında Çatalcalı Ali Paşa Kethüdası, mirmirandan Köse Mustafa Paşa başbuğ nasbolunarak küçük büyük 18 parça harp gemisi o tarafa gönderilmişdi. Cezair vekili olup İstanbul'da oturan ve aşırı cesareti ile ün salan Seyyid Ali Kapdan da Garb Ocakları gemilerine, yani Cezair ve Tunus'dan gelen birkaç parça gemiye başbuğ nasbedildi. Maiyetine Tersane-i Amire'den bir gemi verilerek Akdeniz'e çıkarıldı. O tarafa yelken açıp giderek düşmanın bulunduğu sulara yaklaşdıkları zaman, Mustafa Paşa da İstendil boğazı ile Mürted adası arasında düşman gemilerini bulup savaşa girmiş bulunuyordu. Seydi Kapdan uzakdan top seslerini duyunca o tarafa doğru gidip savaş yerine varmış ve hemen muharebeye tutuşmuşdu. Tam bu sırada Cezair dayıları Cezair kuralına göre birden alabanda ettikden başka eşkiyanın başı olan Lambru'nun bindiği gemiyi de top ile yaralayarak ele geçirdikleri sırada bu eşkiya başı geminin cephanesini ateşleyerek kendisi sandalla canını kurtardı. Gemilerinin bazıları ele geçirildi, gerisi kaçdı. Mürted adasındaki tabyalar Mustafa Paşa tarafından yıkıldı, işe yaramaz hale getirildi, topları donanmaya taşındı. Limanda zahire dolu iki gemi de ele geçirildi,

Adada bulunan eşkiyanın kimi ölmüş kimi esir edilmişdi. Bu sevinç haberi İstanbul'a vardığı sırada gemiler ele geçirilip içlerinde olan buğday satılarak akçanın gaziler arasında bölüşülmesi için donanmaya emir-i âli gönderildi. Ayrıca Başbuğ Mustafa Paşa'yı bir mücevher çelenk ile 5000 guruş ve maiyetinde olan kapdanlara ve başkaca gazilere, bölüşsünler diye, 5000 guruş ile birçok çelenk gönderildi. Cezair gazilerine de ayrıca 5000 guruş ile çelenkler ihsan edilip gönderildikden sonra Mürted adası reayasından korsanlara yanaşıp işbirliği yapanlar idam edildi. Ötekiler de korkutulup sindirildiler. Sonra 1205 yılı başlangıcında Seydi Ali Kapdan emri altındaki donanma ile İstanbul'a geldiği zaman kendisine ve emri altındaki Cezair ve Tunus gazilerine Padişah tarafından pek ziyade iltifat buyrulmuşdur.

Garb ocaklarının geçimi ve doyumluğu korsanlıkdı. Deniz savaşlarında maharetleri çokdu. Lâkin Cavid Ahmed Bey Seydi Ali Kapdandan rivayet edip der ki: Trablus'a Osmanlı Devleti tarafından valiler nasbedilip sık sık azledilirlerdi. Böylece bu ocağın kuvveti azalıp kalmamışdı. Tunuslular bile bir süredir zaiflemişlerdir. Ancak onbeş yirmi parça gemi ile düşmana karşı koyabiliyorlardı. Bu suretle denizde yalnız Cezair kudretlice kalmışdı. Bu kez yüz gösteren fetihler bile hemen hemen onların uğraşmaları sonucu idi. Bu savaşda Cezairliler hakikaten işe yaramışlar-

sa da bunlar disiplin altına alınamıyor, gerek Kapdan Paşa ve gerek subaylar tarafından göz altında bulundurulamıyorlardı. Eski geleneklerine göre hiç bir şeyden korkmayan, başıboş insanlardı. İstanbul'da ve Üsküdar'da çıkarmadıkları karışıklık ve işlemedikleri kötülük kalmamışdı. Nihayet bazıları evlere zorla girerek namuslu ev kadınlarını çekip çıkarma derecesinde suç işlediklerinden başka sair kalyoncular da onlara bakarak türlü türlü kabahatlere cesaret ederlerdi. Hangisini subaylar tutsa, ben Cezairliyim der, Cezairliler de onu alıp götürürler. «Bu sizin neferiniz değildir filân geminin neferidir» denilecek olsa bile gerek Kapdan Paşa'nın ve gerek başka subayların sözlerini dinlemeyerek o suçlunun sözünü tasdik ederek alıp kurtarmağa çalışırlardı.

Böylece İstanbul'un disiplinine sarsıntı getirmişlerdi. Hanlarda oturmayıp kışlalarda oturulması ve silâhlı gezilmemesi gibi disiplin emirleri ile ve başkaca akıllı hareketlerle az çok disiplinlerinin sağlanması işi Osmanlı Devletine başağrısı olmuşdu.

KARADENİZ'DE DONANMANIN SAVAŞI

1204 yılı bahar aylarında büyük küçük 100 parçadan fazla tersaneden çıkarılmış ve hazırlanmış olan donanma ile Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşa şabanın 25'inci günü Karadeniz'e yelken açıp gitmişdi. Şevval'in 24'üncü günü Süne boğazındaki yerinden demir alıp Kırım limanları önlerinden geçdiler, Anapa kalesi eteklerine vardılar. Battal Paşa ile görüşüldü, Rus donanmasının Kerş bölgesinde olduğu haberi alındı. Kapdan Paşa hemen Allah'a sığınıp o bölgeye gitti. Nahl burnu demekle adı geçen yerde beş parça kapak ve onaltı büyük farkateyn ve geri kalanı küçük gemiler olmak üzere topyekün 32 parça Rus gemisi görüldü.

Osmanlı donanması gerçekden küçük büyük altı parçadan fazla idi, ancak şalopalar şiddetli rüzgârda yelken üzerinde savaşa dayanamadığı için muharebeye yaklaşamıyordu. Geri kalan 16 parça kalyon ve dokuz fırkateyn ve şantiye ve perkende kırlangıç ki hepsi 25 parça küçük büyük gemilerle saat 4'de savaşa girişildi. Bir iki saat içinde Rusların 4 fırkateyni batırıldı. Bu durumda yedi saat savaş sürdü, iki tarafın gemilerinde geniş ölçüde sakatlık oldu. Akşam yaklaşınca sabahı beklemek için savaşa ara verilmişdi.

O gece Rus donanması dayanamayarak Kefe limanına çekilip gitmişdi. Bunu Kapdan Paşa öğrendi fakat peşinden takibe imkân yoktu. Suya ihtiyaçları olduğu için sulanmak ve yaralıları tedavi etmek ve noksanların tamamlanması zoru vardı. Donanmada epeyce hasar açılmıştı. Yalnız Kapdan Paşa'nın bindiği kalyonun direk, yelken, araç, âlet ve başka şeylerine isabet eden danelerden başka tekmesinde yüzden fazla gülle ya-

rası ve birçok şehid ve yaralı vardı. Ama Rus donanması da salkım saçak savaş yerinden kaçıp savaş meydanında zafer ve galibiyet bizim tarafımızda göründü diye Kapdan Paşa tarafından yazılmışdır.

Zilkade sonunda Süne'den kalkıp Hocabey limanına varıldı. Birkaç gün o sularda gezip dolaşarak düşman donanmasının ne sularda olduğu haberi alınmak istendiği sırada Kılburun bölgesinden 37 parça Rus harp gemisi görüldü. Hava keşişleme olması nedeniyle düşman donanmasına uygun, Osmanlı donanmasına muhalifdi. Kapdan Paşa yine uğraşacakdı. Korku getirmeden yelken üstüne çıkıp küçük gemilerden başka 19 parça büyük gemi ile karşı koydu. Her gemi kendi akranı ile uğraşırken Paşa gemisinden atılan mermer gülleler Rusların bir büyük gemisini batırdı ise de başka bir Rus kapağı ile savaşa girişmesi düşman tarafından atılan içi yakıcı maddelerle dolu danelerden de Paşa gemisi birkaç yerinden ateş aldı. Kapdan Paşa bir tarafdan ateşi söndürmeğe, bir tarafdan da Müslüman gazilere gayret ve moral vererek savaşı kazanmayı sürdürüyordu. Nihayet akşam erişdi. İki donanma birbirinden ayrılarak sabahı beklerdi. Birden şiddetli bir fırtına çıkdı. Rus donanması Özü sularına giderek demir atmışdı. Donanma Allah'ın hikmeti ile birbirine çatarak epeyce sakatlık görüldü ve her biri bir tarafa dağıldığı sırada Kapudane-i hümâyun düşman gemileri yakınında sabahlamış olduğu için sabah olur olmaz üzerine bütün düşman gemileri hücum ettiler. Osmanlı askeri ayrı ayrı bütün Rus donanmasına karşı 6 saat kadar dört tarafa ateş yağdırdılar. Din ve Devlet uğrunda canlarını vererek uğraşdığını uzakdan Osmanlı donanması gördükleri halde rüzgâr altında bulunduklarından onlar hasretle bakarak yardım edemeden Kapudane-i hümâyun nihayet bir kaç yerinden tutuşdu. Direği ve sereni kırıldı, içindeki gazilerin çoğu şehid oldu. Batma derecesine gelince geri kalan bahadırlar tekneye ateş verdiler. Bir Rus gemisini yakmakla haşre kadar adları anıldı.

Bundan sonra Kapdan Paşa Osmanlı donanması ile Kilgrad önlerine geldi. Orada demirleyince bu olaylara dair yazdığı yazısı zilhicce ortasında İstanbul'a geldi. Donanma gemilerinin çoğu su almağa başlamışdı, tamire muhtac oldukları için de Tersane'ye gelmeleri lâzımdı. Her zaman yapıldığı gibi İstanbul'a getirilmişdir. Böylece Karadeniz, işin sonuna bakılırsa, Rus donanmasının nüfuzu altında kalmışdır.

HARP VE SULH KONUSU

Yukarıda anlatıldığı gibi Osmanlı Devleti ile Prusya arasında yapılan ittifak anlaşması senedi 1790 yılı aralık ayının 30'uncu günü İstanbul'da imza olundu. Bunun üzerine Prusya Kralı Fredrik Giyyom Os-

manlı Devleti düşmanlarını sulha zorlamak için hududlarına 150.000 kadar asker sevketti ve bizzat ordunun başına geçdi. Bu ittifakın tasdikini haziranın 20'nci günü ordugâhında imzalamışdır.

Rusya ve Nemçe devletleri Osmanlı Devleti ile ayrı ayrı sulh yapmak amacında idiler. Prusya ittifakı her ne kadar onlardan gizli tutulmuş ise de bu anlaşmanın bir sureti ellerine geçmişken yine ayrı ayrı Osmanlı Devletini sulha razı edebilmek yolunda uğraşıp hayli zaman yazıları orduya süresiz gelmişdir. Osmanlı Devleti bütün bütün olumsuz cevap vermek istemiyordu. Hattâ Prens Potemkin tarafından hemen her iki taraf murahhaslarının görüşme yerine gönderilmesi çabuklaştırılınca muvazaa yollu murahhaslar tâyini ileri sürülmüştü. Lâkin İstanbul'da oturan Prusya Elçisi, «Birbirleriyle uzlaşan elçiler tâyini caiz değildir. Zira asıl durum bu tarafdan kralına bildirilmeden önce düşman tarafından haberi verilerek durumu korkulacak hale getirir. Bu yıl Osmanlı Devleti sıkı sıkıya savaşmalı ki düşman kuvvetlerini Prusya üzerine çekemeyince bu güz güzel bir sulh anlaşması elde edelim,» diyordu.

Böylece murahhas tâyininden vazgeçildi. Bir de Prusya Elçisi Osmanlı Devletinin ordusunun büyük kısmına Nemçe üzerine sevk etmesini istiyordu. Buna karşılık İsveç, ordunun büyük kısmının Rusya üzerine hareketini istiyordu. Her ikisinin birbirine ters düşen uyarıları Osmanlı Devletini tereddüte düşürmüşdü. Halbuki Prusya hududlara asker yığınağı yaparak Nemçe ve Rusya devletlerini tehdit edip korkutuyordu.

1204 hicri yılı cumadelâhırasına tesadüf eden 1790 yılı 20 şubatında Nemçe Çesarı ve Almanya İmparatoru olan Jozef vefat edince yerine geçen Leopold gerek savaş kötülüklerinden ve gerekse iç olaylardan Avusturya Devletine çöken dağınıklığı ve zaafı düşünerek bir süre dinlenip asayişe ihtiyacı olduğunu öne sürdü.

Aşağıda anlatılacağı gibi, o sırada yepyeni düşünceleri bütün Avrupa'ya yayan Fransa ihtilâlinin Nemçe topraklarına sıçraması ihtimali vardı. Fransa'daki bu akıl almaz olaylar Avrupa politikasını değişikliğe uğratıyordu. Bütün Avrupa devletleri aralarındaki kin ve nefreti bir yana itip Fransa'ya karşı birleşip ihtiyatlı durumda bulunuyorlardı. Fransa'nın getireceği zararları uzaklaşdırmak ana düşünce idi. Prusya bile Rusya ve Nemçe üzerine açıkdan açığa savaş açmamışdı. Ancak hududlarına asker gönderip yığınak yaparak Nemçeyi Osmanlı Devleti sulh anlaşmasına zorlamışdı.

Gelelim Osmanlı ordusunun durumuna.

OSMANLI ORDUSU'NUN DURUMU VE BAZI SAVAŞ OLAYLARI

Kış geçmişdi. Savaş günleri yakındı. Yer yer savaş hazırlıklarına girişilmişdi. 1204 yılı şabanının 4'üncü ve nisanın 8'inci günü Liva-i Şerif

direğine bağlanıp çekildi. Ordunun sahraya ordugâhlara çıkarılması tasarlanmışdı. Şiddetli fırtınalar çıkmış, çok yağmur yağmış, ortalığı sel götürmüşdü. Sahrada kalınamayacağı ve harekete geçilemiyeceği için ordunun kışlak yerinden çıkması havaların düzelmesine bırakıldı.

Nihayet 25'inci günü ordu Şumnu sahrasına çıkarıldı. Ancak ilk önce ordunun nereye gideceği bilinmesi gerekirdi. Ona göre zahire ve mühimmat tertibi lüzumlu iş olduğu için kışlak yerinde iken bile bu işler birçok kez görüşülüp tartışılmışdı. Sahraya çıkılınca o günkü duruma göre hareket olunmak üzere karar verilmiş olduğu Serdar-ı Ekrem tarafından Padişaha arzedilip yazılmışdı. Bu yazının baş tarafına Padişah: «Bunlar güzel, lâkin hep olmuşdu olacakdı tabirlerinden ibaret olup meydanda görülmüş iş yok. Düşman durmuyor, böyle gevşeklik ile iş görülmez, ben iş isterim. Gözünüzü açıp bakasız, gece ve gündüz demeyesiz. Yaz geçmeğe başladı, siz de şöyle olacak böyle olacak diyorsunuz. Allah göstermesin düşmanlar bir tarafdan dalacak olsa, sonra bana kim cevap verir? Ben sana tam istiklâl verdim. Her bir rey ve hareketin önümde iyi karşılanacakdır. Din ve devlette başarı gösterip uğraşanlara herşeyi verirsin, kusur ve gevşeklik edenleri de cezalandırırsın. İsmail, Niş, Vidin, Yenipazar ve başka orduların durumları nicedir? Yenipazar'da zahire yok, niçin tedbir almazsın? Bir tarafı düşünüp öbür tarafa kulak asmamak olur mu? Böyle gevşek hareketine şaşıyorum. Allah'ı seversen gayret edesin.» diye hat-tı hümâyun yazılmışdı.

Sahraya çıkışın ertelenmesi geçen yılki Boza bozgununda ocakların çoğunun çadırları yok olmuşdu. İstanbul'dan gelmesi beklenen çadırlar ve açıkda kalacak hayvan örtü ve malzemesi ve başkaca mühimmat da henüz gelmemişdi. Bu nedenlerden başka kışlada askere yarım tayın verilirken ordunun idaresinde zorluk ve sıkıntı çekiliyordu. Hezargrad, Niğbolu, Lofça kazalarına onar onbeşer bin guruş gönderip zahire satın almağa girişilmişse de oralardan toplanacak 50.000 kile kadar zahire de ordunun sıkıntısını gideremeyecekdi. Sahraya çıkılınca tam tayınlar verilmek gerekiyordu. Asker arttığı durumda hiç bir yönden idare edilemiyeceği kuşkusu ile ordu ileri gelenleri ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Ordu ya Isakçı'ya yahud Vidin tarafına gidecekdi.

O sırada yol zahiresi tertiplenmesi için iki cepheye de evamir-i aliyye yazıldı. Ancak bu zahirenin toplanması kazalar halkının imkânları dışında idi. Bu işi bilenlerden bu hususu haber almışlardı. Kaldı ki bu iki cepheden hangisine gidilecek olsa o cephenin durumu gereği gibi bilinip de asker mühimmat ve zahire ile, takviye edilemedikçe harekete geçmek doğru değildi. Bu durumda ise iyice dayanıp engellere rağmen top ve humbara ile ele geçirilmesi güç olan Ada Kalede zahire kalmamışdı. Bir tarafdan yardım umudu kalmadığı için de dayanamayıp askerin sözü ile

Kale Muhafızı ile Arnavud İbrahim Paşa Ada Kale'yi Nemçelîye teslim etmişdi. Bu haber alınınca herkes büyük üzüntüye kapılmışdı. Özellikle Serdar-ı Ekrem'in sadareti başlangıcında böyle korkunç bir olayın ortaya çıkması ona pek ziyade keder vermişdi.

Yukarıda bildirildiği gibi İşkodralı Mahmud Paşa'ya verildi bu vazife. O da o bölgede bulunan bazı Avusturya topraklarına girerek çapul etmiş ise de ordusunda kale alacak âletler olmadığından geri alınması istenilen Böğürdelen kalesini almamışdı. Yiyecek sıkıntısı olduğu için muhafazasiyle görevlendirildiği Yenipazar'a dönmüşdü.

O sırada Tepedelenli Ali Paşa da Nemçe'nin bazı yerlerini urup çapul etmişdi. Yanında top ve humbara yokdu. Yiyecek sıkıntısından o da Morava'ya dönmeğe mecbur olmuşdur.

Zahire sıkıntısından başka bu yıl gerek Rumeli ve gerek Anadolu askerlerinin gelişi geri bırakılmışdı. Ordu'ya henüz hiç bir yerden asker gelmeğe başlamamışdı. Düşmanlar emir almağa hazır, ayakda idi. Kol kol Osmanlı sınırında taarruza geçecek olurlarsa karşılarına gönderilecek asker yokdu. Bu zorluklar içinde ordunun bir tarafa gitmesi lâzımdı, halbuki, zahire olmadığı için etrafdan asker gelinceye kadar vakit geçecekdi. Çadırsız, hemen bir iki günlük peksimet ile çabuk hareket lâzımdı. Ama henüz arpa ikmâli yapılmadığından bu şekil de müşküldü.

Serhadların muhafazası gocunacak iç çarpıntısı olmuşdu. Gerek Rumeli ve gerek Anadolu askerinin geri bırakılması nedenlerini yeni Sadrazam Hasan Paşa Padişah'a şöyle anlatıp bildirmişdi: «Eski Sadrazam Cezairli Hasan Paşa sulh olurum umudu ile savaş hazırlıklarına bakmamışdı. Herkesin kanını uyuşdurmuş, menfaat sağlamış, onun bunun malını ele geçirmişdi. Başka düşüncesi olmadığından, gerek asker gerek görevliler kendisinden nefret edip korkuyorlardı. Yalnız zulüm ve baskısından ötürü savaşa katılmağı hatırlarından çıkarmışlardı. İşler bu duruma gelmiş ve onun vefatiyle herkesin kalbine emniyet gelmişse de yerlerinden kalkıp görev yerlerine gelmeleri zamana muhtaçdı. Bu işi bilenler böyle söylüyorlar.»

Lâkin diğer vesikalara bakılınca, tertiplenen askerlerin geri bırakılması Cezairli Hasan Paşa'nın aşırı şiddet gösterisinden halkın nefretinden değildi. Tersine onun vefatiyle ceza korkusu bir yana atılmış her kafadan bir ses çıkmağa başlamışdı. Bu durum böylece doğmuşdur sanırım. Bunlardan biri de o sırada Rumelinin sol kol askerini sefere sürmeğe görevli olan Selânikli Noman Beyin İstanbul'a yazmış olduğu mektupda. Rumeli'nin büyük sayıda asker yeri sol kol olmakla İstanbul'dan Selâniğe varınca en azından 30.000 adam çıkarılması umulurken herkes birer yere kapılanıp sürücüler para alıp hırsızlığa başlayınca şuna buna sahip çıkmışlardı. Böylece güçlükle 7.000 asker çıkarılabildi. Halbuki Niş'den İs-

mail'e varıncaya kadar korunacakdı. Bu yıl 150.000 askere ihtiyaç açıkça ortadaydı. Gerek Rumeli'de ve gerek Anadolu'da işin gevşek tutulmamasını; eğer böyle olmazsa bu suretle Rumeli ve Anadolu'dan 50.000 asker çıkarılması ihtimâli olmadığını yazıp bildirmişdi.

Yine o durumda 8 adet serdengeçdi bayrağı açılmış ve gemilerle İsmail cephesine gönderilmişdi. Çoğu Boğaz'dan çıkdıkları gibi baş kaldırmak yoluna giderek zorla ve eziyet ederek Varna'ya çıkıp dağılmışlar, pek azının İsmail'e vardığı bazı resmî evrakda görülmüşdür.

Koban Hanı Baht Giray bilindiği gibi kışlamak bahanesi ile merhum Gazi Hasan Paşa ile beraber Şumnu'ya gelmişdi. Kulefça'da kalıyordu. Babadağ'ına ve oradan İsmail cephesine hareket etmesi kendisine bildirildi ve Padişah tarafından büyük sayıda para gönderilmişken savaşda bir iş görülemedi, zaruretle sulh ile işin bitirilmesi gerekdiği inancında olarak sulha yanaşıyordu. İsmail'de süvariye ihtiyaç yok. Babadağı'nda da zahire bulunmaz diye özür dilerdi. Kendisine tekrar hareketi emri ve teklifi yapılsa türlü özür ve bahaneler ileri sürerdi. Ancak her teklifi ordu tarafından müsaid karşılanıyordu. Kesin olarak hareketi için çıkarılan Padişah emri kendisine gösterilince artık ileri süreceği özür kalmamışdı. Çaresiz Kulefça'ya hareket etmiş ise de 35 saat mesafesi olan Babadağı'na 55 gün içinde varacağını yazdığı Enverî Tarihinde açıkça belirtilmişdir.

Kısacası ordunun ve hudud boylarındaki askerin gerek zahire ve gerek askerce sıkıntısı üstün derecede idi, bu da ordu halkını şaşkına çevirmişdi.

Gerçekde, anlatıldığı gibi, Avrupa politikasının değişikliği nedenleri Nemçe ve Rusya devletlerini sulha yanaşmaya mecbur etmişdi. Onlar ayrı ayrı sulh anlaşması yapmak isteğinde idi. Osmanlı Devleti ise Prusya'yı aracı yapmak üzere andlaşma yaptığı için ayrı ayrı sulh anlaşması yapılamıyordu. Fakat bilindiği gibi savaş hazırlığının son derece yetersiz oluşu nedeniyle Osmanlı Devleti savaş hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar düşmanları bir süre uyutmak gerekdi. İkisiyle de görüşmekde ipin ucunu kaçırıncaya kadar, gerek Ruslar ve gerek Nemçe ile o günlerin gereği sulhu arzu eder görünülüyordu. Bu yüzden daima Ruslar ve Nemçeliler yazılarını orduya gönderirlerdi, böyle durmadan gelip giderdi. Ordudan yazılan yazılarda şöyle böyle denilerek günler geçerdi.

Ama savaş yaklaşdıkça özür dileyecek vesileler kalmıyordu. İki tarafın mektup getirenleri bile ya murahhaslar tâyini ile görüşmelere başlanmasını yahud da savaşa girişmek üzere kesin cevab verilmesini istemeğe başlamışdı. Nemçe'nin orduda kalan Estermer adlı mektup getiricisi Nemçe kumandanı Prens Koburg tarafından bir talimat ile gelmişdi. Mektub içinde: —Bu kadar zamandan beri siz Şumnu'da kalıyorsu-

nuz. Osmanlı Devleti tarafından murahhaslar gönderilecekdir diye aldatılıp boşuna vakit geçirmekdesiniz. Mektubum elinize geçince hemen geri gelin, diye yazılmış olduğu için mektub getiren kumandan durumu Sadrazama arzedip anlatınca, «Birkaç gün önce Prens Koburg'a bir mektup yazıldı. İçinde bundan sonra İmparatorun vefatı nedeniyle ileri sürülecek yeni haberleriniz bekleniyordu. Eski Sadrazam Hasan Paşa da vefat ettiği için gecikme oldu. Henüz sizlerden bir haber gelmedi, bekliyoruz. Yeni haberiniz gelince murahhaslar gönderilecekdir, diye bilgi verilmişdi, o mektubun cevabı yazı gelince gereğine göre hareket olunur» diye cevap verilmişdi. Ama bundan sonra hiç bir şekilde aldatma ve özür ler kalmıyordu.

Bu sırada, Rusya kumandanı Potemkin'den de orduda bulunan Baroç dalı mektup getiriciye bir talimat geldi. İçinde; Osmanlı Devleti sulh istemiyormuş sen niçin boşuna orada kalıyorsun, hemen savaş harekâtına katıl, diye bana İmparatoriçe'den emir geldi. Eğer doğru olarak murahhas gönderilmeyecek ise, sen de hemen Şumnu'dan hareket et ve buraya geri dön. Eğer murahhas göndereceklerı doğru ise 12 güne kadar Osmanlı Devletinden murahhasların hareket ettiği haberi gelirse inşallah iş düzelir, aksi halde mayıs başında hareket emri aldım, ondan sonra benim elimden bir şey gelmez diye yazılmışdı.

12 güne kadar murahhas tâyin ederiz, demekten başka aldatabilecek bir şekil kalmadığından Potemkin'e istediği mektup yazılsın diye karar verilmişdir.

Lâkin sayılı günler bitince Nemçelinin Yergöğü üzerine ve Rusların İbrail üzerine taarruza geçecekleri haberi alındı. Yergöğü'de ancak 2000 kadar adam vardı. Düşman taarruzu karşısında dayanamayacakları belli idi. İbrail kalesinin muhafazası en azından 15.000 piyadeye muhtaç iken, bütün mevcudu 2.000 kişiden ibaretti. Düşman taarruzu halinde görülen eski tecrübelere göre hemen kaleyi boşaltıp teslim etmeleri büyük ihtimâl idi. Bu günlerde oraya asker yetişdirmek olmayacak işdi. Bundan başka Vidin cephesine de büyük sayıda asker gönderilmesi lâzımdı. Ordudan yardım yapılamıyacağından Plevne, Lofça, Tirnova ve Selvi kazalarının savaşa girecek adamlarını toplayıp zorla ve eziyet ederek oraya sevk etmeden başka çare olmadığından bu hususa Niğbolu Muhafızı Vezir Arslan Paşa sürücü tâyin edilmişdi.

Bunun üzerine, bu sırada düşman taarruz ederse karşı koyacak kuvvet olmadığı için vakit geçirecek murahhas tâyininden başka yapılacak iş yokdu

Zaman çok azdı. Bir cepheden bir yere düşman taarruz etse ordudan başka topluluk yokdu. Ordu, lâzım gelirse, başka cepheden yapılacak taarruza karşı koyacak asker de yokdu. Bunlar düşünülünce şaşırmamak ka-

bil değildi. Gerçekde zafer Allah'ın kudretli elinde idi ama, hazırlıkların bu belli eksikliği düşünenleri heyecanlandırıyordu. Hâlâ askerin sevk edilip gelmeyişi ve orduya gelen mühimmatı 3.000 arabayla taşımak gerekirken etrafdan toplanan 1.000 kadar araba reayanın düşkün olmasından çıkarılamıyor, zorla ve korkutarak çıkarılanlar için de mubaşirler gönderilmekde idi. Bu duruma bakarak mühimmat ve edevata bakılmadan şöylece gidilecek olsa büyük mahzurlar vardı. Ancak aklı başında olanlar büyük yetersizlik ve uyuşukluk içinde çaresiz Allah'ın yardımını beklemekte idi.

Durum böylece Serdar-ı Ekrem tarafından arz edildi. Yazının üst başına şöyle hat-tı hümâyun çekilmişdi: ···Bu şaşkınlık niceyedek böyledir diye her işi bırakıp düşmanlar nasıl isterlerse yapsınlar mı? Biraz davranmalı değil mi? Sen orduya geldiğin esnada böyle değildin, orduda olanlar senin düşünceni mi değiştirdiler? Allah'a hamdolsun asker yürümeğe başladı. İşte mavacib-i de tam olarak gönderdim. Varna'ya mühimmat gitti, zahire gitti. Tertip arabalarını beklemek ne demek? Orduda hayvan yok mudur? Bu borç işidir, herkes kendi hayvanını verip getirmek lâzımken mühimmat Varna'da kaldı diye bunu nice yazdınız. Ben buradan haseki gönderdim, kaldıracakdır. Bakın görün. Müttefik devletler beraber sulhda da olmayınca sulh yokdur. Kesin cevab budur. Savaş için hazırlıkları tamamlayıp bir saat önce savaşmaya çalışıp uğraşasınız ve Minallahüt Tevfik, diye buyurulmuşdur.

Bu sırada Prens Koburg'dan ordudaki Nemçe kuriyesine talimat gelip içinde, «bu kere imparator tarafından gelen izin gereği sulh ve savaş için yetkiliyim. Önce sadrazam tarafından gelen mektubun içinde yazılanı düşündüm, bir iki güne kadar cevabını gönderirim» diye yazıyordu.

Bu açıklama, o günkü duruma göre Osmanlı Devleti namusu öne alınarak akıl ve doğruluğa yanaşarak, mektubun cevabı gelince murahhas gönderilir denilmiş ve bir iki gün sonra bu mektubun cevabı da gelerek işin kısası anlaşmaya Nemçelilerin iyice meyilli olduklarını ve uygun karşıladıklarını bildirmekden ibaretti. Kuriyelerinin yazıları da bu hususdaki iyi niyetlerini bildirdiğinden ötürü, gereğine göre tercümana iyi davranışda bulunulmuş ise de, bundan sonra durmayıp savaşa hazır olduklarını yazıp söylediler. Bundan da çıkacak sonuç, artık işi uzatmağa yer kalmadığı idi. Kırk elli güne kadar zaman uzatılmazsa düşman her cepheden taarruz edecekdi.

Rumeli'den ve Anadolu'dan orduya tertip edilen askerler henüz gelmemişdi. İsmail'e en azından 20.000, İbrail'e 15.000 asker lâzımdı, halbuki etrafdan ikisi için toplanan askerin mikdarı üç-dört bin kadar olup onların da yerlerinden kalkıp görev yerlerine varması 20 güne muhtaçdı.

Bu durumun güçlüğü Padişaha arzedilip bildirildi. Buna Padişah şöyle cevap veriyordu: «Nemçe Çesarı ben Osmanlı Devleti ile sulh yaparım ve İngiltere'yi araya koyarım der. Ingiltere Kralına mektup yazdığını da İngiliz Elçisinden haber aldık. Orduda olan Nemçe kuriyesine siz İngiltere'yi araya koymuşsunuz sulh anlaşması İstanbul'da söyleşilecekdir deyiniz. Yahud murahhas İstanbul'dan gidecek imiş yahud bunun gibi aldatıcı bir şekil bulunarak işi biraz daha uzatmağa bakınız. Kaldı ki, bu tarafda olan Prusya Elçisi, Prusya Kralının nisanda veya mayıs girince savaşa başlayacağını biliyorum. Şimdiki halde savaş olacağında şüphe yokdur. Düşmanların Osmanlı Devleti sınırlarındaki askerlerini Prusya hududuna çekdikleri de buna delildir. Siz ne duruyorsunuz demekden geri durmaz. Bu durumda sizin de yer yer davranmanız lâzım değilmidir? Yoksa savaş yapmayacak mısınız? Yazılarınıza şaşıyorum. Fırsat elde iken kaçırmanın anlamı nedir? Göreyim sizi, Allah'dan zafer isteyerek muharebeye girip uğraşasınız.»

Bunun üzerine Moskof ve Nemçe kuriyeleri yine bir süre aldatılıp gereği yapılarak işi biraz daha uzatmağa bakınız sonunda müttefiklerimiz beraber olmadıkça sulh anlaşması yapılması mümkün olmuyor denilmek üzere karar verildiği söylenir.

Bu durumda serhadlerde asker yokdu. Ayrıca Tuna kıyılarının kilidi sayılan İsmail Seraskeri Çurazade Ahmed Paşa Türkmen'di. Açık yerlerde oturmağa alışmışdır. Kendisinde serhat işlerini bilmek askeri sevk ve idare etmek durumu ve davranışı olmadığından daha önce muhafazasına memur olduğu Hotin'in işgal edilmesine sebeb olmasiyle bu söylenti ve gevşekliği de vardı. Osmanlı Devletinin kendisine kırılmış olduğunu anlamış ve bu da kendisine anlatılmışdı. Aklını kaybetmişdi. Üç günde bir askerinin tayin isteğinde bulunmasından ürkmüş ve sarayından çıkamaz olmuşdu. Askeri denetleyemez olduğundan azli lâzım geliyordu.

O bölgede Süne Muhafızı Aydoslu Mehmed Paşa'dan başka vezirlerden İsmail seraskerliğine uygun olanı yokdu. Halbuki Mehmed Paşa serasker nasbolununca hiç olmazsa kendisine 20.000 ve Isakçi'ye, Süney'ye ve başka yerler muhafazası için lâzım gelen mirmiranlara beşer-onar bin guruş verilmesi gerekiyordu. Orduda bunu ödeyecek kudret yokdu. Bu gibi işler zor karşısında geri kalır ve bütün serhadlerin muhafazası akçaya bağlı olduğu halde para sıkıntısı büyük olduğu biliniyordu Binlerce riğeri yakarak toplanabilen asker de yiyeceksizlikden dağılmakda idi. Bu günlerde Rahva'ya Lofça'dan bir bayrak asker gelmişdi. Bir gece geçirip kalmışlar, yiyecek bulamadıkları için ertesi gün yine bayraklarını açıp geri döndükleri görülmüşdü. Başka yerlerin durumu da buna benzerdi. Ama akça olsa köyler ahalisinin yiyeceklerinden para karşılığı oldukça yiyecek bulunabileceği Sadrazam tarafından zaman zaman Padişah'a arz edilmişdi. Sür'atle orduya para gönderilmesini yalvarırdı.

O zamanda vezirler ve mirmiranlar geçmiş yıllarda olduğu gibi servet ve kudret sahibi değildi. Özellikle savaşda vezirlerin biraraya gelip çoğalması nedeniyle çoğu kez muhafazada bulunanlar mansabsız, mansabı olanların da mansablarını mütesellim ile ele geçirildiğinden ellerine azıcık para geçerdi. Çoğunun hiç bir şeyi yoktu ve para sıkıntısı içinde idiler. Vezir ve mirmiranların yalnız birer nam ve şanlarından başka kullanacak nüfuzları kalmamışdı. Askerin gözünde bile iş göremez ve nüfuzu kırık göründüklerinden iş görülmesi müşkül olmuşdu. Yeni Sadrazam Hasan Paşa bile uzun süre mansabsız kalmışdı. Vezirlerin durumunun da kendisi gibi olduğunu öğrenmişdi. Rahya'dan Şumnu'ya gelirken yol üzerindeki Niğbolu muhafazasında bulunan Vezir Arslan Paşa'nın o günkü kuvvetine yevmiyesini bulmakdan aciz olduğunu görmekle başkalarının da durumu buna benzediğini açıklığı ile bildirerek bu gibi para sıkıntısı çekenlere hazineden yardım yapılmasını ayrıca bildirerek Padişaha arz etmişdi.

İstanbul'da ise mali sıkıntı pek büyükdü, hattâ bildirildiği gibi donanma askerinin noksanlarını ikmâl gerekiyordu. Ayrıca sulh anlaşması kabil olmuyordu. Yeni padişah ise hemen savaş açılsın diye kesin emir ve fermanlar veriyordu. Çaresiz ordunun bir tarafa hareketi lâzım gelerek sahraya çıkıldı.

Ramazanın üçüncü ve beşinci günleri Serdar-ı Ekrem çadırında meşveret meclisi kuruldu. Bu sırada orduya tertip edilen askerin ucu görülmüşdü. Zahire de gelmeğe başladığı için Ruscuk ve Vidin tarafları takviye edildikden sonra ordu ile Isakçı tarafına gidilmesine karar verildi. Tertip olunan askerler de zaman zaman Şumnu sahrasına akıp gelmeğe başlamışdı.

Bu durumda Selim Han tarafından Serdar-ı Ekrem'e gözünü korkutacak şiddetli ağır bir hat-tı hümayun gelmişdi. Şöyle diyordu. «Benim vekili mutlakım ve Serdar-ı Ekremim. Padişaha lâzım olan, vekil-i mutlak olanlara bağımsızlıkla her türlü ruhsat verip yazdıklarını yerine getirmekdir. Vekil-i mutlak olanlara da lâzım olan devlet ricali, ocaklı ve başkaca hizmet görenleri uydurup her işi ehline vermekdir. Durum ve davranışlarına dikkat edip sadakat gösterenleri yerinde alıkoyup hizmetlerinde gerileyip hiyanet edenleri azl edersiniz. Yaptıklarına lâyık ceza başkalarına ibret olmalı. Yerlerine erbabını nasbedip böyle sefer vaktinde herkese görevi olan hizmeti gördürmelidir. Kendisi de gece gündüz demeyip vaktini savaş işlerine harcamalıdır. Düşmandan korkmayıp gerekli tedbirlerde kusur etmemeli, intikam almak için ne lâzımsa görüp Allah'a sığınarak savaş ve tedbirle düşmana galip gelmelidir. Allah'ın yardımı ile intikam almak ve devletin şanını artırmak ile nimet hakkı borcunu ve vekâleti ifaya çalışıp uğraşmak gerekir.

Allah'ın dediğini yaparak seni vekil-i mutlak edip mühr-ü hümâyun-

la serdar-ı ekrem ettim. Ve tam bağımsızlık verdim. Umudum şu idi: Sen vezirler gibi olmayıp kundağın serhadde çözülmekle her bir savaş işini ve düşman hâlini ve askerin ahvalini bilir kişilerdensin. Şimdiyedek her cephenin durumunu kavrayıp şöyle tedbir olundu, filân iş görüldü, hemen düşmana karşı koymakdan başka iş kalmadı, onu da filân gün şöyle edeceğin Allah bilir bir şey yokdur, düşmandan intikam almayı büyük Allah'dan umuyorum diyesin ve şimdiye kadar düşmanları şaşırtarak bastırıp yok edecek harekâta girişesin. Sen ise şimdiye kadar bir iş görmedin, gönderdiğin yazılar aciz ve umutsuzlukdan başka şey değildir. Durum böyledir diye her işini bırakıp düşmanlar ne ederlese etsinler biz durup bakalım mı? Bu nasıl şeydir? Yaz ortası oldu, hâlâ ne edeceğinizi bilmiyorsunuz. Bu şaşılacak iş görmezlik sende midir yoksa ordu ricalinde midir? Bana bildiresin. Askere bahane bulunursa gelmeyenlerin neden cezalarını vermiyorsun; zahireye bahane bulunursa akçasını gönderdim, herkes bulunduğu yerde zahiresini bulup geçinirler. O zahireleri asker ile yanına neden getirmiyorsun? Maaşallah bu ağır davranış nedeniyle yarın düşman yer yer yürüdüğü zaman cephelerde sen ve ricalden kim benim elimden kurtulur. bunu hiç mi düşünmezsin? Ferman yazmakdan gayri bir tedbir yok, onun da çokluğu nüfuzunu azalttı. İtaat etmeyenlerin hakkından gelinmekde fermanın ne faydası var. Ferman gönderilince ardı aranıp yerine getirilmemesinin sebebi kimdir? İşi düzeltip kafa kesmek gerekmez mi? Dünyada karışıklığın ortadan kaldırılması hazırlığının kuvvetlisi kafa kesip idam etmek değilmidir? Elbet etkili olur.

Allah göstermesin, bu yıl da bir iş görülmediği halde sonra durum nasıl olur, bir kez düşünmezmisin? Alim Allah-ü Taalâ sizin bu gibi hareketinizden bana hayret ve üzüntü geldi. Orduyu bu durumda görenler savaş yok sanırlar. Seraskerlerin ne durumda olduklarını Allah bilir. Onlara hiç bakıldığı yok. Rumeli valisi Niş'e gelmiş, Tevcihat eski sadrazam zamanında elinde kesin olarak nüfuzu kalmamış. Niş muhafızı sözünü dinlemeyip başlı başına hükmettiğini öğrendim. Bunları niçin bilip disipline sokmuyorsun? Sadaret ve ricallik hemen etrafdan gelen kağıdları gönderip ferman yazmak mıdır? Senden umduğum bu mudur? Nam, şan ile Allah'ın rıza gösterdiğini istemez misin? Hasbinallah ve nimel vekil ben onu bunu bilmem billâhilkerim bu durumlara sebep olanlar ve din işlerinde iş görmezlik edenler kimlerse, evlâdım da olsa, elimden yakasını kurtaramaz. Düşmanlar bir tarafdan iş görmekde, siz ise hâlâ şaşkınlık içindesiniz. İşte Prusyalı ve İsveç savaş yapıyor. Düşmanların o tarafda olan askerlerinin çoğu Prusya üzerine gitti. Sizi korkutan azıcık askerdir. Bence bu kesin olarak böyledir. Azıcık himmet olunsa Eflâk ve Buğdan'dan düşman kovulur. Lehistan ile arada örtü kalmayınca zahire ve başkaca lâzım gelen şeylerin kolayca oradan tedarik olunması mümkündür.

Bu gayretsizlik niceyedek sürer. Akça derseniz mevacibden sonra 1000 kese akça gönderdim. İşte 1000 kese de geliyor, bundan başka yine gönderirim. Sizin bir iş gördüğünüz yok. Henüz bir menzile nizam vermiyorsunuz, tatarlar sekiz günde geliyor. Şumnu etrafında deli görünüşde eşkiya ortaya çıkmış, onu bile ortadan kaldıramıyorsunuz. İşte bu uyarmakdır, sonra kendiniz bilirsiniz» diye buyurmuşdur.

Kısaca ordunun perişanlığı gönül yarası ve hat-tı hümâyun ise zehir saçıp kan kokuyordu. Serdar-ı Ekrem ne yapacağını şaşırmışdı. Uzun süre üzüntü içinde kaldı. Güçlükler içinde geçen günlerini arar olmuşdu. Yergöğü zaferi biraz olsun yüzünü ağartmışdır. İmparator Jozef'in ölmesi ve önce Nemçe topraklarından bir parça iken Peyiba (Hollanda) halkının isyanları, başka olaylar nedeniyle Nemçe Devleti zayıflayıp korkmaya başladı. Fransa'daki garip olay ve gelişmeler Nemçe Devletinin politikasını değiştiriyordu. Yeni İmparator Leopold sulha istekli idi.

Osmanlı Devletince sulha mecburiyet vardı. Prusya ittifakı gereği Osmanlı Devleti yalnız başına sulh anlaşması yapamıyordu. Bu anlaşmaya göre Prusya ile beraber harekete mecburdu. Osmanlı Devletini sulha zorlamak için Prens Koburg Ruscuk tarafına geçdi. Şumnu'da orduyu sıkışdırıp savaşda kazanmayı düşünüyordu. Sulh masasına savaşı kazanarak oturup görüşmelerde kuvvet ve iktidarına göre yapılacak sulh anlaşmasının Nemçe Devletine imkân sağlamasını isterdi. Hiç olmazsa Eflâk eyaleti bütünü ile elinde kalmalı idi.

Böylece Yergöğü kalesini ele geçirmek sevdasına düştü. Nemçeliyi tutan Eflâklılardan bazıları da, «Yergöğü kalesinde 1500 kadar Osmanlı askeri var, onlar da Nemçe askeri göründüğü gibi kaleyi bırakır ve Tuna'yı geçerek Ruscuk tarafına çekilir. Bu hiç şüphe götürmez» diye teşvik ettiler.

Prens Koburg Bükreş'den hareket etti. Ramazan-ı şerif'in 16 ncı günü Yergöğü kalesine yaklaşınca kalenin boşaltılıp teslim edilmesi için muhafız görevini yapan Mirmiran Çavuşzade Abdullah Paşa ile Cengiz Mehmed Giray Sultan'a tahakküm edercesine haber gönderdi. Onlar da kılıç sıyırıp red cevabı verince Prens Koburg hemen ayağının tozu ile kaleye girmek üzere varoşuna yürüyüşe başladı.

Abdullah Paşa ile Cengiz Giray düşman kendisini gizlemesin diye ilk önce kalenin etrafındaki binaları yakdılar, sonra savaş tertiplerine geçdiler. Bu kez Koburg'un maiyetinde bulunan asker 70.000 kadardı. 60 dan fazla top ve humbaraları vardı. Bazı tarihlere göre sadrazam tarafından Padişaha gönderilip takdim olunan bazı telhislerde Yergöğü üzerine gelen Nemçe askerinin 20.000 kadar olduğu sonra 6.000 kadar yardım da geldi diye yazılıdır.

Böylece Yergöğü savaş başladığı Ruscuk tarafından görüldü. Ruscuk'da bulunan sadrazam hemen kardeşi Seyid Mehmed Efendi zaman zaman Yergöğü tarafına asker geçirerek yardıma çalışdı. Böylece kalenin kolayca ele geçirilemiyeceğini gören Koburg taarruzdan vaz geçdi. Etrafda tabya ve metrisler kazarak top ve humbara ile sıkışdırmağa karar verdi. Burada Nemçelilerin 80 kiyyelik Humbara attıkları rivayet edilir. Fakat Ruscuk cephesindeki adadan da Nemçeliler üzerine gülle ve humbara yağdırmakda kusur edilmiyordu.

Bu suretle 7 gün kadar top ve humbara savaşından sonra Nemçeliler var kuvveti pazıya getirerek yakılan bina duvarlarının arkasına siper alarak kaleye yaklaşıp taarruz edeceklerdi.

Ramazanın 25 inci günü idi. İkindi vakti bir Osmanlı askeri hayvanına ot toplamak için kale hendeğinden dışarı çıkınca üzerine gelen birkaç düşmana karşı koyduğunu gören Osmanlı askerinden birkaç kişi yardıma koşunca Nemçeliden bazı askerler gelip karşı koyar, bu suretle her iki taraf da hücum edip birbirine girer. Kavga büyüyünce kale içindeki Osmanlı askerinin vatan ve arkadaş sevgisi harekete gelip hemen dış kale kapılarını açıp bir ağızdan düşman üzerine hücum ettiler. Bir hamlede 2.000 kadar düşmanı kılıçdan geçirdiler.

Bu durumda dört - beş saat kadar yaka yakaya boğuşup savaşıldı. Beş altıyüz kadar İslâm askeri yolunu bulup Nemçelilerin Tuna tarafındaki metrisleri arkasına geçdiler, bu metrislerdeki askerlere korku ve dehşet gelmişdi. Yergöğü varoşunda zevk ve safaya dalmış olan Nemçe askeri de bir ağızdan firar etmeğe başlayınca Nemçeliler büsbütün bozguna uğradılar. çadır ve hayvanlarıyla mühimmat, top ve humbararaları ile yürüyüş işini tedarik ettikleri başka malzemeyi bırakıp kaçdılar. Düşe kalka ve kırıla döküle üç dört saat kadar ileride bulunan Tabe dağlarında durup kendilerini muhafaza için toplanıp istihkâm yapmağa koyuldular. Osmanlı askeri de kaç saattir kılıç sallayıp adam kesmekden yorgun oldukları için bu zaferle yetindiler ve şehidlerini gömmek üzere geri döndüler.

Bu kez Nemçelilerin 5.000 zayiatı oldukdan başka 40 top 10 havan ve bol sayıda mühimmat ve cephaneleri Osmanlı askeri eline geçmişdi. 1.000 kadar askeri esir edilmişdi. Onların zayiatına bakınca, Osmanlı askerinden şehid yok denecek kadar azdı diye bazı tarihlerde yazılıdır.

Serdar-ı Ekrem ise Nemçelilerin Yergöğü'yü kuşattıklarını duyunca telâşlandı. Ordu henüz toplanmadığı için, Yeniçeri ocağında piyade askerin hepsi 2.000 kadardı, onların da çoğu iş ve kâr peşinde idi. Hemen etrafdan gelen askerden toplanan 4.000 kadar piyade ile 1.000 kadar süvariyi Ruscuk bölgesine sevk eylemişdi. Düşmanın çok sayıda olması ordu halkının heyecanını artırmış ve zihinler perişan iken bu elde edilen za-

ferin sevinç haberi orduya gelince top şenlikleri yapılmış herkes sevinmişdi.

Bu savaşta bulunan askerin yararlılığına göre mükâfat ve yaralılarını tedavi için Serdar-ı Ekrem kendisi kılık değişip Ruscuğa vardı. Yergöğü tarafından geçirilmiş üç yüz yaralıyı görerek bizzat yaralarına bakdırıp sardırmış, yiyecek ve içecek tedarik ettirmişdi. Her birine bahşişler, atiyeler vermek gibi rahatlarını sağlayıp güler yüzlerini gördükden sonra bayram günü Yergöğü tarafına geçip Abdullah Paşa'ya vezirlik ve kendi kardeşi Mehmed Efendiye büyük mirahurluk payesi verdi. Cengiz Giray Sultan ile maiyetinde bulunan ve mirzalara ve başkaca rüesa ve subay ve askerlere çelenkler, atiyyeler ve hil'atler ihsan edip giydirdi. Kalenin gereken yerlerinin tamir ve onarımına emir verdi, sonra Ruscuk tarafına geçip geri döndü. Şevvalin 5 inci günü Şumnu'daki ordugâhına geldi. Yergöğü'de alınan top ve havanların bir aziyle bu savaşda ve bu sırada Kule, Totrakan ve Silistre taraflarında yapılan karakol muharebelerinde alınan esirleri Ceʿzar Paşa kethüdası olan sadr-ı âli karakulağı ile İstanbul'a gönderilmişdir.

Bu sevindirici olay bayram gününe bir bayram daha katmak üzere Padişaha duyurulunca Abdullah Paşa ile Cengiz Giray Sultan'a özel atiyye ile üçer bin guruşluk altın ile birer çelenk ihsan etmiş ve göndermişdir. Serdar-ı Ekrem'de Silâhdar-ı Şehriyârı Abdullah Ağa samur kürk ve murassa kılıç ve müstakil olduğunu bildirir hat-tı hümâyun göndermişdi, Başçukadar Hüseyin Ağa merhum Gazi Hasan Paşa'ya hat-tı hümâyun götürüp para ve malikâna ile durumunu müreffeh kıldığı gibi Abdullah Ağa da bu kere kayırılmış oldu.

NEMÇELİ İLE MÜTÂREKE

Ordu 60 gün kadar Şumnu sahrasında kaldığı sırada Rusya ve Nemçe'den hangisinin üzerine harekâta geçileceği henüz belli değildi. İsakçı'ya kadar yollarda konak ve menziller de gerekiyordu. Böylece İsakçı bölgesine gidilmesine karar verildi. Osmanlı askerinin zafer kazanması ve ganaim ele geçirmeleri herkesin şevk ve isteğini Nemçe savaşına çevirmişdi. Serdar-ı Ekrem de o tarafın mamur oluşuna ve yakın oluşuna bakarak o cepheyi tercih etti, konakçıları da Ruscuk cephesine geri dönderdi. Halbuki böyle büyük işlerde (fe ezza azamet fetevekkül - âlallah) deyimi ile azim ve niyette dayanmak lâzımdı. Özellikle savaş harekatında renk değişdirmek ve duraklama büyük zararlar verir. Zor altında kalınmadıkça kararda değişiklik tehlikeli ve zararlı olduğu görülür. Bundan başka Nemçelilerin Yergöğü'de uğradığı bozgun değme hal ile yaraları sarılamıyacak durumda idi.

Serasker nasbı ile bile bu yıl için o cephenin gailesi bir yana itilebilirken, Serdar-ı Ekrem'in gafleti kendisinin uzağı görecek gözlerine per-

de çekmişdi Maiyetindeki askerine ve onların havasına kapılarak Rusya üzerine gitme kararını kaldırdığı için sonra çok nadim olmuşdur, diye bazı tarih yazarları açıklamışlardır. Hele Rusya subaylarının askerlikde daha mahir, ordusunun daha muntazam olduğuna bakılırsa, Nemçe tarafı bir serasker ile muhafaza olunup da Serdar-ı Ekrem Nemçe tarafında Koca Yusuf Paşa gibi ses getirmek ve kendini doyurmak sevdasiyle askerlerin isteklerine uyup harekâta geçmiş olması gerekdir.

Her ne hal ise 1204 yılı zilkadesinin 4 üncü ve temmuzun altıncı cumartesi günü Şumnu sahrasından hareket edildi. Ruscuğa varıldığı zaman Doğramazcızade Abdullah Efendi Nazır nasbolunarak Sipahi ve silâhdar ocakları Liva-yı Şerif ile Ruscuk'da bırakıldı. Kürd Osman Paşa İsakçı muhafazasından çağırılıp getirildi ve ordu çarhasına nasbolundu. Osmanlı askeri kayıklarla karşı tarafa geçirildi ve bundan önceki savaşda olduğu gibi Yergöğü dışında kazılmış metris hendeklerinin temizlenmesine başlandı. İçinde piyade ve dışında süvâri askeri yerleşdirilip Zilhiccenin ve ağustosun 2 inci Cuma günü bütün yük ve ağırlıklar Ruscuk'da bırakıldı. Serdar-ı Ekrem de hemen bütün ordu ileri gelenlerini yanına alıp karşı tarafa geçdi ve çadırına indikden sonra savaş harekâtı görüşmelerine başlandı.

Nemçe ordusunun büyük kısmı Bükreş bölgesinde idi. Ziştovi ve Totrakan karşılarında da birer tümen askeri vardı. Serdar-ı Ekrem ordu ile ileri gider de işler ters giderse, çekilmek gerekirse bu iki tümen Yergöğü'ye taarruza geçer ve Osmanlı ordusunun arkasını alabilirdi. Bu durumda ordu zorda kalır diye Serdar-ı Ekrem bir mikdar askerle Yergöğü metrislerinde kalacakdı. Bir serasker nasbolunarak ve sair süvari ve piyade ile Nemçe üzerine hareket etmek üzere hazırlıklara girişildi.

Ancak Yeniçerilerle Arnavud sekbanlarının çoğu birer hayvan tedarik edip binmişlerdi. Ordunun böylece piyadesi zayıflamışdı. Yeniçeri kadim nizama göre piyade idi. Böyle olsunlar diye teşebbüse geçildi. Halbuki gerek askerin kararlı bir disiplini ve gerek bütün ikmâl işleri savaş hazırlıkları hazarda işlenecek eğitim kârıdır.

Bunun üzerine hazarın her dakikasını ordunun kaderini tâyin eder diye bilerek olacak savaşın hazırlığını görmek o gün devlet başında bulunanların başda gelen katılacakları görevdi. Ama bunca yıllardan beri sarsılan askeri disiplinin Yergöğü sahrasında hemen ihyası kabil olamazdı. Ordu böylece iyi bir duruma konulamayıp düşmanla karşılaşınca yine Boza'da olduğu gibi bozguna uğranılmasından korkuluyordu.

Cavid Ahmed bey der ki; 1204 yılı şevvalinin ortalarında ocaklarda nizamları düzeltmek için Padişah emri çıkmışdı. Buna dair Serdar-ı Ekrem Şerif Hasan Paşaya bir hat-tı hümâyun çıkarılıp gönderilmişdi. İçin-

de; «Ocağın eski kanunlarının ihya olunması hususu tahta çıkışından beri emelimdir. Bunların çoğu nizamları bozulmuşdu. Yevmiyeleri günden güne artıyor, mevaciblerine Hazinenin gücü yetmiyordu. Bakılırsa Yeniçerilerin ellerine birşey girmiyordu. Bundan sonra ocaklının eski kanunlarına riayet olunacak ve yevmiye alınıp satılamayacak» gibi bazı uyarılar da nasihatler yazılı idi.

Ötedenberi Yeniçerilerin metrislerinde iken kazanları kaynar, çorbaları ayaklarına giderken bugün bu nizam rayından çıkıp sarsılmışdı. Onlara hiç bakılmaz olmuşdu. Aç ve ihtiyaç içinde idiler. Yer yer ordudan firar ettikleri duyuluyordu. Buna tez elden bir çare bulunması için zilkade sonunda Serdar-ı Ekrem'e hat-tı hümâyun gönderilmişdir. Sonra ordunun Yergöğü sahrasına geçişinde Yeniçeri askeri ile Arnavud sekbanlarının ata bindiklerini Padişah da duymuşdu. Halbuki Yeniçeri piyade, yaya asker demekdi, ata binmeleri kanun dışına çıkmakdı. Sekban askeri de yaya askerdi, onların da ata binmeleri görülmemiş şeydi. Hepsinin atları Tuna beri yakasına geçirilip yaya olmaları için zilhiccede Serdar-ı Ekrem'e hat-tı hümâyun gönderilmişdi. Savaş sırasında bunları sağlamak zordu; akıllıca hareket ederek disiplin altına alınmaları için bu iş Serdar-ı Ekrem'in tutumuna bırakıldı.

Kısacası, Yeniçerilerin ve başka askeri kuruluşların geçmişdeki disiplinin hemen ve tam olarak sağlamak ve bunları yerine getirmeye durum ve zaman uygun değildi. Böylece büsbütün karışık ve güvenilmez durum içinde bırakılmaları da caiz olmayacakdı. Az çok durumun düzeltilmesine başlanmış ve savaş hazırlıklarına girişilmişdi.

Prusya Kralı ise yukarda anlatıldığı gibi hududlara asker sevk etmiş, Rusya ve Nemçe'yi tehdid ediyordu. Yeni İmparator Leopold da durum ve zamana bakıp sulhun gerekdiğini görüyordu. Nemçe sınırına yakın Rayhenbah adlı şehre her iki taraf murahhaslar gönderdi. Felemenk ve İngiltere murahhasları da bu meclisde bulundular. Nemçe ve Prusya arasında 1204 yılı sonuna yani 1790 yılı 27 Temmuzunda birçok şartları içine alan bir andlaşma düzenlendi. İçinde Osmanlı Devleti ile Nemçe arasında mütareke yapılacak ve hemen ardından sulha gidilmesi de savaş öncesi bir sonuca bağlanacakdı. Bu şart anlaşmaya konulmuşdu.

Ordu savaş hazırlıklariyle uğraşırken 1204 yılı Zilhiccesinin 6 ncı günü Prusya Elçisi Lozi Vidin'de göründü. Orduya gelip önce Osmanlı Devleti ile Prusya arasında yapılan ittifakın beklenen tasdiknamesiyle beraber Prusya Kralı ve Nemçe İmparatoru arasında akdolunan Rayhenbah andlaşması gereği Osmanlı Devleti ile Nemçe arasında sulh görüşmelerinde elçi Lozi'nin murahhas olduğuna dair itimadname getirmişdi. Nemçe bu savaşda işgal ettiği Osmanlı Devleti topraklarını geri verecek. Rusya ile yapılacak savaşda tam olarak tarafsız kalacak ve Rusya'ya yardım eli-

ni çikecekdi. Fakat Osmanlı Devleti ile Ruslar sulh yapıncaya kadar Hotin kalesi Nemçe elinde emanet olarak kalacakdı. Prusya Kralı kuvvet zoru ile İmparatoru sulha mecbur etmiş ve Rayhenbah adlı yerde böylece bu andlaşma imzalanmışdı. Hotin'in böyle emanet kalması da, belki Ruslar işgal eder düşüncesine dayanıyordu. Ruslarla sulh yapılınca Hotin kalesinin geri verileceğini Prusya Kralı üzerine aldığını bildirdikden sonra mütareke düzeni alınmasını çabuklaştırmış ise de, Osmanlı Devletinin Nemçe mütareke ve sulh anlaşmasından asıl maksad var kuvveti ile Rusya üzerine yüklenmekdi. Osmanlı ordusu hemen Yergöğü tarafına geçmişken tekrar beri tarafa geçip geri dönmesi gerekiyordu. Silistre üzerinden gidilse Tuna'yı iki kez geçecekler ve vakit geçecekdi.

Bu yıl bunca tedarikler görülmüşken savaş yapmadan askerin geri alınması lâzımdı. Bu ise Padişahın isteğine uymuyordu. Osmanlı askeri Yergöğü'nden doğru İbrail bölgesine gitmek üzere ilk önce Nemçe'nin Eflâk'ı ve hiç olmazsa Tuna kıyılarını boşaltmasını şart koşarak mütarekeye düzen verilmesi için Serdar-ı Ekrem'e hitaben birçok hat-tı hümâyun çıkarılıp gönderildi. Halbuki bu husus Prusya Elçisi Lozi'ye söylenince, «o bu şekil mütareke kurallarına aykırıdır. Sulh yapılmadıkça araziyi boşaltılması Nemçeliye teklif olunamaz. Teklif olunsa bile faydası olmaz, zira Nemçe askeri çekilip Osmanlı ordusuna Eflâk içinde yol verdiği takdirde Ruslar da istediği tarafdan asker geçirmek için yol ister. Nemçeli buna engel olayım dese savaşmak zorunda kalır. Engel olmasa Eflâk eyaleti sulh işi bitinceye kadar kenara çekilip tarafsız kalması lâzımken savaşın içinde kalacakdır. Kısacası Nemçeliye böyle boşuna teklif olamaz» deyince bu konu üzerinde tartışma, görüşme ve haberleşme çoğalıp epeyce gün geçdi.

Prusya Elçisi Lozi Vidin yolu ile gelirken Rayhenbah andlaşması hükmüne göre düşmanlığı bir yana itmek lâzım geleceğini, gerek Vidin cephesi seraskeri eski sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya ve gerek karşı tarafda bulunan Nemçe başkumandanına anlattığı halde Vidin'den beri tarafa hareketinden sonra Koca Yusuf Paşa Kalafat bölgesine bir mikdar asker geçirip köprü başı tutunca Nemçeliler engel olma gücünde iken yalnız kendisinin uyarı ve tavsiyesine bakıp engel olmamışlardı. Şimdi ise sulh anlaşması başlangıcı olmak üzere mütareke yapılacakdı. Mütareke hükümleri ise iki tarafın da yerinde kalmasını emrediyordu diye Koca Yusuf Paşa'nın geçirdiği askerin geri çekilmesini mutlaka yerine getirilmek üzere hareket edilmesini geri çekilmezse Prusya'nın şanına dokunacağını elçi Lozi ileri sürdü. Beri tarafda Koca Yusuf Paşa Kalafat'a askeri Padişahın emri ile geçirdiğini ve mütarekeden önce geçirildiği için geri çekilmekle ağıza düşeriz ama bundan sonra her iki taraf askeri bulundukları yerde kalsınlar, diye cevap verilerek bu konu üzerinde epeyce duruldu uğraşıldı.

Bir kez de elçi Lozi ile meclis kurulup görüşüldü. Osmanlı Devletinin kuvvetli düşmanı olan Ruslarla savaşı sürdürmesinden amacın Kırım'ın kurtarılması işi olduğu biliniyordu. Bunun üzerine büyük hazırlıklara girişildi. Ruslar üzerine taarruz edilecek iken İstanbul'da oturan Prusya Elçisinin bildirisine bakılarak Prusya Kralı Nemçe üzerine harekâta geçeceği için yalnız onun harekâtını kolaylaştırmak üzere ordu Nemçe üzerine harekâta geçdi. Prusya Kralının taarruzu beklenirken savaş değil harp bile ilân etmeden yalnız askerî kuvvetini ileri sürüp Nemçeli'yi korkutarak Nemçe'yi sulh andlaşmasına zorlaması ittifak anlaşmasının da geri bırakması ittifak hükümlerine ters bir davranışdı.

Bu kırıcı durum Padişahı uyarmışdı. Ardından mütareke ve sulh yapılacağı haberi ile beraber tasdiknameyi göndermesi gerçekden bu kırgınlığın taşmasına neden olduysa da, böylece ordu Prusya Kralının dediğine uyup hareket etti ama istenilen maksada erişemedi. Gerçekden Nemçe mütarekesi yapılır yapılmaz Rusya üzerine taarruz tasarlanmışdı, ama zamanı vardı. Bu yıl Özü ve Bender'in geri alınması ve Kırım'ın fethi işi zordu.

Kırım mes'elesi tabii olarak gelecek yıla kalacağı için ilkbaharda Osmanlı Devleti şimdiden karadan ve denizden büyük hazırlıklar içinde idi. Ancak Osmanlı Devletinin bunca masraflara girmesi Prusya ittifakına dayanıyordu. Prusya Kralı da Rusya'ya savaş ilân edecek ve ittifak şartlarını yerine getirecek miydi, yoksa Nemçe'ye yaptığı gibi yalnız askeri bir kuvvet gösterişi ile mi yetinecekdi? İlk önce işin burasını bilmek lâzımdır. Osmanlı Devleti de işini ona göre kullanacak ve görecekdir diye Reis Efendi söz edince elçi Lozi —Aslında ve esasında işin burasının ilk önce bilinmesi lâzım geleceğini itiraf etti. Prusya Kralı Osmanlı Devleti ile ittifakını korumaya gücü yettiği kadar çalışır gibi mânâsı belli olmayan örtülü sözlerle cevab verebilmişdi. Reis Efendi ise bu yıl Prusya Kralının Rusya'ya harp ilân edeceğine dair doğru ve açık vaad almak istiyordu. Elçi Lozi diplomasi kurallarına uyarak hemen belirsiz sözler söylemişdi.

Böylece bu bakımdan Prusya bir açık durum göstermemişdir.

Rus savaşı Sultan Selim'in istediği şey olduğu halde Eflâk içinden yol istemek gibi bazı konularla epeyce gün geçirilmişdi. Halbuki Eflâk içinden yol verilse de, zamanında Rusya üzerine varılacak olsa bile ordunun ileri gelenleri askerin tutumuna bakarak durumu beğenmiyorlardı. Bu gibi bahanelerle harbin geçişdirilmesini Allah'dan ararlardı. Bu arada Ruslarla da sulh yolu bulunarak büsbütün savaş gailesinin kalkmasını dilerlerdi.

Fakat vakit geçirmeden hemen Rusya üzerine harekâta geçilip taarruza geçilmesi Sultan Selim Han'ın pek aşırı isteği idi. Bu bakımdan Serdar-ı Ekrem Padişaha karşı cesaretle savaşın gecikmesine yalnız Prusya sefirinin gelişinin sebeb olduğunu arz etti. Bununla beraber Nemçe mütarekesine dair Padişaha takdim etmiş olduğu yazısında askere güvendiğini az çok belirtmişdi. Bunun üzerine Sultan Selim'in canı sıkılmış ve Serdar-ı Ekrem'e ağır sözlerle dolu bir hat-tı hümâyun göndermişdi.

— Benim vekilim ve Serdar-ı Ekremim. Yazdığın yazıya göre Nemçe mütarekesini bir gün önce düzene koyup kesin olarak bitiresin. Bundan sonra bir saat gecikdirmiyesiz. İşte sana kesin olarak yazdım, kaldı ki bu yazınızda önceden mütarekeye izin verdiniz sonra Eflâkdan yol istediniz diye yazmışsın. Ben yol hususunu ilk önce yazdığım hat-tı hümâyunumda açıklamışdım. Niçin anlamâyıp, dikkat etmeyip böyle yazarsın? Yazdığın yazının bir yerinde biz hazırdık. Prusya elçisi çıka geldi deyip sonunda da askerde savaşacak hal yoktur diye yazmışsın. Bu nasıl şeydir? Bunun gibi birbirine uymaz şeylerin bir kaçı daha var. Yazılan şeyi bir kere düşünmez misin? Bu tarafda gece gündüz demeyip bir saat rahatımı aramıyorum kimseye de rahat vermem, boş vakit geçirtmem. Türlü yollardan çalışıp uğraşarak topladığım bu kadar seçkin askere ne oldu? Böyle şey olur mu? Prusya araya girmeseydi harb etmeyip geri mi dönecekdiniz? Behey adamlar! Böyle din ve devlet gayreti olur mu? Allah'dan korkup Peygamberden utanmaz mısınız? Ecdadım vaktinde bu kadar gayret gösterenler insan değil miydi?

Vah vah! Yazık bu kadar emek ve dikkatime. Yazık. Düşmanlar yaz kış demeyip işlerini görüyorlar. Onlar adam değil mi, onlara bakıp kendinizi kötülemiyor musunuz? Bu kadar bin kese beytulmâl sarfolundu, bari bir iş görelim, boşuna gitmesin demez misiniz? Yarın Allah'a ne cevap verirsiniz? Daha yazacağım çok, fakat uyuduğunuza göre faydası yok. Ben onu bilmem, Nemçe mütarekesini Eflâk'dan yol olamazsa bile bir an önce kesip bitirin. Beri tarafdan olsun duruma göre İbrail taraflarına gitmelisiniz, bundan özür ve bahane dinlemem. Prusya yeniden Rusya aleyhine İsveç ile ittifak akdetmiş, İsveç'e akça da vermiş, Moskof ile savaşacak. Ben de Kırım'ı Allah'ın yardımıyle yeniden ele geçirinceye kadar Moskof'la savaşdan vazgeçmem. Eğer Prusya aracı olur da savaş etmeden geri verirse, Prusya İsveç ile beraber olarak sulh andlaşmasına o vakit ruhsat veririm ve illâ mümkün değil, İbrail taraflarına varıp Kili, İsmail ve başkaca yerlerin muhafazalarına bakasınız, sonra biriniz cevaba kadir olamazsınız, diye buyurmuşdur.

Bunun üzerine artık Eflâk içinden yol istemek mes'elesinden vaz geçildi. Hemen Reisülküttab Abdullah Efendi görüşmeye memur oldu. Nemçe murahhası da Ruscuk'a çağırılarak mütareke maddelerinin görüşülmesine başlandı.

Lâkin disiplinsiz askerin düşman üzerine sevkinde zorluk çekiliyor, ne kadar iyi davranılsa idareler güç oluyordu. Mütareke bitene kadar savaş beklerken canları sıkılıp, «Beyhude ne bekleriz» diye bir iki kez sadrazam dairesi aleyhine çıkış yapmağı tasarlamışlardı. İçlerinden bazılarının bu vesile ile geri dönüp kaçacakları bekleniyordu.

Bu iş bitinceye kadar güzel tedbirlerle alıkonulmaları için uğraşılıp işi genişletip bazı savaş harekâtına kalkmak uygun görülerek ilk önce Selânikli Hacı Noman Bey bir mikdar süvari ile Bükreş tarafına gönderildi ve birkaç gün sonra Karaosmanoğulları gelince Ardıç nehri üzerine kurulacak köprü yerlerin keşfi çabuklaşdırıldı. Ayrıca zilhicce ortasında ordu bütünü ile Yergöğü'den 2 saat kadar ileriye hareket olundu.

1205 YILI OLAYLARI

Bu gibi gösteriş hareketleriyle vakit geçirilirken beri tarafdan Serdar-ı Ekrem'in öte tarafdan Avusturya kumandanı Koburg'un gözleri önünde ileri sürülen maddeler çürütülüp değişdirilerek görüşmeler sona ermiş ve dokuz ay süre ile mütareke yapılmasına karar verilmişdi. 1205 yılı Muharreminin 9 uncu ve 1790 yılı eylülünün 8 pazar günü mütareke senedleri imza edilip değiştirilmişdir.

Bu sırada Rusya ile sulh yapılması görüntüsü orduda temenni edilip tasarlanmışdı. Ruslar da doğrudan doğruya Osmanlı Devleti sulh anlaşmasına meyilli ve istekliyse de İstanbul'da Rus savaşı sürsün isteniliyordu. Sultan Selim hazretleri Serdar-ı Ekrem'e bir hat-tı hümâyun gönderip içinde «Ayrı olarak Rusiarla sulh anlaşması yapılırsa Prusya ittıfakı ortadan kalkar. Bir kez olsun düşünmez misiniz, böyle tedbir mi olur? Kaldı ki Prusya Kralı Rus hududuna asker yığdığını resmen bildirdi. Ve sana yazdığı mektubunda da Ruslar ne ileri sürerlerse bana sorulup benim kararım alınmadan Ruslarla sulh yokdur» diye kesin irade buyurdu.

Henüz Nemçe sulh anlaşmasına başlamadan, muharremin 19 uncu günü ordu ile serdar Moskof üzerine yürüyerek Silistire'ye hareket etti ve Safer ayının 2 sinde Silistire civarında Aydemir sahrasına ve Saferin dokuzuncu ve Teşrinievvelin 7 nci günü Silistire civarından hareketle dört saat ilerde bulunan Bakıkırı sahrasına geldi. Ruscuk'a geçilince serhadlar takviye ve tahkim edilmeye başlandı. Karahisari Ahmed Paşa Kilii'ye ve Arslan Paşa İbrail'e, Sekbanbaşılıkdan ayrıldıkdan sonra vezir olan Yeğen Mehmed Paşa Hirşova muhafazasına ve geçen yıl vezirliği kaldırılan, bütün malları ve eşyası müsadere edilmiş olan Canikli Hacı Alipaşazade Mikdad Paşanın vezirliği verilerek İsmail cephesine asker sevki işine, ve ordu çarhacısı Kürd Osman Paşa İsakçı muhafazasına görevlendirildi. Saferin 2 nci günü Silistire civarında bulunan Aydemir sahrasına gelindiği zaman sadaret makamına yakın görünen eski sadrazam Yusuf Paşa Vidin Seraskerliğinden azledilip kendisine Köstendil sancağı ve sonra da Bosna eyaleti tevcih olundu. Vidin seraskerliğine de Pekmezci Mehmed Paşa görevlendirilmişdir.

ESKİ EFLÂK VOYVODASI MAVRİYANİ BEYİN KATL VE İDAMI

Serdar-ı Ekrem, açıklandığı gibi, Rusya savaşına gelmek üzere Rus-

cuğa geçince kılıcını ilk kez Mavriyani Beyde denemiş olduğu için önce onun durumunu açıklayıp bildirelim.

Mavriyani Bey aslında Paros adası yerlilerinden olup bazı bu işi bilenlerden rivayet olunduğuna göre gençliğinde İstanbul'a gelerek Cezairli Gazi Hasan Paşa sarrafı olan Hacı Nikolaki'nin dairesine girdiği sırada İtalya lisanının şöhret ve itibarı Nikolaki oğlu ki sonra Divan Tercümanı olan İstavraki o sırada İtalyanca tahsil için uğraşıyordu. Bu nedenle Mavriyeni de İtalyancayı öğrenmişdi. Sonra Nikolaki'nin ricasiyle derya tercümanı olarak yazıcılıkla memur oldu. Cerbezeli ve açıkgöz olduğu için de Hasan Paşa'nın gözüne girmişdi. Derya Tercümanlığı boşalınca Hasan Paşa kendi iradesini kullanarak Mavriyani'yi Derya Tercümanı nasbetmişdi. O vakit ise Eflâk ve Buğdan voyvodalıkları Fenerli beyzadelere mahsusdu. Bunların çoğu Eflâk ve Buğdan kapu kethüdalıklarından divanhanede, tersanede tercüman olurlar, sonra Divan-ı hümâyun tercümanı olurlar. Bu yolda en son mertebe olan voyvodalığa hak kazanırlardı.

Böyle bir sarraf uşağının aykırıdan gelip de divanhane tercümanı olması bütün Fenerlilerin içine ateş düşürmüş ve hased etmişlerdi. Fakat Hasan Paşa'nın onları sarsacak şiddet ve gazabından korkarak bir şey denilemedi. Ayrıca yine Hasan Paşa himmetiyle Eflâk voyvodası olmuşdu. Savaş sırasında başına topladığı Osmanlı askerini güzel idare edip kullandı. Bu savaşda en ilerde ses getiren ve ün salan seraskerlerden birisi olduğu doğrudur. Savaş başlangıcında Osmanlı Devletince hizmeti makbule geçmiş ve kendisine 1203 yılı muharreminde Abdülhamid Han tarafından bir hat-tı hümâyun ile teşekkür edilmişdi. Bu ferman şöyledir: «Sen ki sadakatşiar Eflâk Voyvodası Mavriyani Beysin, sadakat ve doğrulukla eylediğin hizmeti büyük ecdadım olan Sultan Süleyman Han zamanında gerek Macar ve gerek o tarafların beylerinden birisi eylememişdir. Buğdan toprakları bile senin hükmünde gibidir. İsmail cephesi seraskeri Hasan Paşa ve başkaca kullarım ile haberleşip görüşerek Buğdan topraklarından düşmanın atılıp uzaklaşdırılması ve Hotin kalesine yardım işinde ittifak ederek düşmana engel olup atmak hususunda senin de yardımını isterim. Akça için topladığın askerde fütur gelmesin, her ne masrafın olursa yardım olunur. Şimdilik masrafına yardım olmak üzere 50 000 guruş gönderilecekdir. Göreyim seni. Devletine hizmetin benim yanımda kaybolmaz. Cenab-ı hak sana ve seninle sadakat ve doğrulukla hizmette bulunanlara keder vermesin, berhudar edip işlerinde muvaffak eylesin amin.»

Enveri ve Vasıf efendilerin özet yazıları da şöyledir: Mavriyani Paros'un yerlisi olup İstanbul'a gelince Cezayirli Hasan Paşa dairesine girer ve Hasan Paşa'nın sözüne girip tersanede divanhane tercümanı olur. Bir süre geçince beylik ele geçirmek sevdasına düşer. Bunu ele geçirmek

için de Hasan Paşa uğraşır. Memleketeyn beylikleri beyzadelere mahsus olduğu ileri sürülerek engelleneceği sırada Hasan Paşa kaymakam olur. Eflâk Voyvodası Mihal tarafına bazı yerlerden kâğıdlar gönderir, der ki «canını kurtarmak istiyorsan voyvodalıkdan vaz geçesin.» Mihal da can korkusu ile istifa edince Mavriyani Eflâk voyvodalığını ele geçirdi.

Sonra Mihal'ın tarafdarlarını araşdırmaya başladı. Bunlardan biri de Mavriyani'nin Beyliği olacak iken engel olan Darbhane sarrafı Petraki idi. İdam ve izalesi hususunu bu kez Mavriyani Beylik geleneğine katılarak hakkında bazı suçlamalar ileri sürdü ve saray meydanında Petraki'nin başını kesdirdi. Mavriyani Eflâk Beyi olduğu gün hasmının leşini seyretti, intikamını aldıkdan sonra Eflâk'a gitti.

Çok zaman geçmeden savaş çıkdı. Eflâk'ın malıyle askere bakıyordu. Her tarafdan duyan askerler Eflâk Beyi diye akıp gittiklerinden başına epeyce büyük sayıda asker toplamışdı. Nemçe ile yaptığı muharebelerin çoğundan galib ve muzaffer çıkmışdı. Nemçe'yi karışdırıp telâşa düşürmüşdü. Bundan ötürü Osmanlı Devleti de kendisine çok sayıda akça gönderiyordu. Ayrıca askerî masrafları bahane edip Eflâk halkının da mallarını müsadere ederdi. Eflâk topraklarındaki zenginleri fıkara yapmışdı. Sonunda Eflâk'da para kalmayınca yanındaki asker de dağılmaya başladı. Elindeki kuvvet azalıp zayıfladı ve sarsıldı. Geçen 1204 yılı ortasında «askerin masrafını idareye kudretim kalmadı bundan sonra Eflâk topraklarını koruyamam» diye orduya yazı yazdı.

Bükreş'den çekilip bir süre Yergöğü'de kaldıktan sonra Ruscuk cephesine geçdiği sırada yanına girdiği Gazi Hasan Paşa sadaret makamına gelince yine asker toplamağa girişdi yeniden sesi ve ünü duyulmağa başladı.

O günkü durumda düşman üzerine taarruz etmek üzere Ziştovi'de bir ordu kurmuşdu. Sonra sadrazam olan Ruscuklu Hasan Paşa'dan, bazı aralarında geçenlerden ötürü emin değildi. Kimi Ziştovi kimi Rahova taraflarında dolaştığı sırada maiyetindeki askerle Vidin seraskeri eski sadrazam Yusuf Paşa maiyetine verilmişdi. Bazı boşuna özürler dileyerek oraya da gitmekden kaçınmışdı. Eflâk'ı yakıp yıkdığı gibi Ziştovi ve o bölgeyi de maiyetindeki askerler hasara uğratmışdı. Böylece meşveret meclisinde görüşüldü, katl ve idamına karar verildiği Padişaha arz edildi ve soruldukdan sonra katl ve idamına gizlice özel görevli tâyin olundu.

Ancak, süvari ve piyade olarak maiyetinde beş altı bin kadar yetişmiş asker vardı, yaklaşılır gibi değildi. Çaresi bulunup başka bir şekilde kaydı görülmek üzere ikramda bulunulacakmış gibi orduya davet edildi. Maiyetindeki askerler aylık isteyip kendisini incittiklerini ileri sürüp özür diledi. Bir iki kez ordu hazinesinden onar bin guruş gönderildi, o da askerlerine bahşişlerini verdi. Orduya gelmekde acele etmesi haberi birkaç defa kendisine ulaşdırılıp bildirildi.

Buna benzer akla yakın tedbirlerle ele geçirilmesi sürdürüldüğü sırada başına geleceği anlayıp firar edeceği haber alındı. Tuna sol tarafından sadrazam tüfekçibaşısı Ziştovi'ye tayin edildi. Ruscuk cephesinden Büyük İmrahor payesiyle dergâh-ı âli kapucubaşılarından Serdar-ı Ekrem'in kardeşi Çelebiağazade Seydi Mehmed Ağa ve Selatin-i Cengiziyeden Cengiz Mehmed Giray Sultan büyük sayıda askerle çıkarılıp gönderildi.

Bu üç kişi aldıkları görevi yerine getirmek için Mavriyani tarafına hareket edince Mavriyani durumu anladı. Maiyetinde bulunan büyük sayıdaki askerle Ziştovi'den on saat mesafede Bela adlı köyde geceyi geçirirken etrafını birden sardılar. Maiyetindeki askere durum hatırlatıldı ve yayınlandı. Eğer harekete geçecek olurlarsa bir kişinin bile Padişahın gazabından kurtulamayacağı söylenip korkutularak çekinmeleri sağlanınca yattığı eve baskınla girildi ve böylece katl ve idamı işi bitirildi.

Enverî ve Vasıf'ın özet ifadeleri bu şekildedir ama, bakılınca sakattır. Zira Mavriyani Bey gayet tedbirli ve askerini sever, askerinin de sevdiği kimse idi, maiyetine tâyin edilen mirmiranları ve başka kumandanları istediği gibi sevkedip kullanmaya gücü yeterdi. Seraskerlere itaat etmeyen Osmanlı askeri ona bağlanmışlardı. Böylece savaş başlayalıberi Nemçe Devletine karşı koyarak Eflâk eyaletini muhafaza etti. Bu uğurda ne kadar malı varsa harcadı ve kendi kesesinde ve hüküm sürdüğü eyalet topraklarında güç ve takat kalmayıncaya kadar uğraşdı.

Topladığı geliri böyle harcayıp yok ettikden sonra Boza bozgunu üzerine Yergöğü bölgesine çekilmeye mecbur olmuşdu. Bu savaşda Osmanlı Devleti kulu olup da kim bu mertebede çalışdı? Firar edecek olaydı kaçıp kurtulmak kendisi için bir iş miydi. Böyle savaşda memleketeyn beyleri düşmana sığınıp da sulh olunca düşmanın sahip çıkmasiyle beylikde kalabildiği bilinirken Mavriyani eğer şahsı garazına hizmet eder bir kimse olaydı Nemçe veyahud Ruslara sığınır, onlara yakınlık göstererek yine Beylik alabilirdi. Bunu pekâlâ biliyordu. Ancak o zaman Avrupa'da yeni ortaya atılan gayretli ve vatansever düşüncede bir adam olduğundan yalnız memlekete bir hizmet etmek üzere Eflâklıları adam etmek sevdasına düşmüşdü. Bu merak ile bütün malını harcamışdır. Meramına erseydi, bu suretle asıl istifade edecek olan Eflâk halkı olacakdı. Boyarları savaşda kullandığı için onlar bile kendisinden şikâyetçi olduğu gibi Gazi Hasan Paşa'dan başka kimseye baş eğmediğinden de aleyhinde idiler.

Gazi Hasan Paşa'nın sadaretinde Boza bozgununun ordu erkân ve zabitlerinin gevşekliğinden doğduğunu yüzlerine karşı söyleyerek hepsini kendisine düşman etmişdi. Kendisinin bu kazaya uğraması, anlatıldığı gibi, Petraki'ye ettiğine karşılık Allah'ın bir türlü cezasıdır denilebilir ise de bu kadar hizmetler etmiş bir şahsın Osmanlı Devleti tarafından mü-

kâfatlandırılacağı yerde cezalandırılması pek yakışıksız bir şey olmasıyle, bundan dolayı Serdar-ı Ekrem bile herkesin gözünde garezkâr diye suçlanmış ve hakkında fena fikir beslenmişdi. Sultan Selim Han da kırılıp üzülmüşdü. Hattâ Mavriyani Beyin kesik başı her zaman olduğu gibi Bab'ı Hümâyun'a konulmak üzere İstanbul'a gelince bunu caiz görmeyerek denize atılsın diye Kaymakam Paşa'ya hat-tı hümâyun çıkarıp buyurmuşdu.

Cavid Ahmed Bey der ki: Mavriyani savaşın başından beri Eflâk'da, gece gündüz demeyip, bütün gücünü harcamışdı. Görünürde kendinden önce gelenlerde işidilmemiş sadakat ve doğrulukla geçen yıla gelinceye kadar hizmet etti. Efendisi Gazi Hasan Paşa sadarete gelince, huzurunda bütün büyüklere onun önünde kendisine zararı dokunacak sözlere cesaret ederek «Orduyu, bütün top ve cephaneyi ne şekilde bırakıp bozulduğunuzu Boza suyu bana söyledi. Ben Eflâkı sizin emrinizle bırakıp beri geçdim. Bugün 1.000 atlı verin, varıp sizin bırakdığınız topları getireyim» demesi devleti ricaline ağır gelmişdi. O sırada Kethüda bey ile Mektupcu efendinin de katli onun desisesine yoruldu.

Böylece herkes kendisinden nefret ediyordu. Ada'da yahud İstanbul'da kalacak olursa tek durmayıp ipucu vereceğinden şüphe yokdu. Sürgün ve hapisle yetinilemedi. Bu kadar hizmeti unutulup katliyle teselli buldular. Lâkin askerleri görüp gözedip kendini sevdirmişdi. Bir alay iyi yürekli, özellikle askerler, devlete ettiği hizmete karşılık böyle mi ikram olundu diye karışıklığa sebep oldu. Gerçi bazıları Nemçeli ile gizli haberleşmesi varmış dedikleri doğru ise katline değer, yine de bir yere sürülmesi uygundu. Zira bundan sonra nasbolunacak beyler kendinden öncekiler gibi firarı nimet bilecekleri hatıra geliyor.

MURAHHASLARIN ZİŞTÖVİ'YE GÖNDERİLMELERİ

Rayhenbah Andlaşması gereği mütareke günlerinde sulh anlaşmasının yapılmasına Prusya ve müttefiki olan İngiltere ve Hollanda devletleri aracı ve kefil olmuşlardı. Onların murahhasları yapılan toplantıda hazır bulundukları halde sulhu geri bırakacak her türlü vesile ve ihmal bir yana itilerek mütareke süresi içinde sulh işinin sona erdirilmesi şartı mütareke senedlerinde yazılı olduğundan tarafeyn murahhaslarının bir an önce toplantı yerinde biraraya gelmeleri lâzım geliyordu. Ancak Nemçeliler toplantı yeri olarak Bükreş'i seçmişdi. Prusya Elçisi Lozi de uygun görüyordu. Halbuki sulhun kendi memleketinde yapılması Avrupa devletleri arasında kuvvet gösterisi ve galibiyet sayıldığı bazı taraflardan hatırlatılınca Sultan Selim Han, «Bükreş'de Nemçe asker olduğuna göre oranın toplantı ve görüşme yeri olması Nemçelinin ayağına varmak gibidir. Bu da devletime ağır gelir. Prusya Kralı ise ben Osmanlı Dev-

letine şanslı bir sulh anlaşması kazandırdım demiş. Toplantı yeri neresi olursa olsun Tuna'nın beri tarafındaki kasabalardan birisi olmalıdır» diye kesin irade buyurdu.

Böylece bir süre bu tartışmayla uğraşıldı. Her iki taraf bir sürü belgeler ileri sürdüler. Toplantı yeri Tuna'nın beri tarafında yapılırsa dört devlet murahhaslarının masrafı Osmanlı Devleti tarafından karşılanması lâzım gelir. Osmanlı Devletini masraflardan sakınırız diye Lozi Reis Efendiyi kandırmaya çalıştı. Reis Efendi, «Osmanlı Devletinin gerek İstanbul'da ve gerek dışarda buna benzer birçok masrafları oluyor. Saye-i şahanede böyle masrafları biz dile bile almayız, nerde kaldı ki vezirler ve sudur böyle düşüncelere tenezzül eyleyeler. Böyle masrafları Padişaha değil sadrazamlara bile bildirmezler. Defterdarlar bu işleri bitirir gider. Biz kendi halimize bakalım. Böyle düşünceler tüccar işidir, başka cevabınız varsa onu söyleyin» dedikden sonra Ziştovi veyahut Tuna'nın beri tarafında başka bir kasabanın toplantı ve görüşme yeri yapılmasını kesin olarak bildirdi. Koburg tarafından da uyulunca Ziştovi kasabası görüşme yeri tahsis edildi. Reisülküttap Abdullah Efendi birinci murahhas oldu. Mekke payelilerden İsmail Raif Paşazade İsmet Beyefendi üçüncü murahhas, Divan Kalemi Kesedarı Mehmed Avni Efendi görüşme kâtibi, Beylikçi Kesedarı Abdurrahim Muhib Efendi görüşme kâtibi refiki ve sadaret mektupcu halifelerinden Halifezade Mehmed Said Galib Efendi vakalar kâtibi ve orduda nüzül emini olan Cebeciler Kâtibi Hasan Efendi görüşme defterdarı ve eski Buğdan Voyvodası Kostantin Beyzade Aleksandr Bey görüşme tercümanı tâyin olunmuş ve bu sırada İsmet Beyle beraber Aleksandri Bey de İstanbul'dan hareket eylemişdi. Ordu Silistire cephesinde iken safer ayı ortasında bu görevliler Ziştovi'ye gönderilmişlerdi. Reis vekilliği Defter Emini Hakkı Beyefendi ve mektubi vekâleti tezkere-i sani Firdevs Efendiye verildi.

Bu gibi görüşmeler olunca Nemçe murahhası Osmanlı arazisine gelince Osmanlı Devleti tarafından da rehin olarak kendisine eşit birinin Nemçeliye gönderilmesi eski gelenek iken sulhun kaldırılması sırasında İstanbul'da Nemçe sefiri bulunan Herber bu kez Ziştovi görüşmelerine Nemçe tarafından murahhas elçi tâyin olunmuşdu. Bu defa Lozi'ye yazdığı yazıda sulh anlaşması bozulmadan önce İstanbul'da uzun zaman elçilik ettiğini Osmanlı Devletinde herkesden ikram ve iltifat gördüğünü ayrıca Osmanlı Devleti tarafından ikram görerek döndüğünü, hattâ Osmanlı Devletine emanet bırakdığı mal ve eşyasının Osmanlı Devleti sayesinde emin olarak korunduğunu söylemişdi. Bunun üzerine teşekkürden âciz olduğunu ve her zaman yapıldığı gibi kendine karşılık birinin rehin olarak gönderilmesi hususundan vazgeçildiğini yazıda belirtmişdi.

Prusya Devleti tarafından da bu toplantıya Logez adlı sefir tâyin edilip gönderilmişdi. Mütareke işi için gelmiş olan Lozi de Serdar-ı Ekrem ma-

iyetinde bulunmak üzere devleti tarafından görevlendirilmişdir. Bundan başka Göç adlı albay da savaş işlerinde kullanılmak üzere Prusya Kralı tarafından görevli olarak orduya gelmişdir. Bu sırada bazı İngiliz ofisyalleri de orduda kullanılmaları için istida ile gelmişlerdi.

Böylece toplantı ve görüşme yeri Tuna'nın beri tarafında olmak hususu kesin isteği olduğundan, Reis Efendi de masraf hususunda pek bolca doğramış ve Ziştovi'nin toplantı yeri olmasından Sultan Selim de memnun olmuşdu. O zamanın adetine göre bütün sefirlerin masrafı Osmanlı Devleti tarafından verilmek lâzım geldiği halde Ziştovi görüşmeleri uzun süre karar verilemeden sürüncemede kalmış ve bir çok masraf edilmişdi. Ayrıca, anlatıldığı gibi, bir takım yabancı subayların gelmesi nedeniyle her zamankinden fazla açılmışdık.

O zamanlar savaş günlerinde çoğu miri hazinesinde mevcud akça bulunmazdı. Gerekirse karşılığı yerine konmak üzere darbhaneden alınırdı. Murahhaslar tarafından akça istenildikçe Sultan Selim'in gönlü kırılır ve kızardı. Hatta bir defa murahhaslar hakkında ağır sözler ve deyimlerle olmayacak bahaneleri ileri sürerek İstanbul'dan para istememeleri için Serdar-ı Ekrem'e hat-tı hümâyun göndermişti.

Görüşme defterdarı, elinde akça kalmadığı için, çaresiz elçilere verilmesi gereken 40.000 bu kadar guruşun gönderilmesi lâzım geldiğini Reis Efendi öne sürünce durum Kaymakam Paşa tarafından Sultan Selim'e yazılı olarak arz olundu. Bu yazının üst başına: «Murahhaslarına akça istemişler. Umura müteallik bir işleri yok. Hemen akça isterlermiş. Görevleri değil gibi görünüyor. Galiba Reis Efendi defterdar ile ortak olmuş, zira o da bu yolda söz ediyor. 100 kese akçayı da darbhaneden alıp gönderesin, lâkin defterdarı sonunda katledeceğimi de yazasın,» diye hat-tı hümâyun yazmışdı.

Sultan Selim Han devlet hazinesinin büyük sıkıntı içinde olduğunu biliyordu. En ziyade ihtiyaç görülen savaş günleri sırasında tahta geçmişdi. Akçanın değerini bilip beyt-ül mâli israf edilip yok edilmekden korumak isterdi. Hattâ bu sırada Halepden bir ilâmi ile bir arz gelmişdi. Haleb dışındaki Hindliler tekkesinin şeyhi Kadirî tarikatından Abdülkerim Dede gece gündüz beş on fıkarasiyle tekkesinde zikir ve tevhid ile vakit geçirir, doğru inançlı ve perhizkâr bir zat olduğu halde bir yerden geçinecek maaşı yokdu. Kendisine Haleb muhassıllığı malından yetecek kadar vazife yapılmasını istida etmişdi. Adı geçen ilâm ve arz bir yazıya eklenip Kaymakam Paşa tarafından Sultan Selim'e takdim olundu. Bu yazının üst başına: — Tek dururken beyt-ül mâli müslimini niçin verelim bu gibi şeylere siz neden cevab vermiyorsunuz, bana yazmak neden olsun. Rikâb arzuhali değil ki cevabı yazılmak gereksin, diye hat-tı hümâyun yazmışdır.

KIŞ OLAYLARI

Ordu Kadısı Mehmed Sıdkı Efendi yaşı doksana yaklaşmış bir pir-i fani olduğu halde geçen 1204 yılı sonunda felç gelerek vefat etti. Bu sırada İstanbul'da hububat nazırı bulunan Mekke payelilerinden Keçecizade Salih Efendi de görevi gereği her yerde onunla bununla çekişip belli kimseleri kendine düşman etmişdi. Bir fenalık yapacaklarını hissetmekle gelecek musibetlerden kendini kurtarmak düşüncesine kapılıp Serdar'ı Ekrem'le ilişkisi de olduğu için ordu kadılığına talib oldu. 1205 yılı muharremi başlangıcında ordu-yu hümâyun kadılığı tevcih olunarak orduya katıldı. İstanbul düşündüğü tehlikeden kurtulmuş ise de orduda her işe karışıp serbestçe konuşduğu için dile gelerek fena sonucu çekeceği aşağıda anlatılacakdır.

Valde Kethüdası bulunan Mahmud Bey bir vakitten beri yüksek mevkiinden düşmeğe yüz tutmuşdu. Vasıf Efendi der ki: Mahmud Bey âlimlerin babası görüşü doğrulukda, hayır işlemeğe çalışır, hakkı korur, cömerd, saygıdeğer bir ihtiyar olduğu halde Sultan Selim Han'a geçen hizmetlerine bakılarak tahta geçince onu Valde Sultan Kethüdası nasbetmişdi.

Ancak geçmişdeki hukuka dayanıp fırsat kollayan zamanın adamları etrafını sarmışdı, o da onlara yardım etmeğe gereği kadar kalkışırdı. Her talibin isteğini yerine getirmeyi iş edinince gailesi çoğaldı. Bu suretle güçlükler ve karşı koyanlar kendisinin işlediği ayıbları söz etmeğe başladılar. Yavaş yavaş Padişah gözünden düşdü. Bu üzüntü ile şaşkına dönüp nihayet yatağa düştü ve vefat etti. 1205 yılı saferinin 18'inci günü Valde Kethüdalığı Darbhane Emini Yusuf Ağaya tevcih buyruldu.

Geçen yılki olaylarda anlatıldığı gibi Arabistan'ın durumu incelik ve önem kazanmışdı. Şam Valisi İbrahim Paşa'nın levendçe davranışları Padişahın isteklerine ters düşüyordu. Hareketleri kanun ve şeriata aykırı olmağla hacıların işlerini bitirmek için gücü yeter tedbirli ve iş bitirir bir vezire ihtiyaç vardı. Bunun için kurulan meşveret meclisinde adı geçen vezirlerden birisi Akka Muhafızı Cezar Ahmed Paşa idi.

O sırada Cezar Ahmed Paşa Lübnan dağları muharebeleri ile meşguldu. Darüssaade ağasiyle silâhdar ağaya gönderdiği küçük tezkerede Şam bölgesinin ve hacıların durumu devletin bildiği şeyler olup Hac imaretinin değiştirilmesi lâzım gelirse ceb-i hümâyuna 400 kese ve başkaca lâzım gelenlere 200 kese akça vermek şartiyle Sayda'ya ilhak edilerek

Şam eyaletiyle Hac emirliğini kabul edeceğini bildirdi. Böylece Darüssaade ağasına teskere gönderdiğini Kaymakam Paşa'ya yazdığı yazıya derkenar etmişdi.

Bunun üzerine 1205 yılı ortasında Hac emirliği ile Şam eyaleti Cezar Paşa'nın kendisine tevcih edildi. İbrahim Paşa da Rakka eyaletine tâyin edildiği sırada Sivas Mübayaacısı iken sözü geçen kimselerin yardımı ile vezir olmuşdu. Turunçzade Süleyman Paşa'ya da Haleb eyaleti ihsan buyruldu.

Adı geçen tezkere aşağıda (Ek 3) de yazılıdır. Okunmasında fayda görüldü. Cezar Paşa'nın bunda meramı mansab olmayub yalnız Padişahın fıkara kalbini kırmasını önlemek için yazdığını yemin ile temin etmişdir. Halbuki bu isteğindeki asıl gayesi Şam yollarında ve bölgesinde nüfuzunu artırıp genişletmekden ibaretti. Aşağıda ileri sürülecek ayrıntılardan anlaşılacakdır.

Fas topraklarında hüküm süren Mevlâ Muhammed binelmevlâ İsmail önce Maltalı eline geçen Tersaneli Ahmed Kapdan ile 536 nefer İslâm esiri akça ile esaretten kurtarıp hepsini 4 fırkateyn ile hediyelerle beraber geçen 1204 yılı ortasında Osmanlı Devleti Padişahına göndermişdi. Muhammed Mekki adlı sefiri İstanbul'a getirip takdim edince devlet ricali tarafından ziyaretler ve bazen hediyeler verilerek Fas Sefirine ihtiram merasimi yapılmışdı. Sonra Fas hâkimi vefat edince yerine oğlu Mevlâ Bayazıd Fas Hâkimi oldu. Gönderdiği Muhammed Kaid adlı sefiri İstanbul'a gelince rebi-ülevvelin 23 üncü salı günü tertip olunan Divan-ı âli'de mektubunu Padişaha arz edip takdim etti. Kendisine kürk ve yanındakilere hıl'atler giydirilmişdir. Hakim Mevlâ Bayazıdnamesinde Padişahın tahta geçişini tebrik ile yüceltiyordu. Kendisinin garb taraflarında tahta geçdiğini anlatıp aynı yolda ve birlik olarak İslâm olmamız nedeniyle Osmanlı Devletine karşı iyi niyetinden ve İspanya ile savaşda olduğundan söz ederek içden iyi dileklerde bulunuyordu. Ayrıca, babası tarafından Harameyn fıkarasına dağıtılmak üzere gönderilmiş olup bu gün Hazine-i âmirede emanet olarak muhâfaza edilen altın külçelerinin getirtilip Harameyn halkına gönderilmesi için yardım istenmişse de bu külçe altınların olduğu gibi gönderilmesi halinde taksime uyamayacakdı. Her halde para olarak basılıp gönderilmesi lâzım geleceği merhum babanıza yazılmış ve sorulmuşdu. Ancak haber varup gelinceye kadar vefat ettiğinden bu kez varisi taleb ettiği için sefirine teslim olunması için Padişah iradesi çıkmışdı. Bu külçe altınlar Sefir Muhammed Kaid'e teslim edildi. Mektubuna cevab da yazılarak ağırlanıp gönlü hoş edilerek memleketine geri gönderilmişdir.

AHMED AZMİ EFENDİNİN BERLİN'E GİDİŞİ

Osmanlı Devleti Nemçe ile mütareke yapıp mütareke günlerinde sulh

anlaşmasına da bir şekil verilmesi şart olduğundan bu suretle savaş gailesi hafiflemişdi. Bundan sonra var kuvvetini Rusya üzerine çevirip intikam almak sevdasında bulunmuş ise de Rusya İmparatoriçesi İsveç Kralı ile sulh anlaşması yapınca o da savaş yükünü hafifletmişdi. Çünkü Ruslarla İsveç arasında yapılan savaşda muhtelif muharebelerde zafer ve galibiyet hangi tarafdadır belli değildi. Bu kararsız durumda sıra ile kâh İsveçliye kâh Ruslara yüzünü gösteren galibiyetlerde İsveç donanması düşdüğü büyük tehlikeden kurtulup selâmete çıkmışdı. Ancak İsveç Kralı bundan sonra savaşa devamdan bir şey kazanmıyacağını anlamışdı. Bir tarafdan donanma ve hazinesindeki [illegible] üzerine milleti arasında çıkan karışıklık ve isyan [illegible] ihtimâli düşüncesiyle ileriyi düşünerek sulh [illegible] İspanya Devletinin Petersburg'da bulunan elçi[illegible] devlet tarafından [illegible] olarak aralarını bulmak için çalışıp didiniyordu. O sırada Fransa'da [illegible] karışıklık ve ihtilâl yüzünden bütün Avrupa devletleri telişa düşüp üzüntülü vakitler geçiriyorlardı. O zaman İsveç Devleti de Fransa üzerine saldırılır ve kullanılır diye elçi Katerina'ya durumu açıklayarak işin doğrusu sulh yapılmasıdır dedi. İmparatoriçe İsveç gailesinin kalkmasında fırsat kolluyordu. Savaşdan önce her iki taraf sınırları ve toprak bütünlüğü nasılsa öylece yerinde kalması şartiyle geçen 1204 yılı sonlarında Varn adlı şehirde sened imzalanıp sulh yapılmışdı.

Halbuki şimdiye kadar Rusya'nın Baltık denizindeki donanmasının Akdeniz'e çıkıp gelmemesi İsveç savaşı ile uğraşmasındandı. Bundan gelebileceği ihtimali vardı. Bu sulh anlaşmasını Sultan Selim Han duyunca darılıp kızarak: — İsveçli'ye bu kadar akça verildi, böyle vefasızlık olurmu? Bu durumu tahkik edip aslı varmıdır diye Kaymakam Paşa'ya emir ve ferman etmesiyle Paşa derhal İsveç tercümanını Bab-ı Âli'ye getirtti. Sulh mes'elesini sorunca aslı olduğunu ancak İsveç Kralı Osmanlı Devletini açıkda bırakmayıp Kırım yarımadası serbest olmak ve Moskof tarafından alınan topraklar Osmanlı Devletine geri verilmek şartları anlaşmaya geçirildi. Rusların Osmanlı Devleti ile sulh anlaşmasını şart koşdu diye cevap vermiş ise de İsveç Kralının böyle birdenbire sulh anlaşması daha önce Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu andlaşma ittifaka aykırı olduğu için herkes İsveçliye söğüp tariz ediyordu.

Bu bakımdan İstanbul'da bulunan İsveç Elçisi azarlanmış olup İsveç Elçisi ise —yavuz hırsız ev sahibini suçlu gösterir— deyimiyle kusuru bütün bütün beri tarafa yükleyip Osmanlı Devleti'ni sulha teşvik ediyordu. Beraber Osmanlı Devleti tarafından verilmesi şartlı savaş yardımı akçasının geri kalanını istemekden, taksitlerini sağlamakdan asla utanmayarak 1205 yılı başında gayet büyük sözlerle dolu bir takrir kaleme alıp mabeyn-i hümâyuna arz ve takdim eylemişdir. Şöyle ki: İsveç

Kralı Osmanlı Devletine haber vermeksizin Moskof ile sulh anlaşmaları görüşmelerine girişildi. Ve sulh yalnız başına yapılmışdı. Sulh anlaşmasına mütarekeyi tercih etmediği için bu kulları azarladım. Bunun için şu üç maddeye aşağıda olduğu gibi cevab verilir. İsveç Kralı Moskofla sulh anlaşmasını görüşürmüş diye suçlu görülen ilk mes'ele uzun uzadıya tartışmaya değmez. Zira Osmanlı Devleti 18 aydanberi Moskof'la gizlice sulh anlaşması yapmak için geri kalmazdı. Moskaf'la sulh anlaşması mes'elesi ilk önce Petersburg'da bulunan İspanyol Elçisi aracılığı ile geçen nisan ayında bildirdi. İsveç Kralı Osmanlı Devletinin bu işi beraberce görüşmeyi esas olarak ileri sürmüşdü. Ruslar tarafından buna red cevabı verildi, o da sulh mes'elesini red etti. Ruslar gerek İstokholm şehrinde gerek Osmanlı ordusunda sulhu bildirmekden geri durmadı. Temmuzun başlarında takdim olunan bizim yazımız arz ve tasdik olunmuşdu. Sonra Ruslar yeniden İsevç Kralına bir kez daha sulhu ileri sürdüler İsveç Kralı yine red etti.

İsveç Kralı Petersburg şehri yakınlarında kendi toplarının sesini Moskof Çariçesine duyurduğu sırada İspanya Elçisi tekrar geldi. Finlandiye eyaleti yeniden genişletilecek, Osmanlı Devletinin istediği şeyler de beraberce görüşülmek şartiyle İsveç Kralı ileri sürülen sulhu kabul etti.

Bu değerler esas olarak bu iki şartın imzalanmış senedi İsveç Kralına gönderilmek üzere iken temmuzun üçünde ortaya çıkan musibetler Moskof Çariçesinin kalbine kuvvet verdi. Haberleşme durdu, sonra temmuz ayının 9 uncu günü İsveç Kralının galibiyetinden sonra Moskof Çariçesi İsveç Kralıyle sulh görüşmelerini istedi. Osmanlı Devleti ile arasının düzelmeye yüz tuttuğunu ve ileri sürülecek mes'elelerin hak ve insafa değer bulunduğunu ve bunların Osmanlı Devleti tarafından bile kabul olunacağı umuluyor diye Moskof ricali İsveç Kralına yazdılar.

Ağustosun başlangıcında görüşmelere başlandı. 14 ncü günü sulh anlaşması sona erdi. Bu takdirde bu tarihden önce sulh görüşmeleri yapılmadığı bu ayrıntılarıyle belirtildi. İsveç Kralı Osmanlı Devleti ile birlik olarak bir günde sulh anlaşması senesine imza koymak kendi şanı ve memleketinin işi gereği idi. Ancak düşmanların bütün kuvveti kendi aleyhine çevrildiği için savaşın ağır yükü Osmanlı Devleti ile İsveç arasında eşit olarak taksim olunmamışdı. Yalnız kendi üzerine yük olduğu için gecikmeden hareket etti. Ancak para sıkıntısı çekdiği halde Prusya Kralı İsveç Kralına mal ve askerle vaad etmiş olduğu yardımdan vaz geçmişdi, ayrıca Osmanlı Devleti de bir türlü harekâta geçmiyordu. İsveç Kralı böylece âciz kalmış ve toprakları ele geçirilmek derecesine gelmişdi.

1789 temmuzunun 11 inde Padişah ile İsveç Kralı arasında andlaşma şartlarına İsveç Devleti yerine getirmemiş diye söyleniyor, ancak teca-

vüze karşı kurulan ittifakların her biri müşterek olan düşman üzerine müttefiklerin askeri taarruza geçen asker mikdarı tecavüze karşı kullanılmak kuralı vardır. İşte bu kural bu gibi ittifakların esas şartlarıdır. Bunlar Osmanlı Devletine ve savaşa girenlere bile birçok kez anlatılmışdı. Ancak Osmanlı Devleti İsveç Devletiyle yaptığı bu ittifak andlaşmasının bu esas şartlarını yerine getirdi mi? Ve ordu ile savaşa katılan rical Osmanlı Devletinin bu iyi ve doğru niyetine göre hareket etti mi? İsveç Kralı savaşı yalnız başına yapdı. Ceddiniz merhum Abdülhamid Han'ın bir isteği ile Osmanlı Saltanatı için kendi baha biçilmez değerli vücudunu ve memleketinin tacını tehlikeye atmışdır. İsveç Kralı Moskof'la sulh oldu diye bu kullarını ayıplayıp küçük düşürmeye cesaret eden kimseler mali yardımı içine alan anlaşma senedinin tarihine bir kez baksalar, bu senedin İsveç'e gitmeden önce İsveç Kralı Osmanlı Devleti için iki defa kesin sonuçlu meydan savaşı verdiği görülür.

Bu aralık Osmanlı askeri Moskof üzerinde bir iş görmedi. Bender ve Akkirman Ruslara terk edildi. Bu kulları tarafından arz edilen savaş tertipleri yerine getirilmedi. Bu tertipleri bu kulları ile görüşmek üzere tarafınızdan görevlendirilen Noman Beyefendinin doğru tedbirleri, uğraşması bir dürlü faide vermedi. Reisülküttab Efendinin bu kulları ile karar verdiği tertipleri yerine getiremeyeceği açığa çıkdı. Böylece İsveç Kralının yalnız başına savaşı sürdürmesiyle kaç guruşu varsa onları da sarf etmesi, bütün İsveçlilerin kanını akıtması uygun değildi. Bundan başka 1772 de yapılan andlaşma gereğince İsveç topraklarının esas nizamı değişip Kral Moskofa tabi olsaydı, İsveç toprakları Moskof memleketinin bir parçası olaydı Osmanlı Devletine en ufak bir faidesi dokunmazdı, bu da açıkça görülüyor. İsveç Kralı sulh anlaşması yerine mütareke yapardı diye bu kullarına söylendi. Ancak mütareke günlerinde İsveç Kralı iç işlerinde asayiş ve emniyeti sağlamağı ve yerine getirmeyi umud ediyordu.

Mütareke işi Rusya için zararlı idi. Rus Çariçesi sulh anlaşmasında ısrar ediyordu. Kaldı ki mütarekenin Osmanlı Devleti için hiçbir faydası olmadıkdan başka sulh anlaşması işleri sebebiyle Moskof Çariçesi Osmanlı Devletiyle sulha yanaşıyor, rağbet ediyordu. Aksi halde İsveçli sulh anlaşması yaptıkdan sonra var kuvveti ile Osmanlı topraklarına yüklenmesi lâzım gelirdi. İsveç Kralı sulh anlaşmasını kabul etmemiş olaydı 12 parça Rus gemisi Akdeniz'e gelmek üzere hazırdı. Bunlara engel olup durdurmak mütareke ile mümkün değildi, ancak Moskof Çariçesi sulh anlaşmasını kolaylaşdırmak için Osmanlı Devleti üzerine harekâttan vaz geçmeli idi. Bu nedenle harp gemilerinin Akdeniz'e gelemeyişi sulh anlaşmasıyla böyle bir sonuca vardı. Ama mütareke şeklinde Moskof gemilerinin Baltık denizinden çıkmasını önleyecek şartları mütarekeye sokmağa İsveç Kralının gücü yetmezdi.

İsveç Kralı kendi memleketi için umud ettiği arazinin iddiasından vazgeçip yalnız Osmanlı Devletiyle olan bağları gereğine riayet etmişdir. Şerefi belli olan Padişah için pek faydalı bir şekle çalışıp uğraşarak Osmanlı Devletiyle, Moskof'la sulh yapmasına girişlyor. Şimdiye kadar ileri sürülmemiş büyük menfaatlar sağlayarak Osmanlı Devleti için iyi şartlarla kendi sulh anlaşmasını şanlı ve menfaatli sulh anlaşması suretini düzenledi. İsveç askerinin açıkça gösterdiği gayreti Osmanlı askeri de göstermiş olaydı, sulh anlaşması daha güzel bir kalıba girerdi ve bu mümkündü. Kaldıki savaşda görev alanların çok ağır harekâtının İsveçlilere de zararı dokunuyordu.

Böylece bu savaş durumunda bu gibi görevlilerin uygunsuz hareketleri, düşmanın yok edilip ortadan kaldırılmasında değerli fırsatları kaçırmamaları bu kulları tarafından birçok kez arz ve şikâyet olunmuşken bir faydalı sonuca varılamadı. İsveç Kralı olan bitene daima esef ederdi. Bu yılda Osmanlı askeri yalnız altı bin düşman askeri ve küçük bir donanma ile muhafaza olunan Kırım yarımadasını ele geçireceğini Osmanlı Devleti söyleyip tasdik eyledi. Buna dayanarak bu kulları doğrulukla kralımıza yazdım. Kapdan Paşa'nın gayret ve cesaretine bakılırsa, bu yıl Kırım'ın ele geçirilmemesi esef edilecek şeydir. Bizim de okadar uğraşmamız Kırım'ın serbest bırakılmasına dair Ruslardan sened alınması düşünüldü. Bu sened imza edilmeden sulh anlaşması senedini imza etmediği hususu haberinin verilmesi bu kulları için unutulmayacak iftihar sermayesidir.

İsveç Kralı Osmanlının savaş başlangıcında vaad ettiği üzere Kırım'ı alıvermek amacına erişemediğinden çok esef ettiğini bu kullarına yazmakdan geri durmaz. İsveç Devleti Osmanlı Devletinin en iyi dostudur. Bundan kuşkulanmak için düşman tarafından çalışılıp uğraşılıyor.

İsveç Kralının bu defa Osmanlı Devleti için ele geçirdiği hayırlı sulh anlaşmasını suçlu çıkarmak için uygulayacakları akıl almaz tutumlara bakmak kolay bir işdir. Bu kulları sulh anlaşması işinin bizim marifetimizle görülsün isteğinde değiliz, ancak bu hususa dair kralımızın ileri sürdüğü şeylerin anlatılması açıkca görev borcumuzdur. Sizin tarafınızdan da bu ileri sürülenler dirayetle ölçülerek tartılıp başkası tarafından takdimi düşünülen sözlerle karşı koymak akıllı bir davranışdı. Siz Padişahımıza olan iyi niyetlerimiz sebebiyle başkası tarafından takdim olunacak sulh anlaşması Moskof Çariçesinin İsveç Kralına resmen verdiği birçok senedlerle, ve özellikle ağustosun 13 üncü günü ileri sürdüğü sulh anlaşması şartlarından faydalı ise ona benzer sulh anlaşmasını güzel karşılayacağımız şüphesizdir. Bundan sonra üzerine taarruz edilsin diye birçok kez ısrar ettiğimiz Kırım yarımadasını bütünü ile geri alırlarsa iyi niyetle karşılanıp tebrikine koşulur. Zira bu defa arz edilen lüzmlu bel-

gelerimiz kâr etmiyor. Böyle hayırlı bir sulh anlaşması kabul edilmediğine susup esef edilir.

Bir aydanberi Osmanlı Devleti erkânına İsveç için söylenen iftira ve yorumlara cevap verilmesi bile düşünülmedi. Zira kötü konuşanların meram ve maksadları ne olduğu birkaç ay içinde dışarı çıkar. Bu gibi mes'elelerin gereği gibi açığa çıkarılması için bilinen Osmanlı Devleti merasimine göre istenilen seviyede bir tooplantı yapılarak bir görüşme yapılmasını siz Padişahımızın uygun görmelerini dilerim. Osmanlı Devletinin geri kalan taksitlerini ödemesi işini de bu kullariyle görüşüp yoluna koymak için Padişahımızın emirlerini rica ediyoruz, diye yazmışdır.

Daha önce İsveç Kralı Osmanlı Devletinin bir sözü ile savaş açdı diye İsveç Elçisi para yardımı istiyerek Osmanlı Devleti vükelasiyle koymadığı çekişme kalmamışdı. Halbuki İsveçli'ye akça verilmesi Osmanlı Devleti hiçbir anlaşma ve şarta bağlı değilken yalnız yiğitlik ve cömertliğinden İsveçliye para yardımı yapılamadı diye İsveç Kralından fazla üzüntü duyardı.

Nihayet iki devlet arası andlaşma ile ittifak imzalanmışdı. Sultan Selim Han tarafından taksitle verilmesi şartı konulmuş 20.000 kese akçanın 2000 kesesini dört taksitle ödemişdi. İsveçlinin Ruslarla böyle birdenbire sulh anlaşması müttefik devletlerin kuvvetleri şöyle kullanılmalıydı denilmek gibi ileri sözler te'vil edilebilecek mes'eleler değildi. Böyle olunca bu yazı ile İsveç Kralı Osmanlı Devlet gözüyle sözünde durmamak lekesinden eteğini kurtarıp temize çıkamamışdı.

Bir de İsveç elçisi bu yazısiyle güya İsveç Kralı Kırım'ın serbestiyeti için Ruslardan taahhüd senedi almadıkça sulh anlaşması senedini imza etmemiş. Böyle bir dille öğünerek gösterişle şurada burada bunları tekrar ederdi. Bunun ise aslı yokdu. O zamanın durumuna göre Katerina'nın Kırım'a yeniden bağımsızlık tanıyıp vermesi kabil değildi. Yine İsveç Kralıyla yapılan görüşmelerde Ruslar Osmanlı topraklarında ele geçirilip işgal altına alınan yerleri geri verip sulh anlaşması yapılması şeklinin ağızdan vaad edildiği rivayet ediliyor. Bu böyle olsa bile İsveç'in Katerina ile yaptığı sulh andlaşmasında Osmanlı Devletinin adı bile geçmez. Fakat Osmanlı Devletinin Prusya ittifakıyle bağlı olarak yalnız başına sulh anlaşması yapamıyacağını İsveç Elçisi pek âlâ biliyordu. Böyle aslı faslı olmayan şartlarla sulh anlaşması aracılığı yapmak istediğini söylerdi.

Birkaç ay geçince bu elçi azledildi ve yerine başkası nasbedildi. Bu azil ve nasbın beyzadelerinden İstanbul'da bulunan Baron Brantanav adlı subayın İsveç elçisi olmak sevdasiyle bu sefir aleyhinde yaptığı ar-

kadan çekiştirmelerle yermelerinden ve çoğu söylentiye göre bu sefirin böyle asılsız bir maddeyi resmi şekilde Osmanlı Devletine bildirmesidir.

Ziştovi'de murahhas efendiler tarafından Prusya elçisinę yazıldı. Prusya da Petersburg'a yazdı. Katerina'nın İsveç'e yaptığı şikâyette — Ben size Kırım'a bağımsızlık veririm diye söz verdim mi ki, İstanbul'daki elçiniz öyle rapor vermiş? Dediği için yahudda sefirin Osmanlı Devlet gözünde küçük düştüğü düşünülerek İsveç'in azl ettiği yapılan tahkikatla yazıldığı bazı resmi evrakda görülmüşdür.

Lehistan da Rusya ve Nemçe ittifakından kuşku ve korku içinde idi. Kendi haklarında düşündükleri fena niyetlerinden kendilerini kurtarabilmek için İsveç gibi Osmanlı Devleti ile ittifak arzusunda bulunuyordu. İstanbul'da bulunan Lehistan Elçisi ittifak anlaşması mes'elesiyle uğraşıyordu. Ancak İsveç gibi savaşa girip düşmanı üzerlerine çekeceklerine işlerin nasıl sona varacağını bekleyerek bütün devlet işlerini Prusya Kralının hiylekâr ellerine teslim etmişlerdi. Böyle olunca her meseleyi Prusya'ya sormak durumunda idiler. Vakitlerini görüşme ve haberleşmelerle geçiriyorlardı.

Bu kez İsveç'in Rusya ile ummadıkları halde birdenbire sulh anlaşması yapıvermesi Osmanlı Devleti vükelâsını kızdırmış ve üzmüşdü. Lehistan elçisi de beklemediği bu durumdan şaşkın ve üzgündü. Büyük bir çabuklukla Prusya sefaretine gidip işin aslını öğrendi.

Prusya Kralı birkaç gün önce mali yardımda bulunmuşdu. İsveç Kralının bu hareketinden öfkelenip hemen Lehliler ile birlikde büyük bir şiddetle Rusya'ya harekâta geçilmesi niyetinde olduğuna dair Berlin'den yazı gelmiş olduğunu Prusya Elçisi bildirdi. Lehistan Elçisi avutulmuş olarak Osmanlı Devletini de teselli etmek için Bab-ı Ali'ye verdiği raporunda savaşa girişilmesi için Prusya'nın harekâta geçmesini beklediğini ilân eden Lehistan Cumhuriyeti ile birlik olarak Prusya Kralının savaşa girişeceğini bildirdi.

Böylece Osmanlı Devleti kaybettiği İsveç askerine karşılık Prusya ve Lehistan askerini kazanmış oluyordu. Bu duruma bakılırsa esef edilecek bir şey kalmıyordu. Lehistan Cumhuriyeti ile yapılacak ittifakın gerçekleşmesinde engeller çıkmışdı ama Osmanlı Devletinin bu işi ele alması için lâzım gelen hazırlıklar ve başlangıç vaktiyle Lehistan Cumhuriyetine hatırlatılıp tertiplenip düzene konulacağı arz edilip bildirilmişti.

Sultan Selim Han Prusya Kralını savaşa sokmak sevdasına düşmüşdü. Gerekli teşvikleri yapmak için merhum Resmi Ahmed Efendinin kaynı olup daha önce onunla beraber Prusya'ya gitmiş olan Padişahın mektupçusu Ahmed Azmi Efendiye geçici olarak Haremeyn muhasebe-

cilliği tevcih edilip terfi ettirildi ve kaderi aydınlığa açılarak Berlin Elçisi tâyin olundu. 1205 yılı başında yola çıkarılmışdı. Ahmed Azmi Efendiye Padişah hediyesi olarak tahminen 70.000 guruşluk 19 buçuk kıratlık bir yüzük ve 100000 guruşluk hükümdarlara özel cığalı sorguç mücevher gönderilmişdir.

Azmi Efendi yollarda gecikir düşüncesiyle önünden Prusya Kralına bir sadaret mektubu yazılıp çifte tatarla gönderildi. Mektubun içinde, «Osmanlı Devletinin sizinle ittifakı tecavüzî olduğu halde savaş açıp taarruz etmediğinizden Ruslar o taraftan emin olarak var kuvvetiyle Osmanlı topraklarına tecavüz ederek Tuna kıyılarında taarruza geçdi. Osmanlı Devleti kış ortasında karşı koyup müdafaaya mecbur oldu. Halbukî müttefikimiz olan Lehistan Cumhuriyeti Ruslarla savaş için Turla nehri kıyısında 25000 asker yığdığını siz de biliyorsunuz. Siz savaş ilân edip harbetmediğiniz için geri durdular. Eğer şimdiye kadar savaşa girmiş olsaydınız, üç tarafından Moskof ortaya alınıp intikam alınacakdı. Bu fırsatın öldürüldüğünü hatırlatıp ittifak gereği bu günlerde savaşa girecekmidir. Şimdiye kadar gecikmesi sebebi nedir» diye Prusya Kralından durum sorulmuşdur.

Ancak başka devletlerden bazıları da Osmanlı Devletini sulha teşvik ediyorlardı. Devlet vükelâsı yine şaşkın ve kararsızlık içinde idi. Bunlardan İstanbul'da bulunan İspanya elçisinin sulha teşvik için Bab-ı Âli'ye verdiği raporda, savaşın sürdürülmesiyle Rusya zayıflamış ve bezginlik getirmişdir. Turla nehrinin kendi tarafında askeri çok azdır. Yeniden göndereceği askere bile Lehliler karşı koyabilir. Prusya da düşmanı gereği gibi angaje etmek için harekete hazır bir ordu tertip eylemişdir. Bunun üzerine Osmanlı ordusu da bir tarafdan harekâta geçip taarruz edince parasız ve savaş hazırlıklarından mahrum Ruslar mağlup olacaklardır. Böylece sulh anlaşması istiyeceklerdir düşüncesini arz edip bildirdi.

Kendi politikalarını çevirmek için Osmanlı Devletini savaşa sürükleyenlerin ileri sürdükleri bu gibi şeyler Osmanlı Devletinin askerinde gayreti artırıyor ve kahramanlıklarına sebep oluyordu. Rusların iki devletle ardı arkası gelmeden bu kadar süre savaşı onu zayıflatmışdı, bu yüzden savaşa meyli ve isteği doğrudur. Ancak Rusların savaş hazırlığında bir noksanlık varsa bu süre içinde Rusya ve Nemçe ile savaşan Osmanlı Devletinin durumu da ondan aşağı kalmaz. Kaldıki Ruslar İsveç ile sulh anlaşması yapınca savaş yükünü hafifletmişdi. Osmanlı Devleti reayası sırtından geçiniyorlardı. Böylece ikmâl ve idarede Rusların büyük masraflara ihtiyacı yokdur. Lehistan Cumhuriyeti kendi işlerini düzene koymadıkça savaşa girip kendini tehlikeye atamaz. Prusya kralı eğer Rusları yapılan sulhu bozarım diye korkutursa, kendisinin yapmak istediklerine Katerine alacağı tertiplerle engel olacağı gibi başka

devletler de Prusya Kralının karşısında bulundukları düşünülürse Osmanlı Devleti yalnız Moskofla değil belki Nemçe ile yalnız ve tek başına karşı koymak mecburiyetinde kalması olmayacak şey değildir. Böylece Osmanlı Devleti bu savaşdan önce bulunduğu durumda veya buna yakın ve eşit halde kalmak şartiyle Moskof'la sulh anlaşmasına giderse uygun ve en iyi davranış olarak görülür diye yazmışdır. Biz yine ordunun durumuna gelelim.

KİLİ KALESİNİN VE TUNA BOĞAZLARININ İSTİLÂSI VE İSMAİL'İN ŞİDDETLE KUŞATILMASI VE ORDUNUN KIŞLAK YERİNE DÖNÜŞÜ

Rusya Başkumandanı Potemkin epeyce zamandanberi Kili ve İsmail kalelerinin ele geçirilip işgal edilmesi hazırlıklarını sona erdirince 1205 yılı saferinin 8 nci gecesi Ruslar Kili kalesi üzerine gelip kalenin metanetine ve halicinde bulunan şalopelerden zarar erişebileceğine bakarak gece taarruza karar verdi. Kili kalesi eteklerinde kazılmış metrisler üzerine gece karanlığı iki fırka Rus askeri hücum edince Osmanlı askeri az olduğu için kaleye doğru çekilmeye mecbur oldu. Metrislerden uzaklaşdıkları sırada Rusların iki tümen askeri birbirine çatıp birbirini fark etmeden birbiriyle muharebe ettiklerini gören Osmanlı askeri kaleden ve şalopelerden toplara ateş vermeleriyle sabah olup da göz gözü görecek vakte gelinceye kadar Rusların birçok askeri ve belli başlı generalleri telef olmuşdu. Sabah olur olmaz oradan çekilerek bir iki saat ilerde metris alıp durdukları İsmail seraskeri tarafından yazılmışdı.

Rusların Kili'ye taarruzları ve beri taraflarda sınırı aşmağa başlamaları ordu yaklaşmadan ve kış askeri toplanmadan önce Osmanlı sınırlarına taarruz ederek bir iş görmek maksadı ile idi. Bu durumun haberi alınınca hemen Kili ve İsmail taraflarına yardım etmek üzere her zaman yapıldığı gibi Silistire'den ileriye harekâta geçildi. Bakı Kırı sahrasına gelindi. Serdar-ı Ekrem'in aslında meramı bazı vesilelerle vakit geçirerek Nemçe ile olduğu gibi Rusya ile de bir mütareke yapıp savaş gailesini üzerinden atmakdı. Ruslar da Prusya ve İngiltere'nin takındıkları tavra bakarak bu savaşda kazandıkları ve kazanabilecekleri galebelerin umud edilen sonuçlarına varamıyacağını düşünerek kendi haklarında da sulhun hayırlı olduğunu görüp Potemkin tarafından iki devletin arasını bulmak üzere önce orduya Serço adlı Rus sefiri gelmişdi. Ordu Ruscuk'da iken bazı büyük mes'eleleri Rusya'ya kabul ettirmek taahhüdü ile beş on gün içinde geri dönmek üzere Rus ordusu içine gitmişdi. Halbuki Sultan Selim Han Moskof savaşına devam edilmesini istiyordu. Katerina da kendisi için sulhun yapılmasının duruma bakarak hayırlı olacağını anlamışdı. Doğuşdan kibirli ve bencil olması nedeni ile sulh anlaşmasına bir tür-

lü yanaşmıyordu, var kuvvetini toplayıp Osmanlı topraklarına taarruza karar vermişdi. Cezairli Hasan Paşa vaktinde bazı sulh maddeleri görüşmek üzere Rus ordusuna gönderilmiş olan Bekir Ağayı da Potemkin geri göndermişdir.

Bu bakımdan Serço'nun bir sürü vaadleri bu durumda tehlikeye uğramışdı. Geri dönmesiyle umudlar kesilmişdi. Yazın gelip kışın gitmeye alışmış ve epeyce zaman Yergöğü sahrasında düşmana bakarak canları sıkılan Osmanlı askerinin disiplin altına alınması kabil olmadığından piyade takımı hemen Ruscuğa geçirildiği gibi memleketlerine dönmüşlerdi. Süvariler de gerçekden kışın ordu bekler askerler değildi. Fakat belli başlı adamlar oldukları için kendiliklerinden gidemiyorlardı. Ordu ile Silistire'ye kadar geldikleri sırada ileriki yıl yine gelmek üzere izin istemeğe başlamışlardı.

Ordıda işe yarar asker kalmadığını görünce Serdar-ı Ekrem'in canı başına sıçrayıb bunun ne demek olduğunu söyleyip büyük bir telâş ve şaşkınlık içinde meşveret meclisi kurdu. Hazır bulunanlara hitab ederek: «Moskof ile savaşı Padişah kendisi isteği oldukdan sonra İsmail bölgesinde Ümmet-i Muhammede yardım hepimizin boynuna borçdur. Bundan sonra nasıl hareket edilecekdir. Bu durum için herkes hatırına geleni söylesin. Bu din borcudur. Bundan kimsenin sözüne mim yapışdırılmaz, maazallah niçin söylendi diye kimse azarlanmaz» diye toplantıda hazır bulunanlardan ne düşündüklerini sorunca hepsi başlarını önüne eğip düşünmeye başladılar. Kimsede söz edecek hal yokdu. Sonra ordu kadısı olan Keçecizade Salih Efendi söz alarak şöyle konuşdu: «Teşrinievvel girdi, kış geldi. Artık bundan ileri ne insan gidebilir ve ne de hayvan hareket edebilir. Yergöğü'den buraya gelinceye dek bütün günlerde süvari ve piyade hepsi sıla hasreti ile azar azar geri döndüler. Bugün için ordunun mevcudu devlet ricali ile ocak ağalarından ibarettir. Bu durumda ileri gitmenin ne faidesi olabilir» diye yapdığı başlangıç herkes tarafından tasdik olundu.

Ocak ağalarından işin aslını öğrenelim dediler. Soruşdurulunca, düşmana karşı koyacak kadar asker olmadığını ve ileri gitmekden korkulur, tehlikelidir dediler. Serdar-ı Ekrem yine ileri gitmeyi ileri sürdü ise de gerek akça ve gerek zahire ve askerin yokluğu savaş hazırlıklarının noksanlığı ispat ve izah edilerek hareket olunamıyacağı kararlaştırıldı. Serdar-ı Ekrem ise İsmail tarafından şüphe ve endişede idi. Askerin azlığı uğraşmakdan bıkılmasını, noksanları göz önüne alıp işin sonunu düşününce orduyu bulunduğu yerde bırakıp İsmail'e yardım için birkaç bin süvari ile bizzat kendisi ileri gitmek istedi. Sadr-ı Âli Kethüdası Feyzullah Efendi de kendisini böyle davranmasını istemiş ve doğru bulup teşvik etmişdi.

Bazıları bu şekli kabahat saydılar. Gidilirse büyük kuvvetle gidilmelidir ki bir şeye faidesi olsun. Yoksa böyle azıcık kuvvetle gidilirse bir netice alınmadıkdan başka Dobruca halkı gayretsiz dinlerindeki işlerde kayıdsız insanlardır. Maazallah ters bir durum olur da çekilmek lâzım gelirse sizi yağma ederler belki de öldürürler. Bundan şüphe etmeyin diye durumu açıklayarak Serdar-ı Ekrem'i korkuttular.

Vasıf'ın Tarihine bakılırsa bu durumda Sadrazamda olan tabii korkaklık şevkle istediği İsmail'e yardımı bir anda zihni karışarak gitmekden vaz geçdi. Başka bir şekilde bu işi düşünmeye başladı ve başka tedbir aradı. Ayrılıp kendi başımıza harekete geçmek uygun değilse, ya ordu ile birlikde gidelim yahud mahzar yazılıp hepimiz tarafından mühürlensin. İstanbul'a takdim edelim deyince hazır bulunanlar ilk önce mahzar mühürlemeğe cesaret edememişlerse de ordu kadısı Keçecizade Salih Efendi; «işin aslını olduğu gibi Padişahımıza arz etmekde ne beis var. Mahzarı ilk önce besmele ile kendim mühürlerim» demekle hepsi mahzarı mühürlemekde ittifak ettiler. Harekât hazırlıklarının tam olarak yok olduğuna dair bir mahzar yazıldı, mühürlenip İstanbul'a gönderildikden sonra Kili ve İsmail taraflarını takviye ve tahkim etmeğe kalkışıldı.

Halbuki Ruscuk'dan Bakı Kırı yurduna gelince her zaman olduğu gibi Osmanlı askerinin çoğu geri dönmüşdü. Orduda askerce bir tarafın uğrayacağı felâketini önleyecek derece kuvvet kalmamışdı. Geri kalanların serhadlere gönderilmesi böyle kış ağzında kesin olarak onları doyurup para vermek olabileceğinden, nakden 15 er guruşluk bahşiş verilmek ve yıl bitince mevacibine istihkak kazanmak üzere dilediği ocağa yazılmak şartiyle orduda ve Silistire içinde münadiler bağırtıldı. İki üç gün içinde Yeniçeri ocağından beş altı yüz, cebeci topçu ve arabacı ocaklarından yüzer ve yüzellişer nefer dalkılıç yazılıp Kili'ye gönderildikden başka ordu ricali ve süvari ocakları ağaları hallerince süvari askeri teçhiz eylemleri tedbiri alındı. Herkes kudreti yettiği kadar bir mikdar askerin bahşişlerini ödedi, bir iki gün içinde 500 kadar süvari asker tedarik olundu.

Bu kez kendisine mirmiranlık ihsan edilmiş olan Mahmud Paşa maiyetiyle acele olarak yardıma gönderilmişdi. İki günde bir orduda bulunanların tayinatı kesilerek böyle serhadlerde bulunan askerler ulaşdırmak vaktin tahammülü ne ise yerine getirmeğe başlanması ile bu işlerin altından ne çıkacağı beklenirken, bu askerlerin birazı Tolçid'e birazı İsmail'de kalıp Kili'ye yaramadılar. Halk yardımdan ve askerden mahrum umudsuz kalınca, 1205 yılı saferinin 21 nci günü vire ile kaleyi düşmana teslim edip olanı biteni anlatmak için de padişaha arzuhal yazmışlar ve göndermişlerdi.

Bu suretle Ruslar Kili kalesini ele geçirdiler, iki gün sonra da Tuna

nehrinin kilidi olan Süne boğazını, ardından aynı yıl rebi-ülevvelinin 9 unda Tolçi ve 18 inde İsakçı istila edilip yakıldı. İsmail ile Tolçi arasındaki adaya asker sokarak bir süredenberi Rus başkumandanı Potemkin'in bizzat taarruz edip sıkıştırdığı İsmail kalesini karadan ve nehirden kuşadıp sıkışdırmaya başladı.

Halbuki daha önce «eğer Kili, İsakçı, Tolçi ve İsmail bölgesine karadan ve nehirden bir erişirse nokta-i vücudun sahife-i alemden silinir ve bu mevkilerden birisi düşman eline geçerse elimden kurtulamıyacağını düşünüp vakit kaybetme» diye Serdar-ı Ekrem'e tekrar ve şiddetli hat-tı hümâyun çıkarılıp gönderilmişdi. Kili'nin düşman eline geçdiği korkunç haberi Bakı Kırı yurdunda Serdar-ı Ekrem'e ulaşınca yapılan geçenki tehditleri anarak Sultan Selim'e ne cevap vereceğim diye aklı başından gidip ne yapacağını şaşırmışdı. Hemen meşveret erbâbını toplayıp herkese hitâben: «Kili halkı muhafız ve zabitan üzerine hücum ile kaleyi düşmanına teslim etmişler ve bize imdad ve yardım yapılmadığı için kaleyi düşmana vermek zorunda kaldık diye Padişaha arzuhal göndermişler,» dedi. Orada bulunanların hepsi, «duruma göre eldeki imkân ne ise yardım edildi bundan ötesi kudretin dışınadır. Lâkin İsmail seraskerinin hali malum. Askeri arasına karışıklık sokarak Kili kalesini bu hale koyacağı önceden biliniyordu. Bunun çaresine bakılmazsa İsmail kalesinin de endişesinin çekileceği şüphesizdir» dedikleri vakit Serdar-ı Ekrem: «İki aydır İsmail'e bir serasker aradığım. bu yolda ne kadar söylendiğim hepinizin malûmudur. Ama duruma bakılınca değiştirilmesi artık vacib oldu» dedi.

Bunun üezrine epeyce tartışmalardan sonra nihâyet Abdi Paşa Kethüdası olup İsmail Muhafızı bulunan Mirmirandan Mehmed Paşa gerekdiği zaman seraskerlikde kullanılmak üzere kendisine vezirlik rütbesi ihsan edildi. Sadrazamın Vidin bölgesinde iken Kethüdası olup muharebelerin birinde esir olmuş ve bu kez mütâreke yapılınca kurtulan Mehmed Emin Efendi Üsküdar'da Zaimoğlu denmekle marufdu. Ona da vezaret verilerek İsmail tarafından bulunan reisler ve zabitan ile haberleşerek duruma göre hareket etmek üzere Tolçi'ye tâyin edilip gönderilmişdir.

Ancak Mıkdad Ahmed Paşa'nın geçen yılda vezirliği kaldırılıp bütün malı müsadere olunmuşdu. Önce böyle parasız malsız sürücülük önemli işinde görevlendirilmişdi. Mikdad Ahmed Paşa yeniden vezaret debdebesini sürmek sevdasiyle bulunduğu halka zulüm ve baskı yaptığından yine Çurazade Ahmed Paşa'nın zulüm ve baskıdan başka elinden bir iş gelmediğinden ve Karahisârî Ahmed Paşa da önce Kili muhafazasına görevlendirilmişken Tolçi'de uzun süre kalıp Tuna'yı geçmekde kusur edip gevşek hareket ettiği için bu üç Ahmed paşaların üçünün birden vezirlikleri kaldırılarak birer yere sürüldüler.

İsakçı ve Tolçi bölgesinin muhafazası işi Baht Giray Han'a verildiği için o bölgenin korunup muhafazası ve Rus donanmasının vereceği zarar ve fenalığı önlemek kesin olarak üzerine görevdi. Buna dair kendisine emr-i âli yazıldığı gibi maiyetine verilen vezirler ve mirmiranlara da birlik olarak muhafaza işinde itina etmeleri emir edilip kendilerine bildirilmişdi. Baht Giray Han ise: —Yanımda bulunan bir iki bin perişan Tatar ile bu büyük işe nasıl gücüm yeter diye asker ve mühimmat gönderilmesi için orduya feryadnameler göndermekden geri kalmazdı

Vaktiyle bir yere bir vezir göndermek bir ordu sevk etmekle bir sayılırdı. Bu kez şuraya buraya gönderdikleri vezirler ikişer üçer aylık yeni türemiş vezirlerdi. Uzun süre gelirli mansablar ele geçirip de mevki, itibar ve servet elde edemeyip yalnız bir vezirlik namiyle bile işgörülmediğinden dairesi halkı mükemmel vezirlik hazırlıklarını tamamlamış olan geçmişdeki vezirler gibi nüfuzlu değillerdi. Tertib ettikleri askerin çoğu yanlarına varmayıp en azından toplanan askeri bile onlar idare edemezlerdi.

Böylece Tolçi ve İsakçı muhafazasında bulunan vezir Kürd Osman Paşa ve vezir Emin Paşa yanlarında düşmana karşı koyabilecek kuvvet olmadığından Ruslar Kili'yi aldıkdan sonra İsmail karşısındaki adaya geçip bu tarafdan da ince donanmasını Süne boğazından geçirerek Tolçi ve İsakçı taraflarına asker geçirince gerek Koban Han ve gerek Osman ve Emin Paşalar muharebe etmeden kıyıları düşmana bırakıp Babadağı'nda durdular. Ancak azıcık düşman görünce oradan da kaçıp dağılıyorlardı.

İsakçı. Maçin, Tolçi halkının dağılması beri taraf halkını korkutuyordu. Onlar da yerlerini terk etmek düşünce ve kuşkusuna düşmüşlerdi. Böylece eğer Babadağı'ndaki asker topluluğu da dağılacak olursa, ta Balkana kadar o bölge halkının hepsi vatanlarını terk edecekdi. Bu düşünce ile altmış bu kadar şalopeler de İsmail bölgesine çekildi. İsmail adasının muhafazasında kalmışlarken içlerinde askerin azlığı, zabitan ve reislerin gevşekliği nedeniyle o bölgeyi muhafaza etmekden kaçındılar. Asker dağılıp şalopelerin birazı da düşmana kalmasın diye yakıldı. Rusların İnce donanması engelsiz ve zahmetsiz Tuna'yı geçip fırsat kazandı. İsmail kalesinin her tarafdan kuşatılmış olması Serdar-ı Ekrem'in gönlünü yaralamışdı.

İbrail kalesi Nemçe mütarekesi şartlarına göre tarafsız kalan Eflâk toprağında idi. Bu kalenin, karadan yapılacak Rus taarruzuna karşı emnivet altına alınması Nemce'ye ileri sürüldü. Buna dair Ziştovoi'de murahhaslar arasında görüşmeler oldu. Ama nehirden taarruz edilecek olursa doğrusu buna bir diyecek yokdu. Bu kez de Tuna nehrinde Rus donanmasının sözü geçer olmağa başlayınca İbrail kalesinden de kuşkulan-

mak gerekdi. İbrail'in takviyesi ve tahkim edilmesi bile başlı başına bir gaile olmuşdu.

Bu sırada kış başlamışdı. Bir yerde kışlamak lâzımdı. Halbuki Şumnu yahudda Ruscuk kışlak yeri yapılsa ordu rahata geçdi diye serhadlerde bulunanların çalışıp uğraşmalarına kesel gelmek ihtimâli vardı. Serdar-ı Ekrem Yergöğü ve Ruscuk sahralarında boşuna vakit geçirdiğine nadim ve pişman olmuşdu. Bu işin sonu korkunçdu. Üzüntülü ve şaşkındı. Vasıf Efendinin yazdığına göre geniş vakitte kafa dengi, işin şakası olmadığını görünce düşman kesilen yadigârlar Eflatun'un aklını küçümser, İbn-i Sina'ya ahmak derler ya, şimdi uzak durmak durumuna geçmişlerdi. Serdar-ı Ekrem'e arasıra gelip uzakdan merhaba ederler ve ne sorsa şöyleydi böyleydi derlerdi.

Serdar-ı Ekrem tekrar meşveret erbabını topladı. Önce söz alıp: «İsmail tarafına gitmekliğime ruhsat vermediniz. Eğer gideydim şimdiye kadar asker sevk ederek o tarafda tahkimat yapardım. İşte Kili gitti. İsmail'in ve İbrail'in durumu belli. Kış geldi çattı. Bundan sonra ne şekilde hareket edilmek lâzım gelir» diye herkesden sordu. Kış gailesi düşüncesi hepsinin kafasını dondurmuş, kimsede sevk ve idare için söyleyecek söze mecal kalmamışdı. Epeyce susuldukdan sonra ordu kadısı Keçecizade Efendi cesaret bulup şöyle konuşdu: «Bugün kasım ayına bir iki gün kaldı. Bir kar yağacak olursa hayvanlar ölür, yük ve ağırlıklar yerde kalır herkes perişan olur. Her hususda görev alanlar emir verenlere karşı koyar. Uygun olanı, kışlağa dönüp oradan serhadlere asker ve zahire göndermeğe geçmekdir.» dedi. Serdar-ı Ekrem de Keçeci'ye genel olarak şöyle cevaben: «Buradan kışlak yerine hareket edip birkaç konak geri dönmek, bizden ileride serhadlerde bulunanları yüzüstü bırakıp işleri yoluna koymak ve rahata kavuşmak demekdir. Onların uğraşlarına bıkkınlık gelir. Bize lâzım olan az çok ileri gidip serhadlerde oturanların kalbine kuvvet verecek bir hareket olmalıdır.» demiş ise de ileriye gitmek için hiçbir hazırlık olmadığı ve Bakı Kırı yurdunda ordu halkının tayinatını idarede zorluk olduğu ileri sürüldü. Yakında bulunan Hacıoğlu Pazarı kışlak yeri olsun diye söz ettiler.

Doğrusu bu kasabadan kolaylıkla serhadlere yardım kabildi. Bu şekil üzerinde şûra erbabı karar alacağı sırada Serdar-ı Ekrem yine bu kasabaya gitmenin kışlak yerine dönmek gibi bir davranış olduğunu, serhadlerde olanların moralini bozacağını söyleyip, buna Padişahın da kızacağı bir durumdur, dedi. Oraya gidilmesi asayiş ve rahata kavuşmak için olmayıp serhadlere yardım etmeğe çare bulmak içindir. Serhadlere bu yolda haber ulaşdırılır. Padişaha da durum anlatılırsa bu mahzur da kalkar, denilerek Hacıoğlu Pazarına gidilmesi kararı alındı.

Ancak Enverî Efendinin yazdığına göre, bu meclisde defterdar Ali Raik Efendinin sadrazamla tartışması olmuşdu. Toplantı biter bitmez azl

edildi. Yerine defterdar mektupçusu Mehmed Şerif Efendi Defterdar oldu. Ama Vasıf Efendi bunu red ederek der ki: Raik Efendinin hırs ve tamaa dair durumunu ve eski gümrükçü Süleyman Ağadan bu memuriyette kalacakdır diye temessük aldığını bazıları Padişaha duyurmuşlardı. Beyt-ül mâli korumuyor diye kusur isnad edilip kötülenip iftira edilmiş ve Padişah gözünden düşmesine sebeb olmuşlardı. Böyle azli tasarlanmışdı. Sadrazam da Padişah yanında defterdar vekili olan Osman Efendinin bazen kendi rızasına ters düşen harekette bulunduğunu anlamışdı. Bir bahane ile zarara sokmanın hazırlığını kollardı. Raik Efendinin asıl merkezinden düşdüğünü doğru olarak öğrenince Osman Efendinin iyi ahlâklı olduğundan söz ederek ordu defterdarlığına tâyin edilmesi yazılınca Osman Efendi şüpheye düşerek işin sonunu düşünerek bu işi başından savmağa çalışdı. Bazı yerlere sığınıp çaresini buldu. Orduya yapılan tertipleri kolaylaşdırıp düzene koymak için Osman Efendinin İstanbul'da bulunması lâzımdır. Defterdar mektupçusu Mehmed Şerif Efendi bir süredir defterdar dairesinde kullanılıyor. Defterdarlık işlerini öğrenmişdir. Buna göre defterdarlığa elverir, diye Padişahın emir vermesi üzerine adı geçen meşveret günü Serdar-ı Ekrem'e bu irade ulaşmışdı. Meşveret sonunda Raik Efendi azl ile ruznamçe-i evvel mansabına indirilmiş ve Başdefterdarlıkla Mehmed Şerif Efendi yerine geçmişdi. Vasıf'ın sözü burada bitti.

Önemli olaylar arasında böyle defterdar değiştirilme fıkrasını sokuşturmak bir soğuk şey gibi görünürse de hazinede para, serhadlerde asker çekilmiş; ordu perişanlıkda tepe noktasına ermişken şaşkın ve üzgün kışlağa çekilirken bu telâş ve çaresizlikde gerek İstanbul'da gerek orduda kişilerle garazine uğraşılması insan sabrını tükedecek garip olaylardır.

Böylece kaleme almaktan kendimi alamayıp çaresiz ana yoldan çıkılmış oldu. Yine bu özür dileyiş girişinden sonra bizi maksada ulaşdıracak yola girelim.

Kış mevsimi hükmünü icraya başlamışdı. Artık sahrada kalmak kabil değildi. Hacıoğlu Pazarı ise ufacık bir kasaba idi. Ordunun orada kışlaması imkânı olmadığı görüldü. Serdar-ı Ekrem yine meşveret meclisini çadırına çağırdı. Hepsine hitab ederek, «Bakı Kırı sahrasında yapılan meşveret meclisi kararı ve Padişah iradesiyle buraya gelindi. Lâkin Allah'ın bileceği şey, kar yağdı kış bastırdı. Hacıoğlu Pazarı'nın evleri ise yüz yirmi adedten ibaret ve her biri ikişer odalı. Bu evlerin sahipleri çıkarılsa barınacak yerleri yok, ölürler. Ayrıca orduyu değil yalnız Yeniçeri ocağını almayacağı açıkça belli. Bu takdirde her ne kadar Padişahın meramı bu kasabada kışlamak şekli ise de, burada bir çatı altına girmek olmayacak şey. Kışın da bastırdığına bakılırsa sahrada kalmak da olacak gibi değil. Ne yolda hareket gerekir» diye sordu. Ordu Kadısı, «doğrusu

bu kasabada konak olmadığı belli. Birkaç gün daha burada durulursa bütün hayvanlar ölecek, yük ve ağırlıklar yerde kalacak. Bizler ne hal olursak olalım, fakat ocaklı garip yiğitlerden birçoğunun bu yüzden öleceği açıkça görülüyor» dedi ve Şumnu tarafına gidilmesi uygun olacağını ileri sürdü. Bunun üzerine Serdar-ı Ekrem tekrar söz aldı: «Hacıoğlu Pazarında kışlanmasını Padişah ister. Biz buraya ancak İsmail'e asker sevki için geldik, hiç olmazsa yük ve ağırlıkları Şumnu'ya göndersek de yükde hafif eşya ile burada kalsak» diye ısrar edince eski kethüda tevkili Abdullah Efendi: «Maaşallah birkaç gün sonra düşmandan korkup kaçan ve Tuna kıyılarında dağılan kadın ve çocuklar bu kasabaya dökülüp gelirlerse halka dehşet gelir. Osmanlı Devleti nüfuzu sarsılır. Bu durumda asker sevk etmek değil bir iş bile görülemez» dedi.

Bunun üzerine bir hayli tartışmalar yapıldıktan sonra nihayet Şumnu bölgesine gidilmesine karar verildi. Gelecek kış askerini Tuna kıyılarına sevk etmek üzere eski Yeniçeri ağası Mirmirandan Osman Paşa Hacıoğlu Pazarı'nda bırakılarak ikinci teşrinin 9 uncu günü Şumnu kışlak yerine gelindi. Bilindiği gibi Kili tarafından geri çekilmiş şalopelerden bir azının askerden boşaltılmış İsmail ve Tolçi kıyılarında kaldıkları duyuldu. Harab olanları tamir edilip noksanları giderildikden sonra o bölgeyi muhafaza için Patrona-i Hümâyun olan Ahmed Kapdan'a mirmiranlık ile Tuna Başbuğluğu tevcih edildi.

Böyle Cezair vekili Seyid Ali Kapdan Patrona-i Hümâyun nasb ve tayin olunmuşdu. Ancak Ahmed Kapdan Babadağı'na gelince Rusların Tuna boğazlarını istila edip beri tarafa sınırı aşdıkları haberi alınınca çaresiz o da Şumnu'ya gelmişdi.

Ordunun böylece gelişen kederli durumu zaman zaman İstanbul'da haber alındıkça Sultan Selim Han kedere kapılıyordu. Ancak kış mevsimi olduğu için hiçbir tedbir ve çaresi yokdu.

Muzaffer olmak dileğiyle dualar yapılıp okunduğu sırada Tırhala Şeyhi Hacı Mustafa Efendi bazı fıkaranın işlerini görmek için İstanbul'a gelmişdi. Düşmanın bu suretle kuvvetlenip galip geleceği kuşkusu ile uykuya varınca Peygamberleri mânâ âleminde görüp Peygamberimizden: «duyduklarını şeyhülislâm'a gidip benim emrimi bildir. İnkâr yoluna gidilmesin, ve hatalı hazırlıklardan kaçınılsın. Halka kaldıramıyacakları yük hafifletilsin. Müminlerin kalbinden fesad ve hased temizlenerek zaferin en büyük hazırlayıcısı ve dayanağı olan birlik ve beraberliğe riayet kılınsın inşallah kaybedilen yerler geri alınır zaferler müyesser olur. Düşman ezilip yok edilir» inci gibi dizilmiş sözleri çıkınca Şeyh Efendi uyanır ve sabah olunca Müftüye gidip yemin ederek Peygamberin emrini tebliğ edince durum Şeyhülislâmdan Padişaha arz edilip bildirildi.

Sultan Selim Han savaşdaki başarısızlıklardan elem çekerken İstanbul'un keyfine bakan sefih kimseleri gam ve kederden hisse kapacakları yerde içki ve safa ile meşgul olduklarından kederli olarak içki yerlerini ve içki yapan yerleri kapamak hülyasında idi. Bu hülyası şeyhin o rüyasiyle kuvvet kazanıyordu. Hemen Hıristiyan taba için sur dışında bazı içki yerleri bırakılarak diğer meyhane ve kerhaneler kapattırıldı. Başkalarına ders olsun ve görsünler diye halkın toplu bulunduğu yerlerde birkaç fahişe idam edildi. Bir taraftan da zulüm ve baskının engellenip kaldırılması hazırlıklarına girişildi. Ancak içki yasağı Hıristiyanlar arasında başka şekilde yorumlandı ve yayıldı. Güya yılbaşı paskalyasında bütün Hıristiyanları öldüreceklermiş, onun için Müslümanlar sarhoş bulunmasın diye içki yasağı konmuş gibi nice olmayacak dedikodu yapılmışdı.

Kısacası, Sultan Selim Han ordunun dağılmasından elem çekip şaşırmışken, Serdar-ı Ekremin gevşekliğinden de kırılmışdı.

Kili'nin istilâsından beri Serdar-ı Ekrem'in daha önce Kili ve İsmail bölgesinin elde bulundurulması için kendisine Padişahın gönderdiği tehdit dolu fermanı söyleyip günden güne şaşkınlık ve üzüntüsü artıyordu.

Padişahdan korkup çekinecek düşüncesi ve ordu içinde duyulması ile bütün bütün keder ve kuşkuya kalkıp işden el çekerse İsmail de elden gider diye kendisini aldatıp yola getirmek suretiyle bir süre daha uğraşsın diye mirahor-u sâni ile bağımsızlığını yazan hat-tı hümâyun gönderildi. Herkesin gözü önünde okundu. Serdar inanmış ve teselli bulmuş ise de İsmail bölgesi için içinde kuşku vardı. Rus askerinin beri taraflara sınırı aşması düşüncesi aklını başından almışdı. Şumnu kasabası başına dar geliyordu. Hacıoğlu Pazarı'na gitmeye karar verdi.

SERDAR-I EKREM'İN KOZLUCA VE HACIOĞLU PAZARI TARAFLARINDA DOLAŞMASI

Serdar-ı Ekrem ordu ile Şumnu'ya geldikden sonra bu kasabada duramayıp Babadağı'nda toplanan askerin moralini artırıp dayanmasını sağlamak ve belki ileri harekâta geçerek İsakçı ve Tolçi taraflarında kalıp İsmail'e yardım etmek üzere çabuklukla Kulefça ve Pravadi ve Hacıoğlu Pazarı yolu ile Babadağı'na gitmeyi kararlaşdırdı. Böyle üç beş yüz kişi ile düşman karşısına varmakda bir fayda yokdu. Ayrıca maazallah işe tersine dönerse orduya zarar verir diye bazı yerlerden itiraz edilmiş ise de, hazırlıkların yapılmaması nedeniyle gidilmek imkânı olmadığı ve böyle kış vakti fermana uyacağım diye İsmail'e gidecek kimse olmadığını bildiği halde hiç olmazsa Şumnu'da oturup rahatına bakdı demesinler diye İsmail'e gitmeyi tasarlamışdı.

Ancak kış vakti Rus askeri sınırı aşacak olursa bu taarruza karşı koyacak kuvvet olmadığından Tuna'dan Balkan'a kadar o bölgede hayır kal-

mayacağı açıkça görülüyordu. Bu gönül yaralayıcı düşünceler içinde Serdar-ı Ekrem pek ziyade elem ve keder içinde idi. Gerçi Prusya kralı, Osmanlı Devleti ile yaptığı ittifak anlaşması gereği, düşman Tuna'yı geçerse Avrupa muvazenesine sarsmış olacağı var kuvvetiyle savaşa girmeyi taahhüd etmişdi. Bu kez Ruslar Tolçi ve İsakçı taraflarında taarruz edip sınırı aşmışdı.

Rusların asıl maksadı İnce donanmasını Tuna ağızlarından geçirip İsmail ve İbrail taraflarını yakıp yıkmakdı. Tuna'nın beri tarafında durmayarak hemen kıyı muhafızlarını kaçırıp gemilerini Tuna'da serbestçe dolaşdırıyordu.

Prusya kralının harbe gireceği şüpheli idi. Savaşsa bile, ilkbaharda savaşacağı düşünülüyordu. Böylece Rusların, kışın Tuna berisine taarruzu tehlikesini önlemek için bir süre mütâreke yapıp aldadarak meşgul etmekden başka bir çare tasarlanamıyordu. İstanbul'da bu işi yoluna koymak ve ordunun çektiği sıkıntı ve imkânsızlıkları dile getirip anlatsın diye orduda Reis vekili bulunan Hakkı Beyefendi İstanbul'a gönderildi.

Ağa Hasan Paşa Şumnu'da ordu kaymakamı tâyin edildi. Aslında ordunun emir ve idaresini Keçecizade Efendiye bırakıp ısmarladıkdan sonra Serdar-ı Ekrem bizzat rebi-ül evvelin 23 üncü günü 150 kadar kapısı halkiyle sipah ve silâhdar ocaklarını yanına alıp Şumnu'dan hareket etti. Bu gidişini güya İsmail'e yardım için diye bağırarak herkese duyurdu. Kulafça'ya oradan Kozluca, Hacıoğlu Pazarı kasabalarına yürüdü. Her birinde 15 er yirmişer gün kalarak asker sevk etmeye çalışdığı sırada Hakkı Bey İstanbul'a varmışdı. Üzerinde taşıdığı sadrazam yazısını takdim etti kendisine görev olarak verilen önemli işleri ağızdan bildirdi.

Rusya savaşının devamı İstanbul'da pek tutuluyordu. Hatta Lehistanı da ittifaka alarak savaşa girmek ve Kırım kurtuluncaya kadar savaşı sürdürmek için gereken teşvikleri yapmak üzere Ahmed Azmi Efendi Elçilikle Prusya'ya gönderilmişdi. Bunun üzerine Hakkı Bey İstanbul'a gelip de görevini üzerine aldığı tebliğâtı arzedip yerine getirmişdi.

Kışın Osmanlı hudud askerinin boşaltıldığını öğrenen Ruslar yer yer Osmanlı topraklarına taarruz ederken, mütarekeye yanaşmak isteyişimizi büyük sıkıntı içinde aciz kalmamıza yükleyip mütarekeyi istemez görünüyordu. Yahud da mütarekeyi en kısa zaman içinde görüşmeleri en iyi şekilde yalnız Rusya için sağlamayı düşündüğü hatıra geliyordu. Bununla beraber Prusya ile haberleşmeden mütarekeye kalkışmak ittifak şartlarına aykırı idi. Haberleşme ve bu hususda fikir birliğine varmak da vakit ve zaman yiyordu.

Duruma bakınca bu tarafta mütareke düşüncesi kalmamışdı. İttifak sarsılmadan mütareke imkânı bulunsa yerine getirilecekdi diye Padişah

tarafından Serdar-ı Ekrem'e yazılıp uyarılmışdı. Ancak Rusların gururu ve büyüklük iddiası biliniyor ve yanlarına varılmıyordu. Bu anlaşılınca Osmanlı Devletinin gönlünün istediği gibi mütarekeyi kabul etmemesi ihtimali yakındı. Kış askerinin biran önce orduya katılması için kapucular kethüdası ve Mirahur-u Sâni Vekili Abdi Bey Rumeli taraflarına Padişahın el yazısı ferman ile yazılı emirleri çıkarmışlardı. Hakkı Bey de kendisine bağlı bazı iyi haberleri aldı ve orduya geri gönderildi. Yolun ortasına geldiği zaman arkasından kethüdalık emri kendisine erişdi.

Orduda Sadrazam Kethüdası Feyzullah Efendi, Vasıfın ifadesine göre, akıllı, anlayışlı ve sadakati ile herkesin içinde bir fenalıkla suçlayıp kabahatli görülmemişken bazı garaz güdenlerin çalışıp arasını açmalariyle hakkında Padişahın iyi düşüncesini değiştirmesine sebeb oldular. Bunun üzerine sürgün edilmesine ve azline Padişahın iradesi çıkarıldı ve yolda sadrazam kethüdası için Hakkı Beyefendiye hat-tı hümâyun ulaşdırıldı. Kozluca'da sadrazamla görüşdü ve hat-tı hümâyunu gösterdi. Sadaret kethüdalığı yerini almakla selefi Feyzullah Efendi Padişah iradesiyle Rebi-ül ahır sonunda Kıbrıs'a sürüldü ve cezalandırıldı. Boşalan riyaset vekâleti Firdevs Efendiye ve Ruznamçe-i evvel Ziştovi'de üçüncü murahhas olan Dürri Efendiye ve mektupculuk baş halife Sadık Efendiye verildi. Bu dağıtımdan sadrazam kardeşi Mehmed Ağa'ya da hisse çıkarılarak kendisine çavuşbaşılık tevcih olundu. Bu bakımdan Hakkı Beyin İstanbul'a varıp gelmesi tevcihatta değişiklikden başka bir fayda sağlamamışdır.

İşte bundan sonra Serdar-ı Ekrem Kozluca'dan Hacıoğlu Pazarı'na vardı. İsmail'e yardım adiyle kardeşini Babadağı'na göndermek üzere iken aralık ayının 19 uncu günü ölmüşdür. İsmail kalesini kurtarmak için uğraşdığı sırada bu kale de Osmanlıların elinden çıktığı haberi alındı.

İSMAİL'İN İSTİLASI DURUMU

Rus askerleri her tarafdan İsmail kalesini kuşadıp sıkışdırmağa başlamışlardı. Tuna yakasında hendek ve şaranpo gibi kuvvetli tahkimat olmadığından 1205 yılı ker doldurup o yakadan taarruz ettikleri anda karadan da gelerek nihayet tabyayı ele geçirdiler. İsmail'e girip şehir kenarında Müslümanlar döğüşe, askerle muharebeye büyük sayıda askerle taarruza geçdi. Osmanlı askeri bunu sarsılmadan karşılayarak Rusların birkaç kayığını topla yakıp batırdı. Ruslar adaya doğru çekilmeye başladı karadan yapılan taarruzda da büyük zayiat verince çekilmeye mecbur oldular.

Bundan sonra Ruslar uzakdan kuşatmayı uygun gördüler. Arada bir kalenin teslim edilip boşaltılması için haber salarlardı. Bunun üzerine askerle halk arasında kaleyi teslim bakımından bazı çekişmeler ve kav-

galar olmuş ise de Bender'i verenlerin Cezairli Hasan Paşa zamanında gördükleri cezalar söylendi. Hiç olmazsa kabahatli görülmekden kurtulmuş olur. Savaşın ne sonuç vereceğini düşünerek sabredip dayanıyorlardı. Birlik olup vire lakırdısını aralarında yasaklamışlardı.

Rus Feldmareşali Potemkin ise 7 aydan beri burasını kuşadarak ele geçmesi gereğini bildiği halde taarruz ile ele geçiremiyeceğini anlamışdı. Büyük sayıda askerle Suvarof adlı generali görevlendirdi. Kalenin kolay ele geçirilebileceği yerlerini göstersin diye İsmail kalesini yapan mimar Barko Purnard başıyı yanına alıp geldi. Birkaç kez yaptığı taarruzlarda büyük zayiat vererek çekilmeye mecbur oldu.

Sonunda, Rebi-ül ahırın 16 ncı ve aralığın 11 inci günü, taarruz için karar verdi. O gece sabahı 8 de üç - dört tarafdan hendeklere yerleşmiş Osmanlı askeri üzerine taarruz ettiler. Osmanlı askeri karşı koydu. Şiddetli muharebeler oldu. Ruslar kırılana bakmayıp merdivenle muhtelif yerlerden kaleye çıkmaya başladılar. Bu sırada Koca Kül tarafından hendeklere girip yerleşdiler. Gece karanlığında birer yerde gizlenip kendini koruyan Rus askeri şaranpo kazıklardan tabyalara girdikçe telef olanların yerine geriden başkaları geliyordu.

Böylece takım takım Rus taburları kırılıp dökülerek nihayet tabyayı ele geçirdiler. İsmail'e girip şehir kenarında Müslümanlar döğüşe, askerle muharebeye kalkdıkları zaman düşmanın tabyaya girmesi herkese dehşet vermişdi. Böylece asker arasına bile anlaşmazlık girmişdi. Ruslar her tarafdan kasabaya girdikleri halde, Koban Hanı Bahit Giray Hanın kardeşleri Kaplan Giray ve Gazi Giray Sultanlar ve maiyetlerinde bulunan Çoban Giray ve Maksud Girayzade Mehmed Giray ve diğer Maksud Girayzade Selim Giray adlı üç nefer Sultanlar ile eski Cezar Ahmed Paşa kethüdası olan Selim Paşa birkaç yüz kişi ile bir yere sığınıp hepsi şehid oluncaya kadar savaşmışlar ve ilâyevm-ilkıyam adlarını yaşatmışlardır.

Bu sırada gemilerden çıkan Rus taburları da bir tarafdan şehre taarruzlarında reaya da onlarla birlik olunca kasaba halkı evlâd ve eyâl gailesine düşdüler. Süvariden bazıları düşmana teslim olmuşlar ise de piyadelerin çoğu şaranpo ve tabya muharebelerinde kendilerinden 16 kat fazla düşman öldürdükden sonra şehid olmuşlardı. Geri kalan da kasaba içinde büyük hanlara kapanarak muharebeye girişdiler, o gün saat 10 a kadar ölüm kalım savaşını sürdürdüler.

Kale muhafızı olan vezir Mehmed Paşa bir tabyanın yardımına giderken Ruslar eline düşdüğü sırada serasker olan Aydoslu Mehmed Paşa da esareti kabul edince tabyanın birinde toplanan Müslüman halk mal ve canların taarruz edilmemek şartıyle Aydoslu Mehmet Paşa kefaletiyle teslim olmuşlardı. Fakat Rusların sözlerinde durmayıp öldür-

meğe başladığını görenler de canlarını feda ederek bir kişi kalmayıncaya kadar savaşarak hepsi şehid olmuşdu.

Muharebe sırasında Rusların belli ve sayılı generalleri öldürülmüş olduğu için sanki karşılık olsun diye serasker Mehmet Paşa'yı şehid ederek bir devlete yakışmıyan düşüklüğü işlemişlerdi. Ayrıca kale halkına da milletler hukuku dışında fazla aşırı sert ve haşin davranmışlar ve 30.000 den fazla Türkü öldürmüşlerdi.

Rus askerinin böyle yer yer galib gelmesi ve hususiyle İsmail'i işgal ettikleri haberi Katerina'ya varınca pek ziyade kibirlenip gururlanmışdı. Hattâ bir gün yanında bulunan İngiliz elçisine alay etmek için, «İngiliz Başvekili beni Petersburg'dan kovmak istiyor. Sanırım ki İstanbul'a varıp çekilmeme izin verirler» dediği doğru söylentileri Katerina tarihinde mevcuddur. Fakat Rusların da 15000 kadar askeri öldü. Bu kadar eğitim görmüş askerin ölümü ise Avrupa devletleri gözünde büyük felâketti. Hattâ Katerina bu kadar eğitim görmüş askerin zayiatından pek çok üzülmüşdü. «Rusların bu kadar asker zayiat vereceği bilinseydi İsmail bırakılırdı» dediği meşhurdur.

Enveri Efendi, «Eğer Serdar-ı Ekrem Yergöğü'den Ruscuğa geçişinin ardından hemen Tolçi kıyılarına gelip malını sarf edip tabya inşasiyle İsmail adasını muhafaza için uğraşsaydı İsmail kasabası elde kalır ve düşmanın girmesi zor olurdu» diye yazar.

Vasıf da kısaca; Serdar-ı Ekrem Hasan Paşa Rusya üzerine hazırlıklar yapmışken Nemçe'ye yüz çevirince renk değiştirmiş ve tereddüt etmiş ise de zamanında, Yergöğü muzafferiyeti ve Nemçe mütarekesi ortaya çıkıp Padişah bunu görünce askeri sınıflar dağılmadan önce Rusya'ya karşı harekâta girişmesi tekrar tekrar şiddetle ve hat-tı hümâyun ile emredilip anlatıldığına bakınca murahhasları görüşme yerinde bırakıp Rusya üzerine harekâtı uygun ve kendisi için de selâmet yolu iken doğru yoldan ayrılıp yapılması ve yerine geleceği muhakkak olan Nemçe mütarekesinin sonuna ve derinine bakıp bekledi. İş işden geçdikden sonra Ruscuğa geçmişse de Silistire'ye gelince asker dağılmaya başladı. Bu durumda ileriye harekâta geçse, kış geldi böyle hazırlıksız nereye gidebilirsin, denilirdi. Kendisinin de Rusların üzerine gitmeye niyeti yokdu. Böylece mütarekeyi bekleyip serhadlere uzakdan yardım fikrine düşdü.

Bu sırada Kili'nin düşman eline düştüğü haberi gelince üzüldü, elem çekdi. İleri harekâta geçmediğine nadim oldu. Ama artık kış gereği gibi yaklaşmışdı. Ondan sonra gideyim dese de hareket kabil değildi. Orduda mevcud asker tamamen dağılmış olduğundan dolayı etraftan asker toplama ve göndermekle uğraşmaya başladığı halde kış bastırınca istediği gibi asker toplayamadığı için ne yapacağını şaşırıp ordu ile Şumnu kış-

lığına girdi. Bundan sonra Kozluca ve Hacıoğlu Pazarı taraflarında dolaşdığı sırada İsmail'in istilâya uğradığı haberini aldı.

Bu haberi alınca Serdar-ı Ekrem'in başına dünya dar geldi. Akıl ve şuuru darma dağın oldu. Bu keder verici olay üzerine Sultan Selim Han da orduya göndermiş olduğu hat-tı hümâyunda gayret böyle mi olur, diye kendisini azarlayıp ağır sözler söylemişdi. Daha önce İstanbul'dan orduya akça gönderilmesi isteğinde Sultan Selim de ne iş görüldüki akça gönderilsin diye buyurmuş olması üzerine Serdar-ı Ekrem de olanı biteni olduğu gibi doğrudan doğruya açıklayıp ayrıntılariyle Padişah'a takdim etti. «Bu durum kulların benim yarattığım şey değildir. Allah şahiddi. Bundan başka sadrazamlardan hangisi savaşda kışlak yerinden hareket etmişdir? Kulları böyle kışın yollara düşüp türlü yorgunluk ve sıkıntılar çekip asker toplamak gayretinden değil midir? Kışlak yerinden doğru İsmail'e gitmek için çıkdım ve ilerisini keşfettim. Folçi'den ata binip karşıya geçecek açık bir yol kalmamıştı. 10.000 askerle Folçi'ye varsam karşıya geçemedikten sonra ne faidesi olurdu. Onun için berilerde durup bekledim.

«Sizin tarafınızdan iyice bilinsin ki bu kulları Yergöğü'de iken derya tarafı Kapdan Paşa kullarına ve Tolçi tarafı Han kullarına verildi. İki kez Osmanlı donanması Ruslarla savaşdı ve çekildi. Süne'de ve Kili boğazlarında yazıldı. O vakte kadar öğrenememişdim sonra asker tedazım ile durdurdum diye Kapdan Paşa kulları yazmışdı. Meğer bıraktığı yemilerin malzemesi olmadığından başka neferatının da ulûfeleri için 60.000 guruş gönderildiğini o vakte kadar bilmiyorduk. Akçanın Babadağı'na geldiği ve ne için gönderildiği Emin Paşa tarafından bana yazıldı. O vakte kadar öğrenememişdim sonra asker tedariki için Hamamîzade Ahmed Kapdan gönderildi. O zaman da kasım gireli 20 gün olmuşdu. Düşman ağzında bırakılan gemilerin eksik askeri o vakit tedarik olunabilir mi? Bütün donanma kalyonlariyle muharebe eden düşman gemilerine eğitimsiz askerle yarı ince donanma nasıl karşı koyabilir?

«Düşman bu durumu öğrenmiş gemilerini yürütmüş Han da Tolçi'yi ve o kıyıda bulunan şalopeleri yakmış. İsakçı'da olan Kürd Osman Paşa da kalmayı kaçmağa tercih etmiş. Bir tarafdan o bölgede bulunanlara perişanlık geldi. Bir tarafdan da asker firara başladı. Bu durumu öğrendim. Siz Padişahıma arz edip anlatmağa utandım. Bu duruma sebep olan gayretsizleri Hazret-i Hakka havle ederiz. Kalenin düşman eline geçmesi her ne kadar tesir ettiyse de vire ile olmayıp merdçe ve arslanca içinde bulunanlar çarpışıp karşı koydular. Bir süre içinde olmuş değil, husûsi ile düşmanın büyük bir bozguna uğraması insana teselli oluyor. Bugün bile Babadağı'nda bu kadar askerimiz mevcud. Tolçi ve

İsakçı taraflarının muhafazasına ve düşmanın beri tarafına geçirilmemesine itina olunmaktadır. Bunu sizin de bilmeniz için anlatmağa cesaret edildi.» diye yazdı.

Kaymakam Paşa'ya gönderdiği mektubunda da kendi gayretinden söz ederek Kapdan Paşa'nın çekilmesini ve Han ile sair muhafazada bulunanların hali belli, diye şikâyetini tekrar ettikden sonra Sultan Selim'in bilindiği gibi ne iş görüldü ki akça gönderilsin demesine cevap olarak: «Şimdi böyle oldu diye akça gönderilmese, tarafımızdan da gelenlere para yok denilse işin sonu ne olacak? Durumun zorluğu açıkdır. İhsan edilen 250 kese ile ne iş görülür. Babadağı nüzül emini 10.000 guruş ister, Serasker Osman Paşa da 10.000 guruş harçlık ister. Han hazretleri de aylığını ister. Potkalı kazaklarının yedi aylığı olup isterler. Eğer verilmezse Moskof tarafına geçmeleri düşünceden uzak değildir. Zira kendilerini idare edemezler. İbrail tarafından 15.000 guruş isterler. Düşman karşısında serhadde bekleyen vezirlere yardım lâzım değil mi? Bize verilen cevap gibi ne iş gördüler ki utanmadan akça isterler desek ne sonuç verir? Şevketlû Efendimize tesliyet buyurarak üzüntüden kurtarmaları rica edilir» diye yazılmışdı.

Serdar-ı Ekrem kâh Han'a, kâh Kapdan'a ve kâh Kapdan Paşa'ya, kâh ona kâh buna ağırlayıp kusur dileyerek durumu kurtarmaya uğraşırdı. Han ise bu kadar feryadım kâr etmedi, yanıma asker ve mühimmat gönderilmedi diye şikâyet ediyordu. Başka devlet erkânı da birbirini ağırlayıp suçluyor, gevşek davrandı diyorlardı. Sultan Selim Han ise keder verici olaylardan üzüntü içinde görevli kimselerin böyle birbirlerini çekememezlik içinde kavgalarından kızıp: «Ben kan ağlıyorum, siz birbirinizi çekemiyorsunuz. Süphanallah, bu ne işdir. Zerre kadar imanı olan bunu bu vakitte eyler mi? Birbirini çekemiyenler hüdanın kahrına uğrasın. Bundan sonra yer yer bu işleri bilenleri çağırıp konuşacağım. Tuna kıyılarının takviyesine bakın, aranızdan çekememezliği kaldırın. Şu işlerin düzelmesine bakasınız» diye bir hat-tı hümâyun çıkarıldı.

Cavid Ahmed Bey de Serdar-ı Ekrem'in adı geçen yazısını işi büyütüyor diye yazar. Halbuki asıl kusur böyle düzensizlik içinde iki devlete karşı müdafaa yapılamayacağı defalarca ordudan bildirilmişken İstanbul'da bulunan devlet ve saltanat erkânı Osman Devletiyle düşman kuvvetinin aynı güçde olduğundan savaş durumundan tamamen habersiz ne olursa olsun Rusya üzerine taarruza geçilsin diye ısrarları orduya yapamıyacağı işin olmayacak teklifi idi. Gerçekde Serdar-ı Ekrem Hasan Paşa'nın işin başında Rus hududunu bırakıp Yergöğü sahrasında vakit geçirmesi gibi bazı kusurları varsa da, hep yazdığı şeyler de boş sözlerdir dinlemek de insafsızlık olur. Fakat taşra terbiyesi aldığı için herkesin İstanbul'daki davranışında aldanıyordu. Kavrayışı dar bir ve-

ziri, olanı biteni doğrudan doğruya sert bir dille ve serbestçe yazması İstanbul'un nezaketine göre bir nevi yabanilik ve olağanüstü bir davranışdı.

Bununla beraber bu sırada devlet parasına el uzatmak ve rüşvet almak gibi bazı durumları da duyuluyordu. Sultan Selim Hanın hakkındaki teveccühü tamamen değişmişdi. Kili ve İsmail'e yardım hususunda Karahisarlı Ahmed Paşanın işlediği kusur üzerine vezirliği kaldırılmışdı. Ancak kendisi bu yapılanı öğrendiği gibi sağdan soldan etrafına topladığı birtakım değersiz kalabalıkla isyan edince cezalandırılması gerekirken zamanın icabı Karahisarlı'nın dediği ve yazdığı telhis Serdar-ı Ekrem'in sarsılmış durumu yüzünden daha tesirli olmuşdu.

SERDAR-I EKREM RUSÇUKLU HASAN PAŞA'NIN KATLİ

Geçen olaylar üzerine Serdar-ı Ekrem Hasan Paşa'nın azledilip cezalandırılması tasarlandı. Yapılacak iş ordunun durumunu düzene koymakdı. Bu sırada kaza ve kader gideceği yolu kışlak yerine sevketti. Artık taşralarda kalmaya, dolaşmaya lüzum görülmediği için geri dönmesine kendisi izin rica etti. Böyle kışlak yerine dönüp bahar hazırlıklarına çalışıp uğraşması hat-tı hümâyun ile bildirildi. Çünkü Hasan Paşa Padişah tarafından iyi karşılanmıyordu. Kendisi için kurtuluş yok düşüncesiyle ye'se kapılmış ve üzüntü içinde olduğu Padişah tarafından biliniyordu. Gönderlen hat-tı hümâyunda gereği gibi emniyet hissi verilmiş ve gönlü alınıp yüzüne gülünmüşdü.

Kendisine iyice emniyet gelip de güveni artınca Hacıoğlu Pazarı'ndan Şumnu'ya gelmişdi. Halbuki Kozluca ve Hacıoğlu Pazarı taraflarında serseri dolaştığı sıralarda İstanbul'da şu dedikodu alıp yürümüşdü:

Sadrazam azlini duymuş, isyan etmiş, Keçecizade İstanbul'dan Paşa'yı kışkırtmaya gitmiş. Hakkı Bey işin doğrusunu söylemeğe gelmiş, geri çevrilmiş ve küçük Mirahur'a mührü almağa seni gönderdiler, ben mührü yuttum vermek ihtimalim yokdur, demiş. Maazallah düşman bunu duyarsa Tuna'yı geçip yapacağını yapar. Bu cesareti de var. Karahisarî Ahmed Paşa bile Sadrazamdan korkusundan şiddetle karşı koyup 5000 kadar askerle kışlak yerinde ricale gece baskını yapacakmış. Yok sadrazamı basacakmış gibi her gün başka dehşetli haberler çıkarırlardı.

Cavid Ahmed Bey der ki: Bundan halk da, ileri gelenler de üzgündü. Güya dünyanın sonu gelmiş sanılırdı. Bu sırada Serdar-ı Ekrem'den gelen yazıda bu haberleri doğrulayacak, Selim Han'ı gazaba getirecek densiz ve serbestçe sözler geçdiğinden artık yalnız azliyle yetinilmeyip katline karar verildi. Bu emrin yerine getirilmesi için evvelâ Ağa Hasan Paşa Pazarcık muhafazasına görevlendirildi. Vidin Seraskeri Pekmezci

Mehmed Paşa yeniçeri ağası ve Şumnu Kaymakamı tâyin edildikden sonra Serdar-ı Ekrem hakkında iki hat-tı hümâyun yazıldı. Biri Belgrad'dan Nemçe askerinin çıkarılması ve tahliyesi ardından muhafaza edilmesi için hemen Sofya bölgesine hareketi bildirildi. Bu aldatmak için yazılmışdı. Diğeri kendisinin katledilip kesik başının İstanbul'a gönderilmesi emri idi.

Bu iki ferman hassa hasekisi ile orduya gönderildi. Önce hat-tı hümâyun ile o bölgeye gönderilmiş olan Mirahur-u sâni Hüseyin Ağa bu hususda mubaşir tayin edilmişdi. Serdar-ı Ekrem de Hacıoğlu Pazarı'ndan hareketle cumadelahıranın 9'uncu ve şubatın başında cuma günü gösterişli bir şekilde Şumnu'ya girdi. Akşama kadar herkes kendini ziyaret etti. Akşam yatağına yatınca Mirahur-u sani ile Hassa hasekisi de birbiriyle birleşip gizlice Şumnu'ya girdiler. Durumu Kaymakamlıkla Şumnu'da bulunan Pekmezci Mehmed Paşa'ya arz edip anlattılar. Vezir Kethüdası ile görüşdükten sonra Sofya'ya hareketi için çıkan ferman kendisine gösterildi. Gece saat üç iken Padişah mührü geri alınıp Şumnu ayanının konağı civarında bir yerde dikildikden sonra yatağında kurşun ile vurulup katlolundu. Bu sırada Babadağı'na gitmiş olan kardeşi Mehmed Ağa yakınlığı nedeni ile sığındığını sandığı Koban Hanı eliyle öldürüldü.

Vezir Hasan Paşa aslında Ruscuk ayanı Çelebi Ağanın oğlu idi. Malı çok, dairesi geniş ve her haliyle rahat iken, önceki savaşlarda Dergâh-ı Âli kapucubaşılarından olup Yergöğü ve Bükreş savaşlarında büyük yardımı görülmüşdü. Muhsinzade merhuma çatıp kendini belli etmiş ve itibar kazanmışdı. Dağıstanlı Ali Paşa Ruscuk seraskeri iken onunla geçinemeyip kendisine zarar ve kötülüğü olacağını düşünerek bazı yerlere mal verip vezirlik rütbesini elde etmişdi. Emsali içinde ileri geçmesi, kuvvetinin ve servetinin artması ile seraskerin nüfuzunu azalttığı sırada Yergöğünün geri alınması durumu kendisiyle haberleşince seraskerlik kendisine tevcih edilmiş ve böyle olmasını kendisi sağlamışdı.

Yürütülecek devlet işleri ise dışardan göründüğü gibi kolay iş olmayıp güçlüğü işe girildiği vakit anlaşılıyordu. Hasan Paşa da serasker olunca işin inceliğini anlayıp vaadleri yerine getiremediğinden her gün birer bahane ile gününü geçiriyordu. Seraskerlikden azledildi yerine Cezairli Hasan Paşa serasker oldu. Sulh olunca kendisine Özü muhafazası tevcih edildi. Yola çıkmakda gecikmesi ve gevşekliği yüzünden vezirliği kaldırıldı. Bir zaman Gümülcüne'de sonra Ruscuk ve Selânik'de kaldı. Bu savaş açılınca vezirliği verildi. Vidin ve Rahovo muhafazasiyle görevlendirildi. Cezairli Hasan Paşa vefat edince, yukarda anlatıldığı gibi, umulmadık şekilde sadaret makamına gelmiş ise de elem verici olaylar üzerine idam edilmişdir.

Vasıf'a göre, Hasan Paşanın eski hizmetlerine bakıp bu işlediği kusuruna göz yumup yalnız azille yetinilseydi, idam edilip ortadan kalkmaması Padişaha söylenseydi, Padişah merhametli olduğu için kurtulması muhakkakdı. Ancak Celâli eşkiyası gibi sebebsiz yere faidesiz yere dolaşıp Şumnu kışlak yerinde durmaması ile devlet işlerini bir yana itip gelecek yıl hazırlıklarında noksanlar oldukdan başka, İstanbul'a gönderdiği yazılarda saygı perdesini yok edip Padişahın hiddetini artırıp kızdırmışdı. Geçidi bu yüzden olmuşdur. Başına örülen felâket böylece Padişah tarafından olmuşdur.

Hasan Paşa ilk zamanında gayet zeki, akıllı, dirayetli, uzağı doğru görür, civanmerd bir insandı. Ancak içkiye düşkündü. Sadaretinde hırsını yenemeyip halkın malına el koymak yoluna düşdüğünden, fazla düşmanı vardı. Seyyiatında Allahdan korkmadan Hüdai Mahmud Efendiye intisap iddiası ile Üsküdar'da bulunan Hüdayi Tekkesine bazı hayratı vardı. Ondan başka doğru bir iş görmemişdi. Eluhde-tül alelravi.

Bu suretle Hasan Paşanın gailesi ortadan kalkmışdı. Aşağıda yazıldığı gibi hemen bir sadrazam bulunamadı. Buna dair gayet gizli olarak vükelâ ileri gelenleri arasında epiyce görüşmeler yapıldı. Kimin sadrazam olacağı, günler epeyce geçdiği halde, bilinemedi. İstanbul'da uydurulan şeylerin arkası kesilmiyordu. Padişahın kafasından sadaret kimin adına isabet edecek diye bekleniyordu. Hergün bin türlü haberlerle vakit geçirilirken İstanbul'da büyük bir yangın çıkdı. Bu dedikoduları epiyce bastırdı.

Cumadel ahıranın 18'inci gecesi çarşı içinde yangın çıkınca izinsiz çarşıya girmek yasak olduğundan görevliler ve zâbitan yetişmeye kadar ateş de gereği gibi tutuşdu. Bütün dükkânlar yandı. Savaş nedeniyle koyulan narhın azlığını bahane ederek değerinden kat kat fazla ve ağır baha ile eşya satıp ihtiyacı olanların canlarını yakan Bitpazarı yorgancılar, yağlıkcılar, kaffaflar ve silâhçılar gibi insafsız esnafın dükkânları tümü ile yandı. Mallar ve kazandıkları yerlerde sürüldü. Bu işde ilgisi olmayanlar da onların ateşine yandı.

KOCA YUSUF PAŞA'NIN İKİNCİ KEZ SADARETİ, ORDU KADISININ GURBETE SÜRGÜNÜ

Öldürülen sadrazamın Şumnu'ya geri gelmesi için kendisine emir gittiği zaman Kaymakam Paşa sadarete vezirlerden birini seçmekle görevlendirildi. Veziroğlu vezir Melek Mehmed Paşa ve yine vezir oğlu vezir bilginlerden Ebubekir Paşa ve İlim ve Marifetiyle üzerinde toplayan Sinop Muhafızı Feyzi Süleyman Paşa ve Karahisari Ahmed Paşa ve Yeniçeri ağalığından vezarete nail olan ve bu sırada Ordu yeniçeri ağası bulunan Pekmezci Mehmed Paşa ve Darbhane Emini İzzet Meh-

med Paşa ve Dimetoka'da bulunan eski Kaymakam Mustafa Paşa'yı bir puslaya yazıp Sultan Selim'e arz ve takdim etti. Kaymakam Paşa'ya bir kıt'a hat-tı hümâyun gönderip Melek Mehmed Paşa ihtiyar ve şuurunu kaybetmiş olduğunu haber verirler. İzzet Mehmed Paşa da işine kayıdsızdır. Darbhane nazırlığında tecrübe olundu.

Dimetoka'da olan Mustafa Paşa gerçekden defter işlerini bilir, lâkin ihtiyarlığı nedeniyle sefer veziri olacağını aklım kesmez. Yukarıda yazılan vezirler benim de hatırıma geldi. Yarın Reis Efendiyi de beraber alarak erkenden Şeyhülislâm Efendiye gidip Allah için bunlardan birini seçsin, kesin cevabı yazınız. Bu bakımdan şaşıyorum elbette siz benden iyisini bilirsiniz. Birini bulup şu üzüntüden beni kurtarınız diye irade çıkınca Kaymakam Paşa şafakla beraber Şeyhülislâm'a varup anlattı ise de Şeyhülislâm Efendi birini seçip ayıramadığı için hemen kafasının içinden düşünerek Cenab-ı Hak din ve devlete hayırlısını versin diye susmağı ön gördü.

Kaymakam Paşa yine durumu Padişaha arz etti. Kimse böyle tehlikeli işde dediğini söylemeye cesaret edemiyordu. Sultan Selim kafasını epeyce yordukdan sonra nihayet Bosna Valisi bulunan eski Sadrazam Yusuf Paşa'yı seçdi.

Vasıf Efendi şöyle yazıyor: Hasan Paşanın üzerine durum ve zamana uygun bir vezir aranılıp saltanat yakınları tarafından Boğaz Seraskeri Vezir İzzet Mehmed Paşa ileri sürülmüş, akıl ve dirayeti belli ise de savaş işlerinde tecrübesi olmadığı için Padişahın mizacına uygun gelmemişdi. Bu sırada bir başkası söz konusu iken zamanın sadık kimseleri ile savaşçı bazıları sadaret için dile gelmişdi. Bu temayül ve kabul suretleri de belli olmuşken tam bağımsızlıkla bazı şartlar ileri sürülüp nüfuzu başkasının eline vermek Selim Hanın tabiatına ters geldiği için başkasına mahkûm olmakdan çekiniyordu. Kendi düşüncesine göre mühr-ü hümâyun Bosna Valisi Sabık Sadrazam Yusuf Paşa tarafına gönderilmek üzere Mirahur-ı sani Hüseyin Ağa Şumnu'dan bu iş için görevlendirildi. O da mührü alıp Bosna'ya gitti. Yusuf Paşa'ya teslim ile kanadlanıp uçacak gibi çabukluk ile Cumadelahıranın 23'üncü günü Şumnu'ya geldi. Başka birini tutan ve bekleyenler perde arkasından birden çıkıveren bu garip işlemden hayal kırıklığına uğrayıp ne düşüneceklerini bilemediler.

Yusuf, Abdülhamid Han zamanında bağımsız iş görmüş olduğundan, onun sadareti de pek Padişahın gönlüne uygun değildi. Sanırım ki o sırada ondan başka sadareti yürütecek güvenilir kudreti ve yeterli oluşu ile o günkü durumda işleri idare edecek vezir bulunamıyordu. Savaşın başında Nemçe cephesinde görülen başarılarından sadarete ehil olduğu herkes

tarafından söyleniyordu. Ogünki bayağı adamlara yakışmayan zulüm ve baskı, rüşvet almak için çaresiz sadarete getirilerek, akıllıca kullanılıp hizmet ettirilmesine başlandı.

Bunun üzerine bu kez kendisine sadareti uzma tevcih olunduğuna dair orduda okunmak üzere resmi olarak yazılan hat-tı hümâyundan başka Sultan Selim Han hazretleri tenbihat ve gerekli öğüdleri içine alan gizli bir hat-tı hümâyun ayrıca çıkarılıp gönderilmişdir. Bu fermanda; «Sen ki Yusuf Paşasın eski sadaretinde dediğim gibi hareket etmedim. Sadrazamlara değil, sıradan vezirlere ve belki bayağı adamlara yakışmayan zulüm ve baskı, rüşvet almak, aslında kızgınlığın olan adamlara garaz mal sahibi olmak iddiası ile kendi bildiğine hislerine kapılarak savaş vakti okşanıp iltifat edilecek askerin başındaki kumandanlara kızıp şiddet ve tehdit ile korkutmağa cesaret ettin. Böyle birçok işler, özellikle savaş için yapılacak hazırlıklar durdu. İşlerin görülmemesini icabettiren davranışlardan vazgeçmemem ve bunu benzeri isteğime aykırı harekâtından dolayı sadaretten azletmiştik. Şimdiye kadar bu gibi hareketlerden vaz geçmişsindir diye seni işte yine sadrazam ettim. Maazallah bu sadaretinde de o gibi davranışlardan birine cesaretin açıkça ve gizli olarak kulağıma gelirse, bu kez azl ile yetinmem, elbette kazaya uğrarsın.

«Sana göre lâzım olan iffet ve doğruluk fakirlere şefkat ve merhamet ve kimseye garaz olmayıp kendine bencil gizli ve açık rüşvet almaktan çekin. Davranış ve hareketini hak rızası ve benim rızama göre işle. Savaşın büyük hazırlıklarından olan zahire, araba ve beygir ve bunların bezeri lüzumlu şeylerin zamanından önce toplanıp yığılmasına dikkat et. Şimdiden İbrail, Maçin, İsakçı, Tolçi ve başkaca kıyılar ve serhadlerin gereği gibi takviye edilmesiyle gece gündüz bütün gücünle uğraşasın. Bundan önceki yıllarda olduğu gibi geç kalmayıp haziran girdiği vakit Moskof üzerine kol kol taarruz edesin. Allahın yardımı ile intikam almak için eteğini toplayıp gayret etmelisin. Allahın rızasına uygun hareket edersen, her işin kolaylaşır. Evvelki sadaretin gibi olmayıp inşaallah-ı Taalâ galib gelerek sona erdirilmesi de senin marifetinde olur» diye buyurulmuşdur.

MUHTIRA

Daha önce de bildirildiği gibi Koca Yusuf Paşa askeri durumun sarsıntısını ve savaşın ayrılmaz tamamlayıcısı olan akçanın eksikliğini güzelce düşünüp Rusların iktidarı derecesinde dengeye girmeden, Rus savaşını açmışdı. Nemçeli de Ruslarla olan ittifakı nedeniyle Osmanlı Devletine savaş açmışdı. Ne tarafa hareket edeceğini şaşırıp nihayet Rus cephesine serasker tâyiniyle ordunun Nemçe üzerine hareketi kararlaşdırılmışdı.

Savaş hazırlığında büyük eksikler vardı. Bunlardan Tuna üzerine kurulması gereken köprücülük malzemesi hazırlanamamışdı. Bu yüzden Belgrad bölgesine gidilemeyip Vidin tarafına yönelip gidildi. Karşı tarafa geçilmek mecburiyeti vardı.

Bu duruma bakarak zaferden umudunu kesenler görülüyordu. Savaş açdığından Yusuf Paşa bile pişmandı. Savaşı isteyenler utanıyordu. Bosna halkı savaşçı insanlardı. Ötedenberi Nemçeliyle savaşıp sınırlarını korumuşlardı. Nemçe askeri o cepheden ilerleyemedi. Eflâk Voyvodası Mavriyani Bey başına büyük sayıda asker toplayıp Nemçe topraklarına taarruza geçmişdi, o cephede Nemçeli sınırlarını korumaya mecbur oldu.

Bu durumda ordu ile arka koldan taarruza geçilince başlangıçda Osmanlı askerinin şevki ve isteği üstün derecede idi. Düşmana canlarını verircesine saldırıp taarruz ettikleri için Cebbarzade ve Karaosmanoğulları gibi derebeyleri yanında pek çok savaşçı ve fedai yiğitler taşan su ve önüne geçilmez sel gibi Nemçe topraklarına baskınla girdiler, basdılar.

Allahın yardımı eseri büyük fetihler görülünce yine savaş taraftarlarının başda gelenleri dirilerek şimdiye kadar savaşmakdan korkup çekinerek Rusya ve Nemçe'ye her hususda sulh için yaklaşmakla hata işlendiğini söylemeğe başladılar. Bu hataları kâh devlet vükelâsına, kâh Padişaha yükleyip isnad etmek fırsatını buldular. Yusuf Paşa da nam ve şan kazanmışdı. Bu arada Rus cephesinde büyük zayiat olmuşdu. Ayrıca Nemçeli de işgal edilen toprakları geri aldıkdan sonra Osmanlı hududuna baskın yapıp sınırı aşmışdı. Yusuf Paşa kâr edeyim derken sermayeden zarar etmişdi. Bir yıl içinde iş biter ve Kırım ele geçer inancında iken, iş umduğu gibi çıkmamışdı.

Savaş gailesinin çoğalıp uzamasiyle akça ve zahire kıtlığı başlamışdı. Osmanlı Devletinin mürettep askeri yazın gelip kışın gidiyordu. Kışın serhadlerin muhafazası için başkaca tertiplenmesi gereken kış askerini de vaktiyle çağırıp toplayamadıkları için hududun muhafazasından âciz kalınıyor, büyük üzüntüler doğuyordu. Abdülhamid Han vefat edince yerine Selim Han tahta geçmişdi. Yusuf Paşa azlolunmuşdu. Ama halefnin gevşekliği ve Cezairli Hasan Paşanın vefatı ve sonra da Ruscuklu Hasan Paşanın başarısızlıkları nedeniyle günden güne orduda zaaf artmışdı. Doğrusu sulh için mecburiyet görüldüğü sırada Yusuf Paşa'nın açdığı savaş kapılarını kapasın diye yine sadaret makamına getirilmişdi.

KEÇECİZADE'NİN AZLİ VE SÜRGÜN EDİLMESİ VE İSMET BEYEFENDİNİN ORDU KADISI OLMASI

. Yusuf Paşa sadaretini yayınladığının ardından İstanbul payesiyle Ordu kadısı bulunan Keçecizade Salih Efendi Konya'ya sürüldü. Çünkü

Salih Efendi İstanbul'da hububat nazırı iken herzaman olduğu gibi etrafiyle çekişme ve çelişmelere düşmüşdü. Zamanın belli kişilerinden bir epeyce düşman kazanmışdı. Bu yüzden öldürürler diye korkarak ordu kadılığı ile İstanbul'dan çıkıp yakayı sıyırmışdı. Zaten cerbezeli, serbest, açık sözlü ve lâfını esirgemezdi. Ruscuklu Hasan Paşayla ilişkisi görülüyor ve Hasan Paşanın akıl hocası deniliyordu. Orduda yapılan ve yürütülen bütün işleri eline geçirmiş, bu suretle keçeyi sudan çıkardım sanırken önceki durumundan fazla herkesin diline düşmüşdü. Hasan Paşa başarısızlığa uğrayıp da yıldızı sönünce, yaptıkları kötü işlerin fenalığı ona da dokundu.

Kaymakam Paşa sadarete bir vezir seçmeğe görevli olduğu günlerde Salih Efendi ordu kadılığından alınıp sürgünle cezalandırılmasını Selim Han irade buyurmuşdu. Şeyhülislâm Hâmidizade Mustafa Efendi: — Tenzil-i tarih hilâf-ı resm-i tarikdir, diye cevap vermişdi. Halbuki Hamidizade Efendi ulema içinde nice eşsiz bilgin kimseleri hemen bir işaretle İstanbul'dan kovup uzaklaşdırmışdı. Bu durumda yıldızı sönmeğe ve düşmeğe başlamışken, şimdi bir de Salih Efendinin cezalandırılması için Padişah iradesine karşı koyup dayanması Sultan Selim'in zoruna gitmiş ve ağır gelmişdi.

Cavid Ahmet Bey tarihinde yazılıp kayda geçdiğine göre, Kaymakam Paşa'ya göndermiş olduğu hat-tı hümâyunda: «Bu adamın hububat nazırlığı sırasında hakları koruyormuş gibi görünerek aldığı rüşvetin sonu yokdur, Hasköy'de havra yapılsın diye izin verdiği söylentisi duyulur. Ayrıca tahta geçişimde arpalıklar mukataa gibi iltizama verilip kesilerek alınmasın. Allahın emaneti hazine işleri yerine getirilsin» diye buyurmuşdu. Böylece işleri düzene koymuşken bu Salih Efendi dediğimin tersine harekete geçip arpalıkları ve başkaca naiblikleri evvelkinden fazla aylıkla vermeye kendi başına âlet olurken tenzil-i rütbe kaide-i tarih değildir, diyerek cezalandırılmaması doğrusu lâyık değildir, diye buna Bab-ı Ali tarafından bir şekil verilmesini irade edince Kaymakam Paşa kapusu ileri gelenleriyle görüşdü. Salih Molla ortalığı karışdırır, kışkırtıcı, fena bir adam olarak hububat nazırlığında etmediği kalmamışdı. Hele miri fiatı üzere buğdayın kilisini 20 paraya alıp İsanbul'da üçerbuçuk kuruşa yaptığı dağıtıma hiçbir şekilde mani olunamıyordu. İdagerekirdi. Şeyhülislâm ile büyük ilişkisi vardı. Birdenbire cezalandırılması kabil olamayacağı için sürgün edilmesi gerekir, denilerek hemen sürgün edilmesine karar verildi.

Bu durum Padişaha arz edilince Bâb-ı Ali Padişahın dediğine uyduğu halde yalnız Hamidizade'den çekinilip emrin yerine getirilememesi Sultan Selim'in hiddet ve gazabını artırdı. Hamidizade hakkında gelişen dargınlık ve teveccüh dışı davranışı gittikçe arttı. Bab-ı Ali'ye gönderdiği hat-tı hümâyunda: «Bu mes'ele olan bitene uygundur. Keçecioğlu

şiddetli bir akibete uğratılıp cezalandırılmalıdır. Zira ortalığı çok karıştıran ve kışkırtan bu kimseden her türlü hareket umulur. Böyle bir adamdır. Ordu kadılığından azlolunca başkalarına ibret olsun diye İstanbul ve Mekke payeleri kaldırılıp bilâd-ı erbaa payesi kalarak uzak bir yere sürgün edilmesi lâzımdır. Bu hususu sadrazama anlatasın mührü aldı haberi gelince bu dediğim yerine getirilsin. Ordu kadısı murahhas-ı sâni İsmet Bey olmaz mı? İşini tamamladıktan sonra orduya gitsin. Şimdi naib ile idare etsin. Efendiye anlat uygun ise böylece olsun, değilse uygun gördüğünü tayin etsin vesselâm.» diye buyurmuş olduğunu Şeyhülislâm Efendi biliyordu.

Zamanın gelişen nezaketi bundan ziyade israra dayanamayacağını anlayınca çaresiz iradeye uyup Salih Efendinin sürgün edilmesine karar verildi. Bu Sultan Selim Han'a arz edilince, Selim Han yine bir hat-tı hümâyun gönderdi, içinde, «Keçecioğlunun çıkarıldığı son rütbesinde olan arkadaşları şimdiki rütbesine gelince tanınmaması ve Anadolu payesi verilmemesi şartı kuvvetli olarak defterlere kaydedilecek ve fermanında bunlar yazılarak uzak yerlerden birisine sürgün edilmek üzere tanzim oluna vesselâm.» diye iradesi çıkdığı için Yusuf Paşa'nın Şumnu'da sadarete geçdiği gün Salih Efendi azledilip sürgün edilerek ordu kadılığı Ziştovi'de ikinci murahhas bulunan İsmet Beyefendiye tevcih olunmuşdur.

HAMİZADE'NİN AZLİ VE SÜRGÜN EDİLMESİ

Şeyhülislâm Hamidizade Mustafa Efendi bilindiği gibi zamanın uleması içinde en başda geleni idi. Doğruluğu ve ibadeti bilinirdi. Vaktini okuyup yazmakla geçirirdi. Müftü-yül enam oldukdan sonra kendinden devlet ve din için pek çok fayda sağlanacağı umulmuşdu. Bakılınca, işi ehline ve erbabına vermiş ve devlet işinde düşkün ve bilgisiz olanlara yüz vermeyip şiddet göstererek ilim adamlarının islâh ve düzene koyulmasına açıkca uğraşmışdı. Bütün din ve devlet işlerinin yürütülmesine uğraşını esirgememişdi. Hattâ günlerini devlet işlerine harcamak düşüncesiyle mektup ve fetvalarda imza yerine mühür kullanmayı âdet edinmişdi. Yukarıda merhum Abdülhamid Han devri anlatılırken ilim adamları vaktiyle her yönden doğru, bilgi sahibi başda gelen bilginlerdi.

Bu ulema yolu muntazam iken zaman geçip disiplini bozularak ulema içinde cahiller çoğalmıştı. Bu ulema erkânı içinde doğrusu âlim denecek zatlar azalmışdı. Ve asıl ulema sınıfı olan hoca efendiler de devlet işlerinden habersiz oldukları için de duacı güruhu olmak üzere ilim sahibi olup da yüksek mevkilerde resmen bulunanlarla aynı seviyede bir toplum olmuşdu.

Öteden beri resmî ulema içinde devlet işlerinin inceliklerini bilenler bulunurdu. Adım adım bu bilgiler bile kalemiye ricaline geçmişdi. Su-

dur-u uzzam resmi olarak ve geçmişlerine benzeterek meşveret meclislerine geldikleri zaman reylerinden istifade edilemeyecek duruma gelmişlerdi. Lâkin dış görünüşleri mevki ve haysiyetleriyle kişilikleri ve zamana uymaları nedeniyle asker ve halk gözünde saygıyla değerlendirilir ve karşılanırdı. Devlet işlerinde sözleri dinlenir ve doğru olarak yapılacak işler için kendilerine müracaat olunmak lâzım gelirdi.

Bunun üzerine bu yardımcı bilgin sınıfının temizlenip ayıklanması ve asıl düzenine getirip ıslahı gerekliydi. Düzeltilmesi öncelik taşıyan din ve dünya işlerinden vacib oldu diye Sultan Selim Han ıslah ve düzeltilmesini irade etti. Hamidizadeye de Şeyhülislâmlık makamında bu yolda bağımsızlık verdi. O da ehil ve erbab olanları kullanarak ilim adamlarının çöken usul ve nizamatını yenileyip uzun süre devam etmesine ve nüfuz ve bağımsızlığını sarsacak ulemadan önde gelenleri saltanat yakınından uzaklaştırmağa kalkmıştı. Hattâ meşihatdan azledilmiş olan Dürrîzade Mehmed Arif Efendi Kütahya'ya ve oradan Hac-cı Şerife gitmek, Müftüzade Ahmet Efendi ile Mehmed Kâmil Efendi arpalıkları olan Ankara'da ve Keşan'da oturmak üzere üçünün birden sürgün edilmesini arz edince böyle şeyhülislâmlıkdan ayrılmış üç zatın birden evlâd ve akrabalarından uzaklaştırılmaları Selim Hanın huyuna ters düşdüğü halde Hamidizade'ye o günün gereği verdiği bağımsızlıkdan geçmesi lâzımdı. Böylece üçü birden 1205 yılı başında İstanbul'dan çıkarılıp sürgün yerlerine gönderilmişlerdi.

Çok geçmeden Hamidizade Efendi eski Şeyhülislâm İbrahim Bey ve eski Hekimbaşı Hayrullah Efendi ile bazı ileri gelen ulemanın da arpalıklarını kaldırıp sürgün ile cezalandırılmalarını işaret edince, Sultan Selim Han: —Şeyhülislâmlıkdan azledilmiş birkaç efendi gitti ne faydası görüldü ve kabahatleri nedir bilinmiyor. Bunlar benim bir şeyim değil. Lâkin pek çok olursa hem efendi duacımız ve hem ben dile geliriz. Karışıklık çıkarılmasına neden olur. Arpalıklarını aldı, yeter. Efendi duacımıza böyle bildiresin diye Kaymakam Paşa'ya hitaben bir hattı hümâyun çıkarıldı. Ben bu yazıyı gözümle gördüm.

Ulema yolunda ıslahat yapılmasında tereddüt gösteren yokdu. Ancak devlet vükelâsına göre bu gibi büyük işlerde sağlam adım atmak lâzım gelirdi.

Hamidizade'nin ömründeki günleri muhtelif bilgiler ve büyücülükle uğraşmakla geçerdi. Böylece devlet vükelâsının işine yarayacak ve düzeltecek bilgilerden mahrum ve uzakdı. Alemin mizac ve davranış fesad dolu zamanında kendisinin yetersiz olduğunu tartamıyordu. Bunca yıldan beri zaaf ve çöküntü gelmiş olan ulema sınıfının resmî kurallarını değiştirip birdenbire asıl durumuna tekrar getirip değiştirmek kaydına düşmüşdü. Ancak belli bir yumuşaklığı aşıp baskı yapmak herkesin yutmayıp katlanamayacağı fena davranış ve şiddetle iş görmeye girişmişdi. Bun-

dan başka, bazı tarih yazarlarının dediklerine bakılırsa, insanlık gereği tabiatında kendini beğenmişlik ve kin vardı. Kızdığı kimselerden intikam almağa kalkışdı. Haksız yere ulemanın başda ve ileri gelenlerinden birçoğunun istikbâlini söndürüp nicelerini de vatanlarından uzaklaşdırmışdır.

Hattâ Gelenbevi İsmail Efendi bu sırada Yenişehir Fener mollası iken bir hususdan dolayı Hamidizade tarafından kendisine pek ağır bir tekdirname göndermişdi. Buna üzülen ve kırılan Gelenbevi felç geçirip vefat etmişdi. Böyle zamanının biricik ilim adamı öğünülecek yerde Hamidizade'nin bu davranışı kendisine ilimde rakip görmesindendir diye bazı bu işi bilenlerden dinlendi.

Böylece toplumun hakkındaki düşüncesi değişmişdi. Çoğu devlet erkânı kendisine kırılmışdı. Gittikçe sert ve ağır muamele ve davranışı özellikle Keçecizade hakkında yapılan sahip çıkma muamelesinden Sultan Selim Han da nefret etmişdi. Artık meşihat makamında kalmasını uygun bulmayarak yapacağı şeyi düşündüğü sırada, sadarete gelen Koca Yusuf Paşa ile arasının açık ve gergin olduğu düşüncesiyle 1205 yılı recebinin 9'uncu günü meşihattan azledilip İncir köyünde oturmakla görevlendirildi. İkbaline o kadar gurur getirmişdi ki, azl değil hakkında en ufak söz bile söyleneceği tehlikesini bile düşünmezdi. Böyle yakın bir yere sürülüp gurbete atılmasıyla meşihattan ayrılması kendisini kızdırıp üzmüşdü. İncir köyüne gideceği sırada onun incidip zahmet çekdirdiği ve cezalandırdığı halk topluluğu, havadarlar ve ilgilileri inkisar edip, ettiğinden beter ol gibi sözlerle epeyce ileri geri söyleyip kendisini azarlayıp küçük düşürmüşlerdir.

Hadika-tül Meşayih'de şöyle yazılıdır: Hâmidizade Efendi akıl kuralları üzerine kurulan sıra ile mansab değişikliğinden habersiz, kendi işlerini yoluna koymak düşüncesiyle henüz adlî bir iş görüp de imzasını bile atmamışken birdenbire insanın en çok yükselebileceği rütbeye erişmesi ve ilim adamları mansabında ileri gelen büyüklerden uzaklaşıp aşırı sert davranarak alışdıkları yumuşak davranış ve tavazu eski geleneğinden uzaklaşıp herkesin canını sıkmağa başlamışdı. Süslü bir yaşantıya kayıp adamlariyle gösterişde gelmiş geçmiş ilim adamlarından ayrılmışdı. Ayrıca hakları yerine vermek ve adaleti yerine getirmek için içtihadlar sınırını aşıp itidal dışı ifrata kaçıyordu. Ötedenberi anadan doğma ve küçükten büyüğe saygı görüp kıskanılan herkesin tanıdığı büyük ilim ve bilim adamlarını azledip sürmüşdü.

Huzuru kaçan kadılar, naibler, müftüler, müderris ve görev taliblilerinden birçok gücü yetmeyen kişileri de azarlayıp türlü üzüntülere düşürerek uyku ve rahatlarını kaçırıyordu. Etrafında dolaşıp kendisini tanıyan ve yakınları da kendisinden kaçıyordu. Allah'dan korkup dinin yasaklarına uyan ve çekinen, kötülük işleyen ellerinden çekdikleri ile göz-

leri yaşlı idi. Bu iyilik ettiği ve ihsanını alanlar bile geleceğinin sönece-ğine inandıkları hallerinden belli olmuşdu. Bu derece bilgi ve inançla Padişahın yanına kadar sokulup herkesin gıpta edeceği yakınlığı görerek en yüksek mesned olan şeyhülislâmlık makamında bulunuyordu.

Herkese dediğini yapdırıp yaşadığı süre böyle sürüp gideceğini düşündüğünü herkes düşünürken 17 ay 10 gün içinde ikbal yıldızı sönmüş, yok olmuşdu.

Vasıf Efendi Hamidizade hakkında bazı bu işi bilenlerden rivayet edildiğine göre der ki: Hamidizade işlerinde temiz, güvenilir ilimle uğraşır realist bir insandı. Adalet ve ilim mekanizmasını ıslah işine girişdi. Sertlik ve kızgınlıkla iş görmeyip yumuşak ve dengeli davranıp emin ve yavaşça işlerini yürütseydi, kendini bilmez ilim adamları kemâl rüzgârını takınıp bilgisizlikleri ve edebsizlikleri ile ahlâkı bozarlardı.

Zaman geçdikçe fesad bulmuş din ve adliye işlerini kısa sürede eski durumuna getirmek zordu. İlim mansablarına erbabını koyarım, olmayanı çıkarırım düşüncesiyle düşünmeden girişdiği bu işde himmeti geçen kimseleri güç durumda ve sıkıntı içinde bırakınca uğraşması heba olup silinmiş, yaptığı hizmeti kimse iyi karşılamamışdı. Filozofların dediğine göre, tedbirli bir mizaçla iş görenler tecrübe geçirmiş ve garaz gütmemiş olurlarsa, uzun süre bağımsız kalmaları şarttır. Zira fesadcılar her yerde, halk içinde ve her işde engeller çıkarıp kararlı bir gidişi bozarlar. Bunların ortadan kaldırılması birdenbire başarılamaz. Duruma göre yavaş yavaş ve sağlam adım atmaya ihtiyaç vardır. Böyle işlerde acele edenler çoğu zaman meramına eremeden istemedikleri duruma düşerler. Belki sığındıkları devlete gölge edip zararlı ve tehlikeli olacaklardır.

TEVFİK EFENDİNİN MEŞİHATI VE VEFATI

Hamidîzade dile düşünce azli lâzım geldi. Yerine Nakıb-ül eşraf bulunan Reis-ül Ulema Yahya Tevfik Efendinin nasbı söz edildi. Gerçekden onun hâl ve davranışı da Selim Han'ın yaradılışına ters ise de, sonra uygun birisi nasbolunmak üzere bir iki ay için Şeyhülislâm nasbolundu. Nasbında da ilim adamları daha önce kurulan nizama aykırı olarak kendi menfaati için başkalarına kötülük etmemesi tama yoluna sapıp hazine parasını yememesi ve şeriattan ayrılmaması ve selefi zamanında Padişahın gazabına uğrayanlara sahib çıkıp onları korumağa kalkmaması için Padişahın bir hat-tı hümâyunu çıkarılıp gönderildi.

Tevfik Efendi ise 1203 yılı ortasında ikinci kez Rumeli kazaskeri olup henüz belli süresi sona ermeden Hamidîzade'nin meşihat makamına geldiği günün ertesi azledilmişdi. O da Hamidîzade yüzünden zahmet çekmiş olanlardan sayılıyordu. Şeyhülislâm olması gönlüne ferahlık vermişdi. Tevfik Efendi akranları için bir belâ idi. Hatta bir gün olsun şeyhülislâm olmadan Allah canımı almasın deyip dua ve niyaziyle zamanını ge-

çirdiği söylentisi vardı. Ancak meşihatta 13 gün kalabildi. 1205 yılı recebinin 22'inci günü vefat edince Küçük Karaman yakınında yaptırdığı medresesinde defnolunmuşdur.

Tevfik Efendi müderrislerinden Eyüp Efendi'nin oğlu olup 1127'de ve başka rivayete göre 1119'da doğmuşdur. 1149 yılında yapılan imtihanda imtihan bakiyesi itibariyle müderris oldu. Sonra bazı hizmetler ve naibliklerde kullanılarak 1180 tarihinde Selânik mollası olmuşdu. Sonra ilim adamları arasında rütbeler aşarak mezar taşına işlenecek kadar meşihat makamında kalabilmişdi. Türlü ilimlerde bilgisini herkes bilirdi, üç dilde şiirleri vardır.

Tevfik Efendi insan kadrini bilir, hizmetleri olan bir zattır, ancak meşihat süresi çok kısa olduğu için varlık göstermeğe vakti müsaid olmamışdır. Fakat «Bahar-ı Şirazi» ye bir kıt'a ruus vermeğe muvaffak olmuşdur. Bu Bahar Efendinin adı Ali olup muhtelif fenlerde bilgisi çok geniş, özellikle matematikde mahareti büyükdü. Üç dilde rağbet gören ve kabul edilen şiirleri vardı. Ancak kimyagerlik merakına düşmüş olduğundan ömrünü potada ecza döğmeye ve varını böyle bir ham sevdaya harcadığından sefaletten kurtulamamışdır. Aslen İranlı olduğu halde dedikodu edilip yayılmasından kurtulmak için kendisini Buharalı tanıtmak istermiş. Bahar Buharî diye yazılmışdır. Ama şiilik davranışından kurtulamadığı için şöhreti duyulmuyor, yine bu mesleğe kızılbaş karışdı lâkırdıları ağızdan düşmüyordu.

MEKKİ EFENDİNİN İKİNCİ KEZ MEŞİHATI VE SÜRGÜN OLAN İLİM ADAMLARININ AFFI VE CEZALARININ KALDIRILMASI

Tevfik Efendi vefat edince sabık Şeyhülislâm Mekki Efendi ikinci kez meşihat makamına geldi. Vasıf Efendinin bu işi bilenlerden naklettiğine göre yeni Sadrazam Yusuf Paşa'nın fetva makamına gaileden uzak bir kişi getirip işlerin emniyetle yürümesi onun yardımını arkalaması ile işleri görmek meşrebi ve tutumu idi. Gönlünün istediği zat kimse onu rica edeceği ihtimal dahilinde olduğu için Padişah tarafından kendisine bir hat-tı humayun gönderilip işi anlatmak için «Tevfik Efendi vefat etti. Azledilenlerin durumu belli. Asker kadılardan bu makama lâyık zevatın mevcudiyeti biliniyorsa da bu sırada nasbı uygun görülmedi. Eski Şeyhülislâm Mehmed Mekki derviş tabiatlı ve doğrulukdan ayrılmaz, işlerinden gayrisine karışmak âdeti olmadığı tecrübe edildiğinden meşihat makamına çıkarıldı» mânaları ileri sürülüp bu yoldaki ricasını red edip bir başkasını kaleme almaması için daha önce red şekli gösterildi.

Bazı resmî evrakda görüldüğü gibi Hamidizâde ayrılınca Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa Şeyhülislâmlık rütbesini kazananlardan sürgünde bulu-

nan Müftüzade Ahmed Efendinin ve Dürrizade Arif Efendinin ve Seyyid Kâmil Efendinin affedilip cezalarının kaldırılmasıyla Hamidizadenin başka yerlere sürüp uzaklaşdırılmasını telhis edip yazmış ise de, buna dair Kaymakam Paşa Sultan Selim'e arz edip takdim ettiği raporda, «Benim düşünceme göre bunların üçünün birden cezaları kaldırılır ve Hamidizade sürülürse, ulemanın hâli bilindiği için ceza edilip kötülük edecek hallerden kaçınır olmuşlarken bunların sürgünleri ceza olsun diye değil imiş Hamidizade'nin yalvarmasiyle imiş böyle olmasa onların cezası kaldırılır Hamidizade sürgün edilmezdi deyip yine evvelki hallerine dönecekleri açıkça belli» diye bildirmişti.

Ayrıca Hamidizade'nin azli bir suç ve kabahatinden değildi. Mizacındaki hiddet yüzünden epeyce dile düşmüşdü. Bugün İncir köyü de Boğaziçi'nin sonunda başka yerler gibi kendisine sürgün yeri olduğu görülmekle sadrazamlarına yazılacak cevapda «İltimasın üzere sürgün edilen şeyhülislâm mazûllerinin cezalarını kaldırırım, lâkin üçü birden yakışmaz birer birer cezalarını kaldırırım. Yalnız Hamidizade'nin İncir köyünde ikameti ikram olsun diye değildir. Sürgün edilmekle bir yere çıkamaz, kâfidir. Şimdi onu da başka yere sürgün etsem öbürlerinin cezalarının kaldırılmasına zararı olur, gibi bu yolda bazı uygun tabirler yazılıp sonra üçünden hangisi bildirilirse bugünkü şeyhülislâm efendiye işaret ettirilmek uygundur sanılır» diye yazmışdı. Bu raporun üst başına «Yazdığın pek güzeldir. Şimdilik Kâmil'in cezası kaldırılsın» diye hat-tı hümâyun çıkdı.

Yalnız Kâmil Efendi'nin cezası kaldırılmışdı, arası çok geçmeden Durrizade Arif Eefndi ve Müftüzade Efendi, sudurdan Aşir Efendi de birer birer af edilip cezaları gibi uzak diyarlara gönderilmekden kurtulmuş ise de ileriki cildde yazılacağı gibi onun epeyce fenalıklarına katlanan Dürrizade Arif Efendi ikinci kez Şeyhülislâm olunca sözünü edip İstanbul diyarından sürüp cezalandırdı. Ömrünün sonuna kadar gurbette elem çekip durmuşdur.

AZİL VE NASB

Sadaret Kethüdası Mehmed Hakkı Beyefendinin durum ve davranışı yeni sadrazam mizacına uymadığından İstanbul'da kethüda vekili bulunan Reşid Mustafa Efendiyi kethüda nasbetmek üzere orduya istedi. Padişah tarafından müsaade buyurulunca, Reşid Efendi kethüdalıkla orduya gönderildi. Boşalan kethüda vekâleti Anadolu muhasebecisi vekili bulunan Küçük Ali Efendiye tevcih olundu ise de Ali Efendi yirmi - otuz yıldır Bab-ı defteride mali işlerde kullanıldığı için Divan işleri ile hiç alışkanlığı yokdu, ayrıca kavgaya mail, büyüklerle ülfet ve yakınlığı olmayan bir zat idi. Çok geçmeden azledildi.

Büyük tezkereci vekili olan Arif Efendi kethüda vekili nasbolunmak nedeniyle silsile ortaya çıkdı. Padişahın memurlarından bazılarının azi ve nasbları yapıldığı gibi orduda bile bazı tevcihler oldu. Yeni sadrazam kendi gönlünce isteğine uygun memurları nasbetti ve yerinde bırakdığı sırada bilindiği gibi İstanbul'da yapılan içki yasağı yerine getirilmişdi. Serdar-ı Ekrem de ordıda şarab ve rakı içmeği yasak etti. Şumnu'da ne kadar içkili yer ve böyle sanılan mahaller varsa kapatıldı. Devlet ricali ve ocaklı ve kâtipler ve başka görevliler dairelerinde olan taze görünüşlü olanları kovmuşlardır.

Bu sırada Hatice Sultanın kocası Mora Valisi Seyid Ahmed Paşa Boğaz muhafızı nasbolundu. Mükemmel dairesi halkıyle gelip Hünkâr iskelesinde çadır kurup kalmışdı. Mora eyaleti Mısır Valisi İsmail Paşa'ya ve Mısır eyaleti de İzzet Mehmed Paşa'ya tevcih olunmuşdu.

Herkes savaşa girmek isteğinde idi. Bilfiil mansabların hepsi ordu ile beraber gidiyordu. Padişah yanında birer vekilleri kalmak Osmanlı Devleti kuralı olup böylece ordu memuriyetleri daha şerefli oldukdan başka devlet varidatı da doğrudan doğruya orduya akıp geldiği için herkes orduya can atıp giderdi. Zamanla Osmanlı ordusunda asayiş, hazerde eğitim arttı. Her dava tersine dönüp İstanbul'da vekâlet orduda asalete tercih olunduğu için bu sırada İstanbul'da orduya gönderilen bazı zevat ile bir iki yıl kadar İstanbul'da Anadolu Muhasebesi vekâletinde hizmet gören Vasıf Efendi bile Şumnu'da bulunan orduya geldi. Çok geçmeden Anadolu Muhasebecisi olmuşken yine yazdığı tarihinde bu durumundan şikâyet etmişdir.

Orduda kullanılmak ünvaniyle İstanbul'dan bazı kimselerin gönderilmesi defter ile isteniliyordu. Bazı yerimi dolduramayacak kimseler bu biçareyi nasıl bir felâkete sürükleyip bu deftere geçirip kaybetmişlerdi. Durumum iyi değildi. İradım ve malım çok azdı. Bazı servet sahibi kimselere sığınıp gönül rızasiyle bu işin önüne geçmelerini istedim. Bir iki kez affımı bildiren yazı yazıldı, faydası olmadı. Sonra karanlık bir yola, umudsuz savaş yerleri içine girdik. Gayri borcumun çokluğu ve birçok değişiklikler içinde orduya gittim. Bana verilen vak'anüvislikle vakit geçirirken Anadolu muhasebecisi Ali Efendi'nin İstanbul'da dönmesine izin çıkdı. Böylece mansabı boşalıyordu. Adı geçen bu mansab bana tevcih edildi, diye Vasıf Tarihinde yazılıdır.

Bazı resmi evrakda geçen ve yazıldığı gibi, Sultan Selim'in tahta geçişinden beri yazılmış olan vakayi ceridelerinin doğruluğu, ayıklanması ve ileride olacağın dahi zapta geçirilip eklenmesi hususu daha önce Kaymakam Paşa tarafından Vasıf Efendiye emredilerek verilmişdi. Bu kez Vasıf Efendinin orduya görevle gidişi ordu tarafından ortaya çıkacak olayları zapta geçip meşgul olduğunu Kaymakam Paşa arz etti. Sultan

Selim Han: —Asıl vak'anüvis orduda lâzımdır. Enveri edemiyor, orduya gitsin vak'aları orada zapta geçsin, diye Kaymakam Paşa'ya hattı hümâyun çıkarıp gönderdiği sırada bir başka hat-tı hümâyunlarında da, «Halâ vekayii Edip Efendi zapteyliyormuş. Zapta geçerken bazı mes'eleleri öğrenemeyip sonra tarihi vazifesi olmadan haberler toplayıp bazı meraklı kimselerin mecmualarına dönmesin. Devlet sırrıdır diye vukuatı kendinden gizli tutmayıp yazdırın. Ama o da kimseye bunları bildirmesin ve müsveddeleri yabancı gözlerden muhafaza etsin diye kendisine tenbih edesiniz açık bir ibare ile riyasız ve müdahalesizce yazsın» diye ifade buyurmuşdu.

Edip Efendi ise, görevi icabı, Selim Han tahta geçinceye kadar olan vak'aları zabtetti. Sonra asker sevki için Kütahya'ya gönderildi. Bu göreve gidince olayları zabta geçme işi geri kalmışdı. Bu kez Kaymakam Paşa kendisini çağırıp sorunca Selim Han tahta geçdiğinden beri olayları zabta geçmediğini söyledi. Olayları zabta geçsin diye Sultan Selim'in iradesiyle tekrar görevlendirildi.

ORDUDA BAZI OLAYLAR

Yeni Sadrazam Yusuf Paşa sadarete gelince savaş mevsimi bahar yaklaşmışdı. Hemen savaş tedbirlerine başlandı. Ancak Prusya Kralı bilindiği gibi Osmanlı Devleti ile tecavuzi ve tahaffuzi ittifak yapmışken geçen yazı oldu olacak diye vakit geçirerek sonunda Nemçe sulhuna aracılık ettiği gibi bu sene de böyle vakit öldürecek mi? Yoksa Ruslara savaş ilân edecek mi? İşin hakikatine akıllıca erişip, açıklamasını ve sormasını ve Prusya'yı savaşa teşvik hususunda uğraşıp bu hususlarda görüşmek üzere sefaretle Berlin'e gönderilmiş olan Ahmed Azmi Efendiden bu sırada gönderilen yazıda, «bu yıl 150 bin kişilik kuvvetli bir ordu ile askeri harekâta geçilmesi isteniyordu. Gerçekden bu yıl karadan ve denizden Rumeli ve Anadolu tarafları için Osmanlı Devleti'nin tertip etmiş olduğu asker 200 bine yakındı.

Orduda para sıkıntısı vardı. Şumnu kışlak yerinde meşveret meclisi kuruldu, akça meselesi ileri sürülüp görüşüldü. Gerekli masraflara yetecek kadar akça tedariki bir yola koyulamadı. Nihayet Padişah tarafından akça yetişdirilmek üzere Padişah'a arz edilmekden başka çare bulunamadı.

Sonra İsveç ittifakının yenilenmesi şekli ileri sürüldü. Önce bildirdiğimiz gibi İsveç Kralı anlaşmaya aykırı, birden Katerina ile sulh anlaşması yapmışdı. Osmanlı Devleti ile İsveç Kralının ittifaklarının eskiden olduğu gibi yeniden ittifak yapılması için Prusya araya girmişdi. Bu sırada Ziştovi'de Osmanlı Devleti murahhaslarıyla Prusya Elçisi arasında bu hususda görüşmeler yapılmışdı. İsveç ittifakının eskisi gibi yenilen-

mesi bu meclisde görüşülüp uygun görüldü, sonra da İstanbul'da da kurulan meşveret meclisinde de onaylandı. Hattâ İsveç Kralı Osmanlı Devleti ile tecavüzi ittifakı yenilemek ve bundan sonra hiçbir özür ve bahane ile yalnız başına sulh yapmayacağına Prusya kefil olmak şartiyle İsveç Devletine verilmesi şart koşulan 20.000 keseden teslim edilmeyen ve geri kalan 18.000 kesenin o verilecek 4.000 kesesinden 2.000 kesesi ittifak senedinin yenilenmesi ardından ve diğer 2.000 kesesi yıl sonuna kadar taksitle ödemek şartiyle Prusya'ya Osmanlı Devleti tarafından bir sened bile verilmişdi. Bir yıldır Osmanlı Devletinde kalan İstanbul'daki Lehistan Elçisine bu sırada büyükelçilik verildi. Debdebe ile Bab-ı Aliye ve mabeyn-i hümâyuna getirilerek geçerli merasim yapıldı. Bir tarafdan da Lehistan ile Rusya aleyhine ittifak yapılmasına teşebbüs edilmiş ise de, hiç birisinde sonuç alınamadığı ilerideki olaylardan belli olacakdır.

Sultan Selim Han Rusya'dan intikam almak sevdasında idi. Bu bakımdan Prusya ittifakına dayanırdı. Bu sırada Fransa ihtilâli Avrupa politikasını değiştirmişdi. Bütün Avrupa devletleri başka gaileleri bir yana iterek bu ateşi basdırmak davasında idiler. Rusya'yı bile bu işde kullanmak üzere şark tarafındaki savaşların bütün bütün kaldırılmasını isterlerdi. Prusya'nın İsveç ittifakını yenilemeğe çalışmasında da İsveç Kralına Osmanlı Devleti tarafından yardım akçası aldırıp bu paranın bir kısmını Fransa aleyhine kullanmak inceliği vardı.

Bununla beraber, Prusya Kralı himayesinde olduğunu iddia ettiği Lehistan meselesinde Katerina'yı istediği kerteye getirebilmek olanaklarını da elinde bulunduruyordu. Politikası Sultan Selim'in gönülden isteği olan Ruslarla savaşmaktan pek uzakdı. Lâkin Selim Han işin burasına akıl erdiremediğinden Rusya ile savaşmak için boşuna düşüncesini yorardı. Kaldı ki Nemçe sulh anlaşması oldu bitti farzolunarak bütün kuvvetler ile Rusya üzerine taarruz edilmesi isteniyordu. İmparator ise her ne kadar Prusya Kralının zoru ile mütareke yapmış ve tarafsız kalmış ise de, yine Rus politikasından ayrılmıyor, işin nereye varacağını bekleyerek vakit geçirmeğe çalışıyordu.

Ziştovi'de Nemçe murahhasları işin uzayacağından söz ederek sulh anlaşması sona ermeden mütareke süresi tamam olursa üç dört ay daha uzatılır diye ileri geri söylenmeğe başladılar. Üç dört ay sonra Osmanlı askerinin geri döneceği mevsimdi. Böylece mütareke Osmanlı Devleti için zararlı idi. Eğer mütareke uzadılırsa bir yıl kadar uzatılması ve fakat sulh anlaşması maddelerini tamamlamak için yirmi otuz gün kadar uzadılmasında sakınca olmayacağı gerek orduda gerek İstanbul'da görüşüldü.

Ziştovi'deki murahhas efendilere bildirildi. Ancak Nemçe'nin bu tutumuna bakılırsa Osmanlı Devletinin emniyeti azalmışdı. Bu sırada Rusların üzerine büyük sayıda sığınak yapılmakda iken bir tarafdan da Nem-

çe sınırının takviyesi için yer yer muhafız ve başbuğlar tâyin edilip gönderildiği sırada otuz binden fazla asker ile Vidin bölgesine gelmiş olan Vezir Kara Mahmud Paşa Vidin seraskeri nasbolundu.

Nemçe sulh anlaşması yapılınca Eflâk Voyvodası nasbolunmak üzere Fenerli beylerinden birinin İstanbul'dan getirtilmesi gerekiyordu. Eski Buğdan Voyvodası Aleksandri önce orduya gelmişdi. Ancak zimmet borcu olan işlerdeki gizliliği umulduğu gibi koruyamayıp hizmette kusur ettiğinden başkasının getirilmesi gerekdi. Eflâk Voyvodası olan Mihalaki ise daha önce Divan Tercümanlığından sonra Voyvodalığı sırasında güzel ve sadakatle hizmet görmüşdü. Ayrıca Avrupa durumu işlerini iyi biliyordu. Bu sırada orduya getirildi. Bir tarafdan da casuslar gönderilip düşman durumunu öğrenmeye bir tarafdan da bu yaran ve reayayı kendimize çevirmeye çalışmak üzere görevlendirildiğini bazı tarih yazarları yazmışdır. Kısacası zamana ve duruma bakılınca sulhda mecburiyet varken Sultan Selim Han sulh yaparak herkesin gözünde silâhını şan ve vekariyle elden bırakmış olmak arzusu ile gece ve gündüz huzursuz ve kararsızlık içinde idi.

RUSLARIN MAÇİN VE İBRAİL TARAFINA TECAVÜZ VE BARA DAĞINA TAARRUZU

Yusuf Paşa sıkı sıkıya savaş hazırlıklarına girişdiği sırada Silistire, Ruscuk, Niğbolu, Vidin iskelelerinde kırk elli kadar gemi yapılmasına başlandı. Çünkü bir süredir Osmanlı Devleti geleneği Tuna üzerine köprü kurulmamışdı. Gidiş gelişde asker zorluk çekiyordu. Top ve mühimmat naklinde görevlilerin durum ve hareketleri karışmışdı. Silistire yakınında Peyki Hasan Efendi gözetiminde köprü inşasına başlanmış ve az zaman içinde bu köprünün bütün malzeme ve parçaları sona erdi ise de kullanılmasına düşman fırsat vermemiş, daha yerine konulmadan Rus askeri Tuna berisine geçmiş sınırı aşmışdı.

Rus askeri Tuna nehrini geçip Maçin'e taarruza geçince orada bulunan Halil Paşa gücü yettiği kadar savundu. Sonunda düşman galip gelince muharebe yerini terk edip kendini selâmete çıkarmışdır. Ama muhafız bulunan Vezir Arslan Paşa ve Seksoncubaşı çok az bir Yeniçeri neferi ile karşı koyup kan dökerek neferlerin çoğu şehid olunca ikisi de birkaç top, biraz mühimmat ile düşman eline geçdiler. Geri dönen asker Hirşova'ya gelerek dükkânları yağma ve miri zahireyi telef ettiler, yakdılar. Sonra Rasot ve başka yerlere dağılmışlardı.

Vasıf Efendi bazılarından naklen şöyle diyor: Arslan Paşa savaş meydanından sağ çıkıp askerin yanına çekilmişdi. Asker adamlarından birisi bu gidişine bakıp; «Sen Maçin muhafızısın, böyle canını kurtarmak için firar ettiğini devlet duyarsa seni her halde idam eder ve felâkete uğra-

yan başını siyaset meydanında herkese gösterir. Bu suretle kaydının görüleceğine bakılırsa burada kalıp kendini koruman doğru olur. Esir olman firardan yeğdir.» deyince Arslan Paşa'ya bu söz tesir etti. Kaçacak yolu bulmuşken iki iş arasında kalıp, askerin başında kumanda edenlerin bazıları (El firar mimma la yutak min sinen-ül mürselin) deyimini Arslan Paşa'ya telkin edip beş on adamiyle düşmana yakın durdular.

Vezirlerin düşman eline düşmesi Osmanlı Devleti için bir nakıseyi gerekdirir dedikleri zamanda bu sözü tutmayıp birkaç adamı ile durup vakit geçirerek geriden gelen düşmana esir oldu. Seksoncubaşı da ona uyup esaretin yolunu tutmuşdur.

Bundan sonra Ruslar İbrail kalesini kuşatmak için Karvan adlı yerden çıkardığı askerini Kalas'da olan ince donanmasına katıp Osmanlı Devletinden İbrail karşısındaki adada yeniden yaptığı tabyaya taarruz edip muhafazasiyle görevli Osmanlı askeri birkaç saat karşı koyup kan dokmüşlerse de kale tarafından yardım olmadığını görünce çoğu şehadet şerbetini içip dünyalarından geçdiler.

Ruslar adı geçen bu tabyayı işgal edip İbrail kalesini sıkışdırmaya başladı. Top ve humbara ile birkaç yerini yakıp yıkınca gerek kale ve gerek tabya savaşında Ruslarında birçok askeri zayiat verdikden sonra üç beş kayıkları batıp yaralandı. Geri kalanı da top ile yaralandığından Rusya generali hiyle yoluna gidip kale halkını korkutmak için bir mektup yazdı. İçinde Maçin'de olanı biteni anlatıyor, askerin Hırşova'yı bile boşaltdığını bildirip, eğer muharebe etmeden kaleyi verirlerse kimsenin mal ve canına dokunmayacakların ifade edip, bir müddet veriyordu. Cevabını da istiyordu.

Serdar-ı Ekrem ise Varna kalesinin tahkim edilmesi durumu teftiş düşüncesiyle orduda bulunan Prusya Elçisini yanına alıp 1205 yılı recebinin 6'ncı günü Şumnu'dan hareketle Varna'ya varıp gerekdiği zaman çocukların ve kadınların canlarını koruması için yer altında mahzenler kazıldı. Kale cephanesi tehlikeli yerde bulunduğundan korunacak bir yerde bir mahzen yapıldığı gibi bazı işlerin görülmesi için öğütler verip mühimmatın noksanını tamamladıktan sonra Şumnu'ya döndü. Bir an önce askerin toplanmasına ve savaş hazırlıklarının tamamlanmasına medar olmak üzere şabanın 9'uncu, nisanın ikinci çarşamba günü Liva-yı Şerif'i alıp kışlak yerinden çıkarak Şumnu sahrasında çadır kurdu.

Hemen ardından Maçın olayını duydu. İbrail kalesinin muhafazası için Hirşova tarafını takviye ve tahkim etmek gerekdi. Silistire seraskeri olan Karahisari Ahmed Paşa'yı Maçin seraskeri tâyin etti ve yukarda anlattığımız gibi daha önce Tuna başbuğluğu adiyle İstanbul'dan orduya gelip ardından kendisine vezir rütbesi verilmiş olan Hamamizade Ahmet Paşa'nın inşa ettiği gemilerle Maçin tarafına hareket etmesi için yazı yazılıp gönderildi.

Serhadlerin takviyesi ve tahkimatı ile uğraşılırken Rusların İbrail kalesini kuşatıp sıkıştırması haberi orduya gelince Serdar-ı Ekrem, dairesi halkiyle derhal Silistire'ye kendisi vardı. Serasker Paşa ile görüşdü. Akça ve levazımdan geri kalan istekleri yerine getirildi. Sonra Hirşova'ya doğru sevkedip gönderdi. İbrail'e de bir mikdar asker ve zahire gönderdiği sırada Babadağı cephesinden de büyük sayıda askerin Maçin'e doğru hareket etmiş olduğunu Ruslar duyunca Maçin ve İbrail bölgesini terk edip Kalas'a çekilmişlerdi. Serdar-ı Ekrem de orduya döndü.

Ancak İbrail muhafazasına görevli askerin birazı zamanımız hızır ayına kadardır diye çekilip firara başlamışlardı. Ayrıca kumandanlar arasında ikilik çıkmıştı. Askerin yerinde kalması için hep birlikde kuvvetle emirleri yerine getirmek lâzımdı. Eskiden sadaret kethüdası olan Hakkı Beyefendi bu hususda görevlendirildi ve Ramazan başında İbrail'e gönderildi. Bundan sonra orduya tertip edilen askerler dalga dalga Şumnu sahrasına akıp geldi. Ramazan sonuna kadar çoğu gelince ordu düşmana karşı koymaya gitmek zamanı gelmişdi.

Liva-yı Şerif'in Şumnu'da kalması tasarlanmışdı. Sabık sadrazam Şerif Hasan Paşa kethüdası olan Vezir Mehmed Emin Paşa'yı Liva-yı Şerif Kaymakamı nasb ve tâyin etti. Serdar-ı Ekrem bundan sonra şevvalin 8'inci günü orduyu Kozluca tarafına harekâta geçirip kendisi de Anadolu muhasebecisi bulunan tarih yazarı Vasıf Efendi ile teşrifatçı Hacı Mustafa Efendiyi yanına alıp bazı adamlariyle çabucak Ruscuk, Yergöğü ve Silistire taraflarını dolaşdı. Ve lâzım gelen savunma hazırlıklarına girişdikden sonra döndü. Kozluca'da orduya gelip savaş hazırlıklarına başladı.

Ruslar ise ordu Tuna kıyılarına gelmeden Osmanlı askeri içinde bölme ve parçalama yaratıp korku vermek için Tolçi'ye bir tümen asker geçirdi. Babadağı'na taarruz edince Osmanlı süvarisi iki saat savaşdılar. Düşman galip gelince metrislere doğru çekilirken piyadeler hiç karşı koymadan metrisleri bırakıp firara yüz tutunca, vezirler ve subaylar her ne kadar firarlarına engel olmağa çalışdılarsa fayda vermedi. Sel gibi Karsu tarafına akıp gittiler.

Enveri derki: Bu sırada. yani ordunun yola düzüldüğü sırada, Moskof Maçin, Tolçi ve Babadağı üzerlerine taarruzu Osmanlı askerinin Şumnu sahrasından hareket ettiklerini haber alınca yapmışdır. Zira düşman bir süre daha taarruzda gecikse yaz gelecekdir. Tecrübe ettiklerine göre günden güne Osmanlı askeri artacak ve karşı koymak hele taarruz güç olacakdı. Böylece taarruz edip bozguna uğrattıkları askeri kendi üzerlerine gelen Osmanlı ordusu üzerine dökülürse, onlara da dehşet geleceği düşüncesine dayanıyor. Düşmanın bu düşünce ile harekete geçdikleri başından bu güne kadar tecrübe olmuşdur. Bu takdirde üç beş bin adam ile biraz mühimmatı böyle vakitlerde gereken yerlere koymak gel bunları

ürkût ve mühimmatlarını al demekdir. Bunun üzerine düşmanın ne tarafdan asker sevk olunursa dayanacak asker sevk etmek ve kuvvetli bulunmak lâzımdır. Gerekirse karşı taarruza geçilebilmeli. Enveri'nin sözü burada bitti.

Her ne hal ise bu olay Babadağı Seraskeri Moralı Silahdar Ahmed Paşa tarafından yazıldı. Serdar-ı Ekrem bunu haber alınca meşveret meclisi kurup görüşdü. Hemen Pazarcık tarafına gitmeğe karar verilmişdi. Bir gün sonra Ruslar Babadağı'nı yakıp geldikleri yere çekilmişdi. Bu haber alınınca hemen Kozluca'da Pazarcığa ve oradan Hirsova'ya hareket edildi. Mirmirandan Yanya Mutasarrıfı Tepedelenli Ali Paşa beş - altı bin kadar seçkin süvari ve piyade ile ardından Cebbarzade Süleyman Bey çok sayıda askerle orduya gelerek ordıyu takviye ettiler.

Bundan sonra savaş tedbirleri görüşüldü. Baht Giray Han beş on adamı ile Hirşova'ya çağrıldı meşveret meclisine birkaç kez sokuldu. Tolçi ve İsakçı tahkim edilmedikçe İbrail tarafına geçmekde tehlike olduğunu ileri sürdü. Çoğu kumandanlar da onu tasdik ettiler. İsakçı, Maçin, Tolçi ve Taşburun taraflarına başka başka başbuğlar tâyin edilip gönderildi. İlk önce savunma hazırlıklarına girişildi.

Bu sırada Rusların Maçin'e geçip taarruza geçecekleri öğrenildi. Serdar-ı Ekrem ise bu kez sadaret makamına gelince askerin disiplini bütün bütün bozulmuş ve kumandanlar arasına çekişme ve aykırılık girmişdi. Bunu gören Serdar düşman karşısında bu ordunun dayanamayacağına inandığından, hareket olunmazdan önce askerin disipline koyulmasına bir çare bulmak için zilkadenin 5 inci ve haziranın 26 ncı günü Hirşova sahrasında tertip eylediği genel meclisde kendi dilinden yazdırdığı kağıdını okuttu. Askerlerden düşman karşısında dayanmalarına ahd istedi. Bu öğüt yazıyı Vasıf Efendi kaleme almışdı, bir sureti aşağıdadır.

ÖĞÜT YAZI SURETİ

Osmanlı Devletinin eski düşmanı Moskoflar uzun süredenberi memleketimize göz dikip 1182 tarihlerine gelince kâh galip kâh mağlup olarak garap ve maksadına erişememişdi. Bu tarihde yapılan savaşlar alınan kötü tedbirler, disiplinsizlik içindeki askerler meramına erişemeyip sonra türlü hiyle ve desise ile kendilerini idare etmeğe hasret Kırım topraklarını işgal eden Ruslar noksan akıllı Tatarları parçalayıp, dağıttılar, Tatarları perişan ettiler, bazılarını Rusya'ya gönderdi. Reayasını hükmüne aldığını söylemeğe değmez. Kırım'dan yılda zorla aldığı yedibin kese iradla yetinmeyip Akdeniz ve Karadeniz ticaretini ele geçirdi ve Osmanlı Devleti reayasına mahsus olan faideleri sağlayarak kuvvetlenip güçlendi.

Aslında Moskof toprakları ziraate elverişsiz olup arazisinde yetişen bir nevi hububat ile reayası geçinir. Lehistan'dan çekdiği erzak ile kıtkanaat geçinip çoğalırlardı. Şimdi Kırım yarımadasında yetişen hububat ile geçindikleri gibi kuvvetlerini artırıp fazlasını Osmanlı Devleti reayasına satmağa başladılar. Günden güne kuvvetlenince sattığı şeylerle Osmanlı parasını çekip para bakımından iki misli gelire sahib oldular. Rusların böylece topraklarını genişletmeğe çalışarak yeni kaynaklar arayacakları görülüyor.

Bu suretle topraklarımıza girip devletine menfaat sağlamağı düşünen bu düşmanı kovup ortadan kaldırmağa çare bulamazsak durumumuz çok güçleşecek ve işin nereye varacağını düşünmek yeter.

Bu defa çıkan savaşlarda, müttefiki olan Nemçe'nin hiyaneti ile meydanı boş bulup Özü ve İsmail'i zaptetti. Ahaliye yaptığı hakaret ve ihanet anlatılsa üzüntü ve keder vereceği açıkdır. Hak-kı Süphane ve Taalâ bizi yaradılışda Allah'ın birliğine inançla savaşa sokar ve iki dünyada mutlu kılacağını bildirir. Özellikle kılıcımız keskin ve atımız yörük iken bir olay kılıcı kesmez, atı kendi başına yürümez, arkadaşlarını bırakıp kaçan namerdlerle gezip kaçıyoruz. Cesaret taşımayan korkak bir topluluk her zaman korkar eğlenceye benzer gülünç durumlarından ve havai fişek cinsinden olan ateşinden içim parçalanıyor. İşte daha önce ve son yapılan muharebelerde düşmanın ateş kudretinden ve kuvvetinden ne büyük zarara uğrandığı görüldü. Kaç bin kişi şehid kumandanlardan kimler şehadete erdi. Meclisimizde bilenler vardır. Söylesinler. Gürültü ve ayak patırdısıyla işini görüyor işlediği hiylelerle askerimizi korkutuyor.

Aramızda olan ayrılık, açıklık ve günden güne bazı hased ve kin güdenler çoğalıp emirlere ve nehiylere bile uymadığımız için Cenab-ı Hakka karşı gelip taşkınlık etmemize ceza olarak Hıristiyan devletlerin bugün Osmanlı Devletine kımıldanan ölü dedikleri duyuluyor. Bayağı aşağılıkları bile bize baş kaldırmağa başladı. Gayret ne gün içindir? Osmanlı Devleti vatanseverliğini gösterecek vakit değil mi? Bu rezalet ve sefaletle adımız varmış neyleyelim.

Şu topraklar ne kanlar dökülerek ele geçirildi. Bu vilâyetleri Hıristiyan pisliğinden temizleyenler de bizim gibi insandı. Biz ise, başka memleketlerden vaz geçdik, elimizde olanları muhafaza edemiyoruz. Askerimiz dur dediğimiz yerde durmaz. Bir habeşi kul bile kumandan olsa, askerin itaati lâzımken emir altına girmedikleri için bu felâketlere uğradık. Allah'a yemin ederim, içinden gelerek bütün kalbiyle yaptıklarına tövbe etsinler, gönül birliğiyle ve el birliği ile yola gelip dayanıp yerinde karşı koysunlar, muharebe sırasında düşmanın bir iki saatlik ateşine tahammül etsinler, düşman bozguna uğrar.

Hak-kı Süphane ve Taalâ bize Kelâm-ı Kadiminde savaşı farz etmişdir. Muharebe sırasında dayanıklı olup sebat gösterilse elbette düşmana

galip geleceğimizi bildirmişdir. Bir olup dayanılmazsa zafer nasıl umud edilir? Askerimiz düşmanla çatışınca birazı savaşla uğraşıyor, çoğu büyük karaltı gibi tepelerde ve derelerde uzakdan seyirci kalıyorlar. Az asker çoğa dayanamıyor. Yardım ihtimâli de kesilince azıcık çekilince çok askerimiz firara yüz tutup bunun ilerisine de sirayet ederek bozgun halini aldığını binlerce defa gördük. Hak Taalâ bundan sonra bu büyük musibeti bir daha bize göstermesin. Göz önünde sürünerek firar suçunu işleyenlere şer'an ne ceza gerekir. Ulemadan sorulsa fetvası bellidir.

Bugün Osmanlı Devletinin asıl hazinesi olan reayaya büyük düşkünlük gelmişdir. Vezirlerde bile bazı sebeplerden ötürü sağlam kuvvet kalmadı. Memleketlerimiz içinde eskisi gibi kudretli zenginleri kalmadı. Savaş hazırlıklarına yetecek hazinelere kesel geldi faydalı bir iş göremediğimiz için de Şevketlü Efendimizden akça istemeğe yüzümüz kalmadı. Utanıyoruz. Allah için el birliği ile şu düşmana taarruza geçelim. Kelbimizde gizli garaz, kin ve düşmanlık varsa giderelim ve Hak Taalâ tarafından umduğumuz gibi savaş vaktinde dayanıp duralım. İnşallahu Taalâ düşmanlarımızdan intikam alırız, onların eline geçen topraklarımızı elde ederiz. Ayrıca dünya ve ahiret mutluluğunu kıyamete kadar gönüllerde hayır ile yad edilmek devletine erişeceğimizde şüphe yokdur.

İşte düşmana yaklaşdık, toplanan kumandanlar kahraman ve cesaretleriyle ün salmış tanınmışlardır. Başka kumandanlar da cesaretleriyle herkesin yücelttiği kimselerdir. Hak Taalâdan umudumuzu kesmeyip Allah'ın bizi sevindireceği zaferlerle seviniriz. Herkesin kalbine yetecek bir inanış gelmesi için bir nevi kuvvetli anlaşmaya muhtacız.

Gerçekden geçen yıllarda yapılan anlaşmalara vefa olunmadı. Lâkin bu defa inşaallah herkes anlaşmalarına sadık kalır umudundayız. Bu defa da düşman karşısında duramazsak, Şevketlû Padişahımıza cevap veremeyiz. Hepimiz pişman ve nadim oluruz. Zira bunun başka yanı kalmadı. Han Hazretleri! Siz Cengiz soyunun din ve gayreti nam salmış sadık kullarındansınız. Saf bağladığımız gün gücünüz yettiği kadar ileri atılıp yardım etmeğe riayet buyurur musunuz? Üzerinizde topladığınız cesareti orada gösterir misiniz? Ağa paşa hazretleri ne dersiniz? Başka ocak ağaları ne dersiniz? Bizimle and içermisiniz? Muharebe zamanı merdçe dövüşüp düşmana göğüs germeye kefil olur musunuz? Ocaklımızdan and içirip yemin aldıkdan sonra taşan bir imanla bizi inandırır mısınız? Siz de vezirlerin nam salanlarısınız. Gayret ve vatanseverliğiniz bizce bilindiğinden size sahip çıkdık. Gerekirse bize yar ve vefalı olurmusunuz? Maiyetinize verilecek askeri gereği gibi kullanıp düşman karşısında örnek ve önder durur musunuz? Sizler ki Rumeli ve Anadolu topraklarında şan kazanmış, ün salmış ağalarsınız, sizden din ve

devlete büyük hizmet umud edilliyor. Maiyetinizdeki askere and içirip askerimizi ardımızdan getirir misiniz?

İnşaallah-u Taalâ bu and içmenin gereğini yerine getirmeyi başarır isek düşmana galip geleceğimiz şüphesizdir. İşte bu and içme düzene konduğu gibi yerine getirilse ordu naibine hüccet ettirip büyük padişahımıza göndereceğim, ne dersiniz? Böylece hüccet yazılsın mı? Ben bile inşaallah herkese lâyık olduğu ikramı yapmakda kusur etmem. Din uğruna mal ve can feda edenleri dirlik; ekmek parası, mansab verip tevcihlerde bulunarak kesin vekâletim olduğu için sevindiririm. Savaşda yara alanları kendim dolaşıp görerek ilk yardım ile yaralarını sardıracağım. Yiyecek ve yatacak yerlerine bakdırıp bahşiş ve atiye vermekde gereken elaçıklığını ve şefkati yerine getireceğim

Süvari ve piyade askerini savaş meydanında feda etmemek andı da lazımdır. İki sınıfın kumandanları birbirini nasıl inandırırlarsa öyle inandırsın. Bu and içmeye dahil olmayıp girmeyenler kimlerse geri kalsın, zor ve cebir yokdur. Geri kaldığı için azarlayıp söz söylenmez. Zira bu and içme şecaat ve gayret erbabına mahsus olup kendine güvenmeyen ve dünyaya aldanıp ileride kaderini tanımıyan içimizden çıksın. Ne dersiniz, dediğim uygun değil mi? Böyle olduğu halde herkes varsın emri altında olan askeri disipline soksun, gereği gibi itimad elde ettikden sonra and içmeyi kabul haberini getirsin.

TAMAMLAMA

Duyurulan bu yazı Serdar-ı Ekrem dilinden olmak üzere açıklandı. Meclise son verildikden sonra şûra erbabı ayrılıp askerin başındaki kumandanları toplayıp çağırarak bu yazıda istenileni anlatıp açıklayarak and içmeye girişdiler. Birer birer gelip sadrazama anlatıp durumdan haber verdiler. Herkes kalbden inanarak Maçin'e harekete cesaret gelmişdi.

ORDUNUN HİRSOVA'DAN MAÇİN TARAFINA GİTMESİ VE HEMEN ARDINDAN BOZGUNA UĞRAYIP ÇEKİLMESİ

Herkes emri altındaki askeri disipline koymakla meşgul olduğu sırada, Ruslar da Maçin tarafına geçmeyi tasarlıyordu. Bu kez serasker nasbolunan Rumeli Valisi Mustafa Paşa maiyetinde görevli süvari ve piyade ile Maçin tarafına tâyin edilip gönderilmişdi. Serdar-ı Ekremin kaldığı Hirşova sahrası ile Maçin'in arası sekiz on saat kadardı. Peşinden ordu ile Maçin tarafına harekâta geçmek üzere idi. Bunun için serasker nasbolunan Rumeli Valisi Mustafa Paşa maiyetinde görevli olan süvari ve piyade ile Maçin tarafına vardı. Ordu gelinceye kadar dayanabilecek tahkimat yapmaya koyulmuşdu.

Zilkadenin 6 ncı günü Ağa Paşa ve sair ocaklı ve vezirler alınan tertiplere göre Maçin'e gönderildi. Ordunun Hirşova'da kaldığı şeklini göstermek

için defterdar efendi ve defter emini ve başka kalem kâtipleri Hirşova'da bırakıldı. Serdar-ı Ekrem bile sair devlet ricali Rumeli ve Anadolu ağaları ile ardlarından Daye köyüne inildiği sırada Serasker Mustafa Paşa'nın mektubu gelip içinde; bir mikdar Rus süvarisi Kızıltaş'a geçince süvari askerimiz varıp karşı koyarak düşmanı çekilmeye mecbur etti. Ancak kıyıdaki sazlıkda piyade askeri gizlenmişdir düşüncesiyle arkasına düşmediklerini ve kıyıya çıkan düşmanın yine adaya çıkdıklarını anlatıp bildiriyordu. Fakat tekrar geri dönecekleri düşünüldüğü için yardım gönderilmesini istediği için derhal Ağa Paşa ve Tepedelenli Ali Paşa ve Cebbarzade Süleyman Bey ve Karaosmanoğlu Hacı Mehmed Ağanın bir saat önce Maçin'e yetişmeleri irade olunduğu sırada tekrar Maçin'den haberler geldi.

Ruslar gece askerini Maçin yakasına geçirmişdi. Zilkadenin 7 nci cumartesi günü Maçin'e taarruza geçeceği haber alındı. İlerde bulunan dağı geçen kumandanlara hareketlerini çabuklaştırmaları için haber gönderildi. O gün vezirler ve Tepedelenli ve Yeniçeri ocağı birbiri ardından sabaha karşı Maçin'e gelmişlerdi. Yeniçerilerin daha önce gelenleri metris kazmaya başlamışlardı. Lâkin Ruslar bir gün önce Tuna'yı geçip eni boyu birbuçuk saatlik mesafeyi içine alan ve Tuna nehrine bitişik, içinde atlı saklanabilir bir sazlığa gizlenip Cuma günü şafakla beraber sazlıkdan çıkıp oradan Osmanlı askeri metrislerine gelince aralıkda bulunan yarım saat mesafesi olan sahrada Osmanlı askeri düşmana karşı koydu. Biraz muharebeden sonra, düşman çekilip sazlık içinde durmuş, gizlenmişlerdi. Halbuki Tuna nehri taşınca su basmışdır diye Osmanlı askeri tarafından o sazlığın keşfi yapılmamışdı. Böylece düşmanın Kalas'dan beriye bütün askeri ile geçip geçmediği bilinemiyordu. Bir gün önce sazlık içinde ortaya çıkmalariyle yine oradan gelirler diye metrislerin topları ve Osmanlı askerinin büyük kısmı o tarafa tertiplenmişdi.

Rusların bir gün önce oradan görünmesi Osmanlı askerini aldatmak içindi. Ertesi gün saat sekizde askerini muhtelif kollardan taarruza geçirdi. Adı geçen sazlık tarafından az sayıda asker yürütüp Osmanlı askeri de onlara tam taarruza geçeceği sırada Rus askeri büyük kısmı Maçin ordusu ve metrislerine üzerine bakan sırt üzerinden yürüyerek metrislere doğru top ve humbara ile ateş saçdılar. Sırt üzerinde önce Tepedelenli Ali Paşa sonra Cebbarzade süvarisi yetişdiler. Yol yorgunluğu ile birer kere taarruz ettiler ise de sekiz saat mesafeden ılgar ile geldikleri için takatları yokdu.

Ruslar âdetleri üzere süvari askeri üzerine top ve humbara yağdırmaya başlayınca Arnavud askeri ile Cebbarzade süvarisinin çoğu perişan oldu. Ruslar da bu fırsattan istifade edip metrislere taarruz ettiler. Yeniçeriler biraz dayandı. Tepedelenli Ali Paşa da yanında kalan 500 kadar

askerle bir saat kadar savaşdı. Birkaç defa düşman taburları üzerine taarruz ettiği sırada Cebbarzade ve Karaosmanoğlu da kalan askerle bir iki kez düşman saflarına taarruz ettilerse de, düşmanın ateşi yapılan taarruza engel oluyordu. Çekilmeye karar verdiler. Savaş yerine bir saat mesafesi olan bir tepede savaşın sonunu bekledikleri sırada vezirler ve kumandanlar kılıç çekip askerin önüne geçip eski yerlerini almağa çalışmışlarsa da fayda vermedi. Sonra Maçin'deki orduyu yağma edip geriye çekilip firar etmeleri üzerine metrislerdeki piyade askerine de korku verdiler, onlar da metrisleri bırakıp firar ettiler.

Vasıf Efendi bu işi bilenlerden duyup der ki: Çoğunluk ve topluluk la Maçin'de belki bir iş görülmesi mümkündü. Lâkin düşman vaktiyle davranıp Maçin ordusuyle sadrazam ordusunu bir araya getirmeden meramına ermişdi. Bazıları bunu red edip derler ki: Ordunun bütün kuvveti Maçin ordusuna verilmiş savunacak ne kadar asker varsa o tarafa tayin edilmişdi. Düşmanın birkaç katı idiler. Böylece yolu ile savaşa girselerdi düşmana galip gelirlerdi. Serdar-ı Ekrem emrinde kalan azıcık askerin birleşip birleşememesi durumu değiştirmeyecekdi. Fakat yağmayı âdet edinen Arnavut askerleriyle Türkmenler bozguna sebep oldular. Vasıfın sözü burada biter.

Enveri'nin yaptığı araştırmaya göre bu bakımdan asıl kusur serasker bulunan Rumeli valisinindir. Zira bu perişanlığa sebep, düşmanın nereden, ne zaman taarruz edeceğini öğrenememesidir. Düşmanın bir gün önce Tuna'yı geçip sazlıkda gizlenip de sabahleyin orada görünüp kısa bir muharebeden sonra çekilmesinin bir savaş hiylesi olduğu hatıra getirilmedi. Ordunun büyük kısmı o tarafa çevrildi. Beri taraflar zaif bırakılmışdı. Ruslar ise ertesi gün Osmanlıları aldatıp kendilerine bağlamak için o sazlıkdan az sayıda asker gönderip büyük kısmını sırt üzerinden metrislere doğru yürütünce önce Tepedelenli sonra Cebbarzade süvarisi yetişip düşmana kahramanca saldırdı. Yorgun argın oldukları için bozuldular. Düşmanın böyle bu taktik hiylesine aldanılması da, ömründe hiç savaş görmemiş, savaşı hiç bilmeyen, büsbütün gafil olan bir adama üç tuğ ile vezirlerin hasretini çekdiği Rumeli eyaleti ihsan olunarak böyle büyük askerî harekatta kullanılmasıdır. Hatta bu neticeyi vermişdir. Bu savaş altı saat kadar sürmüş ve düşman tarafından da büyük zayiat olmuşdur.

Böyle savaş durumundan habersiz bir seraskerin emrinde Osmanlı askerinin gösterdiği bu kadar bahadırlığı övmeye değer.

Kısacası, askerin başında bulunan seraskerin ehliyetsizliğinden olduğu şüphesizdir. Hatta Rus askerinin yarısı Maçin tarafındaki adaya geçdiği sırada köprü kırılmışdı. Eğer Maçin tarafında bu öğrenilseydi. Ruslar için büyük tehlike vardı. Ruslar büyük telâş içinde sağdan soldan amele toplayıp köprüyü tamamlamışlardı. O zaman bilinse, bir gece bas-

kını yeterdi. O vakit Rus ordusunda esir bulunan Osmanlı askeri bunu sonra anlatmışlardı. Böyle duruma vakıf olmadıkdan başka, böyle büyük fırsatı da kaçırmışdır. Halbuki Rusların yer yer beri tarafa geçişi zaman zaman orduya yazılıp işaret edilirken, köprünün kırıldığını öğrenememesi, gereken yerlere karakol koyup casus göndermeyişinden doğar. Kusuru tartışmaya değmez diyen Vasıf Tarihinde yazılıdır.

Vasıfın rivayet ettiğine göre, Yeniçeri ağası metrislere varıp Yeniçerileri savaşa teşvik ederek kalblerine kuvvet verecek sözler söylemesi lâzımken, metrislere birkaç fersah uzak mesafedeki bir tepenin üzerine çıkıp emrine aldığı iki üç kıt'a çarha topiariyle balyemez yetişilmez yerlere doğru attığı güllelerin bir faidesi olmadıkdan başka topların bir ikisini bulunduğu yerde bırakıp çekildi. Yine vezirlerden bir iki zat askeri savaşa teşvik edip süreceklerine savaş ateşi tutuşunca tütün içip can kaydına düşmüşler ve kendilerini düşünmüşlerdi. Vatanperver kimselerden bazıları bunlara tesadüf ederek savaş yerinden kaçıp çekilerek böyle kayıdsız kalmak size reva görülmez bunca savaş yerinde döğüşen asker halinizi görürse şevk ve gayretleri kalmaz ve müdafaaları sarsılır dediği zaman: —Kim yanında müzeyyen mücevher hançer taşıyorsa, kimin sırtına samur kürkü okşanıp güzel iş gördün denildi ise düşman ile o savaşsın diye kin güttükleri sözüne inanılır kimselerden duyulan rivayettir.

Vasıf'ın bu ifadesine bakılırsa Ağa Paşa'nın korkaklığı, görevini gereği gibi yapmakdaki kusur ve kabahatı biliniyordu. Adı geçen vezirlerin garaz yüzünden din ve görev borçlarını yerine getirmekde görülen kayıdsızlıkları pek büyük vatan hainliği ve doğrusu insanlık dışı bir işdir. Ancak değersiz ve savaş işlerinde bilgisiz bir adamın emrine bu kadar vezir ve kumandan verip böyle büyük bir işde bulundurmak daha büyük kabahat olduğu da ayrıca düşünmeğe değer.

Aslında askerde disiplin ve bağlılık olmadığı halde ehli ve erbabı aranmayıp da şahıs tutmakdan ötürü alınan fena tedbirlerin belâsı Maçin'de toplanan Osmanlı askeri birden bozguna uğrayıp perişan olmuşdu. Biz gelelim Serdar-ı Ekrem ordusunun haline.

Hirşova'dan Daye köyüne ve oradan Boğaz köyüne ve oradan üçüncü günü Maçin'e varılmak tasarlanırken, düşman daha önce davranıp Maçin ordusuna taarruz edeceği belli olunca muharebe yerine yetiştirilmek emeli ile Daye köyünde ileri çıkarılmış konağı kaldırıp Maçin'e yakın bir yerde ordugâh kurmak üzere aynı gün seher vakti. Daye'den hareket edildi.

Bir saat gidildikden sonra top sesleri duyulunca muharebenin başladığı anlaşıldı. Serdar-ı Ekrem atını özengileyip biraz ileri gider gitmez bozgun askerin seller gibi akıp geldiğini birden görünce önlerine varıp geri çevirmek ve durdurmak için uğraşıp didinmişse de faydası olmadı.

Firar eden askerin korkusu kendi emrindeki askere de sirayet edince rast geldikleri mal ve eşyayı yağma ederek göz yumup açıncaya kadar perişan olmuşlardır. Henüz muharebeye varmamış topların koşumlarını kesip beygirlerine biniyorlardı. Cephane arabalarından taşıyabildikleri kadar kurşun ve barut çıkarıp alıyorlar, geri kalanını yakdıkları gibi bununla yetinmeyip yığılan 20 günlük zahireyi yok ediyorlardı. Parası olan fakiri, kuvvetlisi zaifi öldürerek bir kolu Karasu'ya bir kolu da Hirşova tarafına doğru çekilip kaçıyorlardı.

Kısacası, bir yıldan beri yığılan zahire ve mühimmat bir anda yok edilmişdi. Böylesine cesaretle yaptıkları hasarı düşman bile yapmazdı. Bu durumda Serdar bir yüksek tepenin üstüne çıkıp herkesi toplamak için tablzen çağırıldı. Devlet ricalinden ancak üç beş kişi yanına geldi. Geri kalanı bir kenara gidip selâmeti bulmuşdu.

Her ne hal ise, ileride korkmuş ve ürkmüş olan vezirler ve kumandanlara teselli vermek gerekiyordu. Bu hizmetin yerine getirilmesini emrindeki birisine havale etti. Zeval ve nüfuzda yükselen bu kimsenin yüz geri ettiğini görünce Yusuf Paşa büyük bir kızgınlıkla ileriye at sürmek istediğini devlet ricali görünce, devlet namusunu korumak üzere derhal yolunu kesdiler. Kethüdayı Sadr-ı Ali Mustafa Reşid Efendi gayrete gelerek. --Durduğumuz, emrinizi beklediğimiz içindir. İşte bu âciz kulunuz o hizmeti yerine getirmekle, emrinizi yerine getirdim, diye ileriye ılgar etti. Çavuşbaşı Genç Osman Ağa da arkasına takılıp Maçin'e bir saat kalana kadar gidip vezirler ve kumandanlara Serdar-ı Ekrem'in tavsiyelerini anlattı. Teselli ederek sağa sola karakollar çıkarıp birbiri arkası sıra geri döndüler.

Bazı kimseler Serdar-ı Ekrem'in bulunduğu yerde metris kazılsın diye tedbir almak istiyordu. Halbuki buna lâzım olan alât ve edevat hazır olmadığından başka, kazılsa bile metrisi muhafaza edecek piyade asker yok denecek kadar azdı. Bu gibi olmayacak tedbirler ileri sürülüp vakit geçirilmekden ise dağılan askerin hiç olmazsa birazı Hirşova'da durdurulsun diye Hirşova Muhafızına mektup yazıldı. Kaçanların ve yağmacıların yollarını kesip kapatmasını, itaat etmeyenlerin öldürülmesi için derbendlerde bulunan muahfızlara emir çıkarılıp yollandıkdan sonra Serdar-ı Ekrem piyadelerin ve yaralıların arkasını alıp geride kalan topları ve dökülüp kalan mühimmat artığını ve arabaları Hirşova'ya nakl için bazı kimselere çok para vererek kendisi Hirşova'ya döndü, yeniden kuvvetini toplamaya ve tekrar Maçin'e hareket hazırlıklarına girişdi. Ruslar da bu muharebeden üç gün sonra Maçin tarafını bırakıp Kalas tarafına geçdi. Bazı kimseler düşmanın sebepsiz karşıya geçdiğini, bu savaşda askerinin uğradığı zarar ve hasarın büyüklüğüne yordular.

Bazıları da düşman büyük ordunun durumunu bilemeyip savaş yüzü görmemiş dinç askerle vezir-i azam gelir, bu suretle zedelenmiş askerle

karşı koymak güç olur fikriyle karşıya geçdi dediler diye bazı tarihlerde yazılıdır.

Ancak bundan önce bildirildiği gibi, bu sırada Fransa'da ihtilâl çıkmışdı. Rusya'nın Avrupa politikasına bakarak bulunduğu yer ve durumun gereği Tuna'nın öbür yakasında durdu. Avrupa devletlerini telâşa düşürmek de işine gelmiyordu. Maksadı, galib olarak sulh anlaşması yapmakdı. Bu şekle Osmanlı Devletini zorlamak için yer yer Tuna kıyılarına asker yığıldıkça çarpışıp çekilirdi. Yoksa Tuna'nın beri yakasında kalmasına böyle bozgun askerin engel olamayacağı, belki Şumnu'ya kadar gelse önüne sürülecek engel yokdu. Zira askerin disiplinsizliğinden ve mühimmat noksanından fazla kumandanlar arasında ayrılık ve açıklık girmişdi.

Ordu kımıldanamaz, iş göremez hale gelmişdi. Bunlardan Karahisarlı Ahmed Paşa'nın vezirliği kaldırıldığı gibi, başına bir takım haşaratı toplayıp isyan etmiş durumda iken Ruscuklu Hasan Paşa'nın kötü günlerine tesadüf etmişdi. Vasıf tarihinde yazıldığı gibi Karahisarlı'nın maruzatı uygun görülerek Silistire muhafızlığıyla vezareti verilmişdi. Ancak başında hademe ve hayvanları çok olduğu için Silistire halkından pek çoğunun malını gasbetmişdi. Ayrıca benim gibi cesaret meydanında baş kaldırana muhafaza işinde dul karı gibi vakit öldürmek yakışır mı gibi haberleri orduya gönderiyordu. Ağzını kapamak ve ilerde önemli bir işde kullanılmak üzere kendisine Sivas eyaleti ihsan buyrulmuşdu.

Arslan Paşa ve Halil Paşa Maçin tarafında bozulunca Karahisarlı'ya Maçin seraskerliği tevcih olundu. Dediklerini bir yana itip korkak ve gevşek, Osmanlı Devletinin kudreti dışında tekliflere girişdi. İyi karşılanan bazı hallerinde cesaretlendirilip istediği para ve gerekli mühimmat ordudan getirilip Silistire'ye çıkarıldı. Sonra Hirşova bölgesine gönderildi. Daha sonra Maçin tarafına gitmesi iradesi çıkdı. Yine gitmemek için direnip bayağı isyan halini almışdı. Uzun süre Hirşova'da kaldı. Maiyetindeki asker dağınık olduğundan dairesi halkı bile aşırı derecede cimriliğine dayanamayıp dağılmışlardı.

Yusuf Paşa gazaba gelerek azil ve cezalandırılmasını ileri sürdüğü sırada, kendisi de çaresiz, maiyetindeki küçük topluluk ile Maçin'e varıp işin aslını düşünürken Ağa Hasan Paşa Maçin seraskeri oldu. Karahisarlı'nın hakkından gelmesi için kendisine kimsenin bilmediği ferman gönderilmişdi. Hasan Paşa varınca Karahisarlı başına geleceği kötü davranışından anladı. Hemen muhafazasiyle görevli bulunduğu Mangalya'ya gitti. Ordu Hirşova'ya varınca yine yaptığı kötülüklerine göz yumuldu. Hirşova muhafızı nasbolundu. Bu kez ordunun bozulup Maçin'den çekilmesi durumunda atıp tutarak maazallah kendi işini yoluna koymak için Osmanlı askerinin kırılması genişlik ve ferahlıkla sevindiği devlet erkânı

tarafından duyulunca ceza başka bir zamana bırakılmışdı. Vasıf Tarihinde yazılıdır. Asker kumandanlar arasında ayrılık ve açıklık bu duruma gelince de muzafferiyet umuddan uzak bir keyfiyettir.

Yusuf Paşa daha önce Hirşova'ya hareket edeceği sırada askerin mizacında fesadı kumandanlar arasının açık olduğunu, birbirlerine inad iş gördüklerini anlamışdı. Bozgunun sanki kokusunu almışdı. Bunu söyledi, ileri sürdü. Hattâ düşmanla karşılaşınca Osmanlı askeri bozguna uğrayıp dağılırsa sulh meselesi güçleşir diye sulhu savaşa tercih edeceğini ve Moskof generali muharebeye girişeceğini Kethüda Beye anlatıp açıklamışdı. Ancak Osmanlı Devletinin bunca hazineleri harcayıp topladığı askeri henüz düşman yüz yüze gelip de galip ve mağlup belli olmadan sulh anlaşmasına yanaşmak korkaklığını göstermek ve gevşeklik demek açıktır. Bu şekil Padişahın tutumuna aykırıdır, diye Kethüda Beyin anlattığını bazı devletinin iyiliğini istiyenler de tasdik etmekle bu şekle teşebbüs olunamamışdı.

Maçin perişanlığı olunca Serdar-ı Ekrem Kethüda Beye ve onunla bu yolda birleşip men edenlere sitem edip kötü söyleyerek, «İşte bu durumun yaratılmasına sebep sizsiniz, benim dediğimi yapsaydınız bu hadise olmayacakdı. Devletin şanı yerinde iken belki zamanın mizacına uygun bir işe muvaffak olmak mümkün olurdu» diyerek esef ettiğini açıklamışdır.

Sonra meşveret akdolundu. Vezirler ve ocaklı, asker, rical ve kumandanlar tarafından tertip olunan genel mahzara olay yazılarak devlet ricalinden biriyle İstanbul'a gönderilip durumun anlatılmasına karar verildi. Çavuşbaşı ağanın gitmesini sadrazam uygun görmüşse de, çavuşbaşı ağa bazı engeller ileri sürerek bu hizmetten çekinince sadrazam kızıp derhal iç çukadarını mahzarla İstanbul'a gönderdi sonra da işleri düzeltmek kaydına düşüp tekrar Maçin tarafına gitmek üzere hazırlık yapmağa başladı. Bu sırada Anapa'nın istilâsı haberi geldi.

Osmanlıların kederi kat kat artmışdı.

BATTAL PAŞA OLAYI İLE ANAPA'NIN İSTİLASI DURUMU

Edip Efendinin yazdığı gibi, Kaynarca anlaşmasında Kabartaylar Rusya'ya bırakılmışdı. Ruslar o bölgede kaleler inşa etmeğe girişince Kabartay halkı ilk önce engel olmaya çalışarak savaşmaya başladılar. Ruslar onlara adamlar gönderip Osmanlı Devletinin kendilerine yardım edemiyeceğini bazı vaadlerde bulunarak bildirdi. Bazı kavilleşmeler bağlayıp Kabartayları kandırdıkdan sonra Gürcistan'a yol açmak işine de ister istemez arzu ettikden sonra birkaç yıl içinde Gürcistan'a Kabartay içinden yol açdı. Yer yer kaleler yapdı. Gürcistan hanlariyle ittifaka düzen ver-

di. Bu münasebetle Gürcistan'a göndermek üzere 10.000'e yakın asker hazırladı.

Ancak o sırada, daha önce hal tercümesi yazılan Şeyh Mansur ortaya çıkdı. Bu askeri Ruslar onun üzerine sevketti. Ruslar bozguna uğrayınca kabileler halkına şevk ve istek gelerek Şeyhin etrafına toplandılar. Kızlar kalesi tarafına tecavüz ederek Ruslar'da epeyce yara açdılar. Ruslar hiyle yoluna gidip: —Bızler Osmanlı Padişahı ile sulh yapmışken sizin savaşınız şer'inize uygun değildir, dediler. Bunu kabileler uleması da tasdik edince kabileler ilerlemekden vazgeçip çekildiler. Lâkin Dağıstanlılardan Ame Han ve Akuşa Kadısı vaz geçmediler. 25.000 askerle Tiflis üzerine yürüyerek Tiflis'e bağlı Gümüşhane kalesini ve Açıkbaş mülkünden Dahan adlı kaleyi ele geçirip epeyce ganimet ve esir aldılar. Çıldır Valisi Süleyman Paşa sulha aykırıdır diye engel olunca onlar da çekilip gittiler. Ruslar bu olanı biteni ve hasarı ileri sürünce Osmanlı Devleti de, sebep sizsiniz, anlaşmaya aykırı Gürcistan'a yol açdınız dedi.

İki taraf bu çekişmede iken sadrazam ile bazı saltanat erkânı Dağıstan ve Kabartay halkının gerekirse işe yarayacağını düşünüp Dağıstan, Kabartay ve Çerkez kabilelerine atiye ve hediyeler tertipleyip ileri görüşlü kimseler ve Kütayiş Mehmed Bey adlı gayreti bilinen bir kimse ile gönderildi. Kabileler halkının coşup taşdığını Ruslar duymuşdu, vazgeçin size Osmanlının eli erişmez, zarar görürsünüz. Kaldı ki Osmanlı askeri Koban nehrini geçip de Kabartay'a ayak basarsa bir şey diyemeyiz ama bu imkânsızdır, demişse de onları yatıştıramadı. Yine din gayreti elden bırakılmadı. Eğer Osmanlı Devleti beş-on bin askerle bir vezirini bu tarafa gönderse can ve başımızla dururuz diye and içip yemin ettiler.

Her kabileden ikişer adam ve yanlarında mahzarlar ile Mehmed Beyi İstanbul'a gönderdiler. Bunlar İstanbul'a geldiği zaman, Rus Elçisi Balıkhane'ye kaldırılmışdı. Mahzarların isteği öğrenilince Trabzon valisi bulunan Köse Mustafa Paşa 1000 neferle Anapa'ya görevlendirildi. Mahzarcılar dönüşlerinde Mustafa Paşa'yı birkaç yüz adamla Anapa'da buldular.

1202 yılı idi, o sırada 15.000 Rus askeri Koban'ı geçdi ve Besni adlı Çerkez kabilesiyle savaşa girdi. Kâh galip kâh mağlup olarak 40 gün kadar yalnız bir kabile ile uğraşdılar, onlar da Anapa'dan top ve asker rica edince Anapa halkı meşveret edip kuvvetleri olmadığı için yardım yapamayacaklarını bildirmek üzere Mehmed Beyi içlerine gönderdiler, o da elindeki vaad yazılı emirleri, gösterip Osmanlı Devleti tarafından büyük hazırlıkla yardım gelir diye teselli edip yardım beklediler. O sırada Rusya içinden casusları geldi.

Rusya Feldmareşali Potemkin'in Özü kalesi üzerine ve Tekeli generalin Anapa üzerine göreve ayrıldıkları ve Tekeli generalin ilk önce Kabartay gailesini savaşla sağlam bertaraf ettikden sonra Anapa üzerine

geleceği haber alındı. Kabileler halkı Anapa'da büyük hazırlık yapılmadığını bildiklerinden casusların raporu ile imdad isteğini bildiren mahzar beraberinde Mehmet Bey İstanbul'a gönderildi. Mehmed Bey bu tarafa geldiği zaman Yusuf Paşa ordu ile Sofya'da bulunuyordu. Mehmed Bey İstanbul'dan Sofya'ya gönderildi. Serdar durumu öğrenince, o sırada Anadolu sol kol sürücüsü olup Canik'de bulunan Battal Hüseyin Paşa'ya önce emr-i âli gönderilerek toplaması gereken askerden 10.000 neferini Özü kalesine ve 10.000 neferle sür'atle Anapa'ya gitmesi için emir yazılıp gönderilmişdi. Bu defa da tekrar evamir-i âliyye ile Kabartay halkına vesair kabilelere durumu anlatan vaadler dolu yazılar yazıldı. Mehmed Bey ile gönderildi. Mehmed Bey Canik'e varıp Paşa ile görüşünce Paşa kızarak Mehmed Bey'e kızgınlıkla fena muamele yapdı ve Anapa'ya gitmek istemediğini anlatıp bazı bahanelerle uzun dolaşık yollardan yanında alıkoydukdan sonra Mehmed Bey çaresiz Anapa'ya yalnız vardı. Paşa çok askerle gelecekdir diye halkı ve Köse Mustafa Paşa'yı teselli etti.

Bu sırada Ruslar yine kabilelere musallat olmuşdu. Anapa'dan top ve cephane ve asker ricasiyle adamlar geldi. Anapa'nın yardım edecek hali yokdu. Yine Mehmed Bey'i kabileler için gönderip Battal Paşan'ın yakında geleceğini anlattı. Kalbe kuvvet verecek yazılar yazdılar. Bunun üzerine kabileler gayrete geldi. 15.000 kadar güzide asker çıkarıp Oyun adlı yerde Rusların üzerine vardılar. 8 saat kadar uzayan muharebede Moskof büyük sayıda zayiat verdi. Kabilelerden de birçok ünlü kişiler şehid oldu. Ancak topları olmadığından çaresiz ayrıldılar. Ruslar kalenin boş olduğunu bildikleri için Anapa'ya yürüdü. Kabileler de yanlarından ayrılmadı. Kuşatmaya geçince içerden ve dışardan savunma yapıldı. Ruslar bozguna uğrayıp çekildikten sonra yine hiyleye başladı. Kabartay halkı ile sulh yapmak istedi. Gerçi razı olmadılarsa da meşveret edip düşman yine büyük kuvvetlerle gelirse işimiz güçleşir diye düşünerek Battal Paşanın gelmeyeceğinden söz ederek herşey yazılı mahzarları Mehmed Bey ile yine İstanbul'a gönderdiler.

Mehmed Bey İstanbul'a geldiği zaman iki ay geçmişdi. 1203 yılı ramazanının 3'ünde yazılmış olan raporun bir suretini açıklıyoruz: Kulunuz geçen yıl ordudan Kabilesi kumandanlarına gönderilen emirleri alıp doğru İstanbul'a geldim. Çok eğlenmeyip Canik tarafına geçdim. Soğucak ve Anapa seraskeri vezir Battal Paşa'yı Bafra'da bulup görüşdüm. Bu görüşmem geçen yılın ramazanında idi. Daha önce Koban'dan dönüşümde kabileler halkı genellikle Abaza ve Çerkez beyleri eğer Osmanlı Devleti bize asker ve mühimmat ile yardım yapacaksa, ilk önce bize haberini getir. İmdad gelmeyecekse bile bir kâğıtla bize bildir, biz de ona göre hareket edelim, demişlerdi Kulunuz da Osmanlı Devletinden size imdad

gelir, ben tekeffül ederim ve yardım geleceğinin haberi ile yakında size gelirim demişdim.

Biliyordum ki, Ruslar kabileler halkına daima: —Benim sizinle savaşım yokdur. Mademki size Osmanlıdan yardım gelmiyor, benimle savaş etmeyin.. Yardım gelirse mazursunuz, savaşınız. Göreceksiniz ya, Osmanlı Devletinden size yardım edilemezse ne siz benim üzerime hareket ediniz ne de ben sizin üzerinize asker çekeyim. Olduğunuz gibi durun. Benim kavgam Osmanlı iledir, sözleriyle kabile halkı içinde ikilik yaratıyor.

Serasker paşayla görüşmemizde bu durumu kendisine anlattım. Beni bir mikdar askerle bir an önce Anapa'ya gönder, Osmanlı Devletinden kendilerine imdad geleceğini kabileler halkına haber vereyim. Osmanlı askerinin örneğini gösterip, sizin gelip şeref vereceğinizi de sevinçle bildireyim, diye epeyce uğraşdım. Battal Paşa da 300 askeri ile kulunuzu Anapa'ya gönderdi, ben de Anapa'ya vardım. Köse Paşa Moskofun böyle gelişini kabilelerin davetine yükleyip tedbir alıp hareket etmekde ağır ve yavaş davrandı. Soğucak ve Anapa kalelerini muhafaza etmeği açıklayacağını anladım kendisine: «Efendim, Moskof kabilelerin davetiyle gelse ilk önce kendilerini basıp zarara sokmazdı. Düşmanın niyeti bunları dağıtıp perişan etmekdir. Nasıl mümkün olursa birkaç yüz asker çıkarıp Hatukay kabilesine çabuk yardım göndermelisiniz. İleride düşmanı tutmazsanız sonra Anapa üzerine gelir, iş güçleşir» dedim. Nasılsa birkaç yüz asker toplandı, İpeklizade Mustafa Paşa ile Hatukay kabilesi tarafına gönderildi. —Ama diğer kabileler halkına yardıma koşmadı.

Anapa'dan giden asker düşmana karşı koyamayacaklarını hissetmekle geriye dönüp çekilmeye kalkmışlardı. Kulunuz Hatukay kabilesine varıp «Bende fermanlar vardır, yukarı kabileler halkına götüreceğim, hepsini size yardıma göndereceğim. Sizler hemen olduğunuz yerde dayanın, düşmanı yanınıza uğratmayınız» diye birçok teselli edip oradan yukarı kabilelere, Şayşuk, Abazek, Semerköy, Besni ve Mohoş kabilelerinden her birine uğrayarak fermanları gösterip; «Ne duruyorsunuz. İşte Hatukay kabilesinde savaş var. Osmanlı askeri yardımına geldi. Geriden yer götürmez askerle paşa da geliyor. Siz de atlarınıza binip Hatukay kabilesine yardım edip düşmandan intikam alın» diye bu işe sürükledim. Dalga dalga kabileler halkı erişip Allah'ın yardımı ile Moskof ordusunu perişan ettiler. Bu kazanılan savaşın haberi o vakit İstanbul'a varmışdı, sizce bilinir.

Koban'da olan kabileler halkını böylece savaşa teşvik ettikden sonra kulunuz Kabartaylar bölgesine gittim. Varlığımda Kabartay beylerine olan Evamir-i Şerife'yi gösterdim. Kabartay beyleri şöyle cevap verdiler: «Bu bir kuru fermandır. Bunu ne yapmalı? Bize asker ve mühimmatla yardım edilmezse elimizden ne gelir? Daha önce Osmanlı Devleti tarafından yardımımıza asker geleceğini haber aldık, o asker ne oldu? Düş-

man ile savaşdığımız isteniliyorsa epey zamandır, bu kâfirle mukatele ettik, sonra başa çıkamayıp sulh yapdık. Şimdi bu halde vakit geçiriyoruz, bizi kendi halimize bıraksanız olmaz mı?» dediler. Ben de: «Osmanlı Devletine göre hiçbir şeyde güçlük yokdur. İstediğiniz asker değil mi? İşte bu kadar bin asker ile Serasker Paşa geliyor. Sizin iş görmeye niyetiniz varsa fırsatı kaçırmayın düşmana büyük zayiat verdirin. Size nispetle Abaza ve Çerkez bir alay vahşi ve Müslüman oldukları belli değilken, gayret edip Moskofla savaşıyor. Osmanlı Devleti onlara yardım bile gönderdi. Sizin ise bu kadar mescid ve mabedleriniz var. Böyle zamanda savaşdan dönmeyiniz, dünya ve ahirette utanacaksınız. Size getirdiğim fermanı aklınız ile kabul edin, bu ferman bütün topraklarınıza değer ve bunu padişahımız üç tuğlu paşalara gönderir. Size nasıl değer veriyor ki ferman gönderdi. Bu fermana göre iş görür. Maazallah memleketiniz elinizden gitse bu fermanı Osmanlı Devletine götürüp şu fermana uyduk uğraşdık ama bahtımız yokmuş, memleketimiz elimizden gitti, deseniz Osmanlı Devleti size en iyi toprakları ihsan eder, ve evlâdlarından birinin elinde bulunsa yine Osmanlı Devletinden ikrâm görür ve şöyle olur, böyle olur» diyerek hepsini savaşa teşvik eylemeğe uğraşdım.

Bunun üzerine Kabartay halkı gayrete gelip derhal Moskofla yaptıkları sulh anlaşmasını kaldırdılar. Kendi bölgelerine yakın Rus topraklarına taarruz edip kasaba ve köyleri yakıp mal ve eşyalarını yağma ettiler. 1200 hane kadar esir alıp kendi taraflarına getirdiler.

Kabartay'a yakın Tiflis'e açılan yol üzerinde bulunan Engüş kabilesi halkı birkaç bin hane idi. Bunlar aslında mecusi iken daha önce Moskoflar bunlara elçi ve adamlar gönderip Hıristiyan mezhebine sokmuştu. Bu kabile halkı Kabartayların bu gayretini görünce Rusların tabiyeti altından çıkıp Kabartaylara tabi oldular. Şimdi Kabartaylar bu durumda olup Osmanlı Devletinden askerle yardım bekliyorlar. Serasker Battal Paşa ile geçen yıl Bafra'da yaptığım görüşmede, «Abazalar, Çerkezler ve Kabartaylar halkını alıp Moskof topraklarına taarruza geçseniz çok yerler ele geçirirsiniz. Tamam şan kazanacak ve yükselip feyz alacağınız yerdir» dediğim zaman o tarafın durumuna en ufak bilgisi olmadığı için «kabileler halkına ne hacet, Koban'a niçin akıl yormalı biraz askerle Kırım'a geçilir, Allah ya bize ya da kâfire verir. Taman ve Temrek kaleleri elimize geçer» dedi.

Kulunuz karşılık verdim: «Taman ve Temrek kaleleri bugün boşdur. Onları yüz adam ile ele geçirirsiniz. İş orada değil, Kırım yarımadasının beri tarafdan ele geçirilmesi zordur. Zira kıyılara çıkarılacak asker ve zahire ve mühimmatı ileri sürmeğe hayvan ve araba lâzımdır. Nereden bulacaksınız. Yakınlarında köyler yok, çöl gibi bir yerdir. Bir kalenin kuşadılması 10.000 Osmanlı askerini şehid eder. Düşmana en ufak zarar as-

la gelmez. Varsın Ruslar Kırım'ı takviye etsin dursun. Koban tarafından Kabartaylar üzerinden Petersburg'a kadar Rus topraklarını yakıp yıkmak mümkündür, o vakit Kırım'ı kendisi bırakıp çekilir. Şimdi siz 10.000 askerle Abaza ve Çerkez içine girseniz, parasız pulsuz 50.000 yetişmiş kılıca kadir askeri başınıza toplarsınız. Eğer 20.000 askerle Kabartaylara varsanız 100.000 asker toplanır. Bu toplanan askerle Rus topraklarına taarruza geçilse Ejderhan ve Kazan Tatarları tabiatiyle buna uyacaklardır. Mal ve ırzlarına taarruz edilmediği halde o bölgede olan Rus reayası da Osmanlı Devletine reaya olmağı kabul edip canla başla hizmet ederler. Bu toplanan parlak kuvvetle Moskof toprakları içine dalıp ateşler bırakılır. Bu yolu tutarsanız kıyamete kadar nam ve şanınız her Osmanlının ağzında dolaşır» dedim.

Hakikaten düşmana galip gelmek ve Ruslardan intikam almak için kesin olarak Kabartaylara beş onbin askerle yardım edip o tarafdan düşman toprakları üzerine taarruza bağlıdır. Başka yerlerde 10.000 kese akça harcanıp dünya kadar zorluk çekilirken yine de düşman'ı dağıtmak mümkün olmaz ama bu dediğim şekilde derhal bu yıl içinde Kırım ve Özü ve başka yerleri terk etmeğe ve Osmanlı Devletinin istediği gibi sulh anlaşmasına yanaşır. Ruslar Osmanlı Devletini zarara sokacak durumları hiç gözden kaçırmazlar. Kırım yarımadasını ele geçirinceye kadar ne tekliflerde bulundu. Kırım'ı ele geçirdi sonra da Özü'yü işgal etti. Başka Osmanlı topraklarına taarruz etmek Ruslar için kolaydı. Moskof topraklarını yakıp yıkarak Rus Devletini berbad etmek ve istenildiği gibi intikam almak için Osmanlı Devleti için kolaylık yalnız Koban bölgesinde Kobanları takviye edip serasker paşayı o tarafdan Moskof topraklarına yürütmektir.

Kulunuz Moskof topraklarını baştan başa gezdim, hepsini bilirim. Ruslara galib gelmek bu tarafdan kolaydır. Ben böyle biliyorum. Yine her halde irade efendimizindir. Serasker Battal Paşa hazretleri Abaza ve Çerkez halkını kullanıp Kabartaylara asker göndermeyi istemez. Kendi mizacına kalırsa Anapa'dan bir adım ileri gitmez. Osmanlı Devleti buna bir akça vermez kendi kesesinden harç ettirir düşüncesindedir. Birkaç adamla güçlükle Soğucağa geçmesi bile Osmanlı Devleti korkusundandı. Yine korkutulmaz ve uğraşılmazsa Soğucak'dan harekâta geçmez. İleri ve Kabartaylar üzerine asker gönder veyahud kendin git diye yola getirilse bile Osmanlı Devletine iki kat masraf gösterecekdir. Belki de Abaza ve Çerkez kabilelerinden bir yolunu bulup mühür alıp mahzar tertip eder. Kabileler halkı uygun görmüyorlar diye yazı göndereceğini düşünüyoruz. Bu yolda tedbir ne ise alınıp yerine getirilmesi Osmanlı Devletinin iradesine aittir.

Moskofların kötü düşüncesi Kırım yarımadası eli altında olunca Özü'yü bile ele geçirdi. Şimdi kabilelere yardım yeri olan Anapa ve Soğucağı

da işgal ve istilâ edip kabilelerin hepsini ele alıp Açıkbaş ve Tiflis hanları kendine tarafdar olduğu için onlarla ittifak edip karadan Ahıska ve Erzurum üzerine yürümeği tasarlıyor. Maazallah ve Taalâ Anadolu'ya bile karışıklık çıkarıp denizden menhus gemileriyle Karadeniz kıyılarına saldırıp öylece Osmanlı Devletini sıkıştırmak düşüncesinde olduğunu öğrenmiş bulunuyorum. Geçen yıl bu tasarısını yerine getiremedi. Anapa'da perişan oldu, ama bu yıl yavaş davranılırsa o taraflardan korkulur. Bu şekilde başka yerlerle uğraşmakdan ise Anapa ve Soğucağın elde kalıp durmasında yardımı olan kabileler halkı ve Kabartaylara takviye göndermelidir. Kabartaylara asker geleceği sevindirici haberini verdim. Tersine çıkarsa bu tutumla bir daha güven sağlanamaz. Ruslar Kabartaylara akça ve başka şeyler teklif etmekden geri durmuyorlar. Bugün yüz vermiyorlar şimdilik bir nesnelerini kabul etmediler. Lâkin Osmanlı Devletinden asker ve yardım gönderilmezse, işin ne şekil alacağını bilemem.

Tiflis Hanı Ereğli Han Ruslara elçi gönderip «Osmanlıya bir çocuk rehin verdim, şimdilik yatışdılar. Senin kuvvetin varsa bana 20.000 asker gönder, elimden gelen hiyaneti Osmanlı Devletine edeyim» demiş.

Ruslar da rehin olan oğlunu Ereğli Han'a gönderip asker göndereceğini bile vaad etmiş. Lâkin Kabartayların yukarda geçen hareketi Rusların Tiflis'e göndereceği askere engel oldu. Zira Kabartay Tiflis'e giden yolun tam başındadır. Böylece bu yol kapalı gibidir. Şimdi Kabartaylara asker yardımı yapılsa Dağıstan halkı da davranıp Açıkabş mülküne ve Tiflis Hanına nefes aldırmazlar.

Rus topraklarından Kazan Tatarlarının oturdukları yerlerle Ejderhan toprakları arasında Olemburg adlı şehirde bir fitne ortaya çıkdı. Bazılarının rivayetine göre geçen savaşda sulh anlaşması sırasında yine o bölgede İmparatoriçenin kocası güya hayatta imiş. Bu defa da o bölgede ihtilâl çıkmasına sebep olmuş. Her nasılsa bu fitnenin onlara faydası vardır. Kabartayların Ruslara karşı davranışından sonra o bölgede fitne eksik olmaz. Kazan Tatarlarında ve Ejderhan'da, Karakalpak Tatarlarında birçok Müslüman ve âlim kişiler vardır. Bunlar Ruslara karşı iyi davranmazlar. Ruslar da bunlardan çekinir. Hatta bu savaş açıldığı zaman Kabartaylara, Kazan ve Ejderhan Tatarlarına özel kâğıdlar göndermiş, içinde «Osmanlı Devletine galib gelmişken yalnız bize lâzım olan Kırım'la yetindik. Osmanlı Devletini sıkışdırmakdan vaz geçdik. Bu iyiliğimizi bilmesi lâzımken, Osmanlı Devleti bizi gafil avlayıp üzerimize sefer açdı. Böyle hareket hangi kitabda vardır? Siz de Müslümansınız kendi halinde olan adamı incitmek kitabınızda var mıdır?» diye büyük hiyle ile biraz taşkınlık etmiş, olmayacak şeyler yazmış. Bundan da Kabartay ve Tatarlardan ne kadar çok çekindiği anlaşılır.

Sözü toplarsak, bu fırsatı Osmanlı Devleti elden kaçırmayıp nasıl mümkünse beş-on bin adamla şu Kabartaylara yardım etmelidir. Hazi-

nenin gittiğine bakmayıp Soğucak ve Anapa gibi ikinci Kırım sayılan yerleri ve kabileler halkı gibi bir alay askeri elden çıkarmamaya çalışıp uğraşılsın. Bugün için o tarafın takviyesi farz gibidir. Anapa'da olan Zanoğlu Mehmed Bey bir şeyini esirgemeyen Osmanlı Devletinden bu kadar ihsan ve nimetlere kavuşmuş iken Koban'da olan Bahadır Giray Sultan ve Arslan Giray Sultan ile işbirliği edip geçen yıl Rusları Anapa üzerine davet etmişlerdi. Hatta gelen tabur içinde Bahadır Giray Sultanın Rusya'daki oğlu beraberdi diye söylenti var. Bu üç kimsenin Koban'dan kovulması lâzımdır.

Osmanlı Devleti şunu da bilmelidir. Kabileler halkı, yani Abaza ve Çerkezler ve hususiyle Kabartaylar «biz Osmanlı Devletinin paralı askeriyiz. Seraskerin dediğini yapar, onun emriyle hareket ederiz. Koban'a gelen sultanlar cinsleri nedeniyle Tatara yani Nogaylıya söz geçiririler bize Osmanlı Devletinden tâyin edilen paşa emreder» diye iftihar ederler. Sultanlardan haz etmediklerinin hikmeti de bir tarihde Kabartaylar Selâtinden bir iki sultanı öldürmüşler. Öldürülen Sultanın kanına bizden davacıdırlar düşüncesiyle nasıl sultan olursa olsun kuşkuludurlar. Böylece aralarını bulmak gayet güçdür» diye adı geçen Mehmet Bey yazmışdır.

Mehmed Beyin bu teşvikleri üzerine Battal Paşa'ya tekrar ağır ve şiddetli emirler çıkarılıp gönderildi. Bu haberle Mehmed Bey yine Anapa'ya döndü.

Bu sırada ise yine Edip Tarihinde yazıldığına göre, Battal Paşa da Padişahın kılıcının kafasını koparacağından korkarak derhal Sohum üzerinden birkaç yüz adamla Anapa'ya varıp girmişdi. Ruslar da ikinci defa Anapa'yı kuşadıp almak üzere iken yine dışardan kabileler ve icerden hayli uğraşarak Ruslara gereği gibi büyük zayiat verdirilerek çekilmeye mecbur edildi. Bu savaşın hemen ardından Mehmed Bey de Anapa'ya gelmişdi.

Cavid Ahmet Bey Tarihinde 1204 yılı olayları bu savaşı şöyle yazıyor: Bu ramazanın başlangıcı olan Cuma günü Anapa bölgesi seraskeri Canikli Alipaşazade Battal Elhac Hüseyin Paşa tarafından fetihleri bildirir gelen yazıları herkesin gönlünü hoş etmişdir. Kısacası bu yazıda 1204 yılı cumadel ahırasının 15 nci günü Rus başkumandanı Koban nehri kıyısında yeniden yaptırdığı 12 adet kale gibi palangalarında mevcud askerinin seçkini olarak 12.000 askerin üzerine Bulgakof ve Belikof adlı generalleri başbuğ edip yalnız Anapa kalesini ele geçirmek üzere Mahuşi köyüne taarruz edip etrafı talan edip yakarak Koban nehri kıyısında oturan Kasay Kasbolat ve Torozoğlu kabilelerinin içine yanılıp girdiler.

Bu kabileler kış şiddetli olduğu için kaçamadıkları gibi, savunmaya tüfe güçleri yetmediğinden çaresiz tabaiyet ettiler. İçlerinde oturan Cengiz soyundan Arslan Giray oğlu Selim Giray ve 12 mirzalara kılavuzluk ettiren Rusların Anapa'ya hareket etmek üzere olduğu haberi geldi. Bat-

tal Hüseyin Paşa derhal muhafız bulunan mirmirandan İpekli Mustafa Paşa'yı başbuğ tayin etti. Kendi tüfekçibaşısını maiyetine katıp 7 adet çarha topu ve yeteri kadar asker ve mühimmat ile düşmana karşı koymaya gönderdi, kendisi kalede kaldı. Viran olan yerlerin tamir edilip yeniden yapılmasına girişdi.

Cıvar kalede bulunan Nogaylarla ada halkının hepsini kaleye soktu ve yaklaşan sonu bekledi. Ruslar ise beri tarafdan hareket ederek Hatukay ve Cana bölgesine gelince kabileler ve Osmanlı askeri müteaddit yerlerde savaşarak epeyce zayiat vermişse de gene harekâta geçip taarruz ediyorlardı. Yavaş yavaş çekiliyorlardı. Kış olduğu için savunmak güçtü. Osmanlı askeri adım adım geri olan Şayka'ya girdiğinin ertesi günü Buganboğan boğazı adlı yere geldi. Battal Paşa 10 topla bütün askeri yanına alıp Anapa'dan çıkdı. Anapa'ya 1,5 saat uzaklığı olan Şayka'ya girdiğinin ertesi günü Buagnboğan boğazını tutmak için oraya hareket etti. Ruslar da beri tarafa geçmek için savaşa girişdi. Bu suretle yapılan büyük muharebede düşman galip gelmişdi. Bu nedenle bu yerin tutulamıyacağını anlayan Battal Paşa bütün askerini Anapa'ya çekdi. Ruslar Cumadel ahiranın 20 sinde Anapa üzerine taarruza geçdi ise de, kaleden topla karşı konulunca Şayka köyüne çekilmeye mecbur oldular.

Bunun üzerine Battal Paşa yine Mustafa Paşayı başbuğ ederek bir mikdar askerle Şayka köyü üzerine gönderdi. Oraya varınca üç-dört saat muharebe etmişlerse de yine Osmanlı askeri mağlup olarak Anapa'ya çekildi. Ruslar da bozgun asker peşinden beraber kaleye yürüdüler. Hatta Ruslar tabyalara çıkıp topçuların eteklerine yapışacak duruma gelmişlerken Osmanlı askeri dayanıp savundu. Yaka yakaya muharebe ederek düşmana büyük zayiat verdirip bozgunla çekilmeye mecbur etmişlerdir. Bu savaşda Ruslar 2000 kadar zayiat verip 3000 yaralısı olduğu söylenir.

Bu suretle bozulup çekilince Mustafa Paşa yine takiple görevlendirildi. Cana boğazında Ruslara yetişdi. 6 saat kadar yapılan muharebede Ruslar bu kez de büyük zayiat verdikden başka epeyce mühimmat da kaybetmişlerdi. Pek fena bir durumda Koban'ın öbür tarafına geçdiler. İşte bu muharebenin 2 inci günü Mehmet Bey Anapa'ya geldi. Battal Paşa ile görüşdü. Elinde getirdiği evamir'i gösterip, «Elhamdülillâh bundan böyle bir şeye sıkıntımız yokdur. Padişah emri üzere orduyu Kabartay'a sokun. Nice binlerce Müslüman ayak basdığınızı bekler» dedi. Buna karşılık Battal Paşa böyle şey yapılmaz diye türlü özür ve bahaneler ileri sürüp kabileler ümerasında nefret uyandıracak sözler söyledi. Ama onlar yine aldırmayıp her ne istedi ise verdiler. Araba ve top beygiri yok dedi, araba ve yeteri kadar beygirleri bulup teslim ettiler ve fakat, «Yazık size. Osmanlı Devleti ekmeğiyle yükselmişsiniz. Padişahın bu kadar ekmek ve nimetlerini yiyip de söze gelince İslâm dinindeniz. Padişah ve-

zirlerindeniz, ricalindeniz dersiniz. Bu ne hiyanettir. Bu kadar hazine yanınızda iken vaktiyle araba ve beygir tedarik olunmuyor» diye onu ahlâk ve insanlık dışı davranışıyla kötülediler.

Bu durumda Battal Paşa yine noksanlarını tamamlamak için ayak sürüyüp başka görevliler tarafından düşman üzerine hareketi teklif edilip yola getirilmek istendikçe en alçak bahanelerle vakit geçiriyordu. Böylece Kasım ayına elli gün kalana kadar yerinde kaldı. O vakte kadar epeyce asker toplanmışdı. Eğer vaktiyle hareket olunsa idi çok işler görülürdü.

Boşuna vakit geçirip nihayet Kapdan Paşa donanma ile Anapa eteğinde demirleyince maiyetinde bulunan Mahmud Haseki getirdiği hattı hümâyunu verdi.

Artık özür dilemeğe mecali kalmamışdı, kalkıp hemen toplanan Osmanlı askerini yanına alıp 1204 yılı Zilkadesinin 27 inci günü Anapa kalesinden çıkdı. 31 top ve mühimmat olup Kabartay'a gitmek niyetiyle harekete geçince, Çerkez ümerası birer birer gelerek and için yemin ettiler, beraber olacaklarını söyleyip orduya lâzım olanı bulmağa çalışıp uğraşmışlar ise de, Paşa kendilerine fena muamele ediyor, askerin başındaki kumandanlarla zaman zaman tartışıp çatışıyordu. Yolda boş yere üçer, beşer, sekizer gün kalıp durarak âciz olduğunu gösteriyordu. Kuşku içinde idi. 12 günlük mesafeyi 63 günde yürüyüp güç hal ile Koban nehri kıyısına varabildiler. İstenilen yere henüz varmadan beş konak kala 400 Kabartay askeri ile beş kişi beyleri Mehmet Beyin delâletiyle orduyu karşılamağa çıkdı.

Koban nehrine varınca yiyecek içecek sıkıntısı çekdirmediler. Lâkin Battal Paşa gönülsüz Başbuğ olduğundan her toplantıda kabile reislerini taltif edeceği yerde azarlamakdan geri durmazdı.

Nasılsa Koban kenarına gelindi. 1205 yılı Muharreminin 5 inci günü Koban Nehrinin öte tarafına geçildi, bütün asker ve kabileler halkının gönlü rahatladı. Ertesi günü Kabartay ümerası serasker paşaya gelip: «Efendim, burası oturacak yer değildir. İşte Kabartay köyleri iki saat çeker. Etrafı köyler, kasaba ve tahkim edilmiş yerlerdir. Varıp düşmandan önce ele geçirelim. Zira Ruslarla bizim sulh anlaşmamızda eğer Osmanlı ayağı Kumi'ye basarsa hepimiz onlara tabi olur diye anlaşma yapıldı. Maazallah düşman Kumi'yi ele geçirirse durum zorlaşır. Bugün 30.000 e yakın Kabartay halkı savaşa hazır, emir bekler. Kumi'de toplanırlar. Hemen şimdi hareket etmemiz duruma bakılınca gereklidir.» dediler. Battal Paşa: «İşte Koban nehrini geçdik. Padişahın fermanı yerine geldi. Bir adım ileri gitmem» diye hiddetlenerek cevab verdi ve orada kaldı.

Kısacası, oradan Kabartay içine girilecek iken o bölgede dört-beş bin kadar Rus askeri olduğu haberini alınca onu bahane ederek ilk önce o gaileyi ortadan kaldırmak gerekdir diye üzerlerine asker göndermek is-

tedi. Her ne kadar «vakit geçirilmesi uygun değildir. Kabartay içinde Dağıstan halkı Dağıstanlı ve Çerkez olmak üzere en azından yüzbin asker size katılır. Böyle azıcık düşmana ne itibar vardır,» denildi ise de aslında Ruslarla haberleşdiği için kabul etmedi, eğer gidilecekse bari büyük ordularla üzerine varalım denildi. Onu da dinlemedi.

Seferin 3 üncü günü bu Rus askeri üzerine dört beş yüz askerle çevirdiği bütün işleri bilen tüfekçibaşısını tâyin edip gönderdi. Çaresiz kabileler halkından da birazı beraber gitti. Böyle tam mânasiyle birlik sayılmayan çok az bir askerin bir işe yaramayacağı bilinen şeydi. Rusların ateşine dayanamayınca haliyle dağılarak çekilip serasker ordusu üzerine döküldü. Düşman da arkadan yetişince orduda bulunan askerler savaşın iyi gitmediğini gördükleri için savaşı bırakıp Koban nehrine doğru çekildiler.

Bu sırada Battal Paşa yanındaki birkaç adamı ile kendisini düşmana teslim ettiğini gören kabileler halkı şaşıp kaldı. Hepsi ağlayarak, bir işdir oldu, bari çekilen Osmanlı askeri esir olmasın diye ordudan bir şeye ve kimsenin helâl malına el koymadan düşmanla savaşdılar. Yolda can korkusu ile bazılarının bırakdığı eşyayı devşirip yine sahiplerine geri verip teslim ettiler. Bozgun askeri de Anapa'ya götürüp sadakatlerini ispat ettiler. Bu suretle saferin 18 nci günü Anapa'ya gelindi.

Battal Paşanın daha önce Ruslarla haberleşmesi vardı. Yanında bulunan 800 keselik hazinesini çadır içine gömmüşdü. Ordu çekilip gittikten sonra gelip çıkarmışdır. Daha önce ordu ile 18 günde alınan mesafeyi bu kez bozgun asker 12 saatte alarak Besni'ye vardıkları zaman kabileler halkı bir yere gelerek meşveret kurdular. Bir din haininin gitmesiyle Osmanlı Devletinden bir serasker istemeğe karar verdiler, bunun üzerine olanı biteni ve durumu arz edip bildirip bir serasker gönderilmesini istida ile arz etmek üzere umumî bir mahzar ile Mehmed Bey yine İstanbul'a gönderildi. Edip Tarihinde böyle yazılıdır. Fakat o tarafları gezmiş ve o savaşlarda bulunanları görmüş bazı kimselerden Edip şöyle duyduğunu söyler: Battal Paşa 30.000 askerle Koban'ı geçmiş, bir kez Rusları bozmuşken babasının kethüdalığından yetişme Sarı Abdullah Paşaya bu sırada Trabzon ve Erzurum valilikleri tevcih edilmiş aynı zamanda Anapa seraskeri olacağı söylenmişdi.

Battal Paşa bu tâyinle maksadın ne olduğunu hissederek Osmanlı Devletine kızıp kuşkuya düşmüşdü. Bu durumda Kapdan Paşa ile gelen ve Cellâd Mahmud diye anılan Haseki Mahmud yanında kendi idamı için hat-tı hümâyun vardır diye bütün bütün korkarak esareti göze aldığı o bölgede söylenirmiş.

O sırada Anapa Defterdarı bulunan Memiş Efendinin bazı yerlere yazdığı yazılarda şöyle yazılıdır: «Battal Paşanın ne kadar devlet haini

olduğunu Kapdan Paşanın Anapa'ya gelişinde birer birer anlattım. İstanbul'a yazdım, diye söylemişdi ondan sorulsun. Soğucak muhafızı İpekli Mustafa Paşa'ya vezirlik geldi. O da gereği gibi çileden çıkdı. Gerek halk ve gerek askeri canından bezdirdi. Tüccarın yağı 30 paraya geçerken 20 paraya zorla alıp akçasını vermediği için bugün bir okka yağ gelmez oldu. Serasker olmadığından beş akça sarf edilecek yere beş guruş verir. Bir tarafdan böylece miri malı yiyip yutar oldu.» Yine Memiş Efendinin Valde kethüdası Mahmud Beye yazdığı mektubunda şöyle yazılı: «1204 yılının Zilhiccesi 11 inde Tebdil hasekisi Mahmud Ağa Anapa kalesine gelip Paşa hainine güler yüz göstermeyip şiddetle verdiği cevapda, «Alnını buruşdurup nereye gidersin, hattâ Rusya'ya bile kaçsan seni bulur çıkarırım» demişti. Kendisine ve yakın adamlarına gösteriş yapması günden güne Mustafa Paşanın kulağına gittikçe kalbine dehşet gelmişdi. Bu durumda Anapa'dan hareket olunup Çerkezlerden Kemerköy kabilesine vardı. Üç defa Kırım hanı olan Selim Giray Hanın oğlu Hacı Giray Sultan bu kabilenin başı olup iyi yürekli bir sultan olmakla Haseki Mahmud Han'ın şanına yakışmaz sözlere cesaret edip sınırı aşmış dil uzadıp yersiz sözler edince Hacı Giray Sultan da kızıp kabilelerden hiç kimse yanınıza gelmez oldu. Bu durum 17 gün yerimizde kalmaya sebep oldu. Oradan kalkıp Besni'ye varıldı. Olmaz olası Haseki Mahmud serdengeçdilerle kavgaya başlayıp, hepiniz katledilesiniz, diye tehdit etmeğe ve yüksek perdeden bağırıp çağırmaya başlayınca onlar da Mahmud'a: —Biz senin nasıl uğursuz ayağın olduğunu biliriz. Evvelki yıl Özü'ye vardın, böyle oldu. Geçen yıl büyük ordu'ya vardın, böyle oldu. Galiba bizleri de öyle edeceksin, demişlerdi.

En nihayet Çarha günü bu Mahmud Ağa biraz savaşdan sonra Çerkezlerle geri dönüp ordu kenarından geçdiğini Paşa'ya haber verdiler. Haberi alan Paşa bütün askerini toplayı, «sizi buralara getiren Mahmud ağa firar edeli üç saat oluyor. Gayri siz ne durursunuz» diye izin verip bütün asker de bayraklarını sarıp Koban nehrini geçdi, kendisi de Rus ordusuna katıldı. Battal Paşa'ya Haseki Mahmud'un soğuk davranışı ve düşmanı olan Abdullah Paşaya Battal üzerinde olan Trabzon mansabını alıp vermesiyle canından büsbütün umudsuzluğa kapılıp kuşkuya düşen Battal Paşa, «istenilen benim ortadan kaldırılmamdır» diye düşünüp bu ihaneti işledi diye yazmışdır.

Vasıf Efendi de: Asıl durumu anlayıp öğrenerek düşünmekde halkın biraz ileri gittiğini bazıları bu olayın çıkmasında Battal Paşanın korkaklık ve gevşekliğine yorup yüklerlerdi. Askerin disiplinsizliği ve kabilelerin (Elhukm-ü limen galeb) gibisinden davranış ve hareketlerini hissederek asker içine ayrılık gayrılık girince kendisince selâmet tasarlanamıyacağını yakından öğrendi ve canını kurtarmak için esaret zilletine katlandı dediler.

Bazıları da bunu red edip dediler ki —Battal Paşa görevli maiyeti askerle güzel geçinip biraraya gelerek kabileleri de kendine çekse idi. Galibiyet ve mağlubiyet Allah'ın hükmü. Asker dağılıp da savaş meydanında çaresiz kalıp esir olsaydı bile vakti gelince Padişah tarafından kurtarılıp ikram görürdü. Lâkin Battal Paşa Anapa'ya geçdiği kaydı görülecek sanıp Osmanlı Devletine kızması bu kusurları işlemeğe sebep oldu. Düşman görüldüğü gibi işleyeceği hiyanetı açığa vurdu.

Bazıları dediler ki: Battal Paşa Anapa'dan hareket edip Çerkez kabileleri Osmanlı Devletine tabi olduğunu Ruslar işidince hesapsız mal verip kabileleri kendi tarafına çekdi. Savaş sırasında bozguna uğranacak durumlar yaratmaya karar vermiş olduklarını Battal Paşa öğrenmişdi. O da uğraşmayıp umursamadan kuvveti kesilip umudsuzluğa düşdü. İş bu duruma gelip de asker canını kurtarmak için bozguna uğrayınca, bunun utancını Battal Paşa üzerine yüklediler.

Bazıları da: Askerler o zaman için seraskerlere galip ve mütehakkimdi. Durum bu hale gelince aralarından birini seçip serdar yapdılar savaşa girdiler. Din ve Devlet uğrunda kendilerini harcamaları olağan işdi. Lâkin dinlerinin zaif oluşu, sadakatlarının azlığı nedeniyle her savaşda küçük bir arizayı bahane ederek kaçmanın utancını işleyip üzerlerine aldılar. Ahiretlerini harab ettiler. Farz edelim ki serasker savaş sırasında kazaya uğradı, yahud düşman yakınında ansızın öldü. Bir şahsın yokluğu bu kadar bin askerin dağılmasını neden gerekdirsin? Din ve Devlet için toplanan asker bu gibi olaylardan mütessir olmaz.

Gayret gereği ve görev ne ise zamanında yerine getirmek gerekdir. Baş gidince ayak yaşayamaz denildiğini herkes bilirse de askerlikde geçerli değildir.

Evvelki seferde Koca Noman Paşa Kaynarca yakınında çok sayıda askerle kalıp düşmanın büyük ordusuna karşı savunma gücünü kazanmışken Silistire'de bozguna uğrayan ve İsmail tarafına çekilen Rus askeri bilmeden Osmanlı ordusu ile karşılaşdı. Osmanlı ordusu da gafildi. Düşmana karşı konuldu. Muharebenin başında Rus başkumandanı General Liobman ölmüşdü. Ruslar bunu sakladılar. Osmanlı ordusu saldırılarına karşı dayandılar. Ordularında disiplin olduğu için Noman Paşa ordusuna galip geldikleri kesin olarak görülür. Çünkü Noman Paşa sağırdı. Seraskerliğe getirilmesi caiz değilken bir kaza eseri ve kaderi ile o sırada böyle iyi yetişdirilmiş bir orduya serasker olmuşdu. Düşmanın yaklaşdığı binbir tekellüf ile kendisine anlatılıp duyuruluncaya kadar düşman gelip çatmıştı. Dalkılıç asker bile uzak fasılalarla metris terk ederek taarruza geçdikleri zaman önce bozguna uğrayan, acı çeken düşman can havliyle ateş yağdırınca Dalkılıçlar çekilmişdi. Metrislerde bile tutunamayarak kaçdılar. Düşman askeri uzakda iken taarruza geçmekdeki za-

rar o zamanın tecrübeli, uzağı görür kimseleri tarafından anlaşılmışdı. Zira tabur düşmana varsa bile uzak mesafe askeri yorar ve iş görmeye kudret bırakmaz. Osmanlı ordusunda bu durum binlerce defa tekrarlanmışdır. Kumandan yokluğu ile askerin gayretine eksiklik gelmez. Tarihde bu böyledir. Vasıf Tarihinde böyle yazılmışdır.

Disiplin ve eğitimli muntazam asker karşısında nizamı, disiplin ve beraberliği olmayan ordu bir iş göremiyordu. Pek ender galibiyete erişse bile rastgele bir şeydir, ona göre hüküm verilmez. Battal Paşa ordusu ile muhtelif kabilelerden ve dirinti bir takım askerden bir birlik olup Battal Paşanın ünü ile bir toplum haline gelebilmişdi. Battal Paşa aradan çıkınca bu toplumun birliği eriyip gitti. Birbirini tanımayan askerler kalmışdı. Bunların bölünüp parçalanacağı belli olmaz. Ama Noman Paşa üzerine gelen Ruslar muntazam bir ordu idi. Birçok kumanda mertebeleri vardı. Başbuğ telef olunca alt tarafındaki zabit derhal onun yerine geçerek askeri nizamı ve kanun gereği kumandayı ele geçirerek Başbuğun yokluğunu bildirmez yoksa kumanda şaşdığı anda Rus neferlerinin bir işe yaramadıkları tecrübe ile öğrenilmişdir.

Önceleri Osmanlı ordusunda da yapılan işler buna benzerdi. Bir tarafa ordu sevk olununca eğer serasker kazaya uğrayacak olsa derhal sevk ve idareyi eline almak üzere emri altına bir görevli verilir, onun ikincisi olurdu. Bir diğeri daha, böylece 4 e kadar tâyin olunduğu vardır. Kısaca, savaş içinde askerin başsız durması hiç bir yönden caiz değildir.

Bu yolda önceleri ve sonraları hep ihtiyatlı davranılmışdır. Baş gidince ayak yaşamaz misali sağlam doğruluğunu kimse inkâr etmemişdir.

Battal Paşanın durumuna gelince, göreve başladığından beri ayak sürümekde idi. Selim Han tahta geçince kendisine gönderilmiş olan tekrar ve şiddetli emirlerle çaresiz Anapa'ya varmışdı. Hazırlıkların noksanından söz ederek orada oturup kaldı. Anapa'yı muhafaza düşüncesiyle hareket ederken Cellad Mahmud ile kesin ifadeli «düşman üzerine taarruza geç» emrini alınca, zor altında ileri harekete geçti. İlerde mağlûp olma kuşkusu, geride Sarı Abdullah Paşa'nın Anapa seraskerliğine gönderildiği telâşesiyle hayatından umudunu kesdiği halde canını kurtarmak üzere böyle bir hiyanetin işlenmesinde kendi suçu olsa bile bir adamı zorla böyle önemli bir cephede kullanmak daha büyük kusur olduğunun doğruluğunu bilmek gerekdir. Cellad Mahmud gibi adı sanı korkunç, nefret edilen bir hasekinin cebir ve tehdidi ile ileri sürülen seraskerin durumundaki neticenin nereye varacağını sayıp dökmeye lüzum yokdur.

Dilediği özürler ya korkaklık ya da gevşekliğinden yahud doğru olarak hazırlıkların noksanından düşmana karşı koyamıyacağını bildiğinden ötürü bu iki şekilde görünüşü ile bu hizmetten affı gerekirdi. Çok kere

dışardan muharebe hazırlıkları mükemmel sanılır, halbuki nice noksanlar vardır ki onu birliğin içine girip asıl duruma vakıf olan bilir. Özellikle Anapa gibi yardım umudunun arkası kesik olan bir yerde ordunun bütün araç ve gereçlerini tedarik edip ileriye hareketin ne derecede zor olduğunu bu işle uğraşan bilir.

Bir de o zamanlar muhakeme etmek şöyle dursun, sorup araşdırmadan adam öldürmek usulü suç olarak işlenirdi. Geleceğini ve canını korumak beraber düşünülürdü. Böylece o zamanda gayretli diye vatansever, din ve Devlet uğrunda canını meydana koymuş bir takım fedai kimselere denirdi. İşte Battal Paşa onlara bakılınca gayretsizlikle suçlanır. Yoksa bugünkü ricale bakınca ona hiç bir şey demeğe hakkımız yokdur. Zira zamanımızda azl ile sürgün ve cân korkusu olmadığı bir yana, saye-i şahanede maaş işlerinde sıkıntı bile çekilmezken yine mansab davası ve geleceğini korumak davası üstün seviyededir. Devlet işlerinin öne alınması için şahsi menfaatinin azıcığını feda edenler az bulunup biraz şahsi menfaat ve arzu edilmeyen yersiz garazlar yüzünden nice büyük işler yok edilmişdir. İşte asıl nefret edilecek ve lânetle anılacak ve insanlıkdan uzak bu gibileri şahsi menfaatleri için kendilerine nimetleri veren devletin işini kösteklemeyi ön görürler.

Anapa Defterdarı Memiş Efendinin 1204 yılı Zilhiccesi ortalarında İstanbul'a göndermiş olduğu yazıda; Anapa ordusunun Kabartay'a gidişinde gecikmeye kuvvetli sebep, tertip buyrulan asker ve zahirenin Anapa'ya gelmeyişidir. Zilka'denin 13 üncü günü 4 bayrak asker 5 top gelmişdi. Bundan sonra Serasker Battal Paşa harekete geçecekse de herşeyden fazla luzumlu olan hazine ve barutla çerge ve çadır ve levazım-ı saire henüz gelmedi mühimmata ihtiyaç açıkça görülüyor, diye yazar.

1205 yılı başında göndermiş olduğu yazısında bile zahirece sıkıntıdan söz konusu ederek Samsun iskelesinden gelen zahire 2.000 kilede 400 kile noksan çıktığını ve Kabartay içinde kışlanmak tasarlandığı için uygun bir yerinde kale yapılması ve 32 âdet topa sahib olmak gerekiyorsa da, askerin azlığı nedeniyle Sohum tarafından Keleş Bey ve başkaları yardımıyle biraz asker gönderilmesine emir buyrulması lâzım geldiğini yazar ve Kütayisli Mehmed Beyin taşıdığı evamir-i âliye ve teşrifat ve Padişah atiyeleri de Kabartay ümerasına göndermesi üzerine Kabartay halkı silâhlanıp savaşa hazır olduklarını arz edip Devlet uğrunda canlarını vereceklerdir. Bu doğru ise de bunlar süvari asker demekdir. Böylece memleket muhafazasına güçleri yetmez. Anapa kalesinin ise bazı yerleri tamire muhtaç olduğundan başka serasker maiyetinde mevcud olan 12.000 kadar askerden başka o bölgeye tâyin edilen askerden bir askerin bile gelmediğini, bu suretle kalede kuşadılmış kalmak gerekirse durum zorlaşacakdır. Kalenin tamiri ve tertip edilen askerin gönderilmesi lâzım gelir.

Asker ve zahireler gelmezse yalnız süvari olan kabileler ile savunma yapmak kabil değildir. Hem kale, hem kabileler dağılıp perişan olacakdır. Kabilelerin içinde kışlamak için yeteri kadar asker, zahire ve topla mühimmat tertibinin gereğini yazmışdı.

Cavid Ahmet Bey Tarihinde de şöyle yazılı: 1204 yılı ramazan ayından önce - üçüncü cildde hal tercümesi yazılan - Mehmed Rıza'dan Battal Paşa'ya yazı geldi. Zilhiccenin 15 ine kadar 100.000 askerle Anapa'ya varacağını ifade etmişdi. Vaad edilen zaman geçmiş ve vaadi ters çıkmışdı. Bu durumda Dağıstan hanlarından Herat hakimi Ali Han ve Cankutay hakimi Hacı Ahmed Han, Andray ve Salto hakimi Ali Han'dan Battal Paşa'ya bir elden çıkmış gibi gelen üç arapça yazılmış mektupların özeti: «Soydan gelen alışkanlığımıza göre Osmanlı Devleti hizmetinde ve yanında bulunurken gönderilen, dediğine uyacağımız ferman bize ulaşdı. Bu yılın Rebi-ül evvelinde Kabartay bölgesinden Dağıstan sınırına yakın Rusların sınırda olan Kızlar kalesinin ele geçirilmesi niyeti var. Osmanlı askeri, Abaza, Çerkez, Nogay kabileleri ve başka kabilelerle beraber siz de gitmeye memur olduğunuzu bildiriyorsunuz. O bölgeye vardığınızda bizlere de birlik olup savaş'a girmeniz ferman buyrulmuş, siz bu taraflara gelmeğe muvaffak olursanız önce savaş borcunu yerine getirmek sonra da Osmanlı Devleti hizmetinde bulunacağız. Bu bize üstünlük sağlar. Ferman gereği birlikle emre ve harekete hazır bulunuyoruz. Sizin bu tarafa geleceğiniz haberi doğru olarak bize ulaşırsa, bütün dünya işlerini terk edip sizinle beraber savaşmak üzere Osmanlı Devleti hizmetinde bulunduğumuz yerde kendimizi gösteririz» diye anlatılıyordu. Osmanlı askerinin o tarafa varmasının zor olduğunu da açıklamışlardı.

Yine hal tercümesi daha önce yazılan Şeyh Mansur'un kaldığı Çeçen'den önce Battal Paşa tarafından kendisine gönderilmiş olan yazıya cevap olarak gelen mektubunda: «Gönderdiğiniz mektup elimize geçdikden sonra düşmanı Anapa'da bozduğunuzu duyduk. Bu hususda bizler nekadar sevindikse Allah da sizden öylece razı olsun. Bundan sonra bize ve bütün Müslümanlara hayırlı işler görseniz... Eğer maiyetinize gelmemi istiyorsanız, öylece hareket ederim. Sizin emriniz yeter. Bize vacip olan da emre kayıdsız uymakdır.» diye yazmışdı. Lâkin Çeçen'e varınca bunun Çerkez kabileleri ve Kabartay'ın hepsi Rusya'nın can düşmanı oldukları halde bir mükemmel ordu emri altında kullanılacak hafif süvari asker demek oldukları için ilk önce düşmanın ateşine göğüs gererek lâzım gelen yerleri tutabilecek bir muntazam ordunun içlerine sokulması gerekir. Anapa ordusu ise her bakımdan eksikleri olan bozuk düzen bir ordudur. Bu durumu ile Anapa'nın muhafazası işini bırakıp da ileriye harekata geçmesi uygun değilken İstanbul için bu böl-

ge durumu gereği gibi bilinmeyip tertib olunan asker ve zahirenin ne kadarının istenilen yere ulaşabileceği ve yerinde ne tertip kullanılacağının üzerinde durulmak lâzım geldiğini araştırmadan hemen defter üzerindeki tertibata bakılıp ileri harekâta geçilsin diye ısrar oluna geldiğinden ortaya çıkan bu olay eldeki kuvveti de darmadağın ederek Anapa kalesini de tehlikeli ve muhataralı bir duruma sokmuşdu.

Adı geçen Mehmed Beyin durumunu tartışmaya gelince; Bazı resmi evrakda Kütaisli Mehmed Bey diye görülür, bazı tarih yazarları da bu savaşda ortaya çıkan gayretini övmüşdür ama Haşim Efendi Mehmet Beyin hal tercümesini şöyle yazıyor. Mehmed Bey Acaralı Gürcü asıllı bir çocuk iken geçen savaşda Hacı Ali Paşa'nın yanında hizmetkârlıkla Kırım'a gidip yapılan savaşda esir olmuşdu. Bir Rus generali yanında hizmetkâr olarak bu generalle birlikte Kırım içinde ve dışında gezip dolaşdı. Sonra bu general Kabartay tarafında görev alıp gidince yanından kaçdı ve Nogay kabileleri içine düşdü.

Bir süre içlerinde gezerek Abaza tarafında kaldı. Kabilelerin merasim ve âdetlerini iyice öğrendikden sonra Esir Pazarı tüccarlarından Bicanoğlu Ali Paşa'nın mirmiranlıkla Anapa muhafızı olduğunu duydu. Doğru Ali Paşa'ya gitti. Kendisine yalnız bir şeref ünvanı olmak üzere bedava hazinedarlık hizmeti görerek kendisiyle birlikde gideceğini bildirdi. Ali Paşa da bunu cana minnet bilerek Mehmed Beyi Anapa'ya götürdü. Herkesin görünüşe bakanları onu bir süre doğrudan hazinedar bilirlerdi. Sonra esir ticaretiyle İstanbul'a geldi. Bu nedenle devlet ileri gelenlerinin evlerinde kalıp burada da kendisini beyzade ve kişizade tanıttı... Hatta kabileler halkı güya büsbütün kendi dediğine göre iş görürdü. Kendisine vezirlik verilse hepsinin kendisine tabi olacaklarına dair kabileler tarafından mahzar gibi uydurma kâğıdlar ileri sürerdi. Kabartay halkına yardım edilirse Rus topraklarına akın ederek şehir ve köylerini yakup yıkacakları şüphesizdir demek gibi uydurmalarla devlet büyüklerini yanıltdı. Sonra, Battal Paşa'nın Kabartay'a gitmesini ve eğer bu yolda olmayacak özür dilerse idam olunsun diye yanında bulunacak mübaşirin elinde bir hat-tı hümâyun bulunmasını güzel bir tedbir alınmasını devlet vükelâsına göstererek bu şekli yerine getirdi. Battal Paşa'dan da biraz atiye almak maksadı ile düşman karşısına çıkarmaya vardı. Mübaşirin yanında böyle bir hat-tı hümâyun olduğunu söyledi. Sonunda can korkusu ile Battal Paşa'nın darat ve debdebe dartiyle vezirliği bırakıp esareti kabul etmesine başlı başına sebep oldukdan sonra beş on Abazayı, Osmanlı Devletinden size yay ve tüfek ve başka hediyeleri alıveririm ben ne dersem siz de kabilelerin sözü bizdedir diyerek beni tasdik edinız, diye aldatıp İstanbul'a getirdi. Bir şeyden haberleri olmayan Abazaların dilinden Bab-ı Aliy'e uydurma raporlar tak-

dim etti. Yine Osmanlı Devletinden çok mal ve eşya alıp Anapa'ya döndüğü sırada Bahçekapusu içinde bana rastladı. İşin hakikatini bildiğimi söylemeyeyim diye «Aman beni tasdik et şimdi bana Mehmet bey derler.» diye rica edip yalvardı. Efendilerimiz işin aslını sorarlarsa doğru söylemeye mecburum diye red cevabı verdim, diye Haşim Efendi yazmışdır.

Biz gene konuya gelelim.

Adı geçen feci hadiseden sonra Edip Tarihinde yazıldığı gibi asker, kumandanlar ve kabileler olanı biteni arz edip bildirdiler. Bir başka serasker gönderilmesini istediklerini bildirir bir mahzar ile Mehmed Beyi İstanbul'a gönderdiler. Canikliler dairesinden yetişip de halk arasında büyük cesaret ve dirayetiyle ün salmış olan Sarı Abdullah Paşa çoğu zamandır Erzurum ve Trabzon gibi iki büyük eyalete vali olmuşdu. Aklına eseni yapar; mutasarrıf olarak, müstevli olarak büyük servet ve zenginliğe malikdı. Önce Anapa'ya serasker nasbolunmak niyetiyle Trabzon tarafına çağırıldı.

İlk önce gizli olarak Anapa seraskeri olmasıyla Battal Paşa olayı İstanbul'a aksedince, derhal Abdullah Paşa'nın Anapa seraskerliği ilân edildi bir an önce hareket etmesi kendisine emredildi, fermanı çıkarıldı. O da, merhum Ali Paşa gibi o bölgede nüfuz ve bağımsızlığını artırmak için, Anapa işini bir yana itip hemen birtakım derebeyleriyle savaşıp uğraşdı. Anapa'ya gitmesi acele edildikce bugün yarın diye birtakım özürleri boşuna ileri sürüp açıkladı. Bir yıl boşuna vakit geçdi. Bu bekleyişle Anapalıya ve kabileler halkına da, bu işin sonu neye varacak diye korku geldi. Ruslar bu fırsatı ganimet bilip üçüncü kez Anapa'ya taarruz etmişdir.

Ruslar Battal Paşa, gailesini bertaraf ettikden sonra kimini kendine çekerek, kiminin malını alarak kimini döverek işini yoluna koydu. Sonra Anapa'yı kuşattı Yine kabileler arkasından ayrılmıyordu. İçlerinde bulunan Mehmed Giray Sultan ile beraber elden geldiği kadar çalışarak dışarıdan Rus süvarisi ile savaşdan geri durmadılar. Kale içinde de yerli ve yabancı olarak 10.000 den fazla adam vardı. Kalede tahkimat eskisinden fazla idi. Ruslar kaleyi alamayacak durumda olduklarını görünce, birkaç güne kadar çekilmeye ve geldikleri yere dönmeye karar vermişlerdi, sonradan yakalanan casuslardan bu haber alınmışdı. Abdullah Paşa eğer kapusu halkı ile Anapa'ya varmış olaydı, Ruslar kale üzerine bile gelemezdi.

Böylece 13 gün kadar topçu düellosu oldu. 14 üncü gece Ruslar gece saat 7 de taarruza geçince kaide üzere içeriden top ve tüfek ile karşı koymak lâzımken, bir mikdar asker kaleden dışarı çıkıp düşman üzerine hücuma geçdiler, fakat bozguna uğrayıp döndüler. Düşman bunu fır-

sat bilip bozgun askeri ile beraber kaleye girdi. Bir iki saat kadar memleket içinde yaka yakaya savaş oldu. Hattâ kadınlar bile bir tarafdan ağaç ve taş ile savundular. Sonunda kale halkı büyük zayiat verince muhafız bulunan İpeklizade vezir Mustafa Paşa ve Defterdar Memiş Efendi esir oldular. Ruslar bu suretle Anapayı işgal ettiler, içinde bulunan rical ve kadınları Kırım tarafına geçirdiler.

Bu kale aslında birkaç tabya ve bir hendekden ibaretti. İçinde bulunan muhafızlar bile azıcık iken Ruslar iki kez taarruza geçmiş, bozguna uğrayıp hüsranla çekilmişlerdi. Sonradan kale epiyce tahkim edilmişdi. İçinde çok sayıda asker de mevcud iken Rusların 1.5 saat içinde bozguna uğratıp, asker ile beraber kaleyi işgali aklın almayacağı bir durumdur diye bazı tarih yazarları yazmışdır. Bundan sonra yine kabilelere bize katılın tekrar asker ve serasker gönderilecek gibi vaadlerde bulunuldu. Fakat Soğucak kalesi görevlileri bile kaleyi boşalttıkları için Sohum ve Faş'ı muhafaza hazırlıklarına girişildi.

KARADENİZ OLAYLARI

Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşa donanma ile Karadenize çıkalıberi düşman donanmasını kollamak için Rumeli ve Anadolu kıyılarında dolaşıyordu.

1205 yılı Zilka'desi sonunda Anapa sularına geldiği sırada, işgal edildiğini görünce oradan dönup Avlite limanına doğru gitti. Bu sırada Rus donanması da büyük küçük 42 gemiden ibaret olduğu halde Avlite limanından çıkmışdı. İki donanma birbirini görüp savaşa hazırlandı. Ancak hava sakindi. İki taraf karşıdan birbirine bakıp rüzgârı bekledikleri sırada Rus donanmasına muvafık rüzgâr esmeğe başladı. Hemen savaşa giriliyor diye düşünülürken, Rus amiralinin gelmesini beklediği birkaç kapak gemisi henüz gelmediği için mevcudu noksandı. Savaşa cesaret edemeyip yukarı aşağı volta vurarak bir yolunu bulup Avlite limanına girdi. Kapdan Paşa liman ağzına gelip bir süre bekleyip savaş istedi ise de Ruslar asla baş göstermediler.

Donanmada su azlığından Kaptan Paşa oradan geri çekilip Kelgrad sularına gelerek demirlediği sırada, Rusların beklediği kapaklar gelip donanmalarına katılmışdı. Hemen bu limandan çıkıp Kelgrad sularına gelmekde olduğunu donanma karakolları gördü. Aslında düşman baskın yapmak için geliyor diye Kaptan Paşaya haber verdikleri anda o gün Zilhiccenin 10 ncu ve Temmuzun 31 inci günü, yani Kurban bayramının başlangıcı idi. Kapdan Paşa derhal donanmaya çeki düzen verdi. Ancak rüzgâr düşmana müsaiddi. Rüzgar üstüne çıkmağa çalışarak düşmanı karşılamaya deryaya açıldığı sırada, halk içinde kahramanlık ve cesareti ile ün salmış namlı Seyid Ali Kapdan ve arkadaşları olan Cezair ve Tunus kapdanları ile beraber Kapdan Paşa'dan ayrı düşdüler. Rüzgâr üstüne çıkmışlardı. Seyid Ali Kapdan saat 9.30 iken bindiği kapudane-i hümâyun ile düşman donanmasına saldırmak istiyordu.

Gerçekden yalnız başına düşman donanmasına saldırmak tehlikeli idi. Bazı işaretlerle bu kendisine bildirildi ise de, Akdeniz'de korsan savaşına alışkın olduğu için iradesi elden gitmekle tüccar gemilerine rampa eder gibi hemen düşman donanmasının içine saldırdı. Hakikaten, dört taraf ateş saçarak birçok Rus gemisini paralamışdı. Yalnızdı. Düşman gemileri dört bir tarafdan sarıp top ateşi ile döverek Kapudane-i hümâyunu ziyadece yaraladılar. Bunu donanma kapdanları görüp gayrete ge-

lerek Şeremetoğlu ve başka kapdanlar yardıma koşup kurtarmışlarsa da bu durum hepsinin perişanlığına sebep olmuşdu. Osmanlı donanması, savaş kanunlarına göre, muharebede herbiri kendi akraniyle savaşda başarı gösterememişler, savaşda zafer kazanan 15 gemi yaklaşabilmiş, öbür gemiler yaklaşamadan başka düşman rüzgâr üstünde bulunduğu için gemilerini istediği gibi kullanıyordu. İçlerine düşen Osmanlı gemilerini topa tutarak yaralamışlarken yine Osmanlı askerleri gayret ve cesaret gösteriyorlardı. Rus donanmasında da epiyce hasar vukua gelmişdi.

Savaş gece saat bire dek sürmüşdü. Sonra Ruslar tarafından paydos için iki kere boş top atılmakla iki taraf birbirinden ayrıldı. Herkes ziyanını yoklayarak, yine savaşa hazır olan sabahı beklemişdi. Ancak kapudane-i hümâyunun gabyesi kırılmış ve Seydi Ali Kapdan yara almışdı. Savaş yerinden ayrıldı ve doğru Boğaz'a gitmek istedi başka yaralı yedi sekiz gemiyi de kaptanları alıp kapudan-i hümâyunun emrine girip Boğaza doğru gittiler. Kapdan Paşa geceleyin gittiklerini öğrenince yanlarından geri alınmaları için on milden fazla mesafe gitti. Geri alınmaları kabil olmadığından denize açılmak zorunda kaldı ve gemileri tamir ile uğraşdı.

Rus donanmasının gerçekde büyük hasarı varsa da Rus amirali donanmamızın parçalandığını ve meydanın kendisine kaldığını öğrenince korkmadan Rumeli kıyılarında Emine limanı yanında demir atarak yaralanan gemileri ve yaralıları tımara başladı.

Birkaç gemisi işe yaramaz hale gelmişdi, orada ateşe verdiği görüldü.

Kapdan Paşa mevcudları tamir edip yine düşman üzerine gitmek sevdasıyle üç gün denize açılıp rüzgâr üstüne çıkmak kaydında iken bi emrüllah-ı taalâ gayet şiddetli yıldız poyrazı karşılayıp bulundukları yerden bir adım ileriye gitmeye imkân olmadığından başka, ortaya çıkan bora ve fırtınalar bazı gemilerin direklerini uçurmuşdu. Çaresiz geri kalan gemileri de alıp boğaz açıklarına geldiği haberleri herkese kuşku ve dehşet vermiş ve Padişaha arz edilmişdi. Gemilerini çıkarıp tamir etmek ve yaralıları bırakıp yine Karadeniz'e gitmek üzere içeri girmelerine Padişah izin verdi. Donanma da Boğaziçine girdi. Zayiat ve yaralıları yoklanınca binden ziyade şehid ve üç yüzü aşan yaralı kayda geçirildi.

Edip ve Vasıf tarihlerinde böylece yazılı olup ancak Enveri'nin dışardan duyup yazdığına bakarak bu savaşda Seydi Ali Kapdan ile emri altında bulunan Tunus ve Cezair kapdanları ve arkadaşları ile sair kapdanlar, arslan gibi, eşine az raslanır bir savaş yapmışlardı. Lâkin Kapdan Paşa tarafından yardımda kusur edilmişdi. Eğer onun tarafından yardım yapılsaydı, düşmandan gereği gibi intikam alınırdı.

Ne ise donanmanın bu suretle geri dönüşünden sonra Karadeniz'de emniyet kalmamışdı. İlk önce Karadeniz boğazının muhafazası için asker ve mühimmat yeteri kadar tertibe başlandı. Ruslar Anapa'yı da işgal edince, Anadolu yakasında bulunan Karadeniz kıyılarının muhafazaları kendilerine emirle bildirilip açıklanmışdır.

Donanmanın böyle vakitsiz dönüşünden Sultan Selim Han Hazretleri pek fazla üzüldü. Donanma ile Kapdan Paşa'nın Boğazdan içeri girmesi isteğine dair soruya Kaymakam Paşa tarafından Padişaha takdim edilen takririn üst başına, «Boğazdan içeri girmesine izn-i hümâyunum olmuşdur. Lâkin Kapdan Paşa'ya bu savaşının bir netice vermediğini ve Anapa'ya yardım edemediğini dönüp vakitsiz geldiğini anlatıp kendisine ve bütün kapdanlara gücenmiş bulunduğumu söyleyesin. Onlardan böylesini ummazdım. Yazık onlara yapılan iltifata» diye hat-tı hümâyun çıkarıldı.

Biz gelelim Serdar-ı Ekrem ordusunun durumuna:

NEMÇE SULH ANLAŞMASİYLE RUSYA İLE MÜTAREKE YAPILMASI

Bilindiği gibi Maçin kasabasında askeri birliklerde çıkan karışıklıkdan sonra yine Hirşova'da bütün askeri toplayıp mühimmat yığmaya elden geldiği kadar çalışıldı. Ordunun tekrar Maçin üzerine hareketi karara bağlandı. Yeniçeri ile Arnavut askeri arası açılmış ve düşmanlık baş göstermişdi. Ayrılmaları uygun görüldü. Rumeli Valisi Vezir Mustafa Paşa'nın erişdiği ordu seraskerliği ünvanı yine yazıldı ve yerinde bırakılıp Arnavut askeri de birliğine katıldı.

1205 yılı Zilkadesi 16 ncı günü düşman üzerine yürüyüşe geçmişdi. Hirşova'dan tahminen beş on dakika ayrılınca kendisine felç gelip vefat edince bilfiil Yeniçeri ağası olan Vezir Pekmezci Mehmed Paşa'ya Rumeli eyaletiyle ordu seraskerliği verildi. Daha önce Maçin'de gayreti vatanseverliği savaşın içinde herkes tarafından görülen eski kul kethüdası Süleyman Ağaya Yeniçeri ağalığı tevcih edildi. Abdi Paşa Delibaşısı Türkmenoğlu İsmail Ağa bahadır ve ün saldığı için başında büyük sayıda deniz askeri toplanmışdı. Kendisine mirmiranlık ihsan edildi. Birkaç gün içinde epiyce zahire ve mühimmat da müyesser olmuşdu. Karışıklık çıkaran askerin bazısı işin sonunu düşünüp Hirşova'ya dönmüş, mesafenin uzaklığı nedeniyle savaşa girememiş olan asker artığı da bu sırada ordu'ya katılmışdı.

Orduda oldukça harekâta geçecek kudret görülüyordu. Hemen Zilkade ayının 17 nci günü ordu ile Serdar-ı Ekrem de Hirşova'dan hareket etti. Üçüncü gün, gün ağarırken Maçin'e varıldı. Metris kazılmaya başlandı. Ancak piyade azdı. Yeniçeriler gevşekdi. Metris kazarken epiy

zorluk çekildi. Bundan sonra Pekmezci Mehmed Paşa'ya İbrail seraskerliği verilerek emrindeki askerle karşı tarafa geçirildi. Bu sırada Kalas karşısında bulunan ada'da yalnız başına inşa edilen tabyaya görevli dalkılıçlara mirmirandan Gürcü Osman Paşa Başbuğ tâyin edildi. Sonra bazı tarih yazarlarının bildirdiğine göre Serdarı Ekrem tarafından kendisine vezarete liyakatı düşünülerek Gürcü oluşu da vatanseverliğine delil sayılarak vezirlik rütbesi verildi.

Böylece bazı savaş tedbirlerine girişilmişdi. Önceki savaşda zahire ve mühimmat yok olmuşdu. Asker ise savaşa dayanamadığından karşı tarafa geçip düşmana taarruz etmek şöyle dursun, eğer düşman yine Tuna'nın beri tarafına geçecek olsa, savaşmadan muharebe sahasını terk ile yollarda halkın malını talan edip birbirlerini öldürerek kaçacakları belli idi. Bu tehlikeli durumda Osmanlı Devleti ile tahaffuzi ve tecavüzi ittifak anlaşması yapan Prusya da taahhüd ettiği halde savaşmıyordu. İttifakdan gayesinin ne olduğu açığa çıkmışdı.

Süvari ocakları içinde de karışıklık çıkacak gibi görünüyordu. Görevli oldukları yerin muhafazasını bırakıp birkaç bin adamla Şumnu'ya gideceklerı söylentisi duyuluyordu. Orduya sarsıntı gelmeden ve askerde olan olan baş kaldırma kuvvetlenip isyan halini almadan düşmanın mizacını yoklamak ve duruma uygun gelirse sulh yapmak için meşveretle karar verildi. Serdar-ı Ekrem tarafından Rus başkumandanı General Rebnin'e bir mektup yazıldı. Mektupta: «Yer gök götürmez asker ile Maçin sahrasına geldik. Savaşın ne olacağı bilinmez bu kere galebenin ne tarafda görüneceği bilinmez. Osmanlı Devleti savaşa hazır olduğu gibi fıkara ve reayasının asayiş ve rahatını kaçıracak olan kan akıtılmasını önlemek için sulh yapmaya da hazırdır. Bu işde ne derece selâhiyetli olduğunuzu bildirerek tâyin edeceğiniz adamınız ile sulh esaslarını gönderiniz» diye sorulunca Rus Başkumandanı olan General Rebnin de sulha esas üç madde ileri sürüp ordu'ya bir elçi göndermişdi.

1. Madde. Kaynarca Sulhu ve sonra yapılan anlaşma şartları geçerli ola.
2. Madde. Eflâk ve Buğdan toprakları menfaatli şartlarla Osmanlı Devleti tarafından geri alına.
3. Madde. Turla'dan hudud kesilmiş ola.

Bu üç madde meşveret erbabı ile görüşüldükten sonra bazı mertebe düzeldilip düşürülmesi düşüncesiyle, «Bu esaslar insaf dışı ve aşırı ölçüde görüldü ve genişledilip bazılarından fedakarlıkla yüklenen maddelerin açıklanması lâzımdır.» yollu General Rebnin'e mektup yazıldı, fakat General, «Benim görevim buraya kadardır, değişikliği selâhiyetim dışıdır. Sözün neticesini kusursuz açıkladım. Bundan sonra soru ve cevab boşuna uğraşmakdır. Eğer bu esaslar kabul olunursa murahhas ta-

yin edilsin. Kabul edilmediği halde adam gönderilmesin.» diye yazılı cevap gönderdi. İpin ucu kaçdığı sırada Padişah tarafından sulh anlaşması için izin ve ruhsatı içine alan bir hat-tı hümayûn geldi.

Koban Han Baht Giray Han, vezirler ile rical ve ocaklar tekrar meşveret olundu. Savaş hazırlıkları eksikdi. Sulhun yapılması lâzım geldiğinde hepsi birlik ve beraberlik içinde Osmanlı Devleti ricalinden birinin görevlendirilmesi uygun görüldü. Tarih yazarı Vasıf Efendi seçildi. Üç beş kişi emrine alıp İbrail seraskerine bazı tavsiyeler tebliği adı altında karşı yakaya geçdi. Hemen Kalas'a vardı. General Rebnin ile görüşerek Sadrâzamın mektubunu teslim etti. Bu işin görüşülmesi ertesi güne bırakılarak ertesi gün Vasıf Efendi Generalin konağına gitti. Görüşmelere başlanacağı sırada General Rebnin söze başlayıp: «Donanmalar birbirine pek ziyade yaklaşmış, savaşa girecekler. Halbuki iki devlet samimi olarak sulha yanaşmışken donanmalar bu durumdan habersiz. Eğer birbirleriyle karşılaşıp çarpışırlarsa bu hayırlı işe sarsıntı gelir. Bu işin sonu belli oluncaya kadar bekleyip oldukları yerde kalmaları uygun görülür. Siz de uygun görürseniz Rus donanması amiraline bir kâğıd yazayım. Sadrâzam da Kapdan Paşa'ya bir kâğıd yazsın, aralarında yakınlık olduğu için iki tarafın kâğıdları da Sadrâzam tarafından çok acele iki donanmaya da gönderilsin. İki taraf görevlileri de son emri beklesinler» deyince Vasıf Efendi de uygun karşıladı.

General Rebnin hemen Rus amiraline hitaben bir mektup yazdı. Vasıf Efendiye teslim etti. O da görüşme tutanağı ile beraber Sadrâzama yolladı. Orduda meşveret kurulup durum açıklandı. Orduda bulunan ukalâ ricalden birisi; «Düşman bizim donanmamızdan kuvvet ve galibiyet umuyor. Denizde savaş olursa yenileceklerini anladığı için Rus Devleti namusunu muhafaza için bu umulmadık garib durumu ortaya atmıştır. Benim bildiğim bu kâğıdın gönderilmesinde zarar vardır. Donanmamız, duruma bakılırsa, kuvvetlidir. Bir iş görülürse başarı ile sulha faydalı olur.» dedi. Böylece kâğıdı göndermekdeki faydayı idrâk eden akıl ve şuur sahibi kimseler sükût etmeğe mecbur oldular. General Rebnin'in kâğıdı orduda durduruldu. Birkaç gün geçince her zaman olduğu gibi donanmanın kırılıp Karadeniz boğazına çekildiği haberi alındı. Eğer General Rebnin'in kâğıdı zamanında Rus amiraline gönderilip Kapdan Paşaya da bir mektup gönderilmiş olaydı, donanma tehlikeden uzak kalırdı, lâkin ukalâdan geçinen bir yadigârın olmayacak sözleri bu fenalığa yol açdı, diye Vasıf Efendi tarihinde açıklamışdır.

Kısaca, her yönden sulha lûzum görülüyordu. Padişah da hiç olmazsa bir kez olsun Ruslara galib gelinsin de öyle sulh olsun istiyordu. Bir süredenberi galip gelmek için uğraşılmışsa da gittikçe mağlubiyet eserleri görülüp artıyordu. Ele geçirilen Nemçe görüşmelerinde henüz hiç-

bir karar alınamamıştı. Böylece Nemçe bakımından da emniyet sarsılmış, epeyce asker Nemçe serhaddinde yığılıp kalmışdı. Hattâ İşkodralı Mahmud Paşa otuz - kırk bin askerle Vidin bölgesinde sulh yapılacak diye beklediğine bakılırsa, Nemçe gailesi de henüz bitmemişdi. Rus cephesinde de bir iş görülemedi.

Osmanlı Devleti için her bakımdan sulh yapılması zorunluğu vardı. Vasıf Efendi Kalas'da mütareke görüşmelerine görevlendirildi. Eiden geldiği kadar ileri sürülen üç maddenin değiştirilip bize uygun bir hale getirilmesine çalışılmışsa da, General Rebnin'in selâhiyeti sınırlı idi. Kesin bir ifade ile arz eylemiş olduğu bu üç maddede değişiklik yapmanın elinden gelmeyeceğini bildirmişdi. Ancak ikinci maddede geçen menfaatli şartlarla kaydı, Kaynarca sulh anlaşmasında ve ondan sonra yapılan anlaşmalarda geçen menfaatli şartlarla Eflâk ve Buğdan Osmanlı Devletine geri veri'ecek diye ayrıntılariyle açıklanacakdı. Turlaya gelince «Rusyaya terkedilen yerlerin tahkim edilmesine dair birçok konu olup düzene konulması ve sulh anlaşmasının tamamlanması için toplanacak murahhasların çalışmasına ve dikkat etmesine bağlıdır. Başka yerlerde bulunan sınırlar bu savaşa girinceye kadar nasılsa yine öylece olarak iki madde ilâvesiyle beş maddeyi içine alan bir esas sened düzenlendi. Bunun üzerine mütareke senedleri kaleme alınmak üzere iki taraf da rıza gösterdi. 10 gün bu görüşmelerle sona erecekdi. Rus generali bundan fazla uzatılmasına da selâhiyeti olmadığını söyledi. Böylece gösterdiği azıcık aşağıdan alma bile selâhiyetle verilen görevi dışında idi. Yalnız her iki tarafda asayiş için kendisi tarafından bir nevi cesaret kabilinden olduğunu açıklıyordu. Sonra da sulh anlaşması durumuna dair mes'uliyeti üzerine alacak söz de söyleyemiyeceğini ve sulh mühürlenip ordudan gelmediği takdirde Vasıf Efendiye kendisi tarafından iade olunacağını açıklamışdı.

Vasıf Efendi durumu bütün ayrıntılariyle orduya yazdı. Osmanlı Devleti için sulh veya savaş hangisi hayırlı ise bir karara bağlanıp kendisine emir verilip bildirilmesini arz edip bildirdi.

Bu sırada Ziştovi görüşmeleri de sona erdi. Zilhiccenin 13 üncü günü Nemçe Sulh Anlaşmasının yapıldığı haberi orduya geldi. Osmanlı Devletinin yarı gailesi azalmışsa da ordunun perişanlığı son haddine varmışdı. Maçin'de büyük bir meclis kuruldu. Vasıf Efendinin yazıp bildirdikleri hazır bulunanlara tebliğ edilip anlatıldı.

Ordunun Maçin'e gelişinde metrislere tabiye edilen piyade 2500 kadardı. Bunlar her gün azar azar firar ediyordu. Süvari askeri de top ateşi başlayınca ateş altına girmiyor ve en ufak bahane gözediyorlardı. Düşman önden arkadan görünse savunma yapılmıyordu. Bu fırsattır, red edilirse nadim olunacakdır diye uğranılacak zararı hafifçe tarafından

kabul edip sulhu tercihde hepimiz ittifak ettik diye Padişaha arz olunmak şartiyle durumu açıklayan sened bile vereceklerini arz ve beyan ettiler. Bu esas kabul edilerek onun üzerine sekiz ay süre tâyin edildi. Mütareke işi kararlaşdırıldı. Zilhiccenin 10 uncu, temmuzun 31 nci günü senedler alıp verildi. Ertesi gün Vasıf Efendi geri dönmüşdü. General Rebnin'in yalnız esas koymağa selâhiyeti vardı, eklenen maddeler Mareşal Potemkin'in vereceği emre bağlı idi. Bu durum da Kalas'a gelmek üzere idi. idi. Görüşme yeri tahsis ve murahhasların tayini de onun gelmesine bırakıldı.

Vasıf Efendi bir garib durum için şöyle yazıyor: O günkü duruma bakılırsa, mütareke zaman ve vakte göre en hayırlısı iken düzene konulması hususu zaman zaman Pekmezci Mehmed Paşa tarafından teşvik olundu. Zamanı gelip de herkes tarafından el birliği ile düzene konup sadrazam tarafından mütareke senedi mühürlenince gönlü rahat İbrail cephesindeki ordusu başına geçip, büyük küçük kim varsa bilsin ki bilediğim kılıcımı düşman kaniyle ıslatmadan sulh anlaşması yapıldı, diye teessüf etmeğe başlamışdı. Senedler Kalas'da mübadele olununca iki devletin selâmeti için Rus generali top şenliği için emir verdi.

Tahminen yüz kadar top atınca Pekmezci Mehmed Paşanın metrisinde olan piyadeler düşman basdı deyip metrisleri bırakarak İbrail kalesine giderler. Geri çevirmeğe çalışılınca Mehmed Paşa'nın bile arkasından epeyce yol alırlar. Bu haber Maçin metrislerinde de duyulunca yer değiştirme olanağı onlara da sirayet eder. Orada da bu durum ortaya çıkınca büyüklerin de öğrenmesi ile hepsi böyle disiplinsiz askerle düşmana karşı konulamıyacağını anladılar.

Bu durumda nasıl olursa olsun işi sulhla bitirmek farz haline geldiği doğrudur. Kırım'ı geri alalım diye açılan bu savaşın sonunda Turla'dan hudud kesildi. Özü bile Rusya'da kalıyordu. Esas senedinde böyle geçiliyordu. Herkesin kusuru bir biri üzerine yükleyeceği askerin de biz şöyle keserdik böyle biçerdik diyecekleri şüphesizdi. Böylece sulh anlaşması Padişah nezdinde bile iyi karşılanmamışdı, galip gelip de sulh yapmağı isterdi. Serdar-ı Ekrem bu bakımdan ne yapacağını bilemiyor ve kuşkulu idi. Bu durumda Zilhiccenin 11 inci perşembe günü Maçin sahrasında meşveret meclisi kuruldu.

Altı vezir-i âzam, bütün mirmiranlar ve devlet ricali ve ocak ağaları ve subayları ve başkaca devlete hizmet edenler önce Kethüda beyin çadırında toplandılar. Hazır bulunanlara Kethüda bey: «Sulh ve savaş mes' elesinden hangisi tercih olunursa Sadrazamımız bugün cevap ister. Devletlu Padişahımız savaşın, düşmandan intikam alın, öylece şanlı bir sulh anlaşmasını hat-tı hümâyunları ile emir buyurmuşlar. Bunun üzerine savaşırım ve başka türlü hareket edemem diyorlar. Cevap istiyorlar. Müna-

sib olanı burada bildirip sonra Efendimizin huzurunda doğrusu ne ise onu söyleyiniz,» dedi.

Orada bulunanlar arasında sulh ve savaş'a dair birçok tartışmalar geçdi. Her biri askerin durumundan şikâyetler ileri sürüp herkesin bildiği ve tecrübe ettiği gibi durup dayanmadıkları gibi en ufak bir bahane ile firar ediyorlardı. Bu askerle savaş yapılamayacağını itiraf ettiler. Hepsi sulh tarafını tercih etti. Burada olsun, Efendimizin huzurunda kısaca dünya ve ahirette bile böyle söyleriz, gayri diyeceğimiz yokdur, dediler. Sonra hepsi Sadrâzam çadırına çağrıldılar. Sadrâzam tarafından hepsine hitaben: «Önce Osmanlı Devleti ile Moskof arasında sulh yapılması için Rus generali Rebnin tarafından gelen başka yazılarımız Padişahımıza takdim olunmuşdu. Ancak bu kez gelen hat-tı hümâyun ile Kaymakam Paşa tarafından gelen yazıların dediğine bakılırsa düşmanla savaşmadan sulh yapılması Osmanlı Devleti şanını küçük düşürür. Osmanlı Devleti bu durumda nasıl istediği gibi sulh anlaşması yapar? Turla'dan hudud kesilmesiyle Tuna'dan kesilmesi arasında ne fark vardır? Hemen bir tarafdan savaşılsın, bir tarafdan da sulh anlaşması görüşmeleri yapılsın. Muharebede Allah yardımı ile bir galibiyet kazanılırsa sulh anlaşması şanlı olacakdı. Bunlar savaşın semtine uğramıyorlar diye Allah'ın yardımı ile düşmandan intikam alınmasını bildirmişdi. İşte Padişah hat-tı hümâyununda yazılanın özeti budur. Ben Şevketlu Padişahımız tarafından savaş için ödev aldım. Böylece sulh anlaşmasını tercih edemem. Siz de varıp gidin, askerinizi emre hazır tutun. Allah'a tevekkül edip hazır olun. Hemen yarınki gün savaşa girilecekdir. Benim başka türlü diyeceğim ve niyetim kalmadı» diye kesin bir ifadede bulundu.

Meclisde hazır olanlar biraz susdukdan sonra: «Önce Padişah emrine, sonra iradenize uymak hepimizin boynuna borç ve dinimiz için gerekdir. Her birimiz varıp düşman üzerine harekete geçelim deriz. Ancak bu büyük işin sonunu da gereği gibi inceleyelim ve askerimizin durumunu düşünelim. Yoksa kendimize kalırsa biz canımızı feda ederiz. Ama bir kez şu disiplini sağlamak lâzımdır. Yoksa Osmanlı Devletinin uğrayacağı büyük hasar açıkca görülür.

Tuna kıyılarında bu kadar Osmanlı toprağını ve özel olarak İbrail kalesinin içinde bulunan bu kadar elinden bir şey gelmeyen kadın ve çocukların durumunu düşünelim. Eğer bizim kendimizi harcamamız düşmanı yenmeğe yeter ve bu topraklarımızın muhafazası mümkün olabilirse bundan âlâ şey olmaz. Lâkin askerimiz günden güne firar ediyor. Bu kadar kaçak asker tutulsa burunları ve kulakları kesilip ve çoğu öldürülüp asılsa. Yine mümkün olmuyor. Gece gündüz demeyip sayısız asker kaçmaktadır. Kalanlar da bir iki yağmura bakıyor. Hepsinin gözü kaçmakta[illegible]

«Bu durumda savaşa girelim desek bile düşman Tuna'nın karşı yakasında Tuna ile sırt arasında toprağa girip sağlam ve tahkim edilmiş tabya ve metrislerle çok sayıda toplar ve başka türlü harb araç ve gereçleri ile sağlam bir durumda bulunuyor. Etrafını su ve bataklık sarmış. Savaş olsa meydan savaşı etmenin imkânı yok, olsa olsa tabya ve metris ile topçu düellosu olur. Düşman bizimle birkaç topçu düellosu yapar, tabya ve metrislerine sarsıntı gelmez. Bizim askerimiz durmaz. Bu savaşa katlanmayıp giderler. Ama şimdi bu orduya disiplin ve eğitim verilse, bu kadar dağılmış askerin bir fevkalâdelikle toplandığını görsek diyorduk. Bugün düşmana bir gösteriş yapacak hale geldik. Eğer düşman Tuna'yı geçerek savaşa girişse bu askerden biri kalmaz, kaçar. Vezirler ocak subayları ve ağaları bir kaç adamı ile kalacakları gün gibi aşikârdır. Şimdi en hayırlısı sulhdür. Ve ondan başka çaresini bilmiyoruz.

Bu sulh anlaşması her ne kadar meramımıza uygun değilse de mademki düşman karşısında yerli yerimizde karşı koyabilecek durumdayız. Osmanlı Devleti Allah'a hamd olsun yerinde olarak nizam bulacakdır. Aksi takdirde savaşa kalkılsa bir kez dağılmağa yüz tutarsa düşmanın şirinlenip türlü tekliflere başlayacağı ve sonra da mağlubiyet arı üzerimizde sulha mecbur olunacağı açıkça görülüyor. Durumumuza bakarak mecburiyet yokken bu defalık sulh anleşması yapalım. Bu sona erdikden sonra Allah'ın yardımiyle topraklarımıza, halkımıza ve reayamıza düzen sağlayalım. Askerdeki umursamazlık kalksın. Her bir husus gereği gibi düzelip planlı çalışılarak sonra düşmandan intikam alınır. Elimizden giden kaleler ve bölgeleri geri almak çaresine bakılır ve aksi halde gayri davranışa imkân yokdur» diye bütün hazır bulunanlar aynı düşünce ve ağızla cevap verdi.

Bunun üzerine Sadrâzam hazretleri karşılık verdi:

«Bu işin her yolunu düşündüm. Geceleri uykumu ve rahatımı kendime haram ettim. Şu düşmandan nasıl intikam alınır, bu askeri nasıl savaşa sokarım, firarlarına nasıl engel olunur, diye düşünce denizinde endişeye kapıldım. Bu kadar adam öldürüyorum. Bu kadar kimse takdir ediyoruz, bir çare bulunamadı, yine askerimiz kaçmaktadır.

«Bunların hepsini öğrendim, biliyorum. Askerimizin düşman karşısında tutunamıyacağını tecrübe ettim. Bunun üzerine Osmanlı Devletinin bu durumda şansını korumak için sulh anlaşmasına yanaşmak istedim, ancak bugün için ben Padişahımız tarafından savaşla görevliyim. Kendi başıma Padişahımın rızası hilâfına hareket edemem». dedi.

Hazır bulunanlar yine hep birlikte; «Bunun rezaleti ve zararı Osmanlı Devletini ilgilendirir. Bizler gibi âcizlerin elinden ne gelir. Asker savaşa girmezse şu etrafda kalan toprakları, özellikle İbrail kalesini korumak lâzım değil mi? Ordu bu yerden bir adım hareket edecek olsa İb-

rail düşman eline geçerse ve daha nice rusvaylıklar çıkacağından hiç şüpheniz olmasın. Biz bu sulh anlaşmasını tercih ediyoruz» demeleri üzerine Serdar-ı Ekrem de: «Sulh anlaşmasının tercih edildiğini Padişaha ben yazamam, siz aranızda uygun gördüğünüzü karara bağlayıp yazın. Siz bilirsiniz» dedi.

Sulh anlaşması için iki taraf haberleşerek esas senedi olarak karar verilen temessük sureti okundu, anlamı herkese bildirildi. Serdar-ı Ekrem: «İşte Osmanlı Devleti Moskof ile bu esas üzere sulh yapacakdır. Bunu düşünün, Temessük'ü mühürlemek uygun mudur, değil midir? Savaşa girelim mi, girmiyelim mi? Bugün bana bildireceksiniz. Bana cevap verin. Benim savaşdan gayri niyetim yokdur. Herbiriniz Allah için söyleyesiniz, burada da düşünmeyin, saklamayın, doğrusunu söyleyin.» diye hitab edince hepsi sulhdan yana olduklarını söylediler ve senedin mühürlenmesini uygun gördüler.

Hepsinin soru ve cevabı ve meclisin kararı bütün ayrıntılarıyle mazbataya geçirip yazıldı. Herbirini ayrı ayrı mühürleyeceklerini bildirdi. «Osmanlı Devletine biz bu işi hayırlı saydık ama Padişahımız bize ağır söylerse ve bizi suçlarsa emrine baş eğeriz, istediğini yapsın. Biz Osmanlı Devletinin şanını korumak istedik, dinimize hayırlı olanı yapdık. Zira şu İbrail'in muhafaza olunup durması perişanlıkdan sonra toplanan askerle ordusu yerde iken düşman eğer ordunun bu halini bilse sulha yanaşmayacağı aşikârdır. Ama Allah bilir, halinizi gereği gibi bilmediği için sulha yanaşır oldu. Nasılsa Soğucak ve Anapa düşman eline geçdi, onlar da bu sulh anlaşmasında geri verilecekdir. Eğer gecikilirse düşman 200 000 den fazla Çerkez ve Abaza kabilesi içinde bir süre kalıp da oraları kabullenirse, geri vermeğe yanaşmaz. Bunları düşünüp bu hizmette muvaffak olmağa çalışalım.» diye sulh anlaşmasına karar verildi.

Meclis sona erince, bilinen esaslara göre mütareke şekli Sadrazam tarafından da tasdik edildi. Bu görüşmeler ve karar değişikliğe uğramadan mazbataya geçirilip yazıldı. Hepsi tarafından mühürlenip Padişaha arz ve takdim kılındı.

Görüşme yeri tahsisi ve murahhasların tâyini Potemkin'in Kalas'a gelmesine kadar durdurulmuşdu. Sonra Kalas'a vardığı haberi geldi. Evvelâ haberleşildi. İki taraf birbirinin hatırını sordu. Sonra işleri kolayca yürütmek için Sadrazam tarafından Teşrifatçı Mustafa Efendi ile Potemkin'e zemini yeşim serapa elmas ile süslenmiş bir kuşak ve bir bohça akmeşe kumaş ve çeşidleri, ve Kalas ordusu kumandanı General Rebnin'e ve Tuna'da bulunan Rus donanması kapdanına uygun hediyeler gönderildi. Sonra haberleşip Yaş kasabası görüşme yeri seçildi, iki tarafdan murahhaslar toplanarak sulh maddeleri görüşülmeye başlandı.

Hollanda Devletinin murahhası Rayhenbah görüşmelerinde bulunduğu gibi Osmanlı Devleti ile Nemçe sulh anlaşmasında aracı olarak Zişto-

vi görüşme meclisinde bulunuyordu. İlk önce bu devletin toplam olarak durum ve bulunduğunu bildirelim de sonra Ziştovi görüşmelerinin ayrıntılarına girelim.

Niderland da yani Felemenk Devleti Avrupa'nın denizci devletlerinden genç ve meşhur iki toplum olup bulunduğu yer nedeniyle İngiltere ve Fransa devletleri arasında rekabette bulunur ve savaş çıkınca da kâh ona kâh buna yanaşıp beraber olmak politikası gereği idi. Ticaret işlerine sarsıntı gelmesin diye tarafsız kalmayı tercih ederdi. Daha önce Nemçe Devleti ile savaşı olmuşsa İngiltere ve Prusya devletleriyle birleşmiş idi. Çünkü Büyük Ren nehrinin Şimal denizine mansab olduğu bölgede iki tarafında kurulmuş on sekiz sancakdan ibaret olan topraklara Niderland ve Peyiba —alçak topraklar— denilirdi.

Bu vilâyetler aslında Almanya İmparatorluğu içinde olarak veraset suretiyle Düka, Marki, Kont, yani serdar, merbizan ve sancak beyi ünvanlariyle bağımsız mutasarrıflar varken çoğu akrabalık dolayısiyle Avusturya hanedanına intikal eder. Geri kalanını da Almanya İmparatoru Şarlken zabteder. Bir aralık bu vilâyetlerin hepsini bir eyalet haline getirerek İspanya hükûmetine bağlamışdı.

Protestan mezhebi ortaya çıkıp yayılınca İspanya krallarının hükûmet idaresindeki herkesin bildiği baskıdan başka Katoliklik taassubu dâvasiyle buralarda mezheb değiştirenler pek fazla şiddet göstermişlerdi. Bu vilâyetler ahalisi Güyyom adlı ünlü kişiyi kendilerine kumandan yaparak İspanya Devleti aleyhine ayaklandılar. Uzun süre savaşdan sonra güney vilâyetleri tekrar İspanya'nın eli ve tahakkümü altına geçdi. Diğer yedi sancak halkı cumhuriyete karar vererek memleket idaresini İstad General adı ile teşkil olunan milletvekilleri meclisinin işlerini üzerine alırdı. Bu yedi vilâyetten Hollanda ve Felemenk sancaklarının büyüklüğü ve servetlerinin fazla olması nedeni ile bu birleşik vilâyetlerin hepsine Hollanda Cumhuriyeti ve Felemenk Devleti adı verildi. 1648 Milâdî yılında Güyyom'un evlâdı İstad Holder ünvanı ile Reis-i cumhur olmuşdur.

O zaman Avrupa ile Amerika arasında cereyan eden büyük ticarete İspanya boğazları geçecek yer ve yol iken İspanya Devletinin kötü idaresinden halk hoşnudsuzluk gösteriyordu. Hollanda Cumhuriyeti ise gerek ticaretin ve gerek mezheb işlerinin büyük serbestlik içinde yapılmasını öngörüyordu. Her tarafın sanayi ve fen adamları Hollanda'ya toplanmışdı. Az zamanda büyük kudret ve servete sahib oldu. 100 adet çok büyük kalyonla İngiltere deniz kuvvetlerini bozguna uğratmışlardı.

Fransa Kralı 14. Louis zamanında Fransa Devletinin zaferlerine ve birçok yerleri ele geçirmesine engel oldukları için denizler büsbütün kendi ellerinde kalmışdı. Ticaret ve hükûmetleri Amerika, Afrika, Hind, Çin,

Japonya, daha bu gibi şimdiye kadar kimsenin gidemediği yerlere dağılıp yayılmışlardı. Felemenk ve Brabant livalarında her türlü sanayi ilerleyerek fabrikalarının imalâtı dünyaya yeter olmuşken, sonraları İstad Holder tahakküme kalkıp bağımsızlığa yanaşdı.

İstad general meclisine karşı oldukları için memleket içinde çıkan birtakım karışıklıklar ile incinen birçok fen adamları ve sanayi ve iş adamları İngiltere'ye geçdi. Orada sanayiin bir kat daha artmasına ve denizciliğin pek çok ilerlemesine hizmetleri oldu. Bu ihtilâllerin Felemenk Devletine getirdiği zaafla Fransa, İngiltere Kralını kendi politikasına çekdi. İkisi birden uzun süre Hollanda üzerine taarruz etti. Bir zamandan beri denizlerde yelken açıp bağımsız ve dokunulmaz büyük deniz kuvvetleri kırılıp parçalandı. Uzak yerlerde olan toprakları elden gitti, kudretini ve eski otoritesini sarsıp düşürdüler. Ayrıca ihtilâller sırasında birleşik vilâyetlerden Artızbo sancağı ve Felemenk sancağının birazı Fransa Devleti eline geçdi. Ondan sonra bütün denizler İngiltere donanmasının üstünlüğü ve otoritesi altında kaldı.

İşte anlatılan bu ihtilâller sırasında Dördüncü Güyyom serbestlik tarafdarı olan İstad General Meclisi âzası üzerine açık yolunu bulup 1747 yılında İstad Holderliği veraset suretiyle kendi hanedanına tahsis ettirmişdi. Sonra bu Peyiba topraklarının o vakit güney vilâyetlerini elinde bulunduran Almanya İmparatoru Jozef ile Felemenk Devleti arasında çıkan savaşda başka devletlerin müdahalesiyle Felemenk Devletinin gailesini artırmışdı. Sonra Jozef bilindiği gibi Osmanlı Devleti ile savaşa girince onun aleyhinde bulunan İngiltere ve Prusya devletleriyle Hollanda birleşdi. Yukarıda anlatılan sulh anlaşmasında da aracılık etmişdir.

ZİŞTOVİ KASABASINDA NEMÇE İLE YAPILAN SULH ANLAŞMASININ GÖRÜŞME ŞEKLİ VE KARARI

Daha önce de bildirildiği gibi, Prusya Kralı ile Almanya İmparatoru arasında Rayhenbah adlı şehirde yapılan anlaşmada tâyin edilen esasa göre Osmanlı Devleti ile Nemçe arasında sulh maddeleri kararlaştırılmak üzere ilk önce mütareke yapılmışdı. Gerek her iki taraf murahhasları ve gerek aracı olan Prusya, İngiltere ve Felemenk devletleri murahhaslarının bir an önce tahsis olunan mükâleme yeri Ziştovi kasabasında toplanmaları gerekiyordu. 1205 yılı Rebi-ül evvel ortasında Osmanlı Devleti murahhasları efendiler, ardından Prusya murahhası Lokezini ve 1205 yılı Rebiülâhırının dokuzunda Felemenk murahhası Baron dö Afte ve 11 nci günü İngiltere murahhası Kavalir Rid ve 13 üncü günü Nemçe murahhası Herbert Ziştovi kasabasına gelmişlerdi.

Prusya murahhası Lokezini Ziştovi'ye geldiği gibi ilk önce Osmanlı Devleti murahhası Reis-ül Küttap Abdullah Beri Efendinin konağına ve sonra birer gün ara ile ikinci murahhas İsmet Beyefendinin ve üçüncü murahhas Durrî Efendi'nin konaklarına gitti. Karşılığında murahhas efendiler de bu sefirin konağına gittiler. Felemenk, İngiltere ve Nemçe murahhasları yine murahhas efendilere, onlar da karşılık olarak bu sefirlere gidip, ziyaret ve merasimlerini tamamladılar. Sonra Lokezini birkaç kez Reis Efendinin konağına gelip gitmiş ve bu görüşmelerde resmî görüşme sırasında bütün murahhaslarla konuya dair epiyce görüşmeler geçmişdi. Özet olarak aşağıya çıkarıldı.

Rayhenbah andlaşmasında Osmanlı Devleti sınırı eski durumuna getirilecek ve Rusya ile sulh yapılıncaya kadar Hotin'in tarafsız kalması ve Ruslarla savaşın devamınca Nemçe'nin tarafsız kalması maddeleri esas ittihaz olunduğuna bakılarak ikisi arasında karışıklık doğuracak bir durum yok gibi görünüyordu. Fakat iki tarafın düşünce ve istekleri birbirine uzakdı. Zira Selim Han önce mütarekeye izin verince Nemçe gemilerinin Karadeniz'de dolaşmasına ve Buğdan'a konsolos nasbetmelerine ve Cezair ocağının Nemçe'ye verdiği zararları Osmanlı Devletinin tazmini maddelerinin çıkarılmasını te'kid buyurmuşdu.

Prusya elçisi Lokezini ile yapılan görüşmede bu üç madde üzerinde uğraşıp çalışması murahhas efendiler tarafından kendilerine söylendi ve teklif edildi. Nemçeli ise Hirşova'nın ve Bosna tarafında ötedenberi iki devlet arasında yüzüstü kalıp, kimde kalacağı belli olmamış bazı yerlerin kendisine bırakılmasını istiyordu. Bunun üzerine Rayhenbah görüşmesinde Nemçe murahhasları tarafından Prusya vükelâsına verilen bir bildiride Macar ve Çek Kralı evvelâ Osmanlı Devleti ile mütareke yapıp savaş öncesi duruma büyük bir dikkatle riayeti esas sayarak sulha geri dönmeye razı olmağa karar vermişlerdi. Macar ve Çek Kralı bunu ümid eder. Osmanlı Devleti, de ele geçen geniş arazinin geri verilmesine çok büyük dikkatle bakınca kurulacak sulh görüşme meclisinde hududumuzun çaresiz emniyetine lâzım ve iki devletin asayiş ve istirahatına yetecek bazı akıllıca değişikliklere yanaşıp kabullendiğini istiyordu. Bu yolda yapılacak düzenle kurulacak dostluk bağlarının sağlanması Prusya Kralının ve müttefikleri olan denizci devletlerin uğraşıp yardımlariyle kolayca düzelecek diye yazılı idi.

Bu bildiriye cevap olarak Prusya vükelâsı tarafından verilen bildiride «Macar ve Çek Kralının savaş öncesi durumuna büyük dikkatle riayeti esas tutarak sulh ve kurtuluşa kavuşmanın hemen ardından, bu savaşda ele geçirdiği bütün Osmanlı topraklarını Osmanlılara geri vermek şartını kesin olarak kabul eylemesi, Macar ve Çek Kralının Osmanlı Devleti ile yakında yapacağı sulh görüşmelerinde hududunun emniyeti için umduğu değişikliğin ancak Osmanlı Devletinin rızasına bağlı olduğu ve

Prusya Devleti ile müttefiklerinin aracılığına bağlı olmasıdır. Macar ve Çek Kralı böylece bazı olmayacak yerleri ve başka menfaatleri sağlarsa Prusya kralına parasının bedelini derhal vermesi de Prusya kralının isteği idi» diye konuşuluyordu.

Daha önce mütareke için orduya gelmiş olan Prusya elçisi Lozi Rayhenbah görüşmelerinin mazbatasını getirmişdi. İşte bu değişikliğin fıkrası görülünce bundan murad nedir anlaşılamamışdı. O vakit Lozi'den bu nedir diye soruldu. «Bu değişikliği Nemçeli ileri sürdü ve rica etti. Böyle belirsiz bir sözdür. Ben bile ayrıntılarını bilmem ama Osmanlı Devleti kendilerine bir yer verip terk eylemek gibidir. Lâkin bütün bütün Osmanlı Devletinin rızasına bağlı olmakla zor kullanılamaz. Osmanlı Devleti kendisi bilir. Bir dost bir dostuna hediye verse o da ona karşılık bir hediye vermesi gibi bir şeydir. Bu bakımdan irade Osmanlı Devletinindir. Kesin olarak teklif olunamaz» diye cevap vermişdi.

Şu duruma göre iki taraf birbirine aykırı davrandığı için Osmanlı Devleti murahhasları güçlük çıkarıyorlar denilmesin diye Prusya murahhası Lokezini murahhas efendilere bir yazı yazıp verdi. Ocaklar tarafından ele geçirilen Nemçe gemilerini Osmanlı Devleti geri verecek veya tazmin edecekdi. Eflâk ve Buğdan'da Nemçe konsolosları kalacak, tâyini yapılacakdır. Karadenizde Nemçe gemileri dolaşacak maddeleri daha önce Osmanlı Devleti ile Nemçe Devleti arasında sulh günlerinde düzenlenen ticaret anlaşmaları şartıdır. Böylece Rayhenbah anlaşmasına girmez. Şimdi bunların kaldırılması, haklı ve sağlam kurallara aykırı olduğunu ileri sürüp bu gibi görüşme ve konuşmalar işlerin uzayacağını hatırlatmışdı. Rayhenbah görüşmeleri zabıtlarına müracaat olununca Rayhenbahda esas diye tanılan istatik isterkab yani hali üzere kalmak ve ibare sonunda eskiden olduğu gibi kalmak tabiri toprakları geri vermek işini sağlamak ve kefil olmak içindi, ancak Rayhenbah andlaşmasında yazılı olan şartlara bağlı ve ona atfedildiği anlaşılıyordu. Gerek Osmanlı Devletinin ve gerek Nemçe Devletinin bunun dışındaki maddelere Prusya Kralının kefil ve sağlam sonuca bağlamaya hakları olmayacağını yazmıştı.

Gizlice verdiği bir diğer takririnde de, yapılıp düzenlenecek anlaşmaya aracı nasbolunan İngiliz ve Felemenk murahhaslarının bugün bile bu anlaşmayı sağlamak ve kefaletlerini geçirip katmaya izinleri olmadığı duyulduğundan bu murahhas efendiler ile görüşüldü. Prusya Devleti gibi İngiltere ile Felemenk devletlerinin sulhu sağlayıp kefil olacakları umulur, yolunda açıklanıyordu. Bu bakımdan maddeyi açıklayarak cevaba mecbur olurlar ve devletlerine yazıp gerekli izni aldıkdan sonra Prusya kralının kendi iradesiyle gösterdiği sulhu sağlamak ve kefil olmakda kendilerinin de, katkısı ve ekleyeceği şeyler olabilir diye yazılmışdı.

Yine başka bir yazıda yapılacak anlaşmanın düzenlenmesinde ve başlangıcında Rayhenbah anlaşmasının esas olduğu fıkrasının geçirilmesi hususunda Osmanlı Devleti murahhasları tarafından ısrar edilmesi gerekeceğine dair bazı uyarılar sırasında daha önceki Nemçe ile Osmanlı Devleti arasında yapılmış anlaşmalarda sınır durumu belli değildi. Bu yüzden zaman zaman Nemçeli tarafından kavga çıkarıldığı biliniyordu. Bu kez sınırın ilerde çekişmeye yer vermeyecek surette açıklanmasında uyarıda bulunmuş ve sözünü de etmişdi.

Lokezini'nin bu ifadeleri üzerine murahhas efendiler şaşırıp kaldılar. Beraberce Sadrazam'a yaptıkları arz yazılarında açıklanan bu hususları iyice belirttiler. «Kullarının görevimiz ve vatan sevgimiz, ne olursa olsun, bu üç maddenin Sultan Selim Hanın istediği gibi düzenlenip başarılmasıdır. Ayrıca bu üç madde toprak bütünlüğü esası olduğu için her durumda bu bakımdan ısrar edeceğiz. Bunun tersine düşmekden çekiniriz. Bu üç maddenin kaldırılması için geçmiş anlaşmalar ve hattâ Belgrad sulh anlaşmasının kaldırılmasıyla hepsi kapanmışdır, diye iddia etsek gerek. Geçmişdeki sınırları değiştirmekden çekinerek sulh anlaşmasına esaslarını kaleler ve çevrelerinin asıl durumu ile Osmanlı Devletine geri verilmesi ve teslimi esasına yapışıp böylece geçmişdeki hududu yenilemeyi istiyoruz. Prusya Elçisi ise güya şüpheli ve sakıncalı maddeleri anlatmak için Bosna hududuna bir başka düzen vermek düşüncesindedir. Bu durum ise bizim hiç işimize yaramaz. Zira Bosna sınırının hakiki durumunu bilmeyiz. Kayıdlı olan hududnameler ve onlarla yapılan yazışına kayıdları bizi doyurmaz.

«Tuna suyunun karşısında olan Hırvatlık topraklarında Osmanlı Devletinin kale ve palangaları var. Bunlar Karlofça anlaşmasında yazılıdır. Ve Belgrad anlaşması da Karlofça anlaşmasına bağlanıyor. 1156 yılında verilen sened Sabrovaç ve Suhaniç arazisi Sugort adasının Osmanlı Devletine teslimi maddesinden ibarettir. Bu da hududu belli edemez. Una suyu sınırı çekişmesi Halil Paşa vaktinde Nemçeliler tarafından ileri sürülüp epeyce kavgası yapılmışdı. Una nehrinin karşısında Hırvat topraklarında Osmanlı Devleti elinde bazı kaleler palangaları olmak gerekdir. Bu durumu anlamayız. Bosnalı bize bu yerleri vermeyiz diye galiba cevap vereceklerdir. Maddelerin ayrıntıları hatırdan çıkmışdı. Her ne ise bizim ve cümlenin Bosna sınırı kesinlikle bilmediği görülüyor. Tahkik edemeyiz ve tahkiki için Bosna'ya yazılmak ve adam götürülmek gibi külfetlere girilse, bu nazik zamanda vakit geçirmekden fazla bizim kendimize çekeceğimiz serhad ihtiyarlarının dediğine bu sefer Nemçeli razı olmaz. Bu suretle bizim teklifimiz boşuna sayılacakdır. Anladığımıza göre bu kulları genel sınır maddesini başkaca bir madde olarak ayırıp Osmanlı Devletine geri verilecek ve teslim edilecek kale ve bölgelerin halk arasın-

da ötedenberi tayini uygun olduğunu zannediyoruz. 1152 yılından 1202 yılına kadar bu sınır meselesi nasıl uygulandıysa yine öylece geçerli olması uygun olduğu kanısındayız.

«Eski anlaşmaları yürürlükden kaldırmayalım desek üç maddeyi alt düşünce ile kabul etmiş oluruz. Bu da üzerinde düşünülecek olan yerdir. Prusya elçisinin ihtarlarına bakılırsa ileri sürülen üç madde bozulacak ticaretten kesin olarak söz etmiyor. Hemen hepsini kabul edip savaşdan önceki eski şartlar ve kendinden öncekilerin durumu ve eklenecek görüntüleri arıyor. Müttefikimiz olan Prusya kralının Rayhenbah'da imza ettiği şartların bilinmez taraflarını tasdik etmek lâzım geliyor. Ve yine Prusya sefirinin ağızdan dediklerinde bugün için hudud ve sınırlar dikkatle keşfedilip açığa çıkmalıdır. Bu da bir daha çekişme ve kavgayı önlemeyi sağlar. Belgrad sulh anlaşmasından daha kuvvetli ve güzel olsun demesi de bir yabancı Hıristiyan devleti olduğu için de şu maddeler Belgrad sulh anlaşmasına bağlanıp ondan alt düşüncesinin gizli tarafı ortaya çıkarılmalıdır. Nemçeli olarak size şu kadar arazi geri veriyoruz, siz de susun diyerek hududları belli ederek Nemçe kendi tarafına biraz yer ele geçirmek sevdasında mıdır bilemeyiz.

«Bosna hududu henüz bizce bilinmiyor. Bize sahib çıkan hudud tâyin edici olarak görevli Said Paşa'nın hududnamesi açıkca anlaşılmaz. Eflâtun'un bile çözemeyeceği frenk saçı gibi karma karışık ve dolaşık bir işdir. Bosna'dan hudud ilâmları getirmek zamana bağlıdır. Bosnalıların Halil Paşa gününde Nemçe ile kavgasını ettikleri hangi kaledir? Neresidir? Osmanlı Devleti geri verse bizler vermeyiz diye cesaret gösterdiklerini dışardan duyduk. Israrlarında haklı mıdırlar. Belgrad sulh anlaşması ayrıntılarından mıdır, bilemiyoruz. Başdan gaflet ile işe girip bir yer terk olmuşsa yeniden haritalara ihtiyaç gösterir. Bu, gözle görülüp yazılmağa bağlıdır. Böylesi de kabul edilse öyle coğrafya bilir adamımız yokdur. Özet olarak kesinlikle bilinmiyor. Böylece sınır çizmeğe hiçbir yönden cesaret olunamaz. Esaslı olan eski hududa riayetten gayri çare yokdur. Osmanlı Devleti murahhasları ticaret gemilerinin gidiş gelişi, Cezair meselesi, konsolos kaldırılması ve Mukovina eyaletini geri alınak ve savaş masraflarını tazmin ettirmek gibi beş madde görevi iddia ve yerine getirmeğe hat-tı hümâyun ile memur edilmişlerdir. Aksine bir durum yaratmak asla mümkün değildir. Prusya elçisinin ifadesine bakılırsa bunların yüzyüze ortaya konulması caiz değildir.

«Acaba bunlar Prusya'nın rızası hilâfına mı olduğu içindir, yoksa Bükreş'de Nemçe murahhaslariyle gayet yakınlık içindeler. Beklenmedik bir kurnazlıkları var. İşin içine fesad katmaları uzak değildir. Davranışlarına ve kavilleşmelerine bakılırsa kendilerinden her türlü yalan ve

desise beklenir. Eski anlaşmaları bozup kaldırdığımız zaman yeni şartlara bağlarken gün geçdikçe soğuk karşılayacağımız teklifler ileri sürecekleri açıkça görülüyor. Eski anlaşmalar yürürlükden kalkmazsa büyük mahzurlar doğacağı görülüyor. Nasıl hareket edelim ve hangi maddeden işe başlıyalım? Efendilerimiz daha iyisini bilir. Bir tarafı tercih edemedik. Ne taraf tercih olunursa emredilip bildirilsin.» demişlerdir.

Yine diğer bir arızalarında da, «Prusya elçisi geleli 10 gün oldu olmadı. Dört defa yapılan görüşmelerde yazılı ve ağızdan konuşulanlar ve konular kaleme alınmak lâzım gelse dünya tarihi kadar büyük bir kitab olurdu. 10 gündür gece gündüz sohbet ve yazışma ile vaktimiz geçip gitmekde ve görev olarak verilen işlerimizi etraflıca düşünüp ve ileri sürdüğü dâvanın red ve çürütülmesine, silinip kaldırılmasına deliller bulup ileri sürmek için geceleri de düşünüp tasarlayarak çok geceler de sabah etmekdeyiz.

«Ne olursa olsun, yüksek teveccühlerinize ihtiyacımız var. İngiltere ve Felemenk elçileri de bugün yarın gelecekler. Nemçe murahhası da bunların ardından gelecekmiş. Her biri Avrupanın derin düşünen ve uzağı gören insanlar olarak birer şeytan gibi diyeceklerini diriltip canlandıran kimseler. Her birisi bir devlet ricali ile her konuda münazara gücü yeter dört devletin hiylekâr ve aldatıcı adamları.

Bir süredenberi görüşüp tartışarak düşüncelerinde bir yere topladıkları yalan ve aldatıcı tasarılarından tertiplenmiş fikirleri başlangıçda ileri süreceklerdir. Bu başlangıç tutumlarına nasıl karşı koyabiliriz. Özellikle bizim gibi basit düşünce sahipleri ne yapsın. Hemen Allah-u azim üş şan söyleyecek söz ve kudret versin» diye yazmışlardı.

Bundan sonra Felemenk murahhası, murahhas efendilerle görüşmeler ve konuşmalarında, «Resmi görüşme sırasında şu Rus meselesi bir düzene gireydi pek güzel olurdu. Arada yapılan çekişmelerin taşkınlığı ve gerginliği ve dedikodunun bertaraf edilmesi bütün Avrupa devletlerinin istediği şeydir. Ama Ruslar kimsenin aracılığını kabul etmiyor. Hattâ devletim tarafından altı ay önce aracılık arz olunmuşdu. Bugüne kadar cevabı gelmedi.» diyerek yeni İmparatorun durum ve davranışlarını övmek ve güzel karşılamak gibi politikaya dair bazı sözler ve Fransa ihtilâline dair bazı konular ileri sürüyordu. Murahhas efendiler tarafından yapılacak anlaşmayı sağlayıp kefaleti hususunda ne düşündüğü sorulunca, «Felemenk Cumhuriyetinde selâhiyet verilmesi usulden değildir. İlk önce mes'ele ortaya çıkar, sonra kefâlet olur. Meçhûle kefil olup sorumlu yük altına girmek nasıl olabilir?» diye yapılacak sulh anlaşmalarında kefalet edip yük altına giremiyeceğini bildirdi. Sonra İngiltere murahhasiyle görüşüldü. Bu husus kendisine açıldı. O da kefalet ve sorumluluk altına girmek için ancak maddelerin bilinmesi gerekeceğini, bel-

li maddelerde kefil olabileceğini, maddeler belli olup da ne olduğu anlaşılınca devletine gönderip talimat istemeğe muhtaç olduğunu ileri sürmüştür.

Bu durumda Prusya murahhası Lokezini 1 nci murahhas efendinin konağına gelerek Felemenk ve İngiltere elçilerinin görüşmelerdeki durumunu konu olarak ileri sürüp konuşdu. Esasa dair bazı maddeler ileri sürdüğü sırada, o gün İstanbul'dan gelip de kendisine ait mektubun geldiği haberinin cevabı, Kaymakam Paşa tarafından isteniliyordu. Cevabı İstanbul'a gönderilmek üzere yazı yazması kendisine söylenince «Mektup İstanbul'da bulunan Lehistan elçisinindi. İçinde yazılan da Ziştovi'ye gelerek görüşmelere katılması hususundan ibaretti. Lâkin İstanbul'dan izin verilip, müsaade olunmamış. Çok hoşuma gitti. Daha önce bu mes'eleyi Beç'de olan Lehistan elçisi de ileri sürmüşdü. Savaşda katkısı olmayan, savaşa girmemiş bir devletin elçisi sulh anlaşmasına nasıl girebilir, diye cevap verilmişdi. Prusya Kralının âdeti dostlarını daima okşamakdır. Bundan böyle Moskof'la bir anlaşma yapılması lâzım gelse, Osmanlı Devletinin de rızası olsa, o vakit Lehistan'dan bir elçi gelse görüşmeler meclisine katılmasına müsaade buyurulmasını Kralımız isterdi.» dedi.

Bunun üzerine, murahhas efendiler tarafından karşılık olarak: «Lehistan ile Osmanlı Devleti arasında ittifak yapılmadan elçisi görüşmelere nasıl katılır» denildi.

Prusya elçisi: «Lehistan'a dair gerek kralımın ve gerek benim müdahalemiz yokdur. Onu tutmuyoruz. Fakat İstanbul'da bulunan elçisi Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın yapılacak ittifakına İstanbul'da olan Prusya elçisi gecikdirmeye sebep olmuşdur deniliyor. Belki de bana karşı iyi niyet beslemiyor. Şunu rica ediyorum; Prusya elçisinin bu ittifak mes'elesine engel olduğu yokdur, diye Lehistan elçisine denilsin diye İstanbul'da olan Osmanlı Devleti vükelâsına yazmanızı rica ederim» diyerek bu mes'elenin İstanbula 'yazılması sorumluluğunda murahhas efendilerden vaad aldıkdan sonra, Prusya kralının istediği ve bu ana kadar uğraşdığı, bundan sonra Lehistan içine Moskof'un girmesini önlemek olduğunu sözlerine ekledi.

Prusya kralı güya Lehistan'ı Rusların üstünlüğünden ve pençesinden kurtaracağım diyor. Halbuki Lehistan'da o sırada Alman nüfusu artıyordu. Lehliler buna aldanarak hükûmetlerinin bağımsız ayakda durup devamının emelinde idiler. Bu kez belli başlı devletler arasında yapılacak görüşmeler ve meclislerde bulunarak işlerini sağlamak arzusunda idiler. Prusya kralı ise Lehistan'ın taksiminde fazlaca hisse koparmayı tasarlıyordu. Lehistan'ın bu görüşmelerde bulunmasını desise ve hiyleli düşüncelerine vâkıf olacaklar diye istemiyordu. Ziştovi görüşmelerinde Lehistan murahhasının bulunmasına Prusya engel oluyormuş sözünün

çıkmasından çekinerek bu hususda bazı Lehlileri bile kandırmağa uğraşıyordu.

Anlatıldığı gibi İstanbul'a yazılmak için murahhas Lokezini murahhas efendilerine teklif ve rica ediyordu. Halbuki Osmanlı Devleti ile bir ittifak anlaşması düzenlemek üzere epiyce zamandır İstanbul'da kalan Lehistan elçisi daha önce Karadeniz'de Lehistan ticaret gemilerinin serbest dolaşması ve Rum mezhebinde bulunan Leh reayasına İstanbul Rum Patriki tarafından bir nasihatname gönderilmesini ve Lehistan'a Osmanlı Devleti tarafından itibarlı bir elçi gönderilmesi gibi bazı mes' eleleri ileri sürülüp arzedildi. Elçi ve Patrik tarafından nasihatname gönderilmesi hususları sulh anlaşması yapıldıkdan sonra yerine getirilir, diye gecikdirip yalnız Karadeniz'de 50 ticaret gemisinin izini verilerek üst tarafı durduruldu. Bu da Lehistan'ın Rusya aleyhine savaş açmaları şartiyle idi.

O vakit Osmanlı Devleti Prusya politikasına bel bağlamışdı. Özellikle Lehistan mes'elesinde Prusya elçisi ile görüşülüyordu. Buna benzer zorlukların Prusya elçisi tarafından çıkarıldığı düşüncesinde idi. Böylece Leh elçisi Prusya elçisinden şikâyet ediyordu. Prusya'nın başka durumu ve davranışlarından emniyeti sarsılan Lehliler Prusya'nın sözüne emniyet ve itimad caiz olmadığını söylüyorlar, Osmanlı Devletine bu sırada bunu anlatıp uyarmak istiyorlardı.

Prusya kralı Osmanlı Devletini bile aldatmış. Rus Çariçesine karşı istediği gibi kullanmışdı. Güya hemen Rusya'ya savaş açacak, İngiltere ve Felemenk devletlerini de savaşa sürükleyecekdi. Böyle görünmüşdü. Osmanlı Devleti murahhasları, hâlâ Prusya savaş açmadı, diye sefire tarizde bulundukça Nemçe'yi sulha zorlamış olduğunu ve Rusya'yı tehdit ederek Prusya'nın Osmanlı Devletine yapdığı hizmeti ileri sürer ve tekrar ederdi. Osmanlı Devleti vükelâsı da bu desiselere kandıkları için zaman zaman aracı devletleri savaşa itmeğe uğraşırlardı. Hattâ murahhas efendiler ziyaretleri iade ve ziyaretler yolu ile İngiltere murahhasının konağına vardıkları zaman İngiltere tarafından anlatılmış diye duyuldu, dediler. Onun üzerine İngiltere sefiri biraz düşündü; «Böyle haber gönderildiği yokdur. Bu şekil uydurmadır demektir. Bu ise ikinci derecede olacak mes'eledir. Çünkü daha önce aracı olmağı istemişdik. Moskof kabul etmedi, cevap verdi, şimdi tekrar aracılık istenilemeyeceği gibi ilk iş korkutma da icra olunamaz. İlk önce bir nasihat olarak Osmanlı Devletine savaşdan önce olan durumu ile kaleleri ve araziyi geri vermesi için de çalışıp uğraşmakla görevlidir» dedi. Murahhas efendilerin dedikleri gibi kesin cevab verilmemişdir, ve henüz bu nasihatın red edildiği veya kabul edildiği haberi gelmemişdir. Kısacası Petersburg'da olan İngiliz elçisi Osmanlı Devleti ile Rusların sulh anlaşması içinde çalışıp uğraşmakla görevlidir dedi. Murahhas efendiler tarafın-

dan daha önce aracı kabul olunmadı dediğimiz nasıldı ve ne zamandı, diye araştırılınca, İngiltere ve Felemenk'in Prusya sulh anlaşmasını ileri sürüp arz ettiği zaman bildirmişlerdi. Lâkin Moskof'a mahkûm olmamak ve boyun eğmemek için hiç bir devletin aracılığını kabul etmemişdi. Bunun üzerine bu devletlerin bile aracılıklarını bir türlü kabul etmez ve Felemenk elçileri ileri sürülen şartlara göre aralarında anlaşmakla görevlidirler. Bu üç devlet Prusya, İngiltere, Felemenk yalnız başına hareket etmeyip topluca hareket ederler, diyerek yapılan görüşmede iken İngiltere baş tercümanı Pizani İstanbul'dan Ziştovi'ye gelip meclise girdi. İngiltere elçisine hitab ederek murahhas efendilere yakınlık gösterip işlerini kolaylaştırmaya, güzelce çalışmanızı İstanbul'da bulunan Padişahın vükelâsı özel olarak bildirdiler, dedi. İngiltere elçisi de güzelce çalışıp iyi netice sağlamak için uğraşmakda kusur etmeyeceğini bildirdi ve meclis de sona erdi.

Kısacası, aracı devletlerin maksad ve istedikleri hemen sulh yapılsın bu savaş gailesi kalksın, kusurları ortadan silinsin idi. Ancak Prusya kralının Prusya sulh andlaşmasında hiç olmazsa reyi ve bilgisi alınmak gerekiyordu. Kendisine müracaat edilmeden Osmanlı Devletinin Rusya ile sulh anlaşması yapıvermesini de istemiyordu. Osmanlı Devletini bir süre daha avutup aldatmakdan geri kalmıyordu. Halbuki Prusya ilk zamanlar büyük vaadlerde bulunuyordu. Osmanlı Devletini Prusya'nın aracılığı olmadıkça Ruslar ile sulh anlaşması yapmamak üzere şartlara bağlamışdı. Şimdi birdenbire Osmanlı Devleti gözünde küçük düşmemek için derece derece, durum ve zamanın gereğine göre politikaya eğilip düşmek yolunda idi. Böylece Lokezini anlatıldığı gibi Lehistan elçisiyle yapılan görüşmelerin hemen ardından gelip; «Şöyle aslı yok havadis işittim. Güya Osmanlı Devleti tarafından Rusya'da seçkin bir heyet varmış, Potemkin ile bir sulh anlaşması görüşmeleri sürdürülüyormuş» dedi. Murahhas efendiler tarafından «Elçi bey dostumuzun bilmesi ve istemesi gerekdir. Cezairli Hasan Paşa'nın İsmail seraskerliği sırasında gönderdiği Hacı Bekir Ağayı bu zamana kadar oyalamışdı. Bu sırada bir cuhadar gönderilerek geri dönmesi istendi. Bekir Ağanın da geldiğini duyduk. Bugüne kadar orduya gelmemiş ise İbrail'e geleceği söyleniyor.» diye cevap verilmişdi.

Sonra bu murahhas başka görüşmelerinde yine Hacı Bekir Ağadan söz açdıkça, «Sadrazam tarafından daha önce Potemkin'e yazılan mektupda Prusya'nın aracılığı olmadıkça mütareke ve sulh anlaşması yapılamayacağı kesin olarak belirtilmişdi. Hacı Bekir Ağa dönünce beraberinde Potemkin tarafından gönderilen bir Mayor ile Sadrazama mektup getirmişdi. Murahhas efendiler tarafından okunup açıklandı. Bu mektuba nasıl cevap verileceği hususunda sefire soruldu. Mayor'un gönderilmesi ve gelmesi üç düşünceye dayanıyor. Birincisi Sadrazam ordusunu

teftiş etmek ikincisi, İsmail'i alırlarsa Mayor mevcud iken derhal istedikleri bir düzenle sulh yapmak; üçüncüsü, eğer istedikleri gibi İsmail'i alamayıp da bozguna uğrarlarsa kolayca işlerine gelecek bir sulh anlaşması yapmak istemesidir.

Sadrazam'a gelen mektup da daha önce gönderilen mektubun cevabı idi, cevap üzerine cevap yazılmaz.» denildi. Ve karşılık verildi. Osmanlı Devleti Prusya Kralının aracılığı olmadıkça sulh anlaşması ve mütareke olmaz, ittifak gereğidir diye Potemkin'e yazı yazıldı. Ruslar da bunu kabul etmedi. Şimdi bile Potemkin'in yazdığı mektup aynı anlamdadır. Bu suretle Mayor'un gönderilmesinde Potemkin boşuna bir harekette bulunmuş denildi. Osmanlı Devletinin şanına ve meramına uygun bir sulh anlaşması arz ederse, Prusya aracılığı olmadan Ruslarla sulh anlaşması yapar. Prusya ile aramızdaki ittifak nedeniyle Ruslardan kalelerin geri verilmesi arazinin iadesini kapsayan bir kefaleti verirlerse Prusya aracılığından vaz geçileceği bildirildikden sonra Osmanlı Devleti ile ittifakımız olması nedeniyle kale ve arazileri geri verip, sulh yapmazsanız harp ilân ederiz, diye Ruslara durumu açıklamışdık. İngiltere Devleti de böyle demediyse de yumuşak tabirlerle bunu açıkladı. Yani Prusya ile ilişkimiz vardır dedi. Felemenk de böyledir. İngiltere, Prusya ile ittifakından ötürü Baltık denizine 70 gemi göndermeye mecburdur denildi. Muharebe ederler mi diye sorulunca, Rus savaş gemisine rastlarlarsa muharebe ederler. Ancak bu savaş Ruslarla aralarında ticarete engel değildir, diye anlatıldı.

Bilindiği gibi murahhaslar birbirini ziyaret edip merasim işlerini tamamladıkdan sonra, Rebi-ülâhır'ın, 23 üncü perşembe günü görüşmelerin yapılacağı konakda toplanıp işe girişildi.

İlk önce aracı olan Prusya, İngiltere ve Felemenk elçileri görüşmelerin yapılacağı konakda toplandı. Prusya elçisi tercümanı Osmanlı Devleti murahhaslarını ve İngiltere de Nemçe murahhasını davet etti. Murahhas efendiler alay tertibi ile görüşme yeri konakda bulundular. Merdiven başında aracı elçiler karşılandı. Hoş geldiniz denildi ve aynı zamanda Osmanlı Devleti murahhaslarına mahsus odaya götürüldüler. Bu sırada Nemçe murahhası da geldi. Kendisine ayrılan odaya çıkarıldı. Aracı elciler onun odasına varıp hatırını sordukdan sonra görüşme yapılacak odadə ileri sürülecek başlangıç konuşmaları, tertiplendi. Saat 8'i çeyrek geçe görüşmelere tahsis edilmiş olan iki kapılı odada aracılar ayakda ve mevcud oldukları halde 1 inci murahhas olan Reis-ül-Küttab Abdullah Beri Efendi ve 2 nci murahhas Mekke payeli İsmet Beyefendi ve 3 üncü murahhas olan Sadr-i âli mektupcusu Mehmed Dürri Efendi ve görüşmeler 1 inci kâtibi olan Divan-ı Hümâyun kesedarı Mehmed Avni Efendi ve 2 inci kâtip Beylikçi kesedarı Abdurrahim Muhib Efendi ve olayları zabta geçirmeye görevli mektupçu halifelerinden Mehmed Said

Galip Efendi sağ tarafdaki kapıdan girdiler. Alınan tertiplere göre odanın sağ tarafında bulunan Sadrâzam çıkıp geleceklerin tarafında olan kapıdan Nemçe murahhası girdi. O da baş kâtipleriyle beraber sol tarafda aracı elçilerin oturduğu yere çıkdı oturdu. İki tarafın tercümanları da iki uçda bulunuyordu.

Önce İngiltere elçisi, Fransızca olarak tertiplediği açış nutkunu söyledi. Sözünü bitirdikden sonra Nemçe murahhaslarının açış ve başlangıç nutukları, Reis Efendinin başlangıç nutku okundu. Bunlar okunduktan sonra Osmanlı Devleti murahhaslarının ruhsatnameleri okundu. Çünkü ruhsatnamelerde kurulacak sulh anlaşmasına üç devleti de içine alan ve kefil olduklarını bildiren bir fıkra katılması yazılı idi.

Ruhsatnamelerin okunması bitince İngiltere Elçisi söz aldı.: «Padişah tarafından murahhas efendilere verilen ruhsatnamesinde İngiltere'nin katılıp kefil olduğu sözünü işittim, okunduğu sırada susdum. Bu susmamı kabul etti sanmasınlar. İngiltere'nin bu işe girip kefil olacağı benim bilgimin dışındadır.» dedi. Beri tarafdan karşılık verilerek Rayhenbah anlaşmasında İngiltere ve Felemenk elçileri bu işin içine girip kefil olduklarını, sonra da devletleri tarafından da tasdik edildi, denildiyse de bu sözü kabul etmedi. «Devletim o senedi tasdik etmedi değil, ancak bu işe girmekle tasdik arasında fark vardır. Kapsama ile tasdik sözleri açıklık göstermiyor. Sadrazam tarafından yazılan mektup ancak görüşme yerine davetten ibarettir» dedi. Bunun üzerine davet yazısında katılmanın ve kefaletin yazıda geçilmesi gerekmez, bu katılma ve kefalet Reyhenbahda ortaya getirilmişdir. Davet mektubuna yazılması neden gerekecekmiş denildi. Bu işin kapsamı ve kefaleti maddesini ben bile aracı devletlerden isteyip daha önce devletlerine yazdırdım dedi.

Bunun üzerine Prusya elçisi söze kalkdı. «İngiltere elçisinin bu işin içine girip kefil olmasını kabul etmeyişinizi ben de uygun bulmuyorum. Kabul etmediğimin zabta geçirilmesini ve tespit edilmesini istiyorum.» dedi. Felemenk elçisi de, «bu işe girmeği ve kefaleti şimdiki durumda ne kabul ederim derim ve ne de kabul etmem derim. Cumhuriyet hükûmetime yazdım. haber bekliyorum.» İngiltere elçisi de, «bu mes'ele hayırlı işlerin gecikmesine sebep olmaz. Biz yine işlerin düzene konulmasına uğraşacağız» diye ruhsatnamesini gösterdi, okundu. Ardından Prusya ve Felemenk elçilerinin ruhsatnameleri okunarak toplantıya son verildi.

Yukarıda bildirildiği gibi korkup çekindikleri Fransız ihtilâli üzerine Avrupa politikası değişdi. Bu sırada Avrupa devletleri bir araya gelip birleşmeyi istiyorlardı. Osmanlı Devletinin Rusya aleyhine arzu ettiği ittifak ihtimali bir yana itilmişdi. Bilindiği gibi görüşme toplantısında yerlerini alışdaki tertipler de bu anlamı açıklıyordu. Osmanlı Devleti

murahhas ve görevlileriyle Nemçe murahhas ve memurları aracıların birer tarafında karşı karşıya veyahut hepsi daire şeklinde oturmak lâzım gelirken, adamın bir tarafında Osmanlı Devleti murahhasları ve karşılarında gerek sulh yapacak olan gerek aracı olan diğer devletlerin murahhaslarının bulunması garib bir tutumdur.

Bu görüşme toplantısının toptan görünüşü ve oturumun Avrupalılar tarafından aynen resmi yapıldı ve Osmanlı Devleti murahhaslarına hediye edilen enfiye kutularının üzerinde bu resimler işlendi. O vakit ikinci murahhas İsmet Beyefendiye verilmiş olan kutulardan birisi onun oğlu yakında ölen eski Şeyhülislâm Arif Hikmet Beyefendi bana hediye olarak verdi. Bundan da bu toplantı resmi çıkarıldı.

Rebi-ülahirin 26 ncı günü ikinci kez görüşme toplantı odasında İngiltere elçisi söz aldı. Rayhenbah anlaşmasına devletinin katılıp kefil olduğunu açıklaması üzerine daha önceki toplantı ortaya çıkan tereddüdün, Rayhenbah anlaşmasına başka elçi görevlendirildiği için bu mes' elede kendisinin gereği gibi bilgi sahibi olmadığından doğduğunu ileri sürdü. Daha önce İngiltere Devleti tarafından bu elçinin evrakına bakıldı. Katılmak ve kefil olmak hususunun açıkca görüldüğünü söyleyerek bundan önceki konuşmasını geri alıp kaldırdığını ve Rayhenbah anlaşmasının devletinin katılıp üzerine kefalet aldığını açıkça bildirdi. Fakat devleti tarafından talimat gelinceye kadar Ziştovi'de yapılan kesin sulh anlaşmasına katılıp kefil olma hususuna dair bir türlü taahhüdle bağlı olamayacağını ileri sürdü.

Sonra Prusya elçisi Lokezini söz aldı. Yapılacak görüşmelerin cereyan durumuna ve mazbata yazılması ve dağıtılması şekli için bazı şeyler anlattı. Ardından Nemçe murahhası Herbert söze girişerek; görevim gereği şimdi mes'eleye gireceğim ve bir yazı okuyacağım diyerek kendisi Fransızcasını tercümanı da Türkçesini okudu. Bu yazıda İmparatorun ana düşünce özetleri vardı. En son sözü görüşmelerin başlamasını istemek oldu. Önceden büyük davalar ileri sürerek yapacağı ilk tesirle menfaat sağlamak kaydıyle yavaş ve usulca meramını ve elde etmek istediğine erişmek davranışı içinde idi. Başkalarının razı olabileceği mes'ele üzerinde durmakla kurnaz bir politika uygulamaktan çekiniyor ve kaçınıyordu. İmparatoru tarafından görevli olduğu için kendisi konuşacakdı, fakat bu bir söz ve mes'ele idi ondan kaçınamayacağını fakat yine beri tarafdan aranıp bulunacak maddeleri dinlemeğe hayır bulunduğunu söylüyordu. Arz olunan bütün mes'eleleri anlatmağa ve elden geldiği kadar kimsenin hatırını kırmadan herkesi razı ederek görüşmeye katılan devletlerin dediklerine uyacağını ve bu eğilimde olduğunu söylüyordu. Adı geeçn söz iki devletin onuruna yakışan bir sulh anlaşmasını arzuladığını ve savaş açılmadan önceki bağlılığın ve ilişkilerin yenilenmesini istiyordu. Üç yıldır iki devletin arasını açan acı savaş ve eserle-

rini ortadan kaldırmadan söz ediyordu. Dediğine göre Osmanlı ve Avusturya devletleri arasında eskiden savaş öncesi olduğu gibi değişiklik yapmadan ve yenilik getirmeden ele alınmasında kararlı olmalı idi. Bir yandan bütün anlaşmalar, senedler, fermanlar ve buna benzer anlaşmalar düzeni eskiden olduğu gibi üzerinde durulup neticeye bağlanmalı ve karar verilmeliydi. Başka yönden İmparatorun silâhlariyle ele geçirilip işgal altına alınan bütün topraklar ve kaleler Osmanlı Devletine geri verilip teslim olunacakdı. Yalnız Hotin kalesinin emanet olarak kendileri tarafından muhafaza edilmesi lâzım geldiğini bu yazısıyle anlatıyordu.

Bu yazı dinlendikden ve elçinin dediği bittikden sonra bizim taraf dan söz alındı. Elçi bey dostumuzun düşüncesi anlaşıldı. Bu düşüncelerinde aşırı ve faydasız dedikleri vardır. Bizim de gerçekten tertipli düşüncelerimiz bulunuyor. Ancak şimdi bunlardan söz etmek gerekmez. İlk iş binanın temelini tutmakdır, yani esasın görüşülmesi ve düzenlenmesi gerekir. Rayhenbah anlaşması ve sonra mütareke senedi gereği kabul edilen esasın her iki taraf üzerinde durup itina ve dikkat bu işin gidişi bakımından önemlidir. Şimdi onun görüşmesini yapalım.» denildi. Nemçe murahhası karşılık olarak: «Buyurduğunuz Rayhenbah anlaşmasında olan esas işte benim dediklerimin içindedir.» deyince, bizim taraf ipin ucunu yine esas üzerinde toplayarak: «Elç. beyin yazısında gerçi esas üzerinde duruluyor. Lâkin aşırı ve faydasız kelimeler de vardır. İşte bizim yazdığımız yazı suretini herkes görsün. Sonra görüşmelerde ayrıntılara kalkılır.» denildi ve kaleme alınmış olan bu yazı okundu. Yazı özetindeki anlam Prusya kralının Rayhanbah'da kurup bir sonuca bağladığı anlaşmanın özetini belirten Osmanlı Devletine gönderdiği itimadnamesi ve sadrazamın Nemçe İmparatoruna verdiği mütareke senedinde yazılı olan Prusya, İngiltere ve Felemenk'in katılıp kefil olmaları üzerine kabul edilen sulh anlaşması esasları üzerine: «Bu savaş çıkalı Nemçe askeri tarafından istila edilen bütün hisarlarla şehir ve eyaletler savaşdan önce nasılsa o durumda geri verilecekdir. Ruslarla yapılan savaşda başından sonuna kadar tarafsız kalıp Hotin kalesi Ruslarla yapılacak sulh anlaşmasına kadar Nemçe elinde emanet olarak kalsın, sulh yapılması gecikmeden Osmanlı Devletine geri verilip teslim edilmesini isterim» denildi. Nemçe murahhası da «Bu kağıdı okuyup üzerinde düşüneceğiz, kendim de buna bir şekil vererek ilerideki görüşmelerde anlatırım» dedi ve bundan sonra meclise son verildi.

Rebi-ül ahırın sonu çarşamba günü üçüncü kez olmak üzere yine görüşme odasında toplanıldı. Söz önceki konuya getirildi. Birkaç saat tartışma uzadı. Bu sırada Nemçe elçisi Herbert, Rayhenbah anlaşması esas olduğundan bu anlaşmada bulunan statiko kelimesinin bir benzerini bulmak gerekir dedi. Bizim murahhaslar da: — Biz bu sözü anlayamadık. Bütün kaleler ve arazi eski durumuna getirilmek üzere bu anlaşma

yapılmışdır, dediler. Nemçe murahhası savaşdan önce iki devlet arasındaki ilişkilerin aynı benzerlikde geri getirilmesini ileri sürüyordu. Bunun üzerine birçok konular üzerinde tartışmalar oldu. Bizim: — Bu sözün anlamı nedir diye sorunca, Nemçe Murahhası: — Doğru kelimesi Osmanlı Devleti dilinde vardır, şimdi olduğu gibi demekdir, dedi. Bizim efendiler karşılık olarak: — Bu günkü durumda demek esasımıza aykırıdır ve mütareke senedinde yokdur dediler ve bu ikibuçuk saat tartışıldı. Sonunda murahhas çağırarak aralarında bu konuda epeyce görüşmeler yapıldı.

Prusya elçisi Lokezini söz alarak: «Prusya Kralı yalnız Nemçe hakkındaki durumu yerine getirdi. Yani bütün araziyi geri verecek. Nemçeli bundan sonra Ruslara yardımda bulunamayacak ve Hotin kalesi Nemçe elinde emanet kalacakdı. Ancak Prusya Kralı bu durumu sağlamak için Nemçe İmparatoru ile bir esas koymak zorunda idi. Statiko esterkat deyimini esas olarak koymuş olduğunu ve Rayhenbah'da olan anlaşmayı kabul etmedikçe bütün maddelerin kabul edilmemiş sayılacağını ve statiko demek binlerce şeyin yenilenmesi demek olduğunu ve bunlardan kalelerin geri verilmesi ve diğer iki madde bilindiğini diğerlerinin bilinmediğini bildirdi. Bunu da murahhas efendiler karşılık olarak şöyle savundular.

Böylece bir çok konular üzerinde görüşüldükden sonra yine Lokezini söz aldı: «Prusya Kralı itimadnamesinde anlatıldığı gibi ittifakını öyle bir şekilde yerine getirmişdir ki, Statiko kuralına göre bütün kaleler nasıl bırakıldı ise öylece geri verip teslim etmelerine karar vermişdir. Ancak Nemçe murahhası Herbert tarafından ileri sürülen senedler, emirler ve başka anlaşmaları bilmiyoruz. Nemçe murahhası Statiko tabirini kaleler topraklarla başka anlaşmalara da yorumluyor ve böyle manada anlayış gösterdiğini biz Bec'den gelirken duyduk. Ancak Prusya Kralı Statiko anlamını kale ve topraklar için sarf etmiştir. Başka maddeleri bilmek vazifesi değildir.» dedi. Bizim murahhaslar: «Durum böyle iken şimdi Nemce murahhası Statikoyu bütün maddelerin üzerinde yüklüyor. Bu şekilde bu tutum ve anlayışdan vazgeçmesi gerekir.» dediler. Lokezini cevap olarak «Nemçeli tarafından bu husus Rayhenbahda ileri sürülmüşdü. Ancak Prusya bunu ne geri çevirdi ne de kabul etti. Şu varki murahhas efendilerin görüş ve anlayışlarına dayanarak soruyorum. Nemçe Kralı şimdi Macaristanla arasını düzeltmiş Peyiba'yı da kendine tabi kılmış. Şimdi bu durumda ısrar edip ip ucu vermek doğru mudur?» dedi. Karşılık olarak, bu korkutmak için gösterişdir, bunun sözü olmaz, denildi.

Sonra Prusya elcisinin okunmak üzere kaleme almış olduğu kağıd tercüme ettirildi. «Prusya Kralı Rayhenbah andlaşmasiyle ele geçirilen yerlerin geri verilip teslim edilmesini Statiko yani eski durumuna göre

sağlamışdı. İki devlet arasında bütün yakın bölge ilişki bağlarından söz konusu edilmediği için geri çevrilip kabul edilmişdi. Özellikle ittifak anlaşmasında yüz yüze söylenip bildirilmemiş olduğu için Nemçe İmparatoru statiko esasını ileri sürülmeyen mes'elelere de kendisine zarar verecek mes'eleleri kabul edip buna muhalif olan bir türlü üzerine almağa bağlı değilken statiko esterkat esasını ileri sürülmeyen maddelere yüklemeğe ve işi uzatmağa hakkı vardır.» anlamiyle konuşması bitince murahhas efendiler tarafından bu durum kabul edilmedi. Bunun üzerine sonradan konuşmak üzere odalarına gittiler. Yine bilinen üç mes'ele esas olarak kabul edilerek başka maddelerin birer birer görüşülmesi ileri sürüldü Statiko kuralı başta olmak üzere bütünü ile kabulü esas alındı ve karar verilmeden meclise son verildi.

Cumadel-ulanın ikinci günü Prusya elçisi birinci murahhas efendinin konağına geldi. Söze başlayıp girişerek Petersburg'da olan Prusya ve İngiltere elçileri devletleri tarafından görevle bir plân tertipleyip Moskof Başvekili Kont Ostromat'a anlattı. Bu vekil de Osmanlı Devleti ile bu gün savaşda olan Potemkin'in bu sırada galib gelmesine ve tedbirlerin güzelce sona ermesi haberlerde başarı yakındır derken böyle zamanda kalelerin geri verilmesi ve araziye «burası benimdir» demek uygun değildir dedi. Elçiler bu haberleri devletlerine yazmışlar ve Rusya'ya verilmek üzere Londra'da bu plânın kuvvetli kelimelerle yazılması tasarlandığı bildirildi. Sonra bu plânın bugüne kadar gecikmesinin sebebi, İngiltere parlamentosunun yazın dağılıp kışın toplanması idi. İngiltere'nin Prusya ile ilişkileri yüzünden savaşda yardım yapacağız diye o bahar için 40 gemi techizini istemişdi. Bu gemilerin masraflarını tedarik için parlamentoda anlatılmışdı. İngilizler iki parti olduğu için muhalefet partisi lideri: —Bu kırk gemi için para bulalım ama niçin kullanılacakdır bilelim diye sordu. Başvekil de: Size bunu şu kadar açıklayabilirim. Bu kadar geminin çıkarılması İngiltere ve müttefik devletlerin ilişkilerine bakarak lüzumlu görüldü. Bu politika sırrını şimdi size ben açıklayamam, diye sözü kapatınca hepsi gereği ne ise yapılsın diye taahüd ettiler ve toplantının yapılışından 37 gün geçmiştir. İşte bu planın gecikmesi sebebi budur. Zira gemilerin masraflarını karşılamadan önce plân ileri sürülse Rusların alay edecekleri açıkdır. Şu sırada tahmin ederim ki İngiltere de alınacak tertiplerle Berlin'e ve oradan Petersburg'a gönderilecekdir dedikten sonra bu plânın ana hatlarını tarife başladı. Özet olarak Prusya ve İngiltere devletlerinin meramı üzere sulh anlaşmasına razı olmazsanız Prusya bütün kuvveti ile karadan İngiltere de denizden bir mikdar kuvvetiyle savaşacağı kesin olarak anlaşılsın denildi.

Bir mikdar kuvvetinden ve bu tabirden ne kasdedildiği soruldu; elçi; —İngiltere bütün deniz kuvvetlerini bu savaşa tahsis etmez Felemenkliye de ilişkiler gereği şu kadar da sen yardım et der ve Avrupa muva-

zenesine uygun Osmanlı Devletine hayırlı sulh anlaşmasına Ruslar razı olmazsa böylece savaş plâna göre ilân edilir. Aksi halde savaş ilân edilmez dedi. Bizim murahhaslar söz alıp: «Avrupanın büyük ilişkileriyle muvazenesini demin elçi beyin açıklamasiyle büyük haz duyduk. Bu suretle Osmanlı Devletinin asıl amacı olan Kırım'ın bile Ruslardan geri alınması lâzım gelir» denildi. Lokezini; —Evet öyledir ama, bu Avrupa muvazenesi sözünün geçirilmesi ne olursa olsun Osmanlı Devletinin uğraşıp çalışmasına bağlıdır» dediğine karşılık: «Bu çalışıp uğraşmanın gereği belli ancak Avrupa muvazenesini anlayamadık. Kırım Avrupa muvazenesine girmiyor mu?» denildi. Elçi: «Aslına bakılırsa öyledir, ama muvazeneye sokulmaya muhtacdır. Kaldıki bu savaşda Osmanlı Devletinin elden çıkardığı yerlerin geri alınması bizim de işimize gelir. Savaş öncesi elden çıkan yerlerin kurtarılması Osmanlı Devletinin çalışıp uğraşmasına bağlıdır. Kırım'ın geri alınması Avrupa muvazenesine girer ama şu şartla: Osmanlı Devleti üstün duruma geçmeli zira yapılan ittifak anlaşmasına göre Osmanlı Devleti üstünlük sağlayıp galip gelecek ve böylece bütün kaleler, arazi ve özellikle Kırım geri verilmezse sulh anlaşmasını kabul etmiyoruz diyebilecek diye açıkca yazılıdır.» dedi.

Bunun üzerine ittifak anlaşmasının bir benzeri gösterilip 3 üncü şart okundu, neler yüklediği anlatıldı. Yine Lokezini: —Kırım'ın geri verilmesi bizim işimize gelir ve kurtarılması için elimizden geldiği kadar çalışırız. Bu husus Prusya'nın da istediği şeydir. Zira Kırım geri alınırsa, Osmanlı Devletinin emniyeti sağlanır. Böylece Prusya Devleti de savaşdan uzak kalır. Hele Osmanlı Devleti Prusya rızasiyle savaşa girdi. Bu durumda Ruslara itaat ettirerek rizasiyle Kırım'ı terk ettirmek isteriz ve geri alınması için de bu işi yüklenir kefil oluruz. Kırım'ın kurtarılması bizim istediğimiz şeydir. Osmanlı Devleti ile beraber savaşacağız, çünkü Osmanlı Devletinin emniyeti ancak Kırım'ın geri alınmasıyle sağlanabilir. Bunun üzerine her ne kadar ittifaklara uygun değilse bile Kırım'ın kurtarılmasında uğraşacağız.» dedi.

Böylece konu enine boyuna konuşuldu. Ancak Nemçe sulh anlaşması görüşmeleri yapıldığı için bu konuda sözü uzatmayıp keselim diye söz Nemçe mes'elesine getirildi.

Lokezini: «Rayhenbah anlaşmasını her iki taraf zabıtlarına geçirmekden amacım Nemçe murahhası elden kaçmasın diye idi. Efendiler bakarsanız, geçen toplantıda Rayhenbah anlaşmasından söz etmeden itimadname dediler ve üç maddeyi ileri sürdüler. Onun için korkarım Nemçe murahhası öteki tarafa geçip de bir şey yapamaz ama geri alınacak topraklar elindedir. Bizi yorarlar» dedi. Bizim murahhaslar da «Biz her zaman Rayhenbah anlaşmasını konuşuyoruz, asıl senedimiz olduğunda şüphe makbulümüzdür diyorsunuz. Rayhenbah anlaşmasını herkesin kabulü gerekir. Rusya Kralı statiko tabirini kale ve arazi geri alınsın diye sar-

felmişdir. Nemçeli de bu tabiri bütün durumlara yüklüyor murahhas efendiler de bu tabiri memleketlerin geri alınması şeklinde yorumluyoruz ve Rayhenbah anlaşmasını kabul ediyoruz demiş olsalar daha uygun olur.» dedi. Karşılık olarak: —Bu niçin anlaşılmıyor. Biz her toplantıda ve özelelikle geçen görüşmelerde küçük odada statikoyu araziye değinir olarak kabul ederiz dedik ve hatta Felemenk elçisi: —Nemçe murahhası bunu böyle kabul etse donanma yaparım demedi mi? diye karşılık verilince yine Prusya elçisi cevap olarak: —Murahhas efendiler statiko tabirini kabul edemeyiz dediler. Bundan şimdiye kadar anladığımız manâ şudur deyip sonra da Nemçe elçisi statiko herkes tarafından kabul edilmedikçe konuya giremeyeceğini ileri sürdü ve murahhas efendiler de o durumda 3 madde esas olmak üzere kabul olunmadıkça başka maddelerin görüşmelerine katılmayacaklarını bildirdiler.

Bunun üzerine Nemçe murahhası bu konudaki düşüncelerini bir kağıda yazıp İngiltere elçisine vermişdi. Ben bir suretini aldım, diyerek Prusya elçisi bir kağıdı çıkarıp gösterdi. Tercümeden anlaşılan şuydu: Ebedî sulh anlaşması ve Bukovina'dan vazgeçilmesi hususunun yenilenmesi, Cezairlilerden İmparator bayrağı için emniyet sağlanması, ticaret anlaşması ve gemilerin serbestçe gidip gelmesi ve Erdel sürülerinin Eflâk'da kışlamaları için verilmiş senedlerle fermanların olduğu anlaşılıyor. Elçi bey biz kavgadan usanmayız elçi beyler de aracılık etmekden usanmazlar deyip bakalım sonu neye varır denildi. Sonra Lokezini sözü başka tarafa çekip; —Size gizli olarak şunu söylüyorum. Yaş'dan haber aldım. Ruslar İsmail'i istilâ etmiş ve İbrail'e taarruz edecekmiş. Allah korusun, İbrail'i de işgal ederse bu durum ve bu yer işimize gelmez görüşmeler için başka yere gidilmesi mümkündür» dedi. Biz de: «İsmail istilâya uğradı ise bu bizim uğraşımızı aksatmaz kırk yıl malımız ve askerimizle savaşırız. Kaldıki Rusların kazançları sonunda kaybedecekleri vardır. Allah fırsatı her zaman ona vermez, bir gün olurki Osmanlı Devleti muzaffer olur. Duruma bakılınca İsmail ve İbrail Tuna karşısındadır ve buraya uzakdır, arada Silistire, Ruscuk ve bu büyüklükte şehirler ve çok sayıda asker vardır. Allah'a hamdolsun ne var bu dile gelir söz değildir.» diye red cevabı verilmişdir.

Cumadel ulanın 3 üncü günü dördüncü kez olmak üzere görüşmelerin yapıldığı konakda toplanıp yine statiko konusu ileri sürüldü. Nemçe elçisi sonunda: «Ben statiko esası üzerine kesin sulh anlaşması yapmaya hazırım. İsterseniz bugün yazılsın bugün imza ederim.» dedi. Murahhas efendiler de üç maddeyi esas diye kabul edip başka maddeleri ayrı ayrı görüşmeyi ileri sürdüler.

O gün statiko ibaresi konusunda birçok konuşmalar oldu. Bu suretle toplantı uzayıp da kimsede söyleyecek kudret kalmayınca, görüşmelere son verildi.

Anlatıldığı gibi dört kez yapılan görüşmelerin topluca özeti Padişaha ve Serdar-ı Ekrem'e başka başka yazılarla arz edilip bildirildi. Bu raporlarda Prusya murahhasının bu sırada üzerine aldığı ve kefil olduğu tasdiknamelerin mubadele olunacağı vakit murahhaslar tâyin edilerek savaş durunca yapılacak işlere esas tutulmak üzere Rusya ve Nemçe aleyhinde Osmanlı Devleti ile Prusya Devleti arasında bir müşterek savunma ittifakı yapılmasına dair şimdiden bir sened istenildiği yazıldı. Nemçe ile arasında toprak işi vardır da ona göre bu tutumdadır deriz. Ruslarla savaşmağı hatırımız için yapacağını akıl kabul etmez. Ordudaki murahhası da aracı olmakdan vazgeçtiğini ileri sürmüş. Dikkat edilirse bilinen bu manaları faydalı mıdır? Nemçe sulh anlaşmasını uzatmakda sakınca olduğu gibi çabuklaştırılmasında da sakınca vardır. Zira Ruslar Eflâk'a girer. Nemçe murahhası da statiko esası kabul olunmadıkça başka mes'elelere girişemeyeceğini bildirdi. Biz de Padişahın emri gereği üç maddede ısrar etmek üzere birleşip karar verdiğimiz için mes'ele ya uzar yahud kapanır diye yazılmışdır.

Ancak daha önce Prusya elçisinin gelişinde yapılan görüşmelere dair takdim edilen yazılara cevab olmak üzere İstanbul'dan sadrazama ve ondan da murahhas efendilere gönderilmiş olan yazılar geçen görüşmeler sırasında gelir. Özet olarak: «Hudud mes'elesi aslına bakılırsa murahhas efendilerin yazıp düşündüklerine göre karışdırılacak şey değildir. Prusya Kralının gelen mühürlü itimadnamesinde bu savaşda Nemçe askeri tarafından işgal edilen Osmanlı toprakları geri verilecekdi. Savaş öncesi bu Osmanlı toprakları nasılsa öylece geri verilerek teslim etme şartı yazılı olduğu için yerlerin ve mevzilerin sayılıp tâyini gerekmez, olanı ile yetinmeğe bakılacağı açıkdır. Zira Halil Paşa zamanında Nemçe'nin ileri sürdüğü davada Una suyu da Osmanlı Devleti arazisini bu yıl da Avusturya'dan ayırması Belgrad anlaşması gereği idi. Buna bakarak Una suyu karşı kıyısından öte arazi Nemçelinin olmak gerekiyordu.

«Bu kaleme alındığı sırada Nemçeli başka bir devletle meşgul olduğundan iddia edemeden olduğu gibi Bosnalı elinde kalmışdı. Şimdi iddiamız var şeklinde görünüyor. Şimdi sayılıp tâyin edilsin denilse Nemçeli de bu iddiada bulunsa bu işe esas olan Rayhenbah anlaşması senedine aykırı olduğu açıkdır. Eğer Nemçe Murahhası sonra sınır çatışmaları çıkarsa serhad kurallarına göre her iki tarafın sınır subayları haberleşecekler sonra bir yere gelip orada kime ait olduğu bilinmeyen yer bu savaşdan önce kimin eline geçdi ise araşdırılıp kimin ise ona verilerek çekişme ortadan kaldırılır cevabı verilerek ağzı kapatılmalıdır. Kaldı ki, bu üç maddeden çekinip eski anlaşmalar tabiri ve Una suyu hududundan çekinerek hiç bir kayıd koşulmadan Belgrad anlaşması tabiri yad olunamayıp hudud mes'elesinde Rayhenbah esas ve başka şartlar ileri sürülse mahzurdan uzak olmak gerek.

«Gerçekten savaş geçmişdeki anlaşmaları ortadan kaldırır, ama sulh anlaşması yapılınca her iki taraf murahhasları dilerse bir anlaşmayı yapılacak işe uydurup geri çevirerek yenilerler. İsterlerse yepyeni şartlar görüşürler. Murahhas efendiler yazısı gereği eski sınırları öne sürmek bu üç maddeyi kabul etmek gibidir düşüncesi de vardır. Kayıdsız şartsız Belgrad anlaşması öne sürülse bile Una suyu karşı yakasında olan arazi davasında Nemçeliler selâhiyet kaydına düşer. Bu düşünce de açıkdır. Bunlardan ilki olarak yazılı hudud mes'elesinde Rayhenbah senedine yapışıp başka şartlarda Belgrad anlaşması şartlarına tatbik edileceği sanılır. Bunda bile eski anlaşmalar savaş çıkınca kaldırıldı denilirken Belgrad anlaşmasının öne sürülmesi bu kavilleşmeye aykırı düşmeyeni sorusu gerçekden akla gelir ama Belgrad anlaşmasını geçerli gibi tutmak gerekmez. Kaldırıldığını bildirip ispat ederek üç maddeyi işleyene kadar Belgrad anlaşmasında yazılı şartlar her iki taraf için emniyetle geçerli idi. Şimdi o şartları açığa çıkaran, bildiren bir anlaşma yapsak görüşmelerin uzamasına sebep olmaz mı idi denilerek ana konuya girilse belki bu sataşmalardan kurtulacağız kaldıki Osmanlı Devleti bu üç maddenin zararı derecesini anlatmakdan uzakdır.

Bunların kaldırılmasında murahhas efendiler başarı sağlarsa kesin olarak büyük hizmet etmiş olacaklarından şüphe yokdur ama bunlar elbette terk olunmalıdır. Terk edilmezse sulh anlaşması olamaz şeklinde söylenmeyip de bu üç madde ortaya atılmışdır. Esas bunlardır. Nemçe'nin bunlardan vaz geçmesi bir bağışlamadır gibilerinden söylenerek ileri sürülmesi ve işi uzatmayıp bu usule uygun çalışmalarla işi bitirmek gerektir. Nemçeli bu üç maddeden hiç bir şekilde vazgeçmezse işlerin yürümeyip bozulacağı, sonradan gereği gibi kesinleşir. Böyle olunca da sulh anlaşmasını bozmakdansa bunların terk edilmesi iddiasından akıllıca vaz geçmek gerekir.» diye yazılıdır.

Cumadel ulânın 5 nci günü 5 inci defa olarak görüşme odasında toplanıldı. Statiko tabiri üzerine birçok konuşmalar yapıldı, bir şekle bağlanıp karar verilmeden toplantı başka bir güne bırakıldı.

Birkaç gün geçince Prusya elçisi Lokezini 1 nci murahhas efendi konağına gelip statikoyu kabul edin diye nasihat yollu bazı uyarılara girişdiği sırada aslında metin davranmak lâzımdır. Ancak Osmanlı Devletinin mütareke yapılışından bu güne kadar bir tutumu vardı. Şimdi yeni bir değişikliğe uğradı diye anlattı. Nemçeli kendisine isyan durumuna geçen Peyiba halkını kendi otorite çevresi içine almış Macaristan halkını da birlik haline getirmiş bulunuyor. Rusların da İsmail'i işgal ettiği biliniyor. Aslında İsmail'in istilâsı Osmanlı Devleti için epeyce acı ve sakıncalıdır. Rusların bunun ardından İbrail'e taarruzları bekleniyor. İbrail ise Eflâk toprağında bulunduğu için daha önce Ruslar İbrail'e taarruz ede-

cek olursa Nemçeli Ruslara yardım etmiş ve tarafsızlığını yerine getirmemiş olacakdır. Bu durum Nemçe tercümanı Estermer'e anlatılınca derhal Koburg'a yazdıkları için o Osmanlı Devleti bu bakımdan emin olsun. Ruslar Eflâk arazisini çiğneyip İbrail'e taarruz edemez, aramızdaki şartlara aykırıdır. Kaldıki mütareke şartlarının yerine getirilmesini kendimiz farz biliyoruz, diye cevap yazmışdı. Nemçe murahhası Herbert Bükreş'de iken bu bakımdan tekrar cevaplar yazıldığını bildiriyordu.

Önce mütareke haberi ile orduya gelmiş olan Prusya Sefiri (Lozi) de Serdar-ı Ekreme teminat vermişken tam bu sırada Rusların Seret üzerinden İbrali kalesine taarruz edeceği hissettirildi. Bu açıklanan hususlar eleştirildi. Ruslar Eflâk arazisinden geçip de İbrail kalesine taarruz edecek olursa Nemçe tarafsızlık şartlarına uymamış olacağı bildirildi. Murahhas efendiler tarafından Herbert'e bir yazı verildi.

Buna cevap olarak Herbert tarafından bir harita ile bir yazı gönderildi. Özet olarak, «İbrail kalesinin aslında nefes alamıyacak durumundan doğan acılar da büyükdür. Murahhas efendiler tarafından gönderilen takrir Nemçe murahhaslarının eline varmışdır. Herkes biliyorki Nemçe bu kalenin korunmasında taahhüd altına girmiş değildir. Ancak bugünkü duruma bakarak savaşan iki devletin haklarına büyük dikkatle tarafsızlık göstermeyi taahhüd etmiş ve bu taahhüdü tamamen yerine getirmişdir. Zira Moskof askeri mütareke yapıldı yapılalı Eflâk toprağına girmemişdir. Bu toprakların haritadaki yerlerine bakılacak olursa, ardında Nemçe'nin elinde olan kendisine ait araziye ayak basmadan açık veya gizli hiçbir şekilde sokulduğu ve müdahalesi olmamıştır. Buğdan topraklariyle İbrail kazası arasında örtülemeyen birçok geçid ve yolların bulunduğu görülüyor. Bu yol ve geçidlerden geçecek Rusların İbrail kalesini kuşadabilecekleri açıkça görülür» diye red cevabı vermişdi.

Bu durum Prusya murahhası Lokezini ile görüşüldü. O da İbrail kazasını Eflâk arazisinden ayırmışdı. Bu ortamda Prusya Ruslarla sulh anlaşmasına aracılık etmek iddiasından vaz geçmiş olduğunu, fakat kurulacak sulh anlaşması maddelerine bütünüyle bilgisi olmak lâzım geleceğini bildirmişdi. Ele alınan Nemçe sulh anlaşması bitiminde geri verilecek Eflâk eyaleti Rusların taarruz ve istilâsından korunması hazırlıkları önceden tasarlanıp plânlanmak lâzım geliyordu. İşkodra Mutasarrıfı Mahmud Paşa Eflâk cephesi seraskeri nasbolunmuşdu. Eğer mütareke süresinin bitişinden önce sulh anlaşması şeklini buluverirse Nemçe askerinden mütareke sonuna kadar gecikmesi şekli üzerinde durulup konuşulmağa başlanmışdı.

Cumadel ulânın 16 ncı günü murahhas Lokezini kendi devletinden yeni talimat aldığını bildirince murahhas efendiler onunla görüşmelerinde Eflâk'ın boşaltılmasına ve Mahmud Paşa'nın gelip bu yerleri işgal et-

mesine dair yapılan görüşmeler sırasında önce Ruslarla sulh anlaşmasına aracılık etmek şerefinden Prusya'nın vazgeçdiğini ve sonra da iki devlet arasında açığa çıkan bağlar gereği zamanı gelince Osmanlı Devleti için şanlı bir sulh anlaşması yapılmasına çalışacaklarına ve aracılıkdan vazgeçdilerse bile nasıl bir sulh anlaşması yapılırsa yapılsın katılıp kefil olacaklardı. Böylece aracılık anlamından geçmemiş olacaklardı.

Buna bakarak görünüşde Prusya elçisi gerçekden görüşmelerde bulunmayacakdı ama bütün şartlara ait bilgi edinmelerine lüzum olacağını bildirdikden sonra Potemkin'in «sadrazamla sulh anlaşması görüşmeleri yapıyorum, herkes öylece bilsin» dediğinden söz etti. Murahhaslarımız karşılık olarak: «Süphanallah, senin bu ifaden garipdir. Böyle olsa Osmanlı Devleti bu durumu bizden gizlemez. Osmanlı Devleti, Moskof'dan intikamını almadıkça sulh anlaşmasına yanaşmıyacakdır. Bu kadar büyük hazırlıklar yapılıyor. Prusya'nın Ruslarla savaşa girmesini beklerken böyle olmayacak istenmiyen duruma geçmek gereksizlikdir. Hacı Bekir Ağa ile gelen Mayor'un beri tarafa getirilmesi istenmedi. Karalaş'dan geri döndü. Hattâ Hacı Bekir Ağa ile Potemkin'den gelen mektuba cevap verilmesine lüzum olmadığını daha önce söylediğimiz için de cevap yazılmadı. Bugüne kadar Moskof tarafından kimsenin geldiği yokdur ve hiç bir görüşme yapılmamışdır» diye cevap verildi. Prusya elçisi: «Görüşme yapılmadığını ben de biliyorum. Bizimkiler Potemkinin dedikodu edip işler karışsın Prusya bizimle savaşa girmez, istesem şimdi bizimle beraber olmasını sağlar kendi tarafımıza çekerim dermiş.» diyerek kızdırılmak istendi. —Potemkin böyle söyler hattâ İngiltere'deki Rus elçisi de siz niçin hazırlanıyorsunuz, biz Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yapmak üzereyiz diye İngilizlere kuşku vermiş, dedi. Sonra statiko esasının kabul olmamasını Kralı tavsiye etmiş olduğunu anlattı. Bunun için murahhas efendileri bu işe sürüp gecikmeye artık gerek yoktur. Hemen görüşme meclisinin toplanıp bir an önce sulh anlaşması işlerine şekil verilmesini ileri sürüp çabuklaştırılmasını istedi.

Macaristan toprakları Osmanlı Devleti topraklarına bağlantısı olduğundan Macarların İmparatordan istedikleri imtiyazlar için de Ziştovi görüşmelerinde Macaristan büyüklerinden birisinin bulunması mes'elesi de ileri sürülmüştür. Bu durumda Macar Kont d'Esterhazi adlı beyzadenin 2 nci murahhas olmak üzere Nemçe tarafından tâyini yapıldı. Gelmek üzere olduğu haberi alındı.

Cumadel-ahıranın 22 nci günü 6 ncı kez görüşme odasında her zaman olduğu gibi toplanıldı. Nemçe elçisi Herbert'in okuduğu kağıdda Macar Kralı olan Alman İmparatoru Macaristan büyüklerinin isteklerine uyarak d'Esterhazi adlı zatı 2 nci murahhas nasbedip tâyin ettiğini, fa-

kat görevinin girişilen görüşmeleri hiç bir suretle gecikdirmeyeceğini bildirdi. Sonra konuya geçildi.

Aracı elçiler tarafından statiko esası kabul edilmedikçe Herbert'in konuya girişmeyeceğini ve kendilerinin de aracılık edemiyeceklerini söylediler. Murahhas efendiler tarafından kaleme alınarak görüşme meclisinde okunan kağıdın özetinde: «Statiko esterkat sözünün kabulünde görülen tereddüt şeklinin iki gereği vardır, birisi şudur: —Statiko kelimesi senedlerimizde yokdur. Geçmişde değildir. Bu lâfı şimdiye kadar da duymadık. Anlamı da bizce bilinmez. Böyle anlamsız olan sözü görüp gözetmeden böyle deniliyor, rivayet ediliyor diye kabul etmek akıllı kimselere yaraşmaz. İkincisi de: —Ortaya çıkarılan üç maddenin zararları sayılmayacak kadar çokdur. Bunların zararlarına bakılınca başdan kaldırılması tam isteğimizdir. Üç maddenin Karadeniz'de bütün gemilerin gidip gelmesine zararı vardır. Bu madde bütünü ile Osmanlı Devletini ortadan kaldırır. Ruslar ile savaş yapılacağına göre bunun yerine getirilmesi mümkün olamaz. Diğeri de acenta maddesidir. Eflâk Buğdan reayasına birçok fesadlık aşılayarak görünüşde onları koruyup bütünü ile Osmanlı Devleti reayasını baştan çıkardılar. Diledikleri reayaya patent verip reaya hükümleri dışına çıkaracak hazine gelirinin toplanmasına engel oluyorlar. Buna benzer işledikleri fenalıklarda memleketleri karışıklığa sürüklediler. Voyvodaların işlerine karışıp el uzatarak en alçak bir acente konsolosu olan kimse voyvodalar gibi rütbe ve mevki sahibi kimselerin işlerine karışarak hiyerarşi gereğine bile uymak diye bir şey kalmadı. Bunların zararları görülerek tespit edilmişdir.

«Bu üç maddeden biri de garp ocaklarının hasarları tazmin etmekle gecikdiği durumda Osmanlı Devleti sınır topraklarından arazi tazmini maddesidir. Bu şekil Osmanlı Devletinin şanına ve toprak bütünlüğüne yakışdırılamaz. Böylesi görülmemiş, yersiz bir tutum ve şekil oldukdan başka zamanı gelince iki devlet arasını bile açacağı açıkça bellidir. Nemçe murahhası dostumuzun talimatı sınırlı imiş. Bu iş dostça ve doğruca üç maddenin kaldırılması iddiasından geçilip bu hususları güzelce yürütmek için böylece olumlu duruma getirilir. Gemilerin gidip gelmesi mes'elesi Ruslarla sulh anlaşması yapılınca yerine getirilir. Konsolos mes'elesine de güzel bir şekil verilir. Statiko esterkat geçmişde girilen anlaşmaları bütün kaleler ve toprakları Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğü ve eski sınırlariyle geri verilip teslim edilmesi anlamında kabul edilmişdir» diye açıklayıp meramını anlatmışdı.

Bu durum okununca bu esasların kabulü kesinleşmeden şart koşuluyor diye Herbert itiraz ederek şart ve kayıd kabul etmeyeceğini tekrarladı. Beri tarafdan bize de bu üç madde ayıklansın, doğru bir şekle girsin deriz yoksa kabulümüzde şart istemiyoruz diye cevap verildi. Bunun

üzerine bu konu hakkında görüşmeler yapıldı. Bu yolda Herbert'i kandırmak kabil olmadığı için başka aracılar da böylece bu üç esasın kabul edilmesi lâzım geleceğini ve esas kabul edilmedikçe aracılık edilemeyeceğini bildirdiler. Nihayet bu üç esas maddeyi çözmek üzere kabulden başka çare olmadığı için öylece kabul olunarak gündeme alındı.

Cumadel - ulanın 26 ncı Pazartesi günü 7 nci kez görüşme odasında toplanıldı. Nemçe murahhası bir kağıd okudu. Özet olarak, statiko esterkat esası üzere Nemçe askerinin işgal ettiği Osmanlı topraklarının Osmanlı Devletine geri verilip teslim edilmesi fakat Hotin kalesinin emanet olarak Ruslarla sulh anlaşması yapılıncaya kadar kalması ve Nemçe'nin Rusya savaşında tarafsız kalması maddelerinin tasdikinden ibaret idi ve Nemçe murahhası «İşte senedi imzaya hazırım, ama şimdi okuyacağım senedi murahhas efendiler imza etmek şartiyle» dedi ve başka bir kağıdı okudu. Özet olarak, statiko esası üzere garb ocaklarına dair 1784 yılı ağustosunda yapılan borç taahhüdü senedinin ve serbestçe ticaret için yine 1784 yılı şubat ayında Eflâk ve Buğdan topraklarında Erdel reayasının gelip gitmelerine, oturup yerleşmelerine dair 1786 aralık ayında verilen senedler ve savaşa girinceye kadar bütün geçerli taahhüdler, senedler ve emirler eskiden olduğu gibi yürürlükde idi. Murahhas efendiler. «Statiko her iki tarafça kabul edilmiş bir esas olup esası da kendiliğinden bir şey olduğu için bir esas senedi imza edilmelidir. İşte iki tarafın işlerini içine alan bir sened kaleme aldık okunsun» dedi ve bu sened okundu. Özet olarak. Rayhenbah'da yapılan ve sürdürülen sonra da mütareke senediyle tekrarlanan statiko esası üzerine işgal edilen toprakların iki taraf halkınca bilinen sınırlarıyle geri verilmesi, Hotin'in emanet kalması ve bu savaşda İmparatorun tarafsız kalacağı hususları yazılıydı. Osmanlı Devleti de bundan önce Rayhenbah anlaşmasında bu şekilde kabul edilen statiko esası üzere iki devlet arasında komşu memleket ve dostluk nedeniyle bu savaşın çıkışına kadar geçerli olan taahhüdler vesikalar ve senedlerin tasdik edilip yenilenmesinden ibaretti.

Bu sened okundu sonra da Nemçe murahhası, «Kendi talimatıma uymalıdır. Bunları karşılaştırıp mühürlemek için okumak gerekir. İlk önce şunu da söylüyorum ki, senedler ve taahhüdler, emirleri ayrı ayrı anılmazsa mühürleyemem» dedi. Statiko kabul edildikden sonra diyeceğimiz kalmaz denildi. Bunun üzerine bir hayli görüşmeler geçdi. Sonra aracılar da murahhas efendilerin senedlere eğilmesi şeklini güzel karşıladılar. Onlarda Nemçe murahhasları ile epeyce tartışdılar. Nihayet Nemçe elçisi imzalamayı ileriki toplantıya bırakdı.

Cumadel - ahıranın başında 8 inci kez görüşme odasında toplanıldı. Nemçe murahhası Herbert söz aldı: «Geçen meclisde murahhas efendiler tarafındna esas borç senedi olmak üzere verilip düşünülmesi için geri bırakılan kağıdı gereği gibi okuyup düşündüm. Rayhenbah anlaşması

S.Ü. MERKEZ KÜTÜPHANE

ileri sürüldükden sonra bu anlaşmada yazılı olan üç madde ayrıntılariyle ileri sürüldü ve sonunda bütün taahhüdler, ilişkiler ve senedlerin yenileneceği yad edildi. Ben de talimata uyarak bir şey kaleme aldım okuyacağım» dedi ve bir kağıd okudu. Özet olarak, Rayhenbah'da tutulan vesikaların sözü geldikçe anlaşmanın metninde yazılı olan kelime deyimlerden başkasını kabul edemiyeceğini söyledi. Rayhenbah vesikaları Ziştovi'de alınacak taahhüdlerle birleşmeden iki devlet arasında savaş öncesi vasıtasız geçerli olan ilişkilere bakılıp bunların işleminde Ziştovi'de özel bir esas konulmasına yürekden istekli olduğunu, buna uyup kabul etmeğe Nemçe Devletinin emre hazır beklediğini ve her iki cephe sınırına dair yapılan taahhüdlerle verilen vesikaların yenilenmesi ve yürürlükde kalmasında peşin olarak her iki taraf yapılan işleme evet demeden ele geçirilen toprakların geri verilmesine dair her hangi bir görüşmeye girmeyeceğini söyledi.

Osmanlı Devleti murahhasları «bu gösterilen kolaylıklardan uzaklaşarak iki halk arasında öteden beri geçerli olan hududlariyle geri verilmesi ve başka yerde yine bilinen hududları belirsiz sözlerle ve yerlerini tâyin etmeden meramını anlatmağa çalışdı» dediler. Nemçe ise bu sözleri hududu açıkça belirten ve tarif eden taahhüdlere giremiyeceğini söyledi. Osmanlı Devleti murahhaslarının kale aldığı eski şekilde dostluk ve komşuluk oluyor. Böyle ısrar ederlerse kendisi de devletinin taahhüdlerini bildirmek için kesin olarak bu sözümü kullanacağını belirtti. Murahhas efendilerin vermiş oldukları kâğıdı mühürleyemeyeceğini bildirdi.

Bunun üzerine birçok tartışmalar yapıldıkdan sonra konu üzerinde konuşma Nemçe murahhasıyle aracılar arasında geçdi. Onların aralarında epeyce görüşüldükden sonra nihayet aracılar bir esas senedi kaleme almak üzere toplantıya son verildi.

Sonra aracılar bir senet kaleme aldılar. Önce okusun diye Herbert'e göndermişler. Ancak bu suret içinde yine Rayhenbah anlaşması esas tutuluyordu.

Herbert ise Rayhenbah anlaşmasının bütün maddelerini ileri sürüp belkide tamamını ağzına almak istemiyordu. Statiko esas alınırsa ve Hotin emanet kalırsa tarafsızlık maddesi kayda geçirilerek tarafından yapılacak senedde Rayhenbah anlaşmasına aykırı bir şey olmamasıyla yetinip kâfi görerek sened istiyordu. Halbuki statiko esterkat esası bütün mes'eleleri içine almıyordu ve bu senedin Rayhenbah anlaşmasına aykırı olmaması bu anlaşmada geçen bütün maddeleri kendi bünyesinde toplaması da gerekmiyordu. Bu suretle Prusya kralının kefil olmağa hak kazanması ise bu anlaşmada yazılı olan başka maddeler gibi açıklanmak lâzımdı. Her halde Rayhenbah anlaşmasının Ziştovi anlaşmasına esas tutulması bu işin gereği idi diye Herberte' anlatıldı.

Stotiko kefaletine Prusya'nın hak kazanması açığa vurmakdan ve belirtmekten kendisinin devleti tarafından men edildiğini ileri sürünce, Herbert'in bu cevabına aracı murahhaslar şaşırıp kaldılar. Hepsi durumun Viyana'ya yazılmasını ve gelecek cevabın beklenmesine karar verdiler. Ancak Viyana'dan gelecek cevap gecikip uzadı.

Şaban'ın başlangıcına kadar görüşmeler kesildiğinden murahhas efendilerin canları sıkıldı. Fakat arasıra Prusya'ya yazılmasını ve gelecek cevabın beklenmesini kararlaştırarak vakit geçiriyorlardı.

Tam bu sırada Rusların Kırım anahtarı olan Özü kalesini geri vermemek niyetinde olduğu haberi Lokezini'den duyuldu. Osmanlı Devlet ileri gelenleri ise Ruslara bir karış yer terk etmemek üzere galip gelmiş gibi sulh anlaşmasını elde etmek nedenlerini araştırıyordu.

Bu sırada İngiliz bahriye subaylarından birkaç kimse İstanbul'dan Silistire'ye gönderilmişdi. Ruslar aleyhine Lehistan ile ittifak kurulması tasarlanıyordu. Durum Lokezini ile söyleşilmek üzere murahhaslara yazılıp bildirildi. Bunun üzerine Cumadel-ahıra'nın 20 nci günü Lokezini 1 inci murahhas efendinin konağına geldi. Murahhas efendilerle bu konuda yaptığı görüşmede Yusuf Paşa'nın sadaret makamına gelişinden Prusya kralının memnun olacağını bildirdikden sonra «İstanbul'dan gelen yazıda birkaç İngiliz ofisiyalı ateş kayıkları yapılsın diye Silistire'ye gönderildiği yazılmış, bunda büyük faide vardır. Zira bunlar fen adamlarıdır. Ateş açmak üzere kayıklar yaparlarsa düşman gemilerini hasara uğratmak hususunu güzel bilirler. Lehistan'la yapılacak ittifak hususunda da İstanbul'daki elçi aracılığı ile benim düşüncemi sormuşlar ve istemişler. Alçak gönüllülükle düşüncemi arz edeceğim, bu benim için iftihar vesilesidir. Kaldıki Lehistan elçisi ticaretle ittifakı birleşdirmek ister. Bu yolda düşüncem uygundur. Yani her iki tarafın arasını buldum Lehistan ile ittifak yapmamız da çok iyidir. Zira, Osmanlı Devletinin ve bizim işimize gelir. Lehistan gayret gösteriyor. Bizimle beraber Ruslar üzerine savaşa hazırdır. İsveç'de olan elçimiz görevli olarak İsveç kralı ile görüşmelere başladı idi. Ancak vefat edince yerine fen adamı tecrübeli bir elçi tâyin edilmiş. Fakat İsveç meşruti hükümet olduğundan millet meclisine müracaata muhtaçdır» diye sözüne son vermişdir.

Kısacası Osmanlı Devleti bütün kuvveti ile Rusya üzerine yüklenmek niyetiyle Nemçe ile sulh anlaşmasını çabuklaşdırıyordu. İmparator ise hem Osmanlı Devletinin bir mikdar kuvvetini angaje ediyor, hem de müttefiki olan Rusya'ya moral yardımı yapıyordu. Böyle düzen düşüncesiyle vakit kazanmak dâvasında idi. Kaldı ki İmparator her ne kadar Prusya kralının zorlaması ile tarafsız kalmış ise de manen Rusya ile ittifakından ayrılmamışdı. Herhalde Rus Çariçesine yaklaşmak zorunda idi. Hattâ İngiltere murahhası Kit bu sırada Viyana'dan ne zaman tallmat

gelebileceğine dair Herbet ile bir gün görüşüp sohbet ederken, «görüşmelere ne vakit başlanacak diye sormamalı da Bec'den sormalıyım ki Prens Potemkin, Prens Kavtiç'e (yani Nemçe başvekiline) Ziştovi görüşmeleri için ne zaman izin verecek» diye iğneli konuşmuşdur.

Bu sırada İmparatorun oğlunu Toskana Dükalığına getirmek için İtalya'ya gitmesi duyulunca bu da Ziştovi'de murahhasına göndereceği yeni talimatın gecikip uzamasına neden olacağı endişesiyle Ziştovi'de beklemekde olan murahhasların epeyce canlarını sıkdı. Yakında Viyana'dan talimat gereceği ve Nemçe'nin savaş mühimmat ve harp levazımatını azalttığı duyuldu. Peyiba topraklarında ihtilâlin devamı ile Fransa'daki hürriyet ateşinin alevleri saracak diye çekinen ve korkan İmparatorun tuttuğu sulh ve kurtuluş yolundan sapamayacağının anlaşılması murahhas efendilere ferahlık veriyordu. Hattâ o sırada Beç tarafından gelen gazetenin bu günün mes'elelerine dair olan bir fıkrasını çıkarıp murahhas efendilere göndermişdir. Bu fıkranın özeti: İmparator Rayhenbah anlaşması yapıldığı zaman bazı zorunluklar altında bu anlaşmayı korumaya mecbur mudur, değil midir? Diye bazı toplantılarda bir süredir bu mes'eleye dair tartışmalar yapılmaktadır. Ancak İmparator tecrübe edilen sağlam ve haklı görüşlerine gerek hükümdarlar, gerek halk içinden gelenler bu taahhüdlerinde durmalıdır diye öne sürdüğü kurala bakılınca Rayhenbah anlaşmasından uzaklaşmayıp bir bahane ile Prusya kralını da kendi menfaatlerini ele geçirmesine yeterli olmaz. Prusya ve Rusya arasında yakında savaş açılmasına dair yapılan konuşmalar her türlü düşüncelere neden olmuşdur. Aslında bunca vakittir dinlenen Prusya 20 yıldan beri yapdığı savaşlardan yorgun düşmüşdür. Ruslar için güç durumlar yaratması ihtimâl dahilindedir, ancak Prusyalılar Ruslara galip gelse bile böylece toprakları harabolacak, hazinesinde para kalmayacak, ve askeri gücü zayıflayacakdı. O vakit nöbet İmparatora gelecek o da Prusya Devletini statiko usulünü koruyup topraklarını genişletmek dâvasından vaz geçmeye mecbur edecekdi. Prusyalılara verdiği sözde durup sağlam ilişkiler kurması yeter delil olarak gösterilir. Bütün Avrupa devletleri bu gibi olaylarda Avusturya hanedanı hakkında bu davranış içindedir ve buna göre iş görür, diye yazılıdır.

İmparatorun İtalya'ya gidişine dair Lokezini Viyana'dan aldığı yazdaki haberi murahhas efendilere tebliğ etmişdi. Recebin 20 sinde bir tezkere ekleyip divan tercümanına gönderdiği raporunda İmparatorun Recebin 9 unda İtalya bölgesine gittiğini, gidişinden iki gün önce Engurus yani Macar görüşmelerine son vermek üzere Presburg şehrine vardı. Görüşmelerde bulunacak olan Macar büyükleri Macar tacının giyilmesinde söz verdiği mes'elelerden bazılarını değişikliğe uğratıp sözünde ve kavlinde durmadığı için gönülleri hoş değildi. Bu değişikliklerin silinmesini ve bundan önce Engurus'den ayrılmasını istediği Erdel vilâyetini ve Ta-

meşvar eyaletini ve Hırvatlığın bir tarafını yine Engurus topraklarına katmasını ısrarla istiyorlardı.

İmparator Macarların sözü geçen bu teklifini çaresiz kabul edip isteklerine uymuşdu. Karşılığında geçen yıl Macar taburlarından ölen askerlerin yerine 6.000 asker toplamasını görüşdüğü kimselerden almağa muvaffak olmuşdur. Bundan başka derler ki Macar görüşmelerine katılan kimseler herhangi devlet İmparatora karşı savaş açarsa masrafları Macarlar tarafından karşılanmak üzere dört yıl süre ile 60.000 asker verme taahhüdü altına girmişler. Bu suretle Nemçe'nin sulh anlaşması görüşmelerini uzadıp gecikdirmek sevdasında olduğunda şüphe yokdur. Ancak gecikdirme sebepleri bilinmiyordu. Bir şeyler öğrenilmesi bile pek güçdü. Üstün ihtimâl şöyledir: Böylece yapılan işler Ruslar'ın dediğine ve isteğine dayanarak yapıldığı sanılır. Zira Buğdan'da olan askerleri çok az sayıda idi. Nemçe'nin Eflâk'da bulunması sadrazamın yapacağı harekâta engel olabilir diye yazıldıkdan sonra mütareke yapıldıkdan sonra bu sulh anlaşmasına son verilmek, mütareke senedinde yazıldığı gibi aracı murahhaslara murahhas efendiler tarafından resmen anlatılsa Nemçe murahhaslariyle aracılar arasında sorulup araşdırılacak duruma girerdi diye hatırlatılmışdır.

Bunun üzerine Şaban başında murahhas efendiler aracı murahhaslarla görüşerek durum ve davranışlarını öğrenmeğe çalışıyorlardı. Onlar da Nemçe murahhaslarına bunları anlatıyorlardı.

Şabanın 3 üncü perşembe günü 9 uncu kez olmak üzere görüşme odasında toplanıldı. Önce Ziştovi'ye gelmiş olan Nemçe 2 inci murahhası Esterhazi'nin ruhsatnamesi okundu, sonra mütareke senedinin üçüncü maddesinde sulh anlaşmasının çabuklaştırılması şarttır, her iki tarafın kabul ettikleri statiko esası üzere düzene konulsun diye murahhas efendiler söyleyince Herbert: —Ben devletimin son cevabını ilk önce söyledim. Efendiler ile yapılan biraz görüşmeden sonra Statiko kabul edildi, ama esasa bağlanıp temessükleri (Borç senedi) imza edilmedi. Çatışma çıkıp da aracıların tertip eyledikleri senedi kabul edemiyeceğim için devletime yazmıştım. Böylece kaldı. Şimdi haber bekliyorum. Beri tarafdan da 60 günü geçdi. Beç ile bu yerin arası 7 gündür deniliyor. Bunun üzerine bazı görüşmeler yapılacağı sırada Herbert her gün talimat gelmesini bekliyorum. Vükelâdan gelen yazılar da yakında göndeririz diye yazılıdır, dedi. Buna benzer bazı havadan sudan sözlerle vakit geçirip birkaç gün içinde cevap geleceğini bildirdi. Cevab gelirse hemen şu günlerde yine toplanmak temennisiyle meclise son verildi.

Bu suretle zaman geçiriliyordu. Eğer mütareke günleri sulh anlaşmasına bir şekil verilemezse mütareke uzadılır sözleri Nemçelilerin ağzında dolaşıyordu. Bu duyulunca bundaki amaçlarının kış günlerinde Osmanlı Devleti askerini dağıtmak olduğu anlaşıldı. Nemçeli böylece Osmanlı Dev-

letini korkutarak sulh anlaşması maddelerini istediği kalıba sokmayı düşünüyordu.

Bu düşünce üzerine Serdar-ı Ekrem Vidin, Ruscuk ve Silistire taraflarında birer mikdar asker toplayıp yerleştirdi. Her iki taraf için güçlükler kalkdıkdan sonra mütareke süresi boşunadır, davranışında bulunsun sulh anlaşması yoluna girer benim düşüncem budur, diye Lokezini önce murahhaslara haber verip bildirdi.

Şabanın beşinde murahhas efendiler ile yaptığı görüşmelerde Viyana'da mütareke süresi mes'elesi Nemçe görevlilerinden duyuldu. Eğer kendileri böyle bir ifade ve teklifte bulunurlarsa bu yolda Osmanlı Devletinin istediği nedir, Bunun bilinmesi bizce önemli olduğu gibi murahhas efendiler bile boş bulunmamak için vaktiyle buna dair Sadrazam ile haberleşmeleri gerekir, deyip görüşmeler sırasında İşkodralı Mahmud Paşa'nın sayısız askerle bulunduğu yerden hareketi anlatıldı. Prusya elçisi: «Kerem edin, Mahmud Paşa'nın gelmesi çabuklaşdırılsın. Mahmud Paşanın askerinden 50 neferi Vidin tarafında görünse Nemçeli yelkeni biraz aşağı indirir. kaldıki Herbert Mahmud Paşa'nın geleceğine inanmaz» dedi. İnşallah 30.000 askerle 15-20 güne kadar Vidin tarafına gelir. O vakit Herbert'in talimatı erişir mi yoksa murahhaslığını mı yerine getirir görülür denildi. Pek acı çekerse koynundan çıkarır dendikden sonra İsveç ittifakının yenilenmesi hususu ileri sürülmüşdür.

Lokezini Ziştovi'ye geleli İsveç ittifakının yenilenmesini aralık aralık murahhas efendilere hatırlatıyor. bu husus için İstanbul'da da Prusya elçisiyle görüşmeler yapılıyordu. Bu sırada Padişah tarafından bu husus için İstanbul'da oturan Prusya elçisine bir sened verilmişdi. Özet olarak içinde Osmanlı devleti ile İsveç devleti arasında bundan önce tecavüzü ittifak yapılması ve şartları gereği ittifak için de İsveç Devletine taksitle verilmesi şart koşulan 20.000 kese akçanın 2.000 kesesi dört taksitle İsveç elçisine verilmişdi ve sonra İsveç Devleti ittifak şartlarına reayet etmeyip Ruslarla yalnız başına sulh anlaşması yaptığı anlatıldıkdan sonra bu gün için Padişahın düşmanları aleyhine tecavüzî müttefiki olan Prusya kralı İsveç Devletinin bu sulh anlaşmasını kaldırıp eskiden olduğu gibi ittifak ve savaşa dahil olacağını bildirdi. Bundan sonra ittifaka aykırı hareket etmeyeceğine kefil oluyordu. Osmanlı Devleti de Prusya Kralının bu işde kefil olmasına dayanarak İsveç Devleti bu yıl karadan ve denizden Ruslar üzerine taarruza geçerse hiçbir özür ve bahane ile yalnız başına sulh anlaşması yapmak şartiyle daha önce Osmanlı Devleti ile İsveç Devleti arasında imza olunmuş olan sened tekrar yenilenmişdi. Bu senedde yazılı 20.000 keseden teslim edilmeyen ve geri kalan 18.000 keseden verilecek 4.000 kesenin 2.000 kesesinin ittifak senedi ile yenilendiğinin hemen ardından iki bin kesesini yıl sonuna kadar taksitle geri

kalanını da senedde yazılı zamanlarda taksitle ödemeyi Osmanlı Devleti taahhüd ediyordu. Bu hususun ayrıntılarının düzenlenmesini Prusya Devleti üzerine almışdı diye yazılıdır.

Bu senedi İstanbul'da bulunan Prusya elçisi Ziştovi'de Prusya murahhas bulunan Lokezini'ye götürdü. Lokezini murahhas efendilerle görüşdü. «Bu sened kâfi değildir. Önceki yapılan vaadin üzerine bir az şey eklemesi lâzımdır. Zira İsveç kralı «iki şart ile Rusya'ya savaş açarım, birisi Osmanlı Devleti yaptığı yardımı artırırsa, diğeri İngiliz donanması Baltık denizine gelirse demiş. Bunu İstanbul'a arz edip bildiriniz» diye murahhas efendilere tavsiyede bulunmuşdu.

Osmanlı Devletinin istilâ ettiği topraklarını geri vermek şartiyle Ruslara müttefik devletler tarafından teklif yapıldığını eğer kabul etmezse savaş açacaklarını da açıklamışdır.

Halbuki bunların hepsi bu işi büyütmekden başka şey değildi. Aslında Fransa'dan çıkan ihtilâl ateşi Avrupa devletlerini birbirleriyle ittifaklar kurmağa mecbur etmişdi. Rus Çarıçesi bile savaş gailesinden kurtulup da onlarla biraraya gelmeyi sağlamak ve Statiko Erterkat usulü üzere Osmanlı Devleti ile sulh anlaşmasını istiyordu. Bu da olmazsa, Osmanlı Devletini biraz yer feda etmeğe razı etmek düşüncesinde idiler. Ancak Osmanlı Devleti erkânı bu olan bitenden habersizdi. Aracı devletlerin Fransa aleyhine yaptıkları hazırlıkları Rusya için yapılıyor sanıyorlardı. Böylece Kırım'ı Ruslardan geri almak arzusundan vaz geçmemişlerdi. Ruslar ise Özü kalesi ve Aksu ile Turla arasındaki arazi kendisine bırakılmak suretiyle sulh anlaşması yapılması şeklinde ısrar ediyordu. Bu tutumunu başka devletlere anlatsın diye Danimarka Devletine açıklayıp göstermişdi. Danimarka da Rusların bu meramını aracı devletlere arzedip bildirmişdi.

Şaban ayının 23 ünde Rumeli Kazaskeri Abdullah Molla Efendi ve Reis vekili Raşid Efendi Kâğıdhane'de ittifak anlaşması görüşmeleri için Lehistan elçisiyle toplantı yapıp konuşdukları zaman, Leh elçisi Osmanlı Devletini savaş'a teşvik için Rusların meramını Turla'dan sınır kesecekllerini ispat etmek bakımından bu hususda Danimarka'nın Prusya'ya verdiği iki yazıyı ve bildiriyi gösterip öne sürdü.

Bu bildirilerin dediğine bakılırsa, statiko Esterkat usulü üzere sulh anlaşması yapılması aracı devletler tarafından Katerina'ya teklif edildi. Katerina bunu kabul etmedi. Ona bakarak Nemçe de sulh anlaşması işinde çok ağır davranarak mütareke günlerinde işi yoluna koymak kabil olmayacağı açığa çıkdığından, murahhas efendiler her zaman olduğu gibi mütarekenin uzadılıp uzadılmayacağı hususunda talimat istediklerinden durum İstanbul ve Orduda görüşüldükten sonra 25 gün kadar uzadılmasında bir sakınca olmadığını, ama 4 ay mütareke istenirse mütareke sona

erdiği vakit askerin tam olarak dağıldığı zamana tesadüf edeceğinden bu asla uygun görülmez. Ancak gelecek yılın mayısına kadar uzatılabilir diye karar verildi. Murahhas efendilere de böylece talimat gönderildi.

Rusya'nın Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunması ve Prusya'nın yardımı ile Lehistan Rusların baskısından geçici olarak kurtulmuşdu. Bunun üzerine toprak bütünlüklerini düzenleyip istiklâllerini kazanabilmek fırsatını elden çıkarmamak için Rusların savaşla oyalanmasını isterlerdi. Böylece Osmanlı Devletini de savaşa teşvik ederlerdi. Halbuki Lehistan Rusya baskısından ne kadar uzak kaldı ise o kadar da Prusya'nın hükmü altına giriyor, işlerine karışdığı görülüyordu. Başka devletlerin gözünde bağımsız hükümetleri olmadığı için istekleri iddiaları ve dilekleri Prusya tarafından da tekrarlanmazsa tesirsiz kalıyor ve sonuç alamıyorlardı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile ittifak ve ticaret anlaşmalarını düzene koymak için İstanbul'da bulunan Lehistan elçisinin bu kadar süredir bir anlaşma yapmağa gücü yetmemişdi.

Ramazan ortasında Herbert'in talimatı gelmişdi. Görüşmelere hazır olduğunu aracılar sevinerek murahhas efendilere bildirdiler. Ramazanın 17 nci günü 10 uncu kez görüşmelerin yapıldığı konakta toplanıldı. Nemçe murahhasları başlangıç diye bir kâğıd çıkardı. Fransızcasını Herbert ve Türkçesini tercüman okudu. Özet olarak: «Bir süredir kesilen görüşmelerin başlangıcında devletimizin gönderdiği yeni talimat görüşmelerin başlangıcında devletimizin üzerinde durduğu şeyleri durumu ve davranışını tam olarak yerine getirmek üzere birden huzurumuza arz ederiz. İleri sürülen sulh anlaşması şartlarının bütün ayrıntıları ile okunup dinlenmesini, talimatın anlaşılmasını ve kavranılmasına yeterli olmasını temenni ederiz. Okunduğu sırada susmanız, yalnız bildirimize zihin yorup dikkat edildiğini bildirip başka anlama getirilemez. Sorularımız ve düşünceleriniz bile bildirinin suretinde bazı inceliklerin izah ve belirtilmesinden ve buna istekden başka düşüncelerin kabul edilip karara bağlanması hiç bir surette tasarlanıp kesin durum ortaya konulamaz. Bu durumda açık bir dille doğru kararlar çıkarılmasını bekliyoruz. Peşin olarak deriz ki, bu şartlar ileri sürülerek iki devlet arasında sulh anlaşması işini imzaya şimdiden hazırız ve gereğini yapacağız.»

Herbert bu başlangıcı yapdıkdan sonra kendi meramlarına göre anlaşma sureti olmak üzere 8 maddeyi içine alan birer kâğıd gösterdi. Birer birer maddeleri sayıp sonunu bağladı. 8 nci madde tasdiknamelerin mübadelesine dairdi. 40 gün içinde mübadele kaydı bulunuyordu. «Daha önce yapılan anlaşmalarda tasdiknameler mubadelesi için 30 gün verilmişdi. Bu kez 10 gün fazla ayrılması İmparatorun İtalya'da bulunduğu içindir. İşte uyarmaları anlattım. Murahhas efendilerin nasıl düşünceleri varsa, bugün yahut ilerde yapılacak görüşmelerde dinlemeğe hazırım» diye Tercümanı aracılığı ile belirtti. İleride yapılacak görüşmelerde bo-

zulup değişdirilmek ve çıkarılmak üzere karar verilerek söz kesilip görüşmeler kapanmışdır.

Herbert'in bildirdiği anlaşmada İrşova kasabasının ileri sürülen yerlerin ve Una suyu karşısında Osmanlı Devleti elinde bulunup öteden beri fırsat buldukça Nemçelilerin istedikleri toprakların Nemçeliye terki ve Belgrad anlaşmasında bazı yerlerin tahkim edilmesine engel olunduğu için her iki tarafın uygun gördükleri yerlere istihkâm yapmasına izin verilmesi ve esirlerin para karşılığı olmadan geri verilmesi yazılı idi. Herkesin bunca yıldır ellerinde bulundurduğu Nemçe esirlerinin parasız geri verilmesi zor işdi. Nemçelilerin istediği yerlerde tahkimat yapılması için izin alınacaksa bu savaşın başlangıcında kolayca Nemçe topraklarına girilip taarruz edilecek yolların ve istikametlerin içini ve dışını kapayıp engelleyeceği için ileride savaş açılsa Nemçe topraklarına girilip taarruz edilemiyecekdi. Bu ise Osmanlı Devleti için zararlı idi. Statikoya göre arazi terki demekdi. Statiko esaslarına aykırı olarak hepside kabul edilecek şeyler değildi. Zaman az ve incelik taşıyordu.

Prusya murahhası Lokezini 1 inci murahhas efendinin konağına dâvet edildi. 2 inci murahhas ve 3 üncü murahhas efendinin de hazır bulundukları görüşmelere başlandı. Herbert'in ileri sürdüğü kâğıd belli oldu. «Bu durumda sulh anlaşması nasıl olacak bugün yarın talimat gelir diye vakit geçirildi. Sonunda Nemçeli beklenmedik bir cevabı ortaya koydular. İrşova ve Una'nın kendilerinde kalmasını istedikleri yerde kale yapmak gibi olmayacak mes'eleler teklif ediyorlar. Hepsi statiko esasına aykırıdır. Ancak zaman dardır. Neyi güttükleri açığa çıkdı.» dediler.

Bunun üzerine Lokezini ile epeyce görüşmeler yapıldı. Bir gece de aracı murahhaslarla yapılıp epeyce tartışmalar oldu. Ancak aracı murahhaslar gevşek davranıyordu. Hattâ murahhas efendiler tarafından önceki toplantılarda statiko esası her iki tarafça hiç bir kayıd ve şart koşulmadan nasıl kabul edildiği öne sürüldü. Aracı murahhaslar buna şahid olmuşlardı, kefil olmaları lâzımdı. Bu kendilerine söylenince İngiliz murahhası. «Bu delillerin kuvveti bizce de sağlam görülüyor, ama şimdi geçmişden söz konusu edilemez. Nemçelilerin umulmadık şekilde ileri sürdüğü tekliflerden Osmanlı Devleti ne derecede müteessir olur. Bunun üzerine niyeti nedir. Bu bilinirse ona göre önleme tedbiri alınır ve harekete geçilir ve yapılacak işde alınacak tedbirleri ve girişilecek hareketleri düşünmemeliyiz» dedi. Lokezini de «efendileri aracılara olan emniyetlerinden ve Osmanlı Devleti tarafından umulan hizmetlerine karşılık umudsuzluğa düşürmek mânası anlaşılmasın. Ancak ilk önce evvelki mazbatalar öne sürülerek aracıların şahidliklerine ve kefilliklerine müracaat olunur. Çünkü kefalet davasının görüşülmesi iki devlet arasında olmak gerekir. Bu tutum görüşmelerin kesilmesiyle sonuçlanır» dedi.

Eskiden olduğu gibi, bu zamana gelinceye kadar görüşmelerin kesilmesine Prusya murahhasının uyarması ve ısrarlariyle Rayhenbah senedinin esas tutulması sebep olmuşdu. Rayhenbah senedinin düzenlenecek anlaşmada ileri sürülmesi davasından sonradan Prusya'nın vaz geçdiğini bu sırada Lokezini bildirmişdi. Bütün bunlara bakılınca aracıların yardımlarından umud kesilmişdi. Bu kez de murahhas efendiler Avrupa politikası içindeki Osmanlı Devletinin bulunduğu yeri anlamağa başlamışlardı. Bunu da Osmanlı Devletine anlatmışlardı.

ARA KONU

1110 yılında yapılmış olan Karlofça anlaşmasının 5 inci maddesinde Una suyunun ötesinde Sava suyundan alarga muhafazacı ile ele geçirilip her iki tarafın ellerinde olacak ve Hırvatlık bölgesinde her iki tarafın elinde kalacak yerlerine sonuna kadarki bölge ve arazilerini başka hudud ile ayırıp Hendek, taş, kazık gibi başka belirten işaretlerle kesin tâyin etmek tabirleri satırlara geçmişdi. 1130 yılında yapılan Posorofça anlaşması 6 ncı maddesinde Una nehrinin Fraçya tarafında Sava suyundan alarga muhafazası ile ele geçirilip her iki tarafın elinde olan yerler Karlofça anlaşmasında karara bağlandığı gibi ellerindeki topraklariyle ondan sonra ele geçirilmiş yerler varsa sınır kesmeye tâyin edilen iki taraf vekilleri karışıklığı kaldırıp Hırvatlık bölgesi iki tarafın da ellerinde kalacak yerlerin sonuna kadar başka başka sınır ile ayırıp ayıklayıp eski durumuna getirenler diye geçer. Sonra 1152 yılında yapılan Belgrad anlaşması 3 üncü maddesinde Tuna nehri ile Sava nehri iki devlet eyaletleri arasında hudud ile ayrılmışdır. Sırp eyaletlerinin hududları yine bu yıl içinde Karlofça adlı yerde yapılan anlaşma maddeleri gereği üzere olacaq diye yazılıdır.

Bu suretle Osmanlı Devletinin Hırvat topraklarında yani Una suyunun karşı yakasındaki arazi olduğu sabit olmuşdu. Ancak Belgrad anlaşmasında bilindiği gibi Tuna nehri ile Sava nehri arasında sınır olacağı gösterildiği halde Sava nehrinin hangi yerine kadar hudud tâyin edileceğinde şüpheli durum vardı. Bir yıl sonra İstanbul'da düzenlenen senedde Sava nehrinin Tuna'ya döküldüğü boğazdan Bosna eyaletinin sonunda bulunan Una nehrinin Sava'ya döküldüğü yere kadar bu yerden de Bosna tarafında bulunan Una nehrinin kıyısıyla gidilip hâlâ Osmanlı Devleti elinde bulunan Novi kalesi sınırına kadar Karlofça sınırı ve Una nehrinden ileri yani karşı taraflar Posorofça hududu ile sınırlanmış olup Sırp eyaletinin hududu ve bu eyaletin nihayeti olan Drina nehrinden yukarı Bosna taraflarında iki devlet eyaletlerinin sınırı Sava nehri ve Una nehridir. Her iki taraf bu iki nehri tecavüz etmesin denildi.

Gerçekden Una nehrinin karşısı ve Posorofça hududu tabirleri karşı tarafda Osmanlı Devleti arazisi olduğunu ispat ederse de bu iki nehir te-

cevüz edilmeye açık deyimi buna karşılık olarak Una nehrinin karşı tarafında Hırvatlık topraklarında sınırı tâyin eden kimseler tayin edip gönderildi. Bosna halkının karşı koymasından ötürü ne onun ne de bunun olmuş ve yüz üstü bırakılmışdı. Böyle denildiği için Una suyu karşı bulunan 18 den fazla kale, kasaba ve Palangalar Osmanlı Devleti tarafından fuzuli yere ele geçirilmiş diye Nemçeliler arasıra iddiadan geri durmazlardı.

İrşova konusuna gelince; Belgrad anlaşmasında İrşova kasabası Osmanlı Devletine terk edilmişdi ancak Rezene ırmağını bir yıl içinde tam olarak eski İrşova yanından ve bitişiğinden akıtması şart kılınmışdı. Sonra hududname işi tanzim edilirken Nemçe buna dair bazı olmadıydı gibi anlaşmazlığa düşdü ise de uğraşdıkları başka şeylerden ötürü nasıl olursa olsun çatışmayı önlemek kendi menfaatleri gereği idi. Böylece 1153 yılında İstanbul'da Sadrazam ile Nemçe Büyükelçisi aralarında mübadele edilmiş senedde bile hududa dair hiç çatışma kalmadığı yazılı idi.

1160 tarihinde Nemçe İmparatoriçesi Mariya Tereza'nın yakınlık göstermesine bakılarak uzadılan anlaşma adiyle yenilenen anlaşmada eski taahhüdler yerine getirilerek sınır ve topraklar için iki taraf arasında asla çatışma kalmamışken Nemçeli Osmanlı Devletinin 1182 yılı savaşına girmesi ile o sırada yapılan Lehistan paylaşmasında Nemçelilerin hisselerine düşen Bukovicya ile Macaristan arasına girmiş olan Bukovinya bölgesi, ki Buğdan eyaleti bölümlerindendi, bu bölgeye hemen asker sokup ele geçirdiler. Sonra Erdel eyaletinden doğrudan doğruya bu kez kendi topraklarına kattığı görüldü. Lehistan topraklarına gidilmek için Bukovina'nın Nemçeye lüzumundan başka Bukovina aslında Lehistan topraklarında iken bir ara haksız yere Buğdan tarafından sınırları aşılıp ele geçirildiği iddia edildi ve böylece Bukovina'nın kendilerine terk edilmesini ve hudud itibariyle çalışmaya neden olacak mes'elenin kökünden kesilmesini İstanbul'da oturan Baron Togat adlı elçi ile yine Osmanlı Devletinin ileri sürdüğü sırada işte bu İrşova maddesini de ileri sürmüşdü. Bukovina mes'elesinde Nemçeliye yakınlaşıp müsait davranılmaması için Buğdan Voyvodası Greguvar Kiga Bey İstanbul'a feryadnameler göndermiş uyardı, ısrar etti. Hattâ Osmanlı Devleti vükelâsının bu hususda gevşek davrandığını da anlamışdı. Bu bakımdan Osmanlı Devleti tarafından kayıtsızlık gösterildiği takdirde Rusya tarafından korunma ve yardım istemeğe mecbur olacakdı.

Böylece İstanbul'a sert bir mektup yazmışdı. Halbuki Kiga Bey aslında Rusların sahib çıkmasıyle Buğdan Voyvodası nasbedilmişdi.

Çoğu Osmanlı Devleti vükelâsı kendisine kırgın ve nefret ederken böyle sert bir dil kullanması devlet vükelâsını bütün bütün kızdırmışdı. Bunlar kendisinden bayağı öç almak peşinde idiler. Onun bu uyarmaları fayda vermedikden başka devlet vükelâsının bir kat daha Nemçe'ye

yaklaşmasına sebep oldu. Bu vesile ile iki devlet arasında başka sınır çatışmaları da kökünden kesilmiş olacakdı. Bukovina'nın Nemçe'ye terk edilip bırakılmasına dair 1189 yılı başında İstanbul'da dört madde ve bu sonuç'u içine alan bir sened yazılıp imzalanarak Baron Togat'a verilmişdi.

Bukovina'nın bu suretle Nemçe'ye verilmesi Kiga Beyden bir intikam alma gibi düşünülerek o zamanın akılsız vükelâsı azıcık olsun teessür duymamışlardı. Ayrıca bu senedin 4 üncü maddesinde Nemçe'nin İrşova hakkında olan iddiasından vaz geçtiği ve sonuç kısmında da iki devlet arasında sınır diye bir çekişme kalmadığı açıkça yazılmışdı.

Artık Nemçe sınırı anlaşmazlıklarından kurtulduk diye emniyet gelmişdi Halbuki Ruslar Kırım'ı ele geçirip işgal ettikden sonra daha önce anlatıldığı gibi Halil Hamid Paşa sadaretinde Nemçe yine Una toprakları ile beraber İrşova'yı iddia etti. Kendilerine kesin cevap verilmedi. Şimdi bunların zamanı değil yollu geçişdirilmişdi. Lâkin bu kapalı vaadi Nemçe murahhasları ip ucu sayarak İrşova ve Una topraklarını Statiko esasına dahil sayarak isteyip iddia etmişlerdi. Statiko bütün durumların yeniden ele alınması demek olduğu için 1198 yılındaki çekişme yeniden ortaya getirildi. Kimin olduğu bilinmeyen yerlerse bu gün elimizde idi, onları geri versek bu hakkımızdan geçmiş oluyorduk. Şimdi ilk önce bu çekişme ortadan kaldırılmasiyle hudud meselesinin tanzim ve düzene koyulması gerekiyor diye anlatılacağı gibi biri bırakılmışdı. Halbuki esas olarak kabul edilen Statiko çok meclislerde görüşmeler bu anlaşmazlık ile geçmişdir.

Ramazanın 24 ncü perşembe günü 11 inci defa olmak üzere görüşmelerin yapıldığı konakda murahhas efendiler söze girişerek eski topraklarda Nemçe murahhasları tarafından verilen kâğıdda senedlerin yenilenmesi ikinci emirlerin yenilenmesi 3 üncü madde olmak üzere tertiplenerek kalelerin geri verilmesi ve topraklar meselesi geri bırakılmıştı. Halbuki esas olarak kabul edilen statiko usulünün gereği kalelerin geri verilmesi ve arazi ve anlaşmaların yenilenmesi bir emir içinde bütün halinde olması lâzım geliyordu. Öylece biz de bir yazı kaleme aldık diye efendiler tarafından kaleme alınmış olan yazı okundu. Bunun üzerine görüşmeler geçdi. Nemçe murahhasları ilk önce anlaşmalar yenilenip kale ve arazi ona göre alınır, verilir dediler. Karşılık olarak bunların bir maddede geçmesi esasımız olan statiko gereğidir, denildi. Nemçe 2 nci murahhası d'Esterhazi statikonun iki taraf için esas olduğu açıkdır. Ancak topraklar mes'elesinde hududa dair çekişme ve arama açılmasını düzene koymadan sonra kale verilmesi ve arazi verilmesi yapılır. Senedlerin verilmesi bundan gerekir, demesiyle karşılık olarak beri tarafdan da statiko kale geri verilmesi ve anlaşmaların yenilenmesi ve senedlere doldurulup kayıdsız şartsız kabul olundukdan sonra çekişmeye yer kalmaz denildi.

Esterhazi, «savaş öncesi bazı haklarımız varki bunlar idddia edilmişdi ve hâlâ yerine getirilmedi. Onların şimdi düzenlenmesiyle kavga ortadan kalkar.» dedi.

İrşova ve Una mes'elelerine giriş olarak bunun üzerinde epeyce tartışmalar geçdi. Beri tarafdan biz bu iddianın esasa aykırı olduğunu ileri sürdük. Herbert'in «bir önceki ifadem şimdiki ifademin tersi değildir. Statiko esası kayıdsız şartsız kabul edildi, ancak savaşdan 4 yıl önce savaş ilânı zamanına gelinceye değin bir anlaşmazlığınız varki Osmanlı Devleti ile görüşmelere girişilmişdi. Bunun da İrşova ve Una meseleleri olduğu efendilerinin bildiği şeydir. Şimdi onu öne sürüyorum.» demesine karşılık: «O vakit Osmanlı Devleti cevap verdi mi?» denildi. «Osmanlı Devleti bu iki meseleyi ne red etti ne de kabul etti. Ama o vakit dostça bir teselli vaadetti» dedi. Efendiler Belgrad anlaşmasında İrşova kasabasiyle o bölgenin Osmanlılara terk edildiğini ileri sürdüler. Herbert, «Rezene suyunun İrşova bitişiğinden akıdılması şarttır. O şart yerine getirilmedi» dedi. 1154 yılında İrşova sınırının tâyin edildiğini ve Rezene suyunun bilinen yerden akdığını ve hiçbir çelişme kalmadığını, kesin olarak kavganın bittiğini ve hududun sınırlandığını bildirir İstanbul'da Sadrazam ile Nemçe İmparatoru büyükelçisi arasında alınıp verilen senedin 3 üncü maddesinde böylece yazılıdır dediler. Bunda da Rezene suyu o yerden akıdılmamış iken olmadık yere akdı denilmiş diye bu senede itiraz edince Elçi beyin bu ifadesi kendi devletinin görevlilerine suç ve yalan isnad etmek olur denildi.

Böylece Ziştovi'de geçen görüşmelerde vaktiyle yalan çıkarılır ve verilen senedlere itibar edilmezse ve böyle şeyler düşünülürse yanlışlık olur sanırız, denildi ve tarizde bununuldu. Erterhazi söze karışıp, güya Macarlar bu anlaşmaya razı olmamış İmparatoru savaşa teşvik etmişlerse de İmparator kabul etmemişdi. Ancak Macarların isteğine uyarak Engürüs milletinin sınırını sağlamak ve temin etmek için kendisinin gözlemci göreviyle tâyin edildiğini ileri sürdü. Murahhas efendiler: «Biz Esterhazi'yi Nemçe İmparatorunun murahhası ve Herbert'in arkadaşı biliriz. Ruhsatnamesi de böyledir. Engürüs toplumun vekili bilmiyorum.» dediler. Esterhazi: «Ben de kendimi İmparator murahhası olarak arz ederim. Ancak Engürüs sınırının temini bakımından ele alınması için görevlendirildim. Görevim İmparatorluğun eski haklarını korumakdır. Sulh anlaşması yapılırken Engürüslü tarafından birisi bulunup da hududlarındaki emniyete zararlı bir durumu gözetmek istemesine dayanır» dedi. Karşılık olarak. Sübhanallah. Esterhazı İmparatorun emrine gözedici mi olmuş böyle anlamsız sözler vakit geçirmekden başka fayda vermez» denildi. Herbert de; «Esterhazi bu dedikleriyle aldığı görevin nedenlerini anlatmaya çalışmışdır. Yoksa o da benim gibi murahhasdır. İmparatorun tahta geçişinde Macarlıların verdiği dilekçede savaşın devamı da

yazılıydı. İmparator kabul etmeyip bunu göndermişdir. Bu kez statikonun uzadılıp genişletilmesi işine bir bağlantı yapılmalıdır.» dedi. Biz de: «Uzadılıp genişletileceğini bilmiyoruz. Statiko etkisiz ve kayıdsız olacakdır» diye savunduk.

Bunun üzerine yine geçmişdeki konular ileri sürülüp tekrar edilerek bir çok tartışmalarla bir şeye karar verilemedi. Nihayet aracılara müracaat olundu, onlar da vakit kalmadı ileriki görüşmede söyleşilir diye söze son verdiler.

Ramazanın 26 ncı günü 12 nci kez olmak üzere görüşmelerin yapıldığı konağa varıldı. Görüşme odasına girmeden önce aracılar görüşme isteğinde bulundular başka odada murahhas efendilerle toplanıldı. Nemçelilerin iddiaları boşuna ve delilleri anlamsızdı.

Osmanlı Devletinin hakları açıkça görülüyor ise de, buna rağmen Nemçe murahhasları, talimatımız böyledir bundan bir adım geri dönmeyiz, görevimiz kesin ve açıkdır, diye önceki sözlerinde durmaları bizi etkiledi. Bunun üzerine murahhas efendiler: «Bizim de görevimiz kesindir. Sulh anlaşması esaslarına aykırı hareket edemeyiz. Nemçelilerin istediklerinin ve dediklerinin doğru olmadığı açığa çıkdı. Görüşmelerde böyle mânasız ısrarlarda bulunup tartışacaklarsa, biz de gereğini düşünelim. Yine aracılar ile haberleşiriz» dedilerse de aracılarına bir kez görüşme odasında toplanıp bu konuda görüşülmesini uygun gördükleri için görüşmelerin yapıldığı odaya varıldığı zaman konuşma girildi.

İrşova meselesinin statiko esası dışı delilsiz bir iddia olduğu ileri sürüldü. Herbert de Belgrad anlaşmasında Rezne suyunun akıtılması şart koşulmuşken akıtılmadığını ve Rezne suyunun doğal dışı akıdılması olmayacak şeyken İstanbul'da yapılan senedde olmayacak şey akıtılırmış denilmesini ve 1160 yılında yapılıp uzadılan anlaşmada bu belâsız durumun tekrar edilip açıklanmadığını Bukovina senedinde bile İrşova halkının disiplin altına alınması kararının yerine getirilmemesi ve savaşdan 4 yıl önce geçen bu mes'ele ileri sürülünce o vakit yoluna koyulacağı Osmanlı Devleti tarafından vaad edilmiş olması ip ucu sayılıyor. Bu suretle İrşova meselesi çıkarılıyor. Beri tarafdan evvelce olduğu gibi karşılık ve cevaplarla bir şeye karar verilmeden görüşmeler kapanmışdır.

Şevval'ın başında perşembe günü 13 üncü kez görüşmelerin yapıldığı odada önceki tartışmalar geri getirilip tekrar olundukdan sonra murahhas efendiler tarafından Bukovina senedinin İrşova'ya dair 4 üncü maddesi ve sonuç maddesi okundu. Bu sened gereği İrşova ve Una anlaşmazlıkları ve bütün hudud anlaşmazlıkları kalkmışdır. Bundan sonra artık diyecek ne vardır; denildi. Herbert bu maddelerde yazılı şartlara uyulmadığını ileri sürünce: — Şimdiye kadar İrşova halkının Nemçe

topraklarına baskısı ve Nemçe'nin, bunlardan şikâyetleri olmadığı söylenip Herbert'in susdurulmasına çalışıldı. Konu üzerinde konuşmalar uzadığından, bu senedin sonuç'u için bütün hudud anlaşmazlıklarının kalkıp kesildiğini ispat eder denildi. Bu sened Bukovina'dan vaz geçilmesi ve Erdel sınırının düzene konulması ve İrşova meselesine dayanır. Son kısmında anlaşmazlık kalmadı sözü de yine bu üç madde için söylenmişdir diye Herbert cevap vermeğe kalkışdı. Beri tarafdan murahhaslarımız:

Bütün hududların anlaşmazlığının kesilip kalkdığına dairdir ve kesindir, dediler. Yine murahhaslarımız iki devletin toprak ve sınırlarında söz edilecek anlaşmazlık durumu kalmamışdır tabirini ele aldı. Bunun umumi olduğu açıkca görülüyor denildi. Bunca üzerine bir çok tartışmalarla vakit geçirilmişdi, ileriki toplantıya bırakılıp görüşmelere son verildi.

Şevval'ın 2 inci günü aracılar konuşmak istediler. O gün Reis Efendinin konağında 2 inci murahhas bey, 3 üncü murahhas bey hazırdılar. Prusya, İngiltere ve Felemenk elçileri geldi. Toplantı başladı. Prusya elçisi devletinin savaş hazırlıklarını artırdığını, İngiliz elçisi de deniz hazırlıklarının tamamlandığını ve Prusya'nın yapacağı harekâta katılmağa karar vremiş olduğunu söyledi. Katerina'ya statiko gereği Osmanlı Devleti ile sulh yapması teklif edilmişdi. Katerina şimdi Danimarka'ya müracaatta statikoyu başka şekilde bildirdiğini söyledi. Tekrar söz alıp «İspanya Devleti Rusya'ya savaşa itilirse tarafsız kalamayıp savaşa gireceğini İngiltere'ye bildirdi. Katerina tarafından statiko'ya eklenmesi istenilen kayıd pek az şeydir. Savaşı sürdürmeyip Rusların şanını göz önüne alarak kabulü gerekir. Devletlerarası anlaşmazlıkların ortadan kalkması için Osmanlı Devletinin de azıcık, arazi terkine razı olması bugünkü durum ve işlere bakılarak ileri sürülmüş olduğuna bakarak İspanya Ruslara yardım için savaşa girerse bütün Avrupa'ya harb ateşinin yayılacağı açıkdır. Fransa, İspanya, Danimarka, Sicilyateyn'in müttefik oldukları görülüyor. Fransa'nın şimdiki zaif durumuna ve perişanlığına bakılırsa bir tekne veremez. Donanması gemicilerine izin verse de başka devletlere gidip hizmet etseler onlara yardım ederler bize de ihanet etmiş olurlar.» diye Avrupa devletleri muvâzenesine dair bazı bilgiler verdi.

Bunun ardından Prusya elçisi de onun söylediklerinin doğruluğuna inandırmak için: «Bu sırada İsveç kralına gerek Prusya, gerek İngiltere ve gerek Osmanlı Devleti tarafından vaad edilen malî yardımlara bakarak Rusya aleyhine bir ayaklanma olsaydı, Danimarka'nın da Ruslara yardım edeceği olmayacak şey değildi.

Nemçe İmparatoru her ne kadar Osmanlı Devleti ile Rusya'nın sulh anlaşmasını kolaylaşdırmak amacında ise de Prusya'ya yapacağı taarruzu hoş görüp geçişdirmeyeceğini anlatmışdır. Bu durumda kralımın müttefiki olan İngiltere ve Felemenk devletleri başka devletlerden arz edilen tebligata uymasalar Avrupa'da genel savaş çıkacakdır. Osmanlı Devleti için hayırlı sulh anlaşması elde edilmesine birçok engel çıkacakdı.

Sonra, Prusya Kralı Osmanlı Devleti ile ittifak yapalı beri daima Osmanlı Devletinin işlerini düşünüp kendi işlerini düşünmediğine Rayhenbah ve Lehistan ittifakı meseleleri dahil değildir. Kralım Avrupa'da kendisi için zannedileni ortadan kaldırmakla, sulh anlaşması istemeden, bir istifade muradı olmadığını ileri sürdü. Danzig ve Thorn memleketlerinden ve ticareti nizama koymakdan vazgeçdiğini ilân etmişdir. Şöylece İspanya'nın arz ettiği raporda statikoyu sarsmadan aşağıda Osmanlı Devletinin emniyetini tehlikeye düşürecek bir durum kalmadan bir şekil verilmesi mümkün olduğunu» söyledi.

Özü kalesi topraklariyle beraber Turla nehrine gelinceye kadar Moskof Çariçesinin vazgeçmeyeceği istekdir. Başka devletlerle savaşmamak için buna razı olacağı anlatıldı. Sonra Rusların bu isteklerinde değişiklik yapılabileceği de yazılıdır, denildi. Değişiklikden muradı da Özü kalesinin yıkılması ve Turla nehrine gelinceye kadar toprakların Osmanlı Devletinde kalması şeklidir. Oysa müttefik olan devletler Turla nehrinin iki yakasındaki kıyıların Osmanlı Devleti elinde kalmasında açıkça görülen büyük faydaları düşünüp Rusların isteklerinde değişiklik yapmak istemişlerdir. Özellikle o bölgede bazı göller vardır ki birisine Turakol denilir. Adı geçen göller Aksu ve Turla nehri ile Özü arasındadır. Sınırın buradan kesilmesini istiyorlar. Efendiler daha önce yapılan görüşmedeki kefalet şeklini hatırlasınlar. Yani birkaç devletin kefil olması sanırız ki savaş öncesi hududundan daha kuvvetli ve emin olacağını teslim ederler. Zira Moskof askerinin Eflâk ve Buğdan'a girmelerine Özü kalesinin engel olmadığı görüldü. Moskof donanması Özü yakınlarından geçdi. Kaleden atılan topların önlerine geçemediğini hatırlarlar. Özü kalesi Osmanlı Devleti topraklarına çok uzak olmakla sırası gelince yardım da zordur. Zira Anadolu ve Rumeli'den imdad gelinceye kadar zarara uğrayacağı bilinen şeydir.

Kırım limanları çokdur ve yeterlidir. Moskof donanması Kırım limanlarından çıkıp geçdikleri zaman geçip gitmelerine Özü kalesi engel olamaz. Osmanlı Devletine geçmişde faydası olmayan böyle ufak bir meselenin feda edilmesiyle hemen Avrupa istediği kefaleti elde eder ve böylece büyük fayda sağlar. Osmanlı Devleti aleyhine karadan ve denizden bir top atılsa, o devletler o topu kendilerine atıldı sayarlar, dedi.

İngiliz elçisi de onu tasdik ediyordu. İngiltere Kralının bir tarafı Karadeniz ve bir tarafı Turakol gölü olmak üzere sınır tahdidine razı olduğunu bildirmekle murahhas efendiler: «Bizim görevimiz Nemçe sulh anlaşması çerçevesi içindedir. Bu anlattıklarımızı hikâye kabilinden duyduk. Fakat demin Özü kalesi şöyledir böyledir. İşe yarar şey değildir dediniz nasıl işe yaramaz? Bu kale Karadeniz'in kilidi ve Serhaddin sonunda aşılmaz bir kaledir. 1153 ve 1184 yıllarında ve Kırım hanları zamanında derya gibi Moskof askerini mahvetti. Bu kez de nasıl olduğunu biliyorsunuz. Bu kale bize lâzımdır. Taşı toprağı Moskof kanı ile yoğrulmuşdur» dediler. Prusya murahhası Lokezini Özü'nün her ne kadar lâzım olduğu belli ise de şimdi iki tarafı karşı karşıya getirmeye sebep oluyor. Daha önce sulh anlaşması yapılırken Kırım'dan bile vaz geçilmişdi» demesine karşılık: «Bu şekilde statiko nasıl sağlanır? Kaldıki Ruslar mes'elesinde Osmanlı Devletinin istekleri nelerdir biliniyor. Şimdi bunlara aykırı olarak bu dediklerimizi duymaya görevimiz mutehammil değildir» dediler. Lokezini de «Moskof ile yapılacak statiko yumuşak bir statikodur. Prusya 10.000.000 akça harcayarak 150.000 askerle Nemçe üzerine yürüyünce doğrudan doğruya kabul ettirmek olacak şey değildir. Savaşla kabul ettirmek gerekir» deyince İngiliz elçisi de buna uyup, «Ruslar hiç bir yerde mağlup olmadı, bu kadar arazi ellerinde bulunuyor. Böylece sulh yapmak uygundur. Elimizden gelse hiç arazi kalmasını istemeyiz diyorlardı. Bir taraftan da asıl görevimiz Nemçe sulh anlaşmasına dairdir» deyip asıl konuya geçiyorlardı. Bunun üzerine de bazı görüşmeler yapıldıktan sonra konuşmaya son verildi.

Şevval'in 5 inci günü 14 ncü kez olmak üzere yine görüşmelerin yapıldığı konakda toplantı yapıldı. Daha önceki tartışmalar tekrarlandı, bir fayda sağlanamadı. Sonunda her iki taraf ve bir adım ileri ve bir adım geri gidemiyeceğini birbirine kesin olarak bildirdiler. Bu görüşmeler sırasında Prusya ve İngiltere bile savaş sırasında ele geçirilen toprakların istisnasız geri verilip teslimi statiko kaidesi üzere Nemçe Devletiyle aracı devletlerin aralarında kararlaştırılan tam ve açık taahhüd gereği olduğunu öne sürmeleriyle Nemçe murahhasları «resmen hareketlerimiz ancak Osmanlı Devletiyle yapılmasına görevli bulunduğumuz sulh anlaşması mes'elesi çerçevesindedir» deyip aracı devletler ile Nemçe İmparatoru arasında yapılan haberleşmelere dair inceliklere bir şey diyememişler, yarınki posta ile durumu İmparatora yazarız ama Osmanlı Devleti bizim ile uzlaşmaz ise bugün devletimizden aldığımız yazılara göre tekrar edilse bile yine bir adım ileriye varamayız dediler. Bunun ardından murahhas efendiler «öteden beri söylediğimiz bunun üzerinedir. Statiko esası üzerine bütün kaleler ve topraklar tam ve bütünü ile Osmanlı Devletine geri verilip teslim edilecekdir. Bütün taahhüdlere girmeye ve senedlerin düzenlenmesiyle yapılmasına hazırız. Eski ve yeni göre-

vimiz böyledir. Elçi beyler gibi devletine yazıp yazmamağı bilmeyiz. Bugün bile mütareke süresi içinde sulh anlaşması yapmağa hazırız» dediler.

Aracılar iki tarafla da ayrı ayrı müzakere etmek lâzım geldi deyip murahhas efendiler kendilerine mahsus odaya Nemçe murahhasları diğer odaya geçdiler. Aracılar ilk önce Nemçe murahhaslarının yanına sonra murahhas efendilerin odasına geldiler. Nemçe murahhaslarının devletimize yazarız demelerinden bir sonuç elde edilse bile yazılar gidip gelinceye kadar zamana muhtaçdı. Mademki beş gün kaldı, mütareke süresi dolsun, hiç olmazsa bunların düşmanca hareketlere geçecekleri öne sürülse hiç değilse böylece bir sonuca varılır denildi. Ve görüşmeler ertesi güne bırakıldı.

Şevvalin 6 ncı günü 15 inci kez görüşmelerin yapıldığı odada toplanıldı, iki taraf birbirine bazı mertebe tarizde bulunup itiraz ettikden sonra Herbert bir taslak kaleme alıp okumuşdur. «Bunca tartışmalardan sonra anlaşma taahhüdlerine girecek iki tarafın aykırı görüşmeleri burada bulunmamızın faydasızlığını ortaya koyuyor. Bu suretle gerek aracılara ve gerek murahhas efendilere bildirmekle şeref duyarak perşembe günü görüşmelere son vermeden, bu görevimden çekilmeden, arz ettiğim belli şartlarla şimdiden sonuca balğanmasına hazır olduğumuz gibi tarafınızdan davet olunduğumuz saatte görevimize dönünceye kadar Bükreş'e kadar bir dolaşma niyetinde olduğumuzu bildiririz» diye yazılı ifadeleri üzerine Lokezini, bu durumda görüşmelerin kesilmesi lâzım gelmediğini umarım diye iki tarafa söyledi. Böylece bir taslak bile yazıp okudu. Murahhas efendiler Perşembe günü bu odada aracılar hazır oldukları halde biz de bir taslak takdimi ile cevap veririz dediler. Herbert o gün bu taslağı dinler ve sonra da kalkıp gideriz denildi. O gün tekrar toplanmak kararıyle toplantıya son verildi.

Şevvalin 8 inci perşembe günü 16 ncı kez görüşmelerin yapıldığı odada toplanıldı. Önce Lokezini takdim ettiği taslakda Nemçe murahhaslarının Bükreş'e gitmelerinden üzüntü duyduğunu söyledi. Herbert de derhal tasarlayıp okuduğu taslakda davet edildikleri ancak Ziştovi'ye dönmeye hazır olduklarını bildirmişdir. Sonra murahhas efendilerin taslağı okundu mazbatalarda yazılı statiko esası üzere sulhun yapılıp sonuçlandırılmasına hazır olduklarını Osmanlıların ibadethaneler yaptığı topraklardan bir karış yer değil bir taş vermek imkânı olmadığını bildirdiler. Herbert dinledikten sonraki tasarısında, «Talimat, evrak ve sairemizle senedlerimizi göndermiş olduğumuz için Bükreş'e varınca cevap vermemizi bekleyiniz. Azasından sayıldığımız bu meclisde konuşmalarımıza göre iş görürüz. Devletimizin istekleri bunlardır. İlâve yapılması gerekmeyen anlaşma suretini bırakıyoruz. Çabucak mühürlemeye de hazırız» demesine karşılık murahhas efendiler: «Daha önce ve bu defa an-

lattığımız gibi sulh anlaşmasına hazırız, buradan bir yere gitmeyiz görüşmelerin kesilmesini uygun bulmuyoruz» dediler.

Herbert ve Esterhazi veda ederek Bükreş'e gittiler. Murahhas efendilere taslak cevabı olarak bir mektup geldi. Aracılar tarafından efendilere verilip teslim edildi. İçinde şu yazılı idi: «Bükreş'e vardığımız anda, o taraftan geleceğimiz sırada bize okuyup verdiğiniz tasarıya cevab olmak üzere geçerli olarak kullanılmak üzere görüşme toplantılarında yanınızda yerimizi almak istedik. Size hitaben kesin cevap vaad etmişdik. Lâkin tarafımızdan kelimesi kelimesine cevab beklemeyin, zira çatışma iki büyük devletin yaklaşmasiyle sonuçlanacak akıllıca gelişmelere ters düşüyor. Nemçe İmparatoru sulh yapıp savaşdan kurtulmağı çok isterdi. Osmanlı Devleti ile de dostluğunu yenilemek arzusunun tam karşılığı ele geçirdiği arazinin hepsini geri vermeğe razı olmuşsa da, sulh anlaşması sırasında bile terk ve vazgeçmeleri iki devlet arasında görüşme konusu olmuşdu. Tahta geçdiği günlerden beri hüküm sürdüğü kazanılmaş geçmişdeki hakları olan araziyi bile geri verilecek arazi içine katmayı düşünmedi. Böyle olmasını hiç istemezdi. Osmanlı devletinin İmparatora şükretmesi gerekir. Zira süresiz olarak Osmanlı Devleti tasarruf ve mülkiyetinde kalmak şartiyle Una kazasının en büyük ve tahkim edilmiş tarafını terk etmeğe razı olmuşdu. Davası yalnız teslimiyle şeref duyduğumuz haritada açıkça görülen arazi ile çerçevelenmesi iyi düşünceleri neticesidir. Bundan geçdik şeriat-ı Muhammeddiye'ye dair öne sürdüğünüz engeller bile olmayacak şeydir. Zira Una kenarında ve eski İrşova dile benzeyen topraklarında bir süredir İslâm mabedleri bulunmuyor.»

Osmanlı Devleti Nemçe gailesinden sıyrılıp da bütün kuvveti ile Rusya üzerine sefer etmeği amaç edinmesiyle beraber Eflâk'ın tahliyesinde Ruslar ele geçirir düşüncesi bazıları tarafından ileri sürüldü bunun üzerine bazen de Nemçe anlaşmasını çabuklaşdırmakdan korkulurdu. Ancak böyle görüşmeler uzadıkça Nemçe sınırı da boş bırakılamıyordu. Asker ve mühimmat takviye edilmek gerekiyordu. Buna ise bugün devletin gücü yetmiyordu. Oluriyle Nemçe sulh anlaşmasını bitirmeye mecburiyet hasıl olmuşdu. Bu durumda Herbert'in yeni talimatı gelince arz ettiği sulh anlaşması sureti İstanbul'a takdim edildi. Nemçelilerin bu suretle zararları bildirildi.

Ramazanın 25 inci günü Şeyhülislâm konağında meşveret meclisi kuruldu. Kaymakam Paşa ve Sadr-ı Rum Tatarcık Abdullah Molla Efendi ve sabık sadr-ı Anadolu Veliefendizade Emin Efendi ve hâlâ sadr-ı Anadolu Salihzade Efendi ve sadr-ı Anadolu payesi olan İstanbul Kadısı İbrahim Molla Efendi ve Paşmakcızade Efendi, Dağıstani İbrahim Efendi ile kaymakam Kethüdası Ali Rıza Efendi ve Darbhane Nazırı Yusuf Ağa ve Defterdar Osman Efendi ve Reis Raşid Efendi, ve Lâlelili Mustafa,

Ruznamçe-i evvel mabeyni Mustaaf Beyefendi Şeyhülislâm meclisinde toplandılar. Sözü geçen anlaşma sureti ve başka evrak okundu. Nemçeli'nin yaptığı teklifler öne sürüldü ve aracıların gevşedikleri anlatıldı. Nemçeliler susdurulmaz ise ne yapmak gerekir sorusu ortaya atıldı. Abdullah Molla Efendi, «İrşova toprakları Bukovina senedinde açıkça gösteriliyor kuvvetle sanılırki Nemçe bu mesele üzerinde ısrar etmez. Ama asıl amacı Una suyunun her iki tarafına yakın Hırvat topraklarıdır. Bundan vaz geçermi geçmezmi bilmem düşünülecek şey budur.» dedi. Bu Hırvat toprakları nasıl yerdir diye bazıları sorunca Nemçe murahhaslarının verdiği Frenkçe haritaya ve sonra Bosna'da yapılan harita şeklinde boyalı toprak resmine göz atılınca Una suyu yanında olan arazi 15 den fazla palangayı içine aldığı görülüyordu. Bu gün bu toprakların Bosnalıların elinde bulunduğu anlatıldıktan sonra savaşdan önce bu yerleri Nemçelilerin istedikleri söz konusu edildi.

Raşid Efendi ayrıntılarını anlatmaya başladı: «Halil Hamid Paşa zamanında Nemçeli hem bu araziyi hem de İrşova'yı istemişdi. Hatırımda kaldığına göre Belgrad anlaşmasında başka bazı nehirler gibi Una suyu da iki devlet arasında ayırıcı hat olarak gösterilirken bu arazi Osmanlı Devleti elinde kalınca ikide birde bu suyun akıdılması şart koşulmuşken akıdılmayınca İrşova Nemçe'ye verilmek gerekiyordu. Bu çekişme savaş çıkana kadar sürmüşdü. Nemçeli bu çekişmeyi öne sürdükçe Hırvat topraklarında hududname vardır denildi.

«Osmanlı Devleti tarafından o vakit tâyin edilen muhaddit varup gider karşılığı Nemçe mühadditi gelmez. Osmanlı Devleti muhadditi nasıl bulduysa öylece hudud geçirip bir hududname getirir ve kayda geçer. Bu hududname Nemçeli'ye gösterildikçe Nemçe elçisi «kurala aykırıdır. Aslında anlaşmaya itibar etmek gerekir» diye bu işi çürütürdü dedi. Bazıları, Belgrad anlaşmasından beri niçin iddia etmemiş, dediler. Nemçe o vakit zaifdi. İddia etse savaşmak lâzımdı korkusundan susmuşdur, denilmesi üzerine Kethüda Bey cevab vermeğe kalkdı. Nemçeli bu çekişmeyi o zaman etmiş, hattâ İvaz Paşa merhum Kandiye'de iken. «Bu sulha sen düzen verdin şimdi çekişmesi çıkdı,» denildi. İvaz Paşa da «Bosna'yı bana tevcih edin, varıp anlaşmazlığı kaldırayım», demiş. Bunun üzerine Bosna'yı kendisine tevcih etmişler. Varmış Nemçeli'yi susdurmuş» dedi.

Bunun üzerine Abdullah Molla Efendi, «bu arazi Osmanlı Devleti elinde iken Una suyu hudud olmak üzere anlaşmaya geçirilmesi yanlışlık yapılmış olsa gerek. Nemçeli de bunu biliyordu. O vakit ısrar etse yanlışlık meydana çıkacakdır ve anlaşmadan çıkarılacakdır. Zamanı gelince dava ederim diye çekişmeyi bir yana bırakmışlardı. Şimdi bu yanlışlığı murahhaslarımız ileri sürseler olabilir. Lâkin ısrar ederlerse ne yapsınlar» deyip bazıları da «Bu Nemçeli'yi susdurmanın yolu yok mu?»

demeleri üzerine Abdullah Efendinin bu yoldaki tutumunu Nemçe savaşına yeteri kadar askerin Nemçe sınırında beklemesidir. Bizim ise halimiz malûm olup bunun üzerine birçok tartışmalar geçdikten sonra Kethüda Bey bu yerin aslında çekişmeli ve kimin olduğu bilinmezmiş, bari hiç olmazsa böyle kime ait olduğu bilinmeden olduğu gibi kalsa da çekişmesi sulh anlaşması sonrası yapılsa denildi. Yusuf Ağa da «ne yapmalı Nemçeliyi de bu yola koymalı» dedi. Abdullah Efendi: «Hele İrşova meselesinde Bukovina senedine teşebbüs edilir, ama Hırvat toprakları üzerinde statiko ileri sürülmelidir», dedi. Raşid Efendi'nin, «İrşova meselesinde bu senedle iş görülse o zaman Nemçeli savaş öncesi yapılan sened mutebermiş der. Hırvatlık mes'elesi madde halinde Belgrad anlaşmasında yazılıdır, böylce iddia eyleriz diyebilir. Bu tutumla ip ucu vermiş oluruz hemen her halde Statikoya dayanmakdan başka çare yok» demesi güzel karşılandı.

Bunun gibi birçok konularda görüşüldükden sonra Nemçeliler ısrar ederlerse son olarak ne yapılmak lâzım gelecekdir diye soruldu. Abdullah Molla Efendi sulh anlaşması yapmak zorundayız savaşın geri getirilmesi zararlıdır, demesinin ordudan Veliefendizade de, «Bu savaşın aslında böyle bir zamanda açılması değildi. Böyle görünen sulh anlaşmasını öldürmek doğru değildir» dedi. Başkaları da onlara uyarak bu denileni tekrarlamalariyle nasıl deliller ve cevaplar olursa olsun ip kopuncaya kadar çalışıp hasmı yola getirmek mümkün olmaz. İpin kopacağı kesinlikle belli olunca sulh anlaşmasını kesmek gerekir diye karar verildi. Ancak bu sırrın yayılması Osmanlı Devleti için büyük yıkım olacağı için asla bir kişiye bile söylenmemesi lâzımdır. Bunu yapan Din ve Devlete hiyanet etmiş olur denilerek gizlilik mes'elesi özellikle herkese sıkı sıkıya tenbih edildi.

Bunun üzerine ilk önce Nemçeli'nin susdurulmasına çalışıldı. Kabil olmazsa nereye kadar geldi ise orada bağlayıp hemen sulh anlaşması yapılması için İstanbul'a müracaat yapılmadan Serdar-ı Ekrem tarafından verilecek ruhsatla mezuniyet emri Padişah tarafından Serdar-ı Ekrem'e gönderildi. O da barış veya savaş için murahhas olduğunu bildirip Nemçe'nin bu tekliflerden vaz geçip geçmeyecekleri bilindikden sonra sonunda kendisinden ruhsat istenilmesi lüzumunu içine alan murahhas efendilere gönderilmiş olan sadaret yazısı Şevval'in 4 üncü günü Ziştovi'ye gelmişti. Ancak o zaman ulema içinde reyi alınıp görüşülecek devlet erkânın soracağı kişi olan Abdullah Efendinin uyarısıyle işlerin kolaylaşdırılması bakımından özengi parlatmak yollu Prusya Kralı ile yapılan ittifak gereği savaşa davet edilme şekli düşünüldü.

Arife günü, İstanbul'da bulunan Prusya elçisi ile Abdullah Efendi ve Reis-i Rikâb Raşid Efendi, görüşdüler. Bu görüşmede, «Nemçe'ye Hır-

vat topraklarının geri verilmesi Dobravenedik ve Karadağ bölgesini istilâya yol açar, bu suretle kudretini geniş bir alana yaymak istiyor. Bu ise Prusya için de zararlıdır. Başka yanları da Prusya isteklerine aykırıdır» diye Abdullah Efendi tarafından durum öne sürüldü. Osmanlı Devletinin resmen Prusya Kralını Nemçe aleyhine ittifak gereği savaşa davet ettiği bildirildi.

Prusya Sefiri hiç olmazsa Prusya Kralına haber gidip gelmeye kadar 15 gün kadar savaş açılmasının gecikdirilmesini söyledi. Lokezini'ye de böylece sert dille konuşmak üzere murahhas efendilere yazı yazıldı.

Bu yazı Şevvalin 7 sinde Ziştovi'ye varmışdı. Halbuki adı geçen ve gizliliği önem taşıyan meşveret görüşmeleri Viyana'da haber alınmışdı. Lokezini de durumu Nemçelilerden öğrenmişdi. Aldığı haberi murahhas efendilere söyleyince Abdullah Efendinin bu politikası da dillendiği için fayda vermedi.

Nemçe murahhasları her zaman olduğu gibi Şevvalin 8 nci perşembe günü Bükreş'e gideceklerini bir gün önce, yani Şevvalin 6 ncı günü haber verdiler. Halbuki, cuma günü mütareke günlerinin sonu idi, Cumartesi günü yola çıkmaları gerekiyordu. Murahhas efendiler Şevvalin 6 ncı günü yapılan görüşmelerde Nemçeliyi susturmak kabil olmadığını bildirir bir arızayı Serdar-ı Ekrem'e göndermişlerdi. Nemçe murahhaslarının da Bükreş'e gittikleri haberi verilince hemen toplantı sonrası tekrar Serdar-ı Ekrem'e tatar çıkarıp verecekleri tam ruhsata göre nasıl cevab verilecekse perşembe gününe kadar yetişdirilmesi istenilmişdi.

Serdar-ı Ekrem önceki yazı üzerine hemen üç ruhsat belgesi yazdırıp içinde mütarekenin son gününde yapılacak görüşmelerde Statiko dışında hiç bir madde kabul edilmemesini, görüşmelerin kalkmasına karar alınır da yine faydası görülmezse ve savaşa girecekleri kesin olarak belli olursa kesin ruhsat ve vekâletin gereği çabucak çekişmeleri bırakıp sulh anlaşması yapılması için çalışılması tarafımdan uygun görülüyor, diye açıklamışsa da Nemçe murahhasları vedâ edip gittikten sonra gelmişti. Nemçe murahhaslarının daveti söylenmiş ise de aracılar bunu uygun görmemişlerdi, çünkü Herbert giderken görüşmelerin yapıldığı meclisde, «anlaşma suretini yerine bırakdım. Osmanlı Devleti murahhasları ne zaman kabul eder de beni davet ederlerse gelir mühürlerim görüşmelere son vermiş değilim böylece imzaya hazırım» deyip Bükreş'e gitmişdi. Davet edilseler yüklerini yukarı yığarlar o zaman onların dediğine bütünüyle evet demek gerekiyordu. İki devlet arasında görüşmeleri ve alınacak kararı beklemek lâzımdı.

Gerçekden mütareke sona erip yürürlükten kalkmışdı. Osmanlı Devleti taarruz etmedikçe Nemçe de tecavüz etmeyecekdi. Nemçeli hududdaki askerine böylece tenbih etmişdi. Düşmanca harekâtın kaldırılması

hususunu aracılar ihtar etmişlerdi. Beri tarafdan sınırda görevli olanlara da böylece emir ulaşdırıldı.

Ancak bu sırada, İşkodralı Mahmud Paşa Vidin'e gelmişdi. İki ay boşuna durursam askerim dağılır diye söylenmeğe başlamışdı. Bundan sonra zamanı gelsin bekleyeyim demeyip Nemçe üzerine taarruza geçdi. Bu durum haber alındı. Halbuki aralıkda nerede top atılırsa atılsın. Avrupada savaş çıkar diyen aracılar duymuşdu. Mahmud Paşaya bir süre daha beklemesi için emir verildi.

Bu durumda Berlin ile Viyana arasında haberleşmeler olacakdı. Sonuç beklenildi. Bu arada gerek İstanbul'da ve gerek orduda Ziştovi'de tartışma ve görüşmelerle vakit geçiriliyordu. Bu sırada murahhas efendiler Nemçelilerin tekliflerinde bazı değişiklikler yapacağını Lokezini anladığı gibi Nemçe vükelâsının da dilini değiştirdiğini, istediklerinin İrşova ve Una taraflarında şimdi ellerinde bulunan yerlerle yetinecekleri ni haber almışdı.

Lokezini bu haberi murahhas efendilere haber verdi. Çünkü Statiko kural üzere işgal edilen yerlerin hepsini Nemçe geri verecekti ve savaşdan önceki anlaşmazlıkların bırakılması gerekiyordu. Ancak Nemçeli başka yerleri geri verelim ve anlaşmazlık olan yerleri anlaşıncaya kadar alıkoyalım demişlerse de Prusya kralı herkesin Statiko kurallarına göre geri vermesi lâzım gelir, anlaşmazlık varsa sulh anlaşması sonunda iki devlet arasında söyleşilir diyerek sulh yapıldıkdan sonra aracı devletler hakemliği ile anlaşmazlıkların kaldırılmasını yahud değişiklik yapılması istenilen maddelerin hemen söyleşilerek oluru ile bir sonuca bağlanmasını bunun için de ayrıca özel sened düzenlenip sulh anlaşması tahhüd kâğıdı ile beraber imza edilmesi icabettiğini bildirdi. Sözü geçen iki tutumdan birincisi yani hakemlik şekli uzun süre anlaşmazlığı devam ettireceğini Lokezini anlattı. Osmanlı Devleti de işi oluruna bağlayıp ikinci tutumuna yaklaşdı.

Kısaca, aracılar yavaş yavaş iki tarafı birbirine yaklaşdırıyordu. Bu arada Rusya ile yapılacak sulhun peşinde ve davasında idiler. Lokezini murahhas efendiler ile yaptığı görüşmelerde bazen Rus mes'elesini de açardı.

Bu sırada Prusya kralı tarafından Berlin'de oturan Nemçe elçisine verilen notanın içindeki anlamda «Ziştovi anlaşmasında statiko şekli isteniliyor. Nemçe'nin istediği ada karşısındaki ovayı ele geçirmekdir. Bu ova Belgrad anlaşmasıyle Osmanlı Devleti elinde olduğu şüphe götürmez. Osmanlı Devleti başka davalara karşı gelmiyor, razı olduğu takdirde Prusya Kralı Rayhenbah anlaşmasına dayanarak bedelini istemekden vazgeçmiyor ve bu yolda alacağını koparmak için elden gelen tedbire teşeb-

bûs edeceği bu yolda özel bir garaz olmayıp yalnız müttefiki olan Osmanlı Devleti işi olduğunu ispat için Nemçe'nin bu yeni isteklerinden vazgeçmesini ümid ettiğini» bildirdi.

Nemçe ancak İrşova kasabasını isteyebilecekdi. Osmanlı Devleti razı olursa, yalnız İrşova kasabası için bedel istemiyeceğini Lokezini haber vermişdi. Zilkadenin 11 inci günü Lokezini murahhas efendiler ile görüşdü. Her zaman olduğu gibi Statiko usulü üzere ele geçirilip istilâ edilen yerler geri verilecekdi. Ancak anlaşmazlık olan yerler böylece kalacakdı. Bunlar için ayrıca sened tanzim olunması ve bu senedin sulh anlaşması taahhüdleriyle beraber imza olunması hususunu Nemçe Vükelâsı isteği olduğunu söyledikden sonra Fransa Kralı karısı ve veliahdi ile kaçıp sınıra kadar gelmişken muhalifleri tarafından tutulup hapsedilerek Paris'e götürülmüşdü. İmparator bundan çok fazla üzüntü duyup İspanya Kralıyla ittifak ederek Fransa Kralının hapisden kurtarılıp nüfuzunu iade yolunu tutmuşlardı. Güya devletler hukukuna riayet için bütün Hıristiyan devletlerden kılıçla ve kalemle yardım edeceklermiş diye bunu anlatıp birkaç gün içinde Nemçe murahhaslarının Bükreş'den Ziştovi'ye döneceklerini bildirmişdi.

Bu sırada Viyana yolu ile Berlin'den Ziştovi'ye gelen kurye Nemçe Başvekili Prens Kavniç tarafından Bükreş'de bulunan Nemçe murahhaslarına ulaşdırılmak üzere birtakım yazılar getirmişdi. Lokezini de bir mektuba ekleyip Bükreş'e yollamışdı. Bu ek yazıların geldiğini ve aldıklarını bildirir Lokezini'ye verilen cevapda, «görüşme toplantılarında bulunan arkadaşlarımıza katılmak hususunda geçen günlerde samimi istek ve arzularımız yerine geldi. Bu da gönderdiğiniz yazıya bağlı olup, geleceğini yakın görerek bekliyorduk. Dünkü gelişiyle şeref duyduğumuz dostça kalbimizi çalan mektup için hemen cevap verip bildiriyoruz. Devletlerimiz arasında devam edegelen doğru ve arzu edilen bağlara bakılırsa, aramızda da lâzım gelen gizlilik gereği murahhas efendilerle yeniden görüşmelerin yoluna konulması için yaptığınız davet üzerine hemen yola çıkıyoruz. Sizinle birlikde hayırlı sulh anlaşması yapmağa gayret edeceğiz. Göndermiş olduğumuz bu yazı ile görevli murahhas olduğumuz haberini veriyoruz, ferah dakikalar bekliyoruz» diye yazılı idi. Bunun üzerine Lokezini tarafından da Bükreş'e bir mektup yazıldı. Özet olarak içinde «bilindiği gibi Statiko kuralı üzere görüşmelere son verileceği bildirildi.. Kaldıki sulh anlaşması işi dışında bazı nedenlerle Osmanlı Devleti ile Nemçe arasında özel görüşmeler olacaksa, her iki tarafın diyeceklerini, haklarını ve isteklerini buna göre yenileyip yapılmasıyla şeref duyacağımız sulh anlaşması kurucusu olmağa mezun olduğumu haber veririm,» diyordu.

Zilkadenin 16 ncı günü Nemçe murahhasları Ziştovi'ye dönüp geldiler. Anlaşmayı statiko esası üzerine düzene koymak ve değişecek mad-

deler için de ayrıca özel sened yapıp bir anda imza etmek üzere görevli olduklarını aracılara bildirdiler. Bu kez anlaşma sureti olarak 14 maddelik bir kâğıd verdiler.

Her iki taraf görüşmelerin yapıldığı odada toplandı. İşi yoluna koymakda güçlük olduğu düşüncesiyle aracılar her iki taraf murahhaslariyle ayrı ayrı görüşüp maddeleri tanzim ettikden sonra hemen görüşme odasına varılıp senedler karşılaşdırıldı. Ve mübadele edilmek üzere karar verildi. Asıl anlaşma görüşmeleri için Zilkadenin 23 üncü ve son günü aracılar Reis Efendinin konağına gelerek anlaşma maddelerini bir bir değişikliğe uğradıp ayıkladılar.

Murahhas efendiler, nasıl olursa olsun sulh anlaşması yapmağa izinli idiler. Fakat Nemçeli esirlerin bedelsiz geri verilmesi ve savaş öncesi ve sonrası başkasının memleketine girip o tarafın hükümetine tabi olan veya geri alınamayacak tabaası oldukları devletin başka reayası gibi bunlar için de aynı muamele yapılacaktı. Ama her iki taraf topraklarında mülk sahibi olan durumu karışık reaya işleri gereği diledikleri tarafda iskân edilip kimseye engel olunmayacakdır ve malları kesin olarak ellerinde kalacak ve incidilmeyeceklerdir.

Bu, teklif ve iddia olundu. Halbuki halktan birkaç kişinin elinde bulunan bunca esirin bedelsiz geri verilmesi o vaktin hükmüne göre zordu, ve 2 nci madde gereği Osmanlı Devleti reayasından iken Nemçe'ye gidip de tebaa olan reaya sonra gelip de Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki emlâkini elinde bulunduracakdı. Yabancı devlet ülkesinde kendisine aman verilerek oturanların ise Osmanlı Devleti topraklarındaki emlâke el koyması şer'an ve kanun olarak mümkün değildi. Bu bakımdan, bu maddenin olacak bir şekle konulması özel olarak Kaymakam Paşa tarafından bildirilmişdi.

Nemçe murahhaslarının verdikleri anlaşmada bu iki maddede birçok zararlı unsurlar vardı. Murahhas efendiler ise bu makule maddelere sonuna kadar dayanmakla görevli idi. Bunun üzerine murahhas efendiler ile aracılar arasında pek çok tartışma geçdi. İkinci maddede aracılar bizim tarafa hak vererek maddenin düzeltilmesine muvafakat ettiler, ama esirler konusunda her iki taraf ısrar edince sonunda görüşmeler kapanacak derecede birbirlerine darıldılar. Çaresiz bu maddeye de biz peki demiştik. Diğer maddeler de birçok tartışmalarla değişikliğe uğramışdır.

Zilkadenin 27 nci ve 28 nci günleri Lokezini Reis Efendinin konağında murahhas efendilerle buluşup hususi anlaşma maddeleri görüşüldü. Çünkü bu hususda ya sulh anlaşması maddeleri içinde geçerek bu anlaşmazlıklar ortadan kalkacakdı. Bunlara dair imza edilecek anlaşma ile beraber bu özel anlaşma senedi de imza edilmek yahud sulh anlaşması anlaşmazlık doğuran hükümler aracı devletlerin hüküm ve kararına bı-

rakılmak gerekiyordu. İkinci şekilde uzun süre görüşmeler ve haberleşmelerle vakit geçirileceğine bu işin bir an önce bitirilip kesinleşmesi Osmanlı Devleti için gerekli idi.

Birinci şekil tercih edilerek her ne suretle olursa olsun Nemçe murahhaslarını kandırıp susdurmak üzere murahhas efendiler tarafından Lokezini'ye ruhsat verildi. Bu durumu ona havale edince Nemçe İrşova ile Una Suyu tarafında iddia ettikleri yerlerin çoğundan vazgeçip bu yerlerden bugün ellerinde bulunan Çetin kalesi Derzenbek palangası ile başkaca önemli belli yerlerle yetinmek üzere özel anlaşma maddeleri de karara bağlandı.

Bu arada aracılar Nemçe murahhaslariyle de görüşerek bu suretle düzenlenen maddeler her iki tarafca kabul edilmiş olmasiyle Zilhicce başı olan pazartesi günü 17 nci kez görüşmeler odasında yapılan toplantıda bütün murahhaslar bilindiği gibi karara bağlanan sulh maddelerini karşılaşdırıp mazbatalara geçirdiler. Perşembe günü senedler mubadele edilsin diye karar verildikden sonra görüşme odasından çıkıldı. Lokezini de murahhasların odasına geldi. Bu konuşma sırasında «hele şu sulh anlaşması işi bitsin size çok söyleyeceğim var. İngiltere müttefikimiz olduğu için şikâyet edemem. Lâkin bize yalnız Ziştovi anlaşmasında muvafakat etti. Rus mes'elesinde gevşek davranıyor» gibilerden bir politik kurnazlığa baş vurmuşdur.

Zilhiccenin 3 üncü günü 18 nci kez olmak üzere görüşmelerin yapıldığı konakda toplandılar. Murahhas efendiler ayni gün içinde saat 4'de görüşme yapılan konağa varıp kendilerine mahsus odaya geçdiler. sonra aracılar ve Nemçe murahhasları geldiler. Aracılara verilecek anlaşma suretleri ilk önce başdan aşağı okunarak imza yeri boş bırakıldı. Prusya ve İngiltere murahhasları ise önce edilsin sonraya bırakılsın diye çekişince, sussunlar diye bir suret Prusya'ya bir surat de İngiltere'ye takdim edilmek üzere iki belge verilmeğe birlikde karar verildi. Böylece belgeler hazırlandıkdan sonra aracılar vasıtasıyla haberleşilerek merasimle görüşmelerin yapıldığı odaya girildi.

İlk önce Lokezini dostluk konuşmasiyle başlangıçda söz aldı. «Taahhüd altına giren büyük devletlerin murahhasları bu görüşmelerin yapıldığı odada toplanıp uzun süredir görüşülüp tartışılarak sulh anlaşması Allah'a hamd olsun bugünkü günde belgeleri mübadele olunuyor. Her iki tarafı tebrik ve dostlarına bu iyi haberi bildiririm ve bu günü gördüğüm için Allah'a şükürde âcizim» diyerek konuya girdi. Herbert de, «aracıların çalışıp uğraşmalariyle hayırlı sulh anlaşması neticelendi. Belge mübadelesi için bu yerde toplanmamızdan dolayı ben de herkesi tebrik ederim.» diye karşılık verdi. Murahhas efendiler tarafından da, «üç aracı devlet elçilerinin bugüne kadarki davranışlarından ve hareketle-

rinden haz olunmakla bu görüşmelerin meyvesi olan bu meclisde bulunup insanların kanını akıdıp taşırarak Hamdullah-u Taalâ asayişin yerine getirilmesine muvaffak olundu. Hak Taalâ hayırlar ihsan eyleye» diye konu üzerinde geniş konuşma yapdı. Türkçe ve Frenkçe anlaşmalar tercümanlar aracılığı ile okundu, karşılaşdırıldı ve sonra usulü ile mübadele edildi. Ordudan iki taraf birbirine dostluk ve güler yüz gösterip yerli yerlerine oturdular.

Tatlı, şerbet, kahve buhur merasimi yapıldıktan sonra ilk önce aracılara ve Nemçe murahhaslarına bol yenli samur kürkler ve başkâtiplerine ve tercümana kontuş samur kürkler ve onlara bağlı kişilere kakum kürkler ve saf kumaş elbiseler ve başkaca hil'atler giydirilmişdir. Sonra görüşmelerin yapıldığı odadan çıkılıp her iki taraf kendilerine mahsus odalara gittiler. Aracılar iki tarafın odalarına gelerek tebrik ettiler yerlerine giderlerken üçüne de donanmış atlar çıkarılıp konaklarına geri gönderildi. Sonra her iki taraf murahhasları görüşmelerin yapıldığı odada toplanıp Herbert «artık aracılara ihtiyacımız yok devletlerimizin işini kendi başımıza görürüz» diye söz açarak özel anlaşma belgelerini Türkçe ve Fransızcalarını karşılaşdırıp imzaladılar ve mühürlediler. Birara haritayı da başından sonuna kadar okuyup, bakıp mübadele ettiler. Bu ferahlık ve güzel konuşmalardan sonra toplantıya son verildi. Nemçe murahhaslarına da yine donanmış atlar çekildi ve konaklarına geri gönderildi.

O gün Ziştovi kalesinden kırk elli pare top atılıp sulh anlaşması şenliği yapıldı ve sevinildi. Sonra her iki tarafın tasdiknameleri Ziştovi'ye geldi. Divan Tercümanına giydirilmek üzere altı adet bol yenli samur kürkler başkâtipler ve tercümanları için de 8 adet kontuş samur kürkler ve başkaları için de kakum kürkler sof giysiler ve kaftanlar da gelmişdi. Adı geçen 6 adet bol yenli samur kürklerin en âlâsı özel olarak Prusya elçisi Lokezini için satın alınmışdı. İstanbul'dan yaftası üzerinde gelmişdi. Yolluk olmak üzere İngiltere ve Felemenk elçilerine 30.000 guruş, Lokezini'ye de onlar gibi görünerek 30.000 ve onlardan ayrıcalık gösterilerek gizlice hediye bahası olmak üzere ayrıca 30.000 guruş verilmesi Padişah dediği olup ancak nakden gönderilmesinde güçlük olduğu için murahhaslar ne zaman olsa alacakları Osmanlı akçasını getirmeyip poliçe etmeğe ihtiyaç duyacakları için kolaylık olsun diye havale ettikleri yerlere verilmek üzere hazine tezkereleri yazıldı ve gönderildi. Maiyetlerindeki görevlilere verilmek üzere 20.000 guruş da nakden gönderilmişdi.

Zilhiccenin 22 nci günü her zaman olduğu gibi görüşmelerin yapıldığı odada murahhaslar toplandı. Tasdiknameler mübadele olundukdan sonra bilindiği gibi İstanbul'dan gönderilmiş olan kürkler ve hil'atler giydirilip aracılara donanmış atlar çekilerek konaklarına gönderilmişdi. Bu

sırada kaleden yine toplar atılıp sevinç gösterileri yapıldı. Sonra murahhas efendiler ile Nemçe murahhasları tekrar görüşme odasında toplanıp özel anlaşma tasdiknameleri mübadele olundu.

Nemçe bu sulh anlaşmasında İrşova ve Una tarafında biraz yer kazanmış ise de, savaş nedeniyle kendisinin uğradığı zarar ve hasar daha büyükdü. Anlatıldığı gibi tasdiknameler mübadele olunmuş olması ile artık memleketlerine yola koyuldukları için görüşmelerin yapılacağı konağa varmazdan önce İngiltere ve Felemenk murahhaslarına 30 ar binerlik ve Lokezini'ye 30.000 lik iki hazine tezkeresi divân tercümanları aracılığı ile gönderildi. Prusya murahhasının müsteşarı olan birinci başkâtibine de 2.000 ve ikinci başkâtibine 1.000 ve İngiliz başkâtibine 1 000 guruş nakden gönderilmişdi.

Tasdiknamelerin mübadelesinden sonra murahhasların üçü de o gün birbiri ardına karşıya geçip döndüler. Tercümanlar da Ziştovi'de kalıp sonra İstanbul'a yola çıkacakları için onların atiyeleri geciktirilmişdi. Tasdiknamelerin mübadelesinden sonra onlara 2500 er guruş atiye dağıtılmışdı. Nemçe ve İngiltere tercümanlarına birer mikdar zam ile 3.000 guruşun 1650 guruşu sarf olunup Felemenk Elçisinin aslında Başkâtibi olmadığına ve Nemçe başkâtibi de o sırada bulunmadığına göre kusur kalan 1350 guruş görüşmeler defterdarına teslim olundu. Bir gün sonra da Esterhazi de karşıya geçmiş ve Herbert devleti tarafından eskiden olduğu gibi İstanbul elçisi tâyin edilmiş olduğundan Ziştovi'de kalmışdır.

1206 YILI OLAYLARI

MURAHHASLARIN ZİŞTOVİ'DEN DÖNÜŞLERİ VE YAŞ GÖRÜŞMELERİNDE GÖREV ALMALARI

Murahhas efendilerin Rusya görüşmelerinde de görev almaları nedeniyle sulh anlaşması bitişinin ardından hemen orduya gelmeleri için bilindiği gibi tasdiknamelerin mübadele olunduğu gün Ziştovi'ye emir gelmişdi. Nemçe'ye gidecek Osmanlı Devleti elçisinin hareketi günü belli oluncaya kadar Herbert Ziştovi'de kalacakdı.

Ziştovi'de kaldığı sürece kendisinin bakımına ve ikramına ihtimam edilmek üzere Ziştovi subaylarına tenbih ve tekrar emirler verilerek Herbert ile vedalaşıldı. Sonra yeni yıl muharreminin başında murahhas efendiler Ziştovi'den hareket ettiler ve muharremin 8 inci günü Silistre'de orduya geldiler.

Nemçe sulh anlaşması sonucu bağlanmış ve Ruslarla mütareke yapılmışdı. Ruslarla sulh anlaşması sonucu alınıncaya kadar ihtiyatlı davranmak lâzım geliyordu. Gelecek yıl için savaş hazırlıklarını ayakda tutmaları lâzım geleceği orduda bulunan kumandanlara ifade edildi. Böylece sağa sola emirler yayınlandı.

Bundan sonra Maçin sahrasında ikameti icab ettirecek bir neden kalmadığı için bu yıl muharremin 2 nci ve ağustosun 1 nci perşembe günü ordu Maçin sahrasından hareketle Silistire sahrasına geldi. Birkaç gün geçince Murahhas efendiler de Silistre'ye geldiler. Serdar-ı Ekrem'den ikram ve iltifat gördüler. Prusya kralının tasdiknamesi yolda giderken Lokezini'ye erişdi. Tasdiknameyi orduda bulunan Kolonel Göçe getirdi. Bununla beraber Lokezini murahhas efendilere de bir mektup yazmışdı. Kolonel Göçe Silistire'de Reis Efendinin konağına varıp tasdiknameyi ve bu mektubu verdi. Bu mektupda; Prusya kralı tarafından sulh anlaşması taahhüdlere kesin olarak kefalet katılmasında geçerli senedin Osmanlı Devleti tarafından dört gözle beklendiğini kralıma arz edip açıkladım. Kralın tasdiknamesi kurye ile temmuzun 6 sında bu mes'eleye dair gelen yazılarda bu kez size gönderdiğimiz tasdiknamenin Osmanlı Devletine arz ve takdimini vesile ederek tarafımızdan istenen katılıp kefil olma senedi için aşağıdaki durumu anlatıyoruz. Osmanlı Devleti topraklarına katılma ve kefaleti içine alan sened verilmesi tarafımızdan vaad edilip taahhüd edilmişdi. Bu vaad ve niyetimizde duruyoruz. Ancak Ruslarla Osmanlı Devleti arasında bugün devam eden savaş nedeniyle Os-

manlı Devleti elinde kalacak toprakların hududu ve kefil olunacak arazi henüz belli olmadığı için bizim tarafımızdan katılmak hususu Ruslarla yapılacak sulh anlaşmasına bağlı olduğu görülüyor. Zamanı gelince istenilen kefalet senedinin İstanbul'da verilmesine hiç bir engel olamıyacağından başka geçmişde verdiği bilgi ve tasarılarına bakılırsa İngiltere ve İspanya devletlerinin de kefaletlerinin ekleneceğini umuyoruz ve düşünüyoruz» diye Prusya kralının yazdığı ve bildirmiş olduğu yazılıdır.

Reis-ül Küttap Abdullah Beri Efendi yine 1 inci murahhas ve Ordu kadısı olup bu sırada İstanbul payesiyle taltif buyurulmuş olan İsmet Beyefendi yine 2 nci murahhas ve Durri efendi 3 üncü murahhas olarak Ziştovi görüşmelerinde görev alanlar olduğu gibi bütünüyle Ruslarla yapılacak görüşmelerde görevlendirildiler. Muharremin 13 üncü günü Silistire'den karşıya geçip görüşmelerin yapılacağı Yaş kasabasına gönderildiler. Nemçe sulh anlaşması yapıldığı için Eflâk Voyvodalığı Mihal Beye tevcih olunmuşdu. Eskiden yeniçeri kâtibi olan İsmeti İsmail Efendi maiyetine mimar Hafız Efendi katılarak Bosna tarafına sınır tâyin ve tespitine, eski maliye tezkerecisi Abdullah Efendi de İrşova hududunun kesilip ayrılmasiyle görevlendirildiler. Muharremin 11 inci günü orduda yeniçeri kâtibi Ebubekir Ratip Efendiye geçici olarak Baş muhasebe payesi tercih edilip Viyana orta elçisi tayin edilmişti. Ziştovi'de bu haberi bekleyen Nemçe elçisine de yazıldı. Herbert hemen İstanbul'a gitmek üzere Ziştovi'den hareket etti. Serdar-ı Ekrem de aşağıda anlatılacağı gibi Sipahi gailesini ortadan kaldırmak için sür'atle Şumnu'ya hareket etmişdi. Ardından ordu da o tarafa gelince Şumnu sahrasında iken Herbert de Şumnu'ya gelip Serdar-ı Ekrem huzurunda kendisine ve başkâtibine ve tercümanına kürkler giydirildikden başka kendisine donanmış bir at da çıkarılıp verildi.

SÜVARİ OCAKLARININ İSYAN HAREKETLERİ VE BAŞKA OLAYLAR

Süvari yani Sipahi ve Silâhdar ve Bölükât-ı erbaa ocakları Osmanlı Devletinin ulufe alan askeri idi, geçmişde büyük hizmetleri görülmüşdü. Zaman geçdikçe nizamları bozulup defter-i hakâni'de 12.000 nefer yazılı iken bugün için gerekirse subayları 2.000 nefer toplamakdan âciz kalıyordu. Defterde isimleri geçenlerin çoğu ketebe ve çavuşan zümresinde Bozma tabiri ile birikmişdi. Bu durumlariyle bu kez savaşda görevlendirildiler. İkinci yılda görev gereği Babadağı kışlak yerine gitmeleri için ferman çıkdı. Gidecek Sipahiler ortada yokdu. Hareket etseler ayıpları belli olacakdı. Kanuna aykırıdır diye bahane ile gitmek istemediler. Nihayet zorla Babadağ'ına gönderildiler. Sipahilere herkes kızıyordu. Devlet hizmetine yaramıyacakları açığa çıkmışdı.

O kış bitip bahar gelince Anadolu ve Rumeli taraflarından süvari neferleri toplandı. Yoklamaları yapılırken aralarında kavga çıkdı. Subaylarından bir iki kişiyi öldürdüler. Ayrıca, ordu Maçin'de iken Serdar-ı Ekrem maiyetinde bulunmaları için her Sipahi ocağından birer adam göndermişler, isteklerini bildirmişlerdi. Bu durumlariyle orduya getirilmelerinde bir fayda sağlamayacağından başka sakıncalı bir durum yaratmaları tehlikesi vardı. Ordudan uzak tutuldular ve Kilgrad muhafazasiyle görevlendirildiler. Ancak türlü çeşid insanları başlarına toplayıp şu sırada 10.000 nefer kadar çoğaldığı duyuldu. Orduya gelen adamlarına eşit muamelede bulunuldu. Padişah emirlerine kayıdsız uymaları tenbih ve telkin edildi. Ama Maçin olayından sonra ordunun Hirşova'ya geri dönmesi sırasında kendilerini güçlü sanıp yoklamayı kabul etmediler. Ayrıca Şumnu'ya gitmeyi istediler. Bunun için subaylarının üzerine hücum ettiler. Böyle disiplin dışı hareketlerinden subayları da nefret etti. Herbiri yolunu bulup içlerinden çıkdı. Gizlice birer yerde kaldıkları sırada Sipahiler kendilerini kızdıran eşhasdan birkaç kimseyi de zulm ederek öldürdüler. Sonra mütarekeye nizam verildiğini bilmeyerek Şumnu'ya doğru yürüdüler. Maiyetlerinde haşarat ve Deliorman yadigârı birçok insan vardı. Bunların durumu Silistire'ye dönüldüğü sırada duyuldu. Halbuki savaş gailesi şimdilik bir yana itilmişdi, cezalarının verilmesi kolay işdi.

Serdar-ı Ekrem Silistire sahrasında meclis-i has kurıp Sipahileri dağıtmanın çaresi ileri sürüldü ve düşünüldü. Devletini seven bazıları Sipahi topluluğunun sipahi olmayanlarla kaçaklardan can korkusu ile topraklarına dönemeyenlerden ibaret olduklarını, içlerinde bulunan sipahilerin çok az olduğunu, onların da iki parti olarak biri Sivas diğeri Anadolu eyaletinden olup Cebbarzade, Karaosmanoğlu tarafına bağlı bazı sipahilere siz de bize katılın diyerek kalanı yağmayı bekleyen bir takım rezil insanlar topluluğu idi. Bazı yollardan araları açılmışdı. Eşkiya takımı perişan ve derbederdi. Serdar-ı Ekrem bir mikdar atlı ile ordudan hareketinden önce Şumnu'ya gelince Sadrazam büyük sayıda süvari ile üzerimize geliyormuş diye içlerine korku düşdüğü takdirde dağılacakları belli idi. Lâkin asker Padişah askeri olduğu için cenge girmekden sakınılmalıydı. Sonra mes'ele uzar ve güçleşirdi. Bu mes'elede alınacak tedbir hemen gizlice dehşet vererek adamlarını öldürmekdir, dediler. Herkes uygundur dedi.

Evvelâ Cebbarzade ve Karaosmanoğlu Şumnu'ya gönderildi. Sonra Çarhacı Ali Paşa da tâyin edildi. Sadrazam da bir mikdar Süvari ile Şumnu'ya doğru hareket etti. Ancak Sadrazamın Şumnu'ya varışından önce Ali Pşa, Cebbarzade ve Karaosmanoğlu büyük sayıda askerle Sipahilerin

toplandığı yere yakın vardıkları zaman onların meramlarını anlamak için içlerinden bazılarının kendilerine katılmalarını söylediler. Sipahiler arasına ihtilâf düşdü. Sonradan emre aykırı izinsiz yaptıkları hareketleri o günkü durumda affedildikleri takdirde 40.000 akça devletten alacakları olduğunu söylediler. Bu pazarlıkdan Ali Paşa da kendine pay çıkardı. Nihayet Hacıoğlu Pazarı'nda kışlamak üzere kaldıkları yerden hareket ettiler. Pazarcık'a varınca etrafdan kendilerine katılanlar da ayrıldılar.

Bu durumda Sadrazam ve ardından ordu Şumnu'ya gelince Sipahilerin işledikleri kötülükleri ortadan kaldırmak hususunda hizmeti geçenler, sırtları okşanıp itibar gördüler.

Bu karışıklığı çıkaranlar araşdırıldı. Silâhdar Kâtibi Kadri Efendi bu hadisenin çıkmasına sebep olmuşdu. Kadri Efendinin Babası Çorum alaybeyisi iken Üsküdar'da Sultan Mustafa Hanın fermaniyle katledilmişdi.

Yine Silâhdar ikinci halifesi Ali Beyin mes'elenin alevlenmesinde bütün gücü ile çalışdığı Sadrazama söylenmişti, onlarla beraber daha birkaç kimse Pazarcık Muhafızı Abdi Paşa marifetiyle idam edildiler.

Vasıf Tarihinde böyle yazılıdır ama, Enveri'nin yazdığına göre Sipahilerin Şumnu'ya yönelmeleri mütareke haberini aldıkları içindir. Mütareke yapıldıkdan sonra Serdar-ı Ekrem ordu ile Silistre'ye döndü. Oradan Şumnu sahrasında Liva-yı Şerife gitmek üzere olduğunu sipahiler duyunca bizler burada ezilip unutulacağız diyerek hemen izinsiz emirsiz bulundukları yerde toplanıp çoğu parasız ve ihtiyaç içinde perişan ve acınacak halde olduklarını Serdar-ı Ekrem'e anlatmak için Şumnu sahrasında Liva-yı Şerif altında toplanmağa koşdular. Fakat onların Liva-yı Şerif üzerine gelmekde oldukları Sadrazama duyuruldu. Güya Liva-yı Şerifi ele geçirip sahib olacaklardı.

Böyle söylenip olan biteni tersine anlatıp bildirilince, o durumda Cebbarzade ve Karaosmanoğlu askerleriyle bunlara karşı gönderildi. Eğer haber alındığı gibi üstlerine gelirlerse, kendilerini savunmaları emir ve tenbih edildi. Arkalarından ordu çarhacısı Alev Paşa da gönderildi. Üçü birden Şumnu sahrasında Liva-yı Şerif karargâhı olan yerden bir saat kadar uzak olan Bulanık demekle anılır yerde nehir kenarında sipahilere karşı saf bağladılar.

Bu sipahilerin ne istedikleri soruldu. Aslında savaş çıkınca beş on akça sefer eşmeğe güçleri yetmediğinden sipahiler Liva-yı Şerif maiyetinde bazı kimselere hizmet ederek ot biçip satarak geçinir kimseler olmalariyle bu kere denildiği gibi bu yıl Liva-yı Şerif ordusuna giremeyince halleri ve durumları sarsılmışdı. Pek çoğu fıkaralıktan atını ve silâhını satıp yalınayak, aç ve muhtaç kaldıklarını görürler de acırlar umudu ile gelmişlerdi. Din düşmanı üzerine varılır gibi büyük kuvvetlerle

üzerlerine gelindiğini gördükleri gibi neye uğradıklarını bilmeyip şaşırdılar. Nihayet yoklama bedeli olarak 40.000 akçaya hizmet edeceklerini taahhüd ettiler. Duyulduğu gibi Alev Paşa da bir mikdar nakid akça bırakıp teslim etti, sonra «durumunuz anlatılıp iyi karşılanmanıza müsaade edilir. Şimdilik bir süre Hacıoğlu Pazarı'nda kalın» diye bu kasaba üzerine sevk edildiler.

Alev Paşa'nın ardından Serdar-ı Ekrem de Şumnu bölgesine geldi, ardından ordu da Silistire sahrasından hareket etti. Muharremin 20 nci günü Şumnu sahrasında Liva-yı Şerife geldi.

Sipahiler Hacıoğlu Pazarı'na sevkedildikden sonra bu karışıklığı kimin çıkardığı araşdırıldı. Karışıklığı çıkaranlardan silâhdar kâtibi Kadri Efendi ile silâhdar ikinci halifesi Ali Beyin ve başkalarının idamlarına sebep oldular diye Enverî Tarihinde yazılıdır.

Süvari ocaklarının bu hareketlerine Vasıf Efendi tepki ve isyan gözü ile bakıyor. Enverî Efendi ise onları bütün bütün gadre uğramış ve özürlü gösterir. İşin muhakemesine girişilince iki taraf senedi aydınlatmağa söz bulabilir, aslına bakılırsa bu gibi fenalıklar kanunları sarsma ve disiplin mes'elesinin tabii sonucudur. Süvari ocakları halkı aslında Osmanlı Devletinin en itina ederek yetiştirdiği itibarlı muvazzaf askerdi. Padişah askeri asıl kuruluşlarından olmalariyle Sancak-ı Şerif maiyetinden uzaklaşdırılmaları uygun değildi. Bir neferleri dışarda bulunmamak üzere cümlesi muayyen yerlerde mevcud ve savaşa hazır bulunmak eskiden beri süregelen kanunları iken kanun ve nizamları sarsılmış, ulûfeleri şuna buna yiyim yeri olmuşdu. Kendileri sağa sola dağılarak herbiri bir beldede kalıp ulûfelerini şuna buna havale edegelirlerdi.

Kısacası ocaklar kuruluşunu kaybedip asıl görevleri olan işe yaramadıkları halde ulûfeleri tam olarak devlet hazinesinden ödenirdi. Boş yere büyük sayıda paralar harcanıp yok olmakda idi. Lüzum görülse bir yerin muhafazası gibi bir işde bulunmaları kendileri için ödenmesi gereken bir borç iken, bütün kanun ve nizamları sarsılıp yıkılmışken yalnız kendi işlerine yarayacak yolu gösterip bilindiği gibi Babadağı'na gitmekden kaçınıp bunca savaş gailesi arasında bir de onlarla uğraşmak lâzım gelmişdi. Bunlar din emirlerine karşı ve aykırı olmayacak resmi bağlılıkdır. Ama içlerinde azıcık ulûfe ile geçinmekden âciz birtakım biçareler Enverî Efendinin dediğine bakılırsa gadra uğramışdı. Bu bakımdan asıl günah ve kabahat birçok ulûfeleri yiyim yeri edinmiş baş kaldıranlardır. Ama ne fayda ki, bu gibileri çoğunlukla yedikleri paranın bir mikdarını kırışıp alan veren uyuşuyordu. Ocak yine karışıklık içinde ve çaresizlik içinde olanlar da eski durumunda kalıyordu. Hak ve adalet üzere mes'ele muhakeme edilse iki taraf da kabahatli bulunur.

Maçin savaşında yararlığı görüldü diye Pekmezci Mehmed Paşa'nın tarifiyle yeniçeri ağası nasbolunan Süleyman Ağa ordu Silistire'de iken orada oturan haseki mütekaidlerinden zengin bir kimseyi hapsedip malını müsadere ettikden sonra cezasını kaldırmayı tasarlamışdı. Silistire bu hasekinin hüsnühaline şehadet edip isnad edilen suçu işlemediğini bildirip cezasını kaldırmağı rica ve şefaat ettiler. Sadrazam da ricalarını müsaid karşıladı ve hasekinin tahliyesi için Süleyman Ağaya haber gönderdi. Kethüda Bey tarafından mes'ele kendisinden soruldu. Bir iki gün hapsi lâzımdır diye cevap verdi. Kethüda Bey tekrar haber gönderdi, bu haberi götüren adam da işret sofrasına tesadüf etti. Süleyman Ağa içki keyfi ile «hapis ve cezayı kaldırmak çocuk oyununa döndü. Ocak-ı âmirenin artık kendisini bunlara göstermesi lâzım geliyor.» der. Bu da Sadrazama yetişdirilir. Bilindiği gibi Sipahi gailesi patlayınca ordu Şumnu'ya gelince safer ayı başlangıcında Süleyman Ağa Filibe'de ikamet üzere azledilerek yerine kul kethüdası Arabzade Ahmed ağa yeniçeri ağası olur. Ocakda mertebeleri istidadı ile aşanlar yoluyla umdukları gibi yükselmişlerdir.

Yeniçeri ağasının en başda gelen görevi ve vazifc borcu ocağın disipliniyle uğraşıp yeniçeri neferlerinin baş kaldırıp edepsizce hareketlerini önleyip engellemek iken, kendisi ocağa sırtını dayayıp halkın mallarını müsadereye kalkışması üzerine azledilip sürülmesi yerinde gereği yapılmış bir durumdur.

Lâkin memuriyetin verilip nasbından kendilerinden kerzaman olduğu gibi bir hayli caizeler alındıkdan başka o vakit rüşvet geçerli olduğundan, nasbedilenler verdiğini çıkarmak için daima böyle zulüm ve basklara girişdiklerine bakılırsa, onların bu yola sürüklenmesine, nasbedildikleri sırada büyüklük tarafından sebebiyet verilmiş oluyordu. Bu da ocakların kanun ve nizamları sarsıldığı içindir, yoksa kanunları işlese, disiplin olsa herkes yoluyla ilerleyecekdir. O zaman ne kimse rüşvet verir ne rüşvet verenler rüşvet alacak adam bulabilir.

Ocakların nizamı böyle sarsılınca serhadlerin durumu da böylece karışmışdı. Zira serhadlerin muhafazası için tahsis edilen büyük paranın hemen beşte dördü İstanbul'da yağma edilip yok edilir geri kalan beşte biri de ocaklı adına görülen sayılı şahıslar elinde kalırdı.

Bunlar da serhadnişin adı ve ünvanı ile fıkaraya musallat olup zorla peşin para ile veresiye mal dağıtmak gibi bahanelerle reayanın malını ellerinden aldıklarına kanaat etmeyip karılarını ve çocuklarını esir gibi kullanarak savaş çıkınca düşman tarafına geçip onlara tabaa olmağa mecbur ederlerdi. Kendileri de böyle zulüm ile ve ticaret yoluyla mal toplayıp yığmakla uğraşırlardı. Başkaldırmak ve itaatsizlik nitelikleriyle Padişah kalelerini muhafaza için canlarını verecekleri yerde mallarını

korumak davasına düşerler hemen vire ile kaleyi düşmana vermeğe koşarlardı. İçlerinden fazlaca zengin olup kudretini artıranlar da isyan edip baş kaldırırlardı.

Bunlardan Belgrad'ın nüfuzlu kimselerinden Deli Ahmed Paşa, Vasıf Efendinin yazdığına göre, aslında Belgrad'da karışıklık çıkaranlardan olduğu halde Makbul Hüsnü Efendi yardımı ile giderek o bölgeyi ele geçirmiş ve Mutagallibe olmuşdu. Mukataat gelirinden ve başka yüzden birçok mal yığıp müsadere ederek Belgrad reayasını zarara sokmuş nihayet isyan etmelerine sebep olmuşdu. Ancak tagallübü nedeniyle valiler ve hakımler bir şey diyemeyip hepsi onun dediğine uymağa mecbur olurdu. Bu durumda Nemçeliler Belgrad'ı kuşattığı zaman yığdığı malı kaçırmak için vire ile Belgrad kalesinin teslîminde başkalarını da kendisine uydurarak, on gün içinde böyle aşılmaz ve ele geçmez kalenin düşman elıne geçmesine sebep olmuşdu. Bu bilinirken başında halkdan bir sürü haşarat topladığı için ele geçmesi mümkün değildi. Başını kesmeği başka zamana bırakarak o bölgenin muhafaza edilmesi şartıyle kendisine mirmiranlık verildi. Morava köprüsüne muhafız nasb ve tâyin edilmişdi. O zaman o bölge seraskeri bulunan Koca Abdi Paşa da ona sahip çıkarak o bölge işlerinde onunla istişare ederdi. Belki her işde kendi gizli işlerinde kullanırdı. O bölge reayasına yakınlık gösterip kendimize çekmek gerekirken Ahmed Paşa Posorofça taraflarına musallat olarak reayasına etmedik zulüm ve baskı komadı.

Sulh anlaşması yapıldığı halde yine Belgrad'ı istila etmek hayaliyle sağda solda bekleşen ne kadar eşkıya varsa peşine takıp önlerinde ışık tutuyordu. Bu sırada Ebu Bekir Paşa'nın Belgrad muhafızı nasbedilip Niş'e geldiğini duyunca hainler korkakdır deyimiyle korkusundan şurada burada sığınıp gizlenerek ihtiyatlı hareketini Ebu Bekir Paşa duyup öğrenmişdi. İdamı için kendisine emr-i âli geldiği için türlü güzel hiylelerle Ahmed Paşayı davet etti. Nasılsa Niş'e gelmişdi ama yine de kuşkulu idi. Hattâ Ebu Bekir Paşanın sarayına 500 kadar adamı ile gelmişdi. Ancak Ebu Bekir Paşa bir yolunu bulup Enderun ağalarına kurşunla vurdurup kesik başını orduya göndermişdi. Oradan da İstanbul'a gönderilmişdir.

Yukarıda açıklanan kötülükler hep askerî disiplinin sarsılmış olmasındandı. Aşağıda bildirileceği gibi ordu henüz Rumeli'de iken askerî disiplinin ıslahı ve serhadlerin takviyesi vükela arasında konuşulan şeydi.

İlim adamlarının kanunları ve nizamları da böyle sarsılmış, başka mesleklerde olduğu gibi onun da ıslahı farz olmuşdu. Topyekûn yenilenmesi zamana muhtaçdı. Yavaş yavaş düzene konulması ve ayıklanmasına karar verildi.

Bu sırada Haremeyn payesinin nizamı belgeye bağlandı. Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere Mevleviyetleri başka mevleviyetler

gibi geliri çok yer olmayıp ancak İstanbul kadılığına bağlı idiler. İkisine de mevleviyetle kimse gitmezdi. Bazıları bilfiil Haremeyne gitmedikleri halde paye ile terfi ve paye aldıkları zaman da Mekke'den azledilmiş sayılmalariyle bilfiil haremeyne gidip gelenlere göre kıdemli oluyorlardı. Haremeyne nöbeti gelenler hep boşuna özürlerle gitmekden kaçarlardı. Buna bakarak sabık Şeyhülislâm Salihzade merhum Mehmed Emin Efendinin meşihatı zamanında Haremeyne nöbeti gelip de gitmeyenlerin böyle bir paye ile terfi ettirilip kıdem verilmesi nizama bağlanmışdı. Bu nizama da uyulmayarak yine bazıları hem gitmiyor hem de Mekke payesini alarak binbir güçlükler gidenlerin üstünde yer alıyordu.

Bir de şu vardı. Kendilerine Mekke ve Medine Mevleviyetleri tevcih bulunan zatlara İstanbul'da devlet hazinesinden beş bin iki yüz ellişer guruş veriliyordu. Bu para ise bir akçası olmayan kimseye verilip temlik olunsa o vaktin hesabına göre üzerine hac farızasını yerine getirmesi gerekirdi. Haremeyn mollalarına Mısır'dan tertip edilen buğday ve saire ve Haremeyn'de mevcud medreseler evkafı ile ortaya çıkacak Haremeyn geliri orada kaldıkları sürece yeter ve Cidde gümrüğü malından kendilerine tahsis edilen on üçer bin guruş da geri dönüşleri masraflarına yeter olduğu için Haremeyne gitmekde ileri sürülen boşuna özürlerle iradı Alah'ın emrini yerine getireceği yerde çalıp Padişah fermanını kabul etmemek demekdi. Bundan sonra ancak Padişah hizmetinde olanlara Mekke payesi verileceği irade edildi. Ancak Padişahın istediğine el yazısiyle tevcih olunacakdı. Özürsüz gitmekden çekinenlere asla kesin olarak Mekke payesi verilmeyecekdi. Arpalıklarına arpalık eklenip verilmeyecekdi. Bu tutumla Harameyn mansabları astlarına tevcih olunmak hususlarının nizam sayılması için Muharrem sonunda İrade-i Seniye çıkdı.

Biz yine konuya gelelim.

RATİB EFENDİNİN VİYANA'YA GÖNDERİLMESİ VE BAŞKA OLAYLAR

Ordu Silistire'de iken Ebu Bekir Ratib Efendi Viyana sefiri tâyin edildi. Name-i hümâyun ile her zaman olduğu gibi gönderilecek hediyeleri sefir olanlara İstanbul'da teslim etmek gelenek iken vakit geçmesin diye İmparator için İstanbul'da tertip olunan hediyeler orduya gönderildi, Name-i hümâyun ile Ratib Efendiye teslim olunmuşdu. Bu hediyeler 225.000 bu kadar guruşluk olmak üzere murassa sorguç ve kemervat takımı olup orta elçiler ile Fransa Devletine gönderilmesi mutad olan hediyeler gibi sayılarak tertib olunmuşdu. Ancak savaşdan önce Nemçe'nin İstanbul'da bulunan elçisi ve Ziştovi'deki görüşmelerde 1 nci murahhas olan Herbet devleti tarafından İstanbul elçisi tâyin edilerek Şum-

nu'ya gelişinde Büyükelçi gönderilmesiyle gerekli iki devlet arası merasim bir yana itilip kendisi ortaelçilik ile hediyesiz olarak geldiği anlaşılınca, karşılık verme kaidesine riayet edilerek Ratib Efendiye teslim edilen bu hediyeler geri alındı, yalnız Name-i hümâyun gönderildi.

Bundan sonra, Nemçeli'den geri alınacak kalelerin teslim alınmasına başlandı. Bu görevle tarih yazarı Vasıf Efendi Belgrad bölgesine gitti. Vasıf Efendi bundan dolayı tarihinde şikâyette bulunup sebep olanlara kötü sözler söyler onları fenalıkla suçlardı. Bu durumun özeti ilerde anlatılır. Baş muhasebeci İbrahim Efendi önce eli ayağı büyüme hastalığına tutulduğu için İstanbul'a geri dönmesine izin verildi. Anadolu muhasebecisi Vasıf Efendi Baş muhasebeci ve onun yerine Sıvasi Hasan Efendi daha önce Rus mütarekesi için görevlendirildi. Bilinen esaslar üzerine mütareke yapıldığı için böylece Vasıf Efendiye Başmuhasebecilik tevcih edildi, bu da kadr ve itibarının artmasına sebep oldu. Esasların elde edildiğini bildirmesiyle eğer Ruslar bu işi anlasalardı sulh esaslarının Osmanlı Devleti önünde güzel karşılandığı düşüncesiyle esaslar dışında teklifler ile Osmanlı Devletini âciz duruma sokarlardı.

Her ne kadar bu mes'elede zulüm ve gadr edildi gibi yorumlar hissediliyorsa da işi kolaylaşdırmak için yine şan ve vekarı korunacak Vasıf Efendinin başka göreve ve hizmete atanması görülen işin inceliğine uygundur sanılır, diye bazı düşmanları tarafından arkasından söylentilere dayanılarak Vasıf Efendi Bosna hududuna tâyinle yahud kaleleri teslim almakla görevlendiriliyordu. O da kaleleri teslim alma görevini tercih etti. Belgrad'a yola çıkınca Sıvasi Hasan Efendi Başmuhasebeci oldu. Anadolu muhasebesi de devletin olaylarını yazmak görevi ile 1 nci tezkereci olan Enverî Efendiye verildi.

Vasıf Efendi bu hususları bildirdikden sonra, Başmuhasebenin üzerinden kaldırılması hattı hümâyunda açık yazılı değilken Sıvasi Hasan Efendi yeteneği çok az, alabildiğine cahil ve anlayışsız, ebenneka gibi ahmak ve herkesin gözüyle düşük ve aşağılıkdır. Çalışıp işle meşgul olacak ve bir ay onunla çalışacak bir şahıs muhtelif lugatları tumturaklı değişikliklere uğradıp birleşdirmeğe bakan kimse olarak kendi haline bakıp Niş'e geldiğimiz Başmuhasebeyi hayal ettiği gibi çengel attı. Bu felâketzede de ağlayıp sızlayarak umudsuzluğa kapılıp harman olarak Belgrad'a geldim. Sadakat ile işlediğim önemli hizmeti tamamlayıp da Padişahın yardımını beklerken hasletlerine bel bağlamışdım diye yazar.

Tarihin bazı nüshalarında derkenar olmak üzere Hasan Efendiye sahib çıkmalarından ötürü, isim vermeden şikâyet ettiği zat Hakkı Beyefendi olmak gerek; o vakit ordu ricalinden bulunup sonra vezir olan meşhur Hakkı Paşa merhumdur. Yine Vasıf Efendinin bu bakımdan kendi yazdığına göre, altı ay içinde bu görevi sona erip İstanbul'a dönüşünde

tam bir yıl mansabsız İstanbul'da kaldı. Çok borca girdi. Sonra Anadolu muhasebesi mansabıyle sevindirildi.

Akli fikri cebinde iken bir iki ay sonra vakayi hizmetine görevlendirildi. Kadr ve itibarı yenilendi. Ardından Padişah atiyeler verdi. Her yönden refaha kavuşdu.

Biz yine konuya gelelim.

Şumnu sahrasında bir süre kalıp bu gibi işlerin düzeltilmesinden sonra kışlamak için Edirne'ye gidilmesi tasarlanıp karara bağlandı ise de murahhas efendiler tarafından henüz sulh anlaşması maddelerinin görüşülmesine başlandığı haberi bile gelmediği için ihtiyatlı davranıp ordunun serhadde yakın bulunması lâzım geldiği için Şumnu'nun kışlak yeri yapılması öngörüldü. 31 gün Şumnu sahrasında kaldıkdan sonra 1206 yılı safer ayının 22 nci günü ve teşrinievvelin 9 ncu perşembe günü alay ile Şumnu kasabasına girildi. Rebiülevvelin 10 ncu pazar ertesi günü Liva-yı Şerif-i nebevi sandukasına konuldu ve Yaş görüşmeleri neticesi beklendi. İşte bu sırada meşhur Kâni Efendi ile Osmanlı Devleti ricalinden Peyki Hasan Efendi vefat ettiler. Tercüme-i halleri şöyledir.

KÂNİ EFENDİNİN TERCÜME-İ HÂLİ

Aslında hüner erbabının yetişdiği Tokad kasabasından olup yaşı ve gelişmesinde henüz buluğa ermemişken arabca ve farsça ile Türkçe şiirleri, yazıları ve eserleri zamanın edibleri tarafından makbul sayıldığından başka mevlevi tarikatına da intisab olmakla Tokad Şeyhi hizmetinde sikkepuş yeni yetişen bir genç iken Şeyhül Vüzera Hekimoğlu Ali Paşa merhum Trabzon'da üçüncü kez sadarete davetle gelirken Tokad'a uğramışdı. Kaside ve tarih sunup Ali Paşa da değerini anlayınca Şeyhinden izin isteyip dairesine aldı ve İstanbul'a götürdü.

Lâkin gezici tabiatı nedeniyle bir yerde kalıp zamana uyamıyordu. Alüfte yaradılışlı ve lâubali meşrebli olması hacegân mesleğine girmişken onlar gibi kayıdlara bağlanmak kendisine göre değildi. Kâh divan kaleminde vakit geçirir, kâh Divan kitabetleriyle taşrada dolaşıp gezerdi.

Kendisi başlangıçda içki ve kadına maildi. Son zamanlarda mevlevi tarikatı bereketiyle doğru yola geldi. Bu iyi durumu ile dünya kayıdlarından tamamen elini eteğini çekmişdi. 1206 yılı Rebi-ül-ahiri gelince rahmete kavuşmuşdur. Havaî tarzında söylediğini gören baran, başından geçen garib şeyleri gönülden bağlı olmayan dostları ne ayarda olduğunu anlamayıp herkes hakkında bildiği kadar söylerdi. Halbuki merhumun yaradılışı ayna gibi saf ve kin bilmeyen göğsü namus kayıdlarından uzak temiz ve şeffaf idi. Bazı ne dediğini bilmezler etrafını alıp Kâni Efendi şu kafiyede bir beyt veya bir mısra bulsun kafiye dengeyi nasıl sağlayıp tahmis etmeli diyerek onu heyecana getirirdi. Mizah ve latifeye dair

bazı söylendiği zaman alaylı şiirleri başka eserlerinden çokdur. Lâkin arapça, farsça ve Türkçe eşi görülmedik naat-ı şerifleri ve vardat-ı evliyaullaha nice nazireleri, tahmisleri ve nice güzellikde erişilmez şiirleri vardır ki erbabı indinde makbuldür. Yazıları şiirlerinden fazladır diye Edip Tarihinde yazılıdır.

HASAN EFENDİNİN HAL TERCÜMESİ

Peykî Hasan Efendi birkaç defa defterdar ve vezir kethüdalığıyle nam salmış, güzel davranışlı, eli açıklığı ile şöhreti duyulmuşdu. Birkaç defa geçirdiği mali sıkıntılardan dolayı devlet erkânı âciz kalıp şaşırdıkları halde bazı esham icad etmek gibi birşeyler yaratıp tasarrufiarla defterdarlık işlerini idarede başarılı olmuşdu.

Malî işlerde maharetini küçük büyük herkes bilirdi, ancak gayet sert tabiatlı bir zat olduğundan kendisini sevenler olduğu gibi kötülüğünü ve yersiz hareketleri olduğunu söyleyen birçok kimseler de vardı. Bu bakımdan yerilmesi ve övülmesi hakkında tarih yazarlarının dedikleri birbirini tutmaz.

1201 yılında üçüncü kez defterdar iken zaledilip yerine Ahmed Nazif Efendi defterdar olunca, ilk önce tekaüdiye ve sadaka-ı Şahane olmak üzere bazı düşkünlere verilen maaşlar hazineyi yıkıcı oluyor dedi. Bu bahane ile Hasan Efendinin defterdarlığında ortaya çıkan tevcihlerin bir defterini tertib ve çıkarılanları telhis ile hat-tı hümâyun çıkartıp şunun bunun yanında da kendisini yerip kötülediğini Hasan Efendi duydu.

O zamanlar Nazif Efendiyi kimse ağzına alamaz iken, Hasan Efendi alışdığı umursamaz davranışiyle hemen kapı'ya geldi ve Sadr-ı âlî kethüdası Hayri Efendinin odasına çıkıp Reis-ül Küttap Bekirpaşazade Ataullah Beyefendi de hazır olduğu halde Nazif Efendi hakkında uçarı bir şikâyetle ağır sözlerle ağzını açıp: «Bu oğlan nasıl oluyor da bizim peşimize düşüp kendisini göstermek için, bizleri suçlamak garazıyle defterdarlığınız zamanında olup biten akıllıca tevcihleri hazineyi yıkıyor diye kaldırıp böyle devletin şanına yakışmayacak ters harekete geçerek herkesi kırıp beddua alıyor? Bu yetişmiyor da hakkımızda ileri geri kötü sözlere cesaret ediyor. Defterdarlığımızda ne kadar tevcihat yapıldı ise hepsine iyi kötü bir bilgimiz vardır. Devlete hiyanet mi etmişiz, yoksa saltanatın bütün işlerini düzene koyup sadakatle azıcık tevcihlerle padişaha dua aldırmak devlet ırzını korumak padişaha bağlılık elde etmek değil midir? İyi kötü bizler cevabını vermekden âciz değiliz. O zamanki meydana çıkışımızdan bu güne gelinceye kadar içden çalışıp doğrulukla bu din ve devlete ettiğimiz hizmetle kıvanç duyar, iftihar ederiz. Maazallahu taalâ hiç bir şekilde hiyanet etmedik. Kötü hareketimiz olmadığını herkes bilir ve görürken, onun gibi ağzı süt koken bir çocuk ikide

birde ortaya fesad çıkarıp aleyhimize düşmesi ne demekdir? Bundan sonra bizden elini çeksin, alimallah kendim padişahın ayağına sarılıp söylemedik söz komam, kendisini de herkese rezil eder ve kötü kişi tanıtırım.» diye ateş saçıyordu.

O zaman Nazif Efendi en makbul ve nüfuzlu insandı. Padişahın gözüne girmiş ve yanında idi. Aleyhinde konuşmak söz söylemek çok tehlikeli idi. Düşününce Hasan Efendi de devlet ricalinin iyi kabul edilmiş ve yetişkin, saygıdeğer bir zat idi. Kethüda Bey ile Reis Efendi müşkül durumda kalmışlardı. Büyük telâşa kapılarak: «Hâşâ sizin gibi ileri gelen bir zatı böyle doğru olmayacak sözlerle tekdir ve suçlama kaydına kimse düşmez, siz hepimizin manevi babamızsınız. Bu olamaz, ancak bir alay adi kimseler ve hased duyanların sözleridir» diye güç hal ile gazabını ve kızgınlığını yatışdırıp teskin edebilmişlerdi. Sonunda şimdi engel yok yine kendisi bilir, biz lâzım olanı dedik, kendisine söyleyin mütenebbih olursa ne güzel aksi halde ben yine işimi bilirim, diye kalkıp evine gitmişdi. Sonra bir ay içinde tevkii ve birkaç ay geçince sadaret kethüdası olmuşdu. Ardından orduda da önemli ve göze değen görev ve mansablarda kullanıldı. Cezairli Hasan Paşanın sadaretinde yine sadaret kethüdası idi, ancak Hasan Paşanın İstanbul'da kendisine yüklenen garaz ve bazı haller Hasan Efendinin ihtariyle ortaya çıkar diye padişah emriyle kethüdalıkdan azledilmişdi. Ondan sonra da bazı önemli hizmetlerde bulunup ordudan İstanbul'a gelişinden birkaç gün sonra hastalanıp 1206 yılı Rebiül-ahiri ortasında yaşantı defterini kapamışdır.

Biz yine konuya gelelim.

YAŞ KASABASINDA GÖRÜŞMELERİN YAPILMASI

Osmanlı Devleti uzun süre Prusya'yı Ruslara karşı savaşa sokmağa çalışdı. Hattâ Ahmed Azmi Efendi bile bu düşünce ile sefir olarak Berlin'e gönderilmişdi. Halbuki Fransa ihtilâli üzerine Avrupa devletleri bu kargaşalık çıkaracak sel önüne sed çekmek üzere birbirleriyle ittifak edip aralarındaki anlaşmazlıkları kaldırmak sevdasına düşmüşlerdi. Nasıl olursa olsun, Osmanlı savaşını ortadan kaldırmak amacında birleşmişlerdi. Statiko (statü) kuralı üzere sulh anlaşması yapılması aracı devletler tarafından her ne kadar Katerina'ya teklif edildi ise de kabul etmemekde ısrar etmişdi. Prusya Kralı muhtaç olduğu deniz kuvvetleri yardımını İngiltere'nin yapmadığını bahane ederek işi uzadıp gecikdiriyordu. İngiltere de kırk savaş gemisi vereceği gün gelince Baltık denizine çıkarılmak üzere hazırlandığını bildirdi.

Nihayet İstanbul'da İspanya ve Sicilyateyn elçileri sulh için çalışdılar Turla nehri hudut olmak gibi bazı mes'eleler arz edip bildirdiler. Prusya ve İngiltere elçileri de devletlerinin İspanya ve Sicilyateyn'e uy-

mağa mecbur olduklarını özür dileyerek söylediler. Savaş sözünü ağızlarına bile almamışlardı.

İngiltere ve Prusya birlik olarak sulh yerine getirilsin diye özel elçi gönderdiklerini bildirdikleri sırada, ordu kışlak yerinden sahraya çıkıp Maçin tarafına yürüdü. Yukarıda anlatıldığı gibi orduda karışıklık çıkmış ve dağılma başlamışdı. Sonra tekrar işi düzeldi. Ordu ile Maçin'e varılmış ise de ordunun zayıf olduğu açıkdı. Sayısız devlet elçileri ve özellikle müttefik olan Prusya elçisi birbirine ters düşen değişik esaslar arz edip sulh anlaşması yapılsın istiyordu. Petersburg'a giden İngiltere elçisi kendiliğinden bir esas ortaya attı: Turla hudud olacak dört ay mütareke yapılacakdı. Bu süre içinde Osmanlı Devleti sulha yanaşmazsa işi oluruna bırakacaklardı ve müdahaleden vaz geçeceklerdi. Bu durum Ruslara yardımla bir arada düşünülerek bir sulh anlaşması esası sureti getirildi. Halbuki 1204 yılı kışlak yerine Ruslar tarafından sayısız nameler gelmişken ittifak gereği Prusya'nın tavassutunu öne sürmesi Rusların da hiç bir devleti kabul etmemesi sulh ve savaşdan kurtulmağa engel olmuşken Prusya'nın daha önceki karşı koyması kalmamışdı. Aracılıkdan kendi rızasiyle vaz geçerek sair aracılar ile beraber sulh yapılması lâzım geldiğini bildirip hatırlattı.

Ruslar önünde sonunda Turla'dan hudud kesmek için ısrar ediyordu. Sultan Selim de Ruslar tarafında bir galibiyet kazanılmadan sulh yapmak istemiyordu. Ordu ise karışıkdı, sarsıntı içinde idi.

Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa pek çok üzülüyordu. Zira bu savaşı açacağı sırada bundan vaz geçmesini kendisine nasihat edenleri o vakit azarlamışdı. Kırım'ı almak için girilen bu savaşdan bunca zıyan ve yıkıntı ile beraber birçok yerler terk edip savaşı böylece bir yana atmak mahcubiyetini yüklenmişdi. Bunun üzerine sulh ile bu gaileyi uzaklaşdırmak gerekiyordu. Orduda tutulan zattı padişaha takdim ettiği sırada bu gibi incelik taşıyan mes'elelerde sözü makbule geçen ve vesikalara dayanarak konuşan Sadr-ı Rumeli Tatarcık Abdulalh Efendiye de sulhun yapılması gereği için bir mektup yazmışdı. Şurasından ibret alınmak ve uyarmak lâzım. Savaşın ilk günlerinde Abdullah Efendi ordu kadısı idi. Yusuf Paşa o zaman onun mevcudiyetini küçümseyip sürdürmüşdü. Bu kez onun ağzından çıkacak söze ve böyle diliyle edeceği yardıma muhtaç olmuşdu.

Aslında Abdullah Efendinin de İstanbul'da sulh anlaşmalarına geçilmesi hususunda büyük uğraşı vardı. Çünkü Turla nehri hudud olmak üzere sulha yanaşmak Selim Han'ın hiç de istediği değildi. Askerin düzensiz ve disiplinsizliğinden çaresiz kalmış, üstelik karada ve denizde mağlub olup bozguna uğramışdık. İstanbul'da toplanan meşveret meclislerinde de sulh yapılması tasdik edilmişdi. Bu bakımdan Serdar-ı Ekrem'e padişah izin verince Vasıf Efendi Kalas'a varıp General Rebnin ile

görüşdü ve mütareke esaslarını karara bağlamışdı. Bunun üzerine Nemçe sulh anlaşması yapılınca Rusların Samoilof adlı Liyötnan generali baş murahhas ve İnce donanmasının kumandanı Dibas adlı general ikinci murahhas ve Buğdan kumandanı Serço üçüncü murahhas tâyin edilmişdi.

Ziştovi'deki Osmanlı Devleti murahhas ve görevlileri Rus sulh anlaşması görüşmelerine de memur oldular. 1206 yılı başlangıcında Kalas'a gelindi. Ruslar tarafından çok ısrarla ve yalvarmakla murahhas efendilere 250 şer guruş, kâtiplere ve divan tercümanına kırkar ellişer guruş tayınat bedeli tertip olundukdan başka bazı İslâm esirlerini özellikle Maçin savaşında yaralı olarak esir düşen Tepedelenli Ali Paşa yeğeni Mehmed Paşanın Prens Potemkin tarafından ikram olarak esirliği kaldırıldı. Karşılık olarak Serdar-ı Ekremin işaretiyle İstanbul'da bulunan Rus esirlerinin ileri gelen kumandanları ayrılarak Tersane zindanından Yedikule'ye nakledildi. Her iki taraf birbirine yaklaşmağa başladığı sırada Potemkin dünyasını değiştirip gitmiştir. Potemkin ise görüşmelerin nazırı ve İmparatoriçenin asıl murahhası idi. Görüşmelere katılan görevliler onun izini ile murahhas oldukları için onun ölümü ile görüşmelerin yapılması işi düğümlenip gecikdi. 25 gün sonra Rusya kancıları yani dışişleri bakanı olan Kont Buzborodko görüşmelere nazır olarak Yaş'a geldi. Murahhaslar orada toplanıp görüşmelere başlandı.

Her iki taraf birbirine yakınlık göstererek işler kolaylaşmışken katardan kopan deve gibi ordudan kaçıp vakitsiz ve izinsiz memleketlerine gitmek için çekilen vatanını sevmeyen kimseler, niçin geri dönüyormuş diye azarlanırlar diye korkudan ağızlarına geleni söylüyorlardı. Serdar-ı Ekrem'in yaptığı mütarekeyi bahâne ederek «Sulh anlaşması yapıldı savaşdan kurtulduk, din düşmanı iymana gelip haddini bildi. Etrafını şöyle kuşattık böyle sıkışdırdık. Eğer man dilemeseydi bir neferi kalmaz, hepsini kılıçdan geçirirdik. Lâkin Serdar-ı Ekrem Kırım'ı ve Azak'ı ve başka yerleri geri alıp aman verdi ve orduda dellallar çağırdı. Bütün askere izin verdikleri için vilâyetlerimize dönüyoruz» dediklerini duyan boş boğazlar İstanbul'da bunları gerçek niyetiyle dinledi. Bir alay iş görmez adamın kendilerini kurtarmak için yalan söyleyebileceklerini düşünemedikleri için bir alay aklını kaçırmış, işe yaramazlar bazı esnaf kimselerden olup kahvelerde çene çalanlar ve utanmazlar bire bin katarak sulh anlaşması yapılmış diye birbirlerine ilân edip yaymışlardı. Türlü dedikodu ve uydurmalar söylerlerdi. Ocak ihtiyarlarından muharebelerde şöyle yapdık böyle iş gördük diye geçinen ahmaklar da: «Gördünüz mü! Söze gelince ocaklıyı beğenmezler ve itibar etmezlerdi. Hattâ Miri askeriyle iş görülür sanıp Anadolu'dan derebeylerini ocaklıya üstün tutarlarmış. Görsünler ocaklı ne hünerler gösterdi. İşte Moskof generali boynuna makrama takıp metrislerin önünde yüzünü yerlere sürerek yol-

düşların kılıçları altından geçip Serdar-ı Ekreme öylece buluşdu» diye lâf atarak konuşurlardı. Eğer dinleyenlerden birisi karşı gelip doğrusunu anlatayım dese, maazallah bu adam dinine karşı gelmiş gibi, «görün, inanmıyor,» diye gürültü ile bağırıp çağırırlardı.

Geçmiş olaylardan vazgeçtik, Maçin bozgunu yenidir. Ordu sarsıntı içinde olduğu için çaresiz sulha yanaşılmışdı. Ordu erkânının ağızlarını bıçak açmazken İstanbul'da bulunan birtakım işe yaramaz yeniçeri ihtiyarlarının ve asla işe yaramaz battal insanlar güruhunun ordu şehadetleriyle yalan olduğu belli olunca uydurup halkı kışkırtmaya kalkmaları aklın almayacağı bir durumdu. Bundan sonra askere düzen ve disiplin verilmek şöyle dursun, bu tutumlariyle yeniçerilerin idaresi gittikçe güçleşiyordu. Hatta yeni gelen Padişah ise esas senedinde olduğu gibi Kaynarca anlaşması şartları bâki kalmak üzere ayrıca Turla'dan hudud kesilmesine henüz razı değilken, halkın böyle haberler çıkarması bütün bütün sulh anlaşmasından cayıp Turla nehri kesin hudud sözünü etmemek gerekdi. Bu yolda Ruslar ısrar edecek olurlarsa, mütareke sonuna kadar kuvvetle hazırlıklara girişilerek ilkbaharda yine karadan ve denizden savaş lâzım gelir diye Serdar-ı Ekreme tekrar hat-tı hümâyun gönderildi. İstanbul'da da herkese duyurulup bildirildi. İlkbaharda yeniden asker çıkarılması tertibine vaktiyle başlanması önemli olduğu duyuruldu ve ilân edildi.

Padişah iradesiyle, 1206 yılı safer ayının 19 uncu pazartesi, günü Bab-ı Âsafi'de arz odasında Şeyhülislâm Efendi, Kaptan Paşa ve Sudur-u kirâm bütün Osmanlı Devleti ricali, ocak ağaçları, herbir ocağın ihtiyar olup savaşlarda iş görmüşleri, ordudan yeni gelmiş olan Cebbarzade Süleyman Bey Osmanzadeler hazır olduğu halde meşveret meclisi kuruldu. Bu hususda daha önceden kaleme alınmış olan kâğıdı padişah yanında Reis-ül Küttap vekil bulunan Raşid Efendi herkese okudu. Askerlerin düşman karşısında durmayıp kaçdıkları, subaylarına itaat etmedikleri ve vakitsiz çekildikleri, Maçin olayı üzerine çaresiz 18 ay mütarekeye karar verildiği, eğer sulh anlaşması yapdırsa Turla nehrinden sınır kesilmesi Rusların isteği olup orduda ittifakla uygun karşılandığı, fakat padişah hazretlerinin Turla nehrinden sınır kesmeğe ruhsatları olmadığı Serdar-ı Ekrem'e yazılmışdı. Eğer Ruslar ısrar ederse ilkbaharla savaş mukarrer olmayıp yeniden asker toplamak üzere tertiplere girişileceği bir bir hazır bulunanlara anlatıldı ve bildirildi.

Bu sırada Hassa kara kulağı eliyle padişah tarafından bir hat-tı hümâyun geldi. Raşid Efendiye okutuldu içinde, yukarıda söylenen hususlar yazıldıkdan sonra Turla'dan sınır kesilmesi hususuna rızası olmadığı için ne olursa olsun savaşa karar verildiği şekilde yeniden asker sevki lâzım geliyordu. Karada ve denizde askere düzen verilip disiplin sağ-

lanacak ve emre hazır bulunduracaklardır. Yeniçeri, sipahi, silahdar ve başka ocaklı kullar geçmişde birçok muharebelerde bulundular. Bu kadar kale ve topraklar onların çalışıp uğraşmalariyle fethedildiği söylendi. Bu savaşlarda gösterilen gevşeklik ve korkaklığa ve savaşmadan yüzgeri edip kaçmalarına sebep nedir? İlkbaharda yine asker sevkinde firar ederlerse ne tedbir alınmalı diye sorulup cevab isteniyordu. Kaymakam Paşa ve Şeyhülislâm Efendi, padişahımız cevab ister, ne dersiniz, diye ocak ağalarına vesair subay ve ihtiyarlarına hitabetti.

Herkes, padişahımız çok yaşasın dedikden sonra ocaklı ağaları, cümlemiz padişah emrini itaatle yerine getireceğiz. Asker çıkarılması hususuna her birimiz çalışıp uğraşmakda kusur etmiyoruz diye gereken cevabı giriş yaparken ahmak birkaç ihtiyar birbirini tasdik ederek cevaba kalkdılar. «Behey canım, işte ordudan gelen Müslümanlar. Hamdolsun yeniçeri kulları metris metrise şöyle savaşdılar, böyle can ve baş verdiler. Maçin'den gayri yerde bozulmuş, kaçmış kim vardır. Söylesinler. Buna ne fayda hak gizlenirse böyle olur ne diyelim.» Bir başkası da «Be canım, o kadar döğüşdük ki, benim barutum kalmadı. Şu kadar düşman kırıldı. Sonra düşmanı kuşattık,» dedi ve buna benzer birçok aslı yok uydurma sözler söylediler. Dinleyen diğer ocaklı takımı da susup onları tasdik eder görünüyorlardı. Rumeli kazaskeri Tatarcık Abdullah Efendi, Reis-ül Küttap Raşid Efendi, Valde Kethüdası Yusuf Ağa karşılık olarak, «Galiba ağaların olan bitenden haberleri yok. Böyle olmaz, anlatılsın,» dedikden sonra Raşid Efendi, uygun görülürse ordudan gelen mahzar ile sadrazamın yazısı okunsun dedi.

Herkes uygun görünce ilk önce mahzar gösterildi. Vezirler, mirmiranlar, devlet ricali, bütün ocak ağaları, kul kethüdası ve subaylarının imza ve mühürleriyle imzalı ve mühürlü idi. Herkes önünde okundu anlamı bir bir açıklandı. Duyanların dili tutuldu, bir zaman düşünüp hayret içinde kaldılar. Yine içlerinden sözbilir ve haber anlar turnacı ve oda bekçileri akıllarını başlarına devşirip: «Efendim bir işdir olmuş gitmiş. Allah Padişahımızı hatadan esirgesin ne çare edelim orduda olanı biteni biz bu tarafdan ne yapıp engel olalım ve ortadan kaldıralım. Hakikaten askerlerimizde emir dinlemek ve itaat kalmadı. Lâkin bundan böyle çiftçi ve reaya olandan yeniçeri yazılmamasına önem verelim,» diyerek işin aslını itiraf ettiler.

Tekrar, «Padişah sorusuna ne cevap vereceksiniz,» diye ocaklıya, Kapdan Paşa'ya, Defterdar Efendiye ve diğer eminlere hitab edilerek, «İşte Padişahımızın istediği yerinde belli oldu. Asıl olarak Turla'dan sınır kesilmesinin Tuna'dan kesmekden farkı nedir? Ruslar bu hususda ısrar ederse ilkbaharda savaş muhakakdır. Büyük hazırlık gerekir ne dersiniz?» deyip cevap istenildi. Herkes «emir Padişahındır, bizler kulla-

rıyız. Olan gayret ve sadakatı sarf ederiz. İş askere nasıl düzen ve disiplin sağlanacağı gereğidir ve nelere ihtiyaç vardır. Savaş hazırlıkları nedir? Ocaklı kulları biraraya gelip aranızda konuşup düşünerek netice ve tedbirlerimiz ne ise arz edip bildirelim,» diye sekbanbaşı ve başka ocak ağaları cevap verdiler. Yine tersane işleri ve mühimmata dair hususlarda Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa ve eminler bu suretle cevaba girişmeleriyle toplantıya son verildi.

Bu suretle yine savaşa girilmesi galip göründü, hatta ilkbaharda Edirne sahrasında toplanmak üzere Anadolu'dan büyük sayıda asker çıkarılmasına görevli Cebbarzade Süleyman Bey, Karaosmanoğullarından Hacı Omer Ağa ve kardeşi Hacı Mehmed Ağa Bab-ı Âsafi'ye çağırılıp kaymakam huzurunda her birine samur kürkler giydirilmişdir. Halbuki Prusya ve İngiltere gibi Ruslara düşmanlık edip de Osmanlı Devleti ile müttefik olarak savaşa katılması umulan Avrupa devletleri de bir zamandan beri siyaset usullerini değiştirerek Osmanlı Devletine hemen sulh anlaşması yapmağı nasihat ediyorlardı. Ordunun hali ise günden güne fenalaşdığından Osmanlı Devleti için sulha razı olmakdan başka çare kalmamışdı.

Yaş görüşmelerinin neticesini beklemek gerekdi.

YAŞ MECLİSİ GÖRÜŞMELERİ VE ALINAN KARARLAR

Birinci ve ikinci meclisler görüşmeleri sırasında yapılacak merasimin iki taraf için de bir yana itilip ruhsatnamelerin okunması hususuna sarf edildi.

Rebi-ül-evvelin 24 üncü günü 3 üncü kez görüşmeler için toplanıldı. Anlaşma sureti olmak üzere Ruslar 12 maddeyi içine alan bir yazı verdiler. İçinde bulunan maddelerde Koban nehrinin ötesinde yerleşmiş millet ve kavimlerin serbest olmaları, garb ocakları korsanları tarafından Rus gemlierine taarruz edilirse Nemçeli gibi yapılan zarar ve hasarın Osmanlı Devleti tarafından tazmin edilmesi yazılı idi. Ayrıca bir başka özel madde olarak 24.000 kese tazminat akçası istendiğini bildiren bir kâğıd da vermişlerdi. Bu mes'eleler daha önce yapılan mütareke esasları dışında idi. Murahhas efendiler bunları hiç görüşmeden başka maddelerin görüşmelerine girmek istediler bunun üzerine tartışma geçdi.

Rebi-ül-ahırın 27 nci perşembe günü 4 ncü kez olmak üzere murahhaslar görüşmelerin yapıldığı konakda toplandılar. Ruslar tarafından verilen anlaşma suretinin 1 nci ve 2 nci maddeleri öne alındı. 1 nci maddesi düşmanlığı kaldırmağa dair sözlerdi, bazı konuşmalardan sonra karar verildi. 2 nci madde geçmişde yapılan anlaşma ve senedlerin yürürlükde kalması bakımından Kırım'ın tasdiki senedi; Kırım, Taman ve Koban'ı Osmanlı Devleti Rusya'ya ilhak anlamında yapılmış sened diye

geçiyordu. Murahhas efendiler ise Rusya'ya ilhak edilen Kırım'dır. Taman bile dahildir. Koban nehri hudud kesilmişdir. Kaldıki bizde ana Kırım senedi derler anlaşmaya da böylece geçirilsin demeleri üzerine epeyce bu konu üzerinde tartışılmış, sonunda Kırım ve Taman ilhakını ve Koban nehrinin hudud olduğunu bildirir sened diye anlaşmaya geçirilmesine karar verilmişdir.

Bundan sonra tekrar tekrar görüşme odasında toplanıp konular üzerinde görüşülüp birçok tartışma ile başka maddelerde yapılan yanlışlıklar doğrultulup ayıklanmışdı. 3 üncü madde yani harp masrafları tazminatı, Koban ve garb ocakları maddeleri anlaşma esası dışı olmakla bunlara karar verilemeyerek görüşmelerde ipin ucu nerede ise kopacakdı. Bunun üzerine adı geçen 3 üncü madde Serdar-ı Ekrem ile Bozborodko arasında haberleşip görüşmeğe bırakıldı. Bozborodka tarafından Kolonel Baroç Serdar-ı Ekrem'e gönderilmişti. Orduda bu madde üzerine epeyce tartışmalar yapılır. Nihayet garb ocakları maddesinde bazı tabirler düzeltilip bu işde kendilerine yaklaşıldı. Koban tarafından Rusya hududunun kuvvetli ibarelerle emniyetinin sağlanacağı bildirildi. Tazminat maddesi için Serdar-ı Ekrem'in selâhiyeti dışında olduğu cevabı verildi. Kolonel Baroç Yaş'a geldi. Alınan bu cevaba Bozborodka tarafından rıza ve muvafakat gösterilmeyip özellikle tazminat istemekde aynen ısrar edince buna muvafakat edilemiyeceği ve savaşa dönülmek lâzım geleceği Ruslar tarafından açığa vuruldu. Hatta bu madde için tekrar Baroç'un Serdar-ı Ekrem'e gönderileceği söylendi. Murahhas efendiler bayağı umudsuzluğa kapılmışlardı.

Cumadel-ulânın 12 nci günü 5 inci kez olmak üzere görüşme odasında toplanıldı. Garb ocakları maddesi düzene konuldu. Koban maddesi ileri sürülünce bu mes'eleyi tazminat mes'elesine bağlayarak müzakere etmek istediler. Bunun üzerine bazı mertebe tartışmalar yapıldıkdan sonra sonunda Koban nehri maddesine söz gelince Rus murahhasları ilk önce Koban halkının serbest olmasını iddia ettiler. Sonra bundan vaz geçip, Koban nehrinin Osmanlı tarafında yerleşmiş kabilelerden Rus tarafına geçip yakıp yıkarlarsa bir mikdar Rus askeri Osmanlı tarafına geçip hasar yapanları cezalandırıp döneceklerdir şekline indiler. Buna da bizim taraf muvafakat etmediği için böyle bir topluluğun Osmanlı Devleti tarafından cezasının verilmesi ve yapılan hasarın tazmini şekli nihayet değişikliğe uğramak üzere öne sürüldüğü için çaresiz beri taraftan muvafakat edilebileceği ima olundu.

Rus ikinci murahhası General Ribas Rus tercümanı Yokolof ile beraber diğer odada görüşmeleri gözeden Bozborodko yanına gidip geldi. Bu madde kabul edildi mi diye sual soruldu, açık cevab istediğini söyledi. Bizim murahhaslar da kabul edildi dediler. Hemen ardından görüşme odasına Bozborodko geldi. Güler yüzle söz alarak: «İmparatoriçe sulh

anlaşması maddelerinde Rus hududunun emniyet altına alınmasını istiyor. Osmanlı Devleti tarafından emniyet altına alınacak şekilde müsait karşılandığı için İmparatoriçe tazminat masrafları maddesinden tamamen vazgeçdi ve «hayırlısiyle bu iş bitti, tebrik ederim» diye memnun olduğunu açığa vurdu. Murahhas efendiler tazminat davasıyle zihinleri karışık görüşmelerin kapanması için kuşkulu iken sulh anlaşması heyülasının bu şekilde düzelip sona ermesini gördükleri için onlar da teşekkür ettiler ve sevinip genişce nefes aldılar. Böylece toplantıya son verildi. Ertesi gün yine görüşme odasında toplanıldı. Bu toplantıda anlaşmanın başlangış ve bitişinin okunmasına sarf edildi. Cumadel-ulânın 15 nci pazartesi günü görüşme odasında toplanılıp senedler mübadele olundu. Hemen ardından Ruslar tarafından toplar atılıp sevinildi.

Ruslar tarafından ileri sürülen bu üç madde teklif edilen Koban mes'elesini temin yolu ile serbestiyetten kurtulacak bir şekle sokmak imkânı takdir edilirse bile Rusların tazminat akçasından vazgeçmeyeceği sanılıyordu. Savaşa dönecek kudret yokdu. Bu tazminata bir şekil vermekden başka çare bulunmayacağı ordudan Padişaha arz edilip bildirildi.

Garb Ocakları Nemçe anlaşması tatbikatına uyması, yerine getirilir bir işdi. Ama diğer iki maddenin, hususiyle masrafları tazmin maddesinin kabulü Osmanlı Devletine pek ağır gelmişdi. Savaşlar yüzünden hazinede para kalmamışdı, sıkıntının kalkması yeni gelir sağlamağa bağlı idi.

1205 yılı ortasında Emtea gümrükçüsü bulunan Selânikli Hasan Ağa gümrük eshamı hakkında kameri ayın rumi aya tahvili halinde yılda 11 gün fazlalaşarak kıstelyevm hesabiyle gümrük iltizam bedelinden 11 gün için 35.000 guruş fazla icabedeceğini arz edip bildirince böylece Kameri aylar Rumiye değiştirildi. Bundan başka bu sırada şarabın her kubbesine ikişer para, rakının her okkasına dörder para zecriye adiyle gümrük konuldu. Bu yıllık emanet olarak idare ettirilmesi uygun görülerek Hasan Ağa zecriye tahsildarı nasbolundu. Sonraları bazı taraflarda zecriye resmi artınca azıcık şikâyet başladı. İnsaflı davranmasına karar verilmişken bu vesile ile Hasan Ağa reaya fıkarasına zarar veriyor diye yine şıkâyet edilince Hasan Ağa azledildi.

Bu vergiden şikâyetler arttığı için her kazaya göre kesilmiş birer mikdar şeye bağlanıp vergi hafifletilmişdir. Halbuki içkiye gümrük konulması İslâmiyete uymuyordu (944) yılında Sultan Murad zamanında bile vergisi çıkmışdı. İran savaşı nedeni ile hazinede sıkıntı baş gösterdi. Zarurî masrafları idarede güçlük çekiliyordu. O vaktin Defterdarı olan Üveys Paşa yeni vergi bulmağa ihtiyaç duydu. Sonra şarab ve

rakıya 15 akça vergi koyunca bayağı Hazineye para girmişdi. Bu da yetmedi. Cizye evrakına kırkbeşer akça zam ile mali sıkıntılar giderilmişdi.

İçkiye gümrük konulması bilinen şeyden iyi kötü her ne olursa olsun yeniden ihdas olunan şeylere halk itiraz edegeldiğinden, bu kere zecriye çıkarılması yüzünden halk içinde dedikodu aldı yürüdü. Ama gerek mali sıkıntının giderilmesi ve gerek bundan sonra yerine getirilmesi yeni irad sağlanması kaçınılmaz olduğu halde şimdi bu tazminat akçası meydana çıkınca bin belâ ile tedarik tasarlanan para Ruslara verilmek lâzım geliyordu. Devletin gerekli nizamlara kavuşmasına dair bir şey yapılamayacağı tehlikesi ile ordunun bugünkü durumuna bakılınca savaş yapılamayacağı düşüncesi Selim Han'a pek ziyade tesir etti. Buna dair yazdığı hat-tı hümâyunda, «Devletin masrafları ve durumunu düzeltmek için akça tedariki müşkülken bu tazminat nereden verilebilir? Devletin düzenini bırakıp bu tazminat için akçe tedarikiyle uğraşmalıdır. Bu Moskof'a kuvvet verir, bizi de zayıflatır. Bak şu savaş devletin başına neler getirdi; faydalanalım diye açdılar, şimdi bu kadar toprak elden gitti. Devlet ve memleketler bu kadar hasara uğradı. Velhasıl şu uygunsuzluklar evvelkinden ziyade oldu. Hemen ben kuluna Allah merhamet etsin şu düşmandan intikam alınmasını müyesser etsin» diye buyurmuşdu.

Cumadel-ülânın başında bu mes'ele için Kaymakam Paşa, Kapdan Paşa, Sudur-u Kiram ve devlet ricali Şeyhülislâm meclisinde toplanıp encümen kurup görüşdükleri zaman bu tazminat parası için pek çok konuşmalar yapıldı. Sonunda yeniden savaşa girmekden ise ehven şer kabilinden tazminat verilmesi tercih edildi. Ancak geçen savaşda verilen 10.000 kese tazminat devlet varidatını eshamla karşılamışlardı. Bu tutumla geliri dağınık yok etmek derecesine getirmişlerdi. Bu esham icadı çok zararlı olmuşdu. Şimdi istenilen mikdarın azaltılıp değiştirilmesinden başka mutedil taksidlerle verilmesi çaresine bakılması gerekdiği bazı hazır bulunanlar tarafından ileri sürüldü. Bazıları da Rusların bu tazminatı çabuk isteyip taksitlere razı olmayacağını ileri sürerek «Nasıl olsa Rusların tek duracağı taksitlerin tamamlanacağı güne kadardır. Taksitler tamam oluncaya kadar da savaş hazırlıklarını yoluna koyup, takıp takışdırıp Osmanlı Devleti üzerine geleceğinde şüphe yokdur,» dediler. Diğerleri de bunu tasdik ettiler. Bu sulh anlaşması nefes almak için vakit kazanmakdan ibarettir sözlerini tekrarladılar. Bu üç beş yıl içinde Osmanlı Devleti memleketi imar etmeğe, reayayı rahata kavuşdurmaya askeri düzene koymağa ve savaş hazırlıklariyle kuvvetlenmeğe çalışıp zulüm yapmadan hazineye gece gündüz para getirilmezse neticenin fena olacağı söylendi. Nefes alacak zaman da Anadolu yakasına göç edip geçmek vakti olacağı güneş gibi bellidir dediler.

Bunun üzerine birçok konuşmalar geçdikden sonra birer birer hazır bulunanlara bu tazminat mes'elesine ne dersiniz denip açıkça cevap is-

tenildi. Mutedil şekilde, muayyen taksitlerle tazminat kabulü doğru olur dediler, sonra bu zamanın gereğidir tazminat kabul edildi. Lâkin bundan sonra davranılmaz, memlekette nizam şimdiye kadar olduğu gibi söz ile geçer tehlikeli gösteriş, garaz, kendi menfaatlerini sağlamak ile devlet işleri gereği gibi yürütülemeyip davranış ve gidişimiz böylece kalırsa, bu tazminat meselesi ve mecbur kalındığı için yapılan sulh anlaşması devletin elden gitmesine kuvvetli sebep olacağı güneş gibi açıkda idi. Sonra iş işden geçer, bunu Padişahımıza anlatmak vacipdir. Avrupa devletleri Osmanlı Devletini ölüm döşeğinde hasta adama benzetiyorlar. Elçileri yüzümüze karşı böyle söylüyor. Biz ise ne durumda olduğumuzu bilmiyoruz. Bunu böylece bilip garaz, kendini düşününce ve hatır gözetmeyi bir yana bırakıp devlet düzeninde ne gibi tedbirlere ve hazırlıklara girişilecekse gece gündüz çalışıp çabalamak farzdır. Şevketli efendimize böylece anlatılsın. Sadakat şartı hakikatı olduğu gibi anlatmakdır demeleriyle bu kararla toplantıdan kalkıldı.

Bu sırada İngiltere sefareti tercümanı Bab-ı Âli'ye gelerek, «Ruslar tazminat akçası istiyormuş. Bizim Ruslarla yaptığımız görüşme esaslarında tazminat akçası yokdur. Eğer Osmanlı Devleti bu esas üzere sulha razı olmazsa bundan sonra biz müdahale etmeyiz diye Ruslara söz vermişdik. Ama Osmanlı Devleti esası kabul etti. Bu şekilde Rusların esas dışı istekde bulunması İngiltere'yi Ruslardan bunu sormaya mecbur eder,» diye çok gizli olarak divan tercümanına söylemiş ve sonra da İngiltere ve Prusya tercümanları Bab-ı Âli'ye çağrılıp Rusların böyle esas dışı tazminat istediği anlatıldı. Elçileri tarafından devletlerine yazılacağı vaad edilmişse de aracı devletler haber ulaşdırılıp gelmesi zaman alacağı için sefaretlerin bu vaadleri de gönüle ferahlık vermediği için devlet vükelâsı bu bakımdan şaşırmış ve üzgündü. Bu durumda Bozborodko'nun tazmin mes'elesinden vaz geçmesiyle geniş nefes alındı.

Ruslarla mütareke yapıldığı gibi Buğdan voyvodalığına Fenerli beylerinden birinin seçilmesi görüşülmeye başlandı. O günkü duruma bakılarak Beylik İstanbul'daki Padişah tercümanı Sarıbeyzade ile orduda görüşmeler divanı tercümanı Kostantin beyzade Aleksandrı Bey üzerinde duruluyordu. Sarıbeyzade emekdar, sadık, her şeye razı olur kişi olmakla saltanat erkânından pek çoğu ona yakınlık gösteriyordu. Aleksandrı de cerbezdi, kültürlü ve iş bilir olduğu için ona tercih edilirdi. Bu suretle mükâfatlandırılması devletin şanı gereğidir diye onu tutuyorlardı. Sadrazam da bu düşüncede idi. Lâkin Eflâk Buğdan beylerinin nasbında fazla para alındığı için birini ayırmak kötü düşünceye yol açardı.

Rüşvet mes'elesi de Selim Hanın nefret ettiği şeydi Sadrazam Aleksandrı Beyi açıkça söyleyemedi. Fakat Padişaha yazmış olduğu bir yazıda özet olarak mütareke yapıldığı için Buğdan'a voyvoda nasbedilmek

üzere dirayetli, anlayışlı davranışları tecrübe edilmiş sadakati sağlam ve değerlendirilmiş, kendisinden hizmet umulur kale levâzımı tedarikini görecek Buğdan boylarıyla reayasından savaş sırasında Ruslara yaklaşanlarla Osmanlı Devletine sadık kalanları ayıracak muktedir birinin tâyin edilmesini bildirdi. Sadrazamın istediği Kostantin Beyin voyvoda olması idi. Kaymakam Paşa bunu anlamışdı. O da üzerinde durmaya cesaret edemedi, hemen bu yazıyı Sultan Selim'e arz ile birinin tercihini kendi iradesine bırakmışdı.

O gün için Buğdan'ın önemli mevkii açıkça görülüyordu. İşin inceliği bakımından Selim Han bile bunu kendi üzerine almak istemedi, ikisinden birinin tercihini ve seçimini Kaymakam Paşa'ya bırakdı. Kaymakam Paşa ihtiyatı elden bırakmaz bir zattı. Böyle mes'uliyeti ağır bir meseleyi yüklenmeye asla cesareti yokdu. O da bu yolda irade-i seniyye için tekrar tekrar müracaat etti.

Bu sadaret takrirleri ve hat-tı hümâyunlar okununca bilindiği gibi sonunda Kostantin Beyzade Aleksandrı Beyin voyvodalığı tercih edildi. Her zaman olduğu gibi murahhaslar aralarında senedlerin mübadele edildiği haberi orduya geldiği gibi Aleksandrı Beyin de voyvodalığı yerine getirildi. Orduda tercüman vekili bulunan küçük kardeşi Yogaki'ye divan-ı hümâyun tercümanlığı tevcih olundu. Durum Serdar-ı Ekrem tarafından murahhas efendilere yazıldı. Aleksandrı Bey samur kalpak, bol yenli samur kürk giyerek voyvodalara mahsus hey'etle murahhas efendilerin konaklarına, sonra da yine özel hey'etiyle Bozborodko'ya gidip görevini bildirip duyurdu.

Ardından, gerek İstanbul'dan gerek Petersburg'dan tasdiknameler gelerek cumadel-ahıranın 17 nci günü murahhaslar alışıldığı gibi görüşmelerin yapıldığı odada toplanıp tasdiknameler mübadele edildi. Hemen ardından top şenlikleri ile sulh ve dostluk haberi sevinç içinde ilân edildi.

Tasdiknamelerin mübadelesinden sonra murahhas efendiler konaklarına döndüler. Kendilerine, maiyet kâtiplerine, kethüda, mühürdar ve başkaca hizmet görenlere Ruslar tarafından hediyeler gelmişdi. 1 nci murahhas efendiye gelen hediye tahminen beş kıratlık bir elmas yüzük, bir kutu, bir tulum samur, bir soruk samur danesi, bir tulum kakum; 2 nci murahhas efendiye de tahminen 5 kıratlık bir elmas yüzük, bir saat, bir tulum samur, bir soruk samur danesi, bir tulum kakum; 3 üncü murahhas efendiye de hurda elmas ile işlenmiş bir gül yüzük, bir soruk samur ile yanındakilerin masrafı adıyle bir mikdar altın ve diğerlerinin kimine birer gül yüzük, kimine kutu kimine saat hediyelerinden ibaretti. Rusların görevlileri için İstanbul'da daha önce hediyeler tertip edilmişdi. Bozborodko'ya bir ağır pırlanta yüzük ve pırlanta işlenmiş köstekli bir saat, pırlanta ile murassa mine işi bir ağır altın kutu ve Rus murahhaslarına

birbirinden kıymetli üç adet ağır pırlanta yüzük, tercümanlarına ve başkâtiplerine ve başkaca gerekli olanlara tevzi için 30.000 guruş tasdiknâme-i hümâyun ile gönderilmişdir. Hemen ardından Bozborodko'ya Rus 2 inci ve 3 üncü murahhaslarına birer at donadılıp başka hediyelerle beraber vekayi kâtibi olan Seyyid Mehmed Said Galip Efendi vasıtasiyle gönderilmişdi. Daha önce getirilen Hind, Halep ve İstanbul emteası ve türlu şallardan tertiplenen birer bohça ile gelen akçadın gereğine göre 4500, 3500, 2500, 2000, 1000 er guruş atiyyeler de görüşmelere katılan başkâtiplerine ve Bozborodko'nun kâtiplerine, tercümanlara ve mihmandarbaşı olan Polkonik'e verildi.

Bozborodko'ya gönderilen yüzüğün kıymeti 35.000 guruş saat ve kutunun değeri 10 ar bin guruş ki top yekûn 55.000 guruşdu. Başmurahhasa verilen yüzüğün değeri 30.000 guruşdu. İkinci murahhasa verilen yüzüğün değeri 20.000, 3 üncü murahhasa gönderilen yüzük de 15.000 guruş değerinde idi.

Rus Başmurahhası Samoilof İstanbul'a elçi tâyin edilmişdi. Daha önce Petersburg'a çağırıldığı için tasdiknamelerin mübadelesi sırasında Yaş'da bulunamamışdı. Ona hediye edilen yüzük 1 inci murahhas efendi tarafından yazılan bir mektupla kendisine gönderilmek üzere 2 nci murahhas olan General Ribas'a teslim edildi.

Bundan sonra her iki tarafdan esirlerin geri verilmesine girişildi. Daha önce Özü muhafızı iken esir olan sonra eceliyle Rus toprağında vefat eden kahraman vezir Hâmid Hüseyin Paşanın hayatında 25,000 guruşu kendisine ve 5000 guruşu Özü defterdarı iken esir olan İbrahim Efendiye ve 5000 guruşu başka esirlere verilmek üzere İngiltere elçisi marifetiyle 35.000 guruş Petersburg'a poliçe edilmiş ise o sırada Hüseyin Paşa sevdazede olmakla makbuz senedi veremediğinden bu para taksim edilememişdi. Bu kez sulh anlaşması bitmeden önce Osmanlı esirlerine tevzi edilmek üzere sadrazam tarafından 15.000 guruş da ihsan edilerek gönderilmişdi. Adı geçen poliçe mektubu Petersburg'dan getirtildi. Bu 15.000 e eklenip 50.000 guruşa çıkarılarak Rusya'da bulunan vezirler, mirmiran, ümera ve rüesa ve başkaca efrada uygun görüldüğü şekilde taksim olunmak üzere defteri İbrahim Efendiye gönderilmişdi. Gerek İbrahim Efendi ve gerek esarette bulunan vezir Zihnalı Hasan Paşa ve başka vezirler, mirmiran ve diğer rüesadan bazılarının görevlileri ve bütün Osmanlı esirlerinin ardı alınmadıkça kendilerinin hareket etmemeleri uygun görüldü ve öylece kendilerine sadaretten yazı yazıldı. Bundan başka esirlerin çıkarılıp gönderilmesi ve nakilleri levazımının görülmesi için Osmanlı Devleti tarafından ayrıca 50.000 guruş ihsan buyruldu. Esirlerin Osmanlı topraklarında gelecekleri yerlere yer yer tevzi edilip gönderildi.

Bu sulh anlaşmasında Ruslar geçmişdeki anlaşmaları muhafaza edip tekrarladıkdan başka Garb Ocaklarının ve Kobn nehrinin beri tarafın-

daki taifenin Rusya'ya geçip baskınları halinde Osmanlı Devleti tarafından zararın tazmin edilmesi ve Tiflis eyaletinin hasara uğramaması da anlaşmaya geçirildi ve Turla'dan hudud kesilip Özü ve ona bağlı bölge topraklarını Rusya'ya kattı.

Tiflis eyaletinde hasar yapılmaması anlaşmaya geçirilmiş ise de, Ereğli Hacı daima işini iki taraflı kullanıp bir yandan Rusların himayesine dayanıyor, bir tarafdan da Osmanlı Devletini bütün bütün elden bırakmıyordu. Hususiyle bu sırada rivayet olunduğuna göre Rusların birkaç yıl içinde Kabartay içinden Gürcistan'a açmış olduğu yollar zelzeleden yıkılmışdı. Rus askeri şimdiki halde Gürcistan'a gelemiyordu. Dağıstan ümerası da açıkca ve gizli olarak Osmanlı Devletinin bir işaretiyle Tiflis'e hasar getireceklerini bilen Ereğli Han Osmanlı Devletine de yakınlık göstermekden geri kalmıyordu. Sulh anlaşması yapılınca Rusla ilişkilerini keserek doğruluk ve sadakatle Osmanlı Devletine kullukda kusur etmeyeceğinden söz ederek Osmanlı Devleti tarafından yardım edilip himaye gösterilmesini niyaz ederek sadaret makamına bir arîza yazdı, itibarlı bir adamı ile İstanbul'a gönderdi.

Savaş başlangıcında Rusların Buhara tarafından da işgali iradesiyle Rusya üzerine savaşa teşvik için Buhara Hanı Seyyid Gazi Mehmed Han'a name-i hümâyun ve itimad-üt devlesine sadrazam tarafından mektup yazıldı. Van tarafından İran yolu ile gitmek üzere 1201 yılı ortasında Alemdar Seyyid Mehmed Ağa adlı görevine sadık, çalışkan işbitirir tatar tâyin edildi ve yanına bir diğer tatar ile klavuzluk etmek üzere bir Özbek katılıp gönderildi. Arkadaşları cesaret edemeyip yoldan geri dönmüşken, Seyid Mehmed Ağa güçlükleri yenip İran yolu ile denilen yere vardı.

1203 yılı ortasında Buhara Hanı tarafından da Mehmed Bedi' Bey adlı kimse sefaretle İstanbul'a geldi. Buhara Hanının bir namesini takdim etmişdir. Gerek giden namede gerek Bedi' Beyin Bab-ı Âli'ye vermiş olduğu yazıda Ruslara taarruz etmek üzere Ruslarla hudud beraberliği bulunan Kırgız Tatarlarına ve Kazak Hanlarına Buhara Hanı tarafından emirler gönderilmiş olduğu bu Türkler gerçekde Buhara Hanına tabi iseler de kendileri için zararlı gördükleri mes'elelerde emirlerine uymazlar, dinlemezlerdi. Meselâ bu defa verdiği emre göre Rusya'ya taarruz edip mallarını yağma ettiler. Sulh yapılınca kendilerine aldığınız mal ve esirleri geri verin böyle kavilleşildi denilse itaat etmeyeceklerini bildirerek sulh anlaşması yapılsa Buhara halkının da sulha dahil edilmesi fakat yapılan hasarın yerine getirilmesi hususunda Rusya tarafından yapılacak teklife asla yanaşılmaması ricası yazılı idi. Ancak esirlerin geri verilmesi şartı koşulmadan Buhara'nın sulha dahil edilmesine Rusların evet demesi ihtimâli olmadığından bu sulh anlaşmasında Buhara'ya dair birşey denilmemişdir. Mes'eleyi açıklamak için;

Alemdar Mehmed Ağa da Kâbil ve Keşmir ülkelerini dolaşarak 1205 yılı zilkadesinin 25'inci günü bir Timurşah namesiyle İstanbul'a çıkıp geldi. Serüveni geçmişde bilinen Seyid Ali durumuna benzemektedir.

Biz yine konuya gelelim.

Tasdiknameler mübadele olundukdan sonra murahhas efendiler cumadel-ahirenin 24 ncü günü Yaş kasabasından hareket edip orduya geldiler. Ancak sulh anlaşması işlerinin bitmesi nedeniyle artık ordunun Şumnu'da kalmasına lüzum kalmamışdı. Serdar-ı Ekrem de cumadel-ahirenin 27 nci ve şubatın 9 uncu pazartesi günü ordu ile Şumnu'dan hareket etti. Edirne'ye geldi. Böylece murahhas efendiler Recebin 1 inci günü Edirne şehrinde orduya varabildiler.

ORDUNUN ŞUMNU'DAN EDİRNE'YE DÖNÜŞÜNDE BAZI TATAR SULTANLARİYLE DAĞLI EŞKİYASINA ÖLÜM CEZASI VERİLMESİ

Deliorman tarafında ortaya çıkan haydutların başa geçenlerinden Yeylik ve Meçek adlı şakiler epeyce adam toplayıp etrafa ve diledikleri yerde hasara cesaret etmişlerdi. Önce Sekbanbaşı ve Silistire valisi ve Tuna donanması başbuğu Ahmed Paşa kol kol görevlendirildiler. Birçoğunu idam edip kesik başlarını orduya gönderdiler, ordu da İstanbul'a gönderdi. Ordunun Edirne bölgesine dönüşünde Yeğen Mehmed Paşa ve Osman Paşa Şumnu'da bırakılıp Tuna yakınında bulunan haydud ve eşkiyanın ortadan kaldırılması emriyle kendilerine özel görev verildi. Ordunun Şumnu'ya gelişinde bile Rumeli durumu birçok savaş yüzünden sarsılmış yer yer ortaya çıkan haydud ve hırsızlardan ahali yıkılmışdı. Bazı yerlerde Selâtin-i Cengiziyenin baskısı altında ezilmişlerdi. Bu sultanın yola getirilmesi için Padişah'dan Serdar-ı Ekrem'e el yazısı bile gelmişdi.

Rumeli'de bulunan bazı kasaba ve beldelerin söz sahibleri Edirne'ye tutulup getirildiler. Beldelerinin ne şekilde düzene sokulacağı kendilerinden soruldu, durum konuşulup danışıldı. Dağlı eşkiyasının ve başlarının ortadan yok edilmesi tedbiri istendi. Bir süredir halkın içine yayılan ve çöken Selatin-i Cengiziyenin kovulup uzaklaşdırılmasına ve yola getirilmesine teşebbüs edilmek üzere karar verildi. Bunların yerine getirilmesine başlandı.

Kırım sultanlarından Cengiz Mehmed Giray Yergöğü savaşında yararlığı görülen ve geçmişde ettiği hizmete bakıp bazı küstah davranışları affedilmişken nihayet zulmünü artırmasından ve baskısından ötürü Bozcaada'ya sürülmüşdü. Sürgün yerine gitmesi için verilen emri dinlemedi, ayrıca isyan ettiğini gösterdi. Şumnu bölgesi halkını esir gibi kullanan Cengiz Mehmed Gi-

ray sultan ahaliyi aklın almayacağı derecede incittikden başka fıkaranın el emeği ve alınteriyle elde ettikleri ürünü Deliorman haydutlarına, başı kesilecek diye Osmanlı Devletinden kaçan ve kendisine sığınan yol kesen adamlara yedirmekden geri durmazdı. Kendisine ne kadar kendini kollaması nasihat olundu ise de fayda vermemişdi. Şumnu muhafızı vezir Seyyid Yeğen Mehmed Paşa ve o bölge ayanı büyük sayıda askerle üzerine yollandı. O tarafdan kaçdı. Kırklareli civarında yerleşmiş Selâmet Giray Sultanın yanında bir müddet saklandı, sonra daha önce yolunu bulup Tırnava ayanı Osman Efendinin kızını almış bulunduğu için Kırklarelinden kaçıp Tırnava'ya geldi. Osman Efendinin evinde kaldı. Ancak her tarafdan üzerine asker tâyin edilmişdi. Oradan da kaçdı. Selamet Giray daha önce sakladığı için adalardan birine sürülmüşdü. Osman ağa da bu vesile ile idam olundu. Aslında çok malı ve parası vardı. Mallarını zabta memur olanlar hazineye az şey gösterip kendileri definelere sahib oldular.

Rumeli'nde bulunan diğer Tatar sultanlarının durumları aynı idi. Fıkaraya etmedik zulüm ve baskı bırakmamakdan başka, dağlı eşkiyası, kanlı katiller ve haydutlar yanlarına sığınıp çalıp ele geçirdikleri mal ve eşyayı sultanlarla yarı yarıya bölüşürlerdi. Onların da birer birer zarar yapmamalarına yapanları da ortadan kaldırmağa teşebbüs edildi.

Edirne ile Siroz ve Selânik arasındaki gayet sarp yerler epeyce asi ve eşkiya ile ağzına kadar dolmuşdu. Bunlar yerlerinde rahat durmuyor, sağa sola sarkıntılık ediyorlardı. İşte bunların cezalarının tertibine ve bastırılmasına bilindiği gibi karar verilmişdi. Bu sırada bu dağlı eşkiyası üzerine büyük sayıda asker görevlendirildi. Bir iki yerde sıkışdırıldı, top ve humbara ile dağıtdılar ayan makulelerinden ve bu eşkiyanın adamlarından elde bulunan İdris ve Halil ağalar Edirne'de başkalarına ibret olsun diye idam edildiler.

Bu durumda Nuri Paşa, Sarı Abdullah Paşa, Hayreddin Paşa, Mikdad Paşa, Curazade Ahmed Paşalar da katledildi. Mora valisi İsmail Paşa'nın vezirliği kaldırıldı. Aşağıda anlatılıyor.

NURİ PAŞA'NIN İDAMI

Ayıntap ayanı Battalağazade Nuri Mehmed Ağa (1196) yılında yolunu bulup mirliva ve (1199) yılında da mirmiran olmuşdu. Ayıntap mukataası berveçhi malikâne kendisinde idi. Ayıntap yeniçerileriyle kavgadan geri durmazdı. Halk Kilis Mutasarrıfı Daltabanzade Mehmed Ali Paşadan yardım istedi ve Ayıntap'a çağırdılar, o da 1203 yılı ortasında büyük sayıda Türk ile geceleyin baskınla Ayıntap'a gelince Nuri Paşa firar etti. Daltabanzade Ayıntap'a girdi ise de onun zulüm ve baskısı Nuri Paşa'dan fazla gelmişdi. Halk birleşerek Daltabanoğlu'nu öldürüp şerrinden kurtuldu.

Bu sefer de Nuri Paşa baş gösterdi; bir sürü neidüğü belirsizleri başına toplayıp Ayıntabı kuşattı ve Haleb yolunu kesdi, sağdan soldan mal çalıp adam öldürmeğe başladı. Gazi İzzet Paşazade Derviş Abdullah Bey kapucular kethüdalığı payesiyle, idam edilip yok edilmesi için görevlendirildi. Birçok asker ile üzerine hareket etmişdi. Ama o vakit Mısır'dan azledilip Anadolu sürücülüğü ile orduda görevlendirilen Keki Abdi Paşa o bölgeden geçerken Nuri Paşa kendisine sığındı. O da Padişahın re'yine sunmuş ve affını yazmışdı. Kendisiyle beraber sefere gitmek şartiyle af emri gönderilmişdi. Abdi Paşa Diyarbakır'da vefat edince Nuri Paşa fırsatı ganimet bilip hemen Ayıntap üzerine taarruz etti. İleri gelenlerle ittifak edip yeniçerilere çullandı, hanelerini yakıp mallarını yağma etti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti tarafından cezalandırılacağını anlayıp Ayıntap kalesini tamir edip onarmış ve gerekli mühimmatı yığmaya başlamışdı. 1200 yılı sonunda Haleb Valisi Divrikli Köse Mustafa Paşa üzerine görevlendirildi. O sırada Haleb içinde karışıklık çıkmış, halk Paşa kapısına hücum etmişdi. Epeyce savaşdıkdan sonra sonunda Mustafa Haleb içinde duramadı. Şehir dışına çıkıp orada kaldığı sırada bu Nuri Paşa gailesinin ortadan kaldırması görevi kendisine geldi. Hemen Ayıntab'a hareket etti. Beş ay kadar Ayıntab'ı kuşattı, sonra kalede zahire kalmayınca kale içine girip Nuri Paşayı ele geçirip idam eti.

Edib Efendi derki: Bu gibi hainlerin başlangıçda olumsuz davranışlarından ne derecede ortalığı karışdıracakları ve eşkiyalık edecekleri bilinerek bunların vaktiyle ilâcı görülmeliydi. Büyük vezirler devlet ricali bunlara sahib çıkıp halka saldırmak yanlışdır. Zira Osmanlı topraklarında derebeyi adında gelişen kötü kişiler büyük vezirler devlet ileri gelenleri ve saltanat yakınları himayesine sığınıp kötülükde baş gösterip adım adım her biri bir büyük musibet olurlar.

ABDULLAH PAŞA, HAYREDDİN PAŞA VE MİKDAD PAŞA'NIN İDAMLARI

Evvelki cildde bildirildiği gibi merhum Canikli Ali Paşa zengin ve kudretli idi. Erzurum bölgesinde hürmet görmüş, orada yerleşmişdi. Vefatında oğulları Battal Paşa, Mikdad Paşa ile kethüdası Sarı Abdullah Paşa onun yerine geçirilmişlerdi. Hususiyle Abdullah Paşa gerekdiği zaman büyük işlerde kullanılmak üzere kendisine Erzurum ve Trabzon eyaletleri katılmış ve tevcih edilmişdi.

Battal Paşa Rusya'ya firar edince Anapa seraskerliği Abdullah Paşa'ya verildi. Bir an önce Anapa'ya yetişmesi, fermanı çıkdı. Battal Paşa'nın oğlu Hazineye 600 kese akça vermek üzere babasının bırakdığı mal ve para kendisine bırakıldı, ayrıca kendisine mirmiranlık tevcih edil-

di. Canik bölgesi yine ber vechi malikâne kendisine ihsan edilmişdi. Abdullah Paşa ise memuriyeti gereği görevine gitmekde acele etmeyerek bazı özür dileyerek ayak sürümekde olduğu sırada Anapa'nın istilâsı haberi gelince idam edilmesi için Padişah iradesi çıkdı. Abdullah Paşa da artık Padişahın gazabından kurtulamıyacağını düşünerek Trabzon kalesine sığındı. Lâkin Trabzon eyaleti yine o bölge ricalinden Kuğuzade Süleyman Paşa'ya tevcih edlidi. Abdullah Paşa'nın idam edilmesi Sadrazam tarafından kendisine havale ve tenbih edildi. Süleyman Paşa kendisine Trabzon'un tevcih olunduğunu açıklayarak zorla kaleden çıkarılacağını Abdullah Paşa'ya anlattı. Abdullah Paşa da çaresiz mansabı olan Erzurum'a gitmek üzere Trabzon'dan çıkdı. Süleyman Paşa tarafından pusuya konulmuş asker önüne durup Abdullah Paşa'nın işini bitirdiler. Gerek kendisinin ve gerek havadarlarından ve Trabzon'un eski baş kaldıranlarından Falcıoğlu İbrahim Ağa adlı kimsenin kesilen başları İstanbul'a gönderildi.

Canik ve Şarkikarahisar bölgesi ötedenberi Ali Paşa hanedanı baskısı altında idi. Bu bölge halkını kendilerinin esirleri sayıyorlardı. Ancak Hayreddin Paşa'nın askeri kuvveti o bölge halkını böyle hükmü altında tutmağa yetmiyordu. Ahali birlik olup Hayreddin Paşa üzerine taarruza geçdi, o da kendisini korumağa kalkdı. Adamlarından pek çoğu öldü, kendisi de bir tarafda kuşadılmış kalmışdı.

Bu haber İstanbul'a gelince Sinop muhafızı Süleyman Feyzi Paşa'nın Hayreddin Paşa'yı ahali elinden kurtarıp hükûmet görevinde tutulması Bab-ı Âli tarafından kendisine bildirilmişdi. Ahali bunu duyunca söz anlayanlardan birkaç kişi İstanbul'a gelerek Hayreddin Paşa'nın zulüm ve baskısından fena şikâyet ettiler. «Bu hanedandan Osmanlı Devletine hayır gelmez. Osmanlı Devletinin en aşağılık bir kulu Canik tarafına gelirse halk ona itaat edip kayıdsız tanıyacak ve miri malını tam olarak ödeyecekler. Ayrıca Hayreddin Paşa'nın taahhüd ettiği 600 keseyi de gönül hoşluğuyla verecekler. Lâkin bu hanedandan kimseyi istemezler» diye iddialarını ileri sürdüler. Dergâh-ı âli başılarından, eskiden Kıbrıs muhassılı iken reaya koruması ile ün salan Hacı Osman Ağaya hassa silahşörlüğü ve mirahur-i sani payesiyle Canik muhassallığı ve Şarkikarahisar Voyvodalığı tevcih olundu. Sonra o tarafda Hayreddin Paşa'nın idam edilip kesilen başı İstanbul'a gönderilmişdi. Ordudan Filibe'de vezirliği kaldırılan ve orada oturan amcası Mikdad Paşa da orada idam edildi. Hayreddin Paşa'nın kesik başından sonra Mikdad Paşa'nın da başı İstanbul'a geldi. Bab-ı hümâyuna konuldu.

Bu suretle Ali Paşa hanedanı bayağı sönmüşdü. Ya'nız Hayreddin Paşa'nın küçük kardeşi kalmışdı. Sonra vezir rütbesi verilen meşhur Tayyar Paşadır. Hayreddin Paşanın güzel şiirleri vardır.

CURAZADE'NİN İDAMI

Currazade Ahmed Paşa Kütahya eyaletinde bulunan Çakallı aşiretinden bir tümen subayı iken geçen savaşda kapıcıbaşı olarak kendini göstermişdi. Sonra Anadolu valileri ile o zaman bu zaman çekişip kavgaya cesaretinden ötürü öldürülmesi iradesi çıkmışdı. Nasılsa bu vartadan canını kurtardı. Bu savaş açılınca Mirmiranlık ile Üsküdar'a geldi. Alayını görenler tarafından vezirliğe ehil olduğu teslim ve tarif edildi. Kendisi levend davranış sahibi, zarif bir merd kişi idi. Tesirli sözleriyle bazı kimseleri kendisine çekip sihirleyerek vezirlik rütbesini kazanmışdı. Savaşlarda Allah'ın hikmeti bir hizmete muvaffak olamadıkdan başka memur olduğu yerleri darmadağın edip fıkara ve reayayı âciz bırakdığını Padişah duyunca o da bu sırada idam olundu.

Edip Efendi der ki: İşi gücü ovada ve dağda başı boş dolaşmak olan yörüklerin sonunun böyle olacağı açıkca belli iken, birdenbire ve bilâ mucib Osmanlı rütbelerine erişip vezaret rütbesini ona lâyık gören ferman çıkaran işgüzarları Osmanlı Devleti yövm-i Sezada karşılarına alıp cezalandıracağı şüphesizdir. Zira bu kez yapılan savaşda az da olsa faydası dokunur diye nice mayası bozuklar vezir rütbesine çıkdılar, büyük vezirlik şanını berbad ettiler. Hiçbirinden faydalı bir hizmet sağlanamadı. Her biri zulüm ve kötü davranışlariyle âlemi harab etmekden başka işe yaramadıklarını herkes gördü.

İSMAİL PAŞA'NIN VEZİRLİĞİNİN KALDIRILMASI

Cezayirli Hasan Paşa'nın kethüdası iken vezirlik rütbesi tevcih edilerek Mısır valisi ve sonra da Mora valisi olan İsmail Paşa'nın Mora ahalisine zulüm ve baskısını artırdığını Padişah duyunca vezirliğini kaldırıp İnebolu'da kalebend etti. Mal ve eşyasının zabtına özel görevli gönderilmişdi. Hazineye olan 2140 kese borcunu öderse affedilip cezasının kaldırılacağı kendisine bildirildi. Ancak kendisinin Tunus tarafında büyük ilişkisi vardı. Yığdığı malın birazını Tunus'a gönderip birazını da aslında alış veriş ettiği Fransız tüccarına vermişdi. Böylece düşünülen büyük malından birşey bulunmadı. Hapisde kaldı. Nasılsa İnebolu'dan Toskana'ya kaçdı. Bir süre geçince Nemçe İmparatoru tarafından affedildi. Vezarette kalması için söylendi.

Yakında sulh anlaşması yapan bir İmparatorun hatırını kırmamak, anlaşıp sulhu yaşatmak için gerekdi. Bu gibi yabancı aracılığı ile rütbe ve memuriyet vermek Osmanlı Devleti bağımsızlığını küçük düşürürdü. Aykırı görüldüğünden bu tavassut her iki taraf için geçerli olur denilerek İsmail Paşa'nın öldürülmesinden vaz geçildi. Osmanlı Devleti topraklarından bir yerde vezareti kaldırılmış olarak oturmasına ruhsat ve-

rildi. Durum Nemçe tarafından kendisine bildirilmiş ise de yine inanmayıp o bölgede kalıp akıbetini bekledi.

BAZI İSTANBUL OLAYLARI

Ardı ardına yapılan seferlerle taşralar bilindiği gibi haydud ve eşkiyadan hasar gördüğü gibi İstanbul'da halk yiyecek sıkıntısı içinde idi. Savaşda buğdayın her İstanbul kilesi seksen paraya iken zahirenin azlığı nedeniyle sonra üç guruş narh konuldu. Yine bulunmaz oldu. Nihayet herkes zahiresini İstanbul'a getirip dilediği kimseye dilediği fiata satsın, kimse engel olmaz diye taşralara evamir-i âliyye yayınlandı. İşte bu suretle İstanbul halkı da savaş günlerinde keder ve ızdırapdan hissesini almışdı.

Bundan başka savaş gailesi nedeniyle İstanbul'un zabıta işlerine, gelenlerin sıfat ve hallerine bakılamadığı için türlü müzevirler, dolandırıcılar, içerde karışıklık çıkaracak birçok kimseler ortaya çıkdı. Padişahın oturduğu şehri yakıp yıkıp zarar vermekden geri kalmazlardı. Bunlardan en garibi Tahtakale civarında oturan, evli, Mağribli Hacı Mehmed adlı kalleş idi. Tahtakale'de ünvanı ile çok zengin yaşantısını herkes biliyordu. Yerleşdiği Tahtakale'de epeyce gılman ve cariyeleri, baha biçilmez elbise ve eşyası olduğu halde daima orada dua edip Kur'an'ı muayyen vakitlerde okumayı âdet edinmiş, zikirlerle vakit geçirir, fıkara ve garıplere ikram eder yedirirdi. Ara sıra üçer beşer altınlık kalıbdan geçirip bir takım insanları iğfal ederdi. Bu gibi fesad çıkarmaya çalışanların şeytanlarını zamanında terbiyeleri hükûmetin boynuna borç iken bu adam hakkında her iyi görüş sahibi sanmakla hata etmişlerdi. Bu, sonradan şöyle meydana çıkdı:

Bu Mağribli tanınmış sarraflardan Valde hanında bulunan iki Ermeni sarrafa yolunu bulup yaklaşarak kimya fenninde tam mahareti olduğunu söyleyip inandırdıkdan sonra birkaç yıl içinde yavaş yavaş akıllıca lâtif hiylelerle ikisini de iflâs'a sürükledi. Kendi malları olarak üç beş yüz keseleri telef oldukdan başka, 300 keseye yakın şunun bunun malını da batırınca 1206 yılı ortasında ikisinin birden iflâsı ilân edildi. Bu sırada bu Mağripli de kaçdı. Hak sahiplerinin dilekçeleri ile iki Ermeni hapsedildi. İstintak edilince alacaklılara karşı çekinmeden bağırıp çağırarak «be canım hakkınızı aramakda bu aceleye sebep nedir? Yakında efendimiz gelse gerekdir. Malınızı geçmişdeki birikmişleriyle alırsınız», dediler. Bazen kendileriyle gizlice konuşanlara, bu Mağriplinin birçok kazan, büyük zarflar ile dolu altın ve külçe olarak birçok yüzbinlik kese altın göstermiş olduğunu ve daha birçok olmayacak işler yaptığını bildirip, «hiç öyle adamın bizim paramıza ihtiyacı olabilir mi? Bu defaki kaybolması bile yalnız filân yerde gömülü bitmeyen hazinenin anahta-

rını öğrenip çıkarmağa gittiği mağripdeki filân adlı azizden almak içindir,» derlerdi. Kalleş adam hakkında bu Ermenilerin bu derece inançları vardı. İnsafsız Mağribi de bu derecede melun olduğu aklı erenlerce anlaşılmışdır.

Bu sırada yine şöyle bir olay oldu. 1206 yılı Rebi-ülahirinin 20 nci cuma günü Sultan Selim Ayasofya selâmlığına çıkdı. Mahfele çıkdı kendilerine tahsis edilen yere oturunca Sadr-ı Mihrab camide mevcud cemaat içinde bir nefer aslı nedir bilinmez Mağripli olup sünnetler eda edilirken hemen o meczub edebsiz hemen bir demir misket güllesi çıkardı. Türkçe bilmediği için kendi diliyle zulme urğadığını şikâyet suretinde bazı hezeyanlar ederek gülleyi Padişahın kafasına attı. Bir tane daha atmak isterken zabitler tutup camiden çıkarır çıkarmaz Padişahın emriyle hemen saray meydanında boynu vuruldu. Padişahı mahvedecek iken kellesi ceza meydanında her kesin gözünün önünde kalmışdı.

Istanbul'da suların azlığından çoğu kimse yerleşmeğe yanaşmazken Sultan Süleyman hazretleri Kırkçeşme suyunu akıttıkdan sonra halkın İstanbul'a akın ettiği ve sıkıntı çekdiklerini görünce toplanacak büyük nüfusun zaruri ihtiyaçlarını görmek devlete ağır bir yük olacağını önce düşünüp bu suyu İstanbul'a getirdiklerine bazen nadim oldukları bazı tarihlerde yazılıdır. Halbuki o vakitten beri İstanbul'a çok sayıda insan toplandı. Özellikle sonraları taşralarda zulüm ve baskı sınırı aşmışdı. İstanbul'da geçinmek kolaydı. Her tarafdan gelenler İstanbul'da yerleşmeği düşünüyorlardı. Reayadan birçoğu ziraati terk ederek dalga dalga İstanbul'a geldikleri için topraklar boş kalmışdı. Taşra harab olduğu gibi İstanbul'da da insanlar çoğalarak Osmanlı Devleti vükelâsının zamanı İstanbul'a yerleşenleri zahire ve levazımını tedarik davasıyla geçiyordu. Bu da önemli işlerin bir yana itilmesine sebeb oluyordu. Bunca insanın toplanması kötülüğün, karışıklığın çıkmasına, hırsızlık ve yangın gibi hasarlar doğuruyordu. Ancak ötedenberi üç yılda bir sokaklar ve meskenlerle evler teftiş olunuyordu. Bu süre içinde gelen kimseler geldikleri memleketlere geri gönderiliyordu. Çoluk çocuk İstanbul'a gelip yerleşmek isteyenlere engel olmak için, gelenlerin bulunduğu yerlerde ve geçidlerde bulunan subaylara evamir-i âliyye gönderildi. Bu suretle nüfusu azaltarak refahı geçim kolaylığını artırmak ve asayişi teminle uğraşılırken bir süredir bu tutumun terk edilmesi İstanbul'un taşralı yabancılarla dolmasına ve böylece türlü fesadlıkların çıkmasına sebep olmuşdu. Bundan sonra bu usul yine geçerli olmak ve yerine getirilmek üzere o sene ortasında taşradan nakl-i hane edenlere engel olunmak üzere etrafa yeniden evamir-i âliyye gönderildi. İstanbul'da taraf taraf memurlar tâyini ile hane ve dükkânlar ve bekâr odaları yoklanarak san'at sahibi olanlar kefil gösterilerek deftere geçirildi. Kefili olmayanlar, işsiz güçsüzler, lüzumundan fazla bulunan bazı hamal, kayıkcı ve dükkân çırak-

... MERKEZ KÜTÜPHANE

ları kefilleri bile olsa bu gibi fazlalıkların kefillerine itıbar olunmayıp hepsi memleketlerine gönderildi. Meselâ Şeyhülislâm tarafından İstanbul'un içinde ve dışında bütün medrese ve tekkelere adamlar tâyin olunup onlardan yerleşmiş kim varsa birbirine kefil olup deftere geçiriliyordu. Durumu bilinmeyenler yine İstanbul'dan çıkarılıp uzaklaşdırıldı. Sonraları altı ayda bir kere böylece İstanbul'un teftiş edilmesi nizama bağlandı.

Bu yıl saferinde Baruthane dairesi içinde ve Barut mahzenlerine yakın yerlerde yangın çıkdı, fakat korkulduğu kadar hasar olmadan basdırıldı. Bunun üzerine bundan sonra Baruthane dahilinde ahşap bina yapılmadı, hepsinin kargir olması nizama bağlandı.

Galata Mevlevihanesi de harab olmaya yüz tutmuşdu. Bu tekkede posta oturup bilgi edinenler ve uyananları yetişdiren Şeyh Galib Efendi irşad eylediği kaside-i tannanesi bir dilekçeyle Bab-ı Âli'ye takdim etti. Sadrazam da Padişaha arz etti. Binası Padişah emriyle yeniden yapıldı. Aslında tekkede tatlı su yokdu. Bu kerre Reis-ül Küttab Mehmed Raşid Efendi uzak yerlerden getirdiği iyi su için Sultan Selim Han hazretlerine hediye etmişdi.

Recebin 16 ncı günü Kapdan-ı Derya Giridli Hüseyin Paşa azledilip doğduğu yer olan Hanya Muhafazasına tâyin edildi. Yerine gençliğinden beri Padişahın yanından ve gözönünden ayırmadığı Başçuhadar olan Hüseyin Ağa vezirlik rütbesiyle Kapdan-ı Derya oldu. İşte küçük Hüseyin Paşa diye anılan zat budur.

Daha önce Prusya kralının savaşa teşvik için sefaretle Berlin'e gönderilmiş olan Ahmed Azmi bu sırada Şabanın 7 nci günü İstanbul'a gelmişdi. Gezip dolaşdığı memleketleri ve gördüğü acaip eserleri yazıp deftere geçmiş ve devletçe yapılması gereken mes'elelerde uyarmış ve bunları anlatmak için de bir sefaretname tanzim edip Sultan Selim'e takdim etmişdir. İki gün sonra ordu da İstanbul'a gelerek devlete girişilecek nizamların görüşülüp düşünülmesine başlanmışdır.

ORDUNUN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ

Rumeli iç işlerini düzene koymak için Serdar-ı Ekrem bir süre Edirne'de kaldı. Sonra çıkarılan Padişah iradesi ile Receb sonlarında ordu Edirne'den hareket etti. Şabanın 9 uncu ve martın 21 inci pazar günü Küçükçekmece ile İncirli arasında bulunan Uzunköprü sahrasında çadır kurdular. Ertesi günü İncirli sahrasında kurulan çadırlarda nefes alıp dinlendikden sonra alay-ı valâ ile hareket olunarak Davutpaşa ile İncirli arasında Sultan Selim Han hazretleri sancak-ı şerif-i nebevi'yi büyük ağırlama ve karşılama merasimi ile istikbâl etti. Sonra Liva-yı şerifi arkasına alarak Davutpaşa Sarayına teşrif etti. Serdar-ı Ekrem'le konuşup

iltifatlar ettikden sonra ata binip saraylarına geri döndüler. Ardından Serdar-ı Ekrem de alay ile Saray-ı hümâyuna gelip elden ele gelen Liva-yı Şerifi Padişahın eline teslim ettikden sonra Bab-ı asafiye gelişinde divan yerinde bütün hil'atleri giydirmişdir.

Savaş gailesi bu suretle bertaraf olunca, artık yeni bir düzen ve gerekli reformlara girişmek tasarlandığı için ilk önce kıyafeti düzene sokmak işine şekil verildi. Çünkü epey zamandanberi önem verilmediği için devlet işleri nasıl sarsıldıysa kıyafet işlerinde herkes işgal ettiği şerefli durum ve yere göre bir birinden ayrılmayacak hale gelmişdi. Büyük vezirlere özel olan çok değerli samur nafesi ve donluk ve rızayı salları, elmas yüzük, hançer, işlemeli saatleri kademe ve esnaf gibileri kullanıyordu. Elmaslı hançeri olmayan adamını efendileri aşağı görürdü. Herkes, gücü yetsin yetmesin, adı geçen kıyafet ve süslere heves etmekle halkdan çoğu kimse iflâs derecesine varup bu şekilde ise birçok kimselerin rüşvet ve hırsızlık yoluna sapmasına neden olmuşdu.

Bu bakımdan Hindistan ve Frengistan'a büyük hazineler giderek Osmanlı Devleti memleketlerinde paranın azalmasına sebep oluyordu. Bundan sonra Osmanlı Devletinde hizmet görenler ve divanda mansab sahipleri olan kimselerden Erkân kürkü giyenlerinden maada kâtipler, devlet hizmetinde görevliler ve esnafdan her kim olursa olsun samur, kakum, vaşak ve şal kuşak ve Hind kumaşından ve türlü çiçekli kumaşdan elbise giyemiyecekdi. Ulema içinden İstanbul payesine ve Hacegân-ı divân-ı hümâyun altı mansabında olanlara yani Riyaset-i Küttab, Defterdarlık, nişancılık, şık-kı sâni, şık-kı salis defterdarlığı ve defter emaneti yüksek mevkilerinde bulunan kimselere gelince kapucubaşılardan maadası içi Sandallı biniş ve cebe giyebilecekdi. Büyük değerde mücevher saat, elmas yüzük, hançer kullanmak yasak edilmişdi. Kadınlar da bundan sonra İngiliz ve Ankara şalından ferace kestiremiyeceklerdi. Kısacası herkes sınırını aşan israfdan çekinsin diye çıkan Padişah emri gereği yeterli uyarılarda tekrar tekrar bulunulmuşdu.

Her yıl ramazanda Enderun-u hümâyuna verilen bayramlıklar, hediyeler kalkacakdı. Ulema'yı a'lâm'a ve kalem kâtiplerine Sadrazam, kethüda bey ve defterdar efendi ve Reis efendi tarafından verilegelen saat ve bohçalar büyük masraflar açıyordu. Bunlar devletin sağladığı gelirle kapadılamıyordu. Ayrıca birçok kimseleri cebini doldurmaya, hırsızlığa sürüklediğinden hepsi kaldırılacakdı. Fakat bazı büyük mansablardan rikâbiye ve Sadrazama verilen gelenek caizeler kalıyordu. Eyaletler, valilikler ve değişen mansabların caizelerinin de güçleri yeterince verilmesi için indirim yapıldı.

Bu durumda Cezair beylerbeyi tarafından Vehran kalesinin anahtarı İstanbul'a şöyle gelmişdi:

Daha önce Cezair Beylerbeyisi Mehmed Paşa vefat edince Cezair dayılık mevkiini hak etmiş olan Hasan Bey Cezair eyaleti hükümeti menşurunu elde etmek için Padişaha ve başkaca büyük mansab sahiplerine büyük değerde hediyeler tertipledi. Cezair'de Yalı vekilharcı dedikleri tersane emini olan Seydi Ali Kapdan ile takdim etti. Rebi-ül-evvel ortasında İstanbul'a geldi. Hasan Paşa'ya Cezair beylerbeyiliği beratı verilmişdi. Herzaman olduğu gibi Osmanlı Devletinden istedikleri top, cephane, mühimmatdan başka birkaç büyük gemi de gönderilmişdi. Sultan Birinci Mahmud zamanında İspanyolların yaptıkları sulh anlaşmasında şartların dışında bırakılmışdı. Böyle askıda durumu ve ayrıcalığından ötürü bu kez Cezair gazileri baskınla bu kaleyi kuşadıp ele geçirmişlerdi. Anahtarı Hasan Paşa tarafından bu sırada İstanbul'a takdim olunduğundan, kendisine vezirlik rütbesi ihsan edildi.

Vasıf Efendi der ki: Vehran, Telemsan topraklarında 17 derece tul ve 37 derece arzda bulunan bir şehirdir. Şehrin yarısı sahrada yarısı dağ eteklerinde olup dağların tepesinde sağlam bir kaledir. Halk Vehran adını vermişdir. Bugünkü adı Oran'dır. Telemsan ile arasında tek yol vardır. Küçük limanı kale kapısına yakın ve Mersiyülkebir denilen limanın kaleye iki mil kadar uzaklığı vardır. Bütün Afrika limanlarının en iyisi olup her rüzgârdan tüccar gemilerini korurdu. 1290 yılında Berberi kabileleri arasında çıkan fitne ve kargaşalıkda Berberi kabileleri kollarından Beni Mesfen ayrılıp Oran sahrasında kaldılar.

Karışıklıklardan emin olmadıkları için Endülüslüler tarafından yardımla Oran kalesi bina olundu. Bir süre adı geçen kabile bu kale içinde kendisini korudu. Onlara karşı olan Berberiler bunlara yapdıkları baskında kaleyi tahrip etmişlerdi. Tekrar bina etmişler, kalede yerleşmişlerdi.

Halkı iri yapılı ve yaradılışlı ve tez canlı olup Amalika kalıntıları zannediliyor. Mağrur bir kavim olan bu durumda çoğu Allah'ın birliğine inanmış ve iman etmiş Müslüman ve arapça konuşan adamlardır.

Ben İspanya'da sefaretle vardığım zaman Oran halkı Barselona ve Madrid'e gelirlerdi. İslâm oldukları halde İspanyollara tabi olmaları suç sayılsa ve sorulsa zulüm, baskı ve zorla çalışmaya götürüldükleri için İspanya'ya tabi olduk derlerdi. İşte zulüm ve eziyetin sonunun neye vardığı görülüyor. Uzun zaman öncesinden beri gâh İslâm gâh Nasara Oran'ı ele geçirmişdi. Kırk elli yıldan beri İspanyolların ellerinde iken bu kez bilindiği gibi Cezairliler ele geçirince Osmanlı Devletin topraklarına katıldı. Bostanları, ağaçları, bahçe ve meyveleri çok olup şehir dışında güzel içilecek suları da vardır. Bal, yağ, koyun gayet güzel yetişir. Vasıf'ın sözü burada bitiyor.

Yine bu sırada Mısır hududunda bulunan Senarı taifesinden Fevr adlı mezhebin maliki bir hakimi olan Mevlâ Abdurrahmanın Padişaha

bir niyaznamesi ile dört nefer tavaşi, bir torba demirhindi hediyesi ile iki elçisi geldi.

Mektup tercüme ettirildi. Mısır'da sattığı esirlerden vergi alınmaması için Mısır valisine emr-i âli çıkarılmasını istiyordu. Hakim Abdurrahman'a bir Davudî zırh, etrafı hurda elmas işlenmiş bir lâal yüzük, bir güzel kılıç, bir seccade, 5 Uşak seccadesi ve sof kaplı bir kakum kürk ihsan olunup cevap mektubu ile beraber hediyeler sefirlere teslim edildi. Bu hakimin istidasında istediği gibi Mısır valisine bir emr-i âli çıkarılıp sefirleri geri gönderildi.

FEZLEKE

Yukarıda açıklanan savaşın açılmasına sebep olan İngiltere ve Prusya devletleri idi. Rusya'nın Baltık denizinde donanmasını artırmış olması bütün denizleri kendisine ait sanan İngiltere Devletinin işlerini karıştırmak tehlikesi yaratıyordu. Amerikan mes'elesinden ötürü ortaya çıkan deniz savaşında Rus İmparatoriçesi Katerina bazı deniz devletleriyle tarafsız kalma ittifakı yaptığı için İngiltere vükelâsı dargın ve üzüntülü iken Katerina'nın Nemçe Çasarı Josef ile ittifak edip birleşmesi Alman hükümdarlarının emniyetini sarsdığı için Rusya ve Nemçe devletlerinin bütün tedbir ve hareketlerine kuvvetle karşı koyuyorlardı. Çekindikleri Prusya kralı meşhur Fredrik de zamanı gelince birbirine yardım etmek üzere bütün Alman hükümdarlarını birlik olmaya, ittifaka davet etti. Hepsinden önce gelen Soyer Hanovra hükümdarı idi. Alman hükümdarlarından sayılan İngiltere kralı katıldı, sonra da başkaları birer birer katılarak Rusya ve Nemçe'ye karşı Berlin'de bir ittifak anlaşması imzalandı.

Bu durum Katerina'yı kızdırdı. Bundan dolayı gerek İngiltere'ye ve gerek Fredrik'e kırıldı. Hattâ İngiltere ve Rusya arasında yapılan ticaret muahedelerinin süresi sona ereceğine yakın ve yenilenmesi her iki taraf hakkında önemli idi. Bunun için İngiltere'den Petersburg'a özel bir görevli gönderilmişken Katerina yalnız bu kızgınlığına kapılarak bu hususu uzadıp gecikdirmişdi. Daha önce Lehistan paylaşmasında Prusya hissesine isabet eden kıt'anın içinde olup Baltık denizi kıyısında bulunan Daniska (Danzig) iskelesinin ele geçirilmesi için Fredrik'in etmediği kurnazlık ve tedbir kalmamışdı. Katerina yalnız kötü davranış ve kıskançlığından ötürü Danzig halkını kışkırtıp ellerinden almak istediğini vesile ederek bu halkı koruyacağını Fredrik'e bildirip yazmışdı. Gerek İngiltere ve gerek Fredrik ile Katerina arasında soğukluk ve düşmanlık belirli devamlı bir hal aldı. Bunun ardından Fredrik ölmüş ise de tuttuğu usûl devletinde devamlı ve süresiz olmuşdu. Sonra Katerina'nın Fran-

sa ile yaptığı ticaret anlaşmasından İngiltere'nin kin ve düşmanlığı bir kat daha artmışdı.

Bu durumda Katerina ile Josef'in birlikde Osmanlı topraklarına kötülüklerini de İngilizler tutumlarından anlayıp karşı koymak için hazırlık kaydına düşüp ilk önce Prusya'yı karışdırarak hazırlıklarını artırmağa zorladıkdan sonra ikisi birden türlü vaadlerle bir yandan İsveç kralını savaşa sürükleyince sadrazam bulunan Yusuf Paşa da bu aldatıcı politikadan habersiz Kırım'ı geri almak sevdasına düşdü.

Rusya'ya savaş açdı. İsveç kralı da Rusya'nın Osmanlı Devleti ile savaş meşguliyetini fırsat bilerek öç almak sevdasına düşdü. O da bir tarafdan Rusya üzerine saldırıp taarruza geçdi ise de İmparator Jozef de Katerina ile anlaşdığı için Osmanlı Devleti aleyhine savaşa girmişdi. Böyle bir fırsatı ele geçiren Lehistan vatanlarını kurtarmak için herkesden fazla çalışıp çabalamaları gerekirken vaktiyle davranıp iyi bir iş göremedikleri için İngiltere ile Prusya'nın gerek Osmanlı Devletine gerek İsveç Kralına bol bol doğrayıp tatlı tatlı sundukları vaadler de yalan ve aldatıcı vaadler gibi sonuç vermediğinden Osmanlı Devleti İsveç kralından başkasından yardım göremedi. İsveç'e bakılınca Nemçe'nin kuvveti daha fazla savaş dengesinde Rusya ve Nemçe artıkdı. İmparator Jozef, bu savaş bir yıl sürmez biter ve kendisi de Rumeli'ndeki topraklarda tasarladığı yerleri ele geçirir inancında idi. İlk saldırıda Osmanlı ordusu övünülecek fetihlere erişdi, Nemçe de yakılıp yıkıldı ve büyük zarar gördü. Ancak Ruslar büyük kuvvetlerini Nemçe'nin yardımı ile Basarabya ve Buğdan taraflarına sürdü. Yaş kasabasını ve Hotin kalesini ele geçirdikden sonra Nemçeli Bosna tarafında bazı kale ve toprakları Rusya da Özü kalesini işgal etmişdi.

Bu durumda bazı Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti sulh yapsın diyordu. İsveç kralı da Osmanlı Devleti sulh yapar da bu ani durum karşısında Rusların karşısında yalnız kalırım diye korkusundan Osmanlı Devletini savaşa itmeğe çalışıyordu. Prusya da güya Lehistan'ı Rusların baskı ve pençesinden kurtarmak bahanesiyle avucunun içine almışdı. Osmanlı Devletinin sulh ve savaşda vereceği karara bile el koymuşdu. Lehistan ve Osmanlı Devletini kendi politikasına göre kullanabilme gücünü elde etti. Bütün hilelerini tezgâhında dokuyan karanlık düşünceli baskı ve gücü sonra Katerina'ya ağır baha ile sattı. Lehistan'ın taksiminde değerli bir hisse koparmak düşüncesiyle Osmanlı Devleti ne vakit sulh anlaşması yapacak olsa Prusya Devleti aracılığı şartiyle tecavüzî ve tedafii ittifak yapılmasını Osmanlı Devletine teklif ettiği sırada Abdülhamid Han vefat etti. Sultan Selim Han tahta geçdi. Sulh yapılması kararlaşmışken ve bu husus düşünülürken yeni padişahın hırsı da Ruslara hiç olmazsa bir savaş galibiyeti ile ağızlarını kapatabilecek bir zafer kazanıp sulh yapılması idi. Böylece Ruslarla sulh yapılmasını uygun görmü-

yordu. Savaş sürdürülecekdi. İlk önce İsveç ve sonra Prusya devletleriyle ittifak anlaşması senedlerini imzaladı. Halbuki hazinede para yokdu, asker ve zahire noksan nedeniyle yer yer Osmanlı ordusu bozguna uğruyordu. Osmanlı ordusunun harekat'a gücü yetmez olmuşdu. Birçok kaleler ve topraklar istilâya uğradı. Neredeyse Rumeli bile elden gidecek tehlikeli duruma girmişdi.

O sırada Fransa İhtilâli tutuşdu. Kıvılcımları etrafa sıçrayıp da bu alev etrafı sarmadan bu ateşi basdırmak üzere bütün Avrupa devletleri aralarında bulunan düşmanlığı bir yana iterek birlikde hareketi tasarlayıp kararlaştırdılar. Nasıl olursa olsun, doğu'daki savaş gailesini ortadan kaldırmak düşüncesi ortaya çıkdı.

Avrupa politikası alt üst olmuşdu. Bu büyük değişik durumda Prusya yalnız Nemçe'yi sulha zorlamak için Nemçe sınırına asker yığdı. Bu sırada İmparator Jozef vefat etti. Yerine geçen de savaşın durması gerekdiğini anlamışdı. İç işlerini düzene koyup sonra başka devletlerle bir olup Fransa'ya yüklenmek yoluna girmişdi. Osmanlı Devleti ile mütareke yapdı. Ruslar sırtını dayadığı Nemçe ittifakından birdenbire kopunca savaşın bütün yükü Rusların üzerine kaldı.

Gerçekden ilk önceleri İsveç kralı bazı zaferler ve galibiyetler kazanmışken ardından bazı iç gailelere düşdü. İttifak anlaşması şartlarına bakmadan, Osmanlı Devletine haber bile vermeğe lüzum görmeden birdenbire Ruslarla sulh anlaşması yapdı. Osmanlı Devleti de savaş alanında yalnız başına kalmışdı. Orduya fazlasıyle perişanlık gelmiş yıpranmışdı. Rusların malî sıkıntıları açıkca bilindiği halde, bu savaşda büyük sayıda zayiat vermişdi. Askeri yetersizdi, ayrıca Prusya'dan geleceğini umduğu taarruz görüntüleri vardı. Kendi başına kalacağını anlamışdı. Prusya'yı kendi tarafına çekmek için Lehistan içine büyük sayıda asker sokmasına göz yumdu. Katerina karşı koyduğu için uzun süredir hasretini çektiği ve bir türlü ele geçiremediği Danzig ve Torun iskelelerini ele geçirmek fırsatına kavuşdu. İngiltere de donanma techiz ederek Baltık denizi yönünden Rusya üzerine harekete hazır bekliyordu. Durumu ve davranışı ile bu iki devletin karşısında bu kadar galibiyetlerin sıralanması sonucunda asker zayiatı vermekden başka eline bir şey geçmeyeceğini anlayıp idrâk etmişdi.

Bu savaş nedeniyle Lehistan Prusya'nın nüfuzu altına girmişdi. Buna bakılırsa bundan sonra olmayacak işlerle askeri oyalarsa, daha önce Lehistan'ın paylaşılmasında eline geçirdiği topraklar gidecekdi. Bunu inceleyip iyiden iyiye düşününce sulha yanaşmak zorunda idi.

Ancak Osmanlı Devleti Prusya ittifakına bağlı idi. Bu anlaşmaya göre sulh yapabilmesi için Prusya'nın tavassutu gerekdi. Ayrıca bu savaşdan asıl amaç Rusya'dan öç almak iken o tarafda İslâm milletlerine gön-

lü hoş edecek bir zafer kazanılamadı. Sultan Selim de müttefiki olan Prusya'nın Rusya'ya savaş açacağından henüz umudunu kesip vaz geçmediği için, Prusya kralını savaşa sürüklemeye çalışıyordu. Katerina ise bir devletin tavassutunu kabul etmediğinden başka, kibir ve gururundan ötürü sulha yanaşmakda umursamaz durumu ile bütün kuvvetlerini toplayıp savaşa devam ediyordu. Ruslar Babadağı'na kadar olan Osmanlı topraklarına girmişlerdi. Sonra Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşa ordusu perişan olup bozulduğu ve dağıldığı sırada Anapa kalesi de istilaya uğradı. Sultan Selim'in müttefik diye savaşa sokmak istediği Prusya, «Biz aracılık şerefinden vaz geçiyoruz, yalnız Osmanlı Devletinin işleri düzelsin diye tek başına sulh anlaşması yapmasına muvafakat ederiz» dediler.

Rusya aleyhinde bulunan başka devletler de Osmanlı Devletini hemen sulh yapmaya teşvik ediyorlardı. Osmanlı Devleti için sulh anlaşmasını yapmak bir mecburiyet halini almışdı.

İngiltere'nin Katerina'ya düşmanlığının başlıca nedeni Fransa ile yaptığı ticaret anlaşması idi. Bunun ise ihtilâl çıkınca normal olarak kaldırılması gerekiyordu. Ayrıca, Kastri adlı tarih yazarının dediğine göre, Rusya tarafından Özbek ve Keşmir yolu ile Hindistan üzerine asker gönderilerek o tarafda İngilizlerin hazinesi değerinde olan yerleri Moğol Hakanı hükmü altına sokarak nüfuz altına almak Katerina'nın tasarladığı düşüncelerdi. Hattâ Hindistan'da o bölgeye seyahat etmiş ve öğrenmiş birkaç Fransız o sırada Rusya'da bulunuyordu. Gönderilecek askere kılavuzluk görevi verileceğini bir süredir Potemkin'e sokulmuş İngiltere memurlarından Atop adlı kimse bir yolunu bulup öğrenmişdi. Bu durum İngiltere'de telâş yarattı. Böylece Katerina'yı kendisine çekme yolu İngiliz politikasında önemli yerini aldı.

Bunun üzerine Katerina'nın gönlü hoş olsun diye de Katerina'ya hizmet ederek sulh anlaşması yapılmasını düşündüler. Başda gelen müttefiki Prusya ve Hollanda ile haberleşmeden sonra Petersburg'a özel sefir göndererek Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılacak sulh anlaşmasında kolaylık sağlayacağını yazılı olarak bildirdi. Katerina da sulh anlaşması işini Danimarka'ya havale ettiği için Danimarka Katerina'nın bu yoldaki isteklerini İngiltere, Felemenk ve Prusya'ya anlatıp bildirdi. Aralarında birçok görüşmeler yapıldıktan sonra sonunda Turla nehrinden hudud kesilmesine karar verildi. Sonra bu üç devlet bu durumu Osmanlı Devletine bildirdi. Kabul edilmediği takdirde bundan sonra aracılıkdan vaz geçeceklerine ve çekileceklerine kesin söz veriyorlardı. Hemen bu esas üzerinde Osmanlı Devletine sulh anlaşmasını teklif edip zorladıklarından Osmanlı Devleti de çaresiz kalarak sulh anlaşmasına muvafakat etti. Hemen Yaş kasabasında anlaşmalar imza olundu.

Fransa İhtilâli anlatıldığı gibi Rusya aleyhinde bulunan Avrupa devletlerinin politikalarını değişikliğe uğratmışdı. Hattâ İsveç'in bile eski dostu olan Fransa aleyhine başka devletlerle beraber savaşa girmesi gerekiyordu. Osmanlı Devletini türlü vaadlerle savaşa sürükleyen İngiltere ve Prusya devletleri sonradan yalvarıp zorlayarak savaşan bu iki devleti sulh yapmağa davet etmişlerdi. Bunun üzerine Rusya, aleyhine düşünülüp işlenen bir ittifak harekâtının yapılmasına engel olduğu gibi Katerina'nın Osmanlı toprakları taşıp coşan hırsı da yatağını değiştirmişdi. Böyle bir tutum savaş sonrası Osmanlı Devleti için beklenen ve düşünülen çöküntü ve yıkımı da önlemişdir.

Bu savaşda Osmanlı Devletinin para hariç uğradığı zayiat 330.000 nüfus 6 kapak, 4 fırkateyn, birkaç ufak tekne idi. İsveç Devleti zayiatı altısı esir bir o kadarı kazaya uğrayarak 12 kapak, üç fırkateyn ve 40 adet ufak tekne idi. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile İsveç savaşında uğradığı zayiat 200.000 nüfus, Baltık denizinde biri esir üçü kazaya uğrayan 4 kapak, 6 büyük fırkateyn, ve 80 ufak tekne idi. Karadeniz'de kazaya uğrayan iki fırkateyn, fırtınadan boğaza girip esir olan bir kapak ile hepsi 5 kapak, 8 fırkateyn, ufak teknelerdi. Nemçe Devletinin yalnız asker olarak zayiatı 130.000 neferdir diye Katerina tarihinde yazılıdır. Osmanlı Devletinin askerce büyük zayiatı olup ancak çoğu süvari olduğu için esir olanlar azdır. Ama zayiatın mikdarı için doğruya yaklaşık bir tahmin yapılamaz. Zira o zaman Osmanlı Devleti ordusu Avrupa devletleri orduları gibi tertiplerle alınmış muntazam ordu değildi. Askerin başına geçen her sergerde fazla tayinat almak için maiyetindeki askerin mikdarını üç kat bildirirdi. Ve bu, gelenek haline gelmişdi.

Tam ve doğru olarak asker sayısını Osmanlı Devleti bile bilmezdi. Çoğu Avrupalıların 100.000 diye tahmin edip yazdığı Osmanlı Devleti orduları 50.000 e bile varmazdı. Halk içinde nüfusça uğrayan zayiata gelince, Rumeli yakasında istilâya uğrayan kalelerin halkı kimi vire ile topraklarını bırakıp çekilerek terk etmiş, kimi de şehid oluncaya kadar bütün gücü ile karşı koymuşdu. Böylece epeyce zayiat verilmiş ise de esir düşen azdır. Fakat Anapa'da 10.000 kadar Türk şehid oldukdan sonra geri kalanı da Rusların eline esir düşmüşdür. Ama Nemçeli gerek esir ve gerek ölü olarak halk içinde ortaya çıkan zayiatı sayılamayacak kadar hesapların dışında büyükdür. İbret alınacak sonuç ve uyarıcı taraf da Osmanlı Devleti savaşını fırsat bilerek birdenbire anlaşmayı bozacak savaş için paçaları sıvayıp hazerde ve seferde beraber olacağına dair ittifak anlaşması yapan İsveç bunca ziyan ve hasar üzerine sözünde durmadan ve Osmanlı Devletine haber bile vermeden Ruslarla sulh anlaşması yapmışdı. Sonra Ruslarla ittifak edip Osmanlı Devleti kalıntılarından hisse koparmak gibi olmayacak görüntülere Osmanlı Devleti aleyhine kapı-

lan Nemçe büyük hasara uğradıkdan sonra Rusya'yı bir yana bırakıp Osmanlı Devleti ile mütareke yapmak zorunda kalmışdı.

Kısacası, bu savaşda savaşa giren devletlerin zayiattan başka eline bir şey geçmemişdir. Fakat Katerina ilk önce sulha yanaşmayarak istek göstermemiş ve savaşı sürdürmüşdü. Sonunda, bilindiği gibi Lehistan olaylarından, kendisine gelen zaiflik ve düşkünlükden sulh için görülen mecburiyetini, çekimser davranışı gizleyip örtmeye çalışırdı.

Fransa aleyhine Avrupa devletleriyle yapacağı ittifakı nazlıca satarak Osmanlı Devletine Buğdan, Basarabya ve Anapa'nın geri vermeği el açıklığı, cömerd davranış olarak gösterip belki bununla minnetini' arz ederek Özü eyaletini topraklarına katmak hususunda Avrupa devletlerini razı etmişdi. Osmanlı Devleti de bu kadar hasar ve zarar gördükden sonra uyanıp kendine gelerek «yeter» diyebilmişdi. Sulh anlaşması yapılır yapılmaz Nizam-ı Cedid görüşmelerine başlanmışdı.

YUSUF PAŞA'NIN AZLİYLE MELEK MEHMED PAŞA'NIN SADARETİ VE DİĞER BAZI OLAYLAR

Sadrazam Koca Yusuf Paşa Ruslarla sulh anlaşması yaparak İstanbul'a geldi. Makamına oturmuş ise de Abdülhamid Han zamanında sözü geçdiği ve bu savaşın çıkmasına sebeb oldu diye suçlandı. Ordunun dönüşünden sonra ordu erkânı olanlar bile yadırgandı ve küçümsendi.

Yusuf Paşa ise böyle iyi sonuçlanmayan ve hoş karşılanmayan bir savaşı kendisi açmış olduğu için hizmetinin makbule geçmediğini anlıyordu. Bunu hissedip Padişah ağır söz eder korkusu ile kulaklarını tıkayıp kâh sadaret makamından uzaklaşır, kâh ortalık yatışsın da tekaüt olayım derdi. Bunu Sultan Selim de biliyordu.

Bu sırada devlet düzeninde değişiklik yapmak için takım takım lâyihalar düzenlenmekde idi. Bu yapılacak şeylerin lüzumu akıllı ve insaflı olanların yanında doğru ve iyi karşılanıyordu. Fakat bu gibi yeniden yapılan şeylere bilir bilmez birçok kimseler, özellikle eski kafada kimseler itiraz etmekden geri kalmayacaklardı. Bu bakımdan bu meselelerin ana kuralları yerine getirilirken kimselerin de rey ve muvafakatı bulunmak gerekdi.

Yusuf Paşa'nın bir süre için daha avutulması durumna uygun görüldü. Kendisine Padişah tarafından geçmişi unutalım gibi davranışı bundan sonra Padişahın dediğine uygun hareket etmesi ve hemen din ve devlete sağ düşünce ile hizmet etmesi emredilip hatırlatıldı. Ancak Sultan Selim babası merhum Sultan Mustafa tarafından tutulan zevata bakıyor, onlara itibar ediyordu. Şimdi bu kimseler meydanı kaplamışdı. Onlar ise Abdülhamid devrinde aşağılık bir köşede kalmışlardı.

O devirde nüfuz sürmeğe alışmış, ağırlanıp ikram edilerek hizmet bekleyenlere ayak uyduramayacakları düşüncesiyle Yusuf Paşa kuvvetlenip makamında yerleşmek sevdasiyle kendisine karşı geleceğini sandığı bazı zevatı uzaklaşdırıp kocunduğu makam ve kilit yerlere emniyet edeceği kimselerin nasbı ile uğraşırdı. Kısacası eski devirde olduğu gibi alışageldiği tam bağımsız sadareti sürdürmek düşüncesine kapılmışdı. Herkesin birlik ve beraberlikte tanzim edip yürürlüğe son derece önemli görülen büyük işlerin görülüp yerine getirilmesine göz yumup çekimser davranması Sultan Selim'in kendisi hakkındaki görüşünü değiştirmişdi.

1206 yılı ramazanının 2 nci günü azledildi. Yerine Sultan Mustafa emekdarlarından kırk - elli yıldan beri tuğ ve alemle başa geçen, soğukkanlılık ve doğruluk ile ün salmış, bir önceki savaşda İstanbul'da kaymakam iken güzel tutumu ve iyi davranışı ile zamanının nüfuzlu herkesi tarafından iyi karşılanacağı ve kabul edileceği kimse olan bu gün Kandiye muhafızı bulunan Şeyh-ül vüzera Melek Mehmed Paşa Sadrazam nasbolundu. İstanbul'a gelinceye kadar devlet işlerini görmek üzere Rikab-ı hümâyun kapıcılar kethüdası bulunan İznikli Ali Beyin kendisine vezirlik rütbesi verilerek kaymakam olmuşdur.

Bu Ali Paşa, merhum Hayreddin Paşa soyundan olup doğduğu yer olan İznik'de yerleşmiş otururken Halil Hamid Paşa tarafından bazı kabiliyetli kimseleri İstanbul'a çekip devlet hizmetinde yararlı devlet adamı yetişdirmek emeline düşdü. Bu bakımdan Ali Paşa'nın da dirayetini araşdırmış ve İznik'den İstanbul'a çağırıp Başbakıkulu nasbetmişdi.

Halil Hamid Paşa'nın idamiyle beraber aldığı bütün tedbirler suç sayılmış ve yetişdirdiği zevat kovulup uzaklaşdırılmışdı. O sırada Ali Paşa Başbakıkulluğundan azl olunmakla memleketine gidip bir süre kaldıkdan sonra Allah'ın mükâfatına erişerek tekrar İstanbul'a geldi. Mirahur-u Sâni ve kethüda-yı bevabin olup bu kez her zaman yapıldığı gibi Yusuf Paşa'nın azlinde kaymakam olmuşdur. Yusuf Paşa'nın kendisine de Anapa cephesi seraskerliği ünvanı eklenerek Trabzon eyâletine tevcih edildi. Çünkü, Anapa kalesi yeniden bina ve inşa edilecekti. Soğucak ve Sohum kalelerinin de durumunu düzeltmek, disipline ve düzene komak gerekdi. Amele ve başkaca gerekli levazım beş on gün içinde tedarik edilerek ve yükleme bitinceye kadar Beykoz'da kaldı, sonra görev yerine gönderildi.

Savaş sırasında Akdeniz donanması başbuğu iken liyakat gösteren mirmirandan Moralı Köse Mustafa Paşa'ya alacağı görev için Ankara sancağı kendinden öncekilere verildiği tombasar has bedeli olan 25.000 guruş ihsan edildi. Anapa muhafızı ve eskiden orduda nüzül emini olan Mustafa Ağa Anapa kalesi bina emini ve eskiden Arpa emini olan Me-

miş Efendi Kilgrad kalesini tamir etmek üzere bu kaleye bina emini nasbedildi.

Şevvalin 3 üncü günü her zaman olduğu gibi yapılan tevcihatda dahi orduda vak'anüvis bulunan Enver Efendiye Anadolu muhasebesi İstanbul'da vak'anüvis vekil vekili bulunan Edip Efendiye teşrifat mansabı tevcih edildi.

Sonra aynı ayın 7 nci pazartesi günü Abdülhamid Hanın kerime-i muhteremeleri Esma Sultan Aleyhişşan hazretleri 15.000 guruş Muhr-u müeccel adı konularak daha önce Kapdan-ı Derya nasbolunan Küçük Hüseyin Paşa ile nikâhı yapıldı. Savaş sırasında Akdeniz'de ortaya çıkan Rum eşkiyasının basdırılması için donanma ile Kapdan Paşa Akdeniz'e çıkdığı için Padişah düğünü donanmanın gelişine bırakıldı.

Ordunun Şumnu'dan Edirne'ye hareketinde Tuna kıyısında bulunan derebeylerinin ve başka başkaldıranların başlarını kesip memleketin onlardan temizlenmesi hususu görevine emir almışdı. İşte bu suretle ilk önce cezası tertiplenen Terasneklioğlu Ömer Ağanın kardeşi İsmail Ağanın cezasının tertibi için de ferman çıkarıldı. Bu İsmail Ağa firar ettiği için herhangi kazaya gelse girse derhal başı kesilsin diye emir verildi. Buna göz yumup saklayıp koruyanlar hakkında aynı ceza yerine getirilecekdir. Bunu her yere bildiren evamir-i âliyye yazılmışdı.

Bu durumda İsmail Ağa Ziştovi, Plevne, Lofça ve Tırnava taraflarında dolaşıp gezerken cezanın kaldırıldığı emrini çıkarttım diye uydurmaları yaymağa girişdiği duyuldu. Bunun üzerine kesin olarak yakalanıp başının kesilmesi hususunda göz yumulmaması için Ziştovi, Plevne, Lofça, Tırnava ve Hezargrad kadılarını voyvoda ve ayanlarına Şevval ortası tarihi ile evamir-i âliyye yazıldı.

Bu ayın 17 nci perşembe günü yeni Sadrazam Melek Mehmed Paşa'nın Üsküdar'a geleceği belli oldu. Haydarpaşa alanı ve Kavak sarayının içi dışı çadır ve örtülerle süslendi. O gün şafakla beraber Şeyhülislâm Efendi Kaymakam Paşa, Sadreyn-i Muhteremeyn, nakib-ül eşraf, İstanbul kadısı ve bütün devlet ricali, saltanat erkanı, ocaklar subayları Haydarpaşa alanında bulunup öteden beri izlenen teşrifat merasimi üzere İbrahim Ağa Çayırı adlı yerden ileride sadrazamın istikbaline çıkıldı. Alay ile Haydarpaşa'da hazırlanmış bekleyen Sayebanına getirildi, tebrik merasimi yapılıp tebrik edildikden sonra sadrazam padişah tarafından Murahhas Ağa aracılığı ile çıkarılan süslü ata bindi ve Şeyh-ül islâm ile at başı beraber özengi özengiye yürüyerek kavak sarayında bulunan Mehmed Paşa kasrı yanında kurulan Oba-i asafiye indi. Resmi ziyafet verildi, sonra padişahın dilediği vakit gelince sandal ile Yalı köşküne geçdi ve Padişah huzuruna girdi ve Padişah mührünü alıp Bab-ı Âliye geldi makamına çıkıp oturdu.

Kaymakam bulunan Ali Paşanın bu suretle görevi sona eriyordu. Kaymakamlığı sırasında davranışı ile işe sarılması övülmeğe değer görüldüğünden kendisine Anadolu eyaleti tevcih edildi. Acemoğlu ve Hasan Çavuş adlı eşkiyaların idam edilip başlarının kendisine gönderilmesi emredildi. Zilka'de başlangıcında taşra vezirlerinden bazılarının azil ve nasbları sırasında sabık sadrazam Hasan Paşa daha önce yeni sadrazamın kethüdalık hizmetinde bulunmuştur. Haklarını koruyarak vezareti ile kendisine Silistire eyaleti tevcih edilmişti. Yine o günlerde ordu ile İstanbul'a gelen Arabzade Ahmet Ağa Yeniçeri ağalığından azledildi, yerine Sekbanbaşı Said Ağa tâyin edildi.

Vasıf Efendi derki: Ahmet Ağa akıllı, tedbirli ve herşeyin sonunu düşünür, bahadır bir kimse idi. Yerinde bırakılsa Osmanlı Devleti için yararlı hizmeti, beklenirdi. Ordulu olması nedeniyle kendisi küçümsendi. Fakir derimki o zaman Sultan Selim'in başlıca amacı askere yeni bir düzen vermekdi. Bu işi de orduda bulunmuş, bunca bozgunlar görüp muntazam askerin ne demek olduğunu anlamış zevata gördürmek uygun bir iş olurdu. Ancak her durum ve zamanda adam kayırmak tam olarak işi yoluna koymaya engel olagelmişdir. Yeniçeri ocağının Segirdim ustaları aralarında aşçı olanlardan ikisini sakal götürmek çırağ edip sermaye etmek üzere bazı yerlere boğaca ve üç köşeli çarşı böreği dağıdıp birer miktar akça toplamak gelenekdi. Gitgide esnaf ve pazar yeri adamlarına sokaklarda dağıtmaya başladılar. Bu da rezalete dökülen bir durum olduğundan, o sırada askere düzen verme işi öne alınarak az çok gönüllerini hoş edip yola getirilmesi lâzımdı. Askerlik namusunu korumak için bu satma adeti kaldırıldı, fakat kâh tevzi vaktinde padişah tarafına, Darussaade ağasına, Silâhdar-ı Şehriyâri'ye, sadrazam, kethüda bey, defterdar efendi, Reis Efendi, Çavuşbaşı ve Ocak ricaline birer taya ot takdim edip padişah tarafından 1500 guruş ve sairleri tarafından da birer miktar şey verilmesi nizam diye uygulanıp bundan sonra yapılacak şeylerde düstur sayılması ferman olundu.

Buna Yeniçeri takımı geniş nefes aldı ve hoşlarına gitti. Savaş nedeni ile zahire fiatı pek çok artmışdı. Sulh olunca yavaş yavaş inmeğe yüz tuttu ise de halkın umud ettiği gibi fiatların birdenbire düşmesi mümkün olmadı. Üstelik savaş içinde yeni sikke bayağı beşde bir mağşuş olduğundan yine guruş hesabiyle fiatların daha önceki durumuna geri dönemiyeceği açık iken ekmeklerin fiatının istenilen dereceye düşürülmemesi İstanbul kadısı bulunan Dervişefendizade Cevdet Halil Efendinin ekmekçi esnafını tesahübüne yoruldu.

Zilkadenin 14 üncü günü Halil Efendi azledildi. Gelibolu'ya sürgün edilip yerine Mahmud Çavuşzade Şemseddin Efendi İstanbul kadısı nasbolundu. Bir gün sonra Kapdan Paşa tarafından alınan haberler herkesi sevindirmişdi.

AKDENİZ EŞKİYASININ BASDIRILMASI

1182 yılı savaşında Mora ve sair Akdeniz reayasının Ruslara yakınlık göstermeleri nedeniyle sonra onları cezalandırmak için Osmanlı Devleti tarafından şiddet gösterilmesini Rusya İmparatoriçesi Katerina vesile sayıyordu. Bu savaşın başlayacağı sırada beyannameler yayınlayıp Akdeniz reayasını isyan ettirmek, hırslandırmak için Rumlardan daha önce Rusya'ya hizmet etmiş olan Sutir adlı kimseyi Arnavutluk tarafına gönderip tezelden o tarafda bulunan Kocabaşılarla görüşup bir karışıklık çıkarmasını tenbih etmişlerdi. Sutir de Yanya sancağı içinde Soli adlı dağda yerleşmiş reayayı aldatıp karışıklık çıkardılar.

O sırada iki devletle savaş yapılıyordu. Ayrıca İşkodra Mutasarrıfı Mahmud Paşa da isyan etmiş bulunuyordu. Böylece bunların üzerine yeteri kadar kuvvet gönderilmemişdi. Yanya valisi tarafından gönderilen bir mikdar asker de bozulunca Soli eşkiyasının fitne ve fesadı sel gibi taşdı. Bu eşkiya topluluğuna giren ve isyana katılan reaya arasında toplanan para ile Triyeste iskelesinde 12 gemi donandı. Rum asıllı Karakaçan adlı kapdanın idaresine teslim edildi. Rus bandırası ile dolaşıp duruyordu. Bazı kıyılar ve Adalar denizinde büyük hasar yapıyorlardı. Bunun üzerine Karadeniz'e tertip edilen Sefine-i hümâyun'un bir kısmı Akdeniz'e gönderildi.

Osmanlı Devletinin deniz kuvveti ikiye bölünmüşdü. Bu eşkiyanın bazıları tutulup cezası yerine getirilmiş ise de Osmanlı Devletinin başlıca deniz kuvvetleri Karadeniz'de bulunduğundan bu eşkiyaların ele geçirilmesi kabil olamıyordu. Başda gelen meşhur Lambro adlı şaki Mora taraflarına taaruz edip topraklar ele geçirmişdi. Manya ve Livadiye bölgelerinde de büyük hasar vermişdi. Daha önce Katerina bu eşkiyayı akça ve mühimmat ile güçlendirmek üzere Sicilya adasını Akdeniz kıyılarında birçok yerlere görevli kimseler göndermiş ise de adı geçen memurlar kendilerine verilen parayı bu hususa sarf etmeyip Rusya vükelâsından kendilerini koruyan kimseler ile bir olup paylaşıp yemişlerdi. Rus yardımı bekleyen eşkiya güruhu bundan dolayı kızarak içlerinden üç kişiyi onları şikâyet etsinler diye Petersburg'a gönderdiler. Oraya vardıkları zaman ilk önce paylaşıp beraber parayı yiyen Rus vükelâsı bir süre için adı geçen bu mebusların Katerina ile görüşmesini engellemişlerse de nihayet Katerina'nın âlâ gösterdiği bir kimse vasıtasiyle yanına vardılar.

Bir arzuhal yazmışlardı, elden ele dolaşıp takdim edilmişdi. Bu dilekçede, «Bizim hemşerilerimiz daha önce sizden gönderilen beyannamelere saygı gösterip silâha davrandılar mal ve canlarını esirgemiyeceklerini bildirip anlatmak için kendilerine vekil yapıp bizi buralara gönder-

diler. Geldiğimiz zaman vükelânıza sunulan takririn bu kadar süründürülüp gecikdirilmesi hemşehrilerimiz için büyük musibetler yaratır bir durum olduğu için yalnız bize vereceğinizin para ve yardımı almak durumunu anlatmak zorunda kaldık. Bundan vaz geçdik, daha önce bizim Rumların içinde hırsız, uğursuz sayılan kimseler birtakım laflarla yanımıza kadar sokulup sizin tarafınızdan bütün işlerimizi idare etsinler diye tâyin olunan İbsaru adlı Rum sizi ve vükelânızı lâfa boğup aldatmağa cesaret ettiler. Aldıkları çok sayıda paradan bize bir akça ve bir habbe verildiği yokdur. Karakaçan'ın donanması ve sair tekneleri kendi malımız ile teçhiz ettik hatta bizden biri topraklarını bırakıp 1200 altın sarf ile iki gemi donattı. Vilâyetinde kalan annesi ve kardeşi katl ve idam edildi. Bizim istediğimiz para değildir. İstediğimiz barut ve gülledir. Eğer böylece bize yardım yapılırsa himmetiniz ile eskiden olduğu gibi hürriyetimize kavuşuruz. Yunan çocuklarından olan Atina ve Mora ahalisi bu suretle reaya kaydından kurtulacakdır. Bu belli bir şeydir. Size takdim ettiğimiz rapora göz gezdirecek olursanız, eski krallarımızın soyundan kalmadı. Torununuz Kostantin'in üzerimize kral nasbına himmetinizi rica ederiz,» diye yazılı idi.

Katerina bu üç meb'usun gönlünü hoş edip iltifatlarda bulundukdan sonra torunlarının yanlarına gönderdi. Görüşmeleri sırasında büyük torunu olan Alexandrı'nın elini öpmek istedikleri zaman kabul etmeyip, bunun elini öpünüz diye kardeşi Kostantin'i göstermekle onlar da, «Bizim kralımız,» diye Kostantin'in elini öptüler. Böylece tabaası oldukları Rumca ifade etmeyi görev saydılar. Konstantin de onlara Rumca: «Varın gidin herşey istediğiniz gibi olur,» diye cevap verdi.

Bu meb'usların eskiden olduğu gibi Rusya vükelâsına takdim etmiş oldukları raporları savaş hazırlığını icabettiriyordu. Rusya'dan lâzım gelen top ve mühendislerin verilmesi ile Karakaçan donanması tamamlanacakdı. Kale kuşadacak kadar güç kazandıkdan sonra toplantı yerleri olan Soli dağında toplanıp ve sair Rumeli reayasiyle haberleşerek iki koldan Atina ve Livadoya taraflarına hareket etmek Karakaçan donanması Ağrıboz yakınında olduğu halde bu harekâtta Mora ve Ağrıboz reayasiyle birleşmek ve hepsi işbirliği edip muharebe işbirliği ile Selânik kazasına girdikleri zaman kendi düşüncelerine göre o bölge halkından kuvvetler katılacakdı. Güya bu yoldan Edirne sahrasına gelinceye kadar toplanacak ve artacak kuvvet 300.000 nefere varacakdı. O tarafda Moskof askerine katılarak İstanbul üzerine gelmek ve Karadeniz'de olan Moskof donanması boğazda kendini gösterip yardım edecekdi.

Bu plânlar ve alınacak savaş tedbirleri bildirilen rapor Katerina mizacına uygun geldiği için bu üç mebusa atiyeler verilip iltifatlar edildikden sonra kendilerini o sırada Buğdan cephesinde bulunan Potemkin'e gön-

derdi. O cepheye vardıkları zaman Potemkin mebuslara gereken talimatı verip işlerine bakacağını ve ihtiyaçlarını karşılayıp istediklerini çabuklukla göndermek üzere talimat verdi. Sonra sefir olarak İstanbul'a gelen General Tamara'yı yanlarına katıp Soli bölgesine gönderdi.

Ancak bu mes'ele 1204 yılı sonlarında olmuşdu. O sırada ise Nemçe Devleti Rusya'dan ayrılıp Prusya Devletiyle anlaşma yapmışdı. Ardından Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yapmak üzere mütareke yapılmışdı. Bunun üzerine Prusya ve İngiltere tarafından görülen hazırlık ve tehdidlere bakarak Rusya'nın artık Yunanistan işini düşünecek durumu yokdu. Soli eşkiyasına vaad ettiği para yardımından pek azını vermişdi. Çoğunu vermedikden başka bundan sonra: «Biz haber vermedikçe harekete geçmeyin. Şimdilik bu işi bir yana bırakıp gecikdirmek lâzımdır» diye kendilerine bildirildi.

Sulh sonrası bu eşkiyanın ortadan kaldırılması ve gailenin yok edilmesi zamanı gelmişdi. Anlatıldığı gibi yeni donanma kaptanı Küçük Hüseyin Paşa şevval ortasında gideceği yeri gizli tutarak donanma ile Akdeniz'e açıldı ve hemen bu eşkiya üzerine hareket etti. Çamlıca taraflarında Karakaçan'ın gemilerine tesadüf ederek savaşa girişildi. Karakaçan dayanamayacağını anlayınca başdan kara ederek Çamlıca dağlarına kaçdı. Derhal karaya asker çıkarıldı. Eşkiya yakalandı, kimisi katledildi, kimisi yakalanıp esir edildi. Sonra Manya tarafına gidildi. O bölgede Lambro'nun emri altındaki gemilerden bazısı yakıldı, başkaları ele geçirildi. Karaya asker çıkarılıp karada bazı savaşlar yapılarak eşkiyanın kimi esir edildi, çoğu da etrafa perişan halde kaçıldılar.

Çamlıca tarafında karaya asker çıkarıldığı zaman Karakaçan'ın tutulduğu bu deniz savaşında Lambro'nun kaçdığı Vasıf Tarihinde yazılı ise de, Katerina Tarihinde sulh anlaşması yapıldıkdan sonra adı geçen Karakaçan gemileri Osmanlı donanması tarafından yakalanıp lâyık oldukları cezalar verildi. Karakaçan'a Rusya sahip bile çıkmadı. Aslında aldatıp bu yola sürükledikleri halde izbandut güruhundandır diye bir kalemde ilişkisi olmadığını bildirdi. Hatta kendi hemşerilerinden bazılarının yardımı olmasa bu şahıs gemileri donatmak işinde yapdığı borçdan dolayı hapsedilmekden kurtulmasının bile mümkün olamayacağı belli diye yazılı olduğuna göre bu muharebede Karakaçan firar etmiş demek oluyor.

Bu haberler zilkadenin 16 ncı günü İstanbul'a gelince Sultan Selim Han kendi yetişdirdiği yeni kapdan Küçük Hüseyin Paşanın bu başarısından pek çok sevinmişdir.

Epey süredir deniz kuvvetleriyle uğraşılmadığı için Osmanlı Devleti deniz kuvvetleri gücünü kaybetmiş, Akdeniz'de nüfuzu azalmışdı.

Birkaç yıldanberi donanma Karadeniz muharebeleriyle meşguldü. Akdeniz işi terk edilip unutulmuş, kıyıların durumu ve adalar sarsılıp emniyeti sağlanmaz olmuşdu. Avrupa devletleri Osmanlı Devletini suçluyordu. Emir ve irade eksik bir göçden söz ederek «Yürüyen ölü» diye isim takmışlardı. İş bu durumlara gelmişken Akdeniz'de emniyet sağlanmış Osmanlı saltanatının şanı yine eski durumuna geri gelmişdi, diye Vasıf Tarihinde yazıyordu.

MISIR OLAYLARI

Daha önce de bildirildiği gibi merhum Gazi Hasan Paşa Mısır'a varmış, İbrahim ve Murad beyler ve adamları ve Mısır ümerası Said bölgesine kaçmışdı. Onlara karşı olan İsmail ve Ceddavi Hasan Beyler de o sırada dışarda oldukları için Hasan Paşa tarafından imaret ile defterdarlık tevcih edilen Ali Bey Mısır'da nüfuzunu artırmışdı, sonra İsmail Bey ile Ceddavi Hasan Bey de Mısır'a geldi.

İsmail Bey, İbrahim ve Murad Beylerin efendisi olan Eb-üzzeheb arkadaşı ve yerine geçeni olarak Mısır ümerası içinde herkesden fazla sözü dinlenirdi. Şeyh-ül Beled nasbedildi. Bütün Mısır işleri onun eline teslim edilmişdi. Ancak Ceddavî Hasan Bey de ümeranın en kıdemlisi idi ve Mısır ümerasının pek çoğu ona bağlı ve onun kölesi idi. Defterdar Ali Bey de Hasan Paşanın meydana getirdiği zevattan idi. Onlar da nüfuz işinde İsmail Beye katılarak Mısır mansablarının birçoğu Hasan Beyin toprakları elinde idi. Ama onlara karşı davranışlarda olan İbrahim ve Murad beylerin korkusundan hepsi İsmail Beye baş eğip onunla birleşerek Mısır'ın muhafazasında etekleri uçuyordu. İbrahim ve Murad beyler Said içinde oturup Mısır tarafına gelmemeleri Hasan Paşa zamanında karara bağlanmış ise de, kendilerine hiçbir suretle emniyet caiz olmadığından İsmail Bey dağdan Nil'e kadar metris kazarak ve Cize taraflarını tahkim ederek hasmın saldırısına karşı kendisini emniyete almışdı. Bu sırada birçok memlûkler satın alıp debdebe ve daratı artırmışlardı. Mısır ümerasının hiçbirinde şimdiye kadar görülmemiş bir büyük konak inşa ederek henüz ikmâl edip rahatça yerleşip safasını sürmek ve kimsenin vefasını görmediği dünyanın vefasını görmek umuduna kapılmışdı. Halbuki zevali gelip erişmişdi. 1205 yılı ortasında Mısır'da taundan (veba) birçok hanelerin kapıları kapanmış, İsmail Bey de bu hastalığa tutulmuşdu. Yatağa düşünce bütün ümerasını karşısına çağırarak topladı. Ümera içinde yetişdirdiklerinden en kıdemli ve iyi yetişmiş olan Osman Beye hitaben: «Sen benden sonra kalacak ümeranın en büyüğüsün. Gözünü aç. Ben Mısır'da öyle tahkimat yapdım ki bir karunun elinde olsa düşmanı ona karşı zafer kazanamaz,» dedi. İki gün sonra vefat etti.

Ceddavi Hasan Beyle Defterdar Ali Bey Şeyh-ül Beledlik kavgasına düşdüler. Sonra Osman Beyin Şeyh-ül Beled olmasına hepsi birden karar verdiler. Osman Bey bu büyük hizmetin ehli değildi, bu işi de bilmiyordu. Mısır hükûmetini efendisinin ve ona bağlı birçok ümera, kendi adamları ve hizmetinde olanlar vefat edince Mısır'da ortaya çıkan pe-

rişanlığı fırsat bilen İbrahim ve Murad beyler kendilerine çeki düzen verip Mısır'a taarruza kalkdılar. Bunu haber alan herkes şaşırdı. Önemli işler bir yana bırakıldı.

Bu sırada çıkarılması zamanı gelen emir-ülhac işi gecikmeye gelmez mes'ele idi. Bunun için tertiplenen 1500 Mısır kesesi akçanın 800 kesesi bu asilerin elindeki mukataat malından idi. Bu nedenle bu paranın vaktinde toplanıp tamamlanması yapılması gereken iş olduğuna göre yakın zamanda İsmail Paşanın yerine Mısır valisi olan İzzet Mehmed Paşa ilk önce 100 kesesini kendi hanesinden ödeyip teslim ederek başkalarına örnek oldu. Bu suretle herkes gayrete gelip zamanın Şeyh-ül Beledi olan Osman ve diğer ümera verip tamamladılar, o yılın şevvalinin 29 ncu günü Mahfel-i Şerif'i yola çıkardılar.

Lâkin ardından İbrahim ve Murad beyler çok sayıda askerle Mısır'a 16 saat mesafesi olan Zaviye-tül Matlup adlı yere geldikleri zaman İzzet Paşa'ya ve Şeyh-ül-Beled Osman Beye başka başka yazılar gönderip yapdıkları işde daima Mısır kanunlarına ilk önce uyacaklarını, dostlariyle çekişmeyi bırakıp barışmak istediklerini söylemişler. İsmail Bey yanaşmamışdı. «Bugün ailelerimizle yerleşdiğimiz toprakları özledik. Bize gurbet uzun geldi. Artık sulh yolu ile Mısır'a varıp rahat ve huzur içinde oturmak için yola çıkdık. Yaptıklarımızdan utanıyoruz. Tövbe ettik. Herkesle barışıp kimseye zararımız dokunmamak üzere Mısır'a girelim» demeleri üzerine derhal divan kuruldu, bu yazılar herkesin önünde okundu. Bunların sözlerinde durmayacağından inanmak doğru olmadığını söylediler, eğer Mısır'a girecek olurlarsa yine eski yaptıklarını işleyeceklerini ve buna cesaret edeceklerini divanda hazır bulunanlara söylediler. Böyle bu görüşde ittifak edilerek bir yazı yazıldı. Yazı şöyle: «Bize gönderdiğiniz arızayı aldık, söylediklerniz anlaşıldı biliniyor. Lâkin tövbenin en büyük şartı hak sahiplerinin haklarını ödemek ve yerinde oturmakdır. Bazı adamlarınız vakıflara ait topraklarda oturup malları ve elde edilen vakıf geliri ve hasılatını yediler. Mısır'da olan ümera Surre-i Haremeyn'i kendileri para ödeyip gönderdiler. Sizler bu kadar zamandır Haremeyn isteklerini karşılamadınız, fıkaranın hakkını yediniz. Bugün bile Medine'nin dilediği bize ve ümeraya ve ileri gelen ulemaya, Mısır ileri gelenlerine arz ve mahzarları gelmişdir. Bu durumunuzla suçlarınızın affı nasıl rica olunur? Eğer isteğiniz rahat edip padişahı razı etmekse, padişahın da istediği fıkarayı rahat ettirmek ve Haremeyn halkını asayiş içinde tutmakdır. Mirî malı ve beş yıllık geliri ve geçmiş yıllardaki bakayaları verirsiniz.

«Yine Mısır'daki ümera da Haremeyn için talep edileni isterler. Bunları ödeyip sonra sulh istemek gerekir. Sizi Mısır'dan çıkaran padişahdır, Mısır'daki ümera değildir. Onların durum ve davranışı padişahın emrine göredir. Yalnız isteğiniz sulh olmak ise, bu söylenilenlerin hep-

sini ödeyin ve yerlerinize çekilip gidin. Sonra itimada değer bir sened gönderirsiniz, ben de Padişahdan rica ederim. Sonra da Mısır ümerası ile barışırsınız. Zira biz bu tarafa geldikden sonra bize ve Mısır ileri gelenlerine kendi elyazısıyla gelen ferman dışında hareket edemiyoruz. Bu memleket padişahın, herkes de padişahın kuludur,» diye kendilerine cevaz gönderilmişdi.

İbrahim ve Murad beylerin bu gibi sözlerle geri dönmeyip on beş kadar balyemez ve 25 den fazla sür'at topları, nehirden de mükemmel mühimmat ve askerle dolu 10 kırlangıç gemisi donatmalarıyle üç koldan harekâta geçdiler. Bir kolunu merhum İsmail Beyin Tura adlı yerde inşa ettiği kale üzerinde, bir kolunu Cize tarafına, bir kolunu Cebel-i Cuş hizasına sevk edecekleri casuslar vasıtasiyle haber alındı. Beri tarafda ise kıtlık ve veba hastalığı hazırlıkların yapılmasına engel olmuşdu. Karşı koymak zordu. İstanbul'dan gelen padişah iradesi gereği İzzet Paşa savunmak zorundaydı. Söylenen üç bölgeye tahkimat yapılıp takviye gönderildi. Başkaca alınacak savaş tedbirleri için ümera ve ocaklı divanda toplandı.

Bu asilere karşı koymak için ümeranın Mısır'dan dışarı çıkmaları gerekdi. Paşa da bir mikdar askerle kethüdasını kale muhafazasına bırakıp kendisi her üç yere yardım için her tarafa yakın olan Kasr-ül Ayn adlı yerde kalması uygun görüldü. Bu tertibat ile uğraşılırken İbrahim ve Murad beyler bulundukları yerden hareketle Mısır'a üç saat olan Tura adlı yere geldiler. Tura kalesine taarruza geçdikleri haberi alınınca derhal eski Şeyhülbeled Osman Bey ve başka ümera karşı koymaya gittiler. İzzet Paşa da kethüdasını kale muhafazasına bırakarak Tura kalesi eteğinde bir yere indikleri gün İbrahim ve Murad beyler de 2 saatlik yere gelip çadır kurdular. 3 ncü gün batıdan çok sayıda Arap süvarileri ve iç oğlanları ile Cize kalesine ve bir tarafdan da Şeyhülbeled ordusuna taarruz etdiler beri tarafdan da toplarla savunarak geri püskürtüldüler.

17 gün bu tutumla sürdü. Karadan ve nehirden Mısır'a giremiyeceklerini anlayan İbrahim ve Murad beyler altı - yedi yüz kadar deveye üç günlük zahire ve sularını yükleyip ötedenberi yol almayan adımdan ve sudan mahrum Cebel-i Cuş'u aşıp Mısır'a bir saatlik Azapkapısı adlı yere geleceklerini casusları haber vermişlerdi. Zilkadenin 20 nci günü topyekûn asker, mühimmat ve toplar alınıp büyük bir sür'atle onlardan önec Azapkapısı'na varıldı. Ardından İbrahim ve Murad beyler de büyük zorluklar içinde dağdan inerek denilen yere geldiler. O gün büyük savaş oldu, kaderde ne varsa o görülür denildi.

Mısır ümerası ise birbirlerine emniyet edemiyordu. Özellikle Ceddavi Hasan Beyle Defterdar Ali Bey birbirinden şüphelenirdi. Lâkin Şeyhülbeled Osman Beyin döneklik edeceği kimsenin hatırına gelmezdi. Zi-

ra İbrahim ve Murad beylerin en büyük düşmanı olan İsmail Beyin memleketlisi olduğu için yerine geçmişdi halbuki İbrahim ve Murad beyler bin türlü güçlük içinde dağdan aşağı indikleri zaman hemen üzerlerine taarruza geçilmesini Mısır ümerası meşverette konuşdukları sırada Osman Bey, engel olarak askeri geri çekdi. Karşıdakiler yorgunluk giderip vakit kazanmışdı. Ardından Mısır ümerasından birkaçı da onlara katılmışdı.

Bu sırada Şeyh-ül-Beled Osman Beyin kardeşi Gazavi Mustafa Kâsif iç oğlanlariyle o tarafa geçip İbrahim Beyle görüşüp Osman Bey için bir şey yapmayı anlaşma yapacakları sözünü aldı. Osman Beyin bile gitmesi için İbrahim Bey tarafından kendisine yazı gelmişdi. Güneş batarken Osman Bey de kendisine bağlı ümera ile varıp İbrahim Bey ve sonra da Murad Beyle görüşdü. Bu anlaşılınca Ceddavi Hasan Bey ile Defterdar Ali Bey ne yapacaklarını şaşırdılar, onlar da kendi adamlariyle daha önce düşmanlarının kaldıkları Said bölgesine kaçdılar. Mısır Kahire'ye İbrahim ve Murad beyler zahmet çekmeden girdiler. Murad Bey İsmail Beyin özene bezene yapdırdığı dayalı döşeli konağa indi. İsmail Bey kendi güzel keyfi için bunca güçlüklere katlanıp yapdırdığı konağı güya can düşmanı olan Murad Beye bırakmışdı. O gece İzzet Paşa kapısı halkiyle Azapkapısı'nda gecelemişdi. Ertesi gece İbrahim ve Murad beyler Mısır'a girince, «Paşa kaleye gelsin, bu topraklar her zaman olduğu gibi mansablarıdır,» diye haber gönderdiler. İzzet Paşa kaleye girdi ve yerine oturdu. Durumu İstanbul'a bildirdi.

İbrahim ve Murad beylerin cezalarının verilmesi güçdü. Mısır topraklarından çıkarılması zor iş olduğundan eskiden işledikleri suçları affetmek niyazı güya Mısır valisi tarafından arz olunmuşdu. Onun iltiması ile affedilmeleri, Osmanlı Devletine doğrulukla hizmet edip İrsaliye, gallâl-i Haremeyn ve başka muayyen devlet isteklerini her yıl düzenleyip göndermeleri, Padişah rızası dışında harekete cesaret olunursa önce meydana çıkan uğraşıp çalışma yapılacağını bildiren evamir-i âliyyeye eski tarihler koyup götüren tatarlara yolda bazı nedenlerle zamanında gelemedik diye uygun özürler beyan etmeleri öğretilmişdi.

İbrahim ve Murad beylerin Mısır niyetiyle hareketleri ve savunmaya güçleri olmayıp çaresiz Mısır'a girecekleri önce İzzet Paşa tarafından yazıldı. İşledikleri suçlar Osmanlı Devleti tarafından affedildiği takdirde devletin namusu muhafaza edilerek sağlam bir anlaşma ve beraberlik kurulabilir diye anlatılmışdı.

Lâkin bazı vükelâ bu işi İzzet Paşa'nın birtakım menfaatler sağlamak için gizlice tertipledığı kurnazlığa yormuşlardı. Böylece uygun görülmemiş ve istekleri kabul edilmemişdi. İbrahim ve Murad beyler eğer

Mısır'a gelirlerse kovulup geri atılmaları kesin olarak emirle bildirilmişdi. Bu kez zorla yenilgiye uğradarak Mısır'a girmeleri fenaya yorulup zamanında ve yerinde tedbirlerin alınmasında ve yerine getirilmesinde engel olanlar mahcub oldular. Bundan sonra İzzet Paşa ve İbrahim ve Murad beyler tarafından başka başka padişaha hediyeler tertip edilip takdim edildi. 1206 yılı zilhiccesi ortasında İstanbul'a geldi.

BAHT GİRAY HAN'IN SÜRGÜN EDİLİŞİ VE BAŞKA OLAYLAR

Bu sırada askeri nizama koymak, serhadlerin takviye hazırlıkları ve tahkim edilmesi ön plâna alınmışdı. Rumeli'nde çiftliğinde kalan tarih bilgisi herkes tarafından teslim olunan, güzel konuşan, hafızası kuvvetli olduğu için görüşmeleri sırasında kitab karışdırmağa bile lüzum görmeyen, fazileti ile ün salmış Koban hanı Baht Giray Hanın da bu hususda re'yi alınmak üzere 1206 yılı zilkadesinde İstanbul'a çağırıldı. Bebek bahçesinde meclis toplandı. Yeni sadrazam Melek Mehmed Paşa yalnızca ve encümende yaptığı görüşmelerde savaş işlerine, Koban, Kabartay ve Anapa taraflarının durumuna dair bazı görüşmeler yapıldı. Ancak daha önce Baht Giray Hanın bazı yakışık almaz davranışları Padişaha duyuruldu. Hatta sabık sadrazam Hasan Paşa'nın sadaretinde bir meşveret meclisinde Kırım mes'elesi ileri sürülünce cefvel kalem: «Siz başka yerlerin nizamına çalışın. Kırım'ı neylersiniz onun davası size düşmez.» deyivermişdi. Bu tutum ile bu savaşın açılmasıyle Osmanlı Devletinin bunca zarar ve hasara uğraması düşman tarafından sulha yanaşıldıkça Sultan Selim Hanın savaşın devamını istemesi nep Kırım'ın kurtarılıp geri alınması amacına dayanıyordu.

Baht Giray Hanın bu sözü padişahı kızdırmışdı. Daha önce de azli tasarlanmışdı, fakat birdenbire azledilirse Koban tarafındaki kalgayı vasıtasiyle bir karışıklık çıkarabilir diye bazı mahzurlar düşünülerek, zamanı gelsin yerine getirilir diye ertelenmişdi.

Bu kez Melek Paşa ile yapılan görüşmelerde söylediği sözler padişaha arz edildi. Baht Giray'ın rey ve tedbiri devletin büyük işlerini, olmayacak tekliflerle ileri sürmesi padişahı bir kat daha kızdırmıştı. Savaş bittiğine göre artık Koban Hanı ünvanı ile çiftliğinde bile kalması uygun görülmedi. Tarih ve sanayi ilerlemişdi. Harp usulleri değişmiş, devlet işleri başka bir kalıba sokulmuşdu. Akıncı askerden evvelden olduğu gibi faide görülemiyordu. Şimdi iş eğitim görmüş asker yetişdirmekdi. Bu bakımdan Tatarların nazedip umursamazlıklarını çekmeği kimse düşünmüyordu. Selatin-i Cengiziyenin Rumeli yakasında fıkaraya ettikleri zulüm ve baskı sınırı aşmışdı, çiftlikleri hırsız yatağı haline gelmiş-

di. Valiler ve hâkimler bile işledikleri suçları önlemekten âciz kalmışlardı. Bu bakımdan birer tarafa sürgün edilip cezalandırılmaları kararlaştırıldı. Zilhiccenin 4 ncü günü Baht Giray Han Girid adasına sürüldü. Sonra sürgün yeri Midilli adasına, oradan Sakız'a, oradan da şuraya buraya değiştirilerek sonunda Midilli adasında iken 1215 yılı ramazanında vefat etti. Başlangıç durumunda bahtı yaver idi. Makbul adam olarak ömür sürmüşken ömrünün sonunda böyle kedere boğulmuş hayatı (Biz bahtı müsaid deyu meşhur idik evvel) mısraı değerinde geçmişdir. Kırım'da hüküm süren Selatin-i Cengiziyenin Kırım'da hükûmetleri Şahin Giray Handa son bulduğu gibi Han sülalesi de Baht Giray Han ile kesilip son buldu.

S.Ü. MERKEZ KÜTÜPHANE

ÇILDIR OLAYLARI

Uzun yıllardır Çıldır Valisi Süleyman Paşa'nın Ereğli Han ile düşmanlık ve mücadelesini Ruslar bahane ederek azlini isterlerdi. Bu ise Osmanlı Devletinin şanına ve bağımsızlığına aykırı idi. Azli böylece uygun görülmedi. Ruslarla açılan savaşın birçok sebeplerinden birisi de bu madde idi. Ordu İstanbul'dan çıkmadan savaş ilân olunduğuna bazı çevrelerde bayağı pişmanlık başlamışdı. Sebeb olanlar hakkında suçlamalar yapılıp aleyhlerinde konuşulduğu sırada Süleyman Paşa'nın zulüm ve baskısı kulluk merasimine ters düşen hareketleri söz konusu yapılıp azli tasarlanıyordu. Ancak savaş üstü o cepheden kaldırılması uygun görülmemişdi.

1205 yılı cumadel-el-ahiresinin başında Süleyman Paşa vefat etti. Çıldır eyaleti üzerinde önemle durulması gereken Osmanlı Devleti serhadlerindendi. Bunun için İstanbul'da özel bir toplantı yapıldı. Durum aydınlatıldı. O bölge ahvaline vakıf olan biri araşdırıldı soruldu. Ahıska'da Handânzadelerden rahmetli Süleyman Paşa'nın oğlu Kapucubaşı Şerif Mehmed Bey ve Hacı Paşa torunu Çıldır Valisi Sabık Hasanpaşazade mirmirandan İshak Paşa ve Hassa silahşörlerinden Mehmed Sabit Paşanın küçük oğlu Mustafa beyin olamayacakları anlaşıldı. Valilik Şerif Bey, İshak Paşa, Sabit Bey arasında kalıyordu. Bunlardan birinin tercihi lâzım gelirdi. Şerif bey 18 - 20 yaşında olduğu halde babası ihtiyardı. Birkaç yıldanberi Çıldır eyaletini idare etmişdi. İshak Paşa ahmak bir adam idi. Kardeşi Sabit Bey akıllı ve reşid olduğu halde bu sırada Istanbul'a gelmiş olduğu ifade olunmuş ve vefat eden vezirlerin, malları o günkü kanunlar hükmüne göre hazine tarafından ele geçirilmesi gelenekdi. Halbuki eyalet Şerif Beye tevcih olununca babasının malını meydana çıkaramayacağı düşünülüyordu. Süleyman Paşa'nın malını meydana çıkarmak şartiyle eyaletin Sabit Beye tevcihi tercih olunmuşsa da Padişahın kethüdası tarafından Sabit Bey İstanbul'a niçin getirildiği sorulunca, Süleyman Paşa'nın vefatı nedeniyle Çıldır eyaletinin büyük kardeşi İshak Paşa'ya tevcihi istirhamı için geldiğini söylemesi üzerine: «Büyük kardeşin sessiz sedasız bir adam imiş Efendilerimiz seni irade ederlerse ne dersin?» diye Kethüda Bey tarafından ağzı arandı. Sabit Bey şöyle dedi: —Ocağımızın adetine uymaz, hem ben onun için gelmişken sonra kendim için gelmiş olurum. Bir nevi hilekârlık olur. Halk içinde saygı, değerim kalmaz. Büyük kardeşime ihsan buyurulursa her yönden hizmette kusur olunmayacağını ben taahhüd ederim.»

Böylece Çıldır eyaleti vezaret rütbesiyle İshak Paşa'ya tevcih edildi. Kardeşi Sabit Beye de Kapucubaşılık ihsan edildi. Ancak merhum Süleyman Paşa Dağıstan hanlariyle gönül ve iş birliği ederek kendisine asker lâzım olunca Dağıstan'dan Lezgi askeri çağırırdı. Lezgilerle Gürcülerin arası açıkdı. Süleyman Paşa'nın askeri çoğunlukla Gürcü topraklarına akından geri durmazdı. Her zaman Süleyman Paşa ile Ereğli Hanın arası kararlı olarak açıkdı. Bu nedenle arada sırada Gürcü beylerine taarruz edilirdi. Çıldır halkı da bu davranışdan hoşlanıyorlardı. Ruslar ise bu kez Ereğli Hanın topraklarına taarruz edilmesini anlaşmaya bir madde olarak geçirmişlerdi. Ayrıca Lezgiler Süleyman Paşa hanedanına tabi ve alışkın insanlardı, oğlu Şerif Beyi iyi karşılıyor ve tutuyorlardı. İshak Paşa onlara emniyet edemiyordu. Şerif beyi rakib sayıyor, lezgilere kaba davranıyordu. Ereğli Han tarafından Hıristiyan sekbanı getirdip onları kullanıyordu. Şerif Beyin adamlarına hakaret etmekden geri kalmıyordu. Çıldır halkı ise böyle Hıristiyan asker kullandığı için İshak Paşaya gönülden kırgındı. Şerif Bey onları durumu ile kendine çekiyordu, onlar da ona yakınlık gösteriyordu. İshak Paşa da bunu hissediyor; halka kızarak fena muamele yapıyor, onlara da kahrediyordu. Gürcü sekbanlarına verdiği selahiyetlerle onlar da türlü mezalim ve baskıya başlamışlardı. Nihayet Şerif Bey de Çıldır'a yakın yerleşdiği yerde çok sayıda Lezgi askeri getirip kendisini korumak için büyük sayıda insan etrafında toplamışdı.

Böylece vakit geçerken Çıldır halkı İshak Paşaya yakınlık yüzünde görünerek Şerif Beyin hakkından gelinmek için asker tâyin edilmesinde kendisini uyardılar. O da Ahıska halkından Müslüman toplayıp kethüdası maiyetinde Şerif Bey üzerine gönderdi. Gürcü sekbanlarını ihtiyat olarak geriden sevk etmişdi. Gürcülere daha çok emniyet etmesi halkı büsbütün kızdırmış ve vatanseverliklerini kamçılamışdı. Şerif Beyin askerine yaklaşdıkları sırada hepsinden önce İshak Paşa kethüdasının adamları, sonra Ahıska'nın Müslüman askeri Şerif Bey tarafına geçdiler yandan Gürcü sekban askerine hücum ettiler. Birçok Gürcü öldürünce Şerif Bey Ahıska'ya girdi. Ahali kendisine tabi oldu. İshak Paşa kaçdı. Ardahan'a geldi. Ahali kendisini kabul etmedi. Memleketi ve çiftliği Oltu'ya vardı. Oranın halkı da kabul etmedi. Çaresiz birkaç adamı ile Erzurum'a gelerek Seyid Ahmed Paşa'ya sığındı. Durum Padişaha arz edildi. Emirde Şerif Beyin bu mutagallibe davranışı çirkin görüldü. İshak Paşa'nın makamına geri gönderilmesi tasarlandı ise de ardı ardına Ahıska ve Kars taraflarından gelen ilâm ve topluca imzalı olarak verilen dilekçelerde İshak Paşa'nın yaptığı fenalıklar bildiriliyor, Şerif Beyden ahalinin hoşnud olduğu gösterilip Şerif Beye Çıldır eyaletinin tevcihi rica ediliyordu. Bu sırada Osmanlı Devleti yeni nizamlar kurmakla meşguldu. Bu gibi gailelerin patlamasıyle kolaylık gözedilmek gerekiyordu. 1206

yılı sonunda Çıldır eyaleti vezirlik rütbesiyle Şerif Beye tevcih edildi. Ishak Paşa'nın da vezirliği kaldırılıp Hasankale adlı kasabada oturup kalması emredildi.

KAĞITHANE KASRININ TAMİRİ

Bu sırada yeni nizam kurmak, eğitim görmüş asker yetişdirmek için vükelâ ve ileri gelen başka görevliler tarafından layihalar düzenleyip takdim edilmişdi. Sultan Selim Han mülkiyede ıslahat ve askeri eğitimle düzene sokmağa kesin kararlı idi. Hatta Kağıthane çayırının askerin eğitimi için eğitim alanı olması tasarlanmışdı. Bu sırada Kağıdhane Kasrı onarımı da başladı.

TERSANEDE YENİ NİZAM

Öne alınan ve üzerinde önemle durulan bir mes'ele de tersane işleri idi. Sultan Selim Han'ın donanmada himmeti pek ziyade idi. Bu bakımdan ordu savaşdan döner dönmez Sultan Selim bütün kanun ve nizamların yenilenip düzenlenmesi ile meşgul olduğu halde tersane işlerine de ileri derecede önem verip uğraşıyordu. Kapdanlardan deniz savaşına alışkın denizci olanlardan ehil ve hak sahibi görülenleri başarı ve istidatlarına göre kalyon, fırkateyn, küçük şantiye gibi teknelere süvari nasbetti, açıkda kalan kapdanları da onlara mülâzim kayıt ettirdi ve onların ötedenberi alageldikleri salyanelerine de terakki ihsan etti. Kapudane-i hümâyunu 3333 guruş akça eski salyanesi 7500 guruşa, Patrona-i hümâyunun 2375 guruş eski salyanesi 6000 guruşa, üç anbarlı kapdanın 500 guruşluk eski salyanesi 1500 guruşa, kapudane-i hümâyun kapdanının 833 guruş eski salyanesi 2433 guruşa çıkarıldı. Savaşa giren gemilerin süvari kapdanlarının genel olarak 1000 er guruş salyaneleri olduğu için içlerinden 55 ve 53 arşın kalyonlara binenlerin salyanesi 2350 guruşa, 51 ve 47 arşın fırkateyn'e binenlerin salyanesi 1850 guruşa, 43 zıradan 30 zıraa kadar fırkateyn, şahtiye ve başka gemilere binenlerin salyaneleri 1600 guruşa çıkarıldı. Ayrıca mülâzım kapdanların da böylece salyanelerine zamlar yapılarak rahat geçimleri sağlanmışdı.

Bunların azil ve nasbına alacakları mühimmatın düzenlenmesine dair bir kanun da çıkarıldı. Donanma-i hümâyun kapudane, patrona ve riyalesi ile liman reislerinin boşalan yeri, yahud suçlu duruma düşerlerse azil ve nasıpları yapılır, bu takdirde asil olan Kapdan Paşa'nın Bab-ı Ali'ye takriri ile kapdanlardan fenninde bilgili, cesur ve sadakati ile ehliyeti görülmüş ve denenmiş her kim ise o nasb ve tâyin olunurdu. Başka donanma-yı hümâyun gemilerinden kalyon, fırkateyn ve şahtiye ve başkaca kapdanlık mevkiine yaraşacak olan harp gemisine; sancak kapdanları, liman reisi meşveret kurup birlikde uygun görülenlerden birisi

tahsis edilirdi. Mülâzim kapdanlardan biri de gereken gemilere seçilir ve inhaları yapılırdı.

Yine Kapdan Paşa Bab-ı Âli'den danışarak nasp ve tâyinleri yapar, süvari olacak kapdanların ancak haklarına ve başarılarına denizcilik fenninde çok iyi yetişmiş olup maharetine bakılır, asla sağdan soldan yapılanların ricasına bakılmaz, hatır gönül tanınmazdı. Hiç birinden caize ve ubudiyet alınmayacağından başka kapdanlara devlet tarafından bol bol ikramiye tertip edilerek verilirdi. Kapdanlar da bindikleri ve süvarisi oldukları geminin kasap ve kahve gibi hizmetlerini eskiden olduğu gibi müzayede ile satamazlardı. Geminin reisi, yelkenci, topcubaşısı gibi gediklilerden hak sahibi olanlara akçasız olarak tertip ve tahsis etmeleri gerekiyordu. Tersine hareket edenler cezalandırılırdı. Suçları olmadıkça birisi azlolunmazdı. Savaşda ve hazerde hiçbirisi gemiye nezaretten ayrılmazdı. Her geminin mühimmatı tersane emini ve liman reisi marifetiyle süvari kaptanlara teslim edilir ve liman defterine kaydı yapıldıkdan sonra bir sureti de Kapdan-ı Derya bulunan zata, bir benzeri o zamanın Defterdarına gösterildikden sonra Başmuhasebeye verilirdi. Geminin komanya, aletleri ve başkaca malzemesinin işe yaramaz hale gelmeden korunması ve geminin yıkanıp temiz tutulması kapdanın başlıca görevlerindendi. Süvari kapdanlardan görevinde kusur işleyenler olursa gemiden çıkarılır, işlediği suça göre cezalandırılır ve yerine sancak kapdanların ittifakla iyidir diye seçdikleri mülâzim kapdanlardan birisi Kapdan Paşanın rey ve emri ile nasbolunurdu. Boşalan yer olursa yine böyle işlem yapılırdı.

Suç işlemeğe cesaret edenleri sancak kapdanları haber vermezlerse, suç sahibi kapdanla beraber ceza görürdü. Suç yüzünden bir sancak kapdanının azli lâzım gelse, yerine geçecek olanı yine aynı nizam üzere kapdan paşa yerine getirir ve suç işleyeni cezalandırmakda göz yumduğu görülürse kapdan paşa ağır sözü işidir, yerine göre cezası verilirdi. Münhal olan mülâzim kapdanlık kapudane-i hümâyun baş reisine tevcih edilirdi. Sonra Patrona baş reis kapudaneye ve riyale baş reisi Patronaya sırası gelince nakleder. Başka gemilerin Baş reislerinden başarı göstereni bütün reisler ve kapdanlar birlikde seçip riyaleye baş reis verilmek ve boşalan baş reisin gediğine ikinci reis ve onun yerine yelkencilerden elbirliğiyle biri gönderilir. Onun yerine de 3 üncü reis, topcubaşı ve sair gediklilerden kim uygun görülürse imtihandan geçirilir kim hak kazanırsa ve liyâkat gösterirse tâyin edilirdi. İmtihan olacaklar hak kazanırken eşitlik olursa kapdanzade yahud soyundan tersanede hizmet etmiş olanı tercih edilirdi.

Birbiri ardından bu silsile ve nizama riayet edilerek kapdanlık tersaneye hizmeti geçmemiş, denizcilik fenninde mahareti olmayan yabancı kimselere rica ile verilmemek ve yabancı olup da denizcilikde maha-

reti görülen ve hakları geçdiği görülüp tanılanlara da kapdanlık verilmesi de bu şartlara aykırıdır denilemez ancak ehliyeti olan ve hak kazandığı için kapdanlık verilmekdir. Süvari kapdanlarından tersane kurallarını bilen yeniden gemi teçhizine gücü yeter, doğru, okur yazar birisi liman reisi olurdu. Bütün tersane masraflarının tertibi ve dağıtımı, teslimiyle muhafaza edilmeleri ayrıntılariyle bu kanunnamede gösterilmiş ve yazılmıştır. Bundan sonra tersanenin küçük büyük başka maddelerinin padişahca yapılan tasarısı olduğu da kanun sonunda söylemektedir.

Bu şartlar yapılacak işlerde düstur tutulmak üzere 1206 yılı zilkadesi 21 nci günü tarihiyle lâzım gelen yerlere ilmuhaberler verilmiştir. Bundan sonra Sultan Selim tersane işlerine el koyup görüp gözetmekden geri kalmamışdı.

Aşağıda anlatılacağı gibi, askeri yenilikler getirirken tophane, humbarahane gibi deniz kuvvetlerini yeni bir düzene koyup ayağa kaldırmakla kısa süre içinde kuvvetli donanma tedarik etmişdir.

TİMAR VE ZEAMET KANUNLARININ YENİLENMESİ

Sultan Abdülhamid Han'ın saltanatı zamanında üzerinde durup düşünülen zeamet ve timarlar için bir kanunname kaleme alındı. Bu işlerde düstur olarak kullanılması için de irade-i seniye çıkarılmışdı. Ne faydaki yerine getirmeye uğraşan ve özenen olmadığından zeamet ve timar ahvali evvelkinden daha çok sarsılmış ve karışık bir hale gelmişdi.

Geçen savaş sırasında İsmail kalesinin muhafazasına görevli olan Anadolu eyaleti zeamet ve timar sahipleri kimi alay beyine para vererek kimi ufak bahane ile izin alıp geldiği vilâyete döner, kimi de kaçardı. Kaleyi muhafaza edecek asker kalmayınca muhafızı tarafından feryadı basardı. Anadolu eyaleti gibi büyük bir eyalet kendi maiyetinde görevli iken böyle feryad etmek boşunadır denilerek muamele edilirken kale istilâ edildi, kale içinde bulunan askerin çoğu şehid, geri kalanı da esir oldu. Durum Sultan Selim'e arz edilince şehidlerin ve esirlerin sayısı belli olmak için sulh anlaşması yapılana kadar Anadolu kalemlerinden timar sahiplerinin hepsinin hayatta ve memleketlerinde stirahatde oldukları görüldü. Üzerlerinde olan timarların geri alınmasına karar verildi. Zeamet ve timar kanununu yaşatmak ve yürütmek için karar alındı.

Gerçekden eğitim görmüş asker tertibi önemli ve öncelik taşıyordu. Devletin masrafı gelirinden fazla idi. Yeniden ne yapılacaksa masrafları karşılayacak gelir sağlamak gerekdi. İlk önce yeni gelirler tedariki çareleri arandı. Zeamet ve timar sahiplerinin düzene konulması masrafa muhtaç olmadıkdan başka eskiden Abdülhamid Han devrinde kanunlar zamana ve zemine göre uygun şekilde düzenlenmişdi. Bu kanuna uyu-

larak bu kez bir kanunname ele alındı ve yazıldı. Savaşda yoklaması yapılıp da bulunmayan ne kadar zeamet ve timar varsa, yeni çıkan kanunnameye göre şartları tatbik edilerek hepsi kaldırılacakdı. Sancağında bulunmak şartiyle başka hak sahiplerine verilmesi ferman buyruldu. Zeamet ve timar erbabının daima güçlü, muntazam ve toplu bulunmaları için alaybeylik hak sahiplerine zeamet ve timar tevcihleri alaybeylerin arzlarına bağlı idi. Zeamet ve timar sahipleri kendisi kendi sancağında yerleşmiş olmak alaybeyisi bayrağı altında mevcut bulunmak şart koşuldu.

Aslında bu üç hal kanun ve nizamların ana esasları idi. Ancak süratli disiplin ve intizamla yıllık geliri 500 guruşdan düşük olan timarların ele geçirilip mahlûl ve namevcuddan da katılarak 500 er guruşa çıkarılması gerekiyordu. Bu da yoklama usulünün yerine getirilmesiyle olurdu.

İşkinci zeamet ve timarların gelirini bilmek lâzımdı. Dördüncü esasda yoklama usulü de konulara bu yeni kanunname dört esas maddeye dayanarak Abdülhamid zamanında yapılan geçerli kanun maddelerini içine aldıkdan başka eyalet askeri bir vali maiyetinde görev alırsa, devlet tarafından kendilerine fermanla izin çıkmadıkça vali buyruldusu ve başka sebeplerle memleketlerine dönmemeleri, dönerlerse alaybeyleri ve çeribaşılarının kafası kesilecekdi. Böyle geri dönmek bahanesiyle kendilerinden rüşvet alan valilerin basdırılıp başlarının kesilmesi metris kazmak gerekirse metrise girmek tabya yapmak sepet örmek toprak taşımak ve hendek temizlemek ve top nakli hizmetinde bulunmak gibi buna benzer hizmeti de görmeleri görevleri idi.

Her sancakda mevcud ve namevcudların yoklaması için üç yılda bir yoklamacı tâyiniyle gerekli tahkikat yapılması ve başka sancakda oturanların zeamet ve timarlarının kaldırılarak mülazimlerine arz olunacakdı. Bundan sonra tevcihleri seraskerlere havale olunmayacakdı. Yılda bir kez defter-i hakâni yoklanarak küçük çocuk olarak kaydı yapılanlardan 15 yaşına gelenlerin cebecileri kaldırılıp İşkinci kayd olunmaları ve sancağında sakin olmayanlara yeni kanun yürürlüğe girdikden sonra bir yıl mehil verilerek bu süre içinde zeamet ve timarın sancağında bulunan ve sefere kadir olanlara verilmesine müsaade olundu. Yıl bitince verilmesini sancağında yerleşmediği anlaşılırsa terk etmiş sayılarak sancağı alaybeyisi nizamı vechile istihkak sahiplerine arz eylemesi kanunun maddesi idi. Bazı gereksiz maddeler de eklenip ilâve edilmiş, sepetlere konup gizli tutulup yiyim yeri olan zeamet ve timarların hak kazananlara tevcihi eski kanun gereği idi. Böylece açığa vurulan bu timar ve zeametlerin kimlerin hakkı ise onlara tevcihlerinin yapılması yazılıp istenildi.

Ancak vaktiyle zeamet ve timarların birazı da Enderunda hizmet

görenlere çıraklık olmak üzere verilmişdi. Bunların şimdi kaldırılması, bu hizmetlilerin sıkıntıya düşmesine sebep olacakdı. Bundan sonra eyalet askeri sayılan işkincilerin zeamet ve timarlarının bunlara tevcih olunmak üzere 70 adet zeamet ve timar intihab edilip çıkarılarak bu ekmeklerin gerek Enderun-u hümâyun gerek sülüflüyan ve teberdaran ocaklarından çıraklıkda başarılı olanlara hat-tı hümâyun ile tevcih olundu. Daha önce Divan-ı hümâyun ve defter-i hakâni kâtiplerine özel olan gedik ve mülâzemetlerden bazısı hariçden bazısı hizmet gören hademelere ve sair kimseler eline geçmişdi. Bunlar da kaldırıldı. Kalemlerine nasıl verileceği yeni kanuna geçirildi. Bu kanunnamenin ilmuhaberleri yeni yılın başında künyelere kaydolundu.

RUUS İMTİHANI VE ŞEYHÜLİSLÂM DEĞİŞİKLİĞİ

Zilkadenin 13 üncü günü ruus imtihanı tertip edildi. (velbelagatihi filkelâm mutabakathii limuktazayilhal) ibaresinden ders gösterilerek ruus tedrise hazırlıklı olan mülâzımlerin imtihanları yapıldı. Kimi ruus tedrisi için göz önüne alındı, kimi ileride cevab vermek üzere bırakıldı. Yüksek derecede cevabda başarılı olanlar Gelibolulu Ahmed Efendi, Kudsî Efendi, Erzincani Müftüzade Seyyid Mehmed Efendi, Çarşambavi Said Efendi, meşhur bilginlerden Ahıshavi Uzun Ali Efendi ve meşhur Büyük Deli Emin Efendi, Feyzullah Efendizade Seyyid Abdullah Efendi adlı zevattır.

Kudsî Efendi Münip Efendinin mezunlarından olup sonları ders vekili olmuşdur.

Erzincani Müftüzadenin haşiye ve te'lifleri vardır.

Said Efendi 1200 yılı imtihanında müderris olan meşhur Çarşambalı Mehmed Efendinin kardeşidir.

Abdullah Efendi sonra kapdan-ı derya olup Alemdar Paşa olayında katlolunan Ramiz Paşadır.

Bunların hepsi o zamanın bilginleri olup imtihan hey'eti hükmüne göre gelişmeleri açıklandığı gibidir. Ancak Deli Emin Efendi ile Musannif Efendi uzun süre ilmî çalışmalara kendilerini vererek ötekilerden fazla ün kazandılar. Özellikle Emin Efendinin sesi diğerlerinden üstün ve eşsizliği herkes tarafından bilinirdi. O zamana yetişmiş olan büyük üstadlardan idrak eylediğimiz zatlar Emin Efendiyi bütün muasırlarına tercih ederlerdi. Lâkin bunlar şan ve şöhretleri Ayaklı Kütüphane gibi idi. Kendilerinden önce gelen yetişkin alimlerin yok oluşundan sonradır. Yoksa eski ülemanın değeri pek yüksek, meziyyet ve bilgileri pek geniş ve büyükdü.

İmtihanda başarılı olamayanların kırılan kalbleri imtihanın hemen ardından meşihat değişikliği gibi ansızın ortaya çıkan bir olayla sonuç-

lanır diye halk arasında yaygın bir düşünce vardı. Bu kez de bir raslantı olmuş, imtihandan bir hafta sonra yani zilkadenin 22 nci günü Şeyhülislâm Mehmed Mekki Efendi azledilmişdi. Yerine Şeyhülislâmlardan vaktiyle azledilen Durrizade Arif Efendi ikinci kez Şeyhülislâm olmuşdu. Bu durum herkesin zannettiğini doğrulamışdı.

Sonraları bazı şeyhülislâmlar bile bu hususda tereddüte ve kuşkuya kapılır olmuşlardı. Böyle hayırlı işlerde bu gibi uğursuzluk düşünceleri esefle karşılanır.

Vaktiyle ilim adamlarının kanun ve nizamları pek mükemmel bozulamaz ayrıcalık tanımaz şekilde kullanırlarken başka kanunlar gibi bunlar da sarsılmış, müderrislik şerefini koruyacak bir imtihan usûlü kalmışdı. Bu usulün devamı talebe-i ulûmdan nice zevatın ilmin inceliklerini öğrenmeğe kendilerini vermelerini medreselerde alimler ve bilginlerden bazı zatların yetişmesiyle sonuçlanırdı.

Aslında kalbleri kırıldı mes'elesinden ziyadesiyle çekinip bu milletin yetişkin bilginlerinin davranışındaki iyiliklerde sebepsiz yere gönül kırmak insanlık ve insafa yakışmaz kötülüklerdir. Bunun üzerinde büyük bir dikkat ile durulması herkes için bir görevdir. Şu kadarki (Hayrel umur evsatuha) kuralına riayet ifratla tefrit yoluna gidilmemek lâzım olduğu gibi itidalden uzaklaşmamak lâzım gelir. Yoksa herkese zararlı olacak ve zaten haksız olan mes'elelerde her şahsa müsaid davranılamaz. Bir ya da birkaç kişiyi memnun etmek için devlet ve millete ait bir usulü bozmakda ifrata gidilmesine akıllı olan yanaşmaz, böyle aşırı bir davranışdan doğacak zararların mes'uliyetine kimse katılmaz. Devlet adamlarına göre birisini kayırıp kalb incitmekden sakınmak nasıl lâzımsa kalb kırmayayım herkesi haklı haksız memnun edeyim, ham sevdasiyle ortalığı barışdırmak devlet usulü değildir. Hazine malını yok etmekden sakınmak da o derece lâzımdır. Bu doğru tutum iş verence bilinmelidir. İlim adamları herkesin canını, malını ve ırzını koruyacak kanadı altına almak gibi hükme varacak büyük kaza mes'uliyetini taşırlar. Millete güzel ahlâk ve terbiye ile önder olmak şeref ve meziyetini kazanırlar. Devlet adamının ehliyetsiz olması devlet, millet ve toprak bütünlüğü karışıklığa ve tehlikeye düşer. Yüksek seviyede ilim adamlarının işgal edeceği yerlerin ehline verilmesi gibi önemli bir işde ehliyetini ispat edememiş olan bazı kimselerin kırılıp kızması sonucunu verir.

Bu gibilerin ruusdan mahrum edilip kırılmalarında şer'an ve hükmen asla endişe ve tereddüt icab etmez. Mümeyyizlerin garaz olur birisine sahip çıkmaları vebali onların olur. Bunun şeyhülislâmlara dokunur bir yeri olmadığı kuşkusuzken her hakkına razı olmayıp da böyle haksız

yere mahrum edilenlerin çoğu garaz yapıldığını söz konusu ederek verilen bazı hükümleri buna yormuşlardır. Mekki Efendi âlim, fazıl, akıllı, kâmil bir zattı, fakat pek ihtiyardı. Şeyhülislâmlık işlerinin önemli işleriyle ayrıntıları zamanında bazı muayyen kişilerin elinde kalmışdı.

Bu sırada bu usulleri yenilemek ayrıntılara inip kanun ve nizamlar kurmak için yeniden pek çok şeyler yapılması, özellikle askerin durumunu islah etmek gerekiyordu. Devlet erkânı ve memurların hepsi elinden lâyihalar kaleme alınmışdı. Vükelâya yardımcı olmak üzere nüfuzunu kullanmaya yeterli bir zatın meşihat makamında bulunması o günkü durum için lâzımdı. Vasıf Efendinin yazdığına göre Mekki Efendinin azli işte bu sebeplerden, yani söylendiği gibi çok yaşlı, ata binip inmeğe gücü yetmez olduğundan. Bu, işlerinde herkesi koruma kudretini yitirmiş, bütün işlerini onun bunun eline vermiş olmasındandır. Lâkin Süleymân Faik Efendinin kendi yazısındaki ifadeye göre Mekki Efendinin bu kere azline Rumeli payelilerden meşveret meclisine giren, gizli devlet işleri kendisinden danışılan Tatarcık Abdullah Efendi sebep olmuşdu. Hatta azlinden sonra ziyaret için bir gün yalısına gitmişdi. Mekki Efendi konuşurken yalının eskiliğinden söz ederek taşlamak için geceleri sivri sinekden özellikle tatarcıkdan hiç rahatım yok diyerek yaptığı ihaneti iğnelemişdi diye yazar. Fakat Tatarcık Abdullah'ın yerini sonra alanlardan dinlendiğine göre niçin Şeyhülislâm olmuyorsun, diye soranlara, «Ben devlete hizmet etmek emelindeyim. Şeyhülislâm olsam kısa süre içinde azledilip işden geri kalırım.» dediği söylenir. Eğer Mekki Efendinin azliyle Arif Efendinin şeyhülislâm olmasına çalışmış ise kendi aleyhinde hareket etmekle hata etmişdir. Zira Mekki Efendi her konuda kendisiyle görüşür, onun reyine müracaat ederdi. Onun meşihatında manevî olarak kendisi şeyhülislâmlık ederdi. Arif Efendi ise onun bu nüfuz ve yükselişini çekemeyip sonunda onu sürdürmüşdü.

Devlet nizamına dair lâyiha kaleme alanların ilk öncüsü, usulleri yenileşdirmek yolunda önde koşanlardan birisi Abdullah Efendi idi. Halbuki onun tuttuğu yolu Arif Efendi tasvib etmezdi. Zira öyle kayıd ve kanun şartları ile kayıd altına girmek Arif Efendinin tabiatına uygun olmayıp işine gelmezdi.

Arif Efendi soyca ulemadan, şerefiyle elinden tutulacak bilginlerin en nüfuzlu ve güçlüsü olduğu halde, elinin herşeyde açıklığı ile tanınırdı. Halka ölçüsüz lütuf ve inayet eylemeğe alışkındı. Kimseyi geri çevirmek istemez, her kendisine müracaat edenin işini görmek mesuliyetini üzerine alırdı. Hatta evvelki şeyhülislâmlığında bazı hak sahiplerinin garazla hakları yenildi diye kendisinin üzerinden gözünü ayırmayanlar işlerin üzerinde durup karışarak, itiraz etmişlerdi. Arif Efendi ise bu defa da o yolu tutmuşdu. Fakat bu sırada ilk önce askere çekidüzen ver-

mek işi önemli idi. Vükelâya yardımcı olmak üzere öyle çok muktedir ve nüfuzlu bir zatın fetva mansabında bulunması gerekdi. Bunun üzerine Arif Efendi meşihatta bağımsız, istediği yerine getirilir nüfuz gücüne sahib olmuşdu.

Meşihatının son yıllarında sabık Mekke-i Mükerreme Kadısı İshak Efendizade Ahmed Muhtar Efendi sırası geldiği için İstanbul kadısı olacakdı. Kadılık başkasına verilse bile bir teselli olmak üzere bir paye verilceğini umud ediyordu. İsteği olmadı. Keder ve üzüntü içinde kişiliğini ve kıdemini ileri sürerek bu konuda doğrudan doğruya padişaha arzuhal takdim etmesi resmi adâba aykırı sayılmakla derhal Bursa'ya sürülmüşdü. Kısacası, Dürrizade Arif Efendinin şeyhülislâmlığı sırasında Abdullah Efendinin ilim adamları bakımından arzu etdiği ıslahatın yerine getirilmesi kabil değildi.

1207 SENESİ OLAYLARI

DEVLET NİZAMI HAKKINDA LÂYİHALAR YAPILMASI

Bir vakitten beri vaki olan seferlerde İslâm ordusunun birbiri arkasından meydana çıkan perişanlığı devlet erkânının telâş ve endişesine sebep olarak bilgili ve intizamlı, disiplinli bir ordu tertip eylemek fikri ortaya çıkmış ise de bu arzunun yerine getirilmesine durum ve zaman müsait olmamıştı.

Her ne kadar Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin saltanatları zamanında **Sür'at Topçuları** çoğaltılıp müstakil bir Ocak olmak üzere tertip olunmuş ise de bunlar asıl topçu ocağına katıldığı için kökte bulunan bozukluk dallara da bulaştığından kısa zamanda Sür'atçiler de eski topçuların durumunu kazandı.

Bir aralık Halil Hamid Paşa, lâyık olmayanların terakkilerini keserek Yeniçeri Ocağının ıslâh edilmesi peşine düştüğünden belaya uğrayıp ahiret seferine gitti.

Ordunun durumu böyle bozuk iken Rusya ve Nemçe seferleri açıldı. Bu seferin (savaşın) başlarında Yeniçeriler, sonra süvari bölükleri isyan etti. Timarlı eyalet askerleri dahi gereği gibi işe yaramadı. Düşman ordusu ise bilgili, intizamlı ve disiplinli olduğundan büyük bozgunlar ve esef edilecek haller meydana geldi.

Yine Abdülhamid Han devrinde **Mektebi Bahriye** açılarak Bahriye ilim tekniğinin öğretilmesine gayret edildiyse de gereği gibi harekete geçilip de Devleti Âliye tersanesinde bahriye ilim, teknik ve sanayii henüz olgunluk derecesine gelmeden, yukarıda söylendiği gibi, Rusya seferi ortaya çıktı.

Rusya devleti ise, kısa zaman içinde hayil mükemmel ve muntazam donanma hazırlamış olduğundan Devleti Âliye (Osmanlı Devleti) donanması, Rusya'nın Karadeniz donanmasına nisbetle daha ziyade iken zafer ve galibiyete nail olamadı.

1205 senesi sonlarında donanmamız, şikeste beste Karadeniz boğazına çekilip Rusya donanmasının da Emne burnunda lengerendaz olduğu duyulduğu zaman İstanbul ahalisi pek ziyade vahşet ve dehşet verici bir durumda kalıp ancak mütareke haberi halkın teselli bulmasına sebep oldu.

Bu hale göre Rusya bu sırada İsveç savaşı ile meşgul ve İngiltere tarafından endişeli olmayıp da Baltık denizi donanması dahi Akdeniz'e gel-

miş olsaydı Devleti Âliye adaları ve sahillerinin ne derece hasara uğrayacağı, yukarıda zikredilen savaştaki duruma kıyasla belli olur.

Halbuki Devleti Âliyenin bulunduğu yerin icabı olarak yalnız kara kuvveti kâfi gelmeyip her halde mükemmel ve muntazam donanmaya muhtaç bulunduğu açık bir gerçektir.

Kısaca geçen savaşlarda meydana gelen hezimetler, devlet erkânının dikkat ve uyanıklığına ve bilhassa son savaşda herkesin muntazam bir ordu icadından başka çare olmadığını bilip iyice anlamasına sebep olmuştu.

Hatta Koca Yusuf Paşa, ikinci defa Sadr-ı âzam olup da Yeniçeri ve diğer ocak subayları ile savaş durumunu görüşüp sorduğu zaman hepsi:

— Biz bu defa yüz yirmi binden fazla Ocaklı askeri iken sekiz bin Moskof askeri Tuna'yı geçti, üzerimize gelip üstünlük gösterdi. Düşmanın böyle nizamlı askerine, bizim askerimiz yeni harp hilelerini bilmeyince karşı gelip dengeyi sağlayamadı. Bu hal ile kıyamete kadar zafer ve üstünlük görülemez, diyerek ceffelkalem cevap vermişlerdi.

Bu şekilde her taraftan nizamlı ordu tertibi elzem görülüyordu. Fakat Devlet-i Âliye'nin mülkiye durumu da bozuk olup bozuk bir heyet ise intizamlı bir heyeti idare edemeyeceğinden ordunun tanzimi ile beraber mülkiye işlerinin tanzimi de, durumun ve işin gereği idi.

Çünkü devlet işleri, saat çarkları gibi birbirine bitişik ve bağlı, bu dolabın güzel bir ahenk üzere dönmesi ise hepsinin nizam ve bağlılık içinde bulunmasına muhtaç olduğundan Devlet-i Âliye, her dairesinde esaslı ıslahat yapmak zorunda idi.

Savaş sırasında Sultan Selim Han Hazretleri tahta geçip Devlet-i Âliyesinin böyle her yönden durumunun ıslaha muhtaç olduğunu görerek baştan sonra her şeyi yenilemeye niyet ve bilhassa nizamlı ordu icadına kesin olarak azmedip işe girişmişti.

Fakat bir devletin nizamının böyle tamamen değiştirilip yenilenmesi, yeni bir devlet meydana getirmekten daha güç olduğu için her ne yapılmak lazım gelirse umumun ittifakı ile yapılmasının temini için alimlerin havasına ve devlet adamlarının büyüklerine, devlet nizamına dair birer layiha kaleme almalarını emir ve irade etmişti. Hatta Ordu-yu Hümayun henüz Silistire'de iken Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'ya gönderilmiş bulunan Hatt-ı Hümayunda, Devlet, nizamına dair herkesin fikirleri kaleme alınıp sonra hepsi birden aklı selim sahiplerinin ittifakı ile araştırılıp seçilerek yeni kanunlar vaz'ı ile bundan sonra bunların gereğince hareket edilip işlerin bu prensiplere göre yürütülmesinin padişahın isteği olduğu, şimdiden işe girişmek gerektiği, bu hususta kimsenin haddi ve vazifesi aranmayıp hatası gözetilmeyeceği, herkesin din ve devlete yararlı bildiği düşüncelerini kaleme alıp sonra maddeler topluca ve

öz olarak yazılıp hangisi uygun görülürse bütün teferruatı ve gerekli şartlarıyla kaideleri tafsilatlı olarak yeniden kaleme alınması tenbihleri yazılı idi. İşte bunun üzerine daha o vakit vükela ve büyükler, saltanatça bilinenlerin yenilenmesi, memleket ve millet hayatına yeni bir düzen verilmesi hususunda fikir imaline başlayıp düşünce meşalesini yakmayı gaye edinerek her biri birer layiha takdim ve Yusuf Paşa dahi, bir layiha tanzim etmişti.

Sonradan Yusuf Paşa azl olunca bu layihalar Melik Paşa'nın sadaret zamanında özetlenip incelenmiştir. Asıl Maksat, bilgili bir ordu tertibi idi. Halbuki Devlet-i Âliyenin muvazzaf askeri olan Ocaklar halkı disiplin ve itaat içinde olmadıklarından eğitilmeye elverişli değillerdi. Ayrıca ulufelerinin çoğu askerliğe yaramaz kişiler elinde bulunduğundan, içlerinden yeterince eğitimli asker temini imkânsızdı. Hepsinin ulufeleri birden kaldırılıp lâyık olanlara verilecek olsa, gerçi maksat husule gelirse de kiminin esamisi babasından kalmış ve kimi parası ile satın almış oldukları halde bu kadar halkın birden ye'se düşmesi uygunsuz ve çok kimsenin rızkını kesmek demek olduğundan pek çok zararlara sebep olacağı düşünüldüğünden bunun yerine getirilmesi de zordu. Ocaklar olduğu gibi bırakılarak yeniden eğitimli bir ordu tertibine de devlet hazinesinin tahammülü olmadığından bu şıkkın yerine getirilmesi birçok gelir kaynakları temin edilmesine bağlı olduğu için bu hususta zihinler şaşkınlık içinde kalmıtşı.

Kaldı ki, o vakit Avrupa'da yayılmış bulunan harp tekniğine ve bilgilerine ait kitaplar henüz Türk diline tercüme edilmemiş olduğundan ordunun eğitimi ve yeniden tanzimi meselesinin İstanbul'ca nazariyatı bile bilinmiyordu.

Yukarıda anlatıldığı şekilde Padişahın emri üzerine devlet nizamına dair layiha takdim eden kişilerin de bazısı savaşta bulunmamış, bulunanlar ise eğitimli ordunun yalnız karşıdan hareketini görerek, nasıl tertip ve ne suretle talim olunur, disiplin ve nizamları, kaide ve usulleri nedir, bunlar hakkında asla yakın bilgi elde etmiş değillerdi.

İnsan ise bilmediği şeyleri daima bildiği şeylere kıyas ile tasavvur edegeldiğinden kimisi mevcut Ocakların mümkün olduğu kadar düzeltilmesine, fikrini hasredip kimisi de Nizam-ı Cedid diye eski bildiği asker sınıfları cinsinden bir nevi asker tertibini hatırlattıkları için sözü geçen layihalarda bu konuda ortaya konulan düşüncelerden kimisi doğruluğa isabetten mahrum, kimisi de konudan ve maksattan uzak olduğundan teklifler ve fikirler o kadar birbirine aykırı ve ihtilâflı idi ki, bu kadar muhtelif fikirlerin birleştiği noktayı bulmak asıl istenen hükmün yerine getirilmesinden daha zor olmuştu.

Bazı tarihçilerin ifadesine göre: Sultan Selimin devlet adamlarına ve saltanatın yakınlarına, layiha takdim etmeleri için izin vermesi, hem la-

yihalarında din ve devlete yararlı tedbirler ortaya konulduğunda bunların yerine getirilmesine çalışmaları ve hem de bu vesileyle hepsinin durumunu tecrübe terazisinden geçirerek ileride her birini liyakat ve dirayetine göre istihdam buyurmak maksadına bağlıdır.

Hazret-i Peygamberin (Veşavürhum fil-umur) «İşlerinizde istişare ediniz» emrine uyarak bu şekilde layiha takdimine emir vermesi güzel bir şey ise de saltanatlarının mahremiyetine yakın olanlar, çevirdikleri fesat dolapları için bunu kuvvetli bir sebep kabul edip giderek takdim olunan layihaları çocuk oyuncağına döndürmüş, herkesin istidat derecesi layihasından belli olur ve anlayış seviyesi üslup ve tabiatından ortaya çıkarmış şayiasını halkın zihnine sokmuşlardır. Padişahın mizacına aykırı olarak ortaya çıkan bazı tedbirlerle düşünceler hakkında Sultan Selim'i, istihza kahkahası atmaya zorlamışlardır. Saltanatın Atabeglerinden olan zamanın ileri gelenleri, fikir ve izan sahipleri, meseleyi duyunca, onlar da dalkavukluk vadisinde kanat vurup yakınlar güruhunun meşreplerine uygun olan çıkmaz yollarda mahpus olduklarından Nizam-ı Cedid bahsinde layiha takdiminden asıl maksat, elde edilmek istenen fikir birliği neticesinin tamamen aksine dönmüştür. Sonra da aşağıda anlatacağımız şekilde, tertip olunan Nizam-ı Cedid askeri ile Yeniçeriler arasında ayrılık ve aykırılık doğmasına sebep olmuştur. Belki olayların birbirini takip etmesi göz önüne alındığı takdirde bu başlangıç, pek çok kimselerin Sultan Selim'den yüz çevirmesine yol açarak pek çok seneler sonra korkunç bir şekilde ortaya çıkan Selim vak'asının sebeplerinden birazı da bunlardır denilebilir

Bu gibi önemli işlerin gereği gibi fiile çıkması Sultan İkinci Mahmud gibi kahir bir padişahın kuvvetli gayretine ve üstün azmine bağlı olup ancak yerine getirilmesi tasarlanan işe dair derin bilgisi olanlarla müşavere eylemek lâzım gelirdi. Yoksa bu kadar halktan, kendilerine göre tamamen meçhul olan işler hakkında layiha istemek beyhude idi. Çünkü kendilerinden istenilmiş ve tabiatiyle ilgisiz oldukları hususta öyle karışık ve karanlık kanaatlar bildirdikleri için hakikatte mazur iken onları tahkir ve istihza eylemek zaten layık olmadığından başka vahim sonuçlar doğuracağını da düşünmek gerekti. Eğer layiha istemekten maksat, mücerret yapılacak nizamlarda hepsinin reyini toplamak dâvası ise bir umumi mecliste yeni nizamın yapılması gereğini onlara tasdik ettirmek kâfi idi.

LAYİHA SAHİPLERİ

Layiha tanzim ve takdim eden zatlar, o asrın meşhur adamları olup isim ve şöhretleri aşağıda beyan olunur:

Koca Yusuf Paşa: Şöhreti tafsil edilmekten müstağnidir. İkinci defa Sadaretinde layihasını tanzim edip henüz layihalar hülasâ olunmadan kendisi azl olunmuştur.

Rumeli Sadareti payelilerinden **Tatarcık Abdullah Efendi:** O asrın anlayışlı ve faziletli âlimlerinden olup konuşma meclislerinde vazifeli idi. Layihası seçkin kişiler arasında elden ele dolaşmış ve meşhur olmuştur. İyi yazı yazma usulüne uygun olarak kaleme alınmış güzel bir eserdir.

Yine Sadrazamlardan meşhur **Veli Efendi Zade Emin Efendi:** Sultan Selim'e gayet iyi niyetle ve içten sevgiyle bağlı idi. O asrın en zenginlerindendi. O asra yetişmiş olanlardan işitildiğine göre ilim yolu hasılatından, fazla akarlar vesaireden senelik şahsi geliri 25.000 yıldız altınına varırmış. Daima hoş sohbet ve meclis şenlendiren kişilerle düşüp kalkarmış. Sohbet ettikleriyle vaki olan garip hallerin hikâyesi, hâlâ halkın dilinde diğer meseller gibi söylenip nakledilir.

Ayrıca yine Sadrıazamlardan **Salih Zade Efendi. Aşir Efendi,** bilgi ve anlayış sahiplerinden **Hayrullah Efendi** de o asrın çok ünlü kişilerinden idiler.

Defterdar Şerif Efendi: Sonraları vezir olan meşhur Şerif Paşa'dır. Tafsilatlı ve açıklamalı bir layiha kaleme almıştır ki, Tatarcık Abdullah Efendi'nin layihası gibi bunun da aslı, bu fakir tarafından görülüp incelenmiştir.

Çavuşbaşı Reşid Efendi: Önceleri Ordu-yu Hümâyunda Reisulküttap iken Rikâb-ı Hümâyun Reisliğiyle İstanbul'a celb olunarak padişah nezdinde pek ziyade makbul olmuştu. Ordu-yu Hümâyunun İstanbul'a dönüşünde asaleten divan mansaplarına sahip olanların makamlarına oturması gerektiği için Rikâb-ı Hümayunda bulunan vekillerin tabiatiyle ayrılması lâzım gelip ancak Reis vekili bulunan mumaileyh Reşid Efendi, aklının ve dirayetinin üstünlüğüyle isim yapmış, yazı usulünde ve dış işlerinde mahareti ileri gelenlerce kabul edilmiş olarak Rikâb-ı Hümayun Reisliği zamanında padişahın rızasına uygun hareket etmiş olduğundan başta kalması uygun görülmediği için Çavuşbaşı Genç Osman azl olunup Reşid Efendi Çavuşbaşılıkla Bâb-ı Âli'de kalarak Reisül-küttap Abdullah Efendiye rakip oldu.

Abdullah Beri Efendi: Uzak görüşlü, dirayet sahibi, tam yeterli ilim adamı ve bilgindi. Herkes onu överdi. Bu durumu ile Ziştovi ve Yaş görüşmelerine birinci murahhas olarak katılmış ve hizmetinde gösterdiği başarı makbul görülmüşdü. Lakin yukarıda sözü geçen Raşid Efendi ona rakip olarak ileride oynayacakları ikbal ve mevki satrancında onu yenecekdi. 1207 yılı muharreminin 19 ncu günü Beri Efendi azledilip yerine Raşid Efendi Reis-ül Küttab oldu.

Hakkı Bey: Sonra vezir olan Hakkı Paşadır. Sözünü esirgemeyen Osmanlı devlet reislerinden öğünülecek bir zattı.

Tersane Emini Osman Efendi: Moralı Osman Efendi diye anılır, sayılı devlet ricalinden, ilim adamı ve bilgin, eşi az yetişir, ender bulunur bir zattı. İki kez defterdar olmuş, mali işlerde liyakat ve büyük başarı göstermişdir.

Kethüda-i Sadr-ı Âli Celebi Mustafa Reşid Efendi: Köse Kahya adıyle anılır. Devlet ricali seçkinlerinden işini bilir, iş eri bir adamdı.

Muhasebe-i Evvel elhâc İbrahim Efendi: Gizli sıtma diye anılırdı. Mansabı küçük, gördüğü itibar büyükdü. Muharremin 26 ncı günü Köse Kâhyayı gizli sıtma tuttu, yani kethüdalıkdan azledilerek, bu gizli sıtma İbrahim efendi, Başmuhasebeden Sadaret-i uzma Kethüdalığına çıkıp oturdu.

Rikab-ı hümayun kethüdalığından ayrılan **Rasih Mustafa Efendi:** Aşağıda aydınlatılacağı gibi büyük elçilik ile Rusya'ya gidip gelmişdir.

Tarih yazarı meşhur **Enveri Efendi** ve devlet ricali kıdemlilerinden **Lâleli Mustafa Efendi** ve **Ali Raik Efendi** ve **Mabeynci Mustafa İffet Bey** ve **Beylikçi Sun'i Efendi** ve **Tezkere-i evvel Firdevsi Efendi,** hep o zamanın ünlü ricalinden idiler.

Bu zatlardan her biri birer rapor takdim etmişdi. Çoğunun rapor suretlerinin aynını görmeye ve ele geçirmeye muvaffak olamadık. Bu raporlarda geçen maddeler, aşağıda yazılı özetle geçmişdir.

LÂYİHALARIN ÖZETLERİ VE BAZI GÖRÜŞLER

Aşağıda geçen raporlar Sultan Selim Han hazretlerine arzedilip tek tek Padişah tarafından okundu. İşin usûlünde yürüdülmesi ve kolaylığı için yine el birliğiyle bu raporların hepsinden birer nüsha özet çıkarılmasını irade buyurmuşlardı. Bu lâyihalardan ilk önce askerin düzeni, ikincisi yevmiye meselesine yani askerin ulûfesine ve sonra Topçu, Humbaracı ve başkaca ocaklarda yapılacak reformlara dair olan fıkralar özet olarak geçirilmiş ve 1207 yılı başında bir mecmua tertiplenmişdi.

O zaman devlet büyükleriyle ricalin bu hususda anlayış ve bilgi derecelerini öğrenmek için adı geçen özet mecmuada tedbir ve önergeleri bu bakımdan özü ileri sürülerek açıklamak uygun görülmüşdür.

ASKERİ DÜZENE KOYMA MES'ELESİ

Sabık Sadr-ı âzam Yusuf Paşa'nın askerlikde yapılacak yeni düzen hakkında uyarı raporu, ocakların eski kanunlarını arayıp uygun yerlere başka başka tophane ve humbarahaneler çıkarıp ortaya koymakdı. Anadolu ve Rumeli yakasından eskiden olduğu gibi genç uşaklardan daha önce bu ocakların semtine uğramamış on oniki bin yeni er toplayıp az zaman içinde top fenni, humbara eğitimi ve öğrenimi ve başka ocaklara

da yeni erler toplayarak her yerde süresiz harp san'atı eğitimi yaptırılarak gerekdiği zaman savaşa lüzumu olan askerin üçde biri kadarını böylece eğitim görmüş, disiplini sağlanmış olarak elde tutmak; ayrıca taşraların hane ve erkek nüfus sayımı yapılarak bir hanede iki veya üç kişi olanların birer eri, adı ve saniyle valiler maiyetinde tüfekçi adıyle asker olmak üzere kaydedilmeliydi. Her türlü vergi ve tekalifden muaf olmak şartiyle on ere bir onbaşı, on onbaşıya bir yüzbaşı, bu suretle üç yüzbaşıya, beş yüzbaşıya binbaşılar tertip ve özel görevle haftada iki gün eğitim ve üç ayda bir denetlenerek içlerinden ölen varsa yerine başkası kaydedilerek valilerin veyahut Kethüdaların bir göreve gitmesi halinde binbaşılarına haber geldiği gibi derhal hazır ve amade bir kalıba sokmak ve üç ayda bir kere değişdirilmek şartiyle her ikiyüz eri vezir dairesi makam hizmetinde bulunup bu süre bitince yerlerine dönüp diğer 200 eri getirip geldikleri günden itibaren bu 200 erin her günkü tayinatı ve ay be ay ulufeleri verilmesi; taşralarda yeniçerilik iddiasında olanların bu iddiadan vazgeçip bulundukları bölge askeri içine katılmasını ve yeniçeri kalmak isteyenlerin hepsinin İstanbul'a gelip kışlalarında kalmaları emredilirse o gibilerin çoğu çiftini çubuğunu terk etmeyecekleri açıkça görülüyor.

Vezir maiyetinde olmakdan kaçmak suretiyle kışlalarında kalmak üzere İstanbul'a geleni pek az olurdu. Böylece taşradan gelenler ve İstanbul'da yerleşip boşuna oturan yeniçerilerle boşuna vakit geçirilmeyip eski kuruluşu olan acemi gılmanı ocağı bir gibi güzel kuruluş ve disiplin içinde haftada iki gün Kâğıthane ve Baruthane civarında eğitim görmeleri ve delil taifesinin savaşlarda yararlıkları görülmedikden başka gerekir de bir yere tayin edilirse bahşiş almayınca gitmeyiz diye bağıra bağıra teklifler ileri sürerek vezirleri sıkıştırırlar, buna benzer bahanelerle bir vezirin maiyetinden ayrılma oldu mu köylerde gezip dolaşarak halka zarar vereceklerinden Levend ocağının kapatıldığı gibi bunlar da kaldırılarak bundan sonra vezir dairesinde savaş için yetişmiş, savaşı başaracak enderun ağaları, süvari, piyade olmak üzere yukarıda adı geçen tüfekçi erlerinden başka türlü asker kullanılmaması hususlarıdır.

Eğitim görmüş asker yetişdirmek konusunda birinci mes'ele gereken erlerin toplanması hususu idi.

Bu bakımdan Yusuf Paşanın tedbirleri özeti ayrıntılariyle daha önce olduğu gibi Rumeli ve Anadolu yakalarından genç uşakların devşirilmesi şeklidir. Ancak aslında acemi oğlanlarının bir miktarı esir çocukları olup birazı da borçlanan reaya çocukları olup bir nevi vergi gibi toplanırdı. Ve tabaadan birinin küçük çocuğunu zorla ana ve babasından ayırıp da bir daha onları ana ve babalarını görmeyecek bir mesleğe sokmak gerçekden akla ve adalete sığmayacak şey görünürse fethedilen yeni mem-

leketlerin içinden hükümetin kuvvet alması eski zamanların düşünülebilecek tutumuna uygun görüldüğünden çaresiz bu yola girişilmişdi. Sonra bu usul terk edildi. Bunun üzerinden 150 yıl geçdikden sonra yeniden ihyası durum ve zamana uymuyordu. Devlet elinde bulunan esirlerden başka halk elindeki esirlerin para karşılığı olmadan geri döndürülüp verilmeleri için Ziştovi'de aracı murahhasların ne derece sert davrandıkları anlatılmışdı. Avrupadaki uygarlığın tuttuğu yola göre esirlerden asker toplanması kapıları da kapanmışdı. Bu durumda 1200 yılından sonra başlangıçda olduğu gibi Hıristiyan çocuklarından böyle asker toplamak mümkün değildi. Eğer islâm çocuklarından devşirme tedariki amacı varsa bunlar nasıl devşirilirdi; asıl mes'ele burada idi.

Eyâletlerde tüfekçi tertibine gelince bunlar bir nevi bölge askeri demekdi. Memleketin korunmasında ve savaşda asıl orduya yardımcı olarak kullanılabilirdi, ama gerekirse bir yere toplanıp asıl ordu teşkil edip de Avrupanın muntazam ordularına başlı başına karşı koyacak bir kuruluş olup iş görecekleri umulmaz. Çünkü ordu, dursa da harekâta geçse de, birlik halinde birçok insanın bir yere birikip bir bütün şekline girmesidir. Yürüyen bu orduda, birbiriyle kaynaşmış, disiplin içinde bağlar sağlam olmalıdır ki, serasker bulunan kimse bu tek vucüdun her kolunu, ayağını ve uzuvlarını istediği gibi kullanarak harekât sahasında manevrasını yapmaya gücü yetsin. Halbuki söylendiği gibi valiler maiyetlerinde kendi başına eğitilmiş taburlara eğitmi beraberliği ve taktikle birlikde başka ayrıcalıklar göstereceği olağan işdir. Top yekûn birlik ve beraberlik eğitim ve disiplini, harp san'atı öğretilmiş bir ordu teşkili, maharetli de olsalar tüfekçilerle teşkil edilip kurulması olacak şey değildir.

Eski yeniçeriliğe dönüş iddiasında olanlar İstanbul'a gelip de kışlalarında olsun denilse bu takdirde gelenlerin pek az olacağı bellidir. Taşra askerlerinin durumunda reform için bu gibilerin bölgelere ayrılması ön görülüyor. Ancak şu düşünülebilir; emir verilip de gelmeyenler, aile sahibi olup da yeniçerilikden geçmeyecek olanlar da hep ele avuca sığmaz, disiplin altına girmez fesat güruhu idi. O günlerde ise İstanbul'da bu gibi karışıklık çıkarıp ortalığa kötülük saçacakları azaltıp gönül birliği ile yeni kuruluşda ve düzende asker toplamağa uğraşılıyordu. Delil taifesinin halka zulüm işlemekden gayri bir işe yaramadıkları açıklanarak Levendler gibi hepsinin kalkması, bu işde başarıda başlangıcın en iyi tutum olacağı Hakkı Bey'in raporunda yazılıdır.

Delil taifesi, başlarına uzun kalpaklar giyip vezir dairelerinde kullanılır bir benzeri olmayan süvari idi. 1243 Savaşı yılına kadar kuruluşlariyle kaldılar. Gerçekden Avrupa usulü eğitimle yetişmiş değillerdi. Ancak zaman geçdikçe bir ocak şekline girerek tecrübe ve idman ile konup göçmede ve savaş harekâtı sırasında aralarında bir nevi beraber iş gör-

mede tecrübeli olmaları ile kendilerine has bir disiplin içinde idiler. Ocak gayretiyle başlarında bulunanlara itaat ederlerdi. Büsbütün başı bozuk asker de değillerdi.

Fakat o vakit bizim askerlerimiz süvari kullanacak yerleri gereği gibi bilmedikleri için düşmanın ateş kudreti fazla ateşli silâhlarla dolu taburları üzerine bu süvariyle taarruza geçerler, onlar da taarruz ederlerdi. Halbuki bu ateş saçan taburlar üzerine süvari taarruzu yapmak baht işi bir hareket olup ender olarak netice verdiği ve zafer kazanıldığı bilinyor. Çoğu top ve tüfek ateşine dayanamayıp geri çekilmeye mecbur olurlardı. Bu tabiidir.

İşte delil taifesi için savaşda işe yaramaz demeleri bundandır. Yoksa bunlar süvarinin yapacağı görev yerlerinde kullanılsalar vazifelerini pek güzel ifa ederlerdi. Gayet kullanışlı bir asker oldukları, geçmiş savaşlarda yaptıkları muharebelerde başarı gösterdikleri, harp san'ati inceliklerini bilen bazı yüksek zevattan duyulmuşdur. Fakat bu askerlerin ulufeleri ve tımar gibi dirlikleri hiç olmadığı için vezirlerin dairelerinde bir lokma ekmek bularak geçinmekden gayri geçimleri olmadığından fukaraya zulüm ve baskıları çok olurdu. Bu durumda adı geçen tüfekçi askerine harcanacak paranın bir mikdarı bunlara tahsis edilerek bunlar geçim sıkıntısından kurtarılsalar daha hayırlı olurdu.

Daha o vakit fünûn-u harbiye mektebi açılmamış ve Osmanlı idaresinde savaş fennine dair Avrupada yapılan neşriyat yenilikleri Osmanlı Devletine girmemişdi. Delil taifesinden daha muntazam bir süvari hey'eti teşkil olunması epeyce zamana ve paraya bağlı idi. Kaldı ki, Osmanlı süvarisi geçmişde yapılan savaşlarda işe yaramışdı. Ancak ilk zamanlarda asıl kuvvet süvari iken savaş taktiği ve strateji değişince piyade ordunun asıl bedeni ve diğer sınıflar kolları anlamında bulunduğundan ve Osmanlı Devleti ordusunun kusuru Piyade ve topçu olduğundan ilk önce bunların ıslahına çalışarak süvari sınıfı 2 inci derecede bırakılmak gerekiyordu. Delil ocağını ortadan kaldırıp yeni bir süvari sınıfı yaratmağa çalışmakdan ise bunları eğitime tabi tutup disiplin içinde bulundurmak daha kolaydı. Bunlar yeniçeri ocağı gibi devleti istilâ edercesine bir titizlik kazanmış toplumdu. Azıcık uğraşılsa disiplin altına alınmaları kabildi.

Sabık Sadr-ı Rumeli Tatarcık Abdullah Molla efendinin re'y ve düşüncesi ilk önce af ve calzelerini düşmekle akıllı, tedbirli, işbitirir yeniçeri ağası ve kul kethüdası ve beş on kadar da itibarlı ocak ağaları seçilip toplanarak onların aracılığı ile Osmanlı Devleti bugünden sonra yeniçeri toplumunu başka toplumlardan üstün tutacakdır diye yeniçerileri çekmeğe başlamak ve Sultan Süleyman kanunudur diye bu usulle kendilerini tertip ve eğitim hususuna istekli ve ateş açmak san'atını öğrenip

yapmaya başladıkdan sonra hıristiyanların harp san'atına dair yazdıkları kitapları tercüme edip kuruluş, eğitim, atış fenninde yeterli olunca güzel bir asker ifadesi bulurlar. Bektaşilerden şimdi beher odadan kırkar ellişer daha ziyade genç, iyi gelişmiş, kuvvetli, evlenmemiş, kul oğlu kul olmak üzere ortalarının ihtiyar ve subayları kefil olmak üzere bu şartlarla ve ayrıcalıkla erler yazıp kuruluşlar tertiplemek ve bunu teşvik ederek günlük yevmiyeleri, aydan aya ulufeleri verilerek, başlarında bulunanlara iltifat edilerek, şevk ve isteklerini artırmak suretiyle toplanacak erlerin isim, resim ve kıyafetleriyle özel defterlerine kayıtları yapıldıktan sonra her sınıfa tercüman aracılığı ile tüfekle muharebeyi öğretip atışlarını yapdırmak, hepsinden önemli olan belki de bulunup yapılması öncelik taşıyan sür'at toplarının çabuk atışlarında eğitim ve öğretim gerekiyordu. Her ortaya er sayısına göre iki üç sür'at topu, kadroları ve kuruluşlarına katılıp yeni erlerden her bir topa 10 er sür'atçi adiyle tayin ve topçulukda maharet kazanmalarına uğraşılması gerekdi. Bunun için kuruluşları düzene koyup talimatları verilmeliydi.

Bazı yabancı ordu mensupları, yahud daha önce Sultan Mustafa zamanında Fransız subayları (Tot) adlı Fransız sür'at toplarını döküp yapdırdığı gibi eğitimini de gösteriyordu. İngiliz, Fransız ve başkaca yabancı hıristiyan devletlerden bol para ile doyurularak getirilmesi mümkün olan Harp sanayii, öğretmen ve uzmanlar tedarik edilerek bölüm bölüm türlü topuçluk atış eğitimi ve kuruluşları gelişdirmeye büyük ölçüde ve önemde uğraşma gerekdi.

Kısaca ilk önce ocaklıyı istekli duruma getirmek, kışlalarda ve başka yerlerde buna benzer kuruluş ve eğitimlerin yapılması hususuna ikdam kılınması ve fakat bütün erlerin İstanbul'da toplanması uygun görülmediği anlaşılıyordu. Çabuklukla iki yıl içinde eğitim görüp topçuluğu ve tüfek atışlarını öğrenen erlerin, başlarında birer kumandan ile bir memur kazaya gönderilmesi ve o kazada yoldaş olmayı isteyen gençlere bu gönderilen kumandan ve erlerin eğitim ve öğretimi, tüfek eğitimini ve atışları, top ve Humbara ile topçuluk san'atı ve eğitimi başlamalıydı.

Bu işe başlayınca katılanlarından seçkin ve ayrıcalıkları onları başka mükellefiyetlerden kurtarıp eğitmekde önemli çalışmalar yapılmalıydı. Bu askerlerin kuruluş ve eğitim masrafları, evkaf geliri fazlalığından ve başka telef olan gelirden sağlanıp bir mikdar tayinat da kazalardan tahsis edilerek beş altı veya yedi sekiz yıl içinde elli binden fazla eğitim görmüş asker yetişdirilmesi ve bu eğitim işi yeniçeri ocağına mahsus olmayıp cebeci, topçu, arbacı vesair ocaklara da eğitim yapdırılarak bunlardan tersanede de deniz topçuluğu, kalyonculuk ve erleri yetişdirecek, bu san'atın uzman ve öğretmenlerinin yetiştirilmesi hususu ön görülüyordu.

Bu tedbirlerin özeti akıllıca güzel oyunlarla ocakların reformu demek olup teorik olarak akıllıca görünüyorsa bile yerine getirilmesi çok güç, belki de olmayacak bir işlem sanılır. Zira yeniçeri, ağasından en küçük subayına kadar hep devlet ve milletin ne demek olduğunu bilen kişilerdi. Devlet uğruna her şeyi feda eder, gece gündüz askerin güzel bir duruma gelmesini düşünür adamlardı. Eminler ve malları yetişir varlıklı olanları bile bu durumda oldukları halde bu kuruluşun uzun yıllar sürüp durması onların bu tutumuna dayanıyordu.

Halbuki Hulefa-yı Raşidinden sonra böyle bir toplumun gelişdiği bilinmiyor. Kaldı ki Avrupa'da harp san'atı metodları yenilendikçe Osmanlı Devleti de zaman zaman az çok askerlik san'at ve metodlarında değişiklik ve yenilik yaparak ocaklıyı bu gibi yenilik ve reformlara alışdırmış olaydılar bu kez de gerekli yeniliklere itmek kabil olurdu. Ama bunca yıldır kendi haline bırakılmış ve yavaş yavaş yerleşen disiplinsizlik ve düzensizlik bir hastalık gibi kökleşmişdi. Artık düzeltecek ve onların yenileyecek ilâç da, günü geçdiği için, faydasızdı. Bunları kökünden kazımakdan ve ortadan kaldırmakdan başka çare yokdu. Halil Hamid Paşa'nın bu yolda belâya uğraması bu durumdandı. Bu yola girmesindendi.

Bundan az süre sonra yerinde bildireceğimiz gibi yeniçeriler, eğitime razı edilip yerine getirmeye başlamışlarken kısa süre zarfında bu önemli işden vazgeçerek baş kaldırıp kafa tutmaya başladılar. Sonuç olarak II nci Mahmud Han zamanında sipahilerin savaşa koşan sınıfı **Eşkinci** adiyle biraz ayrıcalıkla muamele görmesinden dolayı isyana kalkıp ayaklandılar. Nihayet tümü ortadan kaldırılarak kuruluşları silindiği gibi bu görülen olaylar da bunlara birer delildir.

Abdullah Efendi, zaamet ve tımar erbabının düzeni ve disiplini hakkında Abdulhamid Han'a son kez zamanında ihtarda bulunmuşdu. Lâkin şartları üzerine eğilmeyerek müzakerelerden sonra o isteğe göre düzen vermek mi lâzım gelir yahud başka bir tertip ve düzen mi gerekir; hemen işe koyulmak gerektiğini hatırlatmışdı.

Çavuşbaşı Raşid efendinin er toplaması hakkında düşünmesi de Yusuf Paşanın benzeri olup şöyledir:

Bundan sonra Anadolu ve Rumeli yakasından genç uşaklar devşirilip İstanbul'a getirilerek küfecilik, manavlık ve başka esnaf içine katılıp herhangi bir işle meşgul olmalarını yasaklama tedbirini arz etmişdir. Lâkin bunların ne gibi usulle getirilip topalnacaklarını açıklamıyordu. Halbuki asıl düşünülecek konu budur. Bu askerin kuruluşu hakkında der ki: Bunlara imtiyaz tanınarak kuruluş ve kıyafetleri birbirinden ayırdedilmeyecek bir elbiseleri olacak üzerlerine subay ve öğretmenler tayin edilecektir. Yiyecek ve giyecekleri devlet tarafından verilecekdir.

Her gün süresiz Harp san'atı öğredilip eğitimleri yapılacakdır. Bunlar gerçekden başka kuruluşda yeni bir asker ise de yeniçeri olmayarak düzenlense aralarına ve ikilik girer ve karışıklık çıkabilir. Bu mahzuru önlemek için bunlar da yeniçeriye katılsa önemi yokdur. Ancak şuna dikkat edilmelidir: Sür'atçilerin topçu ocağına katıldıkları gibi kendilerinin yok edilmesine kendileri sebeb olmasın.

İşte bunlar böylece bir tarafdan celp ve bir tarafdan eğitim ve öğretimle gittikçe sayısı artırılarak yirmi otuz bine kadar çıkartılmalıdır. İşte bunlar bu çoğunluğa erişdikleri zaman savaş olsa emir altında bulunarak kullanılacaklardır. Ayrıca taşradan getirilen erler bunlara katılınca onlar da bunların disiplini içinde kuruluşlarına ve düzenlerine karşı koymadan topyekûn savaşda direnmeleri ve kendilerini göstermeleri mümkün olacakdır.

İşte Raşid efendinin askeri düzene koyma işinde uyguladığı tedbir bundan ibarettir. Yeni askerin yeniçerilerden ayrı olarak düzeni ve kuruluşu durumunda düşünülen mahzur aslında olmayacak şey değildir. Yeniçerilere katıldıkları takdirde de yeniçerilerin yapacakları kargaşalık ve baş kaldırmalar bunlara da sirayet edebilir; mahzuru vardır. Kısa süre içinde bunların da sür'atçiler gibi bozulmaları olağan işdir. Buna bir önleme tedbiri almak gerekirdi. Yoksa bunları yeniçerilere katıp sür'atçilerin topçulara katıldığı gibi kötü sonuç vermesin demek yeterli bir önerge ve önleme tedbiri değildir.

Bir de o zaman bu kuruluşdaki subay ve erler için Osmanlı devletine 20-30 bin eğitim görmüş kuruluşlara asker toplamanın da bir tasarıdan ileri gitmeyeceği şüphesizdir.

Ama bunun bir faydası daha vardır. Başka askeri kuruluşların da bu kuvvet ile disiplin ve itaat altına alınarak Osmanlı devletinin topraklarının içinde emirlerini yerine getirerek, dediğini yapdırarak iç işlerindeki bozuk yanları düzene koyabilir ve bu yeni kuruluşlarla yeni bir askeri düzen ortamı hazırlanabilir. Bunlar başlangıç olur. Yoksa tecrübeler göstermişdir ki, bu kadar az eğitim görmüş kuruluşlarla Avrupanın bugünkü herhangi bir ordusuna karşı koymak kabil değildir.

Çünkü ordu denilen topluluk birçok insanın bir bütün halinde iş birliği ve gönülbirliği etmesi demekdir. Bir ordu ne kadar tam, kolları sağlam olursa göreceği iş de o kadar tam ve yüksek seviyede gelişir.

Bir ordu, yüksek seviyeye sayıca ve kuruluşları ile tam olarak ulaşırsa onun göreceği görev ve işlerle vazife ve harekâtı o kadar güçlü olur. Bir ordunun istenilen yüksek seviyeye ulaşması altı şarta bağlıdır:

1 nci şart — Asker genç, dinç, sağlam ve sağlıklı olmalıdır. Zira, hasta ve sakat olan kimseler savaş'ın güçlüklerine dayanamayıp vakitlerini hastahanelerde geçirirler. Kullanılacağı sırada işe yaramazlar. Askerin bu

şartlara uygun olarak devşirilmesi sonra da sağlık ve sıhhatlerinin korunması tıp ilminin ve operatörlüğün tutulan ve yaygın bir meslek haline gelmesine bağlıdır.

2 nci Şart — Gerek subaylar gerekse erler Harp san'at ve eğitiminde yeterli bilgi ile askerlik hizmetinde maharet sahibi olmalıdırlar.

3 ncü Şart — Ordu erkânı olan yüksek kumanda hey'eti, askerlik tekniğinde ve bilgisinde başarı göstermiş, seçkin ve yetişmiş kimseler olmalıdır.

4 ncü Şart — Ordu kumandanı temiz yaradılışlı, doğru, kızgınlık ve okşamada garaz gütmeden, askerin dediğini yapacak duruma düşmeden, ileri gitmeden ve geri durmadan uzak, sür'atli ve çeviş harekâta girişerek çabuk anlayışla, görünmeden, varacağı sonucu hesaplayarak soğukkanlı ve sağlam bir yürekle kahramanca, cesaretle, savaş inceliklerini bilerek kullanmak ve askerin gayretini ve şevkini artıracak sözler bilmeyi ve söylemeyi öğrenmelidir. Kısacası bütün nitelikleri üzerinde toplayan, bilgili, yetişkin bir önder olmalıdır. Şimdi bu şartların aranması bile kültür ve eğitimin gereği gibi yaygın duruma gelmesi ve harp okulları ve akademilerin açılmasına bağlıdır.

5 nci Şart — Harp araç ve vasıtaların, diğer ordular seviyesinden üstün nitelikde, kusursuz olması gerekir. Bu da milli sanayiin gelişmesine, üstünlüğüne ve üstün seviyede kültüre bağlıdır.

6 ncı Şart — Savaş ruhu denilen moraldir ki, askerin birbirine birlikler halinde bağlı, dağılıp bozulmadan, savunma ve taarruzda birbiriyle yarış edercesine, şevk ve gayretle savaşmasıdır.

İşte orduyu bir bütün haline koyan bu durum olup esası, disiplin ve itaat mes'elesidir. Zira disiplini olmayan bir topluluk, cansız bir vücud gibi istenileni yerine getiremez. Askerde böyle disiplin sağlanması da ceza ve mükâfat kuralına uymağa bağlıdır. Zira askeri disiplin ve itaat altında tutan ceza korkusu olduğu gibi düşünmeden, korkusuzca ateşe ve tehlikeye sürükleyen de mükâfat mes'elesidir. Maddi ve manevi imkânları eşit olan iki ordudan hangisinde şevk ve gayretle inanç ziyade ise onun galip gelmesi olağan şeydir.

Bu bakımdan incelemeler yapan bazı araştırmacılar şöyle diyor: Askerde göz pekliği, savaşda galibiyeti geliştiren ve hazırlayan sebeplerin en büyüğüdür ve Osmanlı ordusunda bu nedenlerin en kuvvetlisi **din düşüncesidir.**

Hattâ Monte Kokoli şöyle diyor: «Osmanlı ordusu kumandanlarının bilgi, harp san'atını iyi bilmesini ilerletmesinde ve yenilikler yaratmasında bir sebep de dine bağlılıklarıdır. Zira Osmanlı inancına göre savaşda ölenler şehid olur. Herkes için vakti saati gelince ölümün geleceği bilinen şeydir insanın ne zaman ve ne yüzden gideceği mukadder alın ya-

zısıdır. Bu kaderi değişdirmek, gecikdirmek, kolayını bulmak hayaldir», diye yazmışdır.

Kumandan olan zatın, askerin şevk ve gayretini artırıp geliştirecek, ateşlendirip, alevlendirecek sözleri bilmesi şart kılınmışdır. Öteden beri savaşla uğraşanlar bunu **Belâgat-ı askeriye** denilen başlı başına bir bilim konusu haline getirmişlerdir. Özet olarak askeri savaşa hırsla sürükleyecek nedenler ne ise bunun asker üzerinde işlenmesi gerekir. Bu manevî kuvvet askerin en keskin silâhıdır. Ve bunun aslı söylendiği gibi mükâfat ve cezalandırma prensibi olup ancak bu yolda ne fazla ileri gidilmeli ne de yerine getirmekde kusur etmekden çekinmelidir. Adil davranış kuralları içinde insaflı hareket etmelidir. Kanun ve talimatlar gereği ne ise ona uymak gerekir.

7 nci Şart — Denildiği gibi asıl ordu yukarıda geçen şartlarla maddede, ilimde ve anlamda tam gelişme sağlandıkdan sonra redif askeri ve buna benzer bazı memleketlerde bulunan bölge askeri gibi ihtiyat kuvvetlerinin bile eğitim görüp kuruluşlarının disiplin içinde bulunması gerekir. Zira devlet, bütünü ile bir ordu demek olup muvazzaf asker ilk cepheye koşanı, redif askeri ihtiyat kuvvetleri de ikinci ve üçüncü hatları değerinde olup cephe sıkışınca bu kuvvetlerle takviye edilecekdir. Bu ihtiyat kuvvetlerinin de eğitim görmüş, ikmâli yapılmış, disiplinli kuruluşlar olması lâzımdır. Aksi takdirde cephedeki muvazzaf askere yar ve yaver olmaz. Bu da ihtiyaç hissedildiği zaman düşmana korku ve dehşet verecek asker millet durumunda bulunabilmek için gereken düzen ve kuruluşların bozulmadan sarsıntıdan korunması ile ortaya çıkar.

Bu altı şartı içine alan askeri kuvvetler, kuşkusuz tepe noktasına eriştiği zaman her yerde iş görür diye güvenilebilir. Ancak bu şartların karar ve devamı iki kuralın işledilmesine bağlıdır: Biri, ilim, maarif ve teknik elemanlar hakkında mükâfat kapıları açık olarak onların alacakları mevki ve mansaplarda ehliyet, işbilir ve bitirir nitelikleri asıl olmalıdır. Zira ilmin yaygın hale gelmesi ancak yetenekleri ve ehliyeti olanlara iltifat ile değerlendirilir. Diğeri, kanun ve nizamlara riayetle askerlik hizmetinde bulunanlar, başına buyruk gidişden ayrılıp yasaklanmalıdır. Zira kişisel hareketlerin daima hatası sevabına galibdir. Sevabında da hayır ve bereket olmaz. Çünkü akıllı insan anlayışı arasında fark vardır. Birinin gidiş ve gelişinde hakla haksızı, diğeri red ve inkâr edebilir. Bu bakımdan bir işin görevlisi değişdikçe tutum ve usul değişerek nihayet o işin değişikliğe uğraması, sarsılması ve karışıklık içine düşmesi kesin bir durum haline gelir. Kaldı ki, böyle fikir ayrılıkları ve aykırı davranışların olması orduyu bir bütün halinde tutmak için gerekli olan birlik ve beraberliğe aykırıdır, ters düşer.

İşte bu iki kural disiplinli bir kuvveti doğurur. Buna yalnız silâhlı kuvvetler muhtaç değildir. Devlet mekanizmasında bütün işler disiplin

altında bulunmak gerekdir. Böyle bir düzen ve disiplin altında bulunmayan devlet, öyle muntazam silâhlı kuvvetleri idare edemez. Bununla beraber ordu kumandanı bulunan kimsenin, bağımsız olarak işine karışılmadan yapacağı işlerde dediğini kesinlikle yerine getirebilir olmak şartı da gereklidir.

Monte Kokoli: «Osmanlı Devleti ordu kumandanlarının şevkle işe sarılmalarına bir sebep de bağımsızlıklarında sınır olmayışıdır. Dilediklerini yaparlar. Ancak Osmanlı Devleti kanunları kendilerine ışık tutar. Osmanlı hükümeti çok akıllıca kurulmuştur. İşlerinde bağımsız olup savaşda bir ordu kumandanı, alacağı karar ve yapacağı savaş harekâtında kendisine verilen tam yetki ile iş görür. Bu bağımsızlık nedeniyle ordu ile hükümet arasında, anlaşmazlık, dedikodu ve karşılıklı karşı koymalar ve karışıklığa neden olabilecek durumlar kesilip atılmışdır. Böylece karar verilen her işde duraklama ve işi alt üst edecek durumlar bir yana itilir ve kalkar. Devlet sırları gizli kalır,» diye yazmışdır.

Bir de her şey devletin mali güç ve imkânına, özellikle böyle muntazam orduların teşkil ve idaresi büyük masraflara bağlıdır. Mali kudreti gelişdirmek de memleketin güzel bir idare şekline bağlıdır. Bu mülk idaresi eskilerin dediğine göre gelir ve giderden söz eden başlıbaşına bir teknik olmuşdur. Milli geliri yüksek seviyede tutan en önemli ve faydalı ana kurallarla kalkınmak, devlet masraflarını tüccar sermayesi gibi tanımakla olur. Maddî ve manevî faydalı olacak yerde sarf etmekden çekinmek mes'elesidir. Bundan başka devletler muvazenesini gözetmek de devletin boynuna borçdur.

Cıvar devletlerin iç işleri ve dış ilişkilerini bilip de ona göre o devletlerle ölçülü işlere girişmek ve birinde ortaya çıkan değişikliğe bakarak önleme tedbirlerini almak, vaktinde hazırlıklara girişmek ve o değişikliğin doğuracağı olayların önünü almak gerekir. Bir devletle savaş yapılacaksa o takdirde durumu en ince noktasına kadar doğru olarak bilmeli ve ona göre davranmalıdır. Bunları görüp gözederek haberleri değerlendirilip durum içinde önemli ve gerekli olanlarını ayırıp incelemek de kuvvetli kültür ve bilgiye dayanır. Bu özelliklere ilişkin hizmetlerde bulunan görevlilerin bilgili ve dirayetli kimseler olması lâzımdır. İşte Sultan Selimin aradığı Devlet düzeni bu hususların yerine getirilmesinden ibaretti ve arzu ettiği muntazam asker, yukarıda anlatılan mükemmel orduyu kurmak anlamını taşır. Bu bakımdan o vakit 20-30 bin eğitim görmüş, devletin vereceği emri yerine getirmeye hazır asker toplayıp düzene koymak, ordular tedarikine başlangıç olabilirdi. Yoksa Raşid Efendinin dediği gibi bunlara başka sınıfdan askerlerin katılmasiyle istenilen amaca varılmayacağı belirmişdi.

Yine Raşid efendi yeni askere verilecek ulufeler hakkında şöyle diyor: Aslında yeniçeri esamesi yedi sekiz akçadan ibarettir, ancak o vak-

tin rayicine bakılırsa o para ile geçim sağlanırmış. Meselâ bu mikdar para yevmiye olarak tayin edildiği günlerde etin okkası beş akçaya ve ekmeğin ikiyüz dirhemi bir akçaya ve zeytin yağının okkası beş altı akçaya ve başkaca yiyecek narhı da buna göre imiş. Bu suretle şimdi bunlara tayin olunacak yövmiye bu narh farkına vurularak en az üç katı verilmelidir ki, başka iş görmek zorunda kalmasınlar.

Raşid Efendinin yazdığı yedi sekiz akça, geçmiş zamana ait idi. Yoksa aslında yeniçeri ulufesi yövmiye üç akça ve sipahilerin yövmiyesi sekiz akça olup, sonraları yeniçerilerin terakkiden başka olarak asıl yövmiyeleri yedi sekiz akça olarak on beş akçaya kadar terakki de verebiliyordu. Ancak zaman geçdikçe para değeri arasındaki büyük farkla beraber değişdiği için yövmiyeler arasında doğan bu büyük fark sözde kalan, işe yaramaz bir zam olup hakiki zam değildi. Zira akça küçük beyaz sikke demekdir. Yeniçeri yövmiyesi üç akça olduğu zamanda üç akça bir dirhem gümüş ağırlığı karşılığı idi. Altmış akça kızıl kuruş ve flori dedikleri bir yaldız altına karşılıkdı. Yavuz Sultan Selimin saltanatı sonuna kadar para durumu böyle geçerli idi. Ondan sonra III ncü Mehmed zamanına kadar değeri düşdü. Bir altın 120 akçaya kadar yükseldi. Yani 120 akça yirmi dirhem gümüş karşılığı olurdu.

Sonra iç isyanlar zamanında üç akçaya rayiç olmak üzere para adiyle sikke ve kırk para karşılığı kuruş kesilmeğe başlandı. Gümüş bile gayet karışık olduğundan flori 200 akçaya yükselmişdi. Sonraları ara sıra sikkenin ıslahına uğraşıldı ise de yine 1133 yılında yalnız altın 375 akça ve macar altını 360 akçaya ve 1189 yılında yaldız altını üç kuruş yüzbeş akçaya, macar altını üç kuruş elli akçaya yükseldi. 1182 yılında beş Frank bir kuruş iken 1189 yılında üç frank bir kuruş oldu.

1200 yılından sonra yaldız altını beş buçuk kuruşa çıkdı. Çünkü yaldız altını 23.5 ayarında ve macar altını 23 ve bir buğday ayarında olduğundan bu orantı üzere macar altını da beş kuruş on paraya kadar rayiç kazanmağa başladı.

Bazı yazılardan anlaşıldığına göre 1000 yılında koyun etinin okkası üç akçaya ve ekmeğin dört okkası üç akçaya iken 1168 yılında koyun etinin okkası on sekiz akçaya ve ekmeğin okkası dört akçaya ve zeytin yağının okkası on beş akçaya ve 1186 yılında koyun etinin okkası sekiz paraya ve ekmeğin okkası iki paraya ve zeytin yağının okkası on paraya çıkar. Diğer yiyecek ve eşyanın fiatı da buna yakın olarak yükselir. Ondan sonra narh günden güne artar.

III. ncü Mustafa zamanında Darbhane eminliği tarafından Padişah haremine takdim edilen altınların alındığını bildiren, Padişahın mührü ile mühürlenmiş birçok ilmuhaberleri gördüm. Bunlarda yeni zer-i mahbub yüz on paraya ve yeni fındık altını üç kuruş otuz beş paraya hesab olunduğu görülmüşdür.

Sonra sikke durumu ve değeri değişdi. 1202 yılında yaldız altın beş kuruş on paraya, macar ve fındık altını beşer kuruşa, İstanbuli Mahbub üç buçuk kuruşa ve riyal yüz paraya rayiç olmak üzere nizamı verildi.

Çünkü o zaman mali sıkıntı büyükdü. Gerek borçlanarak gerek başka, şekilde bir çare de bulunamadığından bir derece daha sikkenin ayarı değişdi ve düşürüldü. Halk arasında bulunan altın ve gümüş eşyanın kullanılması men edildi, bilinen bedel karşılığında darbhaneye konuldu. İkilik kesilerek darbhaneye bir nevi gelir sağlandı. Mali sıkıntının açtığı yaralara geçerli olarak merhem vurulmuşdu.

Bu ikiliklerse zamanımızdaki altılık ve beşlik gibi karışık olarak bir yaldız altınına eşit sayıldığı için bu hesapça yaldız altın bayağı on kuruş etmek lâzımdı. İkiliklerin bayağı yarısına yakın kıymetleri sikke itibar olunarak yabancı memleketlerde rayiç yokdu. Bunun için yabancı tüccarlar bunları ayarı has sikkeyle değiştirmeye mecbur oluyordu. Tabiatiyle yaldız vesair altınların fiatını artırarak düzenli tutmak kabil değildi, bu bakımdan değerleri de artardı.

Sikke konusunda Tatarcık Abdullah Efendiye göre geçmişdeki Osmanlı Padişahları zamanlarında Sikke-i Sultaniye halis ayarlı iken Kahire'de olan ve Para Basılan evde Mısır ümerâsının bazen saldırıp ele geçirmeleri ve bazen de Mısır vilâyetlerinin işledikleri kusurlar nedeniyle sikke haline gelmiş altının ve gümüşün ayarı düşük olup sonradan bu durum İstanbul'daki darbhaneye de sirayet ederek bildirdiğimiz gibi Padişah altın madenlerinin kötü idareleri eseri bu madenlerinden gelen altın ve gümüş azlığından ve diğer nedenlerden ötürü darbhane muamelelerini yürürlükden kaldırmak ve devlete veridat sağlamak düşüncesiyle zaman zaman Osmanlı sikkesinin tartı ve ayarı azaltılıp düşürülmüşdü.

Savaş başlangıcında yaldız altın beş buçuk kuruşa rayiç olmağa başlamışdı. Halbuki Osmanlı sikkesinin vezin ve ayarı ne kadar düşerse malikâne mukataalar ve diğer devlet geliri de o kadar düşmek gerekiyordu. Gittikçe miri hazinesi sıkıntıya düşüyordu. Çünkü yabancıların gözünde yalnız ağırlık ve ayara itibar olunduğundan yabancı devlet malları ve Hindlilerin fiatı Sikke-i Osmaniyenin vezin ve ayariyle karşılaşdırılınca pek ziyade artıyordu. Osmanlı devletinde ise bu malların kullanılması arttığı için onların pahalılaşması diğer eşyanın da pahalılaşmasına sebep olmuşdur. Değer düşürme ve para değişikliği görünüşde her ne kadar menfâat sağlıyor sayılsa da aslında aynı zarar ve hasar oluyordu. Basılan dirhemlere ne kadar bakır katılırsa ve basılan paranın ağırlığı ne kadar eksik olursa o kadar devlet gelirine zarar vereceği uzak görüşle düşünülür ve incelenirse dikkatle bakılınca açıkça görülecek işlerden olduğunu bildirip ileri sürdükden sonra der ki, gerek daha önce gerek bu kez ihtiyaç karşısında düşürülen vezin ve ayar sikke bakımından mümkün

olduğu kadariyle eski haline getirmede önce yapılacak iş devlet düzeni işlemidir. Gümüşhane ve diğer madenler tam ihtimamla eskiden olduğu gibi düzene konup basıldığı şekilde güzel nakid sikkelerini gılligişdan temize çıkarıp dirhemlerin vezin mikdarının hiç olmazsa Sultan Mahmud zamanında basıldığı dereceye yükseltilmesi sağlanırsa geçen zamanda malî sıkıntı ile Osmanlı Devleti para değeri gailesinin kalkacağı şüphesizdir.

Bütün hıristiyan devletler dinlerini gözederek mal toplamak ve menfaat sağlamak hususunda bütün incelikleri kullanacakları bilinen şeyken sikkelerini gılligişdan korumak ve sakınmak için üstün seviyede bir dikkat ve ihtimamları vardır. Bu anlamı gözüyle görerek para ayarını düşürmek mal ve mülke en aşağı mertebede faydalı olmak için bu hususları düşünürler ve böylece para hususunda değerli uğraşları olurdu.

Abdullah Efendinin bu takririyle hıristiyan devletlerin sikke düzeltip ayıklanması, para değeri üzerinde önemle durdukları gibi paranın düzeltilip ayarı, Osmanlı Padişahlarının gelenek adaletidir. Zira herkesin amacı para ile ilgili olduğu için onların olmaz dediği karışıklıkdan ve kargaşalıkdan korumak görev borcudur.

Abbasi Devleti zamanında da Harun-ur Reşid bu görevini veziri Cafer Bermekiye vermişti.

Özet olarak Abdullah Efendinin anlatıldığı gibi düşünce ve görüşleri mantık kurallarına uygundu ve diğer erkân-ı saltanattan akıllı kişilerin görüşleri de ona uygundu.

Defterdar Şerif Efendi, asıl lâyihasında: «Düşmana karşı gelmek için savaşa ve savaş için askere, mühimmat ve zahireye ihtiyaç vardır. Bunların hepsinin paraya bağlı olduğu bilinen şeydir. Irak ve Arabistan toprakları menfaatleri yabancılar elinde kalmakla Mısır ve Bağdad hazinelerinin düzeni hazineye para sağlama bakımından her şeyden öncelikle ele alınmak faydalı ise de Kırım'ı ele geçirmek daha önemli görüldüğünden bugünkü durum gereği Kırım ele geçinceye kadar para toplamağa başka türlü uğraşmak gerekiyor,» diye söze başlayarak mali durumu düzeltmek hususunda da aslında mukataaların malikâne verilmesini doğru görmeleri idi.

Herkes malikânesini kendı bağ ve bahçesi gibi imar etmeğe çalışıp reayasına tohum verecek ve böylece Osmanlı Devleti toprakları günden güne mamur olacakdır düşüncesiyle askerin çıkardığı isyanlar bu işe de erişdi. Beş fazla veren mültezimin zulmüne yardımcı oldular, çıkarcılık küçükde, büyükde, herkesde görüldüğü için Hazine menfaati ele geçmiyor, devlet gelirsiz kalıyordu. Bu bakımdan miri mukataalar, haremeyn, ve boşalan sehimler satılmayıp darbhane-i âmire'den verilmeliydi. Enderun ve birun ricalinden hak edenlere bizzat Padişah tarafından verilmek istenilse verilecek mâlikânenin ne kadar faiz getireceği bilinerek altı se-

nelik muacele ile ve gerekirse muacelesini bir süre içinde vermek suretiyle tecil ile verilmesiyle kimseye zarar vermeden gelir sağlamak ön görülüyordu.

Osmanlı topraklarında meşruta ve gayr-i meşruta evkaf yeniden yazılıp nazır, mütevelli, kâtip ve başkaca hizmet edenlerin açık ve kapalı maaş ve menfaatleri büyük ölçüde olanların boşalan yerlerini lâyık olan sınıra düşürüp geri kalanını vakıf mande etmek ve duagûy benzeri hizmetsiz veya hizmeti kaldırılmış cihetlerin terkiyle boşalan vakıf, yarısı vakıf manda, yarısı imam ve müezzin ve kayyum gibi hizmetlilere terakki tevcih olunup imam ve hatiplerin vazifeleri üç yüz altmışar akça ve diğer hizmetlilerin yüz yirmişer akçaya dek zam alması ve boşalan musakkafat ve özellikle kârgir akarların icareteyn ile verilmeyip bir kişiye icarla verilmesi ön görülüyordu. Kısacası bütün evkaf fazlalıkları ortaya çıkarılmalıydı. Ayrıca bunlar korunup miri tarafından el konulmayıp zamanı gelince Beyt-ül mâl zayıflayınca borç olarak alınıp savaş için sarfedilmeliydi. Sonra Hazine genişleyince yerine aktarılmalıydı.

Halk arasında gedik diye alınıp satılan şeyler için şimdi her vakıfdan karşılıksız sened verilerek vakıf defterine kaydolunacakdı. Sonra çocuğu olmaz da boşalırsa vakıf tarafından el konup satışı yapılmak yoluna gidilecekdi. Osmanlı topraklarında bulunan bütün hayır eserleri imar edilip şenlendikden başka **Zevaid-i Evkaf** adiyle yılda büyük gelir sağlanacakdı. Başkaca muhafaza edilse Osmanlı Devleti için bir kuvvet dayanağı olurdu.

Osmanlı Devletinin gelir ve gideri tam ve doğru olarak meydana çıkarılıp zam ve düşürülme yapılsa bile devletin iradı şu mikdar iken filân filân maddelerden şu mikdar ziyade oldu. Belli gider bu kadarken filân filân maddelerden ötürü bu kadar eksildi, diye bir özet pusula yapılarak Padişaha arzolunacakdır. Böylece devletin belirli giderlerinden birçok gereksiz şeyler, ocaklılar, beyhude giderler meydana çıkacakdı. Bunlar düşülecek ve bu düzenden sonra nice nice gizli kalmış hazine menfaatleri ortaya çıkacakdı. Tersanenin bir mükemmel donanma takımı fazla ve yedek olarak emre hazır bulunacak bunlarda israf varsa önünü kesmek hususu Padişaha arz edilecekdi.

Madenleri çalışdırmak hususu hatırlatılıp tavsiye edilmişdir. Gediklerin verdiği zararları zamanımızda görmeyen kalmadı. Açıklamaya gerek yokdur. Böyle yolsuz işi irad diye kabul etmekden ise kaldırılması ön görülüyordu.

Sonra Şerif Efendi askeri nizam konusuna geçer. Askeri düzen konusunda özet olarak aldığı tedbirler Yusuf Paşanın tüfekçi kuruluşlarına yakın olup ocaklının islah edilemeyeceğini anladığı için onların disiplin ve yeni bir kuruluş altına alınmaları davasından vazgeçerek düşma-

nın galibiyeti nedenlerinden biri de Osmanlı askerinin kış savaşına alışkın olmadığı hususdur. Eğitim görmüş asker bu eğitimi görmemiş askere üstün olduğu açıkça görülmekle ocaklar askerini de disiplin altına koymak mümkün değilse de bari kışla askeri eğitim görsün, dedikten sonra şöyle diyor:

Büyük vezirler ve mirmiran, mansablarında kalsın, istenildiği zaman azledilmesin, eğer ceza tertibini gerekdirir ağır suç işlerse olduğu yerde kaydı görülsün, ama bir yakınına miriden taarruz edilmesin. Yerine nasbedilecek her kimse ona ihsan edilsin. Halef olan adam, bir kurulu dolabın içine girip çevirmeğe başlaya, onun da kazandığı üzerine eklenerek günden güne dairesini genişletip durumu kuvvetlensin, savaşda ve Hazerde işe yarasın. Böyle olunca her vezir ve paşa durumuna göre Piyade ve süvari askere eğitim yapdırıp yaz ve kış çadırlarda ve zemniklerde tutup yiyecek ve giyeceğine, harekât yapmasına ve disiplin sağlamasına Avrupa devletlerinde olduğu gibi düzen verip emirlere hazır olacaklar.

Bu asker bir yere gelince kırk bin mi olur, daha ziyade veya eksik mi olur, birlik halinde öylece kullanmanın yoluna bakılmalıdır. Savaş çıkınca yük ve zahirelerini nakletmek için gerekli hayvanlar ve taşıyıcı araçlar şimdiden zamanında kullanılmak üzere bir düzen kurulmalıdır. Sefer zamanı bize şu lâzımdı demeyip hemen ferman varır varmaz yaz kış demeden kalkıp hudud boyuna gelmelidir. İki üç yıl ve daha fazla kışlalara külfetleri olmaya, dedikden sonra:

Bu askerin kullanılmasında bile bunlar göz önüne alınmayıp bir fazla kuvvet olarak kış askeridir denilerek eski kanunlarına göre ocaklar askeriyle ordu düzülüp bu kış askeri yanlarda gelip cepheye yaklaşınca sekiz on saat geride ordu kurup emire hazır dura. Her bir neferine topçu ve cephanesiyle bir top verile. Osmanlı ordusu galip gelip de ileri gittikçe bunlar da ileri yanaşdırılmalıdır. Ordu geri çekilince bulundukları yerde kalıp ta yaz gelinceye kadar orada kalıp bir adım ileri gitmeyip yalnız üzerlerine düşman gelirse direnip savunacakdır. Allah korusun Osmanlı ordusu bozguna uğrarsa bunlar bulundukları yerde durup düşmanın sınırı aşmasına karşı koyalar, diye düşüncesini ileri sürmüşdür.

Savaş demek akça demek olduğundan Şerif Efendinin bu hususa önem vermesine hiç bir diyecek yokdur. Lâkin akça savaşın ayrılmaz bir yanı olup savaşı kazanmakda eğitim, kuruluş ve disiplin başda gelen nedenlerdir. Halbuki yukarıda anlatıldığı gibi yalnız böyle valilerin maiyetinde toplanacak bölge askeriyle amaca erişmek kabil olmayacağı bellidir. Ayrıca ocaklar askeriyle düzülen ordu geçmişde misalleri görüldüğü gibi derhal bozulup gerideki eğitim görmüş asker üzerine düşdükleri zaman onları da korkutup moralini bozuyordu. Bu da düşman askerinin

cesaretini, düşmanın manevî gücünü artırıyordu. İşte böylece büyük bir ordunun bir birliğine galip gelen bir askeri kuvvet kendisine eşit olan geri kalan birlikleri de yenilgiye uğratır. Bu bakımdan ilk önce ordunun en kuvvetli birliğini ileri sürerek hem diğerlerine cesaret vermek hem de düşmanın gözünü yıldırmak gerekir.

Şerif Efendi, bu askerin kuruluşunu anlattıkdan sonra der ki: «Bu gidişle zulmü oradan kaldırmak zahire toplamak ve donanma ikmaline uğraşıldıkdan sonra Moskofla savaşa girmek için 65.000 kese akça toplanması gerekir. İlk yıl 30.000 kese ikinci yıl 20.000 kese üçüncü yılda 15.000 kese ordu hazinesine konulur. Üç yıl içinde bir taraftan ordu hazinesini toplamakla beraber savaş kaç yıl sürerse her yıl için 15 er bin kese akça erişdirmenin çaresine bakmalı, zira savaşda yok edercesine akça harcamak lâzım geldiğini görüp anladım. Vezirlere harçlık diye, 5.000 kuruş yerine 50.000, mirmirana 500 kuruş yerine 5.000 kuruş verilmeli nüzül eminliği için bağırıp çağıranlara beni filân yerde nüzül emini yapın diye yalvarıp yakarmalı ki, iş görülsün. Seferde tasarruf ve imsakın zararlı olduğunu anlamış bulunuyorum. Bir kez savaş açıldı mı istenilen elde edilmedikçe savaşı kapamak olacak şey değildir. Bunu herkes bilir. Girid Savaşı gibi iş bitmedikçe vaz geçilmesin. Zira asker, ilkel şartlara ve güçlüklere alışdıkça işe yaramağa başlıyor. Bundan önceki savaşda asker hazerdeki şartlara uygun yetişmişdi. Bu yüzden her karşı koymada bozguna uğradı. Düşman Kamçı suyuna geldi. Kırım toprakları elden gitti Bu savaşda dört kez karşı konuldu. Birinde Osmanlı ordusu galip geldi, birinde mağlûp oldu. İkisinde yenişemediler ve düşman Tuna'nın beri tarafında duramadı. Bu iki savaşın birine hayırlı denemez, ancak birbirine oranla bakılsa o savaş bu savaşdan daha zorlu idi denebilir. Bunun da sebebi hazerde yetişmekle savaş şartlarına alışık olmak başka şeydir.

Ocaklara ilk önce sadık, inancı kuvvetli, dirayetli birer ağa seçilip caize vermeden nasbını yaparak kullanılmalı ve azledilmemek üzere görevlendirildikden sonra eşkinci erleri yaz ve kış mevcud bulunup bir er eksik olmayacak şekilde tertipler sağlamalıdır. Boşalan yerleri gizlemeden hazineye vermelidir. Serhadlilerin mevacibini disiplin altına almak hususları serhadli ile görüşülerek düzenlenmelidir. Bu düzen savaş açılınca bütünü ile toplanıp birlik kurulamasa bile yarısı toplanınca günden güne birlik kuruluşları mevcudu tamamlanır.

Şerif Efendinin amaç dediği, Kırım'ın geri alınması mes'elesidir. Halbuki Osmanlı Devletinin iç işlerinde malî ve askerî bakımdan her yaniyle kanun ve düzeni sarsılmışken birkaç yıl içinde Osmanlı topraklarında düzeni sağlamak, askerî hazırlıkları tamamlayıp yeterince kuvvet topladıkdan sonra hemen Kırım'ı geri almak olacak iş değildir. Oysa asıl amaç

devleti düzen ve disiplin altına alarak bunun gelişmesiyle ancak ordunun sonuca varacak hale geleceği bilinen şeydir. Yoksa bu asıl maksadı bir yana bırakıp yalnız Kırım'ı geri almak için bir düzen kurmak ve düşünmek görülecek işe uymaz. Henüz düzenlenmesi tasarlanan askerin masraflarını karşılamak için yapılan hazırlıklarda türlü güçlükler görülürken Kırım meselesi için devletin böyle kuşkulu ve zaif zamanında öyle yıllarca sürecek savaş yorgunluğuna ve zorluğuna katlanması müşküldü. Yakında yapılan iki savaşda da sulha yanaşmak zorunda kalınmışdı. Yoksa ikisinde de Osmanlı Devleti son dereceye kadar dayanmışdı. İkinci savaş yalnız Kırım'ın geri alınması amacına dayanıyordu. Girid Savaşı yıllarında Osmanlı Devletinin durumu ve gücü başka idi. Avrupa devletleri muvazenesi başka nisbette idi. Bu savaş yıllarını Girid Savaşı ile kıyaslayamayız.

Reis-ül küttap Abdullah Beri Efendi, Osmanlı Devletine tez elden 20.000 piyade, 5.000 süvari toplanmasında zaruret olduğunu ileri sürdükten sonra nasıl toplanacağı ve nasıl eğitim yapılacağını şöyle anlatıyor:

Asker, genç, yani 15 yaşından 25 yaşına değin savaş görmemiş, belki şehir ve kasabaya uğramamış köylüden olmalıdır. İstanbul'a uzak bir yerde kışla yapılmalıdır. İlk önce bu erler köylerden mübaşirlerle getirilip toplanır. Önüne geleni yemekden aciz nice kimseler vardır ki, bir ekmek bulabilmek için gece gündüz hizmet eder. Niceleri vardır ki, evlâdına bakamayıp bir ekmek verecek adam arar. İstanbul'da ve Üsküdar'da bile bunlardan çoğunu görmek kabildir. Özellikle taşralarda anasız babasız yetim çokdur.

Bu gibi delikanlı erler toplanıp ilk önce sünnet olmamışları sünnet edip dinî eğitim ve öğretimden geçirildikden sonra Prusya'dan elli veya yüz subay getirilerek eğitimi sağlanır.

Bu suretle iki üç yıl içinde 2.000 piyade ve 5.000 süvari eğitim görmüş asker yetiştirilir. Bu kadar askerle Osmanlı topraklarının neresinde bir iş olursa derhal orada kullanılması kolay olur. Bu erlerin kuruluşları aynı düşmanlarımızın tertibi gibi olmalıdır. Başka kuruluş da güçlükle karşılaşır. Zira Avrupa devletleri yüz yılda birçok tecrübeden sonra bu kuruluş ve birlikleri seçmişler.

Eğitim hususu da her halde Prusya'dan veya başka devletlerden uzman subaylar getirilmesine bağlıdır. Ancak bu işler görülürken eğitim gösterilecek erlerin toplanması iyice görüşülüp sakıncadan uzak olmak gerekir. Zira hatıra gelen tasarılarda sakınca sonradan ortaya çıkacağı için bu celpde mahzur var mıdır. Yoksa bir kuşku mudur, kolaylık diye bir durum görüşü müdür veya bir düşünceden ileri gitmez mi diye görüşülürse sonuç ortaya çıkar. Yoksa yalnız iki kişinin tasarı ve görüşü böyle büyük bir işde faydalı olmasa gerek.

Bu askerin eğitim ve öğretimiyle disiplini yaz, kış, hazarda ve savaşda durup harekâta geçmeleri, özetle bütün işlemleri başka bir kanunname olmak üzere kaleme almak gerekir. Tayinat ve ulufeleri yeteri kadar olmalıdır. Ta ki, subayları hırsızlık etmeğe ihtiyaç duymasınlar. Piyade erlere otuz, süvariye elli akça yövmiye yeter sanılır. Her yüz ere 16 subay verilmesi lâzımdır. Çok sayıda eğitim görüp yetişmiş topçu erleri de lâzım olup, anack onlar da askerden sayıldığı için ayrıca yazılmadı.

Beri Efendinin erlerin toplanıp celbindeki düşüncesi Yusuf Paşa ile Raşid Efendinin dediklerine yakın olup ancak bu erlerin gönüllü olarak toplanmasını açıklıyor. Bundan sonra bu kuruluş ve birliğe inancı olmadığı için de kararını yapılacak görüşmelere ertelemişdir. Aslında 25.000 kadar gönüllü çocuk bulmak kabil olmasa gerekdir.

Bir de insan 20 yaşını aşmadıkça askerliğe yaramadığı için 10 veya 11 yaşında er yazılması uygun değildi. Gerçi daha önceleri devşirmelerin yaşları daha da küçük olurdu, ama o zaman durum ve amaç başka idi. Onlar uzun süre .terbiyeleri için terk edildikden sonra askerlik mesleğine katılırlardı. Ama son asırda böyle uzun süre okulda çocuk okutur gibi asker yetişdirmeğe uğraşmağa durum ve zamanın tahammülü olamaz.

Kethüda-yı Sadr-ı Âli Mustafa Reşid efendinin görüşü ve düşüncesi de Abdullah Beri Efendinin dediklerine yakındır. Osmanlı Devleti kendiliğinden taşkınlıkla birçok savaşlara girmiş, kendisi genişledikçe bu taşmayı gerçekleşdirecek ocakları kuruluş haline getirerek çoğaltmış, kısa süre içinde dünyada hiç bir devletin erişemeyeceği zaferlere ulaşıp geniş topraklara sahip olmuştu.

Sultan Orhan'ın zamanında Anadolu'dan bir mikdar Piyade derinti asker yazılmış ve kullanılmıştı.

Bunların sevk ve idaresi güçdü. O zamanın ileri gelenleri birlikde devşirme oğlanına karar verirler, binlerce yeni yetişen ufak çocukları toplayıp islâm dini aşılanarak savaş eri asker toplayıp kullandılar. Böylece savaşlara bu erler renk katıyordu. 150 yıldır bu usul terk olunmuşken şimdi Osmanlı Devleti ordusuna geri kuvvet kazandırmak farzdır. Gittikçe çoğalmak üzere 15.000 piyade asker toplamak lâzım geldiğini ve bunun bir başlangıç olacağını ileri sürdükden sonra bu askerin, kuruluş eğitim ve disiplini için şöyle der:

İlk önce büyük bir toplantıda görüşülerek Bölgeleri nizam altında tutmak için bir mikdar askere ihtiyaç vardır. Ayrıca bizim askerimiz kasıma kadar duramayıp geri çekildiklerinden düşman meydanı boş bulup dilediği yere taarruz ediyor. Bu asker çekilince düşmana karşı duracak muvazzaf sekban gibi bir mikdar askere ihtiyaç olduğunu ileri sürerek herkes de bunu onayladıkdan sonra 15.000 yahut 20.000 sekban adiyle as-

keri kuruluşlar düzenlenir bunlara eğitim ve öğretim yapdırılmağa başlanır. Bu tertip asker ortalığı karışdıran askerle temas edip görüşmemiş, 15 yaşında, çocuk sayılacak yaşda toplanıp şehir ve köylerden uzak bir yerde kışlak yapılarak orada eğitimleri sağlanır. Bu mes'ele azıcık geç gelişir. Eğer elde mevcud askerden eğitilip çabukluk sağlanması istenirse mevcud askerin itaat ve disiplin altına alınması hiç bir şekilde düşünülemez. Bu bakımdan görüşü kuvvetli bir adam Avrupa'ya gönderilerek askerlik inceliklerini kavrasın. Buna ihtiyaç vardır.

Diyelim ki, onlar köylerden asker yazmak isteseler her köyün sehimine isabet edeni isteyebilir, köy halkı da kendilerini tutamayıp o kimseleri verirler, onlar da er olunca disiplin altında kendi nefislerine itaatten başka çıkar yol bulamıyorlar. Bu itaat nasıl gelişiyor, araşdırmaya değer. Şöylece bakılıp seçilerek gerek çocukdan gerek yapılı ve gelişmiş olandan yeni askeri kuruluşlarda top, humbara ve tüfek atışları, metris taktiği, tabya inşası ve başka harp san'atı öğretilip eğitimleri yapılsa her devletin gücü toprak genişliğine göre olduğu için ilk önce bu askeri gücü ile Rumeli toprakları yeniden geri alınıp düzene konulur. Müslüman kimseler zulümden ve eşkiya elinden kurtulur. Emir ve yasaklar bu topraklarda yürürlüğe girince halk ve reayaya kuvvet gelir. Yeni gelir sağlanması kolaylaşır. Bu gelirle yine asker yazılmağa başlanır. Bölgelerde düzen sağlandıkdan sonra büyük işlerin görülmesi kolaylaşır.

Bu yeni askeri kuruluşların kullanılmasında 400 kadar kumandana ihtiyaç vardır. Bu kadar kimse aklı başında seçilir, askerlik konuları harp san'atı ve toprak bütünlüğü içinde düzen eğitilip öğretilerek her biri istidadına göre bir hizmette kullanılır. Durum ve şanına göre onlara yeteri kadar vazife tayin edilmek gerekir. Bu 400 kumandanla onbeş yirmi bin asker geniş toprakları düzene koyup yasaları uygulayınca yeni gelir sağlanacaktır.

Bu gelirle kumandan ve askeri artırmak gerekir. Sözün kısası zulmü kaldırıp israfı önleyerek halkı itaat altına alınca hükümet otoritesi, emir ve hükümler yerine getirilecekdir. Bu askerin tertibine ihtiyaç vardır. Böylece sözü geçen itaat eder, disiplin ve eğitimi sağlanmış asker bütün nizamlardan önemlidir ve öncelik taşır.

Bu köse kethüda Osmanlı topraklarını yeniden ele geçirmeyi tasarlıyor. Halbuki bu manevi kuvvet ve fikir beraberliği bütün milleti nizam ve disiplin altında bulundurmak gerekir. Yoksa bütün eyâletlere asî gözüyle bakıp da yeniden birer birer fetih düzenlemek olacak şey değildir.

Muhasebe-i evvel Elhac İbrahim Efendinin askeri düzen konusundaki düşüncesi de Yusuf Paşanın tüfekçi kuruluşu benzeri olup bununla beraber ilk önce ocaklının taltif edilerek doğru ve sadık bir yeniçeri ağası seçip nasb edilerek yavaş yavaş ocağı ıslah etmek üzere mansabında kalması hususunu da sözüne eklemiştir.

Tersane Emini Osman Efendinin raporunda yeniçerilere taşralarda itibar edilmesini ve aslında yasaklanan tekâlifin kendilerinden alınmamasını, ocakların eskiden beri süregelen kanunlarına riayet edilmesini belirtiyor.

Tarih yazarı Enveri Efendi raporunda da ocak nizamını hazerde devlet ricalinden istemelidir. Gerekirse yeteri kadar asker mevcud olursa savunmada iş görür demektedir.

Eski Rikâb-ı hümâyun Rasih Efendinin özel olarak düşüncesi düşmanın sayısını çoğalttığı, savaş silâh, araç ve gereçlerini tedarik edip Piyade ve süvari askerini disiplin altına aldıkdan sonra savaş tekniği taktiği ve stratejisi için Avrupada tutulan ve kullanılan geçerli kitabları tercüme ettirip Avrupadan harp tekniğinde usta uzmanlar getirip bizim askere harp san'atı inceliklerini öğreterek eğitimle beraber askeri savaş benzeri şartlara alışdırmak için yeniden tertip olunacak askeri kuruluşlar yılda bir kez bir kaleden başka kaleye geçirilmeli, gerek İstanbul'da gerek serhadlerde vezirler ve mirmiranlar yanlarında eğitim görmüş askerle daima yerinde kalmalıdır.. Ocakların kanun ve nizamları dirayetli subaylar eliyle ıslah etmeyi tasarlıyor.

Sudur-u Uzzam'dan Salih zade Efendinin özet tasarısı da yeniçeri ortalarının boşalan yerlerine kaldırabildiği kadar yeni er yazılması; yer boşalınca sayılarının artırılmasını ve başka ocaklarda da bu usûlün uygulanmasını, tophane ocağına ayrılan yeni erlerin haftada iki gün top atışları yapmalarını, sonunda maharet kazananların terakki ve atiyelerle imtiyazlı kılınması ve böylece tertip olunacak askerin bir kazada beş yıldan fazla kalmasına izin verilmeyip münavebe ile İstanbul kışlalarında yerleşdirilip zamanında değiştirilerek bu değişiklik ile asıl amaç olan savaş eğitimi elde edilmesi düşüncesinden ibarettir.

Eğitimin topçular için eksik yapılması kusurdur. Yine Sudur-u uzzamdan Veli efendi zadenin tasarısı da subay ve erler disiplin altına alındıkdan sonra hazer zamanında elden geldiği kadar silâh kullanmak, saf bağlamak hususları eğitimle yetişdirilerek gerekirse eğitim görmüş olarak bulunmaları hususundan ibarettir.

Devlet ricalinden Âli Raif Efendi de, Osmanlı Devletinin hazer ve seferde ötedenberi bilinen askeri olan ocakların yıllardır huy edindikleri fesad ve karışıklığı kısa süre içinde yok etmek mümkün değildir, diyerek yavaşlıkla, faydalı tedbir alınmasını hatırlatmışdır.

Mabeynci Mustafa İffet beyin düşüncesi de yeni er toplamakda Abdullah Molla efendinin dediğine kuruluş ve yerleşmelerinde Raşid Efendinin dediğine taşralar üzerine de Yusuf Paşa'nın tüfekçi kuruluşuna uyuyor. Nemçe ve Rusya'nın beş altı yüz bin kuruluşları, muntazam eğitim görmüş birlikleri var. Osmanlı Devleti hiç olmazsa askerini yüzbine çıkarmak zorundadır. Fakat Osmanlı Devleti gelirinin üçde biri alınacak

yeni askere yetip yetmeyeceği düşünmeye değer. Avrupa devletlerinde harp silâh ve araçları masrafdan kaçmadan askerin maaşı yiyecek ve giyeceklerini büyük bir dikkatle hazırlarlar. Ocaklının hoş tutulup korunması, tulumbacı, sür'atçi gibi kendilerinden bir parça olarak her ocakdan ve ortalardan bölüm bölüm, yüzer, ikişer yüzer genç istenip başlangıçda kışlalarda yerleşip boşalacak yerlere dikkat ederek hiç bir ferd gadre uğramadan, eksiği tamamlamadan sonra bunları azaltıp yeni erleri çoğaltmakdan başka yapılacak şey yokdur. Hazer ve savaşda asker toplamakda engelle karşılaşılması tehlikesi de vardır ki, bu da böylece bertaraf edilir.

Büyük vezir ve Mirmiranlar mansablarında değişmeden kalmalıdır. Bağdad, Mısır, Şam, İskenderiye ve şimdiki halde Yanya ayrı tutularak diğerlerinin mansablarına göre birkaç yüzer ve biner Cebbarzade ve Karaosmanoğullarına Eflâk ve Buğdan Voyvodalarına hallerine uygun yeteri kadar asker toplamaları bildirilip hepsi tekniğe erişmiş on onbeş bine çıkarıldıkdan sonra yine Yeniçeri ve diğer ocaklı adiyle birden mümkün olmazsa ardından İstanbul'a sokularak ocaklıları kışlalarına yerleşdirmek hatıra gelir.

Lâleli Mustafa Efendinin askeri düzene koymak hususunda dediği: Yeniçerilerin eskiden olduğu gibi piyade olarak ağaları marifetiyle kuruluşlarının tertib ve yavaş yavaş disiplin altına alınmaları hususudur.

Beylikci-i divan-ı hümâyun Sun'i Efendi de Osmanlı askerinin Nevruzdan sonra gelip Kasımdan önce gittiklerini, düşmanın ise yazın işleyemediği kötülükleri bahar yaklaşınca ve kışa girerken yerine getirdiği görülmektedir, deyip askeri iki kısma ayırıyor. Birisi kış askeri, birisi yaz askeri olarak altışar ay beklemelerini söyler. Kış askeri genel olarak Rumeli ve Silistire eyaletlileri ve Ocaklı Yeniçeri Serdar ve Serdengeçdi bayrakları olup yaz askeri de Anadolu'da yerleşmiş eyaletlilerle ocaklı Yeniçeri Serdar ve Serdengeçdi bayrakları olmak üzere diğer ocaklarda bunlara kıyasen tertiplenerek ocaklarda çıkacak karışıklığı yavaş yavaş kaldırılacaktır. Eski kanunları bugünkü duruma getirmek istemektedir.

İşte bunlar hep Padişah iradesi yerine gelsin diye bilmedikleri konu üzerine söz etmek ve hatırlatma değerindedir. Yazı sahipleri mazur görülür. Her birinin başka yanları ile düşünceleri üzerinde durmağa değmez.

Hakkı bey bile, taşralarda valiler maiyetinde Yusuf Paşa'nın dediği gibi tüfekçi kuruluşuna yakın bir nevi askerî kuruluş ileri sürüyor. Vezirler ele geçirdikleri mansabların gelirine göre Kapu kuruluşunda daima eğitim ve öğretimle vakit geçirip bu kuruluşdaki birliğinin yiyecek ve giyeceğini eyalette çocuğu olmayan Tımar ve Zeamet boşalınca ele geçirip faizinden, bir mikdarı köylerden, bir mikdarı mansab gelirinden sağlanır, bir mikdarı da Hazineden karşılanarak o birliğin top ve mühim-

matı erleriyle beraber valisi emrinde hazır bulunması hususunu ileri sürdükden başka yine bu askeri tertip konusunda gerekirse çabucak toplanıp görev yerlerine gönderilecek askerin gelişine kadar Tuna'nın karşı taraflarında asker olmadığı için Anadolu'da cesur ve kahraman bilinen aşiretler Dobruca taraflarına yerleşdirilerek böylece oralarda bir kuvvet bulundurulması muvafık olur sanılır.

Başsız ve Buğsuz Rumeline dağılmış Tatarların üzerine bir baş tayiniyle bir yerde yerleşdirilmeleri, günden güne artmaları gerekirse işe yarayacakları hatıra gelebilir. Deliorman bölgesinde bulunan eşkiya ve selâtin tam olarak yok edildikden sonra köyler halkından söz sahibi olanların kefaletiyle asker tertip edilip gereken masrafları Eflâk ve Buğdan memleketlerinde ve içinde bulunduğu bölgede boşalan Zeamet ve Tımar gelirinden düzenlenir, eğitimlerini Silistire valisi görüp gözedir, gerekirse Silistire valisinin tertiplediği askerler ve kapusu halkı ile Dobruca ve Ducakda yerleşdirilecek aşiretler top ve cephaneye sahib olarak sür'atle harekâta geçer ve Buğdan'a varır, böylece Osmanlı toprakları korunur.

Timar ve zeametler boşalırsa Hakkı beyin dediği tasarıya göre valiler maiyetinde toplanacak askerin timar ve zeamet sahiplerinden ziyade işe yarayacaklarını akıl kabul etmez. Anadolu'dan bazı aşiretlerin Rumeliye geçirilmesi bir sürü menfaatler sağlar Bunda şüphe yokdur, ama doğru olarak askere yarayacak bir aşiretin oraya geçirilmesi için de yine kuvvetli bir eğitim gerekir, denilir ki, aşiret ve kabile askeri muntazam ordu emri altında ancak hafif süvari işini görür, yoksa memleketi korumaya, savunmaya gücü yetmez. Böyle zamanlarda Tatar askeri işe yarasaydı kendi yurdları olan Kırım'ı muhafaza ederlerdi.

YEVMİYE MES'ELESİ

Askerin yevmiyesi konusuna gelince bunda da değişik görüşler var. Abdullah Molla Efendinin yukarıda askeri düzene koyma konusunda ileri sürdüğü tasarıda tertiplenecek askerin masrafına karşılık bulmak hakkında onun dediğine göre israfa engel olmak, lüzumsuz masrafların kaldırılması ve bir de az yukarıda zikrolunduğu üzere Hakkı beyin dediği gibi, bir miktar tayinatın da kazalardan tertiplenmesi şeklidir.

Raşid Efendi, yevmiye nizamı hakkında şöyle diyor: Söz ayağa düşmemek için akıllıca teşebbüs gerekir. Önce ocak eskilerinden nüfuz ve itibarı bilinen ve devletin rızasiyle iş gören, sadık ve davranışları tecrübe edilmiş olan seçilir; caizeler, aidatlar ve hediye adiyle bir akça ve bir habbe alınmayarak Yeniçeriağası nasbedilir ve onun marifetiyle yavaş yavaş yine onun caize almadan sadık kimselerden ocak ağaları seçilir, tayin edilir, gerekli tavsiyeler yapılır. Sonra bir süre geçince Padişah sa-

rayın içindekileri araştırıp Yeniçeri ocağından ellerinde esami olanları araşdırıp sahiplerini razı ederek ellerinden alıp bir yağlığa sararak bir rikab günü yahud Sadr-ı âzamın işi çıkıp da geldiği gün bunlar Enderunda imiş denilip Yeniçeri esamisinin Enderun ağalarında durmasında ne münasebet var, bunları ocağa ver. Hazine manda olmasın, nefer esamisi olsun, diye Sadr-ı âzama teslim edilsin, o da birdenbire otağa göndermeyip Yeniçeri ağası yanına gelince konuşurken, Padişahın huzuruna çıkmıştım; Padişahımız bu esamileri verdi. Eşkinci er esamisi olsun diye buyurdu, diye Yeniçeri ağasına şöylece teslim ettikden sonra Sadr-ı âzam da kendi dairesini tahrik ederek Yeniçeri esamisi olanları araşdırıp sahiplerini razı ederek senedlerini alıp bir hafta sonra Yeniçeri ağası gelince ağa hazretlerini geçenlerde Padişahımız dairelerinde ocak esamilerini Eşkinci nefer esamisi tanzim olunmak üzere verdiler, biz de size teslim ettik, sizin dairenizde bile vardır, diye bize hatırlatmak lâzımdı. Niçin yapmadınız benim sonradan hatırıma geldi. Şevketlu efendimiz verir de biz niçin vermeyelim? Sonra sorarsa ne cevab veririz? Hele araşdırıp toplayın. Al bunları da Eşkinci er esamisi tanzim et, diye tenbih ve teslim buyururlar.

Sonra da Kethüda bey ve Reis efendi, Defterdar Efendi ve bunlar emsali devlet ricali de sonradan duymuş olduğu için daireleri esamilerini toplayıp böylece teslim edilir. Bu durum yalnız Şeyh-ül-İslâm Efendiye anlatılıp onlar da buna uyarak kendiliklerinden böyle yapdıklarını südur-u kirâm duyunca tabiatiyle onlar da uydular. Yavaş yavaş ulema ve ricalin emrinde olanlar da bunu yerine getirmeye mecbur olurlar. Bir süre geçince Yeniçeri ağasından esamilerin Eşkinci erlerin durumu nedir, kaç nefere çıkdı diye sorulur. Padişah sorar da er mevcudu başka olursa belki bir sahraya istenir ise hepsi mevcud bulunup başka yerde olmasa hoş olur. Ağa hazretleri bu işe güzel bir düzen verseniz, hem ocak ayağa kalkmış olur, hem de Padişahımız esamiyi hazineye geçirmeyip nefere veriyor, sözleri yayıldı.

Bundan sonra Kapukulu esamisi arandığı zaman ocak kokonosları sözü ayağa düşürerek haberler uydurup karışıklık çıkarmak için sebep bulamayacaklardır. Bu takdirde ağa ile söyleşilip, işte Enderun, birûn ve ülemadan olan esamilerin bir akçası hazineye geçirilmeyip Eşkinci nefer esamisi düzenlendi, ocağın yüzü güldü. Bunlardan başka Kapukulu olarak ne mikdar esami varsa yine bunlar gibi neferler düzene koymak için takdim ederiz, diye o zaman ferman yazılınca kimse sesini çıkarmaz, severek deftere geçerler. Topçu esamisi bu külfete ihtiyaç duymaz. Yeniçeri ocağına bu şekil kabul ettirildikten sonra bunlar kolayca yoklanır. Kendisini göstermeyenlerin esamileri ele geçirilir, yerlerine kimin ehliyeti varsa o konulur.

Defterdar Şerif Efendinin bu yolda hatırlatıcı raporu yukarıda askeri düzene koyma konusunda denildiği gibi ocaklara calzesiz bir ehliyetli ağa nasbolunarak onun marifetiyle işin yoluna konulmasıdır.

Reis-ül Küttap Abdullah Beri Efendinin ve Muhasebe-i evvel İbrahim Efendinin dedikleri de yine ocaklarda itimad edilir kimseler kullanılarak boşalan yerlerin gizlenmemesi ve eski kurallara riayet olunması hususları kendilerinden istenilme şeklidir.

Enverî Efendinin düşüncesi ve görüşü de bu yolda idi. Bununla bile Yeniçeri ağalığı serhadlerden gelen ağalara verilip Çorbacılıkdan ve Mahzar ağalığından serhad gezmeden Turnacı ve Samsoncu olarak az vakitte ağa olmamak ve çokluk tekaüt verilmeyerek yavaşça Eşkinci esamisini artırmak hususlarını da eklemişdir.

Ancak Sudur-u kirâm'dan Aşir Efendi Yeniçeri ağalığı ocakdan olmayıp eskiden olduğu gibi Padişahın iyiliğini isteyen ağalarından nasbedilip subaylarda olan yevmiyenin defterlerindeki kayıdlarının silinmesi tedbirini ileri sürmüştür.

Kethüda-yı Sadr-ı âli Mustafa Reşid Efendi de boşalan esami gizlenmemek üzere her ne kadar tedbir alınsa fayda vermeyeceğinden ötürü, yılda 5.000 akça mahlul verilmek üzere maktuan ocaklara bir düzen ve disiplin sağlamak, işlerin gidişine uygundur, diye düşünüyordu.

Şerif Efendinin Yerli kulu adiyle serhadlerde bulunan muvazzaf askerin yevmiyesi hakkında düşüncesi de boşalan Yerli kulu yevmiyesinin yarısı Rusya karşısında olan serhadlerin ağa, subay ve erleri tertiplenerek, terakki tevcih edilerek ağaların yevmiyeleri ikiyüz kırkar, subayların yüz seksener ve erlerin yüz yirmişer akçaya çıkarılması sağlanmalıdır. Savaş çıkınca bunlardan hazineye kalan ne mikdara çıkarsa hesab olunup düşman karşısında olan serhadlere yüz yirmişer akça yövmiye ile o kadar er yazılması şeklidir.

Bu hususda Elhac İbrahim Efendi de: Serhadler mevacibi nakden gönderilip itimad edilir adamlar aracılığı ile tevzi edilip ocak karışıklığının önüne geçilerek fazla ve gereksiz olanları ayırmayı tedbir olarak ileri sürüyor. Hakkı beyin düşüncesi de buna uymaktadır.

Mevâli-i Uzzamdan Hayrullah Efendinin yevmiye konusundaki düşüncesi hepsinin hazineye geçirilmesidir. Ocak ağaları doğru ve sadık olup bu husus için Kullukları ve belki Caizeleri de bütünü ile af edilerek boşalan yerler hususunda ihtimam göstermeleri gerekince azlolunmamaları ve kanun-u kadim üzere verilecek ulufelerden başka tekaüdler ve çıraklıkların mümkün olduğu kadar verilmemesi şeklidir.

Salihzade Efendinin bu yoldaki özet düşüncesi: Gelir ve gider hususuna dikkat edilip uğraşılmasına ve mahlullerin gizli tutulmamasına çalışılmak ve ulufelerin herkesin önünde irad ve akar gibi alınıp satılmasına, çıkarılacak emirle engel olmalıdır. Ocak ağalarının nasbı sırasında

muayyen Caizesinden başka fazla masraflarını azaltmak mes'elesidir. Mabeyinci Mustafa İffet Bey bile mahlûlata dikkat edilip, bunlarla yavaş yavaş kimseye gadr olmadan yeni asker masraflarının düzenlenmesi düşünüldü.

Tezkere-i evvel Firdevs Efendinin düşüncesi: Cebeci, Topçu, Arabacı ocaklarının mevcudunu ve mahlûlatı gizlenmeyip günden güne azalması ve Piyade ocaklarının da tekaüdlerine fazlaca ihtimam gösterilmesini düşünüyor. Rasih Efendinin bu yoldaki başarısı da yavaş yavaş esami düşman karşısında dayanacak erlere verilip madasından savaşa girmiş ocak ihtiyarlarından başka her kimin elinde irad edinilmiş esami varsa ocaklısının rey ve marifetiyle kaldırılıp kaldırılanlardan ne toplandıysa yeniden Yeniçeri eri tertipleyip yazarak her ortaya er tahsis olunmalıdır. Sık sık her ortanın er sayısı yoklanmak ve esami sahibi olan erlerin ellerindeki esami memhurları daima kendilerinde bulunmak, rehin'e verilmemek, her ortanın ne kadar eri varsa hepsini adiyle, saniyle kul kethüdasının bilmesi gerekdir. Esamisiz yoldaşları bile ocak kuralları üzere bir kuvvetli disiplin altına sokmak lâzımdır. Ocak subayları sadık oldukları takdirde geçim kaydına düşmezlerse hırsızlığa kapılmazlar, onun için bunlardan bir akça ve bir habbe, caize alınmamalıdır. Hayatı boyunca hizmette olmalıdırlar. Azilleri, yalnız hiyanet ederse, iş göremez ihtiyar olunca yapılmalıdır. Bir akça mahlûl gizledikleri takdirde de azledilip cezası verilir. Bu şartlarla vazifeye başlatılıp kullanılmalıdırlar. Boşalan yerlerden mahlûl yevmiye ne kadar olur ve bu yere ne kadar kişi tayin edilir, kaç nefer ölürse her cuma günü selâmlıkta Yeniçeri ağası tarafından Rikâb-ı Hümâyuna takdim edilmesi şeklidir.

Hakkı Beyin bu yoldaki düşüncesi; Cebeci, Topçu, Arabacı ocaklarında mahlûller bulunup erler verilecektir. Bu erlere kışın iş yerlerinde ve kışla yerinde, yazın açık arazide eğitim yapdırmak hususudur.

TOPÇU KONUSU

Topçu konusunda da lâyiha sahiplerinin reyleri, böyle, kimisi fazla ileri gider, kimisi tersine düşüncede idiler. Yusuf Paşa taşranın bazı yerlerinde konuş ve kuruluşu olan sür'at topçuları bir işe yaramıyordu. Böylece hazineyi sarsmakdan gayrı bir faydası yokdu. diyerek söylenilen sür'at ocaklarını kaldırıp onlara karşılık Osmanlı Devletinin tertipledği itimada değer, sadık vezirlere ikişer top ve birer humbara verilmek suretiyle eğitimlerini yapdırmak uygun görülüyordu. Abdullah Molla Efendi ters düşen düşünce ile sür'atlerin kuruluşlarıiyle devam etmesini istiyordu. Raşid Efendi de sür'atçilerin devamlı kalmasını istiyordu. Sür'atçi ocağı kısa zaman önce kurulduğu için disiplinlerini yeniden sağlamanın mümkün olduğunu eklemiştir.

Abdullah Molla ile Raşid raporları, yapılacak işlere uygun düşüyordu. Zira eğitim görmüş erler toplandığı halde sür'at topçuluğunun ikmâli de ayrıntılarındandır.

Topçuluk ve Humbaracılık harp fenninin en ince mes'elelerini içine alıyor. Bir yerde topluca urğaşılarak ikmâli sağlanabilir, yoksa öyle birer ikişer valiler eline veriilp maiyetlerinde eğitimle bu fende bilgi kazanıp çalışarak sonuç alınamaz.

Sür'atçiler hakkında Şerif Efendi de Yusuf Paşa'nın düşüncesine uyarak sür'atçi erlerinin faidesi görülmediği nasıl meydana getirildi ise öylece kaldırılmalıdır, ancak eski topçu ocağına katılarak her gün Sâd-ı âbâd'da topçuluk eğitimi yaptırılarak bu ocak mahlûlünden liyakat gösterenlere verlimelidir. Yetmezse yeniden mükâfat olunması ve küçük büyük iki yüz topun büyüğünde yüzer küçüğünde ellişer topçu eri her gün süresiz başında bulunmalı ve her nefer bulunduğu topun kuruluşunda bulunmalıdır. Kalyonlara nasıl ad veriliyorsa toplara ad verilip üzerlerine yazımlalı ve filân top gelsin denildiği gibi top kuruluşundaki erlerin de beraber gelmesi eğitim ve disiplini sağlanmalıdır. Bir yerde bir top kalacak olursa bütün erlerini atıp yevmiyeleri hazineye alınmalı ve bunlar o günden itibaren hiç bir ocak ve daireye kabul edilmemeli ve halk arasında rezil edilmeleri için tedbirler alınmalıdır. Bölük ve taburları birer tabir ile ayırma usulü hatıra gelmediği için böyle toplara ad vermeye lüzum görülmüşdür, ama bir topa en çok 20 er yetişirken 100 adama lüzum görülmesi ne gibi düşünceye dayanıyor bilemem.

Hacı İbrahim Efendi: Üstad topçu neferatının çoğaltılması lâzım gelir. Bu konuda yeniden çıkarılan İradeye göre topçu yazılması ve süresiz eğitim yaptırılıp hazineyi de sarsmaması için topçu ocağında yapılacak akıllıca tasarruflar ile çaresi aranmak üzere görüşülüp kurulmağa bakılmalıdır. Osman Efendinin ehliyeti olmayandan topçu yevmiyeleri alınarak işe yarar yiğitlere verilerek her şeye rağmen topçuluk eğitimi yapılmasına çalışılmasını bildirmişlerdir.

Firdevs Efendinin düşüncesi: Herkes ile eskilerin arasına karışmamış ve yüzü gözü açılmamış kimselerden olarak bazı köy ve beldelerden mühimmat, top, araba hizmetlerinde kusur etmemek üzere yarar kefilleri ile yeterince cebeci, topçu, arabacı neferatı tertip olunup sonraları çalışıp geçim sağlamaya ihtiyaçları olmayacak surette maaş, elbise ve diğer malzemeleri miri tarafından verilmelidir. Askerin görev sırasında kusur işlememelerini sağlayacak ancak disiplin, kuruluşla beraber eğitim olup bu yolda şunun bunun kefaletinin tesirli olmayacağı anlatılmağa değmez.

Rasih Efendi aslında topçular kâtibi olup sonra iki yılda sür'atçi nazırı olduğu için bu bakımdan bu işe sahip kişilerden sayılır. Bu konuda uzun uzadıya söz edip özet olarak şunu ifade ediyor: Osmanlı Devletinin

büyük sayıda topçu erine şiddetle ihtiyacı vardır. Bunların topçu atış, fen ve eğitiminde ileri derecede bilgi ve hüner kazanmaları çok önemli ve lüzumludur. Bu açıkça görülür. Bunların subayları disiplin altına alınarak ocaklı olsun yabancı olsun Yemeklik adiyle çok sayıda isimler silinerek fazla yevmiye ile yeni erler yazıp kuruluşlara katmalıdır. Zira bu ocağın daha önce esamisinin dört bölükde iki bölüğü Yemeklik adiyle subay ocağında ve bir bölüğü Kapulu dedikleri Çuhadar ve İç ağası vesair yabancı ellerinde ve bir bölüğünün yarısı işe yaramaz ve ihtiyarlarında ve fakat yarısı topçu dedikleri erlerdir. Hatta sür'atçı erlerinin de disiplin ve kuruluşunun bozulmasına neden olan durumlardan biridir. Topçu ocağının hizmetleri çokdur. Hepsinden fazla koltuklarında er olmadığından gerekirse top iş ocağında yahud tophane meydanında bir yere top nakli lâzım geldiği için eski topçu neferatı olmamakla bütün hizmetlerine sür'atçı erlerini sürerler ve sür'atçi kışlalarına tertip olunan et ve ekmek tayinatını subayları yiyip erleri aç gezdirirler. Gerçekden bu sür'atçi erlerinin yevmiyeleri on beşer yirmişer akça olup lâkin karşılığında bu sayılan güçlüklere katlanacak hevesli kimse bulunamıyor. Ve topçu ocağına bağlandığından ötürü sür'atçilerden biri ölürse yahud da firar edenlerin yerlerine ocaklısı marifetiyle bulunan kimseleri nazır olan kimse gerçi yazar ama hevesli kimse bulunmadığından ocaklısının tedarik ile yazdıkları erlerin çoğu hırsız ve bir yere sığmaz, bir yerden kabul edilmez, çingene ve ne olduğu bilinmez kimseden olduğu için bir yer bulup yahud bir şey çalıncaya kadar yerinde kalır, sonra da firar ederler.

Bunların bu suretle devamı ve eğitimi ile çoğaltılmaları mümkün olmamaktadır. Benim görev yaptığım sırada Topçu ve Yeniçeri olarak 3.000 ere yakın sür'atçi esamisi kayıtlı idi. Duyulduğuna göre bu savaşda yararlıkları görülmediği için bu kadar masraflar, zahmetler ve uğraşmalar boşuna gitti. Bu erlerin kuruluş ve disipline alınması için şu hatırz geliyor: Bunların sayısının yarısı kadarı olsa ve yevmiyeleri iki kat olsa her yüz eri birer orta sayılarak her ortaya birer subay tayin ve hepsine birden bir ağa nasbolunup ancak subayın tayini, yol ve erkân icrası, topçu ocağına bağlı olarak diğer hususları gerek erlerin bulunup toplanması ve sür'at eğitimi, gerekse mevaciplerinin verilmesi her sür'at ağası ve sür'at nazırı marifetleriyle görülüp her ortaya onar top tahsis edilerek üzerlerine o ortanın alâmeti vurulup mühürlü kâğıdlarına da yine o ortanın alâmeti yazılsa ve savaşa gönderildikleri zaman da zafer kazanır ve kahramanlık gösterirlerse o yerde bulunan topun erlerine fazla terakki, yani on onbeş akçaya kadar terakki verilmek, böylece zaferde payı olanların yevmiyeleri yüz yirmi akçaya kadar çıkarılmalıdır. Bu erlerden hiç birisinin başka birlikde kaydı olmamak şart koşulsa bu kuruluş disiplin altına girer ve hevesli olanları artar. Bu suretle sür'at topçusu düzene girer.

Hayrullah Efendinin raporunda merhum Halil Hamid Paşanın icad ettiği sür'atçiyan ocağının da hizmeti, topçu ocağını düzene koymak da sonsuzdur. Yevmiyelerinin hizmetlerine göre tertibi ve Yeniçeri ortalarının her bölüğüne ikişer yahud üçer sayıda lâzım gelen malzemeleri ile sür'at topları teslim ve her topa onar nefer sür'atçi bulundukları ortadan tayin edilerek düşman karşısında o ortanın subayları sür'at toplarını kullanmakda yardımcı olurlar.

Bu husus Veli Efendi zadenin raporunda düşmana karşı koymak için silâhlar ve yeni araç ve gereçler icad ederek topçular ve süratçiler sürekli olarak eğitim ve öğretim görmeli. Salih Efendi zadenin raporunda da, yukarıda bildirildiği gibi Tophane ocağına ayrılacak erlerin haftada iki gün eğitim yaparak maharet kazananların, terakki ve atiyeler ile teşvik edilmesi yazılıdır.

SÜVARİ OCAKLARI

Sipahiler, silâhdarlar ve Bölükât-ı erbaa hakkında bile düşünceler değişikdir. Raşid Efendi bu hususda der ki: Bunları düzene koymakda güçlük yokdur. Padişah tarafından bu ocaklar diğer ocakların bulunmadığı yerlere yerleşdirilir. Sonra da İstanbul'da ve taşrada olan erlerinizi dört ay içinde toplayın, yoklama yapılacak denilerek ferman çıkarılır. Bu işi görmek için yoklama yakin dairesi olan bir vezir, başka bir vesile ile görevlendirilmiş gibi orada bulundurulur. Sonra dini bütün, temiz yürekli, işi inceleyecek ricalden biri yoklamacı tayin edilir ve maiyetine sadık kâtipler tayiniyle birer birer yoklanıp bulunmayanların isimleri ele geçirilip karışıklık çıkaracak elebaşları da kargaşalık çıkarmasınlar diye yakalanıp çavuşların hainlerini ayıklayarak azaltıp yeniden biraz yeni erler yazmak, geri kalanı dışarda iş tutup kâr peşinde koşarsa ismini silip kendisinin ve subayının cezalandırılacağı da şart konulur. Bunda da ağalardan caize ve ağalar da kethüdalardan aidat ve mertebe sırasiyle çavuş ve kâtiplerden bir şey almamak lâzımdır. Gerekirse böyle hırsızlık edenlere ceza verilebilsin.

Abdullah Molla Efendi bu hususda Raşid Efendiye karşı ters düşüncededir; der ki: Bu süvari ocaklarını düzene koymak için acele edilmemelidir. Yeniçeri ocağı tertip ile her göreve gidecek, emre uyar Yeniçeri toplandıkdan sonra Sipahi ve Silâhdar subayları adına elebaşıların karışıklık çıkarmaya güçleri yetmez. O vakit de bu kuruluşları düzene koymak kolaylaşır.

Hacı İbrahim Efendi de süvari ocaklarının yavaş yavaş düzene konulması düşüncesindedir. Evvelâ bu ocaklara bir doğru ve sadık Sipahi ve Silâhdar ağası, kâtiplikde mahir ve dirayetli bir kimse Sipahi ve Silâhdar kâtibi nasbedilerek birkaç yıl görevlerinde kalmalıdır. Ocak disiplini ve kuruluşundan sorumlu tutulmalıdırlar. Onlar da bu işi bilenlerle

görüşüp nasıl düzene koyacaklarsa öylece arzetmelidirler. Bu ocaklarda çavuşlar, subaylar ve kâtipler diye anılan kimselerin aslında belli sayıları ne ise o kadar sayıya indirilip fazlasını almamalıdır. Tâyinler yapılırken tasarruf kuralına riayet edilmelidir. Bu suretle yavaş yavaş istenilen düzene girmeleri tasarlanabilir.

Enveri Efendi de ocakları yavaş yavaş düzene koymanın mümkün olduğunu bildiriyor: Suç işlemeyen ağaları görevlerinden ayırmamak gerekir. Bundan sonra torba sahiplerinden ölenlerin torbaları alınıp içinde olan isimlerden sahibinin ismine uymayanlardan on akça veya bir iki akça hazineye geçirilir ve asıl ismine düzeltilir, yeniden senedi eline verilir. Sahipsiz kalanlar da hazineye geçirilmek yolu ile yavaş yavaş beş on yıl içinde asla duraklamadan belki de dua alınarak eski kuruluş ve disiplini sağlanır. Giderek eski kuvvetini kazanınca faydalı olur. Birdenbire düzenlemeğe kalkışmak çok zor ve belki de haksızlık olur düşüncesiyle güçdür, diye yazılıdır.

Firdevs Efendinin bu bakımdan ileri sürdüğü tasarıda bu ocakların sayısı bilinip gizlenenler olmasın diye erlerinin adı, sanı, vilâyetleri, oturdukları şehir ve mahalleleri bilinmelidir. Yeniçerilerin orta defterleri gibi orta kâtipleri defterlerine şöhretleri geçmelidir. Böyle adlar yazılı bir defterin süvari mukabelesine verilerek saklanması gerekir. Ayrıca bir tekaüt isim defteri yapılır. Birkaç yıl içinde bir tekaüt isminin birkaç kimseye işlendiği duyulmakla bu husus da bir düzene konulmalıdır.

HUMBARACI VE LAĞAMCI

Humbaracı ve Lağamcı ocakları hakkında Yusuf Paşanın tasarısı şöyledir: Humbaracı ve Lağamcı adiyle Zeamet ve Tımara mutasarrıf olan erler, imtihan edilerek hak edenlerin Timar ve Zeametleri üzerinde kalmalı ve bu fenni bilmeyenlerin Timar ve Zeametleri kaldırılıp yeniden açılacak yere Humbaracı ve Lağamcı verilmelidir. Ulufelere karşılık miri tarafından ele geçirilir. Bilindiği gibi hak edenlerin üzerlerinde olan Timar ve Zeametler boşaldıkça evlâda yahud bir başkasına tevcih olunmayıp yine miri tarafından zabtedilerek ulufeler verildikden sonra fazlası kalırsa diğer savaş masrafları için ayrıca muhafaza edilmek gibi tedbirler ileri sürmüştür.

Bu hususda Abdullah Molla der ki: Humbaracı ve Lağamcı ocakları bir kenarda terk edilip unutularak kalmışdır. Denilebilir ki, bu kadar çok sayıda Zeamet ve Timarlara Humbaracı ve Lağamcı adiyle Rumelinde ve Anadoluda bir alay kimse boşuna el koymuşdur. Savaş günlerinde Humbaracı, Lağamcı ve Metris alıcı bulunmazken Humbaracı ve Lağamcı başılara tekrar tekrar emir buyurulup nerelerde Zeamet ve Timarlı vesair Humbaracı ve Lağamcı varsa kayıdlara göre hepsi getirilip Kadıköyü yahut uygun görülecek başka yerde eğitimleri yapdırılır. Gel-

meyenlerin Timar ve Zeametleri hasa çalınıp bu gelirle yeniden er yazılması gibi tedbirlere girişmek lâzımdır.

Şerif Efendi de: «Humbaracı ve Lağamcı ocakları topçu ocağına katılıp Saad'abadda eğitim yaptırılarak bu fende kendini gösterenlere doksan dokuz akça verilir. Zeamet ve Timarları boşaldıkça Has'a çalınarak yüz parça Humbaranın ellişer neferden 5.000 Humbaracısı olmalıdır. Ve bu tekniğe sahip 500 Lağamcı er olsa yetişir. Fazlasına ruhsat verilmemelidir,» dedikden sonra eskiden olduğu gibi toplara birer isim verilmesini arz edip hatırlatmışdır.

Brensato adlı Fransız bile savaş işlerine ait verdiği raporda der ki: Osmanlı Devleti tarafından savaş hizmetlerinde görevlendirilen Fransız subaylarının uğraşıp didinmeleri yeterli ve gönül alıcı hayırlı bir sonuca varamamışdı. Osmanlı Devleti sınırlarını düşman taarruz ve hiyanetinden korumak için önemli olan hayırlı tedarik ve savaş tedbirlerinin bazısına önem verilmiş bazısı da ihmâl edilmiştir. Birbirine ters düşen bu tedbirlerle diğer işlere de gereği gibi önem verilmediğinden bundan sonra savaş işlerinde bu güne kadar yapılan hoşgörürlükden doğan kötülükleri ortadan kaldırmak gerekir. Osmanlı Devletinin emirleri olursa bu hususu yürütmeye görevli kimseler vakitli vakitsiz topçu ve humbaracı iş yerlerini, mühendishaneyi, süratçiler talimgâhlarını dikkatle görüp gözettikden sonra görülen sakıncalı yanları kaldırıp düzeltmelidir. Güzel görülen işlerin çabuklaşdırılmasında ve ayrıntılarında adı geçen görevlilerin gidip bu işlere bakmaları çok önemli işlerdendir.

Çok iyi gelişmiş yeni silâhlarla askeri kuruluşları eğitmeli, sür'at toplarını ve topçularını arttırmalıdır. Bunlardan kale ve sınır bölgelerine duruma ve yerine göre düzenli şekilde dağıtılmalıdır. Subayların ve Seraskerlerin bile harp san'atında yeni bilgileri öğrenmeleri gerekir.

Kendisinin Fransa tarafından bu bölgeye tayini, Osmanlı Devleti sınırlarının tahkim edilmesi için gereken tedbirleri ifade ve Osmanlı askerinin düşmana karşı koyması hususunda muhtaç oldukları bazı kanun ve kaideleri göstermek ve Yeniçerilerin alışdıkları tüfenkleri kaldırıp Avrupada kullanılan tüfeklerin kullanmasını öğretmek maksadı vardır. İki yıldan beri büyük bir dikkat ve derisini görerek düşünüp hudud ve sınırlarınızda yapılacak tahkimata dair bir bildiri yayınlamak üzere olduğunu ve şişhanelerin uzak menzillere isabet ettiğini gördüğü için o tüfeklerin metris altında kullanılmasında fayda vardır. Böyle askerin elindeki bütün tüfeklerin değişdirilmesini uygun görmediğini bildirmektedir.

Yukarıda anlatıldığı gibi esasdan ve ana mes'eleden habersiz ve bilgisiz kimselerin böyle değişik tasarılarını biraraya toplamakda fayda umulmuyorsa da bütün bu ileri sürülen düşünce ve tasarılardan önce toplu bir görüşme daha iyidir. Görüşmelerde dikkatli olmak ve iyi okumak-

la beraber görülen iş de çabuk davranış ve tez kavrayış ister. Her işe girişmeden düşünüp dikkatli davranmak ve işi yürütmeye karar verince de arkasını alıncaya kadar çabuk davranmalıdır. Aman şöyle olur, böyle olur, ne etsem demekle iş görülmez. Az düşünen tez yanılır demişler. Böylece III. üncü Selimin yeni bir düzene karar vermek hususunda bütün ayrıntıları hesab edilerek dikkatli incelemelerden sonra aldığı kararlar ile aşağıda bildirileceği gibi yapacağı ircaatı çabuklaştırmışdır.

ABDULLAH EFENDİ TASARISI VE BAZI DÜŞÜNCELER

İleri sürülen lâyihaların en meşhuru Tatarcık Abdullah Efendi tasarısıdır. Tertibi nelerden ibarettir, içinde neler vardır? Anlatalım:

Bu tasarı, dokuz bölüm ile bir sonucu içine alan rapor tarzında, ayrıntılariyle yazımlış bir tasarıdır.

İlk bölüm askerin durumu ile düzen ve kuruluşlarına dair olup özet olarak içindekiler yukarıda söylenilmişdir.

İkinci bölüm de ilim adamlarının durumlarını düzeltmeye ve ıslâh etmeğe dair olup, bu ilim adamlarının ne hâle gelmiş olduğuna dair ifadeleri kitabın beşinci faslında toptan yazılmışdır.

Düzeltip reform yapmada başlangıç olmak üzere alınacak tedbirler hakkında söylenenlerin özeti de şudur: Evvela kadılık, müderrislik ve mülâzimetler, alınıp satılır olmasın, eskisi gibi evrilsin. Verilmesi lâzım gelen mülâzemetler bile yalnız hak sahibine ve ileride umud veren kişilere verilmelidir. Ve ona bir ilim adamının ilim ve maarifen gelişmesine çalışmış ve eğitimle gelişip ilerleyen ve gördüğü işlerle bu değeri görülen evlâd ve torunlarından madasına eskiden olduğu gibi asla müsaid davranılmayıp göz yummamalıdır.

Böylece dikkatli ve iyi bir incelemeden ve hakiki bir imtihandan geçirilmedikçe ve her vakit arz edilip sorularak Padişahın iradesi çıkmadan, Hariç medresesi runşu verilmemelidir. İlim adamlarının çocuklarının bilgisiz, ilim ve kültürsüz hiçbir şey bilmeyenlerine hariç medresesi karşılığı geçimlerini sağlayacak ihsanlar verilerek müderris sayısının azalmasına çalışılmalıdır. Yüz elli ve nihayet yüz seksene kadar indirilerek memleketi ve görevi olmayan havadan sudan medreseler ve müderrisleri defterden silinip görev yeri ve kadrosu çok az olan medreseler bile çıkarılıp dersiye ve dar-ül hadis olmak üzere fıkaradan kimseler okutulup yetişen zevata tevcih edilmelidir.

Yakın vakte kadar çıkan ve mevali çokluğuna sebep olan Eyüp ve Üsküdar kazalarının ya manasıb-ı devriye erbabına yahud da arpalık olarak asker kadılara ve mevali ileri gelenlerine tevcih olunarak arpalık erbabı olan mevâliye ziyadece arpalık verilmelidir. Onlar da aidatlarını dü-

şünerek bilgin, kültürlü, dini bütün, şeriata sadık, temiz naipler kullanmalıdır. Müderrisliğe oranla kadılık mesleğinin sarsılması daha yaralayıcı ve çöküntüye sebep olacağından hemen olduğu kadarı ile düzene konulmasına girişilmelidir. Geriye kalan günlerde bu mesleğe katılmayan hademe, adamlar, esnaf, tüccar vé sair düşük ve rezil kimselere mansab verilmesi ve tevcih edilmesi yasak edilmelidir. Ancak kazasker tevcih divanlarında kütüb-ü fıkıh ve feraizden tam inceleyerek, herkes önünde imtihan ederek hak ettiği görülmedikçe bir ferdin kadılık mesleğine sokulmaması gerekir. Kadılar mevcudu içinden şer'i hükümleri yerine getirmeye gücü yetmeyenlerin mansıblarını ellerinden alıp çıkartmalı, gücü yetenleri yerinde bırakmalıdır. Yakın zamanda ortaya çıkan hava mansıblarının verilmesini yasak etmeli. Bu tutum ile ve işler usullerle beş on yıl içinde ilim adamları mesleği ehliyetsiz kimselerden temizlenir. Bir taraftan da eski usullerin kurallarına bazen riayet edilmeyerek yalnız bu mesleğe girip ilim ve kültüre rağbetin artması için ilim adamlarına ve bilginlere şeref-vererek bilgin büyüklerini başkalarına üstün tutarak tanımalarını ön görmekdir diye arz eder.

Bu düşünceler gerçekten ilim adamlarının düzen ve reformu için yeterli tedbirler değildir. Ancak Abdullah Efendi işi düzeltmede başlangıç olmak üzere arz etmişdi, o sırada bundan ilerisini yerine getirmek için durum ve zamanın uygun olmadığı kendi ifadesinden anlaşılıyor.

Oysa yukarıda anlatıldığı gibi ilim adamları mesleğinde yapılacak reform boşuna teorilerdi. Ama bunca yıldır gelişen ve başveren hastalık haline gelen karışıklıkların birden bire ortadan kaldırılmasına, bu mesleğin yetkileri ile direnmesi ve taassubu engel oluyordu. Bu nedenle bu mesleğin kısa süre içinde aslına dönüşmesi çok güç ve hemen olacak şey değildi. Hamidizadenin bu yolda şiddet ve çabukluk göstermesi, kendisini devletdeki yerinden etmişdi.

Bu sebepden ötürü bu mesleğin öyle kısa süre içinde eski yeterli aslına dönmesi yerine yavaşça reform yoluna gidilmesi en doğrusu idi. Devlet erkânı böyle düşündüğü gibi Abdullah Efendi bile bu yolda geçici tedbirler arz etmişdir.

Oysa bu geçici tedbirler uygulanıp yerine getirilse büyük fayda sağlayacağı açıkça görülür. Ama bu kadarını da yerine getirmekde o zamana göre büyük güçlük vardı.

Zira daha önce de açıklandığı gibi Şeyh-ül İslâm olan Dürrizade Arif Efendi, nicelerinin istediklerini yapıp gönüllerini hoş etmiş, özellikle kendi çevresindekileri ve adamlarını bu kez Şeyh-ül İslâmlığı sırasında diledikleri yerlere getirtmişdi. Sus payı olsun diye talebe-i ulumun bile bir ara gönlünü hoşnud etmeği düşünerek ötedenberi Bayazid danişmendlerinden her altı ayda ikisi çıkarılıp mülâzim olanlara geçirilmek alışıla gelen şeyken her üç ayda çıkarılmalarını uyguladı. Ve Abdullah Efendi-

nin alacağı tedbirlerden biri mevâli ve müderrislerin azalması isteği iken Arif Efendi tersine müderrislik imtihanına yaklaşan mülâzimlerin çoğalmasına sebep olan bir usul icad etmişdir. Fakat o zaman yeniden yeniye birçok şeyler meydana konulmak üzere bulunduğundan Şeyh-ül İslâm bulunan zatın sözü geçer ve dediğini yaptırabilir kimse olması gerekiyordu. Arif Efendinin tutumu ve hoş görürlüğü o günkü duruma uygun görülmüş ve bu mesleğin yavaş yavaş ıslahına karar verilmişdi.

Böylece bu yedi yıl içinde aşağıda geçecek olan bazı kanunlar ve nizamların ilânı sırasında Arif Efendinin takriri üzere kadılık mesleği hakkında çıkarılan fermanların özeti; bundan sonra arpalık vesair mansablar sahipleri şer'i hükümleri yürütmeğe yeterli naibler tayin etmeleri için kendilerine tekrar tekrar tenbih olunmalı ve bu mansab sahipleri kazaların kaldırabileceğinden fazla aylık ve kapu harcı almamalı ve zamanın Şeyh-ül İslâmına üçer ve meşihattan azledilenlere ve sudur-u uzzama ikişer ve İstanbul'dan azledilenlere birer mansab olmak üzere bu işleri yürütmeğe gücü yeter emekdarları için rica ve şefaat ettikleri halde verilip bunlardan madasına rica ve şefaat ile hiçbir kimseye mansab verilmemeli idi. İmtihansız mülâzimlik verilmemeli, kimse, rütbesinin üstünde mansab ve mertebeye atlamasına, havaya kayd edilmemesine herkesin, mesleğinde ilerlenecek yol ve o kurala uyulaçak üç ayda bir yapılan kazaskerler divanına da «en kıdemli önce geçerlidir» kuralınca rütbelerinin ileri götürüldüğü mansab ile yetinmeleri gerekirdi.

Bu ise hatıra riayet ile iş çevirmekdi. Kadılık mesleğinde dönen suistimalleri biraz azaltmak için bazı tenbihlerden ibaret olmakla doğrusu reform sayılacak bir düzen değildir.

Abdullah Efendi tasarısının 3. üncü bölümünde muamelât düzeni ve Hazinedeki para sıkıntısı sebepleri, sikkenin yeni şeklini alması ve bu bakımdan ileri sürülen düşüncelerin yukarıda özeti geçdi.

4. üncü bölümünde Halifenin bulunduğu yerden hareketle Padişahın Halife olarak varlığının faydaları hakkındadır. Altmış yıldır Padişahlar süresiz İstanbul'da oturup vakit geçiriyorlardı. Otuz yıl da yine süresiz ve birbiri ardına savaşı terk etmişlerdi. Bunun üzerine herkes savaşa değil hazere meyletmeğe ve lükse kapıldılar. Bu bakımdan işlenen zulüm ve baskılardan ötürü taşra halkı hükûmet merkezine hücum ediyorlardı. Böylece İstanbul içinde nüfus artıyor ve türlü kötülükler gelişiyordu Halbuki halkı zorlayan bu sakıncalı durumun ortadan kaldırılması tedbirleri, eskiden olduğu gibi Padişahın gâh Edirne gâh Bursa taraflarına yer değişdirmeleri tasarısını hatırlatmışdır. Lâkin devlet ve saltanat kuran milletlerin bedevilikden kurtulup yerleşmeye başlaması olağan işdi. Bu yaş ve durumda iken zuhur eden hastalıklara yine yerleşme ve şehirlerde yaşama kuralı ilâç olunmak lâzım gelir.

Meselâ İstanbul'da nüfus artıkça gelişen kokmuşluğun kaldırılmasına çalışılmalıdır. Çoğu kez yangınların olmaması için geniş yollar açılmalı, kârgir binalar yapılmalıydı. Belediye temizlik işlerine dikkat, tıbbî ve sıhhî tedbirlere uymak gibi medeni çarelere baş vurulmakla zamana ve yerine uygun, akıllıca, herkesin hatırlayacağı düşünce ve tedbirle iş görülmemiş sanılır.

Zira hazer durumu maddî ve manevî türlü güzellikleri sağlamakla beraber insanların yaşantısında bazen zararlı olmakdadır. Manevî bakımdan insan yaradılışındaki güzel ahlâkı bozar. Halk arasında türlü desise ve dedikoduların çıkmasına sebep olurdu. Maddî zararlar alınan sıhhi ve diğer tedbirlerle insan sağlığı korunuyordu. Manevi zararlar da eğitim ve hükûmetin kurduğu asayişe ve bölge siyasetine bağlı idi. Nasıl ki, medenî insan çadırda yaşayanlar gibi doktorsuz olamazsa hazerde bir milleti çadır halkı gibi başı boş yaşatmak mümkün olmaz.

Beşinci bölüm de, Osmanlı Devleti sınırlarının tahkim edilmesine dairdir. Osmanlı Devleti sınırları içinde en ziyade tahkim edilmeğe muhtaç olan yerler Rus hudududur. Sonra Bender kalesinin yükseltilip daha sağlam hâle getirilmesi işinde gevşeklik gösterilmeyip ardı arkası kesilmeden çalışılması, İsmail kalesinin yine tahkim edilmeli ve mümkün ise biraz küçültülmelidir. Hotin kalesinin asıl cephesi yerinde değildir; özellikle Dinyester tarafından top atıldığı için taarruzda kolayca ele geçebilecek bir kaledir. Ama sınırın en ucunda olması nedeniyle oralarda bir kalenin lüzûmu da açıkça görülüyor. Bu meselenin iç yüzünü iyi bilenlerle görüşüp Anapa, Soğucak kalelerinin takviye ve istihkâmı ile beraber Abaza ve Çerkezleri çağırıp kullanılmaları, eğitim ve terbiyeleriyle uğraşılması, kesin olarak yapılması gereken işlerdir.

Altıncı bölüm, Tersaneyi düzene koymak ve savaş gemileri inşasına dair olup bu konuda Abdullah Efendi deniz kuvvetlerinin tamamlanmasını kesin ve eksiksiz ele almak gereğini bildirdikden sonra Tersanenin boşuna harcadığı masraflarla israfı azaltıp düşerek çekdiri Paşalıkları kaldırıp onlara sarf edilecek para ile derya kaleminde olan ve Tersane işlerini görenlere ayrılan Zaamet ve Timarlardan boşalacak olanları Tersaneye has olarak bağlamalıdır. Bunun için şimdiden kurulacak bir düzenle ve bu işi bilenlerle Tersane gelirinin artırılmasını ve yeni inşaatında usta İngiliz ve Fransız marangozları getirip verilecek ücreti kıskanmadan Avrupalıların benzeri savaş gemileri inşasına ve mühimmatın en iyi cinsden olmasına uğraşıp Hristiyan devletlerin kara ve deniz strateji ve taktiğine dair yeni eserleri ve geometrik tekniği, tedarik edip kullanılmak üzere tercüme ettirildikden sonra kaptanlar ve subaylar ve bütün deniz erlerine bu yeni tekniği eğitmek için İngiliz, Fransız Deniz Tekniği uzmanlarının dedikleri yerine getirilerek ve böylece kullanılmak üzere çağırılıp topçuluk tekniği ile harita tekniğinin en iyi şekilde eğitimi-

ne uğraşılmalıdır. Odalar reayasından gemicilik ve denizcilikde maharetli olanları kullanmak hususunda da imkânlar sağlanması ileri sürülmüşdür.

Defterdar Şerif Efendi raporunda; Kırım düşman elinde iken her şeyden önce bize lâzım olan donanmadır. Vaktiyle kereste kesdirilip yontulup bütün gerekli araç ve gereçleri toplanıp yığılmalıdır. Bunun için ambarlar inşa edilmelidir. Ambarda bir kalyonun kereste, çivi vesair malzemesi hazır olmalıdır. O zaman bir kalyon yapılmak istenilse bir ayda denize çıkar. Böylece yüz kalyonun kerestesi daima hazır bulundurulursa kalyon yapıldıkça yine eksileni tamamlanıp yerine konularak bu düzen tam olarak sağlanırsa (ki bu da 15 - 20 yıl ister) beş altı yıl sonra açılacak olan savaşda büyük fayda sağlar. İngiltere veya başka yabancı devletten kalyon satın almayı şimdiden planlayıp ikişer üçer hemen bir tarafdan satın alınmalıdır. Bundan sonra kalyonda kalyoncu başka ve savaşacak asker başka tertiplenip eğitim yaptırılarak savaşçı askere gemi kullanmak, kalyoncuya da savaş teklif edilmeyip herkesin yapacağı hizmeti ayrılmalıdır. Ulufelerinin arttırılması ve başka türlü yardımlarla kalyonculuk öyle bir duruma getirilmelidir ki, kalyoncu yazılmağa rica ve şefaatle halk istelik olsun. Her kalyonun takım dedikleri neferatı her ne sayıda ise noksansız tamamlanıp bir eri noksan olsa kapdanı cezalandırılmalıdır. Bu donanma mes'elesi bütün mes'elelerden büyük ve öncelikle gereklidir. Bu işi bilenlerle birçok kez müzakere ve müşavere olunup az, çok işlerin nasıl düzenleneceği kaleme alınırsa ve buna göre yeni kanunlar çıkarılır da bu iş sağlama bağlanırsa bundan sonra bütün işler buna göre görülür.

Kerestesi ve başlıca malzemesi, Osmanlı Devletinin başka mühimmat ve zahireleri âdeta halkın rızasiyle ve rayici ile satın alınıp kullanılarak ameleye âdet üzere ücret verilir. İstanbul'da ve başka yerlerde halkın malını devlete satmakla başkasına satmak eşitliği olmalı. Amele bile başkasına işlemekle devlete hizmette bir olmalıdır. Alış verişde kesin olarak külfet kaldırılıp güçlük yok edilince Devletin uğrayacağı güçlükler bütün memleketlere birden tevzi ve taksim, paşaların savaş sırasında ve hazerde alacakları da buna katılıp öylece gelir sağlamak ve tahsil etmekle Osmanlı Devletine ve fukaraya iyi bir uygulama olacağı için bu mes'elenin böylece büyük faydalar sağlayacağı göze alınarak herkes el birliğiyle çalışıp uğraşmalıdır. O zaman gerek Tersane işleri için gerek başka devlet işleri için uygulanacak angarya usûlü de ortadan kalkar. Halkın gücünü yıpratan, memleketin harab olmasına sebep olan angarya çirkin bir usûldür. Bu kalkınca mal emniyeti her şeyden önce önemle sağlanarak faydalı olduğunda şüphe yokdur. Lâkin o zaman için yerine getirilmesi güçdü. Bu hayırlı madde yakında yerine getirilen can emniyeti, mal ve ırz namus mes'elelerinden ibaret olan Tanzimat-ı Hayriyenin en önemli toplum konusu olmuştur.

Yedinci bölüm, Devlet gelirini artırıp çoğaltmak, gereksiz masrafları azaltmak, kısmak için bazı düşünce ve tasarılarını arz edip hatırlatmakdan ibarettir.

Sekizinci bölüm, büyük vezirlerin durumu ve mirmiran hakkında olup bu açıdan Abdullah Efendi şöyle diyor: Büyük vezirler saltanatı güçlü ellerinden tutan kimseler olup diğerleri yüksek tutulmak suretiyle devlet hizmetinde bulunurlar. Gerçekten bir mansapda uzun süre kaldıkları takdirde bazı düşünce ve sakıncalar görüldüğü için yerlerini değiştirmek Osmanlı Devletinde usul ittihaz edilmişti. Görev değişikliği yapılırken bile itibarlarının muhafazasına dikkat ve itina olunurdu. Bu bakımdan büyük vezirler ve mirmiran da mansablarında iken menfaat sağlayarak servet sahibi olup geniş topraklar elde ederek bir sürü hizmetkâr ve güzel şeyler toplayıp hazer ve seferde kendileri için can ve baş feda edecek çok sayıda insanı kendine bağlıyordu. Bu gidişi yürütmek için de mansabları halkını zulüm ve baskıdan koruyacak sağda solda bulunan derebeylerini ve başka karışıklık çıkaracak kimseleri basdırıp cezalandırmak, yol kesenleri ve eşkiyayı temizlemekle uğraşıp herkesi emniyet altında bulundurduklarından bütün meslekler ve topraklar emniyet ve aman içinde olurdu. Savaşda görev aldıkları zamanda güçlük çıkarmadan hazineleriyle at, katır işe yarar adamları ve iyi eğitim görmüş kapu halkı ile başda kendisi harekete geçerlerdi. Mansablarında birkaç yıl bağımsız görev yaptıkları için dediğini yaptırıp hüküm sürer ve baş keserek çevresini itaat altına alırlardı. Elleri altında bulunan eyalet ve vilâyetlerin bütün ünlü ve servet sahibi ayan ve ağalarını ve bütün askerlerini yerlerinden çıkarıp emri altına alırlardı. Yollarda reayaya dokundurmadan görev yerlerine giderlerdi. İşte tarih kitaplarında filân vezir filân kaleyi aldı. Ve filân vezir filân yerde düşmana şöyle galip geldi, diye olaylar ceridesine kaydı geçen vezirler böyle daireleri mükemmel, kendilerinin hiç bir şeye ihtiyacı olmayan anlı şanlı vezirlerdi. Sonraları bulundukları yerlerde uygulamaya mecbur oldukları bazı incelikleri görmemezlikden gelip liyakat ve hak sahibi gözedilmeksizin ehil olmayanlara büyük vezirlikler ihsan olunmağa başlandı. Bu gibi davranışları tecrübe edilmemiş zatlar da her ne kadar darat ve debdebe ile gitseler çoğu kez vardıkları mansablarında disiplin ve asayişe güçleri yetmeyip birlik ve beraberliği sağlayamazlardı. Böylece o bölgenin kurulu düzeni bozulur, karışıklık çıkar, vezirlik şansını ve namusunu berbad ederdi. Halk gözünde itibarları kalmazdı.

Liyakat erbabı ve yerine haklı gelmiş büyük vezirler bile bir mansabı ele geçirinceye değin alışılmış caize denilen parayı vererek altından kalkamayacakları masraflara katlanırlardı. Yapdıkları borçlarla vardıkları mansablarında birkaç ay geçer geçmez görevi çok uzak yerde verildiği için çoğu kez perişan halde bulunurdu. Böyle olunca vardıkları kasa-

ba ve köyleri yağma edip yıkarak geçinirlerdi. Ve iki yıl bir mansabda kalan olursa onlar da fırsatı ganimet bilerek bölgelerini tahrip edip halkın malını elinden alıp borç ödemeğe çalışırlardı.

Böyle kendi idare ve geçimini elde etmeyi düşünen vezirler doğal olarak ayan ve derebeyler adına kol gezen eşkiyaya göz yumarlar ve kendine tebaa olan bölge halkını kayırmak için küçük vesilelerle ellerine birer buyuruldu vererek mubaşir olarak gönderirlerdi. Onlar da vardıkları yerlerde halkı soyarlardı. Vezirlerden birinin çok sayıda malı var diye duyulsa ya da hissedilse aşağılık bir bahane ile müsaderesine çalışılırdı.

Böylece devlet ricalinden o zamanın en büyük rütbesi olan vezirlik verilse almakdan çekinip affedilmesi için çare arardı. Çünkü o zaman azl edilen vezirler İstanbul'da oturtulmazdı. Vezirlik rütbesine çıkanların İstanbul'da kalması Sadr-ı azam yahud kaymakam ya da kapdan olmaya bağlı idi. Vezirlik rütbesi verilen hakkında bu bir sakınca sayılırdı. Aslında büyük vezir kapu kethüdaları, kahraman, namuslu, haysiyetli zatlar iken biraz vakitten beri kapu kethüdalıkları rica ve şefaat ve hatıra bakılarak bazı ne idüğü belirsiz kimselere verilmeğe başlandı. Onlar da hizmetinde oldukları vezirlerin gördükleri işlere harcadıkları parayı defterlere iki katiyle geçirdikden başka faiz ekleyerek vezirlerin mansabı gelirinden fazlasını matlup göstererek defter takdim ederlerdi. Vezirlerse bütün mansab gelirini verseler borçlarını ödemeyecekleri için geliri fazla bir mansabı beklemek zorunda kalırlar, borcu erteleyip kapu kethüdalarını susdururlardı. Onlar da kapu kapu dolaşarak büyük sayıda caize ve kulluk arz ile bir vezirin kendisinde olan mansabı vakitsiz elinden alıp başkasına vermek için bazı tarafları teşvik edip aldatarak sık sık vezirlik mansablarının değişikliğine sebep olurlardı.

Sözün kısası vezirler perişandı. Bölgelerinde dirlik düzen ve asayiş sağlamaya gücü yetmedikden başka malikâne olan ve haremeyne vakfedilen memleketlere valiler asla el uzatamazlardı. Bu bakımdan yer yer eşkiya kılıklı birçok ağalar, beyler çoğalarak memlekette türlü karışıklıklar gelişip ortaya çıkdı. Ayrıca savaş çıkınca asker sürücülüğüne gücü yeter vezir bulunamazdı. Halbuki sayısı çoğalan mevcudlarına eyalet mansabları yetişmez olmuştu. Aslında mirmiran ile idare olunan sancakların birçoğu vezirlere verilmişti. Bu bakımdan mirmirandan çoğu boşda kalarak geçim sıkıntısı çekmekde idiler.

Bazı bölgelerde tersine valiler ziyadece kuvvetleşip yerleşerek bayağı istiklâlini kazanmış gibiydi. Özellikle Basra, Bağdad, Musul, Şehrizor, yani Kürdistan eyaletleri aslında başka başka vezirlere tevcih olunur ve Mardin mukataası doğrudan doğruya İstanbul'dan idare edilip geliri alınırken Hasan Paşazade Ahmed Paşa uzun süre Bağdad valiliğinde kalınca Basra ve Şehrizor eyaletleri de Bağdad'a katılarak kendisine tevcih

edildi. Mardin Voyvodalığı da ona havale edildi. Sonra kendisi ölünce de bu eyaletler onun kölelerine verildi. İhmâl ve görmemezlikden gelerek bu eyaletlerin nizamına bakılmadığı için bu üç eyalet ve belki Musul bile Mısır toprakları gibi kölemenler elinde kalıyordu. Böyle geniş toprakların babadan oğula miras gibi geçmesi yavaş yavaş ortaya çıkmıştı. Ancak bütün vezirlerin güçlü olması, zulüm ve baskının ortadan kalkması düzenini sağlamak için gereklidir.

Abdullah Efendi raporunun dokuzunca bölümü; cizye, zulmün kaldırılıp yok edilmesi hakkında olup bu hususlara dair olan icraat, yerlerinde bildirilecekdir.

Tasarı sonuç raporunda da, ilk önce eğitim görmüş kara ve deniz askeri yetiştirilmesinin çok nöemli ve gerekli olduğunu söyleyip hemen masrafına bakılmadan hıristiyan devletlerin savaş tekniğine dair olan, yeni kitap ve yazıları tedarik ve tercüme ettirilmelidir. Savaş tekniğini bilen yabancı frenk öğretmen ve mühendisleri çağırılarak askerin eğitimine başlamak, top ve başka harp silâh, araç ve gereçlerini onların dediğine göre düzene koyup imâl etmeğe dikkat edilmelidir. Askerler biraz çadırda yaşayıp savaş ve savaş durumlarını elden geldiği kadar öğrenip eğitimlerini gelişdirerek yetişdirilmelidir. Düşmanın bize galip gelişindeki nedenler; askerleri, kuruluşları, iyi ve güzel eğitim görmüş; top ve cephaneleri, savaş gemileri, savaş düzeyine uygun teknikde olmasından doğmaktadır. Bunlar gerek ocaklının gerek başka insanların şahid oldukları şeydi. Böylece bu husus hiç kimsenin bu işleri işleyene kötü ve fena demesi mümkün değildir. Bütün halk da doğrudur diye kabul eder, güzel karşılanacağı görülüyor. Eğer bir süre geçerse askerler yine hazer alışkanlığına döner. Mağlup edildiğimiz durumlar zihinlerden çıkarsa askere eğitim yapdırmak güçleşir. Savaş öncesi olduğu gibi gaflet içinde kalmayarak zaman geçirmeden hemen bu mes'elenin icrasına başlanması hususları yazılıp açıklanmışdır.

ÖZET:

Anlatıldığı gibi devlet düzeni hakkında saltanat erkânı ve devlet ricalinin takdim etmiş oldukları raporlarda her birî askerî düzen hakkında hatıralarını arz ve beyan ettikden başka bunun için akdolunan meclislerde bile arz edip derin derin konular üzerinde durup görüşmelerle işin aşağısını yukarısını inceleyenler, Tatarcık Abdullah Efendi gibi ilim adamları ve devlet ricalinin seçkinleri idi. Süresiz karşı koyma kuralınca yeni usullerle askerî eğitimi temin, araç ve gereçleri tedarik etmenin lüzum ve önemini teyid ve tevsik edip, Şeyh-ül İslâm makamı da bunu tasdik etmişdi.

Gerçekden bazıları, devletlerin beş durumu bakımından Osmanlı Devletinin yaşlanıp çöküşü görülüyor, her kolda yaralıdır, türlü hastalıklarla sarsıntı geçiriyor, düzgün ve ezgin olduğundan:

Köhne saat gibidir cism-i zaif-i piran
Ona dâru-yu mudarâ ile kuvvet gelmez.

Deyimi gereğince bu hususta tasarı ve tedbirler tesirli iş görmez düşüncesine dayanarak hatıra gelen ve olan biteni görerek zararlı olacağı ileri sürülür. Bundan sonra savaş kapılarının kapanması, şehir ve kale kapılarının açık kalmasının süresizliği üzerinde dayanıp düşmanlık ve çarpışma olanağı kaldırılarak o zaman işe yaramayacak askerin kullanılmasını istememek uygun ve akıllıca davranış olur, diye fikirler ileri sürmüşlerse de olağan işler ve güç durumlardan doğan savaşın sel gibi gelişi ve insan düşmanlığının ve çarpışmasının önüne böyle süresiz sulh hülyasıyla sed çekmek, olacak şey değildi. Akıllı geçinenlerle kendi aralarında açıkca görüldüğüne göre devlet ricalinin akıllı ve büyüklerinden kimisi, bu ana konuyu başına buyruk olarak, kimisi öncesini, kimisi sonrasını yanlış bir işlem diye görerek suçlamakla beraber Rusların İsterliç takımının ortadan kadlırılmasiyle yeniden eğitim görmüş asker yetiştirmeği ileri sürmeleri üzerine bu akıllıca kavilleşmeye akıllı devlet ricali uyarak asker tertip olunması herkesin önünde imzalanmıştır.

KANUN VE NİZAM DÜZENİ VE YAPILAN BAZI İŞLER

Sultan Selim yeni usullerle ayrıntıları hakkında olan düşüncelerini icraya koymadan pek çok düşünüp, sağlam adım atarak yukarıda açıklanan raporları kaleme aldırmış ve enine boyuna görüşüp tartışarak yapılacak şeylere karar verildikten sonra yapılacak işleri çabuklaştırmıştır.

Hatta Tatarcık Abdullah Efendinin ihtarı veçhile geçen yıl sonlarında timar ve zaamet kanunnamesini düzenleyip 1207 yılı başlangıcında kalemde kaydettirmişti.

Raporların özeti çıkarıldığı sırada Humbaracı ve Lağamcı ocakları için başka başka kanunname tanzim etti. Bu ortamda yürürlüğe koymuştu.

Lağamcıların bir takımına lağam bağlamak ve bir takımına geometri tekniği ve mimarlık san'atını öğretip eğitmek üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Humbaracılar için inşası gereken kışlanın yanında bu iki sınıf için de birer kışla binası tasarlanmıştı. Hasköy'de üç kışla inşasına başlandı.

Raporlarda söz konusu edilen meselelerden biri de madenleri işletmek mes'elesi idi.

Aslına bakılırsa doğrusu Osmanlı Devletinde çok sayıda maden çeşitleri vardı. Daha çok önceki günlerden beri geçerli usuller gereği madenler bölgesine yerleşmiş köylülere angarya olmak üzere odun ve kömür getirtilerek bazı madenler işletilirdi. Sonra maden çıkarılarak madende cevher kalmadı. Çıkarılan altın ve gümüş, sarf edilecek işletme karşılığı değerde değildi diyerek âdet yerini bulsun diye birkaç fırın kurulup enkazından altın ve gümüş gönderir, yalnız kendi menfaatlerini sağlamaya ve işlemeyi düşündüklerinden başka mütesellim ve voyvoda gibi türlü zulüm ve baskıya girişmeleri üzerine ve bazı madenler de reayasının şikâyetleri üzerine çaresiz kapattırılmıştı. Bu bakımdan madenlerden gelen altın ve gümüş azlığından darphanede geçerli işler duraklamıştı.

Sikkenin vezin ve ayarı zaman zaman azaltılmakta ve bu da bütün işleri karıştırmakta idi. Devlet düzenine dair tanzim ve takdim edilen raporların bazısında madenlerin işletilmesi hususu tavsiye ve hatırlatılmıştır.

Bunlardan Defterdar Şerif Efendinin raporunda: Fukaraya zarar vermemek şartıyla madenlerin işletilmesinde nasıl başarı sağlanırsa öylece işletilmelidir. Duyduğuma göre Ergâni, Keban, Gümüşhane madenleri eminleri maden çıkarmağa çalışmıyorlar. Paşalar ve Voyvodalar gibi madenlerden kendilerine menfaat sağlayıp öylece bu işleri idare ediyorlardı. Bunun kaldırılıp madenlerin işletilmesi ne kadar çabuk tedbir alınırsa şekil değişir, hemen buna uğraşıp girişilmelidir. Bazıları «Osmanlı Devleti topraklarında olan madenler başka hiç bir devletin topraklarında bulunmaz ama Osmanlı Devleti bu işin üzerine eğilmiyor, uğraşmıyor; eğer devlet kendi toprağında olan altın ve gümüşü çıkarıp hazine toplasa bütün devletlere galip gelir,» derler.

Durum böyle iken madenlerle niçin uğraşılmasın? Fıkaraya zulüm ediliyor diye bereketli Bozkır madenleri niçin kapansın? Hem fıkaraya zulüm yapılmasın hem de madenler işletilsin. Bu uğraşmaya hiç bir engel yokdur. Kolayı bulunmaz şey olmaz derim, diye yazmıştır.

Gerçekden Avrupa filozofları fizik ve diğer teknik bilgilerde ileri gittikleri gibi madencilik tekniğini de daha ziyade ilerletmişlerdir. Bu da büyük bir teknik olup madenleri usulüyle işleterek angaryaya ihtiyaç kalmadan büyük gelir sağlamak, bu tekniğin teori ve işleminde bilgili zevatın varlığına bağlıdır. Böyle teknik uzmanların yetiştirilmesi bile zamana muhtaçtı. Lâkin maden eminliklerine doğruluğu bilinen emin ve doğru kimseler seçilip tayin edilerek kendilerine geçimlerini sağlayacak maaş verilmelidir. Madenler reayası hakkında baskıya ihtiyaç duymayacak seviyede muayyen gelir sağlanırsa madenlerden epeyce fayda elde edileceği açıkça bellidir. Bunun üzerine bu önemli işle uğraşıp çalışsın

diye madenler emini Yusuf Ağaya madenler eminliği her zaman üzerinde kalmak üzere Saferin 21 inde vezirlik rütbesiyle Diyarbekir eyaleti ihsan edildi. Sonraları Sadr-ı azam olan Yusuf Paşa budur.

Tatarcık Abdullah Efendinin raporunda serhadlerin tahkim edilmesine dair olan düşünce ve görüşleri, başka devlet ricalinin fikirlerine de uygun olduğu için önce Anapa ve Soğucak bölgelerinin takviye ve tahkim edilmesi hazırlıklarına girişildi. Başka bölgelerin de takviye ve tahkimi tasarlanmış olduğu için o vakitlerde devlet sayesinde servet sahibi olanların yığdıkları akçalar çoğu kez böyle önemli işlere harcanmak gelenek olduğu halde bir süredir Yeniçeri ocağında kethüda yeri kâtibi olarak ocak ricaline mahsus bulunan Beyt-ül Mâlden Osman Efendinin topladığı ve yığdığı bol mikdarda parayı bu işe sarf etmek üzere Rebi-ül evvelin 6 ncı günü kendisine Hocalık rütbesiyle Bender kalesi eminliği tevcih olunmuştur. Ancak bir iki ay sonra Gümrükçü Hasan Ağanın elinde bulundurduğu gümrük ile emaneten idaresi görevini aldığı cizye mukataasından ötürü muhasebesi Defter Emini Hakkı Bey eliyle görülerek zimmetine geçirdiği mallar miri tarafına teslim ettirildikden sonra Bender kalesi bina eminliğinde görevlendirildi. Ordudan İsmail kalesi bina eminliği de dergâh-ı âli kapucu başılarından ve çok zengin olan Noman Beye verildi. Eline yeni plânlar ve maiyetine de değerli, işinde seçkin mühendisler verilmişdir.

Bender ve Hotin sancaklarında bulunan zeamet ve timarların yazılışında Bosna, Semendire, timar ve zeametleri gibi düzenli ve güzel bir şekilde kayda bağlanıp alay beylerinin arzlarına itimad edilerek tevcih edilip görev yerlerinde kalmaları sürdürüldü. Bunları ellerinde bulunduranlar kimlerdir. Serhad kurallarına göre hepsi sancakları dahilinde mevcud mudur? Yoksa adı var kendileri yok olup alay beyi ve başkalarına giyim yeri mi olmuşdur, bilinmez. Bunlarsa süvari askerden olup başka sancakların timarlıları gibi sancakları dışında hiç bir yerde görev almadıkları için daima livaları dahilinde karar edip gerekince serhad muhafızı maiyetiyle alay beyleri bayrağı altında hizmet etmek vazifeleri icabı olduğu herkesce bilinen şeyken. durumları düzensiz ve disiplinsiz olduğu için seferlerde işe yaramıyorlardı.

Böylece kesin olarak yoklanıp mevcud olmayanları arayıp bulmak ve tevcihleri alay beylerinden muhafızına ve muhafızından da arz akçası adiyle bir para isteyip almadan alay beyisi arzı gereğince soruşdurup araşdırdıkdan sonra İstanbul'a arz ve tevcih olunmalıdır. Zeamet sahibi ve Sipahilerden yerli neferler ve başkaca serhadlerde yetişmiş askerlere ulufe ve esamilerine istekli olanlar bulunursa ve ulufeli olan neferlerden birisi yolunu bulup zeamet ve timar alırsa derhal eski dirliği ocak mülâzimi ve müstahak olanlara kurallara ve kanunlara göre arz ve tevcih edilmelidir. Bundan sonra da bu livalarda zeamet ve timarların tev-

cihinde Semendire kuralları gereği yazın ve kışın süresiz sancağı altında ikamet şartı beratlarına geçirilmelidir Bender ve Hotin muhafızları kendi adamlarını kayırmak düşüncesiyle sancak mülâzimlerini haksızlığa uğradarak hademe gibilerine ekmek parası tevcihini kaleme getirmekden çekinmeleri kuralları 1191 yılı Recebinde verilen nizamda yazılı ve geçerlidir. Bu düzen makbul ve herkesce arzu edilen nitelikde olduğu için bu kez de kelimesi kelimesine geçerli olmak üzere tekrar yapılması istenilerek her biri üzerinde defter tutularak bu 1207 yılı 15 Rebi-ül evveli tarihi ile Hotin'e ve Bender'e başka başka emirler yazdırılıp gönderildi.

Daha önce de açıklandığı gibi Sultan Selim, tersane işleriyle tam bir ilgiyle uğraşdığı için Donanma işlerini kendi yetiştirdiği gözde adamı olan kapdan-ı derya küçük Hüseyin Paşa eliyle özel olarak görüp gözediyor ve düzene koyuyordu. Geçen yıl ilk önce tersaneyi düzene koymuştu. İşte bunun için donanma işleri anlatılacağı gibi özet tasarılarda geçmemiştir.

Bu yazın Hüseyin Paşa Akdeniz izbandudlarını urup basdırarak yok etmişti. Sonra 1207 yılı Saferinin 12 nci günü Donanma-yı Hümayun ile Akdeniz eşkiyasından almış olduğu küçük büyük 15 parça korsan gemilerinin cevadralarına tutulan bazı eşkiyayı asarak bu gösterişle yalı köşkü eteğinden geçip geçerli geleneğe göre yalı köşküne çıkıp Padişahın eteğine yüz sürüp şeref kazanmış ve herkes onunla iftihar etmişti. Kendisine Semmur elbise giydirilmiş, maiyetinde bulunan deniz askerine birçok sayıda padişah hediyeleri ve para verilmişti. Osmanlı donanmasında görülen düşüklük nedeniyle uzun süredir deniz savaşında zafer görülmediği için Kapdan Paşanın bu kez öyle zafer gösterileriyle İstanbul limanına girmesi halkı sevindirmişti. Kapdan Paşa Padişahın özel adamı olduğu için Sultan Selim de iki kat iftihar etmiş ve gönül ferahlığı duymuşdu.

Daha önce Esma Sultan hazretlerinin Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşa'ya nikâhı yapılmıştı. Düğün donanmanın gelişine ertelenmişti. Donanma ile Kapdan Paşa İstanbul'a gelince düğün hazırlıklarına başlandı. Cumadelulanın 5 nci günü cihaz alayı ve ertesi günü gelin alayı tertip ile Esma Sultan, Divan yolunda kendisine temlik olunan saraya gönderilmişti. Ertesi cuma günü Sultan Selim Han her zaman saraya teşrif edip akşama kadar orada kalmış ve sonra da kendi saraylarına geri dönmüştür.

İşte bu sırada Sultan Selim bazı kalyonları çağırıp deniz savaşı eğitimi yatpırarak birbirlerine yaptıkları deniz taarruzu ve harp hareketlerine göz atarak içlerinde bulunan askerlere hediyeler veriyordu. Bu suretle deniz askeri hakkında teveccühlerini açığa vuruyorlardı. Ayrıca deniz subayları hakkında bu kere düzenlenip de 1207 yılı başında Baş muhasebeye kaydolunan ve yeni kanuna göre sayısı bine kadar çıkan deniz

subaylarının içinden Baş reis, yelkenci, ikinci, üçüncü reisler, gemi ağası, topçu başı gibilerine otuzar akçadan fazla yevmiyelisine üçde bir, otuzar akçalısına ve daha aşağısına yarım mevacib eklenmişdi.

Geçen yıl çıkarılan Deniz kanununda kaptanlık yeri boşalınca kesin olarak Kapudan-ı hümayun Baş reisine tevcih olunacakdı. Bu tertiple Patrona Başreisi Patronaya ve karavele reislerinden ileride istikbal vadeden biri Riyale-i hümâyun Baş reisi olmak şartı geçerli idi. Baş reislik teknik hizmet olup başka kalyonlarda daha teknik ve mahareti görülen baş reis bulunmak ihtimal dahilinde iken boşalacak kapdanlığın kesin olarak kapudane-i hümâyun baş reisine bir üstünlük tanıması, istihkakı görülen başkaca reislerde küskünlük yaratacağı için bu şart bu kez kaldırılarak bundan sonra kaptanlık yeri boşalınca Donanma Başreislerinden hangisi lâyıksa ve hak etmişse sancak kaptanları marifetiyle imtihan edildikden sonra ona tevcih edilir. Bu suretle boşalan Başreislik gediği de yine o geminin yelkencisi, ikinci üçüncü reislerinden kim hak etmişse ve lâyıksa sancak kaptanları marifetiyle seçilip ona Başreislik verilir. Değilse sancak gemilerinin ve diğer gemilerin ikinci, üçüncü reislerinden hak edene ve lâyık olana verilmesi şartları geçerli kanun olarak getirildi.

Tersane yanında inşa edilen Asar-ı Nusret adlı kalyon da bu sırada tamam olduğundan Şabanın 7 nci günü Sultan Selim tersaneye gelip taht gemisine teşrif etti. Bu kalyon denize indirildikden sonra Mirahur köşküne teşrif etti. Fransa beyzadesinin İsmail kalesi krokisi üzerinde geometri tekniği ile yeniden düzenlediği tabyaya bakdı. Ardından eğitim görmüş asker eğitime başladı. Yeni düzenler savaşın inceliğini ve sanatını ortaya koyup hepsi yakından takdirlerini kazandılar. Fransız beyzadesine bunun için kakum kürk giydirildi. Bol bol hediyeler verildi. Bu sırada İsmail kalesi bina emini Noman beye de Semmur kürk giydirildi.

Tersane-i Âmire, Humbaracı, lağamcı ocakları masrafı artmıştı. Diğer ocaklarda eldeki düzenin karşılanması artan çok sayıda paraya bağlı oldukdan başka aşağıda anlatılacağı gibi tam bu sırada Eğitim görmüş Piyade askerini düzene koymaya girişilmişdi. Bu gibi yeni düzenlerin yerine getirilmesi ise yukarıda anlatıldığı gibi yeni gelir sağlamaya bağlı idi. Gerçekde bu masrafları karşılamak üzere darbhaneden bazı mukataatdan boşalanları satılmayıp iltizam'a verilmek suretiyle gelirini mültezimden almak usûlü konulduğu gibi başka boşalan mukataat da böylece miriden ele geçirilip idare olunursa Hazineye epeyce gelir sağlanacağı açıkca görülüyordu. Ancak o vakitler çoğu devlet ricalinin geliri mukataat geliri faizinden ibaretti.. Bu bakımdan devlet ricali alacak irad bulamayıp geçimleri zorlaşacakdı.

Bütün boşalan mukataalara devlet tarafından el konulması uyun görülmüyordu. Ancak on kuseden aşırı faizli boşalan mukataaların zabte-

dilmesine karar verilmişti. Bu durumda da devlet ricali, mukataalarından alacakları faizi üç dört parça mukataadan alabileceklerdi. Böylece onlar için gelir sağlayacak kapı da bütün bütün kapanmamışdı.

Bu işin ayrıntılarına gelince daha önce Bâb-ı âli'de kurulan meşveret meclisinde bugün için tersane, humbaracı, lağamcı ocaklarının kışla ve erleri, masrafları, kalyonlar inşası ve askerleri düzenlemek, savaş hazırlığı yapıp sefer depolaması ve buna benzer masraflar yeniden yeniye ortaya çıkıyordu. Osmanlı Devletinin aslında geliri giderine yetmediği için bu önemli masraflar kesin olarak yeni bir gelir sağlanmasına bağlı idi.

Masraflardan birisi de Donanma gediklilerinin fazla ulufeleridir. Hele o masrafa darbhane-i âmireden zabtolunan mukataatın Haremeyn olanından maadası Padişah yazısı ile tahsis edilip eğer yetmese bile açığı kapatır diyelim, fakat başka masraflar bundan önce ortaya çıkarılan cizye rusumu ve pamuk geliri hiç bir şekilde yetmeyeceği ve düzenlenmesi düşünülen mes'eleler ve asker toplama Allah'ın yardımiyle sonuca ererse her halde daha önceki gelirden başka yılda onbeş yirmi bin kese ve belki daha ziyade gelir sağlamaya devletin ihtiyacı olduğu şüphesizdir. Bir düzen kurulacaksa masraflarına karşılık bir gelir sağlamak gereği iyice düşünülmelidir. Bu bakımdan akıp giden görüşmelerin sonucunda bundan sonra Haremeyn mukataasından boşalan mukataaların faizleri on keseden ziyade olanları satılmayacak, miri tarafından el konulacak ve iltizam suretiyle mültezim'e verilecekti. Birkaç yıla kadar çok sayıda gelir sağlanacakdı.

Devlet gelirinin ötekinin berikinin elinde kalmasından ise birikdirilip bu gibi giderlere tahsis olunması daha iyidir. Fakat bu boşalan mukataatın muacceleleri mirinin günlük masraflarını karşıladığı için bir uygun muaccele takdir edilip zeeriyeden hazineye o mikdar akça gelir tahsil edilir ve bir yıl içinde ele geçirilen mukataalardan ne mikdar faiz sağlanırsa zecriyeden hazineye tahsis olunan akça da o kadar eksik verilir. Böyle böyle gelir artarak zecriyeden verilecek akçanın mikdarı düşer. Beş altı yıla varınca bir yılda hazinede toplanacak muaccele kadar mukataa faizlerinden gelir sağlanabilirdi. O vakit zecriyeden bir akça bile vermek gerekmez, zecriye geliri de başkaca gelir olarak kalır.

Böyle bir şekle karar verilmedikçe bu giderlerin idaresi hiç bir suretle kabil değildir. Devlet ricali ne yapsın denilirse faizi on keseden noksan olan mukataattan boşalanı muaccele ile alsınlar yeter onlara. Yetmese bile önemli olan ve öncelik taşıyan, devletin gelirinin giderini karşılamasıdır. Devlet ricaliyle devlet hizmetinde olanların gelirlerinin çokluğu devlete fayda sağlamaz. Herkes için gereken şey Devlettir. Devlet de bir düzene muhtaçtır. Düzen de masrafa ve masraflar da gelir sağlamaya bağlıdır diye 1207 yılı Cumadel-ahırasından itibaren on keseden fazla faizli boşda kalan mukataaların zabt olunması ve ondan düşük faizli

olanlarının da sekiz yıllıkdan eksiğe satılmaması el birliği ile karrlaştırıldı.

Bunun üzerine çıkarılan ferman-ı âli gereği, gerek miri ve gerek haremeyn mukataasından boşalanların faizlerinin ne kadar olduğu mültezim ve sarraflardan ve başkaca ehlivukufdan araştırılıp değerleri düzeltildikden sonra eğer tamam on kese yahut ondan düşük değerde ise sekiz yıllıkdan noksan olmamak üzere isteyene satılması eğer on keseden fazla ise kimseye satılmayıp, miri tarafından zabtolunup darphaneden ele alınıp işletilmek üzere malikâneye kayıt olunacaktır.

İşte bu düzen, 1207 yılı Cumadel-ahırasından gelecek yılın Cumadel-ahırasına kadar bu veçhile ele geçecek mukataatın boşalanları için beş yıllık faiz itibariyle muaccele takdir olundu. Bu muaccele zecriye akçasından Hazine-i âmire'ye teslim edilerek faizleri zecriye defterine irad kayd edilecekti ve bir yıl içinde ele geçirilen mukataaların beş yıllık itibarı ile muaccelesi her ne kadar yükselirse gelecek yıl için ölçü sayılır ve her yıl zecriyeden o mikdar akça hazineye teslim olunup gitgide ele geçen mukataaların faizi zecriyeden bir yıllık muaccele karşılığı olmak üzere özel olarak ayrılan akça kadar olunca asıl zecriye malı tam olarak yeni gelir olarak kalır. Ayrıca faizin miktarı zecriyeden özel olarak bu işe ayrılan bu akçanın mikdarını aşarsa fazlası da ayrıca irad oluyordu. Ortaya çıkıp karşılaşılacak yeni masraflara sarf olunmak için darbhane-i âmire'de saklanmak üzere düzen kurulmuştu.

1207 yılı Cumadel-ahırası başlangıcında Mora eyaletinin emir ve idaresi hakkında bile tek başına bir nizamname düzenlenmiştir; şöyle ki: Mora'nın cizye evrakı öteden beri Mora muhassılı bulunan valilerin üzerlerine kayd oluna gelmekle, onların aracılığı ile vergi alınması gerekiyordu. Bu nedenle valilere maaş olmak üzere her kâğıda birer kuruş eklenerek başka şekilde baskı yapılmaması şartiyle bir düzen kurulmuşken bu da fayda vermedi. Asıl cizye mallarından olan akçayı cizye geri kalanı diye gösterip bu bekaya selefden halefe devrolunacakdı. Bu gibi baskı ve zulümler ortaya çıkdığı için 1201 yılında Mora yarım adasının bütün cizyeleri halkının verdiği dilekçe ile mukataalara bağlandı. Valilerin cizye maaşına ve zulüm edişlerine karşılık olmak üzere çevrelerini idare için 90204 kuruş Hazeriye tertip ve tahsis kılınmış ise de ondan sonra Mora valilerinden caize ve bohça baha ve ubudiyet olarak büyük sayıda akça istendiği için onlar da bu sayıda Hazeriyeye kanaat etmeyip vilâyet masrafları defterine diledikleri kadar akça ekleyerek zorla ve halkdan nefretle reayadan da kerhen toplamağa girişiyorlardı. Akla gelmedik zulümler ve baskı altında bu durumu yaratmağa cesaret ediyorlardı.

Bir taraftan da Voyvodalar ve başka görevliler türlü zulüm ve baskıya koyuldukları için Mora'nın güzel bir disiplin ve düzen altına konul-

ması gerekiyordu. Ancak bunu istenildiği gibi düzene koymak, bu eyaletin yeniden tahririne bağlı idi. Yeni tahrir yapılana kadar 1201 yılında verilen düzen geçerli olmak üzere bu kez de vesikalariyle ortaya dökülüp gereğinin yapılması valilerin, başkalarının aylıkları sınırlı olarak tayin edildi. Fazla bir şey alınmaması için uyarıldı ve yeni emirler verildi.

Sürre emanetine de bu ortamda düzen verilmiştir. Kaleler ve diğer binalar inşası emanetleri gibi sürre emaneti de her yıl seçkin ricalden birine verilirdi. Birçoğu ise malını sarf etmekden çekinip bir şey yapamayacak duruma gelip hastalık uydurup bahane ile kendisini affettirmek için etrafa düşüyorlardı. Böyle herkesin kutlayacağı bir mansabı ricalin kendisi hakkında bir yıkım sayması yakışacak şey değildi. Sürre emanetinin eskiden belli olanından fazla yıllık bin kuruş tahsis olunarak diğer mansablara göre herkesin isteyeceği ve özeneceği, fayda sağlayıcı bir mansab olmuştur.

Bu sırada düzene konulup yürütülen yeni düzenden biri de Hazine yeni gelir düzenidir.

Her durumda ihtiyatlı davranmak, herkese kesin olarak görev borcu iken 1182 yılından beri geçmiş seferlerde savaş hazırlıklarının tedariki işleriyle uğraşılıyordu. Akçanın kıtlığı, mühimmat ve zahirenin eksikliği, görülecek işlerde ve savaşda ne biçim kötülüklere yol açacağı, bilinen şeydi. Bundan sonra da aldırış etmeyerek görüp gözedilmeyecek olursa durumun nereye varacağı düşünülüp kavranmalıydı. Bunun arkasından huzur verecek hazırlıklarla asayiş üzerinde durup hoşca karşılamakla vakit geçirmek caiz değildi. Halbuki askerin durumunda reform yaparak savaş hazırlıklarının tamamlanması o vaktin verilmiş kararlarına göre eski gelirden başka yılda en azından 20.000 kese akça, yeni gelir sağlamak ve savaş için hazır bulundurulmak üzere 150.000 kese ve belki de daha çok akçaya ihtiyaç görülüyordu.

Yukarıda anlatıldığı gibi Zecriye vergisi gibi yeniden yaratılmış bazı yeni gelirlerden başka on kese akçadan fazla faizli boşalan mukataaların 1207 yılı Cumadel-ahırasından itibaren hazineye alınması düzeni kuruldu. Bunun korunmasına devlet ricalinden birinin İrad-ı cedid defterdarı nasbiyle görevlendirilmesi aslında malî işlerin bir bölümü iken bir süredir iş görmez durumdaki ricalden birine tevcih edilen Şıkk-ı sani defterdarlığı da katılarak ordudan bu işe bakanların nüfuz ve itibarı artsın diye yedek getirmeleri ve güveze kaplı üst kürkü ile divan-ı hümâyuna gelip kubbe altında Sadr-ı azam huzurunda görülecek işlerin bir bölümünü idare eden ikinci defterdarın alt tarafında oturmaları ve kendisine hitab olundukda eğitim görmüş asker nazırı diye yazılıp tevcihat defterinde bile şıkk-ı sânilik ve İrad-ı cedid defterdarlığının eklenmesiyle eğitim görmüş asker nezareti diye kayd olunması düzeni kabul edilip ka-

rara bağlanınca nezaret-i mezkûre Recebin 13 üncü günü eskiden Sadr-ı âli kethüdası olan Mustafa Reşid Efendinin kendisi bu işle görevlendirildi. Ve bu görevi için kendisine yılde 50.000 kuruş maaş tahsis edilmesi ve maiyetine faydalanılacak maaşlarla kâtipler ve özel veznedar tayin ve kapu arkasında bir irad-ı cedid hazinesi teşkil ile reform öncesi darbhanede toplanan gerek tersane masrafına bağlı ve gerek toplanmayan mukataalar ve derya zeamet ve tımarları ile hazine tarafından idare olunan penbe rüsumu ve başkaca mukataaların 1201 yılından itibar edilmesi kararlaştı.

Eshamda boşalan bu nizam-ı cedid tarihinden itibaren topyekûn hepsi, yine nizam-ı cedid gereği faizi on keseden fazla olup da Hazine ve Haremeyn mukataaları, esham, humbaracı tımarları hepsi birden İrad-ı Cedide bağlanıp zecriye gelirinin çıktığı günden sayılarak topyekûn hepsini sermaye olarak tutup bu nazırın elinde muhafaza edilecekdi. Nizam-ı cedid gereği ele geçirilecek on keseden fazla faizli boşalan mukataaların beş yıllık ve boşalan eshamın üç yıllık hesabiyle muacceleri miri hazinesince ele geçecek eshamın beşer yıllık hesabiyle muacceleleri vazgeçenlerine zecriye gelirinden teslim edilecekdi.

Bu şartla her yıl bu yeni gelirin mikdarı padişah tarafından öğrenildikden ve masrafı çıktıktan sonra fazlasının kapu arası hazinesinden darbhane-i âmire de başkaca emre hazır bekletilen kârgir hazine'ye nakli yapıldı. Bu nizam tarihine kadar devletin bütün masrafları miri hazinesine ait olan mallardan idare olunuyordu. Ancak bugün için nizam-ı cedid gereği humbaracı, lağamcı, topçu ocaklarının eski masraflarında artış olduğu gibi başka eğitim görmüş asker yaratmak, kalyoncu neferleri ve subayları diğer disiplin işleri için inzibatları da içine alınca bu yüzden artan eski giderlerin ve gerekse yeni masraflarının idaresini devlet hazinesinin kaldırılmasına gücünün yetmeyeceği anlaşılmıştı. Maddesi, mikdarı ve sarf yeri gösterilerek Padişahın el yazısı emriyle bu yeni giderden yardım yapılacağı İrad-ı cedid kanunnamesinde açıkça gösterilmiştir.

Bundan önce bildirdiğimiz gibi eyaletlerin askerlerini düzene koymak için tanzim olunan timar ve zeamet kanunnamesinde yıllık geliri 500 kuruşdan eksik olan zeamet sahipleri ve timar erbabı kasr-i yed ve mahlûl ve mevcuddan katılarak yıllıkları beşer yüz kuruş çıkarılması yazılı olduğundan, eşkinci zeamet ve timarlarının geliri belli ve Defter-i hakânî'de kayıtlı olup bunlara katılması arz olundukda kayıdlara müracaatla tevcih olunmak üzere eyaletli askerlerin yoklamada görevli olanlara her bir zeamet ve timarın geliri sancaklısı eliyle araştırılıp düzeltilerek defterlerinin gönderilmesi tenbih olunmuştu. Bazı yoklamacılar tarafından

gelen defterler yalnız sancaklının haber vermeleri üzerine yazılmıştı. Doğru olup olmadığı bu işi bilenlerin verdikleri haberle tam ve kesin olarak örğenilmişti. Bundan sonra ekin biçip kaldırmadan önce, çocuğu olmadan ölenin boşalan zeamet ve timar mikdarı, gelirinin bilinmesi ve arz olunan mülâzime bir diyecek kalmamak için önceki yılın İrad-ı cedid hazinesi tarafından idare ve gelecek yılın martında ele geçirmek şartiyle tevcih edilerek beratının verilmesi düzene konuldu.

Bu ortamda yeniden düzenlenen topçu kanunnamesinde tophane ocağına bir tuğ verilmesi ve devlet ricalinden birinin nazır olması kanuna geçirilip açıklanmıştı. Tophane nezareti de Mustafa Reşid Efendiye ek görev olarak verilmişti. Recebin 17 nci günü Reşid Efendi, topçu başı, kâtib, kethüdası, Bab-ı âsafiye çağırıldı. Çıkarılan zafer tuğunu Sadr-ı azam topçu başıya ve yeni topçu kanunnamesini topçular kâtibine Reis efendi verdikden sonra dua edildi. Sonra Bahçe kapısına gelindi. Nazır efendi yedi çifteye ve topçu başı beş çifteye binip Tophaneye geçtiler.

Bu kanunnamede şunlar geçiyordu: İlk önce beş orta olmak üzere 250 top ve her topa onar topçu ve sür'at toplarına bunlardan başka onar nefer, tüfek atan, büyük ve küçük subaylar ve gereken memurlar, hademe, tertip ve hepsine yetecek kadar maaş, tayinat ayrılmıştı

Sonra topçu arabası ocağı da düzen ve disiplin altına alınarak onlar için de topçu kanunnamesi benzeri başkaca bir kanunname düzenlenmişti. Çünkü arabacılar topçuların yamağı gibi bir durumda oldukları için topçu nazırı olan zatın arabacı ocağına nezareti de tabii olarak Mustafa Reşid Efendyie fazladan ek görev olarak verildi. Gerek topçu gerek arabacı ocaklarının Nizam-ı Cedide bağlanıp katılması böylece olmuştur.

Şatan ortasında Tophane etrafında bulunan dükkân ve evler sahiplerinden satın alındı. Topçu ve arabacı ocaklarına kışlalar bina olunması için ana kurallar konuldu. Sonra Tophane-i âmire'ye beş cerrah (operatör) tayin edildi. Birinci cerraha ayda 20 kuruş, ikinci cerraha da 18,5 kuruş, üçüncüye 17, dördüncüye 15,5, beşinciye 14 kuruş maaş veriliyordu. Birinci cerraha günde 3 okka et tahsis edildi. Sonra top dökmeye mahsus olan erler de disiplin ve düzen altına alındı. Bundan sonra top dökücü erleri subaylariyle beraber 49 er olmak üzere düzenlendi. Hepsine yetecek maaş ve yevmiyeler tahsis edildi.

Geçmişin savaş aracı kılıç, niyze ve mancınıktan ibaret iken top, tüfek icad olununca Osmanlı ordusu da bu gibi silâhların tedarikine ve denizlerde savunabilmek için düşman gemileri kadar büyük gemiler inşasına uğraştılar. Peygamber Efendimiz Taif gazasında kâfirlere mahsus olan Debabe adlı hisar aracının getirilip hazırlanmasını ve kullanılmasını emretmişlerdi. Osmanlı Devletinde de Fatih zamanında büyük mu-

hasara topları ve Yavuz Sultan Selim zamanında ordu topları yapılıp çoğaltılmıştı. Topçuluk tekniği çok ileri gitmişken düzenlerin sarsılması sırasında yukarıda anlatıldığı gibi Tophane işleri de karıştı ve sarsıldı. Top ise savaş araçlarının en büyüğü ve lüzumlusu idi. Avrupalılar teknik ve sanayide gelişince topçuluğu da pek çok ilerlettiler. Halbuki Osmanlı ordusunun düşmana galip gelmesi için gücü yettiği kadar kuvvet toplayıp yeni silâhlarla hazırlanma görevi vardır.

Peygamber Efendimiz kendisine gelen bir ayete göre «Kuvvet, ancak atmaktır» diye buyurmuştu. Savaş gücü atmaktan ibarettir demek olduğuna göre o zaman ümmetini kuruluşların içinde önemli savaş aracı olan ok ve yayın kullanılmasına çalışılmasını buyurmuştur. Sonra top ve tüfek icad edilince ok ve yay bir köşeye atılıp unutuldu ise de atmak kesin olarak Peygamberimiz tarafından söylendiği için ok ve niyze hakkında geçerli iken büyük bir incelikle sonraları top ve tüfek çıkacağını ve onlara değineceği Peygamberimizin malumu olmuştu. Dünyada kıyamet gününe kadar atmak (Remi) mes'elesinin, geniş çapda ilerleyip böyle araçlarla savaşmak için de emir ve ferman verilmişti. Bu inceliği Asım Efendi, tarihinde yeri gelince güzel aydınlatıcı bir rapor olmak üzere söyleyip bildirmiştir.

Kısacası bir fazla atanın savaşı kazanacağı biliniyordu. Bugün için Balistik araçların en güçlüsü top olduğu bilinen şeyken bir süredir topçuluk tekniğine önem verilmez olmuştu. Sultan Selim Han Hazretleri tahta geçince ilk önce yakıcı araçlar icad ederek ateş etmenin teknik ve san'atını tamamlamaya kesin olarak niyet etmişti. Hatta o vakit yazıp telifini yaptığı, ona şeref veren eşsiz risalesini kendim gördüm diye Kethüda Said Efendi, tarihinde açıkça yazmıştır.

Bunun üzerine 3 ncü Sultan Selim tahta ve hâlifeliğe geçince kara ve denizde yapılacak savaş hazırlıklarını tamamlamağa koşmuştu.

Bilindiği gibi Tersane, Humbarahane ve Tophane için yeni kurumlar koyup bunları yerleştirmeğe başlamıştı. Hakikat halde bu ocakların yeniden canlanmasına çalışarak bu bakımdan gösterdiği kahrmanca davranışlarla yürütmeğe uğraşmışdı. Dost ve düşman gözünde bu uğraşmaları yerinde ve güzel diye anılmıştır.

Bu sırada bazı mülki düzenler kurmağa da uğraşmıştır. Abdullah Molla Efendinin raporlarında olduğu gibi Osmanlı Devletinin başlangıç devrinde reaya'dan cizye şeriata uygun bir şekilde alınır; ayrıca hiç bir şey istenmezdi. Onlar da rahat ve refah içinde ziraatle uğraşır, koyun yetiştirirlerdi. Ellerine geçen mahsülün onda birini asla sıkıntı çekmeden öderlerdi. Din ve mezheb beraberliği olan diğer devletler reayası onların bu durumunu kıskanarak Osmanlı Devleti tebaası olmayı arzu ederlerdi. Sonraları bazı engeller ve nedenlerle gerek malikâne sahipleri gerek tı-

mar sahipleri ve cizye verenlerle mubayaacılar tarafından, gerek ayan ve derebeyleri, kadılar ve naibler tarafından borçlu reaya hakkında zulüm ve işkencelere başlanıyor, Osmanlı ve islâm reaya hakkında bile eski tekâlif uygulanıyor, bunlar da zarar görüyordu.

1182 yılında Akdeniz'de bulunan adaların çoğu reayası üzerine, kaldıramıyacakları kadar ağır tekâlif yazılır ve tevzi olunurdu. Bundan ötürü Osmanlı Devleti tebaası olmakdan yüz çevirip Ruslara yanaşarak ona tebaa olmayı istemeğe başlamışlardı. Eflâk ve Buğdan reayası Voyvodalarının baskılarına dayanamadıkları için de yine Rusya'ya tebaa olmak isterlerdi. Rumeli'nin borçlu reayasından çoğu Rus tarafına geçip kalmak, onlara iltica etmek istiyorlardı. Müslüman reayadan Kazan Tatarları bile Ruslara yılda üç dört altın vererek emlâkleri ellerinde kalmak üzere Rusların içinde kalmayı uygun gördükleri, o tarihde görülen Osmanlılığı red etme durumlarından anlaşılıyordu. Sonraları bu savaşda da Rumeli ve Anadoluda yerleşmiş bütün reaya ve tebaa savaş görevi alan askerlerin geçip gittikleri yerlerde yaptıkları eziyet ve kötü davranışlarından tedirgin oluyorlardı. Ayrıca savaş günlerinde askeri teçhiz etmek savaş için gereken yem, yiyecek ve eşya için kazalara türlü tekâlif yüklenip bunların alınması çok ağır koşullar idi.

Savaş gailesi nedeniyle taşra halkı gözetilmiyordu. Rumeli ve Anadolu'da Voyvoda ve ayan adiyle Osmanlı topraklarına yayılan zalimler, bu tekâlüfün birkaç katını kendileri için tevzi defterine yazıyorlardı. Hâkimler ve naibler bile yapılan bu zülme birlikde imza koyarlardı. Defter akçası diye epeyce şey elde ettikleri için de halka defterde gösterilen ve tevzi olunan akça, kaza masraflarının iki veya dört misli olduğu görülüyordu. Reayada vergi verecek güç kalmamıştı. Şer'i tekalüfü ödemekden acizdiler. Savaş bittikden sonra bile buna benzer zulme alışmışlardı. Zulüm ve baskıdan vazgeçilmediği için kasaba ve köyler halkı açınacak hale gelmişti. Taşranın bu durumunu düzene koymak en önemli işlerdendi.

Kaldı ki, bu topraklar fethedildiğinden beri zaman zaman kasabalar köyler ve bunca arazi, yazıcılar tayin edilerek defterlere geçilmiş ve bunlar Defterhane-i Âmire'de saklanmıştı. Ancak en sonra yapılan tahrirden epey zaman geçmiş, zamanın geçmesiyle durum değişikliği olmuştu. Bu nedenle yeniden yeniye gelir çoğalmış, gelir'den aşırı menfaat ve yeni irad ortaya çıkmıştı. Bu gibi faydalı gelir artışlarını ayan ve derebeyleri ele geçirir ve gizlerdi. Osmanlı Devletinin sıkıntı içinde kalması bunların yüzündendi. Yabancı devletlerde gelenek olduğuna göre yeniden bütün topraklar ve her gelir sağlayan şeylerle bütün arazi ve köyler yeniden tahrir edilecekti. Memleketin durumunu gereği gibi öğrenebilmek, geliri artırmak, hem de zülmünü kaldırmak, bu işe yardımcı olacaktı. Ab-

dullah Mollanın raporunda bu yazılıdır. Ancak yeni tahrir meselesi çok geniş ve büyük bir işti. Zaman ise dardı. Zulmü kaldırmak bakımından çabuk bir çare aramak gerekti. Ama bundan sonra her altı ayda bir kez kaza defterleri ile görevliler İstanbul'a getirtilip huzurda doğruluğu araştırılıyordu. Masrafları ispat etmek hâkimlerin fazla mallarını düşüp çizerek değişikliğe uğratılmasını 3 üncü Sultan Selim Han kesin olarak irade buyurdu.

Bunun üzerine taşralarda çıkarılan ve gönderilen emirlerle bundan böyle kazanın tevziatı yılda iki kez tahsis yapılarak altı aydan altı aya bir kez tevzi olunacaktı. Bu aralık başkaca defter tutulmaması, isim ve yeri bilinmeyen belirsiz masraflar hiç bir şekilde kazalara tevzi olunmayıp altı ay içinde her ne masraf olursa isim ve yeri belli edilerek tevzi olunacaktı. Defterin İstanbul'a gönderilmesi Padişah iradesi gereği idi.

Bundan sonra her kazanın sâlyâne defterleri tevzi yapıldıkdan sonra kaza hâkimlerinden birer sureti çıkarılarak İstanbul'a getirilecekti. Defterlerin birinde büyük bir yanlışlık görülürse o defteri imza eden hakimden ve tevzi eden ayan ve iş erlerinden açıkları zorla kapatılıp sahiplerine geri verildikden başka o gibi hakimler mesleklerinden silinip çıkarılarak süresiz sürgün edileceklerdi. Diğer böyle zulüm edenlerin de idam edilecekleri bu emirlerde yazılıp açıklanmıştı. Bu defterlerin düzeltilmesi ve doğruca işlenmesi için vasıf tarihinde yazıldığı gibi Anadolu defterleri eski defterdar Mehmed Şerif efendiye ve Rumeli defterleri Nevşehirli Mustafa Beye verilmişti. Ancak Nuri Bey tarihinde yazıldığına gröe Mora eyâletinin tevzi defterleri başkaca ayrılarak tersane emini olan Moralı Osman Efendinin nezaretine verilmiştir.

Tatarcık Abdullah Efendinin uyardığı gibi bu sırada vezirlik şartlarını içine alan bir kanunnâme düzenlendi. Vezirlerin mansabları yirmi üçe ve kapı kethüdalarının adedi altıya kadar çıkarıldı. Vezirler tarafından mubaşir gönderilmek ruhsatı zulüm ve baskı yapılmasından uzak durumlarda sağlam bir şekil almıştı.

Yukarıdaki raporlar özetlendiği sırada bilindiği gibi Abdulhamid Han devrinde kesilen karışık ikilik sikkeler, işlerin karışmasına ve narkın artışında hızlanmaya sebep olmuştu. Bu nedenle bunların kaldırılıp paranın düzene konulması ve tasfiyesi gerekiyordu. Üçüncü Selimin tahta geçişinde beklenen reformlardan birisi de bu mes'ele idi.

Fakat savaş sırasında bunun yerine getirilmesi kabil olmadığı için çaresiz bir süre daha ikilik kesilmesine devam edilmişti.

Sulh sonrası yeni düzenler kurmak ve para sarfederek iş görmek düşünülüyordu. Bu sırada para düzeni de söz konusu edilip görüşmelere başlandı.

Tatarcık Abdullah Efendi de yukarıda bildirilen raporunda tashih ve paranın tasfiyesi hususunun gereğini ve bunun faydalarını yeter delilleri ile ispat ediyordu.

Bütün ileri gelenlerle düşünürler ve vükelâ, ikilikler kaldırılıp da sikkenin karışdırılanı tam olarak kaldırılarak halis ayarlı sikke kesilmesi hususunu Sultan Selim'e tahta geçdiği günden beri uyarıp arz ettikleri için Padişah'ın buna yanaştığı görülmüştü. Ancak sikke tashih edildiği takdirde Darbhane işlerinde bazı sıkıntılar çekileceği kuşkusu ile belki de karışık sikke işlemlerinde Darbhane'de görevli olanlara açık kalacak olan geniş çapta hırsızlık kapısının kapatılması gerekeceği düşüncesiyle Darbhane görevlileri bu hayırlı işin böyle olmasını istemiyorlardı: Bu sırada Darbhane emini bulunan Yusuf Ağa sözü her yerde geçer, çabuk yükselmiş, saltanat yakınları ile hoş geçinir ve sık buluşur, birlikde iş görür kimse idi. «İkilik kesilmesinde Osmanlı Devletine büyük faydalar vardır belki yüzlük kesilse daha fazla fayda sağlar. Bundan gayri savaş işlerinin idaresi kabil olmaz» diye Padişah yakınlarını aldatırdı.

Böylece doğru ayar için Padişahın düşüncesini de sarsmağa çalışırdı. Bu durum için Şeyh-ül İslâm konağında yapılan toplantıdaki görüşmelerde nihayet ikiliklerin durup devamına ve yeniden yüzlük kesilmesine karar verilmişti. Osmanlı Devleti topraklarında geçerli olan sikkelere bakır karışdırılarak karışık sikke basmak gibi yanlış bir yola gidilmiş ve devlete menfaat yolunda büyük zararlar kapısı açık bırakılmıştır.

Vasıf Efendi, tarihinde: «Padişah tahta geçdiği zaman Bid'at vergisini kaldırarak şöhret kazanan kısır akıllı kişiler, ikilik akçasını kaldırıp sikkeyi tam olarak karışdırıp işledikleri zararı haklı göstererek Padişaha aşıladılar» diye sikkenin tashihini ön gören ve tedbir diye düşünen, devleti korumak isteyenleri küçük düşürecek sözler söyledi. Yusuf Ağanın bu hayırlı işe engel olduğunu güzel bir muvaffakiyet anlamında ileri sürüp tarif ettikden sonra Osmanlı topraklarında geçen parayı bazı hainler kesip ağırlığını düşürerek değer ve ayarını her yerde ayak altına almışlardı. Bu züyuf nakdin farzolunan kıymeti ödenerek toplanmasına uğraşıldı. Para basmakta yapılacak tasarrufla bundan hasıl olan para gayipken bulunmuş gibi şekil verilerek savaş işlerini idareye yeteri kadar elvermediğine herkes şahid olmuştu. Para yığmaya imkân yokdu. Başka yabancı devletlerin altın ve gümüşünü bir nevi tasarruf ile çekmek ve kullanmakda büyük fayda sağlanacağını akıl ederek bu mes'eleyi bile uydurarak ortaya dökmek, yani o zamanın rayic hesabiyle yabancı devletlerden çekilen altın ve gümüşle sikke basıp bunların karışımından ortaya çıkan fark aynı paranın yarısına yakın olup yabancı devletler de para bakımından sıkıntıya düşüp baskı altında birçok paralarını Padişah hazinesine geçirdi diye Yusuf Ağanın öğünülecek kimse olduğunu söylemiştir.

Araştırmalarımıza bakılırsa Yusuf Ağanın tuttuğu yolun yanlışlığı söz konusu edilip göz göre göre kabul edilecek madde değildir. Hele Vasıf'ın yabancı devlet parasına bakır karıştırarak değersiz madde karıştırılmış sikke kesilmesinde uğranılan zarara karşılık Osmanlı Devleti için menfaat sağlandı demesi kendisiyle alay edilecek kadar küçük düşürücü sözlerdir. Zira yabancı devletlerin değer verip gördüğü sikkenin vezin ve ayarına bakması yeterdi. Onlar sattıkları şeylerin bahasını ellerine girecek akçanın hakiki maliyetine göre tayin ederlerdi. Bu bakımdan işlerini daima paranın durumunu kovalayarak görürler, sikke alsalar bile onu halis ayar sikkeye çevirdikleri zaman zarar etmeyecek şekilde alıp verirlerdi. Bu gibi sarraflık işlerinde hesaplarını asla şaşırmazlar ve memleketlerine ya halis nakid, yahud götürdükleri mala karşılık başkaca eşya getirirlerdi.

Bu yönden karışık sikkelerin onlara zararları yokdu. Belki altının fiyatı oynadıkça ondan da ayrıca kâr ediyordu. Paranın bu karışımı nedeniyle üzerindeki itibarî değer ne kadarsa Osmanlı Devleti o kadar akça memleket içinde istikraz eylemiş demek oluyordu. Bunun zararı yalnız Osmanlı halkına ve özellikle muvazzaf olanlara dokunuyordu. Akça ve kuruş hesabiyle tahsil olunan gelirden yapılan tenzilât da miri hazinesine ait oluyordu. Yabancı devletlerden döviz sağlayıp toplamak ise yalnız ticaret muvazenesi semeresidir. Bir devletin dış memleketlere sattığı mahsuller hariçden aldığı mahsullerden fazla ise o fazla mikdarı dışardan para olarak memlekete girer. Tabii devletin parası da böylece artar, aksine az olursa azalacağı olağan işdir. Vasıf gibi devletin önemli işlerinde görev almış bir zatın işin burasını bilmemesi düşünülemez. Böylece ne olacağı belli olan akıl almaz başlangıcı Yusuf Ağanın öğülmesine ve anılmasına konu teşkil eden doğru ve güzel diye bilinen kalıba sokup hakkında kimsenin hoş görmeyeceği kendi çıkarı için koltuklaması da garip karşılanacak bir durumdur.

Bir memlekette nakid artışı ve azalması, ticarete göre olur. Bir süredir Osmanlı Devletinin ticareti yabancılar eline geçmişti. Bu sırada vükelâyi düşünce denizinde boğan mes'elelerden birisi de Osmanlı memleketleri ticaretinin yine Osmanlı Devleti tabaası eline geçmesi için nasıl güzel bir şekil bulmak gereği idi.

Ticaretin en büyük yolu deniz olduğu için bu amaca varabilmek de ticaret filosunun büyümesine bağlı idi. Ona bir çare bulmak hususu söz konusu oluyor ve görüşmeler yapılıyordu.

Oysa bu sırada eskiden olduğu gibi Osmanlı Devletinin göz diktiği mes'elelerden biri de tersaneyi düzene koymak idi. Halbuki bir milletin denizci bir millet olması ancak deniz ticaretinin artması şartiyle olacak şeydi. Devletin deniz kuvvetlerinin süresiz ayakta durması da ticaret filosunun gelişmesine bağlı idi.

Zira denizci kolayca yetişmiyordu. Osmanlı Devleti tabaası içinde denize alışkın gemi yapmasını bilir kimseler çokluk olmadığı halde gerekirse deniz erlerinin ikmâli ve noksanının tamamlanması güç olurdu. Ama tüccar gemileri çok sayıda olduğu takdirde gerekdiği zaman istediği kadar deniz eri toplayıp eksiğini tamamlar ve belki de savaş günlerinde icabına göre tüccar gemilerini bile savaşda kullanabilirdi.

Zamanında Osmanlı Devletinin deniz kuvvetleri bütün yabancı Avrupa devletlerinin deniz kuvvetlerinden üstün iken sonraları bu kuvvetlerin yaşatılamaması da bu incelikden ötürüdür.

Gerçekten ticaret yollarının genişlemesi ticaret gemilerinin artışı ile yolların açık bulundurulması ile serbestçe ticaret kuralı olduğu herkesçe bilinen şeydi. Yakın vakte kadar geçerli olan yed-i vahid usulü o vakit kaldırılıp Osmanlı Devleti tüccarına gümrükçe de imtiyaz verilmiş olsa bile ticaret muvazenesinin Osmanlı Devleti tüccarı eline geçirilmesi kabildi.

Ancak o zaman Osmanlı Devleti İstanbul'da erzakın ucuz fiat ile satılmasına kefil olacak ve devlet vükelâsı uğraştığı için herkes elde ettiği mahsûlü tabii fiat ile istediğine satsın ve böylece serbest ticaret kapısı açılsın denilse İstanbul halkının karışıklık çıkaracağı biliniyordu. Fitne ve kargaaşlık çıkacaktı. Bu düşünceye dayanarak bu doğru yola gidilmedi. Tüccar gemilerinin artmasiyle ticaretin genişlemesine yarayacak diye devlet ricalinin büyükleri ve padişah çevresinde hizmet görenlerin zengin olanları birer gemi satın alarak ve gemicilikden anlar birer kimse ile şirket kurmaları için padişah iradesi çıkmıştı. Buna görevli zevat bu sırada böylece birer gemi satın alıp tedarik etmişlerdi. Biz gelelim eğitim görmüş asker konusuna.

NİZAM-I CEDİD ASKERİNİN TERTİBİ DURUMU

Sabık Sadr-ı Azam Koca Yusuf Paşa, Avrupa savaş silâh ve araçları tekniğini bilen birkaç uzman bulup ordu ile beraber İstanbul'a getirmişdi. Meşveret meclisinde eğitim görmüş askeri kuruluşlar düzenlemeğe karar verilmişti.

Bu mesele ise Sultan Selim Hanın istek ve amacı idi. Hemen Levend çiftliğinde bir mikdar er toplanarak eğitime başlanmıştı. Adım adım eğitim görmüş askerin artırılmasına başlandı. Bilindiği gibi eğitim görmüş askerin nezareti ünvanı ile bir nezraet kuruldu. Bu görev Mustafa Reşid Efendiye verildi.

Bu askerin sayısı birkaç yüze varınca Sultan Selim, eğitimlerini denetlemek için silâh kullanmadaki çabukluğu ve birlik halinde yaptıkları hareketleri güzel karşıladı, beğendi. O sırada nizam-ı cedid eri yazılmak üzere ocaklıdan neferler istenilince yeniçeriler yan çizmişlerdi. Sultan

Selim de bu yeni askerin bağımsız bir ocak kuruluşu olmasını ferman buyurdu.

Lâkin devlet vükelâsı encümen görüşmesi için toplandıkları zaman Osmanlı Devleti böyle bir zamanda eğitim görmüş asker tedarik edecekdi. Buna şüphe yokdu. Fakat Padişahın çıkarılan eski kanunlardan hariç olmak üzere eski ocak olan Bostancıları hassa ocağına katarak Bostancı tüfekçisi ocağı olmak üzere şimdilik 12,000 kişilik kuvvet meydana getirmesi lâzımdır. Bunu da, ilk önce bir ortası örnek olarak Levend çiftliğinde kurulmalıdır diye, oy birliği ile verilen karar üzerine çıkan Padişah iradesi gereği, ilerde gelir sağlandıkça sayısı ve kuruluşu artırabilmek üzere ilk önce Levend çiftliğinde subayları ile 1602 erden ibaret 12 bölük olarak bir orta kuruluşuna başlandı.

Bu ortaya bir binbaşı ve sağ, sol kol ağaları ve onların iki mülâzim ağaları ve her bölüğe birer yüzbaşı ve subaylar tâyin edildi. Levend çiftliği kethüdası Veli Ağa kapucu başılık rütbesi kaldırılarak ocak ağası nasb edildi. Erlere süngülü tüfekler verilerek süresiz ve başarılı eğitime başlanmıştı. İşte bu eğitim görmüş askerler için bu ortamda bir kanunnâme kaleme alındı. Çünkü bu yeni askerin ilk ortası Levend çiftliğinde kurulmuş ve düzene konulmuştu. Bu kanunnâme de **Levend Çiftliği Kanunnâmesi** diye söylenip ün almıştır.

Meşveret meclisinde eğitim görmüş asker düzenlemeye karar verilmişdi. Ancak yeniçeriler, kemiren bir yara ve hastalık gibi Osmanlı topraklarında yaygındı. Şehir ve kasabalarda saplanmış leke, gibi yerleşmişlerdi. Ocaklarının kaldırılması, onların hain yaradılışları karşısında başka bir askerî kuruluşun düzenlenmesi, uzak bir ihtimaldi. Elbette yeni askeri kendilerine rakip sayacakları ve küçük düşürecekleri açıkça biliniyordu. Ocakları hakkında uğraşıp tedirgin olunca sertleştikleri zaman hiç çekinmeden karışıklığı çıkarıp yayacakları, ateşle su gibi açıkça görülüyordu. Rusların İsterliç askeri çerçevesine girer bir kötülük yuvasına benzerliği farksızdır. Doğru davranış şudur:

Osmanlı Devleti sarsılmış, bütün işlerini kendi içinden sonraki yıllarda geleceklere bırakacaktı. Tersane vesair ocakların usül ve nizamatı düzeltilip yenilenerek yeniçeri başda gelenlerini akıllıca idare ile ele almalıydı. Gereği kadar piyade ve süvari toplayıp bunları eğitmek hususu da onlara uygulansa kabul ederlerse ne alâ, etmedikleri takdirde ilk önce delil sayılır, başlangıcında düzenli reform yapılmış olurdu. Bu düşünce akıllıca ve güzel kabul edilmişti. Levend çiftliği ocağının 12.000'e çıkarılması alınacak ilk tedbir olarak kararlaştıktan sonra Sultan Selim'in davranış ve tutumu ile yeniçeri topluluğuna ötedenberi en çok itibar edildiği ve Padişahın teveccühlerine mazhar olduğu sözleri yayınlanıp duyuruldu. Geçmişde olduuğ gibi her yıl hızır ayından kasım ayına gelince-

ye kadar Topkapı dışında seğirdim yerinde ve Sad'abad'da eğitime çalışıp devam edeceklerdi. Başkâtip altı nefer yazıcı ve tüfekçi başı, odabaşı, sakalar ve karakollukcuların eğitimde bulunmaları disiplini kurularak herkes dörder orta eğitim yapmak üzere elli dört bölüğün çorbacısı eğitim kumandanı adıyle üzerlerine kumandan nasb ve tayin olunmuş ve eğitim araçları olan barut ve kurşunları da miri tarafından verilmesine karar verilmişdi. Böylece bütün Osmanlı topraklarına yayınlanmış ve bildirilmişdi.

Bu suretle yeniçeriler birkaç ay önce eğitime devam edilerek eğitim görmüş asker durumuna girmeğe başlamışlarsa da uzun süre durgunluk ve hareketsizlik ve rahatı kendilerine huy edinmişlerdi. Ne vakit olsa kazanları çıkarıp karışıklık çıkararak devlete isyan edebilmek gücü de kendilerinde vardı. Bu bakımdan disiplin ve kanunlara itaat maddesinin iki, şartından biri olan ceza korkusu kalmamıştı. İçlerinde askerlik ruhu ve manevi güçleri yok olmuştu. Levend çiftliği meselesi kendileri için bir iç yarası idi. Devlet vükelâsının nizam-ı cedid askerleri için gösterdikleri yakın alâka, güzel karşılama her dediklerinin yapılmasına uğraşılması, kendilerini küçük düşürüyordu. Bundan dolayı esami satılmasının yasaklanması, dışarıdan esami ile ulufe alanlara ve içeriden tayarat ile namus ve iffetiyle aidat alanlara kuşku ve ıstırap veriyordu. Eğitim maddesi ötedenberi yapılmaz diye hakikat halden habersiz olan erleri yanlış yola sapdırıp aldatarak karışıklık çıkarmak için birkaç ay önem verilen eğitim emrinde çalışan yeniçeriler gerek İstanbul'da gerek diğer Osmanlı topraklarında bulunanlar hepsi birden eğitimden vazgeçip eskiden olduğu gibi ağır ve çekimser davranıyorlardı. Devlet vükelâsı da el birliği ederek nizam-ı cedid askerinin çoğalması için işe girişmişlerdi. Üsküdar yanında bile kışla yapılmasına niyet edilmişti. Levend Çiftliği Kanunnâmesinde yazılı olduğu gibi taşralarda asker tedariki hususuna kuvvetle gidilerek adım adım bu askerin noksanları tamamlanıyordu. Arada bir bu kanunnâmeye ekler yapılıyordu. Yeniçeriler ise nizam-ı cedid askeri işe yararsa yeniçeri ocağının itibarı kalmaz, düşer, korkusu ile nizam-ı cedide kaydı yapılan erleri (Bu talim gâvur işidir) diye onlarda nefret uyandırmağa çalışdıkları için yazılanların çoğu da bir tarafdan dağılmakda idi.

Durum böyle gelişince yeni askerin paralarını artırmak suretiyle gözetmek ayrıca iyi işlemde bulunulması ve yerine getirilmesi gerekiyordu.

Bu gibi yeni reformların tamamlanması ise zaten pek çok akçaya bağlı idi. Bununla beraber bir de eski askerin masrafını idare etmek güç bir işdi. Mali sıkıntı ise tepe noktasına varmıştı. Yeni gelirler sağlamak düşüncesi devlet vükelâsını her şeyden çok düşündürüyordu.

Halbuki devletin sağladığı eyâlet ve vilâyetlerin durumu pek karışmış ve sarsılmıştı.

Garp ocakları bir ayrıcalık durumu ile dokunulmaz halde idi. Mısır toprakları da Mısır ümerası elinde ve Ber-rüşşam toprakları Cezarın baskısı altında idi. Bir süredir Mısır'a özenip Bağdad'da bile bir takım kölemenler türemişdi. Necid topraklarında doğup Arap Yarımadasının her tarafına kötü inançlarını yayan Vehabiler bile her geçen gün biraz daha kuvvetlenip çoğalıyorlardı.

Osmanlı Devletinin diğer bölgeleri de bir takım derebeylerinin ağır baskısı altında idi. Özellikle İşkodra mutasarrıfı Mahmut Paşa fermanlı olarak eski yıllarda olduğu gibi üzerine yürüyen Rumeli valisini bozguna uğratıp geri çekilmişti. Üzerine yepyeni bir ordu hazırlanmakta idi. Yine eski yıllarda Acem Oğlu adlı eşkiyayı yakalamakla görevli Anadolu Valisi Ali Paşa bu eşkiyanın hakkından gelememişti. Üzüntü içinde geri dönmüştü. Bunun çaresine bakılmak üzere düşünülüyordu. Rumeli yakasında, Kırcalı ve Dağlı eşkiyası denilen bir takım haydutlar ve eşkiya toplulukları ortaya çıkmıştı. Bunlar Rumeliyi yakıp yıkıyorlardı.

BAZI HAYIRLI İŞLER

Sultan Selim Han bu ortamda gece gündüz mülkiyede düzen kurmağa, askerlerle uğraşmaya bakıyordu.

Bir yandan da hayır işleri teberrük işlerini yerine getirmekden geri durmazdı. Bunun üzerine Konya'da Allahın geniş ölçüde sevgisine mazhar olan Mevlâna Hazretlerinin ve çevresinde defnedilmiş bulunan Mevlevi Tarikati büyüklerinin türbelerinin astar ve örtüleri dökülüyordu. Çok eskimişti. Sultan Selim'in Mevlevi tarikatına sevgisi vardı. Adı geçen Merkad-ı müteberrikanın yeni örtüleri ile örtülmesini, eskilerin de Padişah hazinesinde muhafaza edilmesini Padişah emir buyurdu. Âyetler, isimlerden büyük kimseler işlenmiş, değeri ölçülemeyecek kadar büyük bir örtü, başı üzerine örtülmek için, bir kisve ve bir kapı perdesi ve çevresinde defnedilmiş velilerin türbeleri için türlü çeşit atlastan örtüler yapıldı ve Konya'ya gönderildi. Bunların hepsinin masrafı 10.000 kuruş tutmuştu. Bu para eski Padişah Sultan Mustafa Hanın vakfından ödendi.

Yine bu sırada 70.000 kuruş sarfedilerek Saray-ı hümayundaki Hırka-i Şerif Sandukasının örtüsü ve odasının iç ve dışındaki perdeler yenilendi. Bu Hırka-i Şerif Peygamberimiz tarafından **Kaab** Hazretlerine **Bienle Suad** kasidesi için caize olmak üzere ihsan buyrulan Bürde-i Şerife olup onun için bu kasideye de Kaside-i Bürde denilmiştir. Çünkü Kaab bin Zahirin kardeşi Buhayr bin Zahir İslâm olmak şerefine ermişti. Kardeşi Kaab kendisini ayıblar ve birkaç beyid okuyup, hiciv ve bir daha yapma dediği Peygamberimizin kulağına gelince Kaab'ın kanı başına akıtılmıştır, diye buyurmuş oldukları için Buhayr Kaab'ı çok sevdiğinden kendisine haber salınca Kaab'ın durumu peşrian olur. Kaçıp giz-

lenir, bir süre sonra kötülük yoluna sapıp aldanmış olanlardan her kim hak yoluna gelirse istekli olursa suçu affa uğrar, cahillik ettiği günlerde işlediği fenalıklardan kurtulabilmeleri için Peygamberimiz Eshab-ı Kirâm'a emir verdi.

Bu hayırlı işi kardeşi Kaab-a ulaştırdı. Kaab da, Peygamber Efendimizin huzuruna gelerek Biente Suad kasidesini, herkesin önünde, mutluluk saçan Peygamberimizin huzurunda okudu. Peygamberimiz dinlerken büyük ilgi ile ferahlamış ve etkilenmiş olduklarından başka, üzerlerindeki Bürde-i Saadeti Kaab'ın sırtına giydirdi. Şairlere caize verilmesini sünnet buyurdukları söylenir. Zaman geçince Muaviye, büyük sayıda para ileri sürerek bu Hırka-i Şerife'yi satın almak istemişse de Hazret-i Kaab razı olmamıştı. Vefatında büyük para karşılığı oğlundan satın aldı. Bayramlarda ve muayyen mevsimlerde tebriklerde bulunmak üzere giyermiş, kendinden sonra gelenler de onun gibi yapmışlar. Sonraları el değiştirip Abbasi Hilâfet merkezi Mısır'a ve sonra Osmanlı Devletine intikal etmişdir. Biz yine konumuza gelelim.

Tamir ve işlemesine Padişah iradesi çıkınca Divan-i Hümâyun yeri de bu yıl tamir ve güzel kitabelerle süzleme yapılıp döşenmiştir.

Padişahın bu eserine, Galata mevlevihanesi Şeyhi Galip Efendinin söylediği tarihdir:

Füyuz-u ser ilham ile galip geldi bir tarih
Selim Han yaptı hem tâk-ı felek bu cay-ı divanı.

KIŞ OLAYLARI

Enderun'da kahvecibaşı olan Hüsamettin Ağa bir sözü geçer kimse olarak ün salmıştı. Halkın ve yüksek tabakanın diline düştüğü için (**Eşşöhret-i Âfetün**) hikmeti gereği, bundan birkaç yıl önce çıkırcı başılıkla Enderun-u hümâyundan çıkarılmıştı. Ancak kendisi iyi yetişmiş, görüşü kuvvetli ve namlı idi. Saltanat hizmetinde kullanılmaya lâyık olduğu da biliniyordu. İstanbul'da durdukça ona karşı olanların başı rahat olmayacaktı. Güyâ ikram olarak geniş muhit kazanma ve ilerleme imkânları sağlayan ve umud yeri olan İstanbul'dan çıkarılması ön görüldü. 1207 yılı Muharrem ayının 12 nci günü kendisine vezirlik verilmek üzere Bab-ı âliye çağırıldı. Vezirliğin yorucu çilesine göğüs geremiyeceğini, özür dileyerek başka bir görev verilmesini istedi ise de kesin Padişah irâdesinin değiştirilemeyeceğini, bu Tanrı olayının kendisine iyilik olduğu sadr-ı azam tarafından bildirildi. Vezirlikle beraber Bosna eyâleti tevcih edildi ve vezirlik hil'âtı giydirildi.

Muharremin 26 ncı günü yukarıda anlatılan Köse Kethüdâ'nın işine son verilince o gün yerine Gizli Sıtma İbrahim Efendi Sadr-ı Âli Kethüdâsı oldu.

Saat gündüz iki iken odun kapısı içinde bulunan helvacı dükkânından ateş çıkmış, etrafa yayılıp 18 saat sürerek ağa kapısı yanında bulunan düğmeciler ve Tahtakale'nin iki tarafı, Mercan Çarşısı, Tarakçılar ve Uzun Çarşı yandı. Ertesi günü yeniçeri ağası Said Ağa azledildi. Yerine Kol Kethüdâsı Mustafa Ağa nasbolundu.

Çünkü Vasıf Tarihinde yazıldığına göre Said Ağa Yeniçeri Ocağının Hamidi Zadesi olup Ocak ileri gelenleri kendisinden hoşnud değillerdi. Zamanında birbiri ardına yangınlar çıkması ayağının uğursuz geldiğine yoruldu. Artık yerinde kalması uygun görülmüyordu. Bilindiği gibi yangının hemen ertesi günü işine son verildikden sonra Dimetoka'ya sürgünle cezalandırıldı.

Birkaç ay sonra İbrahim Efendinin uğradığı hastalıkdan ötürü evinde ilâç ve istirahatla tedaviye ihtiyacı oldu. Şabanın 23 üncü günü kendisine bakmak üzere görevinden ayrıldı. Yerine doğrulukla dini görevlerini getirdiği herkes tarafından bilinen ve bu işleri yeteri kadar bilen Defter Emini Hakkı Bey Efendi Sadaret kethüdası olup ancak birkaç gün sonra Defterdar Mehmed Şerif Efendinin işine son verilerek İbrahim Efendi Defteri makamiyle yerine getirildi. Sıhhati düzelmişti.

Karahisari Ahmed Paşa'dan devlet erkânı kırgındı. Cezasının yerine getirilmesi vakti ertelendi. Sulh yapılınca hemen Vidin Muhafızı nasbolunup ancak Vidin'e varıncaya kadar fıkaraya pek ziyade zulüm ve baskı yapmıştı. Vidin'e varınca da bazı kimseleri suçlayarak mallarına el koyup serhadliyi kendinden nefret ettirecek kadar baskı yapınca işine son verilip kendisine köstendil sancağı tevcih olunmuş ise de Köstendil'e vardığı sırada canlarını yaktığı kimseler İstanbul'a durumu anlatıp şikâyet etmeleriyle vezirlik defterinden kaydı silindi Rumeli yakasında bir yer bulup orada ikâmet eylemesi ferman olunmuştu.

Beyhan Sultan kethüdası Ahmed Efendi de, Vasıf Tarihinde yazıldığına göre, Beyhan Sultan mukataaları reayasına baskı yapıp üzerine düşmeyen işlere giriştiğinden Beyhan Sultan dairesinden kovulup uzaklaşdırılmasını Padişah tasarlamıştı. Raşid Efendinin riyaseti nedeniyle Çavuşbaşılık münhal olunca ikrâm olsun diye Ahmed Efendi çavuşbaşılıkla Beyhan Sultan dairesinden kovuldukdan sonra 10 gün geçti. Büsbütün saltanat çevresinden kovulması için de iki tuğ ile bilindiği gibi boşalan Köstendil Sancağına tâyin edildi. Aslında elindekini avucundakini saçan kimse idi. Hırsla çalarak biriktirdiği bunca mallardan elinde bir şey kalmamıştı. Alacaklıların kendini güç duruma sokacağını düşündüğü için geceleyin insanın umudlarını coşduran, makam ve yükseliş yeri olan İstanbul'dan hareketle gizlice yolunu tutup gitmiştir.

Ahmet Paşa'nın sonuna gelince Rumeli'de bir ikamet yeri bulması emri kendisine erişince fermana itaat etmedi. Başındaki haşarat ile Sofya'ya vardı.

Giderse doğduğu yer olan Karahisar'a gideceğini bildirip karışıklık çıkarmak istediğini duyurunca memleketi yöresine gitmesi sakıncalı görülmüştü. Kendisini emniyet altına almak için kardeşi Ömer Bey Sadr-ı Âzam emriyle Sofya'ya gönderildi.

Bu suretle kendisini emin durumda bulundurmuşken aslında hasta olduğu için de herkesin aleyhinde bulunmasına ve düşüncesine dayanamayıp dünyasını değiştirmiştir. Kendini herkesden yüksek görür, kibirli, alçak yaradılışlı, çabuk kızar, ahmak, anlayışsız, yaradılışda zulüm ve eziyete alışkın olduğu için ölümü reayanın rahata ve asayişe kavuşmasına sebep oldu. Yaşının yetmişe geldiğini onu tanıyanlar söylüyor, diye Vasıf Tarihinde yazılıdır. **(Uluhdet-ü Alerravi)**.

Dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından eskiden Silâhdar Ağası olan Mucur'lu Süleyman Ağa ile Sitte Kadılarından kethüda Mustafa, dilini tutmayıp üstüne vazife değilken ileri geri söylemeğe cesaret ettikleri için devlet düzeninde yapılacak reformlar, yeni bir nizam kurulurken yeniden yerine getirilmesi gereken mes'eleler hakkında halk bilir bilmez karşı koyarken bu gibilerin birer yere sürgün edilmesi boşboğazlık edip ortalığı karıştırmayı alışkanlık haline getirenleri ürkütecek davranış olmuştu.

Ancak o vakit bu gibi cezaların yerine getirilmesi mahkeme edilip de suçu açığa çıkınca yapıldığı için devlet ayanı böyle kuşkulu vakitleri fırsat bilip garazına iş görmeye vesile arardı. Yeniçeri Ağası bu arada dargın olup kızdığı bazı kimseleri sürgün ettirmekte idi.

Yeni Şeyh-ül İslâm Dürrizade Arif Efendi bile bu yolu tutmuştu. Hatta Şeyh-ül İslâmlıkda birkaç ayı geçince can düşmanı bildiği Sabık Şeyh-ûl İslâm Hamidizade Mustafa Efendiyi Hacca gitmek ve sonra da Manisa'da ikâmet etmek üzere İstanbul'dan kovup sürdürmüştü.

Fakat Hamidizade de Şeyh-ül İslâm iken Arif Efendiyi Hacca gitmek ve sonra da sürgün yerinde ikâmet etmek üzere sürgün ettirmişti. Hamidizadenin Arif Efendi için uyguladığı bu davranışının ayniyle kendi hakkında uygulandığı görülüyor.

Bursa ve Gelibolu'da sürgünde bulunan eski Ordu Kadısı Keçecizade Salih Efendi ve eski İstanbul Kadısı Cevdet Halil Efendi ve Mekke Payeli Mollacıkzade Ahmed Muhtar Efendi, Rebi-ülevvel ortasında affa uğradılar ve cezaları kaldırıldı. İstanbul'a getirildiler. Eski İzmir Kadısı Köstendilli Tahir Efendi de Hamidizade zamanında müfettiş oldu. Onun adamı sayılırdı. Aslında girgin bir kimse olup devlet büyükleriyle sıkı sıkıya beraber olup onlara karıştığı için Hamidizadenin cezasını kaldıracak diye uyanık davrandılar. Hamidiazdenin, Şeyh-ül İslâmlığında Tahir Efendinin bile bazı kötülüklerde eli vardı. Şunun bunun sürgüne gönderilip gurbete çıkarılması hususunda ilişki ve etkisi varmış diye Rebiûlahırın 20 nci günü Kastamonu'ya sürgünle cezalandırıldı.

Çünkü Şeyh-ül İslâm Efendinin amacı Hamidizadenin hakkından gelmekti. Başka ilim adamlarının kimini korkutuyor, kimini çekip çevirerek işini yürütüyordu. Bu bakımdan Keçecizade gibi cerbezeli, çenesi kuvvetli bir zatın her ne kadar Hamidizade ile ilişkisi varsa da bu durumda yatıştırıp kendi tarafına çekilmesi uygun görüldü. Hamidizade gibi ikbalın tepe noktasına çıkmış olan zevâtla ilişki kurup onun adamı olanların daima hatır gönül tanımadan ayağını kaydırıp akibetlerini hazırlarken ona göre ayağını denk almak, geçici yükselişe aldanmayıp herhalde tetik davranmak gerekir. Özellikle kendine verilen makam yeteneğinden yüksek olanlar bu kurala pek ziyade riayet etmelidir. Zira Keçecizade gibi kişiliği ile devlet hizmetinde bulunanlar ve vakit olsa keçeyi sudan çıkarır ve kendini kurtarır ama yalnız görünürde yetersiz oldukları halde yetenek sınırını aşarak yükseklere el uzatanlar, sonra kolaylıkla yakasını zamanın katı pençesinden kurtaramaz. O gün için yapılması çok önemli görülen reformların tamamlanması yolunda devlet vükelâsının el birliği ile işe sarılması boyunlarına borçken böyle şahsi garaz ile uğraşmaları büyük esefle karşılanacak bir durumdu.

Anadolu ve Rumeli yakasında baş kaldırıp isyân etme yolunu tutmuş derebeylerin zulüm ve baskısından reayayı korumak gerekiyordu. Bu sırada ele alınıp düzenlenen en yeni kanun ve nizâmlar vardı. İlk önce Uşak voyvodası olan Acemoğlunun idam edilip vücudunun ortadan kaldırılmasına Anadolu Valisi Ali Paşa görevlendirildi. Bunu haber alan Acemoğlu, derhal kaçmıştı. Bütün mal ve eşyasına devlet el koymuştu.

Ali Paşa tarafından bu esnada gelen yazıda bunlar yazılı idi. Daha önce cezaların yerine getirilmesi için ferman çıkarılmış olan Selvili Hasan Ağacık ve Ruscuk kaçaklarından Teresnekli oğlu İsmail Ağa, bu esnada Şumnu'ya gelmişti. Hasan Ağacık, Çalıkoğlu Osman Ağanın, İsmail Ağa da Soldat oğlu Mehmed Ağanın yanında gizlenmişler, onlar tarafından himâye ediliyordu. Bu duyulunca «Bunların ne olursa olsun cezalarını senden isterim,» diye Şumnu ayanı Çavuşzade İsmail Ağaya hitâben rebi-ülahir sonu tarihi atılarak bir ferman-ı âli çıkarıldı. Ardından Teresnekli oğlu İsmail Ağanın topladığı haşarat Rusçuğa taarruz ettiler. Ahali karşı koyunca İsmail Ağanın adamları dağıldı. Bu da duyulunca, «Bunun cezasının verilmesini senden isterim,» diye Cumadel ulâ başlangıç tarihiyle Hezargrad ayanı Hacı Ömer oğlu Ömer Ağaya hitaben yazılı bir başka ferman-ı âli çıkarıldı.

Yine bu sırada uzun süredir Menteşe Sancağında herkesi malından tedirgin edip Osmanlı Devleti emirlerine uymayıp yüz çeviren Hasan Çavuşoğlu Hacı Bekir ve oğlu Ömer üzerine Anadolu Valisi Ali Paşa harekete geçti ve ikisini de tutup İstanbul'a gönderdi. İstanbul'a geldikleri zaman idâm edilip ortadan kaldırıldılar. Artık zararları dokunamazdı. İşkodra Mustasarrıfı Kara Mahmut Paşaya cezasını vermek için yeni fer-

man çıkarıldı. Bunun için de İşkodra üzerine dalga dalga gönderilmek üzere asker toplanıp kuruluşlar düzenleniyordu.

Bu sırada Eflak ve Buğdan Voyvodalarının yerlerini aralarında değişme suretiyle memuriyetleri yerlerine getirildi. Eflak Voyvodası Mihal Bey Buğdan Voyvodalığına Buğdan Voyvodası Aleksandri bey Eflak Voyvodalığına tayin olundular. Güya Mihal Bey savaş sırasında hasara uğrayan Eflak eyaletini yararlı çlışmalariyle düzene koymuştu. Buğdan eyaleti ise Eflâk'dan fazla hasara uğramıştı. Buğdan'ı da Eflak gibi düzene koysun diye Buğdan'da görevlendirmek gerekdi.

Aleksandri Bey de Rusya ve Avusturya ile sulh görüşmelerinde tercüman olarak hizmeti görüldüğünden Beyliğe lâyik görülmüştü. Bu bakımdan başta kalması Osmanlı Devletinin şanına lâyık değildi, ona da Eflak Voyvodası uygun görülmüştü. Bu haberi herkes duyunca bu değişikliğin gizli sebebi Vasıf tarihinde şöyle anlatılıyor:

Sulh öncesi Ruslar tarafından Buğdan'a nasbolunan metrepolidin sulh yapıldığı sırada yerinde kalmasını Ruslar dostane rica etmişlerdi. O vakit Rusların bu dediğine uymak lâzım geliyordu. Ancak Rus tarafdarı olan metrepolidin Osmanlı Devleti toprakları üzerinde kalması sakıncalı idi. Güzelce hiyle ile akıllıca ahaliyi metrepolidden soğuttular. Osmanlı Devletini tutan metrepolidlerden birisinin seçilip tayin edilmesini halka istida verdirmek üzere Aleksandri Bey öğredilip onların bu hususa yanaşdırıp metrepolidin işine son verilmesini nüfuzlu kişilerin de yardımı ile memleket kuralları üzere bu metrepolid azledilerek Osmanlı Devletine sadık bir metrepolid nasbedilmişti.

Bu mesele her ne kadar memleket kurallarına uyarak düzene konulmuş ise de Rusların işin aslını öğrenip de başka bir bahane ile Aleksandri Beyin azlini istemesi, iki devletin arasında gerginliği artıracak diye düşünülerek bu sakıncalı durum meydana gelmeden önünü almak üzere bilindiği gibi voyvodalar arasında değişiklik yapılmıştır. Oysa Eflak ve Buğdan Beylerinin azlinde ve nasbında alınan resmi ve gayr-i resmi aylıklar bu sırada Esma Sultanın düğününde bazı sözü geçen zamanın büyüklerine masraf yapılmasında yardımcı olmuştur.

O sırada Arslanhane yakınında bulunan bir dükkânda yatıp kalkan Avrupa devletlerinden birinin himayesinde bulunan hristiyanlardan birisi, bir fahişenin evinde basılınca ikisi birden parmak kapıda idam edilerek cezalandırıldılar.

DIŞ OLAYLAR

Bu sırada Lehistan'ın bölüşüleceği haberi yayıldı. Önce tebrik-i cülus-u hümayun için bir mektep ile İstanbul'a gelmiş olan Potovski adlı Lehistan elçisinin artık yerinde kamlasına gerek yoktu. Geri gönderilmesi lâzım gelip Lehistan elçisinin kendi kavminin kibarından olduğu hal-

de bunca yıllık devletinin taksimine uğramasından ötürü kendisi çok üzgündü. Geri çevrilmesine üzülmek gerekirken yersiz ve soğuk, kırıcı davranışları nedeniyle devlet vükelâsı kendisine kırılmıştı. Gittiğine bayağı açıkca sevinilmişti. Padişah'a takdim için huzura çıkdığı zaman verdiği avize ve billur gibi birkaç parça hediyesi merasime aykırıdır diye kabul olunmayıp hemen Safer ayının 15 nci günü düzenlenen Divan-ı Âlide geleneğe göre Bab-üssaade yakınında hil'atı giydirilip Padişah huzurunda daha önce getirdiği mektubun cevabını verdiler. Ayrıca yolluk verilip mihmandar tayin edilerek geldiği yere geri gönderilmişti.

Bu sırada ise Rusya askeri yer yer Lehistan'ı istilâ ediyor, ilerliyordu. Lehliler arasına ayırıcı bölücü düşünceler düşmüş yer yer parçalanmağa başladıklarından bu elçi böyle karışık bir zamanda doğrudan doğruya vatanına dönmeye cesaret edememişti. Yolda yük ve ağırlığını bırakacak bir iki adamiyle Nemçe tarafına kaçmıştı. Adamları da gittiği yoldan nakledip götürmeye başlayınca bu suretle kaçmasına herkes birer ihtimâl vererek üzerinde türlü yorumda bulunmuşlardı.

Lehistan'ın böyle parçalanıp taksim edilmesi gerçekten komşu devletlerin Lehistan içini karışdırıp kargaşalık çıkarmasındandır. Ancak onlara bu ip ucunu ve kendi iç işlerine karışma fırsatını veren, birbirine taban tabana zıd olan kraliyet ve Cumhuriyet idaresinin birlikde yürütülmesidir. Sanki Cumhuriyet hükümeti idaresinde olduğu gibi millet meclisi vardı. Krallık boş kalınca bu meclis kralı intihab ederdi. Meclis üyelerinden her biri kral olmağa istekli idi. Bunu elde etmek isteyen bu kimseler etrafa düşmüşdü. Bu nedenle Lehistan işlerine başka devletler ve özellikle Ruslar karışmak yolunu bulmuş ve nihayet bu karışmalar Lehistanın taksimine sebep olmuştur.

1177 yılı ortasında Leh kralı gayet yaşlı olduğu için şiddetle hastalanınca kendisinden umud kesildi. Rus İmparatoriçesi Katerina yer yer Lehistan'a asker sokup yığınak yaparak yeni kralın nasbı işine karışmak istediğini bildirdi. Kral olmak isteyenler kendisine müracaat ettikçe her birine birer güleryüz gösterip komşu devletleri birer vesile ile kendi dilediği yola getirip bağlayarak işi başlangıçda isteğine uygun şekle sokup Lehistan'dan ve başka memleketlerden krallığa istekli olanları birer bahane ile uzaklaştırıp umud vererek kendisinin eski sevgililerinden ve Leh prenslerinin derbederlerinden Ponyatovski adlı Prensin krallığını tasarladığı sıralarda Leh Kralı ölmüştü.

Lehistan payitahtı olan Varşova'da yeni kralı seçmek için genel millet meclisi toplandı. Bu sırada Katerina Ponyatovski'nin seçilmesini istediğini Lehistan'daki Rus elçisi aracılığı ile açıkladı. Ponyatovskinin kral-

lığa hak ve ehliyeti yoktu Lehistan için Katerina bu dediğine dayatarak her cepheden Lehistan hududuna doğru askeri harekâta geçince düzeni korumak bahanesiyle Varşova'ya da asker sokunca istesinler istemesinler Ponyatovski seçim yoluyla kral nasbedildi.

Katerina'nın bundaki amacı aslında Lehistan'da çelişik düşünceler içinde Lehlileri bölerek karışıklık çıkarmaktı. Birkaç ay geçince Rus hududunu düzeltmek için Lehistan'ın büyük toprak parçasından vaz geçmesini ve Rusya ile Lehistan arasında tahaffuzi ve tecavüzi bir ittifak yapılmasını ve Rum mezhebinde bulunan Lehliler hakkında da katolikler gibi muamelede bulunulmasını teklif etmişdir. Bu teklifler ve özellikle mezheble ilgili olan son teklif Lehlilere çok ağır gelmişti. Ponyatovski bile bunu hoş görmeyerek red cevabı vermişti. Çünkü Lehistan, katolik mezhebinde idi. Rum ve Protestan mezheblerinde bulunan Lehistan halkı millet meclislerine giremez ve devlet mansablarında kullanılmazlar, birçok imtiyazdan mahrum edilirdi. Hatta bu mezheplerde bulunanlar katoliklere verilen imtiyaz haklarından pay almak için yabancı devletlere müracaat ederlerse suç işlemiş sayılarak tekdir veya suçlama şartlarını içine alan bir nizamname bile çıkarılmıştı. Katerina işte ikilik çıkaracak ve milli birliği bozup sarsacak bu mezheb mes'elesini eline dolayıp dediğini işlemek için vesile saydı. Protestan mezhebinde bulunan Lehliler de bu mezhebde olan İngiltere ve İsveç'den ve Rum mezhebinde olanları kendi diniyle aynı olduğu için kendisinden yardım istesinler diye kışkırtarak hem Lehistan içinde ikilik ve bölünmeyi işliyor, hemde mezheb kavgası bahanesiyle asıl amacı olan Lehistan'ı istilâ edeceğini yabancı devletlerden gizliyordu.

1188 yılında Varşova'da toplanan millet meclisine Protestan mezhebinde olan yabancı devletler ile Rusya tarafından kendi mezhebinde bulunanlar için zorla yardımcı olup dedikleri olsun istedikden başka ayrı ayrı istekler Lehistan'a tebliğ edildi. Lehliler arasında büyük çekişme ve kavgalar çıkarak Lehistan karışmıştı. Lehliler kabul etmemekde dayatmışlarsa da Rus askeri Varşova topraklarında sınırı aşmış, dediğini zorla, kerhen kabul ettirmiş ve bu şekil yerine getirilmemişti. Katolik olmayan Lehliler umudundan fazla imtiyazlara birden bire erişmeleri katolikleri aşırı derecede üzmüş ve kızdırmışdı. Lehistan Osmanlı Devletinden yardım isteğinde bulunmuştu.

Bu sırada Fransa da, Avrupanın kuzey bölgesinde Rusların topraklarını genişletip nüfuzunu artırmasını kendi politikasına zararlı bulduğu için Osmanlı Devletini Rusya aleyhine savaş açmağa itmişlerdi. Osmanlı Devletinden Lehistan kralına bir mektup yazılıp gönderildi. Rusların istediği Lehistan topraklarının verilmesinden vazgeçilmesiyle Osmanlı Devleti emniyeti sağalyıncaya kadar toprak vermeyin denildi. Lehistan kralı Katerina'dan çok çekinip korktuğu için yazdığı cevapda «buna dair Rus-

lar tarafından yapılmış bir teklif yoktur» diye bu mes'eleyi kökünden inkâr etmişti. Osmanlı Devleti için bu haberden kendine göre emniyet gelmiş ve savaşı düşünmekten kurtulmuştu. Çünkü Katerina o vakit savaşa hazırlanmamıştı. Zaman kazanmak için o vakit topraklarını sınırları dışında genişletmek mes'elesini ertelemişdi. Bununla beraber toprak koparmak niyetiyle Lehistan'da karışıklık çıkarmak üzere alet ettiği mezheb kavgasını büyütmekden geri durmazdı. Bu bakımdan katolik Lehlilerin bıçak kemiklerine dayanmıştı. Katolik olan Fransa devleti de kendilerini bu mezheb kavgasına itiyordu. Nemçe, yalnız işin sonunda menfaatler koparmak garaziyle o sırada Ruslar hakkında iki yüzlü siyaset kullanıyordu. O da bir tarafdan katolik Lehlileri Ruslara karşı koymağa cesaretlendirmeye çalışıyordu.

Bunun üzerine Lehlilerden büyük bir topluluk, Bar adlı kaleyi merkez sayıp büyük ve geniş bir cemiyet kurdular, korkusuzca Ruslara karşı koymak üzere düşmanlıklarını açığa vurdular. Yeniden bir takım Rus askeri Lehistan'a sokulunca Bar şehrinde bulunan bu cemiyet tekrar İstanbul'da Osmanlı Devletinden yardım istedi. O sırada Rus askeri bazı yerlerde Osmanlı Devleti sınırlarına taarruz edip geçmişti. 1182 yılında da Rusya'ya karşı savaş açılmıştı. Ancak o vakte kadar Katerina savaş hazırlıklarını en ince ayrıntılarına kadar tamamlamıştı. Sınır boyunda yer yer yapılan savaşlarda galip geliyordu. 1186 yılında Rusya ve Nemçe devletleri arasında Lehistan'ın bir kısmı taksim edilmişdi. İlk önce bunun resmen ilânını yapan Lehlilerin dost sayıp kendi tarafını tutuyor diye bildiği Nemçe devleti tarafından yerine getirildi.

Bunun üzerine Lehistan'ın toprakları sıkışıp daraldıkdan başka kendi iç işleri Ruslar eliyle konulan usullere göre idi. Daima Lehistan zayıflıyor ve karışıklık içinde tutacak ana kurallara dayandığı iç işlerinin idaresi pek fena durumda gidiyordu. Oysa muvazzaf askerler için yapılacak reformla yeni bir düzen kurmak, yeni vergiler toplamak için yapılacak reformlar gerekdi. Ponyatovski bu gibi işleri kendi toprak bütünlüğü içinde Rusların iznini almadan ve düşündüklerini yoklamadan yapamazdı. Ruslara sorup da Katerina izin verince ve bağımsızlığına teminat bile verince başka yabancı devletler de onun gibi davranarak teminat mektupları göndermişlerdi. Avusturya İmparatoru Josef de bu hususda gönderdiği mektupda Lehistan'dan bir fidanın bile koparılamayacağını ve bunun tanınmayacağını açıkca bildirmişti. Ancak bu 10 yıl içinde Lehistan'da devleti düzene koyacak değerde bir şey yapılamadı. Sonra da yukarıda anlatıldığı gibi Rusya ve Avusturya birlik olup Osmanlı Devleti ile savaşa girdiler. Onlar böyle meşgulken Prusya, Rusya ve Avusturya'nın Lehistan'daki nüfuzunu kırmak için Lehistan'ın iç işlerini, dış işlerini, iç düzenini takviye edip gelişdirmeye çalışıp uğraşacağına söz verdi ve Lehistan'ı bağımsız ve hür kalması için kefil olacağını bildirdi. Leh-

liler de bunu kaçırılmaz fırsat bilerek bu hususun resmen bir anlaşmaya bağlanmasını istedilerse de ilk önce Lehistan'da esaslı bir düzen ve buna uygun bir hükümet kurulmasını istediler. Böyle bir anlaşmanın yapılabilmesi için esaslı bir hükümet kurulması istenince de anlaşmanın uygun olmayacağını söyleyen Prusya böylece çekimser kaldı. Oysa böyle yapdığı vaadlerle Lehistan'da Prusya'nın nüfuzu artacak, Leh askerinin mikdarı 100.000'e varacaktı. Prusya elçisinin dediğine göre millet meclisi tarafından kabul edilmişti. Rusları tutanlar her ne kadar buna engel olmaya çalışdılarsa da önünü alamamışlardı.

Prusya tarafından kurulması istenen düzenle ve askerliğe ait işlerle beraber mali işler de vardı. Ruslar bu yapılacak işleri geri bırakmak ve yapılmasını önlemek için Lehliler içinde yapılacak düzen ve işlere karşı olanların bir kat daha zihinlerini bozmak ve diğer tarafdan Rum mezhebinde bulunanları gizlice kışkırtarak ayaklandırmak gibi karışıklıklarla «bu kurulcak yeni düzen eski müesseseleri sarsar ve sizin isteklerinizi önler» diye karşı koyma anlamında ifadelerde bulunmakdan geri kalmıyorlardı. Ama bunlar fayda vermedi. Sonunda kaleme alınan toprak bütünlüğü içinde yeni bir düzen milletce kabul edilmişti. Bu suretle Lehistan biraz kendini derleyip toplamıştı. Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yapmak için de İstanbul'a Ponyatovskiyi göndermişdi. Lâkin Prusya'nın bu hareketleri karşılıklı anlaşmalara bağlı politika manevraları hiyle ve aldatma ile dolap çevirmek demekdi. Bundaki amacı da Lehistan'ın yapılacak taksiminde kendisinin açıkda kalmaması davası idi. Çünkü ancak onun yardımı ile Lehistan'ın davranabileceği herkesce biliniyordu. Katerita'nın amacı ise Lehistan'ın karışıklık ve ihtilâl içinde kalması idi. Bu suretle büyük işler çevireceği Lehistan meselesinde Prusya'ya ihtiyacı olacakdı.

Bunun üzerine Prusya, Lehistan'ın istediği buluşmanın imzasını; bakalım, bugün, yarın, gibi sözlerle oyalıyordu. Anlaşmayı erteledikden başka İstanbul'da Lehistan elçisinin Osmanlı Devletiyle düzenlemeye çalışdığı anlaşmanın yapılmasına bile engel olmuştu. Rusya da Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması yapınca Lehistan üzerine Kuzey cephesinden 30.000 kadar asker sokdu. Beri tarafdan Osmanlı sınırından dönen Rus askeri Lehistan'a girmeye başladı. Lehistan yeniden topraklarının taksim edileceğini anlayınca millet meclisi, Varşova şehrinde bulunan elçilerden buna dair teminat istedi.

Rus elçisi: — Buna dair talimatım yokdur, dedi.

Avusturya elçisi: — Bir şeyden haberim yok, bilmiyorum, dedi.

Prusya elçisi de: — Yapılan işlerle ilgilenmiyorum, diye çekimser ve ilgisiz kalmışlardı. Katerina ise Prusya ile haberleşerek Lehistan'ın birer bölgesini ele geçirmek üzere aralarında karar almışlardı.

Lehliler aziz vatanlarını korumak için gayrete gelip topyekûn bu

uğurda ölünceye kadar savaşmak üzere aralarında yeminle anlaştılar. Birkaç kez Rus askerini bozguna uğrattılarsa da vefalı koruyucu ve dost sandıkları Prusya Kralı da Ruslar gibi hareket ederek daha önce Lehistan'ın bağımsızlığını muhafaza için topluyorum dediği askerini Lehistan'a sokdu ve Lehistan'a karşı kullandı.

Ayrıca Rusya ve Prusya'nın aralarında verdikleri karar gereği her biri kendi hisselerine düşecek toprakları yer yer göstererek 1207 yılı ortasında birer beyanname ile Lehistan için düşündükleri sonucu açıkladılar, ilân ettiler. Çaresiz kalan Lehistan şaşırıp kalmıştı. Bu şaşkınlık içinde ikinci bir taksime baş eğip itaat etmek zorunda kalmışlardı, ama yine bazı gayret sahipleri vatanlarını düşman ayağından kurtarmak için dayanıp direnmek üzere aralarında yeniden yeminli anlaşma yapmışlardı. İçlerinden Kovoçevsko adlı biri bağımsız, yetkileri tam baş komutan seçildi ve atandı. O da aslında tedbirli, gayretli, merd ve cesur insandı; iki yıl kadar Ruslarla çok şiddetli savaşlar verdi.

Rusların bu toprak bütünlüğüne tecavüzü suçlanıp ayıplanacak durumdu. Ruslara bakılınca Prusya'nın ona oranla hiyleli ve aldatıcı hareketleri daha fazla ayıplanması ve tel'in edilmesi gereken durumdu. Zira Ruslar hiç olmazsa Lehistan'a taarruz edip toprak koparma nedenini eski anlaşmalara isnad ederek daha önce Lehistan için kendi eliyle kurduğu düzeni ileri sürerek Prusya'nın dediğine bakıp ısrarı üzerine yapılan düzen değişikliğini istemem diyordu. İleri sürülecek konularda bazı bahaneler uydurulduğu. Ama Rusya, anlaşma vaadlerini inkâr ederek yeminle yapacağım dediklerini yerine getirmemiş oldu, devletler arası ilişkiler de bu derece ayaklar altına alınmamıştı.

Disiplin ve asayiş usulleri ve düzen kuralları böyle büsbütün sarsılmış bir devletin yeniden ıslah edilip kalkındırılması gerçekten çok zordu. Ama Leh hükümetinin yok olmasında, Ponyatovski gibi aşağılık, kötülükle uğraşan, dirençsiz bir kimsenin hükümdar yerine oturması da büyük nedenlerden biridir. Zira Osmanlı Devletinin açtığı savaş Rusyaya gerek malca gerek askerce epeyce zarar vermiş, birçok eksikler ortaya çıkarmıştı. Bu sırada yapılan Fransa ihtilâlinden ötürü Avrupa heyecan ve kuşku içinde idi. Rusya ise devletler arası nüfuzunu süresiz yaşatmak için iç işlerini kuvvetlendirmek zorunda idi. Önüne bir engel çıkarsa Lehistan taksim işini erteleyeceği de şüphesizdi. Bu kez Lehistan üzerine sürdüğü asker 100.000 kadardı. Lehistan ise böyle tehlikeli durumda bunun birkaç katını toplayıp karşı koymaya gücü yeterken Ponyatovski daima kişiliğine ait hususları önde tutardı. Oysa Lehistan'ın haklarını korumak için kendini adamış gibi görünmüş vatanını sevmeyen bir kimse idi. Bu mes'ele ortaya çıktığı zaman lâyık olmadığı halde Lehistan başında idi. Lehistan'ın düşman elinden kurtarılmasına kafasını yoracağı yerde Rusları tutan kimseleri yanında bulundurup bunlardan bazılarını vü-

kelâ arasına katmakla çok sayıda asker toplamak, silâh ve araç tedarik etmekte büyük kusurlar işlemişti.

İşte Ponyatovski'nin böylece işlediği kusurlar ve görmemezlikden gelen davranışları, Lehistan'ın yok edilmesini çabuklaştırmış ve Katerina'nın amacına ermesini kolaylaştırmıştı.

Daha önce Osmanlı Devleti Lehistan'ın kurtarılması için 1182 savaşını açmışken bu durumda kendi iç işlerinde büyük reformlara ihtiyacı olduğundan bu kez Lehistan'a yardım şöyle dursun bu durumlarına acıdıklarını bile anlatmağa durum ve zaman elverişli değildi. Bu nedenle Lehistan haberleri İstanbul'a gelince bundan ibret alınarak gerekli düzenin yerine getirilmesine bir kat daha aşırı derecede yapışmak lâzım gelmişti. Toskana dukalığının Nemçe İmparatorluğuna katıldığına ve İmparatorluk taç merasiminin de bu durumda yapıldığına dair Avusturya İmparatorundan Osmanlı Devletine iki mektup geldi. İstanbul'da bulunan Nemçe elçisi henüz devleti tarafından gelmiş gibi göstererek merasim yapılması isteğinde bulundu. Zamanın durumuna ve gidişine bakılarak müsait davranmak gerekdi. Böylece Nemçe elçisinin maiyetine mihmandar tayin edildi. Her gün masrafları devletten ödendi. Cumadel Ahıranın 28 nci günü bu elçi, Bab-ı Âliye gelip bu iki mektubu Sadr-ı âzama teslim etti. Geleneğe göre kendisine ve maiyetindeki tercüman ve prensler ve başkalarına kürkler, hil'atler giydirildi. Sulh anlaşması yapıldıktan sonra belirli zaman içinde her iki tarafca fevkalâde büyük elçiler gönderilmesi Yaş kasabasında yapılan Rus anlaşmasında yazılı idi. Rikâb-ı hümayun kethüdalığından Mustafa Rasih Efendi kendisine Rumeli beylerbeyliği payesi verilerek Petersburg büyükelçisi nasb ve tayin edildi.

Cumadel ahıranın 15 nci günü Ağa bahçesinde rikâb tertib olunarak Sadrıâzam ve Şeyh-ül İslâm hazır bulundukları halde Rasih Paşa huzur-u hümayuna girerek sırtına Semmur kürk giydirildi ve eline Padişahın mektubu verildi. Padişahın gereken istekleri kendisine anlatılıp dinletildi. Rusya tarafına gönderilecek Padişah hediyeleri teslim olunduktan sonra bu ayın 17 nci günü Hamsin günlerinde alayla İstanbul'dan yola çıktı. Rus hududuna varınca Rus elçisiyle Turla nehrinin tam ortasında mübadele işleri yerine getirildi. Mübadele işinde Osmanlı Devletinden Bender Muhafızı Vezir Hüseyin Paşa ve Rusya tarafından General Pask görevlendirilmişti. Rusların İstanbul elçisi tayin ettiği General Kotozof için Akgerman muhafızı Mirmirandan İsmail Paşa mihmandar tayin edilmişti. İstanbul'da oturan Rus maslahatgüzârı Kıdastof'un vermiş olduğu raporda mübadele işinin Tombasar'a yakın yer tabiri ile Bender anlaşılıyor diye Bender'de ihtiyaçları karşılayacak hazırlıklara başlandı. Mübadele yeri olmak üzere bir sandalla üzerine konulmak üzere sandalyeler bulunduruldu. Halbuki Bender'den Tombasar'a 12 saat mesafe vardı.

Rusların Tombasar'a yakın demekdeki amacı Tombasar'a yarım saat mesafesi olan ve karşısında bulunan Karaevlen köyü idi. Ruslar Bender'in karşı tarafında olan Rus topraklarında ahali olmadığını ve mübadelenin bu köyde yapılmasını ileri sürdüler. Beri tarafdan Tombasar bölgesi harab ve imar görmemiş yerdi. Her şey Bender'de hazırlanmıştı. Bu nedenle Tombasar'da mübadele yapılacak olursa ihtiyaç karşılığı malzemenin taşınması gerekirdi. Bu işde bir kusur ve noksan Rus elçisine karşı saygısızlık olur dediler. Tartışmaya kalkışıldığı sırada böyle küçük işlerle uğraşmaması için Hüseyin Paşaya yazı gelince Tombasar'da mübadele yapılmasına karar verildi.

Çıkarılan mübadele malı Bender'den Tombasar'a getirilmişken General Pask tarafından mübadele işinin nasıl yapılacağını bildirir yazıda Ruslar tarafından inşa edilen ve Turla nehrinin ortasında demir atmış salda mübadele yapılması yazılıydı. Böylece birkaç gün önce Bender'den mübadele yerine getirilen sal meydanda kalacakdı. Bu da Osmanlı Devletinin şanına eksiklik getirir bir durumdu. Bu bakımdan çekişmeyi doğurdu, epeyce ileri geri tartışıldıktan sonra Ruslar, Osmanlı Devleti salı mübadele yerine daha önce geldiği için buna uyarak sonunda hepsi tarafından böylesi uygun görülerek iki taraf arasındaki çelişki kalktı. Hüseyin Paşa ve elçi Paşa Tombasar'a geldiler. Mübadele salı Turla nehri ortasında demir atmıştı. Zilkadenin 6 ncı ve Haziranın 5 nci Cumartesi günü her iki taraftan toplar atıldı. Beri tarafdan mehterhane ve öte tarafda mızıkalar çalındı.

Bir anda sala çıkdıkları zaman karşı karşıya konan sandalyelerden boş sandalyelere karşılıklı olarak mübadele edilecek olanlar ve sağ yanlarında arkaya eğik olarak konulan iskemlelere mihmandar olanların ikinci derecede kişileri ve yine her iki tarafın görevlileri rütbelerine göre karşılıklı oturup tercümanlar aracılığı ile merasim işlerine dair görüşmeler, konuşmalardan sonra, iki tarafdan mübadele olacaklar ayağa kalktılar. Rusya mubadili, elçisini elden ele Hüseyin Paşaya, o da Osmanlı Devleti elçisini böylece ona teslim ettiği sırada işaret kaldırılarak iki tarafdan 20 şer pare top atıldı.

Bundan sonra saldan çıkıldı. Kayıklara binildi. Osmanlı Devleti elçisi öte tarafa Rus elçisi de beri tarafa geçdi. Mihmandarlar varacakları yere gönderilmişdi. Osmanlı Devleti gerekirse yabancı devletlere böylece elçi göndermişse de bir devlet nezdinde daimî suretle bulundurulması bu devirlere kadar gelenek olmamıştı. Avrupa devletleri ise hem tüccarlarının hem de yapılacak işlerinin görülüp bitirilmesi, hem de her işi vaktinde görüp eşitlik politikalarını ona göre kullanmak için yabancı devletler nezdinde birer elçi bulundururlar ve her sınıfdan tabaalarını birer kâr ve san'at ile meşgul ederek fakirleri birer işde kullanarak bu kimseleri işsiz bırakmazlardı.

Bu bakımdan memleketlerinde cahil insan bulunduğu gibi prensleri de küçükken okullara girip matematik, coğrafya eğitimi tahsil ederlerdi. Hiç kendi topraklarından çıkmamış iken karış karış yuvarlak dünyayı dolaşacak mertebeye geldikleri ile yetinmeyerek gözle görerek öğreneceklerini elde etmek için uzak beldelere gidip gelmek zahmetine katlanırlardı. Avrupada hiç bir devletle ilgilenmeyen Osmanlı Devleti, Avrupanın durumuna göz atmadığı gibi sefaret usulü varken bile bu kurallara uymaz ve başka devletler nezdinde süresiz elçi bulundurulmasına lüzum bile görülmezdi. Avrupadaki yenilikler ve ilerlemeler Osmanlı Devletinin durumu ve zaman icabı, Avrupa devletleriyle ilişkilerin artması, Avrupa devletleri kurallarına göre elçilik usûlünün konulması ve kurulması gerekti.

Bu sırada devlet ilişkilerini büsbütün başka bir duruma sokan Fransa ihtilâli çıkdı. Bütün Avrupa devletlerini önleme tedbirleri almağa zorluyordu. Osmanlı Devletinin de Avrupanın başlıca devletleri nezdinde birer elçi bulundurması gerektiği artık kesin olarak anlaşılmıştı. Bu yabancı devletlere birer elçi gönderiliyordu. Üç yıllık süre bitince onlar geri çekilip yerlerine başkaları gönderiliyordu.

Böyle elçilik işlerini idare etmek hem de bu yoldan yabancı devletlerin durumlarını ve tutumlarını öğrenmek için bazı kimseler yetiştirilmek üzere kurulan yeni düzen sırasında elçilik usullerine de bir düzen verilmesi hususunu Sultan Selim Han tasarlamıştı. Ancak bu durum Osmanlı Devleti için yeni bir şeydi. İlk önce gizlilikde ve uzmanlıkda ileri gitmiş olan Fransa devleti ile görüşmeler yapılarak karar verildiği halde başka yabancı devletlerin de bu durumu kabul edecekleri ileri sürüldü. Tam bu sırada Fransa'da çıkan kargaşalık ve bu yüzden kesilen ilişkiler yüzünden oraya elçi gönderilse bugün için Fransızlarla savaşda olan yabancı devletler kırılıp güceneceklerdi. Bu hususta eski çağlardan beri Müslümanlarla dost ve sulh üzere bulunup Osmanlı Devleti ile hiç bir savaşı olmayan İngiltere Devletinin İstanbul'da bulunan elçisi ile görüşülüp kararlaşdırılarak eski kalyonlar Kâtibi Yusuf Agâh efendi, 1207 yılı sonunda Londra elçisi ve Mektebi-i Sadr-ı âli halifelerinden Raif Mahmud efendi Serkâtibi, Avrupalıların kişi zadelerinden sefaretleri maiyetine görevlendirdikleri ateşelere karşılık Derviş ağa adında bir de maiyetle görevlendirildi. Ayrıca iki tercüman ve hıristiyan Osmanlı Devleti tabaasından biri, yine maiyeti memuru tayin edilerek Yusuf Agâh Efendiye 15.000 kuruş yolluk ve yılda 50.000 kuruş maaş ve Mahmud Efendiye 4.000 kuruş yolluk ve yılda 8.000 kuruş maaş ve ikinci Tercümana 2.500 kuruş yolluk ve yılda 6.000 kuruş maaş ve zimmet sahibi olan maiyet memuruna 1.500 kuruş yollukla yılda 2.500 kuruş maaş tahsis edilip kendilerine verildi.

1208 YILI OLAYLARI

Agâh Efendi karadan yola çıkmışdı. Padişahını gönderdiği hediyeler için 1208 yılı başında bir gemi kiralayıp denizden İngiltere'ye gönderilmiştir.

Rus fevkâl'âde büyük elçisi Kotozof, rebi-ül evvel başında İstanbul'a geldi. Rebi-ül ahırın 8 nci günü tertiplenen divanda Padişah huzuruna çıktı.

Ardından İstanbul'da kalmak üzere gelen Rus orta elçisi Şaban ayının 2 sinde Divana girerek mektubunu takdim ettiği için Kotozof'un ikametine lüzum kalmamıştı. Şabanın 9 ncu günü Padişah huzuruna çıkıp veda ederek memleketi Rusya'ya döndü.

Yolda kendisini korumak üzere mirmirandan birinin mihmandar tayin olunması Osmanlı geleneği olup dışardan birisinin tayini yapılınca bu külfete katlanılacakdı. Bunun için Dergâh-i Âli kapucubaşılarından Mehmed Ağa hizmetini bitirir bitirmez kaldırılmak üzere geçici olarak mirmiranlık ile bu göreve tayin edildi.

Petersburg fevkalâde büyük elçisi Rasih Paşa da o sırada görevini tamamlamış ve dönmüşdü.

1207 yılında Zilkadenin 6 ncı günü Rasih Paşa ile Kotozof'un Turla nehri ortasında Osmanlı Devleti Salı üzerinde mübadeleleri yapıldığı gibi bu kez de dönüşlerinde orada mübadeleleri tasarlandı. Bu kez de Rus salı üzerinde mübadele yapılmasını Ruslar ileri sürdü. Bazı görüşmelerden sonra yine Osmanlı Devleti salında mübadele yapılmasına oybirliği ile karar verildi. 1208 yılı Zilkade ayının 6 ncı günü eskiden olduğu gibi Osmanlı Salı üzerinde toplar atılarak bir an içinde iki elçi bu sala geldi. Bu kez mübadiller birlikde değildi, yalnız mihmandarlarla elçiler geldiler, görüşdüler ve veda ettiler.

Rasih Paşa böylece İstanbul'a döndükden sonra eski mesleğine dönüp Paşalık ünvanını terk ederek Defter Emini olmuştur.

BAZI TEVCİHLER, ATİYE VE İLTİFATLAR

Yukarıda bildirdiğimiz gibi vezirlik şartları düzenlenen bir nizamnamede taşra vezirleri mansabları 23'e kadardı. Fakat Avrupa muhafızlığı ayrı tutulmuştu. Bugün için bile Avrupa muhafızı bulunan Mustafa Paşanın Akdeniz'de geçen hizmetleri herkesin gözünde şan ve şöhretinin artmasına sebeb olmuştu. Bu defaki görevindeki davranışı ve hareketi

de Sultan Selim'in hoşuna gitmişti. Bunun için de Muharrem ayı başında kendisine vezirlik rütbesi ihsan buyruldu.

Vak'anüvis Vasıf Efendi, Selim Hanın cülusundan başlayarak 1205 yılına kadar yazdığı bir tarihi, bu sırada Sultan Selim Han Hazretlerine arz etti.

(Vasıf efendinin mukaddeme-i tarihinden gayet hazettim. Dahi aşağısına ilâve etmek için tarihi irsâl eyledim. Böylece aşağı doğru yazsın ve kendisine şimdilik beş bin guruş darbhaneden alıp atiyye veresin,) diye Sadrazama hitaben Hatt-ı Hümayun çıkarılmıştır.

O vaktin 5.000 kuruşu zamanımızdaki sağakça hesabiyle yakın olarak 50.000 kuruş demekdir.

Muharrem ayı ortasında Şeyhülislâm oğlu olan Galata kadısı Abdullah efendi ile imam-ı evvel-i sehriyârî'ye Mekke payeleri ihsan buyrulmuşdu. Ardından Mekke-i mükerreme kadısı Kezubi zade Emin efendi süresini doldurarak Medine-i Münevvereye dönüşünde **(yalan dünyadan el çekdi Kezubî zade gerçekden)** hükmünce dünyasını değişdirip fanilik mansabına erişdi. Haberi İstanbul'a gelince eski Bursa kadısı Osman Efendi Mekke-i Mükerreme kadısı nasbedildi ve tevcihi muharremin ilk gününden sayıldı. Bu bakımdan Şeyh-ül İslâm oğlu ile İmam-ı evvel kıdemli sayılmıştır. (Geçen yılın ortasında Medine-i münevvere kadısı Abdülbaki efendi ile Şeyh-ül harem Nebevi Ağanın da ölümü haberi yeni yıl başında İstanbul'a gelmişti. Dar-ussaade ağası olan İdris Ağa Şeyh-ül harem nasbolunup ferman kendisine gönderilmiştir.

İsmail Raif Paşazade İsmet beyefendi 1207 yılı Zilkadesinin on beşinde İstanbul kadısı nasb olunmuştu. Ancak bu sırada sokaklarda satılan ekmekler yenilemeyecek halde idi. Ekmeklerin yenilecek hale getirilmesini Sultan Selim Han hazretleri irade buyurdu. Hatta bir iki kez nümune istedi. Bu işi düzeltmek isteyince kadı efendi bazı düşüncelerle nümuna arzedemeyip Padişah kâğıdhaneye teşrif edince ekmekçilerin aldıkları tahılın örnek alınmasını ferman buyurdu. Pişirilen ekmekde görülen farkı kadının gevşekliğine ve işi başından savmasına yorarak azledilip sürgün edilmesini irade ettiler. Bursa'ya sürüldü.

«Yerine eski İstanbul kadısı nark hususuna önem veren, doğru bir kişiliği olan Arabzade Mehmed Arif Efendi, Saferin 25 inci günü İstanbul kadısı nasbolundu,» diye Vasıf Efendi yazar. Sonra yazısına şunları da eklemiştir: «Rüzgârın durumunu denemişlerden biri der ki, İsmet Bey, soylu ve şerefli aslı olan ilim ve kemâlden bir şeyler edinmiş Padişah kulu idi. Bu ana kadar saygı gösterilerek az vakit içinde büyük rütbelere erişmişdi. Mücadelesiz irad toplayarak varacağı amacın tepe noktasına erişmişti. Bu değerli nimetin kdrini bilip halkla anlaşmak ve adam kayırmak davasından vazgeçmesi lâzımken devletini hazmedemedi. Kibir

ve haşinliği nihayet Padişahın kendisinden soğumasına ve teveccühlerinin kaybolmasına yol açdı. Sonunda azl ve sürgün ile cezalandırılınca bu yolda hareket edenlere örnek oldu.»

Ancak ekmeklerin öyle yenmeyecek mertebeye gelmesi bu yüzden bir takım nüfuzlu kimselerle bunların çevrelerine ve adamlarına sağlanan kâr ve bu durumda esnafda çıkan fesadı o zamanın durum ve düzeninde açıkça görülen fenalıklardan ötürü olmasiyle kadı efendilerin azli ile iş bitmiyordu. Kökünden yeni reformlar gerekti. Bilindiği gibi Padişah iradesiyle kadı efendi, nümune istendiği halde götürememesi de bu anlamda bir şeyler anlatır. Üç ay sonra Sadrazam ile Şeyhülislâm, bir rikâb günü ağızdan Sultan Selimin İsmet Beyi af edip cezasını kaldırmasını yalvardılar. Sultan Selim Han, babasının seçkin kulları hakkında daima lûtufda bulunup iyi davranmışlardır. Raif İsmail Paşa ise Sultan Mustafa'nın pek ziyade teveccühüne mazhar olan zevattan bulunuyordu. «Hemen İsmet Beyin cezası kaldırılsın,» diye müsaade edince İstanbul'a getirilmiştir.

Nuri bey, tarihinde der ki: «Aslında etrafdan İstanbul'a zahire getirilmesi tüccarın işi iken günden güne artan nüfus nedeniyle tüccarın vaktiyle getirdiği zahireler kış bitimine kadar yetmiyordu. Çoğu kış günlerinde zahirede azalma oluyor, güç bulunuyordu. Bu bakımdan halk ızdırap ve sıkıntı çekiyordu. Kırk elli yıl önce devlet vükelâsı bu hususu düşünüp mirî tarafından Tersâne-i Âmire'de çok sayıda zahire ambarları inşa etmişlerdi. Her yıl Akdeniz kıyılarında Selânik, Golos, başkaca uygun olan ve zahire çekilmesi ön görülen yerlere başka başka mübayaacılar tayin edilip gönderilirdi. Buğdayın her kilesi altmışar akçaya ve arpanın kilesi otuzar akçaya olmak üzere mirî tarafından satın alınarak kış sona erinceye kadar İstanbul'a yetecek mikdarı zahire toprak sahiplerinden ve ziraatle uğraşanlardan satın alırlardı. Hepsi toplanıp sözü geçen anbarlara yığılıp doldurulurdu. Kış sırasında gerekirse mirî tarafından değer fiatı ne ise bahasiyle fırıncılara tevzi edilip verilirdi. Böyle bir düzen kurulmuşdu. Bu husus aslında kış günlerinde zahire sıkıntısı çekilmesine engel oluyordu. Her yıl bu bahane ile yer yer mübayaacıların, ayan ve zabıtanın reaya fıkarasına zulüm edip baskı yaptıkları, sözle anlatılır gibi değildi. Bu durumda fıkaranın sabah akşam Allah'a yalvarışı göklere sığmıyordu. Düzen harmanında reaya, bitmeyen zulüm ateşi ile yanıp yıkılıyordu.»

Nuri beyin dediği gibi mübayaa usülünün taşralar için yıkıcı olduğu görülüyordu. Ancak bununla bile kışın İstanbul'da büsbütün zahire sıkıntısı çekilmiyor değildi. Hele devlet vükelâsı İstanbul'a zahire çekerken ayakda durup özellikle Sadr-ı Âli kethüdası bulunan kimseler, Vasıf Efendinin yazdığı gibi bu hususa bütün günlerini harcayarak yorgun ve

S.Ü. MERKEZ KÜTÜPHANE

bitkin düşerlerdi. Başkaca devlet işlerini gözedecek, onlara ayıracak, vakit bile bulamazlardı.

Tatarcık Abdullah efendinin devlet düzeni için verdiği raporda bildirdiği gibi İstanbul'da büyük sayıda nüfus toplandıkça bu kadar halka et, yağ ve başkaca malzeme yetişdirmek güçdü. Devletin vükelâsı ve emin adamları devletin düzeninde bu incelikleri ayıracak vakit bulamıyordu. İhtisab ağası gibi İstanbul halkının bütün zarurî ihtiyaçlarını düşünmeye mecbur olmuşlardı. Yazılan emirlerin çoğu mes'ele ile çerçeveli idi.

Bütün halka yeter ekmek yapılması için miri anbarları yapıldı. Miri tarafından zahire mübayaasına mecburiyet hasıl oldu.

Halbuki mirî tarafından mübayaacılara her kile buğday için yirmişer para veriliyordu. Reaya fıkarası ise her kilesini üç dört kat bahanesiyle satın almaya mecburdu. Ayrıca çoğu uzak yerlerden nakledilliyorlardı. Yalnız nakil ücreti mirî tarafından verilen paranın iki misli olurdu. Mübayaacılar da tama ve hainliklerinden mirî tarafından kendilerine verilen on kilede bir kileye kanaat etmezler, kendi uydurmaları olan başlı kileler ile ölçerek on kileyi altı yedi kileye getirerek ziyadesinin akçasını reayadan alırlardı. Böyle zulüm ve eziyet ettiklerinden başka reayadan aldıkları karışıksız buğdaya saman, arpa, karamuk karıştırmak gibi çeşit çeşit işledikleri hiylelerden sonra gemilere yüklenir. İstanbul'a gönderirlerdi. Gemi reisleriyle gemiciler de yolda yükün birazını satıp bir mikdar saman da onlar karıştırırlardı. Ayrıca ağırlık çeksin diye üzerine su söküp gereği gibi fena duruma sokarlardı. Bu karışık ve kötü, rutubetli zahire, mirî ambarlara konulunca kısa sürede taaffün edip kokardı. İşte bu zahire fırıncılara taksim edilirdi. Pişirilince de bunu yiyen biçareler türlü hastalıklara tutulurlardı. Hayvanların bile yiyemeyeceği derecede kokmuş olanları denize dökülürdü. Böylece hazine parası yok edilirdi. Çünkü ekmekçi Arnavudlar, ekmekçi akçasından yığdıkları malı memleketlerine gönderip iflâs ediyorlardı. Mübayaacıların binbir güçlükle İstanbul'a getirdikleri zahireden ekmekçilere verilenlerin akçaları da çoğu kez çürür, toplanamazdı. Birbirine kefil olmak üzere müteselsil kefalete bağlanmak şekli ile çaresine bakılırsa da onlar da yine birer kolayını bulup işi karışdırmakdan ve kötülük işlemekden geri durmazlardı. Zahire tüccarı bile çoğu kez onlar gibi bir tutuma katılarak sermayelerinin batmasına sebep olurlardı, zarara uğramaları olağan işdi. Bu bakımdan zahire getirilmesi çok güç işdi. Sebebsiz yere İstanbul'da kıtlık yaratıp, halkın şaşkın hale getirildiği Vasıf tarihinde yazılıdır.

Bunun üzerine Sadr-ı âli kethüdası Elhac Mehmed Hakkı Bey altı aydan beri erzak getirilmesi hususunda etraf ile tartışıyordu. Anlaşmazlık çıkarır diye dile geldikden başka Padişahın rızası dışında bazı hareketleri dışardan Padişahın kulağına duyuruldu. Rebi-ül evvel'in 8 nci günü

ayrılıp yerine dergâh-ı âlî kapucu başılarından Elhac Ebubekir Ağa kethüda-yı sadr-ı âli nasb olundu. O da bu makamda görülmek ve tecrübe edilmek üzere nakledip getirildi.

Garibi şu ki, Hakkı Bey bir iki ay önce Bekir ağayı meçhul bakiyeleri toplasın diye Rakka'ya görevlendirmişdi, o da savaş çıkınca zarara uğrayıp yıkılmıştı. Harekete mecali olmadığını söyleyerek özür dileyince Hakkı Bey kızıp taşkınlıkda bulunmuş: «Elbette gidersin, gitmediğin hâlde kaziyye malumdur» diye ölçüsüz davranıp korkutmuştu. Bekir Ağa ortalığa düşüp kendisini bu durumdan kurtarmalarını istediğini duyunca Harbeciler ile Üsküdar'a geçirip bundan sonra karşı koyarsa sürgün edileceğini bildirmişti. Her ne hal ise bu işi bilen bazı zamanın iyi kimselerinden Bekir Ağayı kurtarmak ve bu hizmeti ertelemek kimsenin hatırına gelmezken,

Murad edince müsebbib bir adamın kârın
Yed-i teşebbüsünü cestcu eder esbab.

deyimiyle kendisini şiddetle azarlamağa lâyık gören zata halef oldu diye Vasıf tarihinde yazılıdır.

Ancak kethüdalık değişikliği ile zahire işini yoluna koymak mümkün değildi. Herkesin zorunlu ihtiyacı olduğu için bu işe bakmak üzere İstanbul'da yeniden bir nezaret kurulmasına karar verildi.

Mübayaa mes'elesinden dolayı taşra halkının harab olması özellikle savaş'da olan ordu kuruluşlarından dolayı Osmanlı toprakları örümcek yuvasına dönmüştü, nasıl olursa olsun bunun ortadan kaldırılması kesinleşmişti.

Şerif Efendi de, raporunda: «Bu mübayaa işinin kaldırılmasının şart olduğunu» ileri sürüyordu. «Hazerde ve seferde mübayaa ve zahire toplanması fıkara üzerinden kaldırılmalıydı. Hepsini Osmanlı Devleti kendi akçasiyle toplasa bir yılda seferin rayici ile zahiresi 5.000 keseye, araba, deve, beygir, şöyle satın almaca gene 5.000 keseye düzülürdü. 10.000 kese ile bu iş yapılırken bunlar için reayadan kırk elli bin kese çıkıyor. Reayanın malı hazinede yığılı akçadan iyidir. Hazinede duran akçanın geliri, ticareti olmaz. Reayanın akçası boş durmaz, daima işler ve artar. Bunun için reaya malını sultanın hazinesi malından ziyade korumak gerekir, faraza sefer için 20.000 kese tedarik edilecek olsa 30.000 i bulur. 10.000 kese ile 50.000 kese kazanılmış olur. Memleket de harab olmaz. Kırk yıl savaş olsa reayanın bir yumurtasına el koymamak gerekdir. Reaya, savaş çıkdı diye birbirinden işidip malına, ailesine ve canına zerre kadar zarar gelmeyeceğini bilirse gerekdiği zaman ne yüzden yardım edeceklerini bilmezler. Kaldı ki, hazer günlerinde İstanbul için yapılacak mübayaa küçük sayılacak şeydir. Tersane-i âmire anbarlarında altı aylık zahire toplamak yeter. Gerisini tamamen kaldırıp istememek lâzımdır.

Her yıl bu kadar anbarlara konursa eskisinden de o kadar zahire verilse bazı Akdeniz kıyısı ve Karadeniz kıyısı tüccarları rayiciyle kendileri getirip tersane anbarlarına koymalıdır. Fırıncılara verilecek zahire dağıtılarak yılda bir kez devredilmiş olur. Ardı kesilmeden böylece İstanbul'da altı aylık zahire bulunmuş olur. Tuna kıyılarında çok sayıda anbarlar inşa edilir ve zahirenin bahası alıcıya müsaid olursa mübayaa edilip anbarlanır. Bir seferlik zahire toplanıp da yazın üçde biri İstanbul'a getirilince yerine toplanıp koyulmak şartiyle üç yılda bir devir olup hem sefer hazinesi yerinde kalır, hem de İstanbul'un kileri gibi olur» diye yazmıştır.

Sultan Selim Han, mübayaa usûlünün büyük zararını gereği gibi anlamıştı. Cülûsundan sonra tamamen kaldırılmasını ferman buyurmuştu. İstanbul'da zahire, eşya ve başka şeylerin bulunması maksadına serbest ticaretten daha doğru yol olmayacağı biliniyordu. Kırk elli yıldan beri mübayaa yolu ile İstanbul'a zahire çekmeğe alışılmıştı. İstanbul'un idaresi büsbütün tüccarın getireceği zahireye bırakılsa kış günlerinde zahire azalsa mübayaa usûlünün kaldırıldığına yorumlanacaktı. O zaman Devlet vükelâsının işi tavsattığına yoranlar dedikodu edip karışıklık çıkaracaklardı.

Bu düşünceye dayanarak yine devlet tarafından İstanbul için lâzım geldiği kadar zahire çekip yığmaya lüzum görüldü. Zahire için 5.000 kuruş ayrıldı. Bununla her yıl İstanbul için vaktiyle fıkaradan rayici karşılığı gereği kadar zahire çekilip yığılacaktı. Bu akçaya başka masraflar için el konulmayacakdı. Yıldan yıla artırılmak ve İstanbul'a yetecek kadarı olan 36 yük kadar zahirenin hepsi miri tarafından satın alınıp fırıncılara dağıtılsa tüccar kırılacaktı. Tüccar, gücü yettiği kadarını getirsin denildi. Geri kalanın miri tarafından mübayaası uygun görüldü. Faraza 36 yük zahirenin 20 yük mikdarı devlet tarafından toplanıp çekilecekdi. Geri kalanını tüccar eliyle getirtmek uygundu. Çünkü bu tertip İstanbul'un idaresine mahsus olarak sefer zahiresi yine miri fiyatla icabeden yerlerden toplanacağı için savaş günlerinde bile bu zahire sermayesine sarsıntı ve eksiklik gelmeyeceğine, devlet ricalinden ileri gelenlerden birinin nezareti ve nazır olacak zatların sözü geçer ve haysiyetli olmak üzere rütbe ve itibar bakımından nişancılıkdan daha yüksek iken zamanla ve durum icabı itibardan düşerek bir süredir işe yaramaz yaşlı devlet ricalinden birine kayd-i hayat şartiyle tevcih oluna gelen şık-kı sâlislik mansabının bile zahire nezaretine katılması hususuna karar verildi.

Rebi-ül evvel sonunda baş muhasebeci Ratip Ebubekir Efendi zahire nazırı nasbolunup şık-kı sâlis defterdarlığı da ek görev olarak kendisine tevcih edildi. Aylık olarak 1.500 kuruş maaş tahsis edildi. Maiyetine memurlar ve kâtipler tayin edildi. Zahirelerin çekilip depolanmasına, ekmekçilere tevzii, borçlarının toplanması ve sermayenin eksilip düşmesin-

den korunmasına dair ayrıntılarıyla talimat çıkarıldı, tüccarın korunup kayırılması için de ellerine talimat verildi.

DEĞİŞİK OLAYLAR

Rebi-ül evvel ayında Kapdan Paşa Akdeniz'den dönünce kendisine verilmiş bağımsızlık nedeniyle liman reisi Mehmed Kapdanı ve direkçi bir hıristiyanı öldürttü. Bundan sonra olanı biteni Bab-ı âliye yazdı. Sadaret de durumu Padişaha arz etti. Bunun sebebi Vasıf tarihinde şöyle yazılıdır: Tersane-i âmire'ye verilen yeni düzen gereği Mehmed Kapdanın geçimi genişce sağlanmış ve akranları arasında rütbesi yükseltilmişken hırsızlık yoluna sapmış, hiyanete cesaret temişti. Liman reisleri eliyle tertiplenen gemi araç ve gereçlerinde eksikler görülüyordu. Donanma bu yıl Akdeniz'e hareket edince verdiği aletler denizin en ufak çırpıntısına dayanamayıp gemilerden birkaçı kazaya uğramıştı. İş bu duruma geldikden başka Bodrum'da inşa edilmekde olan gemi denize indirilirken Kapdan Paşa bulunmak üzere Bodrum'a vardı. Mehmed Kapdanın verdiği araçlarla geminin indirilmesinde epeyce güçlük çekildiğini görerek kızdı. İstanbul'a gelince ilk önce Mehmed Kapdanın cezasını tertipledi, sonra da Bab-ı âliye bildirdi.

Eski Şeyh-ül İslâm Hamidî zadenin Hac'dan sürgün yeri olan Manisa'ya dönüşünde Rebi-ül ahırın yirmi birinci günü vefat etmiş olduğu haberi alındı. Düşmanları da rahat bir nefes aldı.

Hamidi zade ilim adamlarının öncülerinden Mısır'da ölen Hamidi Muhammed Efendinin oğlu idi. 1144 yılında doğmuşdu. Herşeyi ayıracak yaşa gelip de reşid olunca zeki olmasiyle az zamanda yüksek ilim bölümlerini tamamlayıp mertebeler aşmıştı. İlim adamlarının içinde yapılacak reformlara nasıl koşduğu ve sonra da nasıl yıkıldığı daha önce de ayrıntılarıyla yazılmışdı. Tekrara hacet görülmedi.

Bursa'da bulunan Keçecizade Salih Efendi önce af edilip cezası kaldırıldı; sonra da İstanbul'a getirilmişti. Uzakda selâmette iken alışkanlığı ile dilini tutmayıp düşmanlarının hepsine düşmanlıklarını yerine getirsinler diye ip uçları vermiş. Başka şekilde cezalandırılması için eskiden atıp tuttuğu açığa çıkarılıp kendisine ayak uyduranlarla her gün merasim yapılmasını istemesi Padişahın kulağına duyuruldu. Bu sırada evinde kalıp hastalık bahane ederek içip körkütük kederleniyordu. Ancak bir rikâb günü Sadr-ı âzam ile Şeyh-ül İslâm efendi kendisi hakkında şefkatle bazı sözler konuşup rütbe bulmak temennisiyle şefaatte bulunduklarında ricaları Padişah tarafından iyi karşılanarak küçük düşmekden kurtarıldı diye Vasıf tarihinde yazılıdır.

Gemi inşasına elverişli ağaçların Gemlik halicine yakınlığı nedeniyle bazen bu yerde de gemi inşa ediliyordu. Tersanedeki gözler gibi birkaç

göz inşa edildi, memurlar için içeride ve dışarıda kavak yapılmak üzere Padişah iradesi çıktı. Cumadel ahıra sonuna doğru Canik muhassılı Osman Ağa bina emini nasbolundu.

Recep ayı ortasında Tersanede inşaatına başlanan Zafer-i hümâyun adlı kalyon denize indirildi. Ravza-i mutahhara'nın kisve-i şerifesi yeniden imal edilerek bu sırada Medine-i Münevvere'ye gönderildi. Ayrıca altmış zira' (bir zira 75 santim) düz güvez atlas üzerine Sûre-i fetih ve Tuğra-yı hümâyun işlenip bir meyan bend ve siyah atlâs üzerine (**Hâza kabr-i nebiyina resul-ullah-u Sallallahu aleyhi ve sellem**) işlenmişti. Bir levha-i şerife ile diğer üç levha-i şerife ki, birisinin üzerine (**Hâza kabr-i Seyyidina Ebubekirisıddık radiyallahu anh,**) ve ikincisinin üzerine (**Hâza kabr-i seyyidina Ömer-ül Faruk radıyallahu anh.**) ve üçüncüsünün üzerine (**Hâza kabr-i seyyidetna Fatimatül Zehra radıyallahu anha**) ibareleri altın telkâri işleme ile siyah atlas üzerine işlenip Merkad-i Şeriflerine asılması için gönderilmişdi. Bunlardan başka Hazret-i Osman radıyallahu anhın el yazısı ile yazılmış Mushaf-ı Şerifin muhafaza edildiği yerde avize olunmak için bir adet kapu perdesi ve bukayi'de yatan seçkin sahabelerin merakid-i münevverelerine örtülmek üzere 450 zira' çuha ve ferraşen-ı ravza-i mutahhara giydirilmek üzere seksen kadar atlas çuha ferace gönderildi. Bu sırada hepsi yerli yerine vardı, yerlerine konuldu. Ravza-i Mutahharanın içinde bazı yerlerin tamiri lâzımdı. Geçen uzun süre içinde kâşileri çürüyüp bazı yerleri dağılmıştı.

Merhum Hakana arz edilmişti. Yapmağa vakit kalmadı, tamiri sırasında vefat etti. Sultan Selim tahta geçince bu işi ele aldı. Buk'a-i mübarekenin tamirini irade buyurdu. Bir iki yıl içinde bu mermer direkler yapıldı. Denizden gönderildi. Bunlar Yenbua ve oradan Medine-i Münevvereye vardı. Yerli yerine konuldular. Ayrıca Ravza-i Mutahhara içinde ve kabr-i şerif bölgesinde tamire ihtiyaç gösteren yerlerin tamir edilip onarılmasına çalışıldı. Müvacehe-i şerifeye varıncaya kadar her iki tarafdaki direklerden on yedisinin kâşileri çürümüş olmakla onlar da tamir edilsin diye Padişah iradesi çıkdı.

Bu sırada Padişah için iki elmas alınmıştı. Nadir Şah Hindi istilâ ettiği zaman pek çok değeri büyük kıymetli eşya ele geçirmişti. Bunların en meşhuru Kûh-i Nûr ve Deryâ-yı Nûr adında iki elmasdır. Nadir Şah bunları bazu bendine takmışdı. İşte dünyada en meşhur elmaslar bunlardır. Derya-yı Nûr hâlâ İran hazinesindedir, ama Kûh-i Nûr, Nadir'in katli olayında Ahmed Han-ı Efganın eline geçdi. Bu Han Kâbil hükümdarı olunca ta bizim zamanımıza kadar onun torunları elinde kaldı. Nihayet bu elmas, yakın vakitte zamanın Şahının kazaya uğramsına sebeb olarak Siyhlerin eline geçmişdi. Sonraları İngiliz ordusu Siyhlerin hükûmetini darma dağın ederek Lâhur'u ele geçirdi. Bu elması İngiltere'ye

gönderdiler. Büyük önem verilerek öncelikle işletildi. Hattâ bundan birkaç yıl önce Londra'da açılan ekspozisyon'a da konulmuşdu.

Vasıfın dediğine bakılırsa Nadir Şahın Hindden getirmiş olduğu elmaslardan biri de altmış kırata yakın (Göz Nuru) Nur-ül Ayn adiyle anılan Piramid şeklinde bir elmastı. Onu da hançerinin ucuna yerleştirmişti. Ölümünde Hazinedar bulunan Cevher Ağanın elinde kalmıştı.

Ölümünden sonra İran'ın ileri gelen nüfuzlu kişilerine miras olarak geçdi. El değiştirerek İran'a bağlı Ekrad vilâyetinde Rocan adlı yerde yerleşen İmamverdi Han elinde bulunuyordu. O da mütegallibeden biri zorla elinden alır kuşkusu ile satmağa niyet ettiğini İstanbul'lu bir tüccara söylemişti. Valde Kethüdası ve Darbhane emini Yusuf Ağaya haber verdiler. Böyle ender rastlanır bir şeyin İran'dan çıkarılmasına İran Hanlarının engel olacakları düşünülerek işin gizli tutulmasını anlatıp bildirdiler. Sultan Selim tarafından satın alınacağı da bildirilince gizlice getirilip satın alınmasına girişildi.

Bu tüccar aracılığı ile elmas İstanbul'a getirildi. Görünce Padişah beğendi. Yusuf Ağa eliyle ehl-i hibreye gösterilince 1.500 kese akça değer verilmişken pazarlığa tutuşulup beş ay kadar aradaki çekişme sonucu değeri 600 kese akça olarak kesildi ve parası sahibine geri gönderildi. Elmas gerçekden saf ve şeffaf ise de o güne göre devlet erbabı ve bu işi bilenlerin kullandıkları elmaslara göre yeni biçimde işletildiği halde değeri artacakdı. Onun için bu san'atta mahir birkaç üstadın Avrupadan çağırılması hususunda Padişah iradesi çıktı. Reis efendi de elmas sanayiinde meşhur olan ve başka yabancı devlet elçileriyle haberleşerek devletlerine yazdırmış ise de her biri bir özür ve bahane ile bu işi kapatmışlardı. Fransa ihtilâli nedeniyle Avrupa devletleri Fransa üzerine taarruz ettikleri sırada Fransa'dan iki üstad istenilince duraklamadan gönderdiler. İstanbul'a geldikleri zaman darbhanede kendilerine yer verildi. İşe girişdiler, bu taşı Pırlanta olarak işleyip tamamladılar.

İmali sırasında gerçi 20 kırat eksilmişse de temizliği, parlaklığı ve güzel görünüşü ile değeri aslından çok artmışdır. Satışa aracılık eden tüccara 15.000 kuruş verildi. Ayrıca bazı levazımlarına 2.000 kuruş sarfedildi. Bundan başka bu elmasın getirilmesine aracı olan tüccar, İran diyarından bir Ham elmas satın alıp Felemenge göndererek orada işletti. Bu da 20 kırattı. Parlaklık ve temizlikde (göz nuru) elması ile aynı şekilde olduğundan Yusuf Ağa aracılığı ile yine Sultan Selim Han için 250 keseye yakın akçaya satın alındı.

Bir süredir gerek Rumelinde gerek Anadolu ve Arabistan taraflarında iç savaşlar eksik değildi. Aşağıda ayrıntılarıyla anlatılıyor.

İŞKODRA OLAYLARI VE BAZI ANADOLU OLAYLARI İLE DAĞLI EŞKİYASININ DURUMU

Bu sırada Osmanlı Devleti İşkodra'yı kuşatmış, baskı altında tutuyordu. Bir tarafdan da Rumelinin birçok köy ve kasabasını yağma ve tahrip etmekde olan Dağlı eşkiyasının yaptığı zararları önlemekle meşguldü. Aslında tersane ricalinden iken savaş sırasında Tuna Başbuğu olduğu için Şumnu'ya dönüşünde vezirlik rütbesine erişen Hamamcı zade Ahmed Paşa, daha önce Çirmen sancağı mutasarrıfı nasb ve tayin edilerek Dağlı eşkiyası üzerine görevlendirilmişti. Tam bu ortamda Belgrad'dan kovulanların kaleye girmek istedikleri haberi geldi. Belgrad'ın düzenini korumak ve asayişini temin etmek için Ahmed Paşanın görevi Belgrad'a nakledildi. Belgrad'da karışıklık çıkarmak isteyenleri cezalandırarak kargaşalığı önlemişti. Böylece Padişahın gözüne girmişti. Fakat zulüm ve baskıya eğilimi olan kişiliği vardı. Hırslı idi. Mal sahibi olmak istiyordu. Bu durumu başına belâ oldu.

1207 yılı sonunda Belgrad'dan azledildi. Mutasarrıflıkla mansabı olan Tırhala bölgesine gönderildi. Belgrad muhafızlığı da daha önce Belgrad neferlerini tertipleyen ve memleket masraflarına nezaret ederek fıkarayı himaye etsin diye orada görevlendirilen Filibe ayanı Mustafa Ağaya Mirmiranlık rütbesi ile birlikde verildi. Birkaç gün sonra vezirliğe terfi ettirildi. Hemen ardından Hamamî zade Ahmet Paşanın vefatı haberi geldi.

1208 yılı Cumadel ulası başında İstanbul'a gelen bu haber üzerine Tırhala sancağı bu Mustafa Paşa'ya ek görev olarak verildi. Hamamî zadeden sonra eşkıya üzerine Zıhnalı Hasan Paşa görevlendirilmişti. Başarılı olamadığı için mansabı olan Silistire'ye gönderilmesi uygun görüldü. Ancak Edirne bölgesinde iner biner bir vezirin bulundurulması gerekiyordu. Vidin muhafızı Vezir Ali Paşa ile serhadli arasında ikilik çıkmış ve serhadli, kendisini yenmişti. Bundan sonra Vidin'de kalması faydasız ve sakıncalı idi. Bu durumda Vidin'den azledildi. Kendisine Çirmen sancağı verildi. Dağlı eşkiyasını ortadan kaldırması kendisine tenbih edilerek bildirildi. Ancak bu zamandaki vezirler kendinden öncekiler gibi kapularında muntazam ve çok sayıda asker olmadığından eşkiyalar ne tarafa yönelseler toprak ve mülk sahibi olan namuslu insanlar çoluk çocuk ve mallarının korunması için korkarak onların dediğini yerine getirirlerdi. Havasına tabi kimseler de tabiî olarak eşkiyaya eğilim gösteriyor, böylece gittikçe büyüyen bir toplum oluyordu. Karşı konulması zordu. Güzelce hiylelerle bu toplumu parçalamak, bölmek tasarlandı.

Devlet tarafından gönderilen gizli talimatla Edirne bostancı başıcısı eşkiya reisleriyle birkaç kez haberleşti. Yaptıkları eşkiyalıkdan vazgeçmelerini, evlerinde oturacaklarını bildirirlerse affa uğrayacaklarını bildirdi. Onlar da, her biri yağma yoluna saptıklarından beri para sahibi olmuş-

lardı. Birer tarafa çekilip de rahatlarına bakmak işlerine uygun geliyordu. Buna memnun olarak gönderildikleri nizaynameleri Padişah affına uğrayınca fıkara ve zaif kimseler rahata kavuştu. Derken haşarat topluluğu bölünmedi. Hasköy ve Filibe taraflarında kalıp yine köy ve kasabaları yağmaya başladıkları haberleri ardı ardına geliyordu.

Bu garib durumdan Devleti sevenler şaşkına dönmüşlerdi. Çirmen mutasarrıfı Ali Paşa'nın çevredeki askerleri emrine verip mal ve mühimmat ile gücü artırılarak yeteri kadar kuvvetle bu eşkiyanın bastırılmasına karar verildi. Biz gelelim İşkodra olayına.

İşkodra mutasarrıfı Kara Mahmud Paşanın birkaç kez vücudunun ortadan kaldırılması iradesi çıkmışken ele geçirilememişdi.

Sultan Selim tahta geçince lûtûf ile sokulup düzelir ve kullanılması kabil olur diye eski yaptığı suçlara göz yumarak cezalandırılmakdan vaz geçilerek vezirlikle itibarı artırılıp söz verdiği gibi sefere tayin edildi. Mutasarrıfı bulunduğu İşkodra sancağına Anadolu eyaleti eklendi. Anadolu eyaletinden bir yılda sağlanacak gelir, altı yüz kese akça peşin olarak kendisine gönderildi. Büyük sayıda askerle Mahmut Paşa yerinden kalkıp Vidin sahrasında çadır kurunca gerçekde Nemçeliye göz dağı oldu ise de yakında sulh yapılacağı için faydası olmamıştı. Sulh yapılınca da kendisine verilen levazımın taşıyabildiği kadarına el koyarak İşkodra'ya gitmişti. Ancak bu seferde epeyce mal ve araca sahib olmuştu. Böylece eskisinden fazla baş kaldırıp kafa tutuyordu. Ardından kendi tutumuna karşı gelen Bey ve Paşaları emri altına alıp dediğini yaptırmak sevdasiyle İşkodra'dan Elbasan'a kadar harekâta girişerek o bölgede kendisine krşı sandığı kimselerin kimini idam, kimini bozguna uğrattı.

Osmanlı Devleti tarafından nasihat yollu yazılar gönderildi. Gerçi yapılan nasihatlara uyup geri döndü ise de dediğini yapıyor, eline toprak geçirmeyi kafasına yerleştirmiş, daima fırsat gözetiyordu. Yaptığı işlerde uzağı görür geçinir bir kişi olduğu için Osmanlı Devletinin kendisine emniyeti kalmamıştı. Yanındaki rezil insanları elinde tutmak için eğlence ve cümbüşlerle suç sayılan şeylere müsait davranarak şeriat ve devleti küçük düşürerek namus diye bir şey tanımaz olmuştu.

Epey süredir mukataalar ve başka devlet gelirine el koyan bu vezirin hükmünde olan topraklarda icrayı hükûmet kabil değildi. O bölgede kanun adamı hâkim kalmamıştı. Onun bu gibi bağımsız davranışlarına Padişahın tahammülü yoktu. Kardeşi İbrahim Paşa da kendisinden yüz çevirerek İşkodra'dan kaçmıştı. Ve kardeşi oğlu Mehmet Paşayı göndererek Mahmut Paşanın kötü niyetleri ile çıkardığı karışıklığı anlatarak devlet büyüklerini uyardılar. Mahmud Paşanın vezirliği kaldırıldı. İşkodra sancağı kardeşi İbrahim Paşaya tevcih edildi. Üzerine Rumeli Valisi Ebubekir Paşa tayin edilerek görevlendirildi.

Ebubekir Paşa eyaleti askeri, Mahmut Paşaya karşı olan o bölge Paşaları ve beyleri ile İşkodra üzerine hareket etti. Ohri taraflarında toplanınca Mahmud Paşa da Leş kalesi karşılarına gelmişti. Ancak Ebubekir Paşa Leş kalesine doğru harekâta geçince dayanamayarak İşkodra kalesine sığındı. Ebubekir Paşa kaleyi kuşatıp sardı. İşkodra halkı askerin ve araçların çokluğuna bakıp itaat edip kayıtsız şartsız boyun eğdiklerini açıkladılar. İbrahim Paşayı mutasarrıflığa kabul etmişler, söz vermişlerse de kendilerine hiç bir suretle emniyet caiz değildi. Hepsi yemin verdi. Halka eziyet edenlerin çocuklarından ve soyundan 20 kişi rehin olarak alınıp Avlonya'da tutuklandı. Sonra da top ve humbara ile kale sıkıştırılmaya başlandı. Mahmud Paşa da kale eteklerine yakın metrislere kurşun yağdırmakta ve arada sırada kaleyi boşaltıp taarruz etmekte idi.

Bu durumda günler geçiyor, kış yaklaşıyordu. Kuşatmanın sürdürülmesine karar verildi. Hatta İşkodra içinde kışla olarak kullanılmak üzere 700 kadar ev boşaltılmıştır. Ancak İşkodra yakınında ve ordunun çekiliş yolu üzerinde bulunan Leş kalesinin elde bulunması gerekiyordu. O bölge ileri gelenlerinden, Mahmud Paşanın can düşmanı olan Topdanoğlu tarafından bu kalenin muhafazası için söz verilmişken İşkodra halkının Topdanoğluna karşı hasım olması yüzünden o bölgenin kilit yeri sayılan Leş kalesinin düşmanlarına teslimi kendilerine giran gelecekti.

Bu Leş halkının anlaşmaya varması ön görüldüğü için ayrılık ve çekişme çıkmasın diye ileri geri dediklerine aldanarak Leş kalesi muhafazası bir takım rezil ve kavgacı kimselere bırakıldı.

Bu hususda İşkodra halkının bu kale halkıyla ilişkilerini kesmek gerekirdi. İşkodra kalesi aşılması güç engeldi. Kuşatılsa bile içindekilere uzun süre yetecek yiyecek ve içecek vardı. Ele geçirilmesi kolay değildi. Kuşatmaya başlanmıştı.

Bu durumda kuşatmadan vaz geçilse Ebubekir Paşa hakkında olmadık sözler söylenerek aleyhinde gelişmeler olacakdı. Eğer sıkıştırıp bir iş görülür diye kuşatmaya devam ve İşkodra halkına inanıp kışlağa girilse, uzak aralıklarla tayin ettikleri konaklara askeri taksim etmekle işin sonu düşünülmedi ve İşkodra halkı aracılığı ile kale içinde bulunanların çekilip çevrilmesi, yola getirilmesi umuduna düşüldü. Kalenin küçük kapısından halkın girip çıkmasına engel olunmamıştı. Halbuki bir ay kadar savaşan Mahmud Paşa İşkodra halkiyle kavilleşip birlik olarak onlara bazı şeyler vaad ederek ittifak ettikden sonra bir gece sabaha karşı kaleden çıkıp topların bulunduğu yere taarruza geçdi.

Karşı konulmasına ve öldürülmeye girişildiği sırada İşkodra halkı ayaklanıp devlet askerinin birbirine yardımını kesmek için yolları kapattılar, rehinlerini bile feda ederek hepsi birden tüfek ateşine başladılar. Devlet askeri şaşırmıştı. Her fırka kendi bölgesini korumaya çalışıyor-

du. Hasım tarafa karşı yenilgiye uğranılmıştı. Ebubekir Paşa, bunca edevat ve mühimmatı çaresiz hasma hediye eder gibi bırakıp kendi tarafında bulunan mirmiranlar ile İşkodra dağlarında oturan eşkiya ile eskiden yaptığı anlaşmaya göre çekildi. Onlar da geri kalan askeri soymak için savaşa girişince Leş kalesinde sığınıp kalmak kabil değildi. Bunun üzerine Ebubekir Paşa İbrahim Paşa ve Mehmed Paşa ile beraber Elbasan'a vardı.

Durum devlete yazıldı. Ayrıntıları ağızdan anlatmak için savaşın başından sonuna kadar birlikde bulunan divan kâtibini de gönderdiler. Sonra Elbasan ve Ohri bölgesinde dağılmış askeri başına toplayıp yeniden donatılmak üzere Manastır kasabasına geldi. Oradan kulağını etrafa verdi. Padişah ile haberleşerek önümüzdeki yıl Rumeli ve Anadolu tarafından çok sayıda asker çekilip yeteri kadar büyük kuvvetle harekâta geçilmek üzere şimdilik yalnız Mahmud Paşanın İşkodra'dan çıkıp da etrafa sarkıntılık etmemesi için önleme tedbirleri alınsın denildi.

Dağlı eşkiyasının üzerine de Çirmen mutasarrıfı Ali Paşa görev almıştı. Asker ve mühimmat ile kendisi takviye edilmişdi. Bu eşkiyadan bir kısmı ise Rumeli eyaleti içine yayılmış, bir süre dinlendikden sonra yine beri tarafa gelerek arkadaşlarıyle birleşmek düşüncesinde olduklarını duyan Ebubekir Paşa ansızın bunları basdırıp çoğunu idam ile kesik başlarını İstanbul'a göndermişti.

Ramazan ortasında bu eşkiya başları İstanbul'a vardı. İstanbul için bu yıl içinde Ebubekir Paşa kendi değerini bu kadarcık göstermişti. Ancak o yıl Manastır bölgesinde kıtlık vardı. Halk yalvarmak için mahkemeye koşup şikâyetleri kavgaya, istidaları başka manaya getirilerek mahkemeyi taşlamakla da yetinmediler. Ertesi günü Paşa kapısına da hücum edip taşlamaya cesaret ettiler. Bazı tedbirlerle taşkınlıkları yatıştırıldı. Bu toplantıya sebeb olan Fatihan çeribaşısı Emin Ağadır denildi. Böyle sanılırken kendisi dağlı eşkiyası üzerine görevlendirilmişti. Vaktini önemli malzemeyi temine çalışmakla geçiriyordu. Karışıklıkdan haberi bile yokdu. Kıtlık olduğu zamanlarda böyle toplanıp taşkınlık etmek olağan şeydi.

Ebubekir Paşa eski bir garazına bunu ekleyerek öldürecekti. Açıkdan idamında büyük sakınca vardı. Hiyle ile ele geçirip bu hususu konuşmak üzere çağırdı. Kendisine isnad edilen suçları sayıp üzerine hançerle yürüdüğü sırada daha önceden bekletilen adamlar ortaya çıkıp hançer üşürüp ədamcağızı hayatın nimetlerinden ettiler. Kesik başı özel tatar ile İstanbul'a gönderildi. İşkodralıya yardım ettiği, fitne çıkardığı bildirilmişti. Ancak hakkında ferman çıkmadığı için eşkiya başları arasına saray meydanına konulmayıp gizli tutulmuştur.

Aslında Emin Ağa diye nam salmış bir yiğitti. Muhadiye savaşındaki zaferi kazananlar arasında göklere yükselmişti. Maçni olayında ikinci kez iki bin kadar dalfes ve al mintanlı askeri ile orduya yetişip geri çe-

kilecekleri sırada savaşa girmiş, orduyu takviye etmişti. Vücudu devlete lâzım, temiz yürekli kişi olduğu için öldürülmesini herkes ayıpladı ve yapan suçlandı.

İstanbul'da kaymakam iken ordunun dönüşünde Anadolu valisi nasbolunan İznikli Ali Paşa, Hasan Çavuş ile Uşak Voyvodası olan Acemoğlu adındaki şakilik peşinde koşanların üzerine yürüyüp önce Hasan Çavuş gailesini bertaraf ederken, Acemoğlunu da kaçırıp, bazı mal ve eşyasını ele geçirmiş olduğunu İstanbul'a bildirmişdi. Bu kışda Rumeli valisinin bozgununa benzer bir yenilgiye uğramıştı. Önce kardeşi Osman beyi kapısı halkıyle Acemoğlu üzerine göndermişti. Ve bozguna uğrayıp dönmesi üzerine Ali Paşa derhal yeteri kadar asker toplayarak kendisi başda Kütahya'dan çıkıp Acemoğlu üzerine harekete geçdi ve sığındığı Banaz'da kuşadıp sıkışdırmağa başladı. Ancak Banaz'ın etrafı hendek ve su ile çevrili idi. Kuşatma uzun sürecekdi. Maiyetindeki asker isteksiz ve kışı bahane ederdi. Bu yüzden geldikleri yere döndüler. Ali Paşa da azıcık asker ile ortalıkda kaldı.

Bunu gören kuvvetli hasmı bir gün başına iş açar diye o da geri döndü. İstanbul'a durumu bildirdi. İlk baharda asker toplayıp Acemoğlunun tam olarak hakkından gelmesi kendisine bildirildi ise de bu olaylar yüzünden eski dediği yapılmadı, şöhreti sarsılmış olduğundan 1208 yılı Cumadel ulâsı sonunda Karaman valisi Azim zade Abdullah Paşa ile görevleri becayişle değiştirildi. Ancak Ali Paşanın Kütahyad'an hareketi sırasında ramazan başında öldüğünü duyan Karaman eyaleti, dağlı eşkiyası üzerine görev alan Çirmen mutasarrıfı Ali Paşa'nın kendisine ek görev olarak verildi. Ölen Ali Paşa, Hayreddin soyundan nesli temiz ve soylu kişi idi. Akıllı, tedbirli, işin enini boyunu düşünür bir vezirdi. Ancak dairesi halkının sözüne uyardı. Garaz sahibi, kadına düşkün diye Vasıf tarihinde böyle deniyor.

Dağlı eşkiyasının durumuna gelince Çirmen mutasarrıfı Ali Paşa levazım ve mühimmatını tamamladıkdan sonra karargâhı olan Niş'den hareket edip süratle Pazarcık köylerinden Dere köyünde sığınan eşkiya üzerine yüklenip onlara dehşet saçdı. Bir iki saat önce eşkiya haber alıp ovaya kaçmalariyle takip edilerek kimisi kılıçdan geçirildi, kimisi esir olup kılıç artığı Çırpan kazasında bulunan Kuleli köyüne ve oradan Dimetoka kazasına bağlı Sofular köyüne gelip orada durdular. Yine üzerlerine varıldı. Diğer köyde bulunan havadarlarının bir toplu kuvvet yardımlarına gelince epeyce savaşıldı. Sonunda Devlet askeri galip gelince bu eşkiyalar Gümülcüne köylerinden Kirli köyünde nefes aldılar.

Ali Paşa peşlerini bırakmayıp oraya da ılgar etti. Bu köyü kuşatmaya başladı. Dört gün iki taraf savaştı. Sonra eşkiya toplumu umudsuz bir taarruzla dışarı çıkmak istediler. Bu sırada çoğu öldürüldü. Gerisi savaş yerine otuz saat uzak olan Gümülcüne köylerinden Yassı köyde kaldılar.

Ali Paşa oraya da askeri harekâta geçti. Eşkiya bazı kârgir binalar içine sığınmıştı. Buralarda muharebe ettilerse de çoğu yakalanıp idam edildi. Gerisi kaçıp perişan olmuşlardı.

Bundan başka bir Eşkiya topluluğu da Hasköy dağlarında bulunan Yoğurtçu köyünde kurdukları kaleye sığındılar. Ali Paşa gece üzerlerine ilgar edip kuşattı, sıkışdırmaya başlayınca sekiz gün kadar orada süren muharebeden sonra eşkiya bindikleri hayvanlarının kulaklarını kestiler ve yaralılarını yakıp gece kaleden çıkıp taarruz ederek selâmete çıkacakları sırada çoğu öldürüldü, geri kalanı Nevrekop kazasında bulunan bir köye ayak basdıkları gibi Ali Paşa arkalarından yetişince oradan Despot yaylasına çıktılar. Kendi canlarını korumak için Despot yaylası uygun, gayet sarp bir yer ise de eşkiyanın kökünü kazımak gerekdiği için Despot yaylasının güçlüklerine bakılmayıp hepsinin yakalanması için elden gelenin yapılmasına çalışılmakta olduğu Ali Paşa tarafından bildirildi.

Neye mal olursa olsun eşkiya gailesinin kaldırılmasını bildirir. 1208 yılı sonunda Ali Paşa'ya Emr-i âli gönderilmiştir.

Rumeli ve Anadolu taraflarında eşkiya muharebeleri ile uğraşıldığı uzun süredir Arabistan bölgesi de karma karışıktı.

ARABİSTAN OLAYLARI

Cezar Ahmed Paşa, Ber-rüş-Şam'da birçok nüfuzlu hanedanı ortadan kaldırarak yerlerini mütesellim ile idare ediyordu. Cebel-i Lübnan hanedanlarını da bitirip bu dağlarda böylece bağımsız olarak her şeye el koymak arzusu vardı. Ancak o bölgede Şahab emirlerinin nüfuz ve güçleri vardı. Bunlar birbiri aleyhine düşerek onların aralarındaki bu çekişme ve kavgalardan istifade etmek Cezar'ın geçerli metodu idi. Şahab emirlerinden bazıları ara sıra Şam valilerine sırtlarını dayayıp karşı geliyorlardı. Cezar Paşa, Cebel-i Dürüz'ü her yandan kuşatmak üzere kendisi Şam valisi olup Sayda valiliğini kendi adamlarından emniyet ettiğine tevcih ettirmek gereğini yazmaktan geri kalmıyordu. Kendisinin en çok güvendiği adam Mısır'dan beraber getirmiş olduğu kölesi Selim Paşa olup ancak 1199 yılında kendisi Hac emiri olduğu sırada Selim Paşa veba'ya yakalanıp ölmüştü. Diğer memlûkesi küçük Selimi onun yerine kethüda yapmış, kendisine mirmiranlık ile Trablus Şam mansabını tevcih ettirmişti. Daha önce anlatıldığı gibi Cebel-i dürüz hâkimi bulunan Emir Yusuf'un dayısı Emir Cezar'a çok sayıda para vaad ederek onun yardımı ile Cebel hükûmetini zabtetmişti. Çok geçmedi, Emir Yusuf da Cezar'a sığındı. Büyük sayıda para vaadiyle Cezar'ın eğilim ve yardımını elde etti. Tekrar Cebel hükümetini ele geçirdi. İdare merkezi olan Deyr-ül Kamer'e varınca Emir İsmail'i hapsetti. Emir İsmail, hapisde iken öldü. Emir

İsmail'in kardeşi Bilâd-ı Hasbiya hâkimi olan Emir Beşir'i de bazı teminat ile aldatarak sonra Deyr-ül Kamer'e çağırıp katletti. Kardeşi Seyyid Ahmed'in de gözlerini kör etti. Bu suretle dayılarının hakkından gelmişti. Kendine göre rakiplerini ortadan kaldırmıştı.

1202 yılında Uzun İbrahim Paşa Şam valisi olunca Cezar'ın hükümeti Sayda'dan ibaret kalmıştı. Emir Yusuf artık Cezar'ın kendisine bir şey yapamayacağına inanarak Cezar'a her zaman verdiği vergiyi vermez olmuştu. Halbuki 1203 yılı ortasında Hasbiya Hâkimi olan Emir Ali Şahab bin Emir İsmail, Cezar'ın yanına varıp o da Emir Yusuf aleyhine asker göndermek istiyordu. Tam böyle bir ip ucu ararken Emir Ali'ye pek ziyade riayet ve hürmet gösterdiğini duyup öğrenince Cezar'a isyan edip karşı geldiğine pişman olmuştu. Cezar ise Emir Yusuf hakkında yapacağı işi yerine getirmeye başladı. Kethüdası olan Küçük Selim Paşa ile Süleyman Paşayı ve Hoca İbrahim Kalosu büyük sayıda askerle Emir Yusuf üzerine gönderip harekâta geçmişdir. Ancak bu sırada Cezar'ın köleleri ile cariyeleri arasında bazıları hiyanet edince kızarak otuz nefer Boşnak kavaslarla hazineye gidip anahtar ağasını bağlayıp saray adamlarını öldürdüler. Hazinedarın çocuklarını zindana attılar. Başka kölelerin hepsinin hakkında Cezar'ın niyeti fena idi. Bunu gördükleri gibi hepsi yetmiş kişi idi, birleşip silâhlandılar. Cezar onların üzerlerine de kavaslarla hücum eylemişse de savaşarak kendilerini savundular. Cezar bunları bir sürü hiyle ve kurnazlıklarla ele geçirmek istediği sırada Hazinedarı olan Selim Paşanın kardeşi hapisdeki köleleri de zindandan çıkarıp hazineye getirdi. Hazine Burc-u kebirde olması ile topları çevirerek sığınmaya karar verdiler. Belde halkı pek ziyade korkuya ve dehşete kapıldılar. Ortalık karışmasın diye belde müftüsü kölelerin affını istedi, rica etti. Cezar gerçi kabul etmemişse de onları kolaylıkla ele geçiremeyeceğini anladı. Memleketten çıkıp gitmelerini emretti. Onlar da hemen atlarına binip doğru Selim Paşa yanına gittikleri zaman Cezar Paşa geriye kalan küçük kölelerin kimisinin burnunu kiminin kulaklarını kesip Mısır'a sürgün etti.

Beri tarafdan kaçan Memlûklar Selim Paşanın yanına vardıkları zaman af etmesi için Selim Paşa Cezar'a birkaç kez saldığı haber dal budak saldı. Süleyman Paşa da bu konuda Selim Paşa ile birlikti. Askerin başındaki kumandanı ve Hoca İbrahim Ebu Kaloş'u da kendilerine çekip çevirerek hemen ordu ile Akkâ'ya varıp Cezar'ı öldürerek yerine Süleyman Paşayı geçirmek üzere karar aldılar.

Selim Paşa Emir Yusuf ile mektuplaşarak aralarında sulh yapmışlardı. Cezarın Emir Yusuf üzerine gönderdiği askeri kuvvet kendi aleyhine dönmüştü. Sonra da Selim Paşa Beyrut mütesellimi ve Mağrib askeri kumandanına durumu bildirerek kendileriyle birlik olmağa çağırdı. Ve Sayda'da asker toplandı. Oradan Sur şehrine hareketle âni Anvet'i ele

geçirdiler. Akkâ üzerine yürüdü. Çünkü Cezar'ın işe yarar askerinin büyük kısmı Selim Paşa elinde idi. O bölgede bulunan Mültezimler ve Mukataa sahipleri, bu belde dolayları şeyhlerini yanında toplayarak zahire ve gerekli mühimmat yetiştirmekte asla kusur etmiyorlardı. Akkâ içinde Çolak Osman adlı kumandanın idaresi altında az sayıda Arnavudlardan başka asker yoktu. Cezar'ın devletinin değişikliğe uğrayacağı ve nöbetinin sonu geldiğinde kimsenin şüphesi kalmamıştı. Bu durum gittikçe kuvvetleniyordu. Herkes bunca şiddet ve baskısını gördükleri Cezar Devletinin sona ermesini gözedip memnun olarak bekliyorlardı.

Cezar da durumunun bu hale gelmesine üzülerek kendi uğuruna can verecek hemşerileri olan bir mikdar boşnak kavaslar ve burçlarda işe yarayabilecek biraz Arnavud askeri ile kısa süre için Akkâ Kalesinde sığınıp kalabilecekdi. Nihayet Selim Paşanın kuvvetine dayanamıyacağını anlayarak gerekirse hemen binip kaçmak üzere limanda gemilere doldurup gece baskını ile Selim Paşa ordusuna karşı bir kere at oynadıp birden bire özengi parlatarak onun gururlu gafletinden istifade etmek ihtimalinden başka oynadığı satranç tahtasındaki hayalinden başka amacı ve hulyası kalmamıştı. Bu umud üzerine Akkâ'da bulunan duvarcı ve işçileri toplayıp kendine çevirerek silâhlandırdı. Onlardan ve yanındaki kavaslardan ve diğer kimselerden bir ordu kurdu.

Selim Paşa ise Akkâ'daki askerin azlığını biliyor, kendi kuvveti ile gururlanıyordu. Bütün bütün ihtiyatı elden bırakmıştı. Cezarın böyle kurduğu yeni ordusu gece uykuda Selim Paşa ordusunu basınca pek fena bozguna uğradı. Selim Paşa Şam'a kaçtı. Oradan da İstanbul'a gitti. Rus savaşında görev verildi. Daha önce de anlatıldığı gibi İsmail de şehid oldu. Süleyman Paşa ise, Ebu Kaloş ile beraber Deyr-ül Kamere kaçtı.

Bu olaydan sonra Cezar kimseye inanmıyor, güvenmiyordu. Bütün dünyayı kendisine düşman biliyordu. Karşısına kimse çıkamaz olmuştu. Zengin, fakir, şerefli ve aşağılık kimse demeyip Akkâ halkından suçlu suçsuz birçok kimseyi, hattâ bazı kadı ve müftüleri Selim Paşa tarafdarlığı ile suçlayarak idam etmişti. Esnaf ve reayadan birçoğunun malını müsadere etmiş, hapsetmiş, işkence yapıyordu.

Halk eskisinden beter Cezar adından korkudan titrer olmuşlardı.

İşte bu sırada Fransa konsolosu ile arasında ortaya çıkan soğukluk ve açıklık yüzünden Sayda konsolosu ile birlikde ne kadar Fransız tüccarı varsa hepsinin çıkıp gitmelerini emir ve tenbih etti. Evlerini dükkânlarını kapatmıştı. Konsoloslar Yafya'ya çekilerek Osmanlı Devletine şikâyette bulundular. Yerlerine dönüp kabul edilmeleri için İstanbul'dan özel mubaşir ile emr-i âli gönderildi. Cezar kendisinin onlara dargın olduğunu, yerlerine başkaları tayin edilirse kabul edeceğini Osmanlı Devletine arz edip anlattı. Kendisine tekrar İstanbul'dan yazı gönderilmişse

de önceki dediğinde ayak direyince konsoloslar yerlerine geri dönememişlerdi.

Sonra Cezar, Emir Yusuf üzerine büyük sayıda asker toplayarak harekâta geçti. Bir tümenini Cebel-i Dürüz üzerine doğru, bir tümenini Sayda ve Cebağ tarafına, bir tümenini Ali bin Elemir İsmail kumandasında Vadi-i Yetim tarafına sevkedip gönderdi. Karşılık olarak Emir Yusuf da onun gibi askerini üç koldan karşılamaya koyuldu. İlk önce kale topraklarında tümenler karşılaşdı. Süleyman Paşa az sayıda dürzü askeriyle bu kale topraklarına gelmişti. Onun cesaret ve cüretle hareketi sonucu Cezar'ın askeri yenilgiye uğradı. Süleyman Paşa Vadi-i Yetim'e kadar geldi. Emir Ali de çekilmeye mecbur olmuştu. Cezar tarafından 2.000 kadar yeni süvari ile kendisine yardım edilince tekrar Vadi-i Yetim'e geldi. Dürzü askerini topraklarına çekilmeye mecbur etti. Buna karşılık Emir Yusuf'da Selim Paşa maiyetinde bulunmuş olan 200 kadar Havare atlısını tayin edip gönderdi. İkinci kez kale topraklarında yapılan şiddetli muharebede dürzüler bozguna uğradılar. Süleyman Paşa ile beraber Deyrül Kamer'e çekildiler. Ardından Cezar'ın askeri her tarafı kuşadınca yer yer karşı koyup şiddetli muharebeler oldu.

Emir Yusuf artık Cezar ile başa çıkamayacağını anladı. Bulunduğu beldenin ileri gelenlerini ve şeyhlerini toplayıp bu savaşı durdurmak için amca oğullarından birinin emirliğe seçilmesini arz ve teklif etti. Beni Şahab'dan Emir Beşir bin Emir Kasım bin Emir Amr bin Emir Haydar'ı seçmişlerdi. Bu Emir Beşir o zaman çok yaşlı idi. Fakat akıllı ve tedbirli idi. Annesi Emir Yusuf'dan önce halkı güzel idaresiyle hoşnud ederek uzun süre Cebel-i Dürüz'de hükûmet ettikden sonra kendi isteğiyle istifa eden meşhur Emir Mansur'un kızı idi. Dürzüler arasında büyük sevgi ve saygı kazanmış bir zattı.

Emir Beşir emirliğe seçilince Emir Yusuf kendisini çağırıp getirtti. Memleketinin şeyhlerinin arzı gereği Cebel-i Dürüz hükûmetini geri almak üzere Akka'ya gitmesini tenbih etti. O da Akka'ya varınca Cezar kendisini hoş karşılayıp saygı gösterdi, hil'atini giydirip iltizam şartnamesini kendisine teslim edip verdi. Aynı zamanda Emir Yusuf'u bütün dürzü topraklarından kovmasını şart koşdu. Bunun yerine getirilmesi için emrine yeteri kadar asker vermişti.

Emir Beşir Deyr-ül Kamer'e gelince bütün büyükleri ve şeyhleri gelip kendisine bağlı olduklarını bildirmişlerdi. Emir Yusuf Havare askerinin masrafını yani aylıklarını kesip Amca Oğullarını ve memleket ileri gelenlerini yanına alıp Cebel bölgesine çekildi. Havare askeri de Süleyman Paşa ile beraber Trablus Şam'a, oradan da Haleb'e gitmişdi. Ebu Kaloş da Vadi-i Rayid hakimi olan Musa evlâdından Elhana şeyhlerine sığındı ve yanlarında gizlendi. Bu bakımdan savaşı çıkaracak bir durum

kalmamışdı. Emir Yusuf'u Cebel topraklarından kovsun diye askeriyle hareket etmesi için Emir Beşir'e Cezar tarafından emir geldi.

Beşir çaresiz Cebel toprakları üzerine yürüdü; ilk önce Cezar'ın askeri yenilgiye uğramışsa da Emir Beşir'in ardı arkası kesilmeyen taarruzları karşısında Emir Yusuf sonunda bozguna uğrayarak Cerd Cebiyl'e oradan kale topraklarına ve sonra da Şam'a geçip göçmeye mecbur oldu. Şam'a vardığı zaman Uzun İbrahim Paşa ile aralarında eski dostluk olduğu için kendisine ziyade saygı gösterildi. Ancak Hac mevsimi olduğu için Hicaz bölgesine gitmek üzere idi. Kendisine Şam köylerinde yer ayırdıkdan sonra 1204 yılı Haccı için Hicaz'a gidip sonra Şam'a dönüşünde Bilâd-ı Cebeyl hükûmetini Emir Yusuf'a tevcih etti. O da maiyetinde bulunanlarla birlikte görev yerine döndü. Lâkin durumu Cezar öğrenince derhal Beyrut tarafına asker gönderip Emir Yusuf Cebeyl topraklarından sürmek üzere askerle o tarafa hareket etmesini Emir Beşir'e yazdı. Böylece asker gönderildiğini Emir Yusuf duyunca Şam'a kaçtı, orada Havran bölgesine gidip orada kaldı.

İşte bu olaylar sırasında Cezar Hac emirliği ile Şam eyaletini elde etmek kaydına düştü. Bu isteği Cebel-i Dürüz'ü her yönden çevirip bu yoldan o bölgede hükûmet çevresini genişletmekdi. İstediği bu bakımdan idi. Fakat İstanbul'da, Cezar'ın Şam bölgesinde böyle ileri derecede kuvvetlenmesi pek de istenilmezdi. Bunu da biliyordu. Asıl amacını gizleyerek meramının Osmanlı Devletine hizmet olduğunu gösteriyordu. Böylece durum ve zaman gereği kuvvetli bir vezirin Hac emiri nasbolması, bir süredir isyan yoluna sapmış olan Milo aşireti iskânbaşısı Timur'un üzerine memur olmak üzere İbrahim Paşanın da Rakka eyaletinde bulunması işin doğrusu görülerek o sırada Hac emirliği ile Şam eyaleti Cezar'ın kendisine, Rakka eyaleti de Uzun İbrahim Paşa'ya tevcihi kararlaştırıldı.

Emir Yusuf'un haline gelince; Havran'a gelince affedilip aman vermesi için Cezar'a bir arzuhal yazdı. Emreylerse huzuruna geleceğini de bildirdi. Cezar da iyice inandırarak kendisine emniyet vererek Akkâya gelmesini bildirmişti. Emir Yusuf Akka'ya geldi. Sonra kendisi hoş karşılandı, saygı gösterildi. Böylece kabulden sonra 5 ay kadar hoş tutulup kendisine hürmet gösterildiği sırada Cezar yine Emir Yusuf'u hükûmet makamına geçirip geri göndermeyi vaad etti. Ancak bir yıl içinde taksitle 2.000 kese akça vermesini şart koştu. Bu Para'ya karşılık rehin olarak Akka'da kalmak üzere kethüdası Şeyh Gandur Havri'nin Akkâ'ya çağırılıp getirilmesini Emir Yusuf'a teklif etmişti. Bu Gandur Havri Emir Yusuf'un babası yerinde olup bütün işlerini o çevirirdi. Kendisine bildirilince derhal Akkâ'ya gelmişti.

İşte bu sırada Cezar'a Hac emirliğinin tevcih edildiği haberi gelince pek çok memnun olarak hemen mutesellim göndererek Şam'ın disiplin

altında düzene konulmasına girişti. Bilindiği gibi Vadi-i Ravi'de firar eden muallim Ebu Kaloş'u tutup kendisine göndermesi için Musa evlâdı Elhana'ya emir verdi. Cezar'a Şam eyaleti de tevcih olununca bütün çevre onun eli altına girmişti. Onlar da Cezar'dan korkup çaresiz Ebu Kaloş'un başını kesip Cezar'a göndermişlerdi.

Lâkin Cebel hâkimleri dürzülere, kim olursa olsun iltica ederse neye varırsa varsın korunurdu. Her türlü baskıdan emin olmak Cebel'in geleneği ve yerleşmiş kurallarındandı. Bu suretle Musa Elhana Hanedanı Cebel-i Dürüz Hâkimleri gözünde hiyanetle lekelenmiş olarak kaldılar. Bundan sonra Şam eyaleti içinde bulunan Şeyhler birer birer Akkâ'ya gelerek Cezar huzuruna çıkdılar. Geleneğe göre hil'atlerini giyip yerlerine döndüler.

Fakat Cebel-i Nablus'da bulunan Hüneyin Mütesellimi Şeyh Yusuf, Cezar'a varmakdan korkup hediyelerini gönderdi. Şam valilerinden geleneğe göre hil'atinin gönderilmesini isteyince Cezar buna razı olmadı. Bizzat gelmesini emretti. O da emre itaat etmedi. Cezar tarafından üzerine asker gönderildi. O da Sanur kalesine sığındı. Kalenin kuşatılıp sıkıştırılmasına başlandığı sırada Cebel-i Dürüz hükûmetinin Cezar'dan Emir Yusuf'a verildiğini Emr Beşir duyunca hemen Akka'ya gelerek Emir Yusuf'un vereceği 2.000 keseye 500 kese ekleyip 2.500 keselik sened yazıp Cezar'a verdi. Emir Yusuf ile kethüdası Şeyh Gandur hapse atıldı. Emir Beşir Deyr-ül Kamer'e döndü. 2.500 keseyi halka yükleyip toplamağa girişmişti. Çünkü Sanur kalesinin kuşatma süresi epi vakit uzayacaktı.

Cezar bizzat ordusuyle kale karşısına gelip gece gündüz top ve Humbara ile döğmeye başlamıştı. Emir Beşir'in Cezar'a borçlandığı para halkın üzerine ağır yük gelmekle Cebel-i Dürüz halkının hepsi Emir Beşir aleyhine ayaklandılar. Bu haber Cezar'a gelince kızıp köpürerek «Cebel halkının ayaklanmasına sebep Emir Yusuf ile kethüdasıdır» diye ikisini de öldürmüştür. Halbuki onları idam etmekle Cebel halkının taşkınlığı durulmuyordu. İstenilen parayı vermemekte dayatıyorlardı. Emir Beşir bile Cezar'dan asker istemiş o da göndermişti. Cezar'ın bu askeri de yenilgiye uğramıştı. Cezar ise bizzat kuşattığı Sanur kalesinin ele geçmeyişinden bayağı üzgündü. Çaresiz kuşatmadan asker ayırıp Cebel-i Düruz üzerine asker sevketti. Halk birlik olmuştu. Emir Yusuf'un kardeşi Emir Haydar ile kardeşi oğlu Emir Kaadan'a bağlandılar, ikisi birden hükûmet başına geçirilmişti. İki emir birlikde Cezar askerine karşı koydular. Dört ay süreyle yapılan savaşlarda her iki taraf da büyük zayiat vermişti. Cezar savaşda yenilgiye uğramıştı.

1205 yılı Hac mevsimi gelmişdi. Cezar, ne Sanur kalesini alabilmiş ne de Cebel-i Dürüz'de zafer kazanabilmişti. Çekilip çaresiz Akkâ'ya geldi. Askerini dağıttı. Emir Beşir ile kardeşi Emir Hüseyin Cebel halkın-

dan maiyetinde bulunanlar ile birlikte Sayda'ya gelip orada kalmaları üzerine Emir Haydar ile Emir Kaadan Deyr-ül Kamer'e döndüler. Cezar da Şam'a oradan da Hicaz'a gitmişdir. Ancak bu suretle Şam'a girişinde birçok kimselerin kanına girmişti.

Mübarek yerlerde Allah'ın bir hikmeti Cezar Paşa durumunu ve tutumunu düzeltti, ahlâkını değiştirdi. Men edilenleri yapmakdan vazgeçip beş vakit namaza başladı. Bunu herkes öğrenince memnun olup Allah'a şükrettiler.

Ennas fi gafleti amn yerad fihüm
Keennehüm ganem fi beyt-i Cezar

Beytinin sırrına ermişlerdi. Zira Şam'a girişinden sonra çok geçmeden evvelki tabiatına dönmüş, eskisinden fazla derecede gaddar ve kan dökücü olmuştu. Gerek dairesi halkından, gerek ahaliden çoğu sebepsiz yere idam edilir, niceleri de hapsedilir, sıkıştırılırdı. Onlara ıstırap çektirirdi. Oradan Akkâ'ya varınca akla hayale gelmez zulüm ve baskıya girişmişti. Oysa işini çabuk kavrar, görüp gözetir, işin sonunu da düşünür, vilâyetler idaresinde büyük yeteneği olan bir kişi idi. Kişiliğini değiştirip eyaleti içinde birçok yerleri, belki de Dürzü dağlarını dolaşıp kendi hakkında halkın ne dediğini öğrenir sonra da kendilerine söylerdi. Bu tutumu ile halkın çoğu sırlarını öğrenirdi. Kimi sihir yapıyor sanır, kimi adamlarını her köşeye yerleştirmiş diye halktan kimse onun aleyhine söz söylemeye cesaret edemez olmuşlardı.

Cebel-i Dürüz olaylarına gelince Cezar Hacdan dönünce Emir Beşir kendisini Sahra-yı Müzeyreb'de karşılamaya çıkdı. Ne olursa olsun, Cebel-i Dürüzü zabt edip onu o makama çıkaracağını vaad etti. Cebel halkına korku salmak için de bir şiddetli buyrultu yazdı. Ardından hemen Cebel-i Dürüz'ü ele geçirmek üzere Emir Beşir ile birlikde harekete geçmeleri için askerine emir verdi. Bunlar da ilk önce Hasbiya bölgesinde taarruza geçdiler. Lâkin beri tarafdan Emir Haydar ile Emir Kaadan, fedâkarlıkla savundular. 1206 yılı ortasında Cebel-i Dürûz'da yer yer savaşa sert bir şekilde girişildi. Bu ölüm kalım savaşı uzuyor, iki taraf da zayiat veriyordu. Cezar askeri birçok köyleri yakıp yıkarak yağma etmişlerdi. İki taraf da kâh galip geliyor, kâh yenilgiye uğruyordu. Savaş bir tarafda kalmıyordu. Çünkü Emir Beşir tarafında Canbulat oğullarından şeyhler ve Ebillâamdan emirlerin bazıları bulunuyordu. Onların aracılığı ile Cebel halkından bazılarının beri tarafa çekilip çevrilmesine uğraşılmış iken yine fayda vermemişti. Hattâ Şeyh Kasım, Canbulad Emir Beşir tarafdarı olduğu halde oğlu Şeyh Beşir babasına karşı gelip Dürzü askerinin önüne düşüp fedakârane cengaverlikler göstermişti. Cezar'ın bunca insan ve malzeme zayiatına girmesi Bilâd-ı Beşare ve Safed gibi

Cebel-i Dürüzü da bütün ele geçirip bayağı mütesellimle idare olunur hale getirmek amacı ileydi.

Bu dağların yolları geçilmez, mağaraları da sarp yerlerde idi. Halkı savaşa alışıktı. Birlik olup hareket ettikleri sürece onları topraklarında yenilgiye uğratmak güçtü. Emirlerini birbiri aleyhine düşürüp oluriyle kullanmakdan başka yapılacak iş yokdu. Cezar bunu anlamışdı. Eski kurduğu niyetten vazgeçerek askerlerini yerine gönderdi. Emir Beşir'e de geri dönmesi için haber saldı. O da uzun süren muharebelerden yorgun düşmüştü. Hemen kardeşi Emir Hüseyin ile beraber Sayda'ya döndüler. Sonra ikisine de asla dışarı çıkmamak üzere Sayda da kalmalarını emretmişti. Böyle zafer kazanmadan askerini yerlerine göndermekten gönlü kırıktı. Ancak Cebel halkı da süresiz toplum olarak savaşa hazır duramazlardı. Cezar'a isyan etmekde devam edemiyeceklerdi. Bu kadar fedakârca hareketleri de yalnız yüklenen ağır vergilerden ötürü idi. İşledikleri suçların affı ile altı yıl içinde taksitle 4.000 kese vermeleri şartiyle Emir Haydar ile Emir Kaadan üzerlerine Hakim nasbolunmasını Cezar'a istida ederek bir arzuhal takdim ettiler.

Hac mevsimi de yaklaştığı için çaresiz Cezar bu istidalarına müsait davrandı. İki emire hil'atları ile beraber iltizam şartnamesini göndermişti. Bunun ardından Şam'a, oradan da Hicaz'a gitmişti. Dönüşünde bu iki emir tarafından dönüşünü tebrik makımında 100.000 kuruş taksim edip göndermişlerdi. Cezar paşa geniş bir nefes almış ve ferahlamışdı. Hoşnud olduğunu bildirmek üzere hil'atlerini yollamış, yerlerinde hükûmetlerine rıza göstermişti.

Bu 1208 yılında iki emire itaatten vazgeçip Emir Beşir tarafına yanaşmaya başladıkları görüldü. İki emir Cezar'ın Emir Beşir'e muhabbetini biliyorlardı. Yeni bir kuvvet toplayıp Emir Beşir'in kuvvetini kırmak üzere Cebel hükûmetini Emir Yusuf'un oğullarına terk ettiler. Ancak onlar da çok yaşlı kimselerdi. Kendileri onlara vasi gibi bulunmak ve Cezar'a üç yıl içinde taksitle 1.000 kese akça vermeyi bazı şeyhlerle görüşüp kararlaştırdılar. Böylece Cezar'a istida ettiler. Cezar da kabul ederek Cebel hükûmetini Emir Yusuf oğullarına vermişti. Emir Haydar onlara vasi gibi olup hükümet onların idaresinde kalmışsa da çok geçmeden bazı ahali kendilerine yüz çevirdiler. Daha önce bağımsız kalmalarına dayanan geçmiş muharebelerde en çok varlık ve cesaret göstermiş olan Şeyh Beşir Canbulad ile aralarında soğukluk ve ayrılık çıktığı için Cebel'den çıkan karışıklık ve anlaşmazlık üzerine Cezar da bir mikdar askerle Emir Beşir'i gönderdi. Daha önce en büyük hasmı bulunan Şeyh Beşir, bazı ileri gelenlerle kendisini yolda karşılayınca Emir Beşir henüz Deyr-ül Kamer'e varmadan Emir Yusuf'un oğulları Cebel beldesine firar ettiler. Emir Beşir hükûmeti ele geçirip yerleşmişken arası çok geçmeden Cezar tara-

fından azledildi. Yine Emir Yusuf oğulları geri dönüp hükûmete başladılar.

Bu suretle Cezar, yine Cebel hükûmetine istediğini nasbetmek gücünü elinde bulunduruyordu. Hac emirliği mansabı da kendi elinde olduğu için bütün Şam topraklarında nüfuzu geçer oldu. Öncesi ve sonrası yaptığı baskılardan Osmanlı Devletine şikâyetler olmuş ise de o zaman için Hac emirliğini idareye gücü yeter bir başkası bulunamadığı için 1210 yılına kadar İmaret-i Hac üzerinde kalmışdır.

Gazi Osman Paşanın devlet gücü ile Mısır'da ümera yaptığı kimseler tarafı yenilgiye uğrayıp da İbrahim ve Murad beyler takımı Mısır'a zorla girmişlerdi. Mısır toprakları yine mütegallibe elinde kalmış demekti. Onlarsa gerek miri hazinesini ve gerek Haremeyn için tertibatı tesviye ve teslimde türlü ihanetler işlerlerdi. Hatta geçen 1207 yılı Hicaz tertibatında türlü kusur etmişlerdi. Mısır Emir-ül Hac'ı tayin ettikleri Osman bey, Medine-i Münevvere fıkarasının ve arabların surrelerini vermemişti. Ötedenberi Mısır Hacılarını birer akibetle karşılaşdırdıkları gibi bu yıl da Maabir-i Şuayb adlı yerde Araplar Hac kafilesini urup yağma etmişlerdi. Bu yüzden bu 1208 yılı başında tevhibi bildirir bir emr-i âli gönderilmişdir. Ancak bu emirler yeter kuvvetle cezalandırmaya muhtaçtı. Haklarında yalnız tevbih cezası, yapmayın demek onlara göre değildi. Medine-i Münevverede de aslında üç kişi ocak kethüdaları olup suçları görülürse azledilirler. Nasbları Şeyhül Haremlerin elinde ise de ikisi birden birinin kötü kişiliğine şehadet etmedikçe azli caiz olmadığı halde bu kethüdalardan birisi diğerleriyle arası açılsa Şeyhül Hareme duyuruluyor, o da kızdığı için derhal azlederek yerine birini nasbedince azledilen kethüda elinde vedia olan sancağı teslimden vazgeçip razı olmayarak arablar arası çok iyi bilinen gelenek üzere kaleye iltica ediyor. Kalede bulunanlar durumu anlıyorlar ve şartlara aykırıdır diye bu tevcihin kaldırılıp eski kethüdanın yerinde görevlendirilmesini Şeyh-ül Haremden rica ediyorlar. Şeyh-ül Harem ise ricalarını yerine getirmeyip sert davranınca aralarında yapılan ilk görüşmeler kavga ile sonuçlanacağı sırada Harem naibi olan Beşir Ağa Şeyhül Harem'in yerine geçmek hulyasiyle bu çekişmeyi körükleyip «Böyle bir olayda dayanıp göğüs vermek lazımdır,» diyerek temiz düşünce ve yaradılışdaki Şeyhül Haremi aldatınca mesele büyüyor.

Geçen 1207 yılı ortasında Harem Ağaları ile yerli neferatı arasında birkaç ay süren ve Mekke şerifi tarafından araları bulunmağa çalışılan tartışmada, her iki taraf da ileri gidince asayiş kapısı büsbütün kapanıyor. Nihayet Cezar Paşa Medine-i Münevvereye varınca Şeyhül Haremi azlederek yerine bir diğerini vekil yapıyor. Yerli neferlerden cezalandırılması lâzım gelenleri de cezalandırdıkdan sonra Harem nabini yanına alıp Mekke'ye doğru gidiyor. Ancak Mekke'den birkaç saat ayrılın-

ca naibin öldürüldüğünü haber almış. Cezar Paşa Mekke'den dönüşünde azledilen Şeyhül Haremin yerine dönmesine izin verir, o da Mısır'a gittiği için Medine-i Münevvere'deki karışıklık nedenleri de ortadan kalkar.

Arabistan'ın güzel bir yeri olan Haleb-üşşahbâ'da da birkaç yıldır karışıklık ve ihtilâl vardı. Yeniçerilik iddiasında olanlar başka sınıflara üstün gelerek memleketin ileri gelenlerine dilediklerini yaptırıyorlardı. Memleket menfaatlerini aralarında kısımlara ayırmışlardı. Vali nüfuzu kalmamıştı. Hâkimler kanunları güçlükle uyguluyorlardı. Hâkimler güçsüzdü. Fakirler talan ediliyordu. Sefil kimseler her şeyi elde etmişlerdi. Savaş gailesi kalkdığı için memleketin durumunu düzeltmek gerekiyordu. Süleyman Fevzi Paşa seçilip Haleb eyaleti kendisine tevcih edildi. Bu vilâyetin işlerini düzeltmesi kendisine emir ve tenbih edilmişti. Haleb'e varınca memleketi düzene koymaya girişti. İşlerini güzellikle yapacağını, ama bir karışıklık çıkarılması halinde buna göre ağır nezirler ödeyeceklerini şart koşmuştu. Birkaç gün geçince Haleb eşkiyası buluşmayı bozup memleket ileri gelenlerinden Gavri Zade Mehmed Efendi üzerine sebebsiz yere hücum eder, döğer, söverler. Adamı muma çevirdikden başka dışarıdan gelen erzaka her zaman yaptıkları gibi el koyup götürdüklerini Feyzi Paşa öğrenir. İdam etmekde acz ise kendisi tarafından bilinen şeydi. Hemen hava değişimi gibi göstererek şehrin bahçelerine çıktı. Eşkiyanın kandırılması ve nezirin alınması için kesin emirle ocakdan yetişkin bir mübaşir ile kapıcı başılarından denenmiş cesur bir zatın Haleb'e gönderilmesini İstanbul'a yazıp bildirdi. Kapucu başılardan Uzun Abdullah Paşazade Sadık Bey ve ocak turnacılarından biri Haleb'e gönderildi. Oraya vardıkları zaman valiyi şehre davet ettiler.

Halk ile aralarını buldukları haberi 1208 yılı ortasında İstanbul'a vardı. Daha önce Milo aşireti reisi Timur'un etrafına topladığı kimseler perişan edilmişse de henüz kendisi ele geçmediği için Rakka bölgesinin durumu da geleceği de şüphe altında idi. Kaldı ki, bu sırada Neced ülkesinde ortaya çıkan ve etrafa kötülükleri ile beraber yayılan Vehhabiler bütün bütün düşündürücü bir durumdu. Kısacası Arabistan'ın her tarafında bir karışıklık göze çarpıyordu. Cezar'ın Hac emirliği görevinde bırakılması işlerin bu durumda oluşundan idi.

Timur olayının ayrıntıları şöyledir: Timur, Milo aşiretinin İskânbaşısı olduğu halde bir süredir hayli gücü ve kuvveti vardı. Böylece eşkiyalığa ve devlete karşı koymaya başladı. Devlete borçlu olduğu miri malın ödenmesine karşı koydu. Rakka ve Diyarbakır kasaba ve köylerini ele geçirip sağladıkları geliri kendisine saklayıp dilediği gibi harcayarak Timarlı ve vazifelileri maaşlarından mahrum ettikden başka malî gücü ve askerî kuvveti olduğu için valileri ve çevredeki emirleri baskı altına almıştı, onlar elinde idi. Diyarbakır ve Rakka valilerinin hükmü hükûmet-

teki yerleri dışına çıkamaz olmuştu. Bu nedenle o bölgeyi onun baskısından eli altından çekip kurtarmak devlete borç olmuşdu. Ancak devlet savaşla uğraşıyordu. Azıcık askeri kuvvetle Timur'un yaygın kötülük ateşini söndürmek zordu. Kabil değildi. Zehirlenip öldürülmesi mümkün değildi. 1204 yılı ortasında Bağdad Valisi Süleyman Paşa yeteri kadar kuvvetle üzerine harekâta geçsin diye irade buyuruldu.

Timur, konar, göçer ve üzerine ordu gönderilince de bir tarafa kaçıp gizlenirdi. Ordu çekilince yine dönerdi. Böylece ele geçirilmesi çok zordu. Ayrıca daha önce Neced topraklarında başkaldıran Vehhabiler bu sırada Lahsa tarafına baskı yapıyorlardı. Çıkardıkları kargaşalık Basra bölgesine de bulaşır düşüncesiyle Süleyman Paşa kendisinin Bağdad'dan uzaklaştırılmasının uygun olmayacağını özür diler gibi bildirdi. Timur'un tutuşdurduğu fesad ateşi Maadin-i hümâyun kazalarını da sardı. Günden güne isyan ateşi büyüyüp artıyordu. Kapucu başılarından Turunçzade Süleyman beye vezirlik rütbesiyle Rakka eyaleti tevcih edildi. Bağdad valisi Süleyman Paşa ile haberleşerek Timur'un ele geçirilmesi hususuna kendisi görevlendirilmişti. Lâkin büyük sayıda asker edilmedikçe Timur'un ortadan kaldırılması kabil olmayacağı belli olmuşdu.

1205 yılı ortasında Bağdad Valisi Süleyman Paşa bizzat Timur üzerine harekâta geçmek görevini aldı. Rakka eyaleti ile Uzun İbrahim Paşa ve Haleb Valisi bulunan Köse Mustafa Paşa ve Malatya mutasarrıfı Rişvanzade Ömer Paşa ve o bölgede bulunan savaşı iyi bilen kimseler de maiyetine verildi.

Süleyman Paşanın çok sayıda askerle Bağdad'dan hareket ederek Rakka taraflarına yaklaştığı Timur'un malumu olunca mukavemet edemeyeceğini düşünüp sığıncak emin yer bildiği Bük adlı yere gitti, orada kaldı. Kendi havadarları kaçmıştı. Timur'un birçok malı ve eşyası, millo aşiretinin bunca malı ve hayvanları, Bağdad askeri tarafından yağma edildi. Millo aşiretinin bu ana kadar böyle ezilip hasara uğradığı yokdur diye söylenir. Sonra Timur'un üzerine varılınca elli altmış adamiyle Haleb tarafına kaçtı. Kendisinin kardeşi ve can düşmanı olan İbrahim bey Süleyman Paşa tarafından İskânbaşı nasb ve tayin edildi. Uzun İbrahim Paşa maiyetiyle Timur'un takibine gönderildikden sonra Süleyman Paşa Rakka'dan hareket edip Mardin bölgesine gelince Timur'un adamlarını tutup cezalandırıp korkudarak İbrahim bey tarafına çekip çevirmeğe çalıştı. Timur'un adamı birçok eşkiyayı ve Timur'un kardeşlerinden Sadun beyle amca oğlu Mahmud beyi idam edip ortadan kaldırdı. Gerçekden Timur'un ele geçirilip idam edilmesi Sultan Selim'in kesin isteği idi. Timur'u tutmadıkça Süleyman Paşanın Bağdad'a dönmemesi için kendisine birçok emirler gönderilmişti.

Vehhabilerin Bağdad bölgesinde bazı yerlere taarruz ettikleri ve beri tarafa geçdikleri İmam Ali kasabasında yığılı antik kıymeti olan şeyleri alıp kırmak düşüncesinde bulundukları duyuldu. Artık Süleyman Paşa beri taraflarda duramadı. Hemen Mardin bölgesinde suçluların cezalarını verip 1206 yılı ortasında Bağdad'a döndü. Gerek İmam Ali kasabası ve gerek başka yerlerde tahkimat yapmağa kalkışdı. Ancak Timur'un tutulamaması Sultan Selim Han hazretlerine iç yarası olmuşdu. Bundan ötürü bu işde görev alanlara kırılmışdı. Bu kırgınlıkdan en büyük hisseyi İbrahim Paşa almıştı.

Çünkü İbrahim Paşa aslında Karslı olup ilk durumlarında Levend kuruluşuna katılmış, sonra Levendlerin kuruluşu kaldırılınca deliller topluluğuna katılmıştı. Giderek Azim zadelerin yanına girmiş ve delil başılık ünvanını kazanmıştı. Sonra İstanbul'a gelince Hicaz durumunu bilir diye 1190 yılında Gazi Hasan Paşa kaymakam iken kendisine mirmiranlık rütbesi verilerek Cerde Başbuğluğu tevcih olundu. Ancak Sadrazam Şahin Ali Paşa İstanbul'a varınca Cerde başbuğluğunun böyle ne idüğü belirsiz bir kimseye verilmesi uygun değildir, diye azledildi. Karahisar sancağiyle Sinop muhafazasına tayin edildi. Sonra da bir aralık Kars muhafızı oldu. 1201 yılında bulunduğu meclislerde Timur'un eşkiyalığı ve taşkınlığı söz konusu edildikçe Timur dedikleri yol kesen makulesi bir adamdır. Onun hakkından gelmek bir iş midir, bir alay insan Timur'u ortadan kaldırmayı büyük iş sanıp işi büyütüyorlar diye öğünür ve Timur işini hafife alırdı. Timur'un üzerine görevli kılınınca kendisi herkesden fazla işi büyüterek: «Kuvvetli bir düşmandır. Kuvvetli hazırlık ister,» diye birçok olmayacak teklifler ileri sürdü ve pek çok şey istedi. Halbuki Timur'un üzerine asıl görevli olan Bağdad Valisi Süleyman Paşa idi. İbrahim Paşanın görevi Bağdad Valisi harekâta geçer de Timur Rakka bölgesine düşerse o da bu tarafdan basdırıp ele geçmesine uğraşıp gayret edecekdi. Bağdad valisine maiyet olmakdan ileri durumu yokdu. Bundan ötürü devlete arzedip tekliflerle istekde bulunması Padişahı kızdırmışdı.

Ayrıca Bağdad Valisi Rakka bölgesine gelirse onunla işbirliği etmesi gerekirken geçinemiyerek dairesi halkı ile sataşıp kavga çıkardı. Timur'un ele geçirilmesinde bile başarı gösteremediği için Rakka'dan azl ile Adana valisi oldu. Orada da halka ettiği zulüm ve baskıdan halk kendine kin beslemeğe başlamışdı. Niğde halkı da zulüm ve baskısından şikâyet ediyordu. Bunun için Padişaha başlarından alınsın diye istirhamda bulundular. O da cezalandırmaya niyetini kuvvetlendirdi ancak başına topladığı çok sayıda haşaratı kendinden ayırmak için Rumeli yakasına geçmesi bildirildi. Sonra da ansızın idam fermanı da yeni il voyvodasına gönderildi. Maiyetinde gezip dolaşanlar işin aslını öğrenip herkesin gözü önünde etrafa dağıldı. Kendisi de bunu anlayarak ne tarafa gideceğinde

kararsız ve şaşkın olduğu halde 1207 yılı ortasında iş dairesi halkiyle serseri dolaşırken Sivas yakınında köprü başı adlı yere geldiği zaman devletin görevli adamları sabaha karşı kendisini basıp işini bitirdiler. Tuğ'a ve elem'e erişeli beri devletin küçük büyük hiçbir işine yaramamışdı. Vardığı memleketlerde zulüm ile halkı ıstıraba sürüklemiş, kasaba ve köyleri harab etmiş, sonunda da cezasını görüp gitmişti. Vasıf tarihi böyle yazar.

Timur'un haline gelince; kaçtıkdan sonra bir daha eski güçlü toplumunu kuramamış, bir yerde kalamamıştı. Çoğu zaman yer yer dolaşarak nihayet 1209 yılında Bağdad'a gelip Süleyman Paşaya sığındı o da Osmanlı Devletinden affını yalvararak istedi. Padişah da affedip aman verdi.

VEHHABİLERİN ÇIKARDIĞI İLK KARIŞIKLIK

Vehhabiler sonradan devlete büyük gaile açtı. Bu bakımdan durum aşağıda açıklanıyor.

Vasıf tarihinde bildirildiğine göre, nihayet doğu Hicaz'da bulunan Neced'e yayıldılar. Der Ayye adlı yerde birkaç yıldır ün salan Abdülvehhab adlı ne idüğü belirsiz şahıs, bid'at sandığı işleri kaldırmak davasında idi. Çöl Arablarını başına toplayıp Medine-i Münevvere, Mekke-i Mükerreme ve Taif tarafları topraklarına taarruz edip basacaklardı. Bunu davranışlarından anlayan bu bölgenin muhafazasına görevli Mekke şerifi ile Cezar Paşa tarafından durum bildirildi. Sadrazam tarafına özel mektup yazmıştı. Cevabını bekleyip vakit geçirmektense bir kere de meşveret meclisinde görüşülmesi uygun görüldü. Meşverete katılanlar kethüda bey odasında toplanarak durum açıklandı. Ancak gönlü ferahlatacak bir tedbire varamadıktan başka meselelerin şeriat ile ilgili yönü de bilinmek gerekdi. Şeyh-ül İslâm konğında görüşülmesi uygun görülünce 1208 yılı Rebiülevveli başlangıcında Sadrazam ve Sudur-u Uzzam vesair meşveret erbabı, Şeyhülislâm konağında toplandı. Meclide Hicaz'dan gelen yazıların özeti okundu. Sudurdan bazıları Mevleviyet ile Heremeyn-i Şerifde bulundukları için bu işe ait bilgi sahibi olduklarını Abdulvahhab'ın durumunu bildiklerini iddia ederek haklı gibi görülen boşuna vehimlerini ispat yolunda görüşüyorlardı. Kimi Hanbeli mezhebi olarak fıkıh mes'elelerini mezhebine uydurup dış görünüşe bakarak inançlarını değişik şekilde gösteriyorlardı.

Faraza halkı dünyaya çekmek için delail-i şerife okumaya devam ve Kur'an okumayı bırakıp günaha girdiklerini ve Peygamberimizin kabrindeki kubbeyi ve diğer İslâmiyeti bellı edip gösteren minareleri, sonu kötü işlemler diyerek bunları ve Kâbenin bazı yerlerini yıkmak istediler. Kaşık ile değil elle yemek lâzım geldiğini, Medine ileri gelenleri Zeydiye usul ve ayrıntıları içinde olup gidiş ve davranışları, şeriata aykırı ina-

nışları bulunduğu ve ona göre iş gördükleri anlaşılmıştı. «**Emir-i bilma'ruf ve nehyi anil münker**» davasında idi. Bu niyet ve dava ile görünüşde dini yolda açıkça yürüyen şahsa örf ve şeriatden ne lâzım geleceği incelenip üzerinde düşünülecekdir dedi.

Sudur'un bazısı: «Emir-i bilma'ruf ve nehyi anilmünker» halife-i müsliminin görevi olup çölde yerleşmiş Arabların böyle davalarla ortaya atılmaları eşkiyalık, karışıklık çıkarıp halkı yıpratmakdır. Ayrıca eshab-ı fiyl gibi Mekkeyi tahrip etmek düşüncesinde olan şahsı yabancı ve eşkiya sayıp cezalandırmak şeriata uygundur,» diye kesinlikle cezalandırılması açıklandı ve karara bağlandı.

Meclisde bulunanlardan bazıları: «Abdülvehhabın bu yola düşmesinde sebep Mekke Şerifi ile aralarındaki çekişmedir. Başka garazı yoktur» diye anlatıp Bağdad ve Halep taraflarında mes'eleyi düzeltmenin doğru olduğu ileri sürüldü. Akla gelen ihtimaller üzerinde duruldu. Meclisde görüşmeler uzayıp gitti. Sonunda Cidde valiliği yapmış olan eski Sadrazam Koca Yusuf Paşa Medine-i Münevvere muhafızı olup Mısır'a gitti. İrsaliye malından bütün işleri, asker ve levazımı düzene koyup tamamladıkdan sonra bir an önce Cidde'ye giderek o bölgenin korunmasına canla başla uğraşsın denildi. Bağdad tarafında Vehhabi gailesini kökünden temizlemek mümkündü. Bağdad valisi de önce Abdülvehhab'ın yakalanması için bazı gücü yeter kimseler gönderdi. Hicaz bölgesinde baskınlar yapmak üzere bütün Arap eşkiyasının toplandığı haberi alındı. Ve bu haber etrafa yayıldı.

Bu olmayacak şey Mekke şerifi ile bir çekişme sonucu mu idi? Yoksa aslı yok, halk arasında uydurulmuş bir haber miydi? «Eğer şerif ile anlaşmazlıkdan doğan sonuçla ikiye bölündülerse aralarını bulup soğukluğu kaldırmak imkânı vardır. Eğer amaçları İslâmiyete karşı gelmek, Peygamberi tanımamak ise yeterince askerle Padişah tarafından görevliyiz. Önceden hakiki durumunu bildiresin,» diye haber salındı.

Haberin gelmesi beklenmeden hazırlıklara girişildi. Hazır beklenilsin, gailenin kuvveti meydana çıksın diye duruldu. İş belli olunca kendisi Bağdad askeri ile harekata geçsin. Mes'ele kolay karşılanacaksa böylece Bağdad valisine hitaben bâlâsı hat-tı hümâyun ile bezenmiş emr-i âli gönderildi.

Bağdad valisinin buna cevab olarak yazdığı yazıda Vehhabilerin kafalarına fesad girdiğini ve çok ileri derecede olduğunu bildirdi. Kendisinin Timur üzerine hareketinde Bağdad'a bağlı bazı yerlerde tecavüze geçdikleri, asker toplayıp tertibler almağa başladıkları için ihtiyatlı davranarak gerek Necef taraflarının ve gerek başka yerlerin tahkim edildiğini, Bağdad'dan Basra 25 konak mesafe olup Basra'dan Der Ayye'ye kadar da it ve su bulunmayan çöl olduğu için böyle kuvvetli bir hasım üzerine her türlü ikmâli yapılmış büyük sayıda askerle yürümek gerekti. Bu-

nun için çok sayıda yük hayvanı, süt ve etleriyle beslenilen hayvanlar gerekiyordu. Su bulunmadığı için su ikmali yoluna konulmazsa askerin ve hayvanların eriyip gideceği aşikârdır. Ancak Lahsa'ya yakın yerlerde yerleşmiş olan Beni Halid ile aralarında bir süredir kavga ve çarpışmalar oluyordu. Bu aşireti kandırıp ileride Vahhabilerden başlarının derde gireceğini Lahsa'ya anlatınca Beni Halid'in çekilip verilmesi uygundu. Vahhabilerin kale ele geçirecek aletleri yokdu. Hendek ve şaranpo ile tahkim edilen Lahsa'ya girdikleri takdirde şöyle böyle kendilerine emniyet gelecekdi.

Bunu anlatıp telâş ve üzüntüleri giderildi. Onlar da canlarını ve mallarını korumak için Lahsa halkıyle birleşdiler. Lahsa'ya girip savaşacaklarını Vahhabiler öğrenince büyük sayıda toplum halinde üzerlerine hareket etmişlerdi. Kendilerinde kale ele geçirecek malzeme olmadığı için başları eğip boş elle geri döndüler. Ancak aralıklarla taarruz etmekden geri kalmıyorlardı. Bu durumda uğraşılırken Taif ve gerilerine şöyle göz atılınca atlı göndermemek hatıra gelirse de eşkiyalık ve taşkınlıkları görülüyordu. Askeri bakımdan kuvvet ve kuruluşları ileri derecede söyleniyorsa da zarar verecekleri düşünülerek hiç bir şekilde emniyet edilmemesi ve şimdilik «yapmayın, etmeyin diye yazı gönderilsin,» yollu tahrirat yazılmıştı.

EK

Vahhabi mezhebinin kurucusu Abdülvahhab'dır. İlk defa ortaya Sultan Abdülhamid zamanında çıkmıştı. Haremeyn bölgesinde o vakit epeyce feryad edilmişti. Abdülhamid Han bu fesad ateşinin ileride alevleneceğini düşünerek epeyce telaşlanmıştı. Devlet vükelâsı bu işin inceliğini kavrayamamıştı. Şam valisinden gelen yazıda, Abdülvehhab'ın eşkıyalık yapacak, ortalığı karıştıracak, kasıp kavuracak kimse olmadığı, yalnız ilmi konuda davası olduğu, bazı talebeye ders veren kimse olduğu bildiriliyordu. Bildiri ile durumun tehlikeli olmadığı kanısına varılmış ve önem verilmemişdi. İbn-i Abdülvahhab ise gerçekten isyan çıkaracak kimse değildi. Lâkin Der Ayye şeyhi gibi bazı kasıp kavuran kimseler kendi bâtıl mezhebine bağlı idi. Onlar da başlarına birçok Arabı toplamıştı. Abdulvahhab'ın ortaya çıkardığı mezheb yolunda gidilen ve bilinen birçok karıştırıcı inancın esası üç mesele idi.

Birincisi, Vahhabiler, amel, iymandan bir cüz'dür derler, yani bir vakit namazı ve bir yıl zekâtı bırakan kimse kâfir olur, öldürülür ve malı helâldir diye inanç sahibidirler.

İkincisi, Peygamber ve evliya ruhlarından bir şey isteyip yalvarmak ve kendilerini affettirmek için yardımlarını istemek, Allah'dan başkasından dua ederek istemek dine karşı olmaktır.

Üçüncüsü, türbe ve bina üzerlerine kubbeler kurup içinde kandil yak-

mak, onlara sadaka ve nezirler arzetmek İslâm dinine aykırıdır. Davaları bunlardır.

Bu fasid inançları ispat için Abdülvahhab ve bazı kendisine katılmış bağlı kimselerin bazı yazıları, te'lifleri meydana çıkmıştı. Onları çürütmek ve red etmek için de ayrı ayrı risaleler yayılmıştı. İnşallah yerinde bu inancın ayrıntılarına dair bazı tafsilât verilecektir.

Kısacası Vahhabiler, gerek Zeydiye, bulunan şeriflere gerek ehl-i sünnet ve cemaatten olan bütün İslâm olanlara kâfir ve dine karşı insan gözüyle bakarak bunca müslümanın kanı akıtılır ve malları kendilerine helâl olur inancında idiler. Bu bâtıl inanç, yağmacı Arabların meşrebine tamam olarak uygundu. Bu mezheb Arab yarım adasında böyle çabucak gelişip yayılmıştı. Daha Abdulhamid Han devrinde Mekke Şerifi tarafından feryadnamelerle durum arzedilmişken o vakittenberi gereği gibi işin üzerine eğilip ne oluyor diye araştıran, eleştiren olmamıştı. Durum böyleyken hâlâ meşveret meclislerinde Vehhabiler, daha önce İstanbul'da taassupla ortaya çıkan Kadı zadelilere benzetilerek Abdülvahhab'ın dinin dışındaki bu hal ve hareketleri, Mekke Şerifleri Zeydiye mezhebindedir de ondan ötürü mü, onlara düşmanlık ederler, yoksa başka anlamı mı vardır gibi akıl almaz ihtimaller ileri sürmeleri şaşılacak şeydir. Biz yine konumuza gelelim.

BAZI DÜZEN MESELELERİ

Bu sırada üzerinde önemle durulan hayırlı işlerden birisi, yetim emvalinin korunması mes'elesidir. Çünkü İslâm milletlerinde bu mes'ele önemle üzerinde durulacak bir iştir. Ötedenberi bu hususda uğraşılır ve ilgilenilir. Hatta Vasıf tarihinde yazılı olduğu üzere, Ömer-ül Faruk hazretlerinin halifeliği günlerinde yetim malını yiyen bir kimseyi; yetim buluğa erip reşid olunca Hazret-i Ömer'e şikâyet eder. Hasmı derhal çağrılır, getirtilir, durum sorulur. İnkâr ve bunda da ısrar eder. Sözde kalan kısımlarını kafasında tasarladığı gibi anlatır. Şahidi olmadığı için yetim tedirgin olur. Hazret-i Ömer bu işi araştırır ve hakiki durumu öğrenir. **(Ellezîyne ye'kûlûn emvâl-ül yetâma zulmen innema ye'kûlûne fî batunehim narâ.)** âyet-i kerimesi gereğince yanmayan bir mumu getirtip o şahsın karnına yaklaştırınca mum yanar yanmaz, adamın inkâra mecali kalmayıp, yetim hakkını ödemeye koştuğu rivayet edilmiştir.

Osmanlı Devleti de bu meseleye önem vermişti. Hatta Kanuni Sultan Süleyman zamanında Sadr-ı âzam Lütfü Paşa yetim mallarının sultan hazinesine geçirilmesini caiz görmemişti. Padişah iradesi ile her yanı sıkı korunmuş bab-ı hümâyunda bir bağımsız hazine yaptırdı. Ölenlerin yaşayan varisleri olmadığı halde bütün muhallefatı o hazineye konup mühürlenerek yedi yıl içinde yaşayan varisi çıkar da kimliğini ve varis olduğunu ispat ederse eline ve kendisine teslim edilir. 7 yıl içinde çıkma-

dığı, yahud varis olduğunu ispat edemediği takdirde bu gelirin savaş işlerine sarf edilmesini devletin kanunlarına kattı. Bir süre bu kanuna riayet edilmişti. Sonraları bu kanun sarsılmıştı. Bu mallardan faydalananlar bu düzeni bozdular ve Sa'yi miri diye yetim mallarını hazineye kattılar. Anası ve babası sağken eller üstünde tutulup naz içinde yaşayan çocukların varisi oldukları malların çoğu şahsi menfaat gözeten yağmacıların eline geçiyordu. Devlet hazinesi eline geçen az bir mikdarın da. Allah'ın hikmeti, hayrı olmuyordu. Hazinenin harab olmasına sebep oluyordu. En azından açık kapanır derken büyük gedik ve yaralar açılıyordu. Bu tecrübe ile öğrenilmişti diye bazı tarihlerde yazılıdır. Bazı mal sahibi zenginlerin ölümünde vasiliği elde etmekte türlü hiyle ve desise ile kalan malı yiyerek yetimlere hiyanet işleniyordu.

Bunun üzerine Sultan Mustafa Han, yetim mallarını korumak kasdiyle mevcud nakidlerini hazineye alıp karşılığında kolay işlenir mukataattan vaktin rayicine göre bakıp ihsan ederdi. Yıldan yıla faiz alıp o gibileri hüsrana uğratmış, fakir ve ihtiyaç içinde kalmalarına sebep olmuştu. Oğlu Sultan Selim Han tahta geçince Devlet usul ve durumunu değiştirip düzene koymağa koyulduğu sırada önce yetim mallarının eskiden olduğu gibi zabtına engel oldu. Bundan sonra tereke sahiplerinin miri ve halk ile muamelâtı olduğu takdirde hakkaniyet gözetilerek hesabı görülecekti. Miri borcu varsa ödetilerek, başkalarının hakları varsa ispat edene verilecekdi. Geri kalanı her ne ise varisler arasında Allah'ın dediği gibi bölüşülecekti. İçlerinde yetimler varsa reşid oluncaya kadar muhafaza edilecek ve mallarını idare için devlet ricali ileri gelenlerinden dini bütün bir zatın vasi nasb ve tayin olunmasını irade eylemişti. Bu sırada geçmişde verilen iradeleri yenilenip haksız yere yetim mallarına taarruz edilmemek için irade üzerinde durmuş ve tenbihlerde bulunulmuştur.

Sultan Selimin bu sırada başarı gösterdiği hayırlı işlerden biri de Baruthaneyi yeni bir düzene sokmasıdır. Bakılırsa savaş kılıç ve okla yapılırken rivâyete göre 700 hicri yılında Almanya'da Badgran dükalığında bulunan Fraybyburg şehrinde bir keşiş ve yine bir rivayete göre bir İngiliz keşişi barutu icad etmiştir. Bazılarının rivayetine göre de barut aslında Çin'de icad edilmiştir. Sonraları Arablar imâlini Çinlilerden öğrenip alarak frenklere öğretmişlerdir. Her ne hal ise Barutun kullanılması yaygın hale gelince savaşın, top tüfek ve buna benzer ateşli silâhların ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Bu ateşli silâhların işe yaraması ise barutun en iyisinden olmasına bağlı idi. Osmanlı Devleti zamanında buna fazlasiyle önemle ilgi gösteriliyordu. İstanbul'da, Gelibolu'da, Selânik'de mevcud üç Baruthane ile idare edilirken başka mes'elelerde gösterilen yolsuzluk bunda da geçerli olmuşdu.

Bu baruthaneler elden ele geçer mansablar olduğu için her yıl bunların nezaretleri bu işden anlamayan bilgisiz ricalden birine verilirdi. Onlar da verdikleri parayı çıkardıkdan sonra geçimini sağlayacak kadar akça kazanmakdan başka bir şey düşünmezlerdi. Said Efendi tarihinde belirtildiğine göre Barut'un temizliğine ve saflığına, kötülüğüne bakmayıp yalnız baruthanelerin yıllık geliri ne kadarsa o kadar karışık barut teslim ederek hizmetini görür, bitirirdi. Bazıları bunu bile beceremez, kendileri nekbet ve azarlanmak durumuna düşerlerdi. Kırk elli yıldır Osmanlı Devletinde barutun iyi işlenmişi şöyle dursun, şenlik topuna elverişli barut işleyecek kimse kalmamıştı. Barut imâli durmuşdu. 1182 ve 1202 yılı seferlerinde bundan dolayı çekilen sıkıntı ve güçler büyüktü. Yabancı devletlerden iki misli değer paha ile barut satın alınırken uğranılan hasar ve zararlar biliniyordu. Bu savaşlarda uğranılan elem verici olyların kuvvetli bir nedeni de bu mes'ele idi. Bu iş artık iyice anlaşılmışdı.

Sultan Selim Han, İslâm Osmanlı topraklarında da Felemenk ve İngiltere değerinde, en alâsından barut imâl edilsin diye irade buyurmuşdu. 1206 yılı ortasında meşveret meclisinde bu konu üzerinde görüşmeler yapıldı. Üç kalem baruthane nezaretleri birleştirildi. Devlet ricali ileri gelenlerinden birine verilerek onun bu işin üzerinde durmasıyla bu önemli işe güzel bir şekil verilmeğe karar verildi. Bu baruthaneler nezareti, Tevkii bulunan Ali Raif Efendiye tevcih edilmişdi. Ancak iş istenildiği gibi ilerlemediği için 1208 yılı ramazanında bu nezaret eski Defterdar Mehmed Şerif Efendiye verildi. O da bu hususda gücünü harcayıp doğrusu güzel uğraşarak iki yıl içinde Felemenk ve İngiltere baruthaneleri gibi en iyisinden barut imâlinde başarı göstermiştir. İtibarını yitirip de viran bir kulübeye, bayağı bir çiftlik harabesine dönmüş olan İstanbul baruthanesi tamir edilip onarıldı. İçinde bir Cami-i Şerif ve büyük kasırlar ve gerekli binalar inşâ edilip süslenip genişletildi. Araç ve gereçleri tamamlandı. Bu işte hüner sahibi üstadlar bulunup getirildi. Eskiden mevcud yirmi kadar çark ile yılda 1.500 kantar karışık barut elde edilebiliyordu. Yine çarkı ikişer katır çeken yeni icad beş adet çarkdan bu mikdarın iki üç katı fazla âlâ barut istihsal ediliyordu. Felemenk ve İngiltere barutlarında görülen parlak cilâli görünüşü vermeği bilmezlerken bu işi bilen üstad getirilince bir çark yapılıp Felemenk, İngiliz barutları kuvvetinde barut imâline başlandı.

Yine bu sırada Karadeniz boğazında bulunan kalelerin tamir edilip onarılması icabeden yerlerine yeniden tabyalar inşa edilerek korunma tedbirlerinin tamamlanması hususunu Sultan Selim Han irade buyurdu. Masraflarına bakmak üzere Tevkil Feyzullah Efendi görevlendirildi.

Mısır kıyılarından İstanbul'a, zahire ve eşya nakli Müste'men taifesinin tekelinde idi. Bu ticaretten yabancıların faydalandığı görülüyordu.

1207 yılı ortasında bu faydaları Osmanlı Devleti için toplamak üzere zengin devlet ricalinden bazı kaptanların şirket kurması usûlü konuldu.

Bu suretle birçok ticaret gemileri olunca 1208 yılı ortasında gemileri çoğaltmak Osmanlı ticaretine üstünlük kazandırmıştı. Osmanlı Devleti limanlarından ilk önce Osmanlı Devleti gemileri, sonra borç ödeyecek olan reaya gemileri, sonra Müste'men taifesi yük almak üzere düzen kuruldu. Bu düzen ve tertibe riayet olunmak üzere Mısır valisine de emr-i âli çıkarılıp gönderildi.

Osmanlı Devleti tabaasından deniz ticaretine girişenlerin bu işe kayıtsız şartsız girişmelerinin toprak bütünlüğü bakımından mahzurları vardı. Bu gibi tüccarın senedlere ve kefillere bağlanıp disiplin altına alınmaları gerekiyordu. Durum Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'ya bırakıldı. O da bu işden anlayanlarla tecrübeli kimselerle görüşerek bundan sonra Osmanlı Devletinden olan tüccar yasak edilmemiş eşyayı Osmanlı kıyılarından Rusya'ya götürüp oradan zahire ve başka eşya alıp İstanbul'a ve başka Osmanlı topraklarına nakletmek için gemilerine aldıkları tayfa mikdarı ve kimliklerini bildirir, oturdukları adaların kocabaşıları elinde saklanan büyük ada mühürü ile ellerinde olan mühürlü kâğıtlar divanhanede muhafaza edilecekti. Gümrüğe ilmuhaberi verildikden sonra ticaret yapsınlar diye Akdeniz'den Karadeniz'e ve Karadeniz'den Akdeniz'e gidiş gelişleri için ruhsat verilecekti.

Bir defa ellerine emr-i Şerif ve her defasında divanhaneden gümrüğe ilmühaber verilecek ve liman nazırı eliyle gelip gidenlerin gözü önünde yollanacakdı. Tayfada eksiklik görülürse güvenilecek derecede araştırma yapılacaktı. Mes'ele düzeltilip de şüphe altında kalan gemi reisi kayıp tayfa ortaya çıkıncaya kadar hapsedilecekdi. Ortaya çıkma durumunda sermaye ve gemiye devlet tarafından el konulup kefilleri nezire bağlanmak şartları düzenlendi.

Bu gerekçelerle Kaptan Paşa, Bab-ı âli'ye bir rapor verdi. Bazı değerli eklerle bir nizamname kaleme alınarak bütün bu işlerde düstur tutulması için irade-i seniye çıkarıldı.

Reaya aklın almayacağı teklifler kabilinden olmayarak bulunabilen yeni gelirler, irad-ı cedid hazinesine bağlanmakta olmasiyle bu kez de resm-i yapağı mukataası ortaya çıkarılarak Osmanlı topraklarında bulunan her koyun başına yılda birer para alınacakdı. 1208 yılı Martından itibaren irad-ı Cedid defterdarı tarafından bu işlerin yolunda gitmesine çalışılmıştır.

Yine bu sırada yerine getirilen faydalı işlerden biri de İstanbul'da oturan yabancı devlet elçilerinin verilen tayinatının kaldırılmasıdır. Bundan hazineye büyük menfaat sağlandı. Osmanlı Devletinin yabancı devletler nezdine gönderilen elçilerin masrafları da bu paradan karşılandı. Osmanlı Devleti nezdinde kalan bu ikamet eden elçilere sınır boyundan

İstanbul'a gelinceye ve dönüşünde hududa varıncaya dek tayinat verilmek gerekdi. Ancak başka yabancı devletler birbirlerine elçi gönderirken bu geleneği uygulamıyorlardı. Onlarda bu gelenek geçerli olmayınca Osmanlı Devleti tarafından bunun yerine getirilmesi gereksiz bir ikrâm bir ağırlama ve iltifat oluyordu. Gitgide elçiler bu geleneği kendileri için bir hak hükmüne koyarak eksik verilse veya gecikdirilse türlü yollardan rahatsız edecek müracaatlarda bulunuyorlardı. Hattâ bundan önce denizlerdeki karışıklık nedeniyle Felemenk elçisi deniz yolu ile gidememişdi. Karadan gideceğini bildirip yol tayinatı istemiş, kendisine emsali olmadığı cevabı verilmişdi. Buna karşılık karadan gelen diğer elçilere kendini kıyas ederek isteğinde ısrar etmiş ve bayağı inad ederek isteğini açıklamıştı. Buna karşı koymak Osmanlı Devletinin eli açık davranışına lâyık görülmüyordu. Gerçekden tayinat verilmişti. Lâkin başka yabancı devletlerin hiç birinde geçerli olmayan bir mes'elenin gelenek haline getirilip de verilmesi gereken bir hak şekli altına sokulması yabancı devletler arasında Osmanlı Devletinin gafletine yorumlanacağı bakımından Sultan Selim Hanın bu durum gücüne giderek bazı akıllıca tedbirlerle tam olarak yürürlükden kaldırılmasını tasarladı.

Bunun üzerine daha önce Osmanlı Devleti tarafından elçilikle İngiltereye gönderilen Yusuf Ağa Efendi'ye İngiltere tarafından tayinat teklif edildiği halde kabul etmemesi hususu giderken telkin ve tenbih edilmişti. Bu kez de İstanbul'da oturan İngiliz elçisi Reis Efendiye tercümanını gönderip Okyanus Denizinde ve Akdenizde durum karışık olduğundan kendisinden sonra gelecek elçiye, karadan geldiği için emsaline uyularak ona da yollarda tayinat verilmesini hatırlattı. Reis Efendi kayıdlara bakdı. İngiliz elçisinin aslında deniz yolu ile İstanbul'a geldiği karadan geliş tayinatı bulunmadığı bildirildi. İngiliz elçiliği tercümanı bundan önce karadan giden Felemenk elçisine tayinat verildiğini ileri sürdü. Emsali görülen bir muamelenin İngiliz elçisine uygulanmayışı halinde hatırı kırılır diye söylenince Reis Efendi de bundan sonra gelip oturacak yabancı devlet elçilerine onların yaptığı gibi tayinat verilmeyeceğini ve Felemenk elçisinin hoşa gitmeyen davranışlarla küstahça istekde bulunmasının bu geleneğin yürürlükden kaldırılmasını gerektirdiğini anlattı.

Aslında İstanbul'da oturan elçiler Sadr-ı âzam tebriklerinde ve bayramlarda kutlamaya geldiklerinde bab-ı âliye kumaş ve çuka hediyeler takdim ederlerken ölen İzzet Paşa'nın ilk sadareti sırasında elçiler tebriklerde bulunmak isteyen elçilere: «Sadaret ve kaymakamlık değişiklikleri birbiri ardından oluyor. Elçiler hediye getirmesinler, affederiz» demişdi. Bu dostça davranışdan elçiler kırılmış. «Biz hediyeyi mecbur olarak mı verirdik? Affederiz ne demektir? Bundan sonra vermeyiz» diye birlik olup dikilmişlerdi. O vakitten bu vakte gelinceye kadar hediye vermek

merasimini terk etmiş olmalarının tayinat mes'elesiyle bir tutulacağı ve devletlerin hiç birinde âdet olmayan bir kuralın terk edilmesinin eşitlik kurallarına uyacağı bellidir.

Bugün devletimizin İngiltere'de olan elçisine tayin verilmediği de yeter delildir. Kaldı ki, bundan maksat menfaat sağlamak değildir. Yalnız Osmanlı Devletini böyle bir mecburiyetten kurtarmaktır. Kaldırılan tayinat karşılığı elçilere iltifat etmek Osmanlı Devletinin şanı gereğidir, diye tercümanı geri göndermişdi. Bu tercüman da durumu anlatınca anlaşma ve şartları davaya yetkili olmadığı için susmuştu. Fakat genel olarak elçilere tayinat verilmeyecekse konu üzerinde durmak boşunadır. Şu kadar var ki, bu mes'ele yetersizliğine yorumlanacak. Ağır söz işideceğim açıkdır, yolunda tekrar tercümanını gönderdi. Geldiğinde tayinatın kesilmesi yalnız İngiliz elçisine mahsus olmayıp yetersizlik, ağır söz işitme davası kalkmıştır, diye yine geri gönderildi. Susturulması üzerine artık sulh anlaşmaları ardından veya diğer olaylar nedeniyle icabında geçici olarak gelecek resmî elçiler dışında olağan günler için oturmak üzere gelecek bütün elçilere gidiş ve gelişlerinde tayinat verilmemesi usul ve düzeni kuruldu. Baş muhasebeye de kayıd düşüldü.

İstanbul'da elçiler maiyetinde beratlı tercümanlar olduğu gibi taşralarda da yanlarında beratlı tercümanlar bulunuyordu. Bunlar tekâlif'den muaf ve her hususda serbesttiler. Tüccar'dan bazı zengin reaya bile ticaret işlerinde serbesttiler. Muafiyete erişmek üzere birer desise ile tercüman şekline girerlerdi. Hatta Haleb Konsolosu yanında beratlı altı tercüman bulunması kurallar gereği iken bu sırada bin beş yüz samur kalpaklı tercüman peyda olmuştu. Durum muhassıl ve gümrükçü tarafından Haleb Valisi Süleyman Feyzi Paşa'ya anlatıldı. Bu vezir Bab-ı âli'de yetişmiş, riyaset ve kethûdalık mesnedlerinde bulunmuştu. Devletler arası durumu bilir, Devlet kanunlarından anlardı. Derhal Bab-ı âli'ye yazdı Divan-ı hümâyun kaleminden tercümanların defterini getirtti. Kisbi Efendiyi yoklamacı tayin edip tercümanlık iddiasında bulunanları Haleb divanına çağırdı. Altı kişi doğru berâtlı tercümandan maada her birerinin Halebde tüccar oldukları ve birer desise için tercüman oldukları anlaşıldı. Şöyle ki:

Bazılarının tercümanlık beratı diye öne sürdükleri yol hükmü idi. Babadan oğul'a Osmanlı Devleti reayası oldukları halde beşer onar yıllık cizye kâğıdları olmadığı açığa çıkmıştı. Cizye kâğıtları verildi. Bundan sonra bu işlerde dikkatli olmaları tenbih edildi. Geri kalanları da bazı yerlerde oturan konsolos maiyetinde bulunmak üzere diye yazılı idi. Bu adamların görev yerlerini bile görmedikleri anlaşılmıştı. Beratlarında Mora Yarım adasında, Eğriboz'da, Midilli adasında, Akkâ ve Kudüs gibi yerlerde bulunuyor diye yazılı idi. Üç güne kadar görev yerlerine gitmeleri için buyrultu yazıldı. Mübaşir tayin edilerek denileni yapıp yapmadık-

ları takip edildi. Bu durumun bu adamların ticaretlerine büyük zarar vereceği anlaşıldı. Süleyman Feyzi Paşa'ya 5.000 ve Haleb Kadısı, Muhassıl, gümrükçü ve tayin edilen mübaşire 5.000 Venedik altını verelim bizi affedin diye rica etmişlerse de kabul edilmemiş ve görev yerlerine gönderilmeleri için uğraşılmıştı. Böylece Osmanlı hazinesine hizmet edildiği Kisbi Efendi tarihinde yazılıdır.

BAZI ÖLÜMLER

Süleyman Feyzi Paşa, meşhur gümrükçü İshak Ağa damadı Ahmed Efendinin soyundan gürcü asıllı olduğu biliniyordu. Gürcülerden çoğunlukla secaretle savaşır namlı kişiler çıkardı. Onlardan ilim ve maarif ile uğraşır ve bu yetenekde kimse çıkmadığı halde Süleyman Feyzi Paşa çocukluğunda ilim ve maarifle uğraşıp mektubi kalemine devam ederek değişik teknik bilgilerde ve inşaat tekniğinde yetenek sahibi idi. Güzel hattat idi. Baş halife ve mektupçu oldukdan sonra mükerrer olarak Kethûda, Reis, Defterdar, ikinci Reis olmuştu. Vezirlikle Rumeli Valisi ve Nemçe seraskeri olmuştu. Pasorofçayı kurtarmağa ve ele geçirmeye uğraşmıştı. Bu uğraşlarıyle askeri idarede başarısı ile ün salmıştı. Eskiyi taklidle uğraşır, gösterişli, çok insaflı, yumuşak tabiatlı ilim ve maarif ile uğraşır bir zattı. Ancak dediğinin kesinlikle üzerinde durur inadla yaptırırdı, diye Vasıf tarihinde yazılıdır. Ne ise dediğini yaptıran bir zat olması ile anlatıldığı gibi 5.000 altına bakmayıp Haleb'de tercümanların işine güzel şekil vermişdi. Yaşı yetmişe yaklaşdığı sırada Ramazanın üçünde vefat etmişti.

Bu sırada İsmail Kalesinin inşaatının sona erdirilmesi umulurken Zilka'de sonlarında bina emini Noman Beyin vefatı haberi geldi. Kalenin tamama erdirilmesi için eski Cebeciler Kâtibi Mustafa Efendiye Bina Eminliği için hilât giydirilmek üzere Bab-ı âliye çağırıldı. Boşuna özür diledi. Her ne kadar korkduğuna uğramaması için terfi ettirilip istedikleri yerine getirilecek denildi ise de nasihat kabul etmeyince Sultan Selim'e arzedildi. Devlet kulu olup da hizmetten kaçması edebe sığmaz kulluğa yakışmazdı. Bunun üzerine Mağosa'ya sürüldü ve eski Sipah Kâtibi Raşid Efendi yapdıklarını unutturmak için Başmuhasebe payesiyle İsmail Kalesi bina eminliğini üzerine aldı.

Vefat eden Noman Bey iltizamlardan ve mukataalardan vesair işlenen ticaretten büyük gelir sağlayan zamanın zenginlerinden idi. Ancak Osmanlı Devletinin hiç bir hizmetine yüz çevirmemiş çekinmemişdi. Her ne hizmet teklif olunsa razı olup yapılmasına ve emrin yerine getirilmesine uğraşmış, çalışkan bir zattı. Fakat Medine-i Münevvere tamirinde Harem Ağalariyle bozuşarak Neced yolu ile Bağdad'a ve oradan İstanbul'a gelmişti. Anapa'ya sürülmüş fakat yine zamanın ileri gelenlerinden

değer bilir kimselerin kayırmasiyle aşağılık durumundan ve hakarete uğramadan kendini kurtarmışdı.

Şaşılacak üç şey garibdir ki, bir araya gelmişti. Yazın o zaman Üsküdarda oturan üç Noman Bey vardı. Biri çavuşbaşılıkdan azledilerek Edirne'de vefat etti. Diğeri Silâhşorluğu bırakıp Galata şeyhi oldu. Oradan azledilince Üsküdar'daki evini tekke yaparak birkaç yıl ayin yapdıkdan sonra orada vefat etti. Biri de İsmail'de vefat eden bu Selânikli Noman Beydir. O zaman bazı zarif kimseler:

Üsküdar'da vardır üç Noman evi
Dünyevî ve Uhrevî ve Mevlevî

Deyip uhrevî ile Selânikli Noman Beyi kasd etmişlerdir. Gûya ahiret işlerini görmeye uğraşdığını açıklardı. Bunların vefatlarından sonra yine Zürefadan biri:

Üsküdar'da kalmadı Noman evi
Dünyevî ne uhrevî ne mevlevî

Demişti, diye Faik Efendinin kendi el yazısıyla yazdığı mecmua da görülmüştür.

Anadolu payelilerinden Dağıstani İbrahim Efendi ve İstanbul payelilerinden meşhur müftü zade Esseyid Mehmed Efendi, uzun yıllardan beri teknik bilgi öğretimiyle uğraşırdı. Bugün ikisi de çok yaşlanmıştı. Arpalıkları idarelerine yetmiyordu. Zilhicce sonunda Padişah ikisine de beşer bin kuruş atiyye ihsan etti. Ardından Kayseri arpalığı boşalınca Dağıstani Efendinin ömrünün sonunda ileride mansab ele geçirip de gelir sağlamasına gücü yetmeyeceğinden yeteri kadar zaruret ve sıkıntı çekmeden kurulması için Kayseri arpalığı kendisine verildi. Halbuki insanın ömrü ne kadar uzun olsa kalbindeki emelleri de o kadar uzar, son nefese kadar uzayan bu emel yolunda gider. Makam hırsı ve başa geçmek insanların beraberindedir. Böylece Dağıstani Efendiye arpalık emri geldiği günün ertesi Şeyh-ül İslâm kapısına varıp Anadolu Sadareti beş ay kalmışken arpalık tebdili olacak iş midir, diye Anadolu Sadrını ele geçirmeyi bir mukaddeme olarak ileri sürmüştü. Sadaret-i Anadolunun başkasına verilmesi gerekiyordu. Dağıstani ise isteği yerine getirilmeyince kırıldığı, bu tutum ve davranışından anlaşılmışdı. Gönlünü hoş etmek ve hatır için Muharrem başında Rumeli Payesiyle sevindirilmiş ve arpalık verilerek ikramda bulunulmuştur.

1209 YILI OLAYLARI

İlk bahar gelmişti. Kapdan Paşa geleneğe göre donanma ile Akdeniz'e çıkmak üzere Zilka'de ortasında Tersaneden hareket etmişti. Sonra bazı düşüncelere dayanarak Beşiktaş yanında kalıp durması gerekdi. Fakat Akdeniz'in korunması için bir mikdar gemi gönderilmişdi. Bu suretle hareket mevsimi geçmişdi. 1209 yılı Muharreminin başında birkaç gemi daha donanmadan ayrılıp Akdeniz'e gönderilmişdi. Geri kalan gemilerde bulunan neferler denizcilik san'atını ve eğitimini yapmakdan mahrum ve hareketsiz kalmamaları için savaş san'atında yenilik, çeşidli durumlar ve faydalı işaretleri ara vermeden eğitim ve öğretimine uğraşılmıştır. Bundan sonra Sultan Selim Han gece ve gündüz denizcilik tekniği, denizcilikteki ilerleme ve gelişme hazırlıklarını tamamlamaya ve elde etmeye uğraşdı. Muhtaç olduğu kanunlarla düzen eksikliğini tamamlamaya çalışdı.

TOPYEKÛN O ZAMANKİ DURUM

Geçen yıl Sultan Selim Han birçok kanunlarla yeni bir düzen kurduğu sırada Bahriye, Humbaracı, Topçu ve Levend Çiftliğinde eğitim gören Nizam-ı Cedid askeri için başka başka kanunlar düzenlendi. Bunlar yerine getirilsin diye de Nizam-ı Cedid askerini arttırıyordu.

Halbuki eski ocaklar da yerinde duruyordu. Osmanlı Devletinin askeri masrafları iki kat artmıştı. Mali sıkıntılar tepe noktasına varmıştı. Eyâletlerde ve vilâyetlerde sarsıntı geçiren durumlar vardı. İç gaile gittikçe artıyordu. Bu sırada Fransa ihtilâli Avrupa Politikasını değişikliğe uğratmıştı. Osmanlı Devletine bu durum etki yapıyordu. Bab-ı âli'de dış işleri üzerinde her zamankinden fazla uğraşılıyordu.

Sultan Selim Han ise hiç gocunmadan bunca iç ve dış güçlüklere göğüs gererek ardı arkası kesilmeden Avrupa yeni usullerine uygun kara ve Deniz Kuvvetlerinin ikmâline çalışıyordu. Avrupada yeni icad edilen teknik ve sanayii çekip ele alarak üstünlük sağlamak istiyordu. Osmanlı Devletini asrın açmış olduğu uygarlık seviyesine ulaştırmaya önemle uğraşıyordu.

Halbuki yeni akla geleni eskileri yaptıklarına uydurmak zordu. Durum ve kurallar böyle değişip de yenilik gösterince zamanında iş görecek ve bu görevleri başaracak kimse bulmak da güçtü. Bugünün durumuna göre işe yarayacak adam yetiştirmek en önde gelen mesele idi.

Bunun üzerine Sultan Selim Han, Fransa'dan ve İsveç'den mühendisler çağırdı getirdi. Fransa tersanesinde kullanılan şekil ve ölçülere göre gemiler inşasına başlandı.

Ve Baron Tot eliyle kurulan Deniz Harb Okulunun yenilden düzene konulmasiyle Denizcilik Tekniğinde ve gemi inşasında meharet kazanmış subaylar yetiştirmek üzere 200 kadar talebenin eğitim ve öğretimine girişildi. Büyük topların kullanılmasında bilinen güçlüklerden dolayı hafif, kullanışlı, aynı işi görür topların dökülmesine devam edildi. Modern kışlalar inşa edildi. Tüfek atanlar, topçu ve Humbaracı bölüklerinin Avrupa usûlü üzere eğitimine uğraşıldı. Tophanenin dökümhanesini Fransız subaylarının nezaretine, Humbaracıları İngiliz Mustafa adında bir İngiliz mühendisinin kumandasına vermişti.

Yeniçeriler bu yeni askeri küçük düşürmek için karışıklık çıkarmaya yatkın idiler. Böyle yenilikler ve icadlar asrında ise taassupla kulakları alışık türlü ters yorumlarla bilir bilmez itirazlarla yapılanlara karşı koymak olağan işlerdir.

Duruma bakılırsa Sultan Selimin giriştiği yeni reformların ne kadar tehlikeli ve güçlük dolu olduğu anlatılmağa değmez.

Böyle zor ve tehlikeli teşebbüslerde Sultan Selimin güvendiği kimselerden birisi ve belki birincisi kendi özel yetişdirmesi olan Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşa idi. Kendisi istidatli, cesur bir zattı. Kapdan-ı Derya olunca az vakit içinde pek çok liyakat ve dirayet gösterip yeterliğini ispat etmiştir.

Valde Kethûdası Yusuf Ağa ve Enderun ricalinden Serkâtibi Ahmed Efendi, Mabeynci Ahmed Bey gibi bazı nüfuzlu kimseler de vardı. Ancak üzerlerinde kuvvetli bir baskı olmadığı için birbirleriyle uğraşıyorlardı. Bu yüzden el birliği ile bir işe koyuldukları yoktu.

Çünkü dört köşe büyük sadaret makamı vezirlerin en kıdemlisi Melek Mehmed Paşa çevresine karşı yumuşaktı. Etrafiyle çekişmekten kaçınırdı, ayrıca çok yaşlı idi. Devlet işini görmeye yeter gücü kalmamışdı. Yeni tahta geçen Sultan Selim de Halim Selim bir Padişahdı. Büyük yaradılışlı olduğu için her tarafa anlaşın diyerek lutufda bulunarak adam kullanmak isterdi.

Bab-ı âli'de iş, Reis-ül Küttap Raşid Efendi elinde idi. En yüksek merci olarak orası görülüyordu. Ancak o zaman Meclis görüşmelerinde sudur-u uzzamdan birinin bulunması geleneği geçerli usuldü. Meclis görüşme görevlisi bulunan eski Rumeli Kazaskeri Tatarcık Abdullah Molla Efendi de o zaman sözü her yerde geçen kimse idi.

Özet olarak Osmanlı Devleti bir durumdan değişik başka bir duruma geçmek üzere reform halinde idi. Böyle nazik zamanda herkes işleri kötülemeye yatkındır. Bunlardan bazıları ibret olsun diye cezalandırmak ge-

reken işlerdi. Böyle iken o zamanın nüfuzlu kimselerinden bazıları böyle bahanelerle darıldıkları zatları suçlayarak intikam almağa kalkardı.

Tatarcık Abdullah Efendi ile diğer bazı zevatın sürgün edilmeleri bundan ötürü idi.

BAZI ZATLARIN SÜRGÜN EDİLMESİ

Tatarcık Abdullah Efendi, gelişmiş kişiliği ile faziletlere sahip kimse idi. Ancak herkese sokulmaz, güzel ve sert konuşurdu. Bazı hasımlar kazanmıştı. Kendisine Şeyh-ül İslâm Dürri Zade Arif Efendi eski kinini güttükden başka Valde Kethüdası Yusuf Ağa gibi bazı belli kişiler ile arası bozuk olduğu halde Raşid Efendiyle de aralarında bu sırada son derece çelişki ve düşmanlık peyda olmuşdu.

Asrın tarihinde bunun sebebini beyan anlamında deniliyor ki: Abdullah Molla Efendi Eflâk ve Buğdan Voyvodalarına dair bir meselede Osmanlı Devletine zarar geleceği düşünülüyor, herkese karşı geliyordu. Lâkin Raşid Efendinin tarafı galip gelmişti. Abdullah Molla'nın re'yini kaldırıp kendi dediklerini imza etmişlerdi. Bu meselede 2.000 kese akça almış, bundan Sadr-ı âzam ile Şeyh-ül İslâma da ellişer bin kuruş hisse çıkarmışlardı. Abdullah Molla dimdik durur, doğru karakterli sert ve bir işi eline dolayan adamdı. İlk önce Şeyh-ül İslâm'a ve sonra da Sadr-ı âzama varıb bu yaşa geldikden sonra size ve bize Osmanlı Devletine zararlı mes'eleyi uygun görmek yaraşır mı diye söylenip ağır konuşdukdan sonra herkesin önünde Raşid Efendiye hiyanet ve kötülükleri için söylemediğini bırakmadı... En sonra da Allah'ın kahredici kılıcı ile cezasını bulursun demişti, diye bir fıkra yazılı idi. Ancak Asım Efendinin bunun gibi şahısların durumuna dair yazdığı fıkralar halk arasında söylenti ve duyulanlardan ibaret olduğu için itimad edilen vesika sayılmaz.

Bu hususa dair Vasıf Efendinin el yazısıyla yazdığı müsveddelerinde gördüğüme göre Raşid Efendinin sır arkadaşı ve her hususda kafadarı olan Divan-ı hümayun tercümanı Aleksandri beyden bazı devlet sırlarının dışarı sızdığı herkes tarafından öğrenilince durum Raşid Efendinin kulağına geldi. Tercüman beye tam güveni ve bunu yazanın da Abdullah Molla olduğu, açığa vurulan sırların eksik yönü Abdullah Mollaya yüklenerek böylece padişah kulağına aktarılıp fesad yerine getirilmiştir.

Sultan, devlet sırları ifşâ edilmesin diye bir hat-tı humâyun çıkardı. Önemsiz bir tenbih ile yetinerek yumuşak davranıp iyilik gösterdi. Abdullah Molla ise çıkarılan Hat-tı hümayunun Raşid Efendinin kendisi hakkında arkadan çekişdirerek ortaya çıktığını araştırıp öğrendi. Çok üzülmüş ve ezilmişdi. Kendisini sarsacak, yakacak bir şey yapılmasından gece gündüz kuşkulanıyordu. Kendisi bu durumda Raşid Efendiden çe-

kiniyordu. Oysa aralarında bu geçimsizlik ve bozuşma varken naz ve niyaz merasimini yerine getirirlerdi. Bebek'de yapılan görüşme meclisinde elçi gelmeden önce Abdullah Efendi görünüşde divan tercümanına ve gizlice yüksek sadaret'e yolunu bulup söylersin, sonunda şiddetle cezalandırılırsın diye söylenince Raşid Efendi üzüldü. Bu sözlerin kendisine ait olduğunu hissederek büyük üzüntü duydu. Elçi gelip gidinceye kadar görüşmeler sırasında tek kelime konuşmadı, dili tutulmuş gibi görüşme meclisinin sonuna kadar ağzı kapalı, dudakları kilidli, sessiz kalmıştı. Raşid Efendi kuşkuya kapılıp düşünmeye dalmıştı. Abdullah Efendiyi medh edip kötüleyerek devlet ileri gelenlerinin kulağını doldurmuş, yer yer hakkında düşmanca davranışlara sürükleyecekti. Bu hazırlıkları geliştirdiğini Abdullah Molla öğrenince o da bir yere tezkere yazıp Raşid Efendi ile divan tercümanının durum ve davranışlarını söz konusu edip taşkınlıklarını bildirmişti. Abdullah Efendinin hasımları çoktu. Raşid Efendiyi koruyan dostları çoktu. Üstünlük Raşid Efendi tarafında görülmeye başlamıştı.

İşte Vasıfın müsveddelerinde durum böyle yazılıyor. Ancak Vasıf Efendi zaten Raşid Efendinin gözünden düşmüştü. Başta gelen mevkilerde bulunan devlet ricaline karşı ters davranan Haleb Valisi Süleyman Feyzi Paşa'ya yakınlığı biliniyordu. Abdullah Efendi, Valde Kethüdası Yusuf Ağa ve Raşid Efendi gibi nüfuzlu kimselerin suçlarını ve işlediği şeyleri içine alan bir mektup yazdı. 1208 yılında Feyzi Paşa vefat edince Müftü bulunan Kudsî Zadenin eline geçtiği gibi yaranmak için Yusuf Ağa'ya gönderdi. Devlet işleri ile uğraşanlar kırıldılar ve Abdullah Mollanın bu yazısını görenlerin ona güveni kalmamıştı. Raşid Efendinin kini ve düşmanlığı da bir kat daha artmıştı. Durum böyle iken Kazara Yalısına gidip de Abdullah Mollayı bulamayan ziyaretçileri Üsküdarla Şemseddin Efendinin ziyafetine gittiğini öğrenirler. İkisine birden yaranmak için birer birer Üsküdar'a giderler.

Şemseddin Efendinin epeyce ziyaretçisi vardı. İki kısım bir yere gelip konuşmuşlar, yemek yenildikden sonra evlerine gitmişler. Abdullah Mollanın düşmanları ise bu toplantıyı devlet aleyhinde bazı hususları söyleşmek için tertiplendiğini Padişaha Küçük Su'da anlatırlar. Padişah da fena halde kızar ve Muharrem ayı başında Abdullah Molla, arpalığı olan Güzelhisar'a sürgün edilir. İstanbul Payeli Keçecizade Salih Efendi sözünü esirgemez, dilini tutmaz bir zat idi. Hakkında Şeyh-ül İslamın köklü bir kini vardı. Eskiden muhasebeci olan Şehremini Seyid Mehmed Efendinin binalara ait alım satım işlerine ait tutum ve davranışı devlet ileri gelenlerinin meşrebine aykırı idi. Birer ikişer gün ara ile Salih Efendi Gelibolu'ya Mehmed Efendi Bozcaadaya. Vasıf Efendi de Midilli adasına sürülüp cezalandırıldılar.

RAŞİD EFENDİNİN AZLİ VE DÜRRİ EFENDİNİN REİSLİĞİ VE BAZI OLAYLAR

Raşid Efendi, uzun yıllardır kimi getirip görevlendirilerek kimi de vekâletle riyasetde bulunarak Sultan Selim'in gözüne girmişdi. Bu haliyle Bab-ı âli'de baş vurulacak ilk adam, hele bu kez Abdullah Mollayı alt ettiği için de sözü geçer kimse olmuştu. Bab-ı âli de böylece onun dediğini yapar olmuşdu. Zaman gereği çıkan zorluklardan ötürü işlerde görülen aksaklık ve gecikmeler yüzünden etrafda şöyle olacaktı, böyle olacaktı, diye söylenip itiraz ediyorlardı. Bu taşların çoğu da ona dokunduğu için her şeyden gocunur ve her sözden alınır olmuştu.

Bu sırada yeni reformlara önem veriliyordu. Bunun için yer yer yeni gelir sağlamaya çalışılıyordu. Bu işler böyle iken sadaret makamında güçlü ve yeterli bir zatın bulunması artık kesinleşmişti. Melek Mehmed Paşanın sadarette duramayacağını anlayıp iki yıldır Mısır'da Valilik eden ve iyi hizmetleri görülen İzzet Mehmed Paşayı Sadaret makamı için ileri sürmeğe başlamıştı. Sultan Selim de, Melek Mehmed Paşanın gevşek ve yaşlı olduğu için devlet otoritesini bazı nüfuzlu kimseler eline kapdırdığını, işlerin de istenildiği gibi yürütülüp çevrilemediğini görerek onu azletti. İzzet Paşayı sadarete getirmeyi tasarladı. Bunun üzerine Diyar-ı Rum'a çekip İstanbul'a yaklaştırmak için önce Anadolu eyâletini tevcih etmişti. Mısır'dan hareketle yeni memuriyet yeri olan Kütahya'ya doğru gelmekte idi.

Halbuki İzzet Paşanın kendini büyük görür kişiliği vardı. Melek Paşa gibi sakalını onun bunun eline verecek adam değildi. Raşid Efendi ile uyuşacakları, umulacak şey de değildi. İş bu duruma gelmeden Muharremin 23 üncü günü Raşid Efendi birdenbire azledildi. Yerine eski defter Emini Mehmed Dürri Efendi Reis-ül Küttab oldu.

Raşid Efendinin azli sebebi, Vasıf Efendinin el yazısıyla görülen müsveddelerinde şöyle anlatılır: Raşid Efendinin, kendinin sürgün işinde bu işin gelişmesinde büyük etkisi olmuştu. Ayrıca birkaç yıldır ilerliyor, yükseliyor, asaleten ve vekâletle riyaset mesnedine postu sermişti. Bol para ile kesesini doldurmuş, mücevherat paha biçilmez antika eşya ile de ayrıca güçleniyordu. (**İnnel insane leyetğa en reâhüsteğnâ**) güzel şeyler karşısında insan çekimser kalamazdı. O da çoşup Arab uşakları ve Gılman ile kendini göstermeye ve zenginliği ile kaptığı yer ile nazlanıp söylenir ve bunu duyurarak affını ister durumu yaratırdı. Padişah bunu duyunca Devlet nimetiyle uzun süredir gönlü hoş edilen hizmetlilerde naz ve istiğna görülünce Padişaha yakışır aklı başında kimselere ağır geleceği belli idi. Bu soğuk davranışları da Sultan Selim Hanın tabiatına aykırı idi. Bu hali görülünce azlolundu.

Ne ise Raşid Efendi hasımlarını alt ederek nüfuzunu arttırmışken kendisi de azlolundu. Ancak eski hizmeti, haysiyeti ve dirayeti ile liyekat sahibi bir zat olduğu için azledildiği halde Levend Çiftliğinde tertiplenen ziyafette Vükelâ ile birlikde bulunmuştur.

Levend Çiftliğinde harp san'atı ile uğraşan Nizam-ı Cedid askerine heves ve gayret verilmek hem de o günün gereği dinimizce farz olan yeni harp san'atına dair Padişahın kendi eseri devlet ricali ile ileri gelenlere gösterilmek üzere İrad-ı Cedid defterdarı ve Mühimmat-ı Cihadiye nazırı olan Mustafa Reşid Efendi tarafından Safer'in 12 nci günü ziyaret tertip olundu. Sadr-ı âzam, Şeyh-ül İslâm, Bab-ı âli ricali, Defterdar Osman Efendi, Valde Kethüdası Yusuf Ağa ve Sabık Reis-ül Küttab Raşid Efendi, Levend Çiftliğine varıp ikindiyedek bazen askerin eğitiminde bazen orada bulunan tüfekhanede imâl edilen harp silâh ve araçlarına bakarak vakit geçirirlerdi. Bütün zabitan ve neferlere ve sanatkâra atiyeler bol bol verilirdi. Birkaç gün geçince azledilmiş olanlarla yeni Kazaskerleri yine birkaç gün sonra İstanbul Payelileri takım takım davet ederek ziyafetler verilmişti. Çünkü Nizam-ı Cedid askeri Bostaniyan-ı Hassa neferleri ocağına bağlı idi. Bir gün de Bostancıbaşı ile Bostancı neferleri davet edildi. Zira o gün bu eğitimi gören Nizam-ı Cedid askerine talimnâme-i Hûmayun okundu.

Birkaç yıldır donanma gücünü artırmak için tersane-i âmireden başka Karadeniz ve Akdeniz'in uygun görülen yerlerinde her gün artırılarak gemiler yapılmasına girişildi. Bu yerlerden biri de Kemer Edremit (Burhaniye) olup ancak burası yalnız Fırkateyn inşasına elverişli değildi. Ayrıca havası da tehlikeli olmak nedeniyle memurları ve ameleye güçlük ve yorgunluk olacakdı. Akdeniz Boğazında bulunan Kale-i Sultaniye etekleri hem kalyon inşasına dayanır hem de kolayca kereste çekilebilirdi. Böylece Kemer Edremit yerine burasının daha uygun olacağı bu işden anlayanlar tarafından haber verilmişdi. Bunun üzerine keşif ve araşdırma yapılsın diye Kaptan Paşa bazı mimarları yanına alarak iki Kırlangıç Gemisi ile on gün içinde kendisi gidip gelmişdi. Böylece Levend Çiftliği ziyafetinde bulunamamışdı. Dönüşünde yalnız onun için ziyafet verildi.

Karadeniz Boğazı dışında bazı yerlerde tahkimât yapılması o gün için gerekli idi. Bu sırada Karaburun'da yeniden bir kale ve İne Ada'da yeniden bir palanga yapılmasına ve Kilyos Kalesinin tamirine girişildi.

Geçen yıl Levend Çiftliğinde inşa edilen Nizam-ı Cedid kışlası içinde Valde Sultan bir Cami yaptı. Yanına bir Çeşme, karşısına da bir Mektep yaptırdı. Hasköyde Lağamcılar kışlası içinde yapılmasını istediği cami bu sırada tamamlanmışdı. Sultan Selim Rebi-ül evvel'in ilk namazını orada kıldı. O gün bu kışlanın nazırı iken iki ay önce Raşid Efendinin

kötülemesi üzerine Abdullah Molla, Salih Efendilerle beraber sürgün edilen Seyid Mehmed Efendinin afları ve cezalarının kaldırılması Valde Sultan tarafından rica ve şefaat olundu.

Raşid Efendi azledilmişdi. Sadaret değişikliği de ön görüldüğü için hemen Mehmed Efendi affedilip cezası kaldırıldı. Onun cezasının kaldırılması diğerleri için de yol oldu. Hemen birkaç ay içinde Abdullah Molla, Salih ve Vasıf Efendiler bile affedilerek İstanbul'a geldiler.

MELEK MEHMED PAŞA YERİNE İZZET PAŞANIN SADARETİ VE BAZI TEVCİHLER

Melek Mehmed Paşanın azliyle Mısır'dan Anadolu Valiliği Kütahya'ya doğru gelmekde olan İzzet Mehmed Paşa'nın Sadareti tasarlanıyordu. Gizlice Hat-tı hümayun ile gönderilen Haseki, kendisine Gediz Kasabası yakınında hat-tı hümayunu verdi. İzzet Paşa da kılık değiştirip birkaç adamıyla ılgar edip 1209 yılı Rebi-ûl evvelin 25 nci Pazar gecesi Üsküdar'a geldi. Şafakla beraber Topkapı'dan Padişah Sarayına girdi. Bu sırada savaş mühimmatına büyük önem verilerek başdan aşağı Devlet vükelâsı bu gibi muhimmata bizzat nezaret ederek görevlilere atiyeler verdi. Onları bu işde uğraşmaya ve teşvike girişmişlerdi. O gün de Baruthaneler nazırı Mehmed Şerif Efendi tarafında sur dışında bulunan Barut-hane Sadr-ı âzam ile bazı devlet büyüklerine ziyafet tertib olunduğu için Melek Mehmed Paşa, kıyafet değiştirerek kayığa binip baruthaneye gitmek üzere Topkapı yakınından geçerken derhal Padişah Sarayından kayık gönderilip Balıkhaneye yanaştırılarak Mühr-ü hümayun geri alındığı sırada Şeyh-ül İslâm Efendi de Saraya gelmişti. Onunla beraber İzzet Paşa, Padişah huzuruna çıkarıldı. Kendisine Mühr-ü Hümayun verilerek Bab-ı âli'ye gönderildi. Sadaretine meşhur Şair Fazıl: **(Mühr-û emânet erdi Melekden Mehmede,)** mısraını tam tarih olarak düşürdü. San'at tarihi yolunda önder olan şairlerden Sururi Efendi, her mısraı birer tam tarih olarak: **(Rab-bi İzzet edûp İ'zaz ile mührü ihsan. Geldi devletle vezir oldu Mehmed Paşa)** beytini ve Halil Nuri bey: **(Cevherin bende bu tarihi dedim ey Nuri. Kala İzzetle Sadarette Mehmed Paşa)** tarihini söylemiştir.

Herkesin garib karşıladığı olaylardan Abdulhamid Han devrinde Sadr-ı âzam olan İzzet Mehmed Paşa Bolulu olup baltacılıkdan yazıcı halifesi, yazıcı, sonra darbhane ve Şehremini, sonra Vezir ve Sadr-ı âzam olduğu gibi bu kez Sadarete gelen İzzet Mehmed Paşa da onun gibi Bolulu olup Baltacılık'dan yazıcı halifesi, yazıcı Darbhane ve Şehremini, Vezir ve Sadr-ı âzam olmuşdu. İkisi de Bey halife diye anılırmış.

Sadaretten ayrılan zevatın İstanbul'da kalması o zamana göre âdet değildi. Melek Mehmed Paşa zaten Melek gibi yumuşakdı. Herkes zarar

vereceği ihtimali endişesinden uzakdı. Ayrıca 40 yıldan fazla vezirlik rütbesiyle memleket memleket dolaşıp devlet hizmetinde pir olmuşdu.

Yılı yetmiş kulu azad eder mevlâsı âdettir.

Sözüne göre taşralarda dolaşdırılmasını Sultan Selim reva görmedi. Fevkal'ade olarak Ortaköy'de bulunan yalısında oturup kalmasına izin ve ruhsat verildi.

Vezir-i âzamlar kesin olarak vekâlete geldikleri zaman 40 âdet mülâzemet verilmesi gerekirdi. Maaşsız bir memuriyete geçip devam eden bu mülâzemetler çoğu kez kayırma ve rica ile verilirdi. Böylece ehliyetsizlere düşen mülâzemetleri bu kez İzzet Paşa yersiz ve olanaksız vermeyi uygun görmedi. Büyük ilim adamlarından birkaç mümeyyiz tâyin ederek talebe-i ulumdan imtihan edildikden sonra hak kazananlara veriyordu. Böylece mülâzemet alanlara 15 er kuruş atiyye ihsan ediyordu. Bu suretle ehliyet aradığı görülünce başarı belirtisi olarak herkese yayıldı.

O vakit 15 kuruşun, bu zamanda 150 kuruş değerinde olduğu hatırlatılır.

Melek Mehmed Paşa Zade Salih Bey babasının ilk sadaretinden beri Serbevabin-i Şehriyârî idi. Bu kez babası azledilince onun da çekilmesi gerekdi.

Yerine Mirahur-u Sâni Zühdü Bey nasbolundu. Rebi-ûl evvelin 28 nci günü yeni Sadr-ı âzama hitaben çıkarılan hat-tı hümâyun onunla bab-ı âliye gönderildi. Devlet ricali ve ocak ağaları hazır oldukları halde okundu.

Anadolu muhasebecisi ve Vak'anüvis Elhac Sadullah Enverî Efendi bu sırada vefat edince Rebi-ûl ahır'ın 13 üncü günü Anadolu muhasebeciliği eski berberbaşı Ali Efendiye ve Vak'anüvislik maliye tezkeresini Halil Nuri Beye tevcih olundu.

Müteveffa Enverî Efendi aslı Trabzonlu olduğu halde İstanbul'da ilim ve maarif tahsil ederek hocalık rütbesine erdi. Sefer ve Hazerde birkaç kez Vak'anüvislik ve tezkerecilik, teşrî'fatçılık gibi mansablarla emsali arasında seçkin kimse olmuştu. İyi ve güzel davranışlarıyla anılır, namuslu ve doğru karakterli, güzel konuşmada güçlü idi. Arabca ilimlerde ve Farsça dilde mahir, öğünülecek, değerli bir varlığı vardı. Yaşı altmışa varmış olduğu halde bu kez vadesi gelip ölmüştür.

Trablus Şam Valisi Hüseyin Paşa'nın vefatı haberi gelince yerine birinin nasbı gerekdi. Ancak Trablus Şam eyâletinin birkaç yıldır düzeni sarsılmışdı. Mukataa malları çoğu kez gecikdiğinden düzene konup bir yenileme yapmak için Dergâh-ı âli Kapıcı başılarından daha önce mirî malları tahsil etsin diye oraya görevle gönderilen ve ora ahvalini iyi bilen Yenişehirli Musa Beye eyâleti düzene sokacak yeterli bazı özel müsaadeler verildi. Ve Vezirlik rütbesiyle Trablus Şam eyâleti ve Cerde

Rağbuğluğu Rebi-ül ahırda tevcih olunmakla İstanbul'da bir ay kadar kalıp vezirlik hazırlıklarını düzene koydukdan sonra görev yerine gitmiştir.

Sadr-ı âzam Kethüdası elhac Ebubekir Ağa vezirlerle uzun süre gezip dolaşarak dünya'nın durumunu öğrenmişdi. Ayrıca Halil Hamid Paşanın Sadareti sırasında Hazinedarlık hizmetinde bulunamsı nedeniyle Bab-ı âli işlerini de biliyordu. Bu nedenle önce Sadr-ı âli Kethüdası nasbolunmuşsa da zamanın inceliği Devlet ricalinin seçkinlerinden, Devlet işlerinin inceliğini bilir, günün durumunu kavrayacak, iş bilir ve bitirir birinin bu makamda bulunması gerekiyordu. Cumadel'ulânın 14 üncü günü Ebubekir Ağa azl ile yerine Ruznamce-i evvel Sabık Reis-ül Küttap Abdullah Berî Efendi Kethüda nasbedildi. Ruzname-i evvel mansabı da Başmuhasebeci Mehmed Şerif Efendiye ve baş muhasebecilik de Mektubi-i Sadr-ı âli Ahmed Azmi Efendiye ve mektupçuluk Ser Halife İbrahim Efendiye ve Ser Halifelik Halifelerden Galib Efendiye ve onun üzerinde olan tarihçilik mansabı da ikinci halifelik sayılarak yine halifelerden Mustafa Refik Efendiye tevcih buyruldu.

Bu kez mektupçu olan İbrahim Efendi sonra İbrahim Kethüda diye anılan İbrahim Nesim Efendidir. Galib Efendi de sonra Sadr-ı âzam olan Galib Paşadır. Mustafa Refik Alemdar Paşanın İstanbul'a gelişinde Kethüdayı Sadr-ı âli olan meşhur Refik Efendi olup Reis-ül Küttab mansabında da Galib Efendi ile birbirlerine halef ve selef olmuşlardır.

Tarihcilik mansabı o vakit Bab-ı âli ileri gelenlerine tevcih olunur mansablardan biri idi. Maliye Hazinesinden yazılan ferman ve beratlar ilk önce ilişiği olan kalemde müsveddesi yapıldıkdan sonra zamanımızda Evamir-i âliyye odası yerinde bulunan maliye tezkerecisi kaleminde temize çekilirdi. Fakat sonunda ayrıca sept ve tahriri gelenek hallne gelen arapça ibareli tarihi tarihçilik mansabını elinde bulunduran efendi tarafından konulurdu.

Rakka Vallsi Mustafa Paşa Rakka eyâletinin mirî malını ödemekte gevşeklik göstererek büyük mirî borç yüklenmişti. Azli tasarlandığı halde Bağdad Valisi Süleyman Paşa tarafından bazı özel meseleler için İstanbul'a gelen Çukadar Ağası Süleyman Ağa dirayetli ve o bölge durumunu iyice bilen zevattan olduğu için Receb'in 14 ncü günü kendisine Rumeli Beylerbeyi Payesiyle Rakka eyâleti ihsan edildi. Selefi Mustafa Paşa da doğduğu yer olan Divrik'de ikâmet edecek ve devlete olan mirî borcunu ödmeyi çabuklaşdıracaktı.

Buğdan Voyvodası Mihal Bey, hastalandığından söz ederek İstanbul'da bulunan yalısında ikamet temek üzere istifa etmişti. İstidası kabul edilerek Şevval ortasında yerine Divan-ı hümayûn tercümanı Jenaki zade Aleksandri bey nasb olundu. Hâlâ Eflâk Voyvodasının kardeşi ve eski Divan tercümanı olan Konstantin Beyzade Yorgaki Bey Divan-ı hümâyun tercümanı oldu.

TERSANEDE BAZI İCRAAT

Kalyoncular ve diğer deniz erleri karadaki ikâmetleri sırasında türlü edebsizliklere cesaret eder olmuşlardı. İstanbul için belâ idiler. Kapudan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşanın himmetiyle disiplin altına alınmışlardı. Çoğu vakit de Ber-rüş Şam, adalar denizinde gezmek üzere gönderilirler ve o sularda seyir ve eğitim görerek deniz tekniğini artıranlar Hüseyin Paşanın atıyyeleriyle mükâfat görürlerdi.

Öteden beri Tersane-i Âmirede ve başka yerlerde yapılan kalyonlar, karada iken tam olarak inşa edilerek sonra denize indirilirdi. İndirilirken kıç tarafının ağırlığı başa yüklendiği için her zaman kazada yapılanın tamamından yedi sekiz kana mikdarı çökmesi olağan işdi. Daha önce tersanede 59 zira mikdarı bir kalyon inşası için görevlendirilen Fransız mühendis Brün Bey, bu yolda güzel bir kural ortaya koydu. Kalyonlar karada tam olarak inşa edilmeyip top lombarlarından yukarı bazı yerleri eksik olarak denize indirilecekdi. Sonra eksik yerleri tamamlanacakdı. Hafif olacağı için denize indirilirken o kadar çökmeyecek nihayet iki üç kana mikdarı çökse bile o da denizde tamamlanacak, yerleri ona göre yapılacakdı. Karadaki durumundan hiç bir şey kaybetmeden indirilecekdi.

Bu bildiri üzerine inşası yapılan kalyonun öylece indirilmesi istenildi ve soruldu. Şabanın 9 uncu Cumartesi günü çıkarılacağı zaman tasarlandı. Gerçi o akşam Ramazanın birinci günü olduğu tespit edilmişti. Sefer işlerine Sultan Selim Han önem verip aksamasını istemezdi. Hemen o gün alaca karanlıkda gün doğarken tersaneye teşrif etti. Bekleyen kalyon-u hümayun'a çıktı. Yeni kalyonun indirilmesine başlanmış, Fransız Mühendisin dediği gibi yapılarak denize kolayca indirildiği görülmüştü. Ondan sonra 40 yıl bu usul geçerli oldu. Fakat denize indirilmede asıl sakınca nedeni gemilerin baş tarafı kıç tarafına nisbetle daha keresteli olduğu halde baş tarafı suya çabuk kanıp derhal yukarı eğilerek birdenbire kıç tarafın denize inmesindeki çekisi idi. Sonra gemiler kıçdan indirilmeye başlandı. Sanayi ilerledikçe doğru dursun diye bağlanan bend ve kuşaklara da ziyade önem verilerek bunlar kuvvetlendirildi. Şimdi gemiler tam olarak karada inşa edildikten sonra denize indiriliyor ve hiç bir tarafının çökmediği görülüyor.

Bugün için kullanılan zira-i mimarî 24 parmağa bölündüğü gibi ötedenberi tersane-i âmire'de kullanılan zira bilen 24 kana'ya bölünürdü. Fakat kana parmakdan biraz büyükçedir, çünkü 24 parmakdan ibaret olan bir zira-i mimarî 75 santimetreye ve bir metre otuz yedi Fransa Pusuna eşit olup 24 kana'dan ibaret olan bir eski tersane zirai ise otuz Fransa Pusuna eşitti. Bir eski tersane zirai 24 parmak demek olarak zira-i mimariden üç parmak uzun olduğu belli oluyor.

Her yıl donanma ile baharda Akdeniz'e çıkıp güzün tersane'ye dönmek eski Osmanlı geleneği idi. O vakit ise deniz askeri böyle seferber oldukları zaman yemek pişirtilmez, altı aylık pirinç, mercimek, zeytin yağı verilirdi. Evli olanlar tâyinlerini evlerine bırakırlardı. Bekâr olanların da çoğu yemek pişirmek için icab eden yağ ve saire bulamadığından tayinlerini satıp kuru peksimet ile geçinerek nicesi bu sebepden hastalanıp ölürdü. Gücü yetenler de aylık komanyasını yanına alırlar köşe bucak maltız ocaklarında yemek pişirirlerdi. Bir gemide böyle otuz kırk yerde ateş yanmasında büyük sakınca vardı. Ayrıca güverte ve top anbarları hep su varilleri, komanya sandıkları, bunlara benzer şeylerle dolu olduğu için ihtiyaç duyulsa da bunları boşaltıp topla ateş etmek bir iki saate bağlı idi. Reform sırasında bu işe de bir şekil verilmesi önemli işlerdendi. Ancak ilk önce yemek pişirme mes'elesine karar verilmek lâzım geliyordu. Deniz askerinin tayinleri ellerine verilmeyip öyle seferber oldukları akşam yemeği olmak üzere Cuma ve Pazartesi geceleri pilâv ve sair akşamları da çorba pişirilip dağıtılarak ve kuşluk yemeği olarak zeytin salatası verilmek hususunun düzene konulması tasarlandı ise de bu şekil önce nümune olarak bir iki gemide yerine getirildi. Masrafların bilinip ona göre bütün donanma için uygulanması düşünüldü.

Geçen 1208 yılında seferber olan 700 neferli Bahr-i Zafer adlı kalyon ile yeni inşa olunmuş olan Humâ-yı zafer adlı fırkateynde etrafı demir mahfazalı birer sağlam ocak yaptırılarak yemek pişirmek üzere tecrübe edilmişdi. 1209 yılında Akdeniz'e çıkan gemilerin içine de bu ocaklardan yapdırılmıştı. Dört gemi ile bundan böyle ocakları yapılacak gemiler hakkında da bu usulün genel olarak düzenlenmesi kararlaşdı. Zilkade ortasında da kalemlere kaydedildi. Yine Zilkadenin 16 ncı ve Mayıs'ın 24 ncü Perşembe günü Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa alay ile geçip tersane ricali ile Padişah huzuruna çıktı. Hil'at giyme merasimi yapıldı. Sonra birkaç gün Beşiktaş önlerinde durdukdan sonra Akdeniz'e yelken açıp gittiler.

DEĞİŞİK OLAYLAR

Hazret-i ebâ Eyyüb-ül Ensarî (radıyallahu and) civarında Padişahın annesi Mihr-i Şah Sultanın inşasına para harcayıp önem verdiği imaret, Receb ayı ortasında sona erdi. Bina emini olup bundan önce Kudüs Payesi İhsanı ile rütbesi devriyeden Mahrec-i Mevleviyete devir ve terfi ettirilmiş olan eski Âmid Kadısı Haffaf zade Mehmed Emin Efendiye Galata Kazası tevcih olundu.

Emin Efendi, zekâsı ile tanınmış kültürlü bir kişi idi. Valde Kethüdası Yusuf Ağaya sokularak adı geçen imaretin bina emaneti vesilesiyle devriyeden Galata Mevleviyetini ele geçirmiş, sonra da yolu ile kazasker olmuşdur. Ancak bu mesleğin adamları kendisini çekemeyip her gün

eziyet ederek Şeytan Emin diye lâkab takmışlardı. Şeytan akıntısında yalı alması da garib bir birleşmedir. Falk Efendi mecmuasında yazılıdır.

Geçen 1208 yılında Galata'da çıkan yangında Galata Kulesinin külâhı da yanmıştı. Halbuki bu kulede yanan odalarda Cuma gecesinden başka gecelerde Nöbet çalınmak ve yangın çıkınca davul döverek halkı uyarmak gelenekdi. Bunun için hemen inşa ve tamirine başlandı. Aslında taş duvar üzerine konulan bir külâh ile odadan ibaretken kulenin tepesinde çepe çevre iki buçuk zira miktarı yanmış duvar yıkılıp yeniden yapıldı. Kargir kemerlerle sağlamlaştırılmıştı. Asıl kule çevresinin iki sıra mikdarı gözükecek şekilde dört bir yanına dört âdet camlı köşk ve içine üç oda yapıldı. Etrafına birer sofa ve divanhane inşa ile evvelkinden daha iyi yapıldı. Bu sırada bitmişti, yangın çıkınca davul sesi gelmeyen uzak yerlere durumu yaya bildirmek için gerek kulede ve gerek Padişah Sarayı yanında bulunan nöbethane içine birer köşk konulması emredilmiştir.

Eskiden Uşak Voyvodası olan Acem Oğlu Ahmed'in isyân edip eşkıyalığa başlaması üzerine öldürülmesi ve ele geçirilmesi fermanı çıkmıştı. Gerekirse sığınmak üzere o bölgede sarp bir yerde kale yapmıştı. İçine yeteri kadar zahire doldurmuştu. Üzerine varıldıkça ya bir semte kaçar yahud bu kaleye sığınıp uzun süre kuşatmada kalırdı. Kuşatanlara da bıkkınlık gelerek bir iş görülmeden geri dönülürdü. Hattâ geçmiş yıllarda Anadolu Valisi olan İznikli Ali Paşa beş on bin adam ve epeyce top ve cephane ile kendisi başta Acem Oğlu üzerine hareket etmişken başarı sağlamadan küskün geri dönmüştü. Bunun üzerine işin kolay yanı arandı. Durum o bölgede sözü geçer gücü yeter Kara Osman Oğullarına bu görev verildi. Kara Osman Oğulları Acem Oğlu üzerine varınca o da her zaman yaptığı gibi kalesine sığınmıştı. Fakat kuşatanların uzun süre direneceğini anlayınca avenesiyle beraber kaleden çıkıp Simav Kazası tarafına gitmiş ise de Şaphane ile Simav Kazası arasında bulunan Köpenez adlı köye gelince Simav ileri gelenlerinden Nasuh zade Nasuh Ağa haber alarak kendisini ele geçirir ve idam ederek kesik başını Kara Osman Oğullarına, onlar da İstanbul'a gönderirler. Keşik başı Recebin 29 ncu günü Bab-ı Hümayun yanına konulup herkese gösterilir.

Rumeli Valisi Ebubekir Paşa İşkodra mutasarrıfı Kara Mahmud Paşa üzerine görevlendirilir. Ancak geçen yıllarda bir iş görülemediğinden o bölge durumunu bilir birinin görev alması uygun görülür. Bu önemli işe Selânik ileri gelenlerinden gümrük Emini bulunan Seyyid Mustafa Bey tensib olunur. Ancak gümrük eminliği vezir olmaya yetecek mansab değildi. İlk önce Divan mansablarından biriyle değer ve itibarını halk içinde yükseltmek, sonra vezirlik rütbesi tevcih edilmek şekli uygun görüldü.

Rebi-ül ahır'ın 3 ncü günü Çavuşbaşı Genç Osman Ağa azl ile yerine bu Mustafa Bey nasbolundu. Bu ayın sonlarına doğru vezir rütbesi ile Rumeli eyâleti tevcih edildi. Ebubekir Paşa da Hotin Muhafızlığına ve Hotin'den ayrılan Ferhad Paşa Silistire Valiliğine tayin olunup Çavuşbaşılık da başkapı kulu olan Ömer Paşa zade Abdullah Beye ihsan buyrulmuştu. Mahmud Paşa yaptıklarına pişman olmuş, bunun için de İspanya Kralının, İstanbul'daki elçisi aracılığı ile affı için şefaatte bulunsunlar diye tavassutunu rica etmişdi. Bunun için Şeyh-ül İslâm'ın konağında Şabanın onuncu günü İşkodra Sancağından dışarı kesin olarak teavüz etmemek ve Padişahın dileği dışında hiç bir harekette bulunmamak şartiyle Şabanın 19 uncu günü af ile beraber vezirliği de üzerinde bırakılmıştır. Böylece İşkodra meselesi kapanmış Mustafa da Rumeli eyâletiyle yükselişin imkânlarına kavuşmuştur.

Birkaç yıldır Edirne ve Filibe taraflarında yaygın hale gelen eşkiya kötülüklerini önleyip onları ele geçirmek için (Alev) Ali Paşa vezirler içinde ata iner biner, güçlü ve cesaretiyle ünlü idi. Akça ve mühimmat bakımından da her dediği yerine getirilerek eşkiyayı epeyce sıkıştırdı ise de büsbütün ortadan kaldırıp yok edilmelerine gücü yetmemişti. Eşkiya da görünüşde vakit kazanmak için aman dilerler, yemin ederler, şakilikden vazgeçerler ne tarafa giderse beraber gitmek üzere yemin ettiklerini Bab-ı âliye bildirdi. Her ne kadar Bab-ı âli bunu uygun görmemişti, ama Ali Paşa ısrar edince müsait karşılandı. Çünkü Ali Paşa bu iş için kendisine gönderilen hazine ve diğer şeylerden menfaat sağlamayı düşünerek bu görevi mal toplamak ve menfaat yeri yapmıştı.

Maiyetine gönderilen asker ve ağalar gözünde ve önünde nüfuzu kırılmış, itibarı da azalmışdı. Artık bu görevde tutmakta fayda yoktu. Bunun üzerine bu eşkıyayı yanına alıp Anadolu'ya geçmesi için Cumadel'ula ortasında kendisine Anadolu eyâleti tevcih edilmişti. Fakat eşkıyanın sözlerinde durmayacakları açıkça biliniyordu.

Ali Paşa üzerinde bulunan Çirmen Sancağı vezirliği alınmış olarak Edirne'de ikâmet eden Esseyid Elhac Abdi Paşa'ya vezirliği verilerek tevcih edildi. Eşkiya üzerine varmayarak işin sonunu bekleyip hazırlığını tamamlanması kendisine bildirilmiş ve tenbih edilmişti. Ali Paşanın Anadolu Valisi olduğunu o bölge eşkıyası duyunca başta gelenleri ve işe yarayanları maiyetinden yüz geri edip eskiden olduğu gibi isyân yolunu tuttular. Ali Paşa bunlara boşuna fırsat verdiğini anlamışdı. Kendi dairesi halkı ve eşkiyadan aciz, yersiz yurdsuz biraz derbederle Gelibolu'ya doğru gittiği öğrenildi. Sonra da: «Anadolu yakasına geçme, orada kal» diye kendisine emirler verildiyse de dinlemeyerek Anadolu yakasına geçip Mansabı yerine doğru yürüdü. Cezalandırmak üzere vezirliği kaldırıldı.

Bursa Cizye malından yılda 6.000 kuruş maaş tayin ve üzerinde olan Anadolu eyâleti önce Sadaret Kethüdalığından ayrılan Hacı Ebubekir

Ağa'ya vezirlik rütbesi ile tevcih olundukdan sonra Ali Paşaya kendisi Balıkesir'de ikâmet etmek üzere dairesi halkının bir mikdarını Balıkesir mutasarrıfı maiyetine, geri kalanını Anadolu Valisinin yanına göndersin diye şiddetli yazılar yazıldı. Cezalandırılır korkusu ile şayet kapısı halkını dağıtılmayıp da bir tarafa gitmek davasına düşerse o zaman öldürülecekti. Bunun için de Kara Osman Oğullarına ve başka o bölge ağalarına sayısız emirler çıkarılıp gönderilmişti. Oysa Ali Paşa vezirliği kaldırılıp da Balıkesir'de ikâmeti haberini alınca ürperip can korkusu ile tedbiri bir yana bırakıp kapısı halkını dağıtmaya cesaret edemedi. O bölgede serseri gezerken Kara Osman Oğlu Hacı Ömer Ağa Ali Paşa ile karşılaşınca görevi icabı üzerine yürüdü. Maiyetindeki adamları azdı. Bir çarpışma ve çatışmadan sonra geri çekildi. Ancak bu olay Ali Paşaya bütün bütün korku verdi.

Devletçe herkes önünde asi gözü ile bakılmak gerekiyorsa da çarpışmadan sonra Sadr-ı âzam, Şeyh-ûl İslâm vesair lâzım gelenlere feryadnameler göndererek bu hareketinin bir eşkiyalık tutumu olmadığını, yalnız ırzını ve kendini korumak için işlendiğini, bundan sonra görevlendirileceği hizmetlerde canını vereceğini arz edip bildirdi. Geçmişdeki hareketleri affedildi ve vezirliği üzerinde bırakılarak bu durumdan kurtarılmasını rica etmişti. Ardından halefi Ebubekir Paşanın da Şefaat mektubu gelince vezirliği üzerinde kalarak Karaman Eyâleti İhsan buyrulmuştur. Bir süredir Adana eyâleti Silistire Valisi Ferhad Paşa'nın kendisinde idi. Gerçekde mütesellim nasbedilip öylece idare edilmekte idi. Ancak bu eyâletin Valisi etrafında toplanan reziller ve eşkiya etrafa yayılmış açıkça fıkara ve reayanın hepsine ızdırap çektiriyordu. Bu eyâlet Şaban ayı ortasında İçel mutasarrıfı Mirmiran Yusuf Paşaya ilhaken tevcih ve İçel Sancağına kendi tarafından mütesellim nasbederek kendisi Adana'ya gitti. Eşkiya baskınlarından dağılan reaya ve berikileri çağırıp yerli yerine yerleştirdi. Kendisine Emr-i âli tekrarlanmış ve tenbih edilmişti. Bunun üzerine hemen bir süredir Adana bölgesinde baş kaldırıp hükûmete karşı gelen Karcı ile Toroğlu'nun ve Karcı'nın Kethüdası Hasan Efendinin akıllıca davranışla bir iki ay içinde cezalarının yerinde yapılıp bir bir kesik başları da İstanbul'a gönderildi.

Bu yıl Mısır ümerasından Elfi Mehmed Beyin adamları köyler halkına zulüm ettikleri için Şeyh Sarkavi'ye müracaatta bulunup şikâyet etmişlerdi. O da İbrahim ve Murat Beylere baş vurmuş, fakat hiç birinden uygun cevap alamamıştı. Cami-i Ezhere gidip ulemayı başına toplamıştı. Herkesi de başına toplayınca Mısır'da ihtilâl olacaktı. İbrahim Bey bu yapılan zulümde kendi rızası olmadığını anlatmak için onlara haber göndermişti ve Vali Paşa İbrahim Beyin evine gidip ümerayi ve ileri gelenleri çağırıp toplayarak bundan sonra zulmedenin ve yapılan zulmün ortadan kaldırılmasını, Surre-i Haremeynin her zaman olduğu gibi yol-

lanmasını ve vergilerin verilmesi üzerine iki tarafı barıştırıp bir ay kadar böylece bu işi sürdürdü. Sonra yine hızını arttırarak eski durum ve zulümle baskı başladı.

Şehzade Camii Vaizi Hamza Efendi, birkaç yıldır Ramazan günleri Büyük Ayasofya'da edeb dışı meseleleri anlatıp dinleyenleri güldürüyor, vaaz toplantısını çocuk oyuncağına döndürüyordu. Bu durum şeriatın şanına leke verir hallerdendi. Böylece geçen yıl kendisine gerekli nasihat verilmişti. Ama nasihattan anlamıyordu. Bu Ramazan günlerinde evvelkinden artık derece denilenlerin dışında davranış ve alaylı konuşmalara girdiği için ceza olsun diye Şevval başlangıcında doğduğu yer olan Adana'ya kovuldu.

Bu sırada yapılması gerçekleşen hayır işlerinden birisi de İstanbul'da yangın olduğu zaman bazı yerlerde su sıkıntısı çekiliyordu. Tulumbalar da gereği gibi imâl edilmiyor ve işlemiyordu. Yangının söndürülmesinde güçlük çekiliyordu. Bayazıd, Süleymaniye, Osmaniye, Lâleli Camileriyle Bahçekapıda bulunan Valde Camii avlularında daima su ile dolu durmak üzere havuzlar yapıldı.

Zilhicce ayı Çarşamba gecesi saat ikide iken Balıkpazarı dışarsında bulunan Hasır İskelesinde çıkan yangında bu havuzlar epeyce işe yaramıştı. Su getirmek kolaylaşmıştı. Ne çare ki, İstanbul'un buraları yangında tutuşmaya pek müsaiddi. Rüzgâr da yardım edince yangın artık büyüyor, tulumbalar ile önü alınamıyordu. 11 saat süren yangından sonra Balık Pazarı, Taşçılar, Balmumcular, Keresteciler Zeytin Yağcılar, Nalburlar, Kutucular, Kantarcılar, Sepetçiler, Pirinç malzemeleri ve Ahi Çelebi Camii tarafları yandı. Bir ucu Tekirdağı İskelesine ve bir ucu Uzun Çarşıdan Pertev Paşa Hanına kadar uzadı.

MALİ İŞLER

Aslında İslâm milletlerinde yalnız Kameri Tarih geçerli iken Abbasi Halifelerinden Tayi'ullah zamanında devlet işlerini yolunda götürmek için kabaca bir hesapla her otuz bir Kameri yılda otuz Şemsi yıl sayılarak Şemsi yıl hesabı konulmuştu. Sonra Osmanlı Devletinde de bu kural geçerli olmuştur. Lâkin yıllar Kameri ve aylar Şemsi olduğundan her otuz üç yılda bir sene atlanarak düzeltilmiştir. Hattâ 1086 Hicri yılında Mart başlangıcı Zilhiccenin 25 nci günü oluyor sayılarak 1087 yılı Martında hesaba katarak tevcih ve senedleri öylece düzenlenmişdi. Sonradan o denemelerin geri kalıp gecikmesi yılı olduğu anlaşılınca o senedlerin 1088 yılı Muharremindeki Mart olmak üzere düzene konulması için ferman çıkmıştı. Buna dair çıkarılan Padişah fermanı Hazinede kayıtlıdır.

Aslında Osmanlı Devleti varidatının bazısı Kameri, bazısı Şemsî sayılarak alına geldiği halde masraflar ona göre tertiplenmediği için Hazine hesabı bozuk, yanlıştı. Bunlardan serhadlerdeki ocaklık mevacibi Ka-

merî yıl hesabiyle tertiplendiği halde onlar bu mevacibi ele geçirdiği vakit zamanı Mart olan mukataat sahiplerinden istemeye mecburdu. Mukataa sahipleri ise ödemelerin gecikdiği yılda Mart ayı yok olunca onlar da ödeyemiyorlardı. Bu mazeretle Hazineye baş vuruluyor ve geri dönülüyordu.

Hesabı düzeltmek için Sultan 1 nci Mahmud zamanında Defterdar olan Elhac Atıf Mustafa Efendi tarafından verilen rapor bu işi izaha yeter görülmüşdü.

Atıf Efendi bu bakımdan bir esas koymuşdu. Sonra 1205 yılında gümrükçü olan Hasan Ağa, gümrükle ilişkisi olanlar hakkında Kameri ayları Şemsî aylara değiştirmiş ise de malikâneler hakkında bu karışıklık baki kalmıştı. Bu kez Defterdar bulunan Moralı Osman Efendi, bu inceliği öğrenip tedbir almağa başlamıştır.

Öteki hazine kalemlerinde kayıdlı olan mirî mukataa malları aslında kuruş itibar olunmuş ise de beher kuruşa ikişer akça ve eğer Sümün diye konulup kayda geçmişse beher 1.000 akçasına on dörder akça tefavüt-ü hasene adiyle zam yapılıyordu. Defterdar Osman Efendi ise bu sırada açığa çıkan mali sıkıntı nedeniyle Hazine gelirini artırmak için girdisini çıkdısını gözden geçirip araşdırıyordu. İşte bu tefavüt-ü hasene adiyle yapılan zammın konulmasına sebep ve durumla nizamını araştırmaya koyulmuştu. Bu husus ise kâtipler ve hazine halifelerine sorulunca Kamerî yılın başlangıcı Muharrem ve son ayı Zilhicce olarak, takvimle uğraşanların yıldız hesabına göre her ay 29 gün 12 saat 44 dakikadır. Noksan cebir yolu ile herkesin inancı üzere bir ay 29'a ve bir ay otuza gelir. İlk hesaba göre bir Kameri yıl 354 gün 8 saat 48 dakika olur. Bir Şemsî yıl da 365 gün 5 saat 49 dakika (Bir Şemsî yıl 365 gün 5 saat 48 dakika bir saniye olup hazinece saniye itibarından vaz geçilip 49 dakika sayılmıştır,) olduğundan bir Kameri yıl ile bir Şemsî yıl arasında 10 gün ve 21 saat bir dakika arada fark olup Muharrem ayına ait mukataatı zabtedenlerin 10 gün ve 21 saat bir dakika farkı bulunmakla Muharrem mukataatı zabtedenlerin gün sayısında eşitlik yoktu. Faraza bir Muharrem mukataası ile bir Mart mukataasının malları 100 kuruş olsa Muharrem mukataası sahibi takriben 354 günde bir kere yüz kuruş ve Mart mukataası 365 günde bir kere yüz kuruş vermek icabedeceği ve mesarif-i miriyenin çoğu Kameri yıl itibarı ile görüp itibar olunduğundan her otuz üç yılda bir kere bu masrafların bir yıllık karşılığı yok olmak gerekeceği cihetle Şemsî yıl sayılarak zabtolunan mukataaların mal kayıdlarına tefavüt-ü hasene adiyle on bir günlük mal zam oluna gelmiştir, diye veriyorlardı.

Halbuki bir kuruş yüz yirmi akça olmasiyle 11 günlük aradaki farka karşı zam yapılması fazla olmakla mali kuruş olarak kayıdlı olan mukataata zam olunan kuruş da iki akçanın iki katına yakın olduğundan baş-

ka kuruşda iki akça binde on altıdan fazla olmasiyle mali semen diye kayıdlı olan mukataalar üzerine zam olunan binde 14 akça bu kuruşda iki akçadan da düşük olup mali kuruş olarak kayıdlı olan mukataat ile mâlî semen diye kayıdlı olan mukataalar üzerine tefavüt-ü hasene diye zam olunan meblağların nispetleri de birbirine uygun düşmediği için tefavüt-ü hasen denilecek yerde yanlış deyimle tefavüt-ü hasene denilmiş olduğu gibi bunun hesabında da Hazinece bir yanlışlık olduğu belli olmuşdur. Ancak bu yanlışlık konulurken mi, tertibinde mi, yoksa vakit vakit değişiklik gösteren sikke değerinde midir? Akça kuruş itibarında pek çok tefavüt olduğu halde her yıl bu tefavüt-ü hasene zammı mes'elesinin ona göre işlem yapılmasından mı doğmuşdur? Burası bilinmiyordu.

Defterdar Osman Efendi bütün eski ve yeni defterleri okuyup bir sonuca varmak istemişse de bunun asıl ve esasının da tayinine dair bir kayıd ele geçirmeyi başaramamışdır. Gerçekden 1050 yılında esedî kuruş 70 akçaya rayiç karşılığı biliniyordu. 70 akça hesabiyle kuruşa iki akça tefavüt-ü hasene zam olunduğu halde Şemsî yıl ile Kameri yıl arasındaki 10 gün 21 saat 1 dakikalık tefavüt uygun bulunmuşsa da mali semen olarak kayıdlı olan mukataalarda geçerli olan binde 14 akça hesabına uygun gelmediğinden bu mes'elenin doğrusunu bulamadılar. Hemen Mart mirî mukatası olanların mirî malı kuruş ise kuruşda 2 akça ve semen ise binde 14 akça zam yapılması Hazinenin eski geleneğidir, demekden başka muhasebeyi yapanların diyeceği kalmamıştı.

Bu yanlış hesab ile Hazinenin her yıl büyük zarar ve hasar gördüğü belli olmuştur. Haremeyn mukataaları ile esham mukataaları araştırılmağa başlandı. Haremeyn mukataaları Mart ayında idi. Haremeyn Hazinesi çoğu masrafları ise Muharrem, yani Şuhur-u Arabiye hesabiyle verilir iken tefavüt adiyle bunların mallarına bir şey zam olunmadığı gibi esham mukataaları da böyle zamsız kalmış olduğu meydana çıkmıştır. Halbuki Haremeyn evkafına bağlı olan imaretlerin idaresi ve hademesinin düzenlenen vazifelerinin vakit ve zamanında ödenmesi hususunda camiler ve hayratın onarımında görevliler acz ve ızdırap içinde idiler. Esham mukataalarına her yıl birer ikişer ve daha fazla yapılırken sonra irad-ı cedid Hazinesince ele geçiriliyordu. Bundan sonra bunlara sehim zammı yapılmaması nizama bağlanmışdı. Osman Efendi buralarını tetkik ve doğru bir hesapla 11 günlük tefavût bedeli mal zam olunduğu halde yalnız mirî mukataalardan her yıl için 100.000 kuruşdan ziyade mirî kazanç sağlanacağını ve bunu düzenlerken tefavût gösterilmeyen filân haremeyn mukataalarından bu kurala göre 40.000 kuruşdan fazlası ve Esham mukataalarından da 60.000 kuruşdan fazla tefavût husule gelerek üçünün toplamı yılda yakın olarak 400 keseyi aşar fayda sağlanacağını görüp araşdırması üzerine bu bakımdan düzenlenen bir rapo-

runda açıklanan hususları belirttikden sonra Rumi aylara göre elde edilen miri, Haremeyn ve esham mukataalarının asıl mâl ve bedel-i iltizamlarına on bir günlüğü doğru olarak hesab edilecekdi. 1209 yılından sayılarak zam aypılacak ve her yıl eminlerden ve mültezimlerden tahsil edilerek fayda sağlanacaktı. Bu hususların nizam olarak işlemesini yazıp gerçekden irad-ı cedid Hazinesinden elde edilen mukataalara bundan sonra mal zam olunmamak ferman buyrulmuş ise de miri masrafların çoğu, yani 20.000 kese akçadan fazlası, Arabî aylardan sayılıp veriliyordu. Halbuki 32 Şemsi yıl 33 Kameri yıl demek olduğundan bu bakımdan göz yumulursa 32 yıl içinde bir yıllık gelirin kaybolması gerekiyordu.

Tefavût mes'elesi diğer ortaya atılan zamlara benzemiyordu. Hazine hakkı olduğu halde aslında noksan hesab edilmesi yüzünden bu nizam yanlışı doğrulama demek olduğu anlaşılıyordu. İrad-ı cedid hazinesinden elde edilen mukataaların bu fazla tefavûtü iltizamları sırasında zam yapılarak mültezimleri tarafından toplanacağı cihetle Hazine-i Cedideye de geri kalan ve eksik olan yüklenecekti. Bunlar müstesna tutulduğu takdirde başkalarına da sirayetle düzen sarsılabilirdi. Bu mahzur vardı. Buna dayanarak İrad-ı Cedid hazinesinden elde edilen mukataalar hakkında bile bu nizamın yerine getirilmesi gerekiyordu. Bunu da raporunda ileri sürmüştü. Bu rapor meşveret meclisinde okundu, onaylandı ve doğru görüldü. Yerine getirilmesi Padişah iradesine bağlı idi. 1209 yılından itibaren bu tutum düzen olarak kullanıldı.

Bu nizam gereği kalemlerin kayıdları gözden geçirilince miri mukataalar ile esham mukataaları zamlarından yılda miri hazineye 384 kese yüz elli bir kuruş gelir sağlanıyordu. O vaktin rayici ve hesabına göre bu para ile epeyce iş görülürdü. Böylece Osman Efendi, miri hazineye böyle mali sıkıntı içinde iken epeyce çalışıp hizmet etmiş olduğu gibi bu sıkıntılı zamanda Haremeyn hazinesinden idare olunan hayrat ile sevab için yapılmış hayratın idaresinde büyük güçlüklerle karşılaşılıyordu. O zaman bu vakıflar hakkında da kazanç sağlayan bir işi başarmıştı. Bunca yıldır o kadar meşru gelirin zayi olup gitmesi, hesaba dikkat edilmemiş olmasındandı. Her görevde o işi bilenin ve ehil olanın kullanılmasının devlete ne derece faydalı olduğu bundan daha açık belirtilemez.

Ancak Sultan Selim'in gözünün gördüğü Nizam-ı Cedid idi. Askerini artırmak, mühimmatı çoğaltmakdı. Buna tahsis edilecek gelir sağlamayı düşünüyordu. Böylece bu varidat ayrı bir nezaret altında İrad-ı Cedid Hazinesine bağlı olduğu için mali işler çatallaşmıştı. O zaman yükselmek ve görev almak İrad-ı Cedid'le ilgili olanlar içindi. O zamanın nüfuzlu kimseleri hep bu takımda, bunların arasında idi. Çünkü İrad-ı Cedid Hazinesinden elde edilen mukataaların kayıdlı olan miri malları, İrad-ı Cedid Hazinesi tarafından her yıl miri hazinesine veriliyordu. Fazla varidat ne

olursa olsun İrad-ı Cedid Hazinesine ait olmak üzere düzen kurulmuştu. İrad-ı Cedid Hazinesine kalsın isterdi. Osman Efendinin miri sıkıntıyı ileri sürerek bu zamların devlet hazinesinin açıkça görülen hakkı olduğunu bildirmesine karşı gelinemeyerek Nizam-ı Cedid Hazinesinde toplanan mukataaların yeni zamları da eskiden olduğu gibi mirî hazinesine bırakılmıştı. Bu durumun o zamanın mizacına uygun düşmediği bellidir.

Böyle nedenlerle gerçekden sadık ve doğru olan Osman Efendi, bu faydaları sağlamaya çalışıp uğraşıyor, yapılacak işlerin altından kalkıyordu. Lâkin her şeyden daha öncelik taşıyan sefer mühimmatı ve ayrıntıları için kafasını yormuyordu. Bunlara çalışır ve ilgi gösterir bir defterdar lâzımdır, yollu sözler söylenmeye ve istenildiği gibi kullanılabilecek yumuşak yüzlü bir defterdar aranmağa başlandı. O sırada Osman Efendi atiyye mallarına ve mevkuf mallara da bir düzen vermişti. Kul mevacibi, kalyoncu ulûfesi, tersane giderleri gibi belli ve kararlı masrafların belirli tertipleri olup bazısı gecikmeye uğrasa bile hazine muaccelât ve zuhuratından eklenip tamamlanırdı. Yıl sonunda eminlerin açık kalan matlubları bazı zuhurattan ve mirî bakiyelerden ödenip idare olunurdu. Ama Ramazanda bazı devlet hizmeti görenlere, kalemi kâtiplerine, ocaklı ve başkalarına Mevkuf adiyle dağıtılan 250 kese akçadan fazla atiyyeler veriliyordu. Çünkü devlet mansablarının bir yıllık tevcihi yapılırdı.

Bayramdan hemen sonra yapılan yıllık tevcihlerde verile gelen 120 keseden fazla atiyyelerin toplamı 370 kese akçadan fazla tutuyordu. Karşılığı bir gelir olmadığı halde kıstin, mevacibin dağıtımı zamanına, yani hazinenin büyük para harcadığı günlere rastladığı için geciktirilmesi bir zaruret gereği idi. Atiyye alacak birkaç yüz adamın ve özellikle Tezkereci ve Mektubi efendiler ve bazı kalemlerin kâtipleri buna benzer maişet işini yılda bir kez verilen bu mevkuf mala bağlayanların durum ve şereflerini üzüntü ve sıkıntıya uğratırdı. Çünkü faizi on kese akçadan fazla olan mirî mukataalar, irad-ı cedid hazinesi tarafından elde edilerek 5 yıl itibariyle muaccelesi mirî haiznesine verilmesi nizam-ı cedid şartlarındandı.

1207 yılı Cumadel ulasının 29 ncu gününden 1208 yılı Cumadel ulası sonuna gelinceye kadar böylece elde edilen mukataaların faizi 94.424.5 kuruşa varırdı. Beş yıllık hesabiyle muaccelesi 472.120 bu kadar kuruş aylara bölününce bir aya isabet eden 39.340 kuruş bu kadar paranın aydan aya irad-ı cedid hazinesinden Hazine-i âmireye verilmesi usul diye işlem görüyordu. Sonra da bunun dört aylığı bu 1209 yılı Recebinden başlayarak irad-ı cedid hazinesinde durur du.

Bu atiyyelere karşılık tutulmak üzere başka yere sarf edilmemesi hususunun nizam ittihaz olunmasını Osman Efendi bir raporla Bab-ı âliye bildirmişti. Padişaha gösterilmiş, yerine getirilmesi için Padişah iradesi

çıkarılmıştı. Osman Efendinin böylesi birçok zevatın yanında öğülecek değeri olmuştur.

Şabanın 18 nci salı günü Divan-ı hümâyun tertiblendi. Askeri sınıfların iki kıst mevacibi çıkmıştı. Bu ayın 22 nci günü devir olmakla her zaman olduğu gibi Padişah tarafından Sadr-ı âzama devir teşrifatı ile silâhdar ağa gelmiş ve geleneğe göre teşrifatla geri çevrilmişti. Çünkü o vakit askeri mevacib 4 kısta bölünürdü. Bir kısti Muharremde, diğer kısti Cumadel ula'da, kalan iki kıstı da Şabanda çıkardı. Kubbe altında, Divan-ı hümâyunda Sadr-ı âzam huzurunda sayım yapılır, ocaklara teslim ile her ocağın mevacibi kendi dairelerinde esami sahiplerine dağıtılıp verilirdi. Fakat Sipahi ve Silâhdarların ulufelerini Bab-ı âli'de Sadr-ı âzam sergi yayarak verirdi. Sonunda devir hesabı yapılırdı. O gün Padişah tarafından el yazısiyle Sadr-ı âzam taltif olunurdu.

Zira bu husus Osmanlı Devletinde büyük işlerdendi. Özellikle böyle hazinenin sıkıntılı günlerinde mevacibin bulunup verilmesi çok önemli bir mesele idi.

1209 yılı Muharreminde çıkan bir kıst mevacibin mikdarı 2880 kese kadardı. Cumadel ulanın taksiti 2800 kese küsur, bu kadar bin akça idi. Şaban'da verilen iki taksitin mikdarı beşbin altıyüz doksan altı kese, 6042 akça olup bir senelik mevacibin miktarı on bir bin üç yüz seksen iki kese, bu kadar akça idi. Ancak bu kese tabirinden murad her biri 500 kuruşdan ibaret olan Rumî kesedir. Divanda ocaklara taksim edilirken kese-i divanî itibariyle verilirdi.

Bir kese-i divanî 416 kuruş 80 akçadır. Bir yıllık mevacib-i askeriye toplamı 11,300 bu kadar kese-i Rumî'nin küsuru hariç 7328 kese-i Divanî'si Yeniçerilere, 1366 kese-i Divanîsi Cebecilere, 1124 kese-i Divanisi Topçulara, 1282 kese-i divânisi Arabacılara, 2300 kese-i divanisi Sipahi ve Silâhdarlara ve geri kalanı diğer ocaklara dağıtılmıştı. Ancak bunların çoğu birbirine geçerdi.

1209 yılı Muharreminde mevacib çıkdığında genel olarak emeklilere 1205 yılı **Masri**'ini yani Muharrem, Safer, Rebi-ül evvel mevacibi ve eşkincilere bu yılda **Receci** yani Rebi-ül âhır, Cumadel ulâ ve Cumadel âhıra mevacibi verilmişti. Fakat topçu ve arabacı eşkincilerine hakları olan 1208 yılı **Lezez** yani Şevval, Zilkade ve Zilhicce mevacibi verilmişti. Diğer kıstlar da bu kıyas üzere idi. Kısaca yılda üç kez bu mevacibin bulunup verilmesinde zorluk ve sıkıntı çekiliyordu.

Diğer günlük masrafların yerine getirilmesinde de miri hazinesi çeşidli güçlükler içinde idi. Bu böyle iken Defterdar Osman Efendi görevini yerine getirmek, gerek devlet nezdinde gerek halk gözünde kendini mes'uliyetten kurtarmak için hazinenin hakkı olan hususlarda akça sek-

dirmezdi. Ancak Osmanlı Devleti bu eski ocakların mevacibini verdiği halde bir yandan eğitimli askerî kuruluşlara, araç ve gereçlerine ve mühimmatına, yeni savaş usullerine göre doldurup ikmâl ile uğraşırdı. Buna karşılık kurduğu İrad-ı cedid hazinesine yeni gelir sağlamak gerekiyordu. Az çok nereden yeni gelir hatıra gelse hemen irad-ı cedid hazinesine kaydedilip katılıyordu. Osman Efendi ise özel görevi olan mirî işlerin güzelce idaresini düşünürken zamanın nüfuzlu kimseleri de kendi aleyhinde bulunurlardı.

Böylece sefer mühimmatına önem vermiyor diye Şabanın 20 nci günü azledildi. Yerine malikâne halifesi olan, Şerbetçi zade damadı Mehmed Emin efendi defterdar oldu. Mehmed Emin efendi onların istediği gibi kullanacağı kişilikde bir zattı. Lâkin mali işlerin ağır yükü altında ezilerek nihayet istifaya mecbur olmuştu.

Şevval'in 4 üncü günü eskiden olduğu gibi yıl başı tevcihatı geldi. Bab-ı âli hizmetinde bulunanlar ile Divân mansablarının çoğu yerinde bırakıldı. Eyalet ve vilâyetler mansabları da çoğu yerinde kaldı. Bazı vali ve mutasarrıfların değiştirilmesi sırasında Mora eyaleti Bender muhafızı Hasan Paşaya Silistire eyaleti Çirmen sancağına katılarak Dağlı eşkiyası üzerine görevli olan Çirmen sancağı mutasarrıfı Hacı Abdi Paşaya tevcih olundu. Ancak Mora bölgesi kritik yerdi. Hasan Paşa tarafından nasb ve tayin edilecek mütesellimin doğru ve o bölge durumunu bilir kişi olması gerekdi. Yeniçeri kâtipliğinden ayrılmış Moralı Tecelli efendi Mora eyaletine mütesellim nasbolundu. Sadr-ı âzam huzurunda hil'ati giydirilmişdi. Sabık defterdar Moralı Osman efendinin yukarıda adı geçen tertibi üzere mevkuf mal karşılığı, mahfuz ve mevcud olduğundan hocaların ve kalem kâtiplerinin her zamanki gibi atiyyeleri bile verilmişti.

BAZI ÖLÜMLER

Bursalı İsmail Hakkı halifelerinden Çorlu'da oturan Pertevi efendinin halifelerinden ve tekke şeyhlerinin danişmendlerinden Üsküdar'da Hüdai asitanesi, şeyhi Mehmed Derviş efendi siyatik'den birkaç ay ızdırap çekdikden sonra hayatından umud kesilerek Hüdai asitanesi şeyhliğini oğlu Şahabeddin efendiye terketti. Üzerinde bulunan vazifeleri hizmetliler arasında dağıttı. Vasiyetini yapdıkdan sonra onbeş yirmi gün içinde Şabanın 6 ıncı pazar günü gecesi akibetinin zaviyesine göçdü.

Ramazan ortasında Anadolu sadareti payeli Selânikli Piri Mustafa Paşanın oğlu ve Piri zade Osman Molla efendinin damadı olan Mehmed Said bey, niyet-i siyam-ı ebedî ile imsak ve hayat sofrasını dünya nimetlerinden pir-ü pâk eylemişti.

Bu yıl Hacıların belli kişilerinden eski ve yeni Mekke-i Mükerreme kadıları olan Dürzü Hüseyin ağa zade Mahmud efendi ve eski Şeyh-ül

İslâm Mehmed Molla zade Mehmed Şerif efendi ile Ricalden Seyyid Feyzullah efendi vefat etmişlerdir.

Feyzullah efendi miri dellalbaşısı Mustafa ağanın oğlu olup 1158 de Baş muhasebe kaleminde görev almış, 1196 da zimmet halifesi, bir yıl sonra Defterdar, 1198 de Hacı Mustafa'nın vefatında yerine Reis-ül küttab olmuştu. Gerçekden kendisinin bilgisi, hesap işleriyle hazine kalem usullerinden ileri gitmezdi. Riyasete ehil olmadığı biliniyoordu. O vakit Hayri efendi ve Feyzi Paşa gibi azledilmiş kimseler ve Raşid efendi gibi Beylikçi ve Abdullah Beri efendi gibi mektupçu ve başkaları varken Feyzullah efendinin Reis-ül küttab olmasında hiç bir mana yokdu. Ama Halil Hamid Paşa ehliyetli birinin kullanılmasını kendisi için zararlı görerek cahil ve kitabet tekniğinde yetişkin birini Reis yapıp da Riyaset işlerini kendi başına idare etmek istiyordu. O sırada meşhur Nazif efendinin bile Defterdarlık için koyulması hususlarını kendi hakkında faydalı düşünüyordu. Bu hayale kapılarak Feyzullah efendiyi Riyaset makamına getirmişti. Halbuki o güne kadar defterdar kapısından çıkıp Bab-ı âli kalemleri tekniği ile alışkanlığı olmayanlara Riyaset tevcihi görülmüş şey değildi.

Halil Hamid Paşanın ikbali sönünce Feyzullah efendi de onun taraftarı diye suçlanarak İstanköy adasına sürüldü. Cezası kaldırılınca orduda çavuşbaşı olup Raşid efendinin İstanbul'a dönüşünde Feyzullah efendi daha önce Riyaset etmişti; yine eder denilerek Reis nasbedilmişdi. Emirleri kayd etmekden başka bir işe yaramadığı görülerek 70 gün sonra azledilmiştir. Sonra yine Defterdar ve kethüda olup 1205 de kethüdalıkdan azledilerek Kıbrıs'a sürülmüştü. 1206 da cezası kaldırılmış, bazı görevlerde kullanılırken bu yıl izin isteyip Hacca gitmişdi. Dönüşünde Mekke-i Mükerreme civarında, Şeyh Mahmud adlı yerde vefat etmiştir. Tercüme-i hâli bakımından Faik efendi der ki: «Feyzullah efendi güven verir iyi ahlâkı ile ün salmıştı. Bunu herkes bilirdi. Yalnız hesab tekniğinden haberi olduğu da bilinirdi.» **Tecavüzullah an seyyiati el'uhdeti alerravî.**

BAZI YABANCI DEVLET HABERLERİ

Bundan önce İngiltere'ye gönderilmiş Penah efendi zade Yusuf Agâh efendi, Londra'ya varınca güler yüzle iyi karşılandı. İngiltere Kralı ile görüşme durumuna ve Name-i hümâyun ile Padişah hediyelerinin teslim edilmesine dair bu sırada Bab-ı âliye yazısı gelmişdir. Penah efendi Avrupaya gönderilip orada ikamet eden ilk elçi idi. Birinci yazısının tarihe geçirilmesi uygun görülmüştür.

Bu sırada ortaya çıkan Fransa Büyük İhtilâli'nin her tarafa serpintileri dokunuyordu. Avrupa yeni bir devir içine giriyordu. Bu durumun

Osmanlı Devletine de çok tesiri olduğu görülür. Buna dair biraz bilgi verilmesi uygun görüldü.

FRANSA İHTİLÂLİNİN ÇIKIŞI VE BUNA BAĞLI BAZI AYRINTILAR

Feodalite zamanında Avrupa halkı üç sınıfa ayrılırdı, birincisi asilzadeler, ikincisi papas takımı idi. Bu iki sınıf imtiyazlı ve birçok müsaadelere sahipti, üçüncü sınıf yani halk kimi esir, kimi ağır ve aşağılık işlerde kullanılırdı. Asizladeler onları insan bile saymazdı. Haçlı savaşları ilişkileriyle frenkler Şark memleketlerine gelip de İslâm milletlerinde hürriyet ve serbestiyeti görünce gözleri açılarak insanda doğal olan hürriyet aşkı hepsinin düşüncelerini sarmıştı. Halk eskisi gibi kullanılamıyor, yeni yeni müsaadeler verilmesine mecbur olunuyordu.

İngilizlerin yaradılışındaki karakter sağlamlığı ve ağırlık nedeniyle İngiltere'de bir tarafdan derece derece bazı müsaadeler verilmesi zorunda kalınmıştı, ayrıca hükûmetin de hareketleri bazı şartlara bağlı olarak Meşrutî hükûmet kurulmuştu. Mezheb düşüncesinde halk serbest bırakılmıştı. Bunun üzerine orada Protestan mezhebi yayılmıştı.

Almanya'da bile o zamana göre imtiyazlı iki seçkin sınıfın imtiyazları hakkında değişiklikler yapılmıştı. Ancak İmparatorlar İtalya'daki nüfuzlarını korumak için bir tarafdan asilzadelere fazla müsaade ile güzel davranılıyor bir taraftan da Papalara saygılı davranmaya mecbur oldukları için Alman asilzadeleri kuvvet bulup adım adım ve yer yer bağımsız hükümdar olmuşlardı. Alman halkına da yavaş yavaş müsaadeler veriliyordu. Fakat bu sırada Almanya'nın kuzey bölgesinde Protestan mezhebi üstün gelmiştir. O tarafda bulunan Brandeburg markisi diğerlerinden fazla kuvvet kazanarak Prusya Kralı adiyle İmparatorların karşısına çıkmıştır.

Fransa'ya gelince Feodalite zamanında yaygın olan zulüm ve baskıdan canları yanıyordu. Sonraları Fransa Kralları bu usulün kaldırılmasında başarılı olmuşlardı. Emlâk ve arazinin çoğu iki seçkin sınıfın, yani asilzadeler ile Papa ve Piskoposlar elinde kalıyordu. Üçüncü sınıf, yani halk sınıfı onların hizmet edenleri hükmünde idi. Ağır şartlar altında sürünüyorlardı. Ağır gelen devlet vergileri hep onların üzerinde idi. Buna karşılık devlet tarafından iyi muamele görecekleri yerde devlet idaresi ve hazineye gelir sağlamakdaki yolsuzluklar, hükûmet memurlarından gördükleri fena muamele ve hakaretten fazla mültezimlerden de zulüm ve baskı görürlerdi.

Fransa Kralları mutlak hükûmetlerini sarsıntıdan korumak için halka, her türlü politik düşünce serbestisi ile mezheb serbestliğinden mahrum ediyorlardı. Ahali, artık hükûmetten şikâyete başlamışlardı. Feoda-

lite usulünün kaldırılması için Kralları, asilzadeleri düşürerek halkı bir derece yükselttiler. Sonra da milletin gücünü anlayarak asilzadeler ile Papas sınıfını ele almağa başladılar. Fakat eski büyük asilzadeler kalmamıştı. Kalanların gücü ve kuvveti baybolmuştu. Durum ve hareketleri Krallık idaresi hakkında halkın nefret etmesinden başka bir sonuç vermedi. Fransa eyaletlerinin bazılarında Roma kanunu, bazısında örf ve gelenek geçerli olduğu için Davaların çözülmesinde görülen güçlüklerden başka büyük ve küçük hâkim mesnedleri para ile alınır, satılır bir meslek olmuştu. Çoğu kez adaletin yerine getirilmesi ve haklıya hakkını vermek diye birşey yoktu. Asıl büyük fenalık şurada idi:

Kral ve hükûmet tarafından kimsenin hoş karşılanmayacağı kimseler yahud Kral yakınlarının sevmediği zatlar aleyhine emirler çıkarılır, bunlarda kimin ismi yazılı ise soruşdurma yapılmadan Paris'deki Bastil adlı kale gibi yapılmış hapishaneye atılırlardı.

Bu emirnamelerin kötüye kullanılması o dereceye varmıştı ki, isim yeri açık olarak çıkarılırdı ve para ile satılırdı. Hatta bir genel ev kadını fuhuş icrası için böyle açık emirname alarak kocasının ismini yazıp hapsettirmişti. Halbuki halk eskisi gibi cahil değildi. Devletin fena idaresi hakkındaki düşüncelerini herkesin içinde söylüyorlardı. Asilzadelerle, papazlarla alay etmeye başlamışlardı.

Şehirler halkı epeyce eğitim görüp bilgileri artmıştı. Günlük yaşantılarında asilzadeler ile eşitlik yokdu. Asilzade olmadıkça orduda subay olunamıyordu. Buna benzer asilzadelere verilen imtiyazlar şehirlilere pek dokunuyordu. Resmi muamelelerde eşitlik elde etmek emeline düşmüşlerdi. Gerçi serbest düşüncelere dair yazılmış kitaplar yasak edilmişdi, çoğu da yakılmışdı. Halk bunları saklıyor, hırsla okuyordu. Zira 14 ncü Louis zamanından beri halk epeyce bilgi edinmişti. Birçok kimse ilim ve maarif ile dünya durumunu öğrenmeye ve kötü idare ne demek olduğunu anlamağa başlamıştı. Şehirliler artık seçkin bir sınıfın durum ve davranışını çekemez olmuşdu. İlim, maarif, sanayi, ticaret ilerleyip genişliyordu. Fransa'nın zenginliği üst tabakada kendini gösterdiği halde Devletin acınacak mali sıkıntılar içinde bunalması garip karşılanacak bir durumdu. İmtiyazlar ve muafiyetleri kaldırmaktan başka çare yokdu. Papazlar «Biz devlete dua ediyoruz,» asilzadeler de «Biz devlet için savaş meydanlarında kan döküyoruz,» diye imtiyaz ve muafiyetlerin kalmasını iddia ediyorlardı. Asilzadelere de «Savaşda halkın dökdüğü kan, su mudur?» diye sorarlardı.

Şu hale bakarak artık eski âdet ve usûlün yenilenmesi ile Fransa için yeni bir çığır açılması zamanı gelmiş demek olup, vükelâ içinde buna gücü yeten bazı zevat da bulunduğu halde epeyce tedbirler konulmuşsa da 16 ncı Louis tutuk ve renk değiştiren kimse idi. Çoğu zaman vükelâyı

yarı yolda bırakdığı için bunca güzel tedbirler ve teşebbüsler hep neticesiz kalmıştı. Halbuki böyle şiddetli bora zamanında hükümdar olan zat yerinde dayanıp cesaret ile canını verircesine dümeni eline almazsa akıntı galip gelerek ve rüzgârın sürüklediği devletin tehlikeye uğraması kuvvetle umulur.

Fransa'nın bu karışık durumuna akıllı kimseler hayret edip esefle bakıyorlar, asıl sebebini Fransa'nın düzeninde ve tarihdeki olaylarında bularak şuna buna yüklemeye kalkmıyorlardı. Halk da gördükleri fenalıkların asıl sebebini aramayıp halk arasında gelenek olduğu üzere yalnız bazı kişilere lânet ve nefretle bakarlar; her şeyden önce her fenalığı kraliçeye yorarlar, her yerde ondan söz edip onu kötülerlerdi.

Aslında kraliçenin kral üzerinde nüfuzu pek çokdu. Zevk, safa ve gösterişde çok para sarfediyordu. Sevdiklerine istedikleri kadar atiyye verirdi. Böylece herkesin dilinde kral ve kraliçe konuşulur, kötülenirdi.

Oysa bazı halk arasındaki rezil kimselerden başka ihtilâl düşüneni yoktu. Fransa kralı gayretli, cesur bir zat olup da hemen asilzadeler ile papazların imtiyazlarını, muafiyetlerini kaldırıp, güzel bir idare yolunu tutmuş olaydı, Fransa'nın durumunu düzene koyabilirdi. Lakin Louis, yapacağı işlerde gevşek davrandığı için reform yapamadı.

Fransa maliye nazırı bulunan Turgo, epeyce reform yolunu tutmuşken karşılaşdığı güçlüklerden ötürü istifa etmek zorunda kalmıştı. Onun yerine maliye nazırı olan Nekker ise sarraflıktan yetişme bir adamdı. Borç işlemeyi önererek devleti bir süre dolandırıcılık ile idareye kalkışmıştı. Bununla beraber devlet masraflarında idare ve tasarruf yolunu tutmuştu. Risale kılıklı bir muvazene defteri düzenleyip tedbirlerini rakam ile gösterip vergi, tekâlif ve sairenin eşit şartlarla alınmasını bazı önemli düşünceleriyle yayınlamıştı. Bu risale halk gözünde çok makbule geçmişti. Asilzadeler ile papazlar tarafından kabul edilmeyince nüfuzlu kimselerden epeyce düşmanlar kazanmıştı. Nihayet istifaya mecbur olarak malî zorluklara bir çare bulamadan ayrılmıştır.

O sırada Amerika mes'elesinden dolayı yapılan muharebelerde Fransa'nın malî sıkıntısı iki misli olduktan başka Fransızların düşüncelerini bütün bütün hürriyet sevdası sarmıştı.

İşte Fransa'nın böyle gaileli bir zamanında Nekkerin ayrılması ile yerine maliye nazırı olan Kalon'un aklında hafiflik vardı. Cahil, cesur kişiliği ile her şeyi kolay görürdü.. Gayet müsrif, zevk ve safaya düşkündü. Her ziyafet ve eğlencede hazır bulunur, kral ve kraliçe ile prenslerin boşuna ve aşırı masrafları için daima para tedarik eder, memurların maaşlarını vaktinde verirdi. Bu yüzden hepsinin makbulü idi. Kalon aslında şarlatan bir dolandırıcı olup iflâs eden bazı tüccarların yaptığı gibi hazine sıkıntısını gizleyip saklamak için kral ziyafetlerinde fevkalâde gös-

teri yaparak halkı aldatırdı. 4 yıl süren görevinde türlü borçlara girmiş, devlet borçlarını yüz milyonlara çıkarmıştı. Nihayet iş kendini gösterir. Hakiki durumu artık gizleyip saklamaya imkân yokdur. 1201 yılında maliye derdine bir çare bulmak için ileri gelenlerden bir meclis teşkil ederek asilzade ve papas sınıfları hariç olmamak üzere bir genel vergi kesilmesini teklif ettikden sonra meclis azası kendi imtiyazlarına dokunacağı için kabul etmediler. Kalon da istifa etti. Hesap sorarlar, muhakeme ederler diye korkusundan İngiltere'ye kaçtı.

Oysa Turgo'nun tedbirleri uygulansaydı Fransa'nın durumu incinmeden düzelebilirdi, ama Nekker'in borçlanma oyunları, defter oyunları ile devlet işlerini düzeltmek kabil olmadığı gibi Kalon'un şarlatanlığı ile de baş döndürücü güçlük akıntısının yenilemeyeceği belli idi. Lâkin onun dolandırıcılığına aldanılıp hazine açığı güzelce kapandı diye kendisini överlerken böyle işin iç yüzü meydana çıkıp da aldığı tedbirlerin lâfda kaldığı öğrenilince Amerika'da serbestiyet düşüncesine kapılmış olan asilzadeler bile halk ile bir olup bu durumdan şikâyete ve çarelerini aramağa girişdi. Kimi İngiltere idaresine güzel diyor, kimi Amerika'da ortaya çıkarılan Cumhuriyet usûlünü daha iyi buluyordu. Herkes düşündüklerini serbestçe söylemeye başlamıştı.

Bununla beraber bazı uzağı görür kişilerden başkaları gelecek belâyı düşünmeden zevk ve safalarına bakardı. Kral, kraliçe ve prensler de her şeyden habersiz moda, eğlence, türlü gösteri ve israf ile uğraşırlardı.

Fransa karışıklık içinde idi. Malî sıkıntı tepe noktasına ermişti. Bir genel vergi alınmasına papaz ve asilzadeler engel olunca damgalı kâğıttan ve araziden bir nevi vergi alınmasına karar verilmişti. Buna da Paris Parlamentosu karşı gelmişti. Halk artık ileri geri söylüyor ve Parlamentoya taraf olarak vükelâyı herkesin önünde açıkça hakarete uğratmaya başladıkları için iki ay sonra bu kararın tatbikinden vazgeçilmişti. Hükûmetin böyle gerilemesi ise halkı büsbütün şımarttı. Çaresiz parlamento üyesi bazı kişiler çağırılıp genel meclisin toplanıp teşkili vadiyle dörtyüz kırk milyonluk bir istikraz yapılmasına razı edilmişlerdi. Ama Parlamento meclisi azalarından bazıları özellikle kral hanedanından bir kol olan meşhur Louis Filip'in babası Orlean dükü Filip, kralın da meclisde bulunduğu sırada gayet sert sözlerle protesto etmişlerdi. Kral gücenmiş, Parlamentonun nüfuzu hakkında bir nizam koymuştu. Parlamento üyeleri kırılmışlardı. 1202 hicrî yılında neşrettikleri beyannamede devletin esasî şartları söz konusu edilerek genel meclis eliyle vergi, tekâlif, başka vergiler koymaya hakkı olup hâkimlerin azline hakkı olmadığını ve Parlamentoların devlet kanunlarına aykırı bir düzeni durdurmaya hakkı olduğunu ilân etmişlerdir.

Halk da kralın görevlerini, kendi haklarını öğrenip devlet şartları nasıl şeymiş diye öğrenmeye kalkışıp bazı yerlerde uygunsuz hareketlere

geçmişlerdi. Halk içinden bazı reziller sokaklarda kral ve kraliçe aleyhinde bağrışmaya başlamışlardı.

Hazinede ise bir akça yoktu. Herkes devletin iflâs etmesini beklerken Nekker tekrar maliye nazırlığına getirildi.

Nekker'i halk tutuyordu. Kral tarafından da genel meclisin toplanması vaad edilmişti. Bundan halk memnundu.

Halbuki bu karışık zamanda yüz yıldır toplanmamış bir genel meclisin ağza alınması bile hata iken Parlamento üyeleri görünüşde halkın haklarını koruyacaktı. Aslında kendi imtiyazlarını korumak için hükümete karşı koyarak kralın nüfuzunu kırmak için bunu ileri sürmüşlerdi. Kral da bir istikraz için yerine getirilmesini vaad etmiş, Nekker de kararına uyup hemen genel meclis üyelerinin toplanması hakkında gerekli tedbirlere girişmişti.

O zaman Parlamento üyelerinin çoğu asilzadeler ile papaz takımından, bazı imtiyazlı seçilmiş mebuslardan ibaretti. Paris Parlamentosu üyesi öyle bir büyük hata edip sonradan halkın harekete geçecek durumda olduğunu görünce korkmağa başlamışlardı. Artık bu sözü geri almak da olmazdı. Bari meclisin bu genel toplantısında halk üyelerinin üstünlük kazanmaması çarelerini düşünerek yüz yıl önce toplanan bu genel meclisin üyelerinin toplanması ve müzakereleri bir bütün halinde olmayacakmış. Bu kez de üç sınıfın ayrı ayrı görüşmelere katılmasına, diğer iki sınıfın kararını beğenmezse iptal edebilmesine karar verilmedikçe genel meclis üyelerinin toplanmasına dair kral emirlerini dinlemeyeceklerini bildirmişlerdi.

Halbuki işin bu duruma gelmesine sebep kendileri idi. Sonra böyle muhalefetle karşılaşınca birdenbire onlar da herkesin gözünden düştü. Halkın onlar için yapmayacağı şey yokdu. İleri geri söylenen her yerde halkın hakları, imtiyazla muafiyetler mes'eleleri gereği gibi söz konusu olmağa başladı.

Orlean dükü ile epeyce genç asilzade, kâtipler, gazete yazarları, hatta maliye nazırı Nekker bile halk tarafdarı idiler. Önü alınamayıp her yerde halkın şikâyetinden başka söz işitilmez olmuştu.

İki seçkin sınıftan genel meclisde ne kadar aza bulunacak ise halk mebuslarının sayısı da o kadar olmak gerekirdi. Hepsi toplum olarak teker teker rey verilmesi halk tarafından isteniyordu.

Genel meclisin tertib şekli hakkında herkes fikir ileri sürüyordu. Derhal risaleler ortaya çıkarılıp dağıtılmıştı. Birisinde sorulu cevaplı. «Halk şimdiye kadar ne idi? — Hiçbir şey değildi. Ne olmalıdır? — Her şey olmalıdır,» diye mes'ele ortaya atılıyor ve bu suretle genellikle düşünceler üzerinde üstün seviyede etki yapılıyordu.

Halk mebuslarının sayıca diğer seçkin iki sınıfın mebuslarına eşit olması için Nekker kral iradesini elde etmişse de meclis nasıl kurulacak, görüşmeler nasıl yapılacak burasına henüz karar verilmemişti.

Halbuki mes'ele yalnız hazine açığını kapamakdan ibaret değildi. Başlıca mes'ele vergi ve başkaca tekâlifin nasıl tevzi edileceği idi. Seçkin iki sınıf ile halkdan birleşik meclisin toplantısında gereken tertip ve tedbirlerin önceden düşünülerek kararlaştırılması kesinlikle gerekiyordu. Durum böyle iken Nekker kendi nüfuz ve itibarına güvenerek bu gibi mes'eleleri sözle savuşturmak yoluna koymak düşüncesiyle böyle esaslı bir mes'eleye önem vermeyerek akıntının önüne düşüp gidiyor ve gelecek seli istediği yere çevirmek için önceden kanallar açmak gerekirken yalnız defterdeki cedvellerle iş biter sanıyordu.

Yoksa o günkü durumu politikacı gözü ile görüp de halkı bu yolda memnun etmiş olaydı, belki ihtilâli önleyebilirdi. Fakat Nekker'in gözü idarî işlerinde Fransa'nın inceliklerini göremiyordu. Cesareti de istenildiği kadar değildi. Saray takımından, şundan bundan çekinerek günlük zorlukları yenecek kadar yarım ve geçici tedbirlerle karşı koyuyordu. Sonradan itibarlı kimselerden Millet Meclisi kurdu ise de bu Meclis de lâfla vakit geçirerek Parlamentonun dediğine evet demekden başka bir karar veremediği için üyeleri bulunan Prens ve başkaları için biraz daha kin ve nefret artmıştır.

Kısacası genel meclisin tertib şekli ve görüşmeleri ilkönce düşünülecek başlıbaşına bir mes'ele iken askıda ve kararsız kalmıştı. Fransa halkı her yerde mebusların seçilmesiyle uğraşıyor, bu meclise umud bağlıyordu.

O vakit Fransa devletinin esas şartları, kâğıd üzerinde değildi. Yalnız örf ve geleneklere göre gidildiğinden herkes devlet hakkında bir şartname düzenlenmesine dair fikirlerini ileri sürüp bu suretle garip düşünceler meydana çıkmış ise de ekserî ahali ve müelliflerin fikri, imtiyazlarının kaldırılmasiyle halk üzerinde ağır yük olan tekalifin hafifletilmesi şeklinde idi. Kral zaten halim, selim, yumuşak olup vükelâ bile çoğu meselelerde umumî efkâra bağlı olduklarından halk her işin yoluna gireceğini kuvvetle umud ediyorlardı.

Bunun üzerine seçim emri usûlü üzere icra olunarak her yerde ola geldiği gibi lâyihalar tanzimiyle halk tarafından meb'uslarına talimat olmak üzere ruhsatnameler verilirdi. Bunların bazısı pek garib şeyler ise de çoğu duruma uygun olarak serbestiyet üzere tanzim edilirdi. Seçkin iki sınıf da, her şeyin kolaylıkla çaresi bulunur umudunda ve Fransa Devleti Meşruti hükûmet şekline girse bile İngiltere'ye kıyasen kendileri için Parlamento'da ayrıca bir daire olur, itikadında bulunarak umumi meclisin içtimasından hiç telâş etmiyorlardı. Saray takımı ise, mademki

iki imtiyazlı sınıf ile halk arasında çelişki vardır, aralarında türlü çekişmeler çıkar, bir sonuca varılamazsa, kralın nüfuz ve hükûmeti daha ziyade kuvvet bulur emelinde idiler.

Halbuki İngiltere'de asilzadelerin itibarı hâlâ bakidir. Lâkin orada ötedenberi halkın hoşnudluğu nedeni aranıp yukarıda anlatıldığı üzere icabeden zamana göre usûl ve geçerli merasim değişiklikleri yapılmıştı. Halk, politika ve mezhepçe serbestiyet üzere kurulmuş olduğundan doğru muvazene üzere bir mutedil serbestiyet usûlü meydana gelmiştir. Ama Fransa halkı feodalite belâsından kurtuldukları gibi hükûmetin baskı ve kötü pençesine düşüp sonra birdenbire başı boş bırakılarak ifrat tefriti davet eder kuralınca bir ucdan tâ öteki uca seğirtmiş oldukları halde bir takım yazarların neşriyatı üzerine bir dinsizlik yolu açılarak her işi çığrından çıkmış olmasiyle İngiltere'ye kıyasla Fransa Krallığının dayanacağı bir yeri kalmamış olduğu halde Amerika savaşı da ihtilâlin çıkmasını çabuklaştırmıştı. Namuslu ahali isyan ve ihtilâl davasında olmasalar bile rezil kimseler ile beraber birçok garaz sahipleri de bu sevdada ihtilâl sebeplerinin tamamlanmasına çalışıyorlardı. Özellikle kral hanedanının Burton ve Orlean kolları arasında eskiden beri rekabet ve düşmanlık açık olduğu halde adı geçen Orlean dükü Filip, krala bir hal olursa veliahd küçük olduğundan devlet vekili ve belki kral olabileceğinden, ihtilâl olursa ve ilerlerse kendisi öncülük edecekti. Buna hazırlanmıştı.

Gerçekden o vakit Fransa'nın her tarafında başka başka kilo ve ölçeği olmak üzere bazı eyalet arasında gümrük vardı. Protestanlar Katolikler gibi bütün hakları elde edememekte idi. Yahudilerin hiç bir hakkı olmaması gibi duruma bakılınca Fransa'nın bir birlik haline girmesi umulamazdı. Buraları bazı kişilere ferahlık veriyordu. Lâkin zaman pek çabuk ilerlemiş, herkesde medenî haklara sahib olma davası artmıştı. Bu gibi engeller kalkarsa düzenli bir toplum haline gelinebilirdi. Kötüye kullanmaları kaldırmak üzere her çevrede birliğe, maddî ve manevî menfaatlerde birleşmeğe tam yatkın bir durum ortaya çıkmıştı.

İmtiyazlı sınıfların özel menfaatlerine bağlı olması nedeniyle Parlamentonun hükûmete karşı gelişi ve kralın gevşekliği bu meyil ve arzuya kuvvet verip ortaya çıkması için başka yol da olmadığından halk hemen zorbalık yoluna saparak başka alanda kişisel garazlar ortaya çıkmıştı.

Sözün kısası ihtilâl ateşi Fransa'da böylece ateşlenmeye elverişli idi. Mebusların seçim işi sona ermişti. O vakit kral, Paris'de bulunan Versay sarayında oturuyordu. Onlar da Versay şehrinde toplandılar.

Fakat iki seçkin sınıfın mebusları 300 olduğu halde halk meb'usları 600 idi. Bundan ötürü bazı eyaletlerin asilzadeleri gücenerek meb'us seçmediklerinden asilzade sınıfının meb'usu 30 kadar eksikti. Papaz sınıfının

meb'usları içinde elli kadar Piskopos olup bunlardan birisi de meşhur Taleyran'dı.

Asilzade sınıfı içinde de Orlean dükü ve Amerika savaşında gönüllü Fransız askerine başkomutan olan Lafayet gibi ünlü kişiler vardı. Halk meb'usları içinde yine imtiyazlı sınıfdan olarak ünlü kişiler vardı. Bunlardan Paris halkının seçdiği Robespiyer adlı ünlü bir papaz vardı. Yine asilzadelerden bilgin ve hatip olan Kont Mirabo halkı tuttuğu için kendi sınıfı arasında itibarı yoktu. Kardeşi asilzade meb'usu iken kendisi halkın meb'usu olarak Marsilya'dan seçilmişti. Her sınıfın meb'usları hep müstaid ve itibarlı kişilerdi.

Osmanlı Devletine ilk önce Nizam-ı cedidi icad eden 3 üncü Sultan Selim hazretleri, bu sırada Osmanlı tahtına geçmişti. Rusya ve Nemçe savaşlarını sürdürdü. Aynı zamanda İstanbul'da da yeni reform sözleri konuşulmağa başlamıştı.

Fransa meb'usları Versay şehrinde toplanıp da birkaç gün geçince yani 1203 yılına rastlayan 1889 yılı mayısının 5 inci günü Fransa genel meclisi toplandı. Kral tarafından güzel bir nutuk söylendikten sonra maliye nazırı Nekker de mali işlere dair bir yazı okudu. Ona bağlı bir muvazene defterine göre Fransa devletinin yıllık geliri 476 milyon Frank'dan ibaretti. Bundan geçmiş yılların borçları ve esham faizleri için yılda 237 milyon Frank ödeniyordu. Her yıl hazine açığının, 56 milyon Franka çıktığı görülüyordu. Nekker takriri okudukdan sonra Yaşasın Kral diye her yönden alkışlar yükseldi. Kral, artık güzel umudlarla meclisden çıkmıştı. Halbuki Fransa ihtilâline bir başlangıç aranacak olsa o günden sayıp hesaplamak gerekir.

Zira gazete basmak için izin almak lâzım gelirken o akşam Mirabo, yeni bir gazetenin ilk nüshasını çıkarmıştı. Nekker'in ihtarı üzerine engel olunduğu gibi Mirabo kendi seçmenleri olan Marsilya halkına hitab yollu mektup şeklinde sert bir protesto yayınladı. Böyle mücadeleye başlamıştı. Paris halkı çoğunlukla kendisini tutuyordu. Hemen gazetesinin kapatılması emri geri alındı. Yayınlansın diye herkese ruhsat verildi. Hemen ardından bir takım neşriyat ortaya çıktı. Gazeteler edeb dışı bir yol tutmuşlardı.

Genel meclisin açıldığı günün ertesi, halk meb'usları meclis odasında toplanarak ruhsatların kontrolü için özel odalarında toplanmış olan seçkin iki sınıf meb'usları beklendi. Onlarsa birlik olup topluca bir hey'et halinde görüşme usulünden çıkılıp da işin artık bir bir oy kullanma şekline döneceğini anlamışlardı. Ruhsatnamelerin her sınıfda ayrı ayrı muayenesine karar vermişlerdi. Halk da kendi oyunda ısrar ediyordu. Derhal bölünme ve düşmanlık tohumu gelişmeye başladı. Birkaç gün böyle karışıklık içinde geçti. Bir iş görülemediği için Mirabo gibi bazı mebusların nutuk ve hitabetleriyle halkın düşünceleri harekete geçmeye başla-

mıştı. Bunun üzerine vükelâ bir ihtilâl çıkmasından korkarak Paris ile Versay şehirleri çevresine büyük sayıda asker yığıldı. Ekmek fiatı günden güne arttığı için Paris halkı ayakta idi. Ve Paris'de Cumhuriyet fikrine yatkın olanlar yer yer toplanıp türlü konu üzerinde konuşmaya cesaret eder olmuşlardı. Bunun üzerine halk meb'usları sabredemeyip Haziranın 17 nci günü ruhsatnameler muayene olunmak üzere son kez seçkin iki sınıfın meb'uslarını davet ettiler. Papazlardan bazıları birer birer gelmişti. Asılzade meb'uslarından kimse gelmemişti. Halk meb'usları hemen sırasiyle ruhsatnameleri muayene ettikten sonra: «Toplumumuz Fransa halkının % 96 sının vekili olmakla hazır bulunmayanlar burada hazır olanlara engel olamazlar, artık işimize baklım,» demişler ve bu meclise Millet Meclisi adını vermişlerdi. İşte o gün ihtilâl başlamış demekti. Millet Meclisi birdenbire nüfuz ve iktidarını göstermek üzere bazı teşebbüslere dair bir deklerasyon yayınlandı.

Millet Meclisinin giriştiği tedbirlerden halk sınıfı memnun olmuş, diğer sınıflar hayret içinde kalmıştı. Ertesi gün papaz sınıfında bir konu üzerinde tartışma oldu. Küçük papazların hepsi Millet Meclisinde ittifak arzusunu belirtmişlerdi. Piskoposlardan bazıları buna engel olup saray tarafına müracaatta bulundular; o vakit sarayda da kraliçenin riyaseti altında bazı prenslerle onlara bağlı olanlardan kurulu gizli bir meclis pek çok işleri istedikleri kalıba sokarlardı. Bu meclisin ihtarı üzerine kral bizzat Millet Meclisine gitti. Gayet sert bir dille tehdid ederek verdiği nutkunda üç sınıf arasında çıkan ihtilâfdan şikâyetle üç sınıfın ayrı ayrı görüşmeler yapmasını emr ile geri döndü. İmtiyazlı iki sınıf meb'usları, bu tutum ve davranıştan tedirgin olarak meclis odasında kalıp kralın emirleri tersine birçok şeyler üzerinde karar aldılar. Hemen ihtilâl alâmetleri görülmüştü.

O günden itibaren kralın nüfuzu sarsılmıştır. Saray takımı bu hali görerek ürkmeğe başladı. Birçok asilzade ile Orlean dükü ve biraz Piskoposlar Millet Meclisinde birleştiler. Kral da başka çare bulamayıp Nekker'in ihtarı üzerine üç sınıfın birlikde toplanıp görüşmeleri için emir vermeğe mecbur olmuştur. O vakte kadar inad eden Papazlar derhal ve asilzadeler epeyce çıkışmadan sonra yüzlerini ekşiterek Millet Meclisine gittiler. Fakat konular üzerinde görüşmeler başlayınca asilzade meb'usları «işin rengi değişdi, seçmenlerimizden yeniden izin almadıkça bir şeye karar veremeyiz,» diye işi yokuşa vurmağa çalışmaları üzerine bir süre de mücadele ile uğraşılmıştır. Halk ise an be an aşırı kızgınlıkla hareket ediyordu. Versay şehrine alınan ve İsveçli olarak Fransa hizmetinde bulunan bir mikdar asker çağırıldı. Bunların subayları da Millet Meclisi hakkında olumsuz davranışlariyle düşmanlık gösteriyorlardı. Halk kuşkulanarak daha ziyade harekete geçtikleri halde asıl Fransız askerini vatan gayreti güderek kendilerine çevirmişler, işlerini becermişlerdi. Hatta has-

sa askerinden bazıları halka taraftarlık ettiği için 11 neferi Paris'de hapsolundu.

Bir takım halk toplanarak hapishaneyi basıp onları zorla kurtarmışlardı. Bu isyan hareketleri üzerine tabiatiyle ekmek az bulunacaktı. Bu yüzden bir topluluk yeniden kızarak harekete geçtiler. Bunun üzerine Millet Meclisi artık boşuna vakit geçirmemek üzere asilzadeler ruhsatnamelerinin yenilenmesinin gereği yokdur diye oybirliğiyle karar alındı. Bunun üzerine çevreye yığılan askerin toplanması şikâyet edildi ve kraldan istendi. O da: «Bu asker genel emniyeti muhafaza için toplanmıştır. Millet Meclisi isterse başka bir yere nakletsin,» cevabını verdi.

Nekker alzedilerek Fransa'dan çıkması emrolundu. O da kimseye haber vermeden iki üç saat içinde Versay şehrinden çıkıp diğer vükelâ'dan bazıları da azledilerek yerlerine halkın nefret ettiği adamlar tayin edilmişti. Buna bakılırsa meram Millet Meclisinin kaldırılması olduğu anlaşılmıştı. Sarayın böyle delice aldığı tedbirler üzerine Temmuzun 12 nci Pazar günü Paris halkı ayaklandı. Reziller takımı sokaklara düşerek kral sarayı çevresinde karakol bekleyen askere taş atmaya başladılar. Miralay, bunları savmak için askeri ileri yürütünce seyircilerden birisi öldü. Artık bütün halk silâhlanarak çarşılara hücum edip buldukları silâhı alıp askerin üzerine taarruz etmeye hazırlanmıştı. Artık Paris'de asayiş kalmamıştı.

Paris meb'uslarının seçmenleri olan belde ileri gelenleri toplansın istenildi. Bunların çoğu şehremanetinde toplanıp işin bu şekil almasını beğenmediklerini söylediler. İlk önce kırk elli bin kadar Fransız askeri tertibine karar verdiler. Millet Meclisinin iznini almak üzere Versay'a yazı gönderdiler. Ertesi günü Millet Meclisi bazı hususlara karar vererek Paris'de Fransız askeri toplamağa çalışıldığı sırada Hassa askerinden çoğu büyük rütbeli subaylarını bırakıp topları ile beraber şehremanetine giderek ihtilâl yapanlarla birleşmişlerdir. Asıl işe yarayan küçük rütbeli subayların çoğu onlarla beraberdi. Hep asilzade olan büyük subaylar ise tembel ve rahatına bakan kimselerdi. Hiç bir işe yaramayacakları biliniyordu. Böylece kralın büyük sayıdaki askeri zayıflamıştı. O günün gecesi Versay'da kral sarayında büyük bir balo tertiplenmişti. Bakılırsa saraya mensup olanlar işin hakikatinden habersizdiler. Halbuki ertesi gün Halk, Paris'de toplanmıştı. Mütekaidler kışlasına hücum edilerek 30.000 silâh, 20 top ele geçirdiler. Paris'de ötedenberi devletçe hapishane olarak kullanılan Bastil kalesine taarruz edildi, ele geçirilerek yıkılmasına girişildi. O gün Paris şehremini ile diğer bazı kimselerin başları kesilerek sokaklarda gezdirilmişti.

Paris'de olan bu olaylar gece yarısı Versay'da kralın kulağına geldi. Artık ihtilâlin başladığı sarayca öğrenilince ertesi gün kral merasim dı-

şı Millet Meclisine giderek yumuşak sözlerle devleti kurtarsınlar diye meb'usları teşvik ediyordu. Paris'de ve Versay'da bulunan asker uzaklaştırılsın diye emir vermişti. Kralın iyi niyetlerini halka bildirmek üzere Millet Meclisinin 80 kadar üyesi çıkarılıp Paris'e gönderildi. Kral, milli askerin kuruluşuna da izin vermişti. Halkın isteği üzerine sözü geçen Lafayet, bu askerin kumandanlığına ve meb'uslardan Bayyi şehreminliğine tayin olundular.

İşte Fransa'da **Gard Nasyonal** diye kuruluşu tertiplenen milli askerin ortaya çıkışı böyle olmuştur.

Ötedenberi Fransa kralları beyaz renk kullanırlardı. Paris şehri bayraklarının rengi kırmızı ile mavi iken millet ile hükûmet arasındaki birliği belirtmek üzere Lafayet bu üç rengi topladı. Milletin askerine üç renkli bayrak yaptı. Hâlâ Fransız bayrağındaki bu üç renk o günden kalmıştır.

Kral, Paris halkı için kin beslemediğini göstermek üzere Millet Meclisi üyelerinden 100 kişiyi beraberine alıp askersiz Paris'e gitti. Şapkasına milli askerin kullandığı üç renkli bir amblem takmıştı. Halk kralı böyle görünce sevindi. O gün kral, istese de istemese de her şeye razı olmuş ve o akşam Versay'a geri dönmüştü. Kral'ın Paris'e gidişi sırasında bir kardeşiyle asilzadelerden bazıları Fransa'dan kaçmışlardı. İşte Fransız asilzadelerinin firar ve muhaceretleri o vakit başlamış, ondan sonra ardı kesilmeden çoğu firar etmiştir.

Bastil kalesi üç dört gün içinde tam olarak yıkıldı. Taşları satıldı, büyük anahtarı da Lafayet vasıtasıyle Amerika Cumhuriyeti kurulurken ün kazanan Vaşington'a hediye olarak gönderildi.

Özet olarak Fransa bir Cumhuriyet şekline girmişti. Devletin nüfuzunun merkezi Millet Meclisi olmuştu. Artık her yerden oraya müracaat ediliyordu.

Çaresiz kalan kral da, her türlü nüfuz ve gücünden mahrum kalmış, her şeye razı edilmişti. Artık halkın rahat durması insanlık icabı iken bir kez iş çığırından çıkmıştı. Hükûmet disiplin kuramamıştı. Bu kadar yüz bulmuş halkı ölçülü tutmak kabil değildi. Bu sırada ekmekte görülen fiyat artışı Maliye Nazırı ile damadına yorumlandı. İkisi de ihtilâlciler tarafından tutulup idam edildiler. Böyle mahkemesiz vahşice adam idamından dolayı Bayyı ve Lâfayet darıldılar, istifa ettiler. Her tarafdan yapılan rica üzerine yine görevlerine devam ettiler.

Daha önce istek ve emir üzerine Nekker, bu sırada geri döndü, halk tarafından memnunlukla karşılandı. Paris halkının vahşice hareketine bakıp esef ettiği gibi Millet Meclisi de rezillerin sakinleşmesi gereğini hissetmişse de buna dair görüşmelere kalkışınca kimi bu gibi cinayetlerin işlenmesini önlemek gerekdiğini bildiriyor, kimi hürriyete karşı gelenlerin tehdid edilmesini o gün için olağan işdir diye ileri sürüyorlardı. Bu

sırada üyelerden meşhur Robespiyer, rezil kimselerin buna benzer vahşice hareketlerini övünce bu vahşice hareketler Millet Meclisi tarafından ne menedilmiş ne de beğenilmişti. Yalnız kanunlara itaat etmeğe teşvik ile yetinmişlerdi. Bunun üzerine reziller büsbütün yüze çıkarak her şeye cesaret eder olmuşlardı. Fakat açlık ve kıtlık tehlikesi baş göstermişti. Düzenli bir belediye idaresi kurulup bu idare isyan edenlere ve ihtiâlle meydan vermiyordu.

Lâfayet bile namuslu 30.000 maaşsız ve 6.000 maaşlı millî asker tertib etmekle Paris şehri bir süre sükûnet içinde kalmıştı. Paris mahallelerinde ihtilâli yapanlar tarafından kulüp denilen topluluklar kurulup teşkilâtı yapılarak politika işleri üzerinde şiddetli görüşmeler oluyordu. Paris'de görülen ihtilâl olayları Fransa'nın başka yerlerine de sirayet ederek çoğu yerlerde isyan hareketleri görüldü. Bazı asilzadelerin çiftlik, kaleleri ve manastırların bazıları yağma edilip yakıldı, yıkıldı. Bazı yerlerde vergi vermek istemedikleri gibi karşı da geliyorlardı. Bunlar duyuluyordu.

Bu durumda namuslu insanlar korku içinde idi. Her yerde millî asker kuruluyordu. Paris'de vahşice hareketlere özenenler halkın içindeki rezillerdi. Namuslu insanlar hak ve adalet yerleşsin istiyorlardı. Oysa halkın ihtilâle meyli vardı. Zira Fransız fikir ve düşünce hürriyeti İngiltere'de olduğu gibi tedrici olmamıştı. Fransızlar birtakım değişikliklerle bu duruma gelmişti. Artık ihtilâl fikrinin önünü almak zordu. İhtilâlin asıl sebebi eskidenberi süregelen ve ardı ardına ortaya çıkan başlangıçdaki olaylardı. Ancak malî sıkıntılar, açlık ve kıtlık gibi olaylar da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Böylece alınan tedbirlerle Paris'in sükûnet içinde bulunduğu sırada ihtilâl ateşi alevleniyordu. Millet Meclisi devletin esas şartlarını görüşmeye girişdi. Önce insan haklarının ne olduğu meydana çıkdı, bununla uğraşıldığı sırada eyaletlerde çıkan ihtilâllerin durdurulması görüşmelerine başlandı. Ona da kesin bir karar verilemedi. Görüşmelerin uzaması üzerine ağustosun dördünde görüşmeler akşamdan sonraya kalmıştı. Meclis'de başlayan taşkınlık üzerine asilzadelerden biri kalkıp genel bir rahatlık için imtiyaz ve muafiyetlerin kaldırılmasını teklif etti. Birdenbire orada bulunanların kalbleri yumuşadı. Asilzadeler, piskoposlar, papazlar birer birer kalkıp birbirinden güzel nutuklar verdiler. Her türlü kötüye kullanmaların yapıldığı söylendi. Sonra imtiyaz ve muafiyetlerin kaldırılmasına ittifakla karar verildi.

İşte Fransa'nın bin bu kadar yıllık usul ve merasimi o gece birdenbire değişti. Yeni bir yol açıldı. Ertesi gün bu maddeler kaleme alınacağı zaman asilzade, piskopos ve papazlar, gece coşup feda ettikleri imtiyazların bazılarından caymak istemişlerdi. Artık öyle oy birliği ile karara

bağlanan mes'elelerin geri alınması kabil değildi. Bu tutum ve davranışlarının, halkın kendilerine nefretini çekmekten başka bir neticesi yoktu. Şu kadar var ki, bu tutum, halkı teşekkür borcundan kurtarmıştır. Bunun üzerine bu maddeler beş on gün içinde kaleme alınarak genel rahatlığın sağlanacağı umulmakta idi. Yalnız hazinenin sıkıntısı konusu vardı.

Halk arasındaki reziller ise hürriyet vergi vermemek demekdir düşüncesi içinde idiler. Böylece gelir aksamış, derhal zenginler tarafından yardım yapılmaya başlanmış, hatta kadınlar mücevherlerini vermişlerdi. Kral ve kraliçe, altın ve gümüş sofra takımlarını darbhaneye göndermişlerdi. Lâkin böyle şeylerle Fransa'nın mali büyük sıkıntısını önlemek kabil değildi. Bir istikraz için Millet Meclisi tarafından Nekker'e izin verildi.

Yukarıda işlenen olaylarda her şey alt üst olmuştu. Terzi, kundura-cı, berber çırakları, hizmetkârlara varıncaya kadar her sınıf yer yer toplantılar yapıp hükümet işlerine karışmaya başlamışlardı. Millet Meclisinin kurmağa çalışdığı esas şartların, devletin fiilen var olması için yerine getirilmesi ve işletilmesi gerekiyordu. Halbuki Millet Meclisi hükûmet tarafından kendisine bir şey ihtar edilmediği için dümensiz gemi gibi orsa poça gidiyordu. Şartnamenin başlangıcı olan insan hakları konusunda epeyce önemli vakitleri kaybolmuştu. Ne hal ise bu konular sona ererek devletin esas şartları tertibine başlayıp bir daimi kanun meclisi teşkiline karar verildikten sonra bu meclis bir daireden mi ibaret olmalı, yoksa İngiltere Parlamentosu gibi iki daireye mi bölünmeli, mes'elesi söz konusu oldu. Bunun üzerine hayli mücadele yapıldı. Bir daireden ibaret olmasında sakınca olduğu hayli meb'uslar tarafından ileri sürülmüştü. Paris'de herkes hürriyet istiyordu. Oybirliği ile bir daire olmak üzere karar verilmekle o zamanın uzağı gören gözleri ihtilâlin yanlış bir yola sapacağını anlayıp esef etmişlerdi.

Diğer esas maddeler de yine birçok tartışma ve mücadele ile kararlaştırıldı. Lâyihası düzenlendi. 1204 hicrî yılı başında kral'a takdim olundu. Çünkü hafif rüzgâra bağlı bir zat olarak bir adım atsa, yakınlarının bir sözü ile derhal üç adım geri çekilir olmuştu. Bu kez de o yolda arz edilen maddelerin bazısına itiraz ile kabulde tereddüt etmekle hakkında halkın emniyeti tekrar sarsıldı. Her yerde kral ve kraliçeye açıkca sövülüyordu. Halbuki evvelki yıl çok mahallerde dolu yağmış, kış da şiddetli olmuştu. Tabiî bir kıtlık ve açlık başlamıştı. Orlean dükü gibi bazı garazkârlar ise Paris'e buğday gelmemesi için etrafdaki zahireleri aldırıp başka taraflara gönderip satıyorlardı.

Garipdir ki, kral tarafdarları da Paris halkı zaif düşüp de hükûmete baş eğsin diye Paris'e zahire gelmemesine çalışıyorlardı. Saray takımı tek durmayıp âdeta halkı isyana davet edercesine yersiz hareketlerde bulunurlardı.

Bu sırada güya kral bir kaleye kaçırılacakmış diye uydurmalar çıkarılıyor, bu da halkın zihnini tahrik ediyordu. Versay şehri ahalisi de, Paris rezilleri gelip de Versay'ı basmasın diye korku ve endişeli bulunuyorlardı. Versay'a bir alay asker çağırıldı. Paris'deki isyancılar takımı bunu başka manaya yorumlayıp tekrar bir ihtilâl çıkarmağa hazırlanıyordu, fakat milli askerden korktukları cihetle karıları ileriye sürmek tertibini koymuşlardı. Bunun üzerine teşrin-i evvel'in 5 inci günü sabahleyin sel gibi birdenbire bir takım karılar Paris sokaklarında görülerek ekmek isteriz diye feryad ederek şehremaneti basıldı.

Milli asker karşı koymak istemişse de kadınlar taş atıyordu. Asker ise onların üzerine silâh kullanamadığı için çaresiz geri çekilmişti. Kadınların gireceği sırada etrafda bulunan birçok serseri sarhoş da içeri girerek şehremaneti dairesindeki silâhlarla iki topu alıp yedi sekiz bin kadınla birçok serseri önlerinde davul çalarak Versay'a getirmişlerdi.

Bu sırada birçok serseri de silâhlanarak sokaklara dökülmüş, şehremaneti yanında toplanan milli askerle birleşmişlerdi. Belediye meclisi idaresi nihayet akşam üstü Lâfayet'in 20.000 asker ve 20 top ile Versay'a gitmesi için emir vermişti.

İşte böyle bir kalabalıkla Versay'a gidildi. Serseriler sarayı basarak hassa askerlerinden bazılarını öldürdükden sonra kral ve kraliçeye hakaret ede ede Paris'e getirip Tüilleri sarayında oturttular. Millet Meclisi de bunun üzerine Paris'e nakletti. Fakat üyelerden bazıları kralın bu derece rezalete uğramasından nefret ediyor, bazıları da Paris'e gitmekden korkup çekinerek birer bahane ile memleketlerine savuşup gidiyorlardı. Her iş Millet Meclisinde bitiyordu. Kralın elinde bir şey kalmamıştı. Millet Meclisi kralın itibarını büsbütün düşürmek istemiyordu. Kral'a her şekilde riayet ediyordu. 1790 yılı başında Paris'de biraz istirahat etti. Millet Meclisi nizamlara koyulup parlamentolar kalktı. Yeniden hakimler ve meclis kuruldu. Muhakeme usulleri ve murafaa değişikliği yapıldığı sırada jüri usûlü yani halk içinden iki kişi seçilerek bir cinayetle suçlanan kişi hakkında cani midir, değil midir, diye önce bunlar tarafından verilerek vicdanî hüküm üzerine hakim tarafından cezasının verilmesi nizamı konuldu.

Bu sırada piskopos ve papazlar da görevlendirildi. Bütün kilise ve manastırlara bağlı olan emlâk miri tarafından ele geçirildi. Garibi şu ki, bu fikri ortaya koyan piskopos toplumundan meşhur Taleyrand idi. Bu emlâk, devletin borçlarına karşılık değer kıymeti temin olunmak üzere nakid para çıkarılıp tedavül ettirildi.

Fransa'nın acayip olaylarından birisi de şudur: Bu para ilk önce 400 milyon Franklık olarak çıkarıldı. Sonra zam yapılarak artırıldı. 45 mil-

yara kadar tedavül ettirildi. O vakit ise dünyada bile o kadar nakid para yoktu.

Böyle her şey değişdiğine bakılınca katolik mezhebinin bile yürürlükden kalkacağı söylenmeye başladı. Meb'uslardan bir keşiş Fransa Devletinin mezhebi katolik mezhebi olduğuna dair bir nizam yapılmasını teklif etti.

Cumhur takımı ise bu gibi dini ilişki ve kayıdlarla mezheb kayıdlarına yüz çevirdikleri için uzun uzadıya tartışmaya girişilmedi. Bu da bir nevi taassup demek olarak hürriyeti sarsacağı sakıncası olduğu ileri sürüldü. Gerçekten katolik mezhebi kalkmamıştı denilirse de manâ da kalkmış hâle gelmişti. Papazlar gibi piskoposların da Papa tarafından tasdikine ihtiyaç kalmadan halk tarafından seçilmesi için bir nizam kuruldu. Kral epeyce mutaassıptı. Bu gibi nizamları kabul edemeyip tereddütte kalınca serseriler saraya hücum ederek zorla onaylattılar.

Bir de Millet Meclisinde bütün Fransızların eşit olduğuna karar verildi. Dük, kont ve asilzade lâkap ve ünvanları tamamen kaldırıldığı sırada kral'a bile memur-u ulâ ünvanı verilmişti. Kral bundan da pek kederlenmişti. Bir de Avrupa asilzadeleri hep babadan evlâda miras kalan malikâneleri isimleriyle anılırdı. Bunlar da birden yürürlükten kalktı. Her biri yeni bir ad ve ünvan koymuştu. Çünkü eski isim ve mahlesleri yasak edilmişti, yenilerini de kimi bellememiş, kimi unutmuş, kimi henüz öğrenmemişti. Konuşmalarda ve hitab şekillerinde acaip bir karışıklık ve zorluk ortaya çıkmıştı. Birisi asilzadelerden birini arayacak olsa bulamayacak bir durum meydana gelmişti.

Fransa'nın 1 inci derecede imtiyazlı sınıfı asilzadelerin takma isimleri varken isim ve ünvanları henüz yaygın ve meşhur olmadığı için sanki yokmuş gibiydi. Buna İngiliz asilzadeleri bile darılıp İngiltere Parlamentosunda sert sözler söylemişler, Fransızlar buna da hiddetlenmişlerdi. Paris'de söylendiği gibi bir takım kulüpler vardı. Bunlar düşünceleri bakımından birbirlerine ters düşerlerdi. Bazıları ılımlı bir hürriyeti arzu eder, bazıları büsbütün Cumhuriyet isterdi. Millet Meclisi azalarının bir kısmı bir kulübe, bir kısmı da diğer kulübe hesap verir ve devam ederlerdi. Böylece Millet Meclisinde bile ihtilâf vardı.

Bu kulüplerin en önde geleni **Yakoben** kulübü diye anılırdı. Fransa'nın her yerinde buna bağlı kulüpler kurulmuştu. Yakobenlerin kuvveti gittikçe artıyordu. Bunlar hep Cumhuriyet olsun isterlerdi. Millet Meclisi üyelerinden meşhur **Robespiyer**, bunların reisi idi.

Bu durumda vükelâ bile yeni düşünce ve anlayışa gereği gibi taraftarlık gösteremiyorlardı. Bu bakımdan yerlerinden ayrılmaları gerekiyordu. İlk önce Nekker istifa etti. Başlıca sebebi de işin içine girdiği hal-

de ihtilâlin önünü alamamıştı. Uzaktan seyretmek için İsviçre'ye gitmiştir. Bir yıl önce azledildiği vakit hürriyet düşüncesi tarafdarı diye halk üzülmüş, gürültü etmişti. Bu kez genel düşünceye ayak uyduramadığı için İsviçre'ye giderken halkın hakaretine uğramışdı.

Az zaman içinde düşüncelerde hürriyetin ne kadar ilerlediği bundan anlaşılıyor.

Fransa ihtilâli Avrupa hükümdarlarının ve özellikle Fransa kraliçesinin kardeşi olan Roma İmparatoru yani Avusturya hükümdarı **Leopol**'un dikkatli gözlerini üzerine çekti. Bir savaş çıkabilir düşüncesiyle Fransa asilzadelerinden çoğu Almanya'ya kaçtılar. Yabancı devletleri savaşa itmeye uğraşıyorlardı. 1205 hicri yılında kral ve kraliçe de çocukları ile beraber başka bir adla kılık kıyafet değiştirerek firara teşebbüs etmişler ise de yolda yakalanıp hakaret edile edile Paris'e getirilmişlerdi. Fakat bu sırada kralın Paris'deki kardeşleri kaçıp kurtulmuşlardı.

Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devletiyle yaptığı savaş devam ederken Fransa ihtilâlinin çevreye yayılmasından korkuluyordu. Bu ihtilâl ateşinin söndürülmesi önemli görülüyordu. Diğer Avrupa devletlerinin rica ve teklifleri üzerine önce Avusturya ve Osmanlı Devleti ile **Ziştovi**'de, sonra Rusya ile **Yaş** kasabasında sulh anlaşması yaptılar. Fransa kralının hakaretlere uğraması bütün hükümdarların şanına ve vakarına dokunuyordu. Onu bu halden kurtarmak için bütün devletlerin yardımını istemek üzere Avusturya ve Prusya devletleri bir beyanname yayınladılar.

Halbuki Millet Meclisinin tertip etmekte olduğu esas şartlar bu sırada tamamlanmıştı. Fransa devleti şartnamesi, göz hapsinde tutulan krala istesin istemesin imza ettirilmişti. Hatta 1205 hicrî yılında bir sureti Osmanlı Devletine bile gönderilmişti.

Bu bakımdan Millet Meclisinin işi kalmıyordu. 745 üyeden birleşik bir kanun meclisi kurulmuştu. Fransızlar istediklerinden fazla hürriyete kavuşmuşlardı. Artık bu hürriyetin muhafazası çaresini gözetmeleri gerekiyordu. İşin gereği bu iken ne çare ki, bir kere söz ayağa düşmüş ve iş serseriler elinde kalmıştı. Kanun meclisi üyelerinin çoğu Cumhuriyet fikrinde idiler. Fransa'yı düşünenler ikiye bölünmüştü. Biri kralın yerinde bırakılıp meşruti hükümetin sürdürülmesi isteğinde bulunan ılımlı kısımdı. Diğer kısmı Robespiyer ve ona eşit olanların riyaseti altında Yakobenler ile onlara bağlı diğer kulüplerin partisi idi. Bunlar Fransa devletinin Cumhuriyete çevrilme ve Cumhuriyet olması için iddialı idiler. Aşağı tabaka ve serseriler de bu kafada idi.

Avusturya ile Prusya'nın bu beyannamelerinden dolayı Fransızlar şöyle bir kızıp harekete kalkışmışlardı. Kanun meclisinin görevi Millet Meclisinin kurduğu şartlar üzerine kanun ve nizamların ayrıntılarını dü-

zene koymaktan ibaretti. Esas dışı bazı tekliflerin kral tarafından red olunması Fransızları kral ve kraliçe hakkında yabancı devletlerle işbirliği mi ediyor diye kuşkulandırmıştı.

İmparator Leopold zaten sulha yanaşıyordu. Ayrıca hemşiresi olan Fransa kraliçesinin durumunun tehlikede olduğunu anlıyor ve daima ılımlı hareket ediyordu. Bu yıl vefat edince oğlu Fransova Fransa'da eski hükûmet usûlünü iade emelinde idi. 1791 yılı ağustosunda birbirlerine daima sen değil ben büyüğüm diyen Avusturya ve Prusya devletleri arasında Fransa aleyhine ittifak anlaşması yapıldı.

Fransız halkının çoğu partileri yabancı tehlikesini uzaklaştırmak için birleşerek ılımlı bulunanları vatan düşmanı saymağa başladılar. Vükelâ da bu partiden sayıldığı için görevlerini terke mecbur oluyorlardı. Yerlerine tayin edilen yeni vükelâ 1206 hicrî yılında Avusturya devletinin savaş için düşüncesini yokladıkları vakit açık cevap alamadıkları için Fransa kralının zorlanan iradesi ile Avusturya'ya savaş açıldı.

Fakat kral ve kraliçenin yabancı devletlerle anlaştığı hususunda halkın şüphesi vardı. Günden güne Cumhuriyet fikri artıyordu. Kralın tahtından indirilmesi için gizli bir anlaşma yapıldı ve birlik oldular. Paris'de tekrar bir ihtilâl çıktı. Serseriler saraya hücum edince kral ve kraliçe kanun meclisine gidip sığınmışlardı. Fakat kralın İsviçreli askerleri vahşice idam edilmişti. Ayrıca çok insan ölmüştü. Kral ve kraliçe kanun meclisinde iken serseriler meclise girmişlerdi. Meclis üyeleri: «Fransa büyük tehlike içindedir. Bu da kralın tutumundan doğuyor. Artık bu mes'elede milletin dediği olur,» diye tekrar millet meclisinin kurulmasına ve o vakte kadar kralın görevinden çekilmesine karar verilmişti. Kral, ailesiyle beraber bir manastır'da hapsedildi.

Bir yıla yakın bir süre Fransa'nın ilerlemesi için gayretle uğraşıp çalışan bir hanedanın böyle hakarete uğraması namuslu, onurlu kimselerin zoruna gittiği gibi Avrupalılar bile ihtilâlin başlarında Fransızların yaptıklarını çirkin görmemişlerken ihtilâlin böyle yanlış bir yola saptığını öğrenince artık hepsi Fransa halkından nefret etmiştir.

Avusturya Devleti savaş açmakta ağır davranıyordu. Bir süredir Viyana ile Paris arasında kalemle kavga yapıldığı sırada Prusya askerini yürüttüğü gibi Fransa'ya girmek üzere Avusturya ordusuna da emir verilmiş ve Sardunya devleti de ittifak içine alınmıştır. Bunun üzerine Fransa kanun meclisi bir yandan Cumhuriyet kanunlarını yayınlamaya çalışıyor, bir taraftan da asker topluyordu.

Bu sırada Fransa'dan 400 Papaz sürgün edilmişti. Krallıkla idareye meyli olanlar, yer yer tutulup hapishane ve manastırlarda hapsolunurdu. Müttefik devletlerin askerlerinin sınırı aştıkları haberi alındığı gibi Cum-

huriyetçiler fazla kızıp, 1207 yılında bu hapislerin idamına başladılar. Hemen böylece 6.000 insan öldü.

Bazı eyaletlerde bu yüzden adam öldürmek usûlü icad ediliyordu. Çoğu yerlerde eski eserler ve krallık alâmetleri de imha edilmiştir.

Fransızların ihtilâl çıkarmaktan amaçları, Hürriyet, eşitlik ve serbestiyet istihsali iken onun yerine namuslu insanlar üzerine serserilerin kesin hüküm sürmesini ve suçsuz adam katletmek gibi cinayetler işleme kurallarını getirmişlerdi.

Bu sırada Müttefik devletler askeri, Paris'e doğru gelmek üzere olduğundan Fransız askeri karşılayıp Valmi adlı yerde muharebeye tutuşmuşlardı. Fransız askerinin çoğu yeni yetişmiş delikanlılardı. Müttefik askeri böyle çoluk çocukdan ibaret Fransız ordusunu görünce alaya başladılar. Birinci hatayı yapmışlardı. Düşmanı böyle küçük görüp savaş harekâtına önem verip uğraşmadılar. Havalar fenalaşmış, yollar bozulmuştu. Yiyecek ve giyecek istendiği gibi bulunamıyordu. Ordularında hastalık çıktı. Ayrıca Avusturya ve Prusya kumandanları arasına düşmanlık ve çekişme girdi. Prusya ordusu hemen çekiliverdiği gibi Avusturya ordusu da çekilmişti. Fransızlar Belçika tarafındaki Avusturya askeri üzerine hücum ederek onları yenilgiye uğratıp kaçırdılar. O bölgeyi ele geçirdikten başka Ren nehri bölgesinde Almanların birçok topraklarını da ele geçirdiler.

Valmi muharebesi tarih yönünden pek önemli olaylardan sayılır. Zira bunda müttefik devlet orduları galip gelseydi, hemen Paris üzerine yürüyeceklerdi. Böylece Fransa ihtilâli bastırılmış olacaktı. O zaman dünyanın durumu ve şekli başka türlü olmak lâzım geliyordu. İş tersine dönüp Fransızların gayreti bu galibiyetle arttığı gibi, bağımsız hükümdar sıfatında bulunan ve aralarında düşmanlık eksik olmayan Alman Prenslerinin bölgelerindeki halkın Fransızların hürriyete dair olan neşriyatına aldanmaları Fransızların o bölgede yaptıkları fütühatı kolaylaştırmıştı.

Bu durumda seçilen yeni Fransa mebusları Paris'e gelerek kanun meclisi hükmü kalmadığından Millet Meclisi tekrar açıldı. Bu meclis 749 üyeden ibaretti. Çoğu vahşi kimselerdi. Görüşmeler sırasında serseriler de gelip seyircilere ayrılan yerlerde yaygarayı basıyorlardı. Kanun kuvveti böyle bir toplum elinde olunca icra kuvveti de vahşi insanlardan ibaret olan şehremanetinde idi.

Günler böyle geçerken bu millet meclisi 1207 hicri yılında tesadüf eden 1792 yılı eylülünün 22 nci günü toplanarak krallığın kaldırılmasına karar verdi. Fransa'da Cumhuriyet ilân edilmişti. Bütün resmî senedler ve evraklarda Fransa Cumhuriyetinin birinci senesi olmak üzere tarih atılmasına karar verilmişti. Bütün memurların kanun bilgileri olması şart-

ken bu usul de kaldırılmış, halk kimi isterse onun hâkim nasbolunmasına çoğunlukla karar verilerek Fransız mahkemeleri de artık bir takım vahşi ve haddini bilmez cahil insanların eline geçmişti. Oldukça ılımlı olanların korku ve endişesi artıyordu.

Meb'uslar arasında ortaya çıkan gerginlik ve çelişkilerden ötürü cumhuriyetin işlerini düzene koyup ıslâh edecek yerde boşuna tartışma ve mücadele ile vakit geçiriyorlardı. Fransa iç işlerinin düzene konulmasına kanaat etmeyip hürriyet anlayışında bulunan diğer memleketler halkına yardım etmek üzere bir kanun çıkarttılar. Meclisin asıl görevi kralın davasına bakmaktı. Buna dair birçok tartışmalar geçti. Nihayet Orlean dükü ile ondan ileride ve geride olan fesatçı kötü kişiler garazkâr ve vahşi kimseler üstünlük kazanıp kralın idamına karar verildi. 1793 yılı başında kral siyaset meydanına getirilerek herkesin gözü önünde idam edildi.

Bunun üzerine Fransa dışında bulunan Fransız muhacirleri kralın hapisde bulunan oğlunu 17 nci Louis adiyle tanıyıp kralın kardeşini de vasi nasbettiler. Bundan sonra Millet Meclisi üyeleri birbiri aleyhine düştüler. Fransa'da işlenmedik fenalık kalmamıştı. Ardından çıkan iç savaşlarla dış savaşlar Fransız milletini türlü musibetlere uğratmıştı.

Daha önce Fransa kralının Amerikalılara yaptığı yardımlardan ötürü İngiltere Devleti Fransa'nın ihtilâl durumuna intikam gözü ile bakıp Avusturya ile Prusya arasında yapılan ittifaka dahil olmamışken Fransızlar Belçikayı zabtedince İngiltere politikasına bağlı Hollanda Cumhuriyeti tehlike karşısında kalmıştı. Fransa Millet Meclisinden hürriyete yatkın bütün milletlere yardım vaadı yapılıyordu. İngiltere'de özellikle İrlanda adasında bir takım ihtilâl cemiyetleri kuruldu. Hatta bu cemiyetlerden birisi tarafından Fransız Millet Meclisine tebriklerde bulunmak üzere özel kimseler gönderilmişti. Fransa kralının idamı üzerine artık İngiltere de davranışını değiştirecekti. Bununla beraber fırsat bulmuşken Fransız deniz kuvvetlerini kırmak ve Amerika'da üzerine konduğu toprakları elinden almak da İngilizlerin özel amacı idi.

Böylece bütün dünyayı Fransa aleyhine kaldırmaya çalıştı. Fransız zorbalarının vahşice hareketleri her milletin gözüne çirkin görünüyordu. İngiltere Dış İşleri Bakanı meşhur Pit, hemen birkaç ay içinde birçok devletlerle Fransa aleyhine ittifak anlaşmaları yapmıştı. Osmanlı Devleti, İsveç, Danimarka devletleri ile, İsviçre, Venedik ve Ceneviz cumhuriyetlerinden maada bütün Avrupa devletleri bu ittifaka girmişti.

Hatta Fas Şahı bile Fransızların krallarını katletmesi üzerine Allahın ve hükümdarların düşmanı olduklarını, Sultan Selim'in Fransız elçisini kabul etmemiş olmasından söz ederek Avrupa krallarına yardım edeceği-

ni ilân etmişti. Fakat bu vaadi sözde kalmış, harekete geçmemişti. Osmanlı Devleti ise, her yönden tarafsız bir tutumda duruyordu. Hatta Osmanlı Devleti sularında kıyılara üç mil mesafe içinde muharip devlet gemilerinin birbirine taarruz etmemelerine dair bütün sahillere emirler gönderilmişti. İstanbul'da oturan muharip devlet elçilerine de resmî karar yazıları verilmişti. Fransızlar cumhuriyet alâmeti olmak üzere başlarına kokart takar olmuşlardı. Bu, tekerlek bir çuha parçası olup üzerinde birbiri içinde ve her biri bir renkde olmak üzere üç daire vardı. Fransa dışında bulunan Fransızlardan da cumhuriyeti tutanlar bu kokartı taşımağa başladılar. Avrupada bu durum yasak edildi. Ama Osmanlı Devletinde böyle şeylere önem verilmiyordu. Gerek İstanbul'da gerek Fransa'da olduğu gibi cumhuriyetin ilânında serbest idiler. Fransa'da cumhuriyet ilân edilir edilmez İstanbul'da oturan Fransız elçisi **Şuvazol**, hemen azlolunduğu gibi Fransız sefarethanesinde otururken İstanbul'daki kokartlı Fransızlar çoğaldı. Bir gün toplanıp elçiliğe gittiler. Şuvazöl'ü, krallık taraftarıdır diye, sefarethaneden çıkardılar. Fransız elçiliği baş tercümanı iken bir süredir emekli olan ihtiyar **Fonton'u** vekil olarak yerine getirdiler. Şuvazöl, eşyasını Rus sefarethanesine nakletti. Kendisi için artık Fransa'ya dönüş imkânı kalmamıştı. Sonra Rusya'ya gitti. İstanbul'daki kokartlı Fransızlar bazı pazar günleri elçilikde ziyafet tertip ederek cumhuriyet merasimi yapıyorlardı.

Nemçe, İngiltere ve başka yabancı devlet elçileri arada bir tercümanlarını Bab-ı âliye gönderdiler. «Fransızlar Galata'da şöyle edebsizlik, böyle kötü davranışlarda bulunuyorlar. Hatta başlarına kokart koymakla yetinmeyerek Fransız elçiliğinde hürriyet sembolü bir sırık dikip etrafına toplanıp türlü maskaralıklar ediyorlar. Bunlara engel olup cezalandırmak Osmanlı Devletinin boynuna borçdur» yollu sözler söylüyorlardı. «Osmanlı Devleti Fransa mes'elesine tarafsızdır. Osmanlı Devletinde bu gibi kokartlar geçerli değildir. Gerek kral tarafdarı gerek cumhuriyet taraftarı, Osmanlı topraklarında bulunan bütün Fransızları Osmanlı Devleti Fransız bilir, hepsinin ticarete ait işlerine müsait davranır» cevabiyle geçiştirildi.

Bir gün Avusturya baştercümanı Reis-ül küttap Raşid efendinin yanına gelip:

— Şu Fransızların Allah lâyığını versin. Bizleri derdli ettiler. Aman efendim, bari şunların başlarından kokartlarını kaldırın, diye istekde bulundu.

Raşid efendi:

— Behey dostum biz size yüz kerre dedik ki, Osmanlı Devleti İslâm devletidir. Bizde öyle kokart gibi şeylere itibar edilmez. Dost devletlerin tüccarını biz misafir biliriz. Başlarına ne isterlerse giyerler, istedikleri

sembolü takarlar. Başlarına üzüm küfesi giyseler niçin giydiniz demek Osmanlı Devletinin vazifesi değildir. Kendinizi beyhude yoruyorsunuz, diye cevap vermiştir.

Fransızlar Fonton'u vekâletten azlettiler, yerine Fransız tüccarları ileri gelenlerinden iki kişiyi vekâlete getirdiler. Bir süre bunların arz ve inhaları ile Fransız tüccarları işlerini gördüler. 1207 yılı sonunda Venedik ve Bosna yolu ile Fransa cumhuriyeti tarafından Dökorş adında bir elçi İstanbul'da görevle kalacak orta elçi olduğunu Bab-ı âliye yazı ile bildirip haber verince Fransa cumhuriyetini hiç bir hükûmet tasdik etmediği halde ilk önce Osmanlı Devleti tarafından onaylanıp elçisinin kabulü uygun görülmediği için Dökorş'e gizlice güler yüz gösterilerek Galata'da bayağı bir ev tutulup oturtuldu. Bazı mes'elelerde arada bir gizlice haberleşiliyordu. Bir taraftan kendisi takrirler takdimi ile Fransa cumhuriyetinin tasdikini ve kendi elçiliğinin kabulünü istiyordu. Akıllıca cevaplar verilerek vakit geçiriliyordu.

Kısaca Osmanlı Devleti işin nereye varacağını bekliyordu. Bu bakımdan tam olarak tarafsızdı.

Fransa aleyhine yapılan ittifakın ruhu değerinde İngiltere devletinin savaşa girmesinden ötürü bazı politik amaçları vardı. Avrupa devletleri ittifakları da görünüşte krallığın şanını muhafaza edeceklerdi. Hakikat halde kendi çıkarlarını yürütmek içindi. Bunlardan Avusturya devletinin asıl amacı Peyiba ve Belçikayı kurtarmaktı. Prusya bile bu kargaşalıkda topraklarını genişletmek amacında idi. Rus İmparatoriçesi Katerina bütün devletlerden önce Fransızlara düşman kesildi. Hatta İsveç kralını akça ve asker vaad ederek Fransa aleyhine teşvik ederek harekâta geçişini çabuklaştırmıştı. Savaş hazırlıklarına başlamış iken kendisini asilzadelerden bazıları idam edince İsveç Fransa savaşında tarafsız kalmıştı. Sonra Katerina Fransa aleyhine İngiltere ile ittifak etmişse de yardım etmemiştir. Fransa aleyhine dargınlık çıkarmaktan başka fiilen bir hareketi olmamıştır. Zira Katerina'nın gizli amacı, ön plânda tuttuğu ve önem verdiği Polonya mes'elesine istediği gibi şekil vermek için Avrupa devletlerinin özellikle Avusturya ile Fransa'nın arasını açmak ve onları meşgul etmekdi. Bundan tam olarak emin olmak için de Avusturya ile Fransa'nın arasını bozmak Katerina'ya göre çok önemli bir mes'ele idi. Bu bakımdan Prusya'yı vasıta edinmişti.

Prusya'nın da en önemli işi Lehistan işleri olup Fransa savaşına müdahalesinin asıl amacı, bu şekilde Avusturya'yı meşgul etmekti. Daha önce Rayhenbah'da Osmanlı Devleti hakkındaki görüşmelerde Avusturya, Osmanlı Devletinden aldığı yerlerden vaz geçecek, buna karşılık Prusya da Avusturya'nın Belçika'yı kurtarmasına razı olacaktı. Ardından Avusturya asker sevk ederek Belçika ihtilâlini bastırdı. Ancak Avusturya'-

nın çok uzaklardan girişdiği harekât, tam Katerina'nın aradığı şekilde olmuştu. Prusya, Avusturya'yı teşvik için ondan evvel Fransa üzerine harekâta geçmişken savaş alanı Belçika olduğundan savaşın ağır yükü Avusturya üzerinde kalacaktı. Bunu önceden düşünüp hesap ederek Valmi muharebesinde hiç yenilgiye uğramadan hastalık bahanesiyle Fransa hududundan çekilivermişti.

Avusturya'nın Fransa ile muharebelere Belçika'da angaje olması ve Belçika'nın Fransızların eline geçmesi de Katerina'nın plânına uygundu. Yoksa Prusya Avusturya ittifakında iyi niyeti olsaydı ilk işe giriştikleri zaman Fransa'yı cezalandırabilirdi. Fakat Fransa gailesinin öylece hemen ortadan kalkması Katerina'nın işine gelmiyordu. Prusyayı ittifakın içine almasındaki amacı Avusturya'yı savaşa itmekti. Özellikle 1207 yılı ortasında Rusya ve Prusya devletleri ittifak edip Lehistan'ı ikinci kez paylaşmışlardı. Lehlilerden bazıları vatanlarını korumak için gayretle ayaklanıp savaştıklarından ikisi de Lehistan'ı yok etmek için o cephede meşguldüler. Diğer Avrupa devletlerinin de kuzeye göz çevirmeyecek derecede meşgul bulunmaları gerek Katerina'nın gerek Prusya kralının politik menfaatleri gereği idi.

Bazı tarih yazarlarının dediğine göre 1793 yılı sonunda Katerina, Fransa savaşına bilfiil katılmak için iki şart koşmuştu: 1. Rusya'nın Lehistan'dan ele geçirdiği toprakların kendinde kalmasını sağlamak. 2. Osmanlı Devleti aleyhinde Rusya ile İngiltere arasında ittifak anlaşması yapılmasıydı.

İkinci şartı İngiltere kabul etmeyince görüşmeler durdurulmuştur. Kısacası çoğu Avrupa devletleri İngiltere ile bir olup Fransa aleyhine ittifak etmişlerdi. Fransızlar ise hiç bir durumdan çekinmeden Fransa kralını idam edince Paris'deki İngiliz elçisi Londra'ya çağırıldı. Fransa cumhuriyeti de İngiltere'ye ve politikada kendisine bağlı Hollanda'ya savaş açmıştı. Müttefik devletler savaşa hazırlandıkları sırada Fransa'da 300.000 asker yazılarak sefer masraflarını karşılamak üzere hesapsız nakid para basılmakta idi.

Halbuki Fransa'nın bazı eyaletlerinde cumhuriyet aleyhine isyan çıkarılmış, iç kavga çıkmıştı. Belçika halkı Belçika'daki Fransızların baskısından kurtulmak için ayaklanmağa hazırdı. Fransız kumandanı Dömorye, cumhuriyeti kaldırıp Orlean dükü yahut oğlu Filip'i krallığa seçip meşruti bir hükûmet kurmak düşüncesinde idi. Filip o vakit Belçika ordusunda general idi.

Avusturya kumandanı ile gizlice haberleşerek savaş işlerine gereği gibi ilgi göstermiyordu. Bunun üzerine 1207 yılı bahar mevsiminde Belçika'da Fransız ordusu Hollanda üzerine yürümüşken Avusturyalıların savaşa girmesi ile Fransız askeri yenilgiye uğrayıp geri çekildi. Avustur-

yalılar Belçikayı ele geçirmişti. Bunun üzerine Dömorye Paris'e çağırıldı o da gitmedi. Lui Filip ile beraber Avusturya ordusuna kaçtı. Louis Filip'in babası olan Orlean dükü de Paris'de tevkif edilip hapsedildi.

Müttefik devlet orduları yer yer Fransa'ya taarruza geçtiler. Fransa bu yıl İspanya ve İtalya taraflarından bir iş göremedikleri gibi Ren nehri bölgesinde de yenilgiye uğradılar. Geçen yıl ele geçirdikleri Alman topraklarını da Prusya geri aldı. Avusturya da Fransa'dan biraz yer almışdı. Liyon halkı krallık taraftarı idiler. Marsilyalılar da onlarla birlik olmuştu. Cumhuriyet hükûmeti üzerlerine asker gönderdi. Marsilya ele geçirildi. Halka vahşice yapılan muamele üzerine Tulon şehri halkı Akdeniz'de bulunan Fransa ve İspanya donanmalarını davet edip kale ve tersaneyi, orada kralın hapisdeki oğlu 17 nci Louis adına Fransız donanmasını İngilizlere teslim ettiler. Bu da Fransa cumhuriyeti için çok büyük üzüntü olmuştu. Bu durumda Fransa devleti 1208 yılında büyük tehlike içinde idi. Millet Meclisi üyeleri parti parti bölünerek birbirlerini aşağı halk seviyesi gözü önünde suçlayarak idam etmek kaydında idiler.

Bazıları da serserileri arkasına alıp ziyade nüfuz kazanmıştı. Paris'de bazı meb'uslardan mürekkep olmak ve verdikleri hükümler bozulmamak üzere cumhuriyetin korunması için yapılan teşebbüsleri gerçekleştirmek ve yerine getirmek üzere kesin yetkili bir ihtilâl mahkemesi, dokuz azadan mürekkep bir genel selâmet cemiyeti ve zabıta işlerinin görülmesi için 24 üyeden mürekkep bir Emniyet-i amme cemiyeti kuruldu. Paris'de tekrar çıkarılan bir ihtilâlle Yakoben partisi bütün bütün üstünlük kazandı. Artık oldukça ılımlı sanılanlara vatan düşmanı diye bakıldı Meb'uslardan çoğu hapis ve tevkif edildi. Artık söz bütün bütün vahşi insanların eline kalmıştı. Bunların Reisi Robespiyerdi. İhtilâl mahkemesi Selâmet-i Umumiye Cemiyeti, onun nüfuzu altında hareket ettiğinden kanun ve icra kuvveti Robespiyer tarafından ele alınmıştı. Her istediğini yapmağa gücü yetiyordu. Böylece herkesi dehşet ve korku içinde bırakarak türlü vahşice icraat yapıyordu.

Her cephede Fransız askeri yenilgiye uğruyordu. Bütün Fransa'da asker yazılmasına karar verilmişti. Liyon şehri kuşadılıp baskınla zaptedildi. Halkına vahşice muameleler yapıldı. Diğer eyaletlerde de küçük bir iftira ile birçok insan idam ediliyordu. Cumhuriyet için çalışmayanların tevkifine kalkışılmıştı.

İşte bu sırada hapsedilen kraliçe muhakeme edilerek idam edildi. O vakit Fransa'da muhakeme makul ve doğru kurallar üzerine geçerli değildi. Yakobenler için idamı istenilenlerin suçlamaya vesile olabilecek uydurma ve sözde bir ilk soruşturma üzerine verilen hükm-ü karakuşi idi. Bazılarına soruşturma bile yapılmazdı. Bu yolda kraliçenin suçlamasında ileri sürülen maddelerden biri, daha önce Osmanlı Devleti savaşı

için kardeşi Avusturya İmparatoruna Fransa hazinesinden 200 milyon Frank vermiş olmasıydı.

Birkaç ay sonra katledilen kralın kız kardeşi böyle bir suçlama ve soruşturma ile kral soyundan ve onunla ilişkisi olan erkek kadın 24 değerli kimse de soruşturma yapılmadan idam edildi. Hapisde yalnız kralın yedi sekiz yaşındaki oğlu kalmıştı. O da türlü hakaretler görerek iki yıl sonra hapisde ölmüştür.

Daha önce Millet Meclisi üyelerinden tevkif edilmiş olan 20 yi aşkın zat da birden idam edildi. Hapisdeki Orlean dükü de bu sırada idam edildi.

Yakobenler nüfuzlarını yayıp yükseltmek için yer yer insan öldürüp türlü vahşiye muamelelere devam ederek halkın akıl ve ahlâkını da yok etmeğe kalktılar. Yüksek okulları kapattılar. İlim cemiyetleri kaldırılmıştı. Eski Fransa'dan eser kalmamak üzere kraliyet, diyanet ve asalete dair bütün eski usûl ve merasimin kaldırıldığı sırada İsa dininin kaldırılmasiyle hürriyet ve müsavattan başka bir ibadet yapılmamasına karar verilmişti. Fakat İsa dini yerine bir akıl dinî konuldu. Paris kiliselerinden papazlar kovulup çıkarıldı. Paris baş kilisesi yeni ibadete tahsis edildi. Papazlar ve Diyakozlar yerine tiyatro oyuncuları ve muzikacıları geçip kilisenin mihrabında yüksek sandalye üzerinde bir genç ve güzel kadın yarı çıplak olarak dikilip akıl ilâhı sayılıyor, hazır bulunan cemaat kendisine secde ve ibadet ediyordu. Bu yeni ayinin yapılışından birkaç gün sonra bütün Arap kölelerin hürriyeti ilân edilmiştir. Fransa'nın diğer şehirlerinden başka birçok köylerinde de yeni ibadet uygulanmaya geçildi. Birçok genç ve güzel kızlar ilâh yerine konup orada durmağa mecbur olmuşlardı.

İsa dininin kaldırılması nedeniyle milâd-ı İsa'ya ait tarih, aylar, günler değiştirildi. Cumhuriyetin kurulduğu 1792 yılı yeni tarihin başlangıcı, 1792 yılı eylülünün gece ve gündüzü bir olan 22 nci günü sayıldı. Her birisi 30 ar gün itibar edilerek 12 aya taksim edildi. Geri kalan 5 gün yılın son ayına eklenip her ay üçe bölünüp her onuncu günü Pazar sayıldı. Bu yolda yeni bir ruzname yapılmıştır.

1793 yılı sonunda buna benzer birçok yenilikler çıkarıldığı sırada gerek Paris'de gerek eyaletlerde hapis ve tevkif, katil ve idam işlerine devam edildi. Hapishaneler adam almıyordu. Manastır, kilise, mektep, saray gibi büyük binalarda toplandılar. Mahbuslar bir taraftan idam edildikçe yerlerine başkaları konuluyordu. Bu suretle pek çok değerli ve namuslu kimseler haksız yere öldürüldüler.

Kısacası bütün Fransa dehşet içinde kalmıştı. Yapılmadık işkence ve vahşet kalmamıştı. Bu durumda meclis, komisyon ve cemiyetler üyeleri yine iki partiye ayrıldı. Müttefik devlet orduları Fransa'nın her yanını sarmıştı. İstediklerini yapabilecek durumda idiler.

Hemen Paris üzerine harekâta geçmelerine en ufak bir engel kalmamış gibiydi. Ancak müttefik devletlerden her biri kendi menfaatlerine ve kendileri için ele geçirecekleri topraklara göz diktikleri için aralarında emniyetsizlik ve çekememezlik çıkmıştı. Avusturya ile İngiltere kumandanları yavaş davranarak birlikte Paris üzerine hareket edemedikleri gibi Ren nehri bölgesinde bulunan Avusturya ve Prusya kumandanları arasında da anlaşmazlık, ikilik çıkmıştı. Küçük generaller bile lâyıkıyle vazifelerini ifa etmedikleri için hiç biri cesaretle hareket edemiyordu. Bu bakımdan Avusturya ile Prusya'nın galibiyetleri de semere vermedi. Yoksa generaller gereği gibi davranmış olsaydı, Fransa cumhuriyetini bastırıp cezasını vererek imha edebilirlerdi. Zira Fransızların pek çoğu cumhuriyet memurlarından bıkmış ve tedirgindi.

Bu sırada Prusya kralı Katerina ile ittifak yapmış, Lehistan'ın taksimi işini tamamlamak amacında idiler. Asıl menfaatı Lehistan'da gördükleri için Fransa muharebesine gereği gibi önem vermiyorlardı. Diğer devletler de birer suretle kendi özel menfaatlarına hizmet ederek birbirlerine gereği gibi yardım etmezlerdi. Galip ve mağlup belli olmadan her biri kış mevsiminde Fransa hududundan çekilmişlerdi.

Fransa cumhuriyeti müttefik devletlerin bu kusurlarından yararlandı, kendisini büyük bir tehlikeden kurtarıp toparlandı. Cumhuriyete karşı gelen eyaletler yenilgiye uğradı. Liyon şehri de ele geçirildikden sonra Tulon üzerine cumhuriyet askeri gönderildi. O vakit 23 yaşında topçu yüzbaşısı olan Napolyon Bonaparte'ın gayreti ve harekâtı güzel idaresi ile dayanamayacaklarını anlayan İngilizler kaçınca Tulon da ele geçirildi. Halkı hakkında tarif edilmeyecek surette vahşice cezalar verildi. Yine bu sırada cumhuriyete karşı gelen yahut bu tutumu ile suçlanan kimselerden her yerde her gün pek çok adam katledilirdi.

İşte Fransa'da hürriyete kavuşmak sevdası ile ihtilâl çıkaranlar işi bu duruma getirmişlerdi. Nihayet söz ayağa düştü. Bir takım serseriler sôz sahibi oldu. Aşağı tabaka yüksek tabakaya karşı üstünlük kazanarak baskı yapması ile ihtilâle sebep olanların bile çoğu yabancı memleketlere sürüldü. Robespier artık Fransa'da dediği kesin olarak yerine getirilen bir hükümdar mertebesine yükselmişti. Onun nüfuzu zamanında Fransa için bir dehşet devresi demekti. Şu kadar ki, her türlü vahşete meyilli olması yanında bir de dine aykırı tarafı vardı. Nüfuzunu sürdürmek için kendine alet ettiği aşağı tabaka ve serserilerin arzusuna uyarak İsa dinini kaldırdı. Akıl ibadeti ayini kurdu. Bu yeni ayinler birkaç ay yapıldıktan sonra Robespiyer onu da yürürlükden kaldırıp 1208 yılı sonlarında: «Bir Allah vardır ve insanın ruhu bâkidir» diye Millet Meclisine bir kanun yaptırmıştır.

Akıl ibadeti ayinin kaldırılması ile Robespiyer pek çok insanın teveccüh ve muhabbetini kazanmış ise de serseri takımı önünde nüfuzu

sarsılmıştı. Robespiyer ise nüfuz ve yükselişine güvenerek kendi aleyhinde sandığı kimseleri cumhuriyet aleyhine fesad çıkarıyor diye suçlayarak hemen ihtilâl mahkemesinde hüküm verip idam ettiriyordu. Bu mücadelesiyle hemen herkesi korku ve dehşet sarmıştı. Bu suretle kendi muhalifleri kuvvetlendi. 1209 yılı başında kendisi ve taraftarı olan birçok kimse suçlandı ve idam edilerek ettiklerini buldular.

Böylece Fransa'nın dehşet devri son buldu. Hapishanelerde yatan birçok insanın cezaları kaldırılıp serbest bırakıldılar. Gerçekde bunun üzerine Yakobenler tekrar ihtilâl çıkarmışlarsa da yenilgiye uğradılar. Nihayet toplantı yerleri olan Yakoben manastırı kapatıldı, bir süre sonra hükûmet eliyle yıkıldı, harabe haline getirildi. İhtilâl mahkemesi de kaldırıldı. Selâmet-i umumiye cemiyeti üyesi gaddar kimseler yakalanıp hapse atıldı. Kısaca vahşice işler görmeye meyilli ileri derecede aşırı cumhuriyet uçları her yerde yok edilip terbiyeleri verildi. Böylece mutedil cumhuriyet düşüncesi galip geldi. Gerçekde bunun üzerine bir taraftan da Fransa'da krallık tarafdarları meydan almağa başladı. Bu bakımdan Fransa'da düşünceler üçe bölünmüştü. Millet Meclisinde çoğunluk mutedil cumhuriyet tarafında idi.

İhtilâl çıkarmak bir selin önünü açmak gibidir. Bir kere açıldı mı arkası kesilmedikçe durmaz. Açanlar da önünü alıp durduramaz, güçleri yetmez. Yalnız karşı çıkanları götürmez, ona yol verenleri de beraber alıp götürür, boğarak öldürür. Böyle olunca Fransa ihtilâline sebep olanların hepsi birer birer yok edilmiş ve her biri yaptıklarının cezasını benzeri şekilde çekmişlerdir.

Fransa'da bu tutumla asayiş oldukça yerine getirilmişti. Yabancı devletler birleşmişlerdi. Aralarındaki ittifaka rağmen generalleri arasında ittifak kurulmamıştı. Birbirlerine hiç yardım etmemişlerdi. Fransızlar bu yıl da müttefik devletler askerine galebe etmeğe başladı, özellikle Belçika bölgesinde Avusturya'ya istenildiği gibi galibiyet kazanılmıştı.

Prusya'nın Fransa savaşındaki gizli amacı Avusturyalıları güç durumda bırakıp Katerina ile birlikte Lehistan'ın taksimi işini tamamlamakdı, müttefik devletlerden ayrılıp Fransa ile sulh anlaşması arıyorlardı. Bu sırada İngiltere ile Felemenkden yardım alarak ilkbaharda bu iki devletle yeniden anlaşma ve ittifak yapımlışsa da hiç gayret göstermemişler, bir süre geçince de yapılan anlaşmayı bozmuşlardı. 1209 yılı başında Fransa cumhuriyeti ile gizli görüşmelere giriştiler. Hemen güz mevsiminde yani rebi-ül evvel ortasında Ren nehrinin sağ yakasına çekilmişlerdi. Bunun üzerine bu yıl Avusturya tarafında bile mağlubiyet gözükmeye başlamıştı. Son yapılan savaşda Avusturya'nın birdenbire Katerina ile bir olup Osmanlı Devletine savaş ilânı henüz hatırdan çıkmamıştı. Osmanlılar, Avusturya mağlubiyetini böyle duydukça seviniyorlardı.

Fakat Osmanlı Devleti Fransa cumhuriyetinin tasdikinde ön ayak olmakdan çekiniyordu. Bunun üzerine orta elçilik ile İstanbul'a gelmiş olan **Dökorş** ile gizli görüşmeler yapıldığı halde elçiliğin kabulünü istedikçe birer bahane ile geçiştiriliyordu. Bu sırada Osmanlı Devleti Avrupa'da sulha yanaşıldığını anlamıştı. Avrupa işlerine müdahale etmek üzere Fransa'ya tavassut arz eylemiştir. Dökorş'un görevi Osmanlı Devletine Fransa Cumhuriyetini tanıtmak ve tasdik ettirmekti. Robespiyer'in idamı ile Fransa'nın durumu değişikliğe uğramıştı. Bir kararda durmuyor, sonuç da kestirilemiyordu.

Bu tavassut arzı üzerine Dökorş'un Bab-ı âliye verdiği takrirde sulh anlaşması Fransa'nın düşmanları için hayırlı ve faydalı görüldüğü için «Sulh anlaşması teklifleri düşmanları korumaktır» yollu sözler geçdiğinden görüşülmek üzere 1209 yılı cumadel ahırasının 7 nci salı günü gecesi Dökorş bir mühendis kıyafetinde Reis-ül küttap **Mehmed Dürrî Efendinin** evine gelerek gizli bir görüşme yapıldı. Bu görüşmede Dürrî Efendi:

— Devletimizin Fransa cumhuriyetine ve bütün Fransız milletine meyli, birbirine istinadı bilinen şeydir, diye söze girişti. Geçenlerde sulh anlaşması haberi duyulduğu için hayırlı işlere hayırlı dostların vasıta olması gerekli ve faydalı olur düşüncesi ile sulh anlaşması görüşmelerinde Osmanlı Devletinin bir memuru bulunduğu halde sulh yapıldıkdan sonra gerekli olan işler istenildiği gibi bir düzenle yoluna konulur ve tamamlanır, diye Osmanlı Devletinden kendisine tavassut hususu bildirilmişti. Yoksa Fransa'yı sulha zorlamak yahud başka yabancı devletleri Fransa cumhuriyeti üzerine tercih anlamına gelmediği açıkça belirtilmiştir, dedi.

Dökorş da Fransa cumhuriyetinin genellikle Osmanlı Devletinin dostluğundan, yakınlığından sözederek 18 aydan beri Bab-ı âli'den yeterli, gönül ferahlatacak bir cevap alamadığını şikâyet edercesine söyledi.

Bunun üzerine Dürrî Efendi:

— İttifak hususunun geciktirilmesine sebep tertibatımızın noksanı idi. Bugün savaş levazımına önem verilip uğraşılıyor. Tam zamanı gelinceye kadar boş durmaktansa demin sözünü ettiğim sulh anlaşması haberi duyulunca işe başlangıç olmak üzere tavassut etmeniz istenmişti, kaldı ki, Dökorş dostumuz birkaç kez şartların görüşülmesine geçilsin diyor. Şartlar dediği ne gibi mes'elelerdir? Gayr-ı resmî görelim neymiş?. Demesi üzerine Dökorş da:

— Fransa cumhuriyetinin istediği ittifak, Osmanlı Devletine hayırlı mes'eleler içindir. Osmanlı Devleti kendisine yarayan şartlar ne ise düşünüp ifade etmelidir. Meselâ Rusya'ya Kaynarca anlaşmasını düzelttirip Osmanlı Devleti isteğine göre doğrulamak gibi Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğü ile geleceğini sağlayacak maddeler her ne ise ona göre

ittifak anlaşması yapılmak üzere Fransa cumhuriyeti beni memur etti. Her suretle Osmanlı Devletine yardım edilecektir. Karşılığında bir şey istenilmiyor. Fakat ticarete dair bazı hususlara Osmanlı Devleti tarafından müsaade verilse yeter, demiş olmasına karşılık Dürri efendi:

— İki devlet arasında ittifak yapıldığı halde istek hangi tarafdan yapılırsa ittifak şartları o tarafdan takdim edilir. Devletler arası kaide budur. Benim de şartları göreyim demem resmi şekilde değildir, fakat kendisi aceleye getirdiği için göreyim demiştim, deyince Dökorş:

— Bunu kaç kez Raşid efendiye ifade etmiştim. Bana bir cevap verilmedi. Eğer şartları göreyim demiş olsaydı, Fransa cumhuriyetine yazar getirtirdim, kaldı ki, ben Fransa'dan çıkdığım vakit cumhuriyetin niyeti demin bildirdiğim gibi idi. Sonra bazı değişiklikler oldu. Politika değişti. Şimdi cumhuriyet hükûmeti ne emir verir, politikaları ne şekildedir, bilemem, lâkin yazar, cevabını getirtirim, dedikden sonra Lehistan mes'elesini açtı:

— Lehistan'ın düşmanları tarafından sıkıştırıldığı görülüyor, Osmanlı Devleti tarafından sahib çıkılsa bir çeşit yardım olur. Gelecek baharda Lehistan'a saldıran devletlere bu Lehliler hakkında yaptığınız zulüm ve baskı nedir yollu yazılarla Osmanlı Devleti tarafından sorulsa olmaz mı? diye sorduğu suale cevab olarak Dürri Efendi:

— Lehistan durumu hakkında doğru bir haberimiz yoktur. Bakalım o vakte kadar durum nasıl gelişir, yine görüşürüz, sözü ile görüşme toplantısına son verilmiştir.

Osmanlı Devleti daha önce Fransa'nın teşvikiyle Lehistan meselesinden dolayı açmış olduğu Rus savaşı neticesinde Kaynarca anlaşması gibi ağır bir yük altına girmişti. Son seferde uyanıp uzağı gözederek Avrupanın politik muvazenesini dengeliyordu. Bu durumda Dökorş'un sözü ile olur olmaz Lehistan mes'elesine müdahale edemiyeceği açıkça görülüyordu. Fakat bu türlü görüşmelerle Dürri Efendi, Fransa cumhuriyetinin tasdiki konusunda biraz daha vakit kazanmıştı.

Birkaç gün geçince yani cumadel ahıranın 13 üncü günü Dürri efendi kapıya gitmek için atına binerken merdivende fücceten vefat edince yerine tezkere-i evvel Firdevs Efendi Reis-ül küttab oldu. Onun yerine de küçük tezkereci Arif Efendi geçti. Divan-ı hümâyun kesedarı bulunan ve daha önce Ziştovi görüşmelerinde 1 inci kâtip olan Avni Efendi, küçük tezkereci olmuştur.

Dürri Efendi İstanbul'da Eğrikapı yakınında Nakkaş başı Mustafa ağa adlı kimsenin oğlu olup 1165, 1166 yıllarında divân-ı hümâyun kalemine devam etti. 1182 seferinde bu kalemle Rumeline gitmişti. Bu savaşda görüşme kâtibi, sonra kesedar, tezkereci, mektupçu olup son savaşda üçüncü murahhaslık ile Ziştovi görüşmelerinde görev almıştı. Divan işle-

ri tekniğini bilir, doğru davranır bir kişiliği vardı. Edib adamdı. Raşid Efendi azledilince Reis-ül küttab olarak dört buçuk ay sonra yaşı altmışa yakından hayata gözlerini yummuştur.

Anlatıldığı gibi Prusya sözünde durmayıp Fransa ile gizlice haberleşerek Ren nehrinin doğu yakasına çekilince müttefik devletler güç durumda kalmışlardı. Böylece geçen yaz Avusturya ordusu mağlup olarak adım adım Ren nehrini geçerek Almanya üzerine çekilmeye mecbur olmuştu. Fransızlar da Belçikayı ele geçirmişlerdi. Kışın donan nehir ve göllerin üzerinden geçerek Hollanda'yı da ele geçirdiler. Hollanda Istat Holderi İngiltere'ye kaçmışdı. 1207 yılı rumî martının 24 ünde Prusya, Fransa ile sulh anlaşması yaparak Ren nehri Fransa için tabii hudud olmak üzere tayin ve tasdik olundu.

Prusya'nın bu hareketi müttefik devletleri büsbütün şaşırttı. Felemenkliler nisanın 22 sinde Hollanda bağımsız bir cumhuriyet olmak üzere Fransa cumhuriyeti ile ittifak etti. Bundan sonra artık Fransızlarla beraber İngiltere aleyhine savaşmak zorunda idiler. Ötedenberi İngilizlerle Hollanda arasındaki dostluk, birlik böylece ayrılığa ve karşı karşıya gelmeğe dönüştü. Bu bakımdan Hollanda'nın çoğu gemileri ve ellerindeki Ümit Burnu toprakları Asya ile Amerika'daki memleketlerinin çoğu İngilizlerin eline geçdikten başka biçare Felemenkliler yeni müttefikleri olan Fransızlardan da her türlü azarı işidiyorlar ve kırılıyorlardı.

Felemenk (Hollanda) cumhuriyeti sözde bağımsızdı. Hakikatte Fransızların emir ve kumandası altında bulunuyordu. Fransızlar denizde mağlup olunca onların da Asya ve Amerika'daki topraklarının çoğu İngilizlerin eline geçti. Ama karada Fransız askeri çoğu kez galip gelerek Fransa cumhuriyeti tehlikeden kurtulmuştu. Cumhuriyeti iyice yerleştirmek için bir takım dahili teşebbüsler yapılmıştı. Bunun üzerine artık her tarafda cumhuriyet ve ihtilâl fikri ilerlemeğe başladı.

Gerçekten bu sırada kraliyet taraftarları özellikle yabancı memleketlere kaçmıştı. Fransız asilzadeleri İngilizlerin teşviki ile gayrete gelerek 10.000 kadar asker toplayıp 100 gemiye bindirdiler. Fransa tarafına geçip hazır bekleyen birkaç bin kraliyet taraftarı ile birleşerek muharebeye giriştiler. İngilizlerin göndereceğiz deyip de göndermedikleri 10.000 yardım askeri gelmeyince 1207 yılı sonunda tamamen mağlup olarak cumhuriyetçiler eline esir düşen asilzade, papazlar, vesaireden 800 kadarı kurşuna dizildiler.

İngiltere başvekili bulunan Meşhur Pit, bu olayı İngiltere parlamentosuna anlattıkdan sonra İngiliz kanı dökülmedi demesi üzerine üyelerden birisi, «İngiliz namusu döküldü» diye karşılık vermiştir.

İki üç ay sonra tekrar 10.000 Fransa muhaciri ile 4.000 İngiliz askeri Fransa tarafına geçirildi ise de yine bir şeye muvaffak olamayıp hemen geri çekilip dönmüşlerdir. Prusya'nın Fransa ile sulh anlaşması İstanbul'-

da duyulunca, mademki böyle bir kraliyet Fransa cumhuriyetini tanımış, onaylamıştır, Osmanlı Devletinin de tanıyıp onayında bir sakınca görülmeyip hemen incelikle yapılmasına girişildi. Dökorş'un ağırlığını, yükünü Fransız sefarethanesine nakledip rahatına bakması için Reis-ül küttab Firdevs Efendi kendisine haber göndermişti.

Halbuki Robespiyer'in idamı üzerine Fransa'nın durumu değişmiş ve Vertenbak İstanbul'a orta elçi tayin edilmişti. Bu sırada Venedik ve Bosna yolu ile İstanbul'a gelerek doğru Beyoğlunda bulunan Fransa elçiliğine oturdukdan sonra elçiliği resmen kabul ile Fransa cumhuriyeti de Osmanlı Devleti tarafından tanınmıştır. Fakat gelenek olan hediyeleri sonradan gelecekti. Namesini teslim için Divan-ı hümâyuna girişi o vaktin usûlüne göre hediyelerin gelişine bağlı olduğundan sonra hediyeler gelince Divan-ı hümâyuna gelmek üzere yalnız Bab-ı âli'ye gelerek Sadr-ı âzam ile görüşmüştür.

Fransa ihtilâli nedeniyle Avrupa politika usulleri değişmişti. Osmanlı Devletinin Avrupa ile bağları çoğunlukta idi. Bu sırada İran Şahı Ağa Mehmed Hanın Azerbaycan tarafına yürüdüğü duyulmuştu. Yukarda anlatıldığı gibi Doğunun hali de görüşmelere konu ve görüşülecek bir mes'ele oluyordu.

Özet olarak Osmanlı Devletinde yabancı devletlerle ilgili dış işleri günden güne artmağa başlamıştı.

Osmanlı Devletinde başkaca bir hariciye nezareti yoktu. Yabancı devletlerle ilgili işler Reis-ül küttap olan zatlar tarafından görülürdü. Gerçekde bu işleri Fenerli denilen Rum asilzadelerinden Divan-ı hümâyun tercümanı bulunanlar idare ederlerdi. Ama resmî müracaat yeri Reis-ül küttab Efendi olduğu için Riyaset-i küttab mansabı ziyadesiyle incelik ve önem taşırdı. Risayet makamında bulunan zatın güzel konuşmaya yeterli, konu üzerinde görüşmelerde, sözle mücadele ve görüşme tekniğindeki bilgisi ile hasmını susdurmaya gücü yeter olması, işlerin yürütülmesi bakımından lâzımdı.

O sırada Reis bulunan Firdevs Efendi gerçi emekdar ve dürüst davranışlı Divan işlerini bilir kişi idi. Fakat aslında Ruus kaleminden çıkma idi. Ruus kaleminin hali de malumdu. Başlangıç halinde güzelce görüşmeleri öğrenemediği için Riyaset mevkiine gelen ve dağınık olan mes'eleleri bizzat idare edemiyordu. El eliyle iş görmek ihtiyacı vardı. Riyaset işlerini idarede başarılı olamayınca dış işleri idaresinde aciz kaldığı görüldü. Zilkadenin 7 nci Pazartesi günü azl ile yerine Şık-kı sâlis defterdarlığı ile hububat nezaretinde görevli bulunan Ebubekir Ratip Efendi Reis-ül küttab oldu. Onun yerine eski defterdar İbrahim

Efendi nasb ve tayin ile kendisine selefinden fazla nüfuz ve bağımsızlık verildi. Böylece Zahire Nezareti nizamı bir derece daha genişledi.

Ratip Efendi güzel konuşma ve yazmakta eşsiz, üç dilde şiir yazar, kültürlü kişi idi. Halil Hamid Paşa Amedciliğinde onu amedi odasında görevlendirmişti. Kendisi tezkereci olunca Ratip Efendi de Amedi olup uzun süre bu görevde bulunmuştu. 1202 seferinde ordu ile gönderildi. Sultan Selim'in tahta çıkışında bazı yakınlarının aracılığı ile Selim Han ile ilişki kurmuş, hususiyetlerine girmiş olduğu için hat-tı hümayun ile İstanbul'a çağırılmıştı. Raşid Efendinin azliyle yerine onun rikâb-ı hümayun riyasetine memuriyeti hakkında hat-tı hümayun çıkarılmakla Bab-ı âli'den kendisine davetçi gönderildiği zaman «Bugün kamer akrebdedir, hil'at giydirilmesini bir gün sonraya emir buyursunlar» diye kaymakam Paşa'ya haber göndermekle icrası ertelenmişti. O gün ise Raşid Efendi ve başkaları aleyhinde olanlar birlik olup o vakit Padişahın yakını bulunan Naşid İbrahim bey ve biraderi Abdurrahman bey aracılıkları ile Sultan Selim'e ne denildi ise denildi. Riyaseti alınıp birkaç gün sonra tezkerecilik vekâletiyle değiştirildi. Bu da yetmeyip birkaç ay sonra bazı suçlar isnadiyle Bozcaadaya sürgün ettirmişlerdir.

Ratip efendi hüner ehli ve kültürlü idi. Dünya durumu ve milletlerin davranışları hakkında bilgisi vardı. Böyle bir kişiliği olmasına rağmen İstanbul halkında tabiat-ı saniye haline gelen ilm-i nücuma doğru olarak inanmayanlar bile bu hususta duraklar ve çekinirdi. Ratip efendi de inanır gibi yahud herkesin düşüncesine uyarak her nasılsa akreb burcu hükümlerinden çekinip işini ertelemişti. Bu da kendisine baht ve talihin yüz çevirmesine ve acı bir hayat geçirmesine sebep olmuştu.

Bir süre Bozcaadada kaldıktan sonra haline acıdılar. Cezası kaldırıldı. Orduya gönderilmişti. Avusturya sulh anlaşması sona erince orta elçilik ünvanı ile name-i mahsus götürmekle görevlendirildi. Gidip geldikten sonra İstanbul'a gelişinde Baş muhasebe mansabı, ardından zahire nezareti ile sevindirilmişti. Dürri ve Firdevs efendilerin nasblarında Sultan Selim'in muradı Ratip Efendinin Riyasette iken aleyhinde bulunan nüfuzlu ve söz geçirir zevatın kendisine engel olmalarıyle onların nasbının yapıldığı söylenir.

Bu kez Firdevs efendinin ehliyetsizliği ortaya çıkınca Ratip Efendi Riyasete getirildi. Padişahın dediği yerini, Riyaset de ehlini bulmuştu. Hasımları o günden sonra yükselişi sırasında onu bir açmaza düşürmek üzere garip bir uydurma ile azlini düşünürlerdi.

1210 OLAYLARI

Prusya, Fransa ile sulh anlaşması yaptıkdan sonra Katerine ile birlikte Lehistan'ın son yapılacak taksimine giriştiler. Ancak o sırada Avusturya devleti sınırına bir mikdar asker sevk ettiği için ona da bir hisse verilerek üç devlet yani Rusya, Prusya ve Avusturya devletleri 1210 yılı başında Lehistan'ın kalan son topraklarını da bölüştüler. Prusya kralının oynaklığı ve Katerina'nın fitneciliği meydana çıktı. Prusya'nın böyle dönekliğe ve sözünde durmayışı üzerine müttefik devletlerin birliği sarsıldı. Ardından İspanya, Toskana hükümdarları da Fransa cumhuriyeti ile sulh anlaşması yapmışlardı.

Bunun üzerine Fransa cumhuriyeti kuvvetlendi. Artık her millet Fransa'dan korkar olmuştu. Avusturya, Ren nehrinin sol yakasındaki Almanya topraklarını geri almaktan artık kesinlikle umud kesmişse de hiç olmazsa sair Alman topraklarını muhafaza edebilmek için yalnız savaştı. Kâh galip kâh mağlup olarak nihayet 1210 yılı ortasında Fransa ile mütareke yaptı. Bu mütareke 6 ay kadar yani mayıs sonuna kadar uzadı. Gerçekte İngiltere deniz savaşlarını kazanmış, deniz kuvvetlerinin ünü yükseklere çıkmıştı. Ancak büyük masraflara uğradığı da biliniyordu. Hatta o sırada İngiltere devletinin gerek Amerika ve Hindistan'da, gerek Akdeniz'de ve Atlantik'de kullandığı donanma 480 i buluyordu. Bunlardan 122'si büyük kalyon, 18'i ellişer pare toplu vasat kalyon, 160'ı fırkateyn ve 164'ü karavet ve şalope ve başka küçük harp gemileri idi. İngiltere'nin banka kâğıdları yüzü yetmişe iken bir aralık elli beşe kadar düşmüştü. Savaş uzarsa daha da düşeceği anlaşılıyordu.

Özet olarak müttefik devletlerin kusurlarından özellikle Katerina'nın aldatmaalrına uyarak Prusya kralının devlet şanına yakışmayacak şekilde yaptığı hareketlerden Fransa cumhuriyeti istifade etti. Hem krallık tarafdarlarına hem de vahşete meyilli ve ileri uçda cumhuriyetçi düşüncede bulunan partilere üstünlükle mutedil cumhuriyet şartnamesi düzenlendi.

Bu yeni şartname hükmüne göre icra kuvveti beş üyeden ibaret bir meclise havale olunarak, cumhuriyet vükelâsı ve başkaca memurları intihab ve tayin etmek, kara ve deniz kuvvetlerine emir vermek işte bu beş müdürün görevi idi. Bunlara pek büyük nüfuz ve iktidar verilmişti. Ancak her yıl beş kişiden biri çıkarılarak, yerine millet meb'usları tarafından bir diğerinin intihabı şarttı. Millet meb'uslarında bile pek çok nüfuz ve iktidar vardı. Kanun kuvveti ise iki meclise havale olunarak bi-

risi 500 meb'usdan ibaret olup 500 ler meclisi ve diğeri ikiyüz elli üyeden mürekkep olarak meclis-i kudema adı verilmişti. Her kanun ve nizam 500 ler meclisinde düzenlenirdi. Meclis-i kudema (Senato) tarafından tasdik edilmedikçe geçerli olmazdı. Bu şart vardı.

Gerçekde bu yeni şartnamenin yerine getirilmesinde herkesin arasında çıkan çelişki ve çatışma üzerine 1210 yılı teşrini evvelinin 15 inde tekrar Paris'de büyük bir ihtilâl çıktı. Millet Meclisi üzerine 30.000 kadar halk hücum etmişse de hükûmet askerinin ikinci kumandanı olan Napolyon Bonapart'ın gayretiyle asiler yenilgiye uğradı.

Bu sokak muharebesi muzafferiyetine mükâfat olarak ertesi gün Napolyon Bonapart Fransa askerinin Baş generali nasbolundu. 3 yıldan fazla uzayan Millet Meclisinin işi artık sona ermişti. Teşrin-i evvel ayının sonunda dağıldı. Kurulan yeni hükûmet teşrin-i sâni başında işe başlamışdı.

Aşırı ileri uçda cumhuriyetçi fikrinde olanlar bu yeni hükûmet aleyhine çalışıyordu. Hatta bunların bir takımı Fransa'daki bütün emlâkin eşit hakla ahali arasında kardeş payı yapılarak bölüşülmesini açıkça teklif ettiler. Bu garip düşüncelerinin yerine getirilmesi için Baböf adlı kişinin riyaseti altında bundan beş altı ay sonra gizli bir cemiyet kurulmuştur.

Böyle emlâk paylaşılması usûlü aşağı tabakanın düşüncesine uygun geliyordu. Birçok tarafdarları olması da olağan işdi. Cumhuriyetin müdürleri durumu araştırıp incelediler. Baböf'ü hapsettiler ve öldürdüler. Fransa'da çoğunluk mutedil cumhuriyet tarafında bulunduğu için işte bu yeni hükûmet kuruldu ve kararlaştırıldı.

Oysa 5 müdür bir tarafdan görülmemiş vahşete tarafdar aşırı uçdaki cumhuriyetçilerle, bir tarafdan kral tarafdarlarıyle ve bunların çıkardıkları karışıklık ve kışkırtmalariyle meşgul olmuştur.

Denilebilir ki, Fransa iç işlerinde karışıklıktan kurtulamamışdır. Fakat dış işleri az süre içinde düzene konulmuş ve ilerlemiştir.

5 müdürden Reis Baras, Robespiyer'in idamından sonra Fransa'nın emir ve idaresini eline almış ve 5 müdürün yerlerinde kalmaları, hüküm sürmeleri Napolyon Bonapart'ın gayreti ve uğraşmasiyle oluyordu. Napolyon'un ayrıca Baras'a güveni tam değildi. Gösterdiği liyakat ve ilerleyişle kazandığı şan ve şöhret bağımsız olarak ordu kumandanlığını umaç edinmesi idi. 5 müdür buna da pek kolaylıkla muvafakat ettiler. Kendisine İtalya ordusu kumandanlığı verildi. Yazın Almanya tarafındaki Fransız orduları başarı sağlayamadılarsa da Napolyon Bonapart mart'da Nis şehrine vardı. 50.000'e yakın ordusunu her şeyden mahrum görüp yağma vaadiyle askeri teşvik ederek hemen Avusturya ve Sardun-

ya orduları üzerine taarruz ederek her tarafta galibiyet kazandı. Bu zaferler neticesinde Sardunya devleti (Sava) ve (Nis) şehirlerini Fransa'ya terk edip vazgeçerek sulh anlaşması yapmaya mecbur oldu. Az vakit içinde diğer İtalya hükümetleri de sulh anlaşması yaptı. Fransa ile Avusturya meydan muharebesinde yalnız kalmıştı.

Bosna hududunun kesilip tayininde Avusturya tarafından anlaşmaya aykırı üç madde şart koşmakta ısrarını üç yıldır sürdürüyordu. Bu hudud anlaşmazlığı kesilip atılamamıştı. 1 ncisi ahalinin dediğine bakılarak Ezmalyanac dağı denilen yerden hariç olarak bir yerin Ezmolyanac dağı burası sayılmalıdır, diye ileri sürdükleri iddia 2 ncisi başlangıç noktası dedikleri yeri kendilerine toprak kazandıracak bize de arazi terk ettirecek gibi ileriden çizmek teklifi, 3 üncüsü de mesaha ve meyil mes'elesi idi. Haritaya bakılıp da arazi ölçülünce harita mikyasına göre Nemçe tarafına terk edilecek arazi 24 milden noksan çıkarsa yerine başka tarafdan o kadar arazi verileceği ve terk edileceği hususu idi. Bu üç maddede Avusturya ısrar ediyordu. Bu bahane ile ahidle ve şartla Osmanlı Devletine geri verilmesi lâzım gelen Dubiçe, Gradişka ve Novi kalelerini teslim etmemişlerdi.

Özet olarak Avusturya böyle şeylerde tecrübe edilerek bilinen rahatsız edici davranışları gereği bu hudud anlaşmazlığı yerinde kesilemiyordu. Nihayet İstanbul'da Nemçe elçisi ile birkaç kez bu konuda görüşüldü. Elçi de epeyce güçlük çıkarmıştı. Fransa ihtilâli çıkınca Nemçe'nin gailesi arttı. Mecburen bu iddialardan vazgeçtiler. İki tarafın rızası ile verilen karar gereği hudud görevlilerine yazıldı. Bu sırada hududname düzenlendi. Bu kaleler, içindeki bütün mühimmatı ile Osmanlı Devletine geri verildi ve teslim olundu. Lâkin Avusturyalılar Osmanlı Devletini böyle olmayacak şeylerle tedirgin edeceklerine böyle bir kargaşalık vaktinde bize yakınlık gösterip geçen savaşın soğukluk ve benlik davasını kaldırmağa çalışsalar kendi politikaları için daha uygun olurdu.

Yukarıda anlatıldığı gibi Fransa Cumhuriyeti tarafından İstanbul orta elçisi tayin edilerek gönderilen **Vertenbak,** resmen Bab-ı âliye gelmişti. Divân-ı hümâyuna girmesi hediyelerin gelişine ertelenmişti. Bu kez hediyelerin karadan geleceği haberi geldi. Bu ise zamana muhtaçtı. Divan'a girişi hediyeler gelinceye kadar gecikdirilmesin diye elçi istida verdi. Bazı elçilerin, geçmişde görüldüğü gibi hediyesiz Divan-ı hümâyuna gelmesine müsaade buyurulmuştu.

Şevval'in 18 nci salı günü Divan-ı âli tertip olundu. Fransız elçisi huzura girip lûtuflara mazhar oldu. Hindistan topraklarında **Surat** beldesine yakın **Baruç** şehrinin hakimi, hanefi mezhebinden olup Moğol soyundan **Muazzez Han,** o bölgeyi istilâ eden İngilizlerle uzun süredir muharebe edip sonunda mağlup oluyor. Bir süre yabancı topraklarda bir kö-

şede oturur. Oğulları Ahmed Han ve kardeşleri İngilizlerin eline geçen toprakları geri almak için ne kadar yakınları varsa hepsini toplayıp savaşmışlar, yine de başaramamışlardı. Bu işe şekil vermek için Osmanlı topraklarından geçip Fransa'ya, oradan da İngiltere'ye giden Ahmed Han işleri yoluna koyup Fransa'ya geldiği zaman Fransa cumhuriyeti tarafından pek büyük itibar görmüştü. Bu kez de Fransa'dan davet edilişinde doğru Fransız elçiliğine inmişti. Fransız elçisi Fransızların Osmanlılar hakkında gösterdiği değer ve saygıyı ispat için onu da beraber getirmişti. Böyle devlet düşkünü bir Han oğlunun gurbet ellerde kimsesiz kalması, Sultan Selim gibi yüreği temiz ve yardımsever bir Padişahın kalbini incideceği açıkça bilindiğinden hakkında pek ziyade güleryüz ve saygı gösterildi. 5.000 kuruş atiye-i seniye ikram buyurmuştur.

Yeni Fransız elçisi Vertenbak görevine başladığı gündenberi Osmanlı Devleti ile Fransa cumhuriyeti arasında bir ittifak anlaşması yapılmasını teklif ediyordu. Sultan Selim de Rusya ve Avusturya bakımından emin olmadığı için Avrupa muvazenesine girip yerini almak üzere bazı Avrupa devletleri ile ittifak anlaşması yapmak arzusunda idi. Ancak Vertenbak'ın teklifi tecavüzî ittifak anlaşması çevresi içinde idi. Hemen Osmanlı Devletini savaşa sürüklemek demekti. Buna muvafakat edilmediği için Reis efendi ile Vertenbak arasında bu konu üzerine birçok konuşma ve görüşmeler geçtikten sonra sonuç olarak Osmanlı Devleti sürüp giden Avrupa savaşında tarafsız kalma yolunu uygun görmüştü. Bu savaşın bitişine kadar eskisi gibi tarafsız kalmak ve Fransa cumhuriyetine karşı olan devletlerle genel olarak sulh anlaşması yaptığı tarihden sayılarak geçerli olmak üzere Fransa'nın böyle genel bir sulh anlaşması yapılırsa elinde kalacak olan ve Osmanlı Devletinin hükmü altında bulunan toprakların elde kalmasını temin bakımından her iki taraf biribirinin topraklarını koruyacak ve kefil olacaklardı. Başka bir devlet tarafından birine taarruz olursa taarruza uğrayana öbür tarafdan her türlü yardımla beraber piyade ve süvari 30.000 veyahut bunun karşılığı iki kapak kaldırır ve on firkateyn kuruluşunda değerlenen gemiler, üç nihayet dört ay içinde istenilen yere gönderilecekti. Fakat bu ittifak anlaşması yalnız Avrupa için sınırlı idi. Osmanlı Devletinin Asya ve Afrikada ve yine Fransa'nın Avrupa dışında çıkaracağı savaşlarda iki taraf da yardım etmeyecek ve kayıdsız kalacaktı. Genel olarak Avrupanın güvenlik ve asayişini sağlamaktan ibaret olan bu hayırlı işe özenen başka devletler de iki tarafdan bu ittifaka davet edilecekti. Bu anlaşmanın onayları üç ay içinde mübadele edilecekdi. Bu da şart koşulmuştu.

15 maddeyi içine alan tedafüi bir ittifak anlaşması düzenlendi. Ancak Sultan Selim Han bu anlaşmanın bilirkişiler ile görüşülmesini emretmişti. Böyle olunca 1210 yılı Zilkadesi 12 nci Perşembe günü Bab-ı âlî'-

de Sadr-ı âzam huzurunda toplanan gizli meclisde Kethüda Bey, Reis efendi, Defter emini Firdevs efendi, Şık-kı sâni Mustafa Reşid efendi, tevkii Abdullah Beri efendi, Tersane emini Raşid efendi, eski Tersane emini Osman efendi hazır bulundukları halde koşulan şartlar bir bir incelenip gözden geçirildi. Kabul edilip doğru dediler. Bundan sonra Şeyhülislâm fetvası alınması konusuna gelince Sadr-ı a'zam toplantıda bulunanların hepsine hitaben:

— Sizlerin bu sırrı dışarı sızdırmayacağınıza ben kefil olabilirim. Lâkin bu işde Fetva-yı şerife müracaat olunacak. Şeyhülislâm efendiye anlatılsa fetva verebilir mi? Yoksa kazaskerlere de mi bildirmek gerekir? Daha önce İsveç ve Prusya ittifak anlaşmaları nasıl oldu? Şimdi yine öylece mi olmak lâzımdır? Burası da düşünülmeğe değer, dedi. Daha önce İsveç ve Prusya ittifak anlaşmalarının yapılışı savaş sırasında idi. O vakit Şeyh-ül İslâm evinde genel bir meşveret kurulmuştu. Mes'ele karara bağlanınca mes'elenin doğruca halledildiğini bildirir bir tutanak yapıldı. Meşverette hazır bulunan sudur ve devlet ricali imzalayıp mühürlediler. Böylece o tutanak Fetva yerine geçmişti. Oysa şimdi savaş içinde değiliz, mes'elenin de gizli tutulması gerekiyor. Şeyh-ül İslâm evinde sudur ile tartışıp görüşmek mes'elenin yayılmasına sebep olur mu, olmaz mı, bilemeyiz. Ama Şeyh-ül İslâm efendi ve sudur-u uzzam başka mes'elelerin görüşülmesi için Padişah huzurunda toplansalar o aralık bu mes'eleden de söyleşilirdi. Bu hususun gizli tutulması için bizzat Padişah'ın kendilerine tenbih edip bu işi sıkı tutun, yayılmasın denilse düşüncemize göre başkalarına açıklayamazlar. Bu suretle onaylı belgeler mübadelesine kadar bu mes'ele gizli kalır, denildi.

— Aslında güzel bir düşüncedir, acaba hangi mes'eleyi vesile etsek? diye fikir ve mutalâa ileri sürüldü. Nihayet Haricî Abdülvahhab mes'elesi için Medine-i Münevvere'den yazı geldi. Bu mes'ele üzerinde görüşülecek denir. Sonra da ittifak anlaşması mes'elesi söyleşilir. Bir tutanak yazılır. Fetva yerine geçer. Toplantıda Padişaha arz edildi. Sultan Selim de bu yazının üst kenarına:

— Böylelikle bu mes'ele, düşünür, akıl eder, bilir kişiler ile söyleşilsin demiştim. İşte onlar uygun görmüşler, Sudur dedikleri adamların bileceği şeyler değildir. Daha önceki İsveç ittifakı ile bir tutulamaz. Zira bunun şimdi gizli tutulması büyük önem taşıyor. Şer'an cevazı değil çokdan yerine getirilmesi gereği bilinen şeydir. Yapılacak başka şey yokdur. Allah'a sığınıp bu gece mühürlensin. Mübadele yapılsın, diye hat-tı hümayun çıkarılmıştı.

Hemen Zilkadenin 17 inci günü Reis efendi ile Vertenbak arasında tedafüî ittifak anlaşması ile «İngiltere için ayrıcalık tanımak suretiyle yapılsın. Fransa cumhuriyeti ile İngiltere arasında savaş çıkarsa bu it-

tifak anlaşmasında yazılı ileri sürülen şartlara göre yardım yapılmasın. Fransa cumhuriyeti Osmanlı Devletinden isteyip ille böyle olacak demek üzere kavilleşildiğini bildirir» başkaca bir gizli anlaşma senedi de beraber imza edilmişti.

Ancak bu sırada Vertenbak azledilerek yerine Fransa cumhuriyeti tarafından büyük elçilik rütbesi ile **Oberdübayye** adlı kimse nasbedildi. İstanbul'a gönderileceği haberi alınınca gelişi beklendi. Bunun üzerine hemen Danimarka ve İsveç gibi bazı Avrupa devletlerinin de bu ittifak içine alınmasına çalışılmıştır. Lâkin bu ittifak anlaşması hükümlerinin yerine getirilmesine durum ve zaman elvermemiştir.

Daha önce İngiltere Devletinin Rusya ve Avusturya ile Fransa aleyhine yaptıkları ittifak anlaşmasında Asya devletleri ayrı tutulmuştu. Osmanlı Devletinin toprakları çoğunlukla Asya ve Avrupa kıt'alarında bulunduğuna göre bu ittifakın kendisine dokunur yönü olmamak gerekir Bu bakımdan İngiltere elçisi bile Osmanlı Devletince ayrı tutulmuştur, diye haber vermiş ise de Avrupanın en önemli noktası kilit yeri ve en güzel toprakları Osmanlı Devleti elinde bulunuyordu. Bu bakımdan uyanık davranıldı. Londra elçisi Agâh Efendiye yazıldı. İngiltere başvekilinden bu mes'elenin sorularak açıklanması istenilsin denilince:

— Osmanlı Devleti Moskof ve Nemçe devletlerine savaş açarsa İngiltere ittifak şartları gereği yardım edecektir, cevabını almıştı.

İngiltere Devleti Osmanlı Devletini feda etmiş diye Osmanlı Devleti vükelâsı üzülürken Osmanlı Devleti yine İngiltere'yi feda edemeyip bilindiği gibi Fransa elçisiyle yapılan ittifak anlaşmasında özel bir senedle açıkça ayırd edilmişdi. Türklerin yaradılışında bulunan caymamazlık, sözünde durma ve vefalılığının derecesi gösterilmişti. Şu kadar ki, Osmanlı Devletinin bu üzüntülü durumundan Fransızlara yaklaşıp Fransa'ya karşı daha müsait davranıp güler yüz gösterdiğinden ötürü ittifak etmiş olan devletler tarafından ara sıra şikâyetler yapılırdı.

KAFKAS HABERLERİ VE İRAN

İran Şahı **Ağa Mehmed Han,** daha önce Ruslar hakkında bazı tahkir edici davranışlar göstermişti. Katerina da kendisine gücenmişti. Ancak o vakit Kırım'ı işgal ile uğraştığı için göz yumarak kinini içinde saklamıştı. İran topraklarında türlü karışıklıklar çıkararak Ağa Mehmed Han aleyhine epeyce uğraşdı ise de bir şey yapamamıştı. Ağa Mehmed Han ise Kars ve Irak bölgelerinde kendisine karşı olanları yenilgiye uğrattıkdan sonra Azerbaycan tarafına harekâta geçip Karabağı ele geçirmeye girişti. Sonra Gürcistan üzerine gidip Tiflis'i vurdu. Yağma etti. Sonra Gence üzerine hareket etti. Şekki ve Şirvan memleketlerini hükmü al-

tında bulunmak üzere dize getirmişti. Böylece yer yer karşılarındakileri yenip zaferler kazanınca İran'da kendisine karşı kimse kalmamıştı. Ruslarla savaşmak için de bahane arıyordu. Ruslara karşı düşmanlık beslemekten geri durmadığı halde Dağıstan Hanlarından bazılarının İran tarafına geçip çevrelerindeki eyalet hakimlerini Rusya aleyhine harekete geçirip uğraşmağa yatkın olduklarını bildirmesi üzerine Katerina sınır emniyetini sağlamak bahanesiyle Ağa Mehmed Han'dan intikam almak istiyordu. Hazer denizi kıyılarında bulunan bazı memleketleri ele geçirip ganimet elde etmek üzere 1210 yılı ortasında sevkettiği asker Dağıstan içine girdi. Derbend kalesini kuşadıp sıkıştırdı. Petro zamanından beri muhafız bulunan 120 yaşında çok yaşlı birisi kaleyi Ruslara teslim etmişti. Bu haber Ağa Mehmed Han'a varınca büyük sayıda askerle o tarafa harekâta geçti. Kaleden karşı koymak için dışarı çıkan Rus askeri bozguna uğrayıp kaleye çekilmişti. İran Şahı zaferi kazanmıştı. Yardım için Koban cephesinde bulunan Rus askeri İran üzerine yürümekle görevlendirildi.

Bu sırada İran ile Rusya arasında ortaya çıkan olayların özeti işte bunlardı. Ancak 1209 yılı sonlarında Revan ve Karabağ Hanlarının İstanbul'a Zeynel ve Abdullah Çelebi adlı adamlariyle gelen yazılarında Osmanlı sınırında bulunan vezirler, mirmiranlar tarafından kendilerine askerle imdad ve o bölgeyi işgal eden yerli halkın Osmanlı topraklarına kaçıp iltica ettikleri takdirde kabul edilip sahiplenmek, Sultan Abdulhamid Han hazretlerinin zamanında savaş sırasında Revan Hanına Anadolu beylerbeyliği payesi verilmişti. Beratının yenilenmesi hususunu yalvarıyordu.

Durum vükelâ arasında görüşüldü. Ağa Mehmed Handan bu sırada nefret edilmesinin uygun olmayacağı gibi iltica edenlerin de kabul edilmemesi devletin şanına yakışmazdı. Bu bakımdan akıllıca hareket edip karar alındı. Karar gereği bölge aşiretleri ve reayasından beri taraflara firar ve iltica edenler olursa ilkönce kabul etmeyiz denilmeyip geldikden sonra dönmek isteyenlere de engel olunmaması için hudud memurlarına yazıldı. Revan ve Karabağ Hanlarına da Osmanlı Devletinin İranlılar ile anlaşması Şah ve Hana mahsus değildir. Bütün İran elleri ve halkına aittir, onlar tarafından anlaşmalara aykırı bir hareket görülmedikçe devlet-i aliyye tarafından hiç bir zaman İranlılara hasar verilmeyeceği gibi İran topraklarına da ayak basılmayacaktı. Sulh anlaşması şartlarına da her iki taraf riayet edecekti.

Böylece bütün İranlıların korunması gerekiyordu. Özellikle Karabağ ve Revan hanları da Osmanlı Devletine sadık idi. Dilekleri kabul edilip müsaid karşılandı. Hudud memurlarına gerekli talimat verildi, diye Sadaret makamından birer cevap yazı yazılmış ve Revan Hanının verilen payesi ile beratı yenilenmiş ve ikisi de yerlerine gönderilmişti.

Ardından Erzurum Valisi Ziya Yusuf Paşa İstanbul'a yazı göndererek Ağa Mehmed Han Revan kalesini ele geçirdikten sonra Tiflis'e taarruza geçmiş, evlerini yakıp halkından kadın erkek ne buldularsa esir alıp köle edinmişlerdi. 15 gün sonra Tiflis'e sekiz dokuz saat çeker Sınık köprü adlı yere çekilmişti. Bu haberlere bakılırsa Ağa Mehmed Hanın Azerbaycan tarafında uğraşacak bir şeyi kalmamış demekti. Osmanlı Devleti ihtiyatlı davranmaya önem veriyordu. Fakat bu haberlere bakılıp kaleme alınmadan yalnız bazı eşkiya ve göçebe insanların nizamı vesile sayılarak maiyeti memurlarına gerekirse haber gelince hareket etmek üzere emre hazır bulunmaları için yazı gönderilmişti. Bu bakımdan talimat isteyen Ziya Yusuf Paşanın yazısı üzerine Rebi-ül ahır ortasında Şeyh-ül İslâm konağında meşveret meclisi kuruldu. Bu husus öne sürüldü. Erzurum Valisine seraskerilk ünvanı verilerek ihtiyat hazırlıklarına önem verilmesi yazılmıştı.

Şimdi Ağa Mehmed Hanın beri taraf aleyhinde harekete geçtiği gösürülmemişken böyle hazırlıklara girişilmesi onu şüphelendirir korkusu ile Seraskerlik ünvanından vazgeçildi. Yalnız İran tarafını görüp gözedip hazırlıklı ve uyanık bulunması için Erzurum valisine cevap yazıldı. Serhad muhafızlarına da onun vereceği emirlere uymaları için yazılar gönderildi. Sonra Şaban ayı ortasında Ziya Paşadan gelen yazıda Ağa Mehmed Hanın beri tarafa geçen İran reayasını istemekde ısrar ettiğini ve Ereğli Hanın istek ve yardımı ile çok sayıda Rus askeri geleceğini yakınlarına bir casus haber vermişti. Güya Osmanlı Devletinin izni ve uygun görmesi üzerine Demirkapı bölgesinden geçerek Ağa Mehmed Hana taarruza geçeceğiz diyorlarmış. Casus böyle haber verince bu bakımdan ihtiyata riayet gerekdi. Böylece duruma bakılınca Ağa Mehmed Hanı mı kendi tarafımıza çekmek uygundur, yoksa Rusya dilediğini yapsın demek mi doğrudur?

Nasıl uygun görülüyorsa bildirilmesini ve Ağa Mehmed Hanın ilk baharda Revan'a geleceği ve Osmanlı topraklarına taarruza geçip hududu aşacağı ve bunun peşinde olduğu durumundan anlaşılmaktadır. İlk bahar yaklaşıyor. Eğer bir gaile ortaya çıkarsa diye düşünerek Sivas, Maraş zaamet ve timar sahiplerinin Nevruz'da Erzurum sahrasında bulunmaları için kendilerine yazı yazıldı, denilenin yerine getirilmesi istenildi. Bunun tenkidi için İstanbul'dan emr-i âli gönderilmesi yazılı idi. Anapa muhafızı Seyyid Mustafa Paşa tarafından yazılan yazıda Çerkezistan'ın bir tarafı Dağıstan'a bitişikti. İhtiyatlı davranılarak Dağıstanlı Çökenap hâkimi Emmi Hanın çağırılmasına kendi tarafından değer verilmekle Emmi Han ve Çökenay kadısı ve Mehmed Bey adlı zat tarafından Ağa Mehmed Han haberlerine dair Anapaya gelen Arapça yazılı mektuplar İstanbul'a gönderilmişti. Dağıstan ve çevresinden gelen yazılara göre bazı Dağıstan halkı ile Kabartay'a yakın bölge halkı olan Komuk, Çeçen,

Yamaran halkı, bayrak açıp Ağa Mehmed Hana tâbi oldu. Bazıları da işin sonunda ona uyacaklardı. Ağa Mehmed Han bu kışın Rusya elinde bulunan Kızlar kalesine yürüyüp taarruz fikrinde bulunduğunu ve bu duruma göre Koban nehrinin öte tarafında olan Rus askeri zaman zaman Kızlar kalesi bölgesine sevk olunuyordu.

Ruslar Kabartay halkından 3.000 kadar süvari isteyince Kabartaylar vermemişler. «Hazır oluruz, hangi taraf yenilirse o tarafı yağma ederiz» diye cevap vermişlerdi. Ağa Mehmed Han Kızlar tarafına gelirse Kabartaylar ona tabi olacağından Koban'ın beri yakasında hudud içerisinde olup Rus sınırına hasar vermelerine engel olunan Çerkezler de Koban nehrini geçip Rusya'ya gelip oraları yakıp yıkacakları aralarında yaptıkları konuşmalardan anlaşılmıştır. Bu durumda Anapa'dan hududun en ilerisinde bulunan Hacılar kalesine kadar 120 saat mesafesi olan hududun korunması kabil olamayacaktır. Nasıl hareket edilmesi gerekiyorsa ilk bahardan önce bildirilmesi önemlidir diye yazılınca Devlet büyükleri aralarında görüşerek bu durumda Ruslara tarafdarlık etmek göz göre göre yaklaşan belânın gelişini çabuklaştırmak olacağı açığa çıkdı.

Ereğli Han Rusların himaye ve yardımı ile kuvvet bulacak olursa yeniden o bölgede kuvvetli bir düşman yetişmiş olacaktı. Belki geçici olarak Rusları o tarafa çağırmış olması da doğrudur. Rus tarafını tutmak kesin olarak yanlıştır gibi Ağa Mehmed Hanı tutarak Ruslara karşı sorgu ve cevabı gerektiren ve ortalığı karıştıracak bir ip ucu vermek Osmanlı Devletinin işine gelmiyordu. Henüz savaş gailesinden kurtulan Osmanlı Devleti iç işlerini düzene koymağa başlamıştı. Tarafsız kalmak zaman ve durumun gereği idi. Bunu bilen Ziya Paşa, meselenin buralarını açıklayarak tarafsızlığa kesin olarak riayet olunmasını ve her tarafa geçmiş olan İran reayasını da Ağa Mehmed Han tarafından can emniyeti sağlanarak geri çevirmek ve göndermek kararı alındığı takdirde azar azar gitmeleri hazırlıklarının yapılmasını istiyordu. Rusların Ağa Mehmed Han üzerine harekâtına Osmanlı Devletinin izin ve muvafakati haberleri Rus subaylarının hiyle ve desiseleridir denildi.

İstenilen Sivas ve Maraş askerinin hareketlerinin İstanbul'da te'kidi ise bu dedikoduları onaylamak ve sağlamak demek olacağından bundan yüz çevirip yine Erzurum tarafından bazı uygun vesileler ve bahanelerle acele davranılması öğüdlerini içine alan talimat gönderilmiştir. Anapa mutasarrıfının yazısına gelince Hacılar kalesine kadar yüz saatten fazla mesafede olan ve halkı tamamen kabile ve aşiretlerden ibaret hududun Anapa mutasarrıfı tarafından korunması mümkün olamayacağı biliniyorsa da son sulh anlaşmasında bu kabile ve aşiretler tarafından Ruslara yaptıkları zararların tazmin edilmesi şart koşulmuştu. Ne olursa olsun kabile ve aşiretleri muhafaza için hazırlıklara girişmekten başka ça-

re yokdu. Böyle olunca bu şartları bildirerek bu kabilelerin süresiz disiplin altında tutulmasına anlaşma şartlarına aykırı bir durum meydana gelmemesine ve bununla beraber bu kabile ve aşiretlerin çağırılıp doğru yola getirilmelerine çalışmak ve duruma uygun ve onların kabul edeceği bir dille ümera, özden, sipahi ve söz sahiplerine anlatmak ve tavsiyelerde bulunmak gereği Anapa mutasarrıfına bildirilmişti.

Osmanlı Devleti o vakit Rusya'dan çekiniyor ve korkuyordu. Aynı zamanda Nadir Şahın durum ve davranışlariyle bilinen harekâtını hatırlayarak İran'dan gocunuyordu. Halbuki Nadir Şahdan sonra uzun süre karışıklıklar olmuş, İran'ın her tarafı harab olmuştu. Halkının çoğu kırılıp yok olmuştu. İran'ın eski kuvveti ve önceki şenliği ve esenliği kalmamıştı. Ağa Mehmed Hanın idaresi ise aşiret anlamında ve davranışında ilkel durumda idi. Memleketi imar ve hükümeti kuvvetlendirmeyi düşünmüyordu. Düşünse ve buna eğilse bile Nadir Şah zamanındaki kuvvet ve kudreti kazanması çok zaman isterdi. Böylece İran devletinin çekinilecek, kuşkulanacak durumu ve gücü yoktu. Ancak o vakit Osmanlı Devleti vükelâsı da komşu devletlerin o günkü durumlarını pek iyi bilmedikleri için yalnız edindikleri tarih bilgilerinden hüküm veriyorlardı.

Osmanlı Devleti birkaç zaman öncesi savaştan kurtulmuştu. İç işlerini düzene koymakla meşguldü. Fransa ihtilâli üzerine Avrupanın karışıklığı ise her an kuşku ile takip ediliyor, üzerinde durulup düşünülüyordu. Her ne kadar tarafsız ise de ihtiyaten hazırlıklardan geri kalınmıyordu. Böyle nazik bir zamanda İran gailesinin çıkması ise üzerinde düşünülmesi gerektiriyordu.

Ağa Mehmed Han ise büsbütün dünya durumundan habersizdi. Hatta o vakit yazılan kitap ve risalelerde görülüyor ki, 1210 - 1211 yıllarına gelinceye kadar Fransa ihtilâlinden ve Avrupadaki karışıklıktan habersizdi. Bu durumda İran içinde baş gösteren ve kaldıran emirleri yenilgiye uğratarak ve böylece de gururlanarak Rusları da yenip Kafkas topraklarını ele geçirip Ejderhan'a doğru harekâta geçmek hayallerine kapılıp Rusya'ya savaş açmıştı. Halbuki Ruslar Derbend Kalesini ele geçirince Han, kendi işlediği hatayı anladı. Böyle büyük bir düşmanı kendi aleyhine harekete geçirdiğine nadim olmuştu.

Kendisini tehlikede hissederek aşağıda anlatılacağı gibi Rusların aleyhine Osmanlı Devletinden yardım edilmesi için İstanbul'a memurlar gönderilmişti.

Fakat Osmanlı Devletinin son savaşdan kendini kurtarmış olması, Özü kalesini feda edip elden çıkarması, Çerekzistan sınırında aşiret ve kabileler tarafından Ruslara karşı yapılan hasarların tazmini gibi yerine getirilmesi olağan üstü güçlüklerle ağır şartları yüklenmekle kapanmıştı. Ruslarla hasım olarak karşılaşmaktan çekiniyordu. Ağa Mehmed Han, bu müracaatından bir şey elde edemedi.

DUBROVNİK VERGİSİNİN GELİŞİ

Dubrovnik cumhuriyeti üç yılda bir kere elçileri vasıtasiyle ötedenberi veregeldikleri cizyeleri takdim ediyordu bu kez de vakti geldiği için Rebi-ül evvel başı salı günü Divan-ı âli tertip olunarak Dubrovnik Cumhuriyeti elçileri Padişahın yüzünü görüp kulluklarını bildirerek cizyelerini takdim ettiler. Hemen ardından gelenek teşrifatı ellerine geçirip iftihar duydular.

Osmanlı ordularının ilk önce Rumelide gösterdiği muzafferiyetler dünyayı yerinden oynattığı zaman Osmanlı Devletinden en evvel himaye fermanı alan bu Dubrovnik Cumhuriyetidir. Ondan sonra adalet saçan Osmanlı Sultanları tarafından verilen himaye fermanı hükümlerine riayet ettiler. Bunca yıldan beri karada ve denizde Dubrovnikliler himaye buyruldu. Onlar da bunun şükrünü bilerek üç yılda bir belirli vergilerini zamanı geldiği gibi Padişaha yazılan bir mektupla seçkin adamları aracılığı ile ödemişlerdir.

Bir aralık Faslılar tarafından Dubrovnik gemilerine taarruz edildi. Dubrovnik ticaret gemilerinin taarruza uğramaması için Fas hâkimi Mevlâ Süleyman bin Muhammede 1209 yılında Padişah mektup göndermişti. 1210 yılı ortasında gelen yazılı cevapta bundan sonra Dubrovnik tüccarlarının emin olarak sağ salim gelip gitmeleri için gereken dikkatle önem verileceğini Fas hâkimi söyler ve söz verir.

GARB OCAKLARINA DAİR BAZI HABERLER

Tunus beylerbeyisi Mirmiran Hamud Paşa tarafından, o sırada mühürdarı Yusuf Hoca eliyle Padişaha, Valde Sultan'a ve Sadr âzama hediyeler gelmişti. Gerek Tunus ve gerekse Cezair ocakları ötedenberi savaş ile uğraştıkları için Osmanlı hükûmeti onları güçlendirmeye uğraşırdı. Bu kez de Tunus ocağına iki savaş gemisi, 2.000 kantar barut, top ve mühimmat ile başka şeyler ihsan eder gönderirdi. Hepsinin değer fiyatı o vaktin akçası hesabiyle 778 keseden fazladır denilebilir. Garb ocakları üç yılda bir kez yerinde bırakılırdı. Bir yıl önceki üçü de yerinde kalmıştı. Bunun üzerine bu yılki tevcihatta da yerinde kalması gerekirken Yusuf Hoca ile arkadaşları şimdiden Hamud Paşanın yerinde kalması dileğinde bulunmaları üzerine hemen görev yerinde kalsın diye emir çıkarılıp gönderildi.

Bundan önce Trablus Garp beylerbeyisi Ali Paşa ile ocaklısı arasında anlaşmazlık çıktığı sırada Cezair'de yalı vekilharçlığından çıkarılan Seydi Ali bu fırsatı ganimet bilerek topladığı asker ve gemi ile Trablus'a gitti. Ocaklılardan bazılarını çağırdı, kendine çevirdi ve Trablus ocağını ele geçirerek eyaletin kendisine tevcihini İstanbul'dan istedi. O zaman

Trablus Garb eyaleti kendisine tevcih olunmuştu. Ancak sonradan ocaklıya fazla zulüm ve baskıda bulunduğu için ocaklı, azledilen Ali Paşanın oğlu Yusuf beyi teşvik ediyordu. O da Tunus ocağından yardım alarak geldi ve Seydi Ali Paşayı Trablusdan kovdu. Trablus Garb ocağını ele geçirmişti. Eyaletin Yusuf beye tevcihini Tunuslular rica edince bu yalvarmalarına karşı uygun görülerek mirmiran rütbesiyle bu eyalet Yusuf Beyin kendisine tevcih olundu.

Malta şövalyeleri bir rahipler tarikatı olarak daima Osmanlı gemilerine taarruz ederdi. Onlara karşılık bu garb ocakları da Hıristiyan gemilerine taarruz ederler ve Akdenizde korsanlıkla geçinirlerdi. Bu bakımdan çoğu kez başlıca Avrupa devletleri ile mütareke ve barış anlaşmaları yaparlardı.

Bunlardan Avrupa halkı pek çok zarar ve hasar görüyordu. Osmanlı Devleti tüccar ve hacıları da Malta korsanlarından zaman zaman büyük hasar görmüşlerdi.

Bu ortamda ise Avrupa karışıktı. Akdenizde emniyet kalmamıştı. Bazı devletlerin ve hıristiyanların gemileri Malta tersanesinde araç, gereç ve silâhlarla donatılıp Osmanlı Devleti ile dostlukları olmayan devletlerin bayrağı ile Osmanlı Devleti kıyılarında gezip dolaşarak tüccar gemilerini hasara uğratıyorlardı.

Eski Sadr-ı âzam merhum Ragıp Paşa zamanında Maltız, Portekiz ve Sardunya sulh anlaşmaları görüşülmüşken yerine getirilmemiş ve ondan sonra da birkaç kez Maltız sulh anlaşması prensipleri ileri sürülmüş ise de sonuçlanmamıştı. Fakat sonra İspanya devletiyle yapılan sulh anlaşmasında Maltız şövalyeleri tarafından Osmanlı Devleti tüccar gemilerine yapılan zarar ve hasarın önüne geçip engel olmak lâzımdı. İspanya'nın uğraşıp bu hasar ve engelleri kaldırması şartları koşulduğu için Maltız sulh anlaşmasına bir şekil verilmesinde tehlike ve sakınca gördüklerinden Malta şövalyelerinin tarikatleri icabı taarruz etmekten vazgeçmeyecekleri gibi süresiz sulh anlaşması savaş kapılarını kapar, engel olur diye düşünülüyordu.

15 yıllık bir mütareke düzenleyip garb ocaklarının bu mütareke dışında bırakılması vükelâ arasında uygun görülerek buna aracı olmak üzere İspanya Devletine bildirilmesi hususu İstanbul'da ikamet eden İspanya elçisine teklif olundu.

ARABİSTAN DURUMU

Mısır ümerasının zulüm ve baskısı 1210 yılında da devam ediyordu. Onların ettiği zulümden başka bu yılda Mısır'da yazmağa değer olay bulunmadığı Ceberti tarihinde yazılıdır.

Bu yıl Şam valisi Cezar Paşa, Hac emiri idi. Şam halkı zaten onun zulüm ve baskısından şikâyetçi idi. Bu durumda Hac kafilesi Mekke-i Mükerremeden dönüşünde 14 gün Medine'de kalırdı. Bu yıl Medine'ye girildiğinin ertesi günü Hacılar cuma namazında ansızın hareket edip, Şam'a döndü. Hacılardan kimi Medine'de kalmış, kimi de Hacı kafilesi içinde üzüntü çekmişlerdi.

Cezarın böyle vakitsiz hareketinin nedeni Abdüşşekür efendi tarihinde şöylece yazılıdır: Cidde valisi eski Sadr-ı âzam Koca Yusuf Paşa, Medine muhafızı olarak görevlendirilmişti. 1208 yılı Hac farizasını ödedikten sonra kafilesi ile Medine'ye gelmişti. 1209 yılı ortasında Medine'de baş kaldıran nüfuzlu kimseleri cezalandırmıştı. Bu bölgenin asayiş ve emniyetini sağlamıştı.

Cezar Paşa Hac kafilesi ile Mekke-i Mükerremeden dönüp de Medine-i Münevvereye geldiği zaman Yusuf Paşa akıllıca güzel hiylelerle Cezarın ele geçirilip ortadan kaldırılması hazırlıklarına girişti. İleri gelen adamlarını hep kendine çekip çevirerek bu işi yapacaktı.

Cezar bunu sezip anlayınca hemen oradan firar ederek Hacıları bırakıp gitti. İşte Abdüşşekür Tarihinde böylece yazılıdır.

Yusuf Paşanın bu iş için Osmanlı Devleti tarafından görevlendirildiğine dair resmî yazılarda birşey görmedik. Ama Cezar o vakit mütagallibe takımından idi. Yusuf Paşa'nın böyle gizli bir görevi olmasa bile istediğini yerine getirebilseydi Osmanlı Devleti tarafından iyi yaptın denilecekti. Bu böyle idi. Cezar Paşa Şam'a gelince de İrad-ı cedid hazinesi tarafından idare olunan Gazze sancağı mukataası mütesellimi Seyid Ali Ağayı bir emir almadan katl ve idam etti. Bunun üzerine artık azli gerekti. Ancak Hac imareti işi o vakit çok önemli işti. Yine güçlü birine verilmesi gerekti. Meşveret meclisinde görüşüldü. O bölgede Azimzadelerin nüfuzu ve itibarı vardı. Bunun üzerine Haleb Valisi Azimzade Mehmed Paşanın oğlu Abdullah Paşanın seçilip kendisine Hac emirliği ile Şam eyaleti tevcih edildi.

Cezar Paşa da asıl kendi mansabı olan Sayda eyaletini kendisi idare etmek üzere Mekke'ye gelip Emir Beşir ile kardeşine dostça davranarak ikisini de hapisten çıkarıp Cebel-i Lübnan hükûmetini onlara verdi. Kendileri ile beraber Şeyh Beşir Canbulat'a da hil'at giydirip Cebel'e gönderdi. Bunlar Cebel'e gidip Abdullah Paşa ile Trablus Şam mutasarrıfı Halil Paşaya sığındılar. Onlar da asker gönderip yardım etti. Beri taraftan Cezar da, Emir Beşir'e asker gönderip yardım etti. Yapılan muharebelerde Cezar'ın askeri galip geldi. Şam askeri Cebel bölgesinden kovulmuştu. Emir Yusuf oğulları Şam'a kaçtı. Emir Beşir İmaret-i Cebel'de kaldı.

AYINTAP VE İÇEL DURUMU

Ötedenberi Halep ve Ayıntap halkı Emir ve Yeniçeri adiyle ikiye ayrılmıştı. İki parti daima birbiriyle muharebe etmekten, kavgadan geri durmazdı.

Yeniçeri taraflısı olanlar Yeniçeri nişanlariyle kendilerini işaretledikleri gibi Sadat yani Emir taraflıları da başlarına yeşil sarmak gibi tutum ve kıyafetleriyle kendilerini onlardan ayırd ederlerdi.

Emir dedikleri Yavuz Sultan Selim fethinden önce orada bulunan belirli kişiler ve onların ardına düşenler olup Maraş tarafında da böyle birbirine zıt giden iki parti vardı. Fakat orada eskiden kalma olanlara Emir yerine Dülkadirli ve Maraş ele geçirildikten sonra oradaki belli kişilere Bayazıdlı denildi. Bu iki parti de birbiriyle muharebe ve kavga ederlerdi. 1210 yılı ortasında Ayıntap'da emirlerin taşkınlığı ile Yeniçerilerden birkaç yüzü öldürülmüşdü. Maraş Beylerbeyisi Dülkadir zade Ömer Paşa o topraklarda düzen ve asayiş kurmakla görevlendirildi. Ayıntab'a giderken yolda aişret uşaklarından bazıları üzerine tüfekle ateş ederek öldürüldü. Bunun üzerine Maraş sancağı eski Beyşehir mutasarrıfı, vezirliği alınmış olan Derviş Hasan Paşaya vezirliği verilerek tevcih olundu.

İçel sancağında bulunan Silifke kazası ileri gelenlerinden Gölgeli oğlu Deli Osman ve kardeşleri Mustafa ve Mari adlı asilerin ele geçirilmesi için Seyid Ali Paşa görevlendirildi. Onların üzerine varınca yapılan çatışmada eşkiya bozguna uğrayıp dağılmıştı. Osman ve kardeşi Mustafa ile 14 adamı idam edilerek kesilen başları İstanbul'a gönderildi.

Mari de üç adamı ile Kıbrıs adasında yaklandı ve idam edildi. Yine bu sırada Anamur beyleri olan Abdurrahman ve Sun'ullah beylerin cezaları verildi, öldürüldüler. O bölge böylece temizlendi.

RUMELİ OLAYLARI

Bir zamandanberi Yeni pazar ve Gülfeçe kazalarında yerleşip büyük geliri ile ileri gelen kişiler arasında bulunması Silâhdar Osman Hasekinin eli altında bulunan kazalar halkına ettiği zulüm ve baskı artmıştı. Bununla yetinmeyip Şumnu ve Hezargrad çevresinde bulunan kazalar halkına da el atıp baskı altına almağa başlamıştı. Deliorman eşkiyasından olan adamları ile eşkiyalık davranışı içinde zulüm ve baskı hareketlerine girişince çevrede bulunan kazaların ayanları Padişah fermanı ile ayrı ayrı üzerine görevlendirildiler. Bunlar üzerine varınca karşı koymaya kalkmışsa da direnemeyeceğini anladı. Kendisini affettirmek üzere İstanbul'a kaçtığı haber alındı. Bostancı başı eliyle tutturulup Muharremin 6 ncı perşembe gecesi idam edilmişti. İştip kazası ayanı Nazır oğlu Kör Ağa da bu kaza halkına zulüm ve baskı yaptığı için Rumeli valisi

Seyyid Mustafa Paşa tarafından taltif edilmek ve yola getirmek bahanesiyle ele geçirilerek İstanbul'a göndermişti. O da ertesi perşembe günü Yalı köşkünde idam edilmişti. Yine aynı gün Defterhane kâtiplerinden İlâmcılık hizmetinde kullanılan Eyaletli tımarları için kurulmuş yeni kanuna aykırı hareketi görülen İzari efendi defterhane yanında ve hırsızlık suçu ile tutulan iki Yahudiden biri Parmakkapı'da, öteki Balıkpazarında idam edilmişti. Böylece başkalarına göz dağı verildi.

Kendisine ayrıca Silistire eyaleti tevcih edilen Çirmen mutasarrıfı Hacı Abdi Paşa Dağlı eşkiyası üzerine görevlendirildi. Edirne'de kalıp bu işi başarmağa uğraşırken eşkiya elebaşılarından Hacı Manav ile arkadaşları ileri derecede kuvvet kazanmışlardı. Hatta Hacı Manav Plevne kazasını avucu içine almıştı. Lofça'yı bile ele geçirerek gücünü artırmak istiyordu. Aslında Lofçayı ele geçirirse çevredeki kaza halkı da tabiatiyle kendisine baş eğeceklerdi. Az süre içinde Balkan boyunda büyük güç kazanacağı belli olmuştu. Ama Lofçalılar böyle karışık bir zamanda bu gibileri topraklarına sokmamak için aralarında yeminli anlaşma yapmışlardı. Hacı Manav maiyetindeki eşkiya ile beraber Plevne halkını da toplayıp Lofça üzerine yürütmüştü. Lofça'yı topla döğmeye başlayınca Lofçalılar dışarı çıkıp taarruza geçti. Hacı Manav fena halde bozguna uğradı. Lofçalılar Plevne'ye kadar peşini takip ettiler.

Oysa bu gibi başkaldıran eşkiyaya o bölge ayânı gizlice yardım ediyordu. Bunların başlarını kesip ortadan kaldıramayacağını Abdi Paşa anlamıştı. Hacı Manav ile arkadaşları başkaldıran eşkiyayı çekip çevirerek her birine Binbaşılık hil'atleri giydirdi. İki kez de bahşiş diye nakden dört kese akça verdi. Onları gereği gibi inandırdıktan sonra hepsini yanına alarak mansabı olan Silistire'ye gitti. Çünkü bu eşkiyanın Deli orman ayanlariyle sıkı ilişkileri vardı.

Hemen Hezargrad eliyle halk toplanarak yeni Pazar kazasına gidildi. Kadı Bican köyü de bu eşkiyaya konak yeri olarak verilmişdi. Halkdan toplanan asker ertesi günü alacakaranlıkda sabah olurken taarruza geçerek bu eşkiyadan beş altı yüz kadarı ile bazı ele başılar idam edilmişti. Ama Hacı Manav kaçabilmiş, beş kadar adamı ile Gümülcüneye varıp orada kalmıştı. Bu suretle Balkanın bu yüzünde Dağlı eşkiyasının kuruluşu zayıflamıştı. Abdi Paşa da Silistire'de bulunuyordu. Edirne bölgesi boş kalmıştı. Eşkiya o çevrede toplanıp eşkiyalıklarını o yüzde yürütmeğe başladılar. Dağlı eşkiyası devlete büyük gaile olmuştu. Bu sırada Vidin ve Belgrad bölgesi de karışıktı. Bundan önce bazı eşkiaylığı yüzünden fermanlı olan Börüce'li Köse Mustafa adlı eşkiya ile Padişah emri ile Belgrad'dan kovulup uzaklaşdırılan yamaklardan bazıları, yine Belgrad'a girmişlerdi. Bu serhaddi ellerinde bulundurmak istiyorlardı. Vidin

yamakları içinde seçkin ve kendini göstermiş olan (Pazvand) Pasban oğlundan yardım istenildi. O da cahilce davranıp Vidin ve Adakaleden top ve cephane verdi, yanlarına asker kattı. Böyle yardım ettiği için bu eşkiya Belgrad'a doğru yürüdü. Bunu haber alan Belgrad muhafızı elhac Mustafa Paşa, karşı koymaya kalkışmışsa da eşkiyalar bir yolunu bulup Belgrad kalesinde Yeniçeri ağası olan eski kul kethüdası Çelebi Mustafa Ağa ve Belgrad muhafazasiyle görevli dört oda subayı ile gizlice haberleşerek birlik oldular. Onların yardımı ile birdenbire kale varoşuna giriverdiler. Paşa hemen yanında bulunan bir miktar dairesi halkı ve yerli askeri ile iç kaleye kapandı. Eşkiyanın ise arkadan yardımı kesilmiyordu. Gittikçe artıyordu.

Durum Niş, Eflâk ve başka yerlerden İstanbul'a bildirilmişti. Hemen o çevrede bulunan Mutasarrıf, mütesellim ve ayandan başka Rumeli valisi Seyyid Mustafa Paşa da Rumeli eyaletinde bulunan azledilmiş ve nasbedilmiş mirmiran, eyalet askeri ve başkaca savaş erleri, Belgrad'a yürümek üzere görevlendirilmişti. Bunlar henüz Belgrad'a varmadan Belgrad muhafızının eşkiyanın hakkından geldiği haberi alındı.

Muhafız Mustafa Paşa, yanındaki askerle kaleden çıkmış, şiddetle ve büyük bir çabuklukla kuşatanların üzerine arslan gibi saldırmıştı Bu taarruz karşısında eşkiya bozguna uğramış çoğu öldürülmüş ve yaralanmıştı. Geri kalanı, Vidin bölgesine kaçmıştı. Eşkiya ile gizli ilişkisi olan Çelebi Ağanın başı kesilmişti. Bunun üzerine kendisi ile işbirliği halinde cinayetler işleyen adı geçen dört orta Sinob'a sürgün edildi. Yerlerine Mora, Menekşe ve Hanya kale ve kastellerinden dört orta kurulmuştu. Görünüşe bakılırsa Belgrad gailesi gerçekten ortadan kalkmıştı.

Ancak Vidin'e kaçmış olan eşkiya yine Pasban oğlu yardımiyle Belgrad'a taarruz etmek üzere toplanıp yığınak yaptılar. Az sayıda eşkiya da Vidin'in karşısında bulunan Kalafata geçerek Eflâk topraklarına sataşınca bu haberi alan Eflâk Voyvodası ve başkaları Pasban oğlu üzerine yürüdü. Başının kesilmesi gerekti. Belgrad üzerine gönderilen askerin doğru Vidin üzerine yürütülmesi emrolunduğu gibi Vidin muhafızı Pekmezci Mehmed Paşanın serhadlı içinde nüfuzu kalmadığı için 1210 yılı başında azledilerek yerine Keşan vezirliği alınmış olarak ikamet eden Gürcü Osman Paşa vezirliği verilerek nasb ve tayin edilmişti. Osman da çabuklukla Niğbolu'ya varıp bölge askerini toplayıp bir ordu kurması emri verildi. Bu ordu ile de Vidin'e doğru hareketi ferman buyrulmuştu.

Bu suretle Vidin kuşatıldı. Birkaç çarpışmadan, verilen ölülerden sonra kışın yaklaşması nedeni ile işin bitirilmesi ertesi yıla bırakıldı. Rumeli valisi böyle bildirmişti. Rumeli valisinin Sofya'da ve Vidin muhafızı Osman Paşanın Lom kasabasında Tepedelenli Ali Paşa yeğeni Mehmed Paşanın Gorgoşefçe kasabasında ve başkalarının da yine o çevrede Vidin'i

kuşatır gibi kışlamaları emir ve irade edilmişken eski Vidin muhafızı ve hâlâ Karahisar sancağı mutasarrıfı olup bugün için Vidin'de Pekmezci Mehmed Paşanın yazısı ve Vidin kadısının ilâmı ve genel olarak borcu olanların dilekçeleri ve Pasban oğlunun arzuhali, İstanbul'a geldi. Bundan sonra Pasban oğlu Belgrad'dan kovulanlara açıkça ve gizli olarak yardım etmeyecek, yanlarına almayacak ve çevredeki kazalara saldırmayacaktı. Her durumda Vidin muhafızlarının emirlerine ve dediklerine uyup tâbi olacaktı. Yamakların esamilerinden bu kez 57.000 akça bazine manda edilmişti. Bundan sonra boşalan yerlere dikkat edilecek ve geçmiş yıllardaki mevacib miriye terk edilip bağışlanacaktı. Vidin cizyesi ile ocaklık olan mukataaların miri malları 200 kese kadardı. Ancak fazlasına tahammülü olduğundan Pasban oğluna iltizam'a verildi ve beş yüz keseye çıkarıldı. Eflâk nizamına dair çıkarılan evamir-i aliye hükümlerine riayet edilerek Eflâk'dan serhad için gelen çeşitli zahirelerden ziyade istenip nizam'a aykırı hareketten ve başka davranışlarla Eflâk halkına zarar ve hasar vermekten çekinilmesi ve bu şartın yerine getirilmesine bütün serhadli kefildi ve bir şey olursa tazmin edecekti. Pasban oğlunun affedilmesi ricası da yazılmıştı. Bunun üzerine bu şartlarla Pasban oğlu affedildi. Ancak Vidin muhafızı Osman Paşa ile Pasban oğlu arasında birkaç kez muharebe olmuştu. Bundan ötürü anlaşmaları kabil olmayacaktı. Bu bakımdan Recebin 22 nci günü Vidin sancağı Silistire valisi Abdi Paşa'ya ve Silistire eyaleti Osman Paşa'ya tevcih edildi

İşin böyle düzeltilmesi Pasban oğlunun Vidin'de daha fazla kökleşmesini sağladı. İleride üzerine asker de gönderilse serhadli kefil olup zararı ödeyeceğinden hepsinin Osmanla birlik olmağa mecbur olacakları bir durum ortaya çıkmıştı. Böyle pek güzel yerine getirilmiş şekil sayılmazdı. Ne çare ki, bu sırada Avrupa devletleri anlaşmazlık ve karışıklık içinde ve aşağıda anlatılacağı gibi İran cephesi de dikkati çekecek ve emniyeti yok edecek bir halde idi. Osmanlı Devletinin dış memleketlerden kuşkusu olduğu gibi içerde de Dağlı eşkiyası gailesi olduğundan Pasban oğlu gailesi bu suretle yoluna konulabilmişti. Hemen başka yerlerde olan fesatçı, kötü kişiler ve eşkiyanın ortadan kaldırılmasına başlanmıştı.

Dağlı eşkiyası üzerine kâh vezirlerden birisi kâh Edirne Bostancıbaşıları görevlendirilmişlerdi. Görev alanların aç gözlü oluşu ve hırsızlık etmeleri nedeniyle bu işe fesad karışmış ve bu eşkiyanın ortadan kalkıp öldürülmeleri kabil olmamıştı. Bir ara başta gelenlerine aman verilmiş ve her biri kendi halinde olmak şartiyle birer yerde yerleştirilmişlerdi. Bu da fayda sağlamadı. Bu sırada yine taşkınlık ederek coşmuşlar, öteye beriye saldırmaya başlamışlardı. Osmanlı Devletinden, devletini severek iş bitirir bir vezirin görevlendirilmesine kuvvetle lüzum vardı.

Cumadel ahıranın 19 ncu günü eski kethüda Hakkı Mehmed beye vezirlik rütbesi verilerek Rumeli eyaleti tevcih edildi. Üzerinde bulu-

nan timar ve zeamet nezareti Defter eminliği Mustafa Rasih efendiye verildi ve sabık Rumeli valisi Seyyid Mustafa Paşa'nın kendisine de Ağriboz sancağı verilmişken hemen ardından azledilerek Sakız'da ikametle görevlendirildi. Hakkı Paşaya tam bağımsızlık verilerek maiyetine birer eğitim görmüş topçu ve arabacı ortaları ve erleri ile beraber iki humbaracı halifesi tayin edilmişti. Gereği yapılsın diye ve yanında iş görmek üzere maiyetine Kocaeli mutasarrıfı mirmiran Hasan Paşa, 1.000 tüfenkli piyade ile Hasköyde kalıp eşkiyayı bastırmak üzere uğraşacaktı. Çirmen mutasarrıfı mirmiran Palaslı Mehmed Paşa, 500 sekban eri ile Rumeli yakasında bulunan Karslı Ali Ağa adlı delil başı Filibe'de kalmak üzere 500 eriyle ve yine Gümülcüne'de ve Dimetoka'da kalmak üzere 500 eriyle birer delil başı görevlendirildi. Ayrıca Cebbar zade ve Kara Osman oğulları tarafından epeyce süvari aylıkları bahşişleri, yem, yiyecek ve giyecekleri devlet hazinesinden verilmek üzere büyük sayıda muvazzaf asker toplandı. Bunlar uygun görülen kazalarda ikamet edeceklerdi. Âyanların durumunu inceleyip araştırmak ve kazaları korumak üzere İstanbul'dan çok sayıda Haseki gönderilmişti.

Böylece görevli Hasekilerden Mustafa Haseki yukarda anlatıldığı gibi Tuna yalısından kaçıp Gümülcüne'de eşkiyalık etmeğe başlamış olan Hacı Manav üzerine vardı. Yapılan muharebede eşkiya elebaşılarından birkaç kişi öldürüldü. Hacı Manav yaralı olarak kaçdı ise de sığındığı bir köyde kederinden öldü. Başkaca eşkiyanın kesik başları ile beraber onun da kesik başı İstanbul'a gönderildi.

Hasköy Ayanı Hacı Emin Ağanın Dağlı eşkiyası ile birlik olup kaynaştığı biliniyordu. Bu sırada Palaslı Mehmed Paşa idam edilmişti. Ve yine bu sırada Arnavud Paşalarının İstanbul'da casusluğunu yapan ve ortalık karıştırıp fesad çıkarmağa cesaret eden Baltacı Ali adlı şahıs ile Paşa Ağa demekle anılan ve tevzi defterine belirsiz şeyler katan Söğüt ayanı İbrahim Ağa da idam edildi.

Hakkı Paşa dairesini düzene koyup savaş silâh, araç ve gereçlerini tamamladıkdan sonra Şabanın 13 üncü günü alayla İstanbul'dan çıkarak Edirne bölgesine gitti. O gün Sultan Selim Han kıyafet değiştirerek Davud Paşa sarayına gelmişti. Oradan alayı gözetledi. Hemen ardından Hakkı Paşayı huzuruna çağırdı, gerekli tavsiyelerde bulundu. Ve bir miktar atiye ile bir âlâ hançer vererek yola vurdu.

Hakkı Paşa Edirne'ye vardığı gibi yer yer eşkiyanın cezalandırılmasına kökten girişti. Hemen Dağlı eşkiyasına yardım edip yataklık yapan Dimetoka, İştip, Edirne, Gümülcüne ve Samako ayanları ile başkaca eşkiyadan belli olanlardan 500 eşkiyanın kesik başlarını İstanbul'a gönderdi. Bu gibi öldürülen ayanların mal ve eşyalarının miriye zabtı için yer yer mübaşirler gönderildi.

Yanya sancağı mutasarrıfı Tepedelendi Ali Paşa, oğlu Veli beyi Hakkı Paşayı karşılamaya göndermişti, o da Veli beyi yanında kullanmak üzere alıkoymuştu. Böylece hem Veli Beyi teşvik edip yükseltmek hem de babasını taltif edip gönlünü hoş etmek için kendisine mirmiran rütbesi ihsan edilmişti.

BAZI MİRİ VE HAYIR İNŞAATI

Daha önce Valde Sultan tarafından yeniden inşasına başlanan Kasımpaşa Mevlevihanesi bitmişti. Rebi-ül evvelin 6 ncı Pazar günü açılmış ve aynı ayın 9 ncu günü ve Eylülün 12 nci günü sonbahar gelişiyle ilgili olarak Kapdan Paşa Donanma ile Akdeniz'den dönmüştü. Her zaman yapıldığı gibi büyük merasimle ve bir korsan aktarması ile Padişahın önünden geçip Tersanede demirlediler.

Sultan Selim Mevlevî dostu idi. **(Ennas alâ din-i mülûkühüm)** deyimiyle halk da kimi içtenlikle kimi özenerek bu tarika girmişti. Çoğu devlet ricali ve büyükleri dairelerinde birer kişi olsun mevlevi bulundurur, her nereye varılsa mevlevî sikkesi görülür ve toplantılarda ney ve rebab sesleri işidilirdi.

Yeniçeriler Bektaşi idi. Bu sırada Nizam-ı Cedide rağbet vardı. Yer yer Yeniçerilik düşüncesi kaldırılmak gerekiyordu. Bektaşi tarikatine karşılık tarikatlerden birinin ön alması o zamanın hükmüne göre olağan işdi. Nizam-ı Cedid düşüncesine mevlevî tarikati uygun gelerek pek ziyade parlamıştı. Sultan Selim tahta geçtiği ilk günlerde Hazret-i Mevlâna Kaddese sırreh - ül a'lâ ile çevresinde yatan eazze-i kirâmın örtülerini yeniledi. Yeni örtüler Konya'ya gönderilip sandukaların üzerine konduğu günlerde Nemçe sulh anlaşması yapılmıştı. Sonra Galata Mevlevihanesinin sona ermesi, Kapdan Paşanın Akdeniz'den dönüşü, âded-i nezr-i mevlevî üzere 18 parça küçük büyük korsan akdarmasiyle geldiği günlere tesadüf etmiş olması Mevlevilik düşüncesini artırmışdır. Bu yıl da Kasımpaşa Mevlevihanesinin açılışını Kapdan Paşanın bir korsan akdarmasiyle gelmesi takibedince öncekiler gibi bu da Mevleviliğin kerameti sayıldı. Böylece Nuri bey tarihinde yazılıdır.

Fakat 15 yıl önce yapılmış 47 zira tulünde İnayet-i Hak adlı karavele bu yıl donanma Akdeniz'e çıkarken Riyale sancağı çekilmişti. Görevle Mısır İskenderiyesine giderek hizmetini gördükden sonra geri dönerek kasım gecesi Sisam boğazından geçerken çıkan fırtına ile saat 5 de karaya düşer.

Gerçi içindeki mühimmat ve toplar karaya çıkarılıp kurtarılmış ise de 20 kalyoncu er ile içinde bulunan tüccar malının telef olduğu haberi üzüntü ile karşılandı.

Bu yıl Sultan Selim yazlığa çıkmayarak Topkapı sarayında oturmayı uygun gördü. Ancak Safer ayı başında yarı nakille Beşiktaş'a gitmişlerdi. Bir ay kadar orada kaldılar gezdiler. 12 nci cuma günü Osmanlı Devleti geleneğine göre Sultan Ahmed cami-i şerifinde mevlid-i nebevî okutuldu.

Osmanlı Devletinin dış işleri Reis efendinin nezaretinde olduğu gibi iç işlerinde baş vurulacak makam o zaman Kethüda beydi. Yukarıda anlatılan durumlardan anlaşıldığına göre Dışişleri incelik kazandığı gibi içişleri de epeyce çoğalmış, ayrıca önem kazanmıştı. Kethüda-yı Sadr-ı âli bulunan Abdullah Berî efendi, çoğu zaman hastalanıyordu. Tedavi ile uğraşıyor, sıhhatını düzeltemiyordu. Rakipleri tarafından rüşvet almak, hırsızlık etmekle suçlandı. Rüşvet Sultan Selim'in en kızdığı şeydi. Hemen Cumadel-ulanın 28 nci günü işine son verilerek yerine Baruthaneler nezaretinde çalışıp uğraştığı görülen ve takdir edilen Şerif efendi tayin edildi. Üzerinde olan Ruznamçe-i evvel mansabı da sabık Reis-ül küttap Firdevs Mehmed efendiye tevcih edildi. Şerif efendi eliyle yeniden inşasına başlanan ve bitmesi yaklaşan Azadlı Baruthanesinin sona erdirilmesine ve ayrıntıları olan önemli maddelerin tamamlanmasına kadar Baruthaneler nezaretinin kimseye tevcih edilmemesi Padişah emri gereği idi. Böylece bu nezaret de Şerif efendi üzerinde kaldı.

İstanbul, Gelibolu ve Selânik baruthaneleri birleştirilerek bir nezaret altında toplanmış ve Şerif efendi bu nezaretle görevlendirilmişti. Barutçuluk san'atı epeyce güzel bir ilerleme ile güzel barutlar imâl ediliyordu. Bunların çarkları hayvan ile idare ediliyordu. Hayvanların bazısı kuvvetli bazısı zaifti. Bazısı çabuk bazısı da yavaş gittiği için bir düzüye dökülüyordu. Böylece çıkan barutlar aynı sınıf ve derecede olamıyordu. Akar su ile idare edilen çarkların lokmaları eşit vuruş yapıyordu. Ayrıca hayvan masrafı da azalacağı için İstanbul civarında su çarkları yapılması Şerif efendiye emredildi. Araştırıldı. Küçükçekmece yanında Azadlı köyünde değirmen çevirir başlı bir su bulundu. Bu köyde yeniden büyük bir Baruthane ve büyük bir havuz inşasına girişildi. Bu sırada Şerif efendi kethüda olmuş ise de Baruthaneler nezareti yine üzerinde görev almakla az zaman içinde tamam ettirmişdi. Osmanlı Devleti tabaası ve Ermeni olan Aragel adlı liyakat sahibi merd kişi işte bu Baruthane'de san'at inceliği taşıyan çarklar ve kolayca dönen dolablar ve başkaca kolaylıklar icad ederek birkaç ay içinde bu yeni baruthanede barut imaline başlandı. Bundan sonra Gelibolu ve Selânik baruthanelerine artık ihtiyaç kalmadığı için sökülen malzeme İstanbul baruthanelerine nakil edilerek yerlerini almıştır.

Oysa Tersane-i amire'de olan Darağacında kalyonlar birer birer nöbetle kalafat ediliyordu. İki kalyon birden kalafat'a dayanamazdı. Daha önce Cezairli Hasan Paşanın kapdanlığında bir darağacı daha inşa edil-

mişti. Ancak bunların ikisi ahşabtı. 8 - 10 yılda bir masraf edilerek tamir edilir, yahud yenilenirdi. Bu kez hepsi yıkılarak yeniden kârgir olarak birbirine bağlı üç adet Darağacı ve Kâğıdhane boğazında Şalope tekneleri koymak için yeniden gözler inşa edilmiştir. Tersanede ayrıca büyük bir havuz inşasına da girişilmişti.

KARADENİZ BOĞAZI KALELERİNİN NİZAMI

Bir vakittenberi tamir edilip yenilenmesine uğraşılan Karadeniz boğazı kalelerinin güzel düzen altına alınması lâzım geliyordu.

Bağdadcık, Revancık, Rumeli feneri, Anadolu feneri, Garipçe, Büyük liman, Poyraz limanı kalelerinin mevcud erlerine 500 er eklenerek subayları ile toplamı 1.000'e çıkarıldı. Her 9 ere bir onbaşı tayin edildi. Bunların subay, kayıkçı ve meremetçilerinden başka 168 eri Bağdadcık kalesinde, 160 eri Garipçe de, 59 eri Büyük limanda, 162 eri Poyraz limanında ikamet ederlerdi. Hepsi lâyıkı ile topçuluğu öğrendikten başka Levend çiftliğindeki eğitim görmüş asker, tüfenk atmak ve ateş tekniğini öğrenip eğitimle uğraşırlardı. İşte bu yedi kaleye Boğaz nazırı adiyle bir ağa nasbedildi. Ayrıca Kapdan Paşanın ve kendisi İstanbul'da bulunmadığı zaman vekili olan Tersane emini'nin 15 günde bir kez gidip, görüp gözederek denetlemesi nizama bağlanmıştı.

Boğaz Nazırı Ağaya yılda 2500 kuruş, günde 20 çift ekmek, 4 okka sade yağ, 5 okka et, üç kile arpa verilirdi. Kale dizdarlarına yılda altmışar yüz kuruş, kale kethüdalarına, topçu başılarına, altmışar ve erlere 56 şar akça yevmiye tahsis edilmişti. Gece vakti Boğaz'dan gemilerin geçmesine engel olunması için ayrıntılariyle açık bir talimât düzenlenmişti.

İstanbul tarafında dört kale yani Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, Yuşa tabyası ve Telli Dalyan tabyası muhafazası için ötedenberi Bostancı erleri vardı; eğitimleriyle disiplinlerine bostancı başı bakardı. Ve bulundukları yerde kalırlardı. Fakat disiplin ve düzenine, mevaciblerinin tevziine nezaret etmek ve sami tevcihi için yapılacak arzları Bostancıbaşı ile beraber mühürlemek üzere Devlet ricalinden birisi nazır ve müstaid kâtiplerden biri 100 kuruş maaş ile kâtip nasb ve tayin olunurdu. Bunların erleri de Levend çiftliğindeki eğitim görmüş askerdi. Yeni usullerle eğitim yapardı. Böylece düzen ve disiplin altına alınmış bu dört kalenin ustaları, adı geçen 7 kalenin Dizdarları makamında olduğu için bunlara da yılda 6 şar yüz kuruş maaş veriliyordu. Fakat Yuşa tabyasının ustası tımar sahibi olduğu için ona maaş bağlanmamıştı. Bu kalelerin herbirine günde ekmek bahası ile 86 şar akça ile birer kethüda, birer topçu başı, 76 şar akça ile birer öğretmen bölükbaşı, 60 şar akça ile birer cebeci başı, 56 şar akça ile üç nefer cephaneci, ikişer er mehter, 50 akça ile birer kâtip ve bu kalelerden Rumeli kavağına 66 şar akça ile 24 top us-

tası, 56 şar akça ile 72 er topçu ve seksen altı akça ile humbaracı kethüdası, 60 şar akça ile 8 humbaracı halifeci, 56 şar akça ile yirmi dört er humbaracı ve Anadolu kavağına da yine böylece 25 top ustası, 75 topçu, 1 humbaracı başı maiyetine bir kethüda ve 10 nefer humbaracı halifesi, 30 nefer humbaracı ve Yuşa tabyasına 31 er, 93 nefer topçu, 1 humbaracı başı ve maiyetine bir kethüda, 10 humbaracı halifesi, otuz humbaracı ve Telli tabya'ya 23 top ustasiyle 69 topçu tertip edilmiştir.

VAK'ANÜVİSLİK NİZAMI

Ötedenberi Osmanlı Devletinde olayları doğru olarak zabta geçirmeye bütün incelik ve ayrıntılariyle önem verilirdi. Vak'anüvislik görevi her vakit devlet hizmetinde denenmiş, sır vermez kişiliği olanlara tevcih olunuyordu.

Vak'anüvislerden devlet vükelâsı bir şey gizlemezlerdi. Onlar da olanı biteni olduğu gibi tam bir doğrulukla yazarak geçerlerdi. Sonraları bu hususa evvelki gibi önem verilmez olduğundan vak'anüvisler de bazı mecmualar yazan merak sahipleri gibi ne bulurlar ne işitirlerse toplayıp yazarlardı.

Selim Han zamanında her şey nizam altına sokulmakda olduğu gibi olayı yazıp zabta geçirme işleminin eskiden olduğu gibi yapılmasını ve o zamanki duruma getirilmesini vak'anüvis bulunan Nuri bey verdiği raporla isteyerek hatırlattı. Bundan sonra vak'a ceridesini tespit ve yazmaya yarayan mes'eleleri, Mektupçu, Beylikçi, Amedci efendiler, Reis efendiden öğrenip vak'anüvis efendiye haber verir, o da onlardan sorarak Osmanlı Devleti olaylarını doğru olarak yazıp zabta geçmeye başlardı. Tahvil, Ruus ve Teşrifat kalemlerinden de tevcihat ve teşrifata dair mes'elelerin vak'anüvis tarafına ilmuhaberleri verilmek üzere emir ve ferman buyuruldu.

KIŞ OLAYLARI

Bab-ı âli'de alay başçavuşu olan Mehmed çavuşun bir çocuğu olmuştu. Alışıla gelen dışında üç yaşındaki çocuk gibi konuşuyordu. Yani baba, anne demek, su ve yemek istemek gibi şeyleri anlatıyordu. Fakat kendisine birşey sorulsa cevab vermediği görülüyordu. O gün için yaşı üç aya varmıştı.

Halâ bu durum üzere olduğu öğrenilmişti. Bu durum garib olaylardan idi. Böylece Nuri Bey tarihinde yazılıdır. 1210 yılı Şevval'in 18 nci günü saat 3 de iken Lazkiye'de büyük bir zelzele oldu. Kasabanın yarısı ve iskelesinde bulunan bütün kârhanesi, Merkab ve Kadmus kaleleri ile Cevabi mukataası köyleri ve Cebele kasabasının çoğu binaları ve orada medfun olan İbrahim Ethem camiinin minaresi yıkıldı, çok sayıda insanın ölüp kaybolduğu haberi İstanbul'a gelince sayısız üzüntüler doğurdu.

Şabanın 21 inci salı günü Kıstın mevacibi çıktı. Bütün mütekaidlerin 1206 Reşen Lezez ve eşkincilerin 1207 yılı Lezez ile Masar; topçu ve arabacıların 1210 yılı Recec ile Reşen mevacibi kubbe altında tevzi edildikten sonra Sadr-ı âzam Bab-ı âli'de her zaman olduğu gibi sergi yayarak Sipahi ve Silâhdarların mevacibini dağıtıp verdi. Şabanın 23 üncü perşembe günü sergi sona erdi. Devir yapıldı. Eskiden olduğu gibi gelen hat-tı hümayunda eşkiyanın cezalandırılıp terbiyeleri yazılı idi.

Mevacib çıkarılınca her zaman olduğu gibi Sadr-ı âzam iltifat'ı mazhar olmuştu. Ama mevacib akçasını tedarik için Defterdar efendinin neler çektiğini Allah bilir. Çünkü Osmanlı Devletinin eski ocakları yerinde kalmış devam ederken mâli işler de Nizam-ı Cedid askeri ortaya çıkınca ikiye ayrılmıştı. Asker iki sınıf olarak nasıl ayrıldı ise eski tahsisler mirî hazinesinden, Nizam-ı cedidle ona bağlı harb, silâh, araç gereçleri, giderleri de İrad-ı cedid hazinesinden verilip ödendi. O zamanın gözleri İrad-ı cedid hazinesine bakıyordu. Saltanat erkânının düşünceleri daima İrad-ı cedid hazinesine gelir sağlamak, gelir katmaktı. Mirî hazinesinin gelir ve giderini muvazenede tutmak yükü yalnız o zamanın defterdarı üzerinde idi. Defterdar olanlar büyük güçlük ve zorluklarla karşılaşırdı. Bir yıldır defterdar bulunan Mehmed Emin efendi ise ihtiyarlığın verdiği zayıflığı ile bu ağır yükü çekmekten bıkmıştı.

Böylece birkaç kez istifa ettiği için Ramazan başında azledildi. Yerine eski defterdar İbrahim efendi tayin edildi. İbrahim efendi üzerinde bulunan Şık-kı Sâlis Defterdarlığı ile hububat nezareti de eski Başmuhasebeci Azmi efendiye tevcih kılındı.

Zilka'denin 4 üncü ve Rumî mayısın 1 inci günü Sultan Selim Han hazretleri Beşiktaş sahil saray-ı hümâyununa taşınmıştı. Mayısın 22 inci Perşembe günü Kapdan Paşa her zaman olduğu gibi Yalı köşkü önünde donanma ile alay gösterip Akdeniz'e gitti. Bu devirde devletin fikri Nizam-ı cedid'in ilerlemesini sağlamaktı. Nizam-ı cedid askerini taltif ve teşvik için bazen bizzat Sultan Selim, bazen Sadr-ı azam ve Şeyh-ül İslâm ile başka devlet ileri gelenleri Levend çiftliğine teşrif ederlerdi.

Zilkadenin 29 uncu günü İrad-ı cedid defterdarı Mustafa Reşid efendi tarafından Levendt çiftliğinde bir ziyafet tertib olundu. Sadr-ı âzam İzzet Paşa Şeyh-ül İslâm Dürrî zade efendi, devlet adamlarından ileri gelenlerden bazıları geldiler. İkindiye kadar askerin eğitimini gördüler. Merasimle yemek yenildi, gerekenlere, hil'atler, bahşişler verilerek vakit geçirildi. Sultan Selim Han o gün İzzet Paşayı taltif etmek için bir hat-tı hümâyunla bir kabza mücevher işlemeli hançer göndermişti.

Zilhicce sonlarında Edirne'de Ağaç Pazarı adlı yerde yangın çıkmıştı. Kale kapısına gelinceye kadar çevredeki dükkânlar, üç şerefeli çarşı-

sı ve civardaki taş han, Sarraf Hanı, kutucular, mücellidler çarşıları, Ali Paşa Hanı, yeni han, Unkapanı, Saraçhane çarşısı ve civarındaki hanlar ve bezzazların dört bir yanındaki çarşı ve binalı yerlerin çoğu yanmıştır.

ÖLÜMLER

Sudur-u uzzamdan, ilim adamlarının ünlü kişilerinden Dağıstanî İbrahim efendi, 1210 yılı Cumadel ahırasının 8 inci günü hayat dersini tamamlamıştır.

Kendisi 1162 tarihinde imtihanla müderris olmuş, mevlevî mahrecine erişinceye kadar ara vermeden Fatih cami-i şerifinde ilim yaymaya kendini vermişti. Yalu ile Haleb, Şam, Mekke-i Mükerreme kadısı olduktan sonra yaşlılık hastalığı gözlerinin görmemesi gibi arızalara uğradı. Bu nedenle kimsenin aramayacağı bir köşeye çekilmişti. 1209 yılında Anadolu kazaskeri, yolu ile kendisine tevcih edilmişken Ömer Hulusî efendiye tevcih ettirip ona da Rumeli sadareti payesi verilmişti. Halvetî şeyhlerinden olup soyu ile ilgili ve ilişkisi olan Ümmü Sinan zaviyesinin Postnişini olan Hasan Efendi, bu sırada öldü. Ümmü Sinan soyu da burada kesildi. Böylece bu zaviye Halveti şeyhlerinden Mustafa efendiye tevcih kılındı.

Büyük Ayasofya şeyhi Mehmed Said Efendi de yine Ramazan başında vefat etmişti. Ayasofya Şeyhliği Selâtin camileri kürsüleri içinde alınacak son ve en yüksek rütbe idi. Kademeler aşılarak başlangıçdan sona kadar hep tarikat şeyhleri bu yolda yükselerek ilerlemişlerdir. Valde Sultanın Hasköy'de kendileri tarafından yaptırılan camiin şeyhliği bundan önce Selâtin camileri şeyhlerinden sayılırdı. Onun kürsüsü boş kalırdı. Bazı camilerde vaaz ile meşgul olan Abdulkadir Efendinin kendisine tevcih buyruldu.

Ramazanın 20 sinde Sultan Mustafa, zamanı ricalinden Yusuf Efendinin oğlu olan Arpa Emini Şefik Efendi ve 27 sinde de Sadare-ti Rumeli Payelilerinden İbrahim Bey vefat etmiştir.

Vefat eden İbrahim Bey, Mahmud Han zamanında Sadr-ı âzam olan A'raç Osmanpaşa damadı Sarı Mehmed Paşanın oğlu olup 1140 yılında doğmuş, 1169 da Tedris yoluna girip sonra eski Şeyh-ül İslâm merhum Osman Mollanın damadlığı şerefine erişince çabuk yükselmiş, 1209 yılında Rumeli Payesine erişmişti. 1210 yılı Ramazanında Paralizi'den kurtulamayarak akibet dünyasına göçmüştür. Gönlü temizdi. Yalnız giyiniş ve gösterişde kendinden öncekilere özenme eğiliminde idi.

Bazı cahilce, hiç okumamış gibi kelimeleri ve tabirleri meşhurdur diye Nuri Bey tarihinde yazılıdır.

Kadir gecesinin ertesi günü toplantı yapılacakdı. Sudur-u uzzamın önce Bab-ı fetvaya, sonra Bab-ı âliye gitmeleri o zaman gelenekdi. Sudurdan Hayrullah Efendi de bu yıl geleneğe göre Ramazan-ı Şerifin 27

nci günü Bahçekapısı yakınında bulunan evinden hareket ederek Şeyh-ül İslâm'a gitmek üzere önce Konya valisi tarafından hediye gelmiş olan atı hazırlattırıp binecekdi. At başkaldırıp binek taşına yanaşmamış ise de efendi ısrar eder, nasılsa binip giderken Küçük Pazar yakınında ekmekçi kısrağına tesadüf eder. At onun üzerine sıçrayınca efendi dizgini çekdiği gibi at şahlanıp yanında onbeş kadar çuhadar varken zabtı mümkün olmadı, arkası üstü düşdü. Eğerin ön kaşı batınca efendi fena halde yaralandı. Öylece evine getirildi. O yara canına işledi. Ramazan sonu âzim-i şifahâne-i bekâ oldu.

Hayrullah Efendi Sabık Hekimbaşı müteveffa Esad Efendinin dairesinde yetişmiş, 1173 de tedris yoluna girdi. Sultan Mustafa zamanında uzun süre Cerrahbaşılık ve sonra Hamid Han devrinde Hekimbaşılık hizmetinde kullanılmıştı. 1200'de İstanbul payesi verildi. Sonra bir süre Gelibolu'da bir süre de Taif'de sürgün olarak kaldı. 1203'de Taif'de cezası kalktı. 1206'da Anadolu, 1209'da Rumeli kazaskerlikleri ile memnun edilmişti. 73 yaşında iken vefat etmiştir. Tıb ilminde mahareti vardı. Garip bir meyli vardı. Parayı çok severdi, diye Nuri bey tarihinde yazılıdır. **El'uhdetül alerrâvî.**

Herkes tarafından garib karşılanan Beşiktaşlı Daniş Mehmet beyin babası olan Safiye Sultan zade İsmail bey, 1151 yılı Zilka'desinin 10 ncu çarşamba günü saat 10'da vefat etmiştir.

Mahmud Han zamanı ricalinden meşhur Namık Efendi bazı aldatıcı meselleri bildirirken «Sultanların erkek evlâdı yaşatılmaz,» diye halk içinde meşhur itikadın boş düşünce ve haksızlık olduğunu ispat için Safiye Sultanın oğlunu ileri sürüp der ki: «İnceliği herkes için belli olan bir sözü ilk önce kapalı ve kimseye açmadan üzerinde durmalı, duruma uyup uymadığı anlaşıldıkdan sonra itimad etmelidir. Gerekirse söylenir ve ileri sürülür. Halk içinde bir alay laf anlamaz, İstanbul'da nice aslı esası olmayan hikâyeler yayar, halk da doğru sanır. Bu bakımdan halkı affetmek doğrudur. Ama dünyayı bilir geçinen kimseler bile bu uydurma şeylerin olduğuna inanırdı. Şimdi işin hakikatini anlatıp inandırmak mümkün olamaz.

Hikâyelerden birisi: Yenikapı Mevlevihanesi dışında defn edilmiş Sünbüli şeyhleri büyüklerinden Şeyh Merkez Muslihiddin efendi hazretleri, zamanın Padişahının kerimesiyle evlenmeye talib olur. Padişah da güzel karşılamak için kırk kantar altın ister. Durumu şeyhe bildirirler. Bugün Merkez Efendi Sum'ası diye ziyaret edilen sulu mağarayı kazar, toprağını kırk katıra yükler, saraya gönderir. Yüklere sarayda bakılınca hepsinin altın olduğu görülür, ondan sonra zamanın Padişahı bu kerameti görüp kızını vermiş ve evlendirmiştir.

Emir Sultanın Bursa'da Sultan Orhanın kızıyla evlendiği tarih kitaplarında açıkça görülür. Lâkin bu mes'ele gerek tarih kitaplarında gerek Anadolu'da bulunan evliyadan söz eden Şakayık ve Lemaat misilli kitapda yazılı değildir.

Evliya kerameti inkâr edilmez, Merkez Efendi hazretleri zamanında ehlullah'dan Şeyh-i Kâmil olup bu keramet her ne kadar kendilerinden uzak olmamakla beraber Emir Sultan'da yazıldığı gibi bu mes'elenin külliyen aslı yoktur.

Uydurma ve yalan mes'elelerden biri de zamanın Padişah kızları vezirlerle evlendirilirdi. Erkek evlâdı yaşatmayıp idam olunur derlerdi. «Hangi Sultanın erkek evlâdı olup da öldürdüler?» diye sorulsa: «İşte III. Sultan Mustafa'nın kızı Şah Sultanın Mustafa Paşadan doğma Âliye Sultan adında bilinen oğlu erkek ve adı da Ali idi. Sultan Hamid saltanat ile ilişkisi korkusundan idam eyledi» derler.

Halbuki bunun kesin olarak aslı yoktur. Bu Sultan doğurduğu zaman yanında bulunan cariyeleri görüp sordum. Doğan çocuğun kız olup 6 ay kadar yaşadığını söylediler. Bu itikadı halk o dereceye vardırır ki, hakiki durumu anlatsan kimse inanmaz. Doğru bulmaz. Bundan sonra böyle sultanlardan bir çocuk doğsa âdet ve kanun budur diye zamanın Padişahına aklı az kimseler masumu öldürtürler.

Bu mes'elenin aslı şudur; önceleri saltanata ortak olur korkusu ile gerçi zamanın Padişahları kardeş ve kardeşi çocuklarından bazı şehzadeleri hiç günahları yokken idam ettirmişlerdir. Lâkin Sultanlardan doğan erkek çocuk ne taht ve saltanat davası etmiş, ne de o korku ile Padişahlar onları idam ettirmiştir. Hatta Sadr-ı esbak Rüstem Paşanın Mihrimah Sultandan birkaç erkek çocuğu oldu. Yaşadılar. Yirmişer otuzar yaşlarında vefat ettiler. Üsküdar'da bulunan Mihrimah camiinde defnedildiler. Sadr-ı esbak Sokollu Şehid Mehmed Paşanın İsmihan sultandan doğan İbrahim Han adlı oğlunun nesli hâlâ sürüp gider. Babası Mehmed Paşanın evkafına mütevelli olmaktadırlar. Eski Sadr-ı azam Civan Kapıcı başı Siymin Mehmed Paşa da Sultan çocuğudur. Sultan Murad'ın kızı Safiye Sultanın Hüseyin Paşa'dan doğan Mehmed Bey adında bir oğlu olup 80 yaşına kadar yaşayarak devlette sipah ve silâhdar ağası, kapucular kethüdası, Şık-kı sâni olup sonra haslar ile mütekaid olarak Beşiktaş'da hâlâ duran evinde yılancıkdan vefat eder. Evine, yakın bir yerde yatar. O evde bugün Mehmed Beyin oğlunun oğlu Hacegândan Daniş Mehmed Bey oturuyor; Safiye Sultan zade diye söylenir.

Sultan III. Ahmed'in kızlarının kocaları olan vezirler yanında olup onlardan çocukları olmuştu. Ama Allah erkek evlâd vermemiş, beş altı sultanın hepsi kız çocuğu doğurmuşlardır. Onlar da kısa zaman yaşamış-

lar soyları tükenmiştir. Bazılarının bugün bile kızları ve oğulları vardır. Şimdi mevcud büyük sultanlardan Hibetullah Sultan'dan başkasının kocası yoktur. Onun kocası Alâattin Paşa da zamanın Padişahı nefret ettiği için 15 yıldır İstanbul'a gelmezdi. Sivas'da oturur, otuz yıldır büyük sultanların çocukları olmamıştır.

Topluca bakılınca Osmanlı Devleti kuruluşundan ta Sultan III. Ahmed zamanına gelinceye kadar sultanların doğan çocukları ömürleri oldukça yaşadılar. O zamandan sonra erkek çocukları olmadı. Durum budur. Şimdi bu ileri sürülen deliller tarihde görülürken kimse inanmayıp «Kanun sultanların erkek evlâdı olursa öldürtür. Bunda tartışma gereksizdir» derler ve bizim dediğimizi tutmazlar. Buna karşılık 200'ü aşkın bâtıl mes'ele söylenir. Hepsi bunun gibi inanılacak şeyler değildir. Namık efendinin sözü burada biter.

1211 YILI OLAYLARI

Yeni yıl tarihi olmak üzere Seyyid Osman Sururî Efendi (**Hak Selim Hana hümayun ede bu Sâ-i nevi**) mısraını söylemiştir. Sururi efendi tarih yazarken halef ve seleflerine üstünlüğü bilinir. Aslında Adanalı olup takma adı Hüzni iken ilk günlerinde İstanbul'a gelince sabık Şeyh-ül İslâm Tevfik Efendinin dairesine geldi. Mahlesini Tevfik Efendi Sururi olarak değiştirdi. Seyyidlik babasından gelir. Seyyid Osman Sururi ebced hesabı toplamı 1211 olarak tarih sözünün adedine uygun rastladığı için (**Müverrihlik bana dad-ı hakdır**) diye iftihar ettiğini Faik Efendi Tevafukat-ı Garibe sırasında kayda geçmişdir.

1211 yılı girince Sururî Efendi (**Bu sene tarih senesidir, o da benim yılımdır. Bu yıl Meydan-ı Sahn benimdir**) dediği rivayet edilir. Oysa bu yıl içinde pek güzel tarihler söylemiştir. Divanına bakılınca belli olur. Ama tarih yazma bakımından her yıl meydan onun olup bu yolda bütün şairlere üstünlüğü açıkca görülür ve doğrudur.

AZİL VE NASB

Rumeli sadaretinin değişiklik zamanı Receb ayı başına ve Anadolu sadaretinin değişikliği Muharrem ayı başına tesadüf eder. Geçen yıl Receb ayında başda gelen zamanın ulemasından sabık Sadr-ı Rumeli, Tatarcık Abdullah Molla Efendi, tekrar Rumeli Kazaskeri oldu. Onun gibi 1211 yılı Muharremi başında ilim adamlarının âlimi Müftü zâde Seyyid Mehmed Efendi her ne kadar yaşı ilerlemişse de ilmine ve faziletlerine bakılarak Anadolu sadareti verildi. Müftü zadenin yaşı o vakit 100'e yakındı. Kendisi kişiliği ile nasb ve azille kayıdlı bir zat değildi.

Bu kez Anadolu sadaretine getirilmesi yalnız kendisinde bulunan hasletleri bilen Abdullah Efendinin isteği ile olmuştu. Rumeli kazaskerleri ötedenberi Anadolu kazaskerlerine resmen üstün tutulurdu. Abdullah Efendi bu kez ilimdeki büyük hakkını tanıyarak Müftü zadeyi daima sağ tarafına geçirerek kendi önüne geçirdiği söylenir. Uzun süredir divanda, böyle iki büyük fazileti ileri derecede yüksek zatın bir araya geldiği görülmemişti. Rahmetullahu aleyhüma.

Akgerman muhafızı ve kardeşi (Balıkesir) sancağı mutasarrıfı mirmiran Osman Paşa çok yaşlı idi. Muharremin başında rütbesi kaldırılarak İstanbul çevresinde dilediği yerde ikamet etmek üzere gümrükten ayda 300 kuruş maaş tahsis olundu.

Cidde valisi Süleyman Paşa zade Şerif Paşa, daha önce Çıldır eyaletinin kendisine tevcihinde Darbhane-i amireye taahhüd ettiği parayı teslim etmediğinden ve çevresinde bulunan kabilelerle geçinemediğinden başka Ağa Mehmed Hanın Tiflis üzerine hareketi sırasında etrafında olan bazı reaya Çıldır hududuna iltica ettikleri zaman haklarında merhamet ve şefkat eseri göstermesi insanlığın gereği ve görevi icabı iken onları esir edip kullanmış, köle yapmıştı.

Bu tutumu Padişahın tutumuna ters düşüyordu. Tiflis Hanı Ereğli Hanı Ruslar himaye iddiasında idi. Bu mes'eleyi de işi karıştırmak için ip ucu sayarak azlini isteyecekleri belli idi. Rusların isteği ile azli ise devletin şanına yakışmazdı. Böylece muharrem ayı ortasında azledildi. Çıldır eyaleti Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşaya ek görev olarak verildi. Ancak Şerif Paşanın da büsbütün boşta kalması uygun görülmediği için İsmail Muhafızı mirmiran Mehmed Paşanın üzerinde bulunan Adana eyaleti Şerif Paşaya tevcih edildi. Mehmed Paşa'ya da bir mansab tevcih olununcaya kadar Hazineden verilmek üzere ayda 1625 kuruş maaş bağlandı.

Birkaç ay geçince Erzurum valisinin tayini üzerine Çıldır eyaleti Şerif Paşanın borçlarını ödemek şartiyle Ahıska hanedanından ve dergâh-ı âli kapıcı başılarından İshak Paşa kardeşi Mehmed Sabit Ağaya mirmiran rütbesi ile tevcih edilmiş ve bir süre geçince yine Ziya Paşanın inhası üzerine Sabit Paşaya vezirlik rütbesi verilmiştir.

Anapa muhafızı Vezir Seyyid Mustafa Paşa inancı tam kişiliği ile tanınmışken daha sonra asılarak idam edilmiş bir mazbut hıristiyana iyi insandır diye aldanarak her teklifini yerine getirmiş ve bayağı hizmetini görmüştü. İşi bu dereceye vardırması vezirlik şanına dokunur acaib davranışlardan vazgeçmesi için birçok kez nasihat yollu uyarılmışsa da sonuç vermeyince azledilerek yerine muktedir bir zatın nasbına lüzum görüldü.

Bazı meşveret meclisi erbabı ile görüşülerek mirmirandan Kütahya Mütesellimi olan Melek Ahmed Paşa zade Osman Paşa okur yazar, davranışları tecrübe edilmiş, güvenilir olduğu için bu işe ehil görülmüştü. İlk önce bir kez İstanbul'a getirilip durum ve davranışına bakılır. Doğru olarak elvereceği anlaşılırsa ona göre görevi verilir, dediler.

İstanbul'a gelerek sınadılar. Anapa muhafızlığına lâyık görülerek Rebi-ül evvel'in 9 ncu günü kendisine vezirlik rütbesi ile Ankara sancağı arpalık olarak ve Kayseri sancağı da eklenerek tevcihi yapıldı. Selefine tahsis edilen Has bedeli ve başkaca gelirleri de ona tayin ve tahsis edildi. Bir gün evvel dairesini düzene koyup gitmek üzere hazine'den 100.000 kuruş atiyye ihsan etti. O bölgede bulunan kabilelere verilmek üzere eskiden olduğu gibi verilen Padişah hediyeleri kendisine teslim edilerek Anapa'ya gönderilmiştir. Nuri Bey tarihinde böyle yazılıdır.

Ama Haşim Efendi evrakında geçtiğine bakılarak aslı, Erzurum köylerinden Tazegül köyündendir. Sultan Mehmed tetümmeleri talebesinden Seyyid Hafız Mehmed adlı Yobaz Sultan Mehmed camii havlusunda gılman yüzünden çıkan kavga üzerine gelen yeniçerileri darma dağın etmek için uğraşırken birkaçını öldürür. Kendisinin de sağ elinin bir iki parmağı yaralanmıştı. Kaçmak zorunda kalmıştı. Fakat işlediği cinayet üzerine Rumeli ve Anadolu'da nereye gitse yakalanacağını düşünerek bir abaza gemisine biner.

Yolda kabile âdetleri üzerine aldığı bilgi ile Soğucağa vardı. Abadlar kabilesi içine düşerek kabile halkı ile alışkanlığı artırdı. Nusha vermeğe başladı. Kabile halkı bunun nushasını her derde deva, her dürlü yara ve bereye şifa diye inandıkları için bir öküz ve dört koyuna nusha vermeye kalktılar. O bölgede epeyce şöhret kazanmıştı. Kabilelerden kızıp dil ve âdetlerini gereği gibi öğrenerek kabilelerin bir çoğunu ayaklandırmaya gücü yeter olmuştu. Bu bakımdan vakit vakit Çerkezistan'da karışıklık ve bazı gaileler çıkardıkça Ferah Ali Paşa onu kâh yanına çağırır getirtir, kâh bir işle oyalayarak karışıklık çıkarmasına meydan vermezdi. Çünkü idam etse Abad kabilesinin ahiretliği yani onlara karıştığından vaktiyle bu da kurban olur diye avutarak karışıklık çıkarmasına meydan vermezdi. Böylece zaman geçirirdi.

Ferah Ali Paşanın vefatından sonra bu hafız Mehmed daha önce de belirtilen Mehmed beyin, fitne ve fesad ortaklığı kurup hükümete karşı hareket eyledikleri Nakipzade Mustafa Paşanın mahdumu olunca birer yolunu bulup ikisini de getirtip idam etti. Bunların taraftarları İstanbul'a gelerek, «Seyyidlerin ileri gelenlerinden şöyle bir zatı Mustafa Paşanın hizmetinde olan bir zımmi, buyrultu olmadan idam etti. Adamlarının disiplinine gücü yetmeyen kişi kabilelere nasıl hâkim olabilir?» diyerek devleti rahatsız etmeleri üzerine Mustafa Paşanın rütbesi kaldırıldı. İstankōy adasına sürgün edildi. Daha önce Akdeniz'de bunca fütuhatı olan, sonra da Anapa'da birkaç yıl olan bitenin etkisine dayanamayan Mustafa Paşanın azlini böylece anlattıkdan sonra Kocaeli sancağı mutasarrıfı Osman Paşa devlet ricalinden bazılarına yakınlığı ve ilişkisi vardı. Nasbı için İstanbul'a getirtildi. Vezirlik rütbesi verilerek Anapa'ya Muhafız nasb ve tayin edildi.

Daha önce Ferah Ali Paşa zamanında Bina ve Nüzül emini olan Şerbevvabinden Şatır Hüseyin Ağanın oraların merasimini kendisince bilindiği için işleri kolaylaşdırmak için ferman çıkarılarak kethüda nasb ve tayin edilip maiyetinde Osman Paşa ile gönderilmişti. Anapaya varılınca Osman Paşanın adamları Anapa'da menfaat sağlayamamalarını onun yetersizliği ile hoş görürlüğüne yordukları için anlaşmazlık çıkınca Hüseyin Ağa izinle İstanbul'a dönmüşken arkasından Osman Paşanın bir

yazısı üzerine ceza olsun diye Sinob'a sürüldü. Birkaç ay sonra cezası kaldırıldı, diye yazar.

Her ne ise Anapa muhafızlığı bütün Çerkezistan valiliği demek olduğuna bakılırsa pek önemli bir görev olduğu halde Ferah Ali Paşa'dan sonra orada istenildiği gibi işleri yoluna koyacak birisinin gönderilmediği açıklanan durumdan anlaşılıyor.

Reis-ül küttab Ratib efendi işinin ehli, kültürlü, ilim ve bilim adamı iken Padişah yakınlarından bazı kişilerin isteği dışında riyasete gelmişti. Bir takım uydurma ve iftiralarda Padişahı kendine kızdırmışlardı. Safer ayının 14 üncü günü azledildi. Yerine eski defter emini Mustafa Rasih efendi Reis-ül küttab nasbolundu. Onun üzerinde bulunan eyaletler nezaretleri de eski Reis-ül küttab Firdevs efendiye verildi ve yine o gün Divan-ı hümâyun tercümanı Kostantin beyzade Yorgaki bey de azledilerek yerine İpsilanti Aleksandır zade Kostantin bey Divân-ı hümâyun tercümanı tayin edildi.

Ratip efendi işinde hasımları, yalnız azliyle yetinmeyip Padişaha bazı olmadık şeyleri söyleyip iyice kızdırdılar. O da cezasını ağırlaştırıp Safer ayı sonunda Rodos adasına sürgün ettiği gibi Yorgaki de Kıbrıs adasına sürüldü. Ratib efendiyle ilişki kuran müderrislerden Amasyalı Haşim efendi de Limniye ve silâhtar kalemi baş halifesi Mestan efendi Hanya'ya sürüldüler.

Yorgaki'nin büyük kardeşi olup bir senedir Eflak Voyvodası bulunan Aleksandri de azledildi. Yerine bir süre Eflâk, Buğdan voyvodalıklarında kullanılan ve şimdi İstanbul'da olan İpsilanti Aleksandri Eflâk voyvodası nasb ve tayin edildi.

Eflâk ve Buğdan voyvodalarının nasıbları sırasında Divan-ı hümâyunda kuka ve hil'at giydirilmesi eski bir gelenekdi. Hemen bir ay sonra divan toplandı. Teşrifat merasimi ile İpsilanti Padişah huzuruna girip iltifat gördü.

Abdullah Beri efendi, daha önce Padişahın kız kardeşi Beyhan Sultanın kethüdası idi. Kendisi devlet kethüdalığından azledilince Beyhan Sultan sarayındaki yaptığı işlerin hesabı görülmüştü. Geçen Şevval ayı tevcihatında kendisine tevkii mansabı tevcih kılınmıştı. Beyhan Sultan hesablarında Sultanın muayyen geliri üzerinden Beri efendi zimmetine para geçirdiği belli olmuş, bu da Padişahı kızdırmıştı.

Bu kez bu para hem alınacak hem de Rebi-ül evvelde Bursa'ya sürgün edilip uzaklaştırılacaktı.

Üzerinde bulunan tevkii mansabı da eski defterdar Şerbetçi zade damadı Emin efendiye tevcih olunmuş ise de Beri efendi ricalin fazıl hay-

siyetli ve en kıdemlisi ve emektar bir zattı. Birkaç ay sonra affedilip cezası kaldırıldı. İstanbul'a getirildi.

Avrupa devletlerinin İstanbul'da birer elçileri bulunduğu gibi Osmanlı Devleti uygun gördüğü devletler nezdine birer elçi gönderiyordu. Bunlar üç yıl orada kalırlar, sonra yerine başkası gönderilmesi kararlaştırılırdı. İlk önce İngiltere'ye Agâh efendi gönderilmişti. Geçen 1209 yılı sonlarında da kethüda kâtibi olan İbrahim Afif efendi Nemçe'ye Hacegâh-ı dîvân-ı hümayundan sabık kesedar-ı defteri Ali efendi Prusya'ya büyük elçilikle memur olmuşlar.

İstanbul'da oturan Fransa elçisi ise arada bir Fransa devleti başka yabancı devletlerden fazla Osmanlı Devletine dostluğu ve yakınlığı vardır diye hepsinden önce Fransa'ya elçi gönderilmesini hatırlatıp istedi. Ancak Fransa'dan büyük elçilik ile birisinin geleceği tasarlandığı için durum onun gelişine bırakıldı. Böylece Afif ve Ali efendilerin gidişi geri bırakıldı. Bu sırada Fransa fevkalâde büyük elçisi Osmanlı sınırına girmişti. İstanbul'dan kendisini getirmek üzere mihmandar tayin edilmişti. Osmanlı Devleti tarafından da Paris'e bir elçinin tayin edilip gönderilmesi gerekiyordu. Rebi-ül evvel ortasında Ali efendi büyük elçilikle Fransa'ya görevlendi. Onun yerine arabacılar kâtibi Naili efendi, Berlin sefirliğine tayin olundu. Fakat Naili efendi meraklı bir adamdı. Sefirlikte merakı artar diye düşünülerek sonra ondan vazgeçilerek daha önce Belgrad'da emlâk satmağa görevli Ali Aziz efendi onun yerine Berlin sefiri nasbedildi.

Agâh efendinin belli olan üç yılı bu yıl sona eriyordu. Yerine Rebi-ül ahır ortasında tersane-i amire anbarları emini olan, yazdığı birçok kitapları bulunan meşhur İsmail Ferah efendi, Hocalık rütbesi ve süvari mukabelecilik payesi ile Londra sefirliği görevine atandı.

Dergâh-ı âli kapıcı başılarından olup daha önce Rakka mütesellimi nasbolunan Diyarbekirli Şehzade Seyyid İbrahim Ağa görev yerine varınca Moralı Abdi Bey adlı kimse de Milli Timur'un vediası olmak üzere otuz bir bin bu kadar yüz kese kuruşluk altın ile bazı eşyasını ortaya çıkarmış olduğunu İstanbul'a bildirmekle beraber Rakka'nın mütesellimlik ile düzene konulması kabil olmadığını, kesin olarak çok sayıda askerle mükemmel daireye bağlı olduğunu bildirdi. Vezirlik rütbesi istenmişti. Kişiliği ile devlet hizmetinde tecrübe edilmiş bulunduğu için kendisine vezirlik ile Rakka eyaleti tevcih edildi.

ÇEŞİTLİ OLAYLAR

Beş altı yıldanberi Vodine, Ağustos, Karaferye bölgesinde gezip dolaşan ve reayayı hasara uğratan eşkiya türemişti. Üzerlerine bir taraftan Selânik valisi, bir tarafdan Yanya sancağı mutasarrıfı mirmiran Te-

pedelenli Ali Paşa asker göndererek eşkiyayı parçalayıp dağıttılar. Ele başıları ve kendileriyle birlik olanlar idam edilmişti. Bu haber Muharrem ayı sonunda İstanbul'a geldi.

Yine bu sırada Rumeli valisi Hakkı Paşa, maiyetine görevli Kocaeli mutasarrıfı Hüseyin Paşa Dağlı eşkiyası elebaşılarından Sinob adlı şakiyi üzerine varıp Filibe'de sığındığı kaleden dağlara kovalamıştı. Orada bastırıp 20 kadar adamı ile beraber idam etti. Keskik başlarını İstanbul'a Muharrem ayı sonunda gönderdi.

Bu kez Kaptan Paşa Limni adasına gelişinde Ayanı Abdülkerim Ağa'dan, reayası şikâyet etmişti.

Abdülkerim Ağayı derhal Rodos adasına sürmüştü. Ancak miri tarafına birkaç yüz kese hizmet etmek, bundan sonra Devletin rızası dışında hareket etmemek üzere affını bazı onu tutanlar rica ettikleri için Kaptan Paşa da miriye 220 kese akça vermek üzere affını Bab-ı âli'ye arz etmişti.

Durum Sultan Selim'e soruldu. «Bu gibilerin cezası kaldırılırsa geçmişte işlediklerini yine işlerler. Akça ile afları caiz değildir» diye gerek kendisinin gerek onunla işbirliği eden kardeşi Yusuf'un idamlarını emretti. Safer ayı sonu ikisinin de kesik başları İstanbul'a gelmişti.

Bu sırada Kapdan Paşanın Midilli adasında kaldığı sırada korsan tekneleri kapdanlarından İnce Mehmed ve Bekir Çavuş gezip dolaşırlarken Girid adası açıklarında 26 topçeker, 35 zıra bir Maltız şahtiyesiyle karşılaşırlar. 8 saat muharebeden sonra Şahtiyeyi yakalayıp ele geçirirler. İçinde 32 erkek ve Arab kadını, 34 kişi İslâm esiri ve 91 Maltız bulunmuştu.

Sonra İnce Mehmed ve Bekir Çavuş yine korsan araştırmasıyla Derne sularında gezerken Porta Tamrak denilen yerde 18 topçeker bir korsan gemisine rastladılar. Yapılan çarpışma ve muharebeden sonra onu da ele geçirdiler. Bunun içinde de iki Kavalir, başda gelen adamı ile 111 Maltızlı bulundu. Ayrıca 16 erkek, 2 kadın olmak üzere 18 Osmanlı esiri ortaya çıkarıldı.

Şevval'in 20 nci cuma gecesi Azap kapısı içinde yangın çıktı, yedi saat sürdü. Söndürmeğe uğraşan subay ve erlerden Mahzar Ağa ve başkaca 30 - 40 er yaralanmıştır.

Daha önce kaldırılan 63.5 zira' üç anbarlı kalyondan daha büyük olmak üzere Tersane-i âmire'de bir kalyon inşasını Sultan Selim Han emretmişti. 1209 yılı Rebi-ül evvelinin 23 üncü günü 67 zira altı kana olarak bir üç anbarlı kalyon, 1210 yılı Rebi-ül ahır başında 34 zıra Şahtiye denilen bir Karavet ve bundan başka Padişah için bir Filika yapılmasına başlandı. İşte bu üç gemi ile filika birden sonra erdi. 24 üncü salı günü, Sadr-ı âzam, Şeyh-ül İslâm ve başka gelmesi lâzım gelen rical tersaneye gittiler. Sonra Sultan Selim de denize indirilecek kalyon-u hümâ-

yun-a teşrif etti. Tasarlanan zamanda ilkönce üç anbarlı, sonra diğerleri denize indirildi.

Kalyon indirilirken yalnız Sadr-ı azam ve Şeyh-ül İslâm ile Kaptan Paşa'ya Padişah huzurunda kürk giydirmek gelenek iken şimdiye kadar tersanede böyle üç geminin birden denize indirildiği görülmediği için geçen yılki tevcihatında tersane emini olan sabık Reis-ül küttab Raşid efendinin bu yolda çok uğraştığı anlaşılınca bu kez Raşid efendiye kürk giydirilerek Padişah tarafından iltifat edildi.

Üç anbarlının indirilmesine Hoca Münib Efendi; (**Suya indi üç anbarlı Selimiye Selâmetle**) mısraını söylemişti. Onun peşinden tarih yazarı Sururi Efendi tarafından: (**Eyledi ikbal üç anbarlı yeme atlar gibi**) ve (**Sandık kim uçtu kuş gibi indi üç anbarlı yeme**) ve (**üç aylarda müyesser kıldı hak indi üç anbarlı**) mısralarının herbiri birer tam tarih olmak üzere yazılmıştır. Yine Sururi Efendi üç geminin birden inişine tarih olmak üzere: (**Üç gemi indirdi bir günde himemle şeh sèlim**) mısraını ve fi.lika-i hümayun için: (**Oydu su dibasına sandal-ı ziynet resan**) tarihini yazdığı gibi Ayni Efendi de: (**Üç aylar yevm-i salı saat üçde indi bu üç felek**) mısraını tarih olarak söylemiştir.

Faik Efendi mecmuasında Hülefa-yı Abbasiye'den Mu'tasam Halife, 8 ay 8 gün süre içinde dünyaya gelip 8 inci Halife olarak 8 yıl Halifelik etti.

Nakş-ı Hatemi de 8 harfden ibaret olan (Elhamdülillah) deyimi ve kapısında 8 melik durup 8 mülke kahretmiş ve 8 erkek ve 8 kızı olmuştu. 8 şehir fetheylemiş ve 8 köşk bina etmişti. Bu yüzden kendisine Halife-i müsemmen derler diye bildirdiği gibi Sultan III. Ahmed oğlu Sultan III. Mustafa oğlu Sultan III. Selim, 1203 yılında tahta geçdi. «Üçüncü Kapdan Paşası olan Küçük Hüseyin Paşanın kaptanlığında, üç aylardan Şaban ayında bulunan 3 üncü gün saat 3 de, üç geminin birden inmesi bile garib rastlantılardır» diye yazmıştır.

Daha önce Osmanlı topraklarına gelmiş olan Nemçe canbazları İzmir'e gidip Ramazanın 4 ncü günü Küler köprüsü adlı yerin yakınında canbazlık ediyorlardı. Çeşitli milletten toplanan seyirciler içinde Venedik'e bağlı Zanta adası halkından 8 - 10 kadar eşkiyanın edebsizce hareketleri üzerine Venedik yasakçılarından biri bu Zantalılardan birine bir değnek vurup çıkarınca Zantalılar 20 - 30 kişi olup silâhlanarak tekrar oraya gelirler. Yasakçıyı döverek öldürürler, katili de ele vermezler.

Böylece kavga ve ölüm ortaya çıkınca Osmanlı ve reayadan yaralanıp ölenler olunca Venediklilerin kaldığı Sakız hanında yangın çıkar. Büyük karışıklık çıkınca yangını söndürme çalışmaları 18 saat sürdü, mallar ve eşyalar yağma edildi. İzmir limanında bulunan gemilerden içinde yağma edilecek malı bulunanlar çıkıp gidecek olunca da yeni kale-

den geçmelerine izin verilmemişti. Durum İzmir'den yazıldı ve bildirildi. Bunun üzerine Aydın muhassılı Kara Osman oğlu Hüseyin Ağanın yeteri kadar askeri yanına alıp İzmir'e gitmesi için emr-i âli yazıldı. İstanbul'dan mübaşirler tayin edilerek gönderildi. Katilin Venedik konsolosundan istenilip ele geçirilmesi ile cezasının verilmesi ve bu karışıklığa sebep olup harekete geçenlerin de ele getirilmesi emri verildi. Limanda bulunan gemiler tutuklanacak, içindeki yağma edilmiş mallar tam olarak meydana çıkarılacak ve sahiplerine geri verilip teslim edileceği emredilip bildirilmişti. Çünkü ötedenberi Hırvatlar ile Venedikliye bağlı adalar halkı, İstanbul ve başka kıyılarda arada bir edebsizce durum ve davranışlarda bulunmaktan geri kalmıyorlardı. Bunun üzerine artık Venedikliye bağlı Hırvatlar ile Yunan adaları halkının Osmanlı topraklarına uğradılmamaları için ferman-ı âli çıkdı. Buna dair İstanbul'da bulunan elçilere resmen yazı ile bildiri verildi.

BAZI DÜZEN VE REFORMLAR

1211 yılı ortasında yapılmış olan düzenden birisi Sak ve Sebki ve kayıd işlemi hakkında verilen düzendir. Bazı müzevirler türlü hiyle ve kurnazlıklarla çıkarttıkları evamir-i aliyyede kendi isteklerine göre yazılmış olan bazı deyimleri ip ucu sayarak halkı zarara sokuyorlardı. Bu gibi uydurmalara meydan verilmemek üzere yazılacak evamir-i âliyenin eleştirilmesi ve müsveddelerini doğru hazırlayarak önemle usule, nizama ve kanuna uygun olacaktı. Usul dışı ve nizam dışı velevki hikâye yolu ile olsun bir şey geçirilmeyecekti. Divan-ı hümayundan yazılacak emirler başka kalemde yazılmayacaktı. Defter-i hakaniye aykırı hüccetlerle ilâmlar, kalemlerde kayda geçmeyecekti. Kalemlere kayıd düşürülmesi gerekli mes'eleler hakkında bütün açıklığı ile yazılmış ferman-ı âli olmadıkça kayıd yapılmaması gibi çekinilecek önleme tedbirleri alınması kayda geçirildi. Böylece kalemler düzen altına alındı.

Yine bu yıl yerine getirilen düzenlenecek mes'elelerden biri de kahve işini düzenlemekti. Halk arasında kullanılması gelenek hükmüne girmiş olan kahve, bazı hububat ile çekiliyordu. Bundan sonra karışıksız saf olarak öğüdülüp çekilmesi emredildi. Ancak Tahmishanenin masraf dışı safi geliri mukataası bedeline yetmediği halde bazen de iltizama veriliyordu. Mültezimler ise menfaat sağlamak için her türlü kötülüğü işlerlerdi. Bundan sonra tahmishane de iltizama verilmeyecek, emin kimseler elinde idare edilecekdi. Halis kahve çekdirmek üzere bir okka kahveden alına gelen dört akça vergi üzerine iki akça vergi eklenip kahve vergisi okkada altıya çıkarıldı.

Garibi şu ki, bir zamanlar Osmanlı Devletinde kahve ve çubuk içenler idam edilirken bu zamanda yeni gelir kaynağı olsun diye her türlü

kötülüğün yeri olan kahvehanelerde sarfedilecek kahvenin halis olarak çekilmesi devlet;e düzene bağlanmıştır. **Süphane muhavvilül havle vel' ahval.**

Bir süredir şartlara aykırı görülen ve bilinen birçok vazifeler ortaya çıkarılmıştı. Mütevellilerden bazıları kendine bağlı kişilere ve taraftarlarına kendi tezkereleriyle yeniden fodla tertip ediyorlardı. Vakıfların böylece masrafı artıyor. Vakıf borçlanıyor ve harab oluyordu. Bu kez Hat-tı hümayun çıkmadıkça yeni vazife açmak ve tevcih etmek kaldırıldı. Mütevelli tezkeresiyle fodla verilmesinden çekinilmesi ve uzak durulması emir ve fermanı çıktı. Tersine davranışda bulunanların şiddetle cezaya çarptırılacakları iâln edildi.

Yine bu sırada Humbaracı ocağı kanunnamesinin bazı maddeleri açıklanıp anlatılarak bu kanuna ek olmak üzere bir nizamname kaleme alındı. İçinde evli olan yahud evlenmiş görünen yani vilâyetinde verasetı kendisine ait yakın akrabası bulunan Tımarlı neferlerin Hazer zamanı değişerek memleketlerine gitmek üzere izin alacakları çocuklarıyla 1/3 e çıkarılması caiz olacaktı. 1/3 in daima İstanbul'da mevcud olması ve bu münavebe usûlü Hazer vaktına mahsus olup savaş zamanı bütün tüvana olanların mevcud ve emir bekler durumda hazırlıklı olmaları gerekiyordu. Süresiz humbaracılar, teknik ve san'atlarının nazari ve ameli eğitimini görüp öğrenmeğe çalışacaklardı. Her yıl hızır ve kasımda yoklama ve sınavları yapılarak, teknik alanda mahareti görülenlerin defteri Sadr-ı âzam'a takdim edilerek Baş muhasebeye ve Defterdarhaneye kaydının işlemi yapılacaktı. Öğretim ve eğitim şekilleri, savaş hareketleri ve yeri boşalan Humbaracıların yapılacak işlemleri hakkında bazı ayrıntılı bilgiler yazılıp geçirilmişti. Ramazan başında gereken yerlere ilmuhaberler verilmişti. Yine o tarihde benzeri anlamda Lağamcılar için de bir kanun eki düzenlendi.

Dar-üssaade ağalarının gözetimi altında bulunan Haremeyn Hazinesi işlemleri nakid şeklinde iken bir süredir görevlilerin gevşekliği ve ihmâli yüzünden işleri kolaylaştırmak üzere mukataa mallarını vakıf mütevellilerine veriyorlardı. Vakıfdan geçinen hak sahiplerine karşı borçlarını ödemekte güçlük çıkaran mütevellilerse azarlandıkları zaman:

— Bana mal diye verdikleri şu akçayı tahsil edemedim, diye özürlerle işi çıkmaza sokarlardı.

Mahlüller içinde dikkat ve düzen kalmamıştı. Muaccele geliri büsbütün yok edilmişti. Bunun üzerine aydan aya görev yeri karşılığı parasını almağa alışık olan ve çoğu kez fıkara ve aciz kimseler olan hak sahipleri geçinmek için kimi üç kimi beş aylık vazifelerinin karşılığı parayı alamıyordu. Ardı arkası kesilmeden Padişaha durumu bildiren müracaatları ile şikâyette bulunuyorlardı. Ayrıca İmaretlerde pişirilen çorba, zerde, pilâv yenilmez hale gelmişti.

Padişahın bunlar kulağına gidince Haremeyn Hazinesi muhasebesi gözden geçirilip denetlendi. Düzeni sağlamak üzere önce bir İrade-i seniye çıkarıldı. Bu hususa sabık Reis-ül küttab Fırdevs Efendi görevlendirilmişti. Gelir ve gider defterlerini bir bir gözden geçirerek 1201 yılından başlayarak hesaplarını inceledi. 1210 yılında tahsilattan başka Haremeyn malı ile kaçınılmaz güzeşte bakayaları toplamı 2739 kese 470 kuruş tutarı bulundu. Vakıfların taksitlerine, Sürre-i şerif'e, alışıla gelen günlük masraflar ve başka isteklere verilecek borç da 1901 kese bu kadar kuruş fazla kalması lâzım gelir, diye bir defteri Padişaha takdim etti. Ayrıca Haremeyn Hazinesinin bir yıllık kararlı geliri onarım ve müteferrik masrafı karşılaşdırılınca bir de muvazene defteri düzenlenmişti.

Rapor ve düşüncesinden anlaşılacağı gibi Haremeynin Hazinesinde bir yıllık masrafı muayyen gelirinden düşünce yılda 8457 kuruş fazlası görülür.

Oysa Haremeyne bağlı olan musakkafatın mahlülleri büyük gelirdi. Ama gerekli önemle araşdırılmadığı için o yıl içinde mahlüllerden 1700 kuruş gelir sağlanmıştı Bunun üzerine mahlüllerin satışa çıkarılma durumu ve gelirin korunması için kayıd ve şartlar konularak Haremeyn vakıfları hakkında özel bir düzen tertiplendi.

Sonra da İmaret fodlaları incelendi. İmaretlerin hepsinde birbirinin benzeri olarak has buğdaydan fodla pişirilmesi hususu da ayrıca düzene konulup talimata bağlandı.

RUMELİ OLAYLARI

Bu sırada İskenderiye yani İşkodra mutasarrıfı Kara Mahmud Paşanın Karadağ'da katledilerek vefatı haberi alındı. Tercüme-i hali aşağıya çıkarıldı:

Kara Mahmud Paşa İşkodralı Mehmed Paşanın oğludur. 1193'de babasından boşalan İşkodra sancağı mirmiranlık rütbesiyle kendisine tevcih edilmişti. İşkodra sancağı Arnavudluğun büyük kısmı olup Mahmud Paşa da gayet cesur, savaşçı ve askeri kullanmakta eşsiz bir zattı. Bütün Kigalığı emri altına aldıkdan başka Tepedelenli Ali Paşa ve Ohrili Ahmed Paşa gibi ünlü kimseleri de kendisine tarafdar ederek, etrafında kendisini dinlemeyenleri de, üzerine askerle yürüyerek cezalandırıyordu. Bu yüzden Bosna valileri ile uyuşamayıp ara sıra kavga çıkarırdı. Hattâ bir aralık Bodgoriçe ve İşpozi kalelerini sıkıştırdığı için azarlanmağa lâyık görülmüştü. Lâkin Gazi Hasan Paşanın şefaatiyle bu kalelere taarruz etmemek şartiyle 1199 yılında İşkodra sancağı yine kendisine bırakılmıştı.

Bodgoriçe ve İşpozi halkı boşnak olduğu için Bosna eyaletine katılmışlardı. İşkodra'ya pek yakın yerde ve Karadoğan İşkodra cephesinde bulundukları için İşkodra'ya katılmalarını Mahmud Paşa durum ve yer-

leri icabı sayarak tekrar İşkodra'dan çıktı. Bu iki kaleyi ele geçirdi. Yine Bosna eyaleti topraklarında olan Karadağ reayası üzerine yürüdü ve cezalandırıp bastırmaya başladıkdan sonra Osmanlı Devleti ile sulh anlaşması olan Venedik devletinin bazı topraklarını yağma ve talan etti. Ardından Elbasan, Görice ve Ohri bölgesini gezip dolaşarak zahire ve başka şeyler ister ve halkı tedirgin eder, zarara sokardı. Bunlar kendisi için cezayı gerekdirirdi. Gerçekde girişdiği bu hareketlerini İstanbul'da bazı tarafdarları tevil ile affettirmek isterlerdi.

Lâkin Esma Sultanın o bölgede epeyce mukataaları, o vaktin hükmünce mukataalar geliri memurlarının mukataa sahiplerinin şahsi menfaatleri için yüze gülerek gelirlerini artırdığı halde İşkodra'nın etrafı hep taşlık, dağlık, halkı vahşi ve savaşçı olmağın başka sancaklarda olduğu gibi buralarda hükümet emirleri kolay geçmezdi. O zaman Esma Sultanın dairesinde nüfuzlu bazı kimseler İşkodra mes'elelerini daima büyütüp Sultan Abdülhamid'i kızdırıyorlardı. Mahmud Paşayı tutanlar da böylece onun lehinde bir şey demeye cesaret edemezlerdi. Mahmut Paşa ile ona tarafdar olan Tepedelenli Ali Paşa ve Ohrili Ahmet Paşanın tuğ ve sancakları alınıp cezalandırılması için ferman çıkarılmışken o sırada Ali Paşa azl ile yerine Koca Yusuf Paşa Sadr-ı azam olunca Mahmud Paşa yaptığı hareketler için özür dileyerek kusurlarını arz ettiği için 1200 yılında üçüncü kez af edilmişti.

Sonra savaş belirtileri görünmeye başladı. Bu nedenle Rumeli valisi Abdi Paşanın Belgrad cephesine gönderildiğini Mahmud Paşa fırsat bilerek Üsküp sancağı kazalarına ve Manastıra yakın bölgeye ve Bosna'da bulunan Nakşik ve Prepol semtlerine saldırdı. Bölük başılar gönderilerek buraların miri mallarını kendi menfaatine kullandığından 1201 yılında tekrar öldürülmesi hakkında ferman çıkarıldı. Üzerine Aydoslu Mehmed Paşa görev aldı. Bu kez Ali Paşa Tırhala sancağı mutasarrıfı iken Mahmud Paşa'dan ayrılarak o da Mehmed Paşa maiyetinde görevlendirilmişti. Ardından Rus savaşı çıkınca Osmanlı Devletinin İşkodra gailesiyle uğraşmaya vakti yoktu. Durum böyle iken bir kere başlandığından derhal gaileyi kaldırmak için koşuldu ise de, Aydoslu Mehmed Paşa fena halde bozguna uğramıştı. Esma Sultan da vefat edince Mahmud Paşa aleyhinde bulunan adamları işkenceye uğradılar.

Bu sırada Nemçe, Rusya ile birlik olup Osmanlı Devleti aleyhine savaş açmıştı. Venedik her ne kadar Osmanlı Devletine dostça davranıyor ise de yine Venedik tarafı için ihtiyatlı hareket etmek gerekti. Bu bakımdan o bölgede düşmana karşı koyacak güçlü birinin bulunması lüzumlu görülüyordu. Belgrad Seraskeri Abdi Paşa tarafından yapılan uyarma ile Mahmud Paşa affını istemeğe başladı. Halbuki daha önce Nemçe generallerinden biri Venedik reayasından asker toplayarak Karadağ, Pep-

si ve Lavik bölgeleri eşkiyasını da arkasına alıp İşpozi çevresine gelerek bir tabya inşa ettirmişti. Mahmud Paşa hemen İşkodra'dan hareket ederek onları yenilgiye uğratmış, tabyaları yıkıp beş köyü yakarak o muharebede 60 esir ve kellelerden bir mikdarını bir istirhamname ile beraber İstanbul'a gönderdiği sırada Sultan Abdülhamid vefat etmişti.

Sultan Selim'in cülusunun ilk günlerinde Mahmud Paşanın affı hususu söz konusu olmuştu. Bazıları, «kendisine emniyet edilmez» dediler. Bazıları da: «Abdülhamid Han devrinde bazı ricalin mizacına göre hareket etmediği için üzerine asker sevk edilmişti. O da can kaygısı ile kendisini savunmaya mecbur oldu» diye mazur gördüler. Nihayet affolunarak Yeni pazar cephesi başbuğu nasbolunmuştu. 1207 yılında kendisine vezirlik rütbesi verilerek İşkodra sancağına ek olarak Anadolu eyaleti tevcih edildi. Yeni pazar cephesi seraskerliği ünvanı verilmişti. O da ileriye hareket ederek bazı yerlerde Nemçelileri urup çapul ettikten sonra Yeni Pazar tarafına çekilmişti. Sonra 40.000 askerle Tuna kıyılarına harekât için görevlendirildi. Büyük sayıda askerle Vidin sahrasına çadır kurdu. Nemçelinin gözü korktu. Ancak o sırada Ziştovi sulh anlaşması yapılınca İşkodra'ya döndü.

Bilindiği gibi bütün Kigalık, Mahmud Paşanın elinde gibi bir şeydi. O zamana göre çok kuvveti vardı. Bu olaylarla biraz daha şanı ve şöhreti arttı.

Fransa ihtilâli üzerine Fransa kralının kardeşleri Almanya bölgesine kaçtılar. İhtilâli yapanlar üzerine harekâta geçmek için yer yer asker toplamağa başladıkları sırada (Fotne dövinç) adlı şahsın aracılığı ile Mahmud Paşadan bile yardım istediler. Mahmud Paşa da bir mikdar asker vermeği vadederek Vinçin kendisinin İşkodra'ya gelmesini ve bu askerin ulufesini versin istedi. Yahud bir görevli gönderecekti. Mahmud Paşa'nın yazmış olduğu cevabın bir tercümesi görülmüştür.

Osmanlı Devleti önce ve sonra Fransa mes'elesinde tarafsızlığı tuttuğu halde İşkodra muhtasarrıfının böyle kendi bildiğine Fransa cumhuriyeti aleyhine asker tertip eylemesi Devletin usulleri dışında idi.

Lâkin Mahmud Paşa üzerine gelen vezirleri yenilgiye uğratmış değerli askeri kuvveti sayesinde ve serasker olduğuna mağrur olarak başlı başına bu gibi işlere cesaret eder olmuştu. Halbuki bu gibi kendi başına davranışları devlet tarafından hazmedilemez oldu. 1208 yılında tekrar fermanlı oldu. Üzerine yeteri kadar askerle Ebubekir Paşa görevlendirildi. Mahmut Paşanın kardeşi İbrahim Paşa da çağrılıp yanına katıldı. Kardeşine karşı kullanılacakdı. Ebubekir Paşa'dan korkan İbrahim Paşa, kendini kurtarmak için ordudan savuşup biraderinin yanına gitmişti Mahmud Paşa bir süre İşkodra kalesinde kuşatıldı. Sonra bir ara kaleden çıkıp Ebubekir Paşanın ordusunu bastı. Bozguna uğratıp perişan

etmişti. Yukarıda anlatıldığı gibi 1209 tarihinde İspanya kralının aracılığı ve şefaatiyle yine affedildi.

Daha önce Nemçe muharebesi sırasında Karadağlı şımarıp çevresinde bulunan Pepri, Piyalopa, Lovik ve başka köyler reayasıyle birleşerek Mahmud Paşaya karşı durmağa başladıklarından 1211 yılı Muharreminde Mahmud Paşa Podgoriçi İşpozi yolu ile Pepri üzerine yürüdü. Asiler büyük çoğunlukda idi. İşkodra'ya geri döndü. Tekrar büyük sayıda asker toplayarak yine Podgoriçe ve İşpozi tarafından Karadağ üzerine hareket etti. Ve gece askerini gerekli yerlere ayırıp yerleştirdi. Kendisi 50 - 60 erle bir evde yerleşdi. Karadağlılar, geceleyin o evi basıp Mahmud Paşayı şehid ettiler.

Karadağ bölgesi Bosna eyaleti içinde bulunan Hersek sancağına bağlı idi. Burasının ve gerekse çevresinin bir takım dağlık köylerinde Halk Ortodoks mezhebinde idi ve Osmanlı Devletinin Haraç veren reayasından idiler. Bu nahiyelerin işleri başka yerlerde olduğu gibi Bayrakdarlar, muhtarlar aracılığı ile gördürülürdü. Başka özel memurları yoktu. Fakat Karadağda ötedenberi bir (Vladika) metrepolid vardı. Bunun görevi reayanın mezheb işlerine nezaret etmekdi. Sonraları adım adım onların günlük işlerine karışmağa başladılar. Karadağlılar bulundukları yerlerin sarp ve engelli oluşuna dayanarak ara sıra başkaldırırlardı. Sonraları bazı yabancı devletlerin fesad aşılaması ile büsbütün isyan ettiler. Bir de İşkodra tarafındaki hıristiyan tabaanın çoğu Katolik ve Lâtindi. Lâtinler ise eskiden beri hıristiynlar hakkında uygulanan tekalifden muaf idiler. Osmanlıların bilinen hürriyet ve imtiyazlarına ermişlerdi. Fakat askerlik hizmetinde Osmanlı ile müşterek muharebede bulunurlardı.

Şurası garibdir: Osmanlı Devleti hıristiyan mezheblerinden resmen tanıdığı yalnız Ortodoks ile Ermeni mezhebi olup sonraları Katolik mezhebi yaygın hale gelince bunu kabul etmeyerek engel olmağa çalıştığı sırada Arnavudlukdaki Lâtinlerin imtiyazlarına pek ziyade ince bir önem verirdi.

Böylece Karadağlılar ile İşkodra lâtinleri arasında ötedenberi savaş ve kavga eksik olmazdı. Lâtinler daima askeri hizmette oldukları için onların düşmanı olan Karadağlılar hükûmet aleyhinde harekete fırsat ararlardı. Düşman olan devletler de onları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaktan geri durmazlardı.

Damad Ali Paşa sadareti sırasında Karadağlılar baş kaldırmışlardı. Bunun üzerine üzerlerine yürüyüp ceza ile terbiyeleri verildi. 1130 yılında savaş görünmeye başlayınca Karadağlılar da isyan etti. Çevrelerinde bulunan müslüman köylerine taarruz ettiler. Bosna Valisi bulunan Danacı Mehmed Paşa, Karadağ üzerine hareket edip ve Kulaşin nahiyesi kaptanını klavuz yaparak Vladika merkezi olan Çetine'ye kadar gidip Karadağluları itaat altına almış; verecekleri belli haracı da tahsil etmişti.

Sonraları Karadağlılar yine baş kaldırmaya başladılar. Kara Mahmud Paşa Hersek sancağından Podgoriçe, İşpozi, Nakşik kaleleri ile bazı bölgeyi ele geçirip İşkodra'ya kattıkdan başka Karadağlıları da bastırıp cezalarını verdi. Ve Riyafe yolu ile Çetine'ye giderek orada ordusunu kurup Karadağlıların haracını alıp faydalanmıştı. Lâkin böyle Hersek bölgeleri gelirini alıp eline geçirmesi Bosna valilerinin şikâyetini mucip oluyordu. Bunun üzerine Abdülhamid Han devrinde Mahmud Paşa hakkında ferman çıkarıldı. Suçlandığı sayısız şeylerden biri de Karadağ reayası üzerine hıç yoktan yürüyüp onlara hasar vermesiydi. Her zaman yaptıkları gibi Karadağlılar diğer civarda bulunan bazı asi bölgelerle birleşerek Mahmud Paşa'ya karşı koydular. Ve bir gece baskınında onu öldürdüler. Buna İstanbul'da pek çok zat sevinmişti. O vakit Vak'anüvis bulunan Nuri bey de böylece Mahmud Paşa gailesinin kalkdığından memnun bir ifade kullanmıştır. Ama ondan sonra Karadağlılar pek fazla yüz buldular. Peyalopa, Lozzik, Pepri, Koç, Vasovik gibi halkı hıristiyan birçok bölge ve köyler Karadağ'a katıldı. Burada bugün büyük zararı görülen bir isyan kuvveti teşekkül etmiştir.

Mahmud Paşanın vefatı haberi alınınca kardeşi İbrahim Paşa kendisine İşkodra sancağının verilmesini istedi. Bu işin yoluna konması için kendisinin İstanbul'a özel kişi göndermesi gerekiyordu. Durum Hakkı Paşa aracılığı ile anlatıldı. İbrahim Paşa İşkodra müftüsü ile başçuhadarını İstanbul'a gönderdi. Mahmud Paşanın miriye olan borcu ile muhallefatı bir hamur edilerek toplam olarak 2.000 kese kesildi. 500 kesesi peşin, geri kalanı taksitle ödenmek şartiyle İşkodra sancağı Rumeli Beylerbeyliği payesiyle İbrahim Paşaya ve Elbasan sancağı da yeğeni Mehmed Paşaya tevcih edildi.

Önce Ohri sancağı Tepedelenli Alipaşa zade Muhtar Paşaya tevcih olundu. Geliri kıt yerdi. Masrafı idarede güçlük çekeceğini ileri sürerek bu Ohri Livasının oğlundan alınıp kendisine başka bir yer verilmesini istemişti. Lâkin Mahmud Paşa ile aralarındaki düşmanlıktan ötürü o bölgeye sataşmasını önlemek üzere oğlu Muhtar Paşanın Ohri'de bulunması o vaktin gereği denilerek Ali Paşanın bu isteğine cevap verilmemişti.

Arnavudlar Kıga ve Toska adları altında başlıca iki kısma ayrılmıştı. Ohri sancağı Arnavutluğun büyük kısmı olan Kıgalığa dahil bulunuyordu. İşkodra Kigalığının gayet önemli bir yeri vardı. Belki de Kigalar Ali Paşa'ya dayanıyorlar ve her şeylerini ona anlatıyorlardı. Ali Paşa ve askeri hep Toska idi. Bu iki kısım ötedenberi birbirine zıt gider, aykırı dururlardı. Mahmud Paşaya karşı Kıgalıktan bir sancağın Toska askeri ile ele geçirilip idaresi epeyce zor işti. Bunun için de Ohri'de yığınak yapılacak çok sayıda askerin masraflarına Ohri'nin geliri yetmezdi. Bununla beraber arada bir çatışma olsa Kiga ile Toska muahrebesi sonucuna varacak, çoğunluk da Mahmud Paşa tarafında kalacakdı. Ali Paşa ise o va-

kit Yanya'da yerleşip kökleşmek üzere idi. Öyle sonu belirsiz bir kavgaya bulaşmaktan çekinirdi. Vükelâ da öyle kudretli zatların Mahmud Paşa aleyhinde bulundurulmasını ön görürlerdi.

Bunun üzerine Ohri sancağı istese de istemese de Muhtar Paşa'nın üzerinde bırakılıyordu. Mahmud Paşa vefat edince İşkodra'da gocunacak durum kalmamıştı. Ali Paşanın yaptığı isteğe dayanarak Ohri sancağı Muhtar Paşa üzerinden alınıp Rumeli Beylerbeyi payeli ve Rumeli eyaleti kaymakamı olan Ohrili Ahmed Paşazade Mehmed Paşaya arpalık olarak verildi.

Bağımsız olarak eşkiyayı ortadan kaldırmakla görevli Rumeli valisi Hakkı Paşa eşkiyanın istenildiği gibi yakalanıp ele geçirilmesinde başarı gösteremiyordu. Eşkiya Balkan boyundaki köy ve kasabaları hasara uğratacak cesaretle dolaştıklarından başka kapucu başılardan eski Selvi Voyvodası Macar Ali, Gavur İmam ve başka bunların havasına uyan asiler ve eşkiya iş ve gönül birliği edip, Tırnova, Selva, Lofça ve Plevne kazalarında ve Niğbolu bölgesinde her gün karışıklık çıkarıp zarar veriyorlardı. Reaya fıkarası huzursuzdu. Hakkı Paşa'nın görevi Halep valiliği ile değişince onun görevi Rumeli eyaleti Belgrad muhafızı Mustafa Paşa'ya tevcih edildi. Sofya tarafından Mustafa Paşa, Niğbolu tarafından Silistire valisi Osman Paşa, beri cepheden Anadolu valisi Ali Paşa, eşkiya üzerine harekâta geçdi; diye Nuri bey tarihinde yazılıdır.

Adı geçen Macar Ali, Pasban oğlunun adamlarından idi. Pasban oğlu daha önce bilinen şartlarla affedilmişken başına gurur buharı yükselerek kâh vezirlik ister, kâh Vidin muhassıllığı, yılda 500 kese akça yükü kaldırmaz diye şikâyetle yakışmayacak davranışlarda bulunurdu. Bir taraftan da kendisine baş eğmeyenleri bastırır, yok ederdi. Böylece Macar Ali vasıtasiyle Tırnova'yı vurdurup nice insanı öldürmüşler, mallarını yağma etmişlerdi. Gasbettikleri bu malları herkesin gözü önünde Vidine taşıtmak gibi uygunsuz hareketlere cesaret etmişdi.

Eninde sonunda Balkan boyundaki kazalar Dağlı eşkiyası baskısından hasara uğramışlardı. O bölgede Lofça'dan başka eşkiya eline geçmedik kaza kalmamıştı. Lofçalılar Dağlı eşkiyasını memleketlerine uğratmadıkları gibi bu kez vatanlarını korumak için dayanıp karşı koydular, ancak bundan dolayı öncesi ve sonrası eşkiya ile çatışıp muharebeden geri durmadılar.

Bakılırsa Pasban oğlunun cezasını vermek olacak iş değildi. Onun çıkardığı karışıklığı kaldırmak için belli başlı tedbirler almak gerekti. Sonra gereği yapılmak üzere yer yer ayrı bulunan Dağlı eşkiyasının işlediği zararı kaldırmakda öncelik tanındı. Harb ve baskınlarda tecrübe edilmiş vezirlerin kullanılması uygun görülerek Anadolu valisi Ali Paşa da bu görevle Rumeliye geçirildi. Pasban oğlu da kısa sürede avudulsun diye

Vidin muhassıllığı emaneten kendisine verildi. Eğer Osmanlı Devleti rızasına uygun harekette bulunursa gittikçe kadri ve değeri bilinerek isteklerinin yerine getirilmesinin mümkün olacağı kendisine anlatılmıştı. Yapılan bu muamelenin de üzerinde hiçbir etkisi olmamış günden güne kibir ve gururu artmıştı.

Asım Efendi, Hakkı Paşanın azlini Nuri Beye ters düşer biçimde yazmıştı. Bu hususa dair fıkralar aşağıya çıkarıldı.

Rumeli halkı genellikle taşkınlığa ve hırsızlığa yatkındır, çoğu ocaklı taslağı olduğu için oldu bitti nizam-ı cedid askerinin çoğalması hepsini düşündürüp üzer ve nefret ettirirdi. Nizam-ı cedid askeri tasarlanan çoğunluğa gelince bu artışla saltanat güçlenecek ve her yerde galib gelecekdi. İlk önce mütegallibe ortadan kaldırılacak, böylece Osmanlı idaresinde düzen kurulacaktı. Ayan durumu bu gözle gördüğü için yolları memleketi karıştırmak, Padişah'dan soğutmak ve halkı korkutmak için Dağlı adiyle eşkiya tutup Padişahın yakınına bile adamlarını sokup kötülük işlerlerdi. Mukataaların artan faizlerini nizam-ı cedid için yeni vergilerin çıkarılmasını ip ucu bahane sayıp bir yandan fıkara halka yükleniyorlardı. Halk da bu ağır yükün altından kalkamayacak hale gelmişti. Yorgun ve bitkindiler. Onlar da bu işi devlet bu hale getirir diye Padişah'a kırgın, sadakat ve doğruluğun fayda vermeyeceğini düşünerek zenginleri fıkaraya katılmış, fıkara karnını doyurmaktan aciz, çaresizlik içinde silâhlanıp Dağlı eşkiyasına katıldılar. Artık yol kesenlik meslek olmuşdu.

Böylece Dağlı eşkıyası artıyor, o derecede de zarar ve hasar şiddetini artırıyordu. Bunun üzerine Padişahın kafasından geçen Hakkı bey, Vezirlikle Rumeli Valisi tayin ve tam yetki ile Rumeli'de düzen sağlaması görevini aldı. Hakkıyla Kuyucu Murad Paşa gibi Rumeli halkına diken üzerinde acaip bir düzen kurdu. Kendisi cesur, vakur ve teveccühe lâyık kişi idi. Aldığı tedbirlerde isabeti ve etkisi az çok vardı.

İstanbul'da ev, medrese teftişi nizamı gibi çekmecelerden başlayıp Rumelinin son serhaddine kadar üç kolunda bulunan kazalar halkını kuvvetli ve sağlam kefaletle ve birbiriyle ilişkili, biri diğerinden mes'ul olarak, bir kazadan diğer kazaya tezkere verilmedikçe bir kimsenin ayrılması ve gitmesi yasaklanıyordu. Tezkeresiz olanlar yakalanıp hapsedilecekti. Bunların kurtulması da nezre bağlanıyordu. Böylece her yerde Dağlı ve hırsızı ortadan silinip ortalık karışıklıkdan uzak ve sütliman oldu. Hakkı Paşa, şanı ve şöhreti, eşkiya üzerine saldırışı, nüfuzu ve karakterinin sağlamlığı ile Rumeliyi düzene ve güzel bir hale koydu. Artık herkes kendinden emindi. Karışıklık bitmişti. Bunların öğütülüp söylenmesi Padişahın kulağına gittiği halde sadaret makamı kendine verilirdi. O zamanın vükelâsı ile kendisi ters düşüyordu. Birbirlerini öldürseler teselli bulamayacak derecede kin ve garazleri vardı. Eğer sadarete gelirse hep-

sini kılıçtan geçirir diye de düşünmek fazla idi. Böyle şey olamazdı. Hakkı Paşa sertliğini saklamaz, yersiz davranışlara katlanamaz, kimse idi. Cesareti ve sert davranışları Padişah'a anlatıldı. Rumeli'de işini bitirene kadar Padişah, epeyce aleyhinde işlenip böyle cesur kimseler divana alınır, vekâlet mührü verilirse sultana da yersiz muamele eder, diye düşünüldü. Ayrıca ötedenberi nizam-ı cedid'e karşı idi. Yapılan yenilikleri hoş görmüyordu. Sert bir davranışla, kesin bir dille ve cesaretle söylerdi. Maazallah bu gibi cesur kimseler Divan'a Padişah mührü ile girerse saltanat mensublarına olmayacak davranışta bulunur ve ocaklı ile bir olup pişmiş aşa su katardı. Bu sakınca var diye bir taraftan Yusuf Ağa Valde Sultanı kendine çevirir. Sadakatine inandıkları emin kimselerin Padişahın onun hakkındaki düşüncelerini değiştirirler, aldatıp ondan nefret ettirirler. Rumelinden azledilip Anadolu yakasına gönderilir. Ve gönderilişini büyüterek o şanlı veziri küçük düşürmeğe çalıştılar.

Bu suretle bu işi karıştırıp kendileri aman limanında yağa battılar. O zamanın Nasrettin Hocası sayılan merhum Seyda efendi bir gün Yusuf Ağanın meclisinde korkmadan sohbete girmişti. Sohbet ortasında Yusuf Ağa sözü ahirete getirince ah vah edip «Eğer can çekişmede zorluk olmasaydı hayatı terk ederdim» deyince, Seyda efendi: «Onun çaresi elimizdedir. Siz Hakkı Paşanın sadaretine göz yumsanız sadarete gelirdi. Buna delil, şahid istemez» demişti.

Rumeli ayanları Padişahın satveti ile Hakkı Paşanın kılıcını kullanması kendilerini yok edeceğini anladılar. Aralarında kavgayı bırakıp birleştiler. Birbirine dayanıp anlaşma yaptılar. Osmanlı Devletine görünüşde kayıdsız şartsız baş eğmiş görünerek itaat zincirini kopardılar. Böylece eskiden fazla Dağlı eşkiyası ve soygun başladı. Ne mal emniyeti, ne can emniyeti kalmıştı. Yollar geçilmez olmuştu. Taşkınlık artmıştı... Asım efendinin sözü burada biter.

Asım efendinin Seyda efendi dediği kimse o vakit vükelâ dairelerine girip çıkar, hoş dinlenir ve meclis-i ara olup sözleri çoğu kez gönül kırıcı imiş.

Faik efendi mecmuasında der ki: Sultan Selim zamanında Müderrislerden Reis Hayri efendi kardeşi Seyda efendi derler, tulumbacı gibi bir herif vardı. Halka pek dokunur, herkesi utanacak hale sokardı. Hattâ kardeşi Hayri efendi Boza bozgununda nehirde boğulunca acıyıp matem tutacağı yerde, «Bizim biraderi peder hıyar akçasiyle yetiştirmiş» diye eşekliğinden hoşa gitmeyecek söz ederdi. Halka pek dokunaklı sözleri vardır. Bunlardan birisi de Bostancı başılıkdan Sadr-ı azam olan İsmail Paşa azledilince Hilmi İbrahim Paşa Yeniçeri ağalığından Sadr-ı azam oldu. Seyda efendi «Süleymaniye tımarhanesinden adam bulduları» dedi.

Emin Paşa zade, Emin bey öğülecek bir İstanbul kadılığı etmişti. Kadılığı sırasında Bayezid'de satılan halis altınların içine bundan sonra ye-

şil boya vurulmayıp sarı ve kırmızı vurulsun diye herkesi uyarıp düzen koymuştu. Bundan istenilen şey büyük ve şerefli kimseleri yükseltmekdi. Ama Emin beyin eniştesi olan Çelebi efendi bir ev içinde oturuyorlardı. Kızını kimseye vermiyordu. O sırada İstanbul gümrükçüsü olan Selânikli Mustafa bey (sonra vezir olmuşdu) in Selânikde oturan oğlu Abdurrahman beye vermek amacında idi. Selânik'den Abdurrahman beyi getirtmiş, Hoca yapmış, izaz ve ikram ile kızını vermişti.

Seyda efendi buna: «İngiltere'den kumaş getirtmek gibi Selânik'den damad getirtmek görülmüş şey değildir,» diye sataştıktan sonra, Emin beyin halis altın boyasını işitmiş ve mahsus Emin beye varıp: «Siz şerif değilken şürefaya böyle saygı göstermeniz ahirete yatırım olsa gerektir. Lâkin efendim, uğraşılacak bir şey daha vardır. İzin buyurulursa anlatayım» deyince, Emin bey: «Buyurun, elden geleni esirgemeyiz» deyince: «Şu dairenizde oturan Damad bey hazretlerinin başından yeşilini de çıkartsanız şürefaya bundan büyük saygı olmaz» diye Selânik Yahudisı olduğunu anlatmak istemiştir. Faik efendinin sözü de burada biter.

AYAN ÖLÜMLERİ

Devlet düşkünü rical'den Doğramacı zade Abdullah efendi Muharrem ortasında vefat ederek, yükselmek veya bir yana itilmek gailesinden kurtulmuştur.

Kendisi Kethüda kalemi başkâtibi iken Koca Yusuf Paşa da Kapdan-ı Derya Cezairli Gazi Hasan Paşa'nın Kapu Kethüdası idi. Aralarında böyle ilişki varken Yusuf Paşanın Sadaretinde Kethüda olarak birden bire, yüksek mevkie yükselmişti. Fakat yetersizdi ve dünyadan haberi yoktu, yalnız çıkarını gözetmeğe uğraşır bir zattı. Kethüdalık işlerini idarede gösterdiği acizden ötürü ordu Rumeli cephesine giderken yolda azledildi. Böyle erişilmez bir rütbeye çıkmış olduğu için uygun bir mansab verilip geçimi sağlanmıştı, diye Nuri bey tarihinde yazılıdır.

Devlet vükelası iş gördürür bir toplum olup asıl görevleri iş bitirir ve görür kimseleri seçip ayırarak devlet işlerini ehline vermektir. Bu bakımdan devlet vükelâsı doğruluktan ayrılmaz kişiliği ile beraber insan sarrafı olmalıdır. Yoksa yakınlık ve dostluk güderek adam kayırmak devlete hiyanettir.

Bilgisizce uğraşarak insanlıktır diye kendisine bağlı ve ilişkisi olan ehliyet derecesinin ve hakkının üstüne yükseltmek. Devlet işlerinin ehliyetsiz kimseler eline geçmesine sebep olur. Bu asıl görevi dışında davranışla devlete ihanet etmek demektir. Buna nasıl insaniyet denilir? Liyakat ve hak gözederek dairesi mensuplarını kayırmasına genellikle itiraz edilmez. Ve bu derecesi herkesin gözünde mürürvvet ve insanlık sayılır. Lâkin bu derecesi olmamalıdır. Zira devlet hizmetinde kademeler-

de birden ilerleme iyi bir şey değildir. Bu tecrübe ile görülmüş doğru bir durumdur.

Tekaüt olarak Tekirdağında ikamet eden Seyyid Mustafa Paşa, bu sırada vefat etmişti. 500 kuruşluk aylığı Hazine Manda olup mal ve eşyaları da borçlarını ödemek şartiyle kızına terkedildi.

Seyyid Mustafa Paşa, ocak imamı diye anılan İmam Halil efendinin oğludur. Defter Seyyid İbrahim Paşanın küçük kardeşi idi. 1136'da doğmuş ve Defterdar Mektupculuğuna devam ile Mektubi-i defteri, 1192 de Defterdar olmuştu. Halil Hamid Paşa sadaretinde Kethüda olmuşken Halil Paşa kendisini küçük düşürmek için azledıp İstanbul'dan uzaklaştırmak için Erzurum'da görevlendirmişti. Ardından vezirlik verilmişti Halil Paşa kendine rakip görüyordu. 1202 savaşında kaymakamlığa nasbı tasarlanmıştı. Henüz ordu İstanbul'dan çıkmadan önce davet edilmişken Serdar-ı Ekrem Yusuf Paşayı bazı yakınları soğutup nefret etmesine ve iyi düşüncesini değiştirmesine sebep olurlar. İstanbul'a gelirken yolda durdurulmuştu. 1202 yılı sonunda yine Yusuf Paşa sadareti sırasında Hattı hümayunla İstanbul'a çağırılıp kaymakam nasbedilmişti. Zamanında Bab-ı âli'nin yanması olayı ile bazı hususlarda Padişahın gönlünün istediğine uygun hareket edememesinden azledilerek ayda 500 kuruş maaşla tekaüt edilmişti. Cumadel'ula ortasında vefat etti. Vezirler arasında yumuşak davranışlı, soğuk kanlı, haluk, öğülecek kişilikte bir zat imiş. Rahmet-ullah-u aleyhi.

Ve yine bu sırada Saruhan sancağı müteselliimi ve Aydın muhassılı Kara Osman zade Elhac Mehmed Ağanın ecel-i mev'udu ile vefat haberi gelince muhallefatı karşılığı olarak miri'ye 800 akçe vermek üzere bütün mal ve eşyaları varislerine terkolundu. Şeyh-ül harem İdris Ağanın da bu sırada vefatı haberi alınmakla hazinedar Harem-i nebevi olan Elmas Ağa Şeyh-ül Harem nasb ve tayin kılındı.

Yeniçeri Ağalığından vezirlik rütbesi gelip İçel ve Niğde sancakları mutasarrıfı olan Kelleci Osman Paşa da bu sırada vefat etmiştir.

İlim adamlarının ileri gelenlerinden ve sudur-u kirâmdan Tatarcık Abdullah efendi, bu esnada vefat etti. Kendisi Kırımlı Osman efendinin sulbünden 1143 yılında doğmuş, 1162 de müderris olmuştu. Bir aralık Rumeli kazaskeri İrani zade Esad efendiye tezkereci olup Esad Efendi ise kadılık mansab tevcihatında dahli olduğuna göre, aziller ve nasıblar kadı tezkerecileriyle olurdu, bu yüzden Abdullah efendi de Limni adasına sürgün olunmuştu. Cezası kalkınca altı ay kadar Haremeyn müfettişi, sonra Kudüs, Mısır, Medine-i Münevvere Kadısı olduktan sonra yolda küçük bir vesileyle kendisini Sadr-ı azam Yusuf Paşa azil ve sürgün etti. Cezası kalkınca bilfiil Anadolu ve ardından Rumeli Kazaskeri olup ayrılıp yukarıda anlatıldığına göre Güzelhisara sürgün edilmişti. Gidip geldikden sonra yine Rumeli Kazaskeri olup örfe göre süresini tamam-

lamış, ayrılmıştı. Bu sırada kendisine ariz olan menenjit hastalığından vefat etmiştir. Zilkadenin 19 uncu günü Edirne kapısındaki La'lizade sofasında defnolunmuştur. «Gayet zeki, fazıl ve ziyade eli açık bir zat olup ancak mesnedine yakışmaz şekilde hafiflik göstererek, borçtan kurtulmazdı» diye Nuri bey tarihinde yazılıdır.

İlim adamlarından Mekke Payeli Çeteli Esseyid Ahmed efendi 1187 tarihinde Süleymaniye camiinde Kadı Beyzavi tefsirine başladı. Bu sırada hatmeylemiş olduğu için Zilhiccenin 2 inci Pazartesi günü bu camide büyük bir cemiyet olup bazı büyükler rical ve ilim adamlarından başka Sadr-ı azam ile Kaptan Paşa da değişir durur onlarla beraber hatm-i tefsir duası olurdu. 14 kişiye tefsir ilminden icazet verdi. Meclis onunda Padişah tarafından Hoca efendiye bol yenli kürk ve icazet alan efendilere atiyeler verilmiştir.

DIŞ OLAYLAR

Bu sırada İran Şahı Ağa Mehmed Hanın ümerasından Mehmed Sadık Han ile Cafer Kulu Hanın name resleriyle sadaret makamına iki mektubu geldi. Özetinde Ağa Mehmed Han tarafından Horasan topraklarını ele geçirdiğini, Lezgilerin bazılarının Ruslarla ittifak edip Derbend taraflarına yayılıp ikilik çıkarttıkları için Ağa Mehmed Han Rusya üzerine hareket eylemiş olduğu yazılı idi. Dinbirliği nedeniyle gaza ve cihadda müşterek olmak üzere Osmanlı Devletinin de Rusya'ya sefer açmasını istiyordu. Osmanlı Devleti ile İran, Rusya'ya savaş açsa iki taraf da faydalanırdı. Lâkin Rusya ve Nemçe gibi iki kuvvetli düşman ile pençe pençeye geldiği vakit İran tarafından bir hareket yapılmamıştı. Şimdi ise Osmanlı Devleti henüz savaştan kurtulmuştu. İç işlerini düzene koymakla meşguldü. Savaş açacak vakit değildi.

Kaldı ki, Erzurum valisi Ziya Paşa tarafından Ağa Mehmed Han, Hind Şahı Zaman Han'a ve Buhara Hanına galebe etmiş ve şimdi Dağıstan ile uğraşırken onu da ele geçirdikden sonra Nadir Şah gibi bazı mes'eleler ortaya koyarak Osmanlı Devleti topraklarına taarruz davasında imiş gibi emniyeti kaldıracak şeyler yazılı idi. Ağa Mehmed Hana pek de emniyet edilemiyordu. Bunun üzerine özür dileyerek sadaret makamından Sadık Han ile Cafer kulu Han'a cevapname yazılmıştır.

Halbuki Katerina ölmüş, oğlu Pavlo Petroviç Rus İmparatoru olmuştu. Bu haber Cumadel'ahıra'da İstanbul'a gelmişti. Pavlo tahta geçer geçmez İranlı ile sulh anlaşması yapınca Doğu mes'elesi kapanmıştı.

İstanbul'da bulunan Rus elçisinin görevine devamı yazılmıştı. Birkaç ay sonra Pavlo'nun Sultan Selim'e de mektubu gelmiştir.

Fransa Cumhuriyeti tarafından İstanbul büyük elçisi tayin edilen Ober dö Payye Bosna yolu ile İstanbul'a gelip vereceği hediyeler sonra denizden gelmişti. Receb ortasında Divan-ı âli tertiple Huzur-u hümâyuna girip mektubunu takdim etmiştir. Fakat Fransa elçisine İstanbul'da aşırı derecede iltifat ve yakınlık gösterilmesi savaşan devlet elçilerinin şikâyetini mucib olmuş diye Avrupa gazetelerinde yazılıyordu. Doğru ise uygun değildir, diye Londra sefiri Agâh efendi tarafından Bab-ı âli uyarılmıştır.

İstanbul'da bulunan Venedik (Balyozu) elçisi üç yılda bir değişiklik yapılırdı. Bu yıl da değişme yılı idi. Bu sırada gelen yeni elçi için Şabanın 2 nci Salı günü Divan tertip olunarak her zaman olduğu gibi Padişah huzuruna girerek görüşdürülmüştür. Geçen yılın olayları sırasında anlatılan Fransız Generali Napolyon Bonapart, İtalya hükümetlerini yenilgiye uğratmıştı. Ardından Avusturya ordusunu yendi. Bu sırada Lombardiya eyaletini ele geçirdikten sonra burasını da cumhuriyet yapmıştı. Sonra Papa hükümetinin de bir iki eyaletini ayırıp cumhuriyetlere katmıştı. Böylece İtalya, Fransa'nın nüfuzu altına girmişti.

Ağa Mehmed Han, Dağıstan savaşiyle meşgul olarak o sırada Sadık Hanı Şuşa üzerine gönderdi. Ardından kendisi de gidip Şuşa kalesini ele geçirdikden sonra bir mes'eleden dolayı bazı adamlarına ve yakınlarına gücenip yarın bunları öldürürüm diye yemin etmiş olduğundan onlar da evvelce davranıp Zilhiccenin 20 nci gecesi yatağında uyurken idam etmişlerdir. Yanındaki mücevheratı alıp Sadık Han'a gitmişlerdir. Bunun üzerine Sadık Hanın bu işten daha olmadan haberi olduğu bazı tarihlerde yazılıdır. Ne hal ise Sadık Han İran hükümdarlığı davasına düşerek ordusu ile ileri doğru hareket eylemiştir.

1212 YILI OLAYLARI

Ağa Mehmed Hanın veliahdi ve kardeşi oğlu olan Baba Han Fetih Ali Şah ünvanı ile 1212 yılı başında İran tahtına geçti. Sadık Hanın Azerbaycan'dan Irak'a geçip Kazvine geldiği haberini aldığı gibi hemen karşı koymaya Şefi' Hanı göndermişti. İki taraf karşılaşınca Sadık Han bozguna uğrayıp istiklâl davasından vazgeçti. Ağa Mehmed Hanın mücevherlerini Fetih Ali Şah'a göndererek ona tabi olmuştu. Lâkin Fetih Ali Şah sonra Sadık Han ile Ağa Mehmed Hanın katillerini ele geçirerek hepsini hayatın nimetlerinden uzaklaştırdı. Bir aralık isyan eden kardeşi Kuli Hanı tutup gözlerini kör etti. Böylece İran topraklarında bağımsız kaldı. Kullandığı idare şekli ve yönetimi Ağa Mehmed Hanın idare usullerine nispetle dostluk ve adalete yakın olmakla İran halkı kendisinden ve hükümetinden hoşnud kaldı.

Bu yıl Donanma Akdeniz'e çıkarılmamış, Akdeniz'i korumak üzere bir mikdar İnce Donanma ile Bahriye ümerasından Mehmed bey gönderilmişti. Halbuki epeyce büyük Malta korsanları Arabistan kıyılarında para karşılığı insanları tutup Malta'ya gönderdikten başka Mora kıyılarında dolaşarak Osmanlıların bulundukları yerleri hasara uğratmıştı.

Mora'nın kilidi sayılan İnebahti'de muhafızların Hazeriye ve diğer gelirleri yılda 100 keseyi aşarken sonraları muhafızlara tahsis edilen haslardan bazıları mukataa olmuştu. Bazı köyler de çevredeki sancaklara katılmışdı. Çoğu kazaların da hazeriyeden maada muhafızlara bir akça vermemeleri için ellerine ferman verilmişti. Azar azar muhafızların yıllık geliri 25 keseye düşünce muhafızlar da dairesi halkını azaltıp bayağı bir sancak mütesellimlinin dairesinden aşağı dereceye düşürmüşlerdi. Bunun üzerine İnebahtı içinde Hazeriye olarak tertiplenmiş kazaların hazeriyelerine uygun vechile birer mikdar şey zam edildi. Eğriboz Tırhala sancaklarının bazı kazalarından yeniden maaş tahsis edilerek İnebahti muhafızlığının yıllık geliri 120 keseye çıkarılması kararlaştığı sırada İnebahti muhafızı mirmiran Abdullah Paşa vefat etti. Eskiden Mora muhassılı olan Dergâh-ı âli Kapıcı başılarından Mustafa Ağaya Safer ayı ortasında Rumeli Beylerbeyiliği payesiyle ve mirmiranlık ile İnebahtı muhafızlığı yeni geliri ile tevcih olundu.

İnce donanma başbuğu Mehmed bey bu sırada 8 top çeker bir Malta korsan gemisini ele geçirdiği gibi, Rodos mutasarrıfı Hasan Kaptan tarafından da 19 toplu bir Maltız gemisi ele geçirilmişti. Yine bu yıl bir

fırkateyn ile Benefşe kıyısında görev alan Benefşeli Hasan bey Çuka adası açıklarında bir korsan galerisi tutmuşdu.

Osmanlı Devletinin birçok gailesi vardı. Fransa ihtilâli üzerine Avrupanın açıkça görülen karışıklığı da bir süredir dikkati çekecek bir durumda idi. Daima Avrupaya uzağı görerek derinliğine bakmakla beraber Avrupa devletlerinin nezdine gönderilen elçilerin yazdıklarını okuyup dikkatle dinlemek gerekiyordu.

Berlin sefaretine tayin edilen Aziz efendinin Prusya Kralı ile yaptığı görüşmeyi ve verdiği Padişah hediyelerinin takdimine dair bu sırada Bab-ı âliye gelen yazı da kendisinin sefareti hakkında Prusya'nın İstanbul'da bulunan elçisi yanlışlık yaparak tayinat ve sair masraflara dair tekellüflerle incinmemeleri için verilen Padişah iradesini hemen Berlin'de bulunan başka yabancı devlet elçileri gibi maslahatgüzar anlamına gelen Anvoye'ye dair, Büyük elçi manasına gelen Ambasadör değildir diye yazınca hudud boyunda mihmandar tayin edilmemiş ve Berlin'e varınca bir misafirhaneye inmişti. İki gün geçmiş kimse hoş geldin dememişti. Fransız elçisinden işin aslını öğrenmek istemiş, o da: «Hepimize karşı âdet ve merasimleri böyledir. Merasime göre önce siz bir adamınızı gönderin ve geldiğinizi bildirin» diye söyleyince tercümanını Başvekile gönderdi. Onlar da: «Geldiklerinden pek ziyade memnun olduk. Yarın şu saatte gelsinler görüşelim» diye haber gönderirler. Zamanı gelince yalnız tercümanı ile beraber Prusya vükelâsı ile görüşür, Anvaye olmayıp ambasadör yani büyük elçi görevi olduğunu söyler. Azmi efendiden farkı yalnız tayinat ve masraf yapılmamak üzere Berlin'de ikamet edeceği hususlarını açıklar. Bunu söyledikden sonra öteden beri Padişahın mektubunu teslim ederken yapılan merasimin yapılmasını istemesi üzerine:

— İstanbul'daki elçinizin yazdığına göre tayinat ve başkaca merasim gerekmez. Başka devletlerin elçilerine uygulanan geleneklerimiz üzere bir gün tayin edilir, tercümanınızla kendi başınıza Kral'a varıp mektubunuzu vermeniz gerekir. Ancak büyük elçi olduğunuza göre elinizde olan Padişah mektubunun aslını Fransızca diliyle bir kâğıda yazmalısınız ki, elçimizin yaptığı yanlışlığı Krala anlatıp Azmi efendiye yapıldığı gibi size de merasim yapılsın, dediler.

Nâme-i hümâyun tercüme edildi. Bir sureti gönderildi.

— İstanbul'daki elçimizin yaptığı yanlışlıktan utandık, affedersiniz, diye Prusya vükelâsı tarafından kendisine özür dilendiği kendi ifadesinden anlaşılıyor.

Sonra Azmi efendiye yapılan merasim alayı ile Prusya Kralı ile nasıl görüşeceği ayrıntılariyle bildirilmiştir.

Bu yolda ifade ve istifadece vaki yanlışlığın doğru olarak anlaşılması için aşağıdaki elçilerin sınıf ve dereceleri ile bunlara dair bazı ayrıntıların geçmesi ve sıralanması lâzım geldi.

Dünya'da Hukuk denilen şey iki kısma ayrılır: Biri Hukuk-u tabiiye, biri de Hukuk-u vaz'iyyedir.

Hukuk-u tabiiye, ammeye uyan, denk gelen hukuktur. **Hukuk-u vaz'iyye**, geleneklere göre zaman ve durum gereği konulan ve geçerli olan hukuktur. Devletler hukuku da ikiye ayrılır: Tabii devletler hukukuna bakılırsa bütün devletler bağımsızlıkla eşit sayıldığından özel işlerine bakmak üzere başka yabancı devletler nezdine gönderdikleri elçilerin hepsi de eşit olmak gerekti. Daha önceleri bu kural uygulanarak bütün elçiler için eşitlik gözetilirdi. Bunlara Fransızca dille çoğu kez **(Ambassadör)** bazen **(Prokürür)** denilirdi. Bazen hükümdarlar özel işleri için ajan diye özel memurlar gönderirlerdi. Bunlar sefaret sıfatını haiz değillerdi. Sonraları Devletler Hukuku gereği sefirler vekâlet derecelerine göre birkaç sınıfa ayrılmıştı. Hicri 800 - 900 yıllarından sonra elçilerin ve tabi oldukları devletlerin kibir ve büyüklük gösterisi sebebiyle ortaya çıkan protokol büyük külfetler büyük masraflar açtığı için ikinci derecede elçi göndermeye başladılar. Bunlar için öyle büyük külfetlere girilmezdi. İkamet eden manasına **(rezidan)** denilirdi. Büyük teşrifat ile Ambasadör ünvanı, büyük elçilere tahsis edildi. Fakat ikamet eden elçiler de ajan adıyle gönderilen özel memurlara üstündü. Sonraları ajan deyimi maslahatgüzar deyimiyle yer değiştirdi. **(Prokürör)** ünvanı da cinayet mahkemelerinde devlet vekili (savcı) denilen memurların adı oldu. Elçiler için bu deyim kullanılmaz olmuştu.

1.000 yılından sonra bazı devletler ikinci derecede olmak üzere **(anvayye)** yani meb'us adiyle elçi göndermeye başladılar. Bunların teşrifatı ilk önceleri belli ve sınırlı olmayıp bazen haklarında Büyük elçi ve çoğu kez ikamet eden elçi muamelesi yapılırken 1100 yılından sonra bunların teşrifatı ve merasimi daha ziyade belli oldu. Çoğu devletlerde büyük elçilerin madunu ve ikamet eden elçilerin mafevki sayılmaya başladı. Sonra da meb'us yerine murahhas elçi deyimi kullanılmaya başlandı. Bir devlet nezdinde böyle değişik ünvanlara sayısız devlet elçileri bulunduğu için önde olmak ve sonra gelmek konusunda aralarında büyük kavga ve çekişmeler oluyordu. 1230 hicri yılında Viyana'da toplanan (Kongre), Devletler görüşme meclisinde başka mes'elelerin görüşüldüğü sırada elçiler hakkında da bir anlaşma imza edilmiştir. Büyük elçiden sonra ikinci derecede bulunan elçilere **Anvayye** yani meb'us yahut **Ministro** yani devlet vekili tabiri kullanıldı. Maslahatgüzarlar da üçüncü derecede sayıldı. Elçilere tâbi oldukları devletlerin nüfuzuna ve büyüklüğüne, İmparatorluk, Kraliyet gibi ünvan ve rütbelerine, nezdinde bulundukları devletler ile dostluk derecesi ve ilişkilere göre haklarında çeşidli teşrifat ve

değişik muameleler yapılırdı. Her devlet, kendi nezdinde bulunan elçilerin sınıf ve derecesine göre eşit olarak muamele eylemek ve elçilerin görev merkezlerine varışlarını resmen haber vermeleri gerekiyordu. Bu tarihden itibaren her bir sınıfın eskisi üstünlük kazanacaktı. Çünkü büyük elçiler bazen culus ve anlaşma gibi üstün bir görev için bazen de süresiz oturmak üzere gönderilirdi.

Fevkalâde ünvanı daha büyük sayılarak bazı devletler süresiz oturmak üzere gönderdikleri büyük elçilere de mücerred bir paye olmak üzere bazen fevkalâde ünvanı vermişler ise de Anbasadör vardığı yerde güya tâbi olduğu hükümdar bizzat bulunuyor gibi o hükümdarın tam anlamı ile Naibi ve kesin olarak vekili demekti. Tabii devlet büyüğüne yapılması lâzımgelen reayet, onun hakkında da yerine getirilmek lâzımdı. Bunun üzerine bir derece olamayacağına göre bundan sonra büyük elçiler hep bir raddede olacak, fevkalâde ünvanının rütbe ve teşrifatça bir farkı olmayacaktı. Buna karar verildi.

Nemçe Devleti Roma İmparatoru ünvanını üzerinde taşıyordu. Bu sebeple İstanbul'da bulunan elçileri (enternons) ünvanı ile anılırlardı. Bu da ikinci derecede tutulmuştur. Fakat bu meclisde ikamet eden elçi söz konusu olmamış ve bu husus sükûtla geçişdirilmiştir. Çünkü bütün elçilerin itimatnameleri nezdinde bulundukları hükümdara hitaben oluyordu. Maslahatgüzarların görevini içine alan yazı ise nezdinde bulundukları devletin Dışişleri Bakanına hitabettiği için sefaret ile maslahatgüzarlık arasında büyük fark olduğu gibi, Büyükelçi açıklandığı gibi kendi hükümdarının kesin olarak vekili ve naibi idi. İkinci sınıfda bulunan elçi ise yalnız görülecek elçilik işleri için gönderilmiş özel bir vekil demek oluyordu. Bu iki sınıf elçi arasında fark olduğu gibi teşrifat bakımından da aralarında büyük fark vardır. Büyük elçi ile maslahatgüzar arasında düşünülürse bir derece olmak gerek. Ama o vakit pek çok yerlerde oturan elçi ünvanı ile sefirler bulunmuş oluyordu. Bunun yüzünden de bir kavga çıkmaması için üç yıl sonra beş büyük devlet, yani Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya ve Rusya devletleri murahhaslarından birleşerek (Ekslaşapel) adlı yerde yapılan devletlerarası meclis görüşmelerinde ikamet eden elçiler ikinci sınıf ile maslahatgüzarlar arasında sayılacaktı. Bu nedenle maslahatgüzarlardan ayrı olarak sefirler üç dereceye ayrılmıştır. Bugün için bu üç derece sayılarak dilimizde de Büyük elçi, orta elçi küçük elçi tabirleri geçerlidir.

Fakat anlatıldığı gibi büyük elçilerin bir fevkalâde sınıfı olduğu gibi sonra bazı devletler kendi elçilerinin öne geçmesine vesile olmak üzere ikinci sınıfda bulunan elçilerine fevkalâde meb'us ve bazıları da murahhas vekili ünvanını veriyordu. Başka devletler böyle yapmaya başladılar. Bugün için ikinci derecede bulunan sefirlere fevkalâde murah-

has, orta elçi tâbiri geçerli olmuştur. Bu orta elçi büyük elçiler gibi nezdinde bulunduğu hükümdardan görüşme taleb edebiliyorlar, ama küçük elçilerin buna hakkı yoktu. İşlerini ayniyle maslahatgüzarlar gibi (ministiro) vükelâ (bakanlar) ile görmeğe mecbur olurlar. Fakat hükümdara hitaben bir itimadname getirmiş oldukları için de Elçi ünvanını almış oluyorlar. Böylece bunlarla maslahatgüzarlar arasında öyle esaslı, tartışmaya değer bir fark yoktur. Viyana meclisinde ikamet eden elçiden söz edilmemesi de işin bu inceliğine dayanır sanırım. Lâkin sonraları Ekslâşapel'de maslahatgüzar'dan başka sefirler üç dereceye ayrılır.

Bu karar sonraları başka yabancı devletler tarafından da birer birer kabul edilip onaylandı. Hattâ 1240 hicri yılında İspanya orta elçisi ile İsveç'in mukim elçisi arasında önde olmak geride kalmak kavgasından ötürü epeyce zorluk çekilmişti. Bu karara göre İsveç elçisi üçüncü derecede bulunmak gerekirse de Viyana'da 5 devletin yaptığı toplantıda İspanya, Portekiz ve İsveç murahhasları da bulunmuş iken sonraki meclislerde onlar bulunmadığı için son verilen kararı onaylamamışlardı. İsveç elçisi de bizzat Padişah tarafından kabul edilmişti. Böylece büyük elçi ile maslahatgüzar arasında bulunduğuna göre İspanya elçisinden önde olmak istemiş ise de sonra devleti tarafından kendisine verilen karara uyarak İspanya elçisine öncelik tanınması için talimat gelmiştir.

Osmanlı Devleti sefirlerine gelince: Ötedenberi Osmanlı Devleti özel işler için bazı devletlere fevkalâde büyük elçi gönderiyordu. Yabancı devletler nezdinde süresiz ikamet eder elçisi yoktu; Avrupa haberlerini Divan-ı hümâyun tercümanı aracılığı ile İstanbul'daki Avrupa devletleri elçilerinden ve bazen Eflâk, Buğdan beyleri tarafından öğrenirdi. Daha önce de açıklandığı gibi Sultan III. Selim hazretleri başka işleri düzene koyarken Avrupa devletleri nezdinde daimi elçi bulundurmak usûlünü koymak için irade çıkardı. İlk önce Londra'ya bir elçi göndermeyi tasarladı. Ancak bu, Osmanlı Devletinde görülmüş, geçmişte olan bir şey değildi. Onun için usûl ve merasimi bilinmiyordu. İlk önce ne yapılacaktı? Ne yolda hareket edilecekti? Bunun için de İngiltere elçisiyle görüşüp konuşmaya karar verdiler. 1207 yılı sonunda Bebek bahçesinde İngiltere Elçisi ile sabık Rumeli kazaskeri merhum Tatarcık Abdullah Molla efendi, Reis-ül küttab Raşid efendi hazır oldukları halde özel olarak yapılan görüşme toplantısında ilkönce Osmanlı Devleti tarafından Londra'ya elçi gönderileceği haberi İngiltere devletine haber verilecekti.

«Durum böyle olunca kime yazılmalı?» diye İngiltere elçisinden soruldu. «Devletler işlerine bakan görevli (Ministr) yani dışişleri bakanına yazılmak icabeder» diye cevab verdi. «Bizim tarafımızdan mektup yazılsa elbette sadaret makamından yazılacaktır. Bir ministr'e sadaret tarafından mektup yazıldığı görülmüş değildir. Bu halde ilkönce elçi gön-

derilmek üzere olduğu Sadr-ı azam tarafından mektub-i âli ile krala ve başvekile bildirilse olmaz mı?» denilince, İngiltere elçisi; «Burası Osmanlı Devletinin bileceği şeydir. Nasıl dilerse öyle yazar. Maksad önceden elçinin gideceğini Osmanlı Devletinin İngiltere'ye haber vermesidir. Onlar da elçi geleceğini öğrenirler, ona göre gerekli hazırlıkları yaparlar» demesi üzerine: «Geçenlerde Prusya'ya elçi gittiği zaman mektup yazılıp haber verilmedi, hemen elçiye Padişahın mektubu ve sadaret mektubu verilip çıkarıldı ve gönderildi. Bana kalsa elçi gideceği vakit name-i hümayun ve mektub-u âli çıkar ve eline verilir. Elçi bey de «İşte Osmanlı Devleti elçisi gidiyor. İngiltere devletine kuriye Posta ile yaz, Osmanlı Devletinin elçisinin geleceğinden haberleri olsun, denir biter» deyince, İngiltere elçisi: «Mademki öyledir, Sadr-ı azam tarafından önce Başvekile bir mektup yazılsın yeter. Eğer mümkün olmazsa Reis-ül küttab tarafından Dışişleri Bakanına bir haber verilsin derim.» deyip bunun üzerinde değişik konular üzerinde görüşülerek kesin bir karar verilemedi. Bu işleri iyi bilenlere sorulmak üzere karar ertelendi.

Avrupa devletlerinde vükelâdan her biri görevlerini kendi başlarına ifa ederler. Başvekâlet itibari bir ünvan olduğundan onda Sadr-ı azam kuvveti olmadığı gibi Reis efendi de gerçekde yabancı devlet işleriyle uğraşan ilk müracaat yeri ise de bağımsız değildir.

Küttabın reisi denildiğine göre meclis görüşmelerinde bile kendinden üstün sudurdan biri bulunurdu. Buna bakılarak Riyasette Dışişleri Bakanı yeteneği ve kuvveti yoktu. Bunun üzerine Bab-ı âli'nin durumu Avrupa kabinelerine benzer olmadığı gibi ilkönce elçinin gideceğini haber vermekde güçlük görülerek görüşme meclisinde buna bir karar verilememiştir.

Sonra gidecek elçinin İngiltere'de fazla ikramlarda bulunup güler yüz göstermesi söz konusu oldu. Bu bakımdan İngiltere teminat vermekle beraber tayin edilecek elçinin dirayet sahibi, akıllı, anlayışlı, vükelâ-yı devletin seçkin ve en iyi yetişmiş zevatından olmasını açıkca belirtti. Kendi yaradılışında saygı çekici bir durumda ve yüz görünüşünde olmasını ayrıca söyledikden sonra elçinin gidişindeki şekil İngiliz elçisine sorulunca:

— Elçinin gidişi karadan veya denizden olur. Bu iki yolculuğun ikişer bölümü vardır. Biri bu tarafda sefirliği ilân ederek gitmek. İkinci şekil de burada sefir olduğu ilân edilmeyip İngiltere'ye varıp da mektubunu teslim ile sefirliğini ilân etmesidir. Denizden gittiği takdirde Venedik'de yahud Malta'da en azından 30 gün karantine beklemesi lâzımdır. Yaz gününde bu çok zor bir durumdur. Ayrıca İngiltere'ye varıncaya kadar üç dört ay geçer. Bir de Beylik gemi ile giderse Osmanlı Devletine karşı koyan devletler var. Tarafsız bayrak ile gitmeli. Geçerken Dubrovnik gemisiyle gitse zarar gelmez, ama Cebralta'ya varınca oradan bir İn-

giliz Fırkateynine binerek İngiltere'ye öylece varması lâzım gelir. Bu takdirde bile muharebeyle karşılaşmak ihtimali vardır. Karadan gittiği takdirde elçiliğini yola çıkmadan önce ilân eder. Her gittiği yerde kendisine merasim yapılması lâzımgelir. Böylece yine görev yerine geç varır. Uzun süre yollarda bu merasimlerle yorgun düşer. Ama Avrupa devletlerinin uyguladığına bakılırsa onların âdetlerine göre buradan birkaç adamıyla turist gibi gitse Zunon'da birkaç günlük karantinadan sonra rahatça iki ay içinde Londra'ya varır. Hemen orada sefir olduğunu bildirir ve merasimini yerine getirir. Gerçekde yollarda onun sefir olduğunu bilirler ama kendisi açıklamadıkça bilmemezlikden gelirler. Benim düşünceme göre bu en uygun şekildir, demiş.

Osmanlı Devletinden tayin olunacak elçiye büyük devletlerin koyduğu kurallara göre her zaman hilat giydirilecekdi. Böyle olunca elçiliğin gizlenişi nasıl olur diye suâl sorulabilir:

O zaman:

— Efendim, mani değil, hil'at giydirilsin. Elçi oluşunun saklanması yollardaki durum içindir, diye cevap vermiştir.

Söz konusu edilenler arasında Reis efendi gönderilecek elçinin orta elçilik payesiyle görev alıp tayin edileceğini belirtmişti. İngiliz elçisi söz aldı ve:

— Demindenberi gidecek elçinin rütbesini düşünüyordum' Osmanlı Devleti elçisi öyle bir rütbede olmalı ki, geride kalmamak veya üstünlük hususunda hiç bir zaman kavga çıkmasın. Zira Osmanlı Devletinin elçisini önde görmeyi İngiltere de ister. İngiltere'de bulunan elçilerden Avusturya ve Rusya elçilerinde İmparatorluk vardır. Osmanlı Devletinin başka yabancı devletler önünde Padişahlık ünvanı bulunması nedeniyle şimdi İngiltere'de bulunsa her durumda İmparatorluk güden Avusturya ve Rusya elçileri arasında sen öne geçersin ben geçerim diye çekişme ortaya çıkacağını biliyorum. Bugün için İngiltere'de İspanya ve Hollanda ve önde tutulan Fransa elçileri fevkalâde büyük elçi, Nemçe, Rusya İsveç, Danimarka, Prusya ve Sicilya devletlerinin elçileri fevkalâde orta elçi; Venedik, Ceneviz, Parma ve sair gibi cumhuriyetlerin elçileri (Ministrö) ve (Rezidan) denilen orta elçilerdendir. Osmanlı Devleti orta elçi olunca Nemçe ve Avusturya elçileri, önde biz olacağız, üstün durumumuz var, derler. Öyle bir şekilde olsun ki, bu üstünlük davası onlar için olmasın. Diyelim ki, Osmanlı Devleti elçisi Ministrö rütbesinde olsun, o zaman başka buna benzer elçilere üstün gelir. Yahud Osmanlı Devleti kendi elçisine fevkalâde orta elçilere üstünlük sağlayacak şekilde bir orta halli rütbe tahsis etmelidir. Hattâ İstanbul'da bulunan Nemçe elçisi Nemçe Devleti tarafından bir rütbe yaradılıp öylece gönderilmişti. İstanbul'da bulunan orta elçiler ona üstünlük iddia edemezler. Âdeta büyük elçiden aşağı; fevkalâde orta elçiden de yukarı ye-

ni ve özel bir rütbedir. Ama öyle aşağı bir rütbeyi uygun göremem. Eğer büyük elçi rütbesi olursa, Büyük elçileri bulunan yabancı başka devletlerin İmparatorluk davası olmadığı için Osmanlı Devleti Büyük elçisi diğer elçilere böylece üstünlük sağlar. Bunda kavga, çekişme yoktur. Fakat orta ile Büyük elçinin yıllık masraflarında 250 kese farkı olur, diye sözünü kesmiştir.

Bunun üzerine devletçe durum görüşüldü. Avrupaya Osmanlı Devleti tarafından gönderilecek elçilerin Büyük elçi rütbesiyle tayin olunmalarına karar verildi.

Ötedenberi Osmanlı Devleti elçileri görev aldıkları devletler nezdinde mihmandar tayini ile tayinat verildiği gibi İstanbul'a gelen başka yabancı devlet elçilerine de karşılık olarak mihmandar tayin ve tertib edilerek verilirken bundan sonra büyük elçiler müstesna olmak üzere daimî surette ikamet edecek elçiler hakkında tayinat usulü kaldırılmıştı. Bu suretle ilkönce Agâh efendi Londra'ya gönderildiği gibi, geçen yıl da Ali efendi Fransa'ya, Afif efendi Nemçe'ye, Aziz efendi Rusya'ya, Ferah efendi Agâh efendi yerine İngiltere'ye gönderilmişti. Fakat elçiliğin usul, merasim ve konuşmada kullanılacak sözlük, henüz değeri kadar belli olup kararlaşmamıştı. Bunun üzerine Aziz efendinin elçiliğini Berlin'e haber vermekte büyük bir yanlışlık yapılmıştır.

O vakit Avrupa'ya gönderilen Aziz efendi ve başkaları, aslında Osmanlı Devleti tarafından Avrupa'ya gönderilen elçiler gibi fevkalâde bir işi bitirip dönecek değillerdi. Vardıkları devletler nezdinde üçer yıl kalacakları için bunlara Bab-ı âli tarafından ikamet elçisi denilmişti. Avrupa için ikamet eder tâbiri ise Büyük elçinin daha aşağıdaki rütbede bir görevi sayılıyordu. Açıklandığı gibi ikinci derece ve sonra da üçüncü derece sayılmıştır. İşte Berlin'e haber verirken bu durum yanlışlığı yapıldığı işin gidişinden anlaşılıyor. Fakat Aziz efendi de Diplomatik bilgiden mahrumdu. Yahud Reis efendi anlatılacak şeyleri yerine getirmemişti. O da kendi rütbesinin görevini ve yapacağı işleri gereği gibi anlayamamıştı.

Zira selefi Azmi efendi Fevkalâde büyük elçi idi. Kendisi ise normal büyük elçi idi. Viyana kongresi yapılana kadar fevkalâde büyük elçi ile normal büyük elçi arasında fark vardı. Aziz efendi mihmandar tayin edilmeyişini Prusya'nın İstanbul'daki elçisi tarafından Berlin'e haber vermemiş ve bir yanlışlık yaptı diye yorumda bulundu. Hudud başında mihmandar bulunmayışına canı sıkılmıştı.

Halbuki sefirlik usûlünün konuluşunda Sultan Selim eskiden olduğu gibi fevkalâde büyük elçileri ayırd ederek başka elçiler hakkında tayinat verilmesi kuralını kaldırmıştı. Mihmandar tayini ise tayinat verilmesi içindi. Böylece mihmandar tayinine gerek kalmamıştı. Fakat Bü-

yük elçilerle diğer elçiler arasında teşrifat bakımından büyük fark vardı. Bunun da düzeltilmesi gerekti.

Bu bakımdan Prusya vükelâsı, Aziz efendinin evine gidip görüşerek bu hususda yapılan yanlışlıktan dolayı özür dilemişlerdi.

Paris sefiri Seydi Ali Efendi'nin bu sırada İstanbul'a yazdığı mektubu Fransa'nın ne halde bulunduğuna dair bir nevi toplanmış bilgi veriyordu.

Vapur, demiryolları, telgraf gibi şaşılacak icadların çıkışından beri Avrupa uygarlığı üstünlükle ilerlemişti. Fransa bile değişmişti. Fakat Fransa, bunca karışıklıklarla kan içinde yüzdüğü halde yine zenginliği, bayındırlığı ilerliyordu diye yazıyordu.

Anlaşıldığına göre Reis-ül küttab mansabı günden güne önem kazanıyor ve genişleyip büyüyordu. O zamana göre bu işe ehil olan Ratip efendi, bazı yakınları ve nüfuzlu kimselerin karşı davranışları ve aleyhinde söz etmeleri üzerine azledilip sürgün edilmişti. Beri Efendi de rakiblerinden kendini korumak için bir köşeye çekilip keder ve üzüntü içinde idi. Raşid efendi, aslında Sultan Selim'in nezdinde iyi karşılanır ve makbul kimse iken sonraları bazı sebeplerden ötürü padişah kızmış ve onu azletmişti. Bir buçuk yıl evinde kaldı. Onu koruyanlar, tarafından Padişahın gazabını teskin ile önce tersane emini nasb ve tayin edilmişti.

Ratip efendi üzerine Reis-ül küttab olan Rasih efendi ise doğru, görevine bağlı bir zat ise de devlet işlerinin inceliğine ve yabancı devletlerin durumuna vâkıf değildi. Böyle nazik zamanda Riyaset işlerindeki inceliği idareden aciz olduğu görüldü. Bu üç kişiden birinin riyasete getirilmesine o günkü durum ve işler lüzum gösteriyordu. Raşid efendi için Padişahın gazabı teskin olunursa tersane eminliğinde görülen uğraşıp çalışması ile Padişahın teveccühünü yeniden kazanmıştı. Böylece Riyasete getirilmek olanağı arttı. Bu işin yerine getirileceği sırada düşünülüp tasarlanan Rasih efendi hastalandı, bir süre Bab-ı âli'ye gelmez oldu. İşler birikmişti. Saferin 25 inci günü Rasih efendi azledilerek Raşid efendi üçüncü kez Reis-ül küttab oldu.

Sadr-ı azam İzzet Mehmed Paşa, Sultan Selim'in fevkalâde umud bağladığı nizam-ı cedid üzere savaş araç, gereç ve silâhlarının tamamlanmasına pek ziyade gayret gösterdikden başka Padişahın gönlüne göre ferahlık verecek vesileler bulmağa çalışdı. Bundan önce Boğaziçinde Arnavutköy akıntısının üst başında Hasan Halife adlı yerde satın aldığı yalıda bulunan yüksek yerde Padişah için bir biniş köşkü yaptırdı. İki tarafını birer havuz ve türlü ağaçlarla, çiçeklerle süsleyip bu kasrdan görülmeyen bir yere de Darüssaade ağası, Silâhdar ağa, Hazinedar ağaya mahsus birkaç binayı içine alan bir daire yaptırdı. İçini dayayıp döşeyip tamamladıkdan sonra Padişahın teşrifini beklemekden başka ya-

pılacak, görülecek işi kalmamıştı. Sultan Selim'i açıkdan açığa davet etmekten teeddüb ederek yalnız bu kasrın Padişahın kendisine özel olmak üzere inşa edildiğini bildirerek hangi gün teşrif edileceği hakkında emir buyrulacağını sorarak Silâhdar ağaya bir tezkere yazmıştı. Gelen yazılı cevabda Rebi-ül evvel'in 15 nci günü Sultan Selimin biniş yolu ile bu kasra teşrif buyuracakları bildiriliyordu. O gün Sultan Selim Han denizden Sadr-ı azamın yalısına yanaştı. Oradan ata binerek Sadr-ı azamın Hazinedar ve mühürdarı buhurdan çekerek bu kasra teşrif ettiği zaman Sadr-ı azam tarafından baha biçilmez bir bohça ile bir âlâ donanmış at arz ve takdim kılındı. Bundan başka Valde Sultan için doldurulan bohça da Padişah huzuruna getirilip arzedip gösterildi. Darüssaade ağasına ve Silâhdar ağaya ve başka Enderun-u hümâyun ağalarına da başka başka bohçalar verildi.

Sultan Selim Han o vakte kadar bu kasrın hemen eteğinde bulunan meydanda bazen saz dinlermiş, bazen Pehlivan ve tüfek atanların seyri ile vakit geçirmişler, ondan sonra akşam yemeği yemişler, sonra yine denizden Beşiktaş sahil saray-ı hümâyunlarına dönmüşlerdi. Ertesi günü İzzet Paşayı taltif olsun diye:

— Benim sadık ve iyi yaradılışlı vezirim, kurup ihya eylediğin eğlence, çok ferah ve yerinde olduğu için haz eyledim. Dünkü gün binişle varıp gezdim, safa ettim. Takdim ettiğin hadiyelerden de haz eyledim. Doğrusu tam yerinde, nezareti hoş mesire olmuş, Hak taalâ sağlık ve sihhat verip başka devlet hizmetlerinde de nice nice güzel işler başarasın, amin, diye bir hat-tı hümâyun çıkarıp göndermişti.

Derhal Raşid efendinin kalemiyle yazılan teşekkür yazısında:

— Bu aciz kulları, karıncadan ufak ve hak etmediği bunca nimet ve iltifat-ı şahaneleriyle bezenmiş olup özellikle kendi kendime başlayıp da sona eren kasr-ı hümayunlarını yalnız kullarını taltif için dünkü gün teşrif-i şahanelerinin her veçhile büyüklüğünü anlatmağa gücüm yetmezken bu gün de böyle mübarek rahmeti çok Mısır hazineleri değer öğmelerinizle ilgili teşekkürün ifadesiyle aklım başımdan gitti. Hemen göz yaşlarımı tutamadan Allah'a hamdedip şükrettim. Bu devletin başında ömrünüzün devamı için duadan başka çare bulamadım, böylece bilesiniz, yolunda alçak gönüllülükle sözler yazılmıştır.

Bir süre sonra, Zilkadenin 12 nci günü, Boğaziçinde Arnavutköyünde şafakla beraber yangın çıktı. Şiddetli Lodos rüzgârı vardı. Bu köydeki bütün dükkânlar ve binalar yandıktan başka çevresinde Sandr-ı azamın inşa ettiği Biniş köşkü yanıp oradan da aşağı sirayet etti. Hamid Paşa zadelerin ve Aziz efendinin yalıları, meşhur Hasan Halife yalısı, Sadr-ı azamın sahilhanesi çevresinde bir iki küçük yalı ve Mektupçu İbrahim efendinin yalısında Harem ve zülvecheyn daireleri yanmıştı.

Osmanlı Devleti için Dışişleri günden güne önem kazanıyordu. Raşid efendi yeniden mevkiine yükseltilmişti. Uygun bir hava ile tersane eminliğinden Riyaset makamına yanaşmış olmasına bakılarak eskisinden çok Bab-ı âli'de tek lâfı yeter ve sözü geçer olması o günkü durumda gerekli görünüyordu. O da böyle bağsız, söz geçirmeye alışkın olduğu için o sularda dolaşırdı. Halbuki Raşid efendi, kendini ne kadar yüksekde görüyorsa İzzet Paşa da o kadar kendini büyük görür, benden gayrisi yok, derdi. Bir Sadr-ı azamın Bab-ı âli'de kendisinden fazla sözü geçen birinin bulunmasına razı olamayacağı olağan işti. Aralarında terslik ve soğukluk girdi. İzzet Paşa sefer mühimmatı tedarikinde ve gerek kendisine ait görevlerde büyük gayret göstererek Sultan Selim'in gözüne girip teveccühünü kazanmıştı. Başkalarına üstün gelerek kesin vekâlet makamına lüzumu olan nüfuz ve bağımsızlığı elde etmişti.

Yukarıda anlatıldığı gibi İran gailesi kalkdığı sırada Fransa ile Avusturya arasında sulh anlaşması yapıldı. Avrupa tarafında görülen durgunluğa bakılınca asayiş var görünür ise de Dağlı eşkiyası gailesi henüz kalkmamışdı. Pasban oğlu Osman Ağanın davranışları ve gidişi dayanılmayacak mertebeye varmışdı. Büyük önleme tedbirlerine girişmek lâzım geliyordu. Sefer hazırlığı tedarikleri de her işden fazla önem kazanmışdı.

Bunun üzerine Cumadel ulâ'da askerin bir kıst mevacibi verilip muhasebe devri günü geleneğe göre gelen Hat-tı hümâyunda Sadr-ı azam kendisine verilmiş olan tam bağımsızlıkla devlete hizmet edenlerle ricalden kendisine karşı koyanları cezalandırmaya koyulduğu yazılıdır.

Bu Hat-tı hümâyunu Bab-ı âli'de geleneğe göre Raşid efendi okudu. Halbuki işin korkulacak yönü herkesden fazla ona saplanırdı.

Böylece Sadr-ı azama tam yetki ve bağımsızlık verilmesi üzerine Büyük Raşid efendi küçülmüştü. Sabık süvari mukabelecisi Küçük Raşid efendi daha önce başına gelenlerden çekinip sakınmadan bu yıl işine son verilmiş bir kenarda bulunuyordu. Bu sırada devlete küskün olduğu yolunda atıp tutarak günün vükelâsının başarısızlıklarını, karşı koyanların ezilmelerini temenni yolunda herkesin önünde ortalığı karıştıracak bazı sözler söylemesi üzerine bundan bir ay sonra kendisine ceza, başkalarına gözdağı olur diye Kıbrıs adasına sürgünle gurbete çıkarılmıştır.

Daha önce topçu ocağında kuruluşu açılan yirmibeş ortanın her birine balyemez, şahi, obüs ve sür'at topları olarak onar top verildi. Toplara göre subay ve erleri de düzenlenmişti. Ancak bunlar hep piyade idi. Halbuki gerekirse bazı yerlere acele top yetiştirmek ve sahrada sağdan soldan başka yerlerden ani çıkacak düşmana karşı koymak, yahud derhal varıp savunmaya geçmekte süvari olarak kullanılması mümkün olmayan yerlerde başka topçular gibi piyade olarak kullanmak üzere süvari topçusu tertibi lâzım geliyordu.

Bu kez de süvari serdengeçdi topçuları olmak üzere her ortaya birer topdan yirmibeş top tertibine karar verildi. Yavaş yavaş bu mikdara erişmek üzere ilk önce on top takımı tertip olunmuşsa da Piyade topçularından usta, yamak ve topçu olarak her topa onar nefer tayin edilmişti. Süvari topçularının at bakımı işi de olduğu için iki nefer eklenip her topa birer usta birer yamaktan başka ayrıca onar nefer topçu tertip edildi. Top ustasına 100 akça yevmiye, 20 akça elbise parası, yamağa 70 akça yevmiye ve 20 akça elbise parası, neferlere de 55 er akça yevmiye ve 20 şer akça elbise parası tahsis edildi. Yılda 500 kuruş maaş günde 8 çift ekmek, 2 okka et ile bir serdengeçti ağası ve yılda beşer yüz kuruş ile bir alemdar ve bir top ustası nasb ve tayinile topçu kanunnamesine ek yapılmıştı.

Bu tertiplere göre süvari top arabacıları da tertip edildi. Bir top ile bir cephane arabasını idare etmek üzere sair topların tertibi Halife ile altı nefer iken süvari top arabacılarının tertibi iki nefer fazlasiyle 8 nefer oluyordu. Bir Halifeye 70 akça yevmiye, yirmişer akça elbise parası verilmesi nizama bağlandı. Yılda 500 kuruş maaş ve günde 4 çift ekmek, 1 okka et ile bir baş halife ve yılda 500 kuruş maaşla Halife mülâzimi tayin olundu. Yine arabacı kanunnamesine eklendi.

AYAN ÖLÜMLERİ

Selânikli Mustafa Paşa gümrükçü iken Çavuşbaşı ve ardından Rumeli valisi olup gümrük emanetinde iyi hizmet görmüş ise de, eyalet işlerini idare başka işti. Bunda başarı sağlayamadığından vezirlik hil'ati kendisine uygun görülmediği için çok geçmeden vezirliği kaldırılıp Sakız adasına sürgün edilmişti. Sonra kendi memleketinde kalmasına izin verilmişti. 1212 yılı başında vefatı haberi alındı. Vezirliğinden devlet faydalanamadı ise de epeyce mal yığdığından o zamanın usulüne göre muhallefatından Hazineye epeyce para kaldı. Safer ayı başında Sudur-u uzzam'dan müftü zade Seyyid Mehmed efendi ile Padişahın hazinedarı Üsküdarlı Said Ağa, Cumadel'ula'da sabık Şeyh-ül İslâm Mekki efendi, Şaban ayında Büyük Ayasofya Şeyhi Bozuklu Mehmed efendi ve sabık Reis-ül küttab Abdullah Beri efendi, Ramazanın 15 nci günü Reis-ül küttab Raşid efendi, Ramazanın 27 nci gecesi uzun süredir ince hastalığa tutulan teşrifatçı Mehmed Naim efendi, Zilka'denin ikinci günü sabık Şeyh-ül İslâm İbrahim beyefendi vefat etmiştir.

MÜFTÜ ZADE SEYYİD MEHMED EFENDİNİN HAL TERCÜMESİ

Mehmed efendi Antalya müftüsünün oğlu olup ayaklı kütüphane diye anılan bilgin bir kişidir. 1112 yılında doğmuş, 100 yıl yaşamıştır. Hal tercümesine dair daha önceki cildlerde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Mehmed efendi, 1167'de müderris, 1193'de Yenişehir mollası, 1200'de Mekke payesi 1205'de Anadolu Sadareti payesi alıp 1211'de bilfiil Anadolu Kazaskeri olarak geçerli süresini tamamlayıp ayrıldıkdan sonra 1212 yılı Safer ayı ortasında vefat edip Üsküdar'da Miskinler yakınında defnolunmuştur. Din işlerine asla kafa yormamış, bütün vaktini ilim ve tekniğe hasretmişti. Her teknikde mahareti kabul edilmiş, eşi az bulunur bir bilgindi Zamanında ilim adamları için meşhur sayılanlar onun huzurunda öğrencisi yerinde bile değilken gidiş ve davranışı külfetten uzak, Derviş yaradılışlı, itikadı temiz ve doğru ibadet eder, öğülüp anılmaya değer vermez olup aynı yaşta olanları yok oldukdan başka Gelenbevi İsmail efendi, Tatarcık Abdullah efendi gibi herkesin bildiği öğrencilerinin bile arkasını alıp gitmiştir.

Ondan sonra İstanbul'a onun kabına erecek kimse ayak basmadı. Osmanlı Devleti bilim adamlarının sonuncusudur denilse yeridir. Sultan Selim ilim ve maarife ziyade itibar ve rağbet ederdi. Ramazan'da gelenek olan huzur derslerinde ilim konularını çoğaltıp genişleterek karar verip söyleyenlerle buna karşılık verecek olanlar arasında sürüp giden görüşmeler tartışma halini alır, birbirini susduramaz olurlardı. Nihayet kimsenin hiç bir diyeceği kalmamak için konu üzerinde yapılan görüşmelerde haklıyı ve doğruyu ayırd etmek üzere Hoca Mehmed Padişahın iradesi ile huzur derslerinde bulunmakla görevlendirildi. Ders günleri Padişah huzuruna girer, konuları mindere oturur, konulara ve münazaradakilere red veya kabulde ne derse onun dediği doğru sayılırdı. O zamanın durumunu bilen bazı kimselerden duyuldu.

MEKKİ EFENDİNİN HAL TERCÜMESİ

Enderun-u hümayundan müderrislik ile çırak edilen Celeb Halil efendinin oğlu idi. 1126 yılında Mekke'de doğmuştur. İstanbul'a geldiği zaman 1147'de Tarik-i tedrise girmiş ve 1179'da Selânik, 1185'de Şam, 1190'da Medine-i Münevvere mevleviyetlerine ermişti. 1198'de İstanbul kadılığına geldi. 1199'da Anadolu Sadareti payesi ile 1200 Rumeli Sadareti payesi ile emsalleri arasında seçkin kimse idi. Ardından bilfiil Rumeli Kazaskerliği ile sevindirildi. 1202 Safer ayında Şeyh-ül İslâm olup üç ay 14 gün Şeyh-ül İslâm kaldıktan sonra azledilmişti. 1200'de tekrar Şeyhülislâm oldu. 1206 da yine azledildi. Bu kez yaşı 86'yı bulduğu için Rumeli sahilhanesinde felç olarak Cumadel'ula'nın 19 unda vefat etti. Namazı Fatih camiinde kılındı. Sonra Abdurrahim efendi medresesi hatırasında defnolundu.

İlim ve faziletiyle bilgili bir zattı. Kaside-i Bürdeyi tahmis, Kaside-i Bür'e'yi şerh etmişti. Tefsir-i Beyzavi üzerine bazı ekleri yazmıştır. Güzel talik yazardı. Birçok vakıfları vardır. Daima Hisar fakirlerini sada-

ka ve atiyyeleri ile gözetirmiş, külfeti sevmez, haluk, saf yaradılışlı eli açık bir zat imiş.

ABDULLAH BERİ EFENDİ HAL TERCÜMESİ

Beri efendi sabık Reis-ül küttab Hacı Mustafa efendinin oğlu olup 1106 yılında doğdu. İlk günlerinde ilim ve fen öğrenmeye çalıştı. Sadr-ı âzam Mektubi kalemine devam ettiği sırada bile boş durmayıp kültür ve bilgisini artırmaya uğraşırdı.

1182 savaşında babası ile beraber bulundu. Kalemde önemli işler yazmak görevinde iken savaş ortasında Halife oldu. Sonra Feyzi Süleyman efendi yerine mektupçu olmuştu. Beş altı yıl sonra Halil Hamid Paşa sadareti sırasında Raşid efendi Beylikçilikten mektupçuluğa geçince Beri efendinin babası da Reis-ül küttab olmak nedeniyle Beylikçiliği kendisine tevcih ettirmişti. Sonra yine mektupçuluğa nakledilmiş ise de ötedenberi dairesine katılmış olan Haremeyn Müfettişi Musullu Ali efendi vefat eder. Bazı cihetleri sormadan evlâdına tevcih eylediği için Halil Hamid Paşa kırılıp sürgün etmeği istemişken şefaat edenleri sürgünden kurtarıp, fakat azl ile Asafi dairesinden uzaklaştırıldıktan sonra istemediği halde rızası alınmadan Silâhdar kâtipliği ile evinde ikamet ettirilmişti.

Bu nev baharda ancak açıldı Lâle ve dağ
Küşad-ı gonca-i dil kaldı bir bahara dahi.

Neşidesiyle kendisinin halini söyledi. Fakat 1202 seferinde Ordu-yu Hümayun beylikçiliği ile 1204'de Hayri efendi Boza nehrinde boğulunca yerine Reis-ül küttab olarak isteği yerine gelmişti. Sonra Ziştovi ve Yaş görüşmelerine murahhas olarak katılmış, görevini ifadan sonra İstanbul'a gelmişti. Her ne kadar Riyaset görevinde kalmış ise de Raşid efendi o zaman öncelikle makbul sayıldığından Riyasete gelmesi lâzımdı. Yedi sekiz ay sonra Beri efendi riyasetten azledilerek Büyük Rüznamçe kalemine nakledildi. Sonra Başmuhasebeci olduğu sırada Beyhan Sultan Kethüdalığı da verilmişti. Sonra da Kethüda-yı Sadr-ı âli oldu. Bir ay geçince azledildi. Kendisine nişancılık tevcih buyrulmuş ise de o sırada Beyhan Sultanın alış verişinden ötürü bazı özel durumlar ile suçlanarak Bursa'ya sürgün edilmişti.

Birkaç ay içinde affedilip cezası kaldırılmış ise de kendisine iç yarası olmuştu. 1211 yılında Süleyman adlı oğlunun ölümü ile pek ziyade içlendi. Büyük üzüntüsünden kuvvetten düştü ve sarsıldı. 1210 yılı Şabanında vefat ederek dünya gailesinden ve rakiblerinin hücumundan kurtuldu. 1156 yılında doğup 56 yaşında ölümü, tarih ve yaş eşitliğine ender rastlanır.

Naşı Hayret-i Halid'de Kaşgâri zaviyesi yolunda babası Mustafa efendi bitişiğinde medfundur.

Nuri bey tarihinde anlatıldığı gibi Sadaret kethüdalığından azli rüşvet alması yüzündendir diye yazarsa da Faik efendi der ki: Beri, ilim, fazl ve teknikde ekran ve emsalini geçmişti. Şiirde, yazıda incelik isteyen devlet işlerini idarede eşsizdi. Gelmiş ve geçmişdekilere üstünlükle, dirayet, doğruluk ve sadakatle tanındığı için Padişahın inayet ve ikramlarına lâyık iken ne yazık ki, mevcudiyeti daima rakiblerinin amansız hücumlarına uğramış ve Sadaret mertebelerinde yükselmesine engel olmuşlardı. 1202 yılından sonra rahat yüzü görmedi. Ardı ardına gelen sayısız rüzgâr ile yaralandı. Eserlerinden birçok şiirleri ve Müverrid-ül ukud adiyle seferde yapılan sulh anlaşmalarına dair açık ifadeli bir risale ve birçok kitabların hamişlerinde hakikatları gösteren işaretleri var ise de vefatlarında damadı olan Zaim zade Sadık efendi marifet kadri bilmez bir cahil ve nadan olduğundan hepsini dağıtıp perişan etti.

Hayır eserlerinden Lâleli'deki evi karşısında bir okul ve evkafı vardır. Merhumun ilim ve teknik kişiliğinden başka güzel ahlâkı ve güzelin güzeli davranışları küçük büyük herkesin dilinde idi. Yerine göre yaptığı lâtifeleri zarif kişiliğiyle zamanında bulunanların başda gelen eli açık ve kerim, çok güzellikler sahibi, dost kişiliği olan bir zattı.

REİS RAŞİD EFENDİNİN HAL TERCÜMESİ

Raşid efendi Divan-ı hümâyun kâtiplerinden Kayserili Cafer Fevzi efendinin sulbünden, Vasıf efendiye göre 1162'de Faik efendinin yazdığına göre 1167'de doğmuştur. Gece gündüz maarif tahsiline bütün gücünü harcamıştı. Divan kalemindeki devamı sırasında yüzünde parlayan gelişmiş olanların ışığı, karakter sağlamlığı ile soydan, anadan doğma istidadı gereği emsal ve akranı içinde seçkin kişi oldu.

1182 savaşında bağımsız rikâb-ı hümâyunda Reis vekili bulunan İsmail Raif Paşa kendisindeki kabiliyet derecesini takdir ile başka kâtipler arasından çıkarıp önemli işlerde kullanarak seçkin kişiliğini tanıtmıştı. Böylece Bab-ı âli'de gelişerek ordunun İstanbul'a dönüşünde Raif Paşa beraberinde getirip Reis yaptı. Hayri efendi Beylikçi olunca kendisinin Beylikçi olarak değeri ve itibarı artmıştı. Halil Hamid Paşa Sadarete gelince aslında Raşid efendi ana terbiyesiyle yetişmiş olduğu için görevi mektupçuluğa nakl ve onun ayrılışında bu da rüşvet alırdı diye söyleyenlerin demesiyle azledildi. İstanbul'dan kovulup uzaklaşdırılması istenirken insan değeri bilen kimselerin himayeleriyle o vartadan kurtulmuş, üzüntü çekmemişti. Ama bu olan bitenle istikbal yıldızı sönmeye yüz tutmuştu. Bir süre bir köşeye yığılıp kalmıştı. Hayri efendi Tersa-

ne eminliğinden Reisliğe nakil ve tahvil olununca o da ikinci kez Beylikçiliğe ermişti.

1202 de Feyzi Süleyman Paşa yerine mertebelerin en yükseği Riyaset makamına gelerek o sırada ordu ile beraber çıktı. Mahadiye muharebelerinden sonra ordunun Rusçuğa dönüşünde Rikâb-ı hümâyunda Reis vekili bulunan Nahifî efendi vefat edince Divan işlerini bilen ve yabancı devletlerin durumundan anlayan bilgili ve kültürlü birinin orduya gönderilerek Reis-ül küttab vekâletine nasbedilmesi lâzım geliyordu. Ordu ricalinden bu yetenekleri olan birinin gönderilmesi Yusuf Paşa'ya Padişah emriyle yazıldığı için Yusuf Paşa da Raşid efendiyi işleri yoluna koyar diye o da nüfuzlu kimselerin Yusuf Paşaya karşı esdirdikleri rüzgâra karşı koymak üzere aralarında yaptıkları anlaşma yeminli olarak yapıldı ve hemen İstanbul'a gönderildi.

Bu tarafda Sultan Selim'in teveccüh ve iltifatını kazandığı için 2,5 yıl görünüşde vekâlet etti, aslında bütün işlerinde bağımsız olarak riyaset ederdi. Küçük büyük bütün işlerin yürütülmesi ona bağlı idi. O ne derse o olurdu. Ordu ile gelen Reis Berî efendinin derhal azli reva görülmediği gibi Raşid efendinin boşta kalması da yakışık almadığı için ordunun gelişinde Çavuşbaşı ve 8 ay geçince de Reis-ül küttab oldu. Bu kez de 2 yıldan uzun süre bu hizmette bulunduğu sırada durumunu kollayan bazı devlet büyüklerinden çekinip korkarak, istemiyor görünerek istifa etmesi Padişahı kızdırmıştı. Kendisini Riyasetten azletti. İki yıla yakın evinde kaldıkdan sonra Sadr-ı azam İzzet Paşa ve Şeyh-ül İslâm efendinin yalvarmaları üzerine Tersane eminliğine getirildi. Sonra 1212 yılında Rasih efendi yerine yine Reis-ül küttab oldu. Yine amacına ermişdi, ama Sadr-ı âzam İzzet Paşa ile aralarına soğukluk ve gerginlik girince Padişah nezdinde İzzet Paşanın her sözü geçer sayıldığı için pek ziyade kızarak hastalandı. Nihayet o yıl ramazan başında felç gelerek ayın 15 inde cumartesi günü vefat etti. Na'şi Bayezid camii hatiresinde defnolunmuştur.

Hal tercümesi için Vasıf der ki: Raşid efendi İzzet Paşa ile huzur ve giyabda aynı düşüncede, her mahrem ve gizli şeyini bilirken İzzet Paşa bazı meselelerden ötürü Raşid efendiden bir kötülüğü gelir düşüncesiyle Reislik'ten ayırdı. Hayatı sönünceye kadar peşini bırakmayıp karşı durmasiyle Raşid efendiyi gönülden yaralamış ve çok üzmüştü. Bu durum ile hasta ve fani âlemin girdi çıktısından uzaklaştı gitti.

Raşid efendi çabuk kızar, anlayışlı, vakur, temkinli davranışı ile ün salmıştı. Çabuk yazı yazması peşinden gelen kalem kâtiplerine örnek olmuştu. Ancak halka karşı kötü niyetli idi. Herkes hiylesinden kaçardı. Küçük bir menfaat çatışmasında dostunu feda etmek âdeti vardı. Hiyle ettiği adama külâh giydirmek şeklinde ikramda bulunmak işinin gereği

olup yüksek yerde kalmayı devam ettirerek mal sıkıntısı çekmemiş, ölümüne kadar zaif durum ne olduğunu bilmeden emsalinin hasedle bakan gözleri önünde mülkler alıp istediği gibi yaşayarak intikal etti. Terk ettiği birçok malına miri tarafından taarruz edilmedi. Hizmet ve sadakatine hürmet ve başkalarına çalışma şevk ve isteği versin diye iyi kötü nesi varsa evladlarına ihsan ile vefatından sonra bile ikramla Padişah onun kadrini bildi.

Faik efendi de der ki: O zaman Sadr-ı âzam olan İzzet Mehmed Paşayı Raşid efendi öne düşüp teşvik ederek Sadarete gelmişken ikisinin de kibiri ve büyüklük iddiası aralarındaki düşmanlığı artırdı. İzzet Paşa ile çekişmesi ve tehlikeli üzüntü vücudunu çökertti, akibet Ramazan ortasında vefat etti.

SABIK ŞEYH-ÜL İSLÂM İBRAHİM BEYEFENDİNİN HAL TERCÜMESİ

Babası Mahmud Han zamanı vezirlerinden İvaz Mehmed Paşadır. Babasının gümrükçülük zamanı olan 1127 de doğdu. 1146 da Tarik-i tedrise girdi. 1152'de Yenişehir Fener Kadısı, 1159'da Bursa Kadısı, 1162'de Medine-i Münevvere, 1165'de İstanbul kazalarına vardı. 1173 yılı Anadolu payesi ile tekrar İstanbul Kadısı oldu. 1175 de bilfiil Anadolu Kazaskeri ve 1180'de Rumeli Kazaskeri, 1185'de tekrar Rumeli Kazaskeri olduktan sonra 1188 yılında Şeyh-ül İslâm oldu. Fakat sert yaradılışlı olduğu için zamanın Sadr-ı âzamı olan İzzet Paşa ile Dolmabahçe'de Donanma çıkarken yapılan ziyafette küçük bir mes'eleden dolayı tartışarak büyük bir kızgınlıkla kalkıp evine gitmişti. Bu durumu Padişahı kızdırmıştı. 1189 yılında azledildi.

Halil Hamid Paşa ile Dürri zade Ataullah efendinin birden azledilmeleri olayının ortaya çıkarılmasında eli olduğu için 1199'da tekrar Şeyh-ül İslâm olmuş ise de aslında davranışları ve tutumu Padişahın tabiatına uymadığı için yine aynı yıl ortasında azledilip Ankara'ya sürgün edildi. Sonra kendi isteği üzerine sürgün yeri Bursa'ya nakledildi. Sultan Selim'in cülusunda o gibi sürgünlerin affı ile cezalarının kaldırılması üzerine evinde ikamet üzere olduğu halde bu 1212 yılı Zilkadesinin ikinci günü 85 yaşında iken eceliyle vefat etti. Bayezid camii hatiresinde defnolunmuştur. Nuri beyin yazdığına göre gerçekten ilim ve maarifde yetersiz ve bilgisizdi. Gayet sertti. Çabuk kızardı. İzzeti nefsine düşkündü. Kibar davranır, uzun boylu, sık sakallı, saygı çeken gösterişte bir zat imiş.

Vasıf efendi İbrahim beyin hal tercümesini bildirmek için önceki Şeyh-ül İslâmlığında İzzet Paşa ile yaptığı çekişmeden dolayı azlini bildirdikten sonra der ki: 1199 yılı Cumadel'ula'sında ikinci kez müftü-yü benam, müşkülleri ileri gelenlerle halkın işini görür olmuştu. O sırada ortalığı boş bulup hırsla birçok kimseleri suçlayarak soğan ekmeğe muh-

taç etmişti. Bu tutumuna bakılıp Şabanın 14 üncü günü meşihattan azlolundu. Sonra arpalığı olan Ankara'ya sürüldü. Selim'in cülusunda cezalı sürgünlerin cezaları kaldırılınca bunlar da gelip evlerindeki köşelerine çekildiler. Aynı yıl ve tarihde akibet semtine yola çıktılar. Kendisi heybetli görünüşlü, iri vücud yapılı, izzet-i nefsine düşkün, çabuk kızar, cesaret örneği bir zattı. İlim ve kemâlden haberi yoktu. Nasib ve çıkar yolunu bulur, garaz besler, şöhretli mevkiinden uzak ve garib bir kimse idi. Tecavüz-ullah-ü an Seyyiatihi.

BAZI TEVCİHLER

Riyaset mansabı için birbirine rakib olan Beri ve Ratip efendilerle Reis-ül küttap Raşid efendilerden Beri efendi Şabanda, Raşid efendi Ramazanda vefat ettiler. Ratıp efendi de rakiblerinin aleyhinde konuşup gazaba uğrayarak sürgünde bulunduğu için aşağıdan ehil bir kişinin Riyaset makamına getirilmesi lâzım geldi. Birkaç gün düşünüldükden sonra beş altı yıldır. Amedcilik hizmetinde bulunan akran ve emsali arasında liyakat ve haysiyeti ve yazı yazmakdaki mahareti herkes tarafından teslim olunan Ahmed Atıf efendi Reis-ül küttap nasbolunmakla Amedcilik de sabık mektupçu ser halifesi Galib efendiye verildi.

1209 yılında İbrahim Nesim efendi mektupçu olunca Galip efendi ser halife olup Refik efendiye de ikinci halifelik verilmişti. Ancak İbrahim efendi Refik efendiye sahib çıkdığı için onu ser halife yapmak için Şevval ayının 11 nci günü yapılan tevcihlerde Galib efendiyi rızası yokken istemediği halde Cebeciler kâtipliği ile çıkartmıştı. Böylece Galip efendinin hatırı kırılmıştı. Valde kethüdası Yusuf Ağanın elinden tutması ile bu kez Amedci nasbolundu ve gönlü alındı.

Trabzon Valisi ve Fas muhafızı Bican zade Ali Paşa vefat etmişti. Erzurum valisi Ziya Paşa bazı kürd eşkıyasını ele geçirmekle görevlendirildi. Canik ve Trabzon çevresinden toplayacağı askerin çıkarılmasına kolaylık olmak üzere bu sırada Erzurum eyaleti de Ziya Paşa'ya katılmış ve kendisine verilmişti.

MALİ İŞLER

Mali sıkıntılar günden güne arttığı için yeni bazı gelirler sağlanmasına ihtiyaç vardı. Hama, Humus ve Maarra-tül no'man ve Mezari-i hısnıl'ekrad mukataaları için 51.000 kuruş faiz takdir edildi. Her kesesi birer hisse sayıldı. Her bir hissesi 5.000 kuruş olmak üzere mirî tarafından isteklilere satılacaktı. Bunların faizleri iki taksite bağlandı. İlk taksiti Haziran başında ve ikinci taksiti Kânun-u evvel başında verilecekti. Boşalan miri'ye alınmayıp yine istekli olana satılacaktı. Kasr-ı yedi caiz olmak üzere 1212 yılı ortasında düzenlendi.

Daha önce Sadr-ı cedid Hazinesi kurulmuştu. Bazı gelir tahsisleri yapıldığı sırada yıllık faizi on keseden ziyade olan Miri ve Haremeyn mukataaları boşaldıkça satılmayıp İrad-ı cedid Haiznesine geçecekti. On keseden düşük olanları sekiz yıllık muaccele ile kural ve kaidesi gereği isteklilere satılacaktı. Bu husus da düzene konulmuştu. Bu suretle İrad-ı cedid hazinesine geçmiş olan miri mukataaların muacceleleri beş yıllık hesabiyle bir yıl kıyaslandığına göre yılda Hazine-i âmire'ye dört yüz yetmiş iki bin bu kadar kuruş kesilerek ve Haremeyn mukataalarının mahlûlleri ele geçirildikçe öğrenilen faizine göre yine beş yıllık sayılarak muaccelesi darphaneye ve öylece de İrad-ı cedid hazinesi tarafından teslim olunmakta bulunmuştu. Bu sırada gerçekden İrad-ı cedid hazinesine epeyce genişlik gelmiş ise de asıl gelir kaynağı olan miri hazinesi büyük sıkıntı içinde idi.

Bir de İstanbul'da ileri gelenlerle ricalin maaşları mukataa ve esham gelirlerine bağlı olduğu için on keseden fazla faizi olan mukataat satılmayacaktı. Bu bakımdan halk için gelir çevresi daralıyordu. Bunun üzerine bu kez yıllık faizi 30 keseden fazla olan mukataalar yeni şartlarla İrad-ı cedid hazinesine geçecekti. Ondan aşağı olanların isteklilere satılması ve bu takdirde maktu olarak miri mukataatının muaccele bedeli İradı- cedid hazinesinden Hazine-i âmire'ye aylara taksim ile verile gelen 472.000 kuruşun üçde biri on kese ile otuz kese arasındaki miri mukataat muacceleleriine takas edilerek düşülecekti. Üçde biri olan 157.000 kuruşun her yıl İrad-ı cedid hazinesinden eskiden nasıl yapılıyorsa miri hazinesine aylık olarak verilmesi ve yine faizi belirli hadden fazla olupda İrad-ı cedid hazinesine çekilecek Haremeyn mukataalarının beş yıllık muaccelesinin Darbhane-i âmire'ye teslim olunması ve bir mahlûl mukataa satılacak olsa halkın rağbeti kesilinceye kadar en azından 30 gün herkese açık müzayede olunur. Her kim beş kuruş fazla verirse ona verilerek hatır ve iltimasa bakılmayacaktı. 8 yıllığından noksana mukataa verilmemesi ve kadınlara mukataa verilmesi ötedenberi yasaklanmış bulunuyordu. Kadın kısmı ise başka yollardan geçimlerini sağlamaktan aciz oldukları için bundan sonra esham almaları tamim edildi. Fakat boşalan esham hisseleri gittikçe İrad-ı cedid hazinesine katılıyordu. Üç yıllık muaccelesi miri ise Hazine-i âmire'ye, Haremeyn ise Darbhane-i mamureye İrad-ı cedid hazinesinden teslim edilmesi hususları düzenlenerek kanunnameye eklendi.

Humbaracı ve Lağamcı ocaklarının maaş ve yevmiyeleri ayda bir veriliyordu. Osmanlı Devletinde ötedenberi üç ayda ulufe verilmeye alışıldığından böyle her ay başında ifası güç gelerek bundan sonra başka ocaklar gibi bunların da tahsisatı mevacibe tertib ile topçu ve arabacı ocakları gibi yolu ile alınıp kışlalarında subayları önünde sergi yayılarak dağıtılacaktı. Gelecek yılki Muharrem ayında çıkarılacak mevcibden baş-

layıp her zaman ulufe çıkınca Divan-ı hümâyuna yalnız ocakların çavuş ve kâtipleri gelip kubbealtında gereken mevaciblerini almak üzere karar verilmiştir.

KARADAĞ'A DAİR HABERLER

Bu sırada Osmanlı Devleti vükelâsı iç ve dışda birçok önemli mes'elelerle meşguldü. Berlin sefiri Aziz efendinin bir tavsiye mektubu ile İstanbul'a iki Frenk gelip birisi **Dimitri Kont Dö Vinç** adı ve ünvanı ile Karadağ beyliği davasında bulunuyordu. Boşuna, bir takım yazılar takdim ile Bab-ı âli'yi işgal ederdi.

Aziz efendi Berlin'e vardığı zaman bu Vinç, gidip kendisi ile görüştü: «Benim aslım Karadağlıdır. Uzun süre Fransa ve Avusturya'da kaldıkdan sonra vatanıma varınca Karadağ halkı beni prensliğe kabul edip seçtiler. Ancak bazı önemli işler için İngiltere'ye gidip oradan Berlin'e geldim. Sizin geleceğinizi duyunca burada durup bekledim. Benim amacım Karadağ halkının yılda muayyen cizye ile raiyete kabulü ile Padişahın himayesi altına almasını yalvarmak için İstanbul'a gideceğim. Elime bir kâğıd veriniz» der.

Aziz efendi de, bu isteğini anlatmak yolunda 1212 tarihli yazılı bir mektubu verdiği için bu Vinç İstanbul'a gelir. Bir arkadaşı ile tavsiye mektubunu takdim eder. Bu yazıda kendisi aslen Islav ve Ortodoks mezhebinde olduğunu, uzun süre Lehistan'da hizmet ettiğini, katledilen Fransa Krallarının güvenlerini ve yakınlığını kazanarak kendisini asker toplamaya memur etmeleriyle çok eskiden kendisinin ataları Karadağ'da hükümdar olması nedeniyle asker toplamak üzere Karadağ'a vardığı zaman Karadağlılar eski hükümdarlarının torununu görünce kendisini hükümdarlığa davet ettiklerini, o da bundan hoşlandı ise de Kralın kardeşlerinin ordusuna katılacağına söz verdiği için davetlerini sonra Karadağ'a dönüşünde milletten seçilenlerle toplanıp Metrepolid ve Müdürleri hazır olduğu halde izin verilip bir seçim belgesi verdiklerini anlattıkdan sonra Karadağ ahalisinin himaye edilmesini, bu seçim belgesini onaylayarak kendisine Beylik payesi verilmesini istiyordu. Eğer savaş olur. Karadağlılardan asker toplanacak olursa ulufe vermeyi, Karadağ bölgesinde düşman taarruzlarına engel olmak için veteri kadar asker teçhiz etmeyi, Vinç tahhüd ediyordu. Yılda vereceği haracı her yıl ödeyecekti. Bu haracın Karadağ'a katılması uygun görülecek topraklara da uygulanacağı yazıda geçiyordu.

Bu Vinç, ilk önce asker toplamak için Karadağ'a vardığı zaman İşkodra mutasarrıfı Kara Mahmud Paşa ile haberleşmiş, ondan da Kral kardeşleri adına olarak 4.000 asker istemiş, o da vaad etmiş olduğunu ile-

ri sürer. Davasını ispat için Mahmud Paşanın İtalyanca yazılmış bir mektubunu da gösterir.

Bu mektupta askerin ulufesi söyleşilir, karar verilmek üzere ya kendiniz geliniz, yahud bir vekil gönderiniz, diye yazılı idi. Ancak tarihi 5 yıl kadar eski idi. Kendisinin Karadağ beyliğine seçildiğini bildirir seçim belgesi altında ahid şartlarıyle Karadağlıların kabul edip tasdik ederek başka devletler tanısın diye eyalet mührü ile mühürlü bu senet verildi. «1795 yılı Ağustos başında Loşin'de yazılmıştır» diye yazılı idi. Bu Miladi tarih 1210 yılına tesadüf eder. «Bu suretin tarihi eski» diye söylenince: «Osmanlı Devleti isterse Karadağ'dan yenisini getirtirim» demiştir.

Karadağlılar isyan halinde ve baş kaldırmışlardı. Ama kıyafeti bile Karadağlıya benzemediği için sözlerine itimad edilmeyip tarihine filan bakılırsa bunlar birkaç yıl başka yerlerde gezip dolaşarak Nemçe ve Fransa arasında Venediğin taksiminin yapılması üzerine İstanbul'a gelmiş olmaları şüpheli görülerek Rum Patriği tarafından Karadağ Metrepolidine ve sair emir sahiplerine gizlice mektuplar yazılıp adamlar gönderildi. O vakit Mahmud Paşanın arazisinden yer istiyordu.

Bir ara İstanbul'da bulunan Fransız elçisine yapılan ihbara da bakılınca Vinç, daha önce Nemçe'de bulunan Fransız şehzadelerine sokulup: «Hırvat vilâyetinin beyiyim. Fransa cumhuriyetine taarruz edecek müttefik askerine 12.000 Hırvat ile katılır, Fransa topraklarına girerim,» diye söz verip aldatmış. Sonra Frankfurt şehrinde kalpazanlıktan yakalanmış, nasılsa kaçıp kurtulmuş, başka yerlerde de ben Hırvat beyiyim diye dolandırıcılık eder gezermiş. Her yerde durumu doğru olarak bilindiği için yüz verilmemiş. Arkadaşı olan Gaspar da böyle hiylebaz, derbeder bir kimse imiş diye Bab-ı âli'ye ihtar edilmiştir.

DIŞ HABERLER

Daha önce Viyana elçisi Afif efendinin İmparator ile görüşme durumuna dair ayrıntılı yazısı alınmıştı. Ardından Paris elçisi Ali efendinin de Paris'e varıp Fransa'nın 5 müdürü ile yaptığı görüşmeye dair yazısı gelmişti. Artık Avrupanın politik durumuna ait yazılar bekleniyordu. Tam bu sırada Afif efendiden Fransa ile Avusturya'nın sulh anlaşması yaptığı haberi alındı.

Fransız Generali Napolyon Bonapart İtalya'ya galip ve muzaffer olup Cumhuriyet fikirlerini yayar ve kuvvetlenirdi. Nemçe ordusunu takip ederek Avusturya topraklarına girmiş, Viyana'ya doğru hareket ettiği sırada Tirol, Bohemya, Macar halkı ona karşı silâha davranınca Fransız ordusu tehlikeli bir duruma düşmüştü. Bu vakte kadar tarafsız kalan Venedik Senatosu Fransız ordusunun bu tehlikeden kurtulamayacağına ina-

narak Venedik halkını Fransa aleyhine harekâta geçirdi. Birçok Fransız Venedikliler tarafından öldürüldü. Bonapart da tehlikeyi sezmişti. Avusturya'nın bu durumdan istifade etmesi gerekirken bazı durumlarda sulh anlaşması yapmaya meyilli idi. Bonapart tarafından yapılan teklif üzerine 1797 yılı Nisanın 18 inde Avusturya'da Leoben adlı yerde daha önce sulh anlaşması düzenlendi. Bunun üzerine Kampo formiyo adlı yerde görüşmelere girişildi. Görüşmeler uzadı. Nihayet 17 Ekimde yapılan anlaşma ile Venedik toprakları iki devlet arasında pay edildi.

Belçika toprakları Avusturya tarafından Fransa'ya terk edilecekti. İtalyad'a Lombardiya Dükalığı ile Mantova kalesini içine almak üzere önce Bonapart tarafından kurulan Cizalpina Cumhuriyeti onaylanacakdı. Venedikli elinde bulunan 7 adalar ile (Albanya) Arnavudluk tarafındaki Lodrino limanının aşağı tarafındaki yerler, yani Preveze, Parga, Vinçe, Portopento bölgeleri Fransa'ya kalmak üzere Venedik şehri ve körfezi ve Dalmaçya kıt'ası ile bundan önce Venedikli elinde bulunan Kattaro limanı da Avusturya'ya bırakıldı. Adı geçen dört yer Arnavudluk çevre kıyıları olduğu için Fransızların Rumelinde Osmanlı Devleti ile hududu birleşmiştir.

Bonapart zaten Venedik Cumhuriyetinin gemilerine ve mühimmatına göz dikmişti. Venediklilerin Fransızlar aleyhine ayaklanmalarını bahane edip de sulh anlaşmasını da yapınca Venedikliler aman dilediler, dinlemedi. Hemen Venedik üzerine asker göndererek mevcud bulunan gemileri ve mühimmatı ele geçirdi. Kiliselerde bulunan değeri çok büyük eşyayı ve kitaplıklardan ender rastlanır kitapları aldıkdan sonra topraklarının çoğunu Avusturya'ya terk etmişti. Bunca yıldız deniz kuvvetleri her yerde ün salan Venedik Cumhuriyeti, böylece batıp gitmiştir.

İşte bu sulh anlaşması haberi 1212 yılı Cumadel'ulasının başında (Beç) şehrine vardığı gibi Afif efendi derhal Reis efendiye bir yazı yazıp İstafeta denilen Posta ile Belgrad muhafızına, o da seri olarak İstanbul'a gönderdi. Cumadel'ulanın 16 ncı günü İstanbul'a geldi. Henüz Beyoğlundaki yabancı elçiler haber almamışlardı. Tercümanları aracılığı ile durum haber verildi. Bu gibi haberleri Bab-ı âli ötedenberi onlardan alırken Sultan Selim'in koyduğu sefaret usûlünün semeresi olarak bu kez onlara bilgi verilmesi iftihara değer.

Fransa elçisi Ober dö Bayye'nin vefatı üzerine Krastsir Fransa elçisi tayin edilmişken sonra azledilerek yerine Döfu maslahatgüzar oldu. Yine bu sırada Rusya'nın İstanbul'daki elçisi Koço beye Rus dışişleri bakanlığı tevcih olunarak yerine Tamara İstanbul elçisi nasb ve tayin edildi. Yine bu sırada Prusya Kralı vefat ederek yerine geçen oğlunun tahta geçdiği haberini ve bunu bildiren mektubu Divan-ı hümâyuna girerek takdim etmiştir.

POLİTİKA DURUMUNUN DEĞİŞMESİ

Kampoformiyo sulh anlaşmasıyla, Cumhuriyet ve serbestiyet düşüncelerinin üstünlüğü artınca Politikanın şekli değişik o vakte kadar devletler arası ilişkiler değişikliğe uğrayarak devletlerin durumu başka kalıba girmişti. Böyle olduğuna bakılırsa bu sulh anlaşmasından itibaren Avrupa tarihinin yeni bir bölümü başladı denilebilir.

Bu büyük değişikliğe sebep de müttefiklerin, garaz güden tutumları ile aralarının açık ve birbirlerine karşı olmalarıdır.

Özellikle Prusya devleti iki yüzlü bir politika kullanıyordu. Devlet olarak anlaşma ve taahhüdlerini asla benimsemeyip gizlice Ruslarla ittifak ederek Lehistan işini istediği kerteye getirdiği gibi müttefiklerini feda ederek Fransa Cumhuriyeti ile ittifak anlaşması yapması sebebiyle Rayn nehri Fransa ile Almanya arasında ayrıca hat oldu. Belçika Fransa eline geçti ve bir Fransız eyaleti gibi oldu. Prusya'nın bu vefasızlığı, müttefik devletleri şaşkına çevirdi. Onlar da birer birer Fransa Cumhuriyeti ile uyuşarak savaş alanında, karada Avusturya, denizde İngiltere yalnız kaldı. Sardunya Devleti de Fransa Cumhuriyetinin nüfuzuna girip hükmü altında kaldı. İtalya'da da Cumhuriyet fikri gelişti.

Sonraları Avusturya Devleti de **Kampo Formiyo** sulh anlaşmasını imza ederek Venedik Cumhuriyeti enkazı ile eksiklerini tamamlamak suretiyle ortadan kaldırılmasına göz yumdu. İngiltere donanması denizde kesin olarak üstünlük sağlıyordu. Fakat Fransa'nın nüfuzu da Avrupa üzerinden su gibi geçiyor, Cumhuriyet fikri ile ihtilâl her yeri sel gibi basmağa başlıyordu.

Bunca yıllardan beri deniz kuvvetleri her yerde ün salan Venedik Cumhuriyetinin yok edilmesi başka devlet ve milletleri korkutuyordu. Cumhuriyet fikrinin böyle yaygın hale gelmesiyle devletler arası ilişkiler kopmuş ve hükümdarlar korku içinde kalmıştı.

1212 yılı Şubat ayı başında Fransa askeri Roma'ya girdi. Papa hükümetini kaldırıp dağıttı. Roma'da Cumhuriyet usulünü koydu ve ilân etti. Sicilyateyn devletine tehlike yaklaşmıştı. Bunun üzerine Papa zorla Fransa'ya götürüldü. Ertesi yıl orada öldü. Taçlar giydiren Papa hükümetinin böyle yok edilivermesinden dolayı Avrupa bir kat daha dehşete kapıldı.

Osmanlı Devleti, Avrupa içinde ilk önce tanıdığı ve anlaşma yapdığı Fransızlar ile dost bildiği İngilizlere diğer yabancı devletlerden ziyade meyilli ve ilgili idi. Fransa ihtilâli olunca Türklerde görülen dayanışma, sağlamlık, geleneklerine bağlılıkla, insanlık gereği Fransızlardan her yerde nefret edilirken Osmanlı topraklarında serbest dolaştılar, iyi muamele gördüler. Osmanlı Devleti Fransızlara karşı muamelesini değiştirmek şöy-

le dursun aşırı derecede hoş görürlük ile okşanması diğer yabancı devlet elçilerinin şikâyetine yol açmıştı. Osmanlı Devleti Rusya ve Avusturya savaşından henüz kurtulduğu için Avusturya'nın yenilgiye uğramasına intikam gözü ile bakıyordu. Onlardan emin olamadığı için onlara karşı Fransa ile yaptığı ittifak ve birliğe güvenirdi. Fransa Cumhuriyeti'nin arkasında bir kuvvet bilirdi.

İşte Kampo Formiyo sulh anlaşmasına kadar Osmanlı Devletinin tutum ve davranışı böyle iken ondan sonra Fransızlardan umud ettiği iyi karşılığı göremediği için üzülüp esef ederek politikasını değiştirmeye mecbur oldu. Fransızlar Kampo Formiyo gereği Yunan adaları ile Preveze kıyılarını ele geçirdikleri gibi eski Yunan mitolojisinden ve hükümetlerinden söz ederek o bölgedeki Rumları bağımsızlığa ve Cumhuriyete teşvik ile civarda bulunan Osmanlı Devleti reayasının düşüncelerine girmeye başladılar.

General Bonapart'ın bu yolda yaptığı ilânlar görülünce şüphe ve kuşku duyuldu. Devlet vükelâsı ürkmeye başladığı sırada Nemçe elçisi **Hareket**, Avusturya payına düşen topraklarla Venedik halkı hakkında Avusturyalı babası muamelesi yapılmasını taleb eder etmez Fransa maslahatgüzârı da ramazan ayı sonunda bir yazı ile Kampo formiyo sulh anlaşması gereği Fransa tarafına geçen Korfo, Zanta, Kefolonya, İlhaka, Santa Mura adaları hakkında bundan böyle Fransız muamelesi yapılması için valilere, hâkimlere ve subaylara hitaben gerekli emirlerin bir an önce çıkarılmasını istedi.

Bunlar Venedik reayası iken yaptıkları ihtilâl öncesi baş kaldırmalara karşı Osmanlı Devletinin verdiği nizamın geçersiz sayılmasını da yazdığı yazıda belirtmiştir. Bu adalıların Venedik tabaası iken Osmanlı ada ve kıyılarında yapacakları kötülükleri önlemek üzere yukarıda, anlatıldığı gibi geçen yıl çıkardıkları İzmir olayları üzerine Osmanlı memleketlerine uğratılmamasından başka çare bulunamamıştı. Sonra Fransız tabaası olarak gelirlerse nasıl idare edilebilecekleri başlıca düşünülecek mes'ele idi. Osmanlı Devleti ilkönce Venedik paylaşmasını onaylamak istememişti. Fransa maslahatgüzarının anlatılan isteklerini yerine getirecek emirler çıkarılmasından kaçınıldı. Zaman tetik ve kritik olduğu, Fransız maslahatgüzarı da ısrar ettiği için açıkça karşı durmak da duruma uygun görülmüyordu. Vükelâ arasında durum görüşülüp tartışıldı. Görüşler belirdikden sonra sonunda yumuşak davranıp istenilen emir açıkça onaylanmayacak şekilde uygun tabirler ve hafifçe gereği yapılsın diye bir yazı yazılıp verilmesine karar verildi.

Bu sırada Osmanlı Devletinin Pasban oğlu için yaptığı hazırlıklar güya başka cephe için imiş gibi bazı uydurma şeyler gelişmişti. Osmanlı Devleti çıkartılan bu uydurmaları yalanlayarak Fransa Devletine te'minat vermişti. Maslahatgüzar da bunu Paris'e yazmıştı. Sonra aldığı ce-

vap üzerine General Bonapart'ın yazdığı uyarıcı mektubunda bazı şüpheleri ve düşünceleri kaldıracak sözler görüldü.

Yunan adalarına Müdürler tarafından tayin edilen komiser Osmanlı Devleti haklarına tam olarak riayet edecek ve Osmanlı Devleti reayasını tahrikden kaçınmak hususlarını o bölgede bulunan Fransız kumandanlara anlatmakla görevlendirildiğini, Osmanlı Devletinin de Cumhuriyetin müdürlerine güvenmesi lâzım geleceği beyaniyle maslahatgüzar Bab-ı âli'ye teminat vermişti. Ama Fransızların durumu ve davranışları her gün güveni sarsacak surette idi.

Fransız ihtilâlinin garip sonuçlarından biri de bu sırada bir Yahudi ağzından bir beyanname kaleme alınır, basılır ve yayınlanır. Bu beyanname ile Kudüs'de bir Yahudi hükümeti teşkil edilmek üzere her yerde bulunan Yahudiler birlik olmağa çağırılmıştır. **(Zehiy tasavvur-u batıl, zehiy hayal-i muhal)**. Bu mes'elelerden dolayı Osmanlı Devleti vükelâsının Fransa'ya emniyeti kalmamıştı.

Petersburg'dan ramazan sonunda fevkalâde tatar ile gelen emir ve talimat üzerine Rus elçisi Avrupanın karışık ve ihtilâl içinde bulunmasına ve Fransa'nın bilinen durumuna bakılarak Rusya yalnız kendi toprak bütünlüğü ve asayişi için hududda bazı savaş tedbirleri alarak askeri harekâta girişeceğini, korunma ve önleme tedbiri hazırlıklarına girişerek her yıl eğitim ve manevra için çıkarılması gelenek olan harp gemileri bu yıl da Karadeniz'e çıkacaktı. Bu harekâtın yalnız kendini korumak için yapıldığını, Osmanlı Devleti tarafından güzel karşılanıp dostluk gösterilmesini istiyordu. Bunlara riayet edildikçe emniyet sağlanacak ve hasardan korumak ve bunu sağlamak için de Rus İmparatoru bütün kuvvetini kullanmağa çalışacaktı. Bir hasar olduğu haberi duyulursa azmanında bildirilecekti. Buna karşılık, Rus devletinin iyi niyetli olduğu sürece Osmanlı Devleti tarafından şartlara aykırı bir durum yaratılmayacağı bildirildi. Jeopolitik durumu ile Rusya'nın Fransa'dan çekinecek durumu olmadığına göre bu savaş hazırlıklarının bir nedeni de olması ihtimâli ile işin aslı nedir diye araştırmaya girişildi ve ihtimaller üzerinde duruldu. Rus elçisi Fransa'nın İspanya'yı zorla İngiltere aleyhine ayaklandırdığı gibi Osmanlı Devletini de Rusya aleyhine harekâta geçirmek üzere zorlaması ihtimâlden uzak değildir, demişse de, Bab-ı âli tarafından bu düşünce ifadesi yerinde bir görüş olarak kabul edilmedi. Bu hazırlıklardan asıl amacının ne olduğu üzerinde düşünülürken yine bu günlerde Prusya Baştercümanı, Reis efendiye gelip Rusya'nın bir süredir Avrupa devletler politikasındaki muvazeneyi sarsacak kadar kazandığı kuvvet ve üstünlüğü kırmak için Osmanlı Devleti teşebbüs ederse Fransa Cumhuriyeti Rusya aleyhine kullanmak için Osmanlı Devletine yardım olarak 40 - 50 bin asker göndereceğini bildirmişti. Bu haber bir ta-

raftan Prusya Kralına da gitmişti. Osmanlı Devletinin Prusya devletine karşı açıkça bilinen güven ve emniyetine bakılarak kendisinden gizlenmeyeceği bilindiği için Fransa tarafından böyle bir asker vaadi yapılmışsa, Rusya Kralına haber vermek üzere bildirilmesini istedi ve ağız aradı.

Reis efendi böyle bir durumu yalanladı. Osmanlı Devleti Rusya'nın tutumundan memnundu. Fransa'dan böyle bir teklif gelse bile işine gelmez, diye cevap verdi. Ancak Rusların savunma tedbiri diye baş vurduğu harekâta girişmesi bu haberlerden doğuyor düşüncesiyle Ruslara teminat verilmesi gerekiyordu. Rus elçisi iken bu sırada Rus dış işleri bakanı olup da Petersburg'a gitmek üzere bulunan Koço bey Şevval ayı ortasında Reis efendinin evine gelip görüştü. Reis efendi tarafından kendisine gerekli teminat verilmesi üzerine o da Avrupanın karışık durumuna ve devletler arası geçerli olan muvazenenin erimesine bakılarak ötedenberi Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki açıklığın güzel bir yaklaşma ve dostluğa dönmesi politika gereğidir diye bu iş üzerinde konuşuldu.

Şevval sonu Prusya elçisi yine Reis efendiye gelip Nemçe ile Fransa arasında sulh anlaşması yapıldı ise de Almanya'ya dair görüşmelerin nereye varacağı henüz bilinmediğini söyledi. Bu iki devlet arasında gizli anlaşma şartlarından bazısı Almanya İmparatorluğunu yürürlükden kaldırıyor zannediliyordu. Bazısının da Osmanlı Devletine ait olduğu muhtemeldir. Osmanlı Devletinin tuttuğu tarafsızlık yolu, bugünkü duruma uygun ise de Avrupanın gelecekdeki durumunun ne olacağı bilinmediği için bu sırada karada ve denizde hazırlıklı olmak gerekdiğini de Prusya Kralı, iyilik olsun diye dostça hatırlatmıştır.

Bu durumlardan ötürü Osmanlı Devleti vükelâsının Fransa hakkında güveni ve emniyeti sarsılmıştı. General Bonapart tarafından Tulon limanında tertiplenen donanmanın Arnavudluk tarafı için tehlike olacağı zihinleri kurcalıyordu. Bu sırada bir Fransız gazetesinde Fransa'nın Mısır tarafında bazı yerlere donanmasiyle taarruz edeceği yazılıyordu. Fransa'nın İngiltere'ye karşı olan kıyılarındaki büyük hazırlıklardan fazla Akdeniz bölgesinde de böyle büyük hazırlıklara girişmesi Osmanlı Devleti vükelâsını bir kez daha şüphe ve kuşkuya düşürdü. Çaresiz diğer devletler tarafına yanaşmaya mecbur oldu.

Rus baştercümanı **Konton**, Zilhicce ayı ortasında Reis efendiye gelip: «Prusya devleti her yıl ötedenberi yapageldiği manevralara başlamak üzere bulunduğunu, bu donanmanın Kırım ile Hoca bey arasında gidip geleceğini söyledikten sonra: «Fransa'nın Akdeniz'e donanma göndereceğini Rusya öğrenmiş bulunuyor. Gerekirse Osmanlı donanmasına katılmak üzere bu donanmayı Osmanlı Devletine takdim ediyor. Beklenmediği halde Fransızlar taarruza geçerse Rus İmparatoru Osmanlı Devleti

ile elbirliği ve gönül birliği içinde olacaktır. Burasını anlatmak üzere elçi görevlendirilmiştir,» diye bildirince Reis efendi, bu donanmanın mikdarını sordu: «12 si büyük kapak kaldırır harp gemisi, geri kalanı İnce donanma olarak 100 gemiden mürettep» olduğunu bildirdi.

Bu hususdaki açıklamaları söz konusu ederek Sadaretten Padişaha verilen raporda ifade ediliyor ki: Ruslar bir süredir Osmanlı Devletine yaklaşıp yanaşmak istiyorlar. Anlattıkları da yapacakları da dostluk gereği olduğu anlaşıldıktan gayri Ruslar, Fransa'nın harekâtından, bir gün taarruz ederlerse kendi topraklarına da sıçrayacağından çekindiği gibi, kendi memleketini de ihtilâlden korumak istiyor. Böylece önleme tedbirlerine giriştiği aşikârdır, diye arz edildi.

Sultan Selim'in Ruslara hiç emniyeti yokdu. Bu derece dostça davranmasından ürkerek takririn üst tarafına: **(Benim vezirim, bağsız kaleleri, binaları tekmil oldu mu? Konulacak toplar ve mühimmat tamamen ikmâl edildi mi? Hiç bir şey geri bırakılmadan ikmâl yapılsın. Reşid efendi Bayram ertesi bir kere varup baksın. Binalar, neferat, top, cephane ve başka levazımattan hiç bir şey geri kalmasın)** diye hat-tı hümâyun keşide etmiş olması üzerine Sadaret makamından tekrar sunulan raporda: «Karadeniz boğazı kaleleri mühimmat, araç, gereç ve tahkimatına iradeniz gereği dikkat olunur. Ancak Rusların bu günkü durumda Osmanlı Devleti ile ittifak etmesi kendi işi gereğidir. Bu bakımdan bir birleşme başlangıcı olmak üzere iyi niyet gösteriyor. Artık emniyet edildiğini söyleyip hoş karşılamak gerekir,» diye arz olunmuştu.

Bir de Fransızların durum ve davranışları özellikle Tulon tersanesindeki büyük hazırlıklar vükelâyı kuşkulandırıyordu. Reis-ül küttab Atıf efendi **Avrupa politik Muvazenesi** adlı bir layiha kaleme almıştır.

Mütalâasından anlaşılacağı gibi Fransa ihtilâlinden beri Fransa'nın davranış ve amaçlarına bakılınca bazı Avrupa devletleri ile ittifaklar yapılması gereğinden söz ediyordu. Gerçekten Osmanlı Devletinin jeo-politik mevkii Rusya ve Avusturya devletlerine karşı olan devletler ile işbirliği, ittifak yapmasına lüzum gösteriyordu. «Durum ve zamana bakılınca işin en uygun yolu geçici olarak Fransa aleyhine müttefik olan devletlerle birlikde müttefik olmakdır,» diye bildiriyordu.

Bu lâyiha meclis-i has-ı vükelâda görüşüldü, tartışıldı. Sonunda Fransa'ya emniyet edilemeyeceği için gereken hazırlıklara geçilerek Osmanlı Devletinin işine gelen devletlerle yavaşça ilişki ve birlik kurmak ve bunu onlara açıklamak gerekti. Bu işler yapılırken Fransa'ya ipucu verilmeyecek, ilişkiler normal yürütülecekti. Bu durum hazır bulunanlar tarafından uygun görüldü. Bugün için iyi niyet gösterisinde bulunan Rusya, Avusturya ve Prusya devletleriyle ittifak kuracak gibi görünüp işlerin

gelişmesini beklemek gerekti. Bir tarafdan işler yürüsün diye Fransa'ya güler yüz gösterip aşağıdan alarak kendisine ip ucu verilmemesine karar verildi. Padişah iradesiyle Reis efendi böyle akıllıca bir yolda çalışmak üzere görevlendirildi.

Bunun üzerine sabık Fransa maslahatgüzârı **Frasensir**, Fransa'ya dönmek üzere olduğundan yeni gelen maslahatgüzar Döfin ile birlikde bayram ertesi Reis efendinin evine gelip görüştüler: «Bu sırada Avusturya ile Fransa arasında sert ve soğuk bir durum var. Eğer savaş çıkarsa Osmanlı Devleti has ve sadık dostu olan Fransa'ya askeri gücü yahud mali yardım ile yardımda bulunacağını Cumhuriyet Müdürlerine benimle bile tebliğ eylesek memnun olacaklardır. Savaş çıkarsa Osmanlı Devleti için çok hayırlı işler görülür. Sulh anlaşması yapıldığı zaman da Osmanlı Devletine Fransa bir kat daha yaklaşmış olur» demesi üzerine, İstanbul'da yeni icad edilen diplomat diliyle bazı anlaşılmaz sözlerle geçiştirildi.

Kısaca Türkler iki yüzlülükten asla haz etmedikleri halde Reis efendi duruma ve zamana göre vükelâ meclisi kararıyle bin yüzle diplomasi dili kullanmak üzere görevlendirilmiştir. Kampo formiyo sulh anlaşmasından sonra Avrupa politikasının rengi değişmişti. Osmanlı Devleti ise eskisi gibi büsbütün Avrupa politikası dışında ve ilgisiz duramıyacağını anlamıştı. Bab-ı âli'nin Avrupa politikasına uyar bir lisan kullanmak zorunda kalmasına bakılırsa bu yıl Avrupa için yeni bir tarih olduğu gibi Osmanlı Devleti için de yeni bir devirdir.

FRANSA'NIN İÇ İŞLERİ

Bonapart'ın uğraşmasiyle Fransa'nın dışarda nüfuzu böyle ilerlerken 5 müdür iç işlerini düzene koyup bir uç da aşırı cumhuriyet fikrinde bulunanlar bir uçda Krallık isteyen partilerin çıkardığı karışıklıklardan başka mali sıkıntılar da tepe noktasına varmıştı. Çünkü millet meclisinin uyguladığı tutum gereği milli gelir düşmekle beraber hazineye giren para da onun bunun eline geçiyor, yağma ediliyordu. Meselâ anarşistlere bedava ekmek, kulüplere devam edenlere gündelik veriliyordu. Bunun üzerine hükûmet parasız kalarak bir nevi nakit kâğıd parayı piyasaya sürdü. Bunların değeri o derece düşmüştü ki, (metelik) nakit akça ile yarım Franga alınan ekmek kâğıd para ile 200 franga verilir oldu. Sonunda bu kâğıd paranın değeri imâl masrafından daha aşağı düştü. Bunun nedeni araştırılınca 44 milyar liralık kâğıd para basılması mes'elesi olduğu anlaşıldı.

Para sıkıntısı böyle açığa vurunca dinî düşünceler de yok olmuş, milli ahlâk diye bir şey kalmamıştı. Karışıklık sürdürülüyor, her şeyde herkes birbirine hiyanet ve ihanet ediyordu. Kimsenin kimseye emniyeti kalmamıştı.

Bu fenalığın ortadan kaldırılması için 5 müdürden birisi muaşaka-i ilâhiye adiyle yeni din ve ayinlerini icad etmişdi, ancak papasları olmadığı için buna tâbi olanlardan kim isterse kiliselere giderek orada vaaz verir, nasihat ederdi.

Halbuki dinleyenlerin çoğu zulüm işlemiş, kan dökücü kimselerdi. Namuslu kişiler bu toplantılara katılmadığı için bu icad edilen dinden de ahlâkça bir faide görülmedi.

Böylece genellikle ahlâk, aşırı derecede bozuldu. Çoğu düşük ve her fenalığı işleyebilecek memurlar rüşvet alıyor, herkesin malını çalıp zengin olarak bu yolda topladıkları parayı da sefahata harç edip yok ediyorlardı:

Bir de kanun meclislerinde cumhuriyet aleyhine çoğunluk peyda olmuştu. Bir takım yazarlar ihtilâlin sebep olduğu kötülüklerden söz ederek risaleler kaleme alıyorlardı. Bu düşünce ve görüşlerini de serbestçe yaymağa başlamışlardı. Müdürlerden ikisi de muhaliflerle birlik olduğu için müdürlerin Reisi olan **Baras** diğer iki arkadaşı ve meb'uslar milletin bir mikdarı ile çoğunluğu tehlikeli sayılır bir durum yaratmışlardı. Bundan kurtulmak için zor kullanmakdan başka çare kalmamıştı. Cumhuriyetin büyük bir tehlike içinde olduğundan söz edilerek ordu generallerine durumu anlattılar. Onların da hepsi cumhuriyet taraftarı oldukları için gerekirse işi düzeltmek üzere yardıma geleceklerini vaad edip taahhüd ettiler. Özellikle o sırada İtalya'da bulunan Bonapart ordusundan türlü teşvikleri içine alan mahzarlar gönderilmişti. Bu suretle üç müdüre cesaret geldi. Paris şehrinin muhafızı olmak bahanesiyle Bonapart'dan bir general istediler, o da General (Ojero) yu göndermişti.

Eylül ayında üç müdürün tertibi ile Ojero kimsenin haberi olmadan Paris'e yeteri kadar asker getirerek bir gece baskını ile meb'usların toplandığı (Tüilleri) ve (Burbon) saraylarını kuşattı. Bu sarayı korumakla görevli asker de Ojero tarafına geçince 500 ler meclisi üyeleri sabahleyin geldikleri zaman tutuklandılar. Muhalif iki müdürden biri kaçtı, diğeri hapsedildi. Ayrıca her kim Krallığın gelmesine teşebbüs edecek olursa idam olunacaktır, diye sokak başlarına yaftalar yapıştırıldı. Meb'uslardan 70 kadarı bazı yazarlarla beraber Amerika'ya sürgün edilerek 42 gazete ve basımevi kapatılmıştı.

Bu suretle üç müdür nüfuzlarını artırdı. Ancak eski cumhuriyet hükümetinin borçları çoktu. Bu sıkıntıdan kurtulmak için alacaklı olanların herbirine alacağının her üçde birini papas asilzadeler ve saireden müsadere edilmiş emlâk üzerine bonolar vermek suretiyle ödediler. Diğer üçde birini umumî esham defterine konsolid adıyle kaydettirmişlerse de bu bonoların hiç bir değeri ve itibarı olmadığından müdürlerin bu tedbiri iflâsa benzer bir muamele olmuştur.

Bu gibi hallerden tabiatiyle halk hoşnud değildi. Böylece güven kalmamıştı. Ticaret ve sanayi bütün bütün geri kalmıştı. Bu durumda halktan ağır vergiler de alındığı için ahali nezdinde müdürlere nefretle bakılıyordu. Ordu generallerinin nüfuzu ise tersine artmakta idi. Özellikle Bonapart herkesin gözünde büyük değerde idi.

Fransız halkı, onun mücadele ile her türlü sıkıntılardan kurtulacakları ümidine düşmüştü. Halkın isteğine gayet uygun **Kampo formio** anlaşmasını düzenlemişti. Gerçekte bu anlaşmayla yalnız Fransa ile Avusturya arasındaki durumlara karar verilmişti. Almanya mes'elesi başkaca görülmek üzere Bonapart'ın başkanlığında bir kongre açılacaktı. Az vakit sonra bu görüşmeleri başka görevlilere bırakıp Paris'e döndü. Dönüşünde büyük saygı gösterileri ile karşılandı. Bunun üzerine üç müdür Bonapart'ın nüfuzunu ve yükselmesini kıskanarak onu uzaklaşdırma çarelerini aramağa kalkıştılar.

Hattâ Avrupa devletlerinden bazıları Fransa Cumhuriyeti ile sulh anlaşması yapmışlardı. Hattâ İngiltere ile bile sulh anlaşması görüşmelerine başlanmışken üç müdür Bonapart'ın ününü ve değerini çekemeyip onu bir işle meşgul etmek amacında idiler. Böylece İngiltere ile görüşmelerden vazgeçildi. İngiltere ordusu adiyle büyük bir ordu düzenlendi. Kumandanlığına Bonapart tayin edildi. O da İngilizlerle savaşı arıyordu. Ancak İngiliz donanmasını çiğneyerek İngiltere'ye geçmek mümkün değildi.

Bonapart da Mısır'ı ele geçirerek Hindistan yolunu tutacak idi. O yüzden İngilizleri tedirgin etmiş, böylece Fransa büyük şöhret kazanmıştı. Bu vesile ile Fransa da istediğini yapabilecek bir nüfuz ve güçle istediğini elde etmek gibi hayallere sapmıştı.

Ötedenberi Fransızların kafalarında Mısır Kahire'yi ele geçirmek düşüncesi geçerdi. Hattâ 14'üncü Louis'ye Mısır'ın zabtı hakkında bir lâyiha takdim edilmişti. Bir lâyiha da Fransızlara göre Mısır'ın ele alınıp idaresinin ne yolda olacağı ve ne büyük menfaatler sağlayacağı idi. Bu lâyihada da nasıl ele geçirileceği ve menfaatlerin hepsi plânlanmıştı. Bu bakımdan Mısır'ın Fransa topraklarına katılması hususu, Fransa Kralların arzu ve emelleri iken bir türlü yapılamamış, güç bir hayal olduğuna da Haçlı seferi zamanındaki olaylar yeter delil olmuştu. Bu durum Fransa Kralların kafalarında dolaşır, olmayacak hayal gibiydi. Bonapart da bu amaç peşinde idi. İşte böylece 1212 yılı ilk baharında Cumhuriyet hükûmeti müdürleri İngiltere'ye taarruz için Fransa batı kıyılarındaki limanlarda büyük hazırlıklara devam edildiği sırada Bonapart da kendi tasarısını yerine getirmek üzere Fransa'nın güney kıyılarında bulunan Tulon ve başka limanlarda gereken hazırlıkları tamamlıyordu. Bu donanmanın harekât hedefi neresi olduğu belli değilse de Bonapart gibi meşhur bir generalin kendisi başında bu işe önemle ilgi göstermesi

fevkalâde bir durum ve harekâta delil sayılarak herkesin gözü kendisine çevrilmişti.

Bonapart, sefer hazırlıklarını tamamlayıp Tulon limanından çıktığı gibi Malta adasına geldi. Kısa bir kuşatmadan sonra 1212 Zilkade ayında bu adayı ele geçirip işgal ederek şövalye ocağını ortadan kaldırdı. Orada bulunan Osmanlı esirlerinin cezalarını kaldırıp onları serbest bıraktı. Osmanlılara: «Bundan sonra Maltız şövalye korsanlarından kurtuldunuz, gidin bütün Osmanlı topraklarında yayın, sevinsinler» diye de kendilerine tenbihde bulunmuştu.

Bu Malta şövalyeleri tarikatinin bu kez politikadaki ömrü tamam olmuştu. Ancak tarihdeki yerinin topluca anlatılması uygun görüldü.

205 hicrî yılı ortasında Hıristiyan tüccarlarından bazıları Kudüs'ü ziyaret için Hazret-i Yahya adına Kudüs'de bir misafirhane bina etmişlerdi. Haçlı seferleri sırasında misafir severler adiyle yarı ruhanî yarı ruhanilikle ilgisi olmayan maddi çıkarları için bir tarikat ortaya çıkarıp Kudüs'ü ziyaret edeceklerin levazım işlerini tamamladıktan başka onları korumak için silâh taşımağa mecbur oldular. Hacılar mağrip korsanlarından korunmak için de denize çıkmağa başlamışlardı.

Yusuf Selâhaddin Kudüs'ü ele geçirince onlar da Akkâ'ya, sonra 710 hicri yılında Rodos adasına çekildiler. Kendilerine Hazret-i Yahya şövalyeleri dediler. Sultan Süleyman Rodos'u ele geçirince kendilerine Şarlken tarafından verilen Malta adasında ikamet ettiler. O zamandanberi Malta şövalyeleri adını alırlar.

300 yıl kadar oradan Akdeniz'de hüküm sürerek Garb ocakları korsanları ile uğraşdılar. Osmanlı Devleti tüccar ve reayasını soymağı san'at edindiler. Sonraları dinden çıkıp sefahat yoluna sapdılar. Hıristiyan devletler arasında bile eski değer ve haysiyetleri kalmadı. Bu kez yok edilip ortadan kaldırılmaları Osmanlı Devleti için hakikaten kıvanç duyulacak bir durumdu.

Şövalyeler 8 kısma ayrılıyordu. Üç kısmı Fransa'ya iki kısmı İspanya'ya ve birer kısmı İtalya, Almanya ve İngiltere'ye bağlıdır. Her kısmın birer reisi vardır, kendi aralarından seçerler. Gran metr adiyle bir de umumi reisleri vardı.

Bonapart Maltayı ele geçirdikden sonra şövalyeler dağıldı. Gerçi Rus İmparatoru Pavlo'yu kendilerine Granmetr seçdilerse de bundan bir fayda göremediler. Sonra da kendilerine hüküm sürecekleri bir yer de bulamadılar.

Bonapart Tulon'da donanma ve askerini teçhiz ederken bu donanmanın ilk önce Arnavudluk kıyılarına taarruz edeceği haberleri gelmişken bir gazetede Fransızların Mısır tarafına taarruz etmek ihtimali yazılı idi.

Paris elçisi Seyyid Ali efendi, bu donanma meselesini resmen Fransa Cumhuriyetinden sordu. Mısır niyetini inkâr ederek başka hususlar için olduğu cevabı verildi. İstanbul'daki Fransız elçisinden bilgi istendi, o da bu yolda cevab verdi.

Osmanlı Devleti bir süredir Fransa'ya güvenemediğinden ihtiyat tedbirlerinin gizlice görüşülmesi için vükelânın başta gelenlerinden bazı zatlar, Sadr-ı âzam huzuruna çağırıldı. Kurulan meclisde o gazetenin tercümesi Ali efendinin bu hususa dair gelen yazısı okundu. Fransa'nın tutumuna ve maksadına bakılarak kendisinden her türlü davranış beklenebilirdi. Taşkınlıkları durulunçaya kadar kötülük yapabilirlerdi. Emniyet caiz değildi. Bu bakımdan gerekli savunma tedbirlerinin gizlice yerine getirilmesine bakmak lâzımdı. Özellikle Mısır ülkesi Krallık zamanlarında bile Fransa'nın göz diktiği bir yerdi. Yakın yerler gibi istenildiği zaman karadan ve denizden yardımda bulunmak kolay değildi. Hemen şimdiden Mısır'a, Mısır'ın kilit yeri olan İskenderiye, Demiyat, Reşid taraflarını tahkim etmek önemli idi. Lâkin Mısır ümerası ötedenberi kuşkulu ve vahşi adamlardı. Onları bu mes'eleden haberdar etmeden İskenderiye ve başka gereken yerlere gerekli takviye yapılmasına birdenbire kalkışılsa kendilerine bir türlü güven ve itimad gelmeyecek, Osmanlı Devleti tarafından yapılacak hazırlıkların kendi aleyhlerine yapıldığı kuşkusuna kapılacakları açık idi, denilerek ilk önce durumu onlara anlatmak, Fransızlara karşı kendilerini savunmaları lâzım geldiğine inandırmak lâzımdı. Sonra lâzım gelen tahkimatın yerine getirilmesini kendilerine arz ve mahzarla istetmek lâzımdı.

Bu bakımdan ümeraya durumu açıklamak üzere dirayetli bir zat seçilecek ve kendisine gereken talimat özel olarak verilecekti. Görünüşde başka işler bahanesiyle çabucak Mısır'a gönderilip günlük işlere dair beraberinde götürdüğü emirleri Mısır valisine götürecekti. Sonra da hâlâ Mısır'da bulunan kapucu başılarından sabık Sipahiler ağası Ali bey ile gizlice görüşüp elinde bulunan gizli talimatı ona teslim edecekti. Bu mes'ele çavuşlar kethüdası eliyle gizlice Şeyh-ül Beled İbrahim beye ve onun vasıtasiyle kendisinin beraber hüküm sürdüğü Murad beye bildirilmesini görüşeceklerdi. Sözü iyi pişirmek âlzımdı. Çünkü Murad bey sert adam idi.

Bu durum üzerine Fransız konsolosuna soğuk muamele yapması düşünülebilirdi. Bu nedenle böyle sert davranışda ve muamelede bulunmadan hazırlıkların yapılmasına ve yapılacak hazırlıkların Mısır beyleri aleyhine olmadığına inandırarak, tahkimatın yapılması isteğinde bulunup bu hususun yani tahkimatın yerine getirilmesini sağlamakdı. Fransız gaetesinin birkaç nüsha tercümesinin Osmanlı Devleti tarafından gönderildiği bildirilmeyerek bazı tüccar vasıtasiyle yolunu bulup Mısır'da yayınlamak hususu da ön görüldü. Bunun üzerine Mısır ümerası tara-

fından gönderilecek arz ve mahzarlar üzerine tahkimat için gerekli hazırlıklara bakılacaktı. Böylece karar verilmiş ve Mektubi Hulefasından Ahmed Erib efendi, bu görevle Mısır'a gönderilmişti.

Zaman pek dardı. Öyle zemin ve zaman ile iş görmeye meydan yoktu. Bonapart, Malta'nın muhafazasına 6.000 asker bırakıp onların yerine Maltızlardan yeteri kadar asker alıp eksiğini tamamladıktan sonra Mısır'a gitti. Erip efendi henüz yolda iken Fransız donanması İskenderiye kıyısına varmıştı. Ayrıntıları gelecek yılın olayları arasında geçecektir.

RUMELİ OLAYLARI

Geçen yılın olayları sırasında bildirildiği gibi uzun süredir Rumeli yakasını harabeye çeviren Dağlı eşkiyasının bastırılması için Hakkı Paşa Rumeli valisi nasbedilmişti, fakat başarılı olamadı. Azledilerek yerine Belgrad muhafızı Mustafa Paşa Rumeli valisi yapıldı ve Dağlı eşkiyası üzerine harekâtla görevlendirildi.

Ancak İrad-ı cedid hazinesine mahsus olan Semendere sancağının mîrî malı bile onun yerine bağlı idi. Hemen muktedir bir zatın kaymakamlıkla Belgrad'da bulunması lâzımdı. Filibe ileri gelenlerinden Fazlı bey zade Osman Ağa, Belgrad muhafız kaymakamı yapıldı. Kendisi Filibe'ye hareket etmişti. Ardından yapılan inhası üzerine 1212 yılı başında Osman Ağa'ya Rumeli Beylerbeyiliği rütbesi tevcih buyruldu.

Yine Dağlı eşkiyası üzerine görev alan Anadolu valisi (Alo) Ali Paşa da Muharrem ayı ortasında Üsküdar alanına indi. Sadr-ı âzam, Şeyh-ül İslâm ve Kapdan Paşa ile görüştükden sonra Sultan Selim Han Göksu kasrını teşrif ettiği sırada Sadr-ı âzam ile huzura girdi. Padişah tarafından kendisine bazı tavsiyeler yapıldı. Sonra geri dönüp birkaç gün sonra Davud Paşa sahrasına geçip Edirne'ye doğru hareket etmiştir.

Lâkin İstanbul'da kaldığı birkaç gün içinde dairesi halkı sokaklarda ve uygunsuz yerlerde edepsizce davrandıklarından başka Davut Paşa sahrasında bahşiş istediler. Çıkardıkları kavgalara akıl ermezdi. Ali Paşa kimini taltif etti, kimini korkuttu ve onları susdurdu. Böylece yola koyuldu ise de kendi kapı halkının Dağlı eşkiyasından kalır yeri yoktu. Böyle ele avuca sığmaz, baş kaldırır askerden hayır gelmeyeceğini herkes bilirdi. İşin sonu yani Rumeliden gelecek haber beklenirken Hakkı Paşanın Söğüd kasabasını vurub yağma ettirdiği şikâyeti geldi.

Hakkı Paşa Haleb'e gitmek üzere Gelibolu geçidinden geçerek Söğüd adlı kasaba yanında konakladı. Vezirler kalabalık daire halkiyle bir yere hareketleri sırasında yol üzerinde bulunan kasaba ve köyler halkı büyük masraflara ve hasara uğradı. Birkaç gün önce Anadolu valisi Ali Paşa İstanbul'a gelirken buradan geçmişti.

Söğüd halkı onun acısını henüz unutmamıştı. Ardından kasabaya bir kat daha ağır yük yüklenmemesi için Hakkı Paşaya kasabaya girmesin diye yalvarmışlardı. Dinlemedi; bir de tehdid mektubu gönderdi. Halk tekrar istida edince kızarak maiyetindeki Arnavud ve başkaca askerlerin zorla kasabaya girmelerine ruhsat verdi. Onlar da düşman memleketine hücum edercesine bir taraftan kasabayı ateşe verdiler, bir taraftan önlerine geleni öldürüp, ırza geçtiler, yağma ettiler. Bu, Sultan Selim'in kulağına gitti. Ahali de arzuhal sunup şikâyet edince adaleti yerine getirmek, iyilikle işbirliğiyle beldeleri imarı düşünen Padişah, gözden düşürmek için fırsat kollayan vükelânın vesilesiyle Hakkı Paşanın vezirliğini kaldırdı. İstanköy adasına sürüldü. Kendi üzerinde bulunan Halep eyaleti bile Bender muhafızı Hasan Paşa'ya verildi.

(Alo) Ali Paşa da Rumelinde bir başarı gösteremeyince üç ay sonra merkez eyaleti olan Kütahya'ya geri çevrildi.

Bu sırada Dağlı eşkiyasından ayakta bulunan Kara Hasan, Kara Feyzi benzeri baş kaldıranlar Fere kazasına girerek Ilıcalar köyüne sığınıp orada kalmışlardı. Filibe'de bulunan Rumeli valisi Mustafa Paşa üzerlerine maiyetinde mevcud askerle Silâhdarı Hüseyin Ağayı gönderdi. Yapılan hücuma, çatışmaya eşkiya dayanamadı. Gece Mekri kasabasına kaçtılar. Duruma bakılırsa bir iki muharebelik iş kalmışken Alev Paşa Kara Hasan'a tatar gönderip Mekri'de kalın diye izin verdiği şayiası, Hüseyin Ağayı ve başkaca görevlileri küsdürdü. Geri çekildiler. Tam eşkiya kımıldayamayacak hale gelmişken tekrar kuvvet kazanacaktı.

Eşkiya Kara Hasan'dan ayrılıp üç parti oldu. Taraflar arasında ayrılık çıkmıştı. Birleşmeleri kabil değildi. Baş kaldıran ele başlarından bir kaçını Ali Paşa dairesine almıştı. Bazılarını da Mustafa Paşa maiyetine çağırarak böylece bu fesad ateşi söndürülmüştü. Ali Paşa'nın Rumeli'de kalması fıkaraya yük olmaktan başka bir şey değildi. Anadolu'ya geri gönderildi. Dağlı eşkiyasının bastırılması Mustafa Paşa'ya havale edildi.

Silâhdarı Hüseyin Ağa'ya Rumeli Beyler beyliği payesi ve mirmiran rütbesi verilerek Çirmen sancağı tevcih kılındı.

Dağlı eşkiyası ile uğraşılırken Vidin'de Pasban oğlunun baş kaldırması devleti huzursuz ediyordu. Gerçekte Dağlı eşkiyası meydanda idi. Kendisine güler yüz gösterilmişti. Daha önce Tırnava kazasını Macar Ali'ye vurdurduğu zaman da göz yumulup müsamaha edilmişdi. Nasihatla yetinilmişken fayda vermeyip şımarıklığı artırmıştı. Sonra Macar Ali'yi Niğbolu üzerine gönderdi, kuşadıp sıkıştırdı. Kalesini ele geçirip birçok kimseleri idam etti. Birçok binayı, dükkânı ve camilerini yaktı. Ayan ve müteselliimi ile ileri gelen yeniçerilerden bazılarını zincire vurup Vidin'e götürdü. Otuzbir oğlu adlı kimseyi de Niğbolu müteselliimi nasbetmişti.

Bundan sonra Pasban oğlunun Selvi, Kuşçuk, Şumnu ve Balkanın diğer öte yüzünde olan kasaba ve köyleri tamamen ele geçirmek niyetinde olduğu haberleri Rumeli valisi, Eflâk Voyvodası ve Rusçuk ahalisi tarafından yazılıp söyleniyordu. Bunun üzerine Tuna yalısının yanı Tuna ile Balkan arasındaki torpakların önemi artıyordu. Artık devlet vükelâsı başka şeyleri bir yana itip Pasban oğlunun ele geçirilmesi çaresini düşünüyorlardı.

Avrupa politikasının değişmesi ve (Yemen adaları) (Yedi ada) ile dört bölge, yani Yenice, Preveze, Parga ve Poterinto'nun Fransa eline geçmesi Osmanlı Devletini bu mes'ele üzerinde düşündürüyordu. Pasban oğlu gailesi büyüyordu. İlk önce onun ortadan kaldırılması önemli idi.

Serhad muhafızı olan Yeniçerilere Yamak denir. Bunlar bir süredir yolsuz hareketlere cesaret eder olmuşlardı. Ulufeleri biraz gecikse yahud kendi istekleri dışında bir durum ortaya çıksa derhal valilerin, hakimlerin aleyhine ayaklanırlardı. Bunların işledikleri disiplinsizliği kaldırmak gerekiyordu. Önce Hotin ve Bender serhadlerinden çıkarıp kovulunca o bölgede ortalığı karıştıracaklardı. Belgrad yamaklarının uzaklaştırılmasına teşebbüs olundu. Ancak bunda bazı güçlükler görünüyordu. Ebubekir Paşa sonra da Şinikli Mustafa Paşa görevlendirildi. Belgrad kalesini muhafazaya eyaletli askeri konuldu. Emniyet ve asayiş sağlanmıştı. O bölgede Nizam-ı cedid hazinesi için epeyce yeni gelir toplanmıştı. Ancak buradan kaçan Yamaklar, Vidin'de Pazvand oğlu Osman Ağa yanına toplanarak onun eşkiya topluluğu kuvvetlenip artıyordu.

Pazvand, Pasban sözünün değişik ve alışılan şeklidir. Eşkiya toplumundan birisinin adıdır. Lâf anlamaz, eşkiya yaradılışlı olup valilere, hâkimlere, subaylara söz geçirip baş kaldırırdı. Arada bir Vidin serhaddinde karışıklık çıkarır, halkı bıktırırdı. Rus seferinde Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa bunu öğrenince kendisini idam edince oğlu Osman kaçmıştı. Savaş gailesi geçince meydana çıkdı ve Yamaklara katıldı. Kendisi cesur ve dirayetli idi. Az süre içinde bu serhad boyunda ün salmış ve Yamaklar da sığınacak yeri olmuştu. Belgrad Yamakları Nizam-ı cedid askerini küçük düşürmek üzere baş kaldırmaya cesaret etmişlerdi. Yapılan kötülüklerde hep Pazvand oğlunun eli vardı. O zamanın durumu gereği kendisi hoş görüldü, güler yüzle kullanılması istenildi. Ama o zaman Reis-ül küttab olan merhum Raşid efendi Niğbolu mukataasına ve Enderun-u hümâyunda nüfuzu olan serkâtibi Ahmed efendinin Fethül İslâm mukataasına ve başkaca o bölgedeki mukataalara eklemeler yapılmıştı. Bunları Pazvand oğlu Osman dinlemedi. İstanbul'dan da bu ek mukataalar kalsın ve o bölgede Nizam-ı cedid askeri kurulsun emrinde ısrar edilince İstanbul'daki Yeniçeriler de ona güven vererek sahip oluyorlardı.

Pazvand oğlu artık isyan etmiş, Padişahın emrini dinlemez olmuştu. Arada bir Eflâk ve Buğdan Voyvodalarına bölükler gönderip akça ve yiyecek toplardı.

Bu gibi hareketlerine bakılınca Pazvand oğlunun basdırılıp cezalandırılması için biraz da mukataaları olan kişilerin menfaatleri baltalandığı için Padişahın gazabını buna karşı işlerlerdi. Pasban oğlu seferine Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşa Serasker olmalıydı. Hüseyin Paşa yükselip nüfuzunu arttırmış, diğer vükelâ ve nüfuzlu kimseler üzerine baskıda bulunup dediğini yaptırıyordu. Eğer zafer kazanırsa Pasban oğlu gailesi ortadan kalkardı. Ya yenilgiye uğrar, ya da başarılı olmazsa o vakit itibarını kaybeder, ikbali sönerdi. Bari onun kibirli burnu kırılmış olurdu. Hiç olmazsa kendisi yanlarında yokken vükelâ nefes alacaktı. Bu da kendilerii çin bir fayda idi.

Kısaca Pasban oğlunun ortadan kaldırılmasına vükelâ karar verdi. Ancak kendisi yeniçerilik iddiasında bulunduğu için maiyetinde isteyerek ve istemeyerek bulunanların çoğu yeniçeri idi. Ocak kaidesince kanun yolu ile hükmü belirtilsin diye yeniçeri ağası kapısında ocak ağalarını toplayıp durum anlatıldı. Padişaha isyan eden kimsenin yeniçerilikde ve hiçbir dirlikde yeri olmadığı, bundan sonra da ocağa kabul edilmeyeceğini belirten bir takrir düzenlendi. Cumadel'ahıranın yedinci pazar günü Bab-ı âli'de umumi meclis kuruldu. Pasban oğlunun şimdiye kadar yaptığı kötü hareketleri ve devletin ona karşı muamelesi kaleme alınmış, ayrıca Niğbolu mes'elesine dair etrafdan gelen çeşitli yazılarla ocak ricalinin tarkiri Mektupçu efendi tarafından okundu.

Bu takriri yeniçeri ağası ve diğer ocak ağaları onayladıkdan sonra Sadr-ı âzam İzzet Paşa şeriat yolunu Şeyh-ül İslâm efendiden sorunca «Katli meşru'dur» cevabını vermesi üzerine İzzet Paşa yine Şeyh-ül İslâm efendiye hitabederek: «Vücudunun ortadan kaldırılması meşrû olduğu halde Devlet görevlileri Pasban oğlu üzerine hücum etseler Vidin kalesine sığınacağı muhakkaktır. Bu suretle top ve humbara ile sıkıştırmak gerekir. İstenilen bir adam iken bu işde suçsuz kimselerin hasara uğrayacağı açıkdır. Bu şüphe de ortadan kalksın» deyince Şeyh-ül İslâm fetva eminine bakıp o da ayağa kalkarak: «Ahali o kimseyi vermediği takdirde kale üzerine top atılması caiz olur» deyince, Devlet ricali danışmendlerinde sabık defterdar Osman efendi fetva eminine gözünü çevirip: «Vidin'de bu kadar çoluk çocuk var. Bu nasıl olur? Pasban oğlunun baş kaldırması ve emirlere karşı gelmesi yayılmış ve duyulmuştur. Eğer baskı yaptığı ve eşkiyalığa kalkdığı varsa öldürülmelidir. Lâkin şer'i kitaplarda yeri taayün etmedikten başka eşkiyalığa ve huruca cesaret eden kimsenin imam tarafından üç defa şüphe ve zarureti istiksa ve ayaklanması mes'elesi kaldırılması gerekir,» der demez, Reis Raşid

efendi: «Orası bizim üstümüze lâzım değil, şer'isini ulema efendiler bilir» diye sözü keserek: «Ulemadan murad, şer'i bilen kimse mi demektir? Yoksa ilim adamları mı demektir? İtirazın ileri sürülmesine meydan verilmesin, hemen işe başlansın» demesiyle mes'ele karara bağlanıp gerekli tedbirlerin görüşülmesine geçildi.

İlk bahara kadar Pasban oğlunun beri bölgelere tecavüz edememesi için o bölgeye bazı vezirler ve ocak tarafından bazı zabitan ile yeteri kadar asker görevlendirildi. Vidin'de bulunan Yeniçerilerin Pasban oğlundan ayrılmalarına dair tenbihler yayınlanmasına karar verildi. Tayin olunacak serasker ileri sürülünce de hemen zihinlerde yerleşmiş ve tasarlanmış olan Hüseyn Paşa'dan gayri bu işi başaracak vezir olmadığı söylendi. Bütün herkes onu uygun gördüler. Bu kararla meclis dağıldı. Sonra Reis efendi odasında bazı sözü geçen kimseler toplandı. İşte fetva verileceği anlaşıldı. Ancak yukarıda söylemeğe edeb mani oldu. Tayin edilecek askerin çoğu boş kafalıdır. «Türk Türke kılıç çeker mi? diyenleri susturmak için katil ve maktulün hükümleri de fetva olunsun» demesiyle cümlesi, beli bu hatıra gelmedi, diyerek bu suali bir kâğıda yazıp fetva yerine gönderdiler. Ertesi gün bu hususa dair olan fetva Bab-ı âli'ye gönderildi.

Birkaç gün geçince Hüseyin Paşa serasker oldu. Karadan ve denizden Pasban oğlu üzerine görevlendirildi. Maiyetine topçu, arabacı, humbaracı, lağamcı ocaklarından müteaddid ortalar tayin edildikden başka Anadolu valisi ve Cebbar zade Kara Osman oğlu ve başkaca belli Anadolu ayanı, Adana mutasarrıfı büyük sayıda askerle geldiler. Erzurum valisi Ziya Paşa aşiret ve kabilelerden ve başka suretle toplayacağı askerle, Silistire valisi Osman Paşa ile Rumeli valisi Mustafa Paşa maiyetine müstakil ordular tertip edildi. Kul kethüdası da yeniçeri ocağından yazılan neferler ile Rumeli valisi maiyetine ve daha önce Rumeli Beyler beyi payesi ile kendisine İnebahtı sancağı tevcih olunan Mustafa Paşanın kendisine vezirlik rütbesiyle Selânik eyaleti tevcih edildi. Evlâd-ı Fatihan ve Selânikli eli silâh tutan ve savaşabilecek kimselerle Edirne'den bir mikdar asker toplayıp serasker Paşa maiyetine gelmek üzere iki tuğ verilmişti. Gereği yapılsın diye yer yer hazineler gönderilmiştir. Selânik eyaleti Mustafa Paşaya tevcih olunduğu için oradan ayrılan Ebubekir Paşaya da İnebahtı sancağı verildi. Beş on gün sonra Selânik Ebubekir Paşa'ya bırakılıp Mustafa Paşaya Haleb eyaleti tevcih olundu.

Pasban oğlu ise Rumelinin sağ kolunu yani Sava nehrinden Karadeniz'e kadar olan bölgeyi birden ele geçirip sahasını genişletmek davasına düştü. Karadeniz'e kadar olan kısımda Rusçuk ve Varna tarafından başka Belgrad cihetine başka kollar tertip edip yolladı. Sofya ve Niş'i ele geçirmeye başlanmıştı. Tuna boyunda Rusçuğa ve Balkan boyunda Şumnu'ya kadar olan yerleri istilâ edip ara yerde yalnız bir Lofça ka-

zası kalmıştı. Fakat kendisince bu cephede lüzumu olan Rusçuk ile Varna kalelerinin ele geçirilmesi idi. Bu ikisini de geçirdiği gibi Vidin'den Karadeniz'e kadar olan yerlerin zabtında başarı sağlayacağı düşüncesiyle hemen kar ve kış demeden harekete geçti.

Niğbolu olayından sonra Gavur İmam, Koca Mehmed gibi bazı eşkiya başıları ve birçok haşarat ile kendi tarafdarı olan Pazarcık ayanı Sırıklı oğlu adlı şakinin maiyetine gönderdi. Sırıklı oğlu da bunları yanına alarak Cumadel'ahıra'nın 7 nci Pazar gecesi birden Varna kalesini kuşattı. Üç koldan hücum ederek iç kaleye kadar girdi. Attarlar çarşısını kundakladı yaktı. Yağmaya giriştikleri sırada Varna kadısı olan Ladikli oğlu Ali efendi, kendisi başda eşkiyaya karşı savunmaya geçti. Eşkiyadan, kimini yaraladı, kimini öldürdü. Kalanları da kendine çevirdi. Kılıç artışı eşkiya da Varna etrafında bulunan köyleri yağma ettiler. Bazı çiftlikleri yakıp yıktılar. Reayadan bazılarının burunlarını kesip bazılarını öldürerek Pazarcığa döndüler. Bu çatışmada öldürülen eşkiyanın kesik başları İstanbul'a gönderildi. Kadı efendi ve başkaca iş erleri Padişahın ihsanına mazhar oldular.

Pasban oğlunun böyle Varna'ya kadar her yeri hasara uğratmasına bakılarak Eflâk tarafına tecavüzünü de düşünen Eflâk voyvodsı Aleksandıre bey ihtiyar ve Eflâk'ın idaresine gücü yetmeyeceği için muktedir birinin Voyvoda nasbına lüzum görüldü. Cumadel ahıranın 5 nci günü azledildi. Yerine uzun süredir Donanma tercümanlığında kullanılan Hançerli zade Kostantin bey Eflâk Voyvodası nasbedildi. Gerçekden derya tercümanlığı Divan-ı hümâyun tercümanlığına çıkış yeri idi. Ama Eflâk, Buğdan Voyvodaları boşaldıkça Divan-ı hümâyun tercümanı nasbedilirdi. Kostantin beyin Derya tercümanlığından birdenbire Eflâk beyliğine çıkışı Fenerlilerin geçerli usullerine uymazdı. Ama Cezairli Hasan Paşa'nın demesiyle meşhur Mavriyani böyle Derya tercümanlığından birden Eflâk beyi olmuştu. Son savaşda emri altına giren ve toplanan elli altmış bin kadar Osmanlı askerini güzel idare edip kullanması ve başarılı büyük işler görmesi Kaptan Paşanın da serasker oluşu nedeniyle Kostantin beyin böyle birden Eflâk Voyvodalığına yükseltilmesi yakışık almıştı.

Bu sırada Pasban oğlu tarafından Macar Ali, Aliş, Rami Bayraktar, Poriçeli, Çatak Veli, Muslu, Kara Mustafa adlı eşkiyabaşıları maiyetleri ile Rusçuk üzerine harekete geçtiler. Sekiz on bin kadar piyade ve süvari de Rusçuğa üç saat mesafesi olan Kadı kariyesine geldiler. Rusçuğu teslim edip Pasban oğlu tarafına katılsınlar diye Rusçuğa haber saldılar. Rusçuk ise Silistire eyaletinin merkezi olup Rusçuk ayanı Tersenekli oğlu İsmail Ağa da son seferinde Eflâk Voyvodası Mavriyani beyin maiyetinde kendini göstermiş zorlu bir adamdı. Pasban oğlunun adamlarına kılıcını gösterip kesin cevap vermişti.

Cumadel'ahıranın 27 nci günü şafakla beraber eşkiya Rusçuğa taarruza geçti. Dört saat çatışmadan sonra bozguna uğrayıp Kadı köyüne döndü. Ertesi gün beş on birlik çeteleri gelmişti. Onlarla birlikte nehir üzerinden taarruz etmişlerse de Rusçuk iskelesi üzerinde bulunan çetelerle karşı konulmuştu. Yenilgiye uğradılar, kaçtılar ve çekildiler. Yine şekaveti elden bırakmayıp tekrar tekrar taarruz ettiler. 7 gün 7 gece birbiri ardına muharebeler oldu. Nihayet vazgeçip döndüler. Ziştovi tarafından Rusçuğa gelen casusların yazılarına bakılırsa bugünlerde Vidin tarafından 3.000 eşkiya gelip Rusçuk fırkasına katılacaktı. Rusçuk ayanı Tersenekli zade İsmail Ağanın gösterdiği gayret ve sadakati, Rusçuk halkının da dayanma gücü tepe noktasına varmıştı. Hepsi öğülmeye değer diye Silistire Valisi Osman Paşa Balkanın öte yüzüne büyük sayıda asker gönderilerek takviye edilmelerini Receb ayı başında yazıyordu.

Bu yazı Sultan Selim'e gösterildi. Sadr-ı âzam'a beyaz üzerine çıkardığı hat-tı hümayunda: «Osman Paşanın yazısını gördüm. Elhak merdlik etmiş. Tam hizmetle sadakatini gösterdi. Gerek kendisi gerek kapusu halkı ve gerek Rusçuk ahalisi merd ve gayretli adamlarmış. İki cihanda yüzleri ak olsun, gayret ve hizmetleri makbule geçdi. Hepsine dualar eylediğimi ve Osman Paşaya her türlü müsaade-i şahanem mebzul olmağla İsmail Ağa has kulum olduğunu ispat ettiğinden nasıl dirlik ve rütbe isterse hemen Osman Paşa çerağ eyleyüb bu tarafa yazsın. Makbul-ü hümâyunum idiğünü ve hezar tahsini havi bu hattımı dercederek şimdi Ferman yazılıp erişdirilsin» diye emretmekle hemen isteğe uygun olarak Osman Paşaya, İsmail Ağaya ve başka ileri gelenlere hitaben ferman çıkarıldı.

Osman Paşaya âlâ serasere kaplı bir sevb Padişah hil'ati, birkaç gün önce gönderilen 25.000 kuruşla bu kez de 25.000 kuruş atiyye ve Tersenekli oğluna bir sevb âlâ samur kontoş ile 15.000 kese atiyye ve muharebede yararlıkları görülenlere dağıdılıp verilmek üzere 40 kese atiyye ile 20 aded şemseli ve 80 adet şemsesiz âlâ kaputlar gönderildikden başka Tersenekli oğlu ile Osman Paşanın oğlu Ahmed beye Dergâh-ı âli kapucu başılığı ihsanı ile ruusları hemen yazılıp gönderilsin, diye emir verildi. Bundan önce Silistire ordusu defterdarlığı adıyla o tarafa gönderilmiş olan kapıcı başı Hüseyin Ağaya aylıkla sekban yazması emri verildi. Daha önce Osman Paşanın istidası üzerine İğnad kazaklarının bir an önce Ruscuğa getirilmesi hususunda Tersenekli oğlu ile birlikde uğraşması emri verildi. Rumeli valisine de Balkan boyuna asker göndermesi emri verildi. Şumnu ayanı Çavuş zadeye, Hezargrad ayanı Hacı Ömer oğluna, Eski Cuma ve Osman Pazarı ve diğer o çevreye yakın kazalar ayanlarına da Rusçuğa asker yardımı yapmaları için birçok emirler yazıldı.

Pasban oğlu, Eflâk yakasına asker geçirerek karşı tarafdan da Rusçuğu sıkıştırmak davasında idi. Bunun için Eflâk tarafında dairesi mükemmel bir vezir bulunması gerekiyordu. Anadolu valisi Alo Paşa Eflâk muhafazasına görevlendirildi. Bu sırada Gelibolu'ya gelmişti. Kapdan Paşa bu mesele üzerine bağımsız serasker olarak sefer hazırlıkları ile meşguldü. Bir yandan da tersane işlerini elden bırakmıyordu. Üç anbarlıdan sonra inşasına girişilmiş olan 63 zira' bir kalyon ile korvet, bu esnada sona ererek Şabanın 8 nci pazartesi günü denize indirildi. O gün yine 60 zira' bir kalyon inşasına başlandı. Sonra Kapdan Paşa Gelibolu'ya varıp Alo Paşa ile görüşerek ağızdan gerekli tavsiyelerde bulundu.

İstanbul'a döndü. Alo Paşa da görev yerine hareket etti. Bu sırada eşkiyanın Belgrad'da da bozguna uğradıkları sevindirici haberi geldi. Rusçuk bozgunu ardından Pasban oğlu Belgrad kalesini ele geçirmek istedi. Belgradlı Kara Ömer kumandasında göndermiş olduğu birçok eşkiya, Poriçe adasını basıp Voyvodasını yakalayıp Pasban oğluna gönderdi. Sonra Pozorofça'yı ele geçirdiler. Semendere halkının da eşkiyaya boyun eğeceğini anlayan Semendere kapdanı, Belgrad kaymakamı Osman Paşa'nın yanına kaçtı. Eşkiya gelip Semendere'ye girdi. Bu haber Osman Paşa'ya gelince derhal İzvornik mutasarrıfı Hasan Paşaya ve Böğürdelen Voyvodası Veli efendiye ve gerekli kimselere yazılar gönderildi. Onlar da çabucak tedarik ettikleri askerle yardıma koşmuşlarsa da onların Semendere'ye varışından önce eşkiya, Belgrad üzerine hareket ederek bir yolunu bulup Belgrad varoşuna girdiler. Kalede bulunan dilâverler üç koldan eşkiya üzerine hücum ettikleri gibi eşkiya bozguna uğradı. Birkaç yüz ölü, epeyce bayrak, mühimmat ve cephanelerini bırakıp kaçtılar ve namlı bayraktarlarından üç elebaşıları ve 150 kadar eşkiya yakalandı.

Bu sevinçli haberin İstanbul'a gelişinde Belgrad kaymakamı Osman Paşa'ya ve İzvornik mutasarrıfı Hasan Paşa'ya, Böğürdelen Voyvodası Veli efendiye ve başkalarına kürkler, kaputlar ve atiyyeler gönderilmiştir.

Pasban oğlu daha önce Niğbolu ile Selva'yı yakıp yıkdıkdan sonra Niş ve Sofya üzerine de birer kol asker sevk ettiği sırada Köstendil ve Tırhala sancakları mutasarrıfı Kürd Seyyid Osman Paşa da görevle Niş'e gitmek üzere idi. Pasban oğlunun fesad ve karışıklığı nedeniyle Niş halkı Osman Paşayı kabul etmekten çekindiler. Osman Paşa Şehir köyünde konaklarken Vidin halkından Memiş adlı elebaşı eşkiya, maiyetindeki 2.000 kişi ile Şehir köyüne iki saat mesafesi olan Dobradol adlı köye gelince Şehir köyü halkı korkularından eşkiya tarafını tuttular. Osman Paşa da Sofya'ya çekildi. Sofya ahalisi de eşkiya tarafından kendilerine gelen mektubu ileri sürerek Osman Paşanın Sofya'ya gelmemesini istediler. Osman Paşa da çaresiz kalarak mansabı olan Köstendil tarafına çekildi. Radomir'de konaklarken eşkiya da gelip Sofya'ya girdi.

Rumeli valisi Mustafa Paşa daha önce İzladi ve Pazarcık taraflarının muhafazası için tayin edilmiş olan 5.000 den fazla askerin başına Karslı Ali Ağayı Başbuğ nasb ve tayin etti. Siroz ayanı İsmail beyi Osman Paşa maiyetine görevlendirerek iki koldan Sofya üzerine hücum etmelerini tertiplediği sırada Kızanlık'da oturan Çirmen mutasarrıfı Silâhdar Hüseyin Paşa ile Selva Voyvodası Hasan Ağayı da piyade ve süvari 10.000 askerle Gabrova köyü üzerinden Tırnova üzerine hareket edip karşı çıkan eşkiya iki kolda da bozguna uğrayarak ertesi günü Sofya'dan kaçtıkları gibi Sofya ahalisinden Osman Paşayı davet için adam gelince Osman Paşa o gün eşkiyayı Berkofça Balkanına kadar takip ettikden sonra geri döndüğü sırada Hüseyin Paşa Kulu da Tırnova'ya doğru ilerlemişti.

Recebin 20 nci günü Hüseyin Paşa harb ederek Gabrova köyünü ele geçirdi. Bu olayı Selva'da bulunan eşkiya işittiği gibi kaçtılar. Hasan Ağa varıp Selva'yı ele geçirdi. O sırada Rusçuk civarında bulunan Kadı köyünü 10.000 kadar eşkiya ile karargâh diye kullanan Macar Ali üzerine Silistire valisi tarafından taarruz edileceğini duyan Macar Ali, Recebin 20 nci günü Kadı köyünü terk ederek Ziştovi tarafına çekildi. Osman Paşa takip ediyordu. Eşkiya bir yerde duramıyordu. Yorgun argın Zantira nehrini geçerlerken nehrin taşkın zamanına rastgeldiler. Kimisi boğuldu, kimi de takip edenlerin eline düştü. Coğu telef oldu. Bu sırada Selva Voyvodası Hasan Ağanın eşkiya elinde esir olan iki oğlu da kurtuldu.

Pazarcık ayanı Sırıklı oğlu yanında bulunan Gâvur İmam, Rusçuk kolundaki eşkiyaya yardım için 500 kadar eşkiya ile Pazarcık'dan hareket etmişse de eşkiyanın bozguna uğradığı günün ertesi o bölgeye varınca üzerine Tersenekli oğlu ılgar edince o da Zantura nehrini geçerek Ziştovi tarafına kaçmıştır.

Bozguna uğrayan Macar Ali fırkasının bir takımı Recebin 25 inci günü Tırnova'ya gelmişlerse de o gün Hüseyin Paşa Gabrova'dan hareketle daha önce gelip Tırnova'ya girmiş olduğu için bunu gören eşkiya hemen yüz geri edip kaçmışlardı.

Tersenekli oğlu Ziştovi üzerine hareket etmişti. Ziştovi halkı eşkiyaya yanaşmakdan vaz geçtikleri için Ziştovinin ele geçirilmesi çok yakındı. Bu sırada Macar Alinin Emincik adlı elebaşı maiyetiyle Tırnova üzerine sevk eylediği eşkiya da bozguna uğramıştı. Macar Ali maiyetinde bulunan bir Arnavud bölük başısı 500 nefer sekbanı ile Hüseyin Paşa tarafından çağırıldı. O da bu tarafa katılınca Macar Ali iyice zayıfladı ve Niğbolu'ya doğru gitti. Tersenekli oğlu da Ziştoviye girince 200 den fazla eşkiyayı yakaladı. Fakat Gâvur İmam ile Arslan oğlu adındaki elebaşılar kaçtılar.

Rusçuk tarafındaki eşkiyayı bölüp parçalamak üzere Edirne'de bulunan Adana mutasarrıfı mirmiran Yusuf Paşa Şumnu'ya varıp Serbest zade kapucu başı Tahir Ağa, Şumnu ayanı Çavuş zade, Yılık Çavuş zade, Yılık oğlu, Hezargrad ayanı Hacı Ömer oğlu, Varna Voyvodası ve başka işerleri birleşerek ilk önce Pravadı kazasının kurtarılmasına kalktılar. Pravadı ayanı Hacı Mazlum, Kozluca'da olan Manav oğlu adlı elebaşılar, Sırıklı oğlunun yanına kaçmışlardı. Bu iki kaza muharebesiz ele geçirilid. Şaban ayı başında Sırıklı oğlu üzerine hareket etti. Ve Pazarcığın kuşatılmasına başlandı. Sırıklı oğlu gece kaçtı. Pazarcık da kurtuldu. Eşkiyanın peşine düşen görevli ağalardan Hezargrad ayanı Hacı Ömer oğlu Sırıklı oğlunu sağ yakalamıştı. Kendisinin İstanbul'a gönderileceği Yusuf Paşa tarafından bildirildi, uygun görülmemiş ve Hacı Ömer oğlu kendisini idam edip kesik başını İstanbul'a getirmiştir. Sonra Hacı Mazlum da, Kozluca tekkesinde sağ tutuldu, onun da başının İstanbul'a gönderilmesi uygun görüldü.

Pasban oğlu sarıldığını görünce serhadlileri kandırabilecek ve işin şeklini değiştirecek bir şekil aradı. Vidin muhafızı Abdi Paşa kethüdası Bozoklu Mehmed efendi kendisine çok yakınlık gösterirdi. Abdi Paşa da kendi elinde esir gibi idi. Suçlarını ve cezalarını affetsinler diye Abdi Paşaya bir mektup yazdırdı. Mehmed efendi ile İstanbul'a gönderdi. Bu haber üzerine Padişah iradesi ile Büyük Çekmecede Sadr-ı âzam tarafından Baştebdil gönderilerek rasladığı yerde başını kesdi ve yazıyı aldı.

Lofça halkı öncesi ve sonrası fedakâr hareketle eşkiyalara karşı koymuştu. Gerek Dağlı eşkiyasını gerek Pasban oğlunu topraklarına sokmamışlardı. Fakat devlet askerini kabul ederlerdi. Bu kez Rumeli valisinin kapıcılar kethüdası ile Binbaşı Pehlivan ağa Lofça'ya girince Plevne tarafındaki eşkiya üzerine hücum için Tırnova'da bulunan Silâhdar Hüseyin Paşa fırkasına Lofça kazası harekât üssü olmuştu. İzladi ayanının oğlu Tosun Ağa, Filibeli Abdurrahman Ağa, İvrace üzerine hareket etmişlerdi. Orada bulunan eşkiya firar ettiğinden Tosun Ağa ile Abdurrahman Ağa gelip maiyetinde bulunan topçu ve arabacı ortalarıyle başkaca askeri kuvvetlerle Filibe'den Sofya'ya hareket etti. Karslı Ali Ağayı da Berkofça'daki eşkiya üzerine göndermişti. Ancak Macar Ali ve Ramo Bayrakdar, çok sayıda eşkiya ile Plevne'de bulunuyordu. Ali Ağa da durumu görünce İvrace'de kaldı ve Berkofça üzerine üç bin kadar askerle birkaç kumandan göndermekle eşkiya bunu haber aldığı gibi Berkofça halkından Çelebi Ağa gibi Pasban oğlu tarafdarı olanlar da Pasban oğlu ile birlikde kaçtılar. Böylece muharebe edilmeden Berkofça'ya girildi. Bu sırada Silâhdar Hüseyin Paşa da Lofça'ya geldi. Orada toplanan eşkiya Plevne üzerine taarruza geçileceğini haber alınca Macar Ali başda eşkiya ile beraber İsmail Bunari tarafına firar ettiler. Böylece Plevne de muharebe edilmeden kurtuldu.

Sofya ve Lofça kolları birleşip ilerleyerek Vidin'i kuşadacaktı. Bu, Rumeli valisi tarafından emredilmişti. Rumeli valisinin kapucular kethüdası Lofça ayanı Hacı İsmail Ağa ve Binbaşı Pehlivan Ağa ile beraber Berkofça'ya doğru Lofça'dan hareketle Rahova kazasına vardı. Oradan Pehlivan Ağa çapul yapsın diye ileriye gönderilince yolda Pasban oğlu takımından bazı eşkiyaya rasladı. Yapılan muharebede eşkiya elebaşılardan Plevne ayanı Topuz oğlu ile bazı eşkiya öldürüldü, geri kalanı bozguna uğrayıp kaçmışlardı. Bunun üzerine Lofça askeri eşkiyanın toplantı yeri olan İsmail Buhari köyü üzerine taarruz ettiler. Yapılan muharebede eşkiyanın başbuğu olan Ramo Bayrakdar firar etmiş ise de belli başlı elebaşılarından Kara Hasan ile bir hayli eşkiya telef oldu. Geri kalanı kaçtı.

Bu sırada Sofya kolu da Berkofça yolu ile Lom üzerine yürüdüler, o tarafda bulunan eşkiya Vidin'e kaçtı. Lom kasabası da kurtuldu. Bu sırada Bosna valisi Belgrad tarafına hareket edip o kolda da eşkiya bozguna uğradı. Semendere kalesi kurtarıldı. Pasban oğlu tarafından Semendere'ye yardıma gönderilen eşkiya birden bire Posorofça kasabasına taarruz ederek varoşuna girmişler ise de Devlet askeri Şaranpo kapısını açarak bir ağızdan varoşa hücum ettiler. İki saat yaka yakaya yapılan boğuşmadan sonra eşkiya yenilgiye uğrayınca birçok elebaşılar ve eşkiya öldürülmüştü. 60 kadarı sağ olarak tutulmuştu. Bazı tahkim edilmiş binalara sığınanlar da etrafına ateş yakılarak binalarla beraber yakılmışlardır.

Böylece Sofya ve Lofça kolları ilerleyerek Vidin'e yaklaştı ise de arada Niğbolu eşkiya elinde kaldığı için Çirmen mutasarrıfı Hüseyin Paşa ile Adana mutasarrıfı Yusuf Paşa Silistire valisi maiyetine verilerek Niğbolu üzerine gönderildi. Tersenekli İsmail Ağa da diğer bazı reislerle karşı yakada bulunan Kale üzerine gönderilmişti. Tersenekli oğlu kaleyi ele geçirdi. Niğbolu kalesi denizden ve karadan sıkıştırıldı. Silistire valisi bizzat buraya geldi. Ramazan ortası taarruza geçilerek Niğbolu kalesi de ele geçti. Pasban oğlu tarafından muhafız görevi alan Otuzbir oğlu Emin Ağa ile maiyetindeki Binbaşılardan başka 200 kadar eşkiya idam edildi.

Bu olaylar yeri geldikçe İstanbul'a yazıldı. O zaman geleneği üzeri her koldan kelleler gönderildikçe İstanbul'dan da kol kol görevliler ve kumandanlar, hil'atlar, atiyeler gönderilmiştir. Ramazan ortasında Sofya kolunda görevli Karslı Ali Ağaya Silistire valisi Gürcü Osman Paşanın Delilbaşısı Aydın Ağaya mirmiran rütbesi ihsan buyruldu. O kış günlerinde Tuna yalısında ve Balkanlarda askeri harekât pek zordu. Bütün kumandanlar ve subaylar çok büyük uğraşda bulunmuşlardı. Buna, güzel iş gördünüz aferin, denilirdi. Böylece ayrıca yararlığı görülenler de rütbelerine göre Padişah tarafından mükâfatlandırıldı.

Şevval'ın 4 üncü günü yapılan tevcihlerde Adana mutasarrıfı Yusuf Paşa ile Çirmen mutasarrıfı Hüseyin Paşaya Vezirlik rütbesi verildi. Aslında Dağlı eşkiyası elebaşılarından iken kendisine katıldığı için aman verilmiş olan Emincik denildiği gibi Pasban oğlu tarafının yer yer bozguna uğradığını görünce beri tarafa geçip kurtulmak umudu ile bir miktar eşkiyayı yanına alarak Tırnova köylerinden Ranova adlı köye gelip sığındığı sırada Tırnova Voyvodası olup Silâhdar Hüseyin Paşanın kaçırmış olduğu Köprülü İbrahim de bir mikdar süvari ile onun yanına varmış olduğu haberi alındı. Üzerlerine Edirne'de bulunan Halep valisi Mustafa Paşa Cebbar zade ve Kara Osman oğlu takımı mirmiran Noman Paşa Başbuğluğu ile o tarafa sevkedildi. Emincik oralarda bile tutunamayarak Vidin'e doğru kaçıp giderken yolda Belgradcık kalesini ele geçirmiş olan Selim Ağanın süvarilerine rastgelince yapılan çarpışmada Emincik adamlarından bazıları öldürüldü ise de kendisi Vidin'e kaçmıştı.

Lom tarafında bozguna uğrayıp kaçan eşkiya elebaşılarından Macar Ali, Gâvur İmam, Deli Mustafa, başlarındaki eşkiya ile Vidin'e 4 saat mesafede olan Akçar Palangasında durup kaldılar. Kürd Osman Paşa tarafından yeteri kadar askerle iki top üzerlerine gönderildi. Palaslı Mehmed Paşa Akçar'a varınca eşkiya karşı koymaya kalktı. Güneşin doğuşundan batışına kadar süren muharebede eşkiyadan 500 kadarı öldü, birçoğu yaralandı. 70 kadarı da sağ olarak tutuldu. Bu çatışmada Macar Ali ile Gâvur İmam da atlarından düşmüşlerken eşkiya taarruzu sırasında başlarını almak ve kesmek kabil olmamıştı. Leşlerini eşkiya beygirlere yükleyip Palanga içine götürdüler. Sonra gece yarısı Palangayı ateşe verip Vidin'e gitmişlerdi. Evler birbirine yakın olduğu için söndürülemeyeceği anlaşıldı. Devlet askeri o gece çevre köylerdeki binalarda yatırıldı. Ertesi gün Kürd Osman Paşa da oraya gelerek önemli yerlere Başbuğlar tayin edip yerleştirdi. Çevrede tahkimat yaptıktan sonra Akçar halkını Lom'a iskân etmek üzere Palaslı Mehmed Paşa ile beraber dönmüşlerdi.

Bu sırada Eflâk Voyvodası da Çernes kazasına bir mikdar asker göndererek Adakalede Pasban oğlu tarafından muhafız bulunan Genç Osman Ağa ve başka eşkiya elebaşılarını ve kale muhafızlarını birer yolunu bulup beri tarafa çevirmişti. Belgrad ve Semendire tarafından Vidin'e gelecek açık ve çete kayıklarının geçmesine engel ve güçlük kalmamıştı. Bugünlerde Emincik, Feth-ül İslâm köylerinde dolaşıp reayaya hasar veriyordu. Eflâk Voyvodası maiyetinde olan Aydın Paşa ile Delil başısını ve gönüllü ağasını o bölge muhafazası ile görevlendirdi. Maiyetindeki Osmanlı askeri kumandanı olan Cafer İbrahim, bayrakları da Ada kalesine gönderip muhafaza işini acele görmüştür. Pasban oğlu üzerine bağımsız serasker olan Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşa levazım ve araç-

larını tamamlayıncaya kadar ilkbahar gelmişti. Harekâta geçilebilirdi. Şevvalin 23 ncü Pazartesi günü Sultan Selim, Biniş yolu ile İmrahor köşküne teşrif etti. Hüseyin Paşa da alay tertibi ile Tersaneden hareket ederek kasr-ı hümâyun yakınlarından geçerken huzura çağırıldı. Bol yenli kürk giydirildi. Sonra Rumeli yakasına gitti.

Tepedelenli Ali Paşa 15.000 askerle Pasban oğlu üzerine görev almıştı. Kendisini taltif olsun diye oğlu Muhtar Paşaya Ağrıboz ve Karlıeli sancağı tevcih edildi.

Halep valisi Mustafa Paşa, Pasban oğlu üzerine görev almış, Edirne bölgesinde bulunuyordu. Haleb'de ise ramazan ortasında Yeniçerilerle Seyyidler arasında çıkan çatışmada çarpışmalar ve öldürmeler sürüp gidiyordu. Muktedir vezirlerden birinin Halep'de bulunması lâzımdı.

Hemen Maraş Valisi Mehmed Şerif Paşa Haleb valisi nasbolundu. Maraş eyaleti de mirmiran Derviş Hasan Paşa'ya tevcih olundu.

Kapdan-ı Derya Hüseyin Paşanın Edirne'ye gelişinde Pasban oğlu başka vasıtaya ihtiyaç duymamış ve aman dilesin diye biraderini göndermişti. Kardeşi af dilemişse de kendisine güvenilmediği için, bunca büyük hazırlıklara girişilmişken affı tarafına gidilmeğe cesaret olunamıyordu. Bir de Hüseyin Paşa çok yükselmiş ve nüfuzu aşırı derecede artmıştı.

Devlet vükelâsından çekemeyenler hiç olmazsa bir süre İstanbul'dan uzak kalmasını isterlerdi. Pasban oğlunun izalesi işinde baştan sona kadar gevşeklik ve hoşgörürlükden kaçınılması için İstanbul'dan ardı ardına emirler geliyor, af ve aman kapıları kapatılıyordu.

Hüseyin Paşa hemen büyük hazırlıklardan sonra Vidin üzerine hareket etmiş ve kuşatmaya başlamışlardır. Eflâk yakasında bulunan Alo Paşa, 1212 yılı Zilkadesi ortasında Kalafat ile Vidin arasında bulunan adanın ele geçirilmesine teşebbüs edince Pasban oğlu Vidin'de mevcud çete kayıklarını donatıp karşı koymaya kalkmıştı. Her iki tarafın çeteleri birbiriyle çatıştılar. Yapılan muharebede eşkiya bozguna uğradı. Ada ele geçirildiği sırada Vidin'e yakın Vidbol köyü yanında yapılan bir süvari muharebesinde de eşkiya bozguna uğradı. Vidin'e kaçtılar. Serasker Paşa bu köyün ilerisinde bulunan Çoban köprüsü denilen yere gelerek çadır kurdu. Rumeli Valisi Mustafa Paşa, Bosna Valisi Silâhdar Mustafa Paşa, Tırhala mutasarrıfı Kürd Osman Paşa, Çirmen mutasarrıfı Hüseyin Paşa, Tepedelenli Ali Paşa, Palaslı Mehmed Paşa, Karslı Ali Paşa da takım takım gelerek Serasker ordusuna hazır katıldılar. Bütün vezirler Serasker Paşa huzuruna çağırıldı. Kurulan meşveret meclisinde sudan suya metris kazarak Vidin kalesinin kuşadılıp, sıkıştırılmasına çalışılacaktı. Alev Paşa da süvari ile beri yakaya geçmesine karar verildi.

Vüzera ve mirmiranların ordudaki yerleri tayin edilerek icraata girişildi ise de ilk önce eşkiya başı Emincik'in sığındığı Novesel köyünün ele geçirilmesi gerekti.

Zilhiccenin 12 nci günü bu köy üzerine taarruz edildi. Emincik'e yardım için Vidin'den bir mikdar süvari çıkarılmıştı. O gün akşama kadar süren muharebede bir hayli eşkiya telef oldu, yaralandı. Emincik de kolundan ve göğsünden yara aldı. Akşamdan sonra Vidin'e çekilip orada hayata gözlerini kapamıştır. Böylece Novesel köyü ele geçti. Kuşatma işi tamam olmuştu. Pasban oğlunun, bir tatarla kusurunun affını istediği arzı geldi. Affedilecek olursa Serasker Paşaya geleceğini tatar bildirdi. Hüseyin Paşa da:

— Gelirse kendisini kurtarırım. Yalnız beş on adamıyle gelsin. Gelmesi kendisi için selâmet yoludur, demişti.

Tatar cevabı alıp yine dönmüştü, yalvarıyordu:

— Gelirse gelsin gelmezse bugünden sonra sen de gelme, gelirsen seni de katlederim, diye iade etti.

Vidin ülemasından Hacı Ali adında biri eliyle bir kâğıdı yine öne sürüldü. O da ağızdan affedilmesini isteyince Paşa:

— Vidin kalesinin kuşatılması ancak Pasban oğlunun vücudunun izalesiyle kalkar. İşinize elvereni işleyin, dedi. O da geri çevrildi. Sonra Enderun baş çavuşu eliyle Vidin muhafızı Abdi Paşanın yazısı geldi. Ona red cevabı verildi. Pasban oğlu ile muhasarada kalanlar umutsuz can ve baş kaydına düşmüşlerdi. Beri taraftan da kalenin baskı altında muhasarasına devam edildi.

Vidin muhafızı Abdi Paşa bir süre Pasban oğlu elinde esir hükmünde idi. Pasban oğlunun devletle görülecek işi varsa isteğini ona yazdırırdı. Sonraları Pasban oğlunun Abdi Paşayı idam ettiği Asım tarihinde yazılıdır.

Her taraftan Vidin kalesinin muhasarasına kalkıldı. Bir biri ardından metrisler alındı, toprak sürüldü. Kurşun menziline kadar varoşa yaklaşıldı. Karadan ve denizden atılan top ve humbara danelerinden hane, han, cami dükkânlar yıkıldı ve yandı. Kale içinde sığınacak yer kalmamıştı. Herkes kale duvarı diplerinde zeminlikler kazarak canını kurtarmaya çalışıyordu. Bir gece eşkiya Çirmen mutasarrıfı ordusuna baskın yapmış ve netice alamamıştı. Bozguna uğrayıp Vidin'e döndüler.

Böyle toplanıp beklemekle iş uzayacaktı. Vezirler ve kumandanlar görüştüler, her yönden taarruza karar verildi. Muharremin 16 ncı cumartesi günü her taraftan hücum edilmişken eşkiyanın varoş hendeklerinden ve hendek kenarına yaptıkları tabyalardan ve tüfekle savunmaları ve hendeklerin su ile dolu olması nedeniyle Osmanlı askerinin hendeklere girmesi başarılı olmadı. Metrislerine çekilmek zorunda kaldılar. Fakat bu taarruzda epeyce insan, nice namlı kumandanlar şehid olmuş, çok da yaralı verilmişti.

Nuri bey tarihinde; Serasker Paşanın İstanbul'a gelen yazısında bu muharebede Hacı Osman Paşanın tüfekçi başısı ile iki yüz kadar dilâver şehadet şerbetini içtiler, diye yazılı idi. Halbuki o muharebelerde bulunup o vakitlere yetişen kimselerden yaptığımız araştırmaya göre yalnız Lofça kolunun bunda o kadar zayiatı varmış. Çünkü daha önce de anlatıldığına göre Dağlı eşkiyası ve sonra Pasban oğlunun sergerdeleri Balkan boyundaki kazaları hep tagallüb ve hükümleri altına almışlardı. Lofça halkı vatanları uğrunda canlarını vererek bu eşkiyayı toprakları içine sokmamışlar. O zamanlarda Lofça askeri epeyce ün salmıştı. Serasker Paşa bizzat onları hücuma teşvik etmesiyle eşkiya muharebelerde aşırı cesareti ile meşhur Yularkıran oğullarından Ahmed Ağa zade Süleyman Ağa Lofça bayrağını çekip hendek kenarına kadar giderek oraya bayrağını dikmişse de kaleden yağmur gibi kurşun ve misket daneleri yağdırılarak Süleyman Ağa kurşun ile ayağından yaralanmış ve yanındaki askerin çoğu şehid olmuş ve yara almıştı. Lofça bayrağı hendek kenarından ve Süleyman Ağa düştüğü yerden pek güç hal ile geri alınabilmiştir.

Daha önce Dağlı eşkiyasının Lofça kasabasının üzerine hücumlarında bu Süleyman Ağa en ileri savunmaya koşanlardan olup o vakit başı-

na kurşun isabetle duçar olduğu tehlikeyi savuşturmuş iken bu kere ayağından yaralı olup Lofça'ya geri dönünce yarası azdığı için kardeşi Ali efendi yarasına baktırmak üzere istikbaline koşmuştu. Vidin'den oraya gelince epeyce mesafe olduğundan o vakte kadar iş işden geçmiş olduğu cihetle Süleyman Ağa Lofça ile Plevne arasında bir köyde vefat etmiştir.

Gariptir ki, Süleyman Ağa daha muhataralı bir yarayı memleketinde yerli cerrahlar marifetiyle geçiştirmiş iken Devlet ordusunda ayağındaki yaraya bakılmadığı için kangren ile ölümüne sebep olmuştur.

O zaman ordularda görülen düzensizlikten ötürü muharebelerde şehid olanlardan başka yaralıların çoğu bakımsızlıkdan ölürdü. Kısaca kaleye yapılan bu taarruzda pek çok yiğit ölmüş, ordu zayıflamıştı. Böyle sağlam kale tabyalarının yıkılması büyük toplara muhtaçtı. Bu anlaşılınca yeniden yeteri kadar mühimmat tedariki ile büyük toplar gönderilmesi için İstanbul'a yazıldı.

Fransızların Tulon tersanesindeki büyük hazırlıklarından Osmanlı Devleti şüpheye düşmüştü, bazı tedbirler almağa mecburdu. Bari şu Pasban oğlu gailesinin çabuklukla sona erdirilmesinde başarı sağlansaydı. Kaptan Paşanın yeniden top ve mühimmat istemesi işin uzayacağına delil sayılarak Padişah epeyce endişeye kapıldı. Bu sırada Bonapart'ın Mısır'a taarruzu belli olmuştu. Osmanlı Devletinin karadan ve denizden büyük hazırlıklara girişildiğinden söz edilerek valilere, görevlilere emirler gönderilmişti. Bosna valisine yazılan emirde Dobrovnik cumhuriyeti halkı Osmanlı Devleti reayasından sayılırdı. Oraya bir düşman taarruzu olursa korunması gerekti. Bir mirmiran maiyetiyle Dubrovnik hududuna bir mikdar asker gönderildi. Dubrovnik cumhuriyeti ve beyleri bunu öğrenince memleket içine girilerek düşmana karşı birlikde muhafazaya uğraşılması hususu ileri sürüldü.

Ardından Fransa'nın Bosna üzerine asker göndereceği duyuldu. Bosna valisi ise Vidin ordusu seraskeri olan Kaptan Paşa maiyetinde bulunduğundan bu valinin Bosna'ya geri çevrilmesi hususu da Kaptan Paşa'ya bildirildi. Bosna valisi görev yerine döndüğü gibi Kaptan Paşa maiyetinde görevli olan Tepedelenli Ali Paşa da muhafaza işleri için Yanya'ya gitti.

Bu suretle Seraskerin ordusu bir kat daha zayıfladı. Ardından Mısır savaşı çıktı. Osmanlı Devleti o tarafa düşünce harcamaktan başka görecek işi yoktu. Serasker bulunan Kaptan Paşa ile Asım efendinin özet olarak anlattığına bakılırsa akıllı, olgun bir kişi idi. Enderun'dan yetişmişti. Dışişlerinin doğru belirti ve inceliklerinden bilgisiz, tecrübesizdi. Savaş işinde yetişmiş, yükselmiş olmanın sarhoşluğu içinde Padişahın da teveccühünden el üstünde tutulup kimseden çekinmeyen durum ve davra-

nışı vardı. Dar düşünceli olduğu için kızdığı kumandanlar hakkında icabına göre kinini saklayıp yumuşak muamele edemez, hemen taşkınlık gösterir, hışım ve kin ile tehdide geçerdi. Pasban oğluna karış zaferi kazansa Kürd Alo Paşa, Tepedelenli Ali Paşa ve başkaca ayan'a nöbet gelecekti. Bu durumundan ve davranışından anlaşılıyordu. Bu yüzden ordu erkânından çoğu onun muzaffer olduğunu istemezlerdi. Oysa Hüseyin Paşanın hükmedici davranışlarından kırılan bazı, ekâbir, yenilgiye uğramasını temenni ederek içeride ve dışarda ayrılık ve karışıklık çıkarmaktan geri kalmızlardı. İşte buna benzer sebeplerden ötürü Vidin ordusu iyi durumda değildi.

Bir gün Alo Paşa Serasker Paşa yanından kalkıp kendi ordugâhına giderken birden bire bir fırka eşkiya Kürd Osman Paşanın metrislerine, sonra Serasker Paşa tarafına taarruz edince Osman Paşa şehid olmuş Serasker Paşa kolunda bozgun belirtisi olduğu sırada Alo Paşa seyirci kalmış; yardım etmek isteyenlere de engel olup yanında tutmuştur. Böylece bunca külfetlere katlanarak hazırlanan ordu bozguna uğrayıp perişan olmuş, her şey, bu kadar emek ve masraf heba olup gitmiştir.

Kış mevsimi yaklaşmıştı. Tekrar orduyu toplayıp da Vidin'i kuşatmak kabil değildi. Eşkiyanın etrafa açılıp yayılmaması için askerin Vidin çevresinde kışlamaları gerekiyordu. Alo Paşa'ya askeri dağıtmayıp uygun bir yerde kışlaması için Serasker tarafından tezkere yazılmışken fayda vermedi. 15.000 kadar süvari ve piyade askerini yanına alarak Lom'a döndü. Sonra kışın ne yapılacağı görüşülmesi için beş on gün Berkofça'da beklemesi tenbih edilmişken oraya gitmedi. Ivrace'ye gitti. Büsbütün görevini bırakıp bir uçtan asker Sofya'ya göndermeye, bir taraftan Pasban oğlu ile haberleşmeye başlamıştı.

Alo Paşa Cezairli Hasan Paşa maiyetinden mirmiranlık ile çıkıp sonra vezir olmuştu. Kürdlerden olduğu için Alo Paşa diye şöhret kazanmıştır. Fıkaraya zulmü, baskısı, devlete baş kaldırır tutumu ile cezası yerine getirilmek için zamanının gelmesi bekleniyordu. Bu kez de Serasker ordusunun bozguna uğramasına ihanetini açığa vurarak sebeb olmuştu.

Pasban oğlu gibi bir karışıklık çıkaran adam olduğu için artık vücudunun ortadan kaldırılmasını Kaptan Paşa tasarladı. Hemen Rahova'ya dönüşünde bazı mes'eleler görüşülmesi için yazı gönderip davet etti. Gelince kendisi için Rahova'da özel bir konak döşedi. Bir iki gün aldatmaya giriştikten sonra bir gün yine bazı meselelerin görüşülmesi için konağına davet etti, akşama kadar birlikde vakit geçirdiler. Akşam namazı kılındıktan sonra geleneğe göre adamları ve hizmet edenleri dışarı çıkıp yemek yerlerken önceden alınan tertip üzere Kaptan Paşa adamlarından birkaçı silâhla odaya girerler. Alo Paşa ayak sesinden içeriye adam girdiğini hissederek arkasına bakıp onları görünce şaşırıp Paşaya bak-

tığı anda Serasker Paşa kendi yanında tabiye etmiş olduğu çifte kurşunlu Piştov'u üzerine boşalttı. Kurşunların biri yüzüne diğeri göğsüne isabet edince can havli ile belindeki piştovu boşa boşalttı. Yanındaki pala ile kendini korumak kaydında iken odaya girmiş olan Serasker adamları derhal taarruz ederek idam etmişlerdi. Kesik başı Cumadel ahıranın 16 ncı günü İstanbul'a varınca geleneğe göre kubbe-i hümâyuna konulup üç gün teşhir edildi.

Alo Paşadan boşalan Rumeli eyaleti bundan önce Akdeniz boğazı muhafızı nasbolunan Zıhnalı Hasan Paşaya ve merhum Kürd Osman Paşadan boşalan Silistire eyaleti Niğbolu sancağı mutasarrıfı Hüseyin Paşaya ve Niğbolu sancağı Alo Paşa kethüdası Seyyid Mustafa Paşaya tevcih edilmiştir. Bu sırada Hotin muhafızı Hüseyin Paşa eceli gelerek vefat etti. Aslında Sekbanbaşı iken sonraları Vezirlik rütbesine çıkmış, sonra da vezirliği kaldırılarak İzmit'de ikamet üzere iken Yeğen Mehmed Paşa Cumadel' ahıra'nın 18 inci günü vezirliği üzerinde bırakılarak Hotin muhafızı nasbedilmiştir. Vidin ordusunun bozguna uğramasından sonra Kaptan Paşa da artık o tarafta durmayıp Mısır seferi için lâzım gelen deniz kuvvetleri hazırlığını tamamlamak üzere İstanbul'a dönmüştür.

Bu olay üzerine Pasban oğlunun sesi daha çok duyuldu, şöhreti daha çok yayıldı. Onun kimseyi dinlemez hali etrafa da yayıldı. Rumeli ayanları tavaif-i mülük gibi bayrak kaldırma taşkınlığına başladılar. Bazen aralarında muharebe ederler, yenilgiye uğrayanın topraklarını ekmeği kılıcı gibi ele geçirir oldular. Bu suretle Vidin bölgesi Pasban oğlunun hükmü altında kaldığı gibi Rusçuk ve Şumnu tarafları Tersenekli oğlunun İbrail yakası nazırı olan Ahmed Ağanın ve Silistire bölgesi Yılık oğlunun, Yanya ve Mora tarafları Tepedelenli Ali Paşanın ve başka yerler de yine birer mütagallibenin elinde kaldı. Ondan sonra uzun süre Rumeli yakası düzen ve disiplin altına alınamadı. Vidin kalesi yine eşkiya yuvası olarak oraya sırtlarını dayadılar. Her yeri vurgunla yağma ederlerdi. Bu bakımdan o bölge kazaları Pasban oğluna baş eğmeye mecbur oldular. Fakat Lofça halkı eskiden olduğu gibi birlik ve fedakârlıkla topraklarını yabancıya karşı korumaya gayret ettiler.

Tersenekli oğlu Rusçuk bölgesini avucu içine aldığı gibi Berkofçalı Yusuf Ağa da Balkan boyunu kendi gibi pençesi altında tutmak davasında idi. Hattâ Plevne bölgesini de ele geçirmişti. Sonra Lofçayı da ele geçirmek istedi. Lofça ayanı Ağu Çeribaşının görevle Eflâk'da bulunmasını fırsat bilerek, «Osmanlı Devleti tarafından Şumnu'da görevliyim» diyerek Lofça'ya girecek olduğu zaman, devlet memuru sıfatıyla gelmiş olduğundan Ağu Çeribaşının vekili olan Hası Eyüp Ağa engel olup karşı koymadı. Yusuf Ağa ise Lofça'ya geldiği gibi askerini cami ve hanlara yerleştirdikten sonra ilk önce Hakim ve Müftüyü idam ederek başka-

larına gözdağı verince Lofça vücuhundan Kofo Süleyman Ağa memleketin ileri gelenlerini çağırıp Yusuf Ağanın kötü niyetini bildirdi.

Son derece gayret etmek üzere cümlesiyle yeminli anlaşma ile Yusuf Ağanın üzerine hücum ettiler. Yusuf Ağa kaçarak kurtulmuştu, ama askerinin çoğu öldürülmüştü. Bu suretle Koto Süleyman Lofça ayanı olmuştu. Manav Ali Paşa bir yolunu bulup onu Plevneye çağırarak hiyle ile idam ettikten sonra bir taraftan Plevne, bir taraftan Selva kazalarını da toplum olarak sürüp bütün bu kuvvetlerin hepsiyle Lofça üzerine hücum edince Lofça halkı çıkıp onu bozguna uğrattılar. Gelen topluluk, dağılmış Lofçalılar topraklarında kendi başlarına kalmışlardı. Sonra Eflâk'dan dönen Ağa Çeribaşı gelip ayanlıkda kalmış, yabancıları Lofça içine ve topraklarına uğratmamıştır. Oysa Lofça halkının Padişah emirlerine uymakta gösterdiği ölçüsüz davranışla Vidin kuşatmasında gösterdikleri gayret ve hamiyyet ile ispat edilmiştir. Ağu Çeribaşının vefatından sonra Hacı Eyüp Ağa Lofça ayanı olup her zaman memleketini korumuştur. Fakat Vidin ordusu bozguna uğradıktan sonra eşkiya fırkaları sık sık taarruz eder oldukları, Lofça delikanlıları kimi Paspan oğlu savaşında kimi eşkiya muharebelerinde öldüğü için Hacı Eyüp Ağa Lofça'nın etrafına hendek çevirip sonra da şaranpo ve birkaç kale de yaptırdı. Halâ bazı eserleri kalmıştır. Böylece Dağlı eşkiyası Balkanın iki tarafındaki kasaba ve köyleri tahrip eylemişken Lofça kasabasına girememişlerdi.

Bu kazaların olayları Rumeli ahvaline örnek olmak üzere yazıldı. Başlıca kazalar ve bölgelerle köyler buna göre yorumlanır.

ARA SÖZ

Belgrad bölgesinden tertip olunan nizam-ı cedid gelirinin toplanmasına Belgrad muhafızı Şinikli Mustafa Paşa görevlendirildi. Sonra Rumeli valisi olunca bu görevi yine üzerinde kalmıştı. Ancak kovulan yamaklar isyan ve karışıklık çıkarmaktan geri durmazlardı. Onlara karşı kuvvetli bulunmak üzere dairesini bir takım dağlı eşkiyası ile doldurmuştu. Bunlar ise disiplin tanımaz, ele gelmez, itaat etmez bir askerdi. Sırp reayası hakkında akla gelmedik zulüm ve baskılara girişiyorlardı. Pasban oğlunun yardımıyle yamaklar gürühu taşkınlık ederek yer yer muharebeler ediyorlar, bir taraftan da reayaya zulüm ve baskıda bulunuyorlardı. Nihayet Sırp reayası isyan etti. Bu da sonraları Sırp beyliğinin ortaya çıkmasına başlangıç sayılır denilebilir.

Bu muharebelerde her iki taraftan telef olan asker Rusya ve Nemçe seferlerinde birlik halinde devlet ve millet uğrunda canlarını veren hep dilaverler idi. Olan biten iç zayiat hep Osmanlı Devletine aitti. İşte «iç savaşlar, dış savaşlardan daha zararlıdır» denilmesi yarın düşman karşısına çıkacak dilaverlerin içeride yok edilmesindendir.

Bu eşkiya muharebelerinde elebaşıların meşhurlarından nice nadir yetişir kimseler ziyaa uğramış, öldürülmüştür. Şurası da gariptir ki, geçen yıl ve bu yıl ekâbirden epeyce zevat vadesi gelip vefat etmişti. Bu yıl vefat edenlerin tercüme-i hallerini bildiriyoruz.

ÖLÜMLER

Recebin 11'inci günü meşhur talik hattatı Mehmed Esad Yesari efendinin nokta-i vücudu kalemtraş-ı ecel-i mev'udu ile sahife-i âlemden silindi.

Merhum Yesari efendi, sol tarafı felçli sağ tarafı titreşir durumda doğdu. Allah'ın büyük kudreti eseri olarak küçük yaşta sol eliyle talik hattına çalışmaya başladı ve merhum Dede zadelerden meşk ile eğitim gördü. Çalışıp uğraşarak talik yazısında yazdığı kimsenin yazamıyacağı değere yükselmiş ve bütün hattatların üstünde yer almıştır.

Hatta zamanın hattatları arasında Osmanlı Devletinin direği çeken kalemlerin en ünlüsü sayılan ve günün tapılan adamı Şeyh-ül İslâm Veli efendi, Yesari efendinin halini ve eşsiz güezllikde temiz yazısını gördükçe: «Cenab-ı hak bu zatı bizim kibirle kalkan burnumuzu kırmak için göndermiştir» demişti. Böylece Yesari efendinin şöhreti artar, küçük büyük herkes kendisinden meşk dersi almağa ve talime heveskâr olmuştu. Kadılıkda rütbesi ilerledi. Saray hocası olmuştu. Her yeni yazısı için Padişah atiyeler verirdi. Geçim sıkıntısından uzaktı. Bütün ileri gelen devlet adamları indinde itibarı çoktu.

Sultanların hayır eserlerinde, büyüklerin hayratında, binalarda, birçok yerlerde hattı ile tarihler, kasideler ve kıt'alar kendinden sonra gelecek olanlara ve maarife güzel ve faydalı yadigârlarıdır.

Bosna Valisi silâhdar Mustafa Paşa, Enderun'dan yetişmiş, iyi kalbli, devletini sever bir vezir idi. Bu sırada fevat etmekle Bosna eyaleti Gürcü Osman Paşa'ya tevcih olundu.

Recebin 26'ıncı günü Galata mevlevihanesi şeyhi Galip efendi, sema'hane-i âlem-i faniden çıkıp gitti. Aynı gün Üsküdar'da mevlevî şeyhi Noman bey de dâr-ı beka'ya göç etti.

Galib efendi mevlevihanesi kapısına yakın oturan Reşid efendi adlı bir zatın oğlu olup 1171 yılında doğdu. (Eser-i aşk) terkibi doğum yılına tarih düşürülmüştür. Küçük yaşta ilim ve fenne çalışarak yaradılışında Allah vergisi istidad ile az süre içinde Arabî ve Farisîde akranlarının üstüne yükselmişti. Hırs havasını ve dünya rütbelerini terkedip Tarik-i Sofiyeye girdi. Mevlevî dergâhında derviş kılığına girip çilesini tamamlamak üzere Konya'ya gitmişti.

Annesi ve babası ayrılığına dayanamadılar. Çelebi efendiden bir yolunu bulup yollamasını yalvardılar. Çelebi efendi de kendisine:

— Maksadınız Allah'ın yarattığı her şeyden elinizi çekmek ve Allah'a yaklaşmaktır. Ama gurbet elde fıkara gibi giyinip, çile çekme zorluklarına katlanmak hüner değildir. Merdlik doğum yeriniz olan İstanbul'a varıp yakınınızda bulunan Yenikapı dergâhında bulunup alışarak içine karışdığınız akran ve emsal ve dostlar arasında bu işi yapmaktır; Dervişlik yolu ile çileyi tamamlamaktır, diye zarif davranışı ile ona doğruyu gösterip İstanbul'a gönderdi.

O da gelip yapılan uyarmaya göre Yenikapı mevlevihanesinde Postnişin olan Seyyid efendi elinden niyabet alarak tamam 1001 gün alışıla gelen çileyi tamamladı. Sonra bir süre Hücreye kapandıkdan sonra Galata Mevlevihanesi Şeyhliği ile sevindirildi. Yüksek şeyhlik yolunda ilim ve marifet ile meşhur olup anılmıştır. Aslında mahlesi Esad iken zamanında şiir yazanlardan (**Lev şiir linekahu Lemma şiir**) deyimine erişen bazı şairlere benzerlikden çekinerek sonradan Galip mahlasını aldı.

Mürettep Divanı ve Hüsn-ü Aşk adında bir manzumesi ve Mevlevi şairlerine mahsus **Tezkere-tüş Şuara**'sı ve Tasavvuf'dan bir risalesi ve Sineçâkin Cezire-i Mesnevisine şerhi vardır.

Vefatına tarih olmak üzere Vak'anüvis Nuri beyin oğlu müderrislerden Mehmed Nebil efendi (**Göçdü Galip Dede Yahu deyip ehl-i hale**) mısraını söylemiştir.

Galata Asitanesi İstanbul'daki Mevlevi Asitanelerinin hepsinden eski idi. İçerisinde Mesnevi'yi şerh eden Ankaravi İsmail efendi ve sair aziz kimselerin türbeleri olduğu halde son derece harab ve belki de kargaların yuvası haline gelmişti. Sultan Selim ise Mevlevi tarikatına girmiş ve Galip Efendiye fazlasıyla hayrandı. Tekkeyi yeniden inşa ettirmişti. Galib Efendiye her zaman atiyeler gönderir, bazı mübarek gecelerde ve sair zamanda huzuruna çağırarak ayin seyreder ve zikirlerden sonra atiyelerin eşsiz olanlarını verirmiş.

Zilkade başında Darbhane emini Mustafa İffet bey Darüd-darb-ı fenadan mahalle-i hamuşane irtihal etti. Yerine Darbhane emaneti ile kefçe-i amâlini ağzına kadar doldurdu.

Mustafa İffet bey, kısa boylu ve kamburdu. Fakat düşüncesi yerinde bir zattı. Kambur Mustafa Bey diye anılırdı. Aslında Hacegân-ı divân-ı hümayundan masraf kâtibi Süleyman efendinin oğlu olup Anfvan cevanisinde Hane-i kilar'a çırağ olmuştu. Enderun-u hümayun belli kişilerinden biri merhum Ragıb Paşaya onun kalemi ile bir tezkere göndermişti. İmla doğruluğu ve tabirlerindeki güzel eda Ragib Paşanın hoşuna gitmişti. Şahsını görmeden kabiliyet ve istidadını Sultan Mustafa hazretlerine anlatarak Padişaha yakın olmaya değerek mabeyncilik ile çırağ buyurulmasını arz etti. Kısa boylu ve kambur olduğu için Padişah hizmetine yaramaz diye buyurulmuşken Ragıb Paşa merhum tekrar yalvarınca Kurena-yı Şehriyarî olanlara katıldı.

Ragıb Paşa Sadr-ı âzam iken sır verir de Ragıb Paşa öğrenir diye kendisine her şey bildirilmezdi. Ragıb Paşa ölünce bu sakıncalı durum da ortadan kalkmış, Padişahın fazlasiyle güvenini kazanmıştı. Faik efendi mecmuasında der ki, Sultan III. Mustafa merhumun mabeyncilerinden olan meşhur Şair Naşid efendi ile nice zaman sonra Darbhane emini iken ölen Kambur Mustafa bey Padişah hizmetinde ters düşerler ve birbirini çekemezlerdi. Bir gün Padişah bir münasebetle Mustafa beyin mührüne bakdı. Sade ismi kazılmıştı:

— Böyle mührü neylersin? Bizim Naşid sana bir beyit söylesin, onu mühür diye kullan, diyer ferman buyurunca, Naşid de huzurda bulunduğu için açıkca :

— Ben Mustafa beye bir mühür beyti söyledim, ama beğenmiyor, deyince merhum hakan da beyti sordu. O da derhal şu beyti söyledi:

(Behâk-i kabr-i napâk yenaki
Şod hasıl-ı murad kanburaki)

Beytini okuyunca epeyce kahkaha attı. Mustafa İffet derviş huylu bir zattı. Padişaha yakını olmuşken kendi isteği ile taşra çıkarak Hacegân-ı divan-ı hümâyuna katıldığı sırada saltanat yenilendi. Sultan Abdülhamid tahta geçdi. Bazı garazi ve hasedi olanların iftirasına uğradı, sürüldü. Sonra da cezası kaldırıldı. Geçinsin diye bazı mansablarda kullanıldı. Böylece günleri sayarken velinimet zadesi olan Sultan Selim tahta geçince Kethüda-yı rikâb sonra da riçalin hasretini çektiği darbhane eminliği ile sevindirildi. Refah içinde ömür sürerken bu kez felç gelerek ömür sermayesi bitip gitmiştir.

Vak'anüvis Halil Nuri bey, Naili Abdullah Paşa zade Feyzullah Şakir beyin oğlu ve Şeyh-ül İslâm Mustafa Aşir efendinin damadı idi. Tahsile, ilim ve bilgiye düşkün, boşuna vakit geçirmekten çekinen bir zat imiş. Bu sırada hayat defterini toparlayıp gitmişti. Yerine Vasıf efendi vak'anüvis oldu.

DEĞİŞİK OLAYLAR

Hububat nazırı bulunan Ahmed Azmi efendi çok yaşlı idi. Zahire işlerini istenildiği gibi idare edemiyordu. Gevşek olduğu görüldü. Saferin 22 nci günü azl edilerek yerine sabık Reis-ül küttab Rasih efendi tayin edildi.

Yukarıda anlatılacağı üzere; Bu sırada Mısır seferinin başlangıcı günleri idi. Daha çok barut imâli gerekiyordu. Baruthaneler nezareti üzerinde olarak Sadr-ı âzam kethüdası olan Mehmed Şerif efendi, bu bakımdan başarılı olmuş ise de böyle vakitte hem kethüdalık hem de Barut işini idarede güçlük çekiyordu.

Saferin 24 üncü günü kethüdalıktan azledildi. Yerine İbrahim efendi Sadr-ı âli kethüdası oldu. Onun yerine Baş halife Refik efendi Mektupçu ve Halifelerden Feyzi efendi Baş halife olmuştur. Yine bu esnada Kapdan Paşanın inhası üzerine Rumeli valisi olup Vidin ordusunda bulunan Şinikli Mustafa Paşa azledildi. Rumeli eyaleti Anadolu Valisi Ali Paşa'ya ve Anadolu eyaleti Silistire Vallsi Gürcü Osman Paşa'ya tevcih buyruldu. Silistire eyaleti Tırhala mutasarrıfı Kürd Osman Paşa'ya tevcih edildi. Sonra Şinikli Mustafa Paşa da mansabı olan Belgrad'a gönderilmiştir.

Bu yıl Kocaeli ve Bursa taraflarında bir takım şakavet peşinde bayrak kaldırıp ortalığı karıştırdıkları için üzerlerine Kocaeli mutasarrıfı Seyyid Hüseyin Paşa görevlendirildi. Nüfuzu artsın diye kendisine vezirlikle Balıkesir sancağı beraber tevcih edildi.

Bundan önce tersane'de inşasına gi şilen 63.5 zira' bir kalyon ile iki adet bonba gemileri sona ermişti. Şabanın 8 nci günü denize indirildi. Buna dair Serveri efendi:

Şeh Selim indirdi iki defadır üç felek nev
Gûş edip daldı yeni başdan adüv bahr-i gama
Rahş-ı fikre ettim erhoy-ı inan tarih içün
Üç gemi yol buldu gemsiz at gibi koşdu yeme.

Kıt'asiyle :

«At gibi birden seğirdip üç gemi buldu yemin»
ve «Deryaya üç felek cesim etti akın manendeu»
ve «Kuş gibi üç kıt'a kalyon uçdular suy-u yeme»

mısralarını başka başka tarih olmak üzere düzenlemiştir.

Eflâk Voyvodası olan Hançerli oğlu Kostantin bey Osmanlı Devleti işlerine zararlı bazı hareketlere giriştiğinden başka Eflâk reayasına da zulüm ve baskı yapıyordu. Bu sırada Sadr-ı âzam aağlarından biri başka bir görevle gönderilip idam ettirildi. Gerek yanında ve gerek İstanbul'da olan malı mülkü miri tarafından zabtedildi. Yerine eski Eflâk Voyvodası Aleksandri bey ikinci kez Voyvoda nasbedildi. Buğdan Voyvodası olan Aleksandiri bey de bu sırada istifa etmişti. Şevval ayı başında azledilerek yerine divan-ı hümâyun tercümanı İpsilanti bey zade Kostantin bey, Buğdan Voyvodası nasbolunmuştur.

Yine bu sırada Hakkı Paşanın vezirliği üzerinde bırakılarak kendisine Hanya sancağı ihsan edildi. Daha önce savaş sırasında Rusyaya kaçan Battal Paşanın affı ile tuğlarının geri verilmesine Rusya İmparatoru şefaat etmiş olduğundan Şevval sonunda vezirliği üzerinde olmak üzere kendisine doğduğu yer olan Trabzon eyaleti tevcih edildi.

MISIR'A DAİR GÖRÜŞME

Bonapart'ın Tulon'da hazırladığı donanma ilk önce Arnavudluk kıyılarına taarruz eder diye düşünülürken Mısır'a taarruz edeceği bazı gazete haberlerinde görülmüş idi. Sonra bu donanmaya Arabça bilir Arabistan'ın durumunu bilen kimselerin görevlendirilmiş olmasına bakılırsa Mısır'a taarruz etmek ihtimali kuvvetlenmişti.

Gerçekten vükelâ meclisinde görüşülerek tez elden bazı tedbirlere girişilmesi kararlaştırıldı. Fransızların Mısır'a tecavüz edeceği de bilmemezlikden gelinecekti.

Lâkin Mısır konusu Paris'de 500'ler meclisinde görüşülmüştü. Artık görmemezlikden gelmek çağı geçmişti. Muharremin 5 nci günü Fransa maslahatgüzarı **Rofin**, Reis-ül küttab Atıf efendinin evine çağırıldı. Yapılan görüşmede alınan Mısır haberi kendisinden sorulunca :

«— Tulon tersanesindeki hazırlıkların ne maksadla yapıldığından kesin olarak haberim yoktur. Buna dair müdürler tarafından bana bir kelime yazılmamıştır. Ortada dolaşan gazete havadislerini ben de duydum. Ama doğru mu, yanlış mı bilemem, diye cevap vermişti.

Reis efendi, bu mes'elede, evet veya hayır diye doğru cevap vermesini ısrarla isteyince, resmen bilgisi olmadığını anlatarak:

«— Ben Osmanlı Devletine yalan söyleyemem, otuz kırk yıldır Osmanlı topraklarında oturuyorum. Padişah önünde de iyilik etmekliğim denenmiştir. Hiç bir şey bilmediğim mes'eleden nasıl haber vereyim? Ama Reis efendinin müthiş haberini ben de duydum. Bundan ötürü ben de üzüntü içindeyim. Daha önce İstanbul'da bulunan **Obr dö Bayye**'nin elçiliği zamanında Paris'e dönen **Vantor** adlı tercüman, bu kez Marsilya'ya gelip Tulon'da görevli olduğunu bana yazdı. Bana gelen mektubunda görev yerinin bilinmediğini, kendisi haber almadan önce benim haber alacağını zannettiğini yazıyor. Onun görevle Tulon'a gelişi beni bir kat daha kuşkulandırdı. Zira Vantor Arapça ve Türkçe konuşur tercümanlardandır. İşte durum açık olarak budur. Bir şey bilemediğim için cevab veremiyorum» demesi üzerine Reis efendi:

«— Ben vekâleti yaptığı için bizi aydınlatacak bir cevap verebilir umudunda idim. Bir şey bilmediğinden söz ediyor. Bari ne düşündüğünü ve neler duyduğunu söylesin, dinleyelim,» dedi.

Fransız maslahatgüzarı :

«Fransızların Mısır ticaretine ne derecede ihtiyacı olduğunu meye değmez. Fransa'nın genişlemesi ticaret, emniyet ve refah ile şeceği şüphe götürmez. Mısır'daki Fransız tüccarları beylerin zulü bitmeyen isteklerine dayanamadıkları için daima borç almaya ihtiyı yarlar. 30 yıldan beri Fransa vükelâsına bu kötülükleri şikâyette

durmazlar. Bu durumları Fransız elçileri Osmanlı Devletine anlattılar. Ancak Osmanlı Devletinin sözü geçmediği için bu işler yoluna giremedi. Yapılan zulüm ve istekler kaldırılamadı. Hiç bir şeyin fayda sağlamadığını gören Fransız elçileri de şikâyetlerinden vaz geçtiler. Hattâ daha önce Ali beyin zamanında Fransa devletince Mısır'a taarruza karar verilmişti. Garb ocakları tarafından taarruz edilecek olsa ahidname-i hümâyun şartları gereği Fransa devletinin bunu savaşla yerine getireceği biliniyordu. Böyle bir durumda Osmanlı Devleti ile ilişkileri ve anlaşmaları bozmaz. Baskıdan kurtulmak için Mısır beylerinin aleyhine varılmasında bir sakınca olmadığı düşünülmüştü. Sonra yakın zamanda Murad beyin Fransız tüccarlarına yaptığı zulüm ve baskı gittikçe artıyordu. Cezairli Hasan Paşanın Mısır'daki görevini gerektiren birçok sebeplerden biri Fransızların şikâyeti idi. Bir süre bir şey yapmadan durmuşlar. Sonra Fransa'da hükümet değişince yine zulüm ve baskıya başlamışlardı. Vertenbak'ın elçiliği sırasında birkaç kez şikâyete başlamışlar, sonunda hiç bir şey yapılmış olmayınca susup durmayı kararlaştırmışlardı. Bu suretle Mısır topraklarında oturan Fransız bezirganları, gelenekleri üzerine 5 müdür'e şikâyetler yaptılar. Gayri Osmanlı Devletinin Mısır'da sözü geçmez olmuştu. Azın azı menfaatleri varken hem beylerin sarkıntılıklarını önlemek, hem İngiltereyi Hind menfaatlerinden mahrum ederek yapacakları ticaretin yolunu tam olarak kesmek için Mısır'a gidilmesi uzak görülecek bir şey değildir zannederim. Ama bu ifadem kendi düşüncemdir. Mısır'a varılırsa nasıl varılır? Mısır ülkesine göz dikilmiş midir? Yoksa Osmanlı Devleti ile muharebe edilir de karar mı verilir? Bunlar benim aklımın ermediği durumlardır.

Bir de bu taraftan sonra Venedikden alınan adalar ile bu mübadele seklini söylüyorlar. Bu rivayet doğru mudur, değil midir? Osmanlı Devleti bilir. Bu mes'eleye dair Paris'de ikamet eden elçi Ali efendiye müdürler tarafından bir şey söylendi mi? Onun bu Mısır için kesin olarak duyduğu, bildiği vardır. Lâzım gelenlerden sordu mu?» deyince, Reis efendi kızıp :

«Maslahatgüzarın bu sözleri ciddî ise bildiğimiz kadarı ile akıl ve dirayetine ters düşer. Şaka ise bu mes'elenin önemine aykırıdır. Bu kadar elçi görüşmelerinde bulundum, böyle bir ifade ile söz işitmedim. Geleneklerimiz dışı, alışık olmadığımız bir davranıştır. Mısır beylerinin sözlere, anlaşmalara, şartlara uymayan hareketleri olursa Milletler Hukuku kurallarına devletlerarası geçerli olan ve saygıyla karşılanan muamelata bakarak yine Osmanlı Devletine müracaat olunup gereği ne ise icra olunur. Ama tekrar tekrar şikâyet olunmuşken fayda sağlanamadı sözünü yine kendi sözü ile red ederim. Zira merhum Hasan Paşanın şikâyeti olduğunu demin kendi söyledi. Böylece Osmanlı Devleti gaileyi kapatabileceği halde bir dost devletle anlaşmak şartlarını yerine getirmek

için nice masraflara katlanmaktan çekinmedi. Ve o mülkün hakimine müracaatın iyi sonuçları görüldü. Kaldı ki, bazen karışıklık çıkarıp zaman zaman baş kaldırıp itaat etmeyenlerin ortaya çıkması yalnız Mısır ülkesine mahsus bir şey olmayıp başka yerlerde ve başka devletlerde olağan işdir. Özellikle Fransa'da düzen değişikliğinden sonra her bölgesinde nice karışıklıklar, ihtilâller çıktı. Hâlâ da durulmuş değildir. İhtilâl var ve müdürler duruma hâkim değil diye Osmanlı Devleti meselâ Marsilya'ya donanma ve asker gönderse Fransa cumhuriyeti bunu reva görür mü? Osmanlı Devleti savaş açtı demez mi? Osmanlı Devletinin böyle bir hareketi uygun görmesine hiç bir sebep yokdur denirse Fransa'nın çok sıkıntısı varken, kıtlık içinde iken, Osmanlı Devletinden izin alıp Marsilya ve çevresi bölgesine gönderdiği büyük mikdarda zahirenin bedeli hâlâ ödenmedi. Bu nedenle birçok ticaret adamımızın sıkıntısı çok büyüktür. Marsilya, Tulon ve başka iskele korsanlarınca nice ticaret gemilerimize sarkıntılık ediliyor, anlaşmaların tersine o gemilerden bazısı ele geçiriliyor ve satılıyor, bazısı da bugüne kadar tutuklanıyor, bilmiyor muyuz? Dost olan devletler arasında bu gibi olaylar çıkınca haberleşilerek ilişkilere ve düzeltilmesine nizam verilegelmiştir. Anlaşması olan devletler küçük sebeplerle birbirinin topraklarına taarruz ettikten sonra söz vermeler, şart koşmalar ne işe yarar? Mısır ülkesinin özelliği vardır. Garb ocakları ile kıyas edilemeyeceği gibi Osmanlı Devletinin başta gelen topraklarından olduğunu anlatmak gerekmez bilirsiniz. Garp ocakları hakkında maslahatgüzar dostumuzun şartın anlaşmada geçmesi o ocakların Osmanlı Devleti içindeki memleketlerden bir ayrıcalığı olduğuna açıkca görüler deliller delâlet etmez mi? Hem maslahatgüzar kulağına şunu iyice yerleştirsin. Mısır ülkesi Padişahımızın saltanat sürdüğü toprakları değerindedir. Padişahımızın en yüksek ve şerefli lâkabı da Hadim-ül Haremeyn - üşşerifeyn olduğunu bilirsiniz. Bu mukaddes arazinin yıllık hububatı Mısır'dan gider. Kisve-i şerife bile her sene orada dokunup işlenir ve hacılar ile gönderilir. Bu büyük masraflar, Mısır gelirinden çıkarıldıkdan sonra fazlası hazineye gelir. Osmanlı hazinesine teslim edilir. Daha önceleri Üsküdar'a çekdiri gönderilip alay, davul ve zurna gelirdi. Bir vakittenberi bu külfet kaldırıldı. Ketenciler esnafı üzerine verildi. Her yıl onlardan vergisi toplanır. Osmanlı Devletinin gelir menfaati az oluşunun sebebi, Haremeyn-üşşerifeyn mübarek arazisine sarf olunduğu içindir. Mısır'a fetheden Sultan Selim'in koyduğu kanun böyledir. Haremeyn'e hizmet ise din işidir. Bu suretle Mısır'a taarruz, maazallah islâm dinine taarruz etmektir. Hep beraber işi savuşturmak hususu İslâm milletlerine farzdır. Bu mes'ele başka meselelerle ölçülmez. Çok düşünmek isteyen büyük mes'eledir. Azıcık düşünülse belli olur. Ama Fransa Cumhuriyeti kendine göre düşünce ve menfaatleri için birden anlaşmaları bozarsa o zaman şekil başkadır. Yoksa maslahatgü-

zar dostumuzun kendi duyup düşündüklerini ileri sürerek haberleşme ve söz değişme şekilleri karışık rüyaya benzer. Ben onu kalbimize güveri verecek bir cevab almak umudu ile çağırtmıştım. Ama kendisi verdiği cevaplarla o havadisi tam olarak onayladı» deyince maslahatgüzar biraz gülerek :

«Ben bu hazırlıklar elbette Mısır üzerinedir, demedim. Kendi düşüncem olarak aklıma geleni söyledim. Dolaşan naberleri duydum. Ben Reis efendiden fazla üzülüyorum. Yalan söylemiyorum. Tercüman Vantor'un Tulon'da görev alması bana böyle olacağı endişesini verdi. Oysa Fransa'dan bu mes'eleye dair kesin olarak haberim yokdur. Bu durumda istenilen cevabı nasıl verebilirim?... Osmanlı Devletini mi aldatayım? Hattâ İstanbul'da bulunan tüccarlarımız yanıma gelip bu durumu sordular. Böyle bir durum karşısında halimiz nice olur diye korku ve kuşkudan titriyoruz dediler. Bense onları teselli ederek Osmanlı Devletine böyle bir durumda yabancılar tarafından taarruz edilmiş değildir. Nihayet beni ele geçirip sorarlar, diye üzüntülerinden uzaklaştırdım» dedi.

Karşılık olarak Reis efendi:

«Suphanallah, bu ne garib durumdur? Maslahatgüzar dostumuzun hükümeti tarafından talimatı yok mudur? Osmanlı Devleti hakkında Fransa'nın niyetini bilmez mi? Fransa'nın burada vekilisiniz. Osmanlı Devleti hakkında ne niyeti olduğunu hem bilmeniz, hem de gerekirse bildirmek görevinizdir, zannederim» diye kızarak tarizle sözü kesmiş ve soğuk davranarak meclisten kalkmıştır.

Bu sırada güya Fransız donanması İstanbul'a gelecekmiş de Osmanlı donanmasıyle beraber Karadeniz'e çıkarak Kırım'ı fethettikden sonra iki devlet Lehistan'dan kaçanları beraberlerine alıp Lehistan'ı kurtarmak üzere Rusya üzerine harekâta geçilecekmiş diye bazı dedikodular yayılmıştı. Bunlar yine düşünceleri karıştırmak için Fransızların işlediği propaganda idi.

Tulon donanmasına Arapça bilir kimselerin görevlendirilmesi, Tulon hazırlıklarının Mısır üzerine yapılacağının rivayetini doğruluyordu. Fransa maslahatgüzarının ileri sürdüğü düşünceler de bunu bütün bütün doğruladığından Osmanlı Devleti de artık bir vakitten beri tuttuğu yeni yol gereği Fransa aleyhinde bulunacak devletleri çekip çevirerek ittifaklar yapmak tedbirlerine devam etmekle beraber bir taraftan da savaş hazırlıklarına girişmişti. Rofin'in düşünceleri diye ileri sürdüğü fikirler, Osmanlı Devleti Londra elçisi İsmail Ferah efendiye bildirildi.

BONAPART'IN İSKENDERİYE'Yİ İŞGALİ

Fransız odnanmasının Tulon limanından çıkışı haberi alındığı gibi Osmanlı donanması ile Akdeniz boğazında demir atmış Kapudane bey ve deniz tercümanı her tarafa kayıklar göndererek Fransız donanması-

nın nereye yön alacağını keşifte bulunmuşlardı. Fransızların Malta adasını ele geçirip işgal ettikleri haberi alındı.

Ancak Bonapart'ın böyle büyük bir donanma ile harekâta geçmesine Malta hedef ve maksad olamazdı. Malta seferi bu donanmanın birinci aşaması sayılırdı. Bonapart'ın hangi yöne döneceği iyice dikkatle gizleniyordu. Fakat Mısır istikametinde taarruz edeceği kuvvetlenmişti.

Fransız donanmasının Tulon çıkışı haberini alan İngiltere'nin 14 büyük harp gemisinden kurulu donanması da Fransız donanmasının peşine düşmüş dolaşıyordu. Fakat Malta adası Akdeniz'de dolaşan gemiler için elde bulundurulması çok önemli ve gerekli bir üsdü. Fransızların eline geçmesi İngilizleri pek ziyade endişeye düşürdü. Bunun üzerine İngiliz donanmasına Osmanlı Devleti kıyılarında nereye uğrarsa yiyecek, içecek ve diğer isteklerine kolaylık göstererek yardım edilmesi gereği için her tarafa emirler yazılmıştı. Bu emirler yerini bulup da hükümleri yerine gelinceye kadar Fransız donanması İskenderiye'ye varmıştı. Fransız donanmasının Mısır İskenderiyesi tarafına taarruzu kuvvetle anlaşılınca İngiliz donanması 1213 yılı Muharrem ayı 13 üncü günü İskenderiye yakınlarına gelerek açıkta durdu. Sandal ile limana gönderdiği görevliler İskenderiye eşrafından Gümrükçü Seyyid Mehmed Kerim ile görüştüler. «Fransızlar büyük bir donanma ile denize çıktılar. Onların peşindeyiz, araştırıyoruz. Hangi yöne gittikleri belli değil. Bu taraflara kasdi olduğu bazı durumlardan anlaşıldı. Buraya gelirlerse sizin onlara karşı İskenderiyeyi savunmaya gücünüz yetmez, sizi korumak isteriz» dediler.

Seyyid Mehmed Kerim, İngilizlerin bu sözlerini hiyle ve desise sanıp haşin ve sert cevap verdi. İngilizler:

«Bizim dostça uyarılarımızı kabul etmiyorsunuz, bari biz açıklarda duralım da kaleyi düşmandan muhafaza edelim. Siz yalnız bize su yetiştirin, parasiyle zahire verin» dedilerse de Seyyid Mehmed ve şehir ayanı güvenemeyip:

«Bu topraklar Osmanlı Devleti memleketidir. Burada Fransızların ve başka yabancı devletlerin işi yokdur. Siz işinize gidiniz» diye cevap vermeleri üzerine İngilizler de:

«Pekiyi ama sonra siz pişman olursunuz» deyip donanmalarına döndüler. Hemen Fransız donanmasını aramak üzere denize açılıp gittiler.

Seyyid Mehmed Kerim Murad beyin adamı olup gümrükçülüğe onun tarafından nasbedilmişti. Bu durumu derhal Murad beye yazmıştı. Beldenin muhafazası için asker istemişti.

Bu durum Mısır'da işitildiği gibi türlü sözler ortaya çıktı. Ancak İngiliz donanmasının gidişi haberi alınınca ileri geri sözler kapandı. Mısır ümerası kuvvetlerine güveniyor. Bu sözlere kulak asmıyordu. Yalnız

Fransızlar değil bütün yabancı devletler gelse karşılarında duramaz, atlarının ayakları altında çiğner kanısında idiler.

Fransız donanması ise Muharremin 17 nci günü olan 1798 yılı temmuzunun 1 inci günü İskenderiyeye geldi. 58 parça top çeker İkab-ı Bahri adlı Riyale-i hümâyun gemisi orada bulunuyordu. Kapdanı İdris bey işin aslını öğrenmek için mülâzım Emin kapdanı gönderince Başkumandan Napolyon tarafından:

«Benim kimseye zararım olmayacak. Düşmanımız İngilizler, Hindistan'ı aldı. Onu kurtarmaya gidiyorum. Bütün dünya ile düşman olsam Osmanlı ile dostum. Fakat bana top atarsanız, bir tekne 400 tekne ile başa çıkamaz. Beyhude kalyonu batırmış olursunuz» diye cevap verdi. İdris kapdan da çaresiz karşı koymaktan vazgeçti.

Bu donanma 30 büyük harp gemisi 400'den fazla nakliye gemisi ile çok büyük sayıda kara askerinden kurulu idi.

Profesör Nikola'nın tarihinde (Bu donanma 450 gemi olup askeri de 60.000 kişi idi. 35.000'i savaşçı, 26.000'i cesaret ve mahareti ile seçkin kumandanlar ve reislerden ibaret asker olup geri kalanı maarif ve sanayide yetiştirilmiş bilim adamları görevlilerdi) diye yazılıdır.

İskenderiye halkı böyle büyük bir donanmanın gelişinde korkmuş, şaşırmıştı. Gümrükçü Seyyid Mehmed hemen yardım için feryad mektupları ile Murad beye birçok haberci göndermişti.

Halbuki Bonapart, İskenderiyeye yanaşınca Fransız konsolosunu çağırttı. O da 10 Osmanlı kişi ile gitti. 2 gün önce İngiliz donanmasının orada olduğunu haber aldı. Hemen o gün askerini karaya çıkarmak istemişti. İskenderiye kalesinden şehrin savunulacağı anlaşıldığı için limana girmeye cesaret edemedi. Birkaç saat ötede Merabit koyu denilen yerde karaya çıkılmasını plânladı.

Her ne kadar akşam ve rüzgâr da şiddetli olunca deniz kabarmış ise de askerin buna rağmen karaya çıkmasını emrederek herkesten önce kendisi çıkmıştı. Bunun üzerine asker filikalarla karaya taşınmağa başladı. Dalgaların büyüklüğü filikaları devirecekti. Böyle olmasına rağmen Bonapart askerin çıkarılmasında çabukluk göstermekte idi. İşte tam bu sırada uzaktan büyük bir gemi göründü. İngiliz harp gemisi sanıldı. Bonapart (Ey Baht, beni terk mi edeceksin? Beş on gün daha bana yaver olamaz mısın!) diyerek umudsuzluğa kapılmışken o geminin geride kalmış bir Fransız fırkateyni olduğu anlaşılınca rahat bir nefes almıştı.

O gece büyük güçlük ve zahmetlerle karaya 5.000 kadar asker çıkarıldı. Ancak Osmanlılara savunma fırsatı vermemek için dakika kaybetmiyordu. Derhal İskenderiye üzerine yürüyüeş geçmiş, şafak vakti İskenderiye yanına varmıştı. Kalenin çoğu yerleri harabdı. Cephanesi ve

harp araçları yok edilmişti. Fakat etrafı birkaç kale ve eski duvarla çevrili idi. Bonapart askeriyle üç koldan şiddetle taarruza geçmişti. Behire halkı kâşif ve arabları askeriyle savunmaya kalkıştılarsa da ilk taarruzda araplar bozguna uğradı, dağıldılar. Geri kalanı kaleye sığındı. Onların ardından Fransızların taarruz etmeleri üzerine ev ve duvarları arasında mevzilenen Osmanlılarla yapılan karşılıklı ateşlerde ölesiye bir sokak boğuşması oldu. Her iki taraf zayiat verdi. Bu sokak muharebelerinde General Kleber de ağır yara almışken bir Osmanlı kumandanı araya girip bazı kavilleşmelerle iki tarafı sulha razı etmiştir.

Bonapart: (Ben memleketi yağma etmeğe, yahud Osmanlı elinden almağa gelmedim. İsteğim bu toprakları Kölemenlerin zulmünden kurtarmak, Fransızlara ettikleri hakaretin intikamını almaktır) diyerek memurların değişmeyeceğini, cami ve mescidlerin eskiden olduğu gibi açık olacağını, herkesin ibadetinde serbest olacağını, kimsenin malına ve canına bir zarar gelmeyeceğini taahhüd ediyordu. Bu şartlarla o gün İskenderiye Fransızlara teslim olundu.

Herkes işiyle uğraşsın diye dellâl bağırtıldı. Kaleye Fransız bayrağı çekildi. Herkes silâhını teslim ediyor ve göğsüne Fransız gülü denilen üç renkli yani beyaz, kırmızı ve mavi boyalı kokard takılacak diye emir veriliyordu.

Bu sırada bütün Fransız askeri mühimmat, araç, gereç ve levazım eşyası karaya çıkmıştı. Napolyon, artık Mısır topraklarını ele geçirip işgal etme harekâtına girişti. Bu bakımdan aldığı tedbir ve plânda Kölemenlerin nüfuzunu kırıp Osmanlı Devletini ayakta tutar gibi görünerek çalışıyordu. Sonra Osmanlı Devletine başka taraftan karşılık göstererek Mısır için bir sulh anlaşmasına girmek istiyordu. Bir taraftan da şeyhlerin nüfuz ve değerini artırarak ve onlara umud vererek aldatmak plânını uyguluyordu.

Bu nedenle önce askerine bir nutuk çekti. Ahalinin malına, canına taarruz edilmeyecek. Mezheb ve geleneklerine karışılmayacak şekilde kuvvetli talimat verdikten sonra kaleme aldırmış olduğu arabi-yül ibare bir ilânı bastırıp nüshalarını Mısır topraklarına yayınladı. Bunda İslâm dinine riayetle Mısır'a gelişini anlatıyordu. Osmanlı Devleti tarafından görevli olarak Mısır ümerasını bastırıp cezalandırmak üzere gelmişti. «Oysa benim için din düşmanı, dini kaldırıyor diyeceklerdir. Sakın inanmayın. Ben sizi zulüm ve baskıdan kurtarıp haklıya hakkını vermek için geldim, Allah'a, Peygamberine ve Kur'ana Kölemenlerden fazla saygım vardır» gibi ahaliyi aldatmak için birçok sözler ederdi.

Yine Bonapart, kendisine tâbi olan Mısır valisi Lokmacı Ebubekir Paşa'ya da daveti gerektiren yazı göndermişti.

Sonra Bonapart, İskenderiye memurlarını tam olarak yerinde bıraktı. Fakat vergi almak için Fransız memurlarını tayin etti. Memleketin iş-

lerine baksınlar diye İskenderiye ileri gelenlerinden bir divan kurdu. İskenderiye'nin muhafazası için 3 000 asker çıkarmıştı. General Kleber yaralı olduğu için sıhhati düzelene kadar İskenderiye'de kalmak üzere onu da kumandan yaptı. İskenderiyeye yeni tahkimat yapmak üzere gayet mahir bir mühendis görevlendirdi. Limana donanmayı sokmanın sakıncalı olup olmayacağını keşfetmek üzere bu işden anlayan kimselerden bir komisyon kurdu. Limana donanmanın girmesi sakıncalı ise o takdirde Turfo'ya gidip orada kendini koruyacaktı.

Bonapart bunu emrettikden sonra sefer hazırlıklarına başladı. Nil taşmadan önce Kahire'yi ele geçirmek amacında idi. Hemen donanmadaki sandalları yerleştirip askerin ağırlığını, mühimmat ve topları bunlara yükledi. Kurduğu ince donanma Reşid'e vardı. Oradan Nil ile Rahmaniye'ye vardı. Orada orduyu düzene koymak üzere bekledi. Birkaç gün kuruluşlarla meşgul oldukdan sonra elindeki birliklerle 1798 yılı 6. temmuzda İskenderiye'den hareket etti. Bir gün önce Kahire'ye varmak için de Demenhur çölünden yola koyuldu. Öncü kuvveti General Debzenin kumandasında idi. Kendisi büyük kısmın başında iki saat geriden gidiyordu. Fransa donanmasını dışarda tutup ancak küçük gemileri limana almıştı. Fransa Amirali Riyale-i hümâyun ile beraber Osmanlı Devletinin bütün İslâm ve Hıristiyan tüccar gemilerini İskenderiye limanında tutukladı. İçlerinde yüklü pirinç, erzak ve saireyi alıp zabt etti.

Fransa donanmasının İskenderiyeye gelişinde Gümrükçü Seyyid Mehmed Kerim, efendisi Murad Beye durumu bildirmişti. Murad Bey Fransızların İskenderiyeye taarruz ettiğini öğrenince kızıp ateşlenerek hemen Cize'deki evinden çıkıp Kasr-ı ayni'de oturan Şeyh-ül Beled İbrahim beyin yanına varıp bütün ümera, ayan, ulema ve şeyhler davet edildi. Mısır Valisi Ebubekir Paşa kaleden inip belde kadısı, yedi ocak ağaları, vesair söz sahipleri de hazır olarak büyük bir toplantıda durum açıklandı.

Murad Bey, Osmanlı Devletinin kendisine kırgın olduğunu bildiğinden Bekir Paşaya hitaben:

«Fransızların buraya gelişleri yalnız Osmanlı Devletinin izniyledir. Elbette vezirin de bu plânı bilmesi gerekir. Lâkin bizim kuvvetimiz size de onlara da yetişir» deyince Bekir Paşa:

«Baka Murad bey, sana göre böyle büyük söz söylemek elvermez. Osmanlı Devletinin Fransızları Osmanlı Devleti topraklarına sokması ihtimâline yer vermek akıl dışıdır. Böyle sözlerden vazgeçip hemen merdce davranın ve savaşa hazır olun» demesi üzerine, yapılacak işin gereği görüşüldü.

Önce Mısır'daki Fransız konsolosu ile tüccarlarının hiyanet ve hiyle yapmamaları için hapsedilmelerine karar verildi. Hepsi kaleye hapsedildiler. Sonra Fransızlarla muharebeye hazırlanıldı. Bekir Paşa ile İbrahim bey Kahire'de kalacaklar; Murad bey ordu ile düşmana karşı koyacaktı. Bu kararla savaş hazırlığı hızlandı.

Lâkin bu hazırlık sırasında Mısır topraklarını yiyim yeri yapmış olan ümera, keselerinden bir şey harcamadan masrafları halk üstüne yükleyip dağıttıkları için halk, bir kat daha tedirgin olup onlardan nefret ederek inkisara uğradılar. Divan'da düşmana karşı konulmak üzere karar verildiği sırada bazı akılsızlar düşman ile çatışmadan önce buradaki hıristiyanları idam etmeliyiz demeleri üzerine Bekir Paşa ve İbrahim bey: «Yok, yok, bu mümkün olamaz, onlar Padişahın reayasıdır. Himayeleri bize düşer» diye böyle bir belâyı savdıktan sonra zaman zaman Yeniçeri ağasını gönderip güvenlerini sağlar, reayaya taarruz edilmemek için her tarafa emirler gönderirlerdi.

Mısır toprakları, gayet cahil ve her türlü maarifden yoksun bir takım Kölemenlerin avucu içinde, onların hükmünde ve baskısı altında idi. Mısır valisinin nüfuzu geçerli sayılmadığına bakılırsa böyle cahillerin yapabileceği tekliflerin gerçekten kabul edilivermesi hatıra gelir. Ancak Osmanlı Devleti kanunları bu gibi insanlık dışı davranışlara engeldi. Şimdiye kadar Osmanlı Devletinde borcunu ödeyen hıristiyanlar hakkında böyle gaddarca işlem olmadığı gibi, bu kez de akılsızların diline gelmişse de hemen engel olunup uzaklaştırılmıştır.

Osmanlı Devletinin her asırda görülen insanca davranışları hıristiyanların Osmanlılar hakkında ayptıkları gaddarca işlem ile tartılıp değerlendirilirse Osmanlıların şeref ve meziyeti meydana çıkar.

Fransız donanması İskenderiyeye geldiği zaman bir Rum gemisi bulunuyordu. Ertesi gün Fransızlar karaya asker çıkarıp da çatışma başlayınca bu Rum gemisi hemen yelken açarak adalar tarafına kaçmıştı. Bu sırada Akdeniz'de bulunan Kapudane bey ve derya tercümanı tarafından Fransız donanmasının durumunu anlamak için gönderilmiş olan kayıklardan biri Rodos açıklarında bu Rum gemisine rastlar. Olayları öğrenir ve o gemiyi kapudane beye getirir. Kapudane tarafından yapılan soruşturma zapta geçer. Saferin üçü tarihi yazılı, kapudane ve derya tercümanı tarafından müştereken mühürlenmiş bir rapor İstanbul'a bildirildi.

Osmanlı Devleti Pasban oğlu gailesi ile meşgul olarak sabık Kapdan Paşa tarafından istenilen mühimmatı göndermeye uğraşıyordu. Vidin ordusunun takviyesine önem verilirken Fransızların birden İskenderiye'yi işgali haberi geldi. Bu durumda iş o gün başkalaştı. Osmanlı Devletinin tek düşüncesi kuvvetin artık yalnız Mısır tarafına harcanmak gereği idi. Kısaca Osmanlı Devleti iç gaileler ile meşgulken birdenbire Fransa ile

savaş çıkmasından ötürü vükelâ şaşkın bir sessizlik içinde kalarak çabucak gereken tedbirlerin yerine getirilmesine başlandı. Garb ocakları ile Ülgün ve Bar korsanlarına da denize açılmaları için emir verildi.

Garibi şu ki, Bonapart, İskenderiyeyi ele geçirdiği zaman yayınladığı beyannamede ve Mısır valisine yazdığı yazıda Malta adasının fethedildiğine dair birer mektup suretini de ekleyip İstanbul'da maslahatgüzarına gönderdiği mektuplardan birinde:

«Askerimiz İskenderiye yakınında karaya çıkarıldı. Ufak bir tüfekli çatışmadan sonra İskenderiyeyi ele geçirdik. Bugün için Mısır'a yürüyoruz. Doğrusu bizim niyetimiz Osmanlı Devleti ile ilişkilerimizi güzelce korumaktır. Bunu Osmanlı Devletine bildiresin. İstanbul'a büyük elçilik ile birisi görevlendirildi. Yakında oraya gelir» diye yazıyor.

Diğerinde de: «Fransa'nın niyeti Osmanlı Devleti ile bozuşmak olmayıp bu harekâta geçmeden önce birkaç kez Tunus ve Cezair üzerine Osmanlı Devletinin yaptığı harekât gibi sayılmalıdır. Bizim niyetimiz ikidir. Biri tüccarımız hakkında hergün taarruza geçen beylerin cezalandırılması ve ikincisi İngiltere ticaretini sarsmaktır. Böylece Osmanlı Devletine anlatırsın. Osmanlı Devletinin kuvvetini bilmeyen adamların cezalandırılmasından hoşlanacaklardır. Avrupanın şimdiki haline bakılırsa biz Osmanlı Devletinin dayanağı iken Osmanlı Devletinin üzerimize savaş açacak kadar işini bilmediğini ummak mümkün değildir.» diye yazmıştır.

İşte bu da Fransa ihtilâlinde icad edilmiş bir diplomat dilidir. Korsan gibi bir devletin topraklarını ele geçirip de yine dostluğun devamından söz ediliyor. İstanbul'da Fransız maslahatgüzarı bile Bonapart'ın bu hareketine savaş gözü ile bakılmaması için Bab-ı âliyi inandırmaya çalışıyordu.

Her ne hal ise Fransa'nın Mısır'da harekâta geçtiği öğrenilince Osmanlı Devleti de Rusya ve İngiltere ile Fransa aleyhine ittifak görüşmelerine girişti. Saferin 14 üncü günü Reis efendi İngiliz elçisi ile görüştü. Bu tarihten sonra İngiltere devleti, Fransa'nın yerine konuldu ve her hususda Osmanlı Devletinin gizli işlerini bilir oldu. İttifakla dostluğu ilerletti. Bu sırada İngiltere devleti İstanbul'daki maslahatgüzarına orta elçilik rütbesi verdi.

Fransız politikasını bizzat Sultan Selim tutuyordu. Bu durumda pek ziyade sıkılmıştı. İlkbaharda Aynalı Kavak sarayına nakletmişken oranın havası da yaramadığı için Enderun ayanından bazılarını İstanbul sarayına gönderip kendisi Safer ayının 2 nci ve Haziranın 15 nci Perşembe günü Has oda ayânı, çuhadarlar, çavuşlar ile Beşiktaş sahil sarayına nakletmiş ve hemen sıkı sıkıya sefer hazırlıklarına başlamıştır.

BONAPART'IN MISIR'I İSTİLASI

İskenderiye işgali haberi alındıkdan sonra beş gün içinde Mısır ümerası tedariklerini gördüler. Murad bey Cesrasud adlı yerde çadır kurarak orada iki gün kaldı. Sonra yirmi bin askerle Fransızların üzerine harekâta geçti. Mühimmat ve zahiresini de Girid askeri ile nehirden gönderiyordu. Trabluslu Ali Paşa ile Azm zade Nasuh Paşa da onlarla beraberdi.

Çünkü Ali Paşa Cezair-i Garbdan, Nasuh Paşa da Osmanlı Devletinden kovulmuşlar ve Murad beye sığınmışlardı. Bu bakımdan ikisi de onun kuvvetine dahildi.

Murad bey böylece harekâta geçtikten sonra yolda Mısır'a haber gönderip düşman gemilerinin geçmesine engel olmak için Mağanzel burcunun doğusunda batısına kadar Reşid boğazına çekilmek üzere yüz otuz arşın tulünde gayet kalın bir demir zincir imâl edildi. Ufak kayıklar birbirine bağlanıp köprü kurdular, top ve cephane de konuldu. Bu tedbirler hep Trabluslu Ali Paşanın plânı olup bu suretle Fransız gemilerinin geçmesine engel olunacak sanıyorlardı.

Halbuki o zaman Bonapart ordusu, eğitim görmüş, muntazam bir durumda idi. Mısır'da ise henüz askeri eğitim nedir bilen yokdu. Avrupada icad edilen topçuluk san'atı ve ateş kudreti söz konusu edilmezdi. Fransızlara karşı Ali Paşanın alacağı önleme harp tedbirleri ile tesirli olmayacağı belli idi. Oysa Kölemen süvarisinin kahramanlığına ve binicilikde ustalıklarına diyecek yoktu. Bonapart bile onları «Dünyanın birinci süvarisi» diye öğmüştü. Ama Murad beyin emrindeki asker muntazam kuruluşda olmadıkdan başka sayıca da Fransız ordusuna nispetle pek azdı. Tecrübeli ve eğitim görmüş milletlerin kendilerine güveni, elbirliği ve bağlı olarak düzen kurmalarına, eğitim ve terbiye görmemiş topluluk ve kavimlerin gösterişleri ve dayandıkları şey de çokluk olmalarına, şiddetle hücum etmeleri ve buna girişmeleridir.

Kısaca Murad beyin ordusu hiç bir şekilde karşı koymaya güçlü değildi. Ama kendisi muntazam kuruluşların ve ateş kudretinin şiddetini bilmediği için Fransız ordusunu atlara çiğnetmek düşüncesiyle mağrur ve gafil Rahmaniye'ye doğru hareket etmiş ve ileriye bin kadar süvari sürmüştü.

Bonapart da Demenhor çölünden hareket ediyordu. Fransız askeri sıcağı çok, gölgesi yok, sonu gelmez, ne olduğu bilinmez bir çöle düşmüştü. Hiç görmedikleri bir kum deryasının ortasında sıcak ve kaypak kum dalgaları arasında ızdırap içinde sıcakdan ve susuzluktan bitkin Fransızları keşf için dolaşan Kölemenler de kumdan çıkar gibi bir aralık uzaktan görünür ve hemen kaybolurlar, önden, arkadan, sağdan, soldan, birliğinden ayrılmış Fransızlara çarpıp öldürürlerdi.

Bu durum Fransızlara büyük korku vermişti. Nasılsa İskenderiye'den ayrıldıklarından 4 gün sonra Nil kenarına geldiler. Birkaç yüz Kölemen süvarisi, General Deyze fırkası üzerine dolu dizgin hücum etmişlerse de Fransızların misket ve salkım ateşiyle dağılıp gözden kaybolmuşlardı. Fakat bundan Kölemen ordusunun yakında olduğu anlaşılmıştı. Fransızlar savaşa hazırlanmışlardı.

Sandallardan kurulu ince donanmaları henüz gelmemiş olduğundan üç gün kadar Rahmaniye'de durup bekledi. Murad bey de, Rahmaniye'de Fransızların gelmesini bekliyordu. Temmuzun 13 ünde Fransız sandalları Rahmaniye'ye gelince Fransız ordusu ile beraber harekete geçtiler. Sandallar daha ileri hareket etmiş oldukları için Murad beyin gemileriyle karşılaşınca nehir muharebesi başladı. Tam bu sırada da Fransız ordusu yetişti. Bonapart, askerini beş büyük birliğe ayırmıştı. Her birliği birer kare şekline koyup ağırlığı bunların ortasına koyarak topları da köşelere yerleştirmişti.

Muharremin 29 uncu cuma günü idi. Savaş başladı. Murad bey 1200 kişilik süvari birlikleriyle bu kareler üzerine taarruz kumandası verince Kölemenler, dolu dizgin Fransızların üzerine hücum ederek birer el tabanca boşalttıktan sonra kılıç çekip Fransız saflarının üzerine saldırdı. Şiddetli top ateşi ile çoğu telef oldu, bakiyesi de süngülere tesadüf ederek safları bozamadılar öteye beriye dolaşıp bir takımı vurulup yere düşerdi. İşte bu esnada Murad beyin cephane ile dolu gemisine bir humbara düşmekle barut ateş aldığı gibi bu gemi ve yanındaki gemiler ateş alarak karadaki cephaneye de sirayet etmekle topçu Giridli Halil Ağa ve maiyetindeki kalyoncu askeri ile diğer askerlerin havaya uçtuklarını görünce çok üzüldüğü sırada Fransızlar onun üzerine de şiddetli ateş etmeleri üzerine Murad bey hemen yük ve ağırlığını bırakıp çekildi.

Murad beyin bozguna uğradığı haberi yayılınca halka dehşet ve korku gelmişti. İbrahim bey Bulak tarafına geçip Vali Paşa, ulema, eşraf bir yerde toplanıp görüştüler. Bulak'dan Şibreye kadar metris kazacaklardı. Ümera ve keşşaflar Bulak'da İbrahim bey maiyetinde bulunacaktı.

Saferin 2 nci Pazartesi günü Murad bey Enbabe'ye vardı. Oradan Peşile kadar nakl ile içlerine top ve cephane koydular ve Enbabe köyü çevresini metris içine aldılar. Lâkin istihkâmcılık bakımından bu metrislerin çok kusur ve noksanı vardı. Ayrıca mevzilenen topların arabaları yoktu. Kundak üzerinde idi. Gerekirse yerinden oynatmak kabil değildi. Yine o gün metrislere girmek için herkes toplandı, eli silâh tutanlar dükkânlarını kapatıp metrislere gitti. Mısır içinde kadın ile acezeden başka kimse kalmamıştı. İbrahim bey Mısır'a bitişik olan Arablara haber gönderip Şebre bölgesinde bulunmalarını bildirdi. Murad bey maiyetine de Buhayre, Cize, Said gibi yerlerden asker gelerek asker sayısı artıyordu.

Bu tedariklerle beraber ümera yine yetinmeyip İskenderiye'nin istilâsı haberi alındığı günden beri değerli eşyalarını gizli gizli fıkara hanelerine nakledeerlerdi. Onların böyle telâşları halkı büsbütün korku ve üzüntüye kaptırıyordu.

Mısır içinde ticaret yolu ile ikamet eden yabancı hıristiyanlardan Mısır ümerası mal istiyorlar, bazılarını kalede hapsediyorlar, bazılarını evlerinde sıkıştırıp eşyalarını alıyorlar, vermeyeni öldürüyorlardı. Bu yapılan kötülük hükümetçe yasaklandı. Yoksa bu bakımdan Mısır'da pek çok fenalıklar ortaya çıkardı.

Günden güne düşman yaklaşıyor haberleri vardı. Fakat Nil'in hangi istikametinden geleceği anlaşılamıyordu. Murad beyin birliği Nil ile ehramlar arasında idi.

İbrahim bey de kendi askeri ile Mısır yakasında, yani Nil'in doğu bölgesinde durarak düşmanın gelişini beklediler. Böyle düşmanın karşısında iki ayrı kuvvet halinde durmak düşmana hizmet sayılırdı. Murad beyin yanında 10.000 Kölemen birkaç bin Arap askeriyle Fellahlardan da bir topluluk vardı. Ancak Arabların garazı bir galibiyet kazanılırsa ganimet malından hisse almaktı. Rüzgâra tâbi insanlar olup mal ve menfaat gözetir bir halk topluluğu idi. İşe yaramaz, askerlik bilmez insanlardı.

Fransız ordusu Saferin 6 ncı günü Cesr-i esved adlı yere geldi. Ertesi gün güneş doğmadan hareket ettiler. Güneş doğunca Fransızlara sağ taraftan ehramlar, sol tarafdan Mısır şehri göründü. Bonapart askerine hitaben: «İşte Mısır'ı elinde bulunduranlarla yüz yüze savaşacaksınız! unutmayın ki, şu ehramların tepelerinden kırk nesil sizi gözetliyor!» dedikten sonra süratle ilerlemeğe başladı. Kölemen atlıları bir hat üzerinde görünmeye başlayınca savaş düzenine girdi, ordusunu 5 birliğe ayırdı. Kendisi General Dügas ile ortada, general Dize ile general Renye çöl tarafında, yani sağ kanadda ve general Meno ile general Bon Nil tarafında yani sol kanadda idi.

Murad bey de piyadeyi metrislere mevzilendirdi. Süvarisini Nil ile ehramlar arasındaki sahraya yürütmüştü. O gün sabahleyin Demyat'dan gelen Mağribilerle Arnavud askeri Enbabe metrislerine girdi. Mısır valisi de Murad beyin ordusunun sol kanadında ehramlar bölgesinde idi. İki taraf birbirine top menzili kadar yaklaşınca Bonapart Murad beyin ordusunu gözden geçirip topların kundak üzerinde olduğunu görünce Osmanlı askerinin metrislerden çıkamıyacağını anladı. Kölemen askerini bozduktan sonra metrislerin zabtı kendisi için kolay olacağını biliyordu. İlk önce Kölemenleri kuşatıp onları metrislerdeki askerden ayırmak üzere doğru Kölemenlerin üzerine yürüdü. Buna karşılık Murad bey de metrislerde bir iki bin Kölemen bırakıp geri kalan süvari ile Fransız ordusunun sağ kolu üzerine gayet deheştli bir taarruz yaptı. Fakat kare

şeklindeki Fransız birlikleri her taraftan ateş püskürerek yerinden oynatılmak kabil olmadı.

İşte bu sırada Defterdar Eyüp bey, maiyetindeki Kölemen süvarileriyle Fransızlar üzerine ölüme gider gibi saldırarak nice Fransızı atlarının ayakları altında darmadağın ettilerse de kendileri top daneleri ile tüfeklere hedef olup gittiler. Hele Eyüp bey, büsbütün yok olmuştu. Kölemenlerin en meşhur ve ileri gelenlerinden çoğu şehid oldu. Doğu topraklarında bulunan asker bu savaşı görünce ümeradan bir gurup gemilere binip karşıya geçmeye başlamışlarsa da gemi yetersiz olduğu için hepsi binemiyor azar azar geçiyorlardı. Rüzgâr şiddetli ve ters esiyordu. Nil'de fırtına çıkmış, askerin gözlerine doluyordu, dökülen tozdan göz gözü görmez olmuştu.

Böylece bunlar karşıya geçip de kendilerini derleyip toplayıncaya kadar batıda bir fırka bozguna uğradı. Süvarilerin kimi Nil'de boğuldu. Kimi de Fransızlara esir düştü. Bir taraftan Fransızlar metrislere taarruza geçti. Her iki taraf şiddetli topçu ateşi altında tüfekle savaşıyordu. Hattâ Enbabe'deki Arnavudlar kendileri ölünceye kadar savaştılar. Lâkin Osmanlı askeri Fransızların ateşine dayanamayıp Fransızlar metrisleri ele geçirdiler. Murad bey yanındaki adamlariyle beraber Cize'ye çekildi. Bir çeyrek kadar orada kaldıktan sonra Kablize istikametine gitti. Bir fırka bozguna uğradıktan sonra Fransızlar batıya çevirdikleri topları bu kez doğuya çevirip ateş etmeye başladığı gibi oradaki asker de dağıldı. Vali Paşa ve İbrahim bey Adiliye bölgesine çekildiler. Mısır halkı da feryad ve figan içinde akşamdan önce şehre girdiler.

Murad bey, Cize'den Kabliye istikametinde giderken Enbabe'deki mühimmat gemisinin yukarı çekilmesini emretmişti. Yukarı çekilirken karaya oturmuştu. Düşmana kalmasın diye yakılmasını emretti. Gemiye ateş verilince, ışığı Mısır'dan görülünce Fransızlar Çize ve Bulak beldelerini yaktılar sanıldı. Bu sırada Fransızlar adam öldürmek, namusa ve ırza geçmek için geliyorlarmış diye halk arasında propaganda yapılıyordu. Halkın çoğu gece Mısır'dan çıkıp kimi doğuya kimi Said içine doğru gidip kırlara dağıldılar. Halbuki gidecekleri yeri ve yolu bilmezlerdi. Sahraya çıktıkları gibi Araplar ve Fellahlar onları soyup çırçıplak ettiler.

Kısacası o gece Mısır'da görülmedik musibetler oldu. Ertesi Pazar günü Fransızların beri tarafa tecavüz etmemiş olduğu anlaşıldı. Kadı, ulema ve şeyhler Kahire Ezher camiinde toplanıp görüştüler. Herkes aman dilenilsin deyince bir mektup yazılarak Fransızca bilir bir mağribli yanına bir adam katarak gönderdiler. Varıp mektubu Napolyon'a verdikleri zaman:

— Hani sizin ulema ve şeyhleriniz, emniyet ve rahatları için huzurumuza gelmeği neden geciktirdiler? dedi. Mağribli de:

— Sizden aman dilerler, deyince :

— Ben onlara aman verdiğimi bildirir yazıyı daha önce göndermiştim. Peki şimdi ne yapalım? diye bir kâğıda yazdığını mağribliye teslim edip gönderdi.

Bu mektup Mısır'a geldiği gibi halk rahat ve huzura kavuştu. Şeyh Mustafa Elhâvi, İbrahim-ül-Feyumi, diğer bazı zatlar ata binip Bonapart'ın yanına vardılar Bonapart onlara güler yüz göstererek :

— Sizler Kahire büyükleri iken birer tarafa gidip neden topluca gelmediniz? Beri kalan ulema ve şeyhlere yazın, gelsinler, korkmasınlar, deyince onlar da Bonapart'ın aman verdiğini ve huzuruna çağırdığını yazıp bildirdiler.

Şeyh Sarkâvi ile bazı zevat gittilerse de Nakib-ül Eşraf Ömer efendi ile diğer bazı zevat güvenemedikleri için gitmemişlerdir.

O gün serseriler toplanıp İbrahim ve Murad beyle diğer bazı ümeranın evlerini yağma etmişler, ucuz pahalı ne varsa satmışlardı.

Saferin 10 ncu Pazartesi günü Fransızlar Mısır'a girdi. Bonapart, Elfi Mehmed beyin Kahire'ye yakın Özbekiye'deki konağına indi. Elfi, kazandığı akçayı bu konağa harcamış ve henüz tamama ermişken bin türlü güçlüklerle dayayıp döşeyerek süslediği odalar Bonapart'a nasib olmuştur.

Perşembe günü şeyhler ve ocaklı Fransız hükümeti tarafından davet edildi. Şeyhlerden 10 kişi Divan azalığına tayin edildi. Vali Paşa kethüdası Mustafa bey ile Kahire Kadısı Paşmakçı zade İbrahim Ethem efendi de bu mecliste hazırdı.

Kölemen soyundan kimseye mansab verilmesi istenilmediği için divan erbabı tarafından da «Kahire'de halk ancak Türklerden korkar, onlara Türklerden başkası hükümet edemez» diye uyarıldı. O gün eski bir Hanedan olan Mehmed Ağa Mustahfazan ağası, Hasan Ağa ihtisap emini nasbolundu. Başkaca tevcihler de yapıldı.

Sonra Bartelmi adında bir hıristiyan Mustahfazan kethüdası nasbolunarak debdebe ve gösterişle Kahire'de gezip işleri yürütmeğe başladı. Bartelmi bir dükkânda şişe satan alçak adamın biri idi. Halk gözünde bu iyi görülmedi.

Bundan sonra Fransız askeri dalga dalga Kahire içine girdi. Ancak kimsenin malına ve ırzına dokunmadıkları gibi aldıkları eşyanın değerinden fazlasını verirlerdi. Alış veriş açılmıştı. Fıkara takımı kâr edip para kazanıyor, rahat ediyordu. Fakat Mısır halkının ve Kahire'nin geleneklerine aykırı olarak sokaklarda içki ve rakı gibi şeyler açıkta satılır olmuştu. Bu da Osmanlılara çirkin göründü. Ama beylerin sayesinde dünyaya sığmayan adamları da divan erbabı şefaatiyle azad olmuşlardı. Kahire Ezher camiinde durumlarının kötülüğünden dileniyorlardı. (**Fi zalike ibreti ulûl-elbab**).

Bu sırada halk divan'a çağrıldı. Müslüman olan ve olmayan bütün tüccar üzerine 500.000 riyal tevzi edildi. Alınırken de şiddet gösterildi. Önce ümeranın evlerinden talan edilen malın ortaya çıkarılması için dilenciler şeyhi hapsedilip sıkıştırıldı.

Bir taraftan da ümeranın gizlenen mal ve eşyası köşe bucak arandığı sırada «ümeranın zevceleri evlerinde otursunlar, fakat kocalarının mallarını meydana çıkarsınlar» diye ilân edildi. Murad beyin eşi Nefise Hanım kendisi ve ilişkisi olanlar için 120.000 Fransız altınını hemen vermişti. Diğer ümera karıları da böyle topdan bitirme suretiyle ceremelerini çektiler. Kısacası divanın işi bu gibi mal müsadere ve ceremesi idi.

Bonapart, Mısır'ı ele geçirdikten sonra mülkiye işlerinin merkez ve mercii olmak üzere ulema ve belde eşrafından bir divan, teşkil ederek etrafa generaller ve görevliler göndererk Mısır topraklarının idaresini ve düzenini kurdu. Kaledeki Darbhaneyi açarak Sultan Selim adına sikke kesmeye başladı. Ancak Bekir Paşa ile İbrahim bey Belbis'de Murad bey de Said tarafında bulunuyorlardı. Mısır topraklarını tam ve bütünü ile ele geçirmek için onların ellerinden almak üzere ilkönce Belbis tarafına hareketi tasarlayarak Safer ayı sonunda o istikamete yöneldi Ancak Hacıların Akabeden mektupları gelmişti. Divan üyeleri Bonapart'dan Hac emiri Salih bey için aman dilediler; «Yanında Kölemenler ve başkaca asker olmadan herkes gibi gelmek şartiyle aman veririm» demesi üzerine onlar da; «Ya hacıları Mısır'a kim götürecek?» demeleri üzerine; «4.000 Fransız askeri göndeririz. Hacıları Mısır'a getirirler» dedi. Hacılar kafilesi emniyetleri sağlandığı lûtuf yolunda gönderilen yazı Dar-ı Hamra'ya gelip de sonra gönderilecek haberi beklemeleri bildirilmişti. Ancak bu yazının gelişinden önce Hacıların Belbis tarafına gelmeleri için İbrahim bey tarafından yazılmış olmasıyla onlar da yola çıkmışlardı. Bu sırada Bonapart, Ebu za'bel aşiretine abskın yapmış mallarını yağma etmişti. Rebi-ül evvel başlangıcında Belbis tarafına yön değiştirmişti. İbrahim bey Salihiye tarafına hareket edip yüklerini ve haremlerini arapların kefaleti ve kıymetli şeylerin mislini vereceklerini vaad etmeleriyle o tarafda bırakmıştı. Böylece Hacıların bir kısmı Araplarla kavilleşerek Garbiyye, Menufiyye, Kalyubiyye yolları ile memleketlerine gitmiş bir kısmı da Belbis'de kalmıştı.

Bazıları da Salih beyle beraber İbrahim bey tarafına yola çıkmıştı. Ardlarından Bonapart Belbis'e gelince orada bulunan Hacıları Mısır'a göndermiştir. Ama diğer Hacılar çöllere dağılmışlar, türlü sefaletlere düşmüşlerdi. Araplar yollarda çoğunu soymuş, çıplak bırakmıştır.

Bonapart, Bekir Paşa ile İbrahim beyi takip etmek ve İbrahim beyin araplara emanet ettiği yükü ele geçirmek üzere Belbis'den Salihiye tarafına hareket etti. İbrahim bey durumu öğrenince Hac emiri Salih bey

de onun yanına geldi. Hemen maiyetlerindeki Kölemenlerle karşı koymaya ve savunmaya geçtiler. Fransız süvarisi ile görüşüldü. Çünkü Osmanlı askerinin gözlerini yıldıran top ve tüfek ateşi idi. Yoksa Fransız süvarisi Kölemen süvarisinin hücumuna hiç bir suretle dayanamazdı. Fransızlar fena halde bozguna uğradı, parçalandı. Bonapart, bunu öğrendiği gibi derhal taburla bizzat yardıma koşmak istemiş ise de onun gelişine kadar Fransız süvarisinin büyük zayiatı oldu.

Fakat bu sırada Arabların yükleri kaçırdığını İbrahim bey öğrenince çaresiz Fransızlarla savaşmaktan vaz geçerek hemen Arablar üzerine hücum ile mal ve eşyasını kurtardıktan sonra diğer Kölemenlerle beraber Gazze tarafına gitmişti. Bunun üzerine Bonapart da Kahire'ye döndü.

Salih bey Hac'dan dönüşünde memleketin Fransızlar eline geçtiğini, evinin yıkılıp ailesinin yok edildiğini öğrenince şaşkına dönmüştü. Muharebeden sonra Gazze tarafına çekilirken ne yapacağını, nereye gideceğini bilmiyordu. Felâket içinde başı dönmüş olarak düşe kalka Mahmel-i Şerif ile Kudüs'e vardı. Şehre girerken ahali:

— «Lânet olsun size, zalimler! İslâm topraklarını Fransızlara verdiniz. Şimdi de bizim topraklarımızı harab etmek için mi buralara geldiniz!» diye açıkça söğdüklerinden Salih Beyin içi kan ağlıyordu. Hakaretlere uğrayıp küçülerek, ezilerek bir eve inmiş ve kederinden hastalanarak çok geçmeden kahrından ölmüştür.

İbrahim beyle maiyetindeki Kölemenler çöllerde pek çok sefalet ve meşakkat çekerek Şam toprağına girerler, orada da onlar halkın ağır sözleriyle kanayan iç yaralarına zehir akıtırlar. Keder içinde kalırlar.

Bonapart, Bekir Paşa ile İbrahim beyi Mısır topraklarından kovduktan sonra Said'de bulunan Murad beye özel memur gönderip ona Said hükümetini vaad etmişti. Giden memur bu hususu Murad beye anlatınca:

— Sen Bonapart'a söyle, 10.000 kese yolluk verelim, askerini alıp İskenderiye'ye gitsin. Hem kendi askerini telef olmaktan hem de bizi celladlıkdan kurtarsın, rahat bıraksın, diye cevap verince o da Kahire'ye gelip olanı biteni bildirince Bonapart gazaba gelerek bir fırka askerle General Diyezeyi Murad bey üzerine göndermişti.

Bu sırada İngiliz amirali meşhur Nelson gelip Ebuhur kıyısında Fransız donanmasını yakmıştı.

Fransızlar İskenderiye'yi ele geçirdikleri zaman birkaç fırkateyn ve küçük gemilerle nakliye gemilerini limana sokmuşlar, geri kalan büyük harp gemilerini İskenderiye'ye yakın Ebuhur kıyısında demirlemişlerdi. Bunlar 23 harp gemisi olup birisi 180 top çeker yarım dünya diye anılan (Oryant) adlı üç anbarlı büyük bir gemi olup, amiral gemisiydi. Bunda Fransızların İtalya'da yağma edip aldıkları antika eserler vardı.

Amiral Nelson 21 temmuzda Fransa'nın bu büyük donanması önünden geçip derhal dümen kırdı. Kara ile Fransız donanması arasına girip arkalarına kıç taraftan demir atınca İngilizlerin böyle umulmayan cesur hareketleri başlangıçda Fransızlara şaşkınlık vermişti. Üç saat muharebeden sonra Fransa'nın 10 büyük gemisi teslim oldu. Savaş bitince dokuzu İngilizler elinde kaldı. Oryant adlı gemi yanmış ve neferleri telef olmuştur. Fransızların 74 toplu diğer bir gemisi karaya düştükten sonra yakıldı. Diğer üç gemileri İngilizler tarafından ele geçtikten sonra tahrip edilmiştir. Fransızların yalnız biri 80, diğeri 74 toplu iki kalyonu, kırkar toplu iki fırkateyn, 14 toplu iki korvet ve iki Bomba gemileri kaçıp kurtulmuştur. Amiral Nelson, bunlardan altısını tamir edilmek üzere Cibralta'ya göndermiş, üçü de fazla yaralı olduğu için tutuşturulup yakıldı. İskenderiye'yi abluka etmek üzere üç kalyon ve 4 fırkateyn ile Hud adlı amirali bırakıp kendisi hem gemilerini tamir etmek hem de Tulon'dan çıkacağını duyduğu diğer Fransız donanmasını karşılamak için Sicilya'ya gitti.

İspanya devleti İngiltere aleyhine Fransa ile ittifak kurduğu gibi Portekiz de Fransa aleyhine İngiltere ile ittifak yapmıştı. Bu kez Portekiz donanması Amiral Nelson emrinde İskenderiye kıyılarına gelmiş ise de Ebu hur savaşına yetişememişti. Nelson da Sicilya'ya gitmişti. Portekiz donanması Nelson ile görüşmek üzere derhal o tarafa gitmişti.

Ebu hur olayı üzerine Fransızlar korku ve kuşkuya kapıldılar. İskenderiye limanında bulunan Riyale-i hümâyun ile Osmanlı Devleti tüccar gemilerinde mevcud olan cephaneyi isteyip almışlardı. Fakat Riyale'de İdris bey ihtiyaten biraz barut saklamıştı. Riyale-i hümâyunda asılı bulunan Osmanlı Devleti sancağı yerine Fransız bandırası çekilmesi hususunu Fransızlar birkaç kez teklif etmişlerse de İdris kapdan karşı koymakta idi. Fransızlar da artık ısrardan vazgeçmişlerdi. Bundan sonra İskenderiye'de bulunan 32 Osmanlı ticaret gemilerini de serbest bırakıp oradan hareketlerine ve geldikleri yere gitmelerine izin verilmiştir.

Fransız donanmasının böyle parçalanıp kırılması ve kıyıları İngilizlerin abluka etmesi üzerine Bonapart'ın artık Fransa'dan yardım umudu kesildi. Bir ordu ise ara sıra yeni askerle tazelenmedikçe yüksek seviyede olamazdı. Bu Mısır seferinin sonunun fena olacağını düşünerek şaşırmıştı, üzüntü içinde idi. Hıristiyanlığı tanımayıp İslâm olduğunu bildirerek Osmanlıları epeyce aldatmıştı. Ama yine Osmanlılara güveni yoktu. Kendisince bazı hiyle ve desiselerle biraz vakit kazanmaktı. Bir aralık ırzı ve namusu ile Mısır'dan yakayı sıyırmaya çalışıyordu. Başka çaresi de yoktu. Ebu hur olayından sonra Osmanlılar ve müslümanları kendine çekip çevirmek, onlara yaklaşmak kaydına düşmüştü. Bu sırada Nil'i karşılama mevsimi gelmişti. Eskiden olduğu gibi Bonapart sokak ve ma-

halleleri süslüyordu. Halk bahçelere ve Nil kenarına çıkıyordu. O da Kahire kadısı, Vali Paşa kethüdası, ayan, eşraf ile birlikde atlara binip top şenliği ederek Nil kenarına varmışlardı. Ebu hurda donanmanın yanışıyla içinde tutuşan kızgınlığı söylemiyor, gizlemeye çalışıyordu.

Ebu hur olayı ise Mısır'da duyulmuş ve herkesin ağzında idi. Böyle haberlerin yayılması Bonapart'ın politikasına karşı idi. Bunu söyleyenleri hapsediyor, sıkıştırıyordu.

Bu haberin ağızda dolaşmasını kesin olarak yasak etmişti. Mevlid-i nebevî gelince Müslümanları sevindirmek için Bonapart geleneklere göre velâdet-i nebeviye okunmasını emretti. Masrafları için Şeyh Bekri'ye 300 riyal vermişti. Mevlid yeri kandillerle süslendi. Bonapart kendisi ve kumandanları merasim ile oraya gitmiş ve toplar atılarak menkibe-i velâdet-i nebeviyeyi okutmuş ve o meclisde Şeyh Bekriye kürk giydirerek nakib-ül eşraf mansabını tevcih etmiş, sonra da Sadat'a tebrik mektupları yazmıştır.

Rebi-ül evvelin 20 sinde Vali Paşa kethüdası Mustafa bey Hac emiri nasbedildi. Mahkemeye gelip orada şeyhler divanı huzurunda hil'at giydirilmişti. Bonapart tarafından Hac muhimmatının düzenine önem verilerek Mahmel-i cedid yaptırılmıştır.

Yine bu sırada Napolyon, şeyhleri davet ile sarayında topladı, üç renkli yollu kordonlar çıkarıp birini Şeyh Şerkavi'nin omuzuna koyunca Şeyh Levni bozularak kordonu yere atar, özür diler. Tercüman:

— Şeyhler size seraskerin muhabbeti olduğundan saygı ile bunları takıp asmak istiyor, o da kadriniz bilinsin, halk içinde seçilesiniz, deyince, Şeyhler:

— Evet ama bununla bizim Allah önünde ve müslümanlar önünde kadrimiz zayi olur, dediler.

Bonapart'ın buna canı sıkıldı. Bunun üzerine:

— Bari göğüslerine kokard taksınlar, diye emredilince, Şeyhler aralarında görüşmek üzere izin istemişler, sonra herkes kokard taksın, diye dellallar bağırtıldı. Ne zararı var diye takanlar olmuşsa da halk bunu kötü ve dinsizlik saydıkları için sonradan yasaklandı. Ayan ve eşrafa tahsis edildi. Onlar da Bonapart'ın yanına giderken takarlar ve çıktıkları zaman yine atarlardı. Sonra çok sürmeyip bütün bütün terk edilmiştir.

Bonapart'ın garazı İslâm halkına yaklaşıp kendine çekip çevirerek bir vakit daha aldatıp avutmaktan ibaret olduğu halde memleketin düşünce ve âdetlerini bilmediği için bu konuda düzenlediği şeyler hep ters etki yapıyordu. İşte Şeyhlere kordon takması da bunlardan biridir.

Bir de Fransızlar müslüman karı ve kızlardan bazılarını yüzleri açık olarak yollarda gezdirir oldular. Bu ise İslâm milletinin canına dokunmakla aynı şeydi.

Yine sokakları genişletmek için şunun bunun dükkânını yıktıktan başka, Özbekiye yolunda araba geçecek genişlik açmak için bazı cami ve mescidler yıkılmıştı. Bu da müslümanların zoruna gitmişti. Geceleri herkesin evi önüne kandil yakması için zorlandı. Bu hususda ufak kusuru olanlar ağır cezalara çarptırılırdı.

Bu gibi şehir düzeni Avrupaca güzel karşılanırdı. Nerede olsa yavaşça yerine getirilmesi ıslahattan sayılır. Ama Mısır halkı buna alışık olmadıkları için birdenbire işe girişilmesinden çoğu bıkmış ve huzursuz olmuş, Fransızların yaptıklarına nefretle bakarlardı.

Fransız ordusu Mısır'da kuşatılmış gibi idi. Sıkılınca ağır vergi ve rüsumlar keserlerdi. Bu da halkı sıkıntıya sokardı. Herkes şikâyete ve feryada başlamıştı.

İşte Fransızlar bu türlü geleneklere ters düşen işlem içinde ilkönce müslümanları, sonra da birer suretle hıristiyanları kendilerinden nefret ettirdiler.

Bonapart, İskenderiyeyi ele geçirince eskiden olduğu gibi idarî işlere bakmak üzere Seyyid Mehmed Kerim'i görevlendirmişti. O da zaten Murad beyin adamı olduğu için gizlice onunla haberleşerek Murad beye göndermiş olduğu yazılar Fransızların eline geçmişti. Rebi-ül evvel ortasında Kahire'ye çağırılıp idam edildi. Seyyid Mehmed ise eşrafdan ve ileri gelen kişilerdendi. İdamından dolayı Osmanlıların ve müslümanların kalbden düşmanlıkları bir kat daha arttı. Güneşin Mizan burcuna geçmesi nedeniyle mutedil mevsim başlıyordu. Bu ise Fransız Cumhuriyetinin kuruluş gününe tesadüf ediyordu. Fransızlar için en büyük bir yortu günü sayılırdı. Bunun üzerine bu merasimin yapılması için Kahire içinde bulunan Özbekiye meydanına büyük ve müzeyyen bir abide dikilip üzerine yukarıda bildirildiği üzere idam olunmuş olan Fransa Kralı ve Kraliçesinin şekilleri ve abideden yere kadar üç renkli levhalar koydu. Bunun üzerine de Mısır'a geldiklerinde Kölemenlerle yaptıkları muharbeler ve bu muharebelerde Şehid olan Eyüp bey ile diğer Kölemenlerin resimleri yapıldı. Fransızlar buna Hürriyet ağacı derler ve Mısırlılar ise bu abide Fransızların bize soktuğu kazıktır; memleketimizin istilâsına alâmettir derlermiş.

Kısaca müslümanları çağırıp onları alıştırmak istediği halde Bonapart, Mısır'da çıkardığı dine ilişkin mes'elelerde halkın nefretini kazanmıştı.

Fakat Mısır'a geleliberi: «Sultan Selim'in iradesiyle geldim» diye ilân etmek suretiyle ve Osmanlı Devletinden görevle Azm zade Abdullah Paşa Şam'dan Mısır'a gelecek diye ona konak döşüyor ve bu gibi hiylelerle halkı aldatıyordu. Onlar da aldanmışlar Mısır'da kalacaklarına dair Padişah emrini bekler olmuşlardı.

Böylece Fransızlar Mısırlıları üç ay kadar iğfal etmişlerse de dedikleri vakit geçiyor, Osmanlı Devleti tarafından kimse gelmiyordu. Tersine haber alınıyor, halkın düşüncesi Fransızlar aleyhine değişiyordu. Her tarafta ihtilâl çıkması ihtimalleri belirmişti.

Rebi-ül evvel ortasında Bonapart tarafından özel bir memurla Cezar Paşaya gönderdiği mektupda: «Uzun süredir Fransızların Osmanlı Devleti ile ittifak üzere olduğu bildiriliyor. Fakat İngilizler bizim Hinddeki yerlerimizi işgal ettiği için aramızda düşmanlık sürer gider. Mısır topraklarına gelmeye mecbur olduk. Bu da Osmanlı Devletinin izin ve iradesiyledir. Bundan maksad Osmanlı Devletine asi olan Kölemenleri yola getirmektir. Bunları yola getirdikten sonra İngilizlerden topraklarımızı geri almak için Hindistan'a gideceğiz. Sultan'a asi olan Kölemenlerin işine başladık, gelişimiz Osmanlıları himaye değil, İslâm dinini yüceltmek içindir. Mahmel-i hacc-ı şerifi makam-ı münife gönderdik, Sikke ve hutbeyi Sultan Selim adına devam ettiriyoruz. Bize güveniniz, ticaret kapılarını açınız» diye yazıyordu.

Cezar Paşa ise Fransızlara karşı görev almıştı. Arasında soğukluk ve düşmanlık vardı. Hatta eyaleti içindeki Fransız konsoloslarını kovmuştu. Bonapart'ın gönderdiği mektubu getiren adamı yanına çıkarmayıp hemen kovup geri gönderdi. Bonapart bunu öğrenince çok kızdı. Hemen o vakit Cezar'ın üzerine hareketi tasarladı.

Cezar Paşa ise yer yer Mısır'a haberler gönderiyor ve Fransızlar aleyhine halkı ayaklanmaya çağırıyordu. Şam tarafına geçen İbrahim bey ile diğer Mısır ümerası da bu yolda ahali ve arapları kışkırtmak için her yana yazılı kâğıdlar gönderirlerdi. Hatta İbrahim bey tarafından Rebi-ül ahır başlarında Mısır'daki şeyhlere hitaben gelen mektupda: «Ey şeyhler kime riayet ettiğinizi bilin. Bilesiniz ki, Padişahımız büyük sayıda ordu toplayıp düzenleyerek inşaallah yakında oraya geliriz» diye yazılıydı,

Bu mektubun dediğini yalanlamak ve Mısır halkını biraz daha oyalamak için Bonapart bir nüshasını Osmanlı Devletine, bir nüshasını da Mekke şerifine gönderilmek üzere ağzından bir arıza kaleme alıp bastırıp birçok nüshalarını sokak başlarına yapıştırtmıştı.

Bu arıza Fransızların Mısır'a gelişi ile Kölemenlerden başkalarına nasıl aman verdiklerinden söz ederek «Osmanlı sultanlarına dost, düşmanlarına düşman olup Sikke ve Hutbe bile Padişah adınadır. İslâm ve Osmanlı kanunları ve gelenekler hâlâ yürürlüktedir. Fransızlar müslüman olup Kur'ana ve peygamberine saygılıdır. Hacıların istediği yapılıyor. Nil'i karşılamada istenildiği gibi sevinecek şekilde törenler yaptılar. Mevlid-i nebevi okundu. Onlarla anlaşıp Mısır Valisi Bekir Paşa kethüdası Mustafa bey hac emiri oldu. Hâlâ Haremeynin mühimmatını tamamlamağa çalışıyoruz» diye yazmıştı.

Lâkin Cezar Paşa ile İbrahim beyin yaptıkları çalışma Mısır'da büyük etki yapmıştı. Kabliye, Bahriye, Garbiye ve Şarkiyle topraklarında ahali Fransızlara karşı ayaklanmıştı. Yer yer iki tarafta ölümler oluyordu. Zayiat çoktu.

Özellikle Mansure kasabasında mustahfaz bulunan Fransız askeri üzerine ahali hücum ederek bütün Fransızları öldürmüşlerdi. Demiyat çevresinde de epeyce muharebeler olmuştu. Said içinde Murad bey ile yapılan muharebelerde çok sayıda Fransız askeri ölmüştü. Bu sırada Müteferrika İbrahim Ağa Bonapart tarafından Süveyş kapdanı nasbedildi ve biraz asker katılarak gönderildi. Yolda Araplar İbrahim Ağayı ve hepsini öldürdüler. Kurtulan pek azdı. Mısır'da bile ihtilâl çıkacağı epeyce kuvvetli idi.

Bonapart, Kahire'de şehri ve çevresini inzibat altında bulunduruyor, Mağribi'lerin ve işsiz güçsüz insanların üç gün içinde Kahire'den çıkıp gitmeleri için dellallar bağırtılmıştı. Mağribiler Bonapart'ın sarayına toplanıp :

— Nereye gidelim, bir yer gösteriniz. Kara yolu kapalı. Denizi İngilizler kuşatmış. İskenderiye'ye gitsek aç susuz kalıp ölürüz, diyerek affedip göz yummasını istediler. Yine bu sırada dellallar bağırtarak Osmanlı Devleti sözü yasak edilmiş, yaralı yahud bozgun askere rastlayınca alay edilmesi yasaklanmıştır.

Yine Rebi-ül ahırda Şeyhler, ocaklı ve tüccardan ileri gelenleriyle Kıptilerin başları Kahire'de Divan'a çağırıldı. Toplanan genel meclisde okunan beyannamede: (Mısır'ın coğrafî yeri ve tabiî servetinden ötürü başka milletler tama ederek, Asurlular, Yunanlılar, Arab ve Türkler onu ele geçirmişlerdi. Ancak Mısır'ı en ziyade harabeden Türklerdir. Onlar meyve buldukları ağacı kökünden sökerler. Böylece Mısır halkının elinde bir şey kalmıyordu. Halk fakir olmuştu. Sonra Fransızlar işlerini yoluna koydukdan sonra Mısır'ın bu bilgisiz ve baskı idareşinden kurtulmaya candan istekli idiler. Buraya geldiler, muzaffer oldular. Ama kimseye taarruz edip zorla muamele yapmadılar, garazları da Mısır'ı düzene koymak suretiyle hatırını alıp namını yürütmekdir. Mısır halkına gerekli olan kötü düşünceleri terk ederek iyi davranış yolunu tutmaktır) gibi boş sözler geçti. Bu beyanname okundukdan sonra Şeyh Şarkavi Şeyh-ül Beled ve Reis-i millet olarak nasbolundu. Toplantı sona erdi. Mısırlıların Fransızlara kalbden düşmanlıkları böyle aldatmalarla silinecek dereceyi çoktan aşmıştı.

Bonapart da İslâmların böyle düşünce değişikliğini anlayarak ihtiyat tedbirleri almış, mahalle başlarındaki büyük şehir ve kale kapılarını yıkıp sokakları açmağa başlamıştı. Baş mühendis olan General Kefarelli ise bir ayağı kesik olduğu için tahta ayak kullanırdı. Kahire'de Eb-ül Hasebe diye lâkabı vardı. Bilim, Hendese, Matematik ve Harp tekniğinde

çok ileri bir zat idi. Onu yanına alıp etrafı dolaştı, Kahire'de tahkimat yapılacak yerleri tayin etti. Bu ise müslümanlara korku ve kuşku verdi. Cumadel ulânın başında Mısır halkına ağır bir vergi yükledi. Bu da yer yer karışıklığın çıkmasına, ihtilâl yapılmasına adi bir sebep oldu.

Cumadel-ulânın 10 ncu günü bazı zatlar Ezher camiinde toplanıp görüştüler, hemen Fransızlar üzerine kalkıp yürümeye karar verildi. Her tarafta: «Bugün gaza günüdür, düşmandan intikam alalım. Mağlubiyetin ârını üzerimizden atalım» diye halkı çatışmaya teşvik etmeleri üzerine yer yer halk ayaklanmaya ve yürümeye başlamıştır. Kahire kaymakamı Döbüy adlı general bunu yalnız vergi istenilmesinden doğdu sanarak hemen yedi sekiz adamı ile toplumu yatıştırmaya koştu. Bu hareket ise birçok sebeplerden doğmuş nefret ve düşmanlığın belirtisi olan belli başlı ihtilâldi. General Döbüy, Bakırcılar çarşısından geçerken Türk çocuklarından biri başına bir cop vurunca attan aşağı düşmüş, çok geçmeden ölmüştür. Bütün halk silâhlandığı gibi Mağripliler de onlara katıldılar. Rastladıkları Fransızları öldürüyorlardı. Fransız askeri çoğu dağınık olup dil bilmedikleri için işin aslını anlayamadan pek çoğu oldukları yerde öldürüldüler. Bonapart Cize'de idi. Durumu haber alınca Kahire'ye gelerek yer yer birlikler düzenleyerek ihtilâli bastırmağa çalışmış ise de halk sokak başlarında istihkâmlar yapıp savunmağa ve Fransız öldürmeğe uğraşıyordu. Bu çatışma üç gün sürmüş, Fransızlar büyük telaşa düşmüşlerdi.

Fakat askerini toplayan Bonapart, şehri kuşatıp toplarını sokak başlarına yerleştirdi. Kaleden de gülle ve humbara yağdırmağa başlayınca Kahire'nin büyük binaları yıkılmağa, sokak başları açılmağa başladı. Böylece halk zayıfladı. Fransızlar İslâmların metrislerini ele geçirdikten başka Ezher camiine gidip bulduklarını yağma etmişlerdi. Halkın üzerinde belli başlı bir subay yoktu. Dağınıktılar. İşin başa çıkacak gibi olmadığını anladılar. Bazı şeyhler tarafından aracılık ve şefaat yapıldı. Bonapart tarafından genel af çıktı. Kavga bitmiş, fakat ön ayak olanlar yakalanıp idam edilmiştir.

Mısır ihtilâle hazırlandığı vakit Said Şeydi Şeyh Şuvarbi'ye mektup gönderip yardım istemişlerdi. O da Arapları toplayıp aynı gün Kahire'ye gelmişse de onun gelişi Fransızların Kahire'yi kuşatıp top ve humbara atmağa başladığı vakte tesadüf eder. Arablar ise ateşli silâhlara dayanamadıklarından hemen yüz geri edip çekilmişlerdi.

Bundan dolayı Bonapart, Şeyh Suvarbi'yi tutturup Kahire'ye getirerek idam etti. Yerine kardeşini Said Şeyhi yaptı. Plânına göre şehrin dört bir yanında tahkimat yaptı, kalede yeni burçlar inşa ederek içlerine toplar koydu.

Profesör Nikola, bu olayda 2.000 Fransız askeri ve halkdan 5.000 insan öldü der. Bundan sonra Mağriblilerin sağlam yapılı yetişkin olanları seçilip Fransa askeri hizmetine alındı. Bonapart böylece eksiğini tamamlama kaydına düşmüştü. Bu olay Fransız ordusunu epeyce şaşırtmış gereği gibi perişan etmiştir.

Bundan sonra Girid sularında tutulan bir Fransız gemisinde Mısır'daki Fransızlardan bazılarının Fransadaki akraba ve dostlarına yazmış oldukları kâğıdlar ele geçmişti. Tercümeleri yapılınca: «İngilizler İskenderiyeyi abluka etti. Fransa ile haberleşme kesildi. Hepimiz çekilmek için fırsat kolluyoruz. Lâkin bu engellerden ötürü umudumuzu yitirdik. Buralara 60.000 askerle geldik, şimdi ancak 30.000 asker kaldı. Bonapart Hindi ele geçireyim derken bütün askerini öldürecektir» gibi bilgiler alındı.

Bundan sonra Bonapart şeyhlerin ağzından ilânlar yayınladı, ahaliye, itaattan çıkmamaları için gerekli uyarı yapıldı: «Cezar Paşa ile İbrahim ve Murad beylerin Osmanlı Devleti ağzından yayınladıkları sözler hep yalandır. Fransızlar hep Padişah hazretlerinin dostuna dost, düşmanına düşmandır» diye yine halkı aldatmağa uğraştı ise de bu olaydan sonra müslümanlarla Fransızların arası açılmış, düşmanlık artmıştı. İki taraf da birbirine güvenemiyordu.

Osmanlı Devleti Fransızlara karşı savaş ilân ederek her yerde, bilhassa Şam ve Ber-rüşşam'da büyük çapda hazırlıklara girişildi. Cezar Paşa ile İbrahim bey de «Bu taraflara devlet askeri gelmeğe başladı. Yakında Kahire'ye geleceğiz» diye Mısır topraklarına haber salmakta idiler. Mısırlılar esaretten kurtulmak için Şam tarafından gelecek askeri dört gözle bekliyorlardı.

OSMANLI DEVLETİNİN MISIR HAKKINDA ALDIĞI TEDBİRLER VE TEŞEBBÜSLER

Fransızların Mısır'ı istilâ etmeleri üzerine Bab-ı âli'de ve Şeyh-ül İslâm konağında birkaç kez meşveret meclisi kuruldu. Evvelâ Mısır seraskerliği Sayda valisi Cezar Ahmed Paşaya verilsin diye karar alınmıştı. Cebel-i Lübnan halkına hiç güvenilmezdi. Onun o bölgeden ayrılması caiz değildir diye Mısır seraskerliği, Şam valisi ve Hac emiri İbrahim Paşa'ya verilmişti. Cezar Paşaya da kıyı seraskerliği tevcih edilmişti. Bütün kıyılar ve adalarda görevli olanlara ihtiyatlı olmaları için emirler verilmişti. Azm zade Abdullah Paşa Mısır ümerası ile ittifak ederek Mısır'ın kurtarılmasına çalışmak üzere kendisine Mısır eyaleti tevcih edilmişti. Nuri bey tarihinde böyle yazıyor. Asım efendi tarihinde de Cezar'ın o

sırada gelen yazısında miri hazineden temessük ile bir mikdar akça yardım edilerek kendisine seraskerlikle, Mısır valiliği tevcih edilirse Allah'ın izni ile Mısır'ın kurtuluşundan sonra alınan borç ödenir ve temessük kurtulur taahhüdü yazılı idi. Durum meşveret meclisinde ileri sürüldü. Şûra üyeleri Cezar'ın bu işe ehliyetini kararlaştırdı ve onayladı. Bu sırada zamanın ileri gelenlerinin başında Valde kethüdası Yusuf Ağa :

— Aslında Cezar bu işin hakkından gelir. Ama sonra kendisini Mısır'dan kimler çıkaracak? demesi üzerine kimse tarafından söz edilmeden Cezar'ın seraskerliğinden vazgeçildi. Rusya ve İngiltere ile yeniden ittifak edildi. «Osmanlıların düşmanı birken hıristiyanların ilâhi üçlüsü gibi üçü birlik olarak dostluk kurdular» diye itiraz ettikden başka: «Kâfirlerden yardım istemeye de şeriatımızda cevaz yoktur» diye sözünü tamamladı.

Halbuki Cezarın kuvveti kendi yurdunda olup muntazam bir Fransız ordusu ile meydan muharebesi yapmağa gücü yetmezdi. İskenderiye'de mükemmel bir Fransız donanması varken Fransızları Mısır topraklarından çıkarmak zordu. Osmanlı Devleti İngiltere Devleti ile ittifak yapmağa mecbur olduktan başka Fransa ihtilâli üzerine Avrupa alt üst olmuştu. Dünya değişmeye yüz tutmuştu. Böyle kargaşalık vakitte ise Osmanlı Devleti politikasına uygun olan diğer devletlerle ittifak yapmak zorunda iken Asım efendi; Dünya Politikasından anlamadığı için, muntazam ordu nedir, zamanın savaşları ne türlü hazırlıklara bağlıdır, buralarını bilmediğinden yalnız Cezar'ın seraskerliğiyle iş biter sanırdı. Kaldı ki, Mısır'ın kurtarılması için yapılan büyük hazırlıklar da bu mes'eleyi açığa çıkarmıştır. Osmanlı Devletinde, Hıristiyan devletlerle birkaç kez ittifak anlaşması yapılmıştı. Bunlar hep ülemanın evet demesi ve fetvaları ile olmuştur. Ama Asım efendi arab dilini iyi bilir, fakat fıkıhdan haberi olmadığı için buna benzer şer'î hükümlerde sözü geçerli sayılmaz, itibar edilmez.

Bonapart'ın Mısır'ı istilâsı üzerine Osmanlı Devletinin Fransa'ya karşı ilân-ı harb etmesi lâzım gelmiş ise de savaş hazırlıkları eksikti. Bir taraftan bunları tamamlamak, bir tarafdan bazı Avrupa devletleriyle ittifaklar yapmak üzere görüşmelere girişti. İlân-ı harbin geciktirilmesi uygun görülmüştü. Lâkin Mısır'ın işgali haberi Osmanlı topraklarında duyulunca bu Osmanlıların düşüncelerine heyecan geldi. Herkes Fransızlara diş bilemeğe başladı. Fransız maslahatgüzarı sefarethanede serbest oturur, Fransız tüccarları da gezip dolaşır, ticaretine bakardı. Halk arasında söz çoğaldı. İngiltere ile yapılacak ittifaka esas olmak üzere Reis efendi ile İngiliz elçiliği arasında bazı maddeler kaleme alındı. İngiltere'ye gönderilmek üzere iken Fransızlara karşı ne muamelede bulunulacağı ilân edilmemişti. İngiliz elçisi Osmanlı Devletinin niyeti ne ise açıkça bildirilsin diye ısrarla sormağa başlamıştı. Bir de daha önce Fransız-

lar Tulon tersanesinde donanma kurmakla meşgulken güya bu donanma İstanbul'a gelip Osmanlı donanmasiyle birlikte Karadeniz'e çıkıp Kırım'ı kurtardıktan sonra Lehistan'ı ayaklandırmak üzere birlik olup, o tarafa asker gönderilecekmiş, yollu sözler yayılmıştı.

Bu kez İskenderiye'ye varınca Mısır halkına Osmanlı Devleti emriyle gelmiş olduklarını ilân ediyor, Avrupada da Fransızlara Hindistan yolunu açmış ve Bonapart'ın Mısır'a gidişi Osmanlı Devleti emriyledir, diye uydurma neşriyat yapıyorlardı. Bu yalan propagandanın yalanlanması da Osmanlı Devletine düşen bir görevdi. Böylece Fransa ile haberleşmeyi ve resmi görüşmeleri kesmek lâzımdı. Bunun için akıllıca ve nezaketle Fransız maslahatgüzarı Rufin çağırılarak Reis efendi, kendisine: «Bu Mısır olayından dolayı Osmanlıda görülen taşkınlık üzerine işler düzelinceye kadar bazı görünürde tedbirler alınmak gerekiyor» diye söze başlayarak: «Memleketimizdeki Fransız tüccarı misafirimizdir, fakat hepsi kaldıkları yerde dursun. Herkesle ilişkilerini kessinler, gezip dolaşmalarını yasakladık. Sefarethane önündeki nişanı da kaldırın.» dedi. Eğer haberleşmek lâzım gelirse resmi kıyafetle olmayan bir tercüman aracılığı ile yapılmasını, yine böylece Reis efendinin evine gelebileceği kendisine bildirildi. Rufin :

— Bizim yakında elçimiz gelecektir. Bari o vakte kadar sabredilse, gibi boş lâflarla kandırmak istemişse de:

— Bu kararın yerine getirilmesi işlerin ve durumun gereğidir, diye kesin ve fakat yumuşak bir dille bildirildi.

Fransa maslahatgüzarı sonradan resmi haberleşmenin geçici olarak kesilmemesini temin için haberleşmek istemiş, buna Felemenk elçisini de aracı yapmıştır. Felemenk Cumhuriyeti ise bu sırada Fransızların avucu içinde hükmü altında idi.

Saferin 26 ncı günü Küçüksuda Sudur-u uzzam'dan İsmet beyefendi, Reis-ül küttab Atıf efendi, Felemenk elçisi ile görüştüler. Gelecek Fransız elçisi gelene kadar Fransa maslahatgüzariyle resmi haberleşme kesilmemesi için uzun uzadıya konuşuldu. «Mısır olayı Osmanlıları fazla kızdırmıştır, artık Fransızların meydanda serbest gezmeleri uygun görülmüyor. Osmanlı Devleti, Osmanlı topraklarında bulunan Fransız tabaasını özel himayesine almıştır» diye söylenip şimdiki halde resmi haberleşme yapılamayacağı, ona da kesin olarak anlatıldı.

İki gün sonra Prusya elçisi ile görüşüldü. Osmanlı Devletinin Fransa'ya savaş ilânının geciktirilmesi, hazırlıkları tamamlamak içindir, diye gizlice anlatıldı.

Akdeniz boğazından girip çıkacak gemiler için bu kez yoklama yapılmasına karar verildi. İstanbul'da bulunan Avrupa devletleri elçilerine

ve maslahatgüzarlarına birer resmî yazı yazılıp taahhüdü belirten cevab yazıları da alındı.

Bir süredir Vahhabilerin taşkınlığı ileri sürülerek Mekke Şerifi tarafından İstanbul'a özel memurlar gönderilmiş, önceden ve sonradan Şerif tarafından feryadnameler gelmişti. Vahhabilerin üzerine devletçe büyük hazırlık yapılması gerekti. Avrupanın karışıklığı buna engel olmuştu. Hicazdaki mevcud kuvvetlerle buna karşı koymaya çalışılıyordu. Ancak Vahhabilerin kuvveti günden güne artıyordu. Bunun neticesinin vahim olacağı anlaşılmıştı. Hakiki durumu bildirmek üzere 1212 yılında Mekke Şerifi tarafından Şeyh Ahmed Türki adında bir zat İstanbul'a gönderilmişti.

Bu yıl ise Mekke'de çok yağış olmuş Beyt-i Şerif'i sel basmıştı. Hemen Hacer-i Esved'e kadar su çıkmıştı. Mekke'de birçok evler yıkılmıştı. Görevle gönderilen Abdullah Ağa adlı zat, bu selden harab olan Cidde'de Burc-u Yemani'yi de bina ettirdi.

Şeyh Ahmed Türki, İstanbul'a gelip dönüşünde Mısır'da iken Fransızların İskenderiye'yi işgal ettiklerini haber alınca bu haberle Mekke'ye gitmişti. Sonraları Bonapart'ın Vahhabileri kendine çekip çevirmeye uğraştığı haberi duyuldu. Bonapart'ın kötü niyetine dair her yere Osmanlı Devleti tarafından uyarı emirleri gönderildi. Bu sırada Vahhabilerin Reisi Abdulazizin de haberdar edilmesi Mekke Şerifi ile Şeyh-ül Harem-i Hazret-i Nebevî'ye bildirilerek tavsiye edildi.

Vahhabiler ise yukarda anlatıldığı gibi mezhebine katılmayanlara din düşmanı gözüyle baktıkları için Fransızların Mısır'ı işgalinde kıllarının kıpırdamayacağı belli idi. Ne çare ki, o vakit Vahhabilerin düşünceleri ve ne yapacakları devletçe gereği gibi bilinemiyordu.

Avusturya Devleti Fransa Cumhuriyetiyle barışda olduğu için Osmanlı Devleti Fransa savaşını açarsa Avusturya tarafından şüphe ile karşılanacaktı. Durum resmen bildirildi. Avusturya tarafsız kalacağını, eğer tarafsız kalmazsa bile Osmanlıların işine gelen şekilde yer alacağını bildirerek teminat verdi.

İngiltere devleti ile henüz ittifak anlaşması imza edilmemiş ise de İngiliz donanması Fransız donanmasının peşine düşüp Akdeniz'de dolaşıyordu. Bu sırada haber alınmış ve İngiliz gemileri Osmanlı kıyılarında nereye uğrarsa gerekli yardımın yapılması için kıyı ve ada görevlilerine emirler verilmişti. Ayrıca Fransız gemilerinin Osmanlı Devleti limanlarına kabul edilmemesi için her tarafa emirler gönderilmişti. Osmanlı topraklarında bulunan Fransız konsolos ve tüccarlarının herkesle ilişkileri kesilsin gibi savaş açılmasından önceki hususlarda teşebbüse geçilmişti.

Duruma bakılınca Osmanlı Devletinin Fransa'ya hemen harp ilân etmek üzere olduğu anlaşılıyordu. Harp ilânının gecikmesi Fransız politikasına uygundu. Fransa ile ittifak yapmış olan İspanya'nın İstanbul'daki maslahatgüzarı, Reis efendi ile görüşmeyi istedi. Rebi-ül evvel'in 4 ncü günü Bebek bahçesinde sudur-u uzzamdan İsmet Beyefendi hazır olduğu halde Reis efendi ile yapılan görüşmede İspanya maslahatgüzarı:

— Fransız gemilerinin Osmanlı Devleti limanlarına kabul edilmemesi ve İngiliz gemilerine yardım edilmesi için taşralara emirler yazılmış, bu ise İngilizlerin Fransızlara tercih edildiğini gösteriyor. Fransız elçisine güçlük çıkartılıyor, gibi yakınlık göstererek manasız sözler söyledi. Halbuki Devlet ve Milletlerin anlaşmalara ait taahhütlerinde ve resmi davranışlarından hariç Osmanlı Devletinin topraklarına taarruz eden donanma üzerine onu takibeden donanmanın tercihi şöyle dursun ona düşman ve buna dost gözüyle bakmak olağan işti. Böylece İspanya maslahatgüzarının bu türlü sözlerine ters cevaplar verildi. Nihayet Fransa elçisinin gelişi beklendi. İlân-ı harpde acele edilmemesini tavsiye edince Reis efendi :

— Osmanlı Devleti henüz harp ilânını tasarlamadı. Ancak Mısır mes'elesinden ötürü Osmanlılar arasında çıkan infial ve ileri geri söylentiler üzerine halkı yumuşatmak ve inandırmak için çaresiz bazı tedbirlere baş vuruldu, diyerek red cevabı vermiş ve hemen sefer hazırlıklarına girişilmişti.

Rusya devleti ile gerçekde ittifak anlaşması yapılmamıştı. Lâkin Karadeniz'deki Rus donanması Osmanlı donanması ile birlikte Fransızlar aleyhine hareket etmek üzere İstanbul'a gelmesi için Rus imparatoru donanma amiraline emir vermişti. Rus donanmasının İstanbul'a gelmek üzere olduğu haber alınınca Karadeniz kıyılarındaki Osmanlı Devleti memurlarına emirlerle durum bildirilmişti. Bu sırada Nelson'un Ebu-hur'da Fransız donanmasını yaktığı haberi alınınca Rebi-ül evvelin 11 nci günü İngiliz maslahatgüzarına teşekkür mektubu yazıldı. İngiltere devletine ve Nelson'a bu sevincimiz bildirilsin denildi. Ardından Ebu hur olayının ayrıntılarına dair İngiliz donanmasından yazı gelince İngiliz maslahatgüzarı Bab-ı âli'ye davet edilerek kürk giydirildi. Amiral Nelson'a mücevher çelenk ve maiyeti erlerine paylaşılmak üzere 2.000 altın gönderildi. İstanbul'da İngiliz elçileri beş çifteye binip gezerken bundan böyle dümenli yedi çifteye binmeleri için paye verildi.

İngilizlerin bu başarısı müttefiklerine kuvvet ve cesaret vermişti. Fransızlar epeyce telaşa düşmüşler, Osmanlı Devleti de Fransa'ya karşı harp ilân etmek üzere hazırlanmıştı.

İskenderiye, Reşid ve Demiyat gibi stratejik yerlerde bir süre için de olsa savunmaya yetecek kadar ihtiyat kuvveti olsaydı, Fransızlar Mısır'a bu kadar yayılamazdı.

Sadr-ı âzam İzzet Paşa ise uzun süre Mısır valiliği yapmıştı. Muhafazası gereken yerlere nasıl tahkimat yapılacağı hakkında tam bilgisi vardı. Halbuki Fransızların Mısır'a taarruz edeceği de duyulmuştu. Bu süre içinde Mısır'da gereken önleme tedbirleri ile ihtiyat kuvvetleri teşkiline uğraşılsaydı, diye İzzet Paşa'ya onunla hemfikir olan Şeyh-ül İslâm Dürri zade Arif efendiye kırılmıştı. Rebi-ül evvelin 18 nci Perşembe günü gün doğarken İzzet Paşadan mühr-ü hümâyun geri alındı ve Balıkhanede tutuklandı. Sonra Reis-ül ûlema Aşir efendi Kayalarda bulunan yalısından çağırılıp Şeyh-ül İslâm nasbedildi. Ser bevvabin-i dergâh-ı âli İzzet Ahmed Paşa zade Derviş Abdullah beyin kendisine vezirlikle Sadr-ı âzam kaymakamlığı tevcih edildi. Sadaret mührü daha önce Maden emini iken sonra bazı eşkiya aşiretlerin, bastırılıp cezalandırılarak terbiyeleri işinde gösterdiği başarıyı beğenen Sultan Selim tarafından Erzurum Valisi Ziya Yusuf Paşaya gönderilmişti. İzzet Paşa Sakız adasına Arif efendi de Bursa'ya sürgün edilmişti.

Birkaç ay sonra Arif efendi Bebek'deki yalısında ikamet etmek üzere affedilip cezası kaldırıldı.

Derviş Paşanın kaymakamlığına dair çıkan hat-tı hümâyunda Fransa üzerine savaş açılması ve bunun hazırlıklarının tamamlanması yazılı idi. Artık savaş açılmasını geciktirmek yersizdi. Hemen Rebi-ül evvelin 21 nci günü Fransa maslahatgüzarı Bab-ı âli'ye çağrılarak Bonapart'ın Mısır'ı istilâ ederek anlaşmaları çiğnemesi üzerine savaş açıldığı Reis efendi tarafından bildirildi. Kendisi ile bütün elçilik mensupları Yedikuleye gönderilerek tutuklandı. Savaş açılmıştı. Buna dair kaleme alınan harb ilânı beyannameleri Avrupa devletleri sefaretlerine verildi.

Haşim efendi müsveddelerinde Fransız maslahatgüzarının Yedikulede hapsolunması üzerine: «Yedikulede devlet elçileri hapsolunur Fransa ise şimdi devlet değildir» diye, bazı sefirler tarafından sataşmalar olduğu yazılıdır.

Bu sırada Bonapart'ın Ber-rüşşam tarafına harekâtı duyuldu. Levend çiftliğinde eğitim görmüş Nizam-ı cedid askerinden 700 kadarı Cezar Paşa maiyetine gönderildi.